تفسیر

معارف القرآن

په قندهاري پښتو

تالیف

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع

پښتو ترجمه کوونکی "ابو صدیق احمد مولوی نصیر احمد حقانی
تصحیح او سمون: مولوی نصیر احمد حقانی او مولوی امین الله حقانی

مکتبه حنفیه
کاسی روډ۔ کوټه

دد ب ټول حقوق دمکتبه حنفئ سر

تفسیر

معارف القرآن

په قندهاری پښتوکی

(تالیف)

مفتی اعظم پاکستان مولانا ی رحمۃ اللہ علیہ

پښتو ترجمه کوونکې (ابو صدیق احمد مو ی نصیراحمد حقا)

تصحیح اوسمون... مولوی نصیراحمد (حقانی) اومولوی آمین الله (حقانی)

کمپوز **جمي** . ین کمپوزنگ

جلد دوهم پاره (۴) .....

خپرونکې

مکتبه حنفیه

فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)

چوک ک

چاپ ځای .... لاهور

مضمون	فهرست تفسیر معارف القرآن	مخ

لهم ختم لخیرو رة والایمان

....

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوْا مِمَّا تُحِبُّوْنَ ۚ وَمَا تُنْفِقُوْا

هيڅ كله به حاصل نه كړى په نيكۍ كى كمال ترڅو چى خرڅ نه كړى دخپل ګران شى څخه څه شى اوكوم شى

مِنْ شَيْءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيْمٌ ﴿۹۲﴾

خرڅ كوى ، نو پس هغه الله ﷻ ته معلوم دى .

(دآياتونو ترون سره دتشريح)

تردى په مخكى آيت كى دكفارو اودمنكرانو خلكو دصدقو اودخيراتونو د الله ﷻ په نزد دنه قبليدو بيان سوى دى . كى يى دمؤمنانو دصدقو دقبليدو ددى دطريقى ښوونه يى كړي ده آيت په الفا كى ر تولود لنى په معنى اوحقيقت ځان پوه كړى چى دټول آيت حقيقت درته ښكاره سى ، د(برّ) وحقيقى م ديوه پوره كول ان ور څخه خلاصول ، اوداحسان اوښه سلوك په معنى سره هم راځى (بَرْ) په زور سره او (بَارْ) دهغه سړى دپاره استعماليږى چى هغه دخپلو ذمه واروحقونه پوره په پوره اداكوى په قرآن شريف كى (بَرًّا بِوَالِدَتِيْ) او (بَرًّا بِوَالِدَيْهِ) په دى معنى كى استعمال سوى دى، دهغه حضراتودپاره استعمال سوى دى چى دخپل مورا وپلار دحقونو پوره په پوره اداكونكى وه ، ددى لفظ (بَرّ) په زور سره، جمع ابرار ده چى په قرآن شريف كى ډيره زياته استعمال سوي ده ، ارشاد دى ، اِنَّ الْاَبْرَارَ يَشْرَبُوْنَ مِنْ كَاْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُوْرًا: اوبل ځاى ارشاد دى ، اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِىْ نَعِيْمٍ عَلَى الْاَرَآئِكِ يَنْظُرُوْنَ : اويو بل ځاى ارشاد دى (اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِىْ نَعِيْمٍ وَاِنَّ الْفُجَّارَ لَفِىْ جَحِيْمٍ) ددى آخرى آيت څخه داهم معلومه سوه چى د(برّ) مقابل اوضد فجور دى .

دامام بخارى رحمه الله په ادب المفرد كى اوپه ابنِ ماجه اومسنداحمدكى دحضرت صديقِ اكبر رضي الله عنه څخه روايت دى چى نبى كريم ﷺ فرمايلى دى چى رښتيا لازم ونيسى (يعنى هميشه رښتيا واياست) ځكه چى صدق (يعنى رښتيا) دبرّ ملګرى دى او دا دواړه په جنّت كى دى اود دروغو څخه ځان وساتى ځكه چى دا دفجور ملګرى دى او دا دواړه په دوږخ كى دى ، او دسورة بقرى په آيت كى ذكر سوى دى چى ، لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ: په دى آيت كى الله ﷻ دنيكو عملونو يوفهرست وركړى دى اودى ټولوته يى بر فرمايلى دى ، نو ددى ذكر سوى آيت څخه دا معلومه سوه چى دبرّ په عملونوكى تر ټولو زيات غوره اوبهتر برّ دا دى چى خپل زيات ګران شى دالله ﷻ په لاره كى خرڅ كړل سى ، په دى ذكرسوى آيت كى ارشاد دى چى تاسى به هيڅكله برّحاصل نه كړى ، تر څو چى دخپلو ګرانو شيانو څخه يو څه خرڅ نه كړى نو معنى يى دا سوه چى دالله ﷻ دحقونو پوره په پوره ادا كول او ددى څخه پوره په پوره خپله غاړه خلاصول ترهغه وخته پورى نه سى كيداى ترڅوچى دخپل خوښو اوګرانو شيانو څخه دالله ﷻ په لاره كى خرڅ نه كړى ، خپل مكمل ادائيګى ته خيركامل يا په نيكۍ كى كمال ياپه ډير لوى ثواب سره يى ترجمه كړل سوي ده ، او مراد دا دى چى دابرارو په صفت كى دا خليدل

سی کیدای تر څو چی خپل خوښ شیان لله ﷻ په لار کی قربان نه کړی.

لنډتفسیر: (ای مسلمانانو!) تاسی کامل خیر(یعنی لوی ثواب) هیڅکله نه سی حاصلولی ترهغه پوری چی

که ﷻ په

ستاسی خوښ شی ﷻ شی ښه پیژنی ثواب پردی درکړی دکامل

ثو حاصلولو

امو ﷺ دعمل کولو شوق

صحابه دحکمونو اوریدونکی اودنبی کریم

اودقرآن نازلیدو سره هر

یی ﷻ کی کولو دپاره د کریم ﷺ په خدمت کی په

درخواستونو مخکی کولو سره شروع وکړل.

دمدینی منوری په انصاروکی ترټولو زیات مالدار حضرت ابو طلحه رضی الله عنه وو ، مسجد نبوی ﷺ ته بالکل مخامخ او متصل دده باغ وو ، په دی باغ کی یو څاه وو د (بیر حآء) په نامه سره به یادیدی ، اوس ددغه باغ په ځای باب مجیدی ته مخامخ یوه آبادی جوړه سوي ده چی اصطفآء منزل ورته وایی چی دمدینی منوری زیارت کونکی اوسیدنه په کی کوی ، البته ددی په شمال مشرقی کونج کی دغه (بیرحآء) په هم دی نوم سره تراوسه پوری موجود دی ، نبی کریم ﷺ به کله کله دی باغ ته تشریف یوړی اودبیرحآء اوبه به یی چینبلی ﷺ ددی څاه اوبه خوښی وی ، دحضرت ابو طلحه رضی الله عنه داباغ ډیر قیمتی اوتر وتازه وو ده رضی الله عنه ته دا باغ په خپل ټول جایدادکی ترټولو زیات خوښ وو ، ددی آیت په نازلیدو باندی دی د نبی کریم ﷺ کی حاضر سو اوعرض یی وکی چی زما په ټول جایدادکی بیرحآء زماترټولو زیات په لاره کی خرڅ کول غواړم ، ستاسی چی په کوم کارکی خوښه وی داپه کی خرڅ کړی ، نبی کریم ﷺ وفرمایل چی دا خو ډیرو بی شمیرو نفعو باغ دی ، زه دامناسبه گڼم چی ته داپه حضر بو طلحه رضی الله عنه د نبی کریم ﷺ د مشوره قبوله کړه به باغ یی په خپلو خپلوانو اود اکا په زامنو تقسیم کړی (داحدیث په بخاری اومسلم کی دی) ددی حدیث څخه دا هم معلومه سوه چی خیرات یوازی هغه نه دی چی په عامو فقیرانو اومسکینانو باندی خرڅ کړل سی ، خپل ډیر ثواب دی

حضرت زید بن حارثه رضی الله عنه خپل یوآس راروان کړی وو ، دحضور ﷺ په خدمت کی حاضر سو اوعرض یی وکی چی ماته په ﷻ په لا س د غواړم ،

نبی کریم ﷺ دده څخه آس قبول کی ، لیکن دده زوی اُسامه ته یی ورکی ، زید بن حارثه رضی الله عنه په دی یو څه خفه غوندی سو چی داخو زما صدقه زما کورته بیرته راغله لیکن نبی کریم ﷺ د هغه دتسلی دپاره وفر یل چی قبوله کړ ی په حواله دابن جریر اوطبری وغیره) دحضرت

عمر فاروقِ اعظم ﷺ سره یوه مینځه وه چی ترهرڅه یی زیاته خوښه وه دایی خاص دالله ﷻ درضا دپاره آزاده کړه ، دغه رنګه دحضرت عبدالله بن عمرﷺ سره یوه مینځه وه چی دی ډیر په مین وو ، هغه یی دالله داچی دذکر سوی آیت حاصل دادی چی دالله ﷻ دحق پوره په پوره ادا کول اوکامل خیر نیکی هلته حاصلیدای سی هرکله لاره کی خرخ کړی ، په دی ذکر سوی آیت کی یوڅو مسئلی دلیدلو اویادولو قابلی دی .

سوی آیت کی لفظ د(

چی کی کی دخرخ تفسیر

لیکونکو حضراتو په نزد واجب صدقی ، زکوٰة اونور دی ، اودځینو په نزد نفلی صدقی دی ، لیکن دجمهورو تحقیق کونکو په نزد دانفلی اوواجبو ټولو صدقو

کرامو لوړی ذکر سوی واقعی پردی باندی شاه چی دانفلی صدقی وی نوپه

چی ﷻ لاره کی یوه صدقه چ که فرض زکوٰة وی اوکه

نفلی صدقه اوخیرات وی په دی ټولو اوثواب هلته وی چی خپل دخوښی شی

ګران شی دالله ﷻ په لاره کی خرخ نه‌چ یوتا

فالتو یاخراب شیان راټول کړی په شریف په یوه آیت

مضمون زیات په وضاحت سره داسی بیان سوی دی .

يَاأَيُّهَاالَّذِينَ آمَنُواأَنفِقُوامِن طَيِّبَاتِ مَاكَسَبْتُمْ وَمِمَّاأَخْرَجْنَالَكُم مِّنَ الأَرْضِ وَلاَتَيَمَّمُواْ الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم بِآخِذِيهِ إِلاَّأَن تُغْمِضُواْفِيهِ .

(ای ایماندارانو! خرخ کوی پاك شیان دخپلی ګټی څخه اوکوم شیان چی مونږ ستاسی دپاره دمځکی څخه را باسو په دی کی ښه شیان راټولوی او دهغه څخه خرڅوی اودردّی (بیکاره) شیانو نیت (دورکولو) مه کوی چی دهغه څخه خرخ کړی حال دادی چی که دغه شیان ستاسی دحق په بدله کی تاسی لره درکړل سی ، نو تاسی به یی هیڅکله قبول نه کړی بغیر ددی څخه چی په یو وجه سره سترګی پرپټی کړی .

اوبی کاره شی کول یی مقبول

صدقه چی مکمل ثواب په حاصلیږی، هغه ده چی دخوښو اوګرانو شیانو څخه ورکړل سی .

(په صدقه کولوکي درمیانه رويې په کار ده)

چی کی سو چی

خومره خ کړ

چی څومره خرخ کوی چی په هغوی کو وګوری دمینی شی ورڅخه خ کی

ثواب مستحق به سی .

دریمه مسئله: دا ده چی دا دخوښی شی خرڅول یوازی ددی نوم نه دی چی ددیر قیمت شی خرخ کړل سی بلکه کوم شی چی دچاپه نزدباندی دخوښی اودمینی وی برابره خبره ده که هر څومره دکم قیمت وی اولږ وی ، ددی په خرخ کولو به دی د(بِرّ) لایق سی .

حضرت حسن بصري . فرما دي چي کو ي بنده په اخلاص سره دالله ﷻ درضا دپاره خرڅوی ، هغه که څه هم دخُرما یوه دانه هم وی ، په دی سره هم بنده ددی لوی ثواب او کامل (بر) لایق کیدای سی دکوم چي په آیت کی وعده سوي ده .

څلورمه مسئله : دا ده چي ددی آیت څخه په ظاهره دامعلومیږي چي په دی کی دکوم لوی خیراو (بر) ذکر دی ددی څخه به هغه غریبان خلک محرومه پاته سی ، دچاسره چي دخرڅولو دپاره مال نه وی ، ځکه چي په آیت کی یی فرمایلی دی چي دا لوی خیر بغیر دخوښی اومینی دمال دخرڅولو څخه نه سی حاصلیدای او دفقیرانو اومسکینانوسره خو گر سره مال نه وی چي دهغه په ذریعه دوی دی ته ورسیږی ، لیکن چي فکر وکړل سی نو دآیت دا مطلب نه دی چي که لوی خیراولوی ثواب حاصلول غواړی نو بغیر دخوښی دمال دخرڅ کولوڅخه د دوی دا مقصد نه سی پوره کیدای ، بلکه خبره دا ده چي دا لوی خیر په یوه بله ذریعه سره مثلاً په عبادت ، دالله ﷻ په ذکر ، دقرآن په تلاوت ، په ډیرو نفلونو سره هم حاصلیدای سی ، نو په دی وجه فقیرانو اوغریبانوته هم دالوی خیرپه نورو ذریعوسره حاصلیدای سی ، لکه چي داحادیثو په ځینو روایتونوکی دامضمون ښه په وضاحت سره راغلی دی .

دخوښی مال څخه څه مرادی ؟ ښځمه مسئله: داده چي دخوښی مال څخه مرادڅه دی ؟ دقرآن شریف دنوروآیتو څخه معلومه سوه چي دخوښیدو مطلب دادی چي شی دده په کار کی راځی اوده ته ددغه شی حاجت وی فالتواوبی کاره نه وی ، دقرآن کریم ارشاد دی .

وَيُطۡعِمُوۡنَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهٖ مِسۡكِيۡنًا .

دالله ﷻ مقبول بندگان هغه دی چي حاجتمندولره خوراك ورکوی ، سره ددی حی دی ته د دوی په خپله هم ضرورت وی ، دغه رنگه په یو بل آیت کی یی دا مضمون تر دی هم زیات په وضاحت سره داسی بیان کړي دی . فرمایی

ويؤثرون على انفسهم ولو كان بهم خصاصه .

دالله ﷻ مقبول بندگان نور په خپل ځان باندی دمخه کوی ، که حه هم دوی په خپله هم حاجتمند وی .

کي خرڅ

شپږمه مسئله : دا ده چي په آیت کی دا ښوول سوي ده چي کامل خیر او لوی ثواب او دابرارو په صف کی د سی چي خپل دخوښی شی دالله ﷻ په لاره کی خرڅ کوی ،مگر په دی سره دانه لازمیږي چي دضرورت څخه زیات دفالتومال په خرڅ کولوسره به ثواب نه حاصلیږی ، بلکه دآیت په آخر کی چي کوم دا ارشاددی (وَمَا تُنۡفِقُوۡا مِنۡ شَىۡءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِ تاسی ، کوم خرڅوی ﷻ دهغه څخه خبردار دی ، دآیت ددی ج ی چي که په ص دابرارو کی داخله خاص دخوښی دشي پرخرڅ کولو باندی موقوفه ده ، لیکن دمطلق ثواب څخه یوه صدقه خالی نه ده ، که د نبی ، خرڅ البته مکروه اومنع داده چي یوسړی دالله ﷻ په لاره کی دخرڅولو دپاره داطریقه اختیارکړی ی کله خرڅوی نودفالتو اوخراب شی انتخاب کوی اوخرڅوی

يي ، ليکن کو سړی چی ... صدقه اوخيرات کی خپل دخوښی اوښه شی هم خرڅوی اودخپل ضرورت څخه ... ته سوی خوراك، يا زړی جامی، عيب داره لوښی يا داستعمال شيان هم په خيرات کی ... ددی بيانو ... سره گناهگا کيږی ... ده ته به په دی هم خامخا ثواب حاصليږی او دخوښی دشيانو ... به ده ته لوی خيرهم حاصليږی ، اودابرارو په صف کی به دده داخله هم وی ، دآيت په دی آخری جمله کی داهم ښوول سوي دی چی بنده څه خرڅوی دهغه اصل حقيقت الله ﷻ ته ښکاره دی ، چی دهغه سی ... اخلاص سره يی دالله ﷻ لاره کی خرڅ کوی اوکه ... يادشهرت د ... محضی ديوچا دژبی دعوه ددی دپاره پوره نه ده چی زه خپل دخوښی شی دالله ﷻ درضا دپاره خرڅ ... بلکه ... يم اوخبير ذات ﷻ چی دزړه په رازونو خبر دی ، هغه يی وينی چی په رښتيا سره دهغه دپاره دخرڅ سوی شی څه درجه ده .

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسۡرَٰٓءِيلُ عَلَىٰ نَفۡسِهِۦ مِن

ټول دخوراك شيان حلال وو بنی اسرائلوته مگر هغه چی حرام کړی وو اسرائيلو په خپل خان

قَبۡلِ أَن تُنَزَّلَ ٱلتَّوۡرَىٰةُۗ قُلۡ فَأۡتُواْ بِٱلتَّوۡرَىٰةِ فَٱتۡلُوهَآ إِن

مخکی دنازليدو دتورات څخه ، ته ورته ووايه چی راوړی تورات او وی واياست که

كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ﴿٩٣﴾ فَمَنِ ٱفۡتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ ٱلۡكَذِبَ مِنۢ بَعۡدِ

تاسی رښتينی ياست ، بيا چی څوك جوړ کړی په الله پاك باندی درواغ وروسته

ذَٰلِكَ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٩٤﴾ قُلۡ صَدَقَ ٱللَّهُۗ فَٱتَّبِعُواْ

ددی څخه نو هغه دی ډير بی انصافه ، ته ووايه رښتيا وايی الله ﷻ اوس تابع سی

مِلَّةَ إِبۡرَٰهِيمَ حَنِيفٗاۖ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ﴿٩٥﴾

ددين دابراهيم عليه السلام چی يوه طرف ته وو او نه وو دمشرکانو څخه .

لنډتفسير : ‹دکومو شيانو دخوراك په باره کی چی خبری اتری دی دا› ټول دخوراك شيان ‹دحضرت ابراهيم عليه السلام دوخت څخه هيڅ کله هم حرام را روان نه دی بلکه داشيان› دتورات دنزول څخه مخکی دهغه څه څخه علاوه ‹يعنی دغوښو څخه داوښ› کمی چی ‹حضرت› يعقوب ‹عليه السلام› په يو خاص وجه سره› پر خپل نفس باندی حرامه کړی وه ‹اوبيا دغه دده په اولادکی هم حرامه راروانه وه، پاته ټول شيان په خپله› پر بنی اسرآئلو باندی ‹هم› حلال وه ‹نو دحضرت ابراهيم عليه السلام دوخت څخه ددی دحرموالی دعوه کله صحيح کيدای سی ، او دتورات دنزول څخه مخکی يی څکه وفرمايل چی دتورات دنزول څخه وروسته په دی

ذکر سوو حلالو شیانو کې هم ډیرشیان حرام سوی وه ، چې دهغه څه تفصیل دسورة انعام په دې آیت کې دی . وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ الخ او اوس هم که یهود دمخکې حراموالی دعوه کوي نو ای محمد ﷺ دوی ته) ووایه چې (ښه نو) بیاتورات راوړی اوهغه (ښکاره کی) او وی وایاست که تاسی (په دې ذکر سوی دعوه کې) رښتینې یاست (نو په هغه کې څه آیت یابل شی ددې مضمون راوباسی ځکه چې په نقل سوو کارونو کې نص (دلیل) ته ضرورت دی او نور نصونه (دلیلونه) خویقینًا په دې باره کې نسته یوازې تورات باقي دی نو په هغه کې وښیاست ، نو په هغه کې خو یې نه سی ښووی نودرواغ د دوی په دې دعوه کې ثابت سوه نو اوس په دې باندې فرمایي) پس کم سړی چې د (دلیل د درواغ کیدو) څخه وروسته (هم) په الله ﷻ باندې ددرواغو تهمت لګوي (چې الله ﷻ دحضرت ابراهیم ﷺ د وخت څخه داوښ غوښه حرامه کړې ده) نو داسې خلګ ډیر بې انصافه دي .

ته ووایه چې الله ﷻ رښتیاوویل نو (اوس) تاسی (له په کار دی چې وروسته دقرآن دحق ثابتیدو څخه) دملت ابراهیم (یعنی اسلام) تابعداری (اختیار) کړی چې هیڅ کوږوالی په کې نسته او هغه (حضرت ابراهیم ﷺ) مشرك نه وو .

معلومات اومسئلې : په دې لوړو آیتونو کې داهل کتابوسره ، بحث را روان دی ، کله د یهودو سره کله دنصاراؤ سره کله ددواړو سره ، دیوه بحث وروسته بیان راځي چې دهغه قصه په روح المعاني کې په روایت دواحدي کلبي سره نقل ده چې کله نبي کریم ﷺ وفرمایل چې زه په ملت ابراهیمي باندې یم، په اعتبارد ټولو اصولو دشرعي سره اواکثرو فروعو سره هم ، نویهودو په اعتراض کې وویل چې ته خوداوښ غوښه اوشیدې خوري او حال دادی چې داپه حضرت ابراهیم ﷺ باندې حرام وه نو رسول ﷺ جواب ورکي چې نه ، په هغه حلال وه ، یهودو وویل چې داڅومره شیان چې مونږ حرام ګڼو داټوله دحضرت نوح ﷺ اوحضرت ابراهیم ﷺ دوخت څخه حرام راوان دي ، تردې چې مونږ ته دغه حرام والی راورسیدی نوالله ﷻ په دې ذکرسوی آیت ، كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِي الخ کې دیهودو درواغجن والی نازل کې چې په دې کې یې ارشاد وفرمایي چې دتورات دنازلیدو څخه مخکې بغیر داوښ دغوښې څخه چې حضرت یعقوب ﷺ په یوخاص وجه سره پرخپل نفس حرامه کړې وه اوبیادغه دده په اولادکې هم حرامه راروانه سوه پاته ټول شیان په خپله پربنې اسرآئلو هم حلال وه ، په اصل کې په دې کې خبره داسې وسوه چې په حضرت یعقوب ﷺ دعرق النّساء مرض وو ، ده نذرمنلی ووچې که الله ﷻ زه روغ کړم نوکوم یو خوراك چې زما ډیر خوښ دی ، هغه به پریږدم ، نو چې دی جوړ سو نو تر ټولو زیات دی داوښ پرغوښه مین وو ، نودایې پریښوله (روایت کړی دی ددې حاکم په سندصحیح سره دابن عباس ؓ څخه لکه چې په روح المعاني کې دی او دا روایت ترمذي په سورة رعد کې مرفوع را ایستلی دی)

بیا دغه حراموالی چې په نذرسره سوی وو ، په بنې اسرائیلو کې په حکم دوحې سره باقي پاته سو او معلومیږي چې دده په شریعت کې به په نذرسره حرمت هم کیدی ، لکه زمونږ په شریعت کې چې مباح په واجب کیږي ، لیکن دحرمت نذرچې په حقیقت کې قسم دی . زمونږ په شریعت کې جائز نه دی بلکه

په دی کی دقسم ماتول اوبیایی کفاره ورکول واجب دی ، لکه چی الله ﷻ فرمایی . لِمَ تُحَرِّمُ مَآاَحَلَّ اللّٰهُ لَكَ الاٰیة ، دغه ډول په تفسیر کبیر کی دی

اِنَّ اَوَّلَ بَیْتٍ وُّضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِیْ بِبَكَّةَ مُبٰرَكًا وَّهُدًی لِّلْعٰلَمِیْنَ ﴿۹۶﴾

بیشکه دټولو څخه اولنی کورچی مقررسو دخلقودپاره دادی چی په مکه کی دی برکت والاو هدایت دجهان دخلقودپاره.

لنډتفسیر: یقیناًهغه ځای چی ترټولو (ځایونو دعبادت) مخکی دخلگو (دعبادت) دپاره (دطرفه څخه دالله ﷻ) مقرر کړه سوهغه ځای دی کوم چی په (ښار) مکه کی دی (یعنی خانه کعبه) چی دهغه حالت دا دی چی هغه برکت والا دی (ځکه چی په ده کی دینی نفع یعنی ثواب دی) او (په خاص عبادت لکه لمانځه کی دمخ کولو دپاره) دټولی دُنیادخلگو رهنما دی (مطلب دا دی چی هلته حج کیږی مثلاً دلمانځه ثواب داحادیثو په بناسره هلته ډیر زیات دی، دینی برکت خوداسو ، اوکم خلگ چی هلته نه وی، هغوته ددی مکان په ذریعه دلمانځه طرف معلومیږی نودایی رهنمایی سوه .

معلومات اومسئلې: په دی ذکرسوی آیت کی دټولی دنیاترځایونو تردی چی دټولو مسجدونو په مقابله کی دبیت الله یعنی دکعبی شریفی دشرافت اوښه والی بیان دی اودا شرافت اوښه والی په څووجهو سره دی.

(دبیت الله شریفي فضیلتونه سره دتاریخه دآبادیدلو)

اول په دی وجه چی ددنیادټولو ریښتنو ځایونو دعبادت څخه په ټولوکی اولنی دعبادت ځای دی ، دوهم داچی برکت لرونکی دی ، دریم داچی دی دټولی دنیادپاره دهدایت اوراهنمایی ذریعه ده ، دآیت دالفاظوخلاصه داده (یعنی مغز یی دا دی) چی ترټولو اولنی کور چی دالله ﷻ دطرفه دخلگودپاره مقرر کړل سوي دی ، هغه په مکه کی دی ، ددی مطلب دادی چی په دنیاکی ترټولو اولنی عبادت خانه کعبه ده ددی داصورت هم کیدای سی چی ددنیاپه ټولوکورونوکی اولنی کور دعبادت دپاره جوړسوی وی تردی مخکی نه کمه عبادت خانه جوړه سوی وه اونه داوسیدو کور ، حضرتِ آدم ﷺ دالله ﷻ نبی دی دهغه دشان څخه داخه لیری خبره نه ده چی هغه مخکی ته دراتلو څخه وروسته دخپل کور جوړولو څخه مخکی دالله ﷻ کوریعنی دعبادت ځای جوړکړی وی . په دی وجه حضرت عبدالله بن عمر ﷺ مجاهد ، قتاده، سدی اونور صحابه ﷺ اوتابعین ، ددی قائل دی ، چی کعبه ددنیا ترټولو اولنی کور دی او دا هم ممکنه ده چی دخلگو داوسیدو ځایونه دی مخکی هم جوړ سوی وی لیکن دعبادت دپاره دی دا اولنی کور جوړ سوی وی ، دحضرت علی ﷺ څخه هم دا نقل دی .

بیهقی په خپل کتاب دلائل النبوت کی په روایت دحضرت عبدالله بن عمر ﷺ بن عاص ﷺ روایت کړی دی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی حضرت آدم ﷺ اوحوا ﷺ دنیاته راغله ، نو د دوی دراتلو څخه وروسته الله ﷻ دجبرائل امین په ذریعه دوی ته داحکم راولیږی چی دوی دبیت الله (کعبه) جوړه کړی ، دوی حکم ومنی اوعمل یی په وکی ، نو دا حکم ورته وسوچی ددی طواف دی کوی اودوی ته وویل سوه چی تاسی په خلگوکی مخکی یاست او دا کور اَوَّلَ بَیْتٍ وُّضِعَ لِلنَّاسِ . دی یعنی تر ټولو اولنی کور چی

دخلگو دپاره مقررسوي دی (ابن کثیر) دا روایت ابن کثیر دابن لهیعه په وجه ضعیف گڼلی دی او دا څه پته خبره نه ده ، دی مطلقًادا سی متروك الحدیث نه دی ، چی دده هر یو روایت دی ردکړل سی او بیا په دی مقام کی چی دکتاب الله دارشاد څخه یی تاکید کیږی .
په ځینی روایاتوکی دی چی دحضرت آدم ﷺ دلاسودکعبی دغه آبادی دحضرت نوح ﷺ ترطوفانه پوری باقی وه بیاپه دغه طوفان کی ونړیده ، اونښانی یی ورانی سوی ، تردی وروسته حضرت ابراهیم ﷺ پردغه زړو بنیادونو باندی دوباره آباده کړه ، بیایو وارپه یوه حادثه کی ددی آبادی ونړیده نودجرهم دقبیلی یوڅوکسانو دابیاجوړه کړه ، بیایوه پلا ونړیده نوعمالقه وو آباده کړه اوبیاونړیده نوقریشو دنبی کریم ﷺ په اولنی وخت کی آباده کړه چی نبی کریم ﷺ په کی شریك سوی وو ، اوحجر اسودیی په خپلو مبارکو لاسونو باندی ایښی وو ، لیکن قریشو دا آبادی دحضرت ابراهیم ﷺ ترآبادی لږڅه بدله کړی وه چی یوه حصه یی دبیت الله څخه جلاکړه، چی حطیم ورته ویل کیږی ، اودخلیل الله ﷺ په جوړه سوی کعبه کی دوی دروازی وی ، یوه ددننه تلو دپاره او دوهمه شاطرف ته ددباندی وتلو دپاره وه اوقریشو یوازی مشرقی دروازه باقی پاته کړه ، دریم بدلون یی داپکښی وکی چی دبیت الله سطحه (دننه فرش) یی دمځکی څخه پوره پورته کی چی هرسړی په آسانی سره نه سی وردننه کیدای، بلکه چاته چی دوی اجازه ورکوی هغه به تلی سی .
نبی کریم ﷺ حضرت عائشی صدیقی ﷺ ته فرمایلی وه چی زمازړه غواړی چی دا موجوده آبادی ونړوم او بالکل دحضرت ابراهیم ﷺ دآبادی پرطریقه یی جوړه کړم اوقریشو چی دحضرت ابراهیم ﷺ په آبادی کی کوم اَدْ لُون بدلون کړي دی ، دابرابر کړم ، لیکن په نوو او ناپوه مسلمانانو کی دغلط فهمی پیدا کیدو بیره ده ، په دی وجه یی فی الحال هم په دغه خپل حالت باندی پریږدم ، ددی ارشاد فرمایلوڅخه وروسته دده دژوندپه دنیاکی ډیری ورځی پاته نه سوی ، لیکن دحضرت عائشی ﷺ خور یی حضرت عبدالله ابن زبیر ﷺ دنبی کریم ﷺ داارشاد اوریدلی وو نوکله چی دخلفایی راشدینو ﷺ څخه وروسته په مکه مکرمه کی دده حکومت سو نو ده بیت الله ونړوله او دنبی ﷺ اودحضرت ابراهیم ﷺ دآبادی مطابق یی جوړه کړه ، خودحضرت عبدالله ابن زبیر ﷺ حکومت په مکه مکرمه باندی دیوڅو ورځووو ، دامّت ظالم حجاج بن یوسف په مکه معظمه باندی فوج راوغورځوی اودی یی شهید کی اوپرحکومت یی قبضه وکړه، نودایی خوښه نه کړه چی دعبد الله ابن زبیرﷺ داکارنامه دی ترقیامته پوری دده دثنا اوصفت ذریعه جوړه سی په دی وجه یی په خلگوکی دامشهوره کړه چی دعبدالله ابن زبیرﷺ داکارغلط وو نبی کریم ﷺ چی دا په کوم حالت باندی پاته کړی وه ، مونږته هم پردغه حالت باندی ددی پریښوول په کار دی ، په دی بهانه یی بیت الله بیاونړوله اوپه هغه شان یی آباده کړه په کوم شان چی په جاهلیت کی قریشوجوړه کړی وه دحجاج بن یوسف څخه وروسته راتلونکو ځینی مسلمانانو باچهانوبیا دذکرسوی حدیث په بنا باندی دا اراده وکړه چی بیت الله دوباره بیادنبی کریم ﷺ دحدیث مطابق جوړه کړی ، لیکن ددغه زمانی امام حضرت امام مالك بن انس ﷺ دافتوی ورکړه چی اوس وار وار بیت الله جوړول اونړول به دراتلونکو

باچهانو دپاره یودبازیو شي جوړسي، هریو راتلونکی باچابه دخپل نوم دپاره داکارکوی ، په دی وجه چی اوس په کوم حالت ده ، هم په دی حالت یی پاته کول مناسب دی ، ټول امت داخبره ومنله په دی وجه ترننه پوری هم دغه دحجاج بن یوسف هغه آبادی باقی ده ، البته دمرمت سلسله یی همیشه جاري ده .
ددی روایاتو څخه یوه دا خبره معلومه سوه چی کعبه ددُنیا ترټولو اولنی کوردی اویا کم ازکم تر ټولو اولنی عبادت خانه ده ، په قرآن کریم کی چی کوم ځای دا ذکر دی چی دکعبی آبادی دخدای ﷻ په حکم باندی حضرت ابراهیم ﷺ کړي ده ، هلته ددی اشاری هم موجودی دی چی دی بزرګانو دا په اول وارنه ده آباده کړی ، بلکه په تیرو بنیادونو باندی یی دوباره آباده کړي ده او دکعبی بنیاد دمخکی څخه وو ، دقرآن کریم دارشاد ﴿وَاِذْيَرْفَعُ اِبْرٰهٖمُ الْقَوَاعِدَمِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعِيْلُ﴾ څخه هم دامطلب اخیستل کیږی چی بنیادونه دبیت الله دمخکی څخه موجود وه ، دسورتِ حج په آیت کی دی ﴿وَاِذْبَوَّاْنَا لِاِبْرٰهِيْمَ مَكَانَ الْبَيْتِ﴾ یعنی هرکله چی ښکاره کی مونږ دابراهیم ﷺ دپاره ځای ددی کور ، ددی څخه هم دافائده حاصلیږی چی دبیت الله ځای داول څخه معلوم راروان وو او تردی دمخکی آیت څخه خو یی دبنیادونو پته هم معلومیږی .
په ځینی روایتونوکی دی چی کله حضرت ابراهیم ﷺ ته دبیت الله دآبادولوحکم ورکړل سو نو دملائکی په ذریعه یی ورته دمخکنیو تیرو بنیادونو ځای وښووی چی دشګو غونډۍ په جوړه سوی وه ، په هرحال دذکرسوی آیت څخه دکعبی دا یو فضیلت (ښه والی) هم ثابت سوچی دا ددُنیا ترټولو اولنی کور یا اولنی عبادت خانه ده ، دصحیحینو په یوه حدیث کی دی چی حضرت ابوذر؄ دنبی کریمﷺ څخه پوښتنه وکړه چی ددنیا تر ټولو اولنی مسجد کوم یو دی ؟ ده ﷺ وفرمایل چی (مسجدحرام) هغه ؄ عرض وکی چی تردی وروسته کوم مسجددی؟ ده ﷺ وفرمایل چی مسجداقصیٰ (بیت المقدس) دی بیایی پوښتنه وکړه چی ددی دواړو مسجدونو دآبادولو په مینځ کی دڅومره مودی فاصله ده؟ نووی فرمایل چی څلویښت ۴۰ کاله ، په دی حدیث کی دبیت الله دنوی آبادی کومه چی دحضرت ابراهیم ﷺ په لاسو سوي ده دهغه په اعتبار سره یی دبیت المقدس دآبادی فاصله بیان کړي ده ، ځکه چی درواياتو څخه دا هم ثابته ده چی دبیت المقدس اولنی آبادی هم دحضرت ابراهیم ﷺ په ذریعه دبیت الله دآبادولو څخه څلویښت کاله وروسته سوي ده ،اوحضرت سلیمان ﷺ چی دبیت المقدس کومه آبادی وکړه دا هم دبیت الله په ډول سره بالکل نوی او ابتدایی آبادی نه وه ، بلکه حضرت سلیمان ﷺ دحضرت ابراهیم ﷺ پرآبادی دانوی جوړکړی دی ، په دی شکل سره په روایتونوکی دیوه اوبل په مابینځ کی څه تعارض (اختلاف) نه راځی .
مطلب دادی چی په دنیاکی دهمیشه څخه ددی عزت اوکرامت راروان دی په دی کی په لفظ د وُضِعَ لِلنَّاسِ کی دی طرف ته هم اشاره ده چی ددی کورتعظیم اوتکریم دیو خاص قوم یاجماعت حصه نه ده ، بلکه عام خلک اوټول بنی آدم ددی تعظیم کوی ، ددی په ذات کی الله ﷻ یوداسی لویی اوهیبت اچولی دی چی دخلګو زړونه ددی طرف ته په خپله مائله کیږی ، په دی کی دلفظ (بكّة) څخه مرادمکه مکرمه ده برابره خبره ده که داسی وویل سی چی بآء یی په میم سره بدله کړي ده ځکه چی دعربوپه کلام کی ددی مثالونه ډیر زیات دی چی میم په بآء سره بدلیږی اوکه داسی وویل سی چی دمکی دوهم نوم بكّه هم دی ،

دبیت الله برکتونه: په دې آیت کې دبیت الله دوهم فضیلت دابیان سوي دی چې دا (مبارکه) ده لفظ دمبارك دبرکت څخه مشتق دی دبرکت معنیٰ ده لوی کیدل اوزیاتیدل او ثابت پاته کیدل، بیادیوشی دپاره زیاتیدل داسی هم کیدای سی چی دده وجودښکاره په ښکاره په مقدارکی زیات سی اوداسی هم چی که په مقدارکی یې څه خاص زیاتی ونه سی لیکن کار دومره وکړی چی په عادت کی دده څخه په زیات سره کیدای سی دی ته هم د معنیٰ په وجه سره زیاتی ویل کیږی دبیت الله برکتی کیدل په ظاهری طورسره هم دی او دمعنیٰ په لحاظ سره هم ددی ظاهری برکات داسی لیدل کیږی چی مکه او ددی خواوشا که څه هم بووچ ریګستان اوډبرینه مځکه ده خوسره ددی په کی همیشه په هرموسم کی هرقسم میوی اوسبزیانی اوټول دضرورت شیان هروخت تیاروی چی یوازی دمکی دخلګودپاره نه بلکه ددُنیااطرافوڅخه دراتلونکو دپاره هم پوره کیږی او دلته دراتلونکو حال خو دنیاته معلوم دی چی خاص دحج په موسم کی په لکونو مخلوقات ددُنیا دکُونج کُونج څخه راجمع کیږی چی ددوی شمیر دمکی دخلګوڅلورچنده پنځه چنده وی اوداعظیمه ټولی هلته یوازی دوی دری، څلور ورځی څخه بلکه په میاشتووی اودحج دموسم څخه پرته هم کوم وخت داسی نه راځی چی ددباندی څخه دزرګونوخلګوتلل راتلل جاری نه وی اوبیا خاص دحج په موسم کی چی دلکونوڅخه زیات خلګ هلته جمع وی، هیڅکله هم نه دی اوریدل سوی چی په بازارکی یو وخت هم دضرورت شیان ختم سوه . نه پیداکیږی تردی چی که دقربانی حیوانان کوم خلق چی هلته تللی وی که سل سل هم قربانی کوی او میانه خویویو یقینی دی، داپه لکونو حیوانان هم هلته پیداکیږی او دا هم نه ده چی دنورو ملکونو څخه یې دراغوښتلو انتظام کیږی . په قرآن شریف کی دی چې يُجْبٰی اِلَيْهِ ثَمَرٰتُ كُلِّ شَیْءٍ . دی ته ددباندی څخه راوړه کیږی میوی دهرشی ، په دی الفاظو کی دی طرف ته ښکاره اشاره هم موجود ده .

دا خو دظاهری برکتونو حال دی چی دمقصود حیثیت نه لری او معنوی اوباطنی برکتونه خو یې دومره دی چې شمیر یې نه سی کیدای . ځینی مهم عبادتونه خو په بیت الله پوری خاص دی ، په دوی کی چی څومره لوی اجر او روحانی برکتونه دی . دا ټول دبیت الله په وجه سره دی ، مثلاً حج اوعمره اودځینی نورو عبادتونو ثواب هم په مسجدحرام کی په ډیرو درجو سره زیاتیږی . دنبی کریم ﷺ ارشاد دی چی یو سړی په خپل کور کی لمونځ وکی ، نو ده ته به دیوه لمانځه ثواب حاصل سی ، اوکه دخپلی محلی په مسجد کی یی وکی نو پنځه ویشتو لمونځو ثواب به ورته حاصل سی اوچی په جامع مسجد کی یی وکی نو دپنځه سوه لمونځو ثواب به ورته حاصل سی اوکه په مسجد اقصیٰ کی یی وکی نو دزرو لمونځواوچی زمایه مسجد(مسجد نبوی) کی یی وکی نو دپنځوس زرو لمونځونو اوپه مسجدِحرام کی دیوه لك لمونځونو ثواب به ورته حاصل سی (دا روایت ابن ماجه طحاوی اونورو نقل کړي دی) دحج په فضیلتونو کی دا حدیث عام مسلمانان پیژنی چی په صحیح طور سره دحج کوونکی مسلمان ټول تیرګناهونه معاف کیږی او داسی دګناهونو څخه پاك سی لکه نن چی دمور دنس څخه پاك صاف پیداسوی وی نوښکاره خبره ده چی دا ټول دبیت الله شریفی معنوی اوروحانی برکتونه دی دابرکتونه یی دآیت په آخرکی په لفظ

وَهُدًى سره تعبير فرمايلى دى . مُبٰرَكًا وَّهُدًى لِّلْعٰلَمِيْنَ .

فِيْهِ اٰيٰتٌۢ بَيِّنٰتٌ مَّقَامُ اِبْرٰهِيْمَ ۚ وَمَنْ دَخَلَهٗ

په دى كى ننبانى دى ښكاره لكه مقام ابراهيم ﷺ او څوك چى دى ته دننه سو

كَانَ اٰمِنًا ؕ وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ

نو په آمن سو ، او دالله ﷻ حق دى په خلقو باندى حج كول ددى كور كوم سرى چى قدرت لرى

اِلَيْهِ سَبِيْلًا ؕ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِىٌّ عَنِ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۹۷﴾

دى ته دلارى دتلو ، اوڅوك چى نه منى نو بيا الله ﷻ پرواه نه كوى دمخلو قاتو .

لنډتفسير: په دى كى (څه دشريعت په لحاظ اوڅه ددى ځاى په لحاظ سره) ښكاره ننبانى دى (ددى فضيلت دشريعت په لحاظ ننبانى دمباركًا اوهدًى لاندى په ذكرسوى تفسير سره بيان سوى اوڅه دمقام ابراهيم ﷺ څخه وروسته ذكر كيږى چى دى ته را ننوتونكى دامن مستحق وګرځى ، دشرطونوپه پوره كيدوحج فرض كيدل چى مطلق رواولى يى په تيرذكرباندى زيات مفهوم دى داخلورننبانى دشريعت په لحاظ دلته ذكردى اوس په مينځ كى يى دتكوينى ننبانو داسى ذكر فرمايي) چى په دى (ننبانوكى) يومقام ابراهيم (ننبانه) ده او (يوه دشريعت په لحاظ ننبانه داده چى) كم سرى دى (په دى متعلقه حدودو) كى داخل سى هغه (شرعًا) امن والاسى او (بله دشريعت په لحاظ ننبانه يى دا ده چى) دالله ﷻ (خوشحالولو) دپاره دخلكوپر ذمه ددى ځاى حج كول (فرض) دى (مګردټولوپر ذمه نه بلكه دخاصو) يعنى دهغه سرى په ذمه چى طاقت لرى ترهغه ځاى پورى (درسيدو) دلارى اوكوم سرى چى (دالله ﷻ دحكمونو څخه) منكرسى نو (دخداى ﷻ څه نقصان دى ځكه چى) الله ﷻ دټول مخلوق څخه ددنيابى حاجته دى (دچاپه منلو پورى دهغه څه كارنه دى ترلى، بلكه په خپله ددى منكر نقصان دى)

(معلومات اومسئلي : دبيت الله درى خصوصيات)

په دى آيت كى دبيت الله يعنى دخانه كعبى خاصيتونه اوفضيلتونه بيان سوي دى يو دا چى په دى كى دالله ﷻ دقدرت ډيرى ننبانى دى چى په دوى كى يو مقام دى ، دويم دا چى څوك دى ته داخل سى هغه به په امن اومحفوظ وى ، څوك به دى نه سى قتلولى ، دريم دا چى دټولى دنياپه مسلمانانو ددى بيت الله حج فرض دى په دى شرط چى هلته درسيدو طاقت يى وى اوقدرت لرى .

اوله خبره چى په دى كى دالله ﷻ لويى ننبانى دى ، ددى وضاحت دا دى چى دكله څخه بيت الله قائمه سوه نو ددى په بركت الله ﷻ دمكى خلګ دمخالفينو دحملوڅخه محفوظ كړل ابرهه دفيلانو دلښكر سره حمله وكړه نوالله ﷻ په خپل كامل قدرت سره دوى دمرغيوپه ذريعه هلاك كړه دمكى په حرم كى داخليدونكى

بنده بلکه حیوان هم محفوظ دی اوحیوان هم په دی خبره پوه دی دحرم په حدونوکی دننه دوی هم خپل ځان محفوظ ګنی هلته وحشی دښکارحیوان هم دانسان څخه نه تښتی په عام ډول سره داهم لیدل سوی دی چی دبیت الله کوم جانب ته باران کیږی ، ددغه طرف ملکونه په زیات باران سره سیرابه کیږی یوه عجیبه نښانه دا ده چی هر یوحج کوونکی روزانه هره یوه جمره په اووه ډبرو باندی دری ورځی ولی او هر کال په لکونو حاجیان هلته جمع کیږی نو دا ټولی ډبری که هلته جمع سی او باقی پاته سی نو په یوه کال کی به دغه جمرات دډبرو په غونډی کی پټ سی اوپه یوڅوکاله کی خو به هلته یوغر جوړسی ، حال دا دی چی دا لیدل سوی دی چی دحج د دری ورځو دتیریدو څخه وروسته هلته دډبرو کوم خاص انبار نه وی جمع سوی خامخا شاوخوا څه ډبری په نظر راځی ، چی دهغه وجه په حدیث کی دا بیان سوي ده چی نبی کریم ﷺ فرمایی چی دا ډبری ملائکی پورته کوی او یوازی دهغه خلګو ډبری باقی پاته کیږی چی حج یی په څه وجه سره قبول نه سی ، او هم دا وجه ده چی دجمرو دخوا څخه ډبری پورته کول اوجمره په ویشتل منع سوي دی ، ځکه چی دغه غیرمقبولی ډبری دی ، دنبی کریم ﷺ ددی ارشاد رینښتینوالی هرسړی په خپلوسترګو سره کولی سی چی دجمروپه شاوخواکی لږی ډیری ډبری په نظر راځی ، حال دا دی چی ددغه ځای څخه ددی ډبرو دپورته کولو او یا ددغه ځای دصفا کولو انتظام نه دحکومت دطرف څخه سته او نه دعوامو دطرف څخه په دی وجه شیخ جلال الدین سیوطی رحمه الله په خصائص کبرٰی کی فرمایی چی دنبی کریم ﷺ ځینی معجزی داسی هم دی چی دده ﷺ دوفات څخه وروسته هم موجودی اوقائمی دی اوتر قیامته پوری به باقی وی اوهرسړبه یی لیدلی سی ، په دی معجزوکی یو قرآن دی چی مثل یی نسته او نه به وسی ، ټوله دنیادده دمثل راوړوڅخه عاجزه ده ، او دا عاجزوالی لکه څنګه چی دنبی کریم ﷺ په زمانه کی وو ، دغه شان نن هم موجود دی او تر قیامته پوری به وی دهری زمانی مسلمان ټولی دنیالره چیلنج (دمقابلی دعوت) ورکولی سی چی (فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ) دغه رنګه دجمراتو په باره کی چی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی چی دی ته ویشتل سوی ډبری پاته کیږی دچاچی حج قبول نه سی، دده ﷺ ددی ارشاد رینښتینوالی په هر وخت او هره زمانه کی کیږی او تر قیامته پوری به کیدای سی ، دا دنبی کریم ﷺ همیشه پاته کیدونکی معجزه او دبیت الله سره تعلق لرونکی دالله ﷻ یوه لویه نښانه ده .

مقام ابراهیم : په دی نښانوکی یوه لویه نښانه مقام ابراهیم دی په دی وجه قرآن کریم داجلا اوځان ته بیان کړه مقام ابراهیم هغه ډبره ده چی په هغه به حضرت ابراهیم علیه السلام ودریدی او دکعبی آبادی به یی جوړوله ، او په ځینو روایتونو کی دی چی آبادی چی به څومره لوړیده نو دا ډبره به ورسره خودبه خوده لوړیده او دلاندی راکښته کیدو په وخت کی به راکښته کیده ، په دی ډبره دحضرت ابراهیم علیه السلام دپښو ژورنښان تر اوسه پوری موجود دی ، ښکاره خبره ده چی په یوبی پوهی اوبی شعوره ډبره کی دا عقل چی دلوړیدو په وخت لوړیدل او دکښته کیدو په وخت کښته کیدل او دمومو په شان سره یی نرم کیدل چی دقدمونو پوره نقشه په ځان کی جوړ وی دا ټولی دقدرت نښانی دی چی دبیت الله په خوا کی دروازی ته نژدی وه ، خوکله چی دقرآن داحکم نازل سوچی په مقام ابراهیم باندی لمونځ کوی (وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى) نو دغه

وخت دطواف کونکو دفآئدی دپاره یی دا ددغه ځای څخه پورته کړه او دبیت الله څخه یی په څه فاصله سره بیرته دبیرزمزم خواته کښیښوله چی طواف کونکی ورڅخه خلاص سی اوتن صبا دا په هم دغه ځای کی په یو محفوظ ځای کی بنده ده ، دطواف څخه وروسته دوه رکعتونه ددی ځای شاته کیدای سی خواوس په کی دا ترمیم سوی دی چی هغه ځای یی لیری کړیدی اودایی دښیښی په یوخول کی محفوظه کړیده (اودوسپنی محکمه جال پرپیچلی دی) مقام ابراهیم په اصل کی ددغه خاص ډبری نوم دی ، اوتر طواف وروسته دوه رکعته تردی لوړ یاددی په خواکی کول بهتره دی ، لیکن دمقام ابراهیم دلفظی معنٰی په اعتبارسره ټول مسجدحرام مقام ابراهیم دی په دی وجه فقهاؤحضراتو فرمایلی دی چی په مسجدحرام کی دننه په هرځای کی چی هم دطواف رکعتونه وسی ، واجب به اداسی (دحج په دوران کی ډیره ګڼه ګونه وی په طواف کی او اکثره خلګ دګنی پروانه کوی اوخامخا ددغه قبی په خواکی دا دوه رکعته کوی چی طواف کوونکواوپه خپله ده ته ډیر تکلیف په رسیږی ، داسی کول نه دی په کار بلکه دطواف دځای څخه دباندی یی ښه په اطمینان سره ادا کول په کار دی)

(دی ته دَداخل سوی په امن کیدل)

په ذکرسوی آیت کی یی دبیت الله بل دا خصوصیت ښوولی دی چی څوك دی ته داخل سونوپه امن اومحفوظ به وی ، دی ته د داخلیدونکی په امن اومحفوظ کیدل یودشریعت په اعتبارسره دی ، یعنی دالله ﷻ دطرفه خلقوته داحکم دی چی کم سړی دی ته داخل سی ، هغه ته به آزارهم نه رسوی اوقتل کوی به یی هم نه ، که یوچابل څوك قتل کی یاڅه بل جرم یی وکی اوبیت الله ته دننه سونوده ته به په هم دغه ځای کی سزا نه ورکول کیږی بلکه دی به مجبوره کیږی چی دحرم څخه دباندی ووزی نوبیادی سزا په جاری سی ، په دی شان سره حرم ته داخل سوی په شرعی طورسره په امن اومحفوظ دی ، دوهم حرم ته دداخل سوی امن اوحفاظت داسی هم دی چی الله ﷻ تکوینی (یعنی ددغه ځای داثرپه) طور سره دهرقوم او ملت په زړونو کی دبیت الله تعظیم اوعزت اچولی دی او ټول په عام طور سره دزرګونو اختلافاتو باوجود په دی عقیده متفق دی چی دی ته داخل سوی که څه هم مجرم یازمونږ دښمن وی خودحرم عزت په دی کی دی چی ده ته دلته څه نه وویل سی حرم دِی دعاموجګړو اوجنګونو څخه محفوظ وساتل سی دجاهلیت دزمانی عرب اوددوی مختلف قبائل برابره خبره ده که هرڅومره په بدعملو اوخرابو کی اخته وه لیکن دبیت الله اوحرم محترم په عزت اواحترام به یی ځانونه قربانول د دوی جنګ جویی اوتندخویی په ټوله دنیاکی مشهوره ده لیکن دحرم داحترام داحال وو چی دپلارقاتل به زوی ته مخامخ راغی نودمقتول زوی چی دده وینوته به تږی ناست وو ، سترګی به یی کښته کړی اوتیربه سواوده ته به یی هیڅ هم نه ویل په فتح مکه کی یوازی درسول الله ﷺ دپاره ددین دیوخاص مصلحت اودبیت الله شریفی دپاکولوپه خاطر دیوڅو ساعتو دپاره په حرم کی دجنګ اجازه دالله ﷻ دطرفه څخه نازله سوی وه اوترفتح وروسته هغه ﷺ په ډیرتاکید سره ددی اعلان اواظهار وکی چی دااجازه یوازی دنبی کریم ﷺ دپاره دبیت الله دپاکولو په غرض سره وه اوهغه هم دیوڅو ساعتو دپاره وه ، ددی څخه وروسته دهمیشه دپاره بیاهم

هغه حرمت ثابت دی، کوم چی مخکی وو اووی فرمایل چی په حرم کی دننه جنګ اوجګړه نه ترمامخکی حلاله وه اونه ترماوروسته دچاد پاره حلاله ده اوزماد پاره هم یوازی دیوڅو ساعتو دپاره حلاله سوی وه، بیاحرامه سوه پاته سوه دامعامله چی دنبی کریم ﷺ څخه وروسته حجاج بن یوسف دحضرت عبدالله ابن زبیر ؓ خلاف پرمکه لښکرکشی وکړه اوقتلونه اولوټ ماریی وکی ، نو دامنِ عام په تشریعی حکم ددی څکه اثر نسته چی دامت په اتفاق سره دهغه داکارسخته ګناه اوحرام وو ، ټول امت پرده نفرین (لعنت) کړي دی او په تکوینی طورسره هم داکاردهغه دبیت الله داحترام منافی څکه نه دی چی د حجاج په خپله هم داعقیده نه وه چی داکار زماحلال دی هغه په دی پوه ووچی زه یو ډیرغټ جرم کوم خودسیاست اواقتدار نشی هغه ړوند کړي وو ، په هرحال دا خبره په خپل ځای بیا محفوظه وه چی عاموخلګو بیت الله او حرم هم په هغه درجه کی دعزت اواحترام قابل ګنی اوګنی یی چی په دی کی جنګ جګړه اوقتلونه ډیره سخته ګناه ده اوداپه ټوله دنیاکی یوازی دبیت الله او دحرم خصوصیت دی.

(دَبیت الله دَحج فرض والي:)

په آیت کی یی دبیت الله دریم خصوصیت دافرمایلی دی چی الله ﷻ په خپل مخلوق باندی دبیت الله شریفی حج لازم او واجب کړي دی ، په دی شرط چی دی بیت الله ته درسیدوطاقت اوقدرت لری ددی طاقت تفصیل دا دی چی دده سره داصلی ضرورتونه څخه زیات دومره مال وی چی دی په هغه باندی دبیت الله پوری دتلو اوراتلو اوهلته داوسیدو خرڅ پوره کولی سی او دخپل تر واپس کیدو پوری دخپل هغه اهل او عیال هم انتظام کولی سی دکومو خرڅ خوراك چی دده په ذمه دی ، دارنګه په لاسو پښو سترګو او نورو سره هم معذوره نه وی ، څکه چی داسی معذور خو دلته په خپل ځای کی نه سی ګرځیدی نو هلته دتلو او دحج کولو قدرت او طاقت به یی څنګه وسی .

دغه ډول دښځی دپاره چونکه بغیرډمحرم څخه سفرکول په شریعت کی جائزنه دی نوپه دی وجه به ددی قدرت هغه وخت ګڼل کیږی هرکله چی ددی سره څوك محرم حج کوونکی وی برابره خبره ده که دغه محرم په خپل خرڅ سره حج کوی اوکه دابنځه دهغه خرڅ هم برداشت کوی ، دغه ډول هلته درسیدو دپاره دلاری امن هم دقدرت اوطاقت یوجزء دی که په لاره کی بد امنی وی، دجان اومال قوی خطره وی نودحج طاقت به نه سی ګڼل کیدای.

دلفظ دحج لغوی معنٰی ده قصدکول او دشرعی معنٰی ضروری تفصیل یی خوپه خپله قرآن کریم وفرمایی چی طواف دکعبی او وقوف دعرفی اومزدلفی او نور دی اوباقی تفصیلات یی نبی کریم ﷺ دخپل دژبی ارشاداتو او عملی بیاناتو په ذریعه ښکاره کړي دی ، په دی آیت کی دبیت الله دحج فرض کیدو داعلان فرمایلو څخه وروسته په آخرکی فرمایی ، وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعٰلَمِيْنَ : کوم سړی چی منکرسو ، نو الله ﷻ بی نیازه دی دټول جهان دمخلوق څخه په دی کی هغه سړی خوخامخاداخل دی چی پرسپینه مخکه دحج دفرض والی څخه منکروی، حج فرض نه ګڼی نودده خو داسلام ددائری څخه وتل اوکافرکیدل ښکاره خبره ده نوپه دی وجه د وَمَنْ كَفَرَ لفظ په ده ښه په ډاګه صادق دی ، اوکوم سړی چی یی دعقیدی په

طورفرض گنی لیکن سره دطاقت اوقدرته حج نه کوی، نودغه هم خامخاپه یوحیثیت سره منکردی ، پرده باندی دلفظ وَمَنْ كَفَرَ اطلاق دتهدید اوتاکید دپاره دی چی داسړی دکافرانوپه شان په کافرانه عمل کی اخته دی لکه کافر اومنکرچی حج نه کوی، دی هم داسی دی ، په دی وجه فقهاء رحمهم الله فرمایی چی دآیت په دی جمله کی دهغه خلگو دپاره دعذاب سخته وعده ده چی سره دقدرت اوطاقته حج نه کوی چی دوی په خپل دی عمل باندی دکافرانو په شان سوه (العیاذبالله تعالی)

قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَٱللَّهُ شَهِيدٌ

ته ووایه چی ای اهل کتابو ! ولی منکر سواست دالله دکلام خخه اوالله ته مخامخ دی

عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ ۝٩٨ قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن

خه چی تاسی کوی ، تەووایه ای اهل کتابو ولی منع کوی ،

سَبِيلِ ٱللَّهِ مَنْ ءَامَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَأَنتُمْ شُهَدَآءُ

دالله دلاری خخه ایمان راورونکی چی لټوی پەدی کی عیب او تاسی په خپله پوهه یاست ،

وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ۝٩٩ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِن

او الله ناخبره نه دی ستاسی دکار خخه ، ای ایماندارو !

تُطِيعُوا۟ فَرِيقًا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَٰنِكُمْ

که تاسی خبره ومنی دخینی اهل کتابو خخه نو وبه گرخوی دوی تاسی دایمان راورو خخه وروسته

كَٰفِرِينَ ۝١٠٠ وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتُ ٱللَّهِ

کافران ، اوتاسی خه رنگه کافران کیږي او په تاسی باندی ویل کیږي آیتونه دالله

وَفِيكُمْ رَسُولُهُۥ وَمَن يَعْتَصِم بِٱللَّهِ فَقَدْ هُدِىَ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۝١٠١

او په تاسی کی دهغه رسول دی او خوک چی مضبوط ونیسی الله ﷻ نوده ته هدایت وسو دسیده لاری .

دآیتونو تړون: دمخکی خخه داهلِ کتابو په فاسدو عقیدو او د دوی په شبهاتو خبره روانه وه په مینخ کی دبیت الله اوحج ذکر راغی اوس بیاخبره اهلِ کتابوته ده چی تعلق یی دیوی خاصی واقعی سره دی ، چی یوه یهودی سمّاس زوی دقیس دمسلمانانو سره ډیره کینه ساتله ، ده په یوه مجلس کی دانصارو د دوو قبیلو اوس او خزرج په مینخ کی ډیر اتفاق او جمع والی ولیدی نودکینی خخه ډیر بی آرامه سواوپه دوی

کی داختلاف غورخولو په فکر کی سو، آخرداخبره یی جوړه کړه چی یوه سړی ته یی وویل چی په دی دواړو قبیلو کی چی تراسلام څخه مخکی یو لوی جنګ د ډیری زمانی څخه راروان پاته سوي دی او ددی جنګ سره تعلق لرونکی چی ددی دواړو فریقو کوم فخریه شعرونه دی ، هغه اشعار دی د دوی په مجلس کی وویل سی ، نو ددغه اشعارو دویلو سره یو اوربل سوا و د دوی په مینځ دخبرو تکرار شروع سو تر دی چی موقع او وخت دجنګ دپاره بیامقرر سو نبی کریم ﷺ خبر سو نو د دوی خواته یی تشریف راوړی او وی فرمایل چی څه جهالت دی زما په موجودګی کی بیا دمسلمانیدو اودیوه اوبل سره دمتفق کیدو اوخوږیدوڅخه وروسته داکومه ناپوهی ده ولی تاسی په دی حالت کی کفرته دوباره واپس کیدل غواړی؟ ټول پوه سوه او وی ګڼله چی دا دشیطان حرکت وو او دیوه او بل سره غاړه په غاړه سول اودیر یی وژړل اوتوبه یی وایسته ، په دی واقعه کی دا آیتونه نازل سوه ، داواقعه روح المعانی په روایت دابن اسحاق اویوجماعت دزیدبن اسلم څخه روایت کړیده ، دامضمون ترخوآیتونو پوری تللی دی چی اول په کی ملامت کول دی هغه اهل کتابولره چاچی داکاروایی کړی وه اوداملامت کول په ډیر بلیغ اندازکی دی ، په دی کار دملامتیا کولو څخه مخکی یی اول پرکفر باندی هم ملامتیا وکړل ، چی مطلب یی دا سو چی په کار خو دا وه چی په خپله هم مسلمان سوی وی ، نه داسی چی دنورو په ګمراه کولو پسی سی ، بیا په کی خبره اوپوهول دی مسلمانانو لره .

تفسیر: (ای محمده ﷺ) تاسی (دی اهل کتابوته) وفرمایاست چی ای اهل کتابوتاسی (وروسته تر ښکاره کیدو ددلیل دحق والی داسلام) ولی انکارکوی دالله ﷻ داحکامو څخه (اصول اوفروع په دی کی ټول راغله یعنی داصلی اوفرعی احکامو څخه) حال دا دی چی الله ﷻ ستاسی دټولو کارونو څخه خبردار دی (تاسی دده څخه هم نه بیریږی ، او ای محمده ﷺ دوی ته دا هم) ووایه چی ای اهل کتابو ولی (دلیری
۱ کولو یعنی اړولو کوشش کوی) دالله ﷻ دلاری (یعنی دهغه دحق دین) څخه داسی خلګو لره چی (ددی دین پر حق والی) ایمان یی راوړی دی په داسی ډول سره چی کوږوالی (خبری کړی) لټوی په دی لاره کی (لکه په ذکرسوی قصه کی چی دوی کوشش کړی وو ، چی په دی کاروایی کولوسره د دوی په دین کی دننه په وجه سره دبی اتفاقی چی ګناه هم ده اوداجتماعی قوت بربادی په کی هم ده او دا چی په دی جنجالو کی به اختـه سی دحق دین څخه به لیری سی) حال دا دی چی تاسی په خپله هم (ددی کار دناکاروالی) خبرلری او الله تعالی ستاسی دکارونو څخه ناخبره نه دی (په مقرروخت کی به سزادرکی ددی کارونو) ای ایماندارو! که تاسی خبره ومنی ، دیوی فریقی دهغه خلقو څخه چی کتاب ورته ورکړل سوي دی (یعنی داهل کتابو څخه) نوداخلګ به تاسی دایمان راوړلوڅخه وروسته (په عقیده یاعمل سره) کافران جوړ کړی اوتاسی کفرڅنګه کولای سی (یعنی تاسی لره کله رواکیدی سی) حال دادی (چی دکفر څخه منع کوونکی اسباب ټول جمع دی څکه چی) په تاسی کی دالله ﷻ احکام (په قرآن کی) ویل کیږی تاسی یی اوری او (بیا) دالله ﷻ رسول ﷺ موجود دی (اودادواړه پر ایمان دقائم پاته کیدوقوی ذریعی دی نوتاسی لره په کار دی چی ددی دواړو ذریعو دتعلیم او تلقین موافق پرایمان اود ایمان پرخبرو قائم پاته سی) او (په یادلری چی) کوم سړی الله ﷻ په کلکه ونیسی (یعنی په ایمان پوره قائم پاته کیږی څکه چی الله ﷻ لره کلك نیول هم دا دی چی دهغه ذات اوصفات رښتیاوګڼی اوحکمونه یی کلك ونیسی دیوچا

مخالف سره ځان جوړ نه کی) نو (داسی سړی ته) خامخا دسیده لاری هدایت کیدی سی (یعنی دی پر سیده لاره وی اوپرسیده لاره کیدل دهری فلاح اوکامیابی اصل دی ، نو په دی کی دداسی سړی دپاره دهری صلاح اوکامیابی زیری او وعده ده)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا

ای ایماندارو ! وبیریږي دالله څخه لکه څنګه چی په کار ده دهغه څخه

تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا

بیره اومه مره کیږي مګر مسلمانان ، او مضبوطه ونیسی رسئ دالله تول

وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنتُمْ أَعْدَاءً

او جلا جلا کیږی مه او یاد کړی احسان دالله ﷻ په خپل ځان کله چی واست تاسی دښمنان ،

فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنتُمْ

دیوبل ، نو الفت یی واچوی ستاسی په زړونو کی اوس وی دهغه په فضل سره ورونه او تاسی واست

عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنقَذَكُم مِّنْهَا كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ

په غاړه د اور دیوې کندی ، بیا یی تاسی ته دهغه څخه نجات درکی ، دارنګه بیانوی

اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾

الله تاسی باندی ایتونه خپل ، چی تاسی لار پیدا کوی .

دآیتونو تړون : په تیرو آیتونو کی یی مسلمانان په دی خبرکړی وه چی اهل کتاب اونور خلک چی تاسی په ګمراهی کی اخته کول غواړی د دوی دګمراهی څخه خبردار اوسیږی ، دخپل ځان دخلاصولو کوشش کوی ، په دی دوو آیتونو کی یی دمسلمانانو داجتماعی قوت دمحکمه کولو دوه مهم اصول وښوول ، اول تقوٰی دوهم دیو بل سره اتفاق اویو کیدل او دجلا جلا اوګډوډ کیدو او اختلاف څخه ځان ساتل .

لنډتفسیر : ای ایماندارو ! دالله ﷻ څخه (داسی) بیره کوی (لکه چی) دبیری حق دی (دکاملی بیری مطلب دادی چی لکه څنګه دکفر اوشرک څخه خلاص سو است دغسی دټولو ګناهونو څخه هم ځان ساتی اوبی له شرعی وجی څخه جنګیدل ګناه ده نوددی نه هم ځان ساتل فرض دی) اوبغیر داسلام (کامل) څخه (چی مطلب یی هم دغه دی کوم چی دکاملی بیری حق دی) په بل هیڅ یوحالت ساه مه ورکوی (یعنی په دی کامله بیره اوکامل اسلام دمرګ تروخته پوری قائم اوسی) اومحکمه نیولی لری دالله ﷻ سلسلی لره

(یعنی الله ﷻ لره چی أُصول اوفروع په کی ټول راغله) داسی چی ده یوه اوبل سره په اتفاق هم اوسی (چی په دی دین کی ددی هم تعلیم یعنی ښوونه ده) اودیوه اوبل سره بی اتفاقی مه کوی (ځکه چی داپه اسلام کی منع دی اوپرتاسی چی دالله ﷻ کوم انعام (سوی) دی، هغه یادکی کله چی تاسی (دیوه اوبل سره) دښمنان واست (یعنی تراسلام څخه مخکی لکه چی داوس اوخزرج دواړوقبیلوپه مینځ کی ددیری زمانی څخه جنګ راروان وواوپه عام طورسره اکثردعربو دخلقوهم داحالت وو) نو الله ﷻ (اوس) ستاسی په زړونو کی (دیو بل سره) الفت واچوی ، نوتاسی دخدای تعالی په (دی) انعام (دزړونوپه الفت) سره (اوس) دیو بل سره وروڼه سواست او (یوانعام چی تردی ذکر سوی انعام هم اصل دی ، دایی دربانذی وکی چی) تاسی خلګ بالکل ددوږخ دکندی پرغاړه ولاړواست (یعنی په وجه دکافرکیدو دوږخ ته دومره نژدی واست چی دوږخ ته په تلوکی یوازی دمرګ قدرفاصله وه) نوددی (کندی) څخه خدای تعالی ستاسی ځانونه بچ کړل (یعنی اسلام ستاسی نصیب سوچی په دی سره یی ددوږخ څخه وساتل ، نواوس تاسی ددی انعام قدروکړی اودیوبل سره په جنګ جګړو سره چی ګناه ده دالله تعالی دغه نعمتونه مه ضائع کوی ، ځکه چی دیوبل سره په جنګ جګړو کولوبه اولنی انعام چی دزړونو الفت اومحبت دی په خپله لیری سی اوبل انعام چی دین داسلام دی کمزوری به سی ، اولکه څنګه چی الله ﷻ دا احکام په واضح طورسره بیانوی) دغه ډول الله ﷻ تاسی ته خپل (نور) احکام (هم) بیانوی ښایی چی تاسی خلګ په (سیده) لاره قائم پاته سی .

معلومات اومسئلې

(دمسلمانانو داجتماعي قوت دوه اصول تقویٰ اواتفاق)

په لوړو ذکرسوو دوو آیتونوکی په اولنی آیت کی اولنی اصول اوپه دوهم آیت کی دوهم اصول ښوول سویدی ، اولنی اصول چی دی آیت وښووی هغه دادی چی دالله تعالی څخه دبیریدو یعنی دهغه دناخوښه شیانو څخه دځان ساتلوپوره کوشش کول چی دالله ﷻ دحق مطابق وی ، لفظ دتقویٰ په عربی ژبه کی اصلی دخلاصیدو اوپرهیز کولوپه معنیٰ راځی نوترجمه یی بیریدل هم په دی مناسبت سره کول کیږی چی دکوموشیانو څخه دځان ساتلوحکم ورکړل سویدی هم دغه شیان دبیری وی ، یاداچی په دی سره دالله ﷻ دعذاب خطره ده، نودغه شیان دبیری شی دی ، اوددی تقویٰ څو درجی دی ادنیٰ درجه یی دکفر او شرك څخه ځان ساتل دی ، ددی معنیٰ په لحاظ سره هریومسلمان ته متقی ویل کیږی که څه هم په ګناهونو کی مبتلاوی ، ددی معنیٰ دپاره هم په قرآن کی څوځایه لفظ دمتقین اوتقویٰ راغلی دی ، دوهمه درجه چی په اصل کی مطلوب ده (یعنی کمه چی الله تعالی یی غواړی) هغه دهرهغه شی څخه ځان ساتل دی کم چی دالله ﷻ اودهغه درسول ﷺ په نزدخوښ نه وی ، دتقویٰ کوم فضیلتونه اوبرکتونه چی په قرآن اوحدیث کی راغلی دی ، هغه هم ددی درجی دخلګو دپاره دی او د دوی دپاره یی وعده سوي ده ، دریمه درجه دتقویٰ اعلی مقام دی چی انبیاء ﷷ او د دوی خاصو نائبینو اولیآؤ ته نصیب کیږی چی خپل زړه دهر غیرالله څخه خلاصول او دهغه یعنی دالله ﷻ په یادولو سره او رضا لټولو سره یی آبادساتل

دی ، په ذکر سوی آیت کی دَاتَّقُوااللّٰهَ څخه وروسته دَحَقَّ تُقٰتِهٖ کلمه زیاته سوی ده چی دتقوی هغه درجه حاصله کړی چی حق دی دتقوی .

حق دتقوی څه دی ؟ ددی تفسیرحضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ ربیع قتاده اوحسن بصری دا فرمایلی دی چی مرفوعًا درسول الله ﷺ څخه هم نقل دی .

حَقَّ تُقٰتِهٖ هُوَ اَنْ يُّطَاعَ فَلَا يُعْصٰى وَيُذْكَرَ فَلَا يُنْسٰى وَيُشْكَرَ فَلَا يُكْفَرَ (بحر محیط)

حق دتقوی دا دی چی دالله ﷻ اطاعت په هرکارکی وسی ، یو کار دهغه داطاعت څخه خلاف نه وی او همیشه الله ﷻ یادساتی هیڅکله یی هم نه هیروی اوشکریی همیشه ادا کوی هیڅکله یی ناشکری نه کوی ، دتفسیر امامانو دا مطلب په نوروعنواناتو سره هم ادا کړي دی ، لکه ځینو فرمایلی دی چی حق دتقوی دا دی چی دالله ﷻ په معامله کی دیوچا دملامت کولو اوبدویلو پروانه کوی او همیشه په انصاف قائم وی ، که څه هم په انصاف کولوکی په خپله دخپل نفس یادخپل اولاد یادخپل موراوپلار نقصان وی اوځینو فرمایلی دی چی یو سړی ترهغه وخته پوری حق دتقوی نه سی حاصلولی ، ترڅو پوری چی خپله ژبه محفوظه ونه ساتی ، او دقرآن کریم په یو بل آیت کی چی ، اِتَّقُوا اللّٰهَ مَااسْتَطَعْتُمْ دی، یعنی دالله ﷻ څخه وبیریږی څومره چی ستاسی په طاقت کی ده نوحضرت ابن عباس ﷺ اوحضرت طاؤس فرمایی چی دا په حقیقت کی دحَقَّ تُقٰتِهٖ خاص تشریح او تفسیر دی او مطلب دا دی چی دنافرمانیو اوګناهونو څخه په ځان ساتلوکی خپل پوره طاقت اوقوت خرڅ کړه ، نودتقوی حق اداسوکه یوسړی دخپل پوره طاقت خرڅولو څخه وروسته په یوناجائزشی کی مبتلاهم سی نودادتقوی دحق څخه خلاف نه ده،اوبیا تردی په وروستی جمله کی چی کوم ارشادفرمایی ، فَلَا تَمُوْتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ، ددی څخه معلومه سوه چی تقوی په حقیقت کی پوره په پوره اسلام دی چی دالله ﷻ اودهغه درسول ﷺ دمکمل پر هیز نوم تقوی ده اودی ته اسلام ویل کیږی ، پاته سوه دامعامله چی په آیت کی حکم دادی چی ستاسی مرګ دی پراسلام باندی وی داسلام څخه ماسوا پربل هیڅ یوه حالت دی تاسی لره مرګ را نه سی ، نودلته داشك نه دی کول په کار چی مرګ خو دسړی په اختیار کی نه دی ، په هریوه حالت کی راتلی سی ، څکه چی په حدیث کی دی ، كَمَا تَحْيَوْنَ تَمُوْتُوْنَ وَكَمَا تَمُوْتُوْنَ تُحْشَرُوْنَ : یعنی په کوم حالت کی چی تاسی خپل ژوند تیر وی ، په دغه به درته مرګ هم راځی او په کوم حالت کی چی درته مرګ راسی هم په دغه حالت به په محشرکی پورته کیږی ، نوکوم سړی چی خپل ټول ژوند په اسلام دتیرولو پخه اراده لری اودخپل طاقت مطابق عمل په کوی نو انشاء الله چی دده مرګ به هم خاص په اسلام راځی .

په ځینو روایتونو دحدیث کی چی دا راغلی دی چی ځینی سړی به داسی هم وی چی ټول عمر به یی په نیکوعملونو کی تیر سوی وی ، په آخر کی به یو داسی کار وکی چی ټول عملونه به یی حبط اوبربادسی دا داسی خلقوته پیښیدای سی چی په عمل کی یی اول اخلاص او پوخ والی نه وی . والله تعالی اعلم

(دمسلمانانو داجتماعی قوت دوهم اصول دیوه اوبل سره اتفاق اویو والي)

په بل آیت وَاعْتَصِمُوْا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيْعًا: کی یی دا ډیر په بلیغ اوحاکمانه اندازسره بیان کړی دی چی تر

تولو اول یی هغه اصول اوقواعد وښوول کوم چی انسانانو لره دیوه اوبل سره دتړلو او متفق کولودپاره اصلی علاج دی اوددی څخه وروسته یی دیوه اوبل سره دمتفق کیدو حکم وکی اوبیایی دیوه او بل سره داختلاف اوجلاجلا کیدو څخه منع وفرمایله.

تشریح ددی دا ده چی اتفاق اویوکیدل یوداسی شی دی چی ددی په ښه والی اوددی په غوښتو ددنیاټول بنیادهم برابره خبره ده که دهرملك اودهری زمانی چی وی، دهرمذهب او هری طریقی سره چی تعلق لری دټولو اتفاق دی چی دا ډیرښه شی دی او دا دی خامخاوی، په دی کی د دوو رایی کیدو هیڅکله امکان نسته، په دنیاکی به شاید چی یو سړی هم داسی پیدا نه سی چی جنګ اوجګړو ته به فائده وایی اوښه یی ګنی، په دی وجه ددنیا هرجماعت اوهره پارټی خلقوته دمتفق کیدوبلنه ورکوی، لیکن ددُنیا دحالاتو تجربه دا ښیی چی که څه هم داتفاق په مفید کیدو او ضروری کیدو دټولو اتفاق دی خو بیا هم داسی کیږی چی ټول مخلوق (انسانیت) په فرقو، ډلو اوپارټیو تقسیم دی او بیاپه هره فرقه کی نوری فرقی او په هره پارټۍ کی نوری پارټیانی ددی یولامحدوده سلسله داسی ده چی په حقیقت کی ددوو تنویو کیدل اواتفاق هم عُنقا سویدی، دموقت غرضونو دپاره یوڅوکسان پریوه خبره باندی اتفاق کوی اوچی دغه غرضونه پوره سی یاپه کی کامیاب نه سی نوبیایوازی دانه چی اتفاق ختم سی بلکه دښمنیو ته خبره ورسیږی که فکر وکی نو سبب به یی دامعلوم سی چی هره ډله اوهره فرقه اوهرسړی خلک پرخپل جوړکړی پرګرام باندی متفق اویوکول غواړی اوکه نورخلک ځان لره خپل څه نظام یاپروګرام لری نوددوی دهغه‍ړی سره دمتفق کیدوپر ځای هغوی خپل پروګرام ته رابولی اودیوکیدو بلنه ورکوی چی زمونږسره یوسی دغه خپل پروګرام پریږدی، نو په دی وجه دالازمی خبره ده چی دهری یوی بلنی دیوکیدو نتیجه به دیو قسم خلګو او یو ټولګی په کسانو کی دجلا جلا کیدو او ګډوډکیدو په صورت کی راوزی او داختلافاتو په غوټو کی دمبتنی انسانیت لاس ته به ددی څخه ماسوا نورهیڅ رانه سی چی.

مرض بڑھتا گیاجون جون دواکی

مرض زیاتیږي څومره چی علاج کوی.

په دی وجه قرآن حکیم نه یوازی دیوکیدو اتفاق، تنظیم اواجتماع وعظ وفرمایی، بلکه ددی دحاصلولو اوباقی پاته کولو یو داسی منصفانه اوعادلانه اصول یی هم وښوول چی ددی په منلوسره دیوی ډلی هم اختلاف نه سی راتلی، هغه داچی دانسان ددماغو یادیوڅو کسانو جوړسوی نظام اوپروګرام پر نور مخلوق ورتپل اودهغوی څخه دا امید لرل چی داټول به پردی متفق سی دعقل اوانصاف خلاف اودځان غولولو څخه ماسوا نورهیڅ نه دی، خامخادَربّ العٰلمین ورکول سوی نظام اوپروګرام ضرورداسی شی دی چی پردی ټول مخلوق لره متفق کیدل په کار دی، یوعقل مندسړی ددی څخه په اصولوسره انکارنه سی کولی، اوس که داختلاف څه لارباقی پاته کیږی نوهغه یوازی ددی خبری په پیژندوسره کیدای سی چی داحکم الحاکمین ربّ العٰلمین رالیږل سوی نظام څه اوڅنګه دی، یهودیان دتورات نظام، نصارا دانجیل نظام دخدای ﷻ دطرفه رالیږل سوی اوعمل پرِی واجب بولی، تردی چی دمشرکانومختلف

جماعتونه هم دخپل خپل مذهبي رسمونو نسبت خداى ﷻ ته کوي ، ليکن اول که انسان دخپل ډلئيز تعصّب او دپلار نيکه دغلطو رسمونو څخه ځان راوباسي اودخپل خداى ﷻ ورکړي عقل څخه کارواخلي نو دا حقيقت به ورته بالکل ښکاره اوپه ډاګه سي چي دنبيانو خاتم عليه السلام چي دالله ﷻ آخري پيغام يې دقرآن کريم په صورت کي راوړي دى ، نن دهغه څخه ماسوا بل يونظام هم دالله ﷻ په نزدمقبول نه دى اوکه داهم پاته سي اوتر نظر وغورځول سي ، نو دا وخت قرآن مسلمانانوته خبره کوي او د دوى په دى باندى ايمان هم دى چي نن قرآن کريم دژوند يو داسي نظام دى چي بيشکه دالله ﷻ دطرفه راليږل سوي دى اوپه خپله الله ﷻ ددى دحفاظت ذمه اخستى ده ، نو په دى وجه ترقيامته پورى په دى کي دڅه قسم ادلون بدلون او تغيرامکان نسته ، په دى وجه زه دغيرمسلمو ډلو بحث پريږدم اوپه قرآن ايمان لرونکو مسلمانانوته وايم چي د دوى دپاره خو يوازى اويوازى دى دعمل کولو لايق دى که دمسلمانانو مختلفي پارټي دقرآن کريم په نظام باندى متفقي سي نو په زرګونو ډلۀ ييز، نسلي اووطني اختلافاتونه به په يوه ساعت کي ختم سي کوم چي دانسان دترقي په لاره کي خنډ جوړيږي، اوس که چيري دمسلمانانو په خپل مينځ کي بياهم يو اختلاف پاته سي نوهغه به يوازى دقرآن دپوهي اودتعبيرپه باره کي وى اوکه دغه اختلافات په حدودو کي دننه پاته سي نودغه نه بيابددى اونه دانسان داجتماعي ژوند دپاره ضرر رسونکي دى ، بلکي داسي اختلاف دهوښيارانو په مينځ کي يوفطرتي شي دى نوددى کنټرولول اوپه حدودوکي يې دننه ساتل څه ګران کارنه دى ؛ په خلاف ددى چي دقرآن دنظام څخه بالکل آزادى زمونږ داموجوده پارټي جنګيرې نو په داسي حال کي دخلاف اوجګړى هيڅ علاج نسته اوداختلاف اوګډوډ کيدل قرآن کريم په سختي سره منع کړيدى اونن دقرآني اصولو دپاته کولوپه وجه سره زمونږپوره ملت په انتشار اوګډوډ کيدوکي بوخت دى بربادېږي، قرآن کريم په دى ذکرسوي آيت کي ددى ګډوډ کيدو اوانتشار دختمولو دپاره صحيح علاج داسي ښوولي دى چي ، وَاعْتَصِمُوْا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيْعًا : دالله ﷻ رسۍ تولپه جمع سره مضبوطه ونيسي دالله ﷻ درسي څخه مرادقرآن مجيد دى ،حضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ راوى دى چي نبي کريم ﷺ فرمايلي دى ، كِتَابُ اللهِ هُوَحَبْلُ اللهِ الْمَمْدُوْدُ مِنَ السَّمَآءِ اِلَى الْاَرْضِ : يعني دالله ﷻ کتاب دالله ﷻ رسۍ ده چي دآسمان څخه مځکي ته راځړول سوي ده (ابن کثير) دزيدبن ارقم په روايت کي دحَبْلُ اللهِ هُوَ الْقُرآنُ يعني دالله ﷻ رسۍ قرآن دى الفاظ راغلي دى (ابن کثير) په عربي محاوره کي د حَبْل څخه مراد (عهد) هم دى او مطلق هرهغه شي چي دذريعي ياوسيلي کار ورکوي هم دى ، دقرآن يادين څخه يې په رسۍ سره ځکه تعبيروکي چي داهغه واسطه ده چي يوه طرف ته دايماندارو تعلق دالله ﷻ سره قائموي او بل طرف ته ټول ايمان راوړونکي ديوه اوبل سره يوځاى کوي يوجماعت ورڅخه جوړ وي حاصل دا دى چي دقرآن په دى يوه جمله کي يې حکيمانه اصول ښوولي دى يودا چي هربنده لره لازم دى چي دالله ﷻ راليږل سوى دژوند نظام يعني په قرآن باندى په کلکه سره عمل کوونکي وى ، دوهم داچي ټول مسلمانان يوسى په دى عمل وکي چي لازمي نتيجه يې داده چي ټول مسلمانان يوموټي اومنظم سي لکه چي يوى ډلي په جمع سره يوه رسۍ نيولي وى نودغه ټوله ډله يوبدن جوړسي قرآن کريم په يوبل آيت

کي داخبره نوره زياته واضحه داسي فرمايلي ده .

اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمٰنُ وُدًّا :

کوم خلگ چي ايمان راوړي اونيك عملونه کوي الله ﷻ د دوي په مينځ کي دوستي اومحبت پيدا کوي . بيا په دي کي يوباريك مثال هم دي چي مسلمان هرکله دالله ﷻ په کتاب منګلي لګولي وي، نوددِه مثال دهغه حالت په شان سره دي چي لوړځاى ته دختو په وخت کي يوه مضبوطه رسۍ ونيسي اودهلاکت څخه په امن سي نواشاره يي وفرمايله چي که ټول يو سي اوپه پوره قوت سره يي ونيسي نويوشيطان به هم ددوي په مينځ کي په شرپورته کولو کي کامياب نه سي اوديوازي (انفرادي) ژوندپه شان سره به دمسلمان قوم اجتماعي (يو ځاى) قوت به هم يوداسي مضبوط طاقت جوړسي چي هيڅوك به يي نه دځاى څخه ښوروِلاى سي اونه به يي فتح کولاى سي په قرآن کريم باندي منګلي لګول هم هغه شي دي چي خپاره اوپاشل سوي قوتونه په جمع کيدي سي ، اويومړقوم تازه ژوند په حاصلولي سي اوچي ددي څخه اوړي نوقومي اويوځاى ژوند خويي تباه اوبربادېږي اوپه يوازي (انفرادي) ژوندکي يي هم هيڅ خيراونفع نسته .

(دټول مسلمانانو قوم اتفاق صرف داسلام په بنياد کيدى سي په نسبي اووطني يووالي سره داکارنه سي کيدى)

دلته ترټولو اول په دي ځان پوهول لازمي دي چي ديووالي اواتفاق دپاره ضروري ده چي ددي يووالي يوخاص مرکز وي بيا دمرکزو ديووالي په باره کي ددُنيا دقومونو مختلفي لاري دي څوك نسلي اونسبي واسطي دمرکزو يووالي ګڼي ، لکه دعربو دقبيلو يووالي چي ؤ ، چي قريش يوقوم اوبنوتميم بل قوم ګڼل کيدل ، اوځوك به درنګ جلاوالي دمرکزو يووالي جوړوي چي تورخلګ يوقوم اوسره سپين بل قوم ګڼل کيداى اوځوك دوطن اوژبي يووالي ذمرکزو يووالي جوړوي چي هندي يوقوم اوعربي بل قوم بلل کيږي يوځاى دپلارنيکه رسم اورواج دمرکزو يووالي جوړسوي وو، چي څوك ددغه رسمونو پابندوو، هغه يوقوم اوځوك چي يي پابندنه ووهغه بل قوم وو، لکه دهندوستان هندوان اوآريه سماج او نور ، قرآن کريم داټول پاته کړل دمرکزو يووالي يي دالله ﷻ رسى قرآن کريم يعني دالله ﷻ راليږل سوى محکم نظام مقررکي او دوه ټوکه فيصله يي وکړه چي مومن يوقوم دي چي دالله ﷻ درسى سره تړل سوي دي اوکافر بل قوم دي چي ددي رسى سره نه دي تړل سوي . خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَّمِنْكُمْ مُّؤْمِنٌ : ددي هم دغه مطلب دي ، جغرافيايي يووالي هيڅکله ددي قابل نه دي چي دمرکز يووالي جوړکړل سي ، ځکه چي دغه يو والي په عام طورسره غير اختياري وي چي يوسړى يي په خپل کوشش اوعمل سره نه سي حاصلولي ، کوم چي تورذي هغه سورکيدى نه سي اوځوك چي قريشي دي هغه تميمي نه سي جوړيدى ، څوك چي هندي دي ، هغه عربي نه سي جوړيدى، ځکه په دي وجه چي داسي يوکيدل به په ډيره محدوده دائره کيداى سي ، ددوي دادائره به هيڅکله هم ټول انسانيت په ځان کي راګير نه کړل سي ټوله دنياپر يوه مرکز نه سي جمع کولي ، په دي وجه قرآن کريم دمرکز يووالي دالله ﷻ رسى قرآن کريم اودخداى ﷻ راليږل سوي دژوند نظام جوړ کي ، چي ددي اختيارول اختياري کار دي ، که څوك دمشرق اوسيدونکى

وي اوکه دمغرب ، توروی اوکه سپین عربی ژبه وایی اوکه هندی اوانگریزی ، دهری قبیلی، دهرخاندان چی وی هرسړی دیو کیدو داصحیح مرکز اختیارولای سی اودټولی دُنیاټول انسانان پردی یوه مرکزجمع کیدای سی اوورونه وړونه جوړیدای سی اوکه دی دپلاراونیکه تررسم اورواج لرپورته سی غور او فکر وکی نو ده ته به ددی څخه ماسوا بله صحیح لاره ښکاره نه سی ، چی دخدای ﷻ رالیږل سوی نظام وپیژنی اوتابعداری یی وکی دالله ﷻ رسۍ په مضبوطی سره ونیسی، چی ددی نتیجه به یوه طرف ته داوی چی ټول انسانیت (مخلوق) به په مضبوط اومحکم یووالی سره وتړل سی ، او دوهم دا چی ددی یووالی (وحدت) هرسړی به دالله ﷻ درالیږل سوی نظام مطابق دخپلو عملونو اواخلاقو اصلاح وکی خپل ددُنیا اوآخرت ژوندبه برابرکی ، داهغه حکیمانه اصول دی چی یومسلمان یی راواخلی نودټولی دُنیاقومونه ورته رابللۍ سی چی داصحیح لارده، دی طرف ته راسی اومسلمان چی څومره په دی فخرهم کوی، پرځای دی ، لیکن افسوس دی چی دیورپ والو هغه ژورسازش چی دمسلمانانو دیووالی دټوټی ټوټی کولو دپاره دصدیو راهیسی چلیږی هغه په خپله داسلام په دعویداروکی کامیاب سو ، اوس داسلامی ملّت یووالی په عربی مصری، هندی، سندهی کی تقسیم سوی ټوټی ټوټی سو ، دقرآن کریم دا آیت هروخت اوهرځای دی ټولوته په لوړ آواز دابلنه ورکوی چی دادجاهلانوخان خانی نه په حقیقت کی خان خانی ده اونه ددی په بنیادسره قائم سوی وحدت (یووالی) عقل منونکی یووالی دی ، په دی وجه په کار دی چی دالله ﷻ په رسی باندی یوکیدل اختیارسی ، کومی چی دوی اول هم پرټوله دنیاغالب اولوړ کړی وه اوبیاهم که د دوی په قسمت کی څه خیر وی نو هغه په دی لاره کی رسیدای سی .

غرض دا دی چی په دی آیت کی مسلمانانوته دوه هدایتونه ورکول سوي دی اول داچی په خپل ژوندکی دالله ﷻ درالیږل سوی نظام پابندی وکی، دوهم دا چی ټول یوموټی سی اوپه کلکه سره دادخدای ﷻ رسی ونیسی چی داسلامی ملت داخپور والی خپله راغونډ اومنظم سی لکه چی په تیرو اولنو قرنونو (زمانو) کی دالیدل سویده ، په مسلمانانوکی داتفاق دواجب والی څخه وروسته فرمایی ، وَلَاتَفَرَّقُوْا او دیوه اوبل سره بی اتفاقی مه کوی دقرآن کریم داحکیمانه انداز دی چی دی په کوم ځای کی دیوشی دهغه اړخ وضاحت کوی چی په هغه عمل کول واجب وی نوبل طرف ته دهغه اړخ څخه هم خلګ منع کوی په کوم چی دوی دغه شی پاته کوی ، نو په بل آیت کی ارشاد فرمایی ، وَاَنَّ هٰذَاصِرَاطِیْ مُسْتَقِیْمًا فَاتَّبِعُوْهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِکُمْ عَنْ سَبِیْلِهٖ : په دی آیت کی هم پرسیده لاره دپاته کیدوتلقین دی اود خپلو خواهشاتو پربنا باندی په خپلو جوړ وکړو لاروباندی دتلو څخه منع ده بی اتفاقی دیوقوم دهلاکت دسببونو څخه ترټولو اول اوآخری سبب دی ، په دی وجه قرآن کریم په جلا جلا عنوانونو واروار ددی څخه منع فرمایی په یوبل آیت کی فرمایی .

اِنَّ الَّذِیْنَ فَرَّقُوْا دِیْنَهُمْ وَکَانُوْا شِیَعًا لَّسْتَ مِنْهُمْ فِیْ شَیْءٍ .

کومو خلقو چی په خپل دین کی څان څانی جوړه کړه او په مختلفو پارټیو کی تقسیم سوه ستا د دوی سره هیڅ تعلق او واسطه نسته .

په دی سربیره دپیغمبرانو ﷺ دامتونو واقعات یی نقل کړیدی چی څه رنګه هغه امتونه دیوبل سره داختلاف اوځان ځانی په وجه دژوند دمقصد څخه واوښتل ددنیا اود آخرت په شرمندګیو کی اخته سوه نبی کریم ﷺ ارشاد فرمایلی دی چی الله ﷻ ستاسی دپاره دری شیان خوښ کړي دی او دری شیان یی ناخوښه کړي دی ، خوښ کړی شیان یی دا دی اول دا چی تاسی عبادت خاص دالله ﷻ دپاره کوی اودهغه سره هیڅوك مه شریکوی ، دوهم داچی دالله ﷻ کتاب په کلکه سره ونیسی اودبی اتفاقی څخه ځان خلاص کی ، دریم داچی دخپلوحاکمانو اودمشرانو (اولوالامرو) په حق کی دخیر خواهی جذبه ساتی . او هغه دری شیان چی الله پاك په ناراضه کیږی دا دی ، چی (۱) بی ضرورته بحث مباحثه ، قیل وقال (۲) بی ضرورته دچا څخه سوال کول (۳) دمال ضائع کول (ابن کثیرعن ابی هریرة)

اوس سوال داپاته سوچی آیاهراختلاف ناکاره اومذموم دی یایو اختلاف په کی جائزهم سته نو جواب دا دی چی هراختلاف بدنه دی بلکی بدهغه اختلاف دی په کوم کی چی دخپلو خواهشاتوپه بنادقرآن څخه لری اوسی اوفکر کوی لیکن که پرقرآن باندی جمع سی اونبی کریم ﷺ چی کومه تشریح اوکوم تفصیل بیان کړی وی ، هغه قبلوی دخپل پیدا ابنت استعداد (طاقت) اوروغ دماغی پربناء باندی څه فروغی اختلاف کوی ، نو دا اختلاف فطری دی اواسلام ددی څخه منع نه کوی داصحابو؈ تابعینو امامانواو فقهاوو ﷭ اختلاف هم ددی قسم اختلاف وو اودی اختلاف ته رحمت ویل سوي دی ، البته که دغه فروعی بحثونه اصل دین وګڼل سی اوپه دی کی جنګ جګړو اوسپکو سپورو ته خبره ورسیږی (لیکن نن صباچی زمونږعالمان صاحبان په فروعی اختلافاتو کی پڅیوه اوبل دکفر فتوی لګوی اوټول ملّت اسلامی یی دیوه اوبل مخالف کړیدی دیوه اوبل وینو چښلو ته تیاردی) نوبیاداهم مذموم (بد) دی دیوه اوبل سره دیوکیدو ددواړو اړخونو واضحه کولو څخه وروسته هغه طرف ته اشاره وسوه په کوم کی چی داسلام څخه وړاندی اهلِ عرب اخته وه دقومونودیوه اوبل سره دښمنی، په خبره خبره ددوی جنګونه دشپی اوورځی قتلونه اولوټ مارپه سبب نژدی وه چی ټول قوم دعربو نیست اونابودسی په دی اورکی دسوزیدواومړه کیدوڅخه چی کوم شی دوی خلاص کړی وه نوهغه دااسلام نعمت وُچی فرمایی

وَاذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَآءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوْبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهٖۤ اِخْوَانًا ، وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِّنْهَا .

دالله ﷻ دا انعام په ځان باندی یادکی چی کلهٔ تاسی دیوه اوبل دښمنان واست هغه ستاسی په زړونو کی الفت واچوی ، نو تاسی په دی انعام سره دیوه اوبل وړونه وړونه سواست او تاسی د دوږخ دکندی په غاړه واست نو هغه تاسی ددی څخه خلاص کړاست .

یعنی دصدیو دښمنی اوکینی یی درڅخه لیری کړی الله ﷻ داسلام اودنبی کریم ﷺ په برکت سره وړونه وړونه کړاست ، چی په دی سره ستاسی دین اودنیا برابرسوه اوداسی دوستی موجوړه سوه چی دُښمن درڅخه په بیره کی سواودا دورور والی یوکیدل دخدای ﷻ دومره لوی نعمت دی چی که ددی دپاره دټولی دنیاخزانی خرڅ کړی نوهم دانه سی حاصلیدی ، یعنی په مال اودولت لاس نه راځی ، دشانِ نزول په واقعه کی چی کوم شریرو خلګو اوس اوخزرج قبیلوته تیرجنګ رایادکړی وو ، په دوی کی یی فساد

راپورته کول غوښتل ، په ذکرسوی آیت کی دَدی مکمل علاج وسو ، اودَنتیجو اوداسلام په ذریعه یی ددوی څخه دخلاصی بیان وفرمایی .

﴿دمسلمانانو دیوه اوبل سره یوکیدل پراسلام باندی موقوف دی﴾

دَقرآن حکیم ددی ارشادڅخه یوبل حقیقت په ډاګه سو ، هغه دا چی دزړونو مالك په حقیقت کی الله ﷻ دی په زړونوکی محبت یانفرت پیداکول دهغه کاردی ، دیوی ډلی په زړونوکی دیوه اوبل سره محبت اودوستی پیداکول خالص دالله ﷻ انعام دی اوداهم ښکاره ده چی دالله ﷻ انعام یوازی دهغه په حکم منلو اوفرمانبرداری سره حاصلیدای سی ، په ګناه اونافرمانی، سره داانعام نه سی ملاویدی ، ددی نتیجه داهم سوه چی که مسلمانان محکم تنظیم اویو کیدل غواړی نودهغه ذریعه فقط داده چی دالله ﷻ حکم ومنی اوفرمانبرداری اختیارکی دی طرف ته داشاری کولو دپاره دآیت په آخرکی یی وفرمایل چی ، كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ : یعنی دغه رنګه الله ﷻ تاسی خلقو ته حقیقتونه ښکاره بیانوی چی تاسی خلق صحیح لاری ته راسی .

وَلْتَكُنْ مِّنْكُمْ اُمَّةٌ يَّدْعُوْنَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ

اوپه کاردی چی وی دی په تاسی کی یوجماعت داسی چی بلنه کوی نیك کارطرف ته اوحکم کوی دښوکارونو او

الْمُنْكَرِ ۗ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿۱۰۴﴾ وَلَا تَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ

منع کوی دبدوڅخه ، او دغه ورسیدل خپل مراد ته ، او مه کیږئ دهغو په شان

تَفَرَّقُوْا وَاخْتَلَفُوْا مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ الْبَيِّنٰتُ ۗ وَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿۱۰۵﴾

چی ګډوډ سو اواختلاف یی وکی نودهغه چی ورسیدی دوی ته حکم صاف ، او دوی لره لوی عذاب دی

دآیتونو تړون : په تیرو دوو آیتونوکی دمسلمانانو داجتماعی کامیابی دوه اصول ښوول سوی وه چی په هغه کی هریوه تن ته په یوخاص اندازکی دخپلی اصلاح کولوهدایت ووچی هرسړی تقوٰی اختیارکړی او دالله ﷻ دلړی (اسلام) سره متصل سی ، دغه شان به دانفرادی اصلاح سره سره خود به‌خوده یواجتماعی قوت مسلمانانو ته حاصل سی ، په دی ذکر سوودوو آیتونوکی ددی نظام اصلاح اوکامیابی په دی شان سره مکمله سوه چی مسلمان به یوازی پرخپله اصلاح صبرنه کوی ، بلکی دخپلو نورو وړونو داصلاح خیال به هم ددی سره سره ساتی ، په دی صورت سره به دټول قوم اصلاح هم وسی اودیوبل سره تړون او یووالی به یی باقی اوقائم پاته سی .

لنډتفسیر: اوپه تاسوکی یوداسی جماعت کیدل ضروری دی چی (نورخلګ هم) خپل طرف ته رابولی اودنیکو کارونو ویناکوی اودبدو کارونوڅخه منع کوی اوداسی خلګ به (په آخرت کی په ثواب سره) پوره کامیاب وی اوتاسی خلګ دهغه خلګوپه شان مه کیږی چاچی (په دین کی) ځان ځانی جوړه کړه

او(په خپلو خواهشونويي) ديوه اوبل سره اختلاف وکی دوی ته دبنکاره حکمونو درسیدو څخه وروسته اوددی خلګو دپاره به لويه سزاوی (یعنی دقیامت په ورځ)

معلومات اومسئلې: دمسلمانانو قومي اواجتماعي کاميابي پردوو شيانوموقوفه ده ، اول دتقوى اودالله ﷻ پررسی دمنګلو دلګولوپه ذريعه خپله اصلاح ، دوهم ددعوت او تبليغ په ذريعه دنورو اصلاح ، په آيت : وَلْتَكُنْ مِّنكُمْ کی دَدی دوهم هدايت بيان دی .: ګويا ددی دوو آيتونو خلاصه دا سوه چی په خپله هم خپل عملونه اواخلاق دالله ﷻ دراليږل سوی قانون مطابق برابرکړه اودخپلو نورو وروڼو دعملونو دبرابرولو هم فکرساته ، هم دا مضمون دی چی په سورة والعصرکی يی ارشاد فرمايلی دی .

اِلَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ،

دآخرت دتاوان څخه يوازی هغه خلک په امان دی چی په خپله هم دايمان اونيک عمل هدايت کوی .

دَقومی اواجتماعی ژوند دپاره لکه څنګه چی داضروری وه چی ددوی دی يومضبوط او محکم تړون ديووالی وی (یعنی يومحکم مرکزدی وی چی دټولی دنيامسلمانان راټول وی ورته) کوم چی په اولنی آيت کی دالله ﷻ په رسی باندی دمنګلو لګولو دالفاظو څخه يی واضحه کړه دغه رنګه ددی تړون دقائم اوباقی پاته کولو دپاره دابل کارهم ضروری دی، چی په دی آيت کی يی ارشاد فرمايلی دی ، يعنی نورو وروڼوته دقرآن اواحاديثو مطابق دښو کارونوهدايت اودبدو کارونوڅخه يی منع کول دی هرسړی خپل فرض وګڼی ، ددی دپاره چی دالله ﷻ دارسی دده دلاسوڅخه خلاصه نه سی ، څکه چی په قول داستاد مرحوم شيخ الاسلام مولانا شبيراحمد عثمانی دالله ﷻ دارسی شکیږی نه خامخا دلاسونو څخه ليکن خلاصيدی سی په دی وجه قرآن کريم ددی رسی دلاسونو څخه دخلاصيدو دخطری په وجه يی داهدايت وفرمايی چی هرمسلمان لکه څنګه چی په خپله نيک عمل کول اود ګناه څخه ځان ساتل خپل فرض ګڼی داخبره دی هم ضروری وګڼی چی نورو خلقوته هم دنيک عمل هدايت اودبدوکارونو څخه دمنع کولوکوشش دی کوی ، چی نتيجه به يی داوی چی داټول به يوسی اوپه مضبوطی سره به دامضبوطه رسی ونيسی اوددی په نتيجه کی به ددنيا اوآخرت کاميابی ددوی سره وی ، دخپلی اصلاح سره دنورو داصلاح ذمه واری پر هر مسلمان دغورزولو دپاره په قرآن کريم کی ډيرواضح ارشادات راغلی دی دسورة والعصر مضمون تاسی وليدی اوپه دي سورة آلِ عمران کی ارشاددی .

كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ .

تاسی ښه امت ياست چی دخلګو دپاره راايستل سوی ياست څکه چی تاسی خلګوته دنيکو کارونو حکم کوی او دبدو کارونو څخه يی منع کوی .

په دی کی هم پرټول امت باندی دنيک کار دحکم کولو اودبدڅخه دمنع کولوفرض غورځول سوي دی اوپرنورو امتونو باندی يی ددوی دغوره والی سبب هم داخاص کاربښولی دی ، دغه رنګه دنبی کريم ﷺ ارشادات په دی باره کی بی شماره دی ، دترمذی اوابن ماجه او نورو په روايت کی دی چی نبی کريم ﷺ فرمايلی دی .

وَالَّذِیْ نَفْسِیْ بِیَدِهٖ لَتَاْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوْفِ وَلَتَنْهَوُنَّ عَنِ الْمُنْكَرِ اَوْ لَیُوْشِكَنَّ اللّٰهُ اَنْ یَّبْعَثَ عَلَیْكُمْ عِقَابًا مِّنْ عِنْدِهٖ ثُمَّ لَتَدْعُنَّهٗ فَلَا یَسْتَجِیْبُ لَكُمْ

قسم دی په هغه ذات چی په قبضه کی یی زماروح دی چی تاسی به خامخاپه نیکوحکم او دبدوڅخه منع کول کوی اوکه داسی نه وی نونژدی ده چی الله ﷻ دګناهکارانوسره پرتاسی ټولوهم خپل عذاب راولیږی دغه وخت به تاسی دالله ﷻ څخه دُعاغواړی خوهغه به نه قبلیږی .

په یوحدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی .

مَنْ رَاٰی مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْیُغَیِّرْهُ بِیَدِهٖ فَاِنْ لَّمْ یَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهٖ وَاِنْ لَّمْ یَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهٖ وَذَالِكَ اَضْعَفُ الْاِیْمَانِ .

تاسی چی په خپلوکی یوتن په ګناه کولو ووینی نوپه کارده چی په لاسونوسره یی منع کی اوکه ددی طاقت یی نه وی نوپه ژبه دی منع کړی اوکه ددی طاقت یی نه وی نوپه زړه کی دی بدګنی اوداکمزوری ایمان دی .

ددی ټولو آیتونو اوروایتونو څخه داخبره ثابته سوه چی دنیکیو حُکم کول اودبدو څخه منع کول دأُمت پرهریوه تن باندی لازمه ده ، خامخا دټولو شرعی احکاموپه شان په دی کی هم دهرسړی دقدرت اوطاقت په مطابقورباندی داحکم لازمیږی ، دچاچی څومره طاقت وی دومره به پرهغه باندی امربالمعروف اونهی عن المنکرلازم وی ، اوس چی کم حدیث تاسی ولیدی په دی کی هم دطاقت مطابق حکم دی ، بیاطاقت اوقدرت په هرکارکی جلاجلاوی ، په نیکیو باندی دحکم کولوقدرت اول خوپه دی باندی موقوف دی، چی دغه ښه اوبد دی سړی ته پوره صحیح صحیح معلوم وی ،چاته چی په خپله دښه اوبدتمیزنه وی یاددی مسئلی پوره علم نه وی ورته دی که نوروته په امربالمعروف اونهی عن المنکر شروع سی نو ښکاره خبره ده چی داصلاح پرځای به فسادجوړکی اوډیره ممکنه ده چی دی دخپلی ناخبری په وجه یونیك (معروف) کارمنع کول شروع کی یادبدکار (منکر) حکم کول شروع کی، په دی وجه چی کوم سړی په خپله په معروف اومنکرباندی خبرنه وی پرهغه دافرض خولازم کیږی چی پوهه حاصله کی اوپه شرعی احکاموکی دمعروف اومنکرعلم حاصل کی او بیا ددی مطابق دامر بالمعروف اونهی عن المنکر خدمت پوره کوی ، لیکن ترڅو پوری چی ده ته داپوهه نه وی، ده ددی خدمت دپاره پورته کیدل جائزنه دی ، لکه په دی زمانه کی چی ډیرجاهلان دوعظ کولودپاره ودریږی نه ورته دقرآن علم وی اونه دحدیث ،اویالکه اکثره عوام چی دچاڅخه څه خبره غلطه واوری اوبیاپه هغه دخلقوسره جګړی کوی چی داسی کوه، داسی مه کوه، داکارپرځای ددی چی معاشره برابره کی، معاشره ښه خرابوی او جنګ جګړی جوړوی ، دغه رنګه دامر بالمعروف په قدرت کی داهم داخله ده چی خپل ځان ته په کی دڅه قوی اوناقابل برداشت ضرر رسیدو بیره نه وی، ځکه یی په حدیث کی ارشاد فرمایلی دی چی که ګناه په لاسو اوپه طاقت سره نه سی منع کولی، نوپه ژبه دی منع کوی اوکه په ژبه سره دمنع کولو قدرت یی نه وی نوپه زړه کی دی بدګنی ، ښکاره خبره ده چی په ژبه سره دمنع کولو دقدرت نشتوالی دانه دی چی ګویا دده ژبه نه چلیږی ، بلکه مراد دا دی چی ده ته قوی بیره وی چی که ده دحقی خبری ویناوکړه نو مړ به یی کړی یابه ورته بل څه سخت نقصان ورسوی ، په داسی حالت کی به داسړی پرژبه قادرنه ګڼل کیږی او دنهی عن المنکر اوامر بالمعروف په پاته کولوبه دی ګناه ګارنه بلل کیږی ، دابله خبره ده چی دالله ﷻ په

لاره کی دخپل ځان اومال پروانه کوی اونقصان برداشت کوی دامر بالمعروف اونهی عن المنکرخدمت پوره کوی لکه چی دډیرو اصحابوﷺ تابعینو او امامانو داسلام واقعات مشهوردی، داددوی اولو العزمی اولوی فضیلت دی، چی په دی سره ددوی مقام په دنیااوپه اخرت کی لوړ سو ، مگر ددوی پرذمه دافرض یاواجب نه وو .

دسورة والعصر دآیت اود كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ اونورو آیتونوڅخه دارنگه دذکرسوو احادیثو او نوروڅخه دامت په هرفرد باندی دَده دَطاقت اوقدرت مطابق امر بالمعروف اونهی عن المنکر واجبیږی ، لیکن دَدی په وجوب کی داتفصیل دی چی په واجبو کارونوکی دنیکو حکم اودبدو څخه منع کول واجب دی اوپه مستحبو کارونوکی مستحب دی ، مثلاً پنځه وخته لمونځ فرض دی، نوپرهر سړی باندی واجب دی چی بی نمازه ته نصیحت کوی اونفل مستحب دی ددی نصیحت کول به مستحب وی پردی سربیره یوه ضروری طریقه داهم په نظرکی ساتل په کار دی چی په مستحبوکی په مطلقی نرمی سره اظهارکوی، اوپه واجباتو کی اول نرمی اوپه نه منلوباندی دسختی هم اجازه سته ، نن صباخلګ په مستحبوکی یاپه مباحوکی ښه زورنه اوسختی کوی ، لیکن دواجبو اوفرضوپه پریښوولو هیڅوك ملامتی قدر هم نه وایي ، دارنگه دَامر بالمعروف اونهی عن المنکر فرض په هغه وخت پرهرسړی لازم کیږی چی کله دی خپل په مخکی یوبدکارپه کیدوووینی ، مثلاً یوسړی ووینی چی څوك مسلمان شراب چښی یاغلاکوی یادپردی ښځی سره مجرمانه اختلاط کوی ، نوپرده به واجب سی چی دخپل طاقت اوقدرت مطابق هغه منع کړی ، اوکه دده په وړاندی داهرڅه نه کیږی ، نو دا دده په ذمه فرض نه دی ، بلکه اوس دا فرض داسلامی حکومت دی چی هغه دمجرم دجرم تلاښ اوتحقیق وکی اوسزادیٰ ورکی ،دنبی ﷺ په ارشادکی مَنْ رَّاٰی مِنْکُمْ کی دی طرف ته اشاره ده ځکه چی په دی کی ارشاددی چی کوم سړی په تاسوکی یوبدکار په کیدو کی ووینی ، دامر بالمعروف دوهمه درجه داده چی دمسلمانانوبه یوجماعت خاص ددعوت اوارشاد دپاره قائم وی، ددوی کاربه هم داوی چی په خپل قول اوفعل سره یعنی په خپل عمل سره خلګ دقرآن اوسنت طرف ته رابولی ، اوکله چی خلګ په ښو کارونوکی سست یاپه بدوکارونوکی مبتلا ووینی نودغه وخت به دنیکی طرف ته ددوی دراارلو اود بدی څخه دمنع کولو په کارکی دخپل وس موافق کمی نه کوی اوچونکه داهمه ذمه واری یعنی امربالمعروف اونهی عن المنکرپه پوره شان سره هغه وخت اداکیدی سی کله چی ده ته دمسئلو پوره علم هم وی ، اودامر بالمعروف اثرکوونکی طریقی اوادبونه هم دسنتو مطابق ده ته معلوم وی ، په دی وجه په مکمل طورسره دامربالمعروف اونهی عن المنکر فرضو داداکولو دپاره په مسلمانانوکی یوداسی خاص جماعت په دی وظیفه باندی ماموره (مقرر) سوکوم چی په هرډول سره دخیرطرف ته درابللو دامربالمعروف اونهی عن المنکر اهل وی ، لکه چی په دی آیت کی دداسی جماعت اهمیت اوضرورت ښیی فرمایی .

وَلْتَكُنْ مِّنْكُمْ اُمَّةٌ يَّدْعُوْنَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ .

یعنی په تاسی کی یوجماعت داسی جوړیدل ضروری دی چی دخیرطرف ته بلنه کوی اودنیکیو کولو

وینا کوی او دبدو کارونو څخه منع کوی په وَلْتَكُنْ مِّنكُمْ أُمَّةٌ کی اشاره ده چی ددی جماعت وجود ضروری دی که یو حکومت دا فرض نه اداکوی نو پر ټولو مسلمانانو به فرض وی چی هغوی داسی جماعت جوړ کړی څکه چی ددوی ملّی ژوند به هغه وخت محفوظ پاته کیږی ترڅو چی دا جماعت باقی وی، بیا ددی جماعت ځینی اهم صفتونه او دنورو څخه یی دفرق راوستو دپاره فرمایی، يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ یعنی ددی جماعت اولنی کار به خیر طرف ته بلنه وی ګویا دخیر طرف ته بلنه به ددوی اعلی مقصد وی، دخیر څخه مراد څه دی؟ نبی کریم ﷺ ددی په تفسیر کی فرمایلی دی چی، اَلْخَيْرُ هُوَ اتِّبَاعُ الْقُرْآنِ وَسُنَّتِي یعنی دخیر څخه مراد دقرآن او زما دسنتو تابعداری ده (ابن کثیر) دخیر ددی څخه زیات جامع او پوره تفسیر او تعریف نه سی کیدی ټول دین دشریعت په دی کی راغی، بیا يَدْعُونَ یی دمضارع په صیغه سره راوړه، دایی وښوده چی ددی جماعت کار به خاص خیر طرف ته بلنه وی، یعنی دخیر طرف ته دبلنی کار به ددوی مسلسل او همیشنی کوشش وی، دامر بالمعروف او نهی عن المنکر څخه خو دا هم معلومیده چی ددی ضرورت به پر خاصو مواقعو باندی وی، کله چی دغه ناکاره کارونه دکیدو په حالت کی لیدل کیږی لیکن، يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ یی وویل دایی وښودل چی ددی جماعت کار به دیو فرض دادا کولو وخت نه وی مثلاً دلمر ختو څخه وروسته تر زواله پوری دلمانځه وخت نسته لیکن دغه جماعت به په دغه وخت کی هم دلمونځ کولو تلقین کوی، چی کله دلمونځ وخت راسی نو لمونځ اداکول ضروری دی، یادروژی وخت نه دی راغلی اوس لا د روژی میاشت لیری ده، لیکن دغه جماعت به دخپلو فرضو څخه غافل نه اوسی، بلکه دمخکی څخه به خلقو ته ښوونه کوی چی کله دروژی میاشت راسی نو روژه نیول فرض وی، غرض دا دی چی هر وخت به ددی جماعت ذمه واری دخیر طرف ته بلنه وی.

بیا ددی دعوت الی الخیر (خیر طرف ته دبلنی) دوی درجی دی اول دا چی غیر مسلمو ته دخیر یعنی داسلام طرف ته بلنه ورکوی، دمسلمانانو هر یو تن په عام طورسره او دا جماعت په خاص طورسره ددنیا ټولو قومونو ته دخیر یعنی داسلام دعوت ورکوی په ژبه سره هم او په عمل سره هم څکه چی په کوم آیت کی چی دقتال او جهاد حکم سوی دی، هلته دربنتینو مومنانو صفت دا سو، سوی دی.

اَلَّذِينَ إِن مَّكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنكَرِ.

یعنی رښتینی مسلمانان هغه دی چی کله مونږ دوی ته په مځکه کی طاقت او قدرت یعنی حکومت ورکو نو د دوی اولنی کار دا وی چی دالله ﷻ په مځکه کی داطاعت نظام قائموی چی دهغه یوه نښه لمونځ دی او خپل مالیاتی نظام دزکوة په اصولو باندی قائموی چی دا رنګه امر بالمعروف او نهی عن المنکر دخپل ژوند مقصد جوړوی که نن مسلمان امت خپل مقصد نورو قومونو ته دخیر طرف ته بلنه ورکول جوړ کی، نو هغه ټولی بیماری به ختمی سی کومی چی دنورو قومونو څخه دنقل کولو په وجه په مونږ کی خپری سوي دی څکه چی هر کله یو قوم په دی لوی مقصد (دعوت الی الخیر) باندی جمع او متفق سی او دا وګنی چی مونږ له په علمی او عملی حیثیت سره ددنیا پر قومونو باندی غالب راتلل دی او ددنیا دقومونو تربیت او مهذب کول زمونږ په ذمه دی نو ددوی بی اتفاقی به هم ټولی ختم سی، او پوره قوم به دعظیم

مقصد دحاصلولو دپاره اخته سی دنبی کریم ﷺ اوصحابه کرامو؆ دکامیابیو راز هم په دی کی وو په حدیث شریف کی دی چی نبی کریم ﷺ دا آیت ، وَلْتَكُنْ مِّنْكُمْ تلاوت کی اوبیایی وفرمایل ، هم خاصة اصحاب رسول الله ﷺ (ابن جریر) یعنی داجماعت خاص دصحابه کرامو؆ جماعت دی ځکه چی دی پاکو نفسونو هریوه ځان دخیرطرف ته دبلنی ذمه وار ګڼی ددعوت الی الخیر(دخیرطرف ته دبلنی) دوهمه درجه په خپله مسلمانانو دخیرطرف ته بلنه ورکول دی ، چی ټول مسلمانان به عام طوراودغه خاص جماعت به په خاص طورسره دمسلمانانوپه مینځ کی تبلیغ کوی اوخیرطرف ته دبلنی فرض به اداکوی، بیابه په دوی کی هم یودعوت الی الخیرعام وی ، یعنی ټولو مسلمانانوته به ضروری احکام اواسلامی اخلاق ښیي بل دعوت الی الخیربه خاص وی ، یعنی په مسلمان امت کی به د قرآن اوسنتوماهر (پوهه) عالمان پیداکوی ، دی طرف ته په یوبل آیت کی رهنمایی سوي ده .

فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوْا فِي الدِّيْنِ وَلِيُنْذِرُوْا قَوْمَهُمْ اِذَا رَجَعُوْا اِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُوْنَ .

مخکی ددی بلونکی جماعت دوهم صفت او امتیازی (فرق) خاص داسی ښایی چی: يَأْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ یعنی دغه خلق دنیکوحکم کوی اودبدو څخه منع کول کوی په معروف کی هغه ټولی نیکی اوښیګری داخلی دی دکموچی اسلام حکم ورکړي دی اوهرنبی په هره زمانه کی ددی درواج کولو کوشش کړي دی ، اوچونکی دادخیر کارونه معلوم دی اوپیژندل کیږی نوځکه ورته معروف وئیل کیږی دغه شان په منکرکی ټولی هغه بدی اوفسادونه داخل دی کوم چی نبی کریم ﷺ ناجائزکړي دی اومعلوم دی په دی مقام باندی دواجبو اوګناهونو (واجبات اومعاصی) په ځای دمعروف اومنکرعنوان اختیارولو کی (یعنی چی معروف اومنکریی وویل واجب اومعاصی یی ونه ویل) شایدچی داحکمت هم وی چی دمنع کولو ټوله معامله به یوازی په هغه مسئلوکی وی چی په امت کی مشهوری اومعلومی دی اودټولوپر اتفاق وی، په اجتهادی مسئلوکی چی ترشریعت لاندی دیری رایی کیدای سی،په دی کی دمنع کولو سلسله په کار نه ده ، افسوس دی چی په عام طورسره ددی حکیمانه تعلیم څخه غفلت اوبی پروایی کیږی اواجتهادی مسئلی یی دجنګ میدان جوړکړي دی ، دمسلمانانو دجماعت سره ټکر وهی او دا تر ټولو لویه نیکی ګڼی او ددی په مقابله کی هغه ګناهونه چی دټولوپر اتفاق دی چی داګناهونه دی دهغو څخه دمنع کولوطرف ته هیڅ توجه نه ورکوی ، دآیت په ختمیدوسره ددی جماعت انجام اوعاقبت په دی طورسره ستایل سوي دی ، وَأُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ یعنی په حقیقت کی دا خلق کامیاب دی ، د دواړو جهانو کامیابی د دوی حصه ده .

ددی جماعت اطلاق ترټولو اول داصحابو؆ پرجماعت باندی کیږی یعنی اولنی مصداق یی دصحابه وو؆جماعت دی چی ددعوت الی الخیراو امربالمعروف اونهی عن المنکردعظیم مقصدسره راپورته سو اوپه لږزمانه کی یی ټوله دنیافتح کړه اوقبضه یی کړه دروم او ایران لوی لوی حکومتونه یی غوبل کړه او دنیالره یی داخلاقواوپاکی سبق ورکی دنیکی اوتقوی څراغونه یی بل کړه ، الله ﷻ ددی خیرطرف ته

ددعوت ورکوونکی امت ضرورت اوصفتونو بیانولو څخه وروسته په دغه ذکرسوی دوهم آیت کی مسلمانانو ته دیوبل سره داختلاف اوګډوډ کیدو څخه دخلاصیدو هدایت فرمایلی دی، ارشاد دی چی .
وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ الْبَيِّنٰتُ : یعنی دهغه خلقوپه شان مه جوړیږی چاچی ډېنکاره اوروښانه دلیلونو دراتلو څخه وروسته اختلاف وکی، مطلب دا دی چی دیهودو اونصاراؤ په شان مه جوړیږی چاچی دالله ﷻ دصافوحکمونو رسیدو څخه وروسته محضی دوهمونو اوخواهشاتو تابعداری وکړه دشریعت په اصولوکی ګډوډ سوه اود یوبل سره دجنګ جګړو په وجه د الله تعالی په عذاب کی ګرفتارسوه ، داآیت په حقیقت کی دآیت ، وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا تتمه ده ، په دی آیت کی دیووالی مرکز په حبل الله باندی منګولو لګولوطرف ته بلنه ده او اشارةً په کی دا خبره وښوول سوه چی جمع کیدل اویو کیدل ټول امت اوقوم یوتن اوبدن جوړوی ، بیاخیرطرف ته په بلنی سره اوامر بالمعروف او نهی عن المنکر سره دی یووالی اوجمع کیدوته خوراك رسیږی اوپالنه یی په کیدای سی ، بیاولَاتفرَّقُوا اوپه بل آیت وَلَاتَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا سره داخبره ښوول سوي ده چی په ګډوډ کیدو او اختلاف سره تیرقومونه تباه سویدی ددوی څخه عبرت واخلی اوپه خپل ځان کی دا مرض پیدا کیدوته مه پریږدی په آیت کی چی دکم ګډوډ کیدو اواختلاف بدوالی ویل سوي دی ددی څخه مرادهغه اختلاف دی چی ددین په اصولوکی یاپه فروعوکی دنفس دغلبی په وجه سره وی ، ځکه چی په آیت کی داقیدچی دواضحو احکامو راتلو څخه وروسته ددی خبری ښوونه ده ځکه چی ددین اصول ټول واضح وی اوفروع هم ځینی داسی واضح وی چی که دنفس غلبه نه وی نوبیا داختلاف ګرسره ځای نه وی ، لیکن کم فروع چی واضح نه وی دښکاره نص دنشتوالی په وجه یادنصونو دیوبل سره دظاهرټکر په وجه نوپه داسی فروعوکی په رایی اواجتهاد سره چی کوم اختلاف پیداکیږی هغه په دی آیت کی داخل نه دی اوهغه صحیح حدیث ددی داجازت دپاره پوره دی کوم چی بخاری اومسلم مرفوعًا دعمروبن العاص ﷺ څخه روایت کري دی ،چی هرکله څوك اجتهادوکی اوهغه حکم صحیح وی نوده ته به دوه اجره حاصلیږی اوچی په اجتهادکی غلطی وکی نو یو اجر به ورته حاصلیږی نومعلومه سوه چی په کومه اجتهادی غلطی باندی هم یوثواب حاصلیږی هغه بده نه سی کیدی نوپه دی بناسره هغه اجتهادی اختلاف چی داصحابو ﷺ اود مجتهدینو امامانو رحمهم الله په مینځ کی سویدی ددی ذکرسوی آیت سره هیڅ تعلق نسته په قول دحضرت قاسم بن محمد اوحضرت عمروبن عبد العزیز ﷺ داصحابو ﷺ اختلاف دخلګو دپاره رحمت دی او رخصت دی (لکه چی په روح المعانی کی نقل سوي دی دبیهقی اومدخل څخه)

(په اجتهادی اختلافاتو کي یوجانب هم منکرنه وی دوی ته بد ویل جائزنه دی)

دلته یوه ډیره اهمه اصولی خبره ښکاره سوه چی کوم اجتهادی اختلاف دشرعی اجتهادپه تعریف کی داخل دی،په دی کی په خپل خپل اجتهادسره چی کوم امام کوم جانب اختیارکی که څه هم دالله ﷻ په نزدپه دی کی برابر اوصحیح یوازی یو جانب دی بل خطاء دی ، لیکن دادغلط اوصحیح فیصله به په خپله الله ﷻ کوی هغه به په محشرکی چی کوم عالم په اجتهادکی صحیح فیصلی ته رسیدلی وی هغه لره

به دوه اجره ورکی اوکم عالم چی په اجتهادی کی خطاسوی وی، هغه لره به یواجرورکی، د الله ﷻ څخه ماسوابل هیچا لره داحق نسته چی هغه په اجتهادی اختلاف کی یوه ته صحیح اوبل ته غلط ووایی البته دخپلی پوهی اوعقل ترحده پوری په دی دواړوکی چی کم یو دی قرآن اوسنت ته نژدی وګنی دهغه متعلق داویلای سی چی زماپه نزد دابرابردی لیکن احتمال دخطاء په کی هم دی اودوهم جانب خطاء دی لیکن احتمال دبرابر په کی هم دی اوداهغه خبره ده چی دټولو امامانو دفقهی په نزدمنل سوي ده ددی څخه داخبره هم په ډاګه سوه چی په اجتهادی اختلاف کی یوجانب منکرنه وی چی دامربالمعروف اونهی عن المنکر لاندی پر هغه نکیر وکړل سی (یعنی بدورته وویل سی) اوچی هرکله هغه منکرنه دی (یعنی بدنه دی) نوپه غیرمنکر باندی نکیرپه خپله امرمنکر (یعنی په بدوباندی امرکول دی) ددی څخه ځان ساتل لازمی دی ، داهغه خبره ده چی په دی کی نن صباډیر دعلم خاوندان هم په غفلت کی اخته دی مخالف نظریه لرونکوته دښکنځلو اوبدوردو ویلوڅخه پرهیزنه کوی (بلکه په یوه اوبل دکفرفتویٰ لګوی) چی نتیجه یی په مسلمانانوکی دجنګ جګړو اوانتشار او اختلاف په صورت کی هرځای په نظر راځی ، اجتهادی اختلاف په دی شرط چی داجتهاد داصولو مطابق وی، هغه هیڅکله دذکرسوی آیت وَلَا تَفَرَّقُوا څخه خلاف اوبدنه دی البته ددی اجتهادی اختلاف سره چی کومه معامله نن صباکول کیږی چی په دی کی یی بحث مباحثه ددین بنیاد جوړ کړي دی او په دی باندی یی دیوه اوبل سره دجنګ جګړو، ښکنځلو اوبدو ردوویلوته نوبت رسولی دی، داکاربیشکه چی د وَلَاتَفَرَّقُوا ښکاره مخالفت او دسنتو اوصحابه وو ﷺ اوتابعینوڅخه بالکل خلاف دی ددین په تیرو مشرانو کی به هیچیری یو ځای نه وی اوریدل سوی چی داجتهادی اختلاف پربناء باندی به یی پرخپل مخالف داسی نکیرکړی وی، مثلاً دامام شافعی اونورو امامانو , مسلك دا دی چی کوم لمونځ په جماعت سره په امام پسی کول کیږی ، په دی کی هم پر مقتدیانو باندی سورة فاتحه ویل فرض دی اوداښکاره خبره ده چی څوك دافرض ادانه کړی دهغه لمونځ به د دوی په نزد ونه سی ، ددی په مقابله کی امام ابوحنیفه ؒ وایی چی مقتدی لره په امام پسی سورة فاتحه ویل جائزنه دی نوپه دی وجه یی حنفیان نه وایی لیکن دټول اُمّت په تاریخ کی به چا داخبره نه وی اوریدلی چی شافعی مذهبیانو حنفیانوته تارك نماز (لمونځ نه کوونکی) ویلی وی، چی ستاسی لمونځ نه دی سوی اوتاسی بی لمانځه یاست اویایی پردوی باندی دا نکیر کړی وی لکه چی پرشرعی منکراتو باندی کول کیږی ، امام ابن عبدالبر په خپل کتاب جامع العلم کی ددی معاملی په اړوند دتیرو عالمانو دسنتو په باره کی داسی فرمایی .

عَنْ يَحْيٰى بْنِ سَعِيْدٍ قَالَ مَابَرِحَ اَهْلُ الْفَتْوٰى يُفْتُوْنَ فَيُحِلُّ هٰذَا وَيُحَرِّمُ هٰذَا فَلَا يَرَى الْمُحَرِّمُ اَنَّ الْمُحِلَّ هَلَكَ لِتَحْلِيْلِهٖ وَلَا يَرَى الْمُحِلُّ اَنَّ الْمُحَرِّمَ هَلَكَ لِتَحْرِيْمِهٖ ، (جامع بيان العلم ص۸۰)

یحیی ابن سعید ؓ فرمایی چی همیشه اهلِ فتویٰ فتویٰ ورکوی یوسری په هغه شی کی چی نص په کی نه وی یو شی په خپل اجتهادسره حلالوی دوهم یی حراموی لیکن نه حرام کوونکی داګنی چی چادحلالولو فتویٰ ورکړي ده هغه هلاك اوګمراه سواونه حلالوونکی داګنی چی چادحراموفتویٰ ورکړی ده هغه هلاك اوګمراه سو.

ضروري آګاهي (خبرتیا) دا تولی خبری په هغه اجتهادکی دی چی دشریعت داجتهادی اصولو لاندی وی چی ددی اولنی شرط دادی چی اجتهاد یوازی په هغه مسئلوکی کیږی چی دهغه متعلق په قرآن اوحدیث کی فیصله موجوده نه وی یاداسی فیصله داسی مبهمه وی چی تفسیرونه یی مختلف کیدای سی یادیوخو آیتونو یاروایتونو څخه دوه متضاد (دیوه اوبل مخالف) شیان ګڼل کیږی، په داسی مواقعوکی یوازی هغه خلګوته داجتهاد کولو اجازت دی په چاکی چی داجتهاد شرطونه موجودوی ، مثلاً دقرآن اوحدیثو متعلق په تولو علومو اوفنونوکی مکمل مهارت لری، په عربی ژبه کی مکمل مهارت لری دصحابه وو رضی الله عنهم اوتابعینو رحمهم الله داقوالو اوآثارو څخه پوره خبرداری لری اونور، نوکوم سری چی په یو منصوصه (چی دقرآن یاحدیث واضح دلیل په کی وی) مسئله کی خپله رایه چلوی دغه اجتهادی اختلاف نه دی، دغه رنګه چی داجتهاد شرطونه په چاکی موجودنه وی دده اختلاف ته اجتهادی اختلاف نه سی ویل کیدای، دده قول پرمسئله هیڅ اثرنه پریباسی ، لکه چی نن صبا ډیرو تعلیم یافته خلګو داآوریدلی دی چی په اسلام کی اجتهادهم یو اصول دی اوپه هغه مسئلوکی چی شرعی نص په کی موجود وی ، خپلی رایی چلول شروع کړي دی ، په کومو کی چی مجتهد امام لره هم دخبری کولوحق نسته اودلته خو داجتهاد شرطونه څه کوی چی نفس ددین علم ورسره هم نه وی، پناه غوارم په خدای سره .

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ ۚ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ

په کومه ورځ چی سپین سی ځینی مخونه او تور سی ځینی مخونه ، نو کوم خلق چی تور سوه مخونه د دوی دوی ته به وویل سی چی ای تاسی کافران سوی یاست وروسته دایمان راوړو ستاسی څخه ،

فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ

اوس وڅکی عذاب په بدله دهغه کفر کولو کی ، او کوم خلق چی

ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٠٧﴾

سپین سوه مخونه د دوی نو په رحمت کی دی دالله او دوی به په دی کی همیشه وی ،

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۗ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا

دا حکمونه دالله دی مونږ یی اورو تاته صحیح صحیح او الله ظلم کول نه غواړی

لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٨﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿١٠٩﴾

په مخلوق باندی، او خاص دالله دی څه چی دی په اسمانونو کی اوڅه چی دی په مځکه کی اوخاص الله طرف واپسی ده دهر کار .

لنډتفسير: په هغه ورځ (يعني دقيامت په ورځ) چي ځيني مخونه به سپين (اوروښانه) سي او ځيني مخونه به تور (تياره) سي نودكوموكسانو مخان چي تورسوه دوي ته به وويل سي چي اى تاسي خلګ كافران سوي ياست دخپل ايمان راوړوڅخه وروسته نو (اوس) سزا وڅكى په سبب دخپل كفرسره اودچامخان چي سپين سوي وي دوي به دالله ﷻ په رحمت (يعني جنت) كي (داخل سوي) وي (او) دوي به په دي كي هميشه هميشه وي دا (كوم چي لوړ ذكر سوه) دالله ﷻ آيتونه دي كوم چي صحيح صحيح مونږ په تا وايو (ددي څخه خودلوړ مضمون صحيح كيدل معلوم سوه) او الله ﷻ په مخلوقات باندي ظلم كول نه غواړي (نوكومه سزا چي يى دچادپاره ټاكلي ده هغه بالكل مناسبه ده، نوددي څخه دذكرسوي ټاكل كيدو مناسب كيدل معلوم سوه) اوخاص دالله ﷻ ملكيت دي څه شي چي په آسمانونو او ځمكه كي دي (نوچي هركله ټول ملكيت دهغه دي نوپردي ټولوباندي دهغه حكم منل واجب وه ، ددي څخه داخبره ثابته سوه چي هرشى دهغه په ملكيت كي دي نودهغه حكم منل واجب دي) اوخاص دالله ﷻ وطرف ته به ټولي مقدمي واپس كړه سي (بل هيڅ څوك به داختيار خاوندنه وي)

معلومات اومسئلي

(دمخ دسپين والي اوتوروالي څخه څه مراد دى؟)

دمخ دسپينوالي او توروالي ذكر په قرآن شريف كي په ډيرو ځايونوكي راغلى دى، مثلاً، وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ تَرَى الَّذِيْنَ كَذَبُوْا عَلَى اللّٰهِ وُجُوْهُهُمْ مُّسْوَدَّةٌ (زمر آيت : ۶۰) وُجُوْهٌ يَّوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ وَّوُجُوْهٌ يَّوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ (عبس آيت: ۳۸ تا ۴۱) وُجُوْهٌ يَّوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ اِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ (قيامة ۲۲، ۲۳)

په دي آيتونوكي ديوى معنى ډيرالفاظ ذكرسوي دي يعنى ، بياض اوسواد، غبرة، قترة، اونضرة ، دجمهورو مفسرينوپه نزددسپينوالي څخه مراد دايمان دنورسپينوالى دى ، يعنى دمومنانو مخونه به دايمان په نورسره روښانه اودډيرى خوشحالي څخه به خندان اوخوشحاله وي، اودتوروالي څخه مراد دكفر توروالى دى ، يعنى دكافرانو په مخانو باندي به دكفر توروالي خپور سوي وي اولوړ به درباندي دفسق او فجور تاريكيانى راخپري وي چي ښه به يى تور اوپه تياره كي كړي وي .

(تورو مخانو والا اوسپينو مخانو والا كوم خلګ دي؟)

ددي خلقوپه تعين (مقررتيا) كي دتفسير دعالمانوډير قولونه دي حضرت ابن عباس ﷺ فرمايي چي داهل سنتو مخان به سپين وي اودبدعتيانو مخان به توروي ، حضرت عطاء فرمايي چي دمهاجرينو او انصارو مخان به سپين وي اودبني قريظه اوبني نضير مخان به توروي (قرطبي) امام ترمذي دحضرت ابوامامه ﷺ څخه يوحديث نقل كړي دي چي ددي څخه مرادخوارج دي ، يعنى تورمخونه به دخوارجووي اوسپين مخونه به دهغه خلقووي چاچي دوي قتل كړي وي فَقَالَ اَبُوْاُمَامَةَ كِلَابُ النَّارِ شَرُّ قَتْلٰى تَحْتَ اَدِيْمِ السَّمَآءِ وَخَيْرُ قَتْلٰى مَنْ قَتَلُوْهُ ثُمَّ قَرَءَ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوْهٌ وَّتَسْوَدُّ وُجُوْهٌ دابوامامه ﷺ څخه چي كله پوښتنه وسوه چي تاداحديث دنبي كريم ﷺ څخه اوريدلى دى نو ده په جواب كي په شمار سره وويل چي كه دحضورﷺ څخه ما اوه واره داحديث نه واى اوريدلى نو ما به دا نه وي بيان كړي (ترمذي) حضرت عكرمه ﷺ

فرمايي چي تورمخونه به داهل كتابو دهغه خلقو وي چي دحضورﷺ تر راتلو دمخه يي د دوی تصديق كوي ليكن كله چي دی ﷺ راغی نو په ځای ددی چي د دوی تائيد اوكومك يي كړی وای دروا غ يي شروع كړه (تفسيرقرطبي) په دی ذكر سوواقوالوسربيره نور هم ډير اقوال دي ، ليكن په دی ټولوكی ديو بل سره هيڅ ټكرنسته ، دټولو مطلب يو دی ، امام قرطبي رحمه الله په خپل تفسيركی دآيت يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ متعلق فرمايي چي دمخلصو مومنانو مخونه به سپين وي ، ليكن د دوی څخه پرته دهغو ټولو مخونه به تور وي چاچي په دين كی تغير او تبديلی كړی وي برابره خبره ده كه دوی مرتد او كافران سوي وي اوكه نفاق يي په خپلو زړونوكی پټ ساتلی وي ددی ټولوسره به دغه معامله وسي (تفسيرقرطبي)

يوڅو ضروری فائدي: الله تعالی په يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ كی يي سپينوالی په تور والی مخكی كی ، ليكن فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ كی يي توروالی په سپين والی مخكی كی حال دادی چي دترتيب تقاضادا وه چي سپين والی يي دلته مخكی كړی وی ددی ترتيب دچپه راوړلو څخه داسی معلوميږی چي الله ﷻ خپل دپيداكولو مقصد وطرف ته اشاره كړي ده دغه مقصد په خپل مخلوق باندی رحمت كول دی نه چي عذاب، په دی وجه ترټولو اول الله تعالی دسپين مخوبيان وكی چي دالله ﷻ درحمت اوثواب مستحق دی ددی وروسته يي دتورمخو ذكروكی چي دعذاب لائق دی ، ددی څخه وروسته الله تعالی دآيت په آخركی په الفاظود فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ سره دخپل لوی رحمت ذكر وكی په مينځ كی يي دتورمخو چي په دی كی يي دخپل بی حسابه رحمت طرف ته اشاره كړي ده چي مخلوق يعنی انسان الله ﷻ ددی دپاره نه دی پيدا كړی چي عذاب ورته وركی او دخپل عذاب ښكاره كولوښه يي جوړه كړی ، بلكه ددی دپاره يي پيداكړي دی چي زمادبی حسابه رحمت څخه فائده واخلی .

دوهمه فائده: داده چي دسپين مخوپه باره كی ارشاددی چي دوی به هميشه د الله تعالی په رحمت كی وي حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمايي چي درحمت څخه مراددلته جنت دی، دلته هم په ظاهره سره دجنت څخه په رحمت سره په تعبير كولوكی داحكمت دی چي انسان برابره خبره ده كه هرڅومره پرهيزگار اوعبادت كوونكی ولی نه وي، جنت ته به خاص دالله تعالی په رحمت سره ځي ،ځكه چي عبادت كول هم دانسان خپل ذاتی كمال نه دی بلكه ددی قدرت اوطاقت هم دالله ﷻ دطرفه وركړه وي نوپه دی وجه په عبادت سره جنت ته داخليدل ضروری نه دی ،بلكه جنت ته داخليدل به دالله ﷻ په رحمت سره وي (تفسيركبير)

دريمه فائده: دا ده چي الله ﷻ د فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ وروسته هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ فرمايلی دی دا يي وښوول چي مومنان چي دالله ﷻ په كوم رحمت كی وي دغه به د دوی دپاره عارضی نه وي بلكه دهميشه هميشه دپاره به وي د دوی څخه به هيڅكله دا نعمت ختمول ياكمول كيږی نه ، ددی په مقابله كی يي دتورمخو دپاره دا خبره ښكاره نه كړه چي دوی به په دغه حال كی هميشه وي .

(انسان سزا خاص دخپلو گناهونوويني)

فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ : كی يي اشاره وفرمايله چي دنن داعذاب زما دطرفه څخه نه دی بلكه دا تاسی خپله گټلی دی او دهغه عملونو بدله ده كوم چي تاسی په دنياكی كړي دی ځكه چي په حقيقت كی دجنت

نعمتونه او د دوزخ عذابونه زمونږ دعملونوبدل سوي شکلونه دي اوپه دي خبره دپوهه کولو دپاره يي په آخرکي دا هم وفرمايل ، وَمَا اللّٰهُ يُرِيْدُ ظُلْمًا لِّلْعٰلَمِيْنَ ، يعنی الله ﷻ په خپلو بندګانو باندي دظلم کولوهيڅ اراده نه لري ، عذاب اوثواب هرڅه چي دي عين انصاف او درحمت اوحکمت مقتضاده .

۱۰۹ كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَاْمُرُوْنَ

تاسي ياست ښه په ټولو امتونو کي چي را وليږل سواست په عالم کي حکم کوي

بِالْمَعْرُوْفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ ۗ وَلَوْ اٰمَنَ

دښو کارونو او منع کوي دبدو کارونو څخه ، او ايمان راوړي په الله ﷻ باندي ، او که ايمان راوړي

اَهْلُ الْكِتٰبِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ۗ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُوْنَ وَاَكْثَرُهُمُ الْفٰسِقُوْنَ ۱۱۰

اهل کتابونو دا به د دوی دپاره غوره وه څه د دوی څخه مؤمنان دي او اکثر په دوی کي نافرمانه دي .

دآيتونو ترون: په تيروآيتونو کي مسلمانانو ته دثابت قدم اوسيدو په ايمان باندي اودامربالمعروف اونهي عن المنکر دخاص اهتمام اوخيال ساتلوهدايت اوښوونه وه ، په دي آيت کي يي ددي خبري زيات تاکيدداسي کړي دي چي امت محمدی (علی صاحبها الصّلٰوة والسلام) لره چي الله ﷻ په ټولو امتونو ښه والي ورکړي دي ، ددی لويه وجه هم دا صفتونه دي .

لنډتفسير: (ای دمحمد ﷺ امته) تاسي خلک (دټولومذهبونو تر خلکو) يو ښه جماعت ياست چي دغه جماعت د(عامو) خلقود (نفع دهدايت رسولود) پاره ظاهرسويدی (اونفع رسول چي ددی امت دښه والي اوغوره والي وجه ده ددي صورت داسي دی چي) تاسي خلق (دشريعت په مقتضاسره په ډيراهتمام باندي) دنيکو کارونو ښوونه کوی او دبدوڅخه منع کول کوی او (په خپله هم) په الله ﷻ باندي ايمان راوړی (يعنی پرايمان قائم اوسی ، دلته په الله تعالی باندي په ايمان کي هغه ټولي عقيدي اوعملونه داخل دي کوم چي د الله تعالی دطرفه نازل سويدي) اوکه اهل کتابو (هم کم چي ستاسي څخه مخالفت کوي ستاسي په شان) ايمان يي راوړی نوددوی دپاره به زياته بهتره وای (چي دوی به هم داهلِ حقو په دي بهتره جماعت کي داخل سوی وای ، ليکن افسوس چي دوی ټول مسلمانان نه سوه بلکه) په دوی کي څيني خومسلمانان سوه (کوموچي په نبی ﷺ باندي ايمان راوړی او په اسلام کي دا خل سوه) او زياته حصه په دوی کي کافران دي (چي په خاتم الانبياء ﷺ باندي يي ايمان را نه وړی او د دوی په غوره امت کي شامل نه سوه)

معلومات اومسئلي (دامت محمدی په امتونو کي دښه والي يوخو وجهي)

قرآن کريم دامت محمدی پرنورو امتونودښه والي څووجي په ډيرو آيتونو کي بيان کړي دي ددی سلسلی

ترټولو مهم آيت په سورة بقرة کې تير سوي دی وَكَذٰلِكَ جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَّسَطًا الاية ، هلته ددی آيت تفسير او په امتونو کی دښه والی لويه وجه ددی امت معتدل مزاجی اوبیا دژوند په هر اړخ کی ددی امت داعتدال تفصيل په دوهمه پاره کی بيان سوي دی، په دی آيت کی دامت محمدی پرنورو امتونودښه والی وجه دابيان سويده چی داامت د الله تعالی مخلوق ته دنفع رسولودپاره پيدا کړه سوی دی ، اودده ترټولو لويه نفع دا ده چی دالله پاك دمخلوق دروحانی اواخلاقی اصلاح فکرددی امت منصبی فريضه ده ، اودتيرو ټولو امتونو څخه زيات دامر بالمعروف اونهی عن المنکر پوره والی ددی اُمّت په ذريعه سره سوي دی ، که څه هم دامربالمعروف اونهی عن المنکرفريضه په تيرو امتونو باندی لازم وه چی تفصيل يی په صحيح احاديثوکی ذکر دی مگراول خو په تيرو ډيرو امتونوکی دجهادحکم نه وو په دی کی دجهادټول اقسام هم شامل دی اودحکومت په زور داسلامی قوانينو نافذکول هم ددی جزء دی په دی برسيره په تيرو امتونوکی چی څنګه ددين نوری نښی دعام غفلت په وجه ورکی سوی وی ، دغه شان دامر بالمعروف فريضه هم بالکل ختمه سوی وه ، او دامت محمدی په باره کی دنبی کريم ﷺ دا پيش ګويی ده چی په دی امت کی به ترقيامته پوری داسی يو جماعت قائم وی چی امربالمعروف اونهی عن المنکر دفريضی پراداکولو به قائم اوسی ، دوهم امتيازی صفت يی ددی اُمت ، تُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ بيان کړي دی ، دلته دا سوال پيدا کيږی چی په الله ﷻ باندی ايمان خودتيرو ټولوپيغمبرانو اوددوی دامتونو مشترك صفت دی ، نوبيا دا يی د دوی امتيازی وجه په کومه بنامقرره کړه ځواب ښکاره دی چی اصل ايمان خو په ټولوکی مشترك دی ، مگر دايمان دکمال درجی مختلفی دی ، په دوی کی امت محمديه ته چی کومه درجه حاصله ده ، دا دتيرو امتونو په مقابله کی يوخاص امتيازلری .

اودآيت په اخرکی چی يی داهل کتابو متعلق کوم وفرمايل چی په دوی کی څه مسلمانان دی د دوی څخه مرادهغه خلق دی کوموچی په نبی کريم ﷺ باندی ايمان راوړی ؤ لکه حضرت عبدالله ابن سلام ﷺ اونور سوه

لَنْ يَّضُرُّوْكُمْ اِلَّآ اَذًى ۭ وَاِنْ يُّقَاتِلُوْكُمْ يُوَلُّوْكُمُ الْاَدْبَارَ ۣ ثُمَّ لَا يُنْصَرُوْنَ ﴿۱۱۱﴾

دوی هيڅ نه سی ورانولی ستاسی مگرآزارول په ژبه سره اوکه ستاسی سره جنګ کوی نوشاکوی به بيابه ددوی مددنه سی کولی

دآيتونو تړون : په تيرو آيتونوکی راغی داهلِ کتابو دمسلمانانو سره ددښمنی اودوی ته ددينی ضرر سولو تدبيرونه کول مذکور وه په دی آيت کی دمسلمانانو دپاره ددنيوی ضرر دتدبيرونو کولو ذکر دی .

لنډتفسير: دغه (اهل کتاب) به تاسوته هيڅکله ضررونه رسولی سی مگرلږسپك شان آزار(يعنی په ژبه سره بدرد ويل زړه خفه کول) اوکه دوی (ددی څخه زيات همت وکی او) ستاسی سره جنګ کوی نوتاسی ته به شاکړی وبه تښتی بيا(ددی څخه زياته به داوی چی) دهيڅ طرف څخه به ددوی کومك هم ونه کړل سی .

معلومات اومسئلي: دا دقرآن پيش ګويی داسی پوره سوه چی اهل کتاب دنبوت په زمانه کی په يوه ځای هم په صحابه کرامو ﷺ چی ددی مضمون خاص مخاطب وه، غالب نه وه راغلی، اوخاص بيايهود چی : دوی قبيلی په خصوصيت سره په دی ځای کی ذکر دی چی دوی به داصحابو ﷺ په مينځ کی جدايی هم

غورځوله د دوی انجام دا سو چې دغه خلق ذلیل او خوار سول په ځینو جزیه ولګیده ، ځینی قتل سوه ، ځینی جلاوطن سوه ، په راتلونکی آیت کې ددې مضمون تکمله ده .

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ أَيْنَ مَا ثُقِفُوٓا إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللَّهِ وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ وَبَآءُو بِغَضَبٍ مِّنَ

غورځول سوی دی په دوی باندی ذلت کوم خای چې ولیدل سی مګر په لاس وراچولو دالله سره اوپه لاس وراچولو

اللَّهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ

دخلقو سره ، او وګرځېله دوی غصه دالله پاک او لازمه یې کړه په دوی باندی حاجتمندی، داپه دی وجه چې دوی انکار کړی دی

بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ الْأَنبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا وَّكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿۱۱۲﴾

دالله پاک دآیتونه او قتل کړی یې دی پیغمبران ، په ناحقه سره ، داپه دی وجه چې نافرمانی وکړه دوی اودحد ځخه ووتل

تفسیر: چاپ سوی دی په دوی باندی ذلت هرځای چې هم دوی پیدا کړل سی ، مګر هوا (په دوو ذریعو سره دوی دذلت ځخه خلاصیدی سی) یو دداسی ذریعی په سبب چې دالله ﷻ دطرفه ځخه ده او بل دداسی ذریعی په سبب چې دانسانانو دطرفه ځخه ده (دالله ﷻ دطرفه ځخه ذریعه دا ده چې یو کتابی غیرمسلم دالله ﷻ په عبادت کې په خپله طریقه داسی مشغول او مصروف وی چې دمسلمانانو سره په جنګ جګړه نه وی نودغه به په جهادکی نه قتلیږي، که څه هم دده داکافرانه عبادت به دده په آخرت هیڅ په کارنه راځي او دغه شان نابالغه کتابی کوچنی یاښځه ده چې دوی هم دالله ﷻ په امن کی دی داسلامی شریعت په بنا سره دوی هم په جهادکی نه سی قتل کیدی او دانسانانو دطرفه ځخه ذریعه معاهده او صلح ده، کمه چې دمسلمانانو سره وسی، ځکه چې په اسلامی شریعت کی چې دچا سره دصلحی څه معاهده وسی هغه هم په امن دی ، دهغه قتل جائزنه دی) او مستحق سوه (دا خلګ) دالله ﷻ دغضب او وغورځول سو په دوی باندی ذلت (چې د دوی په طبیعتونو کی هم مستقل مزاجی پاته نه سوه ، دارنګه جزیه او خراج مسلمانانو ته ورکول هم په ذلت او مسکنت کی داخل دی داذلت او غضب) ځکه پروسو چې (داخلګ) منکرکیدل دالله ﷻ داحکامو ځخه او قتل کول یې پیغمبران (داسی چې دغه قتل په خپله ددوی په نزدهم ناحق (وو) او داذلت او غضب ځکه پروسو چې دوی حکم ونه منی او دفرمانبرداری ددائری ځخه ووتل .

معلومات او مسئلې

(په یهودو باندی دذلت او غضب مطلب په موجوده اسرائیلي حکومت شبه او دهغه جواب)

دابحث دسورة بقرة په آیت کی په تفصیل سره تیرسوی دی چې په هغه کی استثناء نسته دآل عمران په آیت کی ، إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللَّهِ وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ داستثناء تحقیق هلته تیرسوی دی دابحث هلته وګوره ، دومره خبره مکرره دلته بیا دویلو قابله ده چې دکشاف دتفسیر مطابق چې استثناء متصله مقررسی نو دآیت معنی به داسی چې په یهودو به ذلت او خواری همیشه وی ، مګر په دوو صورتونو کی دوی ددی ذلت او خواری ځخه خلاصیدای سی یو دالله ﷻ عهد مثلاً نابالغه کوچنی یاښځه دالله ﷻ په حکم سره دقتل او غیره

څخه په امن دی ، دوهم ، بِحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ یعنی دخلقوسره دصلحی دمعاهدی په بنا باندی د دوی ذلت او
خواری به ښکاره نه وی ، دلته د قرآن الفاظ بِحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ دی چی مومن اوکافر ټولولره شامل دی ، په
دی کی دا صورت هم دا خل دی چی داخلق دمسلمانانو سره دصلحی معاهده وکړی ، بی فکره سی او
ددی احتمال هم دی چی دنورو غیر مسلمو طاقتونوسره دصلحی معاهده وکړی اومحفوظ سی لکه چی
داسرائیلوحکومت په حقیقت کی دیورپ والو مشترکه چاونۍ ده ، د دوی چی هرڅه قوت په نظر راځی
دا ټول دنوروپر پښو ولاړدی ، که امریکه برطانیه او روس اونور نن د دوی څخه خپل لاسونه پورته کړی
نو دوی به یوه ورځ هم خپل وجود قائم ونه ساتی سی . والله اعلم

لَيْسُوا سَوَآءً ۗ مِنْ أَهْلِ الْكِتٰبِ أُمَّةٌ قَآئِمَةٌ
دوی ټول برابر نه دی په اهل کتابو کی یوه فرقه ده په سیده لاره باندی

يَتْلُونَ اٰيٰتِ اللّٰهِ اٰنَآءَ الَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ
وایی ایتونه دالله دشپی په وخت کی او دوی سجدی کوی ، ایمان راوړی په الله باندی

وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ
او دقیامت په ورځ او حکم کوی دښه خبری او منع کوی دناکاره کارونو څخه

يُسٰرِعُونَ فِى الْخَيْرٰتِ ۗ وَأُولٰٓئِكَ مِنَ الصّٰلِحِينَ ﴿١١٤﴾ وَمَا يَفْعَلُوا
او ځغستا کوی په نیکو کارونو پسی اودغه خلق دی نیک بخت ، اوڅه چی کوی

مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ ۗ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ
دغه خلق نیک کار هیڅ کله به یی ناقدری ونه سی او الله خبر دی په پرهیز ګارانو ، هغه خلق چی

كَفَرُوا لَنْ تُغْنِىَ عَنْهُمْ أَمْوٰلُهُمْ وَلَآ أَوْلٰدُهُمْ مِّنَ اللّٰهِ
کافران سوی دی هیڅکله به په کار ورنه سی دوی ته د دوی مالونه اونه اولاد دالله ﷻ په

شَيْـًٔا ۗ وَأُولٰٓئِكَ أَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيهَا خٰلِدُونَ ﴿١١٦﴾ مَثَلُ مَا
مخکی هیڅ ، او دغه خلق اوسیدونکی دی په اور د دوزخ کی دوی به په دی اورکی همیشه اوسیږي ، څه چی

يُنْفِقُونَ فِى هٰذِهِ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ
خرڅ کوی دوی په دی ژوند ددنیا کی ددې مثال په شان دیو هوا دی چی په دی کی وی چینی اورسیږي

حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوٓا اَنْفُسَهُمْ فَاَهْلَكَتْهُ ؕ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَ

فصل دیو قوم ته چی دوی په خان ظلم کړی وی بیا هغه هلاك (تباه) کړه او الله په دوی ظلم ونه کی

لٰكِنْ اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿۱۱۷﴾

لیکن دوی په خپل خان ظلم وکی .

دآیتونو تړون : لوړ داهل کتابو متعلق بیان سوی وو چی په دوی کی څه خلق مسلمانان هم دی او زیات کافران دی ددی مضمون زیات تفصیل په دی آیتونو کی دی .

لنډتفسیر: دا (اهل کتاب) ټول برابرنه دی (بلکه) په دی اهل کتابو کی یوجماعت هغه هم دی کوم چی (په دین حق) قائم دی (او) دالله ﷻ آیتونه (یعني قرآن) دشپی په وختونو کی وایی اودوی لمونځ هم کوی (او) په الله ﷻ او په ورځ دقیامت (پوره پوره) ایمان لری او (نوروته) نیك کارښیی اودبدوخبرو څخه یی منع کوی اونیکو کارونوته منډی وهی اوداخلق (دالله ﷻ په نزد) په نیك بختو خلګو کی (شمارل کیږی) او دا خلګ چی کوم نیك کار کوی دهغه (دثواب) څخه به محرومه نه کړل سی اوالله ﷻ تقوی دازان ښه پیژنی (اودا خلق تقوی داردی نو دوعدی مطابق دجزا لائق دی) بیشکه کوم خلګ چی کافران سوه هیڅکله به په کار رانه سی د دوی مال اونه اولاد دالله تعالی (دعذاب) په مقابله کی یوه ذره هم اودغه خلق دوږخ والادی (او) دوی به همیشه همیشه په دی کی اوسی (هیڅکله به ورڅخه خلاص نه وی) هغه (کافران) چی خرڅ کوی په دی ژوند ددنیاکی ددوی حالت (په بربادیدو اوضائع کیدوکی) ددی حالت په مثل دی چی یوه هواوی په دی کی تیزه یخ (یعني چیني) وی (او) هغه واوړی دداسی خلقوپه فصل چاچی (په بد دینی سره) خپل نقصان کړی وی نوهغه (هوا) دغه (فصل) بربادکړی (دغه شان ددی خلقوخرڅ کول په آخرت کی ټول ضائع دی) او (په دی ضائع کولوکی) الله تعالی پردوی (هیڅ ظلم ونکی لیکن دوی په خپله (دکفرپه کولوسره چی دقبلولو څخه منع کوونکی دی) خپلوخانونو ته نقصان رسوی (که دوی کفرنه کولای نو ددوی ټولی نفقی به نه ضائع کیدی)

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوْا بِطَانَةً مِّنْ دُوْنِكُمْ لَا يَاْلُوْنَكُمْ خَبَالًا ؕ وَدُّوْا مَا عَنِتُّمْ ۚ قَدْ

ای ایماندارو! مه جوړوی رازدارخوك دخپلوڅخه ماسوادوی کمی نه کوی ستاسی په خرابی کی،دوی خوشحاله وی خومره چی تاسی په تکلیف کی یاست ،

بَدَتِ الْبَغْضَآءُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ ۖ وَمَا تُخْفِيْ صُدُوْرُهُمْ اَكْبَرُ ؕ

ښکاره کیږی دښمنی د دوی د ژبو څخه او څه چی پټ دی د دوی په زړونو کی هغه ددی ډیر زیات دی ،

قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْاٰيٰتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿۱۱۸﴾ هٰٓأَنْتُمْ أُولَآءِ تُحِبُّوْنَهُمْ

مونږ ښوولې دي تاسي ته ښنبانې که په تاسي کې عقل وي ، واورئ تاسي خلق د دوی دوستان یاست

وَلَا يُحِبُّوْنَكُمْ وَتُؤْمِنُوْنَ بِالْكِتٰبِ كُلِّهٖ وَإِذَا لَقُوْكُمْ قَالُوْٓا

او دوی ستاسي دوستان نه دي او تاسي ټول کتابونه منئ ، او کله چي تاسي سره یوځای کیږي نو وايي

اٰمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوْا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ قُلْ

مونږ مسلمانانو یو او کله چي ځان ته کیږي نو چیچي په تاسي باندي ګوتې دغصي څخه ، ووايه چي

مُوْتُوْا بِغَيْظِكُمْ إِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ﴿۱۱۹﴾ إِنْ تَمْسَسْكُمْ

مړه سئ په خپله غصه کي الله ته ښه معلومي دي دزړه خبري ، که تاسي ته ورسیږي ،

حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوْا بِهَا وَإِنْ

څه نیکي نو بده لګیږي په دوی او که تاسي ته ورسیږي څه بدي نو خوشحالیږي په دې سره ، او که

تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللّٰهَ بِمَا

تاسي صبر وکړئ او ځان وساتئ نو هیڅ به وران نه سي تاسي د دوی په فریب سره ، بیشکه څه چي دوی

يَعْمَلُوْنَ مُحِيْطٌ ﴿۱۲۰﴾ ع

کوي ټول دالله په وس کي دي .

لنډتفسیر: ای ایماندارو دخپلو (خلقو) څخه ماسوا (دبل مذهب والاوو) دهیڅا سره (دمحبت په سلوك کي) راز مه جوړوئ (ځکه چي) دغه خلک ستاسي سره په فساد کولوکي هیڅ موقع دلاسه نه غورځوی (اوپه زړه سره هم) ستاسي دنقصان (دنیوی اودیني) آرزولري (زړونه یي ستاسي په باره کي دومره دبغض څخه ډك دي چي) واقعي (دغه) بغض (ځیني وخت) ددوی دخولي څخه (بی اختیاره په خبرو اتروکي) ښکاره کیږي اوخومره چي د دوی په زړونوکي دي هغه ډیرزیات دي (ځکه چي) مونږ (ددوی ددښمني) ښبي (ښنباني) ستاسي په وړاندي ښکاره کړي که تاسي عقل لرئ (نوپه دې یقیني ښنبانو سره یي وګورئ) هو (پوه سئ) تاسي داسي یاست چي ددې خلقو سره (سلوك) دمحبت ساتئ اوداخلق ستاسي سره هیڅکله محبت نه ساتي (نه په زړه سره نه په سلوك سره) حال دادی چي تاسي ټول په (اسماني) کتابونه ایمان

راوړي (په دی کی ددوی کتابونه هم شامل دي اوددوی ستاسي په کتاب یعنی په قرآن ایمان نه لري مگر دوی سره ستاسی ددی ایمان هم ستاسی سره محبت نه ساتي اوتاسی سره ددوی دنه ایمان لرلو ددوی سره محبت ساتي) او (تاسي ددوی په دی ظاهري دعوه دایمان شبهه مه کوی چی دوی هم زمونږ په کتاب ایمان لري څکه چی) داخلق کله چی ستاسی سره یوځای کیږي (نوفقط تاسوته دځان ښودلو دپاره په منافقانه ډول سره) وایی چی مونږ ایمان راوړیدی اوکله چی (ستاسی څخه) جلاسی نوپرتاسی خپلی گوتي چیچي دغصی څخه ، داکنایه ده دډیری غصی څخه) ته (دوی ته) ووایه چی تاسی مړه سی په خپله غصه کی (مراد دادي چی که تاسی مړه هم سی خوستاسو مقصدبه پوره نه سی) بیشکه خدای تعالی ښه پیژني دزړونوخبری (په دی وجه ددی خلقو په زړونوکی چی کوم رنځ اوغبار اودښمني ستاسی دطرف څخه سوي ده یعنی زړونه یی ورڅخه ډك دی هغه یی تولهٔ ښکاره کړه اوددوی حال دادی چی) که چیری تاسی ته څه ښه حالت درپیښ سی (مثلاً دیوه اوبل سره په اتفاق یاست پر نوروخلقو درته غلبه حاصله سی) نوددوی دپاره درنځ او غم سبب وی (چی سبب یی پای درجه حسد دی) اوکه تاسی ته څه ناخوښه حالت راوراندی سی نودوی (ډیر) خوشحالیږي (چی په دی سره ددوی کم نصیبي ثابته ده نو هرکله چی دڅوی داحالت دی نودوی ددی خبری کله قابل دی چی ددوی سره دوستی یاددوستی سلوك وسی ، ددوی ددی ذکرسوی حالاتو داوریدو څخه وروسته په زړونوکی ددی خیال پیدا کیدل څه لیری خبره نه وه چی داخلق مسلمانانوته په ضرررسولوکی څه کمی نه کوی نو په دی وجه یی په راتلونکی آیت کی مسلمانانوته دتسلی دپاره وفرمایل) اوکه تاسی ثابت قدمی اوتقوی سره اوسی نوددی خلقو تدبیرونه به تاسوته یوه ذره هم ضرر ونه رسوی (تاسی ددوی څخه بی فکره اوسی نوپه دنیاکی به دوئی ته داناکامي نصیب سی اوپه آخرت کی به ددوږخ عذاب وی څکه چی) بیشکه الله تعالی ددوی په عملونو (عملي) احاطه لري (یو عمل هم زمونږ څخه پټ نه دی نوپه دی وجه هلته دسزاڅخه دخلاصیدو دپاره دڅه حیلی حوالی هیڅ امکان نسته دی.

معلومات اومسئلي : ددی آیت شان نزول دادی چی دمدینی په اطرافوکی کوم یهودیان آبادوه ، د دوی سره داوس او دخزرج دخلقو دپخوا زمانی څخه دوستی را روانه وه جلاجلا هم ددی قبیلودخلقوبه ددی خلقو سره دوستانه تعلقات وه او دقبیلو په حیثیت سره هم دوی اویهود دیو بل گاونډیان اوحلیف (ملگری) وه نوکله چی داوس اوخزرج قبیلی مسلماني سوی نوددی څخه وروسته به هم دوی دیهودوسره خپل پخوانی تعلقات پالل اوددوی خلق به دخپلو یهودی دوستانوسره هم په دغه محبت اوخلوص سره یوځای کیدل ، لیکن دیهودیانو چی دخاتم الانبیاء ﷺ سره اوددوی دراوړي دین سره کومه دښمني وه ، په دی وجه دوی دداسی سړی سره دخلوص محبت ساتلوته تیارنه وه چاچی دادعوت قبول کړی او مسلمان سوی وی ، دوی په ظاهرکی دانصاروسره خوهغه تعلقات ساتل کوم چی مخکی څخه راروان وه لیکن په زړونوکی اوس دوی دهغوی دښمنان سوی وه ، اوددی ظاهری دوستی څخه به یی ناجائزه فائده اخیسته هروخت به په دی کوشش کی وه چی په څه شان سره دمسلمانانوپه جماعت کی فتنه اوفساد راپورته کړی اوددوی رازمعلوم کړی ددوی دښمنانوته یی ورسوی الله تعالی دلته ددوی ددی منافقانه

طریقي مسلمانانو ته دمحتاط اوسیدو هدایت کوي چي ددوی څخه په احتیاط کي اوسی دوی منافقان دي، ستاسي دزړونو رازونه معلوموي ستاسي دښمنانو ته يې رسوي ،نویوه ډیره اهمه اوضروري ضابطه بیانوي چي: يٰاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لاَ تَتَّخِذُوْا بِطَانَةً مِّنْ دُوْنِكُمْ يعني ای ایماندارو دخپلو (یعني مسلمانانو) څخه علاوه بل څوك ژور اورازدار دوست مه جوړ وی ، ده بِطانَة معنٰی ده ولي، دوست، رازدار، اوپټ رازلرونکی، دکالو دننه اَستَر کوم چي دبدن سره مبنتي وی هغه ته هم بطانة وایی دا دبطن څخه مشتق دی چي دظهرخلاف ددی استعمال په هرشي کي کیږي ، ښکاره طرف ته ظهر اودننه طرف ته بطن وایی اودکالو لوړی حصی ته ظهارة اودننه او لاندي حصی ته کمه چي دبدن سره مبنتي وی لکه استر اونور ته البطانة وایی لکه څنګه چي مونږپه خپله ژبه کي وایوچي هغه خودده جامه یعني اغوستن اولاندي ستوني دی یعني ډیریی خوښ دی ، دغه شان د بطانة الثوب څخه په طور داستعاري ولي، دوست او معتمد چي دزړه دخبرو رازدار وی دده دپاره دبطانة لفظ استعمالیږي ، دعربي لغت په مشهور کتاب لسان العرب کي د بطانة معنٰی داسي سویده چي بطانه هغه دوست ته ویل کیږي چي دزړه اورازدار دوست وی اودده په معاملوکي دخل کوونکي وی چي په خپلومعاملاتوکي دی ورڅخه مشوري اخلي اصفهاني په مفردات القرآن کي اوقرطبي په خپل تفسیرکي هم دامعنٰی بیان کړي ده چي مطلب یی دا سوچي بطانة هغه سري ته ویل کیږي څوك چي رازدار ولي او دوست ګنی اوده لره په خپلو معاملوکي اعتماد کوونکي اومشوره کوونکي جوړکړی نوپه دی آیت کي مسلمانانو ته حکم ورکول سوي دی چي دخپلومسلمانانوڅخه ماسوا هیڅوك داسي داعتماد اومشوری قابل مه جوړوی چي ده ته خپل اودخپل ملّت او حکومت رازونه ښکاره کوی اسلام دخپلي عالمګیری سایی لاندي چي کوم ځای مسلمانانو ته دغیرمسلموسره دهمدر دی خیرخواهي نفع رسولواوروا داری غیر معمولي هدایات فرمایلي دی اونه یوازی زباني هدایات بلکه نبي کریم ﷺ په ټولومعاملوکي دی لره عملي رواج ورکړي دی هلته یی دعین حکمت مطابق د مسلمانانو دخپل تنظیم اوددوی دخاصو نښود حفاظت دپاره دااحکام هم نافذکړي دی چي داسلامي قانون دباغیانو اومنکرانوسره تعلقات تریوه خاص حدڅخه دزیاتولو اجازه مسلمانانو ته نه سی ورکیدی څکه چي ددی څخه دافرادو اوملت دواړو دپاره خطري ښکاره دی اودا داسي ښکاره، مُعقول اومناسب اوضروري انتظام دی چي په دی سره دافرادو اوملت دواړو حفاظت کیدی سی کوم غیرمسلم چي داسلامي حکومت اوسیدونکي وی یادمسلمانانو سره یی څه معاهده کړی وی دهغوی متعلق دنبي کریم ﷺ تعلیمات اوددوی دحفاظت دپاره انتهایي تاکیدات داسلامي قانون اجزاء دی دنبي کریم ﷺ ارشاد دی .

مَنْ اٰذٰی ذِمِّیًّا فَاَنَا خَصْمُهٗ وَمَنْ كُنْتُ خَصْمُهٗ خَصَمْتُهٗ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ (عن ابن مسعود ﷺ)

چاچي یوه ذمي لره آزار ورکی نودقیامت په ورځ دهغه دطرفه به زه دعویدار جوړیږم اوپه کومه مقدمه کي چي زه دعویدار یم نو زه به غالب یم . په بل حدیث کي فرمایي .

مَنَعَنِيْ رَبِّيْ اَنْ اَظْلَمَ مُعَاهِدًا وَلاَ غَيْرَهٗ (عن علي ﷺ)

زه خپل رب منع کړی یم ددی څخه چی زه پرکم معاهد یابل چا ظلم وکړم ، په یوه بل حدیث کی فرمایی .

اَلاَ مَنْ ظَلَمَ مُعَاهِدًا اَوْ انْتَقَصَهُ اَوْ كَلَّفَهُ فَوْقَ طَاقَتِه اَوْ اَخَذَ مِنْهُ شَيْئًا بِغَيْرِ طِيْبِ نَفْسٍ مِّنْهُ فَاَنَا حَجِيْجُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ .

خبردار! څوك چی پرغیر مسلم معاهد ظلم وکړی یایی په حق کی کمی وکړی یاوربانذی ترطاقت زیات بار واچوی یادده درضا څخه بغیر ورڅخه کم شی واخلی نو دقیامت په ورځ به زه دده وکیل یم .

لیکن ددی ټولومراعاتوسره سره یی د مسلمانانو دخپل جماعت اوملت دحفاظت دپاره هدایات هم فرمایلی دی چی داسلام دښمنانولره خپل دزړه دوستان اورازداران او اعتماد کوونکی مه جوړوی ، ابن ابی حاتم نقل کړي دی چی فاروق اعظم حضرت عمربن خطاب ﷺ ته وویل سول چی دلته یوغیر مسلم هلك دی چی ډیرښه کاتب دی که هغه خپل میر منشی (هیډ کلرك) جوړ کړی نو ډیره ښه به وی په دی سره فاروق اعظم ﷺ وفرمایل .

قَدْ اتَّخَذْتُ اِذًا بِطَانَةً مِّنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ .

که زه داسی وکړم نومسلمانان به پاته کړم اودبل دین خلگ به خپل رازدار جوړ کړم او دادقرآن دنص څخه خلاف ده امام قرطبی چی دپنځمی صدی مشهورعالم اومفسردی په ډیرافسوس اوددرسره په مسلمانانو کی ددی تعلیم دخلاف ورزی او ددی دبدو نتیجو بیان داسی فرمایی .

وَقَدْ انْقَلَبَتِ الْاَحْوَالُ فِي هٰذِهِ الْاَزْمَانِ بِاتِّخَاذِ اَهْلِ الْكِتٰبِ كَتَبَةً وَّ اُمَنَآءَ وَتَسَوَّدُوْا ذٰلِكَ عِنْدَ جَهَلَةِ الْاَغْنِيَآءِ مِنَ الْوُلَاةِ وَالْاُمَرَآءِ

په دی زمانه کی حالات داسی بدل سوه چی یهود اونصارا راز داران اوامنیان جوړ سوه اوپه دی ذریعه سره هغوی په جاهلانو ، غنیانو اوامیرانومسلط سوه .

نن هم په یوداسی حکومت کی چی هغه په یوخاص نظریه سره قائم سوی وی هلته هم په دی نوی زمانه کی داسی سړی چی دغه نظریه نه قبلوی مشیر اومعتمدنه سی جوړیدلی په روس اوچین کی څوك داسی سړی چی په کمیونزم باندی ایمان نه لری په ذمه واره عهده باندی نه سی مقررولای ، اودی دحکومت راز دار اومشیر نه سی جوړولای داسلامی حکومتونو دزوال قصی واوری نودزوال دنورو اسبابوسره ډیربه داسی هم پیداسی چی مسلمانانو دخپلو کارونو رازداران غیر مسلم جوړکړی وودعثمانی سلطنت په زوال کی هم ددی خبری پوره دخل وو په ذکرسوی آیت کی ددی حکم وجه دابیان سوي ده ، لَا يَاْلُوْنَكُمْ خَبَالًا الاية یعنی داخلق تاسی ته په تکلیف اوفساد رسولو کی هیڅ کمی نه کوی اوتاسی ته د درد رسیدو آرزولری ، ځینی خو د دوی دژبو څخه ښکاره کیږی اوکومی خبری چی دوی په خپلوزړونو کی پټی ساتلی دی هغه ډیری زیاتی دی ، مونږتاسوته نښی ښکاره بیان کړی دی ، که چیری تاسی دعقل څخه کار اخستونکی یاست ، مطلب دا دی چی مسلمانان خبرول کیږی چی دوی دی دخپلو اسلامی ورونه څخه ماسوابل څوك رازدار اومشیر نه جوړوی، ځکه چی یهودیان وی اوکه نصارا ، منافقین وی اوکه مشرکان، یوه ډله هم ستاسی حقیقی خیرخواه نه سی کیدی ، بلکه همیشه داخلق په دی کوشش کی وی چی ستاسوڅخه بی وقوفه جوړ کړی نقصان درته ورسوی اوپه دینی اودنیوی خرابیو کی تاسواخته کړی

د دوی آرزوداده چی تاسی په تکلیف کی یاست اوپه څه ناڅه تدبیرسره تاسی ته دینی یا دنیوی ضرر ورسوی ، کومه دښمنی یاضررچی د دوی په زړونوکی دی هغه ډیرلوی دی ، لیکن ډیر واره ددښمنی اوغضب اوغصی په وجه ډاگ په ډاگه هم داسی خبری کوی چی د دوی دغه (لویه دښمنی ورڅخه په ډاگه کیږی ددښمنی اوحسدپه وجه ددوی ژبه په قابوکی نه وی نود هوښیارسړی کاردانه دی چی داسی دښمنان رازدارجوړکی ، خدای پاك ﷻ ددوست دښمن ښنانی اوددوستی حکمونه ښوولی دی په چاکی چی عقل وی هغه به ددی څخه کار اخلی ، وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ دافقره دکافرذهن پوره ترجمانی کوی په دی کی یوډیرلوی اوژور تعلیم ددی خبری راغی چی یوغیر مسلم په هیڅ حال کی هم دمسلمانانو حقیقی دوست او خیر خواه نسی جوړیدی ، ددی څخه وروسته یی وفرمایل ، هَاأَنتُمْ أُولَاءِ تُحِبُّونَهُمْ الآیة ، یعنی تاسی داسی یاست چی د دوی سره دوستی اومحبت ساتی او دوی ستاسی سره یوه ذره محبت نه ساتی ، او تاسی ټول کتابونه منی ، او دوی چی کله ستاسره ملاویږی ، نو وایی چی مونږ مسلمانان یو اوکله چی ځانته کیږی نوخپلی گوتی دغصی څخه پرتاسی باندی چیچی او ووایه چی تاسی مړه سی دغصی څخه، بیشکه الله تعالی دزړونوخبری ښه پیژنی ، یعنی داخومره بی ځایه خبره ده چی ستاسی زیلی پریکوی اوعجیبه خبره خوداده چی تاسی ټول آسمانی کتابونه منی برابره خبره ده هغه دهرقوم چی وی اوپه هره زمانه کی چی په هریوه پیغمبر نازل سوی وی ، اوددی په خلاف داخلک ستاسی کتاب اوپیغمبرنه منی، بلکه په خپلو کتابونو هم ددوی صحیح ایمان نسته ، په دی لحاظ سره په کاروو چی دوی ستاسره قدری محبت کولی اوتاسی ددوی څخه سخت نفرت اوبیزاری کولی، مگر دلته معامله بالکل په عکس باندی ده چی تاسی ورسره محبت کوی اودوی نفرت اودښمنی ، ددی کافرانه ذهنیت زیات وضاحت دا دی چی إِن تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ یعنی ددی خلقوحال دادی چی که چیری تاسی ته څه ښه حالت وړاندی راسی نو په دی سره دوی ته درد رسیږی اوکه په تاسی څه بدحالت راسی نودوی په دی سره خوشحالیږی بیا دمنافقانو دمکر اوفریب او دمخالفینو خلگو دعناداومخالفت دنتیجوڅخه دمحفوظ پاته کیدوآسانه او په آسانی سره حاصلیدونکی نسخه یی دابیان کړه چی: وَإِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ که چیری تاسی صبر اوتقوی اختیارکړی نو ددوی چلونه تاسی ته یوه ذره نقصان هم نه سی رسولی.

(دمسلمانانو دفتح اوکامیابي اوپه ټولو مشکلاتو کي دآساني راز په صبر او تقوی دوو صفتونو کي دی)

قرآن کریم مسلمانانوته دهرقسم مصیبتونواوپریشانیوڅخه دمحفوظ پاته کیدودپاره صبراوتقوی یوازی په دی آیت کی نه بلکه په نوروآیتونو کی هم دیواثرکوونکی علاج په حیثیت سره بیان کړي دی ددی رکوع څخه وروسته په دوهمه رکوع کی دی بَلَىٰ إِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُم بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ : په دی کی دغیبی امدادوعده هم په دغه دوو شرطونه یعنی صبر اوتقوی باندی موقوفه سویده، په سورت یوسف کی فرمایی إِنَّهُ مَن يَتَّقِ وَيَصْبِرْ په دی کی یی هم کامیابی اوفلاح په صبر اوتقوی پوری تړلی ده، ددی سورت په ختمیدو دصبر تلقین په دی الفاظوسره کول کیږی ، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ په دی کی یی هم فلاح اوکامیابی په صبر اوتقوی پوری متصله کړي ده .

دصبر اوتقوی په یولنډ غوندی عنوان کی دژوند دهراړخ انفرادی وی اوکه اجتماعی، عوامی وی اوکه فوجی دنظم اونسق یوه جامعه اوکامیابه ضابطه ثابته سوه .دحضرت خاتم الانبیاء ﷺ ارشاد دی .

عَنْ ابی ذرقال قال رسول الله ﷺ انّی لاعلم اٰیۃً لواَخذ الناس بها لکفتهم ومن یتق الله یجعل له مخرجًا الاٰیة (رواه احمد)

نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی زه یوداسی آیت پیژنم چی که خلګ په دی عمل اختیارکی نو د دوی ددین اودنیا دپاره هغه کافی دی هغه آیت دادی ومن یتق الله یجعل له مخرجًا یعنی کوم سړی چی دالله ﷻ څخه وبیریدی الله ﷻ به دهغه دپاره لار وباسی .

وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ

او کله چی سهار را ووتی ته دکور خپل څخه چی کښینول دی مسلمانان

مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٢١﴾ إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ

په مورچو دجنګ کی او الله ﷻ هرڅه اوری پیژنی ، هرکله چی قصد وکی دوو ډلو

مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ

ستاسی څخه چی نا مردی وکړی او الله ﷻ مدد ګار وو د دوی ، او په کار ده چی په الله ﷻ تکیه وکړی

الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ ۖ فَاتَّقُوا

مسلمانان ، او مدد کړی دی ستاسی الله ﷻ دبدر په جنګ کی او تاسی کمزوری واست نو وبیریږي

اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾

دالله څخه څکه چی تاسی احسان ومنی

دآیتونو تړون : په تیرو آیتونو کی بیان سوی وو چی که مسلمانان په صبراوتقوی باندی قائم پاته سوه نوهیڅ یوطاقت به دوی ته ضررونه رسولی سی اودا داحدپه غزاکی چی کم عارضی شکست او تکلیف مسلمانانو ته ورسیدی ، هغه په دی دوو شیانو کی دځینو حضراتو دطرف څخه دکوتاهی پربنا باندی وه په دی ذکرسوی آیت کی ددی احد دغزا واقعه بیان سویده، اودبدر په غزاکی دفتح .

لنډتفسیر: او(هغه وخت هم دیادولو قابل دی) هرکله چی ته دسهارپه وخت کی (دجنګ دتاریخ څخه مخکی) دخپل کورڅخه (په دی غرض سره) ووتی(چی) مسلمانان (دکفاروسره) دجنګ کولودپاره په (مناسبو) ځایونو باندی کښینول (بیاددی تجویز مطابق دی تول پر هغه ځایونو باندی کښینول) او الله ﷻ (ددغه وخت خبری) ټولی هرڅه اوریدلی (اوددغه وخت حالات یي) پیژندل ټول (ددی سره داقصه هم وسوه

چې) ستاسي (مسلمانانو) څخه دوو ډلو (چې هغه بني سلمه اوبني حارثه دي) په زړه کې خیال وکې چې بې همته سي (اود عبدالله بن اُبی منافق په شان په خپل کورکي کښيني) اوالله ﷻ ددي دواړو ډلو کومك کونکی وو (نودوی یې بې همته کیدوته هیڅکله پری نښوول نوالله ﷻ دوی په دی خیال دعمل کولو څخه محفوظ وساتل) او (مونږ دآئنده دپاره دی ډلو اوټولوته نصیحت کووچې هرکله تاسی مسلمانان یاست نو) پس مسلمانانولره په الله ﷻ باندی باور کول په کار دی (اوداسی بی همتی هیڅکله نه ده په کار) او دا خبره حقه ده چې حق تعالٰی تاسی لره په (غزاد) بدرکی فتح درکړه حال دادی چې تاسی (محض) بې سروسامانه واست (ځکه چې ستاسي ډله هم دکفاروپه مقابله کی کمه وه هغوی یوزرکسان وه اومسلمانان دری سوه دیارلس وه وسلې اونورهم ډیرکم وه) نو (کله چې دافتح مندی دتقوٰی په وجه وه چې ثابت قدمي او صبرهم پکښې داخل دی نوپرتاسي لازمه ده چې په راتلونکی وخت کی هم) د الله ﷻ څخه وبیریږی (دی ته تقوٰی ویل کیږی) ددی دپاره چې (پردی نعمت دفتح) شکر گذارسی (ځکه چې شکرگذاری یوازی په ژبه پوری خاص نه ده ، بلکی پوره شکردادی چې ژبه اوزړه دواړه هم مشغول وی اودعبادت اوطاعت هم پابندی وی اوبیاخاص چې ددی طاعت په دی نعمت کی دخل هم ثابت سی .

معلومات او مسئلې

داحد وغزاته یوه کتنه : دذکرسوی آیت دتفسیرڅخه اول داضروری ده چې داحد دغزا دواقعاتو هریواړخ وښوول سی اوواضحه سی په رمضان المبارك سـ۲نه هـ کی دبدر په مقام باندی دقریشو دفوج او دمسلمانانو مجاهدینو په مینځ کی جنګ وسوچې دمکی دکفاروڅخه پکښې اویا ۷۰ نامداره کسان مړه سوه اودومره ورڅخه گرفتارسوه ، په دی تباه کوونکی اوذلیله شکست سره چې په حقیقت کی دالله ﷻ دعذاب اولنی حصه وه دقریشودبدل اخستوجذبه راپورته سوه کوم سرداران چې مړه وه دهغوی خپلوانو ټولو عربو ته غیرت ورورراندی کی، پیغورونه یی ورکړه اودامعاهده یی وکړه چې ترڅوپوری مونږ مسلمانانو څخه ددی بدل وانخلو په آرامه به نه کښینو اودمکی خلقوته یی خواست وکی چې ددوی تجارتی قافلی چې کوم مال دشام څخه راوړی دی هغه دی په دی مهم کار باندی خرڅ سی چې دمحمد اوده دملګرو څخه دخپلو مړوبدل په واخلو ، ټولو داخبره منظوره کړه اوپه سـ۳نه هـ کی دقریشو سره ډیر نور قبائل هم په مدینه منوره باندی دحملی کولوپه غرض سره راووتل ، تردی پوری چې ښځی هم ورسره راغلی ، ددی دپاره چې دموقع پرځای باندی سړوته غیرت ورراندی کی اودپه شاکیدو څخه یی منع کوی ، کم وخت چې دادری زره لښکرپه پوره وسلې سره دمدینې څخه دری څلورمیله لیری داحد دغره په خواکی خیمی ولګولی، وایی ړول ، نونبی کریم ﷺ دمسلمانانو څخه مشوره واخسته دده ﷺ رایه مبارکه دا وه چې دمدینې ددننه څخه به دښمن مقابله ډیره په آساني سره وسی ، دااوله موقع وه چې درئیس المنافقین عبدالله ابن ابی (چې په ظاهره په مسلمانانوکی شامل وو) څخه هم مشوره واخستل سوه چې دحضورﷺ درایی موافق وومگرځینی جوشیده مسلمانان کمو ته چې بدرکی شرکت نه وونصیب سوی اودشهادت شوق بی آرامه کول، هغوی زوروليکوی چې مونږته دباندی وتل اومقابله کول په کاردی

چې دښمن پرمونږ دبې زړه توب اوکمزورۍ گمان ونه کړي ، دډیرو خلقو رایه دې طرف ته سوه .
په دې وخت کې ده ﷺ کورته دننه تشریف یوړی او زغره یې واغوسته ، دباندې راغې نو دغه وخت دځینو خلقوخیال وسوچې مونږ حضورﷺ د دوی درایې څخه خلاف دمدینې څخه دباندې په جنگ کولو مجبوره کو ، داغلطي وسوه ، نوپه دې وجه عرض یې وکې چې یا رسول الله ﷺ! که ستاسې رضانه وي نو بس هم دلته تشریف ولرئ حضورﷺ وفرمایل چې یوه پیغمبرلره دالائقه نه ده چې هغه زغره واغوندي ، وسله واچوي اوبیایې بغیر دجنگ کولوڅخه دبدن څخه کښته کړي په دې جمله کې دنبي اوغیرنبي فرق واضح کیږي چې دنبي دذات څخه هیڅکله دکمزورۍ اظهارنه سي کیدی اوپه دې کې دامت دپاره هم یولوی سبق دی کله چې ده ﷺ دمدینې څخه دباندې تشریف یوړی نوتقریباً زرکسه سړیان د دوی سره وه ، لیکن منافق عبدالله بن ابی تقریباً ددرې سوه کسانوسره داوویل اوواپس سوه چې هرکله زمامشوره ونه منل سوه اودنوروپه مشوره عمل وسونو مونږته دجنگیدو ضرورت نسته ځکه چې مونږولې خامخاځان په هلاکت کې واچوو ، دده په ملگروکې خوزیاتره منافقان وه ، مگر ځینې مسلمانان هم دده په فریب کې راغله اوددده سره سوه ، آخردوی ټول داووه سوه سپاهیانو سره میدان ته ورسیدل ، دوی په خپله دفوجي قاعدې مطابق صفونه برابرکړه اوصفونه یې داسې جوړکړه چې داحدغرېې شاته راوستي اونور انتظامات یې داسې وکړه چې حضرت مصعب بن عمیرﷺ ته یې جنډه ورکړه حضرت زبیربن العوام ﷺ یې درسالې افسرمقررکې حضرت حمزه ﷺ ته یې دهغه فوج مشري ورکړه چې زغرې یې نه وې اغوستي ، دشا دطرف څخه احتمال ووچې دښمن په دې طرف راسي ، په دې وجه یې دپنځوسو غشو ویشتونکو دسته مقرره کړه اوحکم یې وکې چې دوی به دشادطرف پر غونډۍ باندې دحفاظت کارکوي دجنگ کوونکو دفتح اوشکست سره به دوی څه کارنه ساتي اودخپل ځای څخه به نه ښوري عبدالله ابن جبیرﷺ ددې غشي ویشتونکو افسر مقررسو ، قریشو ته په بدرکې تجربه سوې وه ، په دې وجه هغوی هم په ترتیب سره صفونه برابر کړه .

(دنبي ﷺ جنگي ترتیب دغیروپه نظر کي)

دنبي کریم ﷺ داصفونه برابرول او دفوجي قاعدو په لحاظ سره نظم اوضبط چې ولیدل سي نوداحقیقت ورڅخه واضح کیږي چې نبي کریم ﷺ سره ددې چې دامت کامل رهبراومقدس نبي دی یوبې مثله او عظیم سپه سالارهم دی ده ﷺ چې په کوم اندازسره مورچې قائمې کړې اودجنگ طریقې یې قائمې کړې ددغه وخت دنیاددې څخه نااشناوه اونن هم چې جنگي فنونودیومستقل سائنس حیثیت اختیارکړي دی هغوی هم دده ﷺ فوجي قاعدې اونظم اوضبط ستایي ، دې حقیقت ته یې چې وکتل نو یو مسیحي مورخ داسې وویل .
(دخپلو مخالفینو برخلاف هغه ﷺ یوازې همت اوشجاعت نه درلودې بلکه محمد ﷺ دجنگ په فن کې نوې لارې هم راوایستې دمکې والاوو دپرله پسې اودبې دریغه جنگونو په مقابله کې یې دډیرې دور اندیشۍ اوسخت قسم نظم اوضبط څخه کار واخستی)
داالفاظ دشلمې صدۍ دیوه مؤرخ (تام اندر) دي چې ده په (لائف آف محمدﷺ) کتاب کې بیان کړي دي .

دجنګ شروع : ددې څخه وروسته جنګ شروع سو په اول کې د مسلمانانو تول دروندوو، تردې چې په مخالف فوج کې وارخطايي راغله اوپه تيښته سوه مسلمانانو داوګڼل چې مونږ فتح وکړه نودغنيمت دمال په راټولولو سول اوبل خواکوم غشي ويشتونکي چې نبي کريم ﷺ شاطرف ته دحفاظت دپاره کښينولي وو ، هغوی چې کله وليدل چې دښمن وتښتيدی نوهغوی هم خپل ځای پريښووی، دغره لمنی ته راکښته سوه، حضرت عبدالله بن جبير رضی الله عنه دوی ته دنبي کريم ﷺ تاکيدی حکم وريادکې او دوی يې منع کړل ليکن ديو ځوتنو څخه ماسوا نورو وويل چې دحضور ﷺ حکم منل خو تردغه وخته پوری وو ، اوس مونږ لره دنوروسره يوځای کيدل په کار دی ، دغه وخت خالد بن وليد رضی الله عنه چې لا تراوسه مسلمان نه وو اودغه وخت دکفارو دلښکر درسالې افسروو، دموقعي څخه فائده واخسته اوپرغره راوګرځيدی دشادطرف څخه يې حمله وکړه ، عبدالله ابن جبير رضی الله عنه اودده لږو ملګرو يې مقابله وکړه ليکن دوی يې منع نه کړای سوه اوداسيلاب په يوه وارپر مسلمانانو راغی، بل طرف ته چې کم دښمنان تيښتيدلی وه، هغوی هم راواپس سول اوحمله يې وکړه اوپه يوه دم دجنګ روخ (مخ) بدل سواو مسلمانان په دی غير تعيني حالاتو راپيښيدو سره داسې ګډوډ سوه چې ډيرکسان دميدان څخه ووتل خوبياهم يوځواصحاب رضی الله عنهم تراوسه پورې په ميدان کې ثابت قدم ولاړوه چې په دې کې داافواه خپره سوه چې نبي کريم ﷺ شهيد سو، دې خبرپه اصحابو رضی الله عنهم کې پاته هوش اوحواس هم ختم کې اوکوم صحابه رضی الله عنهم چې په ميدان کې پاته وه هغوی هم وارخطا اوبې همته سوه ، دنبي کريم ﷺ څخه ګيرچاپيره صرف لس دولس جان نثاره رضی الله عنهم پاته سوي وه اودي ! په خپله هم زخمي سوي وو دبالکل شکست خوړلوڅخه وروسته په عيني وخت کې صحابه وو رضی الله عنهم ته معلومه سوه چې نبي کريم ﷺ صحيح سلامت دی نودهرطرف څخه بيادهغوی خواته راجمع سوه اودي ! يې روغ جوړغره طرف ته بوتلی ، ددې شکست څخه وروسته مسلمانان ډيريې انتها پريشانه سوه اوداعارضي شکست ديوځو اسبابوپه وجه ووچې پرهريوه سبب باندې قرآن مجيدښه په واضحه اوښکاره الفاظوسره تبصره وکړه اودآئنده دپاره يې داحتياط کولو تلقين وفرمايي ددې واقعې په تفصيل کې څه داسې واقعات دي چې ډيرلوی سبق ورڅخه اخستل کيدی سي ، او دټولو مسلمانانو دپاره په کې دوعظ اونصيحت ملغلرې پرتې دي .

(داحد دواقعې څخه يوځو سبقونه)

(۱) اوله خبره لکه څنګه چې اول معلومه سويده چې کفارو دقريشوپه دې جنګ کې دځان سره ښځې هم راوستلې وې ددې دپاره چې د دوی سړي دپه شاکيدو څخه منع کوي نبي کريم ﷺ وليدل چې دابی سفيان دښځې هندې په مشرې کې دکفارو ښځې اشعاروايي اوپه سړوکې جوش راپورته کوي جنګ ته يې تيزوي .

اِنْ تُقْبِلُوْا نُعَانِقْ ✱ وَنَفْرُشُ النَّمَارِقَ

اَوْ تُدْبِرُوْا نُفَارِقْ ✱ فِرَاقَ غَيْرَ وَامِقِ

(مطلب داچې که په مقابله کې ثابت قدم پاته سواست اوفتح تاسې وکړه نوهاورنه به درپه غاړه کړو، اوتاسوته به نرمې بسترې خپرې کړو ليکن که تاسې شاکړه ، نومونږبه تاسې بالکل پريږدو)

او دخاتم الانبیاء ﷺ په ژبه مبارکه ددعا دالفاظ جاري وه .

اَللّٰهُمَّ بِكَ اَصُوْلُ وَفِيْكَ اُقَاتِلُ حِسْبِيَ اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ .

ای الله ؛ په تاسره قوت حاصلوو اوستاپه نوم حمله کوو اوخاص ستا ددین دپاره جنگ کوو، خاص الله ﷻ کافی دی او هغه لوی کار ساز دی .

ددی دعایویو لفظ خاص دالله ﷻ سره دتعلق تاکیدکوی اودمسلمانانو ټول کارونه اوعملونه تردی چی جنگ اوقتال هم دنورو قومونو دجنگ اوقتال څخه ممتازکوی اوفرق یی ښکاره کوی (۲) دوهم شی دغور قابل دا دی چی په دی غزاکی ځینی صحابه وو ﷺ دشجاعت اوبهادری اوځان قربانولو هغه نقشی پریښودی چی په تاریخ کی یی مثال نه سی پیداکیدی ، حضرت ابودجانه ﷺ خپل بدن حضور ﷺ ته ډال کړی ووچی هرراتلونکی غشی به یی په خپله سینه باندی خوړی اوحضرت ابوطلحه ﷺ هم خپل بدن غلبیل کړی وو ، لیکن دحضور ﷺ ملګرتیایی نه وه پریښی ، دحضرت انس بن مالك ﷺ اکاحضرت انس بن النضر ﷺ دجنگ بدرڅخه غیرحاضرپاته سوی وو ، په دی وجه به هغه افسوس کوی اوآرزوبه یی کوله چی دنبی کریم ﷺ په ملګرتیاکی که موقع په لاس راغله نودخپل زړه ارمان به پوره کړم ، نوچی دجنگ احدواقعه راپیښه سوه نوانس بن النضر ﷺ په کی شریك سو، اوڅه وخت چی مسلمانان خپاره واره سوه اودکافرانودقریشوسیلاب ځپی ووهلی نوده خپله توره راواخسته اوورمخکی سوپه دی کی دده دحضرت سعد ﷺ سره ملاقات وسو ، حضرت سعد ﷺ هم په دغه خپریدونکو خلګوکی روان وو ، ده ورته چغه کړه چی ای سعده ﷺ چیری ځی؟ په ما خو داُحد په دی لمنه کی دجنت خوشبویی لګیږی ، دایی وویل او ورورړاندی سواو دسخت جنگ څخه وروسته یی خپل روح روح پیداکوونکی ته وسپاری (ابن کثیر)

حضرت جابر ﷺ فرمایی چی کله مسلمانان خواره واره سوه ، دغه وخت دنبی کریم ﷺ سره یوازی یوولس تنه پاته وه چی په دوی کی حضرت طلحه ﷺ هم وو ، دقریشو دکفاروسیلاب ځپی وهلی نبی کریم ﷺ وفرمایل څوك به ددوی خبر راوړی ؟ حضرت طلحه ﷺ وویل چی زه یارسول الله! یوبل انصاری صحابی وویل چی زه حاضریم انصاری ته حضور ﷺ دتلوحکم ورکی ، هغه دجنگ کولوڅخه وروسته شهید سو ، بیایوه بله ځپه راغله ، بیاحضور ﷺ هغه پوښتنه وکړه اوحضرت طلحه ﷺ ورلره هم هغه جواب ورکی اوبی قراره وو ،دایی غوښته چی حضور ﷺ راته دورتلوحکم وکی اوزه ورړاندی سم حضور ﷺ یوبل انصاری صحابی ﷺ ورولیږی ، او په هره پیره به یی حضرت طلحه ﷺ ته اجازت نه ورکوی اوبل صحابی ته به یی اجازه ورکوله اوهغه به شهیدکیدی ، په جنگ بدرکی سره ددی چی مسلمانان ډیرکم وه ، فتح یی حاصله کړه اوپه احدکی دبدر په نسبت ډیروه ، بیاهم شکست یی وخوړی په دی کی هم دمسلمانانو دپاره عبرت دی چی مسلمانان به هیځکله هم دساز اوسامان په ډیروالی پسی نه ځی، بلکه فتح به همیشه دالله ﷻ دجانب څخه ګڼی اوپه دی پوری به خلق تعلق مضبوطوی ، دجنگ یرموك په موقع باندی چی کله دجنگ دمحاذ څخه حضرت عمر ﷺ ته دزیات فوجی امداد دپاره ولیکل سول او دخپل کموالی شکایت یی وکی نو حضرت عمر ﷺ ورته په جواب کی ولیکل .

قَدْ جَآئَتْنِیْ کِتَابُکُمْ تَسْتَمِدُّوْنِیْ وَاِنِّیْ اَدُلُّکُمْ عَلٰی مَنْ هُوَ اَعَزُّ نَصْرًا وَّاَحْصَنُ جُنْدًا اَللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ فَاسْتَنْصُرُوْهُ فَاِنَّ مُحَمَّدًا ﷺ قَدْ نُصِرَ فِیْ یَوْمِ بَدْرٍ فِیْ اَقَلَّ مِنْ عِدَّتِکُمْ فَاِذَا جَآءَکُمْ کِتَابِیْ هٰذَا فَقَاتِلُوْهُمْ وَلَا تُرَاجِعُوْنِیْ (په حواله دمسند احمد) (ابن کثیر)

(ماته ستاسو خط راغی چی تاسی په کی دزیات فوج طلب کړي دي لیکن زه تاسو ته دیو داسی ذات پته درکوم چی دمدد په لحاظ سره زیات محفوظ دی هغه دالله ﷻ ذات دی نو تاسی دهغه څخه کومك طلب کی ، محمد ﷺ لره یی دکموالی څخه په بدرکی فتح ورکړی وه اوکومك یی ورسره کړی وو ، کله چی زما دا خط تاسو ته در ورسیږی نو په هغوی حمله وکی او په دی باره کی ماته رجوع مه کوی)

ددی واقعی راوی بیان کوی چی کله مونږته داخط راورسیدی مونږ دالله ﷻ نوم واخستی او دکفارو په ډیرلښکر مو په یو وارحمله وکړه اوهغوی لره موشکست ورکړی ، حضرت فاروق اعظم ؓ ته معلومه وه چی دمسلمانانو فتح اوشکست په کموالی اوډیروالی نه دی بلکه دالله ﷻ پرتوکل اودهغه پرکومك باندی موقوفه دی ، لکه چی قرآن کریم دحُنین دغزا په باره کی دا حقیقت په وضاحت سره بیان کړي دی ارشاد دی .

وَیَوْمَ حُنَیْنٍ اِذْ اَعْجَبَتْکُمْ کَثْرَتُکُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْکُمْ شَیْئًا .

دحُنین غزا یاده کړی کله چی تاسی په خپل ډیروالی باندی ناز کوی نو دی ډیر والی تاسو ته هیڅ فایده ونه رسولی سوه ، اوس دآیتونو په تفسیر فکروکړی .

اِذْغَدَوْتَ مِنْ اَهْلِكَ الاٰیة : یعنی کله چی دسهارپه وخت کی ته دخپل کورڅخه راووتی دجنګ دپاره دی په مختلفو مورچو مسلمانان کښینول ، دواقعوپه نقل کولوکی دقرآن مجید یو خاص معجزانه طریقه ده چی په عام طورسره یوه واقعه په هره برخه اوتفصیل سره نه بیانوی لیکن په کومو واقعو اوبرخوکی چی خاص هدایات وی ، هغه بیانوی په دی ذکر سوی آیت کی چی دواقعی دکوموخاصو برخو وضاحت دی ، مثلاًدکوره دوتو وخت څه وو دایی په لفظ د غَدَوْتَ سره بیان کړه اودحدیثو درواياتو څخه ثابته ده چی داسهار اووم تاریخ دشوال سنه ۳ هـ وو ، ددی څخه وروسته یی داوښوده چی ددی سفرابتداء دکوم ځای څخه وسوه ؟ د مِنْ اَهْلِكَ په لفظ سره اشاره وسوه چی حضور ﷺ دغه وخت په خپل اهل او عیال کی وو ، دوی یی هلته پاته کړه او ورڅخه راووتی حالانکه داحمله په مدینه کیدونکی وه دحالاتوپه دی برخوکی دا هدایت دی چی کله دالله ﷻ حکم راسی ، نو په هغه باندی په عمل کولوکی اهل اوعیال دلاری خنداو خار نه سی جوړیدلی ، ددی څخه وروسته دکوره وتل، دجنګ محاذته رسیدل پاته سو اودجنګ دمحاذ اولنی کاریی دابیان کی چی ، تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِیْنَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ یعنی تاسی مسلمانان دجنګ دپاره پرمناسبو ځایونو باندی کښینول .

بیایی دا آیت داسی ختم کی چی وَاللّٰهُ سَمِیْعٌ عَلِیْمٌ یعنی، الله تعالی لوی اوریدونکی او لوی پوهیدونکی دی ، دسمیع علیم صفتونه یی رایادکړه دی طرف ته یی اشاره وکړه چی دغه وخت دمخالفو اوموافقو ددواړو پرخپل خپل ځای ویل او اوریدل داتول دالله تعالی په علم کی راغله اوپه دی موقع چی هرڅه موافقو اومخالفوته ورپیښ سوه ، په دی کی یوشی هم دهغه څخه پټ سوی نه دی اودغه شان ددی جنګ انجام هم دهغه څخه پټ نه دی .

تردي وروسته دوهم آيت دی اِذْهَمَّتْ طَّآئِفَتَانِ مِنكُمْ اَنْ تَفْشَلاَ الخ يعنی هرکله چی ستاسی څخه دوو ډلوداخيال وکی چی بی همته سی، په داسی حال کی چی الله ﷻ د دواړو مددګاروو ددی دوو ډلو څخه مراد داوس قبيله بنی حارثه اودخزرج قبيلی بنی سلمه دی ، دی دواړو ډلو دعبدالله بن ابی مثال وليدی په خپل ځان کی يی کمزوری اوبی همتی محسوس کړه ليکن دالله ﷻ فضل يی مدد وکی اوداوسوسه يی زياته نه سوه اوداخيال هم چی په دوی کی پيدا سو ، دا دخپل کموالی دسرو اوکموالی دسامان په بنا باندی پيدا سوی وو ، دايمان دکمزوری په بنانه وو پيداسوی ، دغزاګانو تاريخ ليکونکی مشهورامام اومؤرخ ابن هاشم داواضحه کړې ده اود وَاللّٰهُ وَلِيُّهُمَا جمله په خپله ددوی دکامل ايمان شهادت ورکوی ، په دی وجه به ددی دواړو قبيلوخينی بزرګانو فرمايل چی که په دی آيت کی پرمونږ څه زورنه هم ده ، ليکن د وَاللّٰهُ وَلِيُّهُمَا زيری هم هم زمونږ دپاره دی ، ددی آيت په آخرکی فرمايی چی: مسلمانانو لره په الله پاك باندی اعتماد ساتل په کاردی په دی کی داخبره واضحه سوه چی دسروپه ډيروالی اوسازوسامان باندی مسلمانانو لره اعتماد (باور) کول نه دی په کارپه قدردطاقت دمادی سامان جمع کولوڅخه وروسته باور يوازی دالله تعالی پرذات باندی په کار دی ، بنوسلمه اوبنو حارثه ته چی کومه دکمزوری اوکم همتی وسوسه پيداسوی وه هغه هم ددی مادی (ظاهری سازوسامان د) کمزوری په بناباندی وه ، په دی وجه ددی وسوسی علاج يی توکل وښوی چی توکل اوباور ددی وسوسودپاره شفا ورکوونکی نسخه ده ، توکل دانسان په صفتونوکی يولوی صفت دی ، تحقيق کوونکو صوفيانوددی په حقيقت باندی په نفصيل سره بحثونه کړيدی ، دلته دومره قدری پوهيدل په کار دی چی دتوکل معنٰی دا نه ده چی دهرقسم ظاهری اسبابوڅخه بالکل بی تعلقه سی په الله ﷻ اعتماد (باور) وکی بلکه توکل دادی چی ټول ظاهری اسباب دخپل قدرت اوطاقت مطابق جمع اواختيارکړی اوبيايی نتيجه الله ﷻ ته وسپاری ، اوپه دی ظاهری اسبابوباندی فخر اونازنه کوی ، بلکه باوريی يوازی په الله ﷻ وی ، دنبی کريم ﷺ خويونه اواخلاق زمونږ په وړاندی دی په خپله په دی جهادکی دمسلمانانو لښکرمنظم کول دجنګ دپاره، دخپل قدرت مطابق وسله اونوردجنګ سامان تيارول دجنګ محاذته ځان رسول اودوخت اومقام مطابق دجنګ نقشه تيارول ، مختلفی مورچی جوړول اوصحابه کرام ﷺ په هغه کی کښينول اومقررول وغيره دا ټول ظاهری انتظامونه وه چی زمونږ سردارنبی کريم ﷺ په خپلو لاسونو مبارکو باندی وکړل اودايی وښودل چی داظاهری اسباب هم دالله تعالی نعمت دی، ددی دانتظام نه کولونوم توکل نه دی ، دلته په مومن اوغيرمومن کی فرق يوازی دومره دی چی مومن ټول سامانونه اوظاهری طاقتونه دخپل قدرت مطابق دجمع کولوڅخه وروسته باور اوتوکل يوازی په الله باندی کوی اوغيرمومن ته داروحانيت حاصل نه وی ، دده باور يوازی په خپلوظاهری (مادی) اسبابو باندی وی ، اودافرق هميشه په ټولو اسلامی غزاګانوکی ښکاره سوی اوليدل سوی دی ، ددی څخه وروسته دهغه غزا طرف ته خيال اوفکر راګرځول کيږی په کمه کی چی مسلمانانو دکامل توکل اظهارکړی وو اوالله ﷻ دوی لره فتح اوکاميابی په کامله طريقه سره ورکړی وه ، ارشاددی ، وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَّاَنْتُمْ اَذِلَّةٌ يعنی هغه وخت يادکی کله چی الله ﷻ په بدرکی ستاسی مدد

کړي وو ، هرکله چې تاسې په شمارکې هم درې سوه دیارلس او هغه هم بې سروسامانه واست .
دبدر اهمیت اود هغې محلِ وقوع: بدر دمدینې منورې څخه داتیا میلو په فاصله جنوب مغرب طرف ته دیو پړاو اومنډې نوم دی دغه وخت دي ځای ته ځکه اهمیت حاصل ووچې دلته اوبه ډیرې وې اودعربو په شګلنو میدانونوکې دایولوی شې دی ، دتوحید او شرك په مینځ کې دلته دټولوڅخه اولنی جنګ دجمعې په ورځ درمضان مبارك په اوولسمه ۱۷سه۲نه هـ مطابق ۱۱ ، مارچ سنه۶۲۴ ع کې سوی وو ، داغزا خوپه ظاهره یومقامي جنګ معلومیږي ، حقیقت دادی چې دی ددنیاپه تاریخ کې یولوی انقلاب (بدلون) پیدا کې په دی وجه د قرآن په ژبه کې دی ته یوم الفرقان (یعنې دحق اوباطل فرق کوونکې) ویل سوي دی فرنګې تاریخ لیکونکو هم ددې داهمیت اقرارکړي دی دامریکې پروفیسر (هتی) په خپل کتاب (هسټری آف دي عربین) ، یعنې دعربو تاریخ کې وایي ، دا داسلام ترټولو اوله ښکاره فتح وه .
وَاَنۡتُمۡ اَذِلَّةٌ: یعنې تاسې دغه وغت په شمارکې لږاوپه سامان کمزوري واست ، مسلمانان په شمارکې په قوي روایتونوسره درې سوه دیارلس وه ، په دې فوج کې آسان یوازي دوه وه ، او اوښان اویاوه چې خلګ به ورباندې په واروار سپریدل په آخري آیت کې فرمایي ، فَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُوۡنَ یعنې دالله ﷻ څخه وبیریږی ددی دپاره چې تاسې شکر ګذارجوړسی ، قرآن کریم ځای پرځای دمنافقانو دمکر اوفریب اوسختو مخالفتونو دبدونتیجو څخه دمحفوظ پاته کیدو دپاره دتقوی اوصبر علاج ښوولی دی ، په دې دوو شیانوکې دټول تنظیمي جدا و جهد اودښکاره فتح راز پټ دی لکه چې مخکې ددې بیان سوی دی اودلته یې دصبر او تقوی پرځای یوازې پرتقوی باندې بس والی وکی، ځکه چې په حقیقت کې تقوی داسې جامع صفت دی چې صبرهم په دی کې شامل دی .

اِذۡ تَقُوۡلُ لِلۡمُؤۡمِنِيۡنَ اَلَنۡ يَّكۡفِيَكُمۡ اَنۡ يُّمِدَّكُمۡ رَبُّكُمۡ بِثَلٰثَةِ اٰلٰفٍ مِّنَ الۡمَلٰٓئِكَةِ مُنۡزَلِيۡنَ ؕ ﴿۱۲۴﴾

هرکله چې وویل تامسلمانانوته چې ای کافي نه دی تاسې لره دمدد دپاره چې راولیږي رب ستاسې درې زره ملائکې دآسمان

بَلٰٓى ۙ اِنۡ تَصۡبِرُوۡا وَتَتَّقُوۡا وَيَاۡتُوۡكُمۡ مِّنۡ فَوۡرِهِمۡ هٰذَا يُمۡدِدۡكُمۡ

څخه راکښته کوونکې دی.البته که تاسې صبروکې اوخان موږساتې او دوی راسې په تاسې باندې یو دم نومدد

رَبُّكُمۡ بِخَمۡسَةِ اٰلٰفٍ مِّنَ الۡمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِيۡنَ ﴿۱۲۵﴾ وَمَا جَعَلَهُ

به ولیږي رب ستاسې پنځه زره ملائکې په نښاندارو آسونو باندې ، او دا خو الله ﷻ

اللّٰهُ اِلَّا بُشۡرٰى لَـكُمۡ وَلِتَطۡمَئِنَّ قُلُوۡبُكُمۡ بِهٖ ؕ وَمَا النَّصۡرُ اِلَّا

ستاسې زره خوشحاله کې او ددې دپاره چې تسکین وسې ستاسې د زړونو په دې ، اومدد صرف دالله ﷻ

مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ﴿١٢٦﴾ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِيْنَ

دطرف څخه دی چی زبردست دی حکمت والا ، ددې دپاره چی هلاك كړي څيني كافران ،

كَفَرُوْٓا اَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوْا خَآئِبِيْنَ ﴿١٢٧﴾ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْاَمْرِ

يا دوی ذليله كړي نو بيا به سی دوی محرومه ، ستا هيڅ اختيار نسته

شَيْءٌ اَوْ يَتُوْبَ عَلَيْهِمْ اَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَاِنَّهُمْ ظٰلِمُوْنَ ﴿١٢٨﴾

يا به دوی ته توبه وركړي الله ﷻ يا به يي عذاب كړي چی دوی په ناحقه دی ،

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۭ يَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَاۗءُ

اوخاص دالله مال دی هرڅه چی په اسمانونو كی دی اوڅه چی په مځكه كی دی ، بخښی چالره چی وغواړی

وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَاۗءُ ۭ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٢٩﴾ ع

او عذاب وركوی چالره چی وغواړی او الله بخښنی والا مهربانه دی .

لنډتفسير: د اِذْتَقُوْلُ لِلْمُؤْمِنِيْنَ څخه تر فَيَنْقَلِبُوْا خَآئِبِيْنَ پوری (په بدركی دالله ﷻ داامدادهغه وخت سوی وو) كله چی تا (ای محمده ﷺ) مسلمانانو ته داسی وويل چی ايا تاسولره (دزړه كلكولو دپاره) به داكارپوره نه وی چی ستاسی رب ستاسی امدادوكړي په دري زره ملائكو سره (چی ددی كاردپاره دآسمان څخه) راكښته كړل سی (ددی څخه معلوميږی چی دلويی درجی ملائكی به وی كه نه وی نوكومی ملائكی چی دمځكی څخه په مځكه موجودی وی دهغوی څخه هم داكار اخستل كيدی سوای (روح) بيادلوړ استفهام (سوال) جواب په خپله داسی فرمايي) هو ، ولی نه (پوره به وی تردی وروسته په دی امدادكی دنور زيات وعده داسی فرمايي چی دمقابلی په وخت كی) كه ثابت قدم پاته سواست اوپرتقوی ولاړ واست (يعنی دحكم منلوڅخه خلاف مويوكارونه كی) اودغه خلق پرتاسی په يووارحمله وكړي (په كوم كی چی بياعادةً ديو چامخلوق څخه كومك رسيدل گران سی) نوستاسی رب به ستاسی امداد وفرمايي په پنځه زره ملائكو سره چی په يوخاص شكل سره به جوړی سوی وی (لكه په عاموجنگونوكی چی دخپل فوج دپيژندو دپاره يوخاصه وردې (دريشی) وی ، مخ ته اوس ددی امداد دحكمت بيان دی اوالله ﷻ داامداد دملائكو) په دی وجه ستاسی سره وكی چی ستاسی دپاره (دغلبی اوفتح) زيری وی اوستاسوزړونه په دی باندی په قرارسی اوفتح (اوغلبه) خوصرف دالله ﷻ دطرفه څخه ده چی زبردست دی (چی داغسی هم غلبه وركولی سی ليكن) حكيم (هم) دی (نوكله چی حكمت اومصلحت په دی كی وی چی داسبابوپه ذريعه دی غلبه

ورکړل سي نو هم دغسې اسباب پیداکوي ، داخو دملائکو دامداد دحکمت بیان وواوس مخ ته ددغه حکمت بیان دی چې دافتح اوغلبه تاسولره ولې درکړل سوه نوپه دې وجه یې ارشاد وفرمایی چې) ددې دپاره چې په کفاروکې یوه ټولی هلاکه کړي (نودکافرانو اویاسرداران مړه کړل سوه) یاپه دوی (کې ځینې) ذلیل اوخوارکړي بیابه دوی ناکامه واپس سي (یعنی په دې دواړوکې به دیوې څخه یوه خبره خامخا وسي ، اوکه دواړه وسي نوزیاته بهتره ده نودا دواړې خبرې وسوې چې اویا سرداران یې مړه سوه او اویاقیدسوه ذلیله سوه اوپاته په ذلت اوخوارۍ سره وتښتیده)

د لَيْسَ لَكَ مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ څخه تر غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ پورې (اې محمده ﷺ) تاسې لره (دچاچې په کفر کیدواو مسلمان کیدوکې په خپله) هیڅ دخل نسته (برابره خبره دعلم دخل وي اوکه دقدرت بلکه داټول دخدای پاك ﷻ په علم اوپه قبضه کې دي تالره صبرپه کار دی) تردې چې خدای پاك پردوی باندې (په رحمت سره) متوجه سي (یعنی دوی ته داسلام توفیق ورکي نوپه دغه وخت کې به صبرپه خوشحالیو سره بدل سي) اویادوی لره (خاص په دنیاکې) څه سزا ورکړي (نودغه وخت به صبردزړه په سکون سره بدل سي ، اوددنیاسزاڅه بې ځایه هم نه ده) ځکه چې دوی ظلم هم ډیرزیات کړي دی (مراددې څخه شرك اوکفردی لکه چې فرمایي اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيْمٌ مخ ته ددې مضمون تاکیددی) اوخاص دالله ﷻ ملکیت دی هرڅه چې په آسمانونوکې او هر څه چې په مځکه کې دی ، هغه چاته چې وغواړي وبه یې بخښي (یعنی اسلام به یې نصیب کړي چې په دې سره به دده بخښنه وسي) اوچالره چې وغواړي عذاب به ورکي (یعنی اسلام به یې نصیب نه سي اوپه دې وجه به په همیشه عذاب کې وي) اوالله ﷻ ډیر لویه بخښنه کوونکی (او) لوی رحمت کوونکی دی (نوپه بخښنه کې خویې هیڅ تعجب نسته ځکه چې رحمت دهغه مخکې دی نوپه دې وجه یې دعذاب ورکولو وجه لوړه بیان کړه: فَاِنَّهُمْ ظٰلِمُوْنَ)

معلومات اومسئلې

(دملائکو دامداد لیږلو حکمت اواصل مقصد اودملائکو په شمار کې دمختلف شمار بیانولو حکمت)

دلته دانسان دطبعیت مطابق یوداسوال دی چې الله ﷻ خوخپلو ملائکولره دومره طاقت ورکړي دی چې دیوه ښارتخته چپه اړولای سي لکه چې دلوط ﷺ دقوم مځکه یوازې جبرائیل امین ﷺ چپه اړولې وه نوبیادا ملائکو لښکر لیږلوته څه ضرورت وو؟ اودارنګه داچې کله ملائکې میدان ته راغلې وې نو بیا خو په کار وه چې یوکافرهم خلاص نه وای پاته سوی ، نو ددې جواب خوپه خپله قرآن کریم په دې آیت وَمَاجَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّابُشْرٰی کې ورکړي دی چې دملائکو دلیږلوڅخه دجنګ میدان فتح کول مقصودنه وو ، بلکه دجهادکوونکو مسلمانانو تسلی اودزړه مضبوط تیا اود فتح زیری ورکول ورڅخه مقصود وو: لکه ددې آیت دالفاظو ، اِلَّا بُشْرٰی او لِتَطْمَئِنَّ بِهٖ قُلُوْبُكُمْ څخه چې واضحه ده ، اوتردې زیات واضح دسورت انفال په دې واقعه کې راغلی الفاظ دي: فَثَبِّتُوا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا په دې کې ملائکوته خطاب دی چې ددوی پرذمه داکاردی چې دمسلمانانو زړونه مضبوط کړي اوپریشانه کیدوته یې پاته نه کړي دزړه مضبوطولومختلف صورتونه کیدی سي یوداهم دی چې په خپل تصرف سره ددوی زړونه مضبوط کړي لکه چې دصوفیانو

مشائخو داکاردی چی دخپلو مریدانو زړونه په تصرف سره مضبوطوی اوداهم کیدی سی چی مسلمانانو ته په مختلفو طریقوسره دابنکاره کړی چی دالله تعالٰی ملائکی ددوی دامداد دپاره ولاړی دی ، کله یی مخ ته ښکاره سی ، کله په آواز سره کله په بلی طریقی سره لکه چی په میدان دبدرکی داتولی طریقی استعمال سوی وی ، په آیت فَاضْرِبُوْا فَوْقَ الْاَعْنَاقِ کی یوتفسیردادی چی داخطاب ملائکوته دی اوحدیث په ځینو روایاتوکی دی چی ملائکی به چی کله پرمشرك دحملی اراده وکړه نودهغه سربه په خپله دبدن څخه جلاسو (لکه چی روایت دی دسهل بن حنیف ﷺ څخه په روایت دحاکم اوپه تصحیح دبیهقی) اوځینی صحابه کرامو ﷺ دجبرائیل ﷺ آوازهم اوریدلی دی چی: اقدم حیزوم یی فرمایل اوځینوپه خپله ملائکی هم لیدلی دی (رواه مسلم) دا ټول لیدل کتل ددی زنځیرکړی دی چی دالله ﷻ ملائکو مسلمانانو ته دخپل کومك دیقین ورکولو دپاره څه څه کارونه داسی هم کړي دي چی گویادوی هم په جنگ کی شریك دی اوپه اصل کی د دوی کار مسلمانانو لره تسلی ورکول او د دوی زړونه مضبوطول وو دملائکو په ذریعه میدان جنگ فتح کول مقصود نه وو ، ددی یوښکاره دلیل داهم دی چی په دی دنیا کی دجنگ اوجهاد فرض پرمسلمانانو وراچول سوي دي اوپه دی سره دوی ته فضیلتونه او درجی حاصلیږی که الله ﷻ داسی کولای چی دملائکوپه ذریعه یی ملکونه فتح کولای نوپه دنیاکی به دکفر اوکافر نوم هم نه وای پاته سوی ، دحکومت اوبادشاهی دکافرانوخوبه گرسره سوال نه پیداکیدی ، مگرقدرت په دی کارخانه کی دالله تعالٰی منشاء دانه ده، دلته خوکفر اوایمان، عبادت اوگناه، اطاعت اونافرمانی یوځای چلیږی ، ددوی دصفایی دپاره دقیامت ورځ ده ، پاته سوه دامعامله چی دبدرپه جهادکی دالله > دملائکو دمدددپاره چی کمی وعدی راغلی دی، په دی کی دسورت انفال په آیت کی دیوزرو وعده ده اودآل عمران په دی ذکرسوی آیت کی اول ددرو زرو بیادپنځو زرو وعده ده ، په دی کی څه حکمت دی ؟ خبره داده چی دسورت انفال په دغه ځای کی ذکردی چی کله دبدرپه میدان کی مسلمانانو دمخالفینو شمار یوزرولیدی اوددوی شماردری سوه دیارلس وونودالله تعالٰی په دربارکی یی فریاد وکی نو د دوی سره دزروملائکو درالیږلو وعده وسوه چی ددښمن دلښکر هومره به زه ملائکی درولیږم ، دآیت الفاظ دا دی ، اِذْ تَسْتَغِيْثُوْنَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ اَنِّیْ مُمِدُّكُمْ بِاَلْفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُرْدِفِيْنَ اوتردی آیت وروسته یی هم دملائکو دکومك لیږلو دغه مقصد ظاهرکی چی دمسلمانانو زړونه په جمع سی اودفتح زیری ورته وسی نوددی څخه وروسته دآیت الفاظ دادی : وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوْبُكُمْ اودسورت آل عمران په دی ذکرسوی آیت کی ددرو زرو ملائکو وعده شایدپه دی بناسوی ده چی دبدرپه میدان کی مسلمانانوته خبر ورسیدی چی کرزبن جابر محاربی دخپلی قبیلی دلښکرسره دمکی دمشرکانو کومك ته را روان دی (لکه داسی په روح المعانی کی دی) دلته ددښمن شمار دمسلمانانو مخکی هم دری چنده وونو مسلمانان په دی خبره پریشان غوندی سوه نوددری زره ملایکو وعده ورسره وسوه چی معامله سرچپه سی اود مسلمانانو شمیر دکافرانو دری چنده سی .

بیایی ددی آیت په آخرکی دغه شمارپه یوځوشرطونو سره زیات کی پنځه زره یی کی، هغه شرطونه دوه

وه ، يوداچي كه مسلمانانو دصبر اوتقوى پرلوړ مقام باندې ولاړپاته سي دوهم داكه دښمن په دوى په يو وارپه جمع حمله وكړي ، ليكن په دې دوو شرطونو كې دوهم شرط چي په جمع حمله وه واقع نه سو نو په دې وجه دپنځو زرو دشمار لېږلووعده هم پاته نه سوه ، بيا په دې كي دتفسير اوتاريخ داامامانوخبرې مختلفې دي ، چي كه څه هم دوعدې داشرط واقع نه سوخو بياهم داوعده دپنځو زروپه صورت كي پوره سوه اوكه يوازې ددرو زرو په صورت كي دامختلفي خبرې په روح المعاني كي ذكردي ، آيت لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ ددې ځاى څخه بيا دأحد داصلي قصي وطرف ته راګرځي ، په مينځ كي په لنډو الفاظوسره دبدر دقصې ذكر راغلى وو اوسبب دنزول ددې آيت دادى چي په دې غزا داحد كي دحضور اقدس ﷺ غاښونه مباركان كوم چي دمخامخ دوه لاندې اودوه باندې غاښونو دواړو طرفوته څلور غاښونه دي (رُباعيات) دوه راسته طرف ته يولاندې اوبل لوړ اودوه چپه طرف ته يولاندې اوبل لوړپه دوى كي دراسته طرف لاندې غاښ مبارك يې شهيدسو اومخ مبارك يې زخمي سونو دده ﷺ په ژبه مباركه دا الفاظ راغله چي (داسي قوم به څه خير پيداكي چاچي دخپل نبي سره داسي وكړه ، حالانكه دغه نبي دوى دخداى ﷻ طرف ته رابولي) دغه وخت دا آيت نازل سو ، په بخارى كي يوه قصه بله هم نقل سوي ده چي ده ﷺ ځيني كفارو ته ښرا وى هم كړي وى ، په دې باندې دا آيت نازل سو، چي په دې كي نبي كريم ﷺ ته دصبر اوتحمل تعليم وركول سوي دي (دبيان القرآن څخه په لنډو الفاظوكي)

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَأْكُلُواْ ٱلرِّبَوٰٓاْ أَضْعَٰفًا مُّضَٰعَفَةً ۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ

اى ايماندارو ! مه خورئ سود دوچند په دوچند او وبيرېږئ دالله څخه چي

تُفْلِحُونَ ﴿١٣٠﴾ وَٱتَّقُواْ ٱلنَّارَ ٱلَّتِىٓ أُعِدَّتْ لِلْكَٰفِرِينَ ﴿١٣١﴾

تاسي به خلاص سئ ، اوځان ساتئ دهغه اور څخه چي تيارسوى دى كافرانو دپاره .

لنډتفسير: اى ايماندارو! سودمه خورئ (يعني مه اخلئ داصل څخه) ځوحصې زياتي (كړئ) اودالله ﷻ څخه وبيرېږئ اميد دى چي تاسي به كامياب سئ (يعني جنت به مو نصيب سئ او د دوږخ څخه به خلاص سئ) اودهغه اورڅخه ځان وساتئ كوم چي (په اصل كي) دكافرانو دپاره تيارسوى دى (او د اورڅخه دخلاصيدو صورت دا دى چي دسود او حرامو كارونو څخه ځان وساتئ)

معلومات اومسئلې : په دې آيت كي دسود خوړلو دحرموالي اومنعى دبيان سره دأَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً ذكر دحراموالي قيد نه دى ، بلكه دسود دناكاروالي دښكاره كولودپاره دى ځكه چي په بل آيت كي مطلق دربوا دحراموالي بيان په سختي اوتاكيد سره راغلى دى چي تفصيل يې په سورة بقره كي تيرسوي دى ، او دأَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً په ذكركي دې طرف ته هم اشاره كيدى سي چي دچاچي سودخوړل عادت سي ، نو برابره خبره ده كه دى داصطلاحي سودِ مركب څخه يعني دسود دَر سود معاملې څخه پرهيزهم وكي خو دسودڅخه حاصله سوې ګټه كله چي دى دوباره په سودچلوي نوخامخا اضعاف مضاعف جوړيږي ، كه

څه هم دسود خورو په اصطلاح کي دی ته سودِ مرکب یعنی سود دَرسود نه وایی ، ددی حاصل دا دی چی هر یو سود آخر اضعاف مضاعف کیږی .

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٣٢﴾ وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ

او حکم منی دالله او درسول چی په تاسی رحم وسی ، او تلوار کوی بخښنی طرف ته دخپل رب

وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾

اوجنت طرف ته چی پلنوالی یی داسمان او مځکی هومره دی ، تیار سوی دی دپرهیزګارانو دپاره .

لنډتفسیر: او په خوشحالی سره خبره ومنی دالله ﷻ او(دهغه) درسول ﷺ امید دی چی په تاسی به رحم وسی (یعنی په قیامت کی) اومنډوهی دبخښنی طرف ته چی ستاسی د پروردګار دطرف څخه (نصیب دی او (منډوهی) دجنت طرف ته (مطلب دادی چی داسی نیک کار اختیارکړی چی په هغه سره پروردګار تاسی وبخښی اوتاسی ته جنت درکی او هغه جنت داسی دی) چی لوی والی یی داسی (خو) دی لکه ټول آسمانونه اومځکی (اوتر دی دزیات نفی نسته لکه چی په واقع کی تردی هم زیاتوالی ثابت دی او) هغه تیار سوي دی دخدای ﷻ څخه دبیریدونکو دپاره .

معلومات اومسئلي: په ذکر سوی آیت کی دوی مسئلی زیاتی مهمی دی اول داولنی آیت مضمون چی په دی کی د الله ﷻ دحکم منلو سره درسول دحکم منلوهم حکم سوی دی ، په دی کی داخبره دفکرقابله ده چی که درسول اطاعت بعینه دالله ﷻ اودهغه د رالیږل سوی کتاب قرآن داطاعت (حکم منلو) نوم وی ، نوبیاددی ځان ته دبیانولو ضرورت څه دی اوکه په دی دواړوکی څه فرق وی نوهغه فرق څه دی ؟ دوهمه خبره چی همیشه دیاد ساتلو اوپه خپل عملی ژوندکی ددی دقبلی جوړولو قابله ده ، هغه صفتونه اونښی نښانی دی چی الله تعالی دخپلو مقبولو اوپرهیزګارو بندګانو دپاره په دی آیتونوکی ښوولی دی چی د الله تعالی اودرسول اطاعت (حکم منل) محضی په زبانی جمع خرڅ سره نه کیږی بلکه دحکم منونکو څه صفتونه او حالات وی چی په هغوی سره دوی پیژندل کیږی .

(درسول اطاعت دالله ﷻ څخه دجلا بیانولو حکمت)

اوله مسئله : یی په اولنی لنډآیت کی داسی بیان کړه ،أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ، یعنی دالله ﷻ اودرسول اطاعت کوی چی پرتاسی رحم وسی ، په دی کی یی دالله تعالی درحمت دپاره لکه څنګه چی دالله ﷻ حکم منل هم لازم کړي دی دغه شان یی درسول الله ﷺحکم منل هم ضروری اولازم کړي دی، اودابیاصرف په دی آیت کی نه په ټول قرآن کی وار وار ددی تکرارپه داسی شان سره دی چی کوم ځای دالله ﷻ دحکم منلو حکم دی هلته درسول دحکم منلوذکرهم ځان ته سوي دی ، دقرآن کریم داپرله پسی اومسلسل ارشادات دیوه انسان داسلام اوایمان دبنیادی اصولو وطرف ته مخ کوی چی که دایمان اولنی جزء دخدای ﷻ دوجود دهغه دیوالی اودهغه دحکم منلو اقرار کول دی نودوهم جزء یی درسول تصدیق

اودهغه حکم منل دي اوس دلته دفکرکولو داخبره ده چي د قرآن کريم دارشاداتوڅخه داهم ثابته ده چي رسول کريم ﷺ چي څه فرمايي هغه ټول دخداي ﷻ په اذن باندي وي دخپل طرف څخه هيڅ هم نه وي لکه چي ارشاد دي وَمَايَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى اِنْ هُوَ اِلاَّ وَحْيٌ يُّوْحٰى يعني رسول کريم ﷺ چي څه وايي هغه دخپل خواهش څخه نه وايي ، بلکه هغه ټول دالله ﷻ دطرفه څخه وحي وي نومطلب يي داسوچي درسول حکم منل بعينه دخداي پاك حکم منل دي ددي څخه جلا بل څه شي نه دي ، دسورت نسآء په آيت ۲۹ کي په خپله قرآن کريم هم په دي الفاظوکي داپه ډاګه کړي ده ، مَنْ يُّطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ چاچي درسول تابعداري وکړه نوده دالله ﷻ تابعداري وکړه ، نو اوس سوال داپيداکيږي چي خبره داسي ده نو بيا ددي دواړو اطاعتونو په جلاجلابيانولوکي څه فائده ده؟ اوخاص بيادومره التزام اواهتمام سره چي په ټول قرآن کريم کي هرځاي ددواړو اطاعتونوپريوه يوه ځاي حکم ورکول کيږي په دي کي داراز دي چي الله ﷻ ددنيادهدايت دپاره يوکتاب راليږلی دی اويورسول ، درسول په ذمه يي دا کارونه مقررکړي دي؟ اول دا چي د قرآن حکيم آيتونه په صحيح صورت اوهم په دغه لب اولهجه کي خلقوته ورسوي په کم صورت اولب ولهجه کي چي دوي نازل سوي دي ، دوهم داچي دي خلق دظاهري اوباطني پليتيو څخه پاك کړي ، دريم داچي ددي کتاب دمضامينو امت ته تعليم ورکړي او ددي کتاب مقصدونه بيان کړي ، دارنګه داچي دي دکتاب دبيان سره سره دحکمت تعليم ورکي دامضمون دقرآن کريم په ډيروآيتونوکي تقريبًاپه يوعنوان سره راغلی دی ، يَتْلُوْا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِهٖ وَيُزَكِّيْهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ : نو معلومه سوه چي درسول په منصبي فرآئضوکي صرف يوازي دا خبره داخله نه ده چي دي دي قرآن حکيم خلقوته ورسوي بلکه دده تعليم او وضاحت کول هم درسول ذمه واري ده اوداهم ښکاره خبره ده چي درسول کريم مخاطب دعربوفصيحان اوبليغان خلق وه ، هغوی ته دقرآن دتعليم دامعنی نه سي کيدی چي محض د قرآن دالفاظو لغوی معنی دوی ته وښوول سي ځکه چي هغوی ټولوته دځانه دامعنی زده وه بلکه ددوی دتعليم اووضاحت مقصدصرف داوو اوداکيدی سي چي قرآن کريم يوحکم په مجملو يامبهمو الفاظوکي بيان کړي دی ددی تشريح اوتفصيل نبی کريم ﷺ دهغه وحي په ذريعه سره خلقوته ورسوی کومه چي دقرآن کريم په الفاظوکي نه دي راغلی بلکه الله ﷻ د دوی په زړه مبارك کي اچولی ده ، دکوم طرف ته چي دقرآن په آيت اِنْ هُوَ اِلاَّ وَحْيٌ يُّوْحٰى کي اشاره ده ، مثلاًپه قرآن کريم کي په بي شماره ځايونو کي صرف په اَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ فرمايلو باندی اکتفاء کړي ده کوم ځاي چي دلمانځه په معامله کي دقيام رکوع اوسجدي ذکرهم راغلی دی خوهغه هم بالکل مبهم دی دطريقو ذکر يي نسته ، نبی کريم ﷺ ته جبرائيل امين په خپله راغلی دی اودالله ﷻ په حکم يي ورته وښوول ، او دوی هم په دغه طريقه په ويناا‌وپه کولوسره (يعني په قول اوفعل سره) امت ته ورسول ، دزکٰوة مختلف نصابونه اوپه هرنصاب باندي دزکٰوة مقدارمقررول بياداخبره چي په کوم مال باندي زکٰوة سته اوپرکوم نسته اودنصاب په مقدارونوکي خومره حصه معاف ده داټول تفصيلونه نبی کريم بيان کړي دي او ددی خطونه يي وليکل ډيروصحابه کراموته يي وسپارل يالکه مثلاً قرآن حکيم حکم وکی چي ، لاَ تَاْكُلُوْا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ : ديوبل مالونه په خپل مينځ کي په ناحقه اوباطله طريقه سره مه خوری ، اوس ددی

داتفصیل چي په رواجي معاملوکي بیع شرا یعني اخستلو خرڅولو او اجاره کي کوم صورتونه ناحقه او دبې انصافي یا عواموته دضرر رسولو په وجه باطل دي دا نبي کریم ﷺ دخدای ﷻ په حکم سره امت ته ښوولي دي ، دغه شان دټولو شرعي احکامو هم دغه حال دی نو داټول تفصیلونه نبي کریم ﷺ دخپل فرض داداکولو دپاره د الله تعالی په وحي سره امت ته رسولي دي، چونکي داتفصیلونه په قرآن شریف کي نه دي ذکرسوي ، په دي وجه داکیدی سوه چي څیري یوناپوه په دي کي دوکه (غلط) سي ، چي داتفصیلي احکام دخدای تعالی په رالیږلو احکاموکي نسته نودخدای په اطاعت کي په دي عمل کول ضروري نه دي په دي وجه الله ﷻ په ټول قرآن کریم وار وار دخپل حکم منلوسره سره درسول حکم لازمي کړی دی چي داهم په حقیقت کي دالله ﷻ حکم منل دي مګر دظاهري صورت او دتفصیل بیان په اعتبارسره ددي څخه څه مختلف هم دي په دي وجه یې په واروار تاکید کولو سره وښووله چي نبي کریم ﷺ تاسوته څه حکم وکي دغه هم دالله ﷻ اطاعت ګڼي او مني یې ، برابره خبره ده په قرآن کریم کي په وضاحت سره وي او که نه وي ، دامسئله چونکي ډیره ضروري مسئله وه او دیوناپوه په دي باندي ددوکه (غلط) کیدو څخه علاوه داسلام ددښمنانو دپاره په اسلامي اصولوکي دګډوډي خپرولو او دمسلمانانو دصحیح لاري څخه دغلطولو هم یو موقع په لاس ورتله ، په دي وجه قرآن کریم دمضمون صرف په لفظ داطاعت درسول سره نه بلکه په مختلفو عنواناتو سره یې امت محمدي (پرصاحب ددوی دي درود او سلام وي) ته وښووله ، مثلاً ددوی په فرائضوکي یې دکتاب دتعلیم سره دحکمت دتعلیم زیاتوالی هم وکی ، دي طرف ته یې په دي اشاره وکړه چي په کتاب سر بیره نور څه هم د دوی په تعلیماتوکي داخل دي او دهغه تابعداري هم په مسلمانانو باندي واجب ده کوم چي په لفظ دحکمت سره یې ورڅخه تعبیرکړي دي یوځای یې ارشاد فرمایلی دي چي ، لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَانُزِّلَ اِلَيْهِمْ یعني درسول درالیږلو مقصد دا دي چي خلقو ته په دوی دنازل سوو آیتونو مطلبونه او مقصدونه او شرحي بیان کړي او یوځای ارشاد دي چي ، مَاآتٰكُمُ الرَّسُوْلُ فَخُذُوْهُ وَمَانَهٰكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوْا : یعني چي رسول تاسي ته څه درکوي هغه اخلئ او دکوم څخه چي تاسي منع کوي دهغه څخه منع سي ، دا ټول انتظام ددي خبره دپاره سوی دي چي صباڅوك داسي ونه وایي چي مونږخو صرف دهغه احکامو پابندیو کوم چي په قرآن کریم کي راغلي دي او کوم احکام چي په قرآن کریم کي پیدا نه سي په هغه مونږنه نیول کیږو نبي کریم ﷺ ته غالباچي داخبره ښکاره سوي وه چي په څه زمانه کي به داسي خلق پیدا سي چي درسول دتعلیماتو او تشریحاتو څخه دځان خلاصولو دپاره به دادعویٰ وکي چي مونږلره دالله کتاب کافي دی ، په دي وجه په یوحدیث کي ښه په وضاحت سره یې ددي ذکر وفرمایی کوم چي ترمذي ، ابوداود، ابن ماجه، بیهقي او امام احمد , په خپلو کتابونو کي په دي الفاظو سره نقل کړي دي .

لَاأُلْفِيَنَّ اَحَدَكُمْ مُتَّكِئًا عَلٰى اَرِيْكَتِهٖ يَاْتِيْهِ الْاَمْرُمِنْ اَمْرِيْ مِمَّااَمَرْتُ بِهٖ اَوْ نَهَيْتُ عَنْهُ فَيَقُوْلُ لَااَدْرِيْ مَاوَجَدْنَا فِيْ كِتَابِ اللّٰهِ اتَّبَعْنَاهُ
داسي دي ونه سي چي زه په تاسي کي یوڅوك داسي پیدا کړم چي ده په خپل مسند تکیه لګولي بې غمه ناست وي او ماچي دکوم شي حکم کړی وي یا مي دڅه شي څخه منع کړی وي دهغه په باره کي دي ووایي چي مونږدانه پیژنو زمونږ دپاره خو دالله کتاب کافي دی څه چي په هغه کي مو پیدا کړي دي دهغه تابعداري کؤ

لنده دا چې دالله ﷻ داطاعت سره هرځای درسول ﷺ داطاعت وار وار ارشاد اوبیاپه مختلفو عنوانونو سره درسول ﷺ دښوول سوو احکامو دمنلوهدایات داتولی خبری ددې خطری په وجه دي چې هسې نه یوڅوك درسول ﷺ په احادیثوکی بیان سوی تفصیلات دقرآن څخه جلا اودخدای تعالی داطاعت څخه بې جلاونه ګڼی انکار ورڅخه ونه کړی ، ځکه چې په حقیقت کی جلا نه دی .

گفته او گفته الله بود ❁ گرچه از حلقوم عبد الله بود

دهغه خبره دالله خبره وی که څه هم دعبدالله (پیغمبر) دخولې څخه وی ، په دوهم آیت کی یې دمغفرت اوجنت طرف ته دمخکی کیدو اوتلواری حکم ورکړي دی دالله ﷻ اود رسول ﷺ داطاعت څخه وروسته یې دا دوهم حکم وکی دلته دمغفرت څخه مراد سببونه دمغفرت دی یعنی هغه اعمال صالحه کوم چې دالهی بخښنی سبب جوړیږی دصحابه ووؓاوتابعینوڅخه ددې مختلف تفسیرونه نقل سوی دی لیکن مضمون دټولو یودی ، حضرت علی ؓ ددې تفسیر په ادا کولو دفرضو سره کړي دی ، حضرت ابن عباس ؓ په اسلام سره ابوالعالیه په هجرت سره ، انس بن مالك ؓ په تکبیرِ اولی سره سعید بن جبیرؓ په اداکولو دطاعت سره ضحاك په جهاد سره ، عکرمه په توبه سره کړیدی ددې ټولو قولونو حاصل دادی چې دمغفرت څخه مرادهغه ټول نیك عملونه دي چې د الله ﷻ دمغفرت وجه اوسبب جوړیږی په دې مقام کی دوی خبری دفکر قابلی دی اوله خبره دا ده چې په دې آیت کی دمغفرت اوجنت طرف ته دوړاندی کیدو اوتیزیدو حکم ورکول کیږی حال دا دی چې په بل آیت کی یې ، لَاتَتَمَنَّوۡا مَافَضَّلَ اللّٰهُ بِهٖ بَعۡضَكُمۡ عَلٰی بَعۡضٍ فرمایلې دی دنورو فضیلتونو دحاصلولو دآرزو کولوڅخه یې منع کړي ده ددې جواب دا دی چې فضائل په دوه قسمه دی ، یوهغه فضائل دي چې دهغه حاصلول دانسان دوس اوطاقت څخه بهردی چې دی ته غیراختیاری فضائل وایی لکه دچاسپین رنګ یاښائست یادلوی خاندان څخه کیدل وغیره ، دوهم هغه فضائل دي چې انسان یې په خپل محنت اوکوشش سره حاصلولی سی دی ته اختیاری فضائل وایي ، په غیراختیاری فضیلتونوکی دنورو فضیلتونو دحاصلولوڅخه بلکه دآرزوکولوڅخه یې په دې وجه منع سوي ده چې دغه الله ﷻ دخپل حکمت مطابق په مخلوق کی تقسیم کړي دی دهیچادکوشش په دې کی دخل نسته نوپه دې وجه هغه فضیلتونه چې په کوشش او آرزوسره ګر سره حاصلیدی نه سی نو ماسوا دبغض اوحسد څخه به نورهیڅ شی ده ته حاصل نه سی اونه به ورته څه فایده ورسیږی مثلایوسړی تور دی او دی دسپینوالی آرزو کوی نوڅه نتیجه به ورڅخه وځی البته کوم چې اختیاری فضیلتونه دی پردی دوړاندی کیدو اومقابلې حکم ورکول سوي دی اوداصرف په یوآیت کی نه بلکه په ډیروآیتونوکی راغلی دی په یوځای کی ارشاد دی ، فَاسۡتَبِقُوا الۡخَیۡرٰتِ په بل ځای کی ارشاد دی ، وَفِیۡ ذٰلِكَ فَلۡیَتَنَافَسِ الۡمُتَنَافِسُوۡنَ ، یو بزرګ فرمایلی دی چې که په یوانسان کی څه داسی پیدا ایښتی اوطبعی کوتاهی (کمی) وی چې دهغه لیری کول دده تروس وتلی وی ، نو ده ته په کار دی چې په دې خپلی کوتاهی (کمی) باندی صبرکوونکی اوسی خپل کاردی کوی او دنورو کمال ته دی نه ګوری ، ځکه چې که دی په خپلی کمی باندی افسوس اودنورو پرکمال باندی حسدکول شروع کی نو بیابه دی دخپل هغه کار څخه چې دی یې

کولی سی ، ووزی او بالکل به خراب سی .
دوهم شی چی دلته دغور کولو قابل دی هغه دا دی چی الله ﷻ مغفرت په جنت باندی وراندی کړي دی ، په دی کی کیدی سی چی دی کارطرف ته اشاره وی چی دجنت حاصلول د الله تعالی دمغفرت څخه بغیرممکن نه دی، ځکه چی انسان که ټول عمرهم نیکی کوی او دګناهونو څخه ځان ساتی، بیاهم دده ټول عملونه دجنت بدل نه سی کیدی، جنت ته بوتلونکی صرف یوشی دی اوهغه دالله تعالی مغفرت دی اودهغه فضل دی نبی کریم ﷺ فرمایی .

سَدِّدُوْا وَقَارِبُوْا وَاَبْشِرُوْا فَاِنَّهُ لَنْ يُدْخِلَ اَحَدَ الْجَنَّةَ عَمَلُهُ قَالُوْا وَلَااَنْتَ يَارَسُوْلَ اللهِ قَالَ وَلَااَنَا اِلاَّ اَنْ يَتَغَمَّدَنِىَ اللهُ بِرَحْمَتِه
(ترغیب وترهیب بحواله بخاری ومسلم)

یعنی راستی اوحق اختیارکی ، درمیانه لاراختیارکی (اودالله دفضل) زیری حاصل کی دیوه سړی عمل دی جنت ته نه سی رسولی خلګو پوښتنه وکړه اوستاعمل هم یارسول الله وی فرمایل زماعمل هم ماجنت ته نه سی رسولی مګرداچی الله تعالی ماپه خپل رحمت کی پټ کی) حاصل دا دی چی زمونږعملونه دجنت قیمت نه دی لیکن دالله ﷻ عادت دادی چی الله ﷻ په خپل فضل سره دابنده نازوی ، کوم چی نیك عمل کوی بلکه چاته چی دنیکو عملونو توفیق وسی نودغه نښانه یی ده چی الله دده څخه راضی دی نوپه دی وجه دنیکو عملونو په ادا کولوکی هیڅکله هم کوتاهی نه دی کول په کار معلومه سوه چی جنت ته دداخلیدو اصلی باعث اوسبب د الله ﷻ مغفرت دی نوځکه یی دمغفرت داهمیت په وجه مطلق مغفرت ونه فرمایی ، بلکه ، مَغْفِرَةٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ یی وفرمایل ، درب والی په صفت بیانولوکی دزیات خوند مهربانی اواحسان ښکاره کول مقصود دی ، دوهم شی دکوم طرف ته چی دمنډو وهلو (څغستلو) حکم ورکول کیږی هغه جنت دی اودجنت په باره کی یی فرمایلی دی چی ددی پلنوالی دومره دی لکه څومره چی ټول آسمانونه اومځکی دی ، دانسان په دماغ کی دآسمان اومځکی دپراخ والی څخه بل لوی پراخ والی نه سی راتلی ، په دی وجه یی ذیوه کولو دپاره دجنت دپلنوالی تشبیه ددی سره ورکړه نوګویاوی ښوول چی جنت ډیر پراخ دی ددی په پراخ والی کی ټول مځکه اوآسمانونه ځای کیدی سی نوهرکله چی دپلنوالی یی دا حال دی نو داوږدوالی دحال څخه یی الله خبردی چی څومره به وی ، دا معنٰی هلته ده ، هرکله چی عرض دطول مقابل واخستل سی ، لیکن که عرض دثمن یعنی دقیمت په معنٰی واخستل سی نومطلب به یی دا وی چی جنت څه معمولی شی نه دی ، ددی قیمت ټول آسمانونه اومځکه ده ، نوپه دی وجه دداسی قیمتی شی طرف ته وراندی والی اوتلوارکوی . په تفسیر کبیرکی دی .

قَالَ اَبُوْمُسْلِمْ اَنَّ الْعَرَضُ هُنَا مَايُعْرِضُ مِنَ الثَّمَنِ فِىْ مُقَابِلَةِ الْمَبِيْعِ اَىْ ثَمَنُهَا لَوْبِيْعَتْ كَثَمَنِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَالْمُرَادُ بِذٰلِكَ عِظَمُ مِقْدَارِهَا وَجَلَالَةُ خَطَرِهَا وَاَنَّهُ لَا يُسَاوِيْهَا شَيْئٌ وَاِنْ عَظُمَ .

ابومسلم وایی چی دعرض څخه مراد په آیت کی هغه شی دی چی دمبیعی په مقابله کی په طور دقیمت پیش کول کیږی مطلب دا دی چی که فرض کړی دجنت قیمت ولګول سی نو ټول آسمانونه اومځکی او کائنات به یی قیمت وی ، مقصود دی څخه دجنت دلویی اولوی مرتبی بیان دی .

دجنت دوهم صفت يې وښووې چې ، أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ يعنې جنت دپرهيزگارانو دپاره تيارسوي دی ، ددی
څخه دا معلومه سوه چې جنت پيداسوي دی ، دقرآن اوحديثو دواضحو اشارو څخه معلوميږي چې جنت
په اووم آسمان لوړ دی ، په دې ډول چې اووم آسمان دده مځکه ده .

الَّذِينَ يُنفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ
څوک چې خرڅ کوی په خوشحالی (فراخی) کې اوتکليف (تنگی) کې او زغمی غصه اومعاف کوی

عَنِ النَّاسِ ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾ وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا
خلقو لره او الله خوښوی نيکی کوونکی ، او هغه خلق چې کله وکړی

فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ
ښکاره گناه يا ناکاره کار وکړی په خپل حق کې نو ياد کړی الله او بخښنه غواړی دخپلو گناهونو

وَمَن يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَ
اوڅوک دی گناه بخښوونکی ماسوا دالله څخه ، او هميشه والی نه کوی په خپلو کړو باندی

هُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾ أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُم مَّغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ
او دوی پوهيږي ، ددوی جزا ده بخښنه ددوی درب څخه اوباغونه

تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿١٣٦﴾
چې بهيږی لاندی ورڅخه نهرونه هميشه به وی دغه خلق په دغه باغونو کې اوڅه ښه مزدوری ده دکارکوونکو

قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا
تيرسوی دی ستاسی څخه مخکې واقعات نو وگرځی په مځکه کې او وگوری چې

كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١٣٧﴾ هَٰذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾
څنگه سو انجام د درواغجن کوونکو ، دا بيان دی دخلقو دپاره اوهدايت او نصيحت دی بيرونکو لره .

لنډتفسير: داسی خلق (دی) چې خرڅ کوی (په نيکو کارونوکې په هرحال کې) په فراخی کې (هم) اوپه
تنگی کې (هم) او درد کښته کوونکی دی اودخلقو (دکوتاهی) څخه درگذر کوونکی دی اوالله ﷻ داسی
نيکی کوونکو لره (چې دا خويونه په کې وی په کامله وجه سره) خوښوی او (يو ددی ذکر سوو په اعتبار

سره د دوهمی درجې مسلمانان) داسې خلق (دي) چې کله څه داسې کار وکي چې په هغه کې (په نورو باندې) زیاتې وي یا (څه ګناه وکي خاص) دخپل ځان نقصان کوي نو(فوراً د) الله ﷻ (لویي او عذاب) یاد وي بیا دخپلو ګناهونو معافي غواړي (یعنې په هغه طریقه کومه چې دمعافي دپاره مقرره ده چې که په چایي زیاتې کړې وي نو دحقدار څخه به هم معافي غواړي او که خپله یې ګناه کړې وي نو بیا ددې حاجت نسته او دالله ﷻ څخه معافي غوښتل په دواړو صورتونو کې ده) او (واقعي) دالله ﷻ څخه ماسوا بل څوک دی چې ګناهونه بخښلې سي (پاته سو دحقدارانو معاف کول نو دغه خلق خو ددې اختیارنه لري چې دعذاب څخه یې هم خلاص کي او حقیقي بخښنه ددې نوم دی) او دغه خلق په خپل کار (بد) باندې اصرار (او ضد) نه کوي او دوی (داخبره) پیژني هم (چې فلاني کارمونږ دګناه کړي دی او دا چې توبه ضروري ده او دا چې خدای ﷻ بخښونکی دی ،مطلب دا دی چې خپل عملونه هم برابر وي او عقیدې هم صحیحې ساتي) ددې خلقو جزاء بخښنه ده د دوی درب دطرف څخه او (دجنت) داسې باغونه دي چې دهغه (تردرختو او کورونو) لاندې نهرونه بهیږي دوی به په هغه کې همیشه همیشه او سیدونکي وي (او ددې مغفرت او دجنت دحاصلولو دآیتونو په شروع کې حکم وو، په مینځ کې یې طریقه وښودە، په ختمیدو باندې یې ددې وعده وفرمایله) او (دا) دخدمت ډیر ښه حق دی ددې کارکوونکو (دغه کار استغفار او صحیح عقیده ده او داستغفار نتیجه دراتلونکي اطاعت پابندي ده چې داصرار او ضد نیستي والي دلالت په کوي) په تحقیق سره ستاسې څخه مخکې (په زمانه کې) دمختلفو طریقو (والاخلق) تیرسوي دي (په دوی کې مسلمانان هم وه او کافران هم او په دوی کې اختلاف، مقابلي او جنګونه هم سوي دي ، لیکن آخر کار کفار هلاک سوي دي نو که تاسې ددغه ښو ښبانولیدل غواړي) نو تاسې په مځ دمځکې باندې وګرځئ او وګورئ چې آخري انجام د دروا غجن کوونکو (یعنې کفارو) څنګه سو (یعنې هلاک او بربادسول نو د دوی دهلاکت علامې او نښاني تردغه وخته پورې هم باقي پاته وي چې په نورو آیتونو کې یې فرمایلي دي ، فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً الخ فَتِلْكَ مَسَاكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَنْ الخ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ الخ) دا (ذکرسوي مضمون) بیان پوره دی دټولو خلقو دپاره (چې که په دې غور او فکر وکړي نو عبرت حاصلولی سي) او هدایت او نصیحت دی خاص دخدای ﷻ څخه دبیریدونکو دپاره (یعنې هدایت او نصیحت هم دا خلق حاصلوي هدایت دا دی چې ددې موافق عمل وکي)

معلومات او مسئلې : په دې آیتونو کې الله ﷻ دمتقیانو مومنانو خاص صفتونه او ښبې ښوولي دي چې ډیرې فایدې وروپورې تړلي دي مثلاً داچې قرآن حکیم ځای په ځای دنیکو بندګانو سره دناستې پاستې او د دوی دتعلیم څخه دفایدې پورته کولو تاکید فرمایلی دی یو ځای یې صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ فرمایلي دي ددین نیغه او صحیح لاریې ددې مقبولو بندګانو څخه دازده کولو طرف ته اشاره کړې ده، یو ځای یې كُونُوا مَعَ الصّٰدِقِينَ فرمایلي دي د دوی دمجلس او ملګرتیا فائدې یې ښودلي دي او په دنیاکې په هرې یوې ټولي کې دښه ښه او بدخلق وي دښو خلقو په جامه کې بدان هم د دوی ځای نیسي، نو په دې وجه ضرورت ددې خبرې وو چې دمقبولو بندګانو خاص ښبانې او صفتونه وښیي چې خلق دغلطو راهنمایانو او بدو

پیشوایانو څخه ځان وساتی اودرښتینوخلقونبانی وپیژنی دهغوی تابعداری وکی دمتقیانو مومنانو دنښو اوصفتونو بیانولو څخه وروسته یی دهغوی همیشه کامیابی اودجنت اعلی مقامات وښوول ، نیکوخلقو ته خوشخبری اوپه بده لار دتلونکو دپاره یی دنصیحت اوترغیب لاره خلاصه کړه ددی آیتونو په آخرکی په هٰذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَّمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ کی دی طرف ته اشاره ده .

دمقبولو بندګانو کوم صفتونه اونښی چی دلته ذکر سوی دی ، په دی کی په اولنیو آیتونوکی دهغه صفتونوبیان دی چی دهغه تعلق دانسانی حقونو اودشریك ژوند تیرولوسره دی اوپه وروستنیو آیتونو کی دهغه صفتونو بیان دی چی دهغه تعلق دالله ﷻ دعبادت اوطاعت سره دی ته په نورو لفظونوکی حقوق العباد اوحقوق الله وایی ، په دی لوړو ذکر سوو آیتونو کی یی انسانی حقونه اول او دالله ﷻ حقونه وروسته بیانولو کی دی طرف ته اشاره وکړه چی که څه هم په اصل کی دالله ﷻ حقونه په نورو ټولوحقونوباندی مخکی دی لیکن په دواړوکی یوخاص فرق دادی چی الله ﷻ کوم خپل حقونه پربندګانو باندی لازم کړي دی په هغه پوری خودخدای ﷻ څه خپله فایده پیوسته نه ده اونه یی ورته څه حاجت سته او نه دا چی ددی په نه کولوسره دالله ﷻ څه نقصان کیږی ، دهغه ذات ددی هرڅه څخه بی حاجته دی ، دهغه په عبادت کی فایده په خپله دعبادت کوونکی ده ، بیاهغه ارحم الراحمین دی اوکرام المکرمین هم دی چی دهغه په حقونوکی دلویو څخه لویه کوتاهی کوونکی اوغلطی کوونکی انسان څه وخت چی هم پرخپلوکړو پښیمانه سی اودالله ﷻ طرف ته راوګرځی اوتوبه وباسی نو د دربار درحم وکرم څخه دده ټول ګناهونه په یودم کی معاف کیدی سی په خلاف دبندګانو دحقونوڅخه چی انسان هغه ته محتاجه دی دکوم سړی چی دچاپرذمه حقونه لازم دی که هغه یی ادا نه کړی نو دده نقصان هم دی اوخپل نقصان چاته معاف کول دانسان دپاره آسانه هم نه دی ، نو په دی وجه دبندګانو حقونوته یوخاص اهمیت حاصل دی ، په دی سربیره ددنیادنظام (یعنی انتظام) سم والی اودانسانی معاشری برابروالی اوروغوالی دیو بل دحقونوپه اداکولو سره دی په دی کی په لږشان کمی کولوسره دجنګ جګړو اوفسادونو لاری خلاصول کیږی اوکه ښه خویونه پیداسی نودښمنان هم دوستان کیدی سی، دسوونو کلونو جنګ جګړی په صلح اوروغ والی سره بدلیدی سی، په دی وجه یی داصفتونه اونخښی وړاندی ذکرکړی چی تعلق یی دانسانی حقونوسره دی ، په دی صفتونوکی یی دټولو څخه اولنی صفت داښوولی دی ، اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّآءِ وَالضَّرَّآءِ یعنی هغه خلق دی چی دالله ﷻ په لاره کی دخپل مال خرڅ کولو داسی عادت دی اوداسی په مئین دی چی که فراخی وی په اوکه تنګی وی په خو دوی په هرحال کی دخپل طاقت موافق خرڅ کوی دډیر څخه ډیرخرڅ کوی اودلږ څخه لږخرڅ کوی ، په دی کی یوطرف ته داښودنه ده چی فقیرسړی دی هم ځان دالله ﷻ په لاره کی دخرڅ کولوڅخه بالکل فارغ نه ګڼی اودالله ﷻ په لاره کی دی دخرڅ کولو دسعادت څخه محرومه نه وی ، ځکه دزرو روپو څخه دیوی روپی دخرڅ کولو چی کومه درجه ده ، هغه دزرو پیسو څخه دیوی پیسی په خرڅ کولو کی هم ده (دالله ﷻ په نزد) اوپه عملی طورسره لکه څنګه چی دزرو روپو مالك ته یوه روپی دالله ﷻ په لاره کی خرڅ کول ګران نه دی ، دغه شان دزرو پیسو مالك ته

یوه پیسه خرڅ کول هم څه گرانه نه ده .
دوهم طرف ته دابنوونه هم په کی ده چی دتنگی په حالت کی هم په قدر دحیثیت په خرڅ کولو سره دخرڅ کولو دمبارك خوی اوعادت سره اشناکیږی اوشایدچی الله پاك ﷻ به ورته ددی په برکت سره فراغت او فراخی هم نصیب کی، دریم مهم شی په دی کی دا دی چی کوم سړی ددی عادت سی چی هغه خپل مال په نورمخلوق خرڅ کوی اوهغوی ته فائده رسوی دغریبانو اوفقیرانو امدادکوی ، ظاهره ده چی هغه دنورو حقونه په زورهم نه اخلی اودچا درضاڅخه پرته دچاڅه شی هم نه اخلی، په دی وجه ددی اولنی صفت حاصل داسوچی متقیان مومنان اودالله ﷻ مقبول بندگان نوروخلقوته دنفعی رسولوپه فکرکی وی برابره خبره ده که په دوی تنگی وی اوکه فراخی ، حضرت عائشی ﷺ یو وخت صرف دانگورو یوه دانه په خیرات کی ورکړه ، ځکه چی دغه وخت دهغی سره ددی څخه ماسوا نور هیڅ نه وه دځینوعالمانوڅخه نقل دی چی یو وخت هغوی صرف یوپیازصدقه کړي دی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی . اِتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ وَرُدُّوا السَّائِلَ وَلَوْ بِظِلْفٍ شَاةٍ : دجهنم داور څخه ځان بچ کی که څه هم دخرماپه یوه ټوټه سره وی اوسوال کوونکی خالی لاس مه رخصتوی که هیڅ نه وی نو دبیزی دپښی نوك هم کافی دی ، په تفسیرکبیرکی امام رازی رحمه الله دا حدیث نقل کړي دی چی یوه ورځ نبی کریم ﷺ خلقوته دصدقی ورکولو ترغیب ورکی نو دچا سره چی سره سپین وه هغوی هغه په صدقه کی ورکړه یوه سړی دخرماپټونه راوړه چی زماسره نور هیڅ نسته نوهغه یی صدقه کړه یوبل سړی راغی وی ویل یارسول الله ﷺ ! زماسره هیڅ شی دصدقه کولو دپاره نسته ، البته زه په خپل قوم کی عزتمندگڼل کیږم زه دخپل عزت خیرات کوم چی که آئنده ماته څوك هرڅومره بدی ردی ووایی ، زه به په خفه نه سم ، دنبی کریم ﷺ دتعلیماتواوپه هغوسره داصحابو ﷺ دعمل کولو څخه داخبره هم په ډاګه سوه چی دالله ﷻ په لاره کی خرڅ کول صرف دمالدارانو اوغنیانوکارنه دی غریب اوفقیرهم داصفت حاصلولی سی چی دخپل قدرت اوطاقت مطابق دالله ﷻ په لاره کی څه خرڅ کی او دا عظیم صفت حاصل کی .

(دالله ﷻ په لاره کي داضروري نه ده چي صرف مال خرڅ سي)

دلته دا خبره هم دفکرقابله ده چی قرآن کریم په دی ځای کی دَیُنْفِقُوْنَ ذکر وکی چی دا خلق په تنگی او فراخی په هرحال کی دالله ﷻ په لاره کی خرڅ کوی خو دا یی ونه ټاکله چی څه شی خرڅ کوی ددی لفظ دعام والی څخه دامعلومه سوه چی په دی کی صرف مال اودولت نه دی داخل بلکه هردخرڅ کولوقابل شی په کی دا خل دی مثلاًیوسړی خپل وخت خپل محنت دالله ﷻ په لاره کی خرڅ کی نوداهم دانفاق په صفت سره بلل کیږی کوم یوحدیث چی اوس لوړدتفسیرکبیرپه حواله سره تیرسوهغه پردی باندی شاهد دی .

(دتنگي اوفراخي په ذکر کي یو بل حکمت)

داهم دی چی دا هغه حالتونه دی چی عادةً په کی دانسان خدای پاك ﷻ هیروی چی مال دولت یی زیات سی نو په عیش عشرت کی اخته سی ، خدای ﷻ هیر کی اوکله چی تنگی اومصیبت په راسی نو ددی په فکرکی ډیر واره دخدای ﷻ څخه غافله سی په دی آیت کی یی دی طرف ته اشاره وکړه چی دالله ﷻ مقبول

بندگان هغه دی چی نه په عیش کی خدای ﷻ هیر وی او نه په مصیبت اوتکلیف کی ، دظفرشاه دهلوی دا شعر ددی معنٰی سره ځنگه ښائسته سمون خوری .
یعنی ظفره هغه کس دسړیتوب خاوندنه دی که څه هم که ډیر زیرك اوهوښیار وی ، چی ورته په عیش کی خدای ﷻ یادنه وی او په قهر اوغصه کی دخدای ﷻ څخه نه بیریږی ددی څخه وروسته یی د دوی یو خاص صفت اوعلامه دا وښووله چی که د دوی دیو داسی سړی سره واسطه راسی چی دوی ته تکلیف اوضرر ورسوی نو دوی دغصی په وجه بی کنترولہ کیږی نه او دغصی په وجه د دوی څخه بدله نه اخلی اوبیا یوازی دانه چی بدله ورڅخه نه اخلی ، بلکه په زړه سره یی معاف کوی اوبیاپردی هم بس والی نه کوی چاچی ورته تکلیف رسولی وی دهغه سره داحسان معامله کوی، په دی یوه صفت کی گویادری صفتونه شامل دی ، خپله غصه کنترولول، تکلیف ورکوونکی ته معافی کول، بیاورسره داحسان سلوك کول ، دادری شیان یی په دی آیت کی بیان کړي دی ، وَالْكَاظِمِيْنَ الْغَيْظَ وَالْعَافِيْنَ عَنِ النَّاسِ وَاللهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ : هغه خلق چی په خپله غصه کنترولوی اودخلقو قصورمعاف کوی اوالله ﷻ احسان کوونکی خوښوی ، امام بیهقی ددی آیت په تفسیرکی دحضرت علی ابن حسین ؓ یوه عجیبه واقعه نقل کړي ده چی یوی مینځی دوی ته داودس کولو دپاره اوبه اچولی چی دهغه دلاسونوڅخه ناڅاپه داوبولوښی ولویدی اودحضرت علی بن حسین ؓ په سر راولویدی ، ټوله کالی یی لانده سو نو درد ورغی دمینځی سره بیرہ سو ، نودی فوراً داآیت ووایه ، وَالْكَاظِمِيْنَ الْغَيْظَ وَالْعَافِيْنَ عَنِ النَّاسِ : ددی آیت په اوریدو سره دنبوت دخاندان ددی بزرگ ټوله غصه سړه سوه اوبالکل چپ سوددی څخه وروسته داآیت دوهمه جمله وَالْعَافِيْنَ عَنِ النَّاسِ یی ووایه نو ده وفرمایل چی مادزړه له کومی معاف کړی ، مینځه هوښیاره وه ددی څخه وروسته یی دریمه جمله وویله وَاللهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ چی په دی کی داحسان اوښه سلوك ښوونه ده حضرت علی بن حسین ؓ چی دا واوریدل وی فرمایل چی څه ! ماته آزاده کړی (روح المعانی بحواله بیهقی)
دخلقوخطاگانی اوغلطیانی معاف کول په انسانی اخلاقوکی ډیره لویه درجه لری اودآخرت ثواب یی ډیرلوی دی، په حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی چی ، دقیامت په ورځ به دالله ﷻ دطرف څخه آواز وسی چی دچاچی پرالله ﷻ باندی څه حق وی هغه دی ودریږی ، نودغه وخت به هغه خلق ودریږی چاچی دخلقو زور اوظلم په دنیاکی معاف کړی وی ، په یوحدیث کی راغلی دی .

مَنْ سَرَّهُ اَنْ يُّشْرَفَ لَهُ الْبُنْيَانُ وَتُرْفَعَ لَهُ الدَّرَجٰتُ فَلْيَعْفُ عَمَّنْ ظَلَمَهُ وَيُعْطِ مَنْ حَرَمَهُ وَيَصِلْ مَنْ قَطَعَهُ .

کوم سړی چی دا غواړی چی دده محلونه په جنت کی لوړ سی او درجی یی بلندی سی ده ته په کار دی چی چا په ده ظلم کړی وی ، هغه معاف کی اوچاچی ده ته یوڅای څه نه وی ورکړی هغه ته بخښنه اوهدیه ورکی اوچا چی دده سره تعلقات پریښی وی دی دهغه دیوڅاکیدوڅخه پرهیزنه کوی ، قرآن کریم په بل ځای کی ترډی زیات په وضاحت سره دبدو کوونکو سره داحسان کوونکولوی اخلاق ښوولی دی او دا یی ویلی دی چی ددی په ذریعه دښمن هم دوست جوړیدی سی ، ارشادفرمای .

اِدْفَعْ بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذِيْ بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيْمٌ .

دبدي دفع په نيکي او احسان سره کوي نو دچاسره چي دښمني وي هغه به ستاسي مخلص دوست جوړسي ، الله ﷻ دنبي کريم ﷺ داخلاقو تربيت هم په داسي اعلی طريقه سره کړي دي چي داهدايت يي ورته فرمايلی وو .

صِلْ مَنْ قَطَعَكَ وَاعْفُ عَمَّنْ ظَلَمَكَ وَاَحْسِنْ اِلٰى مَنْ اَسَآءَ اِلَيْكَ .

کوم سړي چي درسره تعلقات قطع کړي ته يي ورسره جوړوه ، څوك چي دربانديظلم کوي معاف کوه يي اوڅوك چي درسره بدکوي ته احسان پرکوه .

دنبي کريم ﷺ خولوي شان دی ، د دوي دتعليماتوپه برکت سره دااخلاق اوصفتونه د دوي په خادمانوکي هم الله ﷻ پيداکړي وه کوم چي داسلامي معاشري لويه نخښنه ده ، دصحابه وو‌رضي الله عنهم اوتابعينو اودامت دتيرو مشرانو تاريخ دداسي واقعاتو څخه ډك دی .

دامام اعظم ابوحنيفه رحمه الله يوه واقعه ده چي يوه سړي په ډك بازارکي دامام اعظم صاحب رحمه الله په حق کي گستاخي وکړه اوبدي رد يي ورته وويلي ، حضرت امام اعظم رحمه الله صاحب غصه ونيوله او ده ته يي هيڅ ونه ويل، چي کورته راغی نوپه يوه مجمه کي يي ډيري روپي کښيښولي او ددغه سړي کورته يي تشريف يوړی ، په دروازه کي يي ورته اواز وکی،دا سړي دباندي راغی نو دغه دروپومجمه يي ورمخکي کړه او وي فرمايل چي تانن په ماډيراحسان کړي دي تاماته خپلی نيکي راکړي زه ددي احسان په بدله کي تاته داتحفه پيش کوم ، دامام صاحب رحمه الله ددي معاملي څخه دهغه پرزړه دومره اثروسوچي دآئنده دپاره يي ددي بدخويي څخه دهميشه دپاره توبه وکړه ، دامام صاحب رحمه الله څخه يي معافي وغوښته اودامام صاحب رحمه الله په شاگردانوکي شامل سو اويولوي عالم ورڅخه جوړسو،تردي ځايه پوري دهغه بيان وو چي دانساني حقونوسره پيوست وو ، ددي څخه وروسته دهغه صفتونو بيان دی چي دالله ﷻ دحقونوسره پيوست دي نو ددي بيان يي داسي وفرمايي چي داخلق دالله ﷻ نافرماني نه کوي اوکله چي ورڅخه دانساني فطرت په وجه څه گناه وسي نوفوراً دالله ﷻ طرف ته راوگرځي، توبه وباسي اوآئنده ددغه گناه دنه کولو پخه اراده وکړي ارشاد فرمايي .

وَالَّذِيْنَ اِذَا فَعَلُوْا فَاحِشَةً اَوْ ظَلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللّٰهَ فَاسْتَغْفَرُوْا لِذُنُوْبِهِمْ وَمَنْ يَّغْفِرُ الذُّنُوْبَ اِلَّا اللّٰهُ وَلَمْ يُصِرُّوْا عَلٰى مَا فَعَلُوْا وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ .

په دي کي يوهدايت خو دا وسو چي په گناهونوکي اخته کيدل دالله ﷻ دیادولو اود ذکرڅخه دغفلت په سبب سره وي ، نو په دي وجه هرکله چي يوه گناه دچاڅخه وسي نو دالله ﷻ ياد فوراً تازه کول په کار دي او دالله ﷻ په ذکر کي مشغوليدل په کار دي ، دوهم په کي داهدايت دي چي دگناهونوڅخه دمعافي دپاره دا دوي خبري ضروري دي يو په تيرو گناهونو باندي پښيماني او دهغه معافي غوښتل او دبخښني دعاکول ، دوهم دآئنده دپاره هغه ته دنه نژدي کيدو پوخ قصدکول ، الله ﷻ دي زمونږ دټولو دقرآن کريم بنوول سوي غوره اخلاق نصيب کړي اومونږ ته دي په دي سره دعمل کولو توفيق راکړي (آمين)

وَلَا تَهِنُوْا وَلَا تَحْزَنُوْا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝ اِنْ يَّمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ

او سستي مه کوي او غم مه کوي اوتاسي به غالب ياست که تاسي ايمان لرئ ، که تاسي ته زخم ورسيدی نو

مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهٗ ؕ وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ ۚ

هغوی ته هم زخم رسیدلی دی دغه شان ، او دا ورځی په وار وار بدلو مونږ په خلقو کی

وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَآءَ ؕ وَاللّٰهُ لَا

او ددې دپاره چې معلوم کړی الله په چا کی چی ایمان دی او کړی په تاسی کی شاهدان ، او الله

يُحِبُّ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۱۴۰﴾ وَلِيُمَحِّصَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَيَمْحَقَ

محبت نه کوی دظلم کونکو سره ، او په دی وجه چی پاک کړی الله ﷻ مومنان او ورك کړی

الْكٰفِرِيْنَ ﴿۱۴۱﴾ اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ

کافران ، ای ستاسی خیال دی چی داخل به سی جنت ته او تر اوسه پوری معلوم کړی نه دی الله

الَّذِيْنَ جٰهَدُوْا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿۱۴۲﴾ وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ

کوم چی جنګ کوونکی دی په تاسی کی او معلوم کړی نه دی ثابت قدم پاته کیدونکی ، او تاسی ارزو کوله

الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَلْقَوْهُ ۪ فَقَدْ رَاَيْتُمُوْهُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُوْنَ ﴿۱۴۳﴾ ع

دمرګ مخکې دی سره دملاقات کولو څخه نو اوس تاسی ولیدی دسترګو په وراندی .

دآیتونو تړون : په دی آیتونو کی بیا داحد دقصی متعلق مسلمانانو ته دتسلی ورکولو مضمون دی چی دهمیشه څخه دالله ﷻ دا طریقه را روانه ده چی آخر کار کفار ناکامه او نامراده وی که څه هم تاسی په دی وخت کی دخپلی بی انتظامی په وجه مغلوب سواست لیکن که دخپل ایمان دتقاضا مطابق ثابت قدم او پرتقوی قائم پاته سواست ، نو په آخرکی به دا کفار مغلوب او ناکامه سی او تاسی به غالب سی په دوی باندی .

لنډتفسیر: او تاسی (که داوخت مغلوب سواست نو څه وسوه) همت مه بایلی او غم مه کوی او آخر تاسی به غالب سی که تاسی پوره مومنان سواست (یعنی په مقتضا دایمان ثابت پاته سواست) که تاسی ته زخم (تکلیف) ورسیږی (لکه چی په احد کی ورسیده) نو (څه دبیریدو خبره نه ده ځکه چی په دی کی څو حکمتونه دی یو داچی) دغه قوم ته هم (کوم چی ستاسی په مقابله کی وو یعنی کفار) داسی زخم (تکلیفونه) رسیدلی دی (لکه چی په تیر بدر کی دوی داتکلیف برداشت کړي دی) او (زمونږ دا عادت دی چی) دا ورځی (یعنی دغالب او مغلوب کیدو زمانی) دخلقو په مینځ کی ادلی بدلی کوو (یعنی کله مو یو قوم غالب او بل مغلوب کړی دی او کله مو عکس کړي دی نو ددی عادت مطابق تیرکال هغوی مغلوب

سوي وه اوس تاسي سواست ، يوحكمت دا سو) او (دوهم حكمت دا دي) ددي دپاره چي الله ﷻ
ايمانداران (په ډاګه سره) معلوم كي ځكه چي دمصيبت په وخت كي دمخلص اونيك امتحان كيدى سي)
او (دريم حكمت دادي) چي په تاسو كي ځينولره شهيدان جوړول وه (پاته حكمتونه مخ ته راځي په مينځ
كي دجملي معترضي په طورسره فرمايي) اوالله ﷻ دظلم (كفراوشرك) كوونكوسره محبت نه ساتي (نو
ددي شك دي نه كيږي چي شايد د دوي سره يي محبت ووځكه يي غالب كړه داسي هيڅكله نه ده) او
(څلورم حكمت دا دي) ددي دپاره چي (دګناهونو) دخير څخه ايمانداران صفاكړي (ځكه چي په مصيبت
سره داخلاقو او عملونو صفايي كيدى سي) او (پنځم حكمت دا دي چي) ورك كړي كافران (داځكه چي په
غالب راتلو سره به د دوي همت زيات سي او دوباره به مقابلي ته راوړاندي سي اوهلاك به سي ، دوهم دا
چي په مسلمانانو باندي دظلم كولو په وجه سره به دوي دالله ﷻ په قهر كي اخته سي اوهلاك به سي) هوا
اوواوري! آيا تاسي خيال كوي چي جنت ته به (په خصوصيت سره) داخل كړل سئ حال دادي چي لاتراوسه
الله ﷻ (په ظاهري طورسره) دغه خلګو ليدلي نه وي چاچي په تاسي كي (ښه) جهاد كړي وي اوكوم چي په
جهادكي ثابت قدم پاته كيدونكي وي اوتاسي خو (دشهيد كيدو) دمرګ (لويه) آرزوكوله دمرګ مخامخ
راتلو څخه مخكي نو دآرزو مطابق مو (سامان د) دي (مرګ) په ښكاره سترګوسره وليدى (بياچي مو دغه
وليدى نو ولي په تيښته سواست او هغه آرزوګاني موچيري هيري سوي)

معلومات اومسلي : داحد دغزا واقعه په دي سورت كي په خپل پوره تفصيل سره بيان سوي ده په دي كي
داخبره معلومه سوي ده چي په دي جهادكي مسلمانانو دځيني كوتاهي په وجه دابتدايي فتح څخه
وروسته شكست وخوړ ، اويا ۷۰ صحابه كرام ﷢ شهيدان سول ، نبي كريم ﷺ زخمي سو ، مګرددي
تولوخبروڅخه وروسته الله ﷻ بيادجنګ پانه بدله كړه اودښمن وروسته سو ددي عارضي ماتي دري
سببونه وه اول دا چي نبي كريم ﷺ چي كوم حكم غشو ويشتونكوته وركړي وو ، دوي دځينو سببونو په
وجه په دي قائم پاته نه سوه ، ځكه چي په دي باره كي اختلافي رايي وسوي ، چاويل چي مونږ ته دلته
قائم پاته كيدل په كار دي او ډيرو وويل چي اوس دلته زمونږ پاته كيدو ته هيڅ ضرورت نسته ، تلل په
كار دي اوتولو ته په غنيمت راټولو كي شريك كيدل په كار دي ، نو اولني سبب يي په خپل مينځ كي
جګړه وه ، دوهم سبب دا وسو چي هركله دنبي كريم ﷺ دقتل خبرمشهور سو نو دمسلمانانو په زړونو كي
كمزوري پيدا سوه چي نتيجه يي دبي زړه توب اوبي همتي په صورت كي ښكاره سوه ، دريم سبب چي
تردي دواړو سببونو زيات مهم وو ، دا دي چي دنبي كريم ﷺ دحكم په منلو كي اختلاف پيدا سو ، دا دري
غلطي د مسلمانانو څخه وسوي چي ددي په سبب مسلمانانو عارضي ماته وخوړه ، داعارضي ماته كه څه
هم آخرپه فتح كي بدله سوه ، ليكن مسلمانان مجاهدين دزخمونو دلاسه سري سري وه ددوي دلويو لويو
بهادرانو لاسونه ددوي په مخكي پراته وه نبي كريم ﷺ هم بدبختانو زخمي كړي و ، دسختيو اوناامېديو
څپي وي او دخپلو دغوغلطيو څخه هم ورته تكليف وو ، اوس دلته دوه شيان پيدا سوي وه يودتيرو
خبرو غم او رنځ او دوهم شي دكوم چي خطره وه هغه دا چي مسلمانان دآئنده دپاره بياكمزوري نه سي ،

اوددنیا دقومونو دامامت کوم فرض چي په دوی غورځول سوی دی په دی کی کمزوری رانه سی ، په دی وجه ددی دوارو مشکلونو دحل کولو دپاره قرآن کریم داسی ارشاد وفرمایی .

وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ : یعنی تاسی دآئنده دپاره کمزوری اوسستی په ځان کی مه راولی او غم اوفکرمه کوی پر تیر باندی اوپه آخرکی به تاسی غالب یاست په دی شرط سره که تاسی په ایمان اویقین باندی قائم ولاړ اوسی او دالله ﷻ په وعدو موکامل یقین ساتی،درسول ﷺ داطاعت سره مو دجهاد فی سبیل الله ﷻ څخه قدم نه وروسته کوی ، مطلب دا وو چي تیری خبری اوخطاګانی چي څه سوي دی په هغه باندی په غم اوفکر کولوکی دخپل وخت اوطاقت دخرڅ کولوپه ځای په راتلونکی وخت کی دخپل کار برابرولو فکرکوی اوخپل راتلونکی وخت کامیاب کی ایمان اویقین اودرسول ﷺ حکم منل دراتلونکی وخت دکامیابی ضمانت دی دادلاسونو څخه مه غورځوی، آخربه تاسی کامیاب اوغالب یاست ،دقرآن دی آوازمات زړونه پیوند کړل اوپه مړو بدنونوکی یی تازه روح واچوی ، فکروکی چي الله ﷻ ددی حضراتو په څه شان سره پالنه اواصلاح وفرمایله اودهمیشه دپاره یی مسلمانانو لره یوه ضابطه اواصول ورکی چي پرتیرو خبرو باندی دغم اوفکرکولوکی دوخت تیرولو په ځای دآئنده دپاره خپل طاقت اوقوت اوشان شوکت راجمع کول په کار دی بیایی ددی سره سره دا هم وښودل چي دغلبی حاصلولو دپاره صرف یو شی اصل دی یعنی ایمان او ددی تقاضاوی پوره کول ، دایمان په تقاضاوو کی هغه تیاری هم داخلی دی کومی چي دجنګ په سلسله کی کول کیږی ، یعنی دخپل فوجی قوت محکم کول دجنګ دسامان تیارول او ظاهری اسباب پرقدر دطاقت اوقدرت برابرول اوځان باوسله کول، داحد دغزاتول واقعات داول څخه ترآخره پوره ددی تولوخبرو شاهد دی،ددی آیت څخه وروسته په بلی طریقی سره دمسلمانانودتسلی دپاره ارشاددی چي که په دی جنګ کی تاسی ته زخم ورسیدی یا تکلیف درته ورسیدی نو دغه ډول حادثی مقابلی فریقی ته هم وړپیښی سوی دی،که په احدکی ستاسی اویا ۷۰ کسان شهیدان اوډیر زخمیان سول نویوکال مخکی دهغوی اویا ۷۰ کسان مردارسول ، جهنم ته ورسیدل او ډیر زخمیان سوی دی ،اوپه خپله په دی جنګ کی هم په شروع کی د دوی ډیرکسان قتل سوی او زخمیان سوي دی ، فرمایی .

إِن يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ : یعنی که تاسی ته زخم ورسیدی نو دوی ته هم داسی زخم رسیدلی دی اوموږدا ورځی وار وار بدلوو رابدلوو چي په دی کی ډیرحکمتونه پټ دی، په دی آیت کی یی ډیوی مهمی ضابطی اواصولو وطرف ته یی رهنمایی وفرمایله هغه داچی دالله ﷻ عادت په دی دنیاکی دا دی چي هغه د درد اوتکلیف اوآرام ، سختی اونرمی ، تکلیف اوراحت ورځی په خلقوکی اړوی رااړوی ، که په څه وجه سره یوباطل قوت ته عارضی فتح اوکامیابی حاصله سی نوپه حق ولاړتولی ته په دی سره خفه کیدل نه دی په کار ، اودانه دی ګڼل په کار چي اوس به دهمیشه دپاره زمونږ شکست وی ، بلکه ددی شکست اوماتی داسبابو درك دی ولګوی اودهغه متعلق دی خپله ضروری تیاری وکړی ، نو په حق باندی قائمه ټولی به آخر فتح بیا پیدا کی اوکامیابی به یی نصیب سی .

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ

او محمد خو یو رسول دی تیرسوی دی دده څخه مخکې رسولان ای نو که دی مړ سی

أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ

یاقتل کړل سی نوتاسی به واپس کیږي په پوندو باندی . اوڅوك چی واپس سو په پوندو باندی

فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾ وَمَا كَانَ

نوهرگز به وران نه کړی دالله څه شی او الله به ثواب ورکړی شکر گذارو ، اوڅوك نه ته

لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا وَمَنْ يُرِدْ

سی مړ کیدی بغیر دحکم دالله څخه لیکل سوی دی یو وخت مقرر ، اوڅوك چی غواړی

ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ

بدله ددنیا ،وربه کړو ورته مونږ ددې دنیا څخه اوڅوك چی غواړی بدله دآخرت نو وربه کړو ده لره

مِنْهَا وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٥﴾

ددی څخه ، او مونږ به ثواب ورکړو احسان منونکو لره

لنډتفسير: او محمد ﷺ خو یو رسول دی (خدای خو نه دی چی قتل یامرگ ورلره ممکن نه دی) دده ﷺ څخه مخکې ډیر رسولان تیرسوی دی (دغه شان به دوی هم یوه ورځ تیرسی) نوکه دده ﷺ انتقال وسی یادی ﷺ شهید سی نوآیا تاسی خلق به (دجهاد یااسلام څخه) پرشا واپس کیږی (لکه چی په دی واقعه کی ځینی خلق مسلمانان دجنگ دمیدان څخه تښتیدلی وه اومنافقانو ورته دمرتدکیدو ترغیب ورکوی) اوکوم سړی چی (دجهاد یا اسلام څخه) پرشاواپس سی نودخدای ﷻ هیڅ نقصان نه سی کولی (بلکه خپل هرڅه به تاوان کړی) اوخدای ﷻ به ډیر ژر (نیك) عوض ورکی حق پیژندونکو خلقوته (کوم چی په داسی خایونو باندی دالله ﷻ انعامونه یادوی دهغه په اطاعت قائم اوثابت قدم اوسی اوکوم شی چی په قیامت کی درته حاصلیږی هغه ډیر ژردی لیری نه دی څکه چی قیامت روزانه رانژدی کیږی) او (دارنګه دچاپه مرگ سره دومره بیریدل هم فضول دی څکه چی اول خو) چالره مرگ راتلل ممکن نه دی (که طبعاوی اوکه عقلاً) بغیردحکمه څخه دالله ﷻ (نوبیاچی مرگ په حکم دخدای ﷻ سره دی نوپه دی راضی کیدل ضروری دی ، دوهم داچی دچامرگ چی راځی هم نو) په دی طورسره چی دده میعادمقرر لیکل سوی وی

(په هغه مقرروخت راځي چې دمخ والي اووروسته والي په هغه کې نه سي کيدی نوبيا ارمان او افسوس کول محض بې کاره دي ځکه چې مرګ خوخامخاپرمقرر وخت باندي وي تروخت مخکې هيڅکله نسی کيدی) او (بيا ددی بيری په وجه دتبنتيدونتيجه آخرڅه ده صرف دا چې په دنياکی به نوريوڅوورځی ژوندی پاته سی نودداسی تدبيراثر واوری چې) کوم سړی چې (په خپلو عملونو اوتدبيرونوکی) ددنيانتيجه غواړی نومونږ ده ته ددنيا حصه (په دی شرط چې زمونږ (رضاوی) ورکوو (اوپه آخرت کی به ده دپاره څه حصه نه وی) اوکوم سړی چې (په خپلو عملونواو تدبيرونو سره) دآخرت نتيجه غواړی (مثلاً په جهادکی په دی وجه ثابت قدم پاته سی چې داتدبيردی دآخرت دثواب) نومونږ ده له دآخرت (حصه) ورکوو اوموږ به (نيکه) بدله ورکو (داسی) حق پيژندونکوته کوم چې په خپلوعملونو دآخرت نعمتونه غواړی)

معلومات اومسئلې: دا آيتونه هم داحد دغزا دواقعاتو متعلق دی ځکه چې داحد دا واقعات په ځو وجو سره ډيرمهم وی ، نو هم داوجه ده چې قرآن کريم دسورت آل عمران دځلورو پنځو رکوع ګانوپوری داحد دغزا فتح اوماته، اوپه دی دواړوکی چې کوم قدرتی هدايتونه پټ وه، دهغه يې پرله پسی بيان کړي دی په ذکرسوو آيتونوکی په اول آيت کی دځينی صحابه کرامو په يوخطاباندی دزورنی په اندازکی ديو داسی اصولی مسئلې طرف ته ښودنه کړيده چې ځوك ورته سوچ اوفکروکی نوهغه ته داپته لګيدلی سی چې په دی عارضی ماتی کی او دنبی کريم ﷺ په زخمی کيدوکی اودحضور ﷺ دوفات په خبر خپريدوکی او په دی باندی دځينو صحابه وو په همت بايللو کی دا راز هم ووچی مسلمانان په دی اصولی مسئله باندی په عملی طورسره پاخه سی ، هغه اصولی مسئله دا ده چې داسلام په اصولوکی دی خبری ته ډير اهميت ورکول سوي دی چې دنبی کريم ﷺ عظمت اومحبت دايمان جزء مقرر سوي دی په دی کی معمولی شان کمزوری هم دکفر برابر ده خودلته داخبره هم ډيره مهمه وه چې هسی نه مسلمانان په هغه مرض اخته نه سی په کوم کی چې نصارا اوعيسايان اخته سوی وه چې دحضرت عيسی ؑ عظمت اومحبت يې دهغه دعبادت کولودرجې ته رسولی وو اودخدای سره يې په خدايی کی شريك ګرځولی وو داحد په غزا کی چې دعارضی ماتی په وخت کی هرکله چاداخبره مشهوره کړه چې نبی کريم ﷺ وفات سو نو دغه وخت چې په صحابه کرامو څه تيرسوه اوتيريدل يې په کار وه ، ددی لږ اومعمولی شان اندازه کول هم دهرسړی دپاره آسان نه دی ددی لږډيره اندازه هغه ځوك کولی سی چاته چې داصحابو په هغوی دځان قربانولو او دهغوی سره دعشق اومينی څه اندازه معلومه وی ، چاته چې داپوره په پوره معلومه وی چې داهغه حضرات دی چاچې دنبی کريم ﷺ په محبت کی خپل مال اوخپل اولاد اوخپل ځانونه اوهرڅه قربانول ، ددنيا دټولو ښخه لويه نيك بختی يې ګڼله اوپه عملی طورسره يې ددی ثبوت ورکړي دی، دنبی کريم ﷺ ددی عاشقانو په غوږونوکی چې کله دا خبری پريوتی وی نو د دوی دهوش اوحواسوحال به څه وو او خاص کر چې بيادجنګ ميدان ګرم دی او دفتح ښخه وروسته دماتی خوړو منظره دسترګو په وړاندی ده ، د مسلمانانو پښی ښوييدلی دی ، په داسی حالت کی دا ټول کوششونه اومحنتونه اوټول اميدونه دهغه ﷺ دذات په وجه وه هغه هم ددوی ښخه رخصتيږی ، ددی طبعی نتيجه داوه چې دصحابه

کرامو ؓ دلویی دلی زړه مات سو او دجنګ دمیدان څخه په وړه کیدوسوه ، دادجهاد دمیدان څخه په وړه کیدل که څه هم دوقتي اوسر سری زړه ماتی نتیجه وه ، خدای مه کړه داسلام څخه دواپس کیدو وسوسه بیخی لرقدر په کی هم نه وه ، لیکن الله ﷻ دخپل رسول ﷺ دصحابؤ ؓ څخه یو داسی پاکه ملائکه خویه جماعت جوړول غواړی چی ددنیادپاره یوه عملی نمونه جوړه سی په دی وجه یی د دوی معمولی خطا هم سخت وګرځوله .

نزدیکان را بیش بود حیرانی

یعنی دمقربینو حیرانی لر څه قدر هم لویه خطا شمارل کیږی نوپه دی وجه یی دوی ته په میدان جنګ تیښتونکو باندی داسی خطاب وفرمایی لکه چی په اسلام پریښنولو باندی کول کیږی او دسختی زورنی سره یی په دغه بنیادی مسئله باندی هم خبردارکړل چی دین اوعبادت دالله ﷻ دپاره دی اوجهادهم دهغه دپاره دی کوم چی همیشه ژوندی اوقائم دی که فرض کړه دا خبرصحیح هم وی چی نبی کریم ﷺ وفات سو نو بهرحال داسی خوبه یوه ورځ کیږی هم ، نوپه دی خبره باندی بی همته کیدل اوددین کارپریښنودل ددی حضراتو دشان سره لائقه نه ده ، په دی وجه یی ارشاد وفرمایی .

وَمَامُحَمَّدٌ اِلاَّ رَسُوْلٌ الآیة یعنی محمد ﷺ خو یو رسول دی (خدای خو نه دی) ده څخه مخکی هم ډیر رسولان تیرسوی دی ،که دی وفات سی یادی شهیدسی نوتاسی خلق به بیرته پرشاګانو واپس کیږی اوځوك چی پرشاګانو واپس کیږی اوځوك چی په شاواپس سی ، دی دالله ﷻ هیڅ نه سی ورانولی ،اوالله ﷻ به ثواب ورکی شکر ګذار ولره ، په دی کی یی خبرداری ورکی چی نبی ﷺ به یوه نه یوه ورځ ددی دنیاڅخه رخصتیږی ، ددی څخه وروسته به بیاهم مسلمانانولره په دین باندی ثابت قدم پاته کیدل وی ، ددی څخه دا هم معلومه سوه چی ددی عارضی ماته خوړو په وخت کی دنبی کریم ﷺ زخمی کیدل او دوفات کیدو دخبرپه مشهوریدو کی داقدرتی رازوو ، چی ددوی څخه وروسته کوم حالات په اصحابو ؓ باندی راتلل هغه حالات د دوی په دنیاوی ژوندکی ظاهرسو ،ددی دپاره چی په دوی کی کومی خطاوی چی دهغه اصلاح په خپله دنبی کریم ﷺ په ژبه مبارکه سره وسی اوپه راتلونکی وخت کی چی کله داواقعه دوفات په ریښتیاسره راسی نوچی درسول ﷺ دا عاشقان دومره نه په بی ځانه کیږی ، نو دغسی وسوه دده ﷺ دوفات په وخت کی چی کله دلویو لویو صحابه کرامو ؓ هوش او حواس په ځای نه وه ، نوحضرت صدیق اکبر ؓ دقرآن په داسی قسم آیتونو باندی دوی سره پوه کړل او د دوی حواس په ځای سول ، تردی وروسته په بل آیت کی هم دحادثو اومصیبتونو په وخت کی دثابت قدم پاته کیدو دتعلیم ورکولو دپاره یی دا ارشاد وفرمایی چی دهرانسان مرګ دالله ﷻ په نزدلیکل سوی دی ددی تاریخ ورځ او وخت مقرر دی ، نه ددی څخه مخکی دچامرګ راتلی سی اونه ورڅخه وروسته ژوندی پاته کیدی سی ، نوچی خبره داسی ده نوبیا دچاپه مرګ باندي دومره سرګردانه کیدل هیڅ معنی نه لری په آخرکی یی په دی خبره باندی خبرداری وکی چی ددی حادثی په ظاهری اسبابوکی یوسبب دا هم وو چی کوموحضرات نبی کریم ﷺ شاطرف ته په غره باندی دحفاظت دپاره کښینولی وه داولی فتح په وخت کی چی عام مسلمانان دوی

په غنیمت جمع کولو باندې مشغول ولیدل نو په دوی کې هم دیو څو حضراتو دا خیال سو چې اوس فتح وسوه ، دلته د پاته کیدو ضرورت پاته نه سو نو اوس په کار دی چې مونږ هم د مال غنیمت په جمع کولو کې حصه واخلو دوی د خپل ځای څخه وښوریدل ، په دې وجه فرمایي .

وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ .

یعني کوم سړی چې دخپل عمل په دنیا کې بدله غواړي مونږ ته دآخرت ثواب رسیږي او مونږ به ډیر ژر شکر ګذارو ته بدله ورکو .

په دې یې اشاره وفرمایله چې دغنیمت د مال جمع کولو په فکر کې دنبی کریم ﷺ په مقرر کړي کار پاته کولو کې د دوی څخه غلطي وسوه ، یادساتی چې په حقیقت کې دغنیمت مال جمع کول داسې دنیاطلبي نه ده چې په شریعت کې بده ده بلکه دغنیمت مال جمع کول او محفوظ کول یې او بیایې په خپل مصرف کې لګول داهم دجهاد یو حصه ده، اوعبادت دی او ددې اصحابو ؓ په دې کې شریك کیدل صرف د دنیوی طمع په وجه سره نه وو ، ځکه چې په شرعي طور سره که دوی ددې مال په جمع کولو کې شریك سوی هم نه وای بیا به هم دوی ته په مال غنیمت کې هغه حصه رسیدلای کومه چې اوس ورته ورسیده په دې وجه دا نه سی ویل کیدای چې دې حضراتو ؓ د دنیاد طمع په وجه خپل ځای پریښووی ، لیکن څنګه چې د اول آیت په تفسیر کې ښوول سوي دي چې دلویو لړ شان خطاهم لویه ګڼل کیږي ، د دوی معمولي جرم ډیرلوی جرم وګرځول سو او په زورني سره ورته خطاب کول کیږي نو دغه خبره دلته هم ده چې دغنیمت د مال په جمع کولو کې څه ناڅه د دنیوی نفع تعلق ضرورو او ددې تعلق طبعي اثر په زړونو باندې کیدل هم لیرې خبره نه وه ، دصحابه کرامو ؓ اخلاقو لره دلوړ څخه لوړ مقام ته د رسولو د پاره یې د دوی دا عمل هم دنیوی عمل وګرځوی ، ددې د پاره چې د دنیاوي طمع معمولي شان ګرز هم د دوی زړونو ته ولاړ نه سي .

وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا

او ډیر نبیان دي چې د دوی (په ملګرتیا) سره جنګیدلي دي ډیر خدایي خلق بیا نه دي سست سوي په تکلیف رسیدو سره د الله په لارې کې ،

ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٦﴾ وَمَا

او نه کمزوري سوي دي او نه سترې سوي دي او الله ﷻ محبت کوي دصبر کوونکو سره ، او هیڅ ونه ویل

كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا

مګر دا یې وویل چې ای ربه زمونږ ! او بخښنه زمونږ ګناهونه او زمونږ څخه چې

فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٧﴾

کوم زیاتي سوي دي په کار زمونږ کې او ثابت ولري قدمونه زمونږ او مدد وکړې زمونږ پر قوم دکافرانو ،

فَاٰتٰىهُمُ اللّٰهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِ ؕ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۱۴۸﴾

بيا ورکی الله دوی ته ثواب ددنيا اوښه ثواب دآخرت او الله محبت کوی دنيك کارونکو سره

دآيتونو تړون: په تیرو آیتونوکی داحدپه غزاکی دځینو کوتاهی کولوپه وجه مسلمانانوته خبرداری او ملامت کول وو، په دی آیتونوکی هم دتیرو امتونوځینی حالاتو او واقعاتو ته په اشاری کولو سره ددغه واقعاتو تکمله وسوه چی هغوی څنګه په میدان جنګ کی ثابت قدم اومستقل پاته سوی دی تاسی لره هم داسی کول په کار دی.

دځینو تورو تشریح: رِبِّيُّوْنَ په زیر درآء اوشد دبآء سره دزیر، اوپیښ دیآء د رَبّ وطرف ته منسوب دی، لکه رَبَّانِيْ چی معنی یی ده رب والا (خدایی خلګ) دلته د رآء دزورناکه توری په ځای زیرناکه خلاف القیاس استعمال سوي دی (روح) ځینی حضراتود رِبِّيُّوْنَ معنی ډیری ډلی (تولګی) کړي ده د دوی په نزد باندی دا د رِبَّةٌ درآء په زیر سره په معنی سره دجمع وطرف ته منسوب ده د رِبِّيُّوْنَ (خدایی خلقو) څخه مراد دلته کوم خلق دی؟ دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ اوحسن بصری ﷺ څخه نقل دی چی ددی څخه مرادفقهاء اوعلماء دی (روح المعانی) اِسْتَكَانُوْا داِسْتِكَانَةٌ څخه جوړدی معنی یی ده ستړی کیدل او دبی وسی په وجه دکاره لاس ایستل اوبس کول (بیضاوی) وَهَنُوْا د وَهْنٌ څخه جوړ دی چی معنی یی ده ضعیف والی اوکمزوروالی.

لنډتفسیر: اوډیرنبیان تیر سوی دی چی ددوی سره ډیرو ډیرو خدایی خلقو (دکفارو سره) جنګونه کړي دی نه دوی همت بایللی دی ددی مصیبتونوپه وجه سره کوم چی په دوی باندی دالله ﷻ په لاره کی واقع سوي دی اونه د دوی (دبدن یازړه) زورکم سوی دی اونه دوی (ددښمن په وړاندی) ستړی سوی دی (چی دوی ته یی دعاجزی اوخوشامندی خبری کړي دی) او دالله ﷻ دداسی مستقل مزاجوسره محبت دی (اوپه کارونوکی به د دوی څخه څه خطا کیدل چی) د دوی دژبو څخه هم ماسوا ددی څخه نورڅه نه دی راوتلی چی دوی (دالله ﷻ په دربارکی) عرض وکی چی ای زموږ پروردګاره! زموږ ګناهونه اوزموږ په کارونوکی زیاتی کونکی وبخښی اوموږ (دکفارو په مقابله کی) ثابت قدم ولری اوموږ په کافرانوباندی غالب کړی نو (ددی ثابت قدمی اودعاپه برکت سره) دوی لره الله ﷻ ددنیا بدله هم ورکړه (یعنی فتح اونصرت) اودآخرت یی هم ښکلی بدله ورکړه (یعنی رضا اوجنت) اودالله ﷻ دداسی نیکو کارو سره محبت دی.

معلومات اومسئلي: په دی ذکرسوو آیتونوکی دتیرو انبیاؤ علیهم السلام سره په جهادکی دشریك سوو خدایی خلقوپه جنګ کی دثابت قدمی او دمصیبتونو اوسختیوڅخه دنه بیریدو او دنه کمزوری کیدو بیان کولوڅخه وروسته یی د دوی دیوه بل عظیم الشانه صفت بیان دارنګه فرمایلی دی چی هغه دخپلی دی بی مثاله قربانی سره هم دالله ﷻ په دربارکی څو دعاګانی کولی.

اول دا چی زموږ تیرګناهونه معاف کی، دوهم دا چی په دی موجوده جهادکی چی زموږڅخه کومی کوتاهی سوی دی هغه معاف کړی، دریم دا چی موږ پرثابت قدمی باندی قائم وساتی، څلورم دا چی موږ په دښمنانو باندی غالب کړی، په دی دعاګانو کی دمسلمانانو دپاره یوڅو مهم هدایات دی.

(په خپل يو نيک عمل باندي ناز کول نه دي په کار بلکه په هر حال کي دالله ﷻ څخه مغفرت او په نيک عمل باندي دقائم پاته کيدو دعا کول په کار دي)

اول داچي دحق پيژندونکو مومنانو داکاردي چي دوی هرڅومره لوی نيک کار او هرڅومره جدا وجهد دالله ﷻ په لاره کي کوی ده ته دا حق نسته چي په خپل عمل باندي ناز اوفخروکی ځکه چي په حقيقت کي دده داعمل هم دالله ﷻ دفضل اوکرم نتيجه ده دالله ﷻ دفضل اوکرم څخه بغيرهيڅ نيک عمل خودسره کيدی نه سی په حديث شريف کي دی ، فَوَاللهِ لَوْلَا اللهُ مَا اهْتَدَيْنَا وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا (که دالله ﷻ فضل اوکرم نه وای نو مونږ ته به نه دسيده لاری هدايت حاصل سوی وای اونه به زمونږ څخه زکوٰة اولمونځ اداسوی وای، په دی برسيره چي کوم نيک عمل انسان کوی هغه که هرڅومره صحيح اوبرابر ولی هم وکړی ليکن دباچهانو دباچا دلوی شان مطابق کول يی دده په طاقت کي نه دي په دی وجه دهغه په حق ادا کولو کي دکوتاهي کيدو څخه خلاصی نسته نو دده دپاره ضروری ده چي دعمل کولو په وخت کي هم استغفار کوی اوبخښنه غواړی، دارنګه دا تسلی هم هيچاته حاصله نه ده چي کوم نيک عمل دی اوس دا وخت کوی وراندی به هم ده ته ددی توفيق حاصل وی ، په دی وجه په موجوده عمل کي په کمی باندی ندامت (پښيماني) او دآئنده دپاره په دی باندی دقائم پاته کيدو دعاء کول دمومن دپاره خپل فرض ګڼل په کار دی ،په ذکرسوو دعاګانو کی دټولو څخه اول دخپلو تيرو ګناهونو دمعافی درخواست کولو کی دی طرف ته اشاره ده چی په دنياکی انسان ته کوم غم اوتکليف يادډښمن په مقابله کی دماتی خوړوحالات راپېښيږی ، دغه اکثره ده دتيرګناهونو اثروی چي علاج يی استغفار او توبه ده ، مولانا رومی فرمايی :

غم چو بينی زود استغفار کن ❁ غم باهر خالق آمد کار کن

دخالق په امرسره راځی تاته استغفارکول اوخپل کارجاری ساتل په کاردی په آخری آيت کی دخدايی خلقو په دنيا اوپه آخرت کی دښه بدله ورکولو ذکر دی چی په دنياکی به هم الله ﷻ دوی آخر په دښمنانو باندی غالب او په خپل مقصدکی کامياب وفرمايی اوبيا دآخرت بدله خو اصلی بدله او دهميشه راحت دی چی هيڅکله به ورته فنا نه وی دی طرف ته داشاری کولو دپاره يی دآخرت دثواب سره لفظ دحسن زيات کی وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِ يی وفرمايل.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِنْ تُطِيْعُوا الَّذِيْنَ

ای ايماندارو ! که تاسی خبره ومنی

كَفَرُوْا يَرُدُّوْكُمْ عَلٰۤى اَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوْا خٰسِرِيْنَ ﴿۱۴۹﴾ بَلِ اللّٰهُ

دکافرانو نو دوی به تاسی وګرځوی په چپه پوندو باندی بيابه تاسی ولويږی په نقصان کی، بلکه الله ستاسی

مَوْلٰىكُمْ ۚ وَهُوَ خَيْرُ النّٰصِرِيْنَ ﴿۱۵۰﴾

مدد ګار دی او دهغه مدد دټولو څخه غوره دی

لنډتفسير: دآيتونو تړون: داحد په غزا کې د مسلمانانو په عارضي ماتې خوړلو او دنبي کريم ﷺ دوفات
په خبرخپريدو باندې چې کله منافقانو دجنګ پانه بدله وليده نو دشرارت کولو موقع ورته په لاس ورغله
مسلمانانو ته يې خبرې شروع کړې چې هرکله اوس دې ﷺ پاتې نه سو نو مونږخپل زوړدين ولې نه اختيار
وو، چې په دې سره به دا ټولې جګړې ختمې سي ، په دې سره دمنافقانو خباثت او دمسلمانانو سره بدي
او دښمني ظاهره ده ، په دې وجه په ذکر سوي آيت کې مسلمانانو ته هدايت سوي دی چې ددې دښمنانو
خبروته دې غوږونه ږدي او دوی دې په خپله څه مشوره کې نه شريکوي او نه دې د دوی مشوره مني نو
لکه څنګه چې په تيرو آياتونوکې دخدايي خلقو دتابعداري کولو هدايت وو ، په دې کې دمنافقانو او
داسلام دمخالفينوپه مشوره دعمل نه کولواوددوی څخه دځان ساتلو هدايت دی . دتفسيرخلاصه دا ده
ای ايماندارو! که تاسې خبره ومنې دکافرانو دوی به تاسې (دکفر طرف ته) چپه وګرځوي (مطلب دا دی
چې ددې خلقو اصل مقصد مسلمانان ددين څخه اړول اوبدګمانه کول دي چې ددې اظهار کله په ډاګه هم
کوي اوکله يې واضح نه وايي خواندازه داسې جوړوي چې کرار کرار ددوی دزړونو څخه داسلام عظمت
اومحبت کم سي) بيابه تاسې (دهرقسم څخه) ناکامله سې (لنډه داچې دوی ستاسې دوستان هيڅکله نه
دي که څه هم ددوستۍ اظهارکوي) بلکه الله ﷻ ستاسې دوست دی اوهغه دټولو څخه ښه مددکونکی دی (په دې
وجه مسلمانانو لره په کار دي چې يوازې په الله ﷻ اعتمادکوي دهغه په کومك باندې تکيه کوي مخالفين که
تاسې ته دفتح اومددڅه تدبيرونه هم وښيي نو دالله ﷻاو د رسول ﷺ داحکامو څخه خلاف په هغه عمل مه کوي.

سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا ۚ وَ

اوس به مونږ وغورخوو په زړونو دکافرانو کې هيبت په دې وجه چې دوی شريك جوړ کړی دی الله لره هغه چې هيڅ دليله
پر نه دی نازل سوی

مَأْوَاهُمُ النَّارُ ۚ وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ ﴿١٥١﴾ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ

او د دوی ځای دوږخ دی اوهغه بد ځای دی ظالمانو دپاره ، او الله رښتونې کړه ستاسې سره

اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا فَشِلْتُمْ وَ

وعده خپله کله چې تاسې قتل کول هغوی دهغه په حکم سره تردې چې تاسې نامردي وکړه

تَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ ۚ

اوپه کارکې موجګړه جوړه کړه اونافرماني مو وکړه پس دهغه چې تاسې ته يې وښوول ستاسې دخوشحالۍ شی،

مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ۚ ثُمَّ

په تاسې کې ځنې غوښتنه دنيا اوځينې په تاسې کې غواړي آخرت بيا يې

صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۚ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ ۗ وَاللّٰهُ ذُو
تاسي راوړلاست دهغه څخه چي تاسي وزمايي او هغه تاسي معاف کړی او دالله ﷻ
فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۵۲﴾
فضل دی په مؤمنانو باندی

دآیتونو تړون: په تیرآیت کی ددی خبری ذکر وو چی الله ﷻ ناصر او مددګار دی ، په دی آیتونو کی دالله ﷻ دنصرت اومددګاری دځینو واقعاتو ذکر دی .

لنډتفسیر: مونږ اوس اچوو رعب (هیبت) دکافرانو په زړونو کی په سبب ددی چی دوی الله ﷻ لره شریك یو داسی شی جوړکړی دی چی دهغه (په شریك جوړیدو) دالله ﷻ دطرف څخه دلیل نه دی نازل سوی (نه په لفظونو کی ښکاره اونه په معنٰی کی یعنی داسی دلیل چی په شریعت کی معتبروی ، په دی کی ټول عقلی اوقطعی دلیلونه داخل سوه مطلب دادی چی داسی خوهریو جاهل دخپل ځان څخه دلیل پیش کوی لیکن دمنلوقابل دلیل ددوی سره نسته) او د دوی ځای جهنم دی اوهغه ناکاره ځای دی دظالمانودپاره (په دی آیت کی چی پر کفارو باندی درعب اوهیبت اچولوکومه وعده ده داداسی ښکاره سوه چی اول خوسره ددی چی ماتی مسلمانانو خوړلی وه، دعربومشرکان بغیردڅه ظاهري سبب څخه دمکی طرف ته واپس سول (بیضاوی) بیاچی یی کله څه لار ووهله نوپه خپله دی بی وقوفی باندی یی افسوس وکی چی دا مونږ څه وکړل مسلمانان بی دمه سوی وو نو مونږته نه وو په کار چی راتلو اوبیایی مدینی ته د دوباره تلو اراده غوندی وکړه خوالله پاك د دوی په زړونو باندی داسی رعب واچوی چی دمدینی طرف ته یی دتللو همت ونه سو ، په لاره تیریدونکی یوه کلی وال ته یی وویل چی مونږبه تالره دومره مال درکو، ته مدینی ته ولاړسه مسلمانان وبیروه چی هغوی واپس راروان دی دلته داټوله واقعه نبی کریم ﷺ ته دوحی په ذریعه وښوول سوه نو نبی کریم ﷺ په دوی پسی دتعاقب کولودپاره دحمراء الاسد ترمقام پوری ورسیدی خو دوی تښتیدلی وه ، دا آیت ددی واقعی متعلق نازل سو ، په راتلونکو آیتونوکی داحدپه غزاکی دمسلمانانو دعارضي ماتي خوړو داسبابوبیان دی فرمایي) اویقینا الله ﷻ ستاسی سره خپله وعده (دنصرت) رښتینی کړه کوم وخت چی تاسی (په اول دجنګ کی) دی کفارو لره په حکم دخدای ﷻ سره قتلول (او دا ستاسی غلبه کرار کرار زیاتیده) تردی چی تاسی په خپله (په رایی خپله کی) کمزوری سواست (دغه شان چی کوم تجویز نبی کریم ﷺ دشادطرف په موچوباندی دپنځوسو سپاهیانو دکښینولو فرمایلی وو، په دی کی ځینوته غلط فهمی وسوه چی مسلمانانو فتح وکړه اوس دلته دکښینستو ضرورت ختم سو نو مونږ ته هم اوس ددښمن په مقابله کی شریکیدل په کار دی) اوی یوتربله مو (دنبی کریم ﷺ) په حکم کی اختلاف وکی (چی ځینی په دغه ځای باندی دپاته کیدو په حکم قائم پاته سولیکن ځینی نوروبل تجویز پیش کی ، انکار اوملامت په دی دوهم تجویز باندی دی چی) اوتاسی (دنبی کریم

ﷺ په وينا لا نه راست ، نو دهغه څخه چي تاسي ته ستاسي دزړه غوښتونكي خبره (په سترګوسره) وښودل سوه (يعني د مسلمانانو غلبه درته وښودل سوه اودغه وخت ستاسي داحالت ووچي) په تاسي كي ځيني هغه ووچي دنيا (اخيستل) يي غوښتل (يعني په كفاروپسي كيدل اودغنيمت مال يي جمع كول غوښتل) اوځيني په تاسي كي هغه وه چي (يوازي) آخرت يي غوښتي (نواوس چونكه دځينو درايي دكمزوري اودنبي كريم ﷺ په حكم باندي دنه تلواو ددنياطلب كولوپه وجه سره الله ﷻ دآئنده دپاره خپل كومك بندكي) اوبيايي ستاسي څخه په كفارو باندي (غالب) راتلل واپس واخستل (سره ددي چي دا عارضي ماتي خوړل ستاسي دكارنتيجه وه ليكن بياهم دالله ﷻ دطرفه داكاردسزاپه طورنه بلكه ددي دمصلحت په وجه وسو) چي خداي ﷻ ستاسي امتحان (دايمان) وكي (نو په دي وخت كي دمنافقانونفاق ښكاره سو او دمخلصينو قدر زيات سو) او يقين وكي چي الله ﷻ تاسي معاف كړاست (اوس به په آخرت كي په دي ستاسي نيول نه وي) اوالله ﷻ لوي فضل والا دي په (حال د) مسلمانانو باندي .

معلومات اومسئلي

(دالله ﷻ په نزد دصحابه كرامو ﷺ لوړمقام او ورسره رعايتونه)

داظاهره خبره ده چي داحدپه غزاكي دځينو اصحابو ﷺ څخه درايي غلطي سوي وه چي په تيرو ډيرو آيتونو كي خبرداري اودآئنده دپاره دخپل حال داصلاح كولودهدايتونو سلسله راروانه ده ليكن سره ددي زورنو اوخبرداريو بياهم دصحابه كرامو ﷺ سره دالله ﷻ مهربانياني دكتلو قابلي دي اول خويي لِيَبْتَلِيَكُمْ وفرمايل دا يي ښكاره كړه چي ددي عارضي ماتي خوړو كوم صورت چي راپيښ سوي دي دا په طور دسزا نه دي ، بلكه دامتحان دپاره دي ، بيايي په صافو لفظونو كي ددي خطا دمعافي اعلان وكي . وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ .

(دځينو صحابه كرامو ﷺ ددنيا طلبي مطلب)

په ذكرسوي آيت كي ارشاد سوي دي چي دغه وخت صحابه كرام ﷺ دوي ډلي سوي وه ، ځينو دنيا غوښته ځيني يوازي دآخرت طلب ګاروه دلته داخبره دغورقابله ده چي دكوموحضراتومتعلق ددنيادطلب كولو ذكردي دا ددوي دكم عمل په بناباندي دي ښكاره خبره ده چي دغنيمت دمال جمع كولو ارادي كولو ته يي ددنياطلب ويلي دي ، نواوس فكروكي چي كه دغه صاحبان ﷺ په خپلو مورچوكي ناست واي او دغنيمت دمال په جمع كولوكي نه واي شريك سوي نوولي دغنيمت په مال كي به ددوي حصه څه كمه سوي واي اوچي شريك سوي واي نوزياته حصه به ورته رسيده، په قرآن اوحديث كي چي دغنيمت دمال كوم قانون دي اوكوم سړي چي په دي قانون پوه دي دهغه په دي كي هيڅ شك اوشبه نه سي كيدي چي دغنيمت په مال كي چي كومه حصه دوي ته رسيږي په دي كي په هيڅ حال كي څه فرق اوكمي زياتي نه سي راتلي ، دغنيمت دمال دجمع كولوپه صورت كي به هم ددوي هغه حصه وي كمه چي په خپل ځاي په مورچوكي دپاته كيدوپه صورت كي وي ، نواوس ښكاره خبره ده چي ددوي داعمل خالص دنياطلب كول خونه سي كيدي بلكه دجهاد كونكوسره په كاركي شريكيدل دي البته به طبعي طورسره دغه وخت دغنيمت دمال خيال په زړه كي راتلل هم څه ليري خبره نه ده ، ليكن الله ﷻ دخپل رسول ﷺ دملګرو زړونه

هم ددی څخه پاك ساتل غواړي چې دمال تصرف ولې په کې راسي ، په دې وجه يې دمال تصرف ته دنياطلب کول وويل اودنا خوښې اظهار يې په وکې . والله تعالى اعلم

إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَىٰٓ أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِىٓ أُخْرَىٰكُمْ فَأَثَٰبَكُمْ غَمًّۢا بِغَمٍّ

تاسي پرمخه ختلاست او شاته مو چا ته نه کتل او رسول ﷺ تاسي بللاست د وروسته ستاسي څخه ، بيا ورسيدی تاسي غم په بدل دغم کې ،

لِّكَيْلَا تَحْزَنُوا۟ عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَآ أَصَٰبَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ خَبِيرٌۢ

دپاره ددې چې تاسي غم ونه کړی په هغه چې دلاسو څخه وزي او په هغه چې څه در پيش سی اوالله خبر دی

بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾ ثُمَّ أَنزَلَ عَلَيْكُم مِّنۢ بَعْدِ ٱلْغَمِّ أَمَنَةً

ستاسي دکار څخه ، بيا يې نازل کې په تاسي دتنګی څخه وروسته امن چې اړرمی وو

نُّعَاسًا يَغْشَىٰ طَآئِفَةً مِّنكُمْ ۖ وَطَآئِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ

چې راپټ کړل دغه پرکالی ښينی ستاسي څخه او ښينو خيال کوی

أَنفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِٱللَّهِ غَيْرَ ٱلْحَقِّ ظَنَّ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ ۖ يَقُولُونَ

دخپلو ځانونو چې په الله يې ګمانونه کول د دروا غو ګمان دجاهلانو ويل به يې

هَل لَّنَا مِنَ ٱلْأَمْرِ مِن شَىْءٍ ۗ قُلْ إِنَّ ٱلْأَمْرَ كُلَّهُۥ لِلَّهِ ۗ

ای زموږ په لاسونو کې څه کار سته ؟ ته ووايه چې ټول کار دالله په لاس کې دی ،

يُخْفُونَ فِىٓ أَنفُسِهِم مَّا لَا يُبْدُونَ لَكَ ۖ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ

دوی په خپلو زړونو کې پټوی هغه چې تا ته يې نه ښکاره کوی ، وايي دوی که څه کار وی

لَنَا مِنَ ٱلْأَمْرِ شَىْءٌ مَّا قُتِلْنَا هَٰهُنَا ۗ قُل لَّوْ كُنتُمْ فِى

په لاس زموږ کې ، نو موږ به نه وای قتل سوی دلته ته ووايه که تاسي وای

بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ ٱلَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ ٱلْقَتْلُ إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمْ ۖ

په خپلو کورونو کې نوخامخا به راوتلي وای هغه چې مقرر سوی وو پر مرګ په خپل پړاو او الله ﷻ آزمائش

وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ

کوي هغه چي ستاسي په زړونو کي دي اوصاف کول وو دهغه چي په زړونو ستاسي کي دي

وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ

او الله ﷻ پيژني راز دزړونو ، کوم خلق چي تاسي څخه په شا سو

يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا

په کومه ورځ چي وجنګيدل دوه فوجونه نو دوي وغولول شيطان د دوي دګناه په شامت سره

وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾

اودوي بخښلي دي الله الله بخښونکي دی اوتحمل (زغم) کوونکي دی

دآيتونو ترون : دا آيتونه هم داحد دغزا دذکرسوي واقعي سره تعلق لري ، په اول آيت کي په دي واقعه باندي دصحابه کرامو ﷺ دغم اوخفګان ذکردي اوپه ورپسي بل اوړدآيت کي ددي غم دليري کولو بيان دي ، په دريم آيت کي بياددي خبري اظهار دي ، چي په دي واقعه کي چي کوم صورت دماتي خوړو مخ ته راغلي دي داهم څه سزانه ده ، بلکه دمخلصو مومنانو او منافقانوپه مينځ کي دفرق راوستلو دپاره يو امتحان وو اوبياپرله پسي دصحابه کرامو ﷺ دخطا دمعاف کولو اعلان دي .

لنډتفسير: اوهغه وخت يادکي هرکله چي تاسي (په تيښته سره څنګل ته) لوړختلاست روان واست اوچاته موپه شاپسي کتل هم نه اورسول ﷺ په تاسي پسي دشا دخواتاسي ته آوازونه کول (چي دي خواته راسی دي خواته راسي مګرتاسي ګرسره اوريدل هم نه) نو الله ﷻ ددي په بدله کي غم درکي په سبب (ستاسي دغم وړکولو (نبي ﷺ ته) ددي دپاره چي (په دي سبب اومصيبت سره په تاسي کي پوخوالي پيداسي چي ددي په وجه بيا) تاسي غم ونه کي پرهغه شي چي ستاسي دلاسونو څخه ووزي اونه پردي چي پر تاسي څه مصيبت پريوزي اوالله ﷻ ټول خبرلري ستاسي دټولو کارونو (په دي وجه چي تاسي څه کارکوي الله ﷻ دهغه سره مناسبه سزا منتخبه کوي اوس مخ ته دغم ليري کيدو بيان دی) بيا الله ﷻ ددي غم څخه وروسته په تاسي باندي آرام (او راحت) راوليږي يعني پرکالي (اوړمي) (هرکله چي کفار دميدان څخه واپس سول نو دغه وخت دغيبو څخه په مسلمانانو باندي پرکالي غالبه سوه چي په دي سره دټولوغم غلط سو) چي ستاسي څخه پريوي ډلي (يعني مسلمانانو) باندي خو دخوب غلبه کيده اويوه ډله هغه وه (يعني دمنافقانو) چي ددوي دخپل ځان سره فکروو (چي ګوري ددي ځای څخه به هم خلاص سو) دغه خلقو په الله ﷻ باندي خلاف واقع (غلط) ګمان کوي چي محضي دحماقت (بي وقوفي) خيال وو (دغه

خیال مخکی ددوی دقول څخه اوددوی بی وقوفی اوجهالت د دوی دجواب څخه معلومیږی د دوی وینا دا وه چی) دوی داسی ویل چی ایا زمونږ څه اختیارهم چلیږی (مطلب داچی زمونږ رایی هیڅاوانه وریده چی مونږ دجنګ څخه مخکی ورکړی وه ځکه یی نوټول په مصیبت کی واچول) ته ورتهووایه چی اختیار خو ټول خاص دالله ﷻ چلیږی (مطلب دا دی چی که ستاسی په رایی باندی عمل هم سوی وی خوبیابه هم دالله پاك قضا غالبه وه اوکوم څه چی په تاسی راتلونکی وه دابه خامخاراتلل ،نو د دوی دوینا اودجواب مطلب یی وروسته په تفصیل سره راروان دی) دغه خلق په خپلو زړونوکی داسی خبره پټه ساتی په مخکی یی (په ډاګه) نه سی ښکاره کولی (ځکه چی په ظاهره کی ددوی ددی وینا چی آیا زمونږ اختیار سته دامطلب ګڼل کیږی چی دالله ﷻ دتقدیر په وړاندی دبنده تدبیرنه چلیږی ، چی داعینی دایمان خبره ده ، اودالله ﷻ دطرف څخه چی کوم باریك جواب ددی ورکول سو په دی کی ددی معنٰی تصدیق هم دی چی واقعی اختیاردالله ﷻ غالب دی ، مګر په حقیقت کی د دوی مطلب ددی ویناڅخه دانه وو ،بلکه دوی داخبره په دی معنٰی سره) وایی چی که زمونږ څه اختیار چلیدی (یعنی زمونږپه رایی عمل سوی وای) نو په مونږ(کی چی کوم خلق دلته قتل سول هغوی) به قتل سوی نه وای (چی ددی مطلب دا دی چی تقدیر هیڅ شی نه دی ځکه مخکی یی د دوی دا وینا داسی درواغجنه کړه چی) ته ورته ووایه چی که تاسی خلق په خپلو کورونوکی هم پاته سوی واست بیاهم چی دکومو خلقو دپاره قتلیدل مقرر سوی وه دغه خلق به ددغه ځایونو طرف ته (دراتلودپاره) راوتلی وای کوم ځای چی دوی (قتل سوی) پریوتلی دی (غرض دا دی چی دا ظاهری ضررځومره چی وسو دا په هیڅ حال نه سوای پاته کیدی) او (ددی فایدی اونفعی ډیری لوی وی ځکه چی) څه چی وسوه الله پاك ستاسی دباطن دخبری (یعنی دایمان) امتحان کوی (ځکه چی ددی مصیبت په وخت کی دمنافقانو نفاق ښکاره سو اودمومنانو ایمان نورزیات کلك اوحق سو) اوځکه چی ستاسی دزړونو خبری (یعنی داایمان دشکونو اووسوڅخه) صفاکی (ځکه چی په مصیبت کی دمومن توجه دغیرالله څخه راوګرځی، یوازی دالله ﷻ طرف ته سی چی په دی سره ایمان ته صفایی اوقوت رسیږی) اوالله ﷻ ټولی دباطن خبری ښی پیژنی (هغه ته دامتحان حاجت نسته ، مګر ددی دپاره چی په عدالتی طریقه سره دمجرم جرم په ډاګه سی ددی دپاره داسی کارونه واقع کوی) یقیناًپه تاسی کی چی کومو خلقو (دمیدان جنګ څخه) شاګر ځولی ده په کومه ورځ چی دغه دواړی ډلی (دمسلمانانو اوکفارو) یوبل ته مخامخ سوی (یعنی داحدپه ورځ ددی وجه) ددی څخه ماسوا بله هیڅ نه ده سوی چی دوی شیطان وښویول ددوی دځینو (تیرو) عملونوپه سبب سره (یعنی ددوی څخه څه خطااو قصور داسی سوی ورچی دشیطان ددوی څخه دنوری ګناه طمع پیداسوه اواتفاقی داسی وسوه چی هغه طمع یی هم پوره سوه) اویقین وکی چی الله ﷻ هغه معاف کړل، واقعی الله ﷻ لوی معاف کوونکی اولوی حلم (صبر) والا دی (چی دخطا واقع کیدو په وخت کی هم یی هیڅ سزا درنه کړه)

معلومات اومسئلي: په ذکرسوی آیتونو کی په اولنی آیت کی دځه صحابه کرامو ﷺ میدانی جنګ پریښوول اوپه خپله دنبی ﷺ په آواز باندی نه راتلل اوپه دی دنبی ﷺ غمجن کیدل او ددی غم په بدله کی آخر

دصحابه وو ؓ غمجن کیدل ذکر دی اود احادیثو په روایتونو کی دی چی حضرت کعب بن مالك ؓ دوی ته اواز وکی نودوی راجمع سول ، ددی توجیه اوتطبیق صاحب دروح المعانی داسی کړیدی چی اول رسول ﷺ آواز وکی چی ټولو صحابه وو ؓ نه وو اوریدلی او ډیر لیری نه وو تللی ، نو دغه وخت حضرت کعب بن مالك ؓ چغه وکړه نوهغه ټولو واوریده اوجمع سوه ، په بیان القرآن کی حضرت حکیم الامت ؒ فرمایلی دی چی اصلی وجه دبیری داخبرو چی نبی کریم ﷺ شهید سو ، دده ﷺ په بللوسره په دی خبری کی خوڅه شك نه وو ، اوکه اواز رسیدلی هم وی خو دی ﷺ یی پیژندلی نه وو ، بیاچی کله حضرت کعب بن مالك ؓ چغه وکړه ، نو په دی چغه کی ددی خبری تردید اودنبی کریم ﷺ دژوندی والی ذکر وو چی دایی واوریدل نو دټولو تسلی وسوه اوټول جمع سول ، پاته سوه داخبره چی بیا پردی باندی دالله ﷻ طرفه څخه زورنه او دنبی ﷺ غم ولی وسو ؟ ددی وجه داکیدی سی چی که مستقل مزاج پاته سوی وای نو اواز به یی پیژندلی وای .

(داحد مصیبتونه سزا نه ده بلکه امتحان وو او کومه خطاچي دځیني صحابه کرامو ؓ څخه سوی وه هغه معاف سوي دی)

وَلِيَبْتَلِيَ اللّٰهُ مَافِيْ صُدُوْرِكُمْ الآية څخه معلومه سوه چی داحد په غزاکی چی کوم مصیبتونه اوتکلیفونه صحابه کرامو ؓ ته پیښ سوی وه دا دسزا په طور سره نه وه بلکه په طوردامتحان سره وه، ددی امتحان په ذریعه په مخلصو مومنانو اومنافقانو کی فرق راوستل اوښکاره کول وو ، اود أَثَابَكُمْ غَمًّا دالفاظو څخه چی ددی سزاکیدل معلومیږی دهغه تطبیق دادی چی شکل خودسزا وو مګردا سزاکوم چی بیان تیرسو دتربیتی اصلاح دپاره وه لکه یوپلارچی خپل زوی لره، استاذ خپل شاګرد لره سزا ورکوی نوپه عرف کی دی ته هم سزاویل کیږی ، مګر په حقیقت کی دا دتربیت اواصلاح یوصورت وی ، دحاکمانه سزا څخه مختلفه وی .

(داحدپه واقعه کي په مسلمانانو دمصیبتونو اسباب څه وه)

په ذکرسوی جمله لِيَبْتَلِيَكُمْ کی دآیت ترآخره پوری چی کوم ارشاددی ددی څخه خودامعلومیږی چی دمصیبتونو دواقع کیدلوسبب خودالله ﷻ دغه حکمتونه وه لیکن په راتلونکی آیت اِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطٰنُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوْا سره دامعلومیږی چی ددی صاحبانو یوه مخکنی خطاددی شیطانی اثرسبب دی .

جواب دا دی چی ظاهری سبب یی خو هم دغه خطاسوه چی ددی په وجه سره شیطان د دوی څخه دبلی ګناه اونافرمانی کولو هم طمع وسوه اواتفاقاً دده دغه طمع هم پوره سوه ، لیکن په دی خطا اوپه دی پسی په راتلونکو نتیجوکی تکوینی حکمتونه (یعنی په وجودکی راتلونکی حکمتونه) پټ وه کوم چی یی په لِيَبْتَلِيَكُمْ سره بیان کړل ، په روح المعانی کی دزجاج څخه نقل سوی دی چی شیطان دوی ته ځینی هغه ګناهونه وریادکړل، دکموپه نظرکی نیولو سره چی دالله ﷻ مخ ته ورتلل اودالله ﷻ سره یوځای کیدل دوی ته ښه معلوم نه سوه په دی وجه دجهاد څخه واپس سو ، ددی دپاره چی دوی اول خپل حالت برابرکړی اوبیاپه ښه حالت کی جهادوکی اوشهیدان سی ، دالله ﷻ سره یوځای سی .

١

(يوه گناه هم دبلې گناه سبب کيږي)

دذکرسوی آیت څخه معلومه سوه چي یوه گناه بله گناه راکشوی ، لکه یوه نیکی چي بله نیکی راکشوی یعنی په نیکو اوبدو عملونوکی درا کشولو ماده ده ، کله چي انسان یونیك کارکوی نودتجربی څخه معلومه سویده چي ده ته نوری نیکی هم اسانه کیږی اوپه زړه کی یی دنیکو عملونو مینه زیاتیږی ، دغه شان چي انسان څه گناه وکی نودغه گناه دده دپاره دنورو گناهونو لاره هواروی اوپه زړه کی یی دگناه مینه زیاتیږی په دی وجه ځینی بزرگان فرمایی .

انَّ مِنْ جَزَآءِ الْحَسَنَةِ الْحَسَنَةُ بَعْدَهَا وَانَّ مِنْ جَزَآءِ السَّيِّئَةِ السَّيِّئَةَ بَعْدَهَا .

دنیکو کارنو نقده جزاء هغه بله نیکی ده چي ده ته دهغه توفیق ورکول کیږی اود بدعمل یوه سزاهغه دوهمه گناه ده دکمی دپاره چي دی اولنی گناه لاره هواره کړي ده»

حضرت حکیم الامت رحمه الله په مسائل السلوك کی فرمایلی دی چي دحدیث دوضاحت په مطابق دگناه څخه په زړه کی یوه توره تیاره پیداسی اوکله چي په زړه کی تیاره راسی نوشیطان کنترول بیاپرپیداکی .

(دالله ﷻ په نزدصحابه کرامو رضی الله عنهم لوړ مقام او ددوی پرخطاگانو باندی دعفوی بی مثاله نمونه)

داحدپه واقعه کی چي کوم لغزشونه اوخطاگانی دځینو اصحابوکرامو رضی الله عنهم څخه صادری سوی وی دغه په خپل ذات کی ډیری لویی اوسختی وی پرکومه مورچه باندی چي پنځوسو اصحابوکرامو رضی الله عنهم ته حکم دکښینستو ورکول سوی ووچي په دوی هرڅه حال چي تیریږی خو دوی به ددی ځای څخه نه ښوری ، دهغوی ډیر شمیر ددغه ځای څخه وښوري دی ، که څه هم چي دښوریدو سبب د دوی دغه اجتهادی غلطی وه چي اوس فتح سوي ده او ددی حکم پوره کولو وخت اوس پاته نه سو او راکښته کیدل او دټولو مسلمانانو سره شریك کیدل په کار دی ، لیکن په حقیقت کی دنبی کریم ﷺ دواضح حکم اوهدایاتوڅخه خلاف وو ، ددی قصور اوخطاپه نتیجه کی دمیدان جنگ څخه دتیښتی غلطی ورڅخه سوی وه ، که څه هم په دی کی دیوتاویل څخه کاراخستل سوی وی ، لکه چي دزجاج څخه لوړنقل سوی وه ، بیادمیدان جنگ څخه تیښته په داسی حالت کی وسوه چي نبی کریم ﷺ د دوی سره وو او دشادخوا څخه یی دوی ته آوازونه ورکول ، دا ټولی خبری بیشکه چي په خپل ځای ډیر سخت جرم وو ، اوپه صحابه کرامو رضی الله عنهم چي دمخالفینو دطرفه څخه څومره الزامات لګول کیږی دا دهغوی ټولوڅخه د ډیرو سختو گناهونو حیثیت لری ، لیکن فکر وکړی چي الله ﷻ ددی ټولوخطاگانوڅخه وروسته هم ددی حضراتو سره څه معامله وفرمایله ، دغه په ذکرسوی آیت کی ښه په ډاګه سره راغله چي اول خویی ظاهری انعام دپرکالی (اررمی) وروليږی ، ددوی تکلیف ، ستړی والی اوپریشانی یی لیری کړل ، بیایی داوښوول چي کوم مصیبت اوغم مسلمانانوته دغه وخت رسیدلی دی دغه سزا اوعذاب نه دی بلکه په دی کی د دوی دتربیت کولو څه حکمتونه پټ دی ، بیایی په صافو لفظونو کی دمعافی اعلان وفرمایی ددی تکرار یوحکمت داهم دی چي اول وار خو یی په خپله دصحابه کرامو رضی الله عنهم دتسلی دپاره ارشاد وفرمایی اوپه دی ځای کی دمنافقانو ددی قول رد کول هم مقصود دی کوم چي دوی مسلمانانو ته وویل چي تاسی زمونږ په رایی

عمل ونه کی په دی وجه دمصیبتونو او تکلیفونو سره مخامخ سواست ، په هرحال په دی ټولو آیتونوکی داخبره ښه په وضاحت سره مخ ته راغله چی دالله ﷻ په دربارکی دخپل رسول ﷺ دملګرو سره دمینی محبت ته هغه مقام حاصل دی چی سره ددومره لویو خطاګانو کولو بیاهم د دوی سره دعفوی او درګذر څخه بلکه دلطف اوکرم معامله یی وفرمایله دامعامله خویوازی الله ﷻ اوقرآنی آیتونو بیان کړي ده ، دغه ډول یوه معامله دحضرت حاطب ابن ابی بلتعه ؓ دحضورﷺ په مخکی پیښه سوه ، ده دمکی مشرکانو ته دمسلمانانو دحالاتو متعلق یوخط لیکلی وو ، هرکله چی نبی ﷺ ته دوحی په ذریعه دا حقیقت ښکاره سو او خط ونیول سو نوصحابه کرام ؓ حاطب ابن ابی بلتعه ته سخت په غصه سول ، فاروق اعظم ؓ عرض وکی چی ماته اجازه راکی چی دده څټ ووهم ، لیکن نبی ﷺ ته معلومه وه چی دی منافق نه دی ، مخلص مومن دی ، لیکن دا دده څخه غلطی سوي ده ، په دی وجه یی دی معاف کی او وی فرمایل ، چی داداهل بدرو څخه دی اوشایدچی الله ﷻ دبدرټولو حاضرینوته دبخښنی اومعافی حکم کړی وی دا روایت داحادیثوپه ټولو معتبرو کتابونوکی دی .

(دصحابه کراموؓ متعلق دعامو مسلمانانو دپاره یوسبق)

ددی څخه داهل سنت والجماعت ددی عقیدی اوعمل تصدیق کیږی چی صحابه کرام ؓ که څه هم دګناهونو څخه معصوم نه دی ، د دوی څخه لوی ګناهونه هم کیدی سی اوسوی هم دی ، لیکن سره ددی دامت دپاره داجائزنه دی چی دوی ته دڅه بدی یاعیب نسبت وکی ، هرکله چی الله ﷻ او دهغه رسول ﷺ دهغوی دومره لوی خطاګانی معاف کړیدی او د دوی سره یی دلطف اوکرم معامله فرمایلی ده او دوی ته یی د «رضی الله عنهم ورضوا عنه» مقام ورکړي دی ، نو دچاحق څه دی چی په دوی کی دچاپه بدی سره ذکر وکی ، دا وجه ده چی دحضرت عبدالله ابن عمر ؓ په مخکی یو وارچا دحضرت عثمان غنی ؓ او دځینو صحابه کراموؓ داحدغزا ددی واقعی ذکر وکی اوطعن یی پروکی چی دوی میدان پری ایښی وو اوتښتیدلی وه ، نوپه دی باندی حضرت عبدالله ابن عمرؓ وفرمایل چی دکم شی دمعافی اعلان الله ﷻ کړي دی ، په دی باندی دطعن اواعتراض کولو حق چاته څنګه حاصل دی ، په دی وجه داهل سنت والجماعت دعقیدو کتابونه ټول پردی باندی متفق دی چی دټولو صحابه کراموؓ تعظیم کول اوپردوی باندی دطعن او اعتراض څخه ځان ساتل واجب دی ، په عقآئدنسفیه کی دی .

وَيَكُفُّ عَنْ ذِكْرِ الصَّحَابَةِ ؓ اِلاَّ بِخَيْرٍ : واجب دی چی دصحابه ووؓ ذکر دی بغیر دخیر او نیکی څخه نه کوی ، اوپه شرح مسامره ابن همام کی دی ، اِعْتِقَادُ اَهْلِ السُّنَّةِ تَزْكِيَةُ جَمِيْعِ الصَّحَابَةِ ؓ وَالثَّنَآءُ عَلَيْهِمْ داهل سنت والجماعت عقیده دا ده چی ټول صحابه کرام ؓ دی عادلان او ثقات ګڼی د دوی ذکر دی په ثنا او صفت سره کوی ، په شرح مواقف کی دی ، يَجِبُ تَعْظِيْمُ الصَّحَابَةِ كُلِّهِمْ وَالْكَفُّ عَنِ الْقَدْحِ فِيْهِمْ : دټولو صحابه ووؓ تعظیم واجب دی او په دوی باندی دطعن اواعتراض څخه ځان ساتل واجب دی ، حافظ ابن تیمیه رحمه الله په عقیده واسطیه کی فرمایی چی ، داهل سنت والجماعت عقیده دا ده چی دصحابه کراموؓ په مینځ

کي چي کم اختلافات او جنګونه سو یدي په دی کی دی پرچا باندی دالزام او اعتراض څخه ځان ساتي ، وجه داده چي په تاریخ کی کوم روایات ددوی دعیبونو متعلق راغلی دی په دی کی ډیر دروا غ او غلط دی، کم چي دښمنانو جوړ کړي دی او ځینی په کی هغه دی چی کمی اوزیاتی یی په کی کړي دی، دخپل اصل څخه یی خلاف کړي دی او کومه خبره چي صحیح هم ده نو صحابه کرام ﷺ په دی کی داجتهادی رایی پربنا باندی معذور دی او فرض کړه په کوم ځای کی چي دوی معذور هم نه وی نو دالله ﷻ قانون دا دی چي ، اِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ یعني نیک عملونه دبدو عملونو هم کفاره کیږي او دابنکاره خبره ده چي دصحابه کرامو ﷺ دنیکو عملونو برابر دبل چا عملونه نه سی کیدی او دالله ﷻ دعفوی کوم چي څومره دوی مستحق دی بل نه سی کیدی ، په دی وجه چاته داحق نسته چي دوی لره په عملونو د دوی باندی د دوی مواخذه وکړي او په دوی کی په چا باندی طعن او اعتراض وکی ، او دوی ته په بدو ویلو باندی خپله ژبه وخوځوی (عقیده واسطیه ملخصًا)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا

ای ایماندارو ! تاسی مه کیږئ دهغو په شان چي کافران سوی دی او وایی خپلو وړونو ته هر کله چي هغوی

فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًّى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا

سفر ته وزی په ملك کی یا وی په جهاد کی که وی مونږ سره نو نه به مړه کیده او نه به قتل کیده

لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ ۗ وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۗ

دپاره ددې چي واچوی الله ددې ګمان څخه افسوس په زړونو د دوی کی او الله ﷻ ژوندی کوی او مړه کوی ،

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾ وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

او الله ستاسی ټول کارونه وینی ، او که تاسی قتل کړل سی په لاره دالله کی یا مړه سی

أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾ وَلَئِنْ

نو بخښنه دالله ﷻ او مهرباني دهغه غوره ده دهغه شي څخه چي دوی یی جمع کوی ، او که

مُتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ لَإِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾

تاسی مړه سی او یا قتل سی نو خامخا به دالله په مخکی را جمع کړل سی تاسی ټول .

دآیتونو ترون: په تیرو آیتونو کی دمنافقانو داقول بیان سوی وو چي ، لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا یعنی که زمونږ څه اختیار وای او زمونږ رایی منل سوی وای، نو مونږ به دلته نه وای قتل سوی ، دایی وړاندی

هم نقل کړي دي دداسي خبرو داوریدو ځخه دا احتمال ووچي دمخلصو مومنانوپه زړونو کی څه شکونه اوشبهی پیدانه سی ، په دی وجه یی په ذکر سوو لوړنیو آیتونو کی مسلمانانو لره دداسی خبرو کولو څخه اودداسی حالاتو ځخه دځان ساتلو اودمرګ اوژوند راتلل یوازی دتقدیر تابع ګڼلو ښوونه وکړه .

لنډتفسیر: ای ایماندارو! تاسی دهغه خلقوپه شان مه کیږی کوم چی (په حقیقت کی) کافران دی (که څه هم په ظاهره داسلام دعوی کوی) اووایی دخپلو (هم نسبویاهم مشربو) وړونو په نسبت کله چی هغه خلق په مځکه کی سفرکوی (اوهلته اتفاقا مړه سی) یادغه خلق یوځای غازیان جوړیږی (اوپه تقدیر سره په دی کی قتل سی نو دغه منافقان وایي) چی که داخلق زمونږ سره وای (په سفر اوغزاکی نه تلای) نونه به مړه کیده اونه به قتل کیده (داخبره ددوی پرزړه اوزبه ځکه راځی) ددی دپاره چی الله ﷻ دا خبره د دوی دزړونو دپاره سبب دافسوس کړي (یعنی ددی قسم خبرو نتیجه دافسوس څخه ماسوا هیڅ نسته) اومړه کول اوژوندی کول خوخاص الله ﷻ کوی (که په سفرکی وی اوکه په کورکی، په جنګ کی وی اوکه په امن کی) اوالله ﷻ هرڅه چی تاسی کوی وینی یی (نو پس که تاسی هم داسی خبری کوی یاپه داسی خیالاتو کی اخته کیږی نو دغه دالله ﷻ څخه پټ نه دی) اوکه تاسی خلق دالله ﷻ په لارکی قتل سی یاکه (دالله ﷻ په لارکی) مړه سی (نوداځه تاوان نه دی سراسرنفع اونفع ده ځکه چی) خامخا دالله ﷻ سره دهغه مغفرت او رحمت (ددنیا) ترهغه شیانو (په ډیرو درجو سره) ښه دی کوم چی داخلق جمع کوی (او ددی په حرص کی ژوندښه ګڼی او) که چیری تاسی (هم دغسی) مړه سی یاقتل سی (بیابه هم) دالله ﷻ خواته خامخا جمع سی (نواول خوقضا وروسته کیږی نه، بل دالله ﷻ خواته دتلوځخه په هیڅ حال کی خلاصیده نسته اوددین په لاره کی مړه کیدل یاقتل کیدل سبب دمغفرت اورحمت دی نوبیا خوتر داغسی مرګ ددین په لاره کی روح ورکول ښه دی نوداسی خبری په دنیاکی سبب دافسوس اوپه آخرت کی ددوزخ سبب دی، چی ځان ورڅخه وساتی .

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا

نو څه دالله په رحمت سره ته ﷺ دوی ته نرم زړه والا پیدا سوی اوکه چیری ته تندخویه وای سخت زړی وای

مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي

نوخپاره سوی به وای دخوا څخه ستا نو ته ﷺ دوی معاف کړه او د دوی دپاره بخښنه غواړی او د دوی سره په

الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾

کارکی مشوره کوه نو چی قصد دی وکی ددغه کار نو بیا توکل کوه په الله ﷻ باندی الله محبت کوی دتول کوونکو سره .

دآیتونو تړون : داحد په غزاکی چی دځینو مسلمانانو دخطا اومیدان پرینښودو په وجه کوم تکلیف اوغم نبی کریم ﷺ ته رسیدلی وو ، که څه هم نبی ﷺ دخپلو لویو اخلاقو عفوی اوکرم په بناسره دوی هیڅ نه وه

ملامت کړی اودسختی هیڅ معامله یی ورسره نه وه کړی لیکن الله ﷻ ته دخپل رسول ﷺ دملگرو دزړه ساتنه او د دوی په زړونوکی چی ددی غلطی په وجه کومه صدمه اوپښیمانی وه ددی تولو پری مینځل منظورسوه نو په دی آیت کی یی دوی ته نور زیات دلطف اوکرم هدایت او دصحابه کرامو ؓ سره دمشورو کولو حکم وکی.

لنډتفسیر: وروسته ترهغه (چی دصحابه کرامو ؓ څخه داسی خطاوسوه چی پرهغه باندی تاته دملامت کولو اومواخذی کولوحق وو) دخدای ﷻ درحمت په وجه (کوم چی په تاباندی دی) ته د دوی سره نرم سوی اوکه ته (خدای مه که) تندخویه سخت مزاجه وای نودا (عاجزان) به ستا دخواڅخه ټول خپاره سوی وای (بیابه دوی ته دافیضونه اوبرکتونه دکومه څخه نصیب سوی وای) نو(هرکله چی تاپه رویه کی داسی نرمی وفرمایله نو د دوی څخه چی کومه غلطی ستادحکم په منلوکی سوي ده ، دغه په زړه سره هم) دوی ته معاف کړه (او د دوی څخه چی کومه غلطی دالله ﷻ په حکم کی په کوتاهی کولوسره سوي ده دهغه دپاره) تاسی د دوی دپاره بخښنه وغواړی (که څه هم الله ﷻ په خپله د دوي دمعافی اومغفرت اعلان دمخکی څخه کړی وو ، لیکن ستاسی دبخښنی دعابه نوره زیاته ددوی دپاره فائده منده اوتسلی وی) او د دوی سره په خاصو خاصو خبروکی (په زړه طریقه سره) مشوره کوه (ددی دپاره چی په خصوصی نرمی اومهربانی سره ددوی دزړونو څخه غم ومینځل سی) بیا (دمشوری اخیستو څخه وروسته) هرکله چی تاسی (دیوه جانب) رایه پخه کی (برابره خبره ده ددی مشوری موافق وی اوکه مخالف وی) نوپه خدای ﷻ باندی په اعتماد (کولو سره دغه کار) کوی ، بیشکه الله ﷻ دداسی اعتماد کوونکو سره محبت کوی.

معلومات اومسئلي

(دمرشد اومربي خاص صفتونه)

صحابه کرام ؓ دنبی کریم ﷺ داسی عاشقان وه ، چی دی ﷺ یی ترخپلو ځانونو اومالونو زیات خوږگنی د دوی څخه چی په کله دده ﷺ دحکم خلاف یوه خطا وسوه نو یوه طرف ته دا بیره وه چی که دا حضرات په خپله دی خطاباندی خبردارسی نو ددی تکلیف به ترحد دومره زیات سی چی زړه اودماغ به یی کار پریږدی ، یابه درحمت څخه مایوسه سی ، ددی علاج یی په تیرآیت کی داوښوری چی اَصَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ دخطا سزا درته په دنیاکی درکول سوه او دآخرت سزا درته معاف سوه.

دوهم طرف ته نبی کریم ﷺ ددی خطا اوغلطی په وجه زخمی سو چی په دی سره ورته جسمانی تکلیف هم ورسیدی او روحانی تکلیف خودمخکی څخه وو ، نو ددی جسمانی او روحانی تکلیف رسیدو دوجی څخه دا احتمال چی دنبی کریم ﷺ په زړه مبارك کی داصحابو ؓ په باره کی خروالی پیداسی ، چی دوی ته دهدایت اوتلقین په لاره کی بندیز جوړسی ، نو په دی وجه نبی کریم ﷺ ته داتعلیم ورکول ووچی ته ددوی خطاگانی معاف کړه اودوی ته درگذر وفرمایه اودآئنده دپاره ورسره هم دلطف اومهربانی معامله جاری ساته ، دامضمون الله ﷻ په یوعجیبه اوښایسته انداز سره داسی وفرمایی چی ددی په ضمن کی یو څو مهمی فائدی هم راغلی ، یوه داچی نبی کریم ﷺ ته یی ددی شیانوحکم په داسی اندازسره ورکړي

دی چی ددوی دڅناصفت اولوی شان اظهار په کی هم دی ، چی دا صفتونه په دوی کی دمخکی څخه
موجود دی او دوهم تردی مخکی یی د فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللهِ لفظ زیات کی ، دایی هم وښووله چی دا دکمال
صفتونه ستاپه ذات کی زمونږ په رحمت سره دی ، دچا ذاتی کمال نه دی ، بیایی درحمت لفظ دنکیری
په صورت سره راوړی درحمت دلوی والی اوفراخی وطرف ته یی اشاره وکړه ، دا یی هم واضحه کړه چی
دا رحمت یوازی په صحابه کرامو ﷺ باندی نه دی بلکه په خپله په نبی کریم ﷺ باندی هم دی چی دوی لره
یی داسی کمالی صفتونه ورکړل ، ددی څخه وروسته یی یوه دریمه مهمه فائده په وروستنیو جملو سره
ظاهره کړه چی دانرم خویی اوخوش اخلاقی اودعفوی درگذر اولطف اومهربانی صفتونه که په تاسی کی
نه وای نو دخلقو داصلاح کوم کار چی تاسی ته سپارل سوي دی دا به دمنشاء مطابق نه وای پوره سوی ،
خلق به ستاسی څخه دخپلی اصلاح کولو په ځای ستاسی څخه خپاره واره سوی وای اوتښیدلی به وای ،
او ددی ټولو خبرو څخه یوه مهمه فائده دا حاصله سوه ، چی دارشاد ، اصلاح اوتبلیغ طریقی ددی څخه
معلومی سوی چی کوم سړی درشد اوهدایت اودالله ﷻ طرف ته ددعوت (بلنی) او دخلقودداصلاح دکار
کولو اراده وکی دهغه دپاره ضروری ده چی داصفتونه په خپل ځان کی پیداکی ، ځکه چی هرکله دالله
ﷻ دخوږ رسول ﷺ سختی برداشت کول نه سی خوښولی ، نوبیادبل چا طاقت څه دی چی په سختی او بد
خویی سره به دالله ﷻ مخلوق خپل ځان ته راجمع کړی او د دوی داصلاح فریضه به پوره سی ، په دی آیت
کی الله ﷻ ارشاد وفرمایی چی که ته تندخویه سخت طبیعته وای نوخلق به ستادخوا څخه خپاره سوی
وای ، ددی څخه معلومه سوه چی مرشد او مربی اومبلغ لره تندخویی سخت کلامی زهر اودده کار لره
ضائع کوونکی شی دی ، ددی څخه وروسته یی ارشاد وفرمایی ، فَاعْفُ عَنْهُمْ یعنی د دوی څخه چی ۱
کومه خطاسوی ده ، دغه ته معاف کړه ، ددی څخه معلومه سوه چی داصلاح کوونکی دپاره دا هم
ضروری ده چی دعوامو څخه کومی خطاگانی کیږی دهغوی څخه بدله نه اخلی بلکه دعفوی اودرگذر
څخه به کاراخلی که څوك یی بدوایی نو دی به ورته غصه کیږی نه ، که څوك ورته ضرر رسوی نو چی
دهغو سره دنرمی معامله کوی ، ددی څخه وروسته یی ارشاد وفرمایی وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ یعنی ته د دوی
دپاره دالله ﷻ څخه هم مغفرت غواړه ، په دی کی داهدایت دی چی یوازی دانه چی په خپله د دوی په
ضرر رسولو اوآزار باندی صبرکوه ، بلکه په زړه سره هم ددوی خیرخواهی مه پاته کوه اوکله چی ترټولو
لویه خیرخواهی ددوی دآخرت صحیح کول دی، نوپه دی وجه دالله ﷻ دعذاب څخه دخلاصیدو دپاره
دوی لره دبخښنی دعاگانی غواړه ، تردی وروسته ارشاد دی ، وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ یعنی دپخوانی طریقی
په شان سره په خپلو فیصلو اوکارونوکی ددی حضراتو سره مشوره هم کوه چی ددوی پوره تسلی کیږی ،
په دی کی یی دی طرف ته ښوونه وکړه چی کومه خیرخواهی د دوی سره په زړه کی ده ، په عمل سره هم
دهغه اظهارکوه او په خپلو مشورو سره دوی مشرف کوه ، په دی پوره آیت کی یی داصلاح کوونکی
اومبلغ دپاره یوڅو صفتونه لرل ضروری کړه ، اول دسخت کلامی او بدخلقی څخه ځان ساتل دوهم که
ددی خلقوڅخه څه غلطی یادده متعلق څه دآزار خبره وسی نوپه بدله اخستونه پسی کیدل بلکه دعفوی

او درگذر معامله کول ، دریم داچې د دوی دخطاګانوپه وجه د دوی خیرخواهی نه پاته کول ، د دوی دپاره دعااو استغفار هم کول اوپه ظاهری معاملوکی د دوی سره ښه سلوك کول ، په دی ذکرسوی آیت کی یی نبی کریم ﷺ ته دصحابه کرامو﵃ سره دمشوری کولوحکم اوبیادمشوری څخه وروسته دکار دطریقی هدایت سوي دی دمشوری په باره کی قرآن حکیم دوه ځایه واضح حکم کړي دی یوپه دی ذکر سوی آیت کی دوهم دسورت شوریٰ په آیت کی چی په هغه کی یی دربنتینو مسلمانانو په صفتونو بیانولوکی یوصفت دا بیان کړي دی چی وَاَمْرُهُمْ شُوْرٰی بَیْنَهُمْ یعنی او د دوی هرکار په خپل مینځ کی په مشوره وی اوپه ځینی ځایونو کی یی په ضمنی طور سره دمشوری هدایت فرمایلی دی لکه درضاعت په احکاموکی یی ارشادفرمایلی دی عَنْ تَرَاضٍ مِّنْهُمْ وَتَشَاوُرٍ یعنی کوچنی دتی څخه پریکول دمور اوپلار دواړو په رضامندی او مشوره سره په کار دی ، دمشوری متعلق یوڅو مهمی مسئلی دفکر قابلی دی .

اوله مسئله : دلفظ دامر او دشوریٰ معنیٰ ، دوهمه مسئله : دمشوری شرعی حیثیت ، دریمه مسئله: دنبی کریم ﷺ دصحابه کرامو﵃ څخه دمشوری اخستو درجه ، څلورمه مسئله : په اسلامی حکومت کی دمشوری درجه ، پنځمه مسئلمه : چی په مشوره کی اختلاف رایی وی نودفیصلی صورت ، شپږمه مسئله : په هرکارکی دمکمل تدبیر کولو څخه وروسته په الله ﷻ باندی توکل .

﴿ اوله مسئله دلفظ دامر اوشوریٰ تحقیق ﴾

دامردلفظ اطلاق په عربی ژبه کی دڅومعناوو دپاره کیږی ، یوپه عامه معنیٰ کی راځی ، چی هریوه لوړ کاراو ویناته شامل دی، دوهمه معنیٰ یی په حکم اوحکومت سره کیدی سی ، په دی معنیٰ سره په قرآن کی لفظ داولی الامراغلی دی ، دریم اطلاق یی دالله ﷻ دیوخاص صفت دپاره دی چی ذکریی دقرآن شریف په ډیرو آیتونو کی دی لکه ، اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ، اِلَیْهِ یُرْجَعُ الْاَمْرُ کُلُّهُ، اِنَّ الْاَمْرَ کُلَّهُ لِلّٰهِ، اَمْرُهُ اِلَی اللّٰهِ اودتحقیق کوونکو په نزدپه قُلِ الرُّوْحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّیْ کی هم دغه امر مراد دی ، اوس دقرآن په ارشاد ، وَشَاوِرْهُمْ فِی الْاَمْرِ، او، اَمْرُهُمْ شُوْرٰی بَیْنَهُمْ : کی د دواړو معناوٗ احتمال دی اوکه داوویل سی چی اوله معنیٰ مراد ده او دوهمه معنیٰ هم په دی کی شامله ده نو دا هم څه لیری خبره نه ده ځکه چی دحکم اوحکومت معاملی تولی خاص اهمیت لری ، په دی وجه دامر معنیٰ په دی آیت کی دهرهغه کادپاره ده چی خاص اهمیت لری برابره خبره ده که دحکومت متعلق وی یاد نورو معاملو سره،اودلفظ دشوریٰ، مشوره، مشاورت معنیٰ ده ، دفکر کولو په قابله معامله کی دخلقورایی حاصلول په دی وجه د شَاوِرْهُمْ فِی الْاَمْرِ معنیٰ دا سوه چی نبی کریم ﷺ ته حکم وسوچی ته په داسی معاملوکی چی دغور اوفکر قابلی وی چی دحکومت سره متعلق معاملی په کی هم شاملی دی دصحابه کرامو﵃ سره مشوره کوه ، یعنی ددی صاحبانو رایی په کی معلوموه ، دغه ډول دسورة شوریٰ دا آیت وَاَمْرُهُمْ شُوْرٰی بَیْنَهُمْ معنیٰ یی داسوه چی په هرهغه معامله کی چی دغورقابله وی اواهمیت په کی وی برابره خبره ده که دحکم اوحکومت سره متعلق وی یادنورو معاملو سره په دی کی دربنتینی مسلمانانو همیشه دا عادت دی چی دیو بل سره په مشوره باندی کار کوی .

(دوهمه مسئله دمشورې شرعي حیثیت)

په دې باره کې دقرآن کریم دارشاداتو څخه کوم چې ذکرسوه اودنبي کریم ﷺ دارشاداتو څخه معلومیږي چې په هره داسې معامله کې چې په هغه کې مختلفې رایې کیدې سي برابره خبره ده دحکم اوحکومت سره تعلق لري یادبلي معاملي سره په هغه کې دیوبل څخه مشوره اخیستل دنبي کریم ﷺ اودصحابه کرامو ﷺ سنت اوپه دنیا اوآخرت کې دبرکتونو باعث ده ، په قرآن اوحدیث سره ددې تائید راغلی دی او دکومر معاملوتعلق چې دعوامو سره دی لکه دحکومت معاملي په دې کې مشو ه اخستل واجب دي (ابن کثیر) بیهقي په شعب الایمان کې دحضرت عبدالله ابن عمر ﷺ څخه روایت کړي ی چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي ،کوم سړی چې دیوکار اراده وکي او دیو بل سره دمشورې کولو څخه وروسته یې دهغه کار دکولو یادنه کولو فیصله وکړه نودالله ﷺ دطرفه څخه ده ته دصحیح او ئده مند صورت وطرف ته هدایت حاصلیږي ، اوپه حدیث کې دي چې کله ستاسې حاکمان په تاسې کې ښه خلګ وي اوستاسې مالداران سخیان وي اوستاسې معاملې دیوبل سره په مشوره باندې سرته رسولې سي ، نوستاسې دپاره پرمځکه سربېره اوسیدل ښه دي اوکله چې ستاسې حاکمان په تاسې کې ترټولو ناکاره خلګ وي اوستاسې مالداران بخیلان وي اوستاسې معاملې ښځوته سپارل سوې وي نودمځکې دننه دفن کیدل په ستاسې دپاره تر ژوندي اوسیدو ښه وي ، مطلب دادی چې کله پرتاسې هوس پرستي غالبه سي چې ښه او بد ، نفع اوضرر نه قطع نظرکوي یعني ددې خیال نه ساتي یوازې دښځو دخوشحالولو دپاره خپلې معاملې دوی ته وسپاري نوددغه وخت دژوند څخه تاسې لره مرګ ښه دی ، که نه وي نوپه مشوره کې هم دښځې څخه رایې اخستل منع نه دي ، دنبي کریم ﷺ اودصحابه کرامو ﷺ دعمل څخه ثابت دي او دقرآن کریم دسورت بقره په دغه آیت کې کوم چې اوس مخکې تیرسوي دی ، په دې کې ارشاد دی عَنْ تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ یعني دکوچنی دتې څخه پریکول دده دموراو پلار دواړو په مشوره سره وي ، په دې کې چې کله دمعاملې تعلق دښځې سره دی په دې وجه یې په خاص طورسره دښځې دمشورې پابندي کړې ده په یوحدیث کې دنبي کریم ﷺ ارشاددی چې ، اَلْمُسْتَشَارُ مُؤْتَمِنٌ اِذَا اسْتُشِيْرَ فَلْيُشِرْهُ بِمَا هُوَ صَانِعٌ لِنَفْسِهِ : دکوم سړي څخه چې مشوره وغوښته سي دی امین دی په ده لازمه ده چې په دې معامله کې کوم کار دی دخپل ځان دپاره منتخب کوي هغه رایې دی بل لره ورکي ددې څخه خلاف کول خیانت دی، (دا حدیث طبراني په معجم اوسط کې په سندحسن سره دحضرت علي ﷺ څخه روایت کړی دی ، مظهري) یوه کیدل ضروري دي چې مشوره یوازې په هغه شیانوکې سنت ده دکموپه باره کې چې په قرآن اوحدیث کې واضح اوقطعي حکم موجودنه وي ، که نه وي په کوم ځای کې چې واضح اوقطعي حکم موجودوي په هغه کې دچاسره دمشورې کولوضرورت نسته، بلکه جائزهم نه ده ، مثلاً یوسړی په دې کې ... ه کوي چې لمونځ وکړم اوکه نه ، زکوٰة ورکړم اوکه نه حج وکړم اوکه نه ، دا دمشورې شیان نه دي ، په ... عي طور سره قطعي فرض دي ، البته په دې کې مشوره کولې سي چې حج ته په دې کال کې ولاړسم که په راتلونکي کې ، او داوبوپه جهازکې ولاړسم، که په هوایي کې او دوچې په لار ولاړسم که په بله ، دغه

ډول دزكوة په معامله كې داسې مشوره كولې سي چې دا په كوم ځاى كې او په كوموخلقو باندي خرڅ سي ، ځكه چې دا ټولې خبرې شرعًا اختياري دي ، په يوحديث كې په خپله دنبي كريم ﷺ څخه ددې تشريح نقل ده ، حضرت علي ﷺ فرمايي چې ما نبي كريم ﷺ ته عرض وكې چې ستاسې څخه وروسته كه مونږ ته څه داسې معامله راپيښه سي چې دهغه حكم په ډاګه سره په قرآن كې نه وي نازل سوى او ستاسې څخه هم مونږ ددې په باره كې څه ارشادنه وي اوريدلى ، نو مونږ به څه كوو؟ نبي كريم ﷺ ارشاد وفرمايي چې دداسې كار دپاره په خپلوكې عبادت ګذار فقهاء جمع كړې او دهغوى په مشوره ددغه كار فيصله وكړې ، ديو ځاپه يوازې رايې باندې فيصله مه كوې ، ددې حديث شريف څخه يوه خو داخبره معلومه سوه چې مشوره يوازي په دنيوي معاملاتوكې نه ده ، بلكه په كوموشرعي احكاموكې چې د قرآن اوحديث ښكاره نصونه نه وي ، په هغه حكومونو كې هم مشوره كول سنت دي او دوهمه داهم معلومه سوه چې مشوره دداسې خلقو څخه اخستل په كار د چې په موجودو خلقوكې په پوه او عبادت ګذاري كې مشهور وي (اخرجه الخطيب، كذافي الروح) دارنګه خطيب بغدادي دحضرت ابوهريره ﷺ په يو حديث كې د... كريم ﷺ دا ارشادهم ... كړي دى ، استرشدوا العاقل ولاتعصوه فتندموا : دعقل مندسړي څخه مشوره اخله او ... خلاف مه كوه كه نه نو پښيمانه به سې ددې دواړو ... ديشونو ديوځاى كولو څخه داخبره معلومه سوه چې دمجلس شورى په اركانوكې دوه صفـ ...نه ضروري دي يو دا چې عقلمند او هوښيار وي ، دوهم دا چې عبادت ګذاروي او كه مسئله شرعي وي نو بيا ورته فقيه والې هم ضروري او لازم دي .

(دريمه مسئله ، دنبي كريم ﷺ دصحابه كرامو ﷺ څخه دمشورې اخستو درجه)

په آيت كې يې نبي كريم ﷺ تـ داحكم وركړي دى چې دصحابه كرامو ﷺ څخه مشورې اخلې په دې كې دا اشكال دى چې نبي دالله ﷻ رسول او صاحب دوحي دى ، دوى ته دچا دمشورې څه حاجت دى؟ دوى ته خو هر شي دالله ﷻ دطرف څخه دوحي په ذريعه معلوميدى سى ، په دې وجه ځينو عالمانو دمشورې دا حكم په دې باندي محمول كړي دى چې نبي ﷺ ته نه دمشوې ضرورت وو او نه په دې مشوره دهغوى ديو كار دار او مدار وو ، يوازې دصحابه كرامو ﷺ دعزت اوزړه ساتنې دپاره دوى ته دمشورې حكم وركول سوى وو ، ليكن امام ابوبكر جصاص رحمه الله فرمايي چې دا صحيح نه ده ، ځكه چې كه دامعلومه سي چې زمونږ په مشوره څه عمل نه سي كيدى اونه دمشورې په څه كارباندي اثر پريوزي ، نو په داسې مشوره كې عزت او زړه ساتنه هم نه سي پاته كيدى ، بلكه حقيقت دخبرې دا دى چې نبي كريم ﷺ ته په عامو كارونو كې خو سيده په سيده لاره دالله ﷻ دطرف څخه دوحي په ذريعه دكار يو اړخ متعين كيدلى سي ليكن دحكمت او رحمت په مقتضا سره يې ځينې كارونه دنبي كريم ﷺ رايې اوفكر ته پاته كړي وي ، په داسې كارونو كې دمشورې ضرورت وي او په دې قسم كارونوكې ده ﷺ ته دمشورې حكم وركول سوي دى ، دنبي كريم ﷺ دمشورو دمجلسونو تاريخ هم داخبره ښيي ، نبي كريم ﷺ دبدر په غزا كې دصحابه كرامو ﷺ څخه مشوره واخسته نوصحابه كرامو ﷺ عرض وكې چې كه تاسې مونږ ته درياب ته دوردانګلو حكم وكې نومونږ به ورټوپ كړو ، اوكه تاسې مونږ ته دبرك الغماد په شان يوليرې ځاى ته دتلو حكم

وکی نو مونږ به ستاسی سره یو ، مونږ دموسی ﷺ دملګرو په شان به داسی ونه وایو، چی ته اوستارب دکفارو سره مقابله وکی ، بلکه مونږ به دا عرض وکو چی تاسی تشریف یوسی ، مونږ به ستاسی سره تر تاسی مخکی وروسته ، راسته اوچپه طرف ته ددښمن مقابله کوو ، دغه ډول داحد په جهادکی یی په دی باره کی مشوره وکړه چی ایادمدینی په ښارکی دننه پاته سوخپله دفاع وکړو اوکه دښارڅخه دباندی ووزو ،دعامو صحابه وو ؓ رایی ددباندی وتلووی نوده ﷺ هم داقبوله کړه ، دخندق په غزاکی پریوخاصه معاهده باندی دصلح کولو معامله راوړاندی سوه ، نوسعدبن معاذ اوسعدبن عبادة ؓ دا معاهده مناسبه ونه ګڼله اواختلاف یی وکی ، نوحضور ﷺ هم د دوی دواړو رایی قبولی کړی ، په حدیبیه کی یی په یوه معامله کی مشوره واخسته نودصدیق اکبر ؓ په رایی باندی یی فیصله وفرمایله ، دافك په واقعه کی یی دصحابه کرامو ؓ څخه مشوره واخسته ، دا ټولی هغه معاملی وی چی دډی ښه طرف نبی کریم ﷺ ته دوحی په ذریعه نه وه ښوول سوی .

لنډه دا چی نبوت اورسالت اوصاحب دوحی کیدل څه دمشوری سره منافی نه دی اوداسی هم نه ده چی دامشوره دی محضی ښکاره دزړه دساتنی دپاره وی ددی اثردی پرمعاملو باندی نه وی ، بلکه ډیر وخت که دمشوره ورکوونکی رایی به دده ﷺ درایی څخه خلاف هم وه خوهغه یی قبوله کړي ده بلکه په ځینو کارونو کی نبی کریم ﷺ ته دوحی په ذریعه سرهٔ کوم خاص صورت نه وومعلوم سوی او دمعاملی ښه اړخ نه ورته ښوول کیدی اوپه مشوره سره په کارکولوکی داحکمت اومصلحت هم دی چی دآئنده دپاره امت ته دنبی ﷺ یوعملی سنت جاری پاته سی ، چی هرکله هغه ﷺ ته دمشوری کولوڅخه خلاصی نسته ، نو داسی بل څوك دی چی هغه به دعوه وکی چی ماته دمشوری کولوضرورت نسته ، په دی وجه دنبی کریم ﷺ اوصحابه کرامو ؓ څخه په داسی مسئلوکی دمشوری طریقه همیشه جاری پاته سوي ده په کوموکی چی شرعی نص (دلیل) نه وو ، او دنبی کریم ﷺ څخه وروسته په صحابه کرامو ؓ کی هم داجاری پاته سوه ، بلکه وروسته خو دداسی شرعی احکامو دمعلومولو دپاره په کوموکی چی دقرآن اوحدیث ښکاره فیصله نه وه هم مشوره عادت پاته سویده ، یعنی په مشوره سره یی ورلره حکمونه معلوم کړیدی څکه چی دحضرت علی ؓ دسوال په جواب کی نبی کریم ﷺ هم دغه طریقه کار ښوولی وو .

(خلورمه مسئله ، په اسلامي حکومت کي دمشوري درجه څه ده؟)

لکه چی لوړ ذکرسوی په قرآن کریم کی دوه ځایه دمشوری ښکاره حکم راغلی دی یو په دی ذکرسوی آیت کی او دوهم دسورت شوریٰ په آیت کی چی په هغه کی یی دربنتینو مسلمانانو په صفتونو بیانولوکی یوصفت داهم بیان کړي دی چی ، وَاَمۡرُهُمۡ شُوۡرٰی بَیۡنَهُمۡ یعنی او د دوی کار دیو بل سره په مشوره باندی وی ، په دی دواړو ځایونوکی دمشوری سره لفظ دامر ذکرسوی اودامرلفظ تحقیق په تفصیل سره لوړبیان سوي دی چی مهتم بالشان قول اوفعل ته هم ویل کیږی ، او دحکم اوحکومت دپاره هم استعمالیږی ، دامرکه اوله معنی مراد واخلی اوکه دوهمه ، دحکومت په معاملوکی مشوره اخیستل په هرصورت ددی آیتونوڅخه ضروری معلومیږی چی حکم اوحکومت ورڅخه مرادسی نوبیا خوظاهره خبره ده ، اوکه عامه

معنی ورڅخه مرادسي نوبیاهم دحکم اوحکومت معاملې مهمې وی اودمشوری قابلې وی ، په دی وجه داسلامی امیردافرض دی چی دحکومت په مهمو معاملوکی دهوښیارانو او پوهانو څخه مشوره اخلی ، دقرآن کریم دا ذکرسوی آیتونه اودنبی ﷺ اوخلفاء راشدینو رضی الله عنهم پرله پسی په دی باندی عمل کول ددی ښکاره سند دی ، په دی دواړو آیتونوکی لکه څنګه چی دحکومت په معاملوکی دمشوری ضرورت په ډاګه سو ، دغه شان ددی څخه داسلامی حکومت طریقه اود آئین (قانون) یوڅه بنیادی اصول هم راته څرګند سوه چی اسلامی حکومت یوشورایی حکومت دی چی په دی کی دامیر انتخاب په مشوره سره کیدی سی ، خاندانی میراث نه دی نن خو داسلامی تعلیماتوپه برکت سره ټولی دنیاددی اصولواهمیت منلی دی شخصی حکومتونه هم په خوښه اونارضایی سره دی طرف ته راروان دی،لیکن دنن څخه څوارلس سوه کاله مخکی زمانی طرف ته وکتل سی نو دنن زمانی د درو لویو حکومتونو په ځای د دوو لویو حکومت وو ، یودکسری بل دقیصر او د دواړو دحکومت آئین په شخصی او وراثتی بادشاهی باندی مشتمل وو ، چی په دی کی به یو واحد سړی په لکونو کروړونو انسانانو باندی په خپل قابلیت اوصلاحیت نه، بلکی دوراثت دظالمانه اصولوپر بناباندی حکومت کوی اوانسانانوته به دپالتو(بیکاره) حیوانانودرجه ورکول هم بادشاهی انعام ګڼل کیدی ددی نظریی حکومت ددنیاپه ډیره حصه باندی مسلط وو،یوازی په یونان کی دجمهوریت یوڅوخړ اوناتمام نقشونه پیداکیدلی سوای خوهغه هم دومره ناقص اوبی کاره وه چی دیوحکومت بنیاد کښیښوول په هغه باندی ګران وو، په دی وجه دیونان ددی جمهوریت په اصولو باندی هیڅکله هم یومستحکم حکومت جوړنه سو،بلکه دغه اصول دارسطو دفلسفی یوشاخ غوندی پاته سوی وه ، ددی پرخلاف اسلام په حکومت کی دوراثت غیرفطری اصول باطل کړل دحکومت دامیر مقررکول اومعزول کول یی دجمهورو په لاس کی ورکړل، چی دغه اختیاربه دوی دخپلو نمائندګانو هوښیارانو اوپوهانوپه ذریعه استعمالولی سی ، دبادشاه پرستی په لوموکی ښتی دنیاداسلامی تعلیماتوپه ذریعه ددی عادلانه اوفطری نظام سره آشناسوه اوهم دغه دجمهوریت روح دی لیکن داموجوده طرز جمهوریتونه دبادشاهی دظلم اوستم څخه دخان خلاصولو په وجه راپیدا سوه، نوداهم داسی په بی اعتدالی (نرمی) سره راغلل چی عوام یی دومره آزاد اوبی پرواه کړل چی دوی یی دحکومت اوآئین څخه داسی آزاد مالکان جوړکړل چی ددوی دزړونو او دماغونو، دمځکی اوآسمان اوټول مخلوق پیداکوونکی خدای ﷻ اودده داصلی ملکیت اوحکومت خیال غوندی هم ورڅخه ووتی ، او د دوی داجمهوریت دخدای په دوی باندی اچول کیږی پابندی هم پرزړه باندی بار اودانصاف څخه خلاف ګڼی اسلامی آئین چی څنګه دخدای ﷻ مخلوق دکسری اوقیصر اونوروشخصی حکمتونو اوبادشاهانو دزور اوظلم څخه خلاص کړل ، دغه شان یی دخدای سره نااشنا مغربی جمهوریتونوته دخدای پیژندو اودخدای دتابعداری لاره وښووله ، اودایی ورته وښوول چی دملك حاکمان وی اوکه عوام، دخدای ﷻ دراليږل سوی قانون ټول پابنددی ، د دوی دعوامو اودعوامی اسمبلی اختیارات، قانون جوړول، معزول کول اومقررول دخدای ﷻ دمقرر کړو حدونو دننه دی په دوی لازم دی چی دامیر په انتخاب کی اوبیا

دعهدو اومنصبونو په تقسیم کی دی که یو طرف ته دقابلیت اوصلاحیت پوره رعایت کوی ، نو بل طرف ته دی د دوی دینداری اوامانت داری ته هم پوره خیال کوی ، خپل امیر داسی سړی متخب کوی چی په علم تقوٰی ، دینداری ، صلاحیت اوسیاسی تجربه کی ترټولو غوره وی او ... منتخب سوی امیربه هم آزاد اودخپل اختیارنه وی ، بلکه داهل الرایی (درایی دخاوندانو) څخه به دمشوری اخسـو پابند وی ، دقرآن شریف ذکر سوی آیت او دنبی کریم ﷺ اودخلفاء راشدینو رضی الله عنهم کارونه په دی باندی عادلانه شاهدی ورکوی دحضرت عمر رضی الله عنه ارشاد دی ، لَاخِلَافَةَ اِلاَّ عَنْ مَشْوَرَةٍ یعنی دشورائیت څخه پرته خلافت نسته (کنزالعمال په حواله دابن ابی شیبة) شورائیت اومشوری ته په اسلامی حکومت کی اساسی اوبنیادی حیثیت حاصل دی تردی چی که دحکومت امیر دمشوری څخه آزادسی ، یاددا سی خلقو څخه مشوره اخلی چی دشریعت پربنا باندی دمشوری اهل نه وی نوبیاددغه امیرمعزول کول ضروری دی .

ذَکَرَ ابْنُ عَطِيَّةَ اَنَّ الشُّوْرٰی مِنْ قَوَاعِدِ الشَّرِيْعَةِ وَعَزَائِمِ الْاَحْكَامِ وَمَنْ لاَّ يَسْتَشِيْرُ اَهْلَ الْعِلْمِ وَالدِّيْنِ فَعَزْلُهُ وَاجِبٌ، هٰذَا مَا لاَ خِلاَفَ لَهُ (البحر المحيط لابی حيان)

ابن عطية رحمه الله فرمایلی دی چی شوارئیت دشریعت دقاعدو اوبنیادی اصولوڅخه دی کوم امیر چی دعالمانو او دیندارانو څخه مشوره نه اخلی دهغه معزول کول واجب دی او دا یو داسی مسئله ده چی دچا اختلاف په کی نسته دمشوری دضروری کیدوڅخه چی اسلامی حکومت ته او ددی اوسیدونکو ته کوم برکتونه اوفائدی حاصلیږی ددی اندازه ددی څخه ولګوی چی نبی کریم ﷺ دمشوری څخه په رحمت سره تعبیر فرمایلی دی ابن عدی اوبیهقی دابن عباس رضی الله عنه څخه روایت کړي دی چی کله دا آیت نازل سو نونبی کریم ﷺ ارشاد وفرمایی چی الله ﷻ او دهغه رسول ﷺ ته ددی مشوری ... جت نسته لیکن الله ﷻ دازمادامت دپاره یو رحمت جوړکړي دی (بیان القرآن) مطلب دا دی چی که الله ﷻ غوښتی نو خپل رسول ﷺ ته به یی هر یو کار په ذریعه دوحی ښووی ، په یو کار کی به یی هم مشوری ته ضرورت نه پیښیدی لیکن دامت مصلحت په دی کی وو چی د دوی په ذریعه دمشوری سنت جاری کړی ، په دی وجه یی ... کارو... داسی پرېښوول چی وحی په کی نازله نه سوه په دی کی یی دوی ته دمشوری اخستلو هدایت وفرمایی .

(پنځمه مسئله ، په مشوره کې چې اختلاف درایو وسي نو دفیصلې به څه صورت وي؟)

په مسئله کی چی اختلاف درایی راسی نوآیادنن صبادپارلیمانی اصولو په شان به داکثریت په فیصله نافذکولو باندی امیرمجبور وی اوکه ده ته به اختیار وی چی اکثریت وی اوکه اقلیت ، کوم طرف ته چی دلیلونه مضبوط وی او دحکومت فائده اومصلحت په کی زیات په نظرراځی ، دغه به اختیار وی؟ دقرآن اوحدیث او دنبی کریم ﷺ دکارو څخه دا خبره نه ثابتیږی چی داختلاف درایی په صورت کی به امیرد اکثریت په رایی باندی دفیصلی کولو پابند او مجبور وی ، بلکه دقرآن کریم دځینو اشارو او داحادیثو او صحابه وو رضی الله عنهم دعمل څخه دا خبره ښکاره او واضحه ده ، چی داختلاف رایی په صورت کی امیر ته چی کوم اړخ غوره اوقوی معلوم سی هغه اختیارولی سی که څه هم داکثریت مطابق وی یاداقلیت ، البته امیر دخپل اطمینان حاصلولو دپاره لکه څنګه چی په نورو دلیلونو باندی نظرکوی دغه شان چی اکثریت

په یو شي باندې متفق سي دا هم ځینې وخت دده دپاره داطمنان باعث جوړیدای سی ، په ذکر سوی آیت باندې چې فکر وسي نو په دې کې رسول کریم ﷺ ته دمشورې دحکم ورکولو څخه وروسته فرمایي ، فَاِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ یعنی دمشورې کولو څخه وروسته چې دې کوم اړخ ته قصد وکې نو بیا په الله ﷻ توکل کوه ، په دې کې یې دعَزَمْتَ په لفظ کې دعَزْمْ یعنی حکم نافذکولو پخه اراده کول یوازې نبی کریم ﷺ ته منسوب کړه عَزَمْتُمْ یې ونه ویل چې په قصداوحکم نافذکولوکې ورڅخه دصحابه وو﷽ شرکت معلوم سوی وای ، ددې اشارې څخه ثابته سوه چې دمشورې اخستو څخه وروسته حکم نافذکول او عَزْمْ صرف د امیر معتبر دی ، حضرت عمر بن الخطاب ﷺ به ځینې وخت چې ددلائلو په لحاظ سره ورته دعبدالله بن عباس ﷺ رایه زیاته مضبوطه ښکاره سوه نو دهغه په رایي به یې فیصله نافذه کوله به یې ، حال دا دی چې په مجلس کې به اکثر داسې صحابه ﷺ موجود وه چې تر ابن عباس ﷺ په عمر اوعلم اوشمارکې زیات وه ، نبی کریم ﷺ ډیر واره دشیخینو حضرات صـ... اکبر اوفاروق اعظم ﷺ رایوته دجمهورو صحابه وو﷽ په مقابله کې ترجیح ورکړي ده ، تردې پورې چې داسې به ګنل کیده چې دا ذکر سوی آیت یوازې ددې دوو حضراتو څخه دمشورې اخیستلو دپاره نازل سوی دی حاکم په مستدرك کې په خپل سندسره دحضرت ابن عباس ﷺ څخه روایت کړی دی چې .

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ فِيْ قَوْلِهِ تعالى (وَشَاوِرْهُمْ فِيْ الْاَمْرِ) قَالَ اَبُوْبَكر وَعُمَر (ابن کثیر)

ابن عباس ﷺ مایي چې په دې آیت کې د شَاوِرْهُمْ دضمیر څخه مراد حضرات شیخین ﷺ دی .

دکلبي روایت ددې څخه نور هم زیات واضح دی .

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ قَالَ نَزَلَتْ فِيْ اَبِيْ بَكْرٍ وَعُمَر وَكَانَا حوارى رَسُوْلِ اللهِ وَوَزِيْرَيْهِ وَاَبَوَيِ الْمُسْلِمِيْنَ .

ابن عباس فرمایي چې دا آیت دحضرت ابوبکر اوعمر ﷺ څخه دمشورې داخستو دپاره نازل سوي دی دا دواړه حضرات دنبی کریم ﷺ خاص صحابیان او وزیران وه اودمسلمانانو مُرَبّي (دپلار په شان پالونکي) وه (ابن کثیر)

نبی کریم ﷺ یو وار شیخینو حضراتو ﷺ ته وفرمایل .

لَوْ اجْتَمَعْتُمَا فِيْ مَشُوْرَةٍ مَا خَالَفْتُكُمَا (ابن کثیر بحواله مسند احمد)

هرکله چې تاسې دواړه په یوه رایي باندې متفق سې نوزه ستاسې د دواړو خلاف نه کوم .

یواشکال اودهغه جواب: دلته دا اشکال پیداکیږي چې دا خو دجمهوریت خلاف ده او دشخصي حکومت طرز دی او په دې وجه سره جمهوروته دنقصان رسیدو بیره ده ، جواب یې دا دی چې اسلامي قانون ددې رعایت اول کړي دی ځکه چې عوامو ته یې دا اختیارنه دی ورکړی چې څوك غواړي هغه خپل امیر جوړ کې بلکه پردوی یې لازمه کړي ده چې دعلم او عمل اودکار دصلاحیت اودخدای ﷻ څخه دبیرې ، دینداری اوامانتداری په لحاظ سره چې کوم سړی ترټولو ښه وګني ، یوازې هغه دې امیر خوښ کې نو ورو... کوم سړی چې ددې اعلی صفتونو په بناسره منتخب سوی وی په ده باندې داسې پابندي اچول کومې چې په بې دینوفاسقانو اوفاجرانو باندې اچول کیږي دعقل او انصاف قتلول ، او دکار کوونکو همت ماتول او دملك او ملت په کارکې بندیز غورځول اوخند پیدا کول دی .

(شپږمه مسئله په هر کار کي دمکمل تدبیر کولو څخه وروسته په الله ﷻ باندي توکل کول)

دلته داخبره دغور قابله ده چې دحکومت دنظام او په نورو مهمو کارونو کي دتدبیر اومشوری داحکامو څخه وروسته یی دابنوونه کړي ده چي دټولو تدبیرونو کولو څخه وروسته بیاهم که چي دکار کولو اراده وکي نو پر خپله رایی، عقل اوتدبیرونو به تکیه نه کوی بلکی تکیه به یوازی پر الله ﷻ کوی ځکه چي داټول تدبیرونه دالله ﷻ په قبضه اوقدرت کي دی انسان څه دی اودده رایی اوتدبیر به څه وی ، هرانسان په خپل عمر کي په زرګونو واقعاتو کي خپله دا رسوایی وینی چي بغیر دالله ﷻ درضا څخه یوتدبیر هم نه سی کار ګر کیدای . مولانارومی رحمه الله ښه فرمایلی دی .

خویش را دیدم ورسوایی خویش .... امتحان ما مکن ای شاهِ بیش

یعني مونږ خپله کمزوری اورسوایی لیدلی ده ، نور زیات په امتحان کي مونږ مه اچوه .

د فَاِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ جملی څخه دا خبره هم په ډاګه سوه چي توکل داسبابو اوتدبیر پاته کولو نوم نه دی ، بلکه دنړدی اسبابو پاته کول او توکل کول دپیغمبرانو علیهم السلام دسنتو څخه او دقرآن دتعلیم څخه خلاف کاردی البته په لیری اسبابو اوبی کاره فکرونو کي اخته کیدل یایوازی اسباب اوتدبیرونه خاص اثرکوونکی ګڼل اودمسبب الاسباب اودکارونو تدبیر جوړوونکی الله ﷻ څخه غافله اوبی پرواه پاته کیدل بی شکه چي دتوکل څخه خلاف خبره ده ، داسبابو او تدبیر کولو سره په الله ﷻ توکل په کار دی .

إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللّٰهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي

که الله ستاسی مدد و کړی نوڅوك به په تاسی باندی غالب نه سی او که ستاسی مدد ونه کړی نو بیا داسی څوك دی

يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿۱۶۰﴾ وَمَا

چی ستاسی مدد وکړل سی دهغه څخه وروسته او خاص په الله باندی پروسه په کارده مسلمانانو لره ، او

كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ

دنبی کار نه دی چی پټ کړی اوڅوك چي پټ کړی هغه به راوړی خپل پټ کړل سی په ورځ دقیامت کی ،

ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿۱۶۱﴾ أَفَمَنِ

بیا به پوره پیدا کی هرڅوك څه چی یی ګټلی وی او په دوی به ظلم نه وی ای پس هغه سری چی

اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللّٰهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِّنَ اللّٰهِ وَمَأْوٰىهُ جَهَنَّمُ

چی تابع دی درضا دالله برابر یدسی دهغه چاچی ویی ګټله غصه دالله او دده ځای دوږخ دی

وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿۱۶۲﴾ هُمْ دَرَجٰتٌ عِنْدَ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ بَصِيرٌۢ بِمَا

او څه بد ځای ته ورسیدی ، دخلقو مختلفی درجی وی دالله په نزد او الله وینی څه

يَعْمَلُونَ ﴿۱۶۳﴾ لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا

چی دوی کوی ، الله احسان وکی په ایماندارو باندی چی وی لیږی په دوی کی رسول

مِّنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِهٖ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ

د دوی څخه وایی په دوی باندی آیتونه دهغه او پاکوی دوی (یعنی دشرك وغیره څخه) او ښیی دوی ته کتاب

وَالْحِكْمَةَ ۚ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلٰلٍ مُّبِينٍ ﴿۱۶۴﴾ أَوَلَمَّآ

او دکار خبری او دوی خو دمخکې څخه په ښکاره گمراهی کی وه ، ای څه

أَصٰبَتْكُمْ مُّصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِّثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنّٰى هٰذَا ؕ قُلْ

وخت چی ورسیدی تاسی ته یو تکلیف چی تاسی رسولی وو ددې څخه دوه چنده نو وایی چی دا دکوم طرف څخه راغی ،

هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ ؕ إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿۱۶۵﴾ وَمَآ

ته ووایه چی دا تکلیف تاسی ته ورسیدی ستاسی دطرف څخه ، بیشکه الله ﷻ په هرڅه باندی قادر دی ، او څه

أَصٰبَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعٰنِ فَبِإِذْنِ اللّٰهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۶۶﴾

چی تاسی ته درپیښ سوه په هغه ورځ چی مخامخ سول دوه فوجونه نو دالله په حکم سره او په دی وجه چی معلوم کی

وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا ۚ وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قٰتِلُوا فِي سَبِيلِ

ایمانداران، او ودی دپاره چی معلوم کری هغه چی منافقان دی او وویل سوه دوی ته چی راسی جنگ وکی دالله په لاره کی ،

اللّٰهِ أَوِ ادْفَعُوا ؕ قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّاتَّبَعْنٰكُمْ ؕ هُمْ لِلْكُفْرِ

یادفع کری دښمن ، وی ویل که مونږ ته معلوم وی جنگ نو خامخا به ستاسی سره وه دغه خلق په دی ورځ کفر ته

يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمٰنِ ۚ يَقُولُونَ بِأَفْوٰهِهِمْ مَّا لَيْسَ

نژدی دی په نسبت دایمان ، وایی په خولو سره هغه چی نسته

فِيْ قُلُوْبِهِمْ ۗ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُوْنَ ﴿١٦٧﴾ اَلَّذِيْنَ قَالُوْا لِاِخْوَانِهِمْ

په زړونو د دوی کی، او الله ﷻ ښه پيژني څه چي دوی پټوی، هغه خلق دي چي وايي خپلو وروڼو ته

وَقَعَدُوْا لَوْ اَطَاعُوْنَا مَا قُتِلُوْا ۗ قُلْ فَادْرَءُوْا عَنْ اَنْفُسِكُمُ

او په خپله ناست وی که دوی زموږ خبره منلی نو نه به مړه کيدل، ته ووايه نو منع کړی د ځان خپل څخه،

الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿١٦٨﴾ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ قُتِلُوْا فِيْ

مرګ که تاسي رښتيني ياست، او ته مه ګڼه دغه خلق چي مړه سوی دی

سَبِيْلِ اللّٰهِ اَمْوَاتًا ۭ بَلْ اَحْيَاۗءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُوْنَ ﴿١٦٩﴾ فَرِحِيْنَ

دالله په لاره کی، مړه، بلکه دوی ژوندی دی دخپل رب سره خوری چيښي، خوشحاليږي

بِمَآ اٰتٰىهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ ۙ وَيَسْتَبْشِرُوْنَ بِالَّذِيْنَ لَمْ يَلْحَقُوْا

په هغه باندی چي ورکړه دوی لره الله ﷻ دخپل فضل څخه، او زيری اخلی دهغو دطرفه چي لاتر اوسه نه دی

بِهِمْ مِّنْ خَلْفِهِمْ ۙ اَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿١٧٠﴾

رسيدلی دوی ته د دوی څخه وروسته په دی وجه چي نه څه بيره سته په دوی او نه څه غم،

يَسْتَبْشِرُوْنَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ ۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيْعُ اَجْرَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٧١﴾

زيری اخلی په نعمت دالله سره او په فضل سره او په دی خبره سره چي الله نه ضائع کوی مزدوری دايماندارو.

دآيتونو تړون : داحد په واقعه کی په عارضی ماتی او دمسلمانانو په پريشانی باندی دصحابه کرامو ؓ دتسلی دپاره نبی کريم ﷺ ته دڅوکارونو حکم سوی وو چي په دی سره دنبی کريم ﷺ دخفګان خطره خوليری سوه، ليکن دی حضراتو ؓ ته په دی واقعه کی په خپلی ماته خوړلو باندی افسوس هم وو، په دی وجه په ذکرسوو دولسو آيتونو کی په اولنی آيت کی ددوی دماتی خوړلو افسوس دزړه څخه وباسی، دارنګه دبدر په ورځ په مال دغنيمت کی يو پټو ورك سونو ځينو ناپوهانو يامنافقانو، خلقوو ويل چي شايد نبی کريم ﷺ به اخستی وی، او دا کار حقيقةً ياصورةً خيانت دی دنبی کريم ﷺ شان مبارك ددی څخه پاك او ډير لوړ دی، په دی وجه په دوهم دريم او څلورم آيت کی يی دنبی کريم ﷺ لوی شان او عظيم صفت دامانت داری او ددی خيال غلطی بيان کړه، په پنځم آيت کی يی دنبی کريم ﷺ وجود مبارك يو لوی نعمت

و د دوی راتلل یې د انسانیت دپاره یو عظیم رحمت او لوی احسان واضحه کړی ، چونکه پر مسلمانانو د اشکست یو ډیر سخت بوج او بار و و چې سره ددې چې مونږ مسلمانانو یو نود امصیبت پر مونږ باندې و نې او د کوم طرف څخه راغی ، په دې وجه صحابه کرامو ﷺ ته تعجب او افسوس وو . او دا رنګه منافقانو به ویل چې که داخلق په کورونو کې ناست وای نو نه به وا ، هلاك سوي او ددې شهیدانو مرګ یې بدنصیبي او محرومي ګڼله ، په دې وجه یې په شپږم ، اووم او اتم آیت کې په بل عنوان سره ددې عارضي مصیبت او تکلیف وجه او حکمت ښکاره کې او ددې په ضمن کې دمنافقانو تردید هم وسو .
اوپه نهم آیت کې یې ددې غلطې عقیدې ردوکې چې په کورونو کې کښېنستل دهلاکت څخه نجات دی اوپه لسم، یولسم، اودولسم، آیت کې یې دشهیدانو داعلی درجې کامیابی اوحقیقي ژوند ده میشه نعمتونو اوخوشحالو ثابت والي بیان کې چې هغوی حقیقي ژوند او خوشحالي پیدا کړه .
لنډتفسیر: که الله ﷻ ستاسي ملګرتیا وکړي نوستاسي څخه بیاهیڅوك ګټه نه سي کولی اوکه ستاسي سره ملګرتیاونه کړي نودده څخه وروسته بیاڅوك دی چې ستاسي ملګرتیا وکړي (اوتاسي غالب کړي) اوبوازې پرالله ﷻ باندې ایمانداراتو لره اعتماد ساتل په کار دی او دنبي ﷺ شان دانه دی چې هغه (نعوذ بالله) خیانت وکي حال دا دی چې (دخیانت کوونکي به په قیامت کې رسوایي اوشرمندګي وي څکه چې) کم سړي خیانت وکي دغه سړی به دغه خپل دخیانت شی دقیامت په ورځ (دحشرپه میدان کې) حاضرکړي (چې ټول خلق په خبرسي اودټولوپه وړاندې به شرمنده اورسوا سي) بیابه (دقیامت دمیدان څخه وروسته) هرسړي ته (ددې خیانت کوونکو څخه) دده دکړو (په دوږخ کې) پوره بدله ورسیږي اوپردوی به بالکل ظلم نه وي (چې ګویاتر . . زیاته سزابه ورته ورسیږي ، غرض دا دی چې خیانت کوونکي په غضب سوي او د دوږخ مستحق سو اوانبیاء ﷺ به دالله ﷻ درضا لټولوپه وجه په قیامت کې سر لوړي وي نو پس دا دواړه کارونه نه سي جمع کیدی لکه چې وړاندې ارشادد) نوداسي سړي چې درضادحق تابع وي (لکه نبي ﷺ) آیا دی به دداسي سړي په مثال سي چې دالله ﷻ دغضب مستحق وي او ځای یې دوږخ وي (لکه خیانت ګر) او دغه دورتلو بیکاره ځای دی (هیڅکله دواړه برابرنه وي ب ، دا چې ذکر سوه (یعني تابعداران درضادحق اوپه غضب سوي) په درجوکې به مختلف وي دالله ﷻ په نزد (چې تابعدار محبوب اوجنتي دی او په غضب سوي دوږخي دي) اوالله ﷻ ښه ویني د دوی عملونه (په دې وجه به دهر یوه سره دهغه مناسبه معامله وفرمایي) په حقیقت کې الله ﷻ په مسلمانانو ب ندې (لوی) احسان وکې چې په دوی کې یې ددوی دجنس څخه یو داسي (عظیم الشان) پیغمبر ﷺ راولیږی چې هغه دې خلګوته دالله ﷻ آیتونه (او احکام) وایي اوري یې او (دظاهري اوباطني پلیتیوڅخه) دا خلګ پاکوي او دوی ته کتاب (الهي) او دپوهي خبري ورازده کوي اوپه یقین سره داخلق (ستادراتلو څخه) مخکې په ښکاره غلطي (یعني ش ك اوکفر) کې (اخته) وه اوکله چې (په احدکې) تاسي داسي وخوړه چې دهغه دوه چنده تاسي (په بد . ګټه کړې وه (څکه چې په احدکې اویا مسلمانان شهیدان سول اوپه بدرکې اویاکافران قیدیان سوي اواویاقتل سوي وه) نوآیا په داسي وخت کې تاسي (په طور داعتراض نه

صحیح په طوردتعجب) داسی وایاست چی (سره ددی چی مونږ مسلمانان یو) دا (شکست) دکوم طرف څخه وسو (یعنی ولی وسو) ته ورته ووایه چی داشکست ستاسی دطرف څخه وسو (که دنبی کریم ﷺ دراینې خلاف مونه وی کړی نوشکست به مونه وای خوړلای ځکه چی ددی قیدسره دفتح وعده سوی وه) بی شکه الله ﷻ ته په هرشی باندی پوره قدرت دی (هرکله چی تاسی دخپل طاقت سره مطابق حُکم ومنی نوتاسی یی غالب کړاست اوکله چی تاسی دهغه خلاف وکړه نوتاسی یی مغلوب کړاست) اوکوم مصیبت چی په تاسی پریوتی، په کومه ورځ چی دوی ډلی (د مسلمانانو اوکفارو) یوبل ته (دجنگ دپاره) مخامخ سوی (یعنی داحدپه ورځ) نو (دغه مصیبت) دخدای ﷻ په حکم سره راغی (ځکه چی څوچنده حکمتونه وه چی بیان یی لوړ سوي دي) او (په دی کی یوحکمت دا دی) ددی دپاره چی الله ﷻ مومنان هم ووینی (ځکه چی دمصیبت په وخت کی اخلاص اوغیراخلاص ښکاره کیږی لکه چی داسی تیرسوی هم دی) اوهغه خلګ هم ووینی چاچی دنفاق کاروکی اودوی ته (دجنگ شروع کیدوپه وخت کی هرکله چی دری سوه کسانود مسلمانانو سره ملګرتیا پرینبوله لکه چی مخکی تیرسوی دی) داسی وویل سوه چی (دجنگ میدان ته) راسی (بیاکه همت درپه کی وی نو) دالله ﷻ په لاره کی جنگ وکی یا (که همت درپه کی نه وی نو شمیر زیات کړی) ددښمنانو دفع وکی (ځکه چی ډیریووینی نو په دوی به رعب راسی اوشایدچی په دی سره واپس سی) دوی وویل که چیری مونږ لیدلی چی دا دطریقی جنگ دی نوخامخابه ستاسره سوی وای (لیکن داځنګه جنگ دی چی دغه خلګ ترتاسی دری څلورچنده زیات دی اوبیا په دی سربیره د دوی سره سامان هم زیات دی نو په داسی حالت کی جنگ کول ځان هلاکت ته غورځول دی ، جنگ خو دی ته نه ویل کیږی ، الله ﷻ په دی باندی فرمایی چی) دا منافقان په دغه ورځ (هرکله چی داسی سخت جواب یی ورکړی وو) کفر ته (په ښکاره هم) ډیر نژدی سو په نسبت سره دهغه حال څخه چی دوی (مخکی په ظاهره سره) ایمان ته (څه قدر) نژدی وه (ځکه اول چی که څه هم دوی په زړه سره مومنان نه وه مګرد مسلمانانو په وړاندی به یی دموافقت خبری جوړولی خوپه دی ورځ داسی سپین سترګی پوراغله چی ښکاره په ښکاره یی دمخالفت خبری دخولی څخه ووتلی ، په دی وجه چی یی اول ایمان ته څه ظاهری نژدی والی وو ، هغه کفرته په نژدی والی باندی بدل سواو دانژدی والی دهغه نژدی والی څخه زیات ځکه دی چی دموافقت دغه وړاندینی خبری ددوی دزړه څخه نه وی نوپه دی وجه زوروری نه وی اودادمخالفت خبری دزړه څخه وی، په دی وجه یی ویناهم زوروره وه) داخلق په خپلی خولی سره داسی کوی چی په زړونوکی یی نسته (یعنی په زړه کی یی دادی چی ددی مسلمانانو سره هیڅکله هم ملګرتیاونه کړی که څه هم دجنگ دطریقی ولی نه وی) اوالله ﷻ ښه پیژنی هغه څه چی دوی یی په خپل زړه کی ساتی (په دی وجه ددی خبری غلطوالی الله ﷻ ته معلوم دی) دوی داسی خلق دی چی (په خپله خوپه جهادکی شریك نه سوه او) دخپلو (هم نسبو) ورونو په نسبت (کوم چی قتل سو په کورونوکی) ناست خبری جوړوی چی که زمونږخبره یی منلی وای (یعنی زمونږپه منع کولوسره نه تلی) نو (بی فائدی) به نه وای قتل سوی ته ورته ووایه چی ښه ده نوتاسی دخپل ځان څخه مرګ واړوی که تاسی (په دی خیال

کی) رښتینی یاست (چی دمیدان په تلوکی هلاکت دی ځکه چی دقتل څخه خلاصیدل خودمرګ څخه دخلاصیدو دپاره په کار دی نوکله چی پرمقرره وخت باندی په کورکی په ناستی سره هم مرګ راځی نو قتل هم دمقرر وخت څخه نه سی بچ کیدی) او(ای مخاطبه) کوم خلق چی دالله ﷻ په لاره کی (یعنی ددین دپاره) قتل سی ، دوی (دنورو مړو په شان) مړه مه ګڼه ، بلکه دغه خلق (په یوه ښایسته ژوندسره) ژوندی دی (او) خپل رب ته نژدی (یعنی مقبول دی) دوی ته رزق هم رسیږی (او) خوشحاله دی په هغه شی سره کوم چی دوی ته الله ﷻ په خپل فضل (اوکرم) سره ورکړی دی (مثلاً دنژدیکت درجی اونور، یعنی ظاهری رزق ورته هم رسیږی اومعنوی یعنی خوشحالی هم) او (څنګه چی دوی په خپل حال خوشحاله دی دغه شان) کوم خلګ (چی اوس په دنیاکی ژوندی دی او) دوی ته نه دی رسیدلی (بلکه) ددوی څخه وروسته پاته دی دهغوی هم پردی حالت باندی (دغه شهیدان) خوشحالیږی چی (که دوی هم شهیدان سی نوزمونږپه شان) به پردوی هم هیڅ بیره واقع کیدونکی نه وی اونه به دوی (په هیڅ قسم) غم جن وی (غرض دادی چی دوی ته دوی خوشحالیانی حاصلی وی یوه دخان متعلق دوهمه دخپلوتعلق دارانو متعلق مخکی یی ددی دواړو خوشحالیو سبب داوښووی چی) دوی (پرخپل حالت باندی خو) خوشحالیږی په وجه دنعمت اوفضل دالله ﷻ (کوم چی دوی ولیدی چی) الله ﷻ دایماندارو (دعمل) اجرنه ضائع کوی (نوکوم خلق چی د دوی تعلق داران وروسته پاته دی اوپه نیکو کارونو جهاد اونورو کی اخته دی، دوی ته به هم داسی انعامونه ورسیږی)

معلومات اومسئلي

(دغنیمت په مال کي غلاکول لویه ګناه ده دیونبي څخه دداسي ګناه احتمال هم نسته)

آیت مَاكَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَّغُلَّ دا دیوخاص واقعی په باره کی راغلی دی ددی په څنګ کی د (غلول) یعنی دغنیمت دمال دغلامسئله راغله ، دترمذی دروایت مطابق واقعه دا ده چی دبدرپه جهادکی په مال غنیمت کی یوپټو ورك سوځینی خلقو وویل چی شاید نبی کریم ﷺ به اخستی وی ، داسی خبره کوونکی که منافقان وه‌نو بیاخو څه لیری خبره نه ده اوممکنه ده چی څوك ناپوه مسلمانان وی نودهغوی به داګمان ووچی نبی کریم ﷺ ته داسی اختیارسته ، په دی باندی دا آیت نازل سو، چی غلول ته یی لویه ګناه وویل اودقیامت په ورځ یی ددی سخته سزاذکر کړه ، اوداچی دیونبی متعلق داګمان کول چی ده به داګناه کړی وی دادیر عبث تور پوری کول دی ، ځکه چی پیغمبران علیهم السلام دهری ګناه څخه پاك وی لفظ د(غلول) مطلق دخیانت په معنٰی کی هم استعمالیږی ، اوخاص کر په مال غنیمت کی دخیانت دپاره اودغنیمت په مال کی غلا اوخیانت کول دعامو غلاګانو او خیانتونو څخه زیات سخت دی ځکه چی دغنیمت په مال کی دټول اسلامی لښکرحق دی نوچاچی په دی کی غلاوکړه ده دسوونو زرګونوخلقو څخه غلاوکړه ، که څه وخت بیادی داحق واپس کول هم وغواړی نوډیره ګرانه ده چی ټولوته ددوی حق وررسوی یایی په معاف کی، په خلاف دنورو غلاګانو څخه چی مالك یی معلوم وی نوڅه وخت چی الله پاك توفیق ورکی دتوبی نوچی دهغه حق اداکی یایی معاف کی نوبری کیدی سی ، هم داوجه ده چی په یوه غزاکی یوسړی

دوړې څه برخه پټه کړه دځان سره يې کښينبوله دغنيمت دمال دتقسيمدو څخه وروسته ده ته خيال راغى ودغه وړې يې دنبي ﷺ په خدمت كې حاضره كړه ، دى ﷺ سره ددې چې رحمت للعٰلمين وو اوپرامت باندې ترمور اوپلار زيات شفقت كوونكى وو ، دايې ورته وويل اودې يې واپس كې چې اوس به دازه په څه ډول سره په ټول لښكركې تقسيموم اوس به ته دادقيامت په ورځ حاضروې ، نوپه دې وجه د غلول سزاهم ترعامو غلاگانو سخته ده چې دحشرپه ميدان كې چې ټول مخلوق جمع وي دټولوپه مخكې به دې داسې رسوا كيږي چې دكم مال ده غلا كړې وي، هغه به دده پراوږو باندې باروې ، په صحيحينو كې په روايت دابوهريره رضي الله عنه ذكردې چې نبي كريم ﷺ فرمايلي دې چې گوري داسې نه سى چې په قيامت كې څوك داسې ووينم چې دهغه پراوږو باندې يواوښ باروي (اودااعلان كيږي چې ده دغنيمت دمال څخه دااوښ پټ كړي وو) دغه سړى كه زماڅخه دشفاعت طلب كوي نوزه به ورلره صفاجواب وركړم چې ماتاسې ته دالله ﷻ حكم رسولى وو اوس زه هيڅ نه سم كولى ، الله ﷻ دې مونږ وساتي ، دا دحشر دميدان رسوايي به داسې وي چې په ځينو رواياتو كې داسې دې چې دچاسره دامعامله وي هغه به آرزو كوي چې ماجهنم ته وليږي چې ددې رسوايي څخه خلاص سم .

(دوقف مالونو اوسركاري خزانوڅخه غلاكول دغلول په حكم كې دي)

هم دا حال دمسجدونو ، مدرسو ، خانقاه گانو او داوقافو دمالونو دى، چې په دې كې دزرگونو لكولو مسلمانانو چنده وي كه معاف كول يې وغواړي نود يو چا څخه به يې معاف كوي دغه شان دحكومت دسركاري خزانې (بيت المال) حكم دى، ځكه چې په دې كې دټول ملك داوسيدونكوحق دى څوك چې ورڅخه غلاوكي، هغه دټولو څخه غلاوكړه ليكن چونكه دامالونه په عام طورسره داسې وي چې ددې څوك سړى مالك نه وي نگراني كوونكي يې اكثره بې پروايي كوي نوپه دې وجه په كې دغلا موقعې ډيرې وي ، په دې وجه نن صباپه دنياكې ترټولو زياته غلا اوخيانت په دې مالونوكې كيږي اوخلق ددې دبدانجام اودلوى گناه څخه غافله دي ، ددې جرم سزادجهنم پرعذاب سربيره دحشر دميدان رسوايي هم ده اودنبي كريم ﷺ دشفاعت څخه محرومي هم (الله ﷻ دې مونږ ته پناه ورڅخه راكي) آمين.

(دنبي كريم ﷺ وجود مبارک په ټول انسانيت باندې ترټولو لوى احسان دى)

لَقَدْ مَنَّ اللهُ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ الاية : ددې مضمون يوآيت تقريباً په دې الفاظوسره په سورت بقره كې تيرسوى دى چې تفصيل اوتشريح يې هلته پوره سوى ده ، هلته يې وگوره ، دلته په دې آيت كې يولفظ زيات دى ، لَقَدْ مَنَّ اللهُ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ يعني نبي كريم ﷺ يې دنياته راوليږى نودا الله ﷻ په مومنانو ډيرلوى احسان كړي دى ددې په باره كې خواول داخبره دفكرقابله ده چې نبي كريم ﷺ دقرآن دتصريح مطابق رحمة للعالمين دى او دټول مخلوق دپاره د دوى وجودلوى احسان دى دلته يې ځانگړي دمسلمانانو دپاره فرمايل داسې دى، لكه څنگه چې يې قرآن كريم لره هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ فرمايلى دى ، اودقرآن كريم دټول عالم دپاره هدايت كيدل دنورو آيتونو څخه ثابت دى ، ليكن په ځينې ځايونوكې يې دادمتقيانو سره خاص كړيدى ددې وجه په دواړو ځايونوكې په شريكه سره يوه ده چې كه څه هم دنبي كريم ﷺ وجودمبارك دټول

مخلوق اوهرمومن اوکافر دپاره لوی نعمت اولوی احسان دی ، دغه شان قرآن کریم دټول انسانیت دپاره صحیفه دهدایت ده ، لیکن کله چی ددی نعمت او هدایت نفع یوازی مومنانو اومتقیانو حاصله کړه ، په دی وجه یی په څه ځایونوکی ددوی سره خاص کی بیان کړه دوهمه خبره دنبی کریم ﷺ دمومنانو دپاره یادټول عالم دپاره دلوی نعمت اولوی احسان کیدلو تشریح اووضاحت دی داخبره داسی ده چی که دنن وخت انسان روحانیت هیرونکی اودمادیت (یعنی دظاهری ښایست) تابعداری کوونکی نه وای نو ددی مضمون تشریح اووضاحت تا بیاضرورت نه وو دعقل څخه کاراخستونکی هر یوانسان به ددی لوی احسان دحقیقت څخه په خپله خبروو ، مګرکیږی داسی چی نن وخت انسان ددنیاپه حیوانانوکی ترټولو دزیات هوښیارحیوان څخه ماسوابل هیڅ نه دی پاته سو دی احسان اوانعام یوازی هغه شی ته وایی چی دده دګیډی اونفسانی خواهشاتو سامان تیاروی ، دده دوجود داصل حقیقت څخه چی دده روح دی دهغه دښه والی اوخراب والی څخه دی سراسر غافله سویدی ، په دی وجه ددی تشریح ته ضرورت دی ، چی انسان ته اول داوښوول سی چی دده حقیقت یوازی دځوهډوکو اوغوښی اوځرمنی مجموعه نه ده ، بلکه دانسان حقیقت (یعنی اصلیت) هغه روح دی چی دده دبدن سره پیوست دی، ترڅو پوری چی داروح دده په بدن کی وی تردغه وخته پوری انسان، انسان دی ، دده دانسانیت حقوق قائم دی، برابره خبره ده که دی هرڅومره کمزوری ضعیف اومرګ ته نژدی هم وی ، دهیچا داطاقت نسته چی دده پرجایداد اومال باندی قبضه وکی یادی دخپلوحقونو څخه محرومه کی ،لیکن څه وخت چی داروح دده دبدن څخه جلاسی، نوبرابره خبره ده که هغه هرڅومره قوی اوپهلوان هم وی، او دده اندامونه ټول په خپل اصلی شکل کی وی ، دی انسان پاته نه سو، دده هیڅ حق په خپل جایداد اومال کی باقی پاته نه سو، پیغمبران علیهم السلام دنیاته ددی دپاره راغلی دی چی دوی دانسان دروح صحیح پالنه وکړی ، دانسان څخه حقیقی انسان جوړکی ددی دپاره چی دده دبدن څخه کم عملونه اوکارونه کیږی هغه دانسانیت (سړیتوب) دپاره فائده مندثابت وی دی ددرنده ګانو اوزهری حیوانانوپه شان نورمخلوق ته ضرر اوتکلیف نه رسوی اوخپله هم په خپل انجام باندی ځان پوه کی ځان ته دآخرت دهمیشه ژوند دپاره سامان تیارکی ، زمونږ نبی کریم ﷺ ته چی دانبیاوو علیهم السلام په ټوله کی دامامت اوسرداری مرتبه حاصله ده ، دانسان څخه په صحیح انسان جوړولوکی دده ﷺ شان دټولو انبیاوو علیهم السلام څخه ډیرلوړدی ده دمکی په خپل ژوندکی یوازی دغه دخلګو جوړولو کاروکی اودانسانانو یوه داسی معاشره یی تیاره کړه چی مقام یی دملائکو ترصفونو مخکی دی اومخکی اوآسمان ددی څخه مخکی داسی انسان نه وو لیدلی، په دوی کی هر یو دنبی کریم ﷺ ژوندی معجزه په نظرراځی ، او د وروستنیو دپاره هم دوی چی کوم تعلیمات اودی تعلیماتوته درواج ورکولوکومی طریقی چی پریښی دی په دی باندی پوره عمل کوونکی هم دغه مقام پیداکولی سی کوم چی صحابه کرامو ﷺ پیداکړی دی ، دا تعلیمات دټول عالم دپاره دی ، په دی وجه دده ﷺ وجودمبارك دټول مخلوق دپاره یولوی احسان دی که څه هم چی ددی څخه پوره فائده مومنانو اخستی ده .

(داحدپه واقعه کې مسلمانانو ته عارضې ماته اودقتل اوزخم دمصیبتونو راپیښیدو څیني سببونه اوحکمتونه)

اَوَلَمَّآ اَصَابَتۡکُمۡ ، الاٰیة: په تیرو آیتونوکی څوځایه ددی مضمون ذکرراغلی دی دلته یی بیاپه زیات وضاحت سره بیان کړي دی څکه چی مسلمانانو ته ددی واقعی ډیرسخت غم اوپریشانی وه ، ترڈی چی دڅینو حضراتو په ژبه باندی دا هم راغله اَنّٰی هٰذَا چی دامصیبت پر مونږ دکمه راپریوتی ؟ په داسی حال کی چی مونږدنبی کریم ﷺ سره په جهادکی شریك یو ، په ذکرسوی آیت کی یی اول داخبره وریاده کړه چی څومره مصیبت په تاسی نن پریوتلی دی تاسی ددی دوه چنده په خپل مخالف باندی ددی څخه مخکی دبدرپه غزاکی غورځولی وو ، څکه چی داحدپه غزاکی اویا مسلمانان شیهدان سوی وه ، اودبدرپه غزاکی دمشرکانو اویاتنه سرداران قتل سوی وه اواویا گرفتارسوی وه اود مسلمانانو په لاس ورغلی وه ، ددی خبری دوریادولو څخه یوخودا مقصددی چی دامسلمانان خپل داموجوده تکلیف او پریشانی هیره کړی چی دکوم سرې دوه چنده گټه سوی وی که یووارنیم وبایلی یاشکست وخوری نوپردی زیات غم اوتعجب کول نه دی په کار، دوهم اصل مقصد دآیت په آخری جمله یعنی ، قُلۡ هُوَ مِنۡ عِنۡدِ اَنۡفُسِکُمۡ کی ښوول سوی دی چی داتکلیف اومصیبت په حقیقت کی ددښمن دډیروالی اوطاقت په وجه سره نه دی بلکه ستاسی دڅینو کمزوریو په سبب سره دی چی دنبی کریم ﷺ په حکم منلوکی ستاسی څخه کوتاهی (کمی) وسوه ، تردی وروسته په بل آیت ، فَبِاِذۡنِ اللّٰهِ کی دی طرف ته اشاره وسوه چی داهرڅه چی وسوه دالله ﷻ په اذن او رضا سره وسوه چی په دی کی ډیرحکمتونه پټ دی ، په دی حکمتونوکی دڅینوبیان مخکی سوی دی او یو حکمت په کی دا هم دی چی الله ﷻ مخلص مومنان هم ووینی اومنافقان هم ، یعنی دمومنانو اخلاص اودمنافقانو منافقت داسی ښکاره سی چی هریو لیدونکی یی ووینی دلته دالله ﷻ دلیدوڅخه مراد دا دی چی په دنیاکی کوم صورت دلیدو چی معلوم دی په هغه صورت باندی ولیدل سی که نه وی الله ﷻ خو هروخت هر یو شی وینی، نوددی حکمت درك داسی ولگیدی چی دسختی په وخت کی منافقان جلا ولاړه ودریدل او مخلصان مومنان په جنگ کی ثابت قدم پاته سول ، اویوه وجه دتسلی داهم ده چی کوم مسلمانان په دی جنگ کی شهیدان سوي دی ، دوی ته الله ﷻ هغه انعامات ورکړي دي چی نورو ته په دی باندي غبطه کول په کار دی ، په دی مناسبت سره یی ددی څخه په وروسته آیت . وَلَا تَحۡسَبَنَّ الَّذِیۡنَ قُتِلُوۡا فِیۡ سَبِیۡلِ اللّٰهِ اَمۡوَاتًا کی دشهیدانو خاص فضیلتونه بیان کړي دی .

(دالله ﷻ په لارکې دشهید سوو خاص فضیلتونه او درجې)

په دی آیت کی دشهیدانو دخاص فضیلتونو بیان دی او په صحیح احادیثوکی ددی ډیرلوی تفصیل راغلی دی ،امام قرطبی فرمائیلی دی چی دشهیدانوهم درجی اوحالات مختلف وی ، په دی وجه داحادیثو په روایتونوکی چی کوم مختلف روایتونه راغلی دی هغه دمختلفو حالاتوپه اعتبارسره دی ، دلته دشهیدانواولنی فضیلت (ښه والی) خودابیان سوي دی چی هغه مړنه دی بلکه دهمیشه ژوندمالکان سوي دی ، دلته داخبره دښه فکر کولو قابله ده چی په ظاهره کی ددوی مړه کیدل اوپه قبرکی ښخیدل خولیدل کیږی ، نوبیادقرآن په ډیرو آیتونوکی دوی ته دمړه نه ویلو اومړه نه گڼلوکوم هدایات چی راغلی

دی ددی څه مطلب دی؟ که داسی وویل سی چی برزخی ژوند ورڅخه مراد دی نو دا خو هر سړی مومن او کافرته حاصل دی چی دمرګ څخه وروسته دده روح ژوندی وی اوقبرډسوال جواب څخه وروسته دمومن صالح دپاره دراحت سامان اودکافر فاجردپاره دقبرعذاب دقرآن اوحدیث څخه ثابت دی نوچی دا برزخی ژوندهرکله دټولو دپاره یوشان دی نودشهیدانو خصوصیت په کی څه سو؟ جواب دا دی چی دقرآن کریم دی آیت دا خبره وښودله چی شهیدانو ته دالله ﷻ دطرف څخه دجنت رزق حاصلیږی ، او رزق ژوندی سړی ته رسیږی ددی څخه معلومه سوه چی ددی دنیاڅخه دټلو سره دشهید دپاره دجنت رزق جاری کیږی اویو خاص قسم ژوند ددغه وخت څخه ده ته رسیږی چی دعامومړو څخه یو لوړ حیثیت لری (قرطبی)

اوس پاته سوه داخبره چی دغه لوړ حیثیت څه دی؟ اودغه ژوندڅه رنګه دی؟ ددی په حقیقت ماسوا دکائناتو دخالق څخه نه بل څوك پوهیدی سی اونه یی پوهیدوته ضرورت سته ، البته ډیر واره د دوی ددی خاص ژوند اثر په دی دنیاکی هم د دوی په بدنونو باندی ظاهریږی ، چی مځکه دوی نه خوری ، دوی صحیح سلامت پاته وی (قرطبی) چی ډیر واقعات یی لیدل سوي دی ، دشهیدانو اولنی فضیلت په دی آیت کی د دوی لوړ همیشه ژوند دی ، دوهم دا چی دوی ته دالله ﷻ دطرفه رزق رسیږی دریم فضیلت یی په ، فَرِحِيْنَ بِمَآ اٰتٰهُمُ اللّٰهُ کی دابیان سوچی دوی به همیشه خوشحاله اوسی په هغه نعمتونوکی کوم چی دوی ته الله ﷻ ورکړي دی ، څلورم فضیلت یی دا دی ، وَيَسْتَبْشِرُوْنَ بِالَّذِيْنَ لَمْ يَلْحَقُوْا بِهِمْ یعنی دوی چی خپل کوم تعلق داران په دنیاکی پریښی وه ، دهغوی په باره کی به هم دوی ته داخوشحالی وی چی په دنیا کی اوسی نیك عملونه او جهادبه کوی نودوی ته به هم دلته په راتلوسره دانعمتونه اولویی درجی ورسیږی ، اوسدی وایی چی دشهید څوك خپل دوست چی کله مړکیږی نوشهیدته داول څخه ددی خبرورکول کیږی چی فلانی سړی اوس ستاسی خواته راروان دی ، دی په دی سره داسی خوشحاله کیږی لکه څنګه چی په دنیاکی دیولیری پروت دوست په راتلو اودهغه سره په ملاقات خوشحاله کیږی ، ددی آیت شان نزول کم چی ابوداودپه صحیح سندسره دحضرت ابن عباس ﵁ څخه روایت کړي دی هغه دا دی چی نبی کریم ﷺ صحابه کرامو﵃ ته وفرمایل چی هرکله داحد په واقعه کی ستاسی وروڼه شهیدان سول نو الله ﷻ د دوی روحونه دشنو مرغانو په جسم کی واچول آزاد یی کړل دوی دجنت دنهرونو اوباغونو دمیوو څخه خپل رزق حاصلوی اوبیاهغه قندیلونوته راځی کوم چی د دوی دپاره دخدای ﷻ ترعرش لاندی ځړیږی هرکله چی دغه خلقوخپل دا دارامی اوعیش ژوندولیدی نووی ویل چی زمونږ هغه خپلوان چی په دنیاکی زمونږپه مرګ باندی خفه اوغمجن دی څوك به یی دحالاتو څخه خبرکی چی دوی په مونږپسی غم نه کوی اودوی هم په جهادکی کوشش کوی ، الله ﷻ وفرمایل چی زه به ستاسی دا خبره هغوی ته ورسوم ، نو په دی باندی داآیت نازل سو (قرطبی)

اَلَّذِيْنَ اسْتَجَابُوْا لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ مِنْۢ بَعْدِ مَآ

هغه خلقو چی حکم ومنی دالله او درسول ﷺ وروسته ترهغه چی

أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ ۛ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿۱۷۲﴾

رسیدلی وو دوی ته زخم کوم چی په دوی کی نیکان دی او پرهیزګار ، دوی ته لوی ثواب دی ،

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ

کومو ته چی وویل خلقو چی دمکی خلقو جمع کړی دی سامان ستاسی دمقابلی دپاره نو تاسی د دوی

فَزَادَهُمْ إِيمَانًا ۖ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿۱۷۳﴾ فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ

څخه وبیریږي نو ډیرزیات سو ددوی ایمان، او ویی ویل چی پوره دی مونږ لره الله او څه ښه کارسازدی، بیا واپس سوه مسلمانان

مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ ۗ

دالله داحسان او فضل سره هیڅ ونه رسیده دوی ته خرابی او تابع سو دالله درضا

وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿۱۷۴﴾ إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ

او دالله فضل لوی دی ، دا چی دی نو دا شیطان دی چی بیروی

أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿۱۷۵﴾

دخپلو دوستانو څخه ، نو تاسی دوی څخه مه بیریږي او زما څخه وبیریږي که تاسی ایمان لری.

لنډتفسیر: کوموخلقوچی دالله ﷻ وینا(کله چی دوی په کفارو پسی دتلو دپاره وبلل سو) قبوله کړه نو دهغه څخه چی دوی ته (اوس تازه) زخم (په جنګ کی) رسیدلی وو، په دی خلقوکی چی کوم نیکان او متقیان دی (اوپه واقع کی ټول داسی دی) د دوی دپاره (په آخرت کی) لوی ثواب دی دا داسی (مخلصان) خلق دی چی (ځینی) خلقو (یعنی عبدالقیس والا وو کوم چی) دوی ته (راغله) او وی ویل چی هغه خلقو (یعنی مکی والا وو) ستاسی (دمقابلی) دپاره (لوی) سامان جمع کړی دی نو تاسی ته د دوی څخه بیرا کول په کار دی نو دی (خبر) د دوی (جوش د) ایمان نور زیات کی او(په ډیره حوصله سره یی دا) وویل (خبره یی ختمه کړه) چی مونږ لره الله ﷻ (دمشکلاتو دپاره) کافی دی اوهغه ته هریوکار سپارل ښه دی (دی کارسپارلوته توکل وایي) نودا خلق دخدای په نعمت اوفضل سره (یعنی دثواب او دتجارت دنفعی سره) ډکه زولی واپس سوه چی دوی ته هیڅ ناخوښی ورپیښه نه سوه او دغه خلق (په دی واقعه کی) دحق درضاتابع سوه(نوپه دی وجه په دنیوی نعمتونوسره سرفرازه سوه)او الله ﷻ لوی فضل والادی (مسلمانانو) ددی څخه زیاته څه (دبیری قابله) خبره نسته چی داخبر ورکوونکی (فعلاً) شیطان دی چی دخپلو (هم مذهبه) دوستانو څخه (تاسی) بیرول غواړی نو تاسی ددوی څخه هیڅکله مه بیریږی اویوازی زما څخه بیره کوی که تاسی ایمان داران یاست.

معلومات اومسئلې

دآیتونو ترون اوشانِ نزول: مخکی داحدقصی ذکروو په دی ذکرسووآیتونوکې ددی غزاسره تعلق لرونکی دیوی بلی غزا ذکر دی چی د(حمراء الاسد) دغزا په نامه سره مشهوره ده ، حمراء الاسد دمدینی منوری څخه په اته میله کی لیری دیوځای نوم دی ، ددی غزاواقعه داده چی کله دمکی کافران داحد دمیدان څخه واپس سوه نوچی تر یوڅه لاری پوری ولاړه نوپه لاره کی ورته پردی خبره افسوس ورغی چی مونږ سره دغالب کیدو بیاهم بیرته راو'پس سو؟ مونږلره په کار وه چی ټول په جمع ورغلی وای اومسلمانان مو ټول ختم کړی وای اودی خیال دومره اثرپروکی چی مدینی منوری ته یی بیا دواپس کیدو اراده وسوه لیکن الله ﷺ ددوی پرزړونوباندی رعب واچوی اوسیده مکی مکرمی ته واپس سول لیکن ځینی مسافروته کوم چی مدینی منوری ته روان وه ، دا یی ورته وویل چی تاسی ولاړسی په یوطریقه دمسلمانانو په زړونوکی زمونږ رعب واچوی چی هغوی بیا واپس راروان دی ، نبی کریم ﷺ ته دوحی په ذریعه داخبره معلومه سوه ، نوپه دی وجه تر حمراء الاسد پوری په دوی پسی ولاړل (ابن جریرکذافی الروح)

په تفسیرقرطبی کی دی چی داحدپه دوهمه ورځ نبی کریم ﷺ په خپلو مجاهدینوکی اعلان وکی چی مونږلره په مشرکانوپس تعاقب کول په کار دی ، لیکن په دی کی به یوازې هغه خلق تلی سی کوم چی پرون په جنگ کی زمونږسره وه ، په دی اعلان باندی دوه سوه مجاهدین پورته سول ،او په صحیح بخاری کی دی چی نبی کریم ﷺ اعلان وکی چی څوك دی چی دمشرکینوپه تعاقب کی به ولاړسی نواویا حضـ ات ولاړسول په دوی کی داسی خلق هم وه چی په پرونی جنگ کی سخت زخمیان سوی وه ، دنورو خلقوپه کومك به تلل ،داحضرات ﷺ دنبی کریم ﷺ سره په مشرکانوپسی ووتل ، حمراء الاسدمقام ته چی ورسیدل نو هلته ورسره نعیم بن مسعود یوځای سو ، هغه ورلره خبرورکی چی ابوسفیان دخپل ځان سره نور لښکرجمعه کوی اوبیا راروان دی ، په مدینه حمله کوی اومدینه ختموی زخمیانو اوکمزورو صحابه ووﷺ چی کله داپه وحشت کی اچونکی خبر واوریدی نوټولوپه یوه خوله وویل چی مونږدی نه پیژنو: حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ یعنی الله ﷺ مونږلره پوره دی اوهغه ښه کومك کونکی دی دی طرف ته خوپر مسلمانانو درعب اچولودپاره مشرکانو دوی ته داخبر راولیږی اوپر مسلمانانو ددی هیڅ اثرونه سو ، بل طرف ته مَعْبَدِ خُزَاعِی دخزاعه قبیلی یوسړی دمدینی څخه مکی طرف ته تلی، دی که څه هم مسلمان نه وو ، خود مسلمانانو خیرخواه وو ، دده قبیله دنبی کریم ﷺ سره حلیف وه (یعنی وعده یی ورسره کړی وه) نوچی دمدینې څخه پرلاره راتلی او ابو سفیان یی ولیدی چی دواپس کیدو سوچونه یی کول ، نوده ابوسفیان ته وویل چی تاسی په دوکه کی یاست چی مسلمانان کمزوری سوي دی دهغوی یولوی لښکر اوس ماپه حمراء الاسدکی ولیدی چی ښه په سازاو سامان پوره په تاسی پسی راوتلی دی پرابو سفیان باندی ددی خبری رعب پریوتی دا واقعه په تیرو درو آیتونوکی بیان سوي ده ، په اولنی آیت کی ارشاد دی چی سره ددی چی دوی په احدکی زخمونه وخوړه اوسختی پرتیری سوی خو بیاهم چی دوی الله ﷺ او دهغه رسول ﷺ د دوهم جهادطرف ته راوبلل نو دوی دهغه دپاره هم تیارسول ، په دی ځای کی یوه خبره

دفکر کولو قابله ده چې دلته دکومو مسلمانانو صفت بیانیږي ، د دوی دوه صفتونه بیانیږی یو دادی چې مِنْ بَعْدِ مَآ اَصَابَهُمُ الْقَرْحُ یعنی داالله ﷻ اودهغه درسول ﷺ په بلنه باندی تیاریدونکی هغه خلق دی چاته چې په احدکی زخم رسیدلی وو او د دوی اویا بهادران شهیدان سوی وه او دوی په خپله هم دزخمونو څخه سری سری وه ، لیکن کله چې دوی دوباره را وبلل سوه نوفوراً دجهاد دپاره تیارسول، دوهم صفت یی په ، لِلَّذِيْنَ اَحْسَنُوْا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا کی بیان سوی دی چې داخلق دعملی کوشش اودځان قربانولو دلویو لویو کارنامو سره سره داحسان اوتقویٰ صفتونه هم لری اوداټول صفتونه ددوی دلوی اجر سببونه دی ، په دی آیت کی په لفظ د مِنْهُمْ باندی داشك کول نه دی په کار چې په دوی ټولوکی داحسان اوتقویٰ صفتونه نسته بلکه په ځینوکی دی، ځکه چې دلته حرف د مِنْ دتبعیض دپاره نه دی ، بلکی بیانی دی چې په خپله ددی آیت اولنی لفظونه اَلَّذِيْنَ اسْتَجَابُوْا په شاهد دی ، ځکه چې داحکم منل اوفرمانبرداری بغیرداحسان اوتقویٰ څخه کیدی نه سی ، په دی وجه اکثرو تفسیر لیکونکودلته مِنْ بیانیه اخستی دی چې حاصل یی دا سوه چې داټول خلق چې احسان اوتقویٰ یی لرله ددوی دپاره لوی اجر دی .

(دیوکاردپاره یوازی کوشش اوځان قربانول پوره نه دی ترڅو پوری چې اخلاص ورسره نه وی)

البته ددی خاص عنوان څخه یوه مهمه فائده داحاصله سوه چې یو کار هرڅومره نیك که ولی نه وی اوددی کاردپاره که یو سړی هر څومره ځان قربان ولی نه کی خودالله ﷻ په نزدبه ده ته اجر هلته ملاویږی چې دده سره احسان اوتقویٰ هم وی، یعنی چې دغه کاریوازی دالله ﷻدپاره وی محضی دځان قربانولو اوبهادری کارونه خو په کفارو کی هم ډیر دی .

(درسول ﷺ حکم په حقیقت کې دخدای ﷻ حکم دی)

په دی واقعه کی په مشرکانو پسی دتلو حکم نبی ﷺ ورکړی وودقرآن کریم په یوآیت کی هم ددی ذکرنسته لیکن په دی آیت کی هرکله چې ددی خلقو دحکم منلومدح فرمایی نوددی حکم نسبت یی والله ﷻ او رسول ﷺ دواړوته وکی ، اَلَّذِيْنَ اسْتَجَابُوْا لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ یی وفرمایل ، چې دی په ښکاره ډول سره داخبره ثابته کړه چې نبی کریم ﷺ کوم حکم ورکوی ، هغه دالله ﷻ حکم هم وی که څه هم هغه بی دینه کسان چې دحدیثو څخه انکار کوی او درسول ﷺ حیثیت یوازی دیوقاصد غوندی وایی (معاذ الله) دهغه دپوهیدو دپاره داجمله هم کافی ده چې درسول ﷺ حکم الله ﷻ خپل حکم مقرر کی چې ددی څخه داهم ښکاره سوه چې رسول ﷺ په خپله هم دیومصلحت په وجه سره څه حکمونه ورکولای سی اوددی حکمونوهم هغه درجه وی کومه چې دالله ﷻ دطرف څخه دورکړل سوو حکمونو وی .

داحسان تعریف: داحسان تعریف په حدیث جبریل کی نبی کریم ﷺ داسی فرمایلی دی .

اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَاَنَّكَ تَرَاهُ فَاِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَاِنَّهٗ يَرَاكَ .

یعنی ته دخپل رب عبادت داسی کوه چې گویاته الله ﷻ وینی اوکه داسی حالت په خپله نه سی جوړولی نوکم ازکم داسی خو کوه چې وایی هغه تاوینی .

دتقویٰ تعریف: دتقویٰ تعریف په ډیرو تعبیرونوسره سوی دی لیکن ترټولو زیات جامع تعریف یی هغه

دی کوم چی حضرت ابی بن کعب ﷺ دحضرت عمر ﷺ دسوال کولوپه جواب کی فرمایلی دی حضرت عمر ﷺ پوښتنه ورځخه کړی وه چی تقوی څه شی ده؟ حضرت ابی بن کعب ﷺ وفرمایل چی امیرالمؤمنین ! تاسی یوځای پرداسی لاره باندی هم تیر سوی یاست چی دځوزانوځخه ډکه وی حضرت عمر ﷺ وفرمایل، خوواره تیرسوی یم ، حضرت ابی بن کعب ﷺ وفرمایل په داسی ځای به تاسی څه کول حضرت عمر ﷺ وفرمایل چی جامی به می راټولی کړی اوډیرپه احتیاط به تیریدم ، حضرت ابی بن کعب ﷺ وفرمایل چی بس تقوی هم ددی نوم دی ، دا دنیا دځوزانو ځخه ډك یو میدان دی دګناهونو دجولاګیانو ځخه ډکه ده نو په دی دنیاکی داسی تیریدل او ژوند تیرول په کار دی چی دګناهونو دازغو سره ونه منبلی ، ددی نوم تقوی دی چی ترټولو زیاته قیمتی سرمایه ده ، حضرت ابو الدّرداء ﷺ به اکثره داشعر وایه .

يَقُوْلُ الْمَرْءُ فَائِدَتِيْ وَمَالِيْ ********** وَتَقْوَى اللهِ اَفْضَلُ مَا اسْتَفَادَا

یعنی خلق په خپلودنیوی فائدو اومالونو پسی دی، حال دا دی چی تقوی ترټولوښه سرمایه ده .

په دوهم آیت کی یی دی جهادته دمخکی کیدونکو صحابوﷺ زیات صفت اوتعریف په دی شان سره کړي دی چی .

الَّذِيْنَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوْا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ اِيْمَانًا .

داهغه حضرات دی چی کله دغه خلقو وویل چی ستاسی خلاف دښمنانولوی سامان جمع کړي دی د دوی ځخه وبیریږی اودجنګ اراده مه کوی نودی خبر ددوی دایمان جوش نورزیات کی وجه دا ده چی دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ حکم منل چی کله دی حضراتو قبول کړی وو ، نو داولی ورځی ځخه دوی په دی خبره پوه سوی وه چی مونږ چی په کومه لار سفر شروع کړي دی دا دخطرو ځخه ډك دی قدم پرقدم به مونږته مشکلات په مخکی راځی ، زمونږلاری به بندیږی اوزمونږددی انقلابی تحریك ختمولو دپاره به باوسله کوششونه کول کیږی ، نوپه دی وجه چی دی حضراتوبه هرکله داقسم مشکلات لیدل نو دایمان قوت به یی تراول زیاتیدی اوتر اول به یی زیاته قربانی ښکاره کوله داښکاره خبره ده چی ددی حضراتو ایمان داسلام راوړو داولی ورځی سره مکمل وو، نوپه دی وجه په دی دواړو آیتونوکی دایمان دزیاتی ځخه دایمان دصفتونو اودفائدو زیاتوالی مراددی ،اود الله ﷻ او دهغه درسول ﷺ په بلنه باندی دتیاریدونکو صحابه کرامو ﷺ داحالت یی هم په دی ځای کی په خصوصیت سره بیان کی چی ددی جهادپه سفرکی پرټوله لاره باندی دا جملهٔ ددوی دژبی وظیفه وه: حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ ددی جملی معنٰی دا ده چی الله ﷻ زمونږ دپاره کافی اوهغه ښه کارسازه دی.دلته داخبره په خاص طورسره دفکر قابله ده چی دنبی کریم ﷺ او د دوی ترصحابه کرامو ﷺ زیات په دنیاکی دهیچا توکل اواعتماد په الله ﷻ باندی نه سی کیدلی ، لیکن دده ﷺ دتوکل صورت دانه وو چی ظاهری سببونه پریږدی اوکښینی او ووایی چی مونږلره الله ﷻ کافی دی ، هغه به په ناستی سره مونږ ته غلبه راکړی ، داسی نه ده ، بلکه هغه ﷺ صحابهٔ ﷺ راجمع کړل د زخمیانو په زړونو کی یی نوی روح واچوی ، دجهاد دپاره یی تیارکړل او ووتل څومره اسباب اوذریعی چی ددوی په اختیار کی وی، هغه یی ټولی تیاری اواستعمال کړی او وروسته ترهغه یی وویل چی مونږ لره الله ﷻ کافی دی ، داهغه صحیح توکل دی دکوم تعلیم چی یی په قرآن شریف کی ورکړي دی اونبی

کریم ﷺ عمل په وکی په خپله هم اوپه نورو هم ، ظاهری دنیوی اسباب هم دالله ﷻ انعام دی ، ددی پریښوول هم دالله ﷻ ناشکری ده ، اسباب پریښوول اوتوکل کول دنبی کریم ﷺ سنت نه دی که څوك مجذوب یامغلوب الحال وی نو هغه معذوره گڼل کیږی که نه نو صحیح خبره دا ده چی .

برتوکّل ز انوی أشتربه بند

یعنی داوښ گونډی وتړه نوبیایی دخدای ﷻ په توکل وسپاره نبی کریم ﷺ په پخپله په یوه واقعه کی ددی آیت ، حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ په باره کی په واضح طورسره ارشاد فرمایلی دی . عوف بن مالك ﷺ فرمایی چی دنبی کریم ﷺ په خدمت کی د دوو سړیانو مقدمه راغله ده ﷺ ورته فیصله وفرمایله دافیصله چی دکوم سړی خلاف وه هغه فیصله بنه په آرام سره.واوریده اودایی وویل ولاړ وو، چی ، حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ نبی کریم ﷺ وفرمایل دغه سړی ماته بیرته را ولی اووی فرمایل .

انّ اللهَ يَلُوْمُ عَلَى الْعِجْزِ وَلٰكِنْ عَلَيْكَ بِالْكَيْسِ فَاِذَا غَلَبَكَ اَمْرٌ فَقُلْ حَسْبِيَ اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ .

یعنی ځان بی لاسو اوپښو کول اوکښینستل الله ﷻ نه خوښوی بلکه تاته په کاردی چی تولی ذریعی اختیارکی اوچی بیاهم عاجزه سی نودغه وخت وایه چی حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ په دریم آیت کی ددی صحابۀ حضراتو ﷺ په جهاد کولو او حَسْبُنَا اللهُ ویلو دفائدو، گټو او برکتونو بیان دی فرمایی .

فَانْقَلَبُوْا بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمْسَسْهُمْ سُوْءٌ وَّاتَّبَعُوْا رِضْوَانَ اللهِ .

یعنی داخلق دالله ﷻ په انعام اوفضل سره واپس سول چی دوی ته هیڅ ناخوښه واقعه راپیښه نه سوه او دا خلق دالله ﷻ درضاتابع سول ، الله ﷻ دی حضراتوته دری نعمتونه ورکړل اول نعمت داچی دکافرانوپه زړونو کی یی د دوی رعب اوهیبت واچوی اوهغوی وتښتیدل چی ددی په وجه دوی دجنگ څخه محفوظ پاته سول ددی څخه الله پاك دنعمت په لفظ سره تعبیر وفرمایی اودوهم نعمت الله ﷻ دا وفرمایی چی دوی ته دحمراء الاسدپه بازارکی دتجارت موقع پیدا سوه اوډیره فائده یی وکړه ،ددی څخه یی په لفظ دفضل سره تعبیر وفرمایی ، دریم نعمت چی تردی دواړو نعمتونو لوی نعمت دی ، هغه دالله ﷻ درضا حاصلول دی ، کومه چی په دی جهادکی دوی ته په خاص انداز کی حاصله سوه دحَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ ویلو په فائدوکی لیکلی دی چی څوك دا آیت زر واره دایمان دجذبی سره اوبنه په خشوع سره ووایی او دعاوغواړی نوالله پاك یی نه ردوی ، دغمونو فکرونو اومصیبتونو په وخت کی ددی ویل مجرب دی (یعنی په تجربه رسیدلی دی چی ډیره گټه لری) ، په څلورم آیت کی یی ارشاد وفرمایی چی د مسلمانانو دمرعوب کولودپاره دمشرکانو دبیرته راتلوخبرورکوونکی په اصل کی شیطان دی چی ستاسی دخپلو هم مذهبه کفارو څخه بیرول غواړی ، نوگواکی په اصلی عبارت کی دیُخَوِّفُ یومفعول محذوف دی یعنی یُخَوِّفُكُمْ اودوهم مفعول اَوْلِيَآئَهٗ ذکر دی ، بیایی ارشاد وفرمایی چی مسلمانانو نه دداسی خبروڅخه هیڅکله بیریدل نه دی په کار ، البته زماڅخه بیریدل ورته ضروری دی ، یعنی زما دحکم څخه په خلاف کولو سره هر یوه مومن ته بیریدل ضروری دی ، چی دالله ﷻ کومك ورسره وی نو هیڅ نقصان ورته نه سی رسیدی ، دخوفِ خداڅخه څه مراد دی؟ په دی آیت کی الله ﷻ په مسلمانانو

باندی فرض کړي ده ، چې دوی دی د الله ﷻ څخه وبیرېږي او په بل آیت کې یې د دی خلقو مدحه فرمایلې ده کوم چې د الله ﷻ څخه بیرېږي يَخَافُونَ رَبَّهُم مِّن فَوْقِهِمْ : لیکن ځینې مشرانو فرمایلې دي چې د خدای ﷻ څخه بیره دژړا او د اوښکو تویولو نوم نه دی بلکه د الله ﷻ څخه بیرېدونکی هغه دی چې هرهغه شی پرېږدي په کوم چې د الله ﷻ د طرفه څخه د عذاب بیره وي ابوعلي دقاق رحمه الله فرمایي چې ابوبکربن فواك ناجوړه ؤ زه دهغه پوښتنی ته ورغلم چې زه یې ولیدم نو په سترګو کې یې اوښکې راغلې ماورته وویل چې بیرېږه مه، الله ﷻ به تاله شفادرکړي او جوړبه سی، هغه وویل چې ولې ستا داخیال دی چې زه دمرګ دبیرې څخه ژاړم خبره دا نه ده بلکه زماسره دمرګ څخه دوروسته ژوندبیره ده چې هسی نه هلته عذاب وي (قرطبي)

وَلَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ ۚ إِنَّهُمْ لَن يَضُرُّوا

او په غم کې دی وانه چوی تا هغه خلق چې منډې وهي کفر طرف ته دوی به هېڅکله وران نه کړي

اللَّهَ شَيْئًا ۗ يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ ۖ وَلَهُمْ

دالله پاك هیڅ شی الله غواړي چې دوی ته فائده ور نه کړي په آخرت کې او دوی ته

عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَن

عذاب دی لوی ، چا چې واخستې کفر دایمان په بدله دوی نه

يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ

سی ورنولی دالله پاك هیڅ شی ، او دوی لره عذاب دی دردناك ، او دا دی نه ګنی کافران چې

كَفَرُوا أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ ۚ إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا

مونږ کوم مهلت ورکوو دوی ته نو دا دوی په حق کې ګوندی ښه دی ، مونږ مهلت ورکوو

إِثْمًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٧٨﴾

دوی ته چې ترقي وکړي دوی په ګناه کې او د دوی دپاره عذاب دی رسوا کوونکی

دآیتونو ترون : په تیرو آیتونو کې دمنافقانو دبې وفایی اوبد خواهی ذکر وو، په دې ذکر سوو آیتونو کې نبی کریم ﷺ ته تسلی ده چې ته ددی کفارو په کارونو باندی خپله اوزړه مات کیږه مه دوی هیڅ نقصان نه سی دررسولی ، په آخر آیت کې ددی خیال جواب دی چې په ظاهره خو په دنیاکې داکفار ښه پټ اوماړه دی نو په دوی به قهر او غضب څنګه وګټل سی؟

لنډتفسير: اوستاسی دپاره دی هغه خلق دغم سبب جوړنه سی کوم چی په تلوارسره په کفر (والاخبرو) کی ورپریوزی (لکه چی منافقانولږغوندی دمسلمانانو ډله کمزوری ولیده نو ښکاره په ښکاره یی دکفرخبری کول شروع کړی لکه چی په ذکرسوو واقعاتوکی معلومه سوي ده) یقیناً دغه خلق (دین د) الله ﷻ ته یوه ذره هم ضررنه سی رسولی (په دی وجه تاله پر دی گرسره غم نه دی په کار چی د دوی په دی حرکتوسره به دالله ﷻ دین ته څه ضرر ورسیږی اوکه ستاسی سره په خپله داغم وی چی داکافران بدنصیبه ولی دجهنم طرف ته نه ځی ، نوهم تاسی غم مه کوی) ځکه چی الله ﷻ ته (په تکوینی یعنی پیدا ینښتی ډول سره) دا منظوره ده چی په آخرت کی دوی ته څه حصه ورنه کی (نوپه دی وجه ددوی څخه دموافقت امیدلرل صحیح نه دی، اوغم په هغه ځای کی وی چیری چی امیدوی) او (ددوی دپاره یوازی دآخرت دنعمتونو څخه محرومی نه ده بلکه) دی خلقولره به لویه سزاهم وی (اولکه څنګه چی داخلق دین داسلام ته څه نقصان نه سی رسولی دغه شان) یقنًا څومره خلقوچی ایمان (پاته کی اودهغه) پرځای یی کفر اختیارکړی دی (برابره خبره ده که منافق وی اوکه ښکاره کافر، اوبرابره خبره ده دنژدی وی اوکه دلیری) داخلق (هم) دالله ﷻ (دین ته) یوه ذره نقصان هم نه سی رسولی او دوی ته (هم داولنوپه شان) به دردناکه سزاوی اوکوم خلق چی کفرکوی دوی دی هیڅکله داخیال نه کوی چی زمونږ دوی ته (دعذاب څخه مهلت ورکول ددوی دپاره ښه (اوفائده مند) دی (هیڅکله داسی نه ده بلکه) مونږدوی ته په دی وجه مهلت ورکړي دی چی (دزیات عمرپه وجه سره) د دوی په جرم کی نوره ترقي وسی (چی په یو وار پوره سزا وخوری) او (په دنیاکی که سزا ونه خوری نوڅه خبره ده په آخرت کی خو) به دوی لره دبی عزتی سزا وی.

معلومات اومسئلی (دکفارو ددنیاعیش اوعشرت هم په حقیقت کی دعذاب تکمیل دی)

دلته دی څوك دا شبهه نه کوی چی کافرانوته الله ﷻ مهلت اودیر عمر او دارامی او راحمت سامان په دی وجه ورکړي دی چی دوی په خپل جرم کی نورزیات سی نو بیاخو کفار بی قصوره سو ، ځکه چی مقصود دآیت دا دی چی دکفارو په دی څو ورځو مهلت اوعیش سره دی مسلمانان پریشانه کیږی نه ، ځکه چی سره دکفر اوگناهونو د دوی ددنیا داقوت اوطاقت اوددنیا سامان هم ددوی دعذاب یوصورت دی ، چی نن یی دوی ته هیڅ احساس نه کیږی اوکله چی دوی ددنیا څخه ولاړسی نودوی به پوه سی چی داددنیا دراحت سامان کوم چی دوی په گناهونوکی خرڅ کوی په حقیقت کی ددوږخ سکروټی وی ، لکه چی په ډیرو آیتونوکی په خپله الله ﷻ فرمایلی دی ، اِنَّمَا يُرِيْدُاللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا یعنی دکفارو مال او دعیش سامان د دوی دپاره څه دفخر کولو شی نه دی ، دا خو دالله ﷻ دطرفه څخه دعذاب یوه حصه ده چی د دوی دآخرت دعذاب زیاتولو سبب دی .

مَاكَانَ اللّٰهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِيْنَ عَلٰى مَآ اَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتّٰى يَمِيْزَ الْخَبِيْثَ مِنَ الطَّيِّبِ ؕ وَمَا كَانَ

نه دی الله چی پریږدی مسلمانان په هغه حالت په کوم چی تاسی یاست ترڅوپوری چی جلا نه کی ناپاك دپاك څخه

اللّٰهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَجْتَبِيْ مِنْ رُّسُلِهٖ

او الله داسی نه دی چی خبرکړی تاسی په غیبو باندی او لیکن الله ﷻ چاڼ کوی په په خپلو رسولانو کی

مَنْ يَّشَآءُ ۖ فَاٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ ۚ وَاِنْ تُؤْمِنُوْا وَتَتَّقُوْا فَلَكُمْ اَجْرٌ عَظِيْمٌ ﴿۱۷۹﴾

چاله چې وغواړي نو تاسي يقين راوړی په الله او دهغه په رسولانو اوكه تاسي په يقين پاته سواست او په پرهيزګاری نو تاسي لره ثواب دی لوی .

دآيتونو تړون: په تيرآيت كی ددی شبهی جواب ووچی كله كفار دالله ﷻ په نزدمبغوض او مردود دی ، نو په دنياكی دوی ته مالونه جايدادونه اودعيش عشرت سامان ولی حاصل دی ، په دی ذكر سوی آيت كی ددی په مقابله كی ددی شبهی ليری كول دی چی مومنان اومسلمانان چی هركله دالله ﷻ مقبول بند ګان دی ، په دوی باندی تكليفونه اومصيبتونه ولی راځی ، چی دوی مقبول دی نوپه كاروه چی راحتونه او دراحت سامان ورته رسيدی .

لنډتفسير: الله ﷻ مسلمانان په دی حالت باندی ساتل نه غواړي په كوم چی تاسی اوس ياست (چی په كفر او ايمان ، حق اوباطل اومومن اومنافق كی دالله ﷻ په وركړل سوو دنيوی انعاماتوكی څه امتياز اوفرق نسته بلكه په مسلمانانو باندی سختی اومصيبتونه نازليدل ترهغه وخته پوری ضروری دی) ترڅوپوری چی ناپاك (يعنی منافق) دپاك (يعنی مومن مخلص) څخه جلانه سی (اوداجلاوالی اوښكاره والی په مصيبتونو اومشكلاتو راتلوسره په پوره ډول سره كيدی سی اوكه دچاپه زړه كی داخيال پيداوی چی دمومن اوكافراوحق اوباطل كی دفرق راوستودپاره داولی ضروری ده چی په حادثو اومصيبتونوكی يی په غورځولو سره فرق راولی، الله ﷻ په ذريعه دوحی سره هم ددی اعلان كولی سی چی فلانی مخلص مومن دی اوفلانی منافق ، اوفلانی شی حلال دی اوفلانی حرام دی ، نو ددی جواب دا دی چی) الله ﷻ (په مقتضاء دحكمت) په داسی غيبی كارونو تاسی (بی له واسطی دازمانش اوامتحان څخه) خبرول نه غواړي ليكن هو! چاته چی (دغه ډول خبرول) په خپله وغواړي او (داسی حضرات) دغه ډول دالله ﷻ پيغمبران عليهم السلام دی دوی (بی له واسطی دحوادثو څخه هم دغيبوپه خبرو دخبرولو دپاره دخپلو بندګانو څخه) منتخب كوی (او تاسی پيغمبران ياست نه په دی وجه دداسی كارونو تاسی ته خبرنه سی دركيدی البته داسی حالات پيداكوی چی په هغه سره دمخلص اومنافق فرق خپله واضح سی اوكله چی داثابته سوه چی په دنياكی پركافرانو عذاب نه نازليدل، بلكه عيش عشرت ورته رسيدل اوپر مسلمانانو باندی ځينی مصيبتونه اوسختی نازليدل عين تقاضادحكمت ده دا خبری دچادمقبول اومردود كيدود دليل نه سی كيدی) نو اوس تاسی (دايمان دښه والی اودكفر په ناښه والی كی هيڅ شبهه مه كوی بلكه) په الله ﷻ او دهغه په ټولو رسولانو باندی ايمان راوړی ، اوكه تاسی ايمان راوړی او (دكفر اوګناهونو څخه) پرهيز وكی نوبيابه تاسی ته لوی اجر ورسيږی.

معلومات اومسئلي

(په مومن اومنافق كي فرق دوحي پرځاى په عملي ډول كولو كي حكمت)

په دی آيت كی داارشاد دی چی په مومن مخلص اومنافق كی دفرق دپاره الله ﷻ داسی حادثی او

مشکلات پیدا کوی په کومو سره چې به په عملي ډول سره دمنافقانو نفاق ښکاره سي او دا فرق داسي هم کیدی سوای چې په ذریعه دوحي یې دمنافقانو نومونه ښوولی وای ، مګر دحکمت په تقاضا سره یې داسي ونه کړل دالله ﷻ دکارونو پوره حکمتونه خوهغه ته معلوم دی، دلته یو حکمت دا هم کیدی سی چې مسلمانانو ته په ذریعه دوحي وښوول سي چې فلانی منافق دی نو مسلمانانو ته به دده سره دتعلقاتو ختمولو دپاره یو واضح داسي دلیل نه وای ، چې هغه منافقانوهم منلای، بلکه دوی به ویلي چې تاسي غلط وایاست مونږ خوربښتیني اوپاخه مسلمانان یو ، په خلاف ددې څخه چې په عملي طورسره یې فرق وسوچې دامتحان اومصیبت په وخت کی منافقان وتښتیدل اوپه عملي ډول سره یې نفاق ښکاره سواوس ددوی خوله دی ته نه جوړیږي چې دمخلص مومن کیدو دعوه وکی اوچې په دې شان سره یې نفاق ښکاره سو نو ددی یوه دافائده هم وسوه چې دمسلمانانو د دوی سره ظاهري تعلق هم ختم سو که داسي نه وای دزړه داختلاف سره به یې ورسره ظاهري تعلق درلودی نو هغه به هم ضررمن وای .

(دغیبو په کارونو چې څوک خبر کړل سي نو داعلم غیب نه دی)

ددې آیت څخه معلومه سوه چې الله ﷻ دغیبو په کارونو دوحي په ذریعه خبرهرچاته نه ورکوی البته خپل پیغمبران منتخب کی ، هغوی ته یې ورکوی نوپه دې سره داشبهه نه دی کول په کارچې بیاخو انبیاء علیهم السلام هم په علم غیب کی شریك اوعالم غیب سوه ، ځکه هغه علم غیب کوم چې دالله ﷻ دذات سره خاص دی ، هیڅ یومخلوق ته په دې کی شریکول شرك دی ، دا په دوو شیانوسره مشروط دی ، یو دا چې هغه علم ذاتي وی دبل چاورکول سوی نه وی ، دوهم داچې پرټولو کائناتوپه ماضي او راتلونکی باندی احاطه کوونکی وی چې دیوی ذری علم ورڅخه هم پټ نه وی الله ﷻ چې په خپله دوحي په ذریعه خپلو پیغمبرانو علیهم السلام ته کوم دغیبو کارونه ښیي هغه حقیقةً علم غیب نه وی بلکه دغیبو خبرونه دی ، چې پیغمبرانو علیهم السلام ته سوي دی کوم چې په خپله قرآن کریم څوځایه دأَنْبَآءُ الْغَيْبِ په لفظ سره ورڅخه تعبیر فرمایلی دی مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ: یعنی دا دغیبو خبرونه دی چې مونږ یې تاته په وحي سره رالیږو .

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ

او خیال دی نه کوی هغه خلق چې بخل کوی په هغه شي چې ورکړی دی دوی لره الله

مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَهُمْ ۖ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ ۖ سَيُطَوَّقُونَ مَا

دخپل فضل څخه چې دا بخل غوره دی د دوی حق کی ، بلکه دا ډیر بد دی د دوی په حق کی دطوقونو په شان

بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ

به واچول سی په غاړه ددوی کی هغه چې بخل یې پرکړی وو په ورځ دقیامت او الله وارث دی داسمانونو اومځکی

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿۱۸۰﴾ لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا

اوخه چی تاسی کوی الله ﷻ یی پیژنی ، بیشکه الله ﷻ واوریده د دوی خبره چا چی وویل

اِنَّ اللّٰهَ فَقِيْرٌ وَّنَحْنُ اَغْنِيَآءُ ۘ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوْا وَقَتْلَهُمُ

چی الله فقیر دی اومونږ مالدار یو اوس به ولیکو مونږ د دوی خبره اوکوم چی دوی قتل کړی دی

الْاَنْۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۙ وَّنَقُوْلُ ذُوْقُوْا عَذَابَ الْحَرِيْقِ ﴿۱۸۱﴾ ذٰلِكَ

پیغمبران په نا حقه اومونږ به ووایو چی وڅکی عذاب دبل سوی اور ، دا بدله دهغه

بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ﴿۱۸۲﴾ ج

ده چی تاسی په خپلو لاسونو مخکی ولیږل او الله ﷻ ظلم نه کوی په بندګانو ،

اَلَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَيْنَآ اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُوْلٍ حَتّٰى

هغه خلق چی وایی چی الله ﷻ مونږ ته ویلی دی چی یقین به نه کوو په یو رسول ترڅو چی

يَاْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَاْكُلُهُ النَّارُ ۭ قُلْ قَدْ جَآءَكُمْ رُسُلٌ مِّنْ

رانه وړی مونږ ته قربانی چی وخوری هغه اور ، ته ووایه په تاسی کی راغله ډیر پیغمبران زما څخه

قَبْلِيْ بِالْبَيِّنٰتِ وَبِالَّذِيْ قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوْهُمْ اِنْ كُنْتُمْ

مخکی په نښو راوړو سره او په دی هم څه چی تاسی وویل بیا هغوی تاسی ولی قتل کړل ، که تاسی

صٰدِقِيْنَ ﴿۱۸۳﴾ فَاِنْ كَذَّبُوْكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ

رښتینی یاست ، بیا که دوی تا دروغجن کړی نو مخکی ستا څخه یی دروغجن کړی دی ډیر رسولان

جَآءُوْ بِالْبَيِّنٰتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتٰبِ الْمُنِيْرِ ﴿۱۸۴﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَآىِٕقَةُ

چی راپی وړی نښی اوصحیفی اوکتاب روښانه ، هر یو نفس څکوونکی

الْمَوْتِ ۭ وَاِنَّمَا تُوَفَّوْنَ اُجُوْرَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۭ فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ

دمرګ دی ، او تاسی ته به پوره بدل ورسیږی په ورځ دقیامت بیا چی څوک لیری کړل سو

النَّارِ وَاُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ؕ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَآ اِلَّا مَتَاعُ

داور څخه او داخل کړل سو جنت ته نو دده کار جوړ سو او نه دی ژوند ددنیا مگر پنگه د دوکی ده

الْغُرُوْرِ ﴿۱۸۵﴾ لَتُبْلَوُنَّ فِيْٓ اَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ ۟ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ

، خامخا به ستاسی ازمائش کیږي په مالونو کی او په نفسونو کی او خامخا به واوری تاسی

الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْٓا اَذًى

وراندینو اهل کتابو څخه او دمشرکانو څخه بدی

كَثِيْرًا ؕ وَاِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا فَاِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُوْرِ ﴿۱۸۶﴾

خبری دیری او که تاسی صبر وکړی اوپرهیزگاری وکړی نو دا دهمت کار دی .

دآیتونو تړون: دسورت آلِ عمران په شروع کی دیهودیانو دبدوخویونو اوشرارتونو ذکروو، ددی ځای څخه بیاهغه طرف ته واپسی وسوه دا ذکرسوی آیتونه ټول په داقسم مضامینو باندی مشتمل دی ، په مینځ کی نبی کریم ﷺ ته تسلی او دمسلمانانو دپاره دنصیحتونو ذکر دی .

لنډتفسیر: اوهیڅکله دی خیال نه کوی داسی خلق کوم چی (په ضروری ځایوکی) دداسی شی (په خرڅ کوی) کی بخل کوی کوم چی الله ﷻ دوی ته په خپل فضل سره ورکړی دی چی دا خبره به ددوی دپاره ښه وی (هیڅکله نه ده) بلکه دا خبره د دوی دپاره ډیره بده ده (ځکه چی ددی انجام به دا وی چی) دغه خلق به دقیامت په ورځ طوق په غاړه کی ددی (مال) څخه (به مار جوړ سی) په کوم کی چی دوی بخل کړی وو او (بخل کول گرسره هم ناپوهی ده ځکه چی) په آخرکی (هرکله چی ټول مړه سی) ټول آسمانونه اومځکه (اوڅه کائنات چی د دوی په مینځ کی دی ټول) به دالله ﷻ په ملکیت کی پاته سی (لیکن دغه وخت چی دا هرڅه دالله ﷻ سی تاسی ته به یی هیڅ ثواب نه رسیږی ځکه چی تاسی به په خپل اختیارسره نه وی ورکړی اوهرکله چی په آخرکی داټول هرڅه الله ﷻ ته پاته کیدونکی دی نودعقل خبره داده چی اوس یی په خپل اختیارسره ورکی چی دثواب لائق سی) اوالله ﷻ ستاسی دټولو په کارونو پوره خبرلری (نو په دی وجه چی څه خرڅوی یی نویی په اخلاص سره دالله ﷻ دپاره خرڅوی) بیشکه الله ﷻ واوریده ددغه (بی شرمو) خلقوخبره کوموچی (په مسخرو سره) داسی وویل چی (نعوذبالله) الله ﷻ غریب دی او مونږ مالداران یو (اویوازی پردی اوریدو صبرنه کیږی بلکه) مونږ د دوی داوینا (د دوی په عمل نامه کی) لیکو او (دغه شان) دهغه انبیاوو علیهم السلام ناحقه قتل کول هم (به د دوی په عملنامه کی ولیکل سی) او مونږ به (په دوی باندی دسزاجاری کولو په وخت کی دوی ته دوریادولو په ډول سره) ووایو چی (واخلی) وڅکی داورعذاب (او دوی ته به دروحانی درد رسولودپاره هغه وخت دا هم وویل سی چی) دا (عذاب)

دهغه (کافرانه) عملونو په وجه سره دی کوم چی تاسی په خپلو لاسو کړی دی او داخبره خو ثابته ده چی الله ﷻ پربندګانو باندی ظلم کوونکی نه دی دغه (یهود) داسی خلق دی چی (بالکل تراش سوی (سُولول سوی) درواغ) وایی چی الله ﷻ مونږ ته (په واسطه دتیرو پیغمبرانو) حکم کړی ووچی مونږبه په یوه (دعوه کوونکی د) پیغمبری باندی عقیده (دده په پیغمبری) نه راوړو ترڅوپوری چی مونږ ته معجزه (خاصه) دنذر اونیاز دخدای پاك ښکاره نه کی چی هغه (آسمانی) اور وخوری (دتیرو پیغمبرانو دا معجزه وه چی یوروح لرونکی یا بی روحه شی به یی دالله ﷻ په نامه وایستی په یومیدان کی یا پرغره باندی به یی کښیښوی، دغیبو څخه به یو اور راښکاره سو اوهغه شی به یی وسوځی، دا دصدقو دقبلیدو نښانه وه، مطلب دا دی چی تاسی دا خاص معجزه نه ده ښوولی، په دی وجه مونږپر تاایمان نه راوړو والله پاك ددی جواب ورکوی چی) ته ورته ووایه چی په یقین سره ډیرو پیغمبرانو علیهم السلام زماڅخه اول ډیر دلیلونه (معجزی اونور) راوړی دی اوپه خپله دامعجزه هم کومه چی تاسی وایاست، نوتاسی دوی ولی قتلول که تاسی (په دی کارکی) رښتینی یاست نوکه دا (کفار) خلق تادرواغجن کی نو (غم مه کوه ځکه چی) ډیر پیغمبران چی ترتا مخکی تیر سوی دی درواغجن سویدی چی معجزی یی راوړی وی او (کوچنی کوچنی) صحیفی یی راوړی وی اوروښانه کتاب یی راوړی وو (نوهرکله چی دکفارو داعادت دی چی پیغمبران علیهم السلام درواغجن کوی نوبیا تاسی ولی غم کوی) (په تاسی کی) هر یو نفس (روح لرونکی) دمرګ مزه خوند کتونکی دی او (دمرګ څخه وروسته) تاسی ته به پوره بدله ستاسی (دښو اوبدو) دقیامت په ورځ رسیږی (که په دنیاکی کافرانوته څه سزاونه رسیږی، نوپه دی سره درواغجن کوونکو لره خوشحالی اوتصدیق کوونکو لره غم نه دی پکار، اوس مخ ته ددی بدلی تفصیل دی) نوکم سړی چی ددوږخ څخه وساتل سو اوجنت ته داخل سو نودی پوره کامیاب سو (دغه شان څوك چی دجنت څخه لیری سواو دوږخ ته ولیږل سو دی پوره ناکامه سو) اوددنیا ژوند هیڅ نه دی یوازی (داشی دی لکه) دفریب سودا ده (چی ظاهری ډول اوشکل یی وړینی نواخستونکی پرورځی بیاچی یی اصلیت ښکاره سی، نو افسوس کوی، دغه شان ددنیاپه ظاهری بریښ اوښایست دوکه کیدل اوآخرت هیرول نه دی په کار) (اوس څه دی ؟) خامخا مخ ته (وروسته) به نور ازمایل کیږی (د) خپلو مالونو (په نقصان) کی او (د) خپلو ځانونو (په نقصان) کی اوخامخا مخ ته به نوری واوری ډیری خبری دزړه دازار ددغه خلقوڅخه (هم) کومو ته چی ستاسی څخه مخکی (آسمانی) کتابونه ورکول سوي دی (یعنی داهل کتابوڅخه) او دهغه خلقو څخه (هم) کوم چی مشرکان دی اوکه (په دی موقعو) صبر وکی او (دخلاف شرع خبرو څخه) ځان وساتی نو (ستاسی دپاره به ښه وی ځکه چی) دا (صبر اوتقوٰی) دتاکیدی احکامو څخه دی.

معلومات اومسئلي: په ذکرسوو اووآیتونو کی په اول آیت کی دبخل بدوالی اوپه دی باندی دزورنی ذکردی

(دبخل تعریف اوپه دی باندی دسزا تفصیل)

دبخل شرعی معنٰی دا ده چی کوم شی دالله ﷻ په لاره کی خرڅ کول پرچا واجب وی اوهغه خرڅ نه کی، په دی وجه بخل حرام دی اوپه دی باندی ددوږخ دسختی سزا وعیددی اوپه کمو موقعوچی خرڅ کول

واجب نه وی، بلکی مستحب وی، هغه په دی حرام بخل کی داخل نه دی، البته دعامی معنٰی په اعتبارسره دی ته هم بخل ویل کیږی داقسم بخل حرام نه دی مګربښه هم نه دی ، د بخل په معنٰی کی یوبل لفظ هم په احادیثوکی راغلی دی یعنی (شحٌ) ددی تعریف دادی چی دده پرذمه کوم خرڅ کول واجب وی ، هغه نه اداکوی اوپردی سربیره نورهم دمال زیاتولو په حرص کی لګیاوی ، داتربخل نورهم زیات جرم دی په دی وجه نبی کریم ﷺ فرمایلی دی .

لاَ يَجْتَمِعُ شُحٌّ وَاِيْمَانٌ فِيْ قَلْبِ رَجُلٍ مُسْلِمٍ اَبَدًا (رواه النسائی عَنْ ابی هریرة ﷺ)

شح اوایمان دیو مسلمان سړی په زړه کی نه سی جمع کیدی . (قرطبی)

دبخل کومه سزا چی په دی آیت کی ذکر سوی ده چی دقیامت په ورځ دکوم شی په ورکولو کی یی چی بخل کړی وی ، دهغه شی څخه به طوق جوړکی او دده غاړی ته به واچول سی ، ددی تفسیرنبی کریم ﷺ داسی فرمایلی دی ، حضرت ابوهریرة ﷺ فرمایی چی ، نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کوم سړی ته الله ﷻ څه مال ورکی ، بیاده دهغه زکوٰة ادانه کی نودقیامت په ورځ به دغه مال یوسخت زهری مارسی دده په غاړه به را وپیچل سی او دده شونډی به ونیسی اووایی به چی زه ستا مال یم، ستا سرمایه یم، بیاحضور ﷺ دا آیت ووایه (تفسیرقرطبی ازنسائی)

په دوهم آیت کی دیهودوپه یوه سخته بی ادبی دخبرداری اوسزاذکردی چی واقعه یی دا ده چی کله نبی ﷺ دزکوٰة اوصدقو حکمونه دقرآن څخه بیان کړه نو بی ادبه یهودو دا خبری شروع کړی چی الله ﷻ فقیر او محتاج سواومونږ مالدار یونوځکه ته زمونږ څخه څه غواړی (نعوذ بالله) ظاهره خوداده چی ددی بی هوده وینامطابق به ددوی عقیده نه وه مګردنبی کریم ﷺ ددرواغجن کولودپاره به یی داسی ویلی وی چی که دقرآن داآیت صحیح وی نوددی څخه دا لازمیږی چی الله ﷻ دی فقیراومحتاج وی دابی کاره اوباطل دلیل دجواب ورکولو قابل نه وځکه چی دصدقوحکم دالله ﷻ دخپلی فایدی دپاره نه دی ، بلکه په خپله دمالدارو ددینی اودنیوی نفع دپاره دی خودی ته یی الله ﷻ ته قرض ورکول څکه وویل چی لکه څنګه دقرض اداکول دهرشریف سړی دپاره ضروری اویقینی وی ، دغه شان کومه صدقه چی انسان ورکوی دهغه جزا الله ﷻ په ځان داسی لازموی ، لکه څنګه چی دقرض ورکول وی ، کوم سړی چی الله ﷻ دکائناتوخالق اومالك ګڼی هغه ته په دی الفاظوسره دغه شبهه نه سی کیدی کومه چی دبی ادبه یهودیانو په دی ویناکی ده په دی وجه قرآن کریم ددی شبهی جواب دسره ورنه کی ، یوازی د دوی ددی بی ادبی او دنبی کریم ﷺ د درواغجن کولو او په ده پوری دټوقو کولو دبی شماره سختو جرمونو په سزا کی یی دا وفرمایل چی مونږ د دوی دا بی ادبه کلمی لیکو چی دقیامت په ورځ باندی په دوی حجت تمام سی اوعذاب ورکړل سی ، که نه نو الله ﷻ ته دلیکلو ضرورت نسته ، بیایی دیهودو ددی بی ادبی ذکر کولو سره د دوی یو بل جرم دا هم ذکر کی چی داهغه خلق دی چی دوی یوازی پیغمبران علیهم السلام درواغجن کړی نه دی او نه یی ورپوری یوازی مسخری کړی دی ، بلکه قتل کړی یی هم دی نوکه داسی خلق یو نبی درواغجن کړی یاورپوری مسخری وکړی نو دا څه دتعجب خبره نه ده ، دوی په تیر وخت کی هم داسی کړی دی.

(په کفر اوګناه سره په زړه باندي راضي کېدل دغسي لويه ګناه ده)

دلته دا خبره دليدو قابله ده چي دنبی کريم ﷺ اودقرآن مخاطب دمديني يهوددي اودانبياوو ﷺ دقتل واقعه د دوی څخه ډېره مخکی دحضرت يحيیٰ اوحضرت زکريا ﷺ دزماني ده ، نو په دی آيت کی بی دانبياوو ﷺ دقتل دجرم نسبت دوی ته څنګه وکی؟ وجه دا ده چي دمديني يهود دخپلو تيرو يهوديانو په دی کار باندی راضي اوخوشحاله وه، نوپه دی وجه دوی هم دقاتلانوپه حکم کی شمارسول امام قرطبی رحمه الله په خپل تفسيرکی فرمايلي دی چي دا ډيره مهمه مسئله ده چي په کفر راضي کيدل هم په کفراوګناه کی داخل دی ، دنبی کريم ﷺ يوارشاد ددی زيات وضاحت کوی ، ده ﷺ فرمايلی دی چي هرکله په مځکه يوګناه کيږی نوکوم سړی چي هلته موجود وی ، ليکن ددی ګناه مخالفت کوی اوداګناه بده ګڼی نو دی داسی دی چي ګويادلته موجودنه دی ، يعني په دی ګناه کی دی شريك نه دی اوکوم سړی که څه هم دګناه په دغه ځای (مجلس) کی موجودنه وی، ليکن په دی کارباندی راضي وی، هغه که څه هم غائب وی خوپه ګناه کی به شريك ګڼل کيږی (دقرطبی رحمه الله قول ختم سو) ددی آيت په اخرکی اوپه دريم آيت کی يی ددی بی ادبو سزا را وښوولی چي دوی به په دوزخ کی واچوی، وبه ويل سی ورته چي اوس په اورکی دسوځيدو خوند وڅکی چي هم ستاسی دعمل نتيجه ده ، دالله ﷻ دطرفه هيڅ ظلم نسته ، په څلورم آيت کی ددغه يهودو ديودرواغ اوبهتان ذکرسوی دی اوهغه داچي دوی دنبی کريم ﷺ ددرواغجن کولو دپاره داحيله (بهانه) مخکی کړه ، چي دتيرو پيغمبرانو په زمانه کی داطريقه وه چي دصدقو مال به بی پر يوه ميدان ياغر ايښووی، اودآسمان څخه به اور راتلی ، هغه به يی سوځی ، دادصدقو دقبليدو نښانه وه ، نبی کريم ﷺ اودده امت ته الله ﷻ داخاص ښه والی ورکړی ووچي دصدقو مال دآسماني اورخوړلو پرځای مسلمانانو فقيرانو اومحتاجوته ورکول کيږی ، نوکله چي دتيرو پيغمبرانو ﷺ دطريقي څخه دا طريقه بدله وه په دی وجه مشرکانو بهانه جوړه کړه چي که ته نبی وی نوتاته به هم دامعجزه درکول سوی وای چي آسماني اور به صدقي خوړلی ، اوتردی زياته دازړه ورتيايي وکړه چي په الله ﷻ باندی يی دابهتان وتړی چي هغه زمونږ څخه داوعده اخستی ده چي مونږبه پرهغه سړی ايمان نه راوړوچي دا دآسماني اور راتلو دصدقي خوړلو معجزه مونږته ښکاره نه کی ، کله چي ديهودو دا دعوه بالکل بی دليله اوباطله وه ، چي الله ﷻ د دوی څخه دا وعده اخستی ده ، ددی دجواب ورکولو خودسره ضرورت نه وو ، نوددی دپاره چي دوی په دی خپل منل سوی قول سره مغلوب کړی وی فرمايل چي که چيری تاسی په دی خپل قول کی رښتيني ياست چي الله ﷻ ستاسی څخه داسی وعده اخستی ده نو بيا کومو تيرو پيغمبرانو ﷺچی ستاسی دوينا مطابق دامعجزه هم درښوولی وه چي آسماني اوردصدقی مال خوړلی وو ، نوپکاروه چي تاسی ايمان پر راوړی وای، نوتاسی خوهغوی هم درواغجن کړل اوقتل مو هم کړل ، دلته داشبهه نه دی کول په کار چي که ديهودو دامطالبه بالکل غلطه وای خوکه دنبی کريم ﷺ په لاسو دامعجزه ښکاره سوی وای، نوشايد ايمان به يی راوړی وای ، ځکه چي دالله ﷻ په علم کی وه چي دا خلق محض په عنادسره داخبری کوی که ددوی دوينا مطابق ورته دامعجزه هم وښوول سی،

خوبیاهم ایمان نه راوړی ، په پنځم آیت کی نبی کریم ﷺ ته تسلي ورکول سوي ده چی د دوی په درواغجن کولوباندی مه غمجن کیږه ځکه چی دامعامله دټولو پیغمبرانو علیهم السلام سره سوي ده ، یعنی پخوانی راروان دستوردی .

(دآخرت فکر دټولو غمونو علاج اوشبهاتو جواب دی)

په شپږم آیت کی یی داحقیقت واضح کړي دی چی که چیری په یو ځای کی کافران غلبه هم ورکی اوددنیا عیش اوعشرت پوره هم ورته ورسیږی او مسلمانانو ته ددی برعکس څه مصیبتونه اومشکلات اوددنیا داسبابو تنګی راپیښه سی نودانه دتعجب خبره ده، نه دغمجن کیدو ځکه چی ددی حقیقت څخه یومذهب اومشرب والا اوهم یوفسلفی انکارنه سی کولی، چی ددنیاغم اوراحت خو دیوڅو ورځودی ، نوحیوان هم دمرګ څخه نه سی خلاصیدی اوددنیا راحت اومصیبت اکثره په دنیاکی کی دحالاتوپه بدلیدو سره ختمیږی اوکه فرض کړه په دنیاکی بدل نه سی نوپه مرګ سره خودټولو خاتمه یقینی ده ، دهوښیار کار دا نه دی چی ددی څوورځو دراحت اوغم په فکرکی اخته سی ، بلکه دمرګ څخه دوروسته ژوند فکر په کار دی چی هلته به څه کیږی ؟

دوران بقاء چو بادِ صحرا بگذشت ********* تلخی وخوشی وزشت وز یبا بگذشت

(یعنی ددنیا دژوندترخه اوخواږه، ښه اوبد دباد په شان تیریدونکی دی)

په دی وجه په دی آیت کی دا وښوول سوه چی هریوروح لرونکی به دمرګ خوند وڅکی اوبیابه په آخرت کی دخپل عمل جزاء اوسزاء پیداکی چی سخته به هم وی اواوږده هم نوهوښیارته ددی فکرکول په کاردی نوپه دی وجه کامیاب یوازی هغه سړی دی چاته چی د دوږخ څخه خلاصون پیداسی اوجنت ته داخل سی برابره خبره ده داول څخه وی لکه دصالحانو اوعبادت ګذارو سره چی به کیږی ، لیکن مسلمانان به ټول آخردجهنم څخه خلاصون پیداکی او دهمیشه همیشه دپاره به دجنت دراحتونو اونعمتونو مالکان کیږی (یاالله! زمونږ یی نصیب کړی ، آمین) په خلاف دکفاروچی ددوی همیشه ټیکانه جهنم دی ، دوی که ددنیاپه دی څو ورځوراحت باندی مغروره دی، نوداسراسر چم اوفریب دی، په دی وجه یی دآیت په آخرکی وفرمایل چی ددنیا ژونددچم اوفریب سامان دی ځکه چی په عام طور سره ددی دنیا خوندونه دآخرت دسختیو اوتکلیفونو ذریعه وی اوددنیا تکلیفونه دیروار دآخرت ذخیره وی .

(اهل حقونه داهل باطلو څخه آزاررسیدل یوقدرتي کاردی اودټولو علاج صبر اوتقوی ده)

اووم آیت په یوخاص واقعه کی نازل سوي دی چی دهغه ذکر په اجمالی طورسره په ذکر سوی دوهم آیت کی راغلی دی تفصیل یی دادی چی په قرآن کریم کی هرکله چی آیت د ،مَنْ ذَا الَّذِیْ یُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا نازل سو ، چی په دی کی یی په یوزړه ته پریوتونکی طریقه سره صدقه اوخیرات الله ﷻ ته په فرض ورکولو سره تعبیرکړي دی اودی طرف ته یی په کی اشاره کړي ده چی هرڅه چی دلته ورکی دهغه بدله به په آخرت کی داسی یقینی ورکول کیږی لکه څنګه چی دچاقرض اداکول کیږی ، یوعنادګر یهودی داواوریدل نوداالفاظ یی وویل ، اِنَّ اللّٰهَ فَقِیْرٌ وَّنَحْنُ اَغْنِیَاءُ حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه ته په دی بی ادبی باندی درد ورغی او

یو، چیلاخه یې یهودي په مخ وواهه ، یهودي نبي کریم ﷺ ته شکایت وکی ، نو په دې باندې دا آیت نازل
سو. لَتُبْلَوُنَّ فِیْۤ اَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ الایة په دې کې مسلمانانو ته ښوول سویدي چې ددین دپاره دجان او مال
دقربانولو او دکفارو مشرکانو او اهل کتابو دبدگویو اوازارونو څخه مه بیریږئ ، داټول دهغه امتحان
دي او دبنده دپاره پکښې ښه والي دي چې دصبر څخه کار واخلي او دخپل اصل مقصد تقوی په مکمل
کولو کې اخته وي دهغوی دجواب کولو په فکر کې نه لویږي .

وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيْثَاقَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ لَتُبَيِّنُنَّهٗ لِلنَّاسِ

او کله چې الله ﷻ وعده واخیسته　داهل کتابو څخه　چې دا به بیانوي خلقوته

وَلَا تَكْتُمُوْنَهٗ ؗ فَنَبَذُوْهُ وَرَآءَ ظُهُوْرِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهٖ ثَمَنًا

او نه به یې پټوي　بیا وغورځوله دوی دغه (وعده) خپلې شاته او وایې خستی په دې سره لږ شان قیمت

قَلِيْلًا ؕ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُوْنَ ﴿۱۸۷﴾ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ يَفْرَحُوْنَ

نو څه نا کاره دي کوم شی چې دوی اخلي ، ته گمان مه کوه چې کوم خلق خوشحاله دي ،

بِمَاۤ اَتَوْا وَّيُحِبُّوْنَ اَنْ يُّحْمَدُوْا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوْا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ

په خپلو کړو باندې　او خپل صفت غواړي　بغیر د کولو څخه　نو گمان مه کوه په دوی باندې

بِمَفَازَةٍ مِّنَ الْعَذَابِ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۱۸۸﴾ وَلِلّٰهِ مُلْكُ

چې خلاص سو دعذاب څخه　او د دوی دپاره عذاب دردناک دی ، او دالله دپاره دی حکومت

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۱۸۹﴾ ع

دا سمانونو　او دمځکې　او الله ﷻ په هر شي باندې　قادر دی .

دآیتونو ترون: لکه چې په تیرو آیتونو کې دیهودو دبدو خویونو او بدکارو بیان وو ، په دې ذکر سوي
اولنی آیت کې هم د دوی دیو داسې بدعمل ذکر دی ، او هغه دی دلفظ او قول څخه خلاف ورزی کول څکه
چې داهل کتابو څخه الله ﷻ دا وعده اخستی وه چې دالله ﷻ کوم احکام چې په تورات کې راغلي دي ،
دوی به ددې عام اشاعت کوي ، یعنې خلقو ته به یې ښیي، او یو حکم به هم دخپل نفساني غرض دپاره نه
پټوي ، اهل کتابو دا وعده (قول) مات کې، حکمونه یې پټ کړل او بیا یې دا زړه ورتیا وکړه چې پردې یې
دخوشحالی اظهار وکی او خپل دا کار یې د تعریف قابل کی چې دا مونږ ښه وکړل .

لنډتفسير: (داحالت هم دیادولو قابل دی) هرکله چی الله ﷻ (په تیرو کتابونو کی) داهل کتابو څخه داعهد (قول) واخستی (یعنی دوی ته یی حکم وکی او دوی قبول کی) چی ددی کتاب (ټول مضامین) عامو خلقو ته مخامخ بیانوی او (د) دی (مضمون) (ددنیوی غرض دپاره) پټ مه ساتی، نو دغه خلقو دا (عهد) خپل شاته وغورځوی (یعنی عمل یی په ونه کی) او ددی په بدله کی یی (ددنیا) بی کاره بدله واخسته ، نوبیکاره شی دی کوم چی دغه خلق اخلی (ځکه چی ددی انجام ددوزخ سزاده) (ای مخاطبه) کم خلق چی داسی دی چی په خپل (بد) عمل خوشحالیږی اوکوم (نیك) کارچی دوی نه وی کړی په هغه خپل صفت کیدل غواړی ، وروسته په داسی خلقو باندی هیڅکله هم دا خیال مه کوه چی دوی به (په دنیاکی) خاص طور دعذاب څخه په خلاصون (اوپه حفاظت) کی اوسی (هیڅکله داسی نه ده بلکه په دنیاکی به ور ته هم یوڅه سزا وی) او (په آخرت کی هم) دوی ته به دردناکه سزا وی ، او دالله ﷻ دپاره (خاص) دی حکومت دآسمانونو او دمځکو اوالله ﷻ په هر شی باندی پوره قدرت لری .

معلومات اومسئلي

(ددین علم پټول حرام دی اوپه ناکړی عمل باندی خپل صفت غوښتل بد اوناکاره دی)

په دی ذکر سوودرو سره آیتونوکی داهل کتابو دعالمانو دوه جرمونه اود هغوی دسزابیان دی اوداچی دوی ته داحکم ووچی دالله ﷻ په کتاب کی کوم احکام راغلی دی، داټول به دخلقوپه مخکی بی له کمی اوزیاتی څخه بیانوی اویوحکم به نه پټوی، مگر دوی دخپلو دنیوی غرضونو اونفسانی طمعوپه خاطر ددی عهد (قول) پرواونه کړه، ډیر احکام یی دخلقو څخه پټ کړل ، دوهمه داچی دوی به نیك عمل گرسره نه کوی اوغوښتل به یی چی بغیر دعمل کولو څخه ددوی صفتونه کول کیږی ، دتورات دحکمونو دپټولو واقعه خوپه صحیح بخاری کی په روایت دحضرت عبدالله بن عباس ؓ نقل ده چی نبی کریم ﷺ دیهودو څخه دیوی خبری پوښتنه وکړه چی آیا داخبره په تورات کی سته نو دی خلقو هغه پټه کړه اوکومه چی په تورات کی وه دهغه خلاف یی بیان کړه اوپه خپل دی بد عمل خوشحالیدل چی واپس راغلل نووی ویل چی مونږښه دوکه ورکړه ، پردی باندی دا آیت نازل سو چی دی خلقوته په کی دعذاب وعده ده ، او دوهمه معامله په ناکړی عمل باندی دتعریف اومدح خواهشمندی ده هغه داده چی دمنافقو یهودو یوه طریقه دعمل داهم وه ، چی کله به دیوجهاد وخت راتلی نوبهانی به یی کولی ، په کورکی به کښینستل، اودغه رنگه به یی دجهاد دتکلیف څخه په خلاصیدو باندی خوشحالیانی کولی ، اوهرکله چی به نبی کریم ﷺ بیرته راغلی نودده ﷺ په مخکی به یی د درواغو قسمونه کول ، عذر به یی بیانوی او ددی طلب گار به وه چی د دوی ددی عمل تعریف وسی (رواه البخاری)

قرآن کریم پردی دواړو شیانو باندی ددوی بدوالی بیان کی نوددی څخه معلومه سوه چی علمی دین اودخدای ﷻ او درسول ﷺ حکمونه پټول حرام دی ، لیکن داحراموالی په دغه شان پټولو کی دی کوم چی دیهودو عمل وو چی دخپلو دنیوی غرضونو دپاره به یی دخدای ﷻ حکمونه پټول اوپه دی به یی دخلقو څخه مال وصولوی ، اوکه دیودینی اوشرعی مصلحت په وجه څه حکم عوامو ته نه ښکاره کوی

نوهغه په دی کی داخل نه دی ، لکه چی امام بخاری رحمه الله په یو جلاباب کی دامسئله داحادیثو په حواله سره بیان کړي ده چی ځینی وخت دغه حکم په ښکاره کولوسره په عواموکی غلط فهمی اوپه فتنه کی داخته کیدو بیره وی نوکه ددی خطری په وجه څه حکم پټ وساتل سی نوخیردی اودیونیك عمل کولو څخه وروسته هم پردی باندی خپل ثنا اوصفت غوښتل خودعمل کولو سره سره هم په شریعت کی بد دی اودنه کولوپه صورت کی خوبیادیر زیات بددی اوپه طبعی طورسره داخواهش لرل چی زه هم فلانی نیك کاروکړم اونیك نامه سم داپه دی کی نه دی داخل خوهلته چی دی ددی دپاره څه اهتمام اوکوشش نه کوی (بیان القرآن)

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيٰتٍ

بیشکه دآسمان اومځکی جوړول دشپی او ورځی تلل او را تلل په دی کی نښانی دی

لِّأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿۱۹۰﴾ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيٰمًا وَّقُعُودًا وَّ

دعقلمندو دپاره ، هغه چی یادوی الله په ولاړی او په ناستی

عَلٰى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ

او په اړخ باندی او فکر کوی په پیدائش داسمانونو او مځکی

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا سُبْحٰنَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۱۹۱﴾

وایی ای زمونږ ربه ! تاداعبث نه دی جوړکړی ته پاك یی دتولو عیبونوڅخه نو مونږ وساتی دعذاب د دوزخ څخه

رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ وَمَا لِلظّٰلِمِينَ

ای زمونږ ربه ! څوك چی تا په دوزخ کی واچوی نو هغه دی رسوا کړی ، او نسته څوك دګناهګارو

مِنْ أَنْصَارٍ ﴿۱۹۲﴾ رَبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُّنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ

دپاره مدد ګار ، ای زمونږ ربه ! مونږ واوریدی یو آواز کوونکی چی اواز کوی ایمان راوړوته

اٰمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَاٰمَنَّا ۖ رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّاٰتِنَا

چی ایمان راوړی په خپل رب باندی ،نومونږ ایمان راوړو ای ربه زمونږ! اوس وبخښی ګناهونه زمونږ ،اولیری کړی

وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿۱۹۳﴾ رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا وَعَدْتَّنَا عَلٰى رُسُلِكَ وَ

زمونږ څخه بدی زمونږ اومرګ راکړی مونږ لره دنیکو خلقو سره ، ای ربه زمونږ او را کړی مونږ ته کومه وعده چی

لَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ اِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيْعَادَ ﴿۱۹۴﴾

کړی ده تا زمونږ سره درسولانو په واسطه او مه رسوا کوی مونږ په ورځ دقیامت، بیشکه ته دوعدی مخالفت نه کوی

دآیتونو تړون: کله چی دپورته آیتونو څخه دخدای ﷻ یووالی معلوم سو نو په راتلونکی آیت کی یی په توحید باندی دلیل راوړی اوددی سره په مکمل توحید باندی دعمل کوونکو فضیلت بیانوی چی اشارهٔ په کی نوروته هم ترغیب دی دتوحید په اقتضاء باندی په عمل کولو سربیره چی دکفارو دازار رسولوکوم مضمون وو، دراتلونکی آیت ددی سره هم مناسبت دی دغه ډول چی مشرکانو دنبی کریم ﷺ څخه په عنادسره درخواست وکی چی دصفا غردسرو زروکړه ، په دی باندی داآیت نازل سوه چی دحق دلیلونه خونورهم ډیردی، په هغه کی فکرولی نه کوی ، اوددی خلقودا درخواست دتحقیق دپاره نه وو، بلکه دعناد دپاره وونوکه درخواست یی پوره سوی هم وای، بیاهم دوی ایمان نه راوړی .

لنډتفسیر: بیشکه دآسمانونو او دمځکی په جوړولوکی او په یوبل پسی دشپی او ورځی په تلو راتلوکی دلیلونه (دتوحید موجود) دی د (سلیم) عقل لرونکود (دلیل نیولود) پاره چی حالت یی دا دی (کوم چی مخ ته راځی او دا حالت د دوی دعاقل کیدوعلامه هم ده، ځکه چی دعقل تقاضا دضرردفع کول او دنفع حاصلول دی اوپه دی باندی ددی حالت دامجموعه دلالت کوی هغه حالت دادی) چی دغه خلق (په هرحال کی په زړه سره هم اوپه ژبه سره هم) الله ﷻ یادوی، په ولاړی هم په ناستی هم، په پروتی هم اودآسمانونو اودمځکی په پیدا کیدوکی (دخپل عقل په قوت سره) فکرکوی (اودفکر کولوچی کومه نتیجه وی یعنی دایمان پیداکیدل یانوی کیدل اوقوی کیدل دایمان داپه دی شان سره ظاهروی) چی ای زمونږ پرورگاره! تادا (مخلوق) بی فائدی اوبی وجه نه دی پیدا کړی (بلکه په دی کی دی حکمتونه ابینی دی، چی په دوی کی یولوی حکمت دادی چی په دی مخلوق سره دلوی خالق ﷻ په وجود باندی دلیل ونیول سی) مونږتا (دبی مطلبه پیداکولو څخه) پاک ګڼو (په دی وجه مونږدلیل ونیوی اوستا دیووالی قائل سو) نومونږ (دموحداومومن کیدوپه وجه) ددوزخ دعذاب څخه وساتی (لکه چی شرعًاددی دامقتضٰی ده (یعنی خواهش دی) چی دیو عارض په وجه که دا اقتضا کمزوری سی اویوڅه لړیا ډیرعذاب پرورکړه سی ،

یوعرض (درخواست) ددی خلقوداوو اودوی ددی ایمان دمضمون په مناسبت سره نور درخواستونه هم کوی چی وروسته راځی) ای زمونږ پروردګاره! (مونږپه دی وجه ددوزخ دعذاب څخه پناه غواړوچی) بیشکه ته چی څوك (په طور داصل جزاء) په دوزخ کی داخل کی دی واقعی چی رسواکړل سو (مراد ددی څخه کافردی) اوددا سی بی انصافو (دچاچی اصل جزاء دوزخ منتخب کړه سی) هیڅوك کومك کوونکی نسته (اوستاوعده ده دایماندارانو سره دنه رسوا کولوهم اوکومك کولوهم نو دایمان راوړوپه وجه زمونږ درخواست دادی چی دکفر داصلی جزاء څخه موساتی اودایمان اصلی غوښتنه (یعنی ددوزخ څخه خلاصون) راکړی) ای زمونږ پروردګاره! مونږ (لکه څنګه چی ستاپه دی جوړکړو شیانوباندی دلیل

ونیوی ، په عقل سره دغه شان مونږ یو (حق طرف ته) بلونکه (مراد دی څخه حضرت محمد ﷺ دی ، په واسطه سره یابی له واسطی څخه) واوریدی چی دایمان راوړودپاره اعلان کوی چی (ای خلقو) تاسی په خپل پروردګار (په ذات اوصفاتو) ایمان راوړی نومونږ (په دی نقلی دلیل سره دلیل ونیوی اوهم مو) ایمان راوړی (په دی درخواست کی دایمان بالله سره ایمان بالرسول هم راغی ضمنًا، نو دایمان دواړه جزونه یعنی دالله ﷻ دیووالی عقیده اودرسالت عقیده کامل سوه) ای زمونږ پروردګاره! بیا (ددی څخه وروسته زمونږ دا درخواست دی چی) زمونږ (لوی) ګناهونه هم معاف کړی اوزمونږ (کوچنی) بدی زمونږ څخه (معاف کی) لیری کی او (زمونږانجام هم چی پرهغه زمونږ مداردی برابرکړی داسی چی) مونږ دنیکو خلقوسره (شامل لرونکی) مرګ راکی (یعنی خاتمه زمونږپر نیکی کړی) ای پروردګاره! او (لکه څنګه چی مونږ دهغه شیانو څخه دمحفوظ کیدو درخواست وکی کوم چی مونږته ضررسوی لکه دوږخ اورسوائی اوګناهونه اوبدی، دغه شان مونږ دخپلی نفعی اوفائدی دپاره دعاکووچی) مونږته هغه شی (یعنی ثواب اوجنت) هم راکی دکومو چی زمونږ سره دخپلو پیغمبرانوپه معرفت تاوعده فرمایلی ده (چی مومنانو اونیکانوته به لوی اجر رسیږی) او (داثواب اوجنت مونږته په داسی شان سره راکی چی دثواب تررسیدو څخه مخکی هم) مونږ دقیامت په ورځ مه رسواکوه (لکه چی ځینو لره اول سزاوی بیابه جنت ته ځی ، مطلب دا دی چی د اول سر څخه مونږپه جنت کی داخل کړی او) یقینًاته دوعدی څخه مخالفت نه کوی (لیکن زمونږ سره دا بیره ده چی دکومو خلقودپاره وعده ده ، یعنی دمومنانو او نیکانودپاره خدای ﷻ دی نه کی چی داصفتونه په مونږ کی موجود نه سی په کومو چی وعده ده ، په دی وجه مونږ تاته دادرخواست کووچی مونږلره دخپلی وعدی شیان راکی یعنی مونږ داسی کړی او داسی مو ولری چی دوعدی ځای راپه کی راسی)

معلومات اومسئلې: دآیت شانِ نزول: ددی آیت دشان نزول متعلق ابن حبان په خپله صحیح کی اومحدث ابن عساکرپه خپل تاریخ کی نقل کړي دی چی عطاء بن ابی رباح دحضرت عائشی رضی الله عنها خواته تشریف راوړی اووی ویل چی دنبی کریم ﷺ په حالاتوکی چی کوم تر ټولو زیات عجیبه شی تاسی لیدلی وی هغه ماته وښیاست، نوپه دی باندی حضرت عائشی رضی الله عنها وفرمایل، دهغه دکوم شان پوښتنه به کوی ؟ دهغه خوهر یوشان یو عجیبه شی وو ، البته یوه عجیبه واقعه درته بیانوم ، هغه داده چی نبی کریم ﷺ یوه شپه زماسره تشریف فرماوو اوپه بړستن کی زماسره دننه سو ، بیایی وفرمایل چی اجازه راکه چی زه دخپل پروردګار عبادت وکړم دبستری څخه پورته سواودس یی وفرمایی ، بیاد لمانځه دپاره ودریدی اوپه قیام کی یی دومره وژړل چی دده ﷺ اوښکی پرسینه مبارکه باندی وبهیدی ، بیایی رکوع وفرمایله اوپه دی کی یی هم وژړل ، بیایی سجده وکړه اوپه سجده کی یی هم دومره وژړل ، بیایی سرلوړکی اوزیات یی وژړل ، تردی چی سهارسو ، حضرت بلال رضی الله عنه راغی او نبی کریم ﷺ ته یی دلمانځه خبرورکی ،حضرت بلال رضی الله عنه فرمایی چی ماعرض وکی چی حضور ﷺ ! دومره ژړاولی کوی؟ الله ﷻ خوستا دمخه او وروسته ګناهونه معاف کړي دی ده ﷺ وفرمایل چی ولی زه دی شکرګذار بنده جوړنه سم؟ اوپه دی شکریه کی دی

ژړا زاري ولي نه کوم ، هرکله چي الله ﷻ په ماباندي نن شپه داآيت نازل کړي دی ، اِنَّ فِیۡ خَلۡقِ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ الاية ددی څخه وروسته ده ﷺ وفرمايل، چي لويه تباهي ده هغه سړی لره چاچي داآيتونه وويل اوپه دی کی يی فکر ونه کی ، نو په دی وجه په دی آيت کی دغور اوفکرکولو په سلسله کی په دی لاندينيو مسئلو باندی فکرکول په کار دی .

﴿ دخلق السموٰت وَالارض څخه څه مراددی؟ ﴾

اول داچي : خلق : مصدردی چي معنٰی يی ده ايجاد اونوی شی پيداکول ، معنٰی دا سوه چي دآسمان اومځکی په پيداکولوکی دالله ﷻ لويی نښانی دی په دی وجه په دی کی هغه ټول مخلوقات اودالله ﷻ مصنوعات ‹جوړسوی› هم داخليږی کوم چي په آسمانونو اومځکه کی دی بيابه دی مخلوقاتوکی قسمونه دی چي دهريوه خاصيتونه اواندازی جلا جلا دی اوهريو مخلوق پرخپل خالق پوره دلالت کوی، بياکه نور زيات فکر په کی وکړل سی نو داخبره فکرته راځی چي په السَّمٰوٰتِ کی ټوله پورته والا يعنی لوړوالی داخل دی ، اوپه الارض کی ټولی لاندينی داخل دی ، نولکه څنګه چي الله ﷻ دټولو پورتنيو خالق دی دغه شان دټولو لاندينيو هم خالق دی .

﴿ دشپي او ورځي داختلاف مختلف صورتونه ﴾

دوهم داچي داختلاف ليل اونهارڅخه څه مراددی؟ لفظ داختلاف دلته دعربی دهغه محاوری څخه را اخيستل سوي دی چي ، اِخۡتَلَفَ فُلَانٌ فُلَانًا يعنی فلانی سړی ترفلانی وروسته راغی ، نود اِخۡتِلَافِ الَّيۡلِ وَالنَّهَارِ معنٰی دا سوه چي شپه ځی اوورځ راځی اوورځ ځی نوشپه راځی ، داختلاف دوهمه معنٰی داهم کيدی سی چي داختلاف څخه زياتوالی او کموالی مراد سی ، په يَخ کی شپه اوږده وی اوورځ لنډه وی اوپه ګرمی کی ددی په عکس وی ، دغه شان په شپه ورځ کی تفاوت دملکونو دتفاوت سره هم وی ،
١ مثلاً کوم ملکونه چي قطب شمالی ته نژدی دي په دوی کی ورځ زياته اوږده وی ، په نسبت دهغه ښارونو کوم چي دقطب شمالی څخه ليری دی اوپه دی کارونوکی هر يو دالله ﷻ په کامل قدرت باندی روښانه دليل دی ‹چی فکر ورته وسی›

دآيت دلفظ تحقيق: دريم امر دا دی چي دلفظ د آيت څه معنٰی ده؟ آيت د آية جمع ده ، او دا لفظ په څو معناوو سره ويل کيږی ، آيت ، معجزوته هم ويل کيږی ، اودقرآن مجيد پر آيتونوهم ددی اطلاق کيږی او دريمه معنٰی يی دليل اونخښه هم ده، دلته ورڅخه هم دادريمه معنٰی مرادده، يعنی په دي کارونوکی دالله ﷻ لويی نخښی اودقدرت دليلونه دی .

څلورمه خبره د اولوا الالباب دمعنٰی سره تعلق لری ، الباب دلب جمع ده چي معنٰی يی ده مغز اودهرشی مغزخلاصه يعنی اصل وی اوددی څخه ددغه شی خاصيت اوفائدی معلوميږی ، په دی وجه يی دانسان عقل ته لب ويلی دی ځکه چي دانسان عقل دده خاص جوهردی ، داولوا الالباب معنٰی ده دعقل خاوندان

﴿ دعقل خاوندان يوازی هغه خلق دی کوم چي په الله ﷻ ايمان راوړی اوپه هرحال کي دهغه ذکرکوی ﴾

اوس دلته دامسئله دفکر کولوده چي دعقل دخاوندانو څخه کوم خلق مراد دی ، ځکه چي ټوله دنيا

دعقلمندی دعوه کوی ، یولیونی هم خپل ځان ته دبی عقله منلو ته تیار نه دی په دی وجه قرآن کریم دعقل خاوندانو یو څو داسی نښانی ښوولی دی چی هم دا په حقیقت کی دعقل صحیح معیار دی ، اوله نښانه یی په الله ﷻ ایمان دی ، تاسی فکرو کی کم شی چی محسوس وی ، ددی علم په غوږونو ، سترګو ، ژبه، پزه اونورو سره حاصلیدی سی چی دا خوبی عقله حیوان هم کولی سی ، اودعقل کار دادی چی په نښانو اوقرینو اودلائلو سره یوی داسی نتیجی ته ورسیږی کمه چی محسوسه نه وی ، اودکوم په ذریعه سره چی داسبابو دسلسلی آخری تکی پیدا سی ، ددی اصولو په نظر کی نیولو سره چی ددنیا په کائناتو ژور نظر واچول سی نو آسمان اوځمکه او په دوی کی ځای سوی ټول مخلوقات او د دوی دکوچنیو اولویو شیانو یو محکم اوحیرانوونکی نظام عقل ته دیو داسی هستی پته ورکوی چی دعلم، حکمت، قوت اوقدرت په اعتبار سره تر ټولو دیرلوی اولوړوی اوچی دا ټول شیان یی په خاص حکمت سره جوړ کړی وی اودچا په اراده اورضا سره چی دا ټول نظام چلیږی اودغه هستی ښکاره خبره ده چی خاص الله ﷻ کیدی سی لکه دیو عارف وینا ده .

هر گیاهی که از زمین روید ********** وحده لا شریك لهٗ گوید

هر وابنه چی دځمکی څخه راټوکیږی دالله ﷻ دبی شرکته یووالی شاهدی ورکوی .

دانسان ارادی اوتدبیرونه هرځای اوهروخت ناکامه سوی لیدل کیږی نو ده ته ددی نظام چلوونکی نه سی ویل کیدای په دی وجه دآسمان اوځمکی په پیدایښت اوپه دی کی دپیداکیدونکومخلوقاتو په پیدایښت دغور اوفکر کولو نتیجه دعقل په نزد الله ﷻ پیژندل اودهغه حکم منل اودهغه یادول دی ، څوک چی ددی څخه غافله دی، هغه ته عقل مند ویل لائق نه دی ، په دی وجه قرآن کریم دعقل دخاوندانو دانخښه وښووله ، اَلَّذِيْنَ يَذْكُرُوْنَ اللّٰهَ قِيَامًا وَّقُعُوْدًا وَّعَلٰى جُنُوْبِهِمْ یعنی دعقل خاوندان هغه دی چی الله ﷻ یاد وی په ولاړی ، په ناسته ، په پروتی مراد دادی چی په هرحالت اوهروخت دالله ﷻ په یادکی مشغول وی ، ددی څخه معلومه سوه چی دنن دنیا چی کوم شی دعقل اوپوهی معیار ګڼلی دی دامحضی یوه دوکه ده چامال او دولت جمع کول عقلمندی ګڼلی ده ، چادمشینانو حصی پرزی جوړول اود بریښنا اوبخارونو اصلی سرچینه پیژندل عقلمندی ګڼلی ده ، لیکن دسلیم عقل خبره هغه ده کومه چی دالله ﷻ پیغمبرانو او رسولانو راوړی ده چی دعلم اوحکمت په ذریعه داسبابو په سلسله کی دا دنی څخه واعلی طرف ته په ترقی کولو سره درمیانی مرحلی په نظر کی نیول ، دخامو موادوڅخه مشینانوته اود مشینانو څخه دبریښنا اوتوبښ قوت ته خو تاسی سائنس ورسولاست ، دعقل کار دادی چی یوقدم نورمخ ته سی چی تاسی ته دا معلومه سی چی اصل کارنه داوبو، اوسپنی، مسو یاخاوری دی، نه دمشین، نه ددی په ذریعه دپیداسوی توبښ ، بلکه داکار دهغه چادی چاچی اور، اوبه اوهواپیداکړه چی د دوی په ذریعه دابجلی اوتوبښ ستاسی لاس ته درغلل .

کار زلف تست مشك افشانی اما عا شقان ********** مصلحت را تهمتی برآهوئی چین بسته اند

بوی دمشکو خپرول ستادزلفو کار دی خوعاشقانو هسی دا تهمت دچین په هوسی پوری تړلی دی .

ددي يوعام مثال داسي وګڼي چي دځنګل يو اوسيدونکي جاهل انسان کله چي يوه داور ګاډي (ريلوي ستېشن) ته ورسيږي اوداووينې چي داور ګاډي غوندي يوه ډيره لويه سپرلۍ ديوه سره بيرغ په ليدلو سره دريږي اوددشنه بيرغ په ليدلو سره روانيږي نوکه هغه دا ووايي چي داسور اوشين بيرغ څومره طاقت لري چي دومره طاقتور شي روانوي او دروي يې ، نودعلم اوعقل خاوندبه ورته کم عقل ووايي اودابه ورته وښيي چي طاقت په دې بيرغوکې نه دی، بلکه طاقت دهغه سړي سره دی کوم چي په دې انجن کې ناست دی ، ددې بيرغوپه ليدلو ددرولو اوچلولو کارکوي ، ليکن دچاعقل چي ترده يوڅه زيات وي، هغه به ووايي چي دانجن چلونکي (ډرايور) ددې طاقت اوپاور مالك ګڼل داهم غلطي ده ځکه چي په حقيقت کې په دې طاقت کې دده هيڅ کار نسته، هغه به يوګام نورهم مخ ته ولاړسي اوداطاقت به ټول دانجن وحصو اوپرزوته منسوب کړي ، ليکن يوفلاسفر يا سائنسدان به ده ته هم بې عقله ووايي چي دانجن په بې حسه حصو اوپرزوکې به څه وي ، اصل طاقت ددغه توبښ اوبخاردی چي په انجن کې داوبو او اور په ذريعه پيدا کړه سوي دی ، ليکن حکمت اوفلسفه چي تردې ځايه راسي نوسترګې سي اومخکې قدم نه سي اخستی ، انبياء عليهم السلام فرمايي چي ظالمه ! لکه څنګه چي بيرغو، چلوونکي يادانجن حصو او پرزوته طاقت ويل اودطاقت مالکان يې ګڼل دهغه جاهل غلطي وه دغه شان توبښ او بخار دطاقت مالکان ګڼل ستادفلسفي اوحکمت غلطي ده يوقدم نورمخ ته سه چي تاته ددې پيچل سوي رسۍ سر په لاس درسي اوداسبابو دسلسلې آخري کړي ته ورسيږي چي په اصل کې ددې ټولو طاقتونو مالك هغه دی چاچي اور اواوبه پيداکړل اوداتوبښ ورڅخه جوړسو.

په دې تفصيل سره به تاسي ته معلومه سوې وي چي عقل منديوازې هغه چاته ويل کيږي څوك چي الله ﷻ وپيژني اوهروخت په هرحالت کې يې يادوي په دې وجه داولي الالباب صفت قرآن کريم وښووي ، اَلَّذِيْنَ يَذْكُرُوْنَ اللّٰهَ قِيٰمًا وَّقُعُوْدًا وَّعَلٰى جُنُوْبِهِمْ

په دې وجه فقهاؤ حضراتوؤ ليکلي دي چي که څوك ترمرګ مخکې داوصيت وکي چي زمامال دې عاقلانوته ورکول سي ، نوچاته به ورکول کيږي؟ ددې په جواب کې فقهاء کرامو وليکل چي داسې عالمان زاهدان به ددې مال مستحق وي چي ددنياطلبي اوغير ضروري مادي وسيلوڅخه ليرې اوسي ، ځکه چي په صحيح معنی کې دغه عاقلان دي (درمختار كتاب الوصية)

په دې ځای کې داخبره هم دفکر قابله ده چي په شريعت کې دذکر څخه علاوه دبل يوه عبادت دډيروالي حکم نه دی سوی ، ليکن دذکرمتعلق ارشاددی: وَاذْكُرُوا اللّٰهَ ذِكْرًا كَثِيْرًا : وجه يې داده چي دذکر څخه ماسوا دنورو ټولو عبادتونو دپاره څه شرطونه او قاعدې دي چي دهغه څخه بغيرهغه عبادت نه سي اداکيدی، په خلاف دذکرڅخه چي دا انسان په ولاړې ، ناستی، پروتی، په اوداسه کې وي اوکه بې اودسه ، په هرحالت اوهر وخت کې کولی سي ، په دې آيت کې شايد ددې حکمت طرف ته اشاره ده ، په ذکرسوي آيت کې يې دعقلمندو دوهمه نښانه داښوول سوي ده چي دوی دآسمان اومځکې په پيدا ئينت کې فکرکوي ، يَتَفَكَّرُوْنَ فِيْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ دلته فکرکول په دې خبره کې دي چي دفکر (تفکر) څخه څه

مرادد دی؟ اوددی درجه څه ده؟ دفکر اوتفکر لفظی معنی دغورکولو اودیو شی حقیقت ته درسیدو کوشش کول دی ددی آیت څخه معلومه سوه چی لکه څنګه چی دالله ﷻ ذکر عبادت دی دغه شان فکر هم یوعبادت دی ،فرق دا دی چی ذکر دالله ﷻ دذات اوصفتونو په کار دی او فکر اوتفکر دده په مخلوقاتو کی مقصود دی ، ځکه چی دالله ﷻ دذات اوصفتونو حقیقت ته رسیدل دانسان ترعقل بالاتر دی . په دی کی دغوراوفکر،تدبّر اوتفکّرکولونتیجه بغیر دحیرانی څخه نور هیڅ نسته ، عارف رومی رحمه الله فرمایی

دور بینانِ بار گاه الست .... غیر ازین پی نبرده اند که هست

دالله ﷻ په ذات اوصفاتوکی فکرکوونکی بزرګان یوازی دومره قدرمعلوموی چی دالله ﷻ ذات سته نور هاخواته په هیڅ نه دی خبر ، بلکه ځینی وخت دالله ﷻ په ذات اوصفتونوکی زیات غوراوفکرکول دانسان ناقص عقل لره دګمراه کیدوسبب جوړیږی په دی وجه دلویو بزرګانو اوعارفانو دا وصیت دی چی تَفَكَّرُوْا فِيْ اٰيٰتِ اللهِ وَلَا تَفَكَّرُوْا فِي اللهِ یعنی دالله ﷻ په پیداکړونخښنو اونښانوکی غور او فکر کوی لیکن په خپله دالله ﷻ په ذات اوصفاتوکی غوراوفکرمه کوی ځکه چی دغه ته تاسی نه سی رسیدی دلمرپه رڼا کی هرشی لیدل کیږی لیکن په خپله لمرته کتل سترګی خړوی دذات اوصفتونوپه مسئله کی خولویولویو ماهرانو ، فلاسفانو ، او دجهانونو سیل کوونکو او دمُعرفت خاوندانو اخر هم دا نصیحت کړي دی چی .

نه هر جای مرکب توان تاختن .... که جاها سپر باید انداختن

هرځای خپل زورازمایل نه دی په کار چی بیاهرځای ماته خوری نوڅه فائده ؟ .

البته دغور عقل اوفکر ځغلولو میدان دالله ﷻ مخلوقات دی چی په دی کی په صحیح غوراو فکر کولو سره دالله ﷻ معرفت حاصلیږی، دومره لوی اوپلن آسمان اوپه دی کی لمر سپوږمی اوستوری چی په دوی کی یوڅه پرځای ولاړ (ثوابت) دی اویوڅه کرار کرار حرکت کونکی ، نو ددی علم خالق ﷻ ته دی اوپه دی ستوروکی څه سیاری دی چی هغه دشمسی، قمری او نورو نظامو په طریقه سره په ډیرمضبوط اونهایت محکم قانون سره پرخپل ځای چلیږی ، یوه ثانیه هاخوا دیخواته کیږی نه اونه یی ددی مشین یوپرزه سولیږی اونه ماتیږی اونه یی یوځای یوورکشاپ ته دلیږلو ضرورت پیښیږی اونه یو وخت دا مشین رنګ اوروغن غواړی، دزرګونو کلونو راهیسی هم دغسی پرلپسی دامحکم نظام په خپلومقرره وختونو سره چلیږی ، اوهم دغه شان دمځکی ټوله کُره ددی ددریابونو اوغرونو اوپه دواړوکی قسم قسم مخلوقات اوحیوانان اودمځکی په بیخ کی پټ معدنیات، اودمځکی اوآسمان په مینځ کی چلیدونکی هوا ، اوپه دی کی پیداکیدونکی اواوریدونکی بریښنا اوباران او ددی مخصوص نظام، داټول دسوچ کوونکی اوپوهیدونکی دپاره نښانی دی او دداسی هستی پته ورته ورکوی چی په علم حکمت قوت اوقدرت کی ترټولو بالاتری ، اوددی خبرو نوم معرفت دی ، نوداغور اوفکر دالله ﷻ دپیژندوسبب او په دی وجه ډیرلوی عبادت دی ، په دی وجه حضرت حسن بصری رحمه الله فرمایی ، تَفَكُّرُ سَاعَةٍ خَيْرٌ مِّنْ قِيَامِ لَيْلَةٍ (ابن کثیر) یعنی یوګړی دالله ﷻ په نخښنو اونښانوکی فکرکول ترټولی شپی دعبادت ښه اوډیرو فائدو شی دی ، اوحضرت عمربن عبدالعزیز ؒ داغور اوفکر غوره عبادت فرمایلی دی (ابن کثیر)

حضرت حسن بن عامر ﷺ فرمایي چې ماډېرو اصحابو ﷺ څخه او رېدلې دي تولو دا فرمایل چې دایمان نور اورڼا تفکر دی ، حضرت ابوسلیمان دارانی آ فرمایي چې زه دکوره ووزم نوپه کوم شي چې زمانظر ولګیږي زه په ښکاره سترګو سره وینم چې په دې کې زمادپاره دالله ﷻ یو نعمت دی ، او ددې په وجود کې زما دعبرت حاصلولو اسباب موجود دي (ابن کثیر) دامضمون ځینی عارفان داسې فرمایي .

هر گیاهی که از زمین روید ********** وحده لا شریك لهٗ گوید

هروابنه چې دمځکې څخه راټوکیږي دالله ﷻ دبې شرکته یووالي شاهدي ورکوي .

دحضرت سفیان بن عیینه رحمه الله ارشاد دی ، چې غور اوفکر نوردی چې ستاپه زړه کې داخلیږي ، حضرت وهب بن منبه ﷺ فرمایي چې هرکله یوسړی په کثرت سره غور اوفکرکوي نوپه حقیقت به پوه سي اوڅوك چې پوه سي ، ده ته به صحیح علم حاصل سي اوچاته چې صحیح علم حاصل سو ، دی به ضرور عمل هم کوي (ابن کثیر)

حضرت عبدالله بن عمر ﷺ فرمایي چې یو بزرګ دیوعابد زاهدپه خاې باندې راغی ، دغه عابدپه داسې خاې کې ناست وو چې دده څخه یوه طرف ته مقبره وه اوبل طرف ته یې دکوړونو دامبار خاې وو ، دې راغی بزرګ ورته وویل چې ددنیا دوې خزانې ستاپه مخکې دي ، یوه دانسانانو خزانه چې مقبره ورته وایي ، دوهمه دمال دولت خزانه چې دفضلاتو اوګندګی په صورت کې ده ، دا دواړې خزانې دعبرت دپاره پوره دي (ابن کثیر)

حضرت عبدالله بن عمر ﷺ به دخپل زړه دجوړولو او دحفاظت دپاره دښارڅخه دباندې یوې خرابې ته به ووتی او هلته چې به ورسیدی ، نو وبه یې ویل اَیْنَ اَهْلُكَ یعنې ستا اوسیدونکې چیرې ولاړ دي ؟ بیابه یې په خپله ځان ته جواب ورکی ، كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلاَّ وَجْهَهُ یعنې دالله ﷻ دذات څخه ماسوا نورهر شی هلاکیدونکی دی (ابن کثیر) اوپه دې ډول به یې دتفکرپه ذریعه دآخرت یادپه خپل زړه کې راوستی .

حضرت بشرحافی رحمه الله فرمایي چې که خلقو دالله ﷻ په لویې کې فکرکولی نو دهغه نافرمانی به یې نه سواې کولی ، اوحضرت عیسیٰ علیه السلام فرمایلي دي ای کمزوری بدن والا انسانه؟ ته چې هرځاې یې دخداې ﷻ څخه وبیریږه ، او په دنیاکې دیو میلمه په شان ژوند تیروه او مسجدونه خپل کور جوړکړه ، اوخپلې سترګی دخداې ﷻ دبیرې څخه په ژړلو ، خپل بدن په صبر سره اوخپل زړه په فکر سره عادت کړه اودصبا درزق فکرمه کوه ، په ذکر سوې آیت کې یې دا فکر او تفکر دعقلمند انسان اعلی صفت ګرځولی دی او لکه څنګه چې دالله ﷻ په مخلوقاتو کې په غور اوفکر کولوسره دالله ﷻ دمعرفت (پیژندو) او ددنیا دبې وفایی صحیح علم حاصلول ښه عبادت اودایمان نور دی ، دغه شان دالله ﷻنخښنوته کتل اوپه استعمال کې یې راوستل اودمخلوقاتو په ظاهري ډول اوشکل پسې کیدل او ددې په ذریعه دحقیقي مالك معرفت نه حاصلول سخته ناپوهي اودکوچنیانو په شان حرکت کول دي ، مولاناجامي رحمه الله فرمایي .

همه اندر زمن ترا زین است *************** که تو طفلی وخانه رنگین است

ددنیا دا ټول هرڅه ستادپاره ښکه دي چې ته کوچنی یې او ددنیا کور رنګین دی ، او دا مضمون حضرت مجذوب داسې بیان کړي دی .

کچه بهی مجنون جو بصیرت تجهی حاصل هوجائی ** تُونی لیلی جسی سمجها هی وه محمل هوجائی

مجنونه که یوځه لږ ډیر بصیرت تاته حاصل سی نو کوم شی چی ته نن لیلی ګڼی دا به صبا دلرګو بوډی وی ځینو حاکمانو فرمایلی دی چی کوم سړی ددنیادی کائناتو ته دعبرت په نظر سره نه ګوری نو ځومره چی دی ددی څخه غافله وی، دومره به دده دزړه څخه بصیرت لیری کیږی ، دنن سائنسی اوحیرانوونکی ایجادات او ددی دایجاد کونکو غفلت دالله ﷻ او دخپل کار دانجام څخه دحکیمانو ددی خبری ښکاره شاهدی ده چی دسآئنس ترقی چی څومره دخدای ﷻ دکامل صنعت رازونه ښکاره کوی نو دومره دوی دخدای ﷻ دپیژندو او په حقیقت باندی دځان پوهولو څخه ړانده کیږی ، په قول داکبر موحوم.

بهول کر بیتها هی یورپ آسمانی باپ کو بس خدا سمجا هی اس نی برق کو اور باپ کو

اروپا والاوو آسمانی طاقت هیرکړی دی ، بس برق (بریښنا) اوبخار یی طاقت ګڼلی دی.

قرآن کریم دداسی بی بصیرته تعلیمافته جاهلانو متعلق ارشادفرمایلی دی.

وَكَأَيِّنْ مِّنْ آيَةٍ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّوْنَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُوْنَ

یعنی په آسمانونو اومځکه کی چی څومره نخښی اونښانی دی چی دا خلق ورڅخه مخونه اړوی د دوی حقیقت اوکاریګری اوددوی دجوړونکی اوخالق وطرف ته فکرنه کوی ، خلاصه دخبری دا ده چی دالله ﷻ مخلوقاتو اوکاریګروته کتل اوپه دوی کی غور اوفکرکول یو اعلی عبادت دی د دوی څخه یو څه عبرت نه حاصلول سخته ناپوهی ده.

د ذکرسوی آیت په آخری جمله کی یی ددی غور اوفکر نتیجه ښوولی ده ، رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا یعنی دالله ﷻ په ډیر او بی شماره مخلوقاتو کی دی نتیجی ته خامخارسیږی چی داټول شیان الله ﷻ فضول او بی کاره نه دی پیداکړی ، بلکه د دوی په پیداکولوکی په زرګونو حکمتونه دی داټول یی دانسان دخدمت دپاره اوانسان یی ددوی څخه دکار اخستودپاره پیداکړي دی اوانسان لره یی په دوی کی ددی غور اوفکر کولو بلنه ورکړي ده چی داټول کائنات خودده دفائدی دپاره جوړسوی اوپیداسوی دی ، اوانسان دخدای تعالی دحکم منلواوعبادت دپاره پیداسوي دی هم دا دده دژوند مقصد دی ، او بیا دغه غور او فکر کوونکی دی حقیقت ته ورسیږی چی ددنیا داکائنات فضول اوبی کاره نه دی پیداسوی بلکه دا دکائناتودخالق دلوی قدرت اوحکمت روښانه دلیلونه دی ، اوس مخ ته ددغه خلګودیو څو درخواستونو او دعاګانو ذکر دی کومی چی دوی دخپل رب دپیژندو څخه وروسته دهغه په دربارکی پیش کړي دی ، اولنی درخواست دا دی چی ، فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ یعنی مونږ دجهنم دعذاب څخه وساتی دوهم درخواست دا دی چی مونږدآخرت درسوایی څخه وساتی ځکه چی څوك تاجهنم ته داخل کی ، هغه دټول جهان په مخکی رسواسو ، ځینی عالمانولیکلی دی چی په میدان حشرکی به رسوایی یوداسی عذاب وی، چی انسانان به داخواهش وکی چی کاشکی! دی جهنم ته وغورځول سی خوچی ددی بدوکارونو شهرت یی دمحشر دخلقوپه مخکی ونه سی ، دریم درخواست دادی چی مونږستا دطرف څخه راغلی اعلان یعنی دمحمد ﷺ اواز واوریدی، اوپه دی موایمان راوړی نوته زمونږلوی ګناهونه معاف کی اوزمونږپر عیبونو اوبدو باندی پرده واچوی اومونږته دنیکو خلقوسره مرګ راکی ، یعنی دنیکانو یه ټولی کی مونږ شامل

کی دا دری درخواستونه خودعذاب او تکلیف اوضررڅخه دخلاصیدو دپاره وه مخ ته څلورم درخواست دفائدو اونفعو حاصلولو متعلق دی، چی دپیغمبرانو عليهم السلام په ذریعه کومه وعده چی تادجنت دنعمتونو فرمایلی ده ، هغه مونږته داسی راکی چی په قیامت کی رسوایی هم نه وی ، یعنی چی اول بد نامی اومواخذه وی اوبیامعافی وی ، داسی نه بلکه داوله سره راته معافی وکی ته وعده خلافی نه کوی مګر ددی عریضو اودرخواستونو مقصددادی چی مونږددی قابل کی چی ددی وعدی حاصلولو لائق سواوبیا په دی قائم پاته سو یعنی خاتمه مو په ایمان اوپه نیک عمل باندی وسی.

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنكُم مِّن ذَكَرٍ أَوْ

بیاقبوله کړه د دوی دعا د دوی رب چی زه نه ضائع کوم محنت دمحنت کوونکی ستاسی څخه سړی وی

أُنثَىٰ ۖ بَعْضُكُم مِّن بَعْضٍ ۖ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِن

او که ښځه تاسی په خپلو کی یو یاست بیا هغه خلق چی هجرت یی وکی او وه ایستل سوه دخپلو

دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ

کورونو څخه او آزار سوه زما په لاره کی او وجنګیدل او قتل کړل سو خامخا به لیری کړمه د دوی څخه

سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

بدی د دوی او داخل به کړم دوی باغونو ته چی بهیږي به لاندی ورڅخه نهرونه

ثَوَابًا مِّنْ عِندِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عِندَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾

دا بدله ده دالله دطرف څخه ، او دالله سره ده غوره بدله ،

لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ

تاسی دی دوکه نه کړی ګرځیدل دکافرانو په ښارونو کی ، دا فائده ده لږ شان ،

ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾ لَٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا

بیا د دوی ځای دوږخ دی اوهغه ډیره بده تیکانه ده ، لیکن کوم خلق چی بیریږي

رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا

دخپل رب څخه د دوی دپاره باغونه چی بهیږي لاندی دهغه څخه نهرونه همیشه به وی په دی کی

نُزُلًا مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۗ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ لِّلْاَبْرَارِ ﴿۱۹۸﴾ وَاِنَّ

میلمستیا ده دالله دطرف څخه ، اوڅه چي دالله سره دي غوره دي دنیك بختو دپاره ، او په

مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ لَمَنْ يُّؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ

اهل کتابو کی ځینی هغه دي چي ایمان راوړي په الله ، اوڅه چي نازل سوي دي تاسي ته

وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ خٰشِعِيْنَ لِلّٰهِ ۙ لَا يَشْتَرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ

اوڅه چي نازل سوي دي دوی ته عاجزي کوی دالله په مخکي نه اخلي دالله په آیتونو قیمت

ثَمَنًا قَلِيْلًا ۗ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿۱۹۹﴾

لږ، دغه دي چي د دوی دپاره مزدوري ده د دوی درب په نزد بیشکه الله ژر حساب اخستونکی دی .

دآیتونو تړون: په تیرو آیتونو کی دصالحانو مومنانو دځودعاګانو ذکروو ، په ذکر سوی اولنی آیت کی ددغه دعاګانو دقبولیت ذکردی اوددوی دنیکو عملونو دلوی اجربیان دی، په دوهم اودریم آیتونوکی داهدایت دی چی دکفارو په ظاهری عیش اوعشرت، مال اودولت اوپه دنیاکی په ګرځیدو راګرځیدودی مسلمانان نه خطا وزی ، ځکه چی دادیوځو ورځودی اوبیایی همیشه عذاب دی ، په څلورم آیت کی بیادتقوی دارو مسلمانانو دپاره دجنت دلا زواله نعمتونو وعده ده ، په پنځم آیت کی په خصوصیت سره دهغه مسلمانانو دلوی اجر ذکر دی ، کوم چی اول اهل کتاب وه اوبیا مسلمانان سول .

لنډتفسیر: نو قبولی کړې د دوی دعاګانی د دوی رب په دی وجه سره (چی زمارارو ان عادت دی چی) زه دیرچا سړی (نیك) کارکوم چی په تاسی کی کارکوونکی وی ، نه عبث کوم (داسی چی بدله یی ورنه کړل سی) برابره خبره ده هغه (کارکوونکی) سړی وی اوکه ښځه (ددوارو دپاره یوقانون دی ځکه چی) تاسی (دواړه) په خپل مینځ کی دیوبل جزیاست (په دی وجه حکم هم د دواړو یو ډول دی ، وروسته هرکله چی دوی ایمان قبول کی ، نیك عمل یی وکی اوپه دی نیك عمل چی کوم ثواب ور رسیږی دهغه دپاره یی درخواست وکی نوما د دوی درخواست اودعادخپل جاری عادت په مطابق منظوره کړه اوهرکله چی مونږپر ایمان باندی داسی فائدی ورکوو) نوکموخلقوچی (دایمان سره نورګران عملونه هم وکړل، لکه هجرت یعنی) وطن یی پریښووی او (هغه هم په خندا اوخوشحالی، دسیل دپاره نه بلکه داسی چی) دخپلوکورونوڅخه (یی په تنګولو) وایستل سوه او (په دی سربیره قسم قسم) تکلیفونه ورکړل سو (اواخبری یعنی هجرت اودوطن څخه ایستل اومختلف قسم آزارونه تول) زماپه لاره کی (یعنی زمادین په سبب دوی ته وررسیدل سول اوداټول دوی برداشت کړل) او (په دی سربیره یی دا کار هم وکی چی) جهاد یی (هم) وکی او (ډیر په دوی کی) شیهدان (هم) سول (اوترآخره پوری دجهاد څخه واپس نه سول نو پر

داسې محنتي کارونو باندې به فائدې اونعمتونه ولې نه ورکول کيږي) خامخابه ددې خلقو ټولې خطاګانې (کمې چې زمادحقونو متعلق ورځخه سوې دي) به معاف کړم اوخامخا به دوې (دجنت) داسې باغونوته داخل کړم چې (ترمحلونو) لاندې به يې نهرونه بهيږي ، دابدله به رسيږي دالله ﷻ دطرف ځخه اودالله ﷻ سره (يعني دهغه په قبضه اوقدرت کې) ښه بدله ده (په ذکر سوو آيتونوکې دمسلمانانو دتکليفونوبيان اوددوې دنيك انجام ذکروو ، اوس مخ ته دکافرانو دعيش اوآرام اوددوې دبدانجام ذکردې چې د مسلمانانو تسلي وسي اودبدو عملو خلقو اصلاح اودتوبې توفيق وسي) لَا يَغُرَّنَّكَ (اې دحق طالبه) تادې ددې کافرانو (دکسب او معاش يادسيلونو دپاره) ګرځيدل په غلطي کې وانه چوي دايوځو ورځې پسرلې دي (ځکه چې دمرګ سره به ددوې نوم ښه هم پاته نه سي او) بيادددوې ټيکانه (دهميشه دپاره) به دوږخ وي اوهغه ډير بدآرام ځاى دي ليکن (په دوې کې هم) کم خلګ چې دخداى ﷻ ځخه بيريږي (او مسلمان اوفرمانبرداره سي) ددوې دپاره جنتي باغونه دي چې (ترمحلونو) لاندې به يې نهرونه بهيږي دوې به په دې (باغونو) کې هميشه هميشه اوسي دابه ميلمستيا وي دالله ﷻ دطرف ځخه اوکوم شيان چې دخداى ﷻ سره دي (دکومو چې اوس ذکر وسو يعني جنتي باغونه اونهرونه اونور) دادنيکو بندګانو دپاره په ځودرجو ښه دي (دکفارو تردې ځوورځو عيشونو اوخوشحاليوځخه) (ددعاګانو دذکر سوو آيتونو ځخه اول داهل کتابو دبدو خويونو اوددوې دعذاب اودبد انجام پرله پسې ذکر راروان دی مخ ته دهغه خلقوبيان دی کوم چې په اهل کتابوکې مسلمانان اوصالحان سول ، په دې وجه دقرآن دعام عادت مطابق دبدعملو دبدو عملونو ځخه وروسته دنيکانو صفت دی) وَاِنَّ مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ اوپه يقين سره ځينې خلګ په اهل کتابوکې داسې هم خامخاسته چې په الله ﷻ عقيده لري او ددې کتاب سره هم (عقيده لري) چې تاسې ته درليږل سويدی (يعني قرآن) اودهغه کتاب سره هم (عقيده لري) چې دوی ته ورليږل سوی دی (يعني تورات اوانجيل) اودخداى ﷻ سره عقيده لري نو) په دې طورسره چې دالله ﷻ ځخه بيريږي (په دې وجه په دې عقيده کې ترحدودو تجاوزنه کوي چې پرالله ﷻ داولاد تهمت ولګوي يااحکام دځانه جوړکي اودتورات اوانجيل سره چې کومه عقيده لري نوپه دې شان سره چې) دالله ﷻ دآيتونو په مقابله کې (ددنيا) کوم حقيقةً معاوضه نه اخلي دې خلقوته به ددوی نيك عوض ورسيږي د دوی دپروردګار سره (اوپه دې کې به ځه وخت هم ونه لګيږي ځکه چې) بيشکه الله ﷻ به ډير ژرحساب (کتاب) وکي (اودحساب کتاب کولوسره به دټولو ورکول اخيستل بې باق کړي يعني ختم به يې کړي)

معلومات اومسئلې

(په هجرت اوشهادت سره ټول ګناهونه معاف کيږي ، ليکن دقرض اونورو حقوق العبادو دمعافي وعده نسته)

لَاُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ : ترلند تفسيرلاندې داقيد لګول سوي دی چې دالله ﷻ په حقوقوکې چې کومې کوتاهي او ګناه سوې وي هغه به معاف سي ، ددې وجه داده چې نبي کريم ﷺ په حديث کې دقرض استثنى بيان کړي ده ، ددې دمعافي طريقه داده ، چې په خپله يادده وارث دغه حقونه اداکي ياپې معاف کي اوکه په چا باندې الله ﷻ خاص فضل وکي او دحق خاوندان دده ځخه راضي کي اومعاف يې کي نوداجلاخبره ده اوډځينو سره به داسې هم اوسي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱصْبِرُوا۟ وَصَابِرُوا۟ وَرَابِطُوا۟ قف

اې ايماندارو صبر کوئ او په مقابله کې مضبوط وسئ او پيوست وسئ

وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾

او بيره کوئ دالله څخه چې تاسې خپل مراد پيدا کئ.

دآيتونو تړون: دا دسورت آل عمران آخرئ آيت دئ چې مسلمانانو ته په يوڅو مهمو وصيتونو باندې مشتمل دئ ګويا دپوره سورت خلاصه يعنې نچوړ دئ.

تفسير: اې ايماندارو! (په تکليفونو) په خپله صبرکوئ او(هرکله چې دکفارو سره مقابله وي نو) په مقابله کې صبرکوئ او (چې احتمال دجنګ وي نو) دمقابلې دپاره تيار وسئ او (په هرحال کې) دالله ﷻ څخه بيره کوئ (چې تر شرعي حدونو ونه وزئ) ددئ دپاره چې تاسې پوره کامياب سئ (په آخرت کې لازمي اوخامخا اوځينې وخت په دنياکې هم)

معلومات اومسئلې: په دې آيت کې مسلمانانو ته د درو شيانو وصيت سوئ دئ صبرمصابره اومرابطه، اوڅلورم شئ تقوئ ده چې ددئ درو سره لازمه ده دصبر، لفظي معنئ بندول او تړل دئ اودقرآن اوسنت په اصطلاح کې نفس پرهغه شيانو باندې چې نفس يې نه غواړي، برقرار ساتلوته صبروايي اوددئ درې قسمونه دئ.

اول: صبر په طاعاتو، يعنې دکومو کارونو چې الله ﷻ او دهغه رسول ﷺ حکم کړي دئ، ددئ پابندي کول، که څه هم په نفس باندې هر څومره ګرانه وي.

دوهم: صبردګناه څخه: يعنې دکومو شيانو څخه چې الله ﷻ اودهغه رسول ﷺ منع فرمايلې ده هغه که نفس ته هرڅومره خوښ اوخوندناک وي، خونفس ددئ څخه منع کول.

دريم: صبر پر مصيبتونو: يعنې په مصيبت اوتکليف باندې صبرکول تر حدڅخه زيات نه پريشانه کيدل، اوټول تکليفونه اوراحتونه دالله ﷻ دطرف څخه ګڼل، نفس بې کنتروله کيدوته نه پريښول.

مصابرت: دالفظ دصبر څخه اخستل سوي دئ ددئ معنئ ده ددښمن په مقابله کې ثابت قدمه پاته کيدل

مرابطه: دالفظ دربط څخه جوړ دئ، چې اصل معنئ يې ده تړل او په دې وجه سره د رباط اومرابطه معنئ ده آسونه تړل اود جنګ دپاره يې تيارول، په قرآن شريف کې په دې معنئ سره راغلې دئ، وَمِنْ رِّبَاطِ الْخَيْلِ دقرآن اوحديث په اصطلاح کې دالفظ د دوو معناوو دپاره استعمال سوي دئ، اول داسلامي سرحدونو حفاظت چې ددئ دپاره دجنګي آسونو اوجنګي سامانونو سره باوسله تيار اوسيدل لازمي دئ ددئ دپاره چې دښمن داسلامي سرحد طرف ته دمخ کولوجرأت ونکئ دوهم داماماتي دلمانځه داسې پابندي چې ديوه لمانځه څخه وروسته د دوهم لمانځه په انتظارکې اوسيدل، دا دواړه شيان په اسلام کې ډيرمقبول عبادتونه دئ چې فضائل يې بې شميره دئ خويوڅو دلته ورڅخه ليکل کيږي.

(رباط يعني داسلامي سرحدونو دحفاظت انتظام)

داسلامی سرحدونو دحفاظت دپاره دجنگ دتیاری سره هلته قیام کولو ته رباط اومرابطه ویل کیږی ، ددی دوه صورتونه دی . اول صورت ، دا چی دڅه جنگ خطره نه وی ، سرحد په امن اومحفوظ وی ، محضی دآئنده حفاظت په طوړ سره ددی نگرانی کول وی ، په داسی حالت کی خو دا هم جائز دی چی بنده هلته دخپل اهل اوعیال سره اوسی اوپه کړ او کرونده سره خپله گذاره کوی ، په دی حالت کی که دده اصل نیت دسرحد حفاظت وی نوهلته اوسیدل اوکسب معاش ددی تابع دی ، نودی سړی ته به هم درباط فی سبیل الله ثواب رسیږی، برابره خبره ده که هیڅکله هم جنگ ونه کړی ، لیکن دچاچی اصلی نیت دسرحد حفاظت نه وی بلکه خپله گذاره یی مقصدوی اوپه اتفاقی ډول سره پکښی دسرحد حفاظت ته هم نوبت ور ورسیږی نو دا سړی به مرابط فی سبیل الله نه وی .

دوهم صورت : دا دی چی په سرحد ددښمن دحملی خطره وی ، نو په داسی حالت کی ښځی اوکوچنیان هلته ساتل صحیح نه دی ، یوازی هغه خلق به اوسی چی ددښمن مقابله کولی سی (قرطبی)

په دی دواړوکی صورتونوکی درباط فضیلتونه بی شماره دی ، په صحیح بخاری کی دحضرت سهل بن سعد ساعدی ﷺ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی ، دالله ﷻ په لاره کی یوه ورځ رباط تر ټولی دنیا اومافیها ښه دی اوپه صحیح مسلم کی په روایت دسلمان ﷺ دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی ، یوه شپه اوورځ رباط دیوی میاشتی تر پرلپسی روژو اودټولی شپی ترعبادت ښه دی اوکه دی په دی حال کی مړ سی نو دده دا درباط ثواب به روزانه دهمیشه دپاره جاری وی اودالله ﷻ دطرف څخه به ده ته رزق جاری وی، اودی به دشیطان څخه په امن اومحفوظ وی ، او ابوداود په روایت دفضاله بن عبید ﷺ نقل کړي دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی ، دهر یوه مړ کیدونکی عمل دده دمرگ سره ختم سی ، بغیر دمرابط څخه چی دده عمل ترقیامته پوری پرمخ زیاتیږی اوپه قبرکی دسوال اوجواب اخیستونکو څخه په امن اومحفوظ وی ، ددی روایتونو څخه معلومه سوه چی درباط عمل ترهری صدقی جاریی زیات اوښه دی ځکه چی دصدقه جاریی ثواب خوتر هغه وخته پوری جاری وی ترڅوچی دده دصدقه سوی مکان، مځکی یاکتابو څخه چی ده تصنیف کړی وی یایی وقف کړی یادنورو داسی شیانو څخه خلق فائده اخلی، هرکله چی دافائده اخستل بندسی نوثواب هم بند سی ، لیکن دمرابط فی سبیل الله ثواب ترقیامته پوری بندیدونکی نه وی ، وجه داده چی ټول مسلمانان هلته نیک عملونه کولی سی او نیکیوته فارغ وی چی دوی ددښمن دحملوڅخه محفوظ وی ، نودیو مرابط عمل دټولو دنیکو عملونو سبب جوړیږی ، په دی وجه ترقیامته پوری دده درباط دعمل ثواب به هم جاری وی ، اوپردی سربیره ده چی څومره نیک کارونه په دنیاکی کول ددی ثواب به هم بغیر دده دکولو څخه اوس جاری وی ، لکه چی په ابن ماجه کی په صحیح سند سره دابوهریرة ﷺ څخه نقل دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی .

مَنْ مَاتَ مُرَابِطًا فِيْ سَبِيْلِ اللهِ اُجْرِيَ عَلَيْهِ اَجْرُ عَمَلِهِ الصَّالِحِ الَّذِى كَانَ يَعْمَلُهُ وَاُجْرِىَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ وَاَمِنَ مِنَ الْفَتَّانِ وَبَعَثَهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اٰمِنًا مِّنَ الْفَزَعِ (دتفسیر قرطبی څخه)

کوم سړي چې په حالت درباط کې مړسی نوده چې کوم نیك عمل په دنیاکې کوی ددغه ټولو عملونو ثواب به برابر جاري وي او دشیطان څخه (یادقبر دسوال اوجواب څخه) به محفوظ وي ، او دقیامت په ورځ به الله ﷻ دې داسې مطمئن راپورته کې چې دقیامت هیڅ بیره اوترهه به پر ده نه وي .
په دې روایت کې چې کوم فضیلتونه ذکر دي په دې کې شرط دا دی چې په حالت درباط کې دده مرگ راسی مگردځینو نورو روایتونو څخه معلومیږي چې که دې ژوندی هم خپل اهل اوعیال ته واپس ورسیږي خو دا ثواب به بیاهم جاري وي .
دحضرت ابی بن کعب ﷺ څخه روایت دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلي دي چې ، دمسلمانانو دکمزوری سرحدحفاظت په اخلاص سره یوه ورځ درمضان څخه پرته په نورو ورځوکې دسل کاله مسلسلو روژو اوشپو تر عبادت ښه دی ، اوپه رمضان کې یوه ورځ رباط ښه اواعلی دي ترزرو کلونو دروژو اودشپو تر عبادتونو (په دې لفظ کې راوی دیوڅه تردد (شك) اظهارکړي دی بیایی وفرمایل اوکه الله ﷻ دې صحیح سالم خپل اهل اوعیال ته واپس کې نوترزرو کالوپورې به دده څه گناه نه لیکل کیږي ، اونیکی به یې لیکل کیږي او دده درباط دعمل اجر به ترقیامته پورې جاري وي (قرطبي)
(دجماعت دلمانځه پابندي دیوه لمانځه څخه دبل لمانځه په انتظارکې کښینستل هم رباط في سبیل الله دی)
دابوسلمه بن عبدالرحمٰن ﷺ څخه روایت دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلي دي چې زه تاسی ته هغه شی ښیم په کوم سره چې الله ﷻ گناهونه معافوی اوستاسی درجې په لوړ وي ، هغه شیان دا دي ، اودس په مکمل طور سره کول ، سره ددې چې دیخ یادبل زخم درد اوبل شی په سبب سره داودس اندامونه پریمینځل گران وي ، او دمسجد طرف ته ډیر تلل ، او دیوه لمانځه څخه تر بل لمانځه پورې انتظارکول بیایی وفرمایل ، ذٰلِكُمُ الرِّبَاطُ (یعنی دا رباط فی سبیل الله دی .
امام قرطبي رحمه الله ددې ترنقل کولو وروسته فرمایلي دي چې ددې حدیث په بناسره امید دی چې کوم سړي دیوه لمانځه څخه وروسته دبل لمانځه انتظارپه پابندی سره کوی ده ته به هم الله ﷻ هغه لوی ثواب ورکې کوم چې درباط فی سبیل الله دپاره په احادیثوکې ذکر دی .
فائده: په دې آیت کې اول خو مسلمانانوته دصبرحکم ورکول سوي دی چې په هر وخت اوپه هرحال اوپه هرځای کې کیدی سی او ددې تفصیل لوړ بیان سوي دی ، دوهم حکم دمصابرې دی ، چې دکفاروسره دمقابلې اوجنگ په وخت کې وي ، دریم حکم دمرابطه دي چې دکفاروسره دمقابلې داحتمال اوخطرې په وخت کې وي ، او تر ټولو په آخر کې دتقوٰی حکم دی چې ددې ټولو کارونو روح او درباندې دعملونو دقبولتیا داراومدار دی ، دا ټوله مجموعه تقریباً پرټولو شرعی احکامونو باندی مشتمله ده ، الله ﷻ دې مونږ ټولو ته په دې احکامو باندې دعمل کولو کامل اوپوره توفیق راکې .

وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ اَوَّلَهُ وَآخِرَهُ

سورة آل عمران ختم سو

﴿سورة النساء﴾

سُوْرَةُ النِّسَاۤءِ مَدَنِيَّةٌ وَّهِيَ مِائَةٌ وَّسَبْعٌ ﴿بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ﴾ سَبْعُوْنَ اٰيَةً وَّاَرْبَعَةٌ وَّعِشْرُوْنَ رُكُوْعًا

سورة نسآء په مدینه کی نازل سوی دی او په دی کی یو سل (۱۷۷) اووه اویا ایتونه دی او څلور ویشت (۲۴) رکوع گانی دی

شروع کوم د الله په نوم سره چی بی حده مهربانه نهایت رحم والا دی .

يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمُ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ

ای خلقو ! بیره کوی دخپل رب څخه چاچی پیدا کړاست تاسی دیو نفس څخه

وَّاحِدَةٍ وَّخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيْرًا وَّ

او هغه پیدا کړه دهغه جوړه (یعنی بی بی) او خواره یی کړه ددې دواړو څخه سړی ډیر ،

نِسَآءً ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِيْ تَسَآءَلُوْنَ بِهٖ وَالْاَرْحَامَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ

او ښځی او بیره کوی د الله څخه دچاچی په واسطه چی سوال کوی په خپل مینځ کی او خبردار وسی دخپلولی څخه

كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيْبًا ① وَاٰتُوا الْيَتٰمٰۤى اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا

بیشکه الله په تاسی باندی نگهبان دی ، او ورکوی یتیمانو ته د دوی مالونه او مه بدلوی

الْخَبِيْثَ بِالطَّيِّبِ ۠ وَلَا تَاْكُلُوْۤا اَمْوَالَهُمْ اِلٰۤى اَمْوَالِكُمْ ۭ اِنَّهٗ كَانَ حُوْبًا كَبِيْرًا ②

خراب مال په ښه مال سره او مه خوری د دوی مالونه دخپلو مالونو سره ، دا ده ډیره لویه گناه.

دآیتونو اوسورت تړون: دسورت آل عمران آخری آیت په تقوٰی ختم سوي دی اوداسورة هم ددغه تقوٰی دحکم څخه شروع کیږی په تیرسورت کی دځینو غزاگانو ، اودمخالفینو سره دسلوك کولو اوپه غزاگانوکی دغنیمت دمال په لاس راتلوکی او په دی مال کی دخیانت کولو بدوالی اودځینو نورو کارونو ذکروو ، ددی سورت په شروع کی دخپلوانو سره دسلوك کولو یعنی دبندگانو دحقونو متعلق احکام دی ، مثلاً دیتیمانو حقونه دقریبانو ، دکونډو اونورو حقونه ، لیکن څه حقونه داسی دی چی دقانون په قاعدوکی راځی اودهغه ادا کول دقانون په زورکول کیږی لکه عامی معاملی اخستل خرڅول دا جاری دمزدوری په ذریعه پیداسوی حقونه چی دیوه اوبل په مینځ کی په معاهدو اوصلح سره مقرر کیږی که یوطرف دمقررسوو حقونوپه اداکولوکی کوتاهی وکی نودحکومت په زور ورڅخه اخیستل کیږی ، لیکن اولاد ، مور اوپلار ، خاوند ښځه ، یتیمان کوچنیان اونور قریبان او ددوی په مینځ کی

حقونه چی پریوه اوبل باندی واجب کیږی ددوی داداکولو داراو مدارپر ادب، احترام، زړه ساتلو، همدردی اودزړه پرخیر خواهی باندی دی اوداداسی شیان دی چی په یوترازو کی تلل کیدلی هم نه سی اودمعاهدوپه ذریعه یی هم پوره تعین گران دی ، په دی وجه ددی داداکولو دپاره بغیر دخدای ﷻ دبیری څخه اودآخرت دبیری څخه بله ذریعه نسته چی ددی څخه تعبیرپه تقوٰی سره کول کیږی اوپه حقیقت کی دتقوٰی داطاقت دحکومت اوقانون ترطاقت ډیرزیات دی په دی وجه یی داسورت په امردتقوٰی سره شروع کی اوارشاد وسو، يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمْ یعنی ای خلقودخپل رب ﷻ دمخالفت څخه وبیریږی اوشاید دا وجه ده چی نبی کریم ﷺ به داآیت دنکاح په خطبه کی وایه اودنکاح په خطبه کی ددی ویل سنت دی، په دی کی داخبره هم دپام وړده چی خطاب یی په ، يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ سره فرمایلی دی چی ټول انسانان په کی شامل دی ، سړی وی اوکه ښځی اودقرآن دنزول دوخت وی یاراتلونکی ترقیامته پوری پیداکیدونکی ، بیایی دحکم د اِتَّقُوْا سره داالله ﷻ په ښه اوپاکو نومونوکی لفظ د رَبّ اختیارکی چی دتقوٰی دحکم علت اوحکمت طرف ته یی په کی اشاره وفرمایله ، چی کوم ذات ستاسی پرورش اوپالنه کوی اودچا دربوبیت دشان نخښی اونښانی چی انسان دخپل ژوندپه هر گړی اووخت کی په ښکاره وینی، نوددہ مخالفت اوسرکښی به څومره خطرناکه وی ، ددی سره یی درب ﷻ دیوخاص شان ذکر وکی چی ده په خپل حکمت اورحمت سره تاسی ټول پیداکړاست ، بیاد پیدا کولو او موجود کولو مختلف صورتونه کیدی سی ، خو په دوی کی یی یوخاص صورت اختیارکی ، چی ټول انسانان دیوه انسان یعنی حضرت آدم ؑ څخه پیداکی ، ټول یی دورور ولی اوبرادری په یوه محکمه رسی کی وتړل دخدای ﷻ اودآخرت دبیری څخه پرته ددی وروروَلی داړیکو هم دا تقاضاده ، چی دیوه اوبل سره دهمدردی اوخیرخواهی حقونه پوره اداسی اوپه انسانانوکی دپورته کښته، نسل، رنگ، ژبی ښه والی دشرافت اصل جوړنه سی په دی وجه یی وفرمایل .

اَلَّذِیْ خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ وَّخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيْرًا وَّنِسَآءً .

یعنی دخپل هغه پروردگارڅخه وبیریږی چاچی تاسی ټول دیوه ذات آدم ؑ څخه داسی پیداکړاست چی اول یی دهغه بی بی حضرت حواپیداکړه، بیایی ددی جوړی په ذریعه سره ډیر سړیان اوښځی پیداکړی غرض دا دی چی دا پوره آیت دهغه احکامو تمهید دی چی مخکی په دی سورت کی راځی ، په دی تمهیدکی یی یوه طرف ته درب العٰلمین حقونه مخ ته کړل اوددی دمخالفت څخه یی منع وکړه، دوهم طرف ته یی ټولو انسانانوته داوښوله چی تاسی دیوه پلار اولادیاست ،په دوی کی یی په دی سره دمحبت او د یو بل سره دهمدر دی اوخیرخواهی جذبی رابیداره کړی ، چی دخپلوانو، یتیمانو اوښځی خاوند په مینځ کی دحقونو ادا کول په زړه سره وسی ، تردی وروسته یی بیادا اِتَّقُوا اللهَ دوباره اعلان وکی او دا اعلان یی په یوخاص عنوان سره وفرمایی ، وَاتَّقُوا اللهَ الَّذِیْ تَسَآءَلُوْنَ بِهٖ وَالْاَرْحَامَ یعنی داالله ﷻ څخه وبیریږی دچاپه نوم چی تاسی دنورو څخه خپل حقونه طلب کوی او دچاقسمونه چی نوروته ورکوی ، خپل کارونه اومطلبونه په پوره کوی ، په آخر کی یی وفرمایل ، وَالْاَرْحَامَ یعنی دخپلوالی تعلقات برابره

خبره ده که دپلار دطرف څخه وی او که دمور دطرف څخه ، ددی په حفاظت او ادا کولو کی دکوتاهی کولو څخه ځان وساتی ، په دوهم آیت کی یی دیتیمانو کوچنیانو دحقونو تاکید اوددوی دمالونو دحفاظت احکام دی ، لندتفسیر ددی دواړو آیتونو دا دی .

لندتفسیر: ای خلقو! دخپل پروردګار (دمخالفت څخه) وبیریږی چاچی تاسی دیوروح لرونکی (یعنی آدم ﷺ) څخه پیداکړاست (څکه چی دټولو انسانو اصل هم دی دی) او ددی روح لرونکی څخه دده جوړه (یعنی دده بی بی حضرت حواء) یی پیدا کړه او (تاسی ته بیابیا په تاکیدسره ویل کیږی چی) تاسی دخدای ﷻ څخه وبیریږی دچاپه نوم چی دیوه او بل څخه (دخپلو حقونو) مطالبی کوی (چی ددغه مطالبی حاصل دا دی چی تاسی ورته واياست دخدای ﷻ څخه وبیریږه زماحق راکه نو هرکله چی نوروته دخدای ﷻ دمخالفت بیره ورمخکی کوی نو معلومه سوه چی تاسی دهغه څخه بیریدل ضرورپیژنی ، نو تاسی هم وبیریږی) او (اول خو دالله ﷻ دټولو حکمونو دمخالفت څخه ځان ساتل او بیریدل ضروری دی، لیکن په دی ځای کی یوحکم په خصوصیت سره ذکرکول کیږی چی) دخپلوالی (دحقوقو دضائع کولو) څخه هم وبیریږی په یقین سره الله ﷻ ستاسی دټولو (دحالاتو) خبرلری (که مخالفت وکی نو دسزا لائق به سی) او دکوموکوچنیانو چی پلار مړ سی د دوی (ملکیتي) مال دوی ته رسوی (یعنی د دوی په خرڅ کی یی لګوی) او (ترڅوچی ستاسی په قبضه کی وی) تاسی (د دوی په مال کی دشاملولو دپاره د دوی) په ښه شی سره بیکاره شی مه بدلوی (یعنی داسی مه کوی چی دهغه دمال څخه ښه شی واخلی اوبیکاره شی په کی کښیږدی) او د دوی مال مه خوری دخپلو مالونو دموجودګی سره (البته هرکله چی ستاسی سره څه نه وی نو په اندازه دحق دخدمت ورڅخه دخپلی ګذاری دپاره اخیستلی سی لکه چی مخکی به راسی (وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا) داسی کارکول (چی بیکاره شی دهغوی په مال کی شاملول یابی ضرورته د دوی دمال څخه نفع اخستل) لویه ګناه ده (چی ددی عذاب وعده به مخکی راسی (اِنَّ الَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ اَمْوَالَ الْيَتٰمٰى الخ)

معلومات اومسئلي : دا اولنی حکم دی چی ترتمهید وروسته یی فرمایلی دی او دقرابت دټولو تعلقاتو په ساتنه باندی حاوی اوشامل دی .

(دصله رحمي معنیٰ او ددی فضیلتونه)

لفظ دارحام درحم جمع ده رحم بچه دانی ته وایی په کوم کی چی ترپیداکیدو دمخه دمور په نس کی کوچنی اوسی ، کله چی دخپلوالی ذریعه دارحم دی ، په دی وجه ددی قسم تعلقاتو ساتنی ته (صله رحمی) او ددی خپلوالی په بنیاد باندی چی کوم تعلقات پیداسوی وی ددی تعلقاتو نه ساتلو او بی اتفاقی کولوته (قطع رحمی) وایی په احادیثوکی پرصله رحمی ډیر زور ورکول سویدی ارشادنبوی ﷺ دی

مَنْ اَحَبَّ اَنْ يُّبْسَطَ لَهٗ فِيْ رِزْقِهٖ وَيُنْسَاَلَهٗ فِيْ اَثَرِهٖ فَلْيَصِلْ رَحِمَهٗ (مشکوٰة ص ۴۱۹)

دچاچی دا خبره خوښه وی چی دده په رزق کی فراخی پیداسی اوعمریی اوږدسی نو ده لره په کار دی چی صله رحمی وساتی .

ددی حدیث څخه دوصله رحمی دوی مهمی فائدی معلومی سوی چی دآخرت ثواب خویی دی چی دی ،

په دنیاکی هم دصله رحمی دا فانده ده چی درزق تنګی به ورځخه لیری سی او په عمر کی به یی برکت راسی ، عبدالله بن سلام ﷺ فرمایی چی نبی کریم ﷺ چی کله مدینی منوری ته تشریف راوړی اوزه حاضر سوم نودده ﷺ هغه مبارکی کلمی چی ترټولو اول زما په غوږونو واوریدل سوی دا وی ، ده ﷺ وفرمایل.

يٰاَيُّهَا النَّاسُ اَفْشُوا السَّلَامَ وَاَطْعِمُوا الطَّعَامَ وَصِلُوا الْاَرْحَامَ وَصَلُّوا بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِسَلَامٍ ، (مشكوٰة ص ۱۰۸)

ای خلقو! یو او بل ته ډیرسلام کوی دالله ﷻ دراضی کولو دپاره خلقو ته خوراك ورکوی صله رحمی ساتی او په داسی وخت کی لمانځه ته ودریږی چی عام خلق خوب کوی یادساتی په دی کارونو دعمل کولو په وجه به تاسی په حفاظت اوسلامتی سره بغیر دکم بندیز څخه جنت ته ورسیږی .

په یوبل حدیث کی ذکردی چی دمومنانو مور حضرت میمونی ﷺ خپله یوه مینځه آزاده کړی وه ، هرکله چی ددی ذکر یی نبی کریم ﷺ ته وکی ، نوده ﷺ ورته وفرمایل .

لَوْ اَعْطَيْتِهَا اَخْوَالَكِ كَانَ اَعْظَمَ لِاَجْرِكِ (مشكوٰة ص ۱۷۱)

که تاخپل ماما لره ورکړی وای نوزیات ثواب به دی سوی وای .

په اسلام کی دغلام اومینځی دآزادولو ډیر ترغیب دی اودایی دثواب په کارونوکی ترټولو لوی اوښه ثواب مقررکړي دی ، لیکن سره ددی دصله رحمی ثواب اومرتبه تردی پرهر حال لوړه ده ، په دی مضمون سره یوبل روایت دی، حضور ﷺ فرمایی .

اَلصَّدَقَةُ عَلَى الْمِسْكِيْنِ صَدَقَةٌ وَهِيَ عَلٰى ذِي الرَّحِمِ ثِنْتَانِ صَدَقَةٌ وَصِلَةٌ (مشكوٰة ص ۱۷۱)

دیوه محتاج کومك کول یوازی صدقه ده اودخپلو نژدی خپلوانو کومك کول په دووکارونوباندی مشتمل دی ، یوه صدقه او بله صله رحمی ، یوازی دمصرف په بدلولو سره ثواب دوه چنده کیږی ، ددی په مقابل کی چی دقطع رحمی په حق کی کومی دعذاب سختی وعدی داحادیثوپه روایتونوکی ذکر دی ددی اندازه د دوو احادیثو څخه په ښه شان سره کیدای سی ، دحضور ﷺ ارشاد دی .

(۱) لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَاطِعُ رَحِمٍ (مشكوٰة ص ۴۱۹) (۲) لَا تَنْزِلُ الرَّحْمَةُ عَلٰى قَوْمٍ فِيْهِ قَاطِعُ رَحِمٍ (مشكوٰة ص ۴۲۰)

کوم سړی چی دخپلوالی دحقونوساتنه نه کوی ، هغه به جنت ته ولاړنه سی ، په هغه قوم دالله ﷻ رحمت نه نازلیږی په کوم کی چی قطع رحمی کوونکی موجودوی ، په آخرکی بیاپه زړونوکی دحقونو داداکولو دجذبی پیداکولو دپاره فرمایی ، اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيْبًا : یعنی الله ﷻ په تاسی باندی نګران دی چی ستاسی دزړونو اوارادو څخه خبر دی ، که هسی په رواجی ډول سره دشرم په وجه په بی زړه توب سره څه کاروسی لیکن دزړه جذبه اودخدمت قربانی په کی نه وی نو هغه دقبلیدو قابل نه دی ، ددی څخه دالله ﷻ څخه دبیری وجه هم معلومه سوه چی هغه همیشه پرټولو باندی نګران دی ، دقرآن کریم داعامه قاعده ده ، چی قانون محضی ددنیا دحکومتونو دقانون په شان نه بیانوی ، بلکه دتربیت اوشفقت په شکل کی یی بیانوی ، دقانون دبیان سره سره دذهنونو اودزړونو تربیت هم کوی .

(دیتیمانو حقونه او د دوی دمالونو حفاظت)

په اولنی آیت کی مطلق دخپلوالی حفاظت او ددی دحقونو دادا کولو تاکیدپه عام اندازکی دبیانولو

ځخه وروسته په دوهم آیت کی دیتیمانو دمالونو دحفاظت حکم اوپه هغه کی دهرقسم تصرف (خوراك، ورل اونور) کولوځخه دمنع بیان دی ، ځکه چی دیتیم کوچنی ساتونکی اوولی په عام طورسره دده یو قریب وی ، په دی وجه ددی تعلق هم دخپلوالی دحق دادا کولو سره دی ، په اوله جمله کی ارشاد دی ، وَاٰتُوا الْيَتٰمٰى اَمْوَالَهُمْ ، ددی ترجمه دا ده چی دیتیمانومال دوی ته رسوی ، دیتیم لفظی معنٰی ، یوازی او یو تن ده ، په دی وجه کومه ملغلره چی په سیپ (دایو قسم ددریاب مخلوق دی چی دهغه ځخه ملغری راوزی) کی یوازی یوه وی، هغه ته (دریتیم) وایی دشرع په اصطلاح کی هغه کوچنی ته یتیم وایی چی پلار یی مړ سوی وی ، او په حیواناتوکی یتیم هغه ته ویل کیږی چی موریی مړه وی (قاموس) دبالغ کیدو ځخه وروسته په شرعی اصطلاح کی ده ته یتیم نه ویل کیږی، لکه چی په حدیث شریف کی یی وضاحت دی ، لَا يُتْمَ بَعْدَ احْتِلَامٍ یعنی تربلوغ وروسته یتیمی باقی نه پاته کیږی (مشکوٰة شریف ص ۲۸۴) دیتیم کوچنی په ملکیت کی که څه مال وی چی دوی ته چابخښلی وی یایی په یومیراث کی ور رسیدلی وی ، نو دیتیم سره دده دمال حفاظت هم دهغه سرې په ذمه دی چی دیتیم ولی دی ، برابره خبره ده که داولی ورلره مړ پلار مقررکړی وی یاحکومت یوځوك ولی ورلره مقررکړی وی ، په ولی باندی دا لازمه ده چی دیتیم ضروری خرځونه به دده دمال ځخه پوره کوی ، لیکن مال به تربالغ کیدو ځخه مخکی په قبضه کی نه ورلره ورکوی ، ځکه چی دی ناپوه کوچنی وی هسی نه چی برباد یی کی ، نو دآیت په دی جمله کی چی یی کوم ارشاد فرمایلی دی چی دیتیمانومال دوی ته رسوی ، ددی وضاحت مخ ته په پنځم آیت کی راځی ، چی په هغه کی یی ښوولی ده چی ددوی مال دوی ته هغه وخت ورکوی کله چی وروینی چی دوی بالغان سول ، اوپه دوی کی دخپلی نفع اونقصان، ښه اوبد تمیز پیدا سو ، نوپه دی وجه په دی آیت کی دیتیمانو دمال دوی ته درسولومطلب داسوچی د دوی دمالونو حفاظت کوی چی پرخپل وخت دامال دوی ته ورسول سی ، پردی سربیره په دی جمله کی دی طرف ته هم اشاره ده چی دیتیم دولی ذمه واری یوازی دومره نه ده چی دیتیم مال په خپله نه خوری اونه یی ضائع کوی ، بلکه دده دا مهم فرض دی چی ددی حفاظت داسی کوی چی دبالغ کیدوځخه وروسته ده ته ورسیږی،په دوهمه جمله کی ارشاددی وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيْثَ بِالطَّيِّبِ یعنی ښه شی په بیکاره شی سره مه بدلوی ، ځینی خلقو به داسی کول چی دیتیم دمال شمارخو به یی محفوظ ساتی ، مګرپه دی کی چی به کوم ښه شی په نظر راتلی هغه به یی په خپله اخیستی او ددی پرځای به یی خپل خراب شی ایښووی دښی بزی پرځای به یی خرابه اوناجوړه بزه دهغه په بزوکی شامله یادکره (چلیدونکو اوښو) پیسو پرځای به یی کوټه (ناچله اوخرابی) پیسی دهغه په پیسوکی ایښوولی داهم چونکه دیتیم په مال کی خیانت دی ، اوداهم ممکنه ده چی ځینوبه داخیلی جوړولی چی ماخودیتیم مال اخیستی نه دی، خوبدل کړی می دی په دی وجه قرآن کریم په ډاګه ددی منع وفرمایله ، په دی ممانعت کی لکه ځنګه چی داداخله ده چی په خپل خراب شی ښه شی واخلی، دغه شان داهم په کی داخله ده چی دیوبل سرې سره داسی معامله وکی دتبادلی چی په هغه کی دیویتیم کوچنی نقصان وی په دریمه جمله کی یی ارشاد وفرمایی ، وَلَا تَأْكُلُوْٓا اَمْوَالَهُمْ اِلٰٓى اَمْوَالِكُمْ یعنی دیتیمانومال

په خپل مال کی دخوړلو دپاره مه شریکوی ښکاره خبره ده چی ددی مقصد دیتیم مال په ناجائزه طور باندی دخوړلو ممانعت دی ، برابره خبره ده که په خپل مال کی یی شریك کی، وی خوری یایی جلا کښیږدی ، وی خوری ، لیکن په عام طورسره داسی کیږی چی دیتیم مال په خپل مال کی شریك کی ، په خپله یی هم ورڅخه خوری او په یتیم یی هم خوری په دی وجه دځان ته ځان ته حساب نه کولو په وجه یو دینداره اودشریعت پابند سړی هم خطا وتلی سی چی په دی کی څه گناه نسته ، په دی وجه یی په خاص طورسره په خپل مال کی دشریك خوړلوحراموالی بیان کی اوپه دی یی خبرداری ورکی چی یاخو به دیتیم مال بالکل جلا اړدی اوجلابه یی خرڅ کوی چی دڅه زیاتی بیره په کی پاته نه سی یابه یی یوځای ساتی خوداسی حساب به کوی چی ستاسی داپوخ یقین وی چی دیتیم مال ستاسی په خپل ذاتی خرڅ کی رانه سی ددی تشریح دسورت بقره په اوه ویشتمه رکوع کی تیره سوي ده وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ .

په دی بیان کی یی دی طرف ته هم اشاره وفرمایله چی دیتیم په مال کی ناجآئز تصرف کوونکی په عام طورسره هغه خلق وی دچاسره چی خپل مال هم وی نوپه دی عنوان سره یی دوی ته عار (شرم) وراندی کی چی خپل مال درسره سته اودیتیم مال خوری داخومره دشرم خبره ده ، په آیت کی دیتیم دمال خوړلو دممانعت ذکردی څکه چی دمال ترټولو لویه مهمه فائده خوړل دی، لیکن په محاوره کی دمال هرقسم تصرف کولوته خوړل وایی، برابره خبره ده استعمال یی کی اوکه یی وخوری قرآن کریم هم ددی محاوری په وجه لَا تَاْكُلُوْٓا وفرمایل ، په دی کی هرناجائز تصرف کول داخل دی نوپه دی وجه دیتیم مال په هره ناجائزه طریقه خرڅ کول حرام دی ، دآیت په آخری جمله کی یی ارشاد وفرمایی ، اِنَّهٗ كَانَ حُوْبًا كَبِيْرًا دحوب لفظ په قول دابن عباس ؓ دحبشی ژبی لفظ دی ، ددی معنٰی ده لویه گناه په عربی ژبه کی هم دالفظ ددی معنٰی دپاره ویل کیږی معنٰی یی داسوه چی دیتیم په مال کی هرقسم ناجائز تصرف برابره خبره ده که دحفاظت دکمی په وجه وی اوکه دخراب شی دبدلولوپه وجه وی یادخپل مال سره یی دشریك خوړوپه وجه وی په هرحال داټول لوی گناهونه دی اودیتیم دمال خوړلوسخته وعده دعذاب ددی رکوع په آخرکی راځی

وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوْا فِى الْيَتٰمٰى فَانْكِحُوْا

اوکه بیریږي چی انصاف به ونه کړل سی دیتیمانو انجونو په حق کی ، نو نکاح کوی

مَا طَابَ لَكُمْ مِّنَ النِّسَآءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ ۚ فَاِنْ خِفْتُمْ

کومی چی نوری ښځی ستاسی خوښی سی دوې دوې دری دری ، څلور څلور بیا که بیریږي

اَلَّا تَعْدِلُوْا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ۚ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَلَّا تَعُوْلُوْا ۝۳

په دوی کی به انصاف ونه کړل سی نو یوه نکاح کوی یامینځه چی ستاسی خپل مال دی په دی کی امید دی چی یوطرف ته به کاږه نه سی .

لنډتفسیر: دآیتونو ترون: په تیرآیت کی دیتیمانو دحق ضائع کولو ممانعت ووچی اولیاؤ ته د دوی مال غرد برد کول حرام دی ، په دی آیت کی هم په بل عنوان سره ددی حکم دوباره بیان دی ، چی دکومو خلقو په ساتنه کی یتیمانی انجونی وی ، د دوی سره به په دی خیال نکاح نه کوی چی دوی ستاسی داختیار دی ، ځومره مهرچی ستاسی خوښ وی ورکوی به یی ورلره اوکوم مالونه چی د دوی په قبضه کی دی ، هغه به هم ستاسی په قبضه کی راسی ، ددی طمع اوچم په وجه به د دوی سره نکاح نه کوی ، غرض دا دی چی دقرآن کریم دی آیت دا خبره په ډاګه کړه چی دیتیم دمال دقبضه کولو دپاره هره حیله اوبهانه جائز نه ده ، اوپه اولیاؤ فرض دی چی ښه په ایمانداری سره د دوی دحقونو حفاظت کوی نووی فرمایل .

اوکه په تاسی کی ددی خبری احتمال (هم) وو (اویقین وو) چی ستاسی به دیتیمانو انجونو په باره کی (دمهرپه نسبت کی) انصاف ونه سی نو (ددوی سره نکاح مه کوی بلکه) دنورو (حلالو) ښځوسره کومی چی تاسی ته (دخپل څه مصلحت په اعتبار) ښه وی، نکاح کوی (ځکه چی دوی مجبوره نه دی، په آزادی سره خپله رضا ښکاره کولی سی اودانکاح به په دی قید سره وی چی ځوك تریوی ښځی زیاتی کول غواړی، نوپه دی صورتونوکی دی یو صورت وی، یوصورت دادی چی یویو سړی) دی د دوو دوو ښځو سره (نکاح وکی) او (بل صورت دادی چی یویو سړی) دی ددرو ښځوسره (نکاح وکی) او (دریم صورت دادی چی یویوسړی) دی دڅلورو څلورو ښځوسره (نکاح وکی) وروسته که تاسی ته (غالب) احتمال وو، ددی چی (دڅوبیبیانوپه کولوسره) به عدل ونه سی (بلکه دیوی بی بی واجب حقونه به ضائع سی) نوبیاپه یوی بی بی باندی بس والی کوی (اوکه دیوی حقونه هم نه سی اداکولی نو) کومه مینځه (دشرعی قاعدی مطابق) چی ستاسی په ملك کی وی هغه ښه ده په دی ذکرسوی کارکی (یعنی دیوبی بی په نکاح کی یا یوازی پرمینځی باندی په بس کولو) دزیاتی (اوبی انصافی) نه کیدو توقع ډیره نژدی ده (ځکه چی په یو صورت کی خوددوی څه مقرر تعدادنسته چی برابری کول په کی لازم سی اوپه دوهم صورت کی یی دبی بی دحقونو څخه حقونه هم کم دی مثلاً مهریی نسته دکوروالی حقونویی نسته نواندیښنه نوره هم کمه ده)

معلومات اومسئلي

(دیتیمانو انجونو دحقونو ضائع کولو بندیز)

دجاهلیت په زمانه کی چی دکمو خلقوپه ولایت کی به یتیمانی انجونی وی ، نوکومی چی به په شکل اوصورت کی ښی وی یابه د دوی په ملکیت کی یوڅه مال اوجایداد وو نواولیاوو به یی داسی کول چی یابه یی ورسره په خپله نکاح کوله اویابه یی دخپل اولادسره ددوی نکاح کوله اوپه خپله رضابه یی ورلره ترکم لا کم مهر مقرروی، اوپه خپله خوښه به یی ورسره سلوك کوی، ځکه چی هم دی به یی ولی اوساتونکی وو ، پلاربه یی نه ووچی دحقونو پوره ساتنه به یی ورلره کوله اوپه خپله ساتنه کی به یی ددی په مناسب اوښه ځای کی نکاح کړی وای ، په صحیح بخاری کی دحضرت عائشی ﷺ څخه روایت دی چی درسالت په زمانه کی یوه داسی واقعه پیښه سوه چی دیوه سړی په ولایت کی یوه یتیمه انجلۍ وه، او دده یوباغ وو چی په هغه کی ورسره دا انجلۍ هم شریکه وه ، دی سړی ددی یتیمی انجلۍ سره به

خپله نکاح وکړه اوپرځای ددی چی دخپل طرفه یی ورلره مهرورکړی وی، ددی دباغ هغه حصه یی هم په خپله قبضه کی واخسته ، په دی باندی دا آیت نازل سو . وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوْا فِی الْیَتٰمٰی فَانْکِحُوْا مَاطَابَ لَکُمْ مِّنَ النِّسَآءِ یعنی که ستاسی سره دا بیره وی چی که دیتیمانو انجونوسره په خپله نکاح وکی نوانصاف به ونه سی بلکه د دوی حق به ضائع سی نوستاسی دپاره نوری ښځی ډیری دی ، په دوی کی چی کومی ستاسی دپاره حلالی اوستاسی خوښی وی دهغوی سره نکاح وکی .

دنابالغي دنکاح مسئله: په دی آیت کی دیَتٰمٰی څخه مرادیتیمانی انجونی دی او دشرعی په اصطلاح کی یتیم هغه هلك اوانجلۍ ته ویل کیږی چی لابالغ سوی نه وی ، نوپه دی وجه ددی آیت څخه داهم ثابته سوه چی دیتیمی انجلۍ ولی ته دااختیارهم دی چی دبلوغ څخه مخکی په کوچنیوالی کی ددی نکاح وکی البته چی دانجلۍ مصلحت او دآئنده دپاره ددی خیر اوفائده په کی په نظرکی وساتل سی ، داسی نه چی لکه په ډیرو خاندانوکی دارواج دی چی دلویی انجلۍ نکاح دکوچنی هلك سره کوی ، نه دعمرخه لحاظ ساتی اونه دهلك حالاتو اوعادتونوته ګوری، خوهم دغسی نکاح ورلره کوی ، اوهغه بالغه انجلۍ چی پلار یی مړ وی که څه هم دابالغه اودخپل اختیاروی لیکن انجلۍ دشرم اوحیاپه وجه باندی که بالغه هم وی خودخپل نکاح په معامله کی په خپله څه نه سی ویلی ، وارثان اوولیان چی ورسره څه کوی ، دوی یی قبلوی ، نوپه دی وجه ددوی پروارثانو داهم لازمه ده چی ددوی دحقونو ضائع کولو څخه ځان وساتی ، په هرحال په دی آیت کی دیتیمانو انجونو دحقونو دساتلوحکم ذکردی لیکن دعامو حکومتو دقانون په شان یی ددی دنافذ کولوذمه واری پرحکومت داچولوپر ځای یی پخپله عواموته دخدایﷻ دبیری حواله ورکړه حکم یی وکی چی که تاسی ته په دوی کی دبی انصافی کولوخطره وی نوبیاد یتیمانو انجونو سره دواده خیال پریږدی ، نوری ښځی ستاسی دپاره ډیری دی ، د دوی سره نکاح کوی ، ددی سره دحکومت دذمه واریوهم دافرض دی چی ددی ساتنه کوی ، کم ځای چی حقونه ضائع کیږی نودقانون په زوردی دغه حقونه اداکوی .

(په قرآن کي دښځو ډیروالي اوتراسلام په مخکي قومونوکي ددی رواج)

دیوسړی دپاره ډیری بیبیانی ساتل داسلام څخه مخکی هم تقریباً ددنیاپه ټولو مذهبونوکی جائز ګڼل کیدی ، دعرب، هندوستان، ایران، مصر، بابل اونورو ملکونوکی په هرقوم کی دښځو دډیروالی رواج جاري وو اوددوی دفطری ضرورتونو څخه نن هم څوك انکارنه سی کولی ، په حاضر دورکی یورپ دخپلو پخوانیو تیرو مشرانو څخه خلاف دډیرو ښځو دساتلو دناجائز کولو کوشش وکی نونتیجه یی دبی نکاح لونډو ساتلوپه صورت کی راووته ، خوآخر بیافطری قانون غالب سو اواوس هلته هوښیاران اوحکیمان په خپله ددی رواج کولوپه حق کی دی ، مسټر ډیون پورټ چی یو مشهور عیسائی فاضل دی دډیرو ښځوساتلوپه حمایت کی دانجیل دډیرو آیتونونقل کولوڅخه وروسته لیکی (په دی آیتونوکی دالیدل کیږی چی دښځو ډیروالی نه یوازی ښه ګڼل سوی دی، بلکه الله ﷻ په دی کی خاص برکت اینښی دی)دغه ډول پادری نکسن او جان ملټن او ابزك ټیلر په زورورو الفاظوکی ددی مرسته کړي ده ، دغه

دول دویدك تعلیم بی حسابه ښځی جائزی گنی اود لسو لسو ، دیارلسو دیارلسو ، اوه ویشتو اوه ویشتو ښځوپه یوه وخت دجمع کولو اجازه ورځخه معلومیږی ، کرشن کوم چی په هندوانو کی دتعظیم قابل ولی گڼل کیږی دده په سوونو بیبیانی وی ، کوم سړی چی مذهب اوپاکدامنی اوحیا داری قائم ساتل غواړی او دزنا کاری لاری بندول غواړی دده دپاره بل علاج نسته بغیر دډیرو ښځو داجازت ورکولوځخه ، په دی کی دزناکاری بندوالی راځی اودسړو په نسبت چی په کومو علاقوکی ښځی ډیری وی ددی هم علاج دی ،که ددی اجازت ورنه کی نو دانډیوالو اوپیشه وروکسبی ښځو ډیروالی به جوړسی ، هم دا وجه ده چی په کومو قومونو کی دزیاتو ښځو اجازت نسته په دوی کی زنا ډیره ده ، یو رپی قومونوته وگوری چی ددوی په ملکونو کی پرزیاتو ښځو پابندی ده ، لیکن دخوښی اوانډیوالی په ډول چی څومره ښځی اوسړی زنا کوی ددی پوره اجازت دی داڅومره دحیرت خبره ده چی نکاح منع ده اوزنا جائزه ده ؟ غرض دادی چی تراسلام مخکی دډیرو ښځورسم بغیر دکمی اندازی ځخه جاری وو دملکونو اومذهبونو دتاریخ ځخه چی څومره معلومیږی، یومذهب اویو قانون هم پردی څه حد نه وولگولی ، نه یهودو، نه نصاراوو، نه هندوانو، نه اریاوو اونه پارسیانو داسلام په اوله زمانه کی هم دا رسم بغیر دڅه حدځخه جاری وو ، لیکن ددی غیرمحدود ډیروالی دښځو نتیجه دا وه چی خلقوبه په اول اول کی دحرص ځخه خو ډیری ښځی وکړی ، لیکن بیا به یی د دوی حقونه نه سوای اداکولی اودی ښځوبه دده په نکاح کی دیوقیدی په شان ژوند تیروی ،اوبیا کمی ښځی چی به دیوه سړی په نکاح کی وی، په دوی کی دانصاف او برابری خوهیڅ نوم اونخښه نه وه دکمی یوی سره چی به یی زړه لگیدی ذهغی به یی پالنه کوله ، او دچا ځخه چی به یی مخ واوښتی بیابه یی دهغی دحق هیڅ پرواه نه کوله .

(اسلام په ډیروالي دښځو ضروري پابندي ولگوله اودانصاف اوبرابری قانون یې جاري کړ)

قرآن دعامی معاشری داعظیم ظلم بندکی ، په ډیر والی دښځو یی پابندی ولگوله اوترڅلورو زیاتی ښځی یی په نکاح کی جمع کول حرام کړل اوکومی ښځی چی په یووخت کی په نکاح کی وی په دوی کی دبرابری دحقونویی نهایت تاکیدی حکم وکی اوددی په خلاف دکولو یی دسختی سزاوعدی واورولی ، په ذکرسوی آیت کی یی ارشاد وفرمایی ، فَانكِحُواْ مَا طَابَ لَكُم مِّنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ یعنی (کومی حلالی ښځی چی ستاسی خوښی وی دهغوی سره نکاح کولی سی ، دوې دوې ، دری دری ، څلورڅلور ، په آیت کی د مَاطَابَ لفظ راغلی دی ، حسن بصری، ابن جبیر، اوابن مالك د مَاطَابَ تفسیر په مَاحَلَّ سره بیان کړي دی ، یعنی کومی ښځی چی ستاسی دپاره حلالی دی ، اوځینو حضراتو د مَاطَابَ دلفظی معنیٰ په اعتبارسره د پسندیده یعنی خوښو سره ترجمه کړي ده ، مگرپه دی دواړوکی څه تضادنسته ، داورځخه مراد کیدی چی کمی ښځی په طبعی طورسره ستاسی خوښی وی اوستاسی دپاره شرعًا هم حلالی وی ، په دی آیت کی یی یوطرف ته دااجازت ورکی چی تریوی زیاتی دوی دری، څلور ښځی په نکاح کی جمع کولای سی دوهم طرف ته دڅلورو شمارته چی ورسیدی نودا پایبندی یی هم وغورځوله چی ترڅلورو زیاتی ښځی په یووخت په نکاح کی نه سی جمع کیدی ، دنبی کریم ﷺ بیان قرآنی تخصیص اوپابندی

نوره هم زیاته واضحه کړه ، ددی آیت دنازلیدو څخه وروسته یو سړی غیلان بن اسلمه ثقفی رحمه الله مسلمانان سوه ، دغه وخت دده په نکاح کی لس ښځی وی ، هغوی هم مسلمانانی سوی ، نبی کریم ﷺ دقرآن دحکم مطابق ده ته حکم وکی چی په دی لسوکی څلور خوښی کړه نوری طلاق کړه ، آزادی یی که غیلان بن اسلمه ثقفی دحکم مطابق څلور پاته کړی ، او نوری یی دځان څخه لیری کړی (مشکوة شریف ص ۲۷۴) په حواله دترمذی اوابن ماجه) په مسنداحمدکی ددی روایت په تکمله کی یوه بله واقعه هم ذکرده چی ددی ذکرکول به دفائدی څخه خالی نه وی ځکه چی ددی تعلق هم دښځو دحقونوسره دی اوهغه دا ده چی ، غیلان بن اسلمه دشرعی حکم مطابق څلور ښځی ساتلی وی، لیکن دفاروق اعظم رضی الله عنه دخلافت په زمانه کی ده هغولره هم طلاق ورکی اوخپل ټول مال اوسامان یی پرخپلو زامنو تقسیم کی ، فاروق اعظم رضی الله عنه ته ددی خبر ورسیدی، نودی یی حاضرکی اووی فرمایل ورته، چی تاددی ښځو دخپل میراث څخه دمحروم کولو دپاره داحرکت کړیدی، داسراسر ظلم دی په دی وجه فوراً ددوی دطلاقو څخه رجوع وکړه اوخپل مال دزامنو څخه بیرته واخله که تاداسی ونه کړل نوپه یادساته چی تاته به سخته سزا درکول کیږی ، قیس بن الحارث اسدی رضی الله عنه فرمایی چی زه کله مسلمان سوم نوزماپه نکاح کی اته ښځی وی ، ما یی نبی کریم ﷺ ته ذکروکی نوهغه ﷺ وفرمایل چی په دوی کی څلور پاته کړه پاتو لره طلاق ورکه (ابوداؤد ص۳۰۴) اوپه مسند امام شافعی رحمه الله کی دنوفل بن معاویه دیلمی رضی الله عنه واقعه نقل ده چی دی کله مسلمان سو نو دده په نکاح کی پنځه ښځی وی نبی کریم ﷺ ده ته هم دیوی ښځی دطلاقولو حکم ورکی ، داواقعه یی په مشکوة شریف ص ۲۷۴) کی هم دشرح السنة څخه نقل کړي ده ، دنبی کریم ﷺ اوصحابه کرامو رضی الله عنهم ددی عمل څخه دقرآن دآیت مراد بالکل واضح سوچی ترڅلورو زیاتو ښځو لره په نکاح کی جمع کول حرام دی .

(درحمة للعلمین ﷺ دپاره دښځو ډیر والي)

دحضوراقدس ﷺ ذات مبارك رحمت او برکت دی دده ﷺ درالیږلو ترټولو لوی مقصد دقرآن تبلیغ، داحکامو بیانول اودنفسونو پاکول وو ، ده ﷺ داسلام تعلیمات قولاً اوفعلاً (یعنی په ویلو اوکولو سره) په دنیا کی خپاره کړل یعنی ښوول به یی هم اوپه خپله به یی کول هم ، اوبیا خو دانسان دژوندیوه حصه هم داسی نسته چی دنبی کریم ﷺ دښوونی ضرورت په کی نه وی ، دامامت دلمانځه څخه واخله دښځو سره دتعلقاتو، دآل اواولاد پروربښت، اودلویو بولو تشوبولو اوتر اوداسه پوری ددی باره کی دده ﷺ دوینا اودعمل کولو دښوونو څخه دحدیث کتابونه ډك دی، په کورکی دننه یی څه کاروکی ؟ دښځو سره یی خلط ملط څنګه وساتی؟ اوکورته چی به ښځی راتلی اوپوښتنی به یی کولی، هغوته یی څه څه جوابونه ورکړل ، دغه ډول په سوونو معاملی دی چی دپاکو بیبیانو (رض) په ذریعه امت ته ښوول سوي دی ددینی تعلیم اوتبلیغ دضرورت په وړاندی دنبی کریم ﷺ دپاره دښځو ډیروالی یوضروری امرو، یوازی دحضرت عائشی رضی الله عنها څخه داحکامو، مسئلو، اخلاقو اوآدابو اودسیرت نبوی ﷺ متعلق دوه زره دوه سوه لس (۲۲۱۰) احادیث روایت سوي دی چی داحادیثوپه کتابونوکی لیدل کیږی دحضرت امه

سلمه ﷞ درروايتونو شماردري سوه اته اويا(۳۷۸) وو ته رسيدلي دي حافظ ابن قيم په اعلام الموقعين (ص۹ ج۱) کي ليکلي دي چي که دحضرت ام سلمه ﷞ فتواوي جمع سوي کومي چي دي ﷞ دنبي کريم ﷺ تر وفات وروسته ورکړي دي نو پوره يوه رساله به ورځخه جوړه سي ، دحضرت عائشي ﷞ روايتونه ، عقل،پوهه اوفتواوي کومي چي ترتيب سويدي، هغه دبيان محتاجه نه دي ، ددي دشاگردانو شمير دوه سوه ۲۰۰ ته رسيدلي دي ، دنبي کريم ﷺ دوفات ځخه وروسته پرله پسي تر اته ځلويښتو ۴۸ کالو پوري دي ددين علم خپور کړي دي ، دا خو دمثال په ډول سره د دوو پاکوبيبيانو (رض) حال وليکل سو دنورو پاکو بيبيانو (رض) روايتونه هم په مجموعي ډول سره په ډير شميرکي موجود دي ښکاره خبره ده چي ددي دومره تعليم اوتبليغ نفع يوازي دپاکو بيبيانو(رض) په ذريعه امت ته رسيدلي ده ، داسلام دپيغمبرانو عليهم السلام لوړمقصدونه او دټول مخلوق دانفرادي اواجتماعي ، کورني اوملکي فآئدو فکرونه ددنيا يو شهوت پرسته انسان څه پيژندلي سي ، دي خو هر څه په خپل ځان قياس کوي ، په دي نتيجه کي دځو صديو ځخه ديورپ بي دينو مستشرقيانو دخپلي بي ايماني په وجه دنبي کريم ﷺ دښځو ډيروالي خالص جنسي اونفساني خواهش مقرر کړي دي ، که دحضورﷺ پرسيرت باندي يوسرسري نظرهم واچول سي نويو هوښيار اوانصاف داره مزاج لرونکي به هم هيڅکله دده ﷺ دښځو ډيروالي په دي حمل نه کړي ، دده ﷺ معصوم (پاک) ژونددمکي دقريشوپه مخکي داسي تيرسوچي دپنځه يشتو کالوپه عمر کي يوه پخه داولاد موركونډه (چي دوه خاوندان يي وفات سوي وه) په نکاح واخسته اوپنځه ويشت کاله يي دهغي سره گذاره وکړه اوهغه هم داسي چي په مياشت مياشت به يي کور پريښني، په غارحراء کي به په عبادت مشغول وو ، نوري نکاحي چي يي هرځومره سويدي نودپنځوسو کالو دعمرځخه وروسته سوي دي داپنځوس کاله ژوند اودځواني زمانه يي دمکي دخلقو دنظرپه وړاندي وه ، هيڅکله هم يوه دښمن ته دنبي کريم ﷺ په طرف ديوداسي شي دنسبت کولو موقع نه ده پيدا سوي چي دده ﷺ په تقوي اوپاکي کي څه شك پيدا کړل سي دده دښمنانو په ده دساحر، شاعر، مجنون، دروغجن، دځان ځخه جوړونکي الزامات بي انتها لګولي دي ، ليکن دده په پاك ژونديي ديو داسي حرف لګولو زړه ورتيانه ده کړي چي تعلق يي دجنسي اونفساني خواهشاتو دبي لاري کيدو سره وي ، په دي حالاتوکي دا خبره دفکرکولو طلب کوونکي نه ده يوځه ؟ چي دځواني پنځوس کاله يي په داسي زهداوتقوي اوددنيا دخوندو ځخه پر ځنګ تير سوه بياهغه کمه داسي خبره وه چي په آخرعمرکي يي دي په ډيرو نکاحونو کولو باندي مجبوره کي ، که په زړه کي لږشان انصاف هم وي نو ددي ډيرو نکاحونو وجه ددي ځخه ماسو بله نه سي ښوول کيدي ، دکومي چي لوړذکر سوي دي اودښځو ددي ډيروالي حقيقت هم واوري چي ځنګه راپيدا سو ، دپنځه ويشتي کالودعمر ځخه واخله تر پنځوسو کالو دعمر شريف پوري يوازي حضرت خديجه ﷞ دده ﷺ بي بي پاته سويده ، ددي دوفات ځخه وروسته حضرت سوده اوحضرت عائشه ﷞ دده ﷺ په نکاح کي راغلي حضرت سودي ﷞ خودده ﷺ کورته تشريف راوړي اوحضرت عائشه ﷞ دکوچنيوالي په وجه دپلارپه کورکي پاته سوه ، بيايوځو کاله وروسته په سنه ۲ هـ کي په مدينه منوره کي دحضرت

عائشې ﷺ واده وسو ، دغه وخت دحضور ﷺ عمر څلور پنځوس کاله سوی وو ، او دوی بیبیانی یې په دی عمرکی جمع سوی ددی وخت څخه دښځو دډیروالی معامله شروع سوه ، ددی څخه یوکال وروسته دحضرت حفصې ﷺ سره نکاح وسوه ، بیاڅو میاشتې وروسته دحضرت زینب بنت خزیمه ﷺ سره نکاح وسوه ، او دا بی بی ﷺ یوازی اتلس میاشتې دده ﷺ په نکاح کی پاته سوه او بیا وفات سوه ، دیوه قول مطابق دری میاشتې دده ﷺ په نکاح کی ژوندی پاته سوی ده ، بیاپه سنه ۴ هـ کی دحضرت ام سلمه ﷺ سره نکاح وسوه ، دا وخت دحضور ﷺ عمر اته پنځوس ۵۸ کاله سوی وو اوپه دومره لوی عمرکی یې یوازی څلور بیبیانی جمع سوی حال دادی امت ته چی کوم وخت دڅلورو بیبیانو اجازت سوی وو ، دغه وخت خوده کم ازکم څلور نکاحی خوکولی سوای ، لیکن ده ﷺ داسی ونه کړل ، تردی وروسته په سنه ۲ هـ کی دحضرت جویریه ﷺ سره اوپه سنه ۷ هـ کی دحضرت امی حبیبه ﷺ سره ، اوبیا په سنه ۷هـ کی دحضرت صفیه ﷺ سره ، بیاهم په دی کال کی دحضرت میمونی ﷺ سره نکاح وسوه .

لنډه دا : چی دڅلور پنځوسو ۵۴ کالو ترعمر پوری ده یوازی دیوی بی بی سره ګذاره وکړه ، یعنی پنځه ویشت کاله یې دحضرت خدیجې ﷺ سره اوڅلور پنځه کاله یې دحضرت سودی ﷺ سره تیرکړل، بیاداته پنځوس ۵۸ کالو په عمرکی یې څلور بیبیانی جمع سوی اوپاته بیبیانی د دوو درو کالوپه عمر کی دنبوت حرم ته راغلی ، اوداخبره په خاص طورسره دیادونی وړده چی په دی ټولو بیبیانوکی یوازی یوه بی بی داسی وه چی په انجلۍ والی کی ورسره نکاح وسوه یعنی دمومنانو مور حضرت عائشه صدیقه ﷺ ددی علاوه پاته ټولی پاکی بیبیانی کونډی وی ، چی په دوی کی دځینو دوه دوه خاوندان مخکی تیر سوی وه اوبیا داشمیر هم په آخری عمرکی راغی جمع سو ، صحابه وو حضراتو ﷺ سرو اوښځو ټولوپه ده ځانونه قربانوله ، که ده ﷺ غوښتی نوټولی بیبیانی به یې انجونی جمع کړی وای ، بلکه دهری یوی یوی ، دوو دوو میاشتوڅخه وروسته ورته دبدلولو موقع هم وه لیکن ده ﷺ داسی ونه کړل ، دارنګه دا خبره هم دذکر قابله ده چی نبی کریم ﷺ دالله ﷻ برحق نبی دی اونبی دهَوَا اوهَوَس ملګری نه وی ، هرڅه چی کوی دالله ﷻ په اجازت سره یې کوی ، نو دنبی منلوڅخه وروسته هر اعتراض ختمیږی اوکه یوسړی دی نبی نه منی او دا الزام ولګوی چی محضی دشهوت پرستی په وجه سره یې دخپل ځان دپاره ډیری ښځی جائزی کړی وی نوده ته به داسی وویل سی چی که خبره داسی وی نوده ﷺ به بیادځان دپاره دښځو دډیروالی په معامله کی دهغه پابندی اعلان ولی وفرمایی چی ذکریې دقرآن شریف په آیت ، لَاْ يَحِلُّ لَكَ النِّسَآءُ مِنْ بَعْدُ کی موجود دی ، دخپل ځان په حق کی ددی پابندی اعلان ددی خبری ښکاره دلیل دی چی ده ﷺ هرڅه چی کړیدی دخپل رب ﷻ په اجازت سره یې کړي دی ، دښځو دډیروالی په وجه چی کومی تعلیمی اوتبلیغی فائدی امت ته حاصلی سوی اوکوم احکام چی امت ته ورسیدل، ددی جزئیات په دومره ډیرشمارکی دی، چی شماریې ګران دی ، داحادیثو کتابونه پردی شاهددی، البته دځینو نورو فائدو وطرف ته دلته موږ اشاره کوو ، دحضرت ام سلمه ﷺ دخاوندحضرت ابوسلمه ﷺ تر وفات وروسته ده ﷺ ددی سره نکاح کړی وه ، دی دخپل زوړ خاوند دکوچنیانو سره دحضور ﷺ کور ته تشریف راوړی ، ددی

دکوچنیانو حضورﷺ پرورښت وکی او په خپل عمل سره یی داوښوله چی په څومره مینه اومحبت سره یی دبچندرانو پالنه وکړه او امت ته یی وښووه ، دده ﷺ په بیبیانوکی ئوازی دایوه بی بی داسی ده، چی دکوچنیانو سره راغله که یوه بی بی هم داسی نه وای نو دعمل په لحاظ سره به دبچندارنو دپرورښت خانه خالی پاته سوی وای ، او امت ته به په دی سلسله کی هیڅ هدایت نه وای پیداسوی ، ددی زوی حضرت عمر بن ابی سلمه فرمایی چی ما دنبی کریم ﷺ په غیږه مبارکه کی پرورښت موندلی دی یو وخت ماده ﷺ سره خوراك خوړی، په پیاله کی به می هرخای ته لاس اچوی ، دده ﷺ راته وفرمایل ، سَمِّ اللّٰهَ وَكُلْ بِيَمِيْنِكَ وَكُلْ مِمَّا يَلِيْكَ (دالله ﷻ نوم اخله اوخوراك کوه ، په راسته لاس خورراك کوه ، او دخپل مخ څخه خوراك کوه) (بخاری ، مسلم په حواله دمشکوٰة ص۳۶۳) حضرت جویریه ﷻ په یوه جهادکی په قیدیانو کی راغله ، دنورو قیدیانو په شان داهم تقسیم سوه اودثابت بن قیس ﷺ یادده داکا دزوی په حصه کی ورسیده ، لیکن دی دخپل مالك سره داسی معامله وکړه چی دومره دومره مال به تاته درکړم ماآزاده کړه ، دامعامله یی وکړه اودحضورﷺ په خدمت کی حاضره سوه اودمال کومك یی ورڅخه وغوښتی ، حضورﷺ ورته وفرمایل تردی ښه خبره درته ونه کم؟ هغه داچی زه به ستا دطرف څخه مال ادا کړم اوستاسره به نکاح وکړم هغی په خوشحالی سره منظوره کړه نو دده ﷺ دهغی دطرف څخه مال اداکی اونکاح یی ورسره وکړه ، ددی دقوم په سوونو سړی داصحابو ﷺ په ملکیت کی راغلی وه ، څکه چی دوی ټول قیدیان سوی وه ، هرکله چی صحابه وو ﷺ ته درك ولگیدی چی حضرت جویریه ﷻ حضورﷺ په نکاح واخیسته، نودنبی کریم ﷺ داحترام په وجه ټولو خپل خپل غلامان اومینځی آزادی کړی ، سبحان الله دصحابه کرامو ﷺ دادب څومره شان وو ددی جذبی په بنآء چی داخلق اوس دنبی کریم ﷺ خُسرگنی سوه دوی به اوس څنگه غلامان ساتو ، ټول یی آزادکړل ، حضرت عائشه ﷻ ددی واقعی په متعلق فرمایی .

فَلَقَدْ اَعْتَقَ بِتَزْوِيْجِهِ اِيَّاهَا مِائَةَ اَهْلِ بَيْتٍ مِنْ بَنِى الْمُصْطَلَقِ فَمَا اَعْلَمُ اِمْرَآةً اَعْظَمَ بَرَكَةً عَلٰى قَوْمِهَا مِنْهَا ،

دنبی کریم ﷺ دجویریی ﷻ سره په نکاح کولوسره دبنی المصطلق سل کورنی ازادی سوی مایوه ښځه داسی نه ده لیدلی چی تر جویریی ﷻ زیاته دخپل قوم دپاره لویه برکت والاثابته سوې وی .

حضرت ام حبیبه ﷻ دخپل خاوندسره په اول داسلام کی په مکه کی اسلام قبول کړی وو ، اوبیادواړو ښځی اوخاوند حبشی ته دقافلی سره هجرت وکی ، هلته ددی خاوند نصرانی سواو څوورځی وروسته مړ سو ،نبی کریم ﷺ دنجاشی په واسطه سره دی ته دنکاح پیغام ولیږی ، هغه دی قبول کی اوهلته په حبشه کی نجاشی دنبی کریم ﷺ سره ددی نکاح وکړه ، زړه راکشونکی خبره دا ده چی حضرت امه حبیبه ﷻ دابوسفیان ﷺ لور وه اوحضرت ابوسفیان ﷺ دغه وخت دهغه ډلی مشروو ، چاچی داسلام دښمنی خپل تر ټولو لوی مقصد مقررکړی وو اوده مسلمانانوته اوپیغمبرﷺ ته دضرر ورکولو اودفنا کولو دپاره موقع هم دلاس څخه نه پاته کوله هرکله چی ده ته ددی نکاح خبر ورسیدی ، نوبی اختیاره یی تر ژبی دا الفاظ ووتل ، هُوَ الْفَحْلُ لَا يُجْدَعُ اَنْفُهٗ (یعنی محمد ﷺ ځوان مرد دی ، دهغه پزه نه سی پریکیدی) مطلب دا دی چی هغه اوږدی پوزی والا عزتمنددی، دهغه ذلیل کول آسان نه دی ، دیخواته مونږ دهغه

دذلیل کولوتیاری کوواوهاخواته زمالوردهغه په نکاح کی ورغله غرض دادی چی دی نکاح دیونفسیاتی، جنگ اثروکی اوداسلام په مقابله کی دکفر دقیادت کوونکی حوصلی یی کمزوری کړی ، ددی نکاح په وجه چی کمه سیاسی فائده اسلام اومسلمانانوته ورسیده ، دهغه داهمیت اوضرورت څخه انکارنه سی کیدی، اوپه یقین سره ویل کیږی چی دخدای پاك ﷺ دی پوه اوتدبیرکوونکی پیغمبرﷺ به خامخا دا فائده په نظرکی ساتلی وی ، دا یوڅوخبری ولیکل سوی ، په دی سربیره چی څوك په سیرت باندی پوهیږی ، هغوی ته په دی کی نور هم ډیرحکمتونه دحضورﷺ دبیبیانو په ډیروالی کی پیداکیدی سی، په دی سلسله کی دحکیم الامت قدس سره رساله (کثرت ازواج لصاحب المعراج) لیدل اوکتل هم فائده مندی ، داتفصیل مونږدبی دینو مستشرقینو دخپورکړی ددوکی اوفریب دجال دپریکولو دپاره لیکلی دی څکه چی ددوی دتګی په دام کی ډیرهغه تعلیم یافته اوناپوهه مسلمانان هم مبتلی چی دسیرت نبوی ﷺاو تاریخ اسلام څخه ناخبره دی اوداسلامیاتو علم یی دمستشرقینو دکتابونو څخه حاصل کړي دی.

(که په ډیرو بیبیانوکي په برابری اوانصاف باندی قادرنه وی نوپه یوه بي بي دی صبر کوی)

ترڅلورو بیبیانو پوری یی اجازت ورکی په آخرکی یی وفرمایل ، فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ یعنی که ستاسی سره دا بیره وی چی عدل به ونه سی نو په یوه بیبی بس والی کوی یاچی کومه مینځه دشرعی اصولو پرمطابق ستاسی په ملك کی وی په هغه ګذاره کوی ، ددی څخه معلومه سوه چی تریوی زیات نکاحی کول په هغه صورت کی جائز اومناسب دی ، هرکله چی دشریعت په مطابق په ټولو بیبیانو کی برابری کولی سی او دټولو دحقونو لحاظ ساتلی سی که چیری پردی یی قدرت نه وی نویوازی یوه بی بی دی ساتی ، دجاهلیت په زمانه کی داظلم عام وو دیوه یوه سړی به څوڅو بیبیانی وی چی بیان یی ددی آیت په ضمن کی اول تیری سوي دی او دبیبیانو دحقونو او برابری اوعدل به یی مطلقًا خیال نه ساتی ، چاته چی به یی زیات میلان وسو، دهغی به یی په هرحیثیت سره پالنه کوله اوخوشحاله به یی ساتله او دنورو دحقونو به یی هیڅ خیال نه ساتی ، قرآن کریم صفا وفرمایل چی که عدل نه سی کولی نو صرف یوه بی بی ساتی یاپه مینځه ګذاره کوی دلته داخبره دذکر کولوقابله ده چی کومه مینځه چی ذکر یی په قرآن شریف کی اوپه دی آیت کی دی ددی خاص شرطونه دی ، چی نن صبادغه شرطونه نسته ، نو په دی وجه په دی زمانه کی چاته شرعی مینځه ویل اوبی نکاح یی ساتل حرام دی ، ددی تفصیل اوس دامقام نه دی ، حاصل دادی چی که څه هم چی قرآن کریم ترڅلورو ښځو پوری په نکاح کی دساتلو اجازت ورکړي دی اوپه دغه حد کی دننه چی هرڅونکاحونه وسی هغه به صحیح اوجائزوی ، لیکن دډیرو بیبیانو دساتلوپه صورت کی په دوی کی عدل اوبرابری قائم ساتل واجب دی، اوددی خلاف کول عظیمه ګناه ده نوهرکله چی تریوی دزیاتو نکاحونو کولو اراده وکی نواول دخپلو حالاتو معلومات واخله چی دټولو حقونه به هم په عدل اومساوات سره پوره کولی هم سی اوکه نه ، نوکه دا احتمال غالب وی چی عدل اومساوات به قائم ونه ساتل سی نوتریوه زیات نکاح کول خپل ځان په عظیمه ګناه کی اخته کول دی نوځان ورڅخه ساتل په کار دی اوپه یوی بی بی صبرکول په کار دی ، لنډه دا ده چی که چاترڅلورو

دزیاتو ښځو سره په یو وخت یعنی په یوه ایجاب او قبول سره نکاح وکړه نو دغه نکاح به بالکل باطله وی ځکه چی دځلورو ښځه دزیاتو سره دنکاح هیڅ اجازت نسته او چی په ځلوروکی دننه وی نو وبه سی ، لیکن که په بیبیانوکی عدل او برابری قائمه نه ساتی نو سخت ګناهګار به وی او دکومی بیبی چی یی حق وهل کیږی ، هغه دقاضی په عدالت کی دعوه کولی سی او خپل حق حاصلولی سی ، نبی کریم ﷺ په ټولو بیبیانوکی دبرابری او انصاف کولو سخت تاکید فرمایلی دی او ددی په خلاف کولو یی دید سخت عذاب وعدی فرمایلی دی ،او په خپله یی دخپل عمل په ذریعه هم واضحه کړي ده ، بلکه نبی کریم ﷺ په هغه معاملوکی هم برابری ساتل په کوموکی چی برابری لازمه نه ده،په یوحدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد مبارك دی چی دکوم سړی په نکاح کی دوی ښځی وی او د دوی په حقونوکی دی برابری او انصاف نه کوی نو دی به په قیامت کی داسی پورته سی چی دده یو اړخ به فالج وهلی او وچ سوی وی (مشکوٰة ص ۲۷۸) البته دابرابری په هغه کارونوکی ضروری ده کم چی دانسان په اختیارکی وی ، مثلاً په نفقه کی برابری، په شپه کی برابری، پاته سوهغه کارچی دانسان په اختیارکی نه وی، مثلاًدزړه میلان یی یوه طرف ته زیات سی ، نو په دی غیراختیاری معامله کی پرده څه مواخذه نسته ، په دی شرط چی ددی میلان اثر په اختیاری معاملوپری نه وزی ، نبی کریم ﷺ په خپله هم په اختیاری معاملوکی سره دپوره برابری دقائم ساتلو دالله ﷻ په دربارکی عرض وکی ، اَللّٰهُمَّ هٰذَا قَسْمِیْ فِیْمَا اَمْلِكُ فَلَا تَلُمْنِیْ فِیْمَا تَمْلِكُ وَلَا اَمْلِكُ یاالله! دا زما تقسیم دی دبرابری په هغه شیانوکی چی زما په اختیارکی دی او س هغه شی چی ستا په قبضه کی دی زما په اختیارکی نه دی پرهغه باندی مامه نیسه ښکاره خبره ده چی پرکم کارباندی یو رسول معصوم هم قادرنه دی په هغه باندی بل څوك څنګه قادرکیدی سی، په دی وجه دقرآن شریف په بل آیت کی یی ددی غیری اختیاری معاملی ذکر په دی شان سره کړي دی ،وَلَنْ تَسْتَطِیْعُوْا اَنْ تَعْدِلُوْا بَیْنَ النِّسَآءِ ، دښځو په مینځ کی تاسی پوره برابری هیڅکله نه سی کولی ، په دی کی یی داوښوولـه چی دزړه میلان او محبت یو غیر اختیاری معامله ده په دی کی برابری کول دانسان ترطاقت وتلی دی ، لیکن مخ ته ددی غیر اختیاری معاملی داصلاح دپاره فرمایی، فَلَا تَمِیْلُوْا كُلَّ الْمَیْلِ یعنی که دیوی بی بی سره زیات محبت وی ، نو په دی کی خو تاسی معذور یاست، لیکن دبلی بی بی څخه بی پروایی او هغی ته هیڅکله مخ نه وراړول په دی صورت کی هم جائزنه دی ددی آیت په جمله ، فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوْا فَوَاحِدَةً کی چی دکوم انصاف او برابری بیان دی دا هغه اختیاری کارونه دی دعدل چی په دی کی عدل نه کول عظیمه ګناه ده او کوم سړی ته چی په دی ګناه کی داخته کیدو خطره وی ، ده ته داهدایت سوي دی چی تریوی زیاته نکاح دی نه کوی .

یوه شبه اودهغي جواب: ددی لوړتفصیل اوتشریح کوم چی ذکر یی وسو ددي په نظرکی نیولو سره ځینی خلق دسورة نسآء دذکرسوی آیت او ددی آیت دیوځای کولو سره په یوه عجیبه غلطی کی اخته سول، هغه داچی دسورت نسآء په آیت خوداحکم ورکول سو چی که دانصاف او برابری دقائم نه ساتلو بیره وی نو بیاپر یوه نکاح باندی بس والی کوی، اوپه دی دوهم آیت کی یی په قطعی طورسره داواضحه کړه چی انصاف او برابری خوبالکل کیدی نه سی نونتیجه یی داسوه چی تریوه زیاته نکاحه مطلقاً جائز پاته نه

سوه ،دوی لره سوچ کول په کار دی چی که دالله ﷻ مقصد ددی ټولو آیاتونو څخه تربوی زیاتی نکاحی بندول وی ، نو بیاتفصیل بیانولو ته ضرورت څه وو ، چی ، فَانكِحُواْ مَا طَابَ لَكُم مِّنَ النِّسَاء مَثْنَى وَثُلاَثَ وَرُبَاعَ (یعنی په نکاح کوی کومی چی ستاسی خوښی ښځی دوی، دوی، دری دری، څلورڅلور ،) اوبیاددی ارشاد څه معنٰی ده چی: فَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ تَعْدِلُواْ (معنٰی که تاسی ته دبی انصافئ خطره وی) ځکه چی په دی صورت کی خوبی انصافی یقینی ده نوبیا دخطری کیدو خوهیڅکله معنٰی باقی نه پاته کیږی ، (اوبیادنبی کریم ﷺ اوصحابه کرامو ﷢ عملی اوقولی بیان اوپرله پسی په دی باندی عمل کول هم په دی باندی شاهد دی چی تربوی زیات نکاحی په یوه وخت کی هم په اسلام کی نه دی بندی کړه سوی ، خبره هم دغه ده کمه چی لوړه بیان سویده چی دسورة نسآء په اول آیت کی په اختیاری کارونوکی دانصاف او برابری کولو ذکردی اوپه دوهم آیت کی په محبت اودزړه په میلان کی په برابری باندی دقدرت نه راتلو بیان دی نوپه دی وجه په دواړو آیتونوکی کی نه څه تعارض (ټکر) سته او نه په دی آیتونوکی کی مطلق دښځو دډیروالی دممانعت څه دلیل سته ، دآیت په ختمیدو بی ارشاد وفرمایی ، ذَلِكَ أَدْنَى أَلاَّ تَعُولُواْ په دی آیت کی دوی کلمی دی یوه کلمه د أَدْنٰی دا لفظ د دُنُوْ څخه مشتق دی چی دقریب (یعنی نژدی) په معنٰی کی دی ، او دوهم لفظ : لاَ تَعُولُواْ د عَالَ يَعُوْلُ، مَالَ يَمِيْلُ په معنٰی دی، چی معنٰی بی میلان دی ، اودلته دناجائز میلان اوظلم اوزیاتی په معنٰی کی استعمال سوي دی ، مطلب دا دی چی په دی آیت کی چی څه تاسی ته ښوول سوی دی (یعنی دعدل نه کولوپه صورت کی پریوه بی بی بَس کول یاپه مینځه باندی گذاره کول) دا داسی شی دی چی ددی په اختیارولو اوپه دی په عمل کولوسره تاسی دظلم څخه خلاصیدی سی او دزیاتی اوظلم کولو موقعی به ختمی سی ، دلته یوه شبه دا ده چی هرکله یوه بی بی وی نو دظلم به بالکل موقع نه وی نوبیاپه لفظ دأدنٰی زیاتولو سره یی داولی وفرمایل چی په دی عمل کول دی خبری ته نژدی دی چی تاسی ظلم ونه کی، بلکه داسی فرمایل په کار وه چی تاسی به بالکل ددی ظلم څخه خلاص سی ددی جواب دا دی چی په لفظ د أدنٰی زیاتولوسره یی ددی طرف ته اشاره وفرمایله چی چونکه ډیرخلق پر یوه بی بی هم ډیرظلمونه اوزیاتی کوی ، په دی وجه دظلم دلاری بندولو دپاره یوازی داپوره نه ده چی تاسی تربوی زیاته نکاح مه کوی ، هو! دا ضروری ده چی په دی صورت کی به دظلم خطره کمه سی اوتاسی به عدل ته نژدی سی اودظلم اوزیاتی څخه به مکمله خلاصی هغه وخت وی چی کله دیوی بی بی حقونه پوره اداکړل سی اوددی سره دنیك سلوك معامله وسی ترکمزوریو یی معافی اودرگذر وسی اوددی پرکوږوالی باندی صبر وسی (خو افسوس چی نن صبا اکثره خلق په دی قرآنی تعلیماتو هیڅ عمل نه کوی او اکثره په بی تعلیمه کورنو کی دا ظلم ډیر زیات دی)

وَآتُواْ النَّسَاء صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِن طِبْنَ لَكُمْ

ورکوی ښځو ته مهرونه د دوی په خوشحالی سره ، بیا که هغوی ددې څخه څه شی

عَنْ شَیْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوْهُ هَنِیْٓــًٔا مَّرِیْٓــًٔا ﴿۴﴾

پريږدي تاسی ته پخپله خوښی سره نو خوری دغه خوندور خوش خونده .

دآیتونو ترون: په تیرآیت کی دډیروالی دښځوپه وجه چی په ښځو کوم ظلم کیدی دهغه لیری کول وو ، په دی آیت کی دښځو دیوخاص حق ذکر دی او په دی کی چی کوم ظلم اوزیاتی کیدی دهغه لیری کول دی او دا حق مهر دی .

لنډتفسیر: تاسی خلق بیبیانو ته دهغوی مهر دزړه په خوشحالی سره ورکوی ، البته که دغه بیبیانی دزړه په خوشحالی سره څه پريږدی تاسوته ددغه مهرڅخه څه حصه (اوداحکم دټول مهرهم دی) نو(په دی حالت کی) تاسی هغه خوری (استعمالوی) خوندور او خوش خونده یی ګڼی .

معلومات اومسئلي: دمهر متعلق به په عربو کی څوقسمه ظلم کیدی ، یو دا چی مهرکوم چی دانجلی حق دی دابه یی نه ورکوی ، بلکی دانجلی اولیاوو به دخاوند څخه وصولوی، چی سراسر ظلم وو ، ددی ددفع کولو دپاره قرآن کریم وفرمایل ، وَاٰتُوا النِّسَآءَ صَدُقٰتِهِنَّ یعنی ښځوته د دوی مهر ورکی ددی مخاطب خاوندان هم دی چی دوی خپلو بیبیانوته مهرپه خپله ورکی، اونورچاته دی نه ورکوی او دانجونو اولیاء هم دی چی که دانجونو مهردوی وصول کړی نودادی خاص انجونوته ورکوی ددی داجازت څخه بغیر دی په خپل تصرف کی نه روالی دوهم ظلم داهم ووچی هرکله چی که به چامهر ورکوی هم ، خوډیرپه تریو تندی، بی زړه اولکه چی یوتاوان څوك اداکوی، داسی به یی ورکوی ددی ظلم دلیری کولو دپاره یی په آیت کی لفظ دِنَحْلَةً وفرمایی، ځکه چی نحله په لغت کی هغه ورکولوته وایی چی دزړه په خوشحالی سره وی غرض دادی چی په دی آیت کی یی داتعلیم وفرمایی چی دښځو مهر یوواجب حق دی ددی ورکول ضروری دی اولکه څنګه چی دنورو واجبو حقونو اداکول دزړه په خوشحالی سره ضروری دی ، دغه شان مهرهم ګڼل په کاردی دریم ظلم به دمهرپه باره کی داکیدی چی ډیرو خاوندانوبه داګڼل چی ښځه خوده ته مجبوره ده، مخالفت کولای نه سی، نو زورګیرنه بی یی پرکوله مهربه یی په معاف کی چی په حقیقت کی په دی سره معافی نه کیده لیکن دوی به داګڼله چی بس مهر معاف سو ، ددی ظلم دبندولو دپاره په ذکرسوی آیت کی یی ارشاد وفرمایی ، فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَیْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوْهُ هَنِیْٓــًٔا مَّرِیْٓــًٔا یعنی دغه ښځی که دزړه په خوشحالی سره دخپل مهرڅه حصه تاسولره درکی نو تاسی دغه خوری سی ستاسی دپاره به مبارکه وی مطلب دادی چی دجبر اوزور اوتکلیف په ذریعه معافی حاصلول هیڅ شی نه دی په داسی کولوسره هیڅ نه معاف کیږی ، لیکن که هغه بالکل پخپل اختیار اورضامندی سره څه حصه دمهرمعاف کی یا تراخستلو وروسته یی بیاتاسی ته واپس کی نودغه ستاسی دپاره جائز او صحیح دی ، داذکر سوی ظلمونه دجاهلیت په زمانه کی ډیر زیات وه، چی ددی بندیزی قرآن شریف په دی ذکرسوی آیت کی وفرمایل افسوس دی چی دجاهلیت دزمانی داخبری په مسلمانانو کی اوس هم موجودی دی په مختلفو قبیلو اوعلاقو کی ددی ظلمونو څخه څه ناڅه ظلم ضرور پیداکیږی ، ددی ټولو

ځنې خان ساتل لازم دي په آيت شريف کې چې کم قيد دطيب نفس لګول سوي دی، چې که په خوشحالي سره ستاسي ښيباني دمهرڅه حصه تاسي ته درکړي پايي ستاسي ځخه ونه غواړي نوتاسي دغه خوړلي سي په دي کې يوډيرلوی رازدی خبره داده چې دشريعت دااصول دی چې ديوچا يوه ذره غوندی مال هم بل لره حلال نه دی ترڅوچې دطيب نفس په اجازت سره نه وی په طور دقاعدی کليي حضور ﷺ فرمايلي دی.

اَلاَ لاَ تَظلِمُوا اَلاَ لاَ یَحِلُّ مَالُ امْرِءٍ اِلاَّ بِطِیْبِ نَفْسٍ مِّنْهُ (مشکوٰة شريف ص ۲۵۵)

خبردار ظلم مه کوی ، اوپه ښه ډول سره پوه سی چې ديوچا مال (دبل سړي دپاره) حلال نه دی ترڅو چې ددده دنفس په خوشحالي سره حاصل نه سی.

دا يو عظيم اصول دی او تردی لاندی ډير جزئيات راځي ، په دی حاضروخت کی چونکه ښځی داګنی چې مهر نه ور رسيږی ، نو که يی وغواړم اومعاف يی نه کړم ، نوخفګان اوتاوان ورځخه جوړيږی ، په دی وجه زړه يی نه غواړی خومعاف يی کی ، ددی معافی هيڅ اعتبار نسته ، حکيم الامت قدس سره په فرمايل چې په صحيح معنٰی کی دطيب نفس دمعافی پته په هغه صورت کی لګيدی سی، چې دمهر پيسی ښځی ته حواله کړل سی اوتردی وروسته يی هغه په خوشحالي سره بغيرد څه تکليف ځخه ورکړی اوداسي طيب نفس دخوندواوښيبانوپه معامله دميراث کی هم ګڼل په کار دی اکثرداسي کيږی چې دمور ياپلار په وفات کيدو باندی هلك ياهلکان قبضه وکی اوانجونو لره حصه نه ورکوی اوکه يوڅوك ځان ديندار ه ګنی نوپه خوندو باندی يی معاف کړی اوهغوی خودا ګنی چې ماته خودغسی هم پرهيځ حال رسيدونکی نه ده خپله حصه، نوپه دی وجه دخپلی خوښی خلاف يی معاف کوی اوبيادپلارپه وفات کيدوباندی دښځی حصه هم نه ورکول کيږی اوميری (ناسکه مور) ته خودسره څه نه ورکوی،دا ټول دحقونو په زور اخستل دی ، که څوك يی په طيب نفس سره معاف کړی نوبيامعاف کيدی سی چې ددی ښنانه لوړه تيره سوي ده (خو دلته داخبره هم دفکرکولو قابله ده چې دخوندو اوښځو ځخه خويی دوی په معاف کولوسره خپلوی اووايی چې اوس دامعاف سو ، خوعجيبه خبره دا ده چې يو وروروخوهيڅکله هم خپله حصه دميراث بل وروړته نه بخښی بلکه يوبل په وژنی اوخور يی معاف کوی ، خو ددی اصلي وجه دا ده چې خورته حصه نه ملاويږی نو دهغه بله لارنسته ، که نه نو دی ورلره ورکړی چې دهغی دايقين راسی چې زماحصه ماته رسيږی ، نولکه دوروروپه شان بيابه يی داهم معاف نکی ، خوهغه غريبه څه وکی لکه دوروروپه شان په زوريی اخستی نه سی، ځکه چې رواج نه دی اوپه خوښه يی څوك ورکوی نه نوچی معاف کوی يی نه نوڅه وکی) زما بادارحکيم الامت قدس سره دا هم فرمايلي دی چې په دی سلسله کی دطيب نفس ذکردی دطيب قلب نه دی ، نوپه دی وجه ديوچا دمال دحلاليدو دپاره دزړه خوشحالي پوره نه ده ، کوم خلق چې رشوت ياسود ورکوی په دی کی ډيری ظاهری نفعی ګنی نوپه عقلي طور سره دکتی په حساب سره په رشوت اوسودکی مال لګوی ليکن داخوښی معتبره نه ده که دنفس ځخه پوښتنه وسی نونفس قطعاًپه دی خرڅ راضی نه وی په دی وجه يی طيب نفس فيصله کونکی مقررکړی دمسجد مدرسی يادبل ضرورت دپاره که چنده کول کيږی نو په هغه کی دورکونکی دطيب نفس خيال ساتل په کار دی ، د

وروړولي، مشر، سردار یاهینت تردباو لاندي که څوك چنده ورکړي اوطیب نفس په کي نه وي نو دغه چنده په کار کي لګول حلال نه دي، بلکه هغه بیرته ورکول دي ، په آیت کي چي کوم لفظ د صَدُقٰت راغلي دي صَدُقَةٌ (په فتح دَصاد اوپه ضمه ددال) جمع ده ، صَدُقَةٌ اوصِدَاق دښځو مهرته ویل کیږي ، ملاعلي قاري رحمه الله په مرقاة شرح دمشکوة کي لیکي ، وَسُمِّيَ بِهٖ لِاَنَّهٗ يَظْهَرُ بِهٖ صِدْقُ مَيْلِ الرَّجُلِ اِلَى الْمَرْاَةِ یعني مهر ته صِدَاق اوصَدُقه په دي وجه وایي چي دصدق په دي ماده کي درښتیا معنی ده اوپه مهرسره هم چونکه دخاوند دخپلي ښځي طرف ته رښتیني میلان ښکاره کیږي ، په دي وجه په دي مناسبت سره مهرته صِدَاق وایي ، اوهَنِيْٓـًٔا مَّرِيْٓـًٔا دواړه دفعیل پروزن دصفت لفظونه دي ، هَنِيْٓـًٔا (منْ هَنَأَ ، وَهُنُوْءٌ وَهَنِئٌ) په لغت کي هغه شي ته وایي چي دڅه مشقت اوتکلیف څخه بغیرحاصل سي، هرکله چي دخوراك په صفت کي واقع سي نو ددي معنی دخوش خونده طعام کیدي سي یعني هغه طعام چي دڅه مشقت څخه بغیر په حلق کي کښته سي اوپه آساني سره هضم سي دبدن جزء جوړسي ، مَرِيْٓـًٔا (منْ مَرِءَ الطَّعَامُ فَهُوَ مَرِيْءٌ) اي هَنِئٌ لفظ هم په ذکرسوي معنی کي استعمالیږي غرض دادي چي دواړه لفظونه یوه معنی لري په دي وجه حضرت تهانوي رحمه الله ددواړولفظونوترجمه د(خوشګوار) په الفاظوسره کړي ده، اوشیخ عبدالقادر رحمه الله د(رچتاپچتا) په الفاظوسره ددي لفظونوترجمه کړي ده (یعني دأردو تفسیر ترمتن لاندي ترجمه دتهانوي صاحب،خوشګوار ده،اوپه پښتوکي یي مونږمعنی په خوندلرونکي اوخوش خونده سره وکړه)

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَآءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتِيْ جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيٰمًا وَّارْزُقُوْهُمْ

اومه ورکوي ناپوهوته خپل هغه مالونه کوم چي جوړکړي دي الله ستاسي دګذران سبب اودوي ته په دي کي خوري

فِيْهَا وَاكْسُوْهُمْ وَقُوْلُوْا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوْفًا ۝۵ وَابْتَلُوا الْيَتٰمٰى

او اغوندي او وایاست دوي ته خبره روغه (دعقل) ، او ازمائش کوي دیتیمانو

حَتّٰٓى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ ۚ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِّنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوْٓا

تردي چي ورسیږي عمر دنکاح ته بیا که ووینی په دوي کي هوښیاري نو حواله کړي دوي ته

اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ ۚ وَلَا تَاْكُلُوْهَآ اِسْرَافًا وَّبِدَارًا اَنْ يَّكْبَرُوْا ۭ

مالونه د دوي او مه خوري دیتیمانو مال دضرورت څخه زیات اوحاجت څخه مخکي چي لوی نه سي

وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۚ وَمَنْ كَانَ فَقِيْرًا فَلْيَاْكُلْ

اوڅوك چي غني (بی حاجته) وي نوځان دي دیتیم دمال څخه ساتي ، اوڅوك چي محتاج وي نوخوري دي ،

بِالْمَعْرُوْفِ فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ فَاَشْهِدُوْا

موافق د دستور ، بیا چې کله حواله کړی دوی ته مالونه د دوی نو شاهدان نیسی

عَلَيْهِمْ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيْبًا ﴿۶﴾

په دی باندی اوپوره دی الله حساب کوونکی .

دآیتونو ترون : په تیرو آیتونوکی دیتیمانو دمال دوی ته دسپارلو اودښځو دمهرونو دوی ته دادا کولو حکم وو چې ددې څخه په ظاهره دافائده راووته چې دیتیمانو اودښځو مال په هرحال دوی ته حواله کول په کار دی که څه هم دوی په معاملو نه پوهیږی او دمال په حفاظت هم قادر نه وی ، ددې غلطی فهمی دلیرې کولو دپاره په دې آیتونوکی فرمایی چې کم عقلوته مالونه مه سپاری اوددوی حفاظت اوساتنه کوی ، هرکله چې دمالونو دحفاظت اوددی دلګولو دځایونو پوهه اوعقل په دوی کی تاسی نه وی معلوم کړی نوترهغه پوری ورلره مالونه مه ورکوی .

لنډتفسیر: (اوکه یتیم بالغ سی چې مقتضٰی ددې مال سپارل دی ورته لکه چې مخکی راغی لیکن کم عقل وی نو) تاسی (دی) کم عقلوته خپل (یعنی ددوی) هغه مال مه ورکوی کوم چې خدای ﷻ (دداسی کاردپاره پیداکړي دی چې دی یی) ستاسی (ټولو) دپاره سرمایه دژوند جوړه کړي ده (مطلب دا دی چې مال دقدر شی دی دااوس مه ورکوی چې بی قدری به یی وکی، بی ځایه به یی خرخ کی) اوپه دی مالونوکی دوی ته خوراك ورکوی اوجامه ورکوی اودوی ته ښه خبره کوی (یعنی دوی ته تسلی ورکوی چې مال ستادی، ستا دخیر خواهی دپاره اوس لاستالاس ته نه سی درتلای، چې لږ هوښیارسی نوبیابه تاته درکړل سی) او (هرکله چې دمال سپارلو دپاره هوښیاری لیدل ضروری دی نو) تاسی یتیمان (تربالغ کیدو مخکی دهوښیاری اوپوهی په خبروکی) ازمایی (ځکه چې دبالغ کیدووخت خودمال سپارلووخت دی نوامتحان ترمخه نه دی په کار ،مثلاً یوڅه لږ یاډیره سودا یابل شی په راغواړی اووګوری ورته چې دسودا طرز اوسلیقه ورسره سته که نه، یاورلره یو شي دخرخولو دپاره ورکی اووګوری چې څنګه یی خرخوی) تردی پوری چې (دوی وازمایاست) چې کله دوی (عمرد) نکاح ته ورسیږی (یعنی بالغ سی ځکه چې دنکاح پوره قابلیت په بلوغ سره وی) بیا (وروسته تربلوغ اوامتحان) که په دوی کی یوقسم عقلووینی (یعنی حفاظت اوساتنه دمال اوانتظام) نوددوی مالونه دوی ته حواله کی (اوکه لاپه دوی کی سلیقه اوعقل نه وی راغلی نولږ ورځی نور ورته صبروکی) اودامالونه (دیتیمانو) ترضرورت زیات اوپه دی خیال سره چې دوی به بالغ سی (بیابه دوی ته حواله کول وی) ژر ژرمه مصرفوی اومه یی خوری او (که داسی یی بربادوی نه، بلکه لږیی خوری نودهغه حکم دا دی چې) کوم سړی (ددی مال څخه) بی حاجته وی (یعنی دده سره دخپلی ګذاری مال وی که څه هم صاحب دنصاب نه وی) نودی دی خپل ځان بالکل (دلږ خوراك څخه هم) ساتی اوکم سړی چې حاجتمندوی نوهغه دی په مناسب مقدارسره (یعنی چې ضروری حاجتونه

یی په دفع کیږی) خوری دی (استعمالوی دی) بیاچی کله (وروسته تروجود دشرطونو یعنی وروسته تربلوغ اوذکر سوی پوهی) ددوی مالونه دوی ته حواله کوی نو(بنه داده چی) ددوی (دمالونو دوی ته پرورکولو) باندی شاهدان هم ونیسی (شایدچی څه وخت څه اختلاف راسی نوشاهدان به په کار درسی) او (داغسی خو هم) الله ﷻ حساب اخستونکی پوره دی (که خیانت مونه وی کړی نوکه شاهدان نه وی هم خیر دی ځکه چی اصلی حساب دچاسره چی یی تعلق دی، هغه یی صفایی پیژنی، اوکه خیانت سوی وی نو دشاهدانو موجودوالی هم نفع نه ورکوی ، ځکه دچاسره چی به حساب کول وی هغه ته دهرڅه پته ده) شاهدان یوازی دظاهری انتظام دپاره په کار وی.

معلومات اومسئلي

(مال دژوند سرمایه ده او ددی حفاظت په کار دی)

په دی آیتونوکی یی یوه طرف ته دمال اهمیت اوپه انسانی ژوندکی یی ددی لوی دخل بیان کی زرونوته یی ددی دحفاظت دعوت ورکی بل طرف ته یی دمال دحفاظت متعلق دیوی عامی کوتاهی اصلاح وفرمایله هغه داچی ځینی خلق دطبعی محبت اومینی دغلبی په وجه بی تجربی اونابالغوکوچنیانو او ناپوهه ښځوته خپل مالونه حواله کوی چی لازمی نتیجه یی دمال بربادی اودیره ژرتنگدستی اوغربت وی

(ښځو، کوچنیانو اوکم عقلوته مالونه مه سپاری)

دقرآن مفسرحضرت عبدالله بن عباس ؓ بیان فرمایی چی دقرآن مجیدپه دی آیت کی دالارښوونه ده، چی خپل پوره مال کم عقلو کوچنیانو اوښځوته په سپارلو سره ځانونه مه محتاجه اومفلسان کوی، بلکه الله ﷻ تاسی منتظمان اوساتونکی جوړکړی یاست نومال په خپل حفاظت کی ساتی ، په قدر دضرورت ددوی په خوراك اوجامو باندی یی خرڅ کوی ، اوکه دوی دمال په خپله قبضه کی داخستلو مطالبه هم وکی نومعقوله خبره ورته کوی اوپوه کوی یی ، چی زړه یی هم نه آزاریږی اومال هم نه ضائع کیږی ، مثلاً داسی ورته وایاست چی داهرڅه ستاسی دپاره دی، چی لږپوهه ستاسی راسی بیابه درکړل سی ، دحضرت عبدالله بن عباس ؓ ددی تفسیر مفهوم پرهغه ټولو ښځو، کوچنیانو اوکم عقلو ناتجربه کارو شامل دی چاته چی دمال په سپارلو باندی په مال کی دنقصان خطره وی، برابره خبره ده که خپل کوچنی وی اوکه یتیمان وی اوبرابره خبره ده که دامال ددی کوچنیانو اویتیمانو خپل وی اوکه یی دمشرانو وی داتفسیردابوموسیٰ اشعری رحمه الله څخه هم نقل دی اودتفسیرامام حافظ طبری رحمه الله هم دااختیارکړی دی.

که څه هم چی دمخکی او وروسته آیتونو څخه ددی حکم خاص والی په یتیمانو کوچنیانو پوری معلومیږی ، یعنی چی دا حکم دی په یتیمانو پوری خاص وی ، لیکن دالفاظو عاموالی په خپل ځای دی په دی کی یتیم اوغیر یتیم ټول کوچنیان داخل دی، اوشاید چی دلته په اَمْوَالَكُمْ دمخاطب په صیغه فرمایلوکی داحکمت وی چی خپلو مالونوته هم داحکم شامل دی اودیتیمانو مالونو ته هم ترڅو پوری چی په دوی کی هوښیارتیا رانه سی نو د دوی دذمه واری په وجه چی د دوی په تصرف دی نوګویا د دوی مالونه دی ، او تردی په مخکی آیت ، وَاٰتُوا الْيَتٰمٰى اَمْوَالَهُمْ کی یی وفرمایل په دی سره یی اصل

حقیقت هم واضح کړي دی ، چی دیتیمانو مال به دوی ته ورکول وی ځکه چی د دوی مال دی نو تردی وروسته کمه مغالطه باقی نه پاته کیږی ،دمال حفاظت ضروری کاردی، اوددی ضائع کول گناه ده ، دخپل مال په حفاظت کی که څوك قتل سی، نوشهید دی ، لکه دخپل ځان دحفاظت په کولوکی چی دقتل کیدو دشهادت داجر وعده سویده ، نبی کریم ﷺ فرمایلی دی .

مَنْ قُتِلَ دُوْنَ مَالِهِ فَهُوَ شَهِيْدٌ، (بخاری ص۳۳۷ج ۱) مسلم ص۸۱ جلد ۱) دخپل مال په حفاظت کولوکی چی کوم سړی قتل سی نو دی په شهیدانو کی شمیرل کیږی ، دارنگه یی ارشاد فرمایلی دی .

نِعِمَّابِالْمَالِ الصَّالِحِ لِلرَّجُلِ الصَّالِحِ (مشکوٰة ص ۳۲۲) (یعنی دنیك سړی دپاره دده ښه اوپاکیزه مال دڅوند ښه سامان دی) دارنگه یی ارشاد فرمایلی دی .

لاَ بَأْسَ بِالْغِنٰى لِمَنِ اتَّقَى اللهَ عَزَّ وَجَلَّ (مشکوٰة ص۴۹۱)

کوم سړی چی دالله ﷻ څخه بیریږی دده په مالداری کی دده دین ته هیڅ نقصان نسته .

په آخری دوو حدیثونوکی داخبره ونبوول سوه چی دنیك اوپرهیزگاره سړی مال دده دپاره نقصانی نه دی ځکه چی داسی سړی دالله ﷻ څخه بیریږی نوخپل مال به په گناه کی دخرځ کولوڅخه ساتی ددیرو اولیاؤ اوصوفیانو څخه چی دمال بدوالی نقل سوی دی، نوهغه دداسی خلقوپه باره کی دی، چی خپل گټلی مال په گناهونوکی خرڅ کوی، ځان ته دآخرت عذاب ډیروی اوچونکه انسان په طبعی طورسره ترمال دارکیدو وروسته داسراف اونورو گناهونو څخه دځان ساتلو فکر پریږدی ، په دی وجه دمال څخه لیری اوسیدل ښه گڼل سوی دی په قدر دضرورت یی لرگټل اودالله ﷻ نوم اخستل اوددیرمال دحساب اوکتاب څخه ځان خلاصول دادپخوانیوبزرگانوطریقه وه په موجوده دورکی په خلقوکی ددین اوایمان زیات اهمیت نسته ددنیوی سازاوسامان وطرف ته زیات مخ کوونکی دی اوپه معمولی غوندی تکلیف لاځه کوی چی دظاهری فیشن په خلاف ورزی باندی هم دین پریښوولوته تیاریږی ، په دی وجه دداسی خلقودپاره حلال مال گټل اودهغه دمحفوظ کولو زیات اهمیت دی ، دداسی خلقو دپاره نبی کریم ﷺ فرمایلی دی .

كَادَ الْفَقْرُ اَنْ يَّكُوْنَ كُفْرًا (مشکوٰة ص ۴۲۹)

یعنی تنگدستی انسان ځینی وخت کافر جوړولی سی .

حضرت سفیان ثوری رحمه الله ددی په تشریح کی فرمایی ، كَانَ الْمَالُ فِيْمَا مَضٰى يُكْرَهُ فَاَمَّا الْيَوْمَ فَهُوَ تُرْسُ الْمُؤْمِنِ یعنی په تیره زمانه کی مال ساتل ښه نه گڼل کیدل ، لیکن نن داماال دمومن توره ده ، دارنگه دوی فرمایی ، مَنْ كَانَ فِيْ يَدِهٖ مِنْ هٰذِهٖ شَيْئًا فَلْيُصْلِحْهُ فَاِنَّهٗ زَمَانٌ اِنِ احْتَاجَ كَانَ اَوَّلُ مَنْ يَّبْذُلُ دِيْنَهٗ یعنی دچاسره چی دروپوڅخه څه موجودوی هغه ته په کار دی چی دهغه مال په مناسبه طریقه په کارراولی ځکه چی داهغه زمانه ده چی که څه حاجت ورپیښ سی نوانسان به تر ټولو مخکی دخپل حاجت پوره کولو دپاره خپل دین خرڅ کی مطلب دا دی چی دحاجت پوره کیدو اهمیت پردین ترچلیدو زیات سوی دی (مشکوٰة ص ۴۹۱)

(دنابالغو دپوهي او صلاحیت دامتحانولو حکم)

په اولنی آیت کی چی هرکله دامعلومه سوه چی په معاملاتوکی ترڅو پوری دنابالغوکوچنیانو هوښیاری

ثابته نه سي، ترهغه پورې دوی ته مالونه سپارل نه دي په کار، په دې وجه يې په دوهم آيت کې دکوچنيانو دتعليم اوتربيت انتظام اوبيايي دامتحان کولو او د دوی دصلاحيت معلومولو احکام وښوول فرمايي.
وَابْتَلُوا الْيَتٰمٰى حَتّٰى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ يعنی تربالغ کيدو مخکې مخکې کوچنی کوچنی معمولی معاملی داخستلو اوخرڅولو دوی ته سپاری او د دوی امتحان اخلی تردې چې دوی دنکاح قابل يعنی بالغ سي، نو اوس په خاص طورسره ددې اندازه ولګوی چې دوی په خپلو معاملوکې هوښياران سويدي اوکه نه دي هرکله چې هوښيارتيا پکښې پيدا کيدله نو بيا ددوی مالونه دوی ته وسپاری، لنډه داچې دکوچنيانو دخاص طبيعت اوپه دوی کې دعقل اوهوښ راتلو په اعتبارسره يې د دوی درې درجې کړې، يوه تربلوغ مخکې، دوهمه تربلوغ وروسته دريمه ترهوښيارتيا وروسته، تربلوغ مخکې دکوچنيانو اولياؤ ته دا حکم دی چې د دوی دتعليم اوتربيت کوشش دی کوی، په معاملوکې د دوی دهوښيارولو دپاره دې کوچنی کوچنی معاملی داخستلو خرڅولو ددوی په لاس ورکوی، په آيت کې د وَابْتَلُوا الْيَتٰمٰى دا مطلب دی، ددی څخه امام ابوحنيفه صاحب رحمه الله دامسئله راايستلی ده چې نابالغه کوچنی چې کومې معاملی داخيستلو اوخرڅولو دخپلو اولياؤ په اجازت سره کوی هغه صحيح اونافذې دي، دوهم حکم دا دی چې هرکله دی بالغ اود نکاح قابل سی نو اوس دمعاملاتو او تجربی په اعتبار سره د دوی دحالاتو معلومات اخلی، که معلومه سوه چې دی په خپله نفع اونقصان پوه سوی دی اومعاملی په صحيح طريقه سره کوی نوددوی مالونه دوی ته وسپاری.

دبلوغ عمر: په دې آيت چې کوم ځای دبلوغ حکم فرمايل سوی دی، هلته قرآن کريم په دې باره کې چې دکوچنی بالغ کيدل په کم عمرکی ګڼل کيږی، فَاِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ يې وفرمايل، دې طرف ته يې اشاره وکړه چې اصل بلوغ دکم عمر سره تړل سوی نه دی بلکه ددی مدارپر هغو نښانو دی کومې چې بالغانو ته په مخکی راځی، ددې نښانوپه اعتبارسره کم وخت چې دی دنکاح قابل سی، بالغ ګڼل کيږی، که څه هم عمر يې ديارلس څوارلس کاله وی، البته که پرکوچنی کې دبالغ والی نښانی ښکاره نسی نو دعمرپه اعتبارسره به دې بالغ مقرر کيږی چې په دې کې دفقهاوو رحمهم الله اختلاف دی، ځينی دهلك دپاره اتلس کاله او دانجلۍ دپاره اوولس کاله مقرر وی اوځينی يې ددواړو دپاره پنځلس کاله عمرته رسوی نوچې ورسيږی شرعًا به بالغ ګڼل کيږی که دبلوغ نښانی په کی ښکاره سی اوکه نه.

(هوښيارتيا به څنګه معلوميږي فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِّنْهُمْ رُشْدًا **تشريح)**

دقرآن حکم دا دی چې کله تاسی په دوی کې هوښيارتيامعلومه کې نو دغه وخت د دوی مالونه دوی ته وسپاری ددی هوښيارتيا ميعاد اواندازه څه ده؟ قرآن مجيد ددې آخری ميعادڅه وضاحت نه دی کړی، په دې وجه ځينی فقهاء رحمهم الله دې طرف ته ولاړل چې ترڅو پورې پوره هوښيارتيا په کې معلومه نه سی، ترهغه وخته پورې دی د دوی مالونه نه سی ورسپارلی بلکه هم دغسی دې دولی په حفاظت کې وی، که څه هم ټول عمرپه دې حالت کې تيرسی، اوداامام اعظم ابوحنيفه رحمه الله تحقيق دا دی، چې دلته دهوښيارتيا دنښتوالی څخه مرادهغه دی کوم چې دکوچنيوالی داثرڅخه وی، اودبالغ کيدوڅخه ترلسو

کالو وروسته پوری دکوچنیوالی اثرختم سی ، په دی وجه پنځلس ۱۵ کاله دبلوغ عمر اولس ۱۰ کاله دهوښیارتیا ، ټول پنځه ویشت ۲۵ کلونه سول ، نوچی پنځه ویشت کالوته ورسیږي نوده ته به پوهه اوهوښیارتیا ضرور حاصله سی ، دکومی هوښارتیا په حاصلولوکی چی کوچنیوالی اوکم عمری حائله وه ، او قرآن کریم لفظ دلته د رُشد نکیره راوړیدی ، دی طرف ته یی هم اشاره کړي ده ، چی مکمله پوهه او هوښیارتیا شرط نه ده ، یوڅه قدر هوښیارتیاهم ددی دپاره کافی ده ، چی د دوی مالونه دوی ته ورکولی سی ، په دی وجه ترپنځه ویشتو کالوپوری به انتظاروکی نوکه پوره هوښیارتیا په کی هم را نه غله خوبیابه هم ددوی مال دوی لره ورکړل سی پاته سوه مکمله هوښیاری اوعقلمندی، نو دا خو په ځینو خلقوکی ټول عمرهم نه راځی دوی همیشه ساده اوسوده وی ، نو ددی په وجه به دوی دخپلو مالونوڅخه نه سی محرومه کیدلی ، البته که یوسړی ډیرپاګل اولیونی وی نوبیادده حکم جلادی، دی به همیشه دنابالغو کوچنیانو په حکم کی وی ، او د دوی مالونه به هیڅکله هم دوی ته نه سی حواله کیدای ، ترڅو چی دده لیونتوب لیری سوی نه وی ، که څه هم چی ټول عمریی په دی لیونتوب کی تیرسی .

(دیتیمانو دمال دبي ځایه خرڅولو ممانعت)

لکه څنګه چی معلومه سوي ده په دی آیت کی یی ددی خبری ښوونه کړي ده چی دیتیمانومال دوی ته ترهغه وخته پوری مه حواله کوی ترڅو چی په دوی کی څه قدری پوهه اوتجربه رانه سی اودی دپاره خوښکاره خبره ده چی نوربه ترڅه وخته پوری انتظارکول کیږي ، نوپه دی حالت کی ددی خبری امکان ووچی دیتیم اولیاء به دیتیم په مال کی څه داسی زیاتی وکی چی پکښی به دیتیم نقصان وی ، په دی وجه یی په راتلونکی آیت کی وفرمایل .

وَلَا تَأْكُلُوْهَآ اِسْرَافًا وَّبِدَارًا اَنْ يَّكْبَرُوْا: یعنی د دوی مالونه تر ضرورت زیات په دی خیال سره مه خرڅوی چی دوی به بالغان سی نوبیا به دوی ته ورکول غواړی نو ددی بیری څخه یی ژر ژر مه خوری ، په دی آیت کی یی دیتیم ولی د دوو خبرو څخه منع کی ، یو د دوی په مال کی داسراف یعنی بی ځایه خرڅ کولو څخه ، دوهم ددی خبری څخه چی د دوی مال دضرورت ترپیښیدو مخکی ژر ژر خرڅ کړل ، په دی خیال سره چی بیا خو به دوی لوی سی ، دا مال به دوی ته حواله سی ، زما اختیار به ختم سی .

(دیتیم ولي دده دمال څخه دضرورت دپاره څه اخستي سي)

په آخری آیت کی یی ددی ضابطه بیان کړه چی کوم سړی دیتیم کوچنی په پالنه اودده دمال په حفاظت کی خپل وخت اومحنت خرڅ کوی نوآیاده ته داحق سته چی دیتیم دمال څخه دخپل خدمت څه حق واخلی؟ نووی فرمایل ، وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ یعنی څوك چی حاجتمندنه وی خپل ضرورت دبل طرف څخه پوره کولی سی نوده ته پکاردی چی دیتیم دمال څخه دخپل خدمت حق نه اخلی ځکه چی داخدمت دده په ذمه فرض دی ، ددی معاوضه اخستل ده لره جائزنه دی ، بیایی وفرمایل .

وَمَنْ كَانَ فَقِيْرًا فَلْيَاْكُلْ بِالْمَعْرُوْفِ : یعنی دکوم یتیم ولی چی فقیر اومحتاجه وی اوبله کومه ذریعه دژوندیی نه وی ، نو دی دیتیم دمال څخه په یو مناسب مقدار سره خوړلی سی چی ضروری حاجتونه یی په پوره کیدی سی .

(دمال سپارلو په وخت کي شاهدان درول)

په آخری کی یی ارشاد وفرمایی، فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا یعنی چی هرکله تر امتحان وروسته یتیمانوته د دوی مالونه سپاری نو یوڅوك معتبر اونیك خویه په شاهدان کی ، ددی دپاره چی په آئنده کی څه جگړه جوړه نه سی اوپه یادساتی چی د الله ﷻ په حساب کی هر شی دی .

(داوقافو اونورو ملکي اوملي خدمتونو معاوضه)

ددی آیت څخه یوفقهی ضابطه او اصول معلوم سو چی کوم خلق داوقافو ساتونکی دی یادمسجدونو او مدرسو ناظمان دی یادمسلمانو حکومتونو دادارو ذمه وار دی یادغه شان دنورو ملکی یاملی خدمتونو چی پوره کول یی فرض کفایه وی ، په دی باندی مامور وی ، ددی صاحبانو دپاره هم ښه اوغوره دا ده چی که د دوی سره خپله څه گذاره وی چی دخپلو کوچنیانو ضروری خرڅونه پوره کولی سی نو ددی ادارو او دحکومت دبیت المال څخه دی هیڅ نه اخلی ، لیکن که خپله گذاره یی نه کیږی او دکار او کسب کولو په وخت کی په دی کارونو کی مشغوله وی ، نو په قدر دضرورت ددی ادارو څخه مال اخیستی سی لیکن د(په قدر دضرورت) لفظ به په نظرکی نیسی ، ډیر خلق دضابطی په ډول سره دکاغذی خانی دډکولو دپاره خپله میاشتنی څه حصه مقرر وی ، لیکن په مختلفو طریقوسره ددی څخه ډیرزیات په بی احتیاطی سره پرخپل ځان اوآل او اولاد باندی خرڅوی ، ددی بی احتیاطی مخ نیوی بغیر دخدای ﷻ دبیری څخه نورهیڅ نسته چی دی طرف ته دآیت په آخری ټوټه توجه کی: وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا یی وفرمایی دټولوعامو اوخواصو توجه یی دی طرف ته راوگرځوله چی دکومو خلقوسره دالله ﷻ دحساب فکر وی ، هغه دناجائز مال اخیستو څخه خلاصیدای سی (الله ﷻ دی مونږ ته توفیق راکی)

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ

دسړو دپاره هم حصه ده په هغه کی چی پری یی ږدی ترمرگ وروسته مور او پلار اوخپلوان اودښځو دپاره هم حصه ده په هغه کی چی پری یی ږدی دمرگ څخه وروسته مور اوپلار ،

وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ۝٧ وَإِذَا

او خپلوان لږوی اوکه ډیره ، حصه ده مقرر کړل سوی او هر کله

حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُوا الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُم

حاضر سی دتقسیم په وخت کی خپلوان او یتیمان او محتاجان نو دوی ته هم څه

مِّنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ۝٨ وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا

خوراك ورکوی ددې څخه اووایی دوی ته خبره روغه (دعقل) او په کار دی چی وبیریږي هغه خلق چی که پریږدی

مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعٰفًا خَافُوْا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللّٰهَ

دځان ځخه وروسته اولاد ضعيفان نو د دوی خيال دی ساتي يعني چی زمونږ ځخه وروسته به داسی حال د دوی وی نو په کاردی چی وبيريږي دالله ځخه ،

وَلْيَقُوْلُوْا قَوْلًا سَدِيْدًا ﴿۹﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ اَمْوَالَ الْيَتٰمٰى

او وايي دی خبره برابره ، بيشکه کوم خلق چی خوری مال ديتيمانو

ظُلْمًا اِنَّمَا يَاْكُلُوْنَ فِيْ بُطُوْنِهِمْ نَارًا ؕ وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيْرًا ﴿۱۰﴾

په ناحقه سره دغه خلق اچوی په خپلو نسو کی اور ، او ډير ژر به داخل سی دوی اورته .

دآيتونو ترون : په سورت نسآء کی داول ځخه دعامو انسانانو دحقونو اوخاص دکورنی ژوند متعلق دحقونو بيان راروان دی ، تردی په مخکی آيت کی ديتيمانو دحقونو بيان وو ، په دی ذکرسوو، څلورو آيتونوکی هم دښځو اويتيمانو دخاصو حقونوچی تعلق يی دميراث سره دی، بيان دی په اول آيت کی يی دجاهليت هغه رسم باطل کی چی په دغه زمانه کی به دښځو دميراث حق نه منل کيدی ، دی آيت دوی دخپلی شرعی حصی حقداری کړی ، ددوی په حق کی دکمی کولو اودنقصان رسولو سخته منع يی وکړه بياچونکه ذکردميراث دحقدار وو اوپرداسی موقع باندی دتقسيم په وخت کی غير حقدار يتيمان فقيران کوچنی هم حاضريږی ، نو په دوهم آيت کی يی د دوی سره دښه سلوك اومراعاتوحکم وکی ليکن دا حکم دوجوب دپاره نه دی بلکه مستحب دی تردی وروسته په دريم اوڅلورم آيتونوکی هم ديتيمانو داحکامو په باره کی ددی مضمون تاکيد دی .

لنډتفسير: دنارينه وو دپاره هم (برابره خبره ده که کوچنی وی اوکه لوی) حصه (مقرره) ده په هغه شی کی کوم چی (ددی نارينه وو) مور اوپلار او(يانورو) ډيرو نژدی خپلوانو (دخپل مرګ په وخت کی) پری ايښی دی او (دغه ډول) دزنانه وو دپاره هم (برابره خبره ده که کوچنی وی اوکه لوی) حصه (مقرره) ده په هغه شی کی کم چی (ددی ښځو) موراو پلاراو (يانورو) ډير نژدی خپلوانو (دخپل مرګ په وخت کی) پری ايښی وی برابره خبره ده که دغه (پاته سوی) کم وی اوکه ډيروی (دتولوځخه به ورته رسيږی) حصه (هم داسی چی په) قطعی طور سره مقرره ده (اوکله چی وارثان ترکه) تقسيموی دغه وخت (داخلق) موجود وی (يعنی دليری) قريب (چی په ميراث کی يی حق نه وی) اويتيمان اوغريبان خلق (په دی توقع سره چی شايد مونږ ته به په کی هم څه ورسيږی ، قريب په ګمان دحقداری سره او نورخلق په اميد دخيراو خيرات سره) نو هغوی ته هم په دی (ترکه) کی (دبالغانو اوحاضرو دحصی ځخه) خپروی او ورکوی او د دوی سره ښه (اونرمی) خبری کوی (دغه خبره دقريبانو سره داسی کوی چی دوی پوهوی چی په شريعت کی ستاسی حصه په دی کی نسته مونږ معذوره يو اونوروته داسی چی څه ورله ورکی نو احسان مه ورباندی زياتوی)

او (دیتیمانو په باره کې) داسې خلقولره بیره په کارده چې که ترخپل ځان وروسته کوچنې کوچنې هلکان پریږدي (مړه سي) نوددې (کوچنیانو) په ددوې سره فکروي (چې داسې نه چې څوك آزاورونه کې، نوهم دغسې دنورو دکوچنیانو دپاره هم خیال ساتل په کار دي چې دوی ته دې ولې مونږ آزار ورکو) وروسته (ددې خبرې دفکر کولوسره) دې خلقوته په کار دي چې (دیتیمانوپه معامله کې) دخدای ﷺ (دحکم دمخالفت) څخه وبیرېږي (یعنې آزار اوضرر دې نه وررسوي) او (قولاً هم دوی ته) دموقعې خبره کوي (په دې کې دتسلي اوزړه آراموګو خبره هم راغله، اودتعلیم اوادب خبره په کې هم راغله، غرض داچې د دوی دمال اوځان دوارو اصلاح کوي) بیشکه کوم خلق چې دیتیمانو مال بې له استحقاقه څخه خوري نورهیڅ نه دي بې له دې چې په خپل نس کې (ددوږخ) داور (سکروټې) اچوي (یعنې ددې خوراك انجام دادی) او (دا انجام ډېر لیرې نه دی ځکه چې) ډېرژر (په ددوږخ په) بل کړې اورکې داخل سي (هلته به دا انجام ووینې)

معلومات اومسئلې

(دمور او پلار او نورو خپلوانو په مالونوکي دمیراث حق)

تراسلام مخکې په عربو اوعجموکې دکمزوری قسم دیتیم کوچنې اوښځو همیشه بدحال تیر سوي دي او ظلم اوزیاتې پرکیدی ، اول خوبه چاددوی حق نه منې اوکه چیرې به منل کیدی هم نو دخلګو څخه ددوی وسولول اوددې محفوظ ساتل دچاپه قدرت کې نه وو ، اسلام ترټولو اول دوی ته حقونه ورکړل، بیایې ددې حقونو دحفاظت مکمل انتظام وکې ، دوراثت په قانون کې هم عامو قومونو ددنیا دمعاشرې دواړه کمزوری جزءونه (یتیم اوښځه) دخپل فطري اوواجبې حقونو څخه محرومه کړې وه ، عربو خودا اصول جوړ کړی ووچې دمیراث مستحق یوازې هغه دې کوم چې پرآس سپریدې سي اوددښمن مقابله کولای سي او دغنیمت مال جمع کولی سي (روح المعانی ص ۲۱ ، ج ۴) ښکاره خبره ده چې دا دواړه قسمونه ضعیفې ښځې اوکوچنیان په دې اصولوکې نه راتلل ، نو په دې وجه ددوی داصولو پربنا یوازې ځوان، بالغ هلك دمیراث حقداروو ، انجلۍ خو به مطلقًا وارثه نه سوای ګڼل کیدای، که بالغه به وه اوکه نابالغه ، او هلك هم چې بالغ به نه وو، نودمیراث حقداربه نه وو ، دنبي کریم ﷺ په مبارك وخت کې یوه واقعه داسې پیښه سوه چې اوس بن ثابت وفات سو ، دوی انجونې یونابالغه هلك اویوه ښځه یې وارثان پاته سول ، لیکن دعربو دزاړه دستور مطابق دده دوه داکا زامن راغلل اودمرحوم پرټول مال یې قبضه وکړه اواولادو اوښځې لره یې هیڅ شی هم ورنه کې ، ځکه چې ددوی په نزد ښځه خومطلق دمیراث څخه محرومه وه که بالغه به وه اوکه نابالغه ، نوښځه اودواړه لوڼې خوپې دغسې محرومه سوې پاته سو هلك، نوهغه دکوچنیوالې په وجه محروم سونو په دې وجه ټول مال یې داکا دوو زامنو قبضه کې ، داوس بن ثابت ښځې داهم وغوښتل چې داداکا زامن چې ټول مال یې قبضه کې نودادوی انجونې دې هم په نکاح واخلي، چې ددوی دفکر څخه خوبې غمه سم ،لیکن هغوی دا انجونې قبولې نه کړې ، نو داوس بن ثابت دغه کونډه نبي کریم ﷺ ته راغله اوخپل حال یې ورته بیان کې ، تردغه وخته پورې په قرآن کریم کې دمیراث آیت نه وونازل سوی ، نوپه دې وجه نبي کریم ﷺ په جواب ورکولوکې صبروکې ځکه چې دده

ﷺ دا یقین ووچی دوحی الهی په ذریعه به ددی ظالمانه قانون دبدلولو حکم خامخا راسی، نودغه وخت داآیت شریف نازل سود لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ څخه تر نَصِيبًا مَّفْرُوضًا پوری اوتردی وروسته نور دمیراث آیتونه نازل سول چی دحصو تفصیلات په کی دی او ددی سورت په دوهمه رکوع کی ددی تفصیلات دی ، نبی کریم ﷺ قرآن دحکم مطابق دتولی ترکی اتمه حصه دغه کونډی ته ورکړه اونور مال یی دمرحوم په زوی اولونوکی داسی تقسیم کی چی نیم یی هلك ته ورکی اونیم یی په دواړو انجونوکی برابر تقسیم کی اوداکا زامن یی چونکه داولاد په نسبت زیات نژدی نه وه نوهغوی ورڅخه محرومه سول (روح المعانی)

دمیراث دمستحق کیدو ضابطه: دی آیت دوراثت دیوڅو احکامو په ضمن کی دوراثت دقانون ضابطه بیان کړه مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ دمیراث دی دوو لفظونو دوه بنیادی اصول وښوول یو تعلق دولادت (پیدا کیدو) چی داولاد اومور اوپلار په مینځ کی دی اوکومه چی په لفظ دوَالِدَانِ سره بیان سوه ، اوصحیح دا ده چی په لفظ د أَقْرَبُونَ کی هرقسم خپلوالی اوتعلق داری راځی ، برابره خبره ده که دغه تعلق دیوه اوبل څخه دپیدا کیدو وی ، لکه په اولاد اومور اوپلارکی چی دی یابه بل شان وی لکه عام قرابت اوخاندانی تعلق یاهغه قرابت چی دنکاح په تعلق سره پیدا سوی وی لفظ د (اقربون) دی ټولو لره راجمع کونکی دی لیکن مور اوپلار لره یی دهغو دزیات اهمیت په وجه جلا بیان کړل ، بیادا لفظ داهم وښوول چی مطلقی قرابت درلودل دوراثت دپاره کافی نه ده ، بلکه په قرابت کی أَقْرَبَ (زیات نژدی) والی شرط دی څکه چی که یی زیات نژدی والی معیاری شرط مقررنه سی ، نودهریوه مړکیدونکی وراثت به ددنیاپه پوره آبادی تقسیمول ضروری سی څکه چی ټول دیوه مور اوپلار آدم ﷺ اوحواء ﷺ څخه پیداسوي دی او دنژدی زمانی څه ناڅه قرابت خوپه ټولوکی موجوددی او داخو اول کیدی نه سی اوکه څوك یی کوشش کوی اودانتظام وکی چی زه یی تقسیموم نوچا چاته به یی وررسوی اوڅومره کوچنی جزونه به ورڅخه جوړوی (هرجزء به یی جزء لایتجزّی جوړ سی) اودغه به بیادچا څه په کار راسی ، نوپه دی وجه ضروری سوه چی کله دوراثت داراو مدار پرقرابت باندی سونو اصول داسی په کار سوه چی که دنژدی اولیری مختلف قریبان جمع وی نونژدی لره به پرلیری ترجیح ورکوی چی نژدی قریب وی نولیری ته به حصه نه رسیږی البته که کم قریب داسی وی چی په یوه وخت سره ټول اقرب وی که څه هم وجهی داقربیت په دوی کی مختلفی وی نوبیابه داټول دوراثت حقداروی، لکه چی داولاد سره مور اوپلار یابنځه اونور، نوداټول اقرب دی، که څه هم وجهی داقربیت په کی مختلفی وی ، دارنگه یوه بله خبره دلفظ د اقربون داوښووله چی لکه څنگه سړی دمیراث حقدارگڼل کیږی دغه شان ښځی اوبچی هم ددی حق څخه نه سی محرومه کیدلی څکه چی تعلق که داولاد وی اوکه دمور اوپلار یابل قسم تعلق وی په هره یوه کی دتعلق داری حیثیت په هلك اوانجلی کی یوشان دی ، لکه څنگه چی هلك دمور اوپلارڅخه پیداسوي دی ، دغه شان انجلی هم ددوی څخه پیداسوي ده ، نوچی دمیراث حق پر تعلق باندی سو نوکوچنیان یاانجونی ورڅخه څنگه محرومی کیدلی سی بیا دقرآن شریف اسلوب ته وگوری چی لِلرِّجَالِ وَالنِّسَآءِ په جمع سره په لنډو الفاظوکی هم ددوی دحق بیان کیدی سوای ، خوداسی یی ونه کړل بلکه دسړو دحق

چې يې په کم تفصيل سره بيان کړيدی، هم په دغه تفصيل او تشريح سره يې دښځو حق جلا بيان کی، چې ددواړو دحقونو جلاوالی او اهميت ښکاره سی.

دارنګه ددی لفظ د اقربون څخه يوه خبره دا هم معلومه سوه چې دميراث دمال تقسيم دضرورت په معيارسره نه دی ، بلکه دقرابت (خپلولی) په معيارسره دی په دی وجه دا ضروری نه ده چې په قريبانو کی څوك زيات غريب او حاجت مندوی، دی به زيات حقدار ګڼل کيږی ، بلکه څوك چې مړی ته په قرابت کی زيات نژدی وی هغه به په نسبت دليری زيات مستحق وی که څه هم ضرورت او حاجت دليری قريب زيات وی که دنژدی والی ضابطه پرينښوول سی ضرورت او حاجت معيار مقرر کړل سی نو ددی بيا هيڅ ضابطه نه سی جوړي دی اونه ديو محکم قانون شکل اختيارولی سی ځکه چې دقرابت څخه علاوه بل معيار به خامخا وقتی او اجتهادی وی ځکه چې فقر او حاجت يو دائمی شی نه دی نو دغه شان حالات هم بدليږی او درجې هم او په دی صورت کی به بيا دمستحق کيدو ډيردعوه لرونکی راپيدا سی او بيا فيصله په کی ګرانه وی

دیتیم لمسي دمیراث مسئله: که په دی قرآنی اصولو باندی ځان پوه کړل سی نو ديتيم لمسی دميراث مسئله چې نن صبا يوه دجګړی مسئله جوړه سوي ده ، په خپله به په قطعی طور سره حل سی که څه هم چې يتيم لمسی د زوی په نسبت زيات حاجتمند وی ، ليکن د ، اقربون دقانون په وجه دی دميراث حقدارنه سی کيدی ، ځکه چې دی دزوی په موجودګی کی اقرب نه دی ، البته دده دضرورت پوره کولو دپاره نور انتظامات سوي دی ، په کومو کی چې يو دغه ډول انتظام په راتلونکی آيت کی راځی ، په دی مسئله کی دمغربی تعليم ددی نوو تعليم يافته وو څخه پرته بل چا اختلاف نه دی کړی ټول امت ترننه پوری دقرآن او حديثو څخه هم دغه معلومه کړي ده چې دزوی په موجودګی کی لمسی ته ميراث نه رسيږی برابره خبره ده که دده پلار موجود وی او که مړ وی.

(دمړ سوی په میراث (ملکیت) کي چي څه وی ټول په تقسیم کي داخل دی)

په دی آيت کی يې چې مِمَّاقَلَّ مِنۡهُ اَوۡكَثُرَ وفرمايل نوديوه بل جاهلانه رسم اصلاح يې وفرمايله هغه دا چې په ځينو قومونو کی ځينی قسم مال دځينو خاصو وارثانو دپاره مخصوص کړه کيږی ، مثلاً آس او توره او نور وسله دا يوازی دځوانانو خلګوحق وو نور وارثان به ورڅخه محرومه کيدل ، دقرآن دی هدايت دا وښووله چې دمړی په ملکيت کی چې هرڅه شی وی، برابره خبره ده که لوی وی او که کوچنی، په هرشی کی دوارثانو حق دی ، يووارث لره يو خاص شی بغير دتقسيم څخه ځان ته ايښوول جائزنه دی .

(دمیراث مقرری حصي دالله ﷻ دطرف څخه مقرری سوي دی)

په آخری آيت کی چې يې وفرمايل ، نَصِيبًا مَّفۡرُوۡضًا په دی سره يې دا خبره هم ښکاره کړه چې دمختلفو وارثانو کومی مختلفی حصی چې قرآن مقرر کړي دی ، دا دخدای ﷻ دطرف څخه مقرر سوی حصی دی ، په دی کی چاته په خپل قياس او رايی سره دکمی يازياتی يادرد او بدل کولو هيڅ حق نسته .

(میراث یوجبری ملک دی په دی کي دمالګوالي رضامندی شرط نه ده)

او ددی لفظ مَفۡرُوۡضًا څخه يوه بله مسئله دا هم معلومه سوه چې دميراث په ذريعه کوم ملکيت وارثانو ته

منتقل کیږی داجبری (یعنی دزور) ملکیت دی ، نه په دی کی دوارث قبلول شرط دی اونه په دی باندی دده راضی کیدل بلکه که دی په ژبه په داګه داهم ووایی چی زه خپله حصه نه اخلم بیاهم دی شرعًا دخپلی حصی مالك دی دابله خبره ده چی دی یی مالك جوړسی اودشرعی قاعدی مطابق یی یوبل چاته وبخښی یابی خرڅ کی یایی پرچا تقسیم کړی .

(دمیراث څخه دمحرومو قریبانو زړه ساتل اوتسلي ضروری ده)

دمري په قريبانوکی به څه داسی خلق هم وی، چاته چی دشرعی ضابطی لاندی په میراث کی حصه نه ملاویږی ، لیکن داښکاره خبره ده چی دفرائضو دتفصیلاتو علم هرچاته نه وی ، په عام طورسره هریو قریب داخواهش لری چی ده ته هم په میراث کی حصه ورسیږی ، په دی وجه هرهغه قریب چی ترشرعی ضابطی لاندی دمیراث څخه محرومه سی ، دمیراث دتقسیم په وخت کی دده زړه خفه کیږی اوخاص چی بیا دمیراث دتقسیم په وخت کی دی موجود هم وی، اوچی بیاپه خاص طورسره په دوی کی یتیمان اومسکینان او حاجتمندهم وی ، په داسی وخت کی چی نور قریبان خپله خپله حصه وړی اودوی ولاړوی ګوری، نوددوی دافسوس اوغم ژنی اندازه یوازی هغه څوك کولی سی پرچاچی داسی حال تیرسوی وی اوس دقرآنی نظام ښه والی ته وګوری، چی یوه طرف ته په خپله دقرآن ښوولی عادلانه ضابطه دا ده چی داقرب (نژدی) په مقابله کی ابعد (لیری) محروم دی دوهم طرف ته دابعد زړه خفه کول هم نه غواړی، نو په دی وجه یی په یوه مستقل آیت کی داهدایت وفرمایی .

وَاِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ اُولُوا الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنُ فَارْزُقُوْهُمْ مِّنْهُ وَقُوْلُوْا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوْفًا .

یعنی کوم لیری قریبان اویتیمان مسکینان په میراث کی چی دحصی اخستلوڅخه محروم کیږی که دوی دمیراث دتقسیم په وخت کی موجودوی نو دمیراث اخیستونکو اخلاقی فرض دی چی ددی مال څخه په خپل اختیارسره څه حصه دوی ته هم ورکی چی داددوی دپاره یوقسم صدقه اوثواب دی ، اوپه داسی وخت کی چی هرکله یومال بغیردڅه محنت اوکوشش څخه محضی دالله ﷻ ددین په وجه دوی ته ورسیږی نودالله تعالی په لاره کی دصدقی اوخیرات مینه دځانه څخه هم د دوی په زړه کی راتلل په کار دی ، لکه چی ددی یومثال په بل آیت کی ذکر دی ، كُلُوْا مِنْ ثَمَرِهٖٓ اِذَآ اَثْمَرَ وَاٰتُوْا حَقَّهٗ يَوْمَ حَصَادِهٖ یعنی دخپل باغ میوه خوری هرکله چی دغه میوه پخه سی اوپه کومه ورځ چی میوه شکوی نوحق ورڅخه وباسی فقیرانو اومسکینانو ته یی ورکوی (دا آیت په سورت انعام کی په ۱۴۲ نمبر باندی راغی) لنډه دا ده چی دمیراث دتقسیم په وخت کی که دلیری قریبان یتیمان مسکینان اونور راجمع سی چی خپله حصه یی دشرعی ضابطی په طورسره په کی نه وی د دوی په جمع کیدو تاسو مه خفه کیږی بلکه کوم مال چی خدای تعالی تاسی ته بی محنته درکی په دی کی په طور دشکرانی دوی ته هم څه ورکی اوداغنیمت وګڼی چی دخرڅولو یوه ډیره ښه موقع درته رسیږی په دی ورکړه سره به ددوی دزړونوڅخه خفګان لیری سی ، په دی کی دمړی دمیراث څخه محروم لمسی هم راغی ، دده اکاګانو اوماماګانو لره په کار دی چی دخپلی خپلی حصی څخه په خوشحالی ده ته یوڅه ورکی .

دآیت په آخرکی یی وفرمایل ، وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلاً مَعْرُوفًا که داخلق دغه شان په دی لړو ورکړو باندی هم راضی نه وی، بلکه دنورو سره برابره حصه غواړی نو د دوی دامطالبه دشرعی دقانون څخه خلاف او غیر منصفانه ده ،په دی وجه د دوی ددی مطالبی دپوره کولو خو څه امکان نسته ، لیکن بیاهم دوی ته څه داسی خبره مه کوی چی زړه یی په ماتیږی اوآزاریږی ، بلکه په معقول ډول سره دی دوی پوه کړل سی، چی دشرعی قاعدی پربناء ستاسی په میراث کی څه حصه نسته ، مونږچی درلره څه درکوو ، دامحضی احسان دی اوداخبره هم معلومول په کار دی چی دی خلقولره څه ورکوی ، دغه دی دشریك مال څخه نه ورکوی ، بلکه بالغ وارثان کوم چی حاضر وی هغوی به یی دخپلی حصی څخه ورکوی،دنابالغو اوغائبو دحصو څخه ورکول جائز نه دی .

(دمیراث دتقسیم په وخت کي دخدای ﷻ څخه بیره کول په کار دی)

په دریم آیت کی عامومسلمانانوته عام خطاب دی چی ددی خبری دی ډیر ډیر اهتمام کوی چی دمړی ترکه دده اولادته پوره پوره ورسیږی اودهری داسی طریقی څخه دی ځان ساتی په کومه کی چی داولاد په حصه باندی خراب اثر غورځول کیږی ، ددی په عاموالی کی دا هم داخله ده چی که تاسی یومسلمان په څه داسی وصیت کولو یاتصرف کولو ووینی په کوم سره چی دده اولاد یانورو وارثانوته دنقصان رسیدو بیره وی نوپه تاسی لازمه ده چی دی دداسی وصیت یا دداسی تصرف څخه منع کی، لکه څنګه چی نبی کریم ﷺ حضرت سعدبن ابی وقاص ﷺ دخپل ټول مال یانیم مالِ دصدقه کولوڅخه منع کی او یوازی د دریمی حصی دمال صدقه کولو اجازت یی ورته ورکړه (مشکوٰة باب الوصایا ص۲۴۵) ، څکه چی پوره مال یانیم مال یی صدقه کولای نو دوارثانو حصی ختمیدی یاکمیدی .

دارنګه ددی په عاموالی کی داهم داخل دی چی دیتیمانوپر اولیاءوباندی د دوی دمال حفاظت او بیا دپوره پوره ورکولو اهتمام لازم دی ، په دی کی دی لږغوندی کمی هم نه کوی او د نورو دیتیمانو کوچنیانو دحالاتو دی دخپلو کوچنیانو اودخپل محبت سره موازنه وکړی ، ودی ګوری که دی غواړی چی ترده وروسته دی دده داولاد سره خلق ښه سلوك وکړی، چی دی نه پریشانه کیږی اونه دی څوك ظلم پرکوی ، نو ده ته په کار دی چی دنورو دیتیم اولاد سره دی هم دغه معامله کوی، کومه چی دی دخپل اولادپه حق کی غواړی .

(دیتیم مال په ظلم سره خوړل په نس کي سکروټي اچول دی)

په څلورم آیت کی دیتیمانو مال په ناجائزه دخوړونکو دپاره دسخت عذاب وعده ده چی کوم سړی په ناجائز ډول دیتیم مال خوری ، دی خپل نس دجهنم داورڅخه ډکوی ، دی آیت دیتیم مال دجهنم اور مقررکړي دی ، ډیرو مفسرینو دا په تشبیه اوکنایی باندی حمل کړي ده ، یعنی دیتیمانو مال په ناحقه خوړل داسی دی لکه څوك چی خپل نس ته اور وراچوی ، څکه چی انجام یی په آخرت کی هم دغه شان کیږی ، لیکن دتحقیق کونکو قول دا دی ، چی په آیت کی څه مجاز اوکنایی نسته ، بلکه دیتیم کوم مال چی په ناجائزه طریقه وخوړل سی، هم هغه په حقیقت کی اوردی، که څه هم داوخت ددی شکل داورنه

معلومیږي، لکه یوسړی چي اورلګیت ته ووایي چي دااوردي یاسنکیا (یو قسم زهر) ته قاتل ووایي، نوداخوښکاره خبره ده چي اورلګیت په لاس کي داخستو سره لاس نه سوزي اودسنکیاپه لاس کي داخستو یاپه خوله کي دایښوولو سره څوك نه مري البته دلږمړلو څخه وروسته به معلومه سي، چي چااورلګیت ته اور ویلي ووهغه صحیح وو، دغه شان ترحلق لاندي په تیریدو سره به معلومه سي چي سنکیاته وژونکي ویونکي رښتیني وو، دقرآن کریم دعامو اطلاقونو څخه هم ددي تائید کیږي چي انسان کم نیك یابد عمل کوي، داعمل دجنت درختي ګلونه اومیوي دي یادجهنم سکروټي دي، که څه هم شکل یې دلته بل ډول دی، مګرپه قیامت کي به په شکلونو باندي ښکاره سي، دقرآن کریم ارشاد دی وَوَجَدُوا مَاعَمِلُوا حاضِرًا یعني، دقیامت په ورځ به دي خپل عمل پخپل مخکي موجود پیداکي، یعني کوم عذاب اوثواب چي ده ته په نظر ورسي دغه به په حقیقت کي دده خپل عمل وي، په څینو روایتونو کي دي چي دیتیم مال په ناحقه خوړونکي به دقیامت په ورځ په داسي حالت کي راپورته کړل سي چي دنس ددننه څخه به داور لمبي دده ترخوله، پزه اوغوږونو اوسترګو راوزي، اونبي کریم ﷺ فرمایلي دي چي یو قوم به دقیامت په ورځ داسي راپورته کړل سي چي دخولو څخه به یې داورلمبي راوزي، صحابه کرامو ﷺ عرض وکې چي یارسول الله ﷺ دا به کوم خلق وي ؟ ده ﷺ وفرمایل چي ولي تاسي قرآن نه دی ویلي، اَلَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ اَمْوَالَ الْيَتٰمٰى ظُلْمًا الآية (ابن کثیر ص۴۵۲ ج۱)

دآیت دمضمون خلاصه داسوه چي دیتیم کوم مال په ناحقه وخوړل سي هغه به په حقیقت کي دجهنم اور وي، که څه هم اوس اورنه ښکاره کیږي، په دي وجه نبي کریم ﷺ په دي معامله کي دسخت احتیاط کولو دپاره واضح هدایات ورکړي دي، حضرت ابوهریرة ﷺ فرمایي چي دنبي کریمؐ ﷺ ارشاد دی.

اُحَرِّجُ مَالَ الضَّعِيْفَيْنِ الْمَرْاَةَ وَالْيَتِيْمَ ابن کثیر ص۴۵۲ ج۱)

زه تاسوته په خاص ډول سره د دوو ضعیفانو دمال څخه دلیري کیدو خبرداري درکوم، یوه ښځه اوبل یتیم، دسورت نسآء په اوله رکوع کي داول څخه ترآخره پوري په عام ډول سره دیتیمانو احکام دي، دیتیمانو دمالونو حفاظت کول، اوددوي مالونه خپل مال نه ګرځول، دوی ته دمیراث په شریك مال کي دحصي ورکولو حکم یې فرمایلي دي اودلوییدو دبیري څخه ددوي مال ژر ژر ختمول دیتیمانو انجونو سره په دي غرض نکاح کول چي مهر به کم ورکړم یابه یې پر مال قبضه وکړم اونور، ددي ټولو کارونو منع یې فرمایلي ده، په آخرکي یې دیتیم مال په ناحقه خوړلوته نس ته اور اچول وویل، دلته یې خوړل ویلي دي، لیکن دیتیم مال په ناحقه په هرشان چي استعمال سي، خوړل وي اوکه استعمالول، ټول حرام اودعذاب باعث دي، ځکه چي په محاوره کي دچامال په ناحقه خوړل، هررنګه استعمال ته شامل دي، هرکله چي یوسړی وفات سي نو دده دمال په هري هري حصي اوهرلوی اوکوچني شي پوري دهروارث حق متصل سي دده نابالغه کوچنیان یتیمان سي ددي کوچنیانو سره عام طورپه هریوه کورکي ظلم او زیاتي کیږي اوهرهغه سړي چي ددي کوچنیانو دپلار تروفات وروسته چي پرمال باندي قبضه وکي برابره خبره ده ددي کوچنیانو اکاوي اوکه مشر ورور وي اویا مور وي یابل ولي یاوصي وي، اکثره په دي مال کي

هغه قسم تصرف کوي دکم چي په دي رکوع کي منع سویده ، اول خوتر ډیرو کلونو پوري مال نه تقسیموي ددي کوچنیانو په ډوډۍ جامه څه لږ یا ډیر خرڅ کوي او بیا په بدعتونو، رواجونو اوفضولیاتو کي ددي شریك مال څخه خرڅ کوي او پرخپل ځان یي هم خرڅ کوي او په سرکاري کاغذاتو کي یي هم نوم بدل کي، دخپلو کوچنیانو په نامه یي کي ،داهغه خبري دي چي خدای ﷻ خبرکه به یوځای هم کور ورڅخه خالي وي ، مدرسو او یتیم خانو ته چي کومه چنده دیتیمانو په نامه راځي ، دا هم په یتیمانو باندي نه خرڅ کول په یوه صورت کي دیتیمانو مال هضم کول دي .

مسئله: دمړي دبدن کالي هم په ترکه کي شامل دي ، هغه دتقسیم څخه پرته هم دغسي خیرات کول، اوپه ځینو علاقو کي دمړي داستعمال داوسپني اوزړو اویادبل شي لوښي دمال دتقسیم څخه بغیر هم دغسي فقیرانو ته ورکول کیږي حال دا دي چي په دي کي دټولو نابالغو اوغیر حاضرو وارثانوهم حق دي ، اول دي مال تقسیم سي اودمړي اولاد ښځي، مور اوپلار، خوندو اوکومو کومو وارثانوته چي شرعًا حصه رسیږي هغوته دي ورکي تردي وروسته په خپله خوښي سره کوم سړي چي غواړي دخپلي خپلي حصي څخه دي په مړي پسي خیرات وکي خودا یوازي بالغان کولی سي دنابالغه اجازت هم په شریعت کي معتبر نه دي او کوم وارث چي غیرحاضروي دهغه په حصه کي هم دهغه داجازت څخه بغیر تصرف جائزنه دي .

مسئله: دمړي مقبري ته دوړلو په وخت کي چي کوم پټو په جنازه سر بیره اچول کیږي ، دغه په کفن کي شامل نه دي ،.دغه دمړي په مال کي اخیستل جائز نه دي، ځکه چي دغه مال شریك دي په ځینو علاقو کي دمړي دکفن دټوکري څخه امام ته دمصلی دپاره ټوکر جوړوي اوبیا دغه مصلی (جای نماز) امام ته ورکول کیږي ، داخرڅ هم دکفن ترضرورت زیات دي نودمړي په مال سره یي اخستل جائز نه دي .

مسئله : په ځینو ځایونوکي دمړي دغسل دپاره نوي لوښي اخستل کیږي ، اوبیادغه لوښي ماتیږي ، اول خودنوو لوښو داخیستو ضرورت نسته ، ځکه چي په کورکي چي کم لوښي موجود وي په هغه هم غسل ورکیدی سی ، اوکه داخیستو ضرورت یي پیښ سی نوبیایي ماتول جائزنه دي ، اول په دي وجه چي داخومال ضائع کول دي اودوهم داچي په دي کي دیتیمانو اوغائبو وارثانو حق دي .

مسئله: دترکي ترتقسیم مخکي په دي کي دمیلمنو میلمستیا کول اوصدقه اوخیرات کول هیڅ جائزنه دي ، په دي قسم خیر اوخیرات سره مړي ته هیڅ ثواب نه رسیږي اوبیا دداسي خیرات ثواب ګڼل ډیره سخته ګناه ده، ځکه چي دمړي ترمرګ وروسته اوس داټول مال دټولو وارثانو مشترك حق دي، اوپه دوی کي یتیمان هم وي ، ددي شریك مال څخه خیرات کول داسي دي لکه چي دچاڅخه غلاوکړي اوپه مړي پسي یي خیرات کړي اول تقسیم دمال دي ترهغه وروسته که وارثان په خپلو حصوکي په خپله خوښي دمړي په حق کي خیر اوخیرات کوي نودوي لره اختیار دي، خو دیتیم اوغائب مال به نه مصرفوي ترتقسیم مخکي هم دوارثانوپه اجازت باندي دشریکي ترکي څخه خیرات کول جائزنه دي، ځکه چي په دوي کي به ځیني یتیمان وي نودهغوي اجازت معتبرنه دي اوکوم چي بالغان وي په هغوي کي هم کیدی سي ځیني به داسي وي چي دزړه داخلاصه به یي اجازه نه وي اودلحاظ په وجه به اجازت ورکوي یاپه دي

وجه چې بیربړی به چې خلق به بدرا باندی ووایی ، ددغه بدو ویلو څخه په وجه اجازت ورکړی کنی زړه بی نه غواړی ،ځکه چې په شریعت کی یوازی هغه مال حلال دی چې په طیب نفس سره ورکړه سی، لکه چې ددی تفصیل مخکی تیرسوي دی ، دلته مونږ دیوه بزرگ واقعه رانقل کوو چې دا مسئله به زیاته په واضحه سی ، دی بزرگ دیومسلمان دناجوړی دپوښتنی دپاره تشریف یوړی لږ ساعت دمریض سره ناست وو ، چې په دی کی دهغه روح ولاړی ، په دی وخت کی چې کوم څراغ بلیدی ، ده هغه پدستی مړ کی اودخپل جیب څخه یی پیسی ورکړی ، تیل یی راوغوښتل اورڼایی جوړه کړه ، خلقو ورڅخه ددی پوښتنه وکړه نویی وفرمایل چې ترڅو پوری داسړی ژوندی وو داڅراغ دده ملکیت وو او ددی استعمال ده ته جائز وو ، اوس دی ددی دنیاڅخه رخصت سو نودده په هر یوه شی کی دوارثانو حق راغی ، په دی وجه دټولو وارثانو داجازی څخه پرته مونږ دا څراغ نه سو استعمالولی او هغه ټول دلته موجود نه دی ، نو په دی وجه می په خپلو پیسو باندی تیل را وغوښتل او رڼا می په جوړه کړه .

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ ۖ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ ۚ

حکم کوی تاسی ته الله ستاسی داولاد په حق کی چې دسړی یوه حصه ده د دوو ښځو برابر

فَإِن كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ۖ وَإِن

بیاکه صرف ښځی وی ددووڅخه زیاتی نو هغو لره په درو ۳کی دوې (۲/۳) دی دهغه مال څخه چې پریښی یی دی

كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ ۚ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا

او که یوه ښځه وی نو دهغې نیم مال دی ، او دمړی دمور اوپلار هر یوه دپاره د دوی څخه ،

السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِن كَانَ لَهُ وَلَدٌ ۚ فَإِن لَّمْ يَكُن لَّهُ وَلَدٌ

شپږمه (۱/۶) حصه ده دهغه مال څخه چې مړی پریښو وی ، که دمړی اولاد وی ، اوکه اولاد یی نه وی

وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ ۚ فَإِن كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ

اووارثان یی مور اوپلار وی نو دمور یی بیا دریمه (۱/۳) حصه ده ، که دمړی څو ورونه وه نو دمور یی شپږمه

السُّدُسُ ۚ مِن بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۗ آبَاؤُكُمْ وَ

شپږمه (۱/۶) حصه ده پس دوصیت دمړی څخه اویاد اداکولو دقرض څخه ستاسی پلار

اَبۡنَآؤُكُمۡ لَا تَدۡرُوۡنَ اَيُّهُمۡ اَقۡرَبُ لَكُمۡ نَفۡعًا فَرِيۡضَةً مِّنَ

اولاد تاسی ته نه ده معلومه چې کوم به نفع ورسوی تاسی ته زیاته ، حصه مقرر کړل سوی ده

اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيۡمًا حَكِيۡمًا ﴿۱۱﴾

دالله څخه ، بیشکه الله خبردار دی حکمت والا دی.

دآیتونو ترون: په تیره رکوع لِلرِّجَالِ نَصِيۡبٌ مِّمَّا تَرَكَ الخ کی دمیراث دحقدارانو اجمالاً ذکروو ، په دی رکوع کی ددغه حقدارانو دمیراث دځینو قسمونو ذکر دی او د دوی دمختلفوحالاتو په اعتبارسره د دوی حصی بیان سوي دی ، ددی سلسلی څه تفصیل دسورت په آخرکی راځي او ددی څخه دپاته حصو تفصیل په احادیثو کی سوي دی ، فقهاؤ رحمهم الله دا ټول تفصیلات راجمع کړي دی اویو مستقل فن د فرائضو په شکل کی یی ورځخه تیارکړي دی ، په دی ذکر سوی آیت کی د اولاد او دمور اوپلار دحصو بیان سوي دی ددی سره دمیراث څه نوری مسئلی هم ذکر دی.

لنډتفسیر: الله ﷻ تاسی ته حکم کوی ، ستاسی داولاد (دمیراث) په باره کی (هغه داچی) دهلك حصه د دوو انجونو برابره ده (یعنی که یو هلك اویوه انجلۍ وی اوکه هلکان او انجونی ډیری وی نو د دوی دحصو به دیوه اوبل په مابینځ کی نسبت داوی چی هرهلك ته به دوه چنده اوهری انجلۍ ته به یوچند رسیږی) اوکه (په اولادو کی) یوازی انجونی وی، تر دوو چی زیاتی وی نودی انجونوته به دټول مال څخه دوی ثلثه (۲/۳) رسیږی ، ددغه مال څخه کوم چی دی مړی پریښبی دی (اوکه دوی انجونی وی نوبیاهم ورته دوه ثلثه (۲/۳) رسیدل خوښکاره خبره ده، ځکه چی که په دوی کی ددی یوی انجلۍ په ځای هلك وای نو بیا هم ددی انجلۍ حصه که څه هم چی ترهلك کمه ده خو تردریمی (۱/۳) حصی نه سی کمیدی نوکله چی دوهمه هم انجلۍ ده نودهغی حصه هم تردریمی نه سی کمیدی اودواړی انجونی په یوحالت کی دی نو ددی هم دریمه سوه نوچی ددواړوحصی یوځای سوی نودوی ثلثی (۲/۳) سوی البته په درو انجونوکی داشك ووچی شاید درو سروته به دریمه دریمه حصه ورسیږی نوټول جایداد به ددوی سی، په دی وجه یی وفرمایل چی که څه هم انجونی تردوو زیاتی وی خوتر دوو ثلثو (۲/۳) نه به زیاتیږی) اوکه یوه انجلۍ وی نودی ته به (دټولی ترکی څخه) نیمه رسیږی (اوپه اول صورت کی یوپاته ثلث یعنی دریمه حصه اوپه دوهم صورت کی پاته نیمه حصه دنورو خاصو خاصو خپلوانوحق دی اوکه نور داسی هیڅوك نه وی نودغه به هم بیادوی ته واپس سی ، لکه چی تفصیل یی دفقهی په کتابونو کی دی) اومور اوپلار (ته په میراث رسیدوکی دری صورتونه دی ، په یوه صورت کی دوی) ته یعنی په دواړوکی دهریوه دپاره دمړی په ترکه کی شپږمه شپږمه حصه (مقرره) ده ، اوکه دمړی کوم اولاد وی (برابره خبره ده که نارینه وی اوکه ښځه اوبرابره خبره ده یووی اوکه زیات وی اوپاته میراث به اولاد اونورو خاصوخاصو وارثانوته رسیږی اوکه بیاهم څه پاته سی نوبیابه ټولوله ورکول کیږی) اوکه ددی مړی څه اولادنه وی (اویوازی) دده مور

او پلار دده وارثان وی (دادوهم صورت دی او (يوازې) یې ځکه وويل چې ورور اوخوریې هم نه وي لکه چې مخکې راغلي) نو (په دې صورت کې) دده دموردریمه حصه ده (اوباقي دوې حصې يې دپلاردي اوچونکه داخبره په فرض صورت کې ښکاره وه، په دې وجه يې وضاحت ونه سو) اوکه دمړي تريوه زيات خويندې وروڼه (دهرقسم چې) وي (برابره خبره ده په پلار مور دواړوکې کې شريك وي چې عيني ورته وايي اوکه يوازې دپلارځخه وي چې علاتي ورته وايي) غرض دهرقسمه ځخه چې وي اوتريوه زيات وي اواولاد یې نه وي او مور او پلاريې وي اودادريم صورت دی) نو (په دې صورت کې به) دده مورته شپږحصې رسيږي (اوباقي به دپلاروي، داټولې حصې) دوصيت (دقدرمال) دايستلوځخه وروسته چې مړي دهغه وصيت وکړی یاقرض (که وي نوددې دايستلوځخه هم وروسته (به تقسيميږي) ستاسي پلار اولاد هرڅوك چې دي تاسي (ددوی متعلق) په پوره طورسره دانه سې معلومولای چې په دوی کې کم يوسړی تاسوته (په دنيوي يااخروي) نفع رسولوکې (په اعتبار دأميدسره) زيات نژدې دی (يعنې که ستاسي رايي ته يې دا خبره پاته کړې وای نو تاسي دميراث دتقسيم مدار په نفع رسولو سره اېښوی او ددې هيڅ يقيني طريقه دهيڅا سره نسته نو تقسيم به صحيح نه کيدی په دې وجه الله پاك ﷻ دخپل طرف ځخه حصې مقرري کړې چې دمصلحت علم يې دهغه سره دی، ستاسوپه ذهن کې نه راځي) داحکم دالله ﷻ دطرف ځخه مقررکړه سوي دی (اوداکار) په يقين (سره منل سوي دی) چې الله ﷻ لوی علم والا اوحکمت والادی (نو دکومو حکمتونو چې يې په دې کې رعايت کړي دی ، په خپل علم سر هغه معتبر دی ، په دې وجه ستاسي په رايه باندې يې پاته نه کي)

معلومات اومسئلي

(پرميراث باندې مخکني حقونه)

دشريعت دااصول دی چې دمړي دمال ځخه اول دشريعت مطابق دده دکفن دفن خرڅونه پوره کړی داسي چې فضول خرچي او زيات مصرفونه په کې هم نه وي اوبخيلي هم نه وي ، تردې وروسته به دده قرضونه اداکړل سي اوکه قرضونه يې دومره وه چې دده ټول مال پکښې ختميږي ياپردې مال هم زيات وي نونه به يې ميراث خورته څه رسيږي اونه به وصيت پوره کولای سي اوکه دقرضونو ځخه وروسته مال پاته سويا قرضونه بالکل نه وه نوکه دده څه وصيت کړی وي اوهغه وصيت دګناه نه وي نواوس چې کوم موجود دی دهغه په دريمه حصه کې به دغه وصيت پوره کوی ، که يو سړي دخپل ټول مال وصبت وکړي خوبيابه هم په دريمه حصه کې نافذ وي ، د دريمې [illegible]صې دمال ځخه ز[illegible]ت وصيت کول مناسب هم نه دی او دوارثانو دمحرومه کولو په نيت سره وصيت کول ګناه هم ده دقرضونو د اداء کولو ځخه وروسته به په دريمه حصه کې وصيت پوره کړي اوپر وارثانوبه تقسيم کړه سي چې تفصيلات يې دميراثو په کتابونو کې موجوددي که وصيت يې نه وي کړی نودقرض داداکولو ځخه وروسته به ټول مال پر وارثانو تقسيم کړل سي .

داولاد حصه: لکه چې په تيره رکوع کې تيرسوی دی چې دميراث تقسيم به دا ﺍَﻗْﺮَﺏْ ﻓَﺎﻟْﺎَﻗْﺮَﺏْ په اصولو باندې وي دمړي اولاد اومور اوپلار چونکه ډيرنژدې دی نوپه دې وجه به دوی ته په هرحال کې ميراث

رسیږي دادواړه قرابتونه دانسان ترټولو نژدې بې له واسطې قرابتونه دي نورقریبان په واسطه سره دي په قرآن شریف کې اول ددوی حصې بیان سوې دي اوداولاددحصوځخه یې شروع کړې ده لکه چې ارشاد دی يُوْصِيْكُمُ اللّٰهُ فِيْٓ اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ . دا یوه داسې قاعده کلیه ده چې هلکان او انجونې دواړه یې دمیراث حقداره جوړکړل او دهر یوه حصه یې هم مقرره کړه او دا اصول معلوم سوه چې که دمړي په اولاد کې هلکان اوانجونې دواړه وي ، نو د دوی په حصه کې چې کوم مال راسي داسې به تقسیمیږي چې هر یوه هلك ته به دانجلۍ په مقابله کې دوه چنده رسیږي ، مثلاً دیوه سړي یو زوی او دوې لوڼې وي نومال به څلور حصې سي (۲) هلك ته او (۱) به هري یوې انجلۍ ته ورکړل سي .

﴿ انجونوته دحصې ورکولو اهمیت ﴾

قرآن مجید انجونوته دحصې ورکولو دومره اهتمام کړي دي چې دانجونو حصه یې اصله مقرره کړې ده او د دوی په اعتبار سره یې دهلکانو حصه ښوولې ده ، اود لِلْاُنْثَيَيْنِ مِثْلُ حَظِّ الذَّكَرِ (دوو انجونوته دیوه هلك دحصې په اندازه) دفرمایلو په ځای یې ، لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ (هلك ته به د دوو انجونودحصې په قدر) په الفاظوسره یې تعبیر فرمایلې دی ، کوم خلق چې خوندوته حصه نه ورکوي اوهغوی یې په دې وجه معاف کوي چې یاره رارسیږي خوهغسې هم نه ، نو دوړونو سره ورباندې زړه ولنې بدوم ، داسې معافي په شریعت کې معافي نه ده ، د دوی حق دوړونو په ذمه واجب پاته کیږي او داسې خلق سخت ګناهکاردي ، په دوی کې ځینې انجونې نابالغې هم وي ، دوی لره حصه نه ورکول دوچنده ګناه ده یوشرعي وارث حصه قبضه کول اودوهم دیتیم دمال خوړل ، تردې وروسته په زیات وضاحت سره دانجونو حصه داسې بیانوي ، فَاِنْ كُنَّ نِسَآءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ یعنې که نارینه اولادیې نه وي اویوازې انجونې وي او ترپوې زیاتې وي نودوی ته به دمړي دمال ځخه دوه ثلثه (۲) رسیږي چې دغه ټولې انجونې یې په برابره حصه سره حقداره دي اوباقي دریمه حصه به نورو وارثانو ته ورسیږي ، مثلاً دمړي مور اوپلار ، ښځه یاخاوند اونور دمیراث حقدارانوته به ورسیږي ، دوی انجونې اوتر ددوو زیاتې ټولې به په دغه دوو ثلثو (۲) کې شریکې وي ، تردوو دزیاتو حکم خوپه قرآن شریف کې په دې آیت کې ښه په ډاګه ذکردی، لکه چې د فَوْقَ اثْنَتَيْنِ الفاظ پردې باندې دلالت کوي، اوکه انجونې دوې وي نودهغو هم داحکم دی، کوم چې تردوو دزیاتو حکم دی ، ددې ثبوت په حدیث شریف کې ذکر دی .

عَنْ جَابِرِبْنِ عَبْدِ اللّٰهِ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ رَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهٖ وَسَلَّمْ حَتّٰى جِئْنَا اِمْرَءَةً مِّنَ الْاَنْصَارِ فِي الْاَسْوَافِ فَجَاءَتِ الْمَرْءَةُ بِابْنَتَيْنِ لَهَا فَقَالَتْ يَارَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ هَاتَانِ بِنْتَا ثَابِتِ بْنِ قَيْسٍ قُتِلَ مَعَكَ يَوْمَ اُحُدٍ وَقَدِ اسْتَفَاءَ عَمُّهُمَا مَالَهُمَا وَمِيْرَاثَهُمَا كُلَّهُ وَلَمْ يَدَعْ مَالاً اِلاَّ اَخَذَهُ فَمَاتَرٰى يَارَسُوْلَ اللّٰهِ فَوَاللّٰهِ لاَ تُنْكَحَانِ اَبَدًا اِلاَّ وَلَهُمَا مَالٌ، فَقَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمْ يَقْضِي اللّٰهُ فِيْ ذٰلِكَ وَقَالَ نَزَلَتْ سُوْرَةُ النِّسَآءِ (يُوْصِيْكُمُ اللّٰهُ فِيْٓ اَوْلَادِكُمْ الاية) فَقَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ اُدْعُوْا لِيَ الْمَرْءَةَ وَصَاحِبَهَا فَقَالَ لِعَمِّهِمَا اعْطِهِمَا الثُّلُثَيْنِ وَاعْطِ اُمَّهُمَا الثُّمُنَ وَمَا بَقِيَ فَلَكَ (ابوداؤد کتاب الفرائض، وبمعناه في الترمذي ابواب الفرآئض) (ابوداؤد وایي چې بشرپه دې کې

خطاسوی دی دالونی دسعدبن ربیع وی اوثابت بن قیس خوپه یمامه کی قتل سوی وو)

ژباړه : دجابر ﷺ څخه روایت دی ، دی فرمایی چی یو وخت مونږ دنبی کریم ﷺ سره دباندی ووتو په دی کی مونږ په اسواف کی پریوی انصاری ښځی باندی راغلو هغی ښځی خپلی دوی لونی راوستی اووی ویل چی ای دالله ﷺ رسوله ﷺ ؟ دا دواړی انجونی دثابت بن قیس ﷺ (چی زما خاوند وو) لونی دی ، کوم چی ستاسره داحد په غزاکی شهید سوي دی ، ددی انجونو اکا د دوی په ټول مال اوټول میراث باندی په خپله قبضه کړي ده او دوی ته یی هیڅ شی نه دی پاته کړی ، په دی معامله کی تاسی څه فرمایاست ، په خدای ﷺ قسم دی که ددی انجونو مال نه وی نو هیڅوك به هم ددوی سره نكاح كولوته تیارنه سی ، نبی کریم ﷺ چی دا واوریدل نو وی فرمایل چی الله ﷺ به ستاسی په حق کی فیصله وکړی ، حضرت جابر ﷺ فرمایی چی بیاهرکله سورت نسآء نازل سو (يُوْصِيْكُمُ اللّٰهُ فِيْٓ اَوْلَادِكُمْ الخ) نونبی کریم ﷺ وفرمایل ، چی هغه ښځه اولیور یی (دانجونوهغه اکاچی د دوی په ټول مال یی قبضه کړی وه) راوغواړی ، نوحضور ﷺ ددغه انجونو اکاته وفرمایل چی دټول مال دوه ثلثه (۲) حصه انجونو ته ورکړه او مور ته یی اتمه اوکوم چی پاته سوه هغه ستا سوه .

په دی حدیث کی چی دکومی مسئلی ذکر دی په دی کی حضور ﷺ دوو انجونو ته هم دوه (۲) ثلثه حصه ورکړه لکه څنگه چی په قرآن کی په ذکر سوی آیت کی تر دوو دزیاتوحکم وو.

تردی وروسته یی ارشاد وفرمایی ، وَاِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ یعنی که دمړی په اولاد کی یوازی یوه انجلۍ وه اونارینه اولاد یی بالکل نه وو نو دانجلۍ به دخپل مړ پلار یامور په مال کی نیمه حصه (یعنی دټول مال نیمه حصه) اخلی اوباقی نیمه به دنورو وارثانو وی .

دمور اوپلار حصه: تردی وروسته الله ﷺ دمړی دمور او پلار حصی وښوولی او دری حالتونه یی ورلره ذکر کړل ، اول حالت دا چی مور او پلاریی دواړه ژوندی وی اواولادیی هم وی که څه هم یوهلك یایوه انجلۍ ولی نه وی ، په دی صورت کی دمور اوپلار شپږمه شپږمه حصه ده او نور به یی اولاد ، ښځه یاخاوند اخلی ، او په ځینو حالاتوکی چی دتقسیم څخه یوڅه پاته سی نوهغه هم پلارته رسیږی، پرخپلی مقرری شپږمی حصی سر بیره دفرائضو په اصلاح کی دی ته (استحقاق تعصیب) وایی دوهم حالت یی دا وښووی ، چی دمړی اولاد او خوندی وروڼه نه وی اومور اوپلار یی موجودوی نوپه دی صورت کی به دمړی په پاته مال کی دریمه دموروی اونوری پاتی دوی حصی به دپلار وی ، دا دهغه صورت حکم دی چی دمړی ښځی یاخاوندهم نه وی اوکه خاوند یاښځه یی موجود وی نو اول به ورڅخه د دوی حصه جلا کوی ، او په پاته کی به (۱) مور اخلی او (۲) پلار ، دریم حالت دادی چی دمړی اولادنه وی لیکن خوندی وروڼه یی موجود وی چی تعدادیی دوه وی برابره خبره ده که دواړه وروڼه وی اوکه دواړی خوندی وی اوکه تر د دوو زیات وی ، نو په دی صورت کی به مور ته شپږمه حصه رسیږی اوکه نورڅوك وارثان یی نه وه نوپاته (۵) به پلارته ورسیږی دخوندو وروڼوپه موجودگی کی دمور حصه کمه سوه خو البته خوندو اووروڼوته څه رسیږی نه ، ځکه چی پلار په نسبت د ورور اوخور زیات نژدی دی ، څه چی

پاته سی هغه به دپلار وی په دی صورت کی دمور حصه د (۱) څخه (۱) سوه ، دفرائضو په اصطلاح کی دی ته (حجب نقصان) وایی اوداخوندی اوورونه دکوموپه وجه چی دمور اوپلار برخه (پریکیږی) کمیږی برابره خبره ده که حقیقی وی اوکه پلارشریك وی یامورشریکه وی په هرصورت کی چی وی خودمور حصه کمیږی په دی شرط چی تریوه زیات وی ، دمقررو حصو دبیانولو څخه وروسته یی وفرمایل .

اٰبَآؤُكُمْ وَاَبْنَآؤُكُمْ لَاتَدْرُوْنَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيْضَةً مِّنَ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا : یعنی داولاد اومور اوپلار داحصی الله ﷻ په خپل طور سره مقرری کړي دی اوالله ﷻ ته هرڅه معلوم دی اوهغه حکیم هم دی کومی حصی چی یی مقرری کړي دی ، په دی کی لوی حکمتونه دی که ستاسی په رایی باندی یی دمیراث تقسیم ایښی وای نو تاسی به داسی تقسیم کوی چی دچاڅخه مودزیاتی نفعی امیدوی، هغوی ته به مو ورکوی لیکن داخبره چی نفع رسان به څوك وی ؟ اوترتولو زیاته نفع به دچاڅخه در رسیږی ؟ ددی یقینی علم حاصلول ستاسو دپاره گران وونوپه دی وجه یی دنفع رسانی په ځای اقربیت مدار دحکم جوړکی دقرآن حکیم دی آیت دا خبره وښووله چی دمیراث کومی حصی چی الله ﷻ مقرری کړي دی دا دهغه فیصله سوی حکم دی، په دی کی چاته دخپلی رایی ورکولو یاکمی اوزیاتی کولوڅه حق نسته اوتاسی ته ښه په زړه سره ددی قبلول په کار دی ، ستاسی دخالق اومالك داحکم پرحکمت اومصلحت باندی مبنی دی ، ستاسی دنفعی یواړخ هم دهغه داحاطی دعلم څخه وتلی نه دی اوکوم حکم چی هغه کوی ، دیومصلحت اوفآئدی څخه خالی نه وی ، تاسی ته دخپلی نفع اونقصان پوره علم نسته که دمیراث دتقسیم مسئله یی ستاسی رایی ته پریښی وای نوتاسوبه خامخا دخپلی ناپوهی په وجه صحیح فیصله نه وای کړی نوالله ﷻ دا فرض پرخپله ذمه واخستی چی دمال په تقسیم کی عدل اوانصاف پوره پوره قائم سی اودمړی سرمایه په منصفانه طریقه سره دمختلفو مستحقینو په لاسونو کی گردش وکی اوفائده یی ډیرو ته ورسیږی .

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ اِنْ لَّمْ يَكُنْ لَّهُنَّ وَلَدٌ فَاِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ

اوستاسی دی نیم مال کوم چی پریښی وی ستاسی ښځی که نه وی د دوی اولاد اوکه د دوی اولاد وی نوتاسی

الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنْۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُّوْصِيْنَ بِهَآ اَوْ دَيْنٍ ؕ

دپاره څلورمه ده ، دهغه څخه چی پاته کړی وروسته دوصیت څخه چی وی کړی یا وروسته دقرض څخه ،

وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ اِنْ لَّمْ يَكُنْ لَّكُمْ وَلَدٌ فَاِنْ كَانَ

اودښځو دپاره څلورمه حصه مال دی دهغه څخه چی تاسی پاته کړی ، که نه وی ستاسی اولاد اوکه ستاسی

لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ مِّنْۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ

اولاد وی نو دوی ته اتمه حصه مال دی دهغه څخه چی تاسی پاته کړی ، وروسته دوصیت څخه چی تاسی یی

تُوْصُوْنَ بِهَآ اَوْدَيْنٍ

وکړی یا وروسته دقرض څخه .

لنډتفسیر: دآيتونو ترون: تر اوسه پوري دميراث دهغه مستحقينو دحصوبيان وو ، دکومو چې دمړي سره دنسب اوپيدا ايښت رابطه وه ، په دې ذکرسوي آيت کې دځينو نورو مستحقينو ذکر دی اودمړي سره ددوی تعلق دنسب نه دی، بلکه دښځې خاوند دی، چې بيان يې دادی ، اوتاسی ته به نيمه رسيږي دهغه ترکې څخه چې ستاسې ښيبياني يې پاته کړي که ددوی څه اولادنه وی (نه نارينه اونه ښځه، نه لږ اونه ډېر) اوکه ددې ښيبيانوڅه اولادوي (برابره خبره ده که ترتاسی دمخکنی خاونده څخه وی) نو (په دې صورت کې) تاسی ته ددوی دترکې څخه څلورمه وررسيږي ليکن په هريوه صورت کې دامیراث، دوصيت (قدر مال) ايستلو څخه وروسته چې هغه ددې وصيت وکې یاقرض (که چيري وي نوددې ترايستلو) وروسته (به وررسيږي) اوښيبيانوته به څلورمه وررسيږي دهغه ترکې څخه چې تاسی يې پريږدی (برابره خبره ده که دغه ښځه يوه وی اوکه ډيري وی نودوی به په دغه څلورمه کې برابره حصه اخلی) که ستاسې څه اولادنه وی (نه نارينه نه زنانه نه يونه ډير) اوکه ستاسې څه اولادوی (برابره خبره ده ددې ښيبيانوڅخه وی يادبلی ښځې څخه) نو (په دې صورت کې به) دوی ته (برابره خبره ده که ښځه يوه وی اوکه ډيري وی) ستاسوپه ترکه کې اتمه حصه وررسيږي (داهم دوه صورتونه دي اوپه دواړو صورتونوکې به باقي ترکه نورو وارثانوته وررسيږي، ليکن داميراث) دوصيت (قدري مال) ترايستلو څخه وروسته چې تاسی ددې وصيت کړي وو ياقرض (که چيري وی نوددې ترايستلو) وروسته (به وررسيږي)

معلومات اومسئلي

دخاوند اوښځي حصه: په دې لوړو کرښوکی دخاوند اوښځې حصې مقرر سوي اواول يې دخاوندحصه وښوله ، شايدچې ددې دمخه کولووجه داوي چې دده اهميت ښکاره کول مقصوددی ځکه چې دښځې تروفات وروسته خاوند دبل کور سړی سی که دپلار په کور ښځه مړه سی اوددې مال هلته وی نوبيادغه مال څخه خاوندته دحصې ورکولو څخه منع کولی سی نوګويا ددې ناحقی دبندولو دپاره يې دخاوند دحصې اول بيان وکې اوتفصيل ددې دا دی چې که دغه مړه سوي ښځې څه اولادنه وی پاته کړی ، نو خاوند ته به وروسته ترقرض اووصيت دپوره کولو، ددې مړې ښځې په مال کی نيمه حصه وررسيږي اوپاته نيمه به يې دنورو وارثانو وی لکه مور اوپلار، خور اوورور به دقاعدې مطابق په کی خپله خپله حصه اخلی، اوکه دې مړې ښځې اولادپاته کړی وی برابره خبره ده که يووی اوکه ډير، هلك وی اوکه انجلی، ددې خاوندڅخه يې وی اوکه دبل څخه يې وی نو په دې صورت کی به دې موجوده خاوندته ددې مړې ښځې په مال کی دقرض اووصيت پوره کولوڅخه وروسته په باقي مال کی څلورمه حصه وررسيږي اوپاته دري حصې به نورو وارثانوته وررسيږي ، داد خاوند دحصې تفصيل وو ، اوکه خاوندمړسو اودده څه اولادنه ووپاته، نوترقرض اووصيت پوره کولو وروسته به ښځې ته ددې مړخاوند په مال

کې څلورمه حصه وررسیږي ، اوکه دده څخه څه اولاد پاته وو برابره خبره ده که ددې ښځې څخه وي اوکه دبلې څخه، نوپه دې صورت کې به وروسته ترادآء کولو دقرض اووصیت پوره کولو اتمه حصه وررسیږي اوکه ښځې ترېوې زیاتې وي نوټولې به ددغه ذکرسوي تفصیل مطابق ددغه یوې ښځې په حصه کې شریکې وي اوټولې به دغه یوه اتمه یاڅلورمه حصه په خپل مینځ کې برابرتقسیموي (داسې نه چې ګوندې هره یوه به څلورمه یااتمه حصه اخلي) اوپه دې دواړو حالتونوکې چې دخاوند یاښځې دځپلې حصې تراخستو وروسته څه پاته سي هغه به دمړي پرنورو وارثانو تقسیمیږي .

مسئله: خو دا کتل په کار دي چې دښځې مهر یې ورکړي دي اوکه نه دي که دښځې مهریې نه وو اداکړی نو دنورو قرضونو په شان به اول ددغه ترکې څخه دمهرقرضه اداکړل سي ، تردې وروسته به نوره پاته ترکه تقسیمیږي اوترمهر اخستلو وروسته به ښځه خپله میراث حصه هم اخلي اوکه دمړي مال دومره وي چې دمهر تراداکولو وروسته هیڅ نه پاته کیږي نوهم به دنورو قرضوپه شان ټول مال دمهرپه قرضه کې ښځې لره ورکړل سي ، بل یووارث ته هیڅ هم نه وررسیږي .

وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوِ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ

اوکه وي هغه سړی چې میراث ورڅخه پاته سي پلار زوی هیڅ یې نه وي یاښځه داسې وي او ددې مړي یو ورور یا خور وي نو په دواړو کې دهر یوه شپږمه حصه ده ،

كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ

او که زیات وي ددې څخه نو ټول شریك دي په دریمه کې وروسته

وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ

تر وصیت چې سوی وي یا قرض هرکله چې دنورو نقصان یې نه وي کړی ، داحکم دی دالله

وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾

او الله دی په هرڅه پوه برد باره .

لنډتفسیر: دآیتونوترړون : دنسب ، ښځوالي اوخاوندوالي څخه چې کوم قرابتونه پیداکیږي دهغه دمختصرو حقونو بیانولوڅخه وروسته اوس دداسې مړي دترکې حکم بیانیږي دکومو څخه چې اولاد یامور اوپلار پاته نه سي ، اوکه هغه مړی چې میراث یې نوروته رسیږي برابره خبره ده که دغه مړی سړی وي اوکه ښځه، داسې وي چې نه یې اصول وي (یعنې پلار نیکه) اونه یې فروع وي (یعنې اولاد اوداولاد بچیان) اودده (مړي) یوورور یایوه خور (اخیافي) وي نوپه دې دواړوکې به هریوه ته شپږمه حصه

ورسیږي، اوکه دوی تردي (یعني تریوه) زیات وه (مثلاً دوه یاتردي زیات) نودوی ټول به په دریمه حصه کې (یوشان برابر برابر) شریك وي (اوپه دوی کې دنر اوښځې حصه یوشان ده، اوباقي میراث به یې نورو وارثانوته ورسیږي، اوکه ددوی ځخه پرته نورڅوك نه وه، نودغه پاته به بیاددوی سی، دادوه صورتونه سوه اوپه دواړو صورتونوکې دامیراث) دوصیت (قدر مال) ترایستلو وروسته چې وصیت یې کړی وي یا (که چیرې) قرض (وي نوددي ترایستلو) وروسته (ورسیږي) په دې شرط چې (وصیت کوونکی) یوچا (وارث) ته ضررونه رسوي (نه ظاهراًنه ارادتاً، ظاهراً اداسې چې تردریمې په زیاتې حصې سره وصیت وکي، نودغه وصیت به پرمیراث باندې مخکې نه وي اوارادتاً داسې چې په دریمه کې دننه وي، لیکن نیت یې داوي چې وارث ته کم ور رسیږي، نو دا به په ظاهرکې نافذوي، لیکن په ګناهګاره کیږي به) دا (څومره چې دلته بیان وسو) حکم یې سوي دي دالله ﷻ دطرفه ځخه، اوالله ﷻ ښه خبردي (چې څوك یې مني او څوك یې نه مني، اونه منونکوته چې کومه فوراً سزا نه ورکوي، نو دهغه وجه دا ده چې) حلیم (هم) دی (یعني صبرکوي اوفوراً چاته په حکم نه منلو سزا نه ورکوي)

معلومات اومسئلې: دکلاله میراث: په دې کرښوکې دکلاله میراث بیان سوي دی، دکلاله ډیرتعریفونه سوي دي چې علامه قرطبي رحمه الله په خپل تفسیرکې هم نقل کړي دي، مشهور تعریف یې دا دی چې په لنډتفسیرکې ذکردي چې دمړی نه اصول وي اونه یې فروع وي، هغه کلاله ده، صاحب دروح المعاني لیکي چې کلاله په اصل کې مصدردی چې دکلال په معنٰی کې دی اودکلال معنٰی ده: ستړی کیدل چې پرضعف باندې دلالت کوي، دپلار اوزوی ځخه ماسوا نورو قریبانوته کلاله ویل کیږي ځکه چې دغه قرابت دپلار او زوی دقرابت په نسبت کمزوری دی، بیادکلاله اطلاق پرهغه مړی وسو، دچاځخه چې نه اولاد پاته وي اونه پلار اوپرهغه وارث یې هم اطلاق وسوچې دمړی پلار اوزوی نه وي، دلغت په اعتبارسره چې یې کوم اشتقاق وښووی، ددې تقاضاداده، چې لفظ د (ذو) دې مقدر وي اوکلاله به په معنٰی د (ذوکلاله) وي، یعني کمزوری قرابت والا، بیاپردغه میراثی مال هم ددې اطلاق وسوچې داسې مړی یې پریږدی چې زوی اوپلاریې نه وي، خلاصه دخبرې داسوه چې که یوسړی یاښځه وفات سي اودده نه پلاروی اونه نیکه اونه اولاد اوده یووررور یاخور مور شریك پاته کړي وي نوکه دغه وررووی نوددې مړی په مال کې به هغه ته شپږمه حصه وررسیږي اوکه وررونه وي خوروې نوهغه ته به شپږمه حصه وررسیږي اوکه تریوه زیات وي مثلاً یووررور اویوه خوروې یادوه وړونه یادوې خوندې وي نودوی ټول به دمړی په ټول پاته کړي مال کې په دریمه حصه کې شریك وي اوپه دې کې به نارینه ته دښځې دوه چنده حصه نه رسیږي، علامه قرطبي رحمه الله فرمایي، وَلَيْسَ فِي الْفَرَائِضِ مَوْضِعٌ يَكُونُ فِيهِ الذَّكَرُ وَالْأُنْثَى سَوَآءً اِلَّا فِي مِيرَاثِ الْاِخْوَةِ لِلْاُمِّ: یعني په میراث کې یوځای داسې نسته چې نارینه اوښځه په کې د برابرو حصو حقداره وي، مګر په خوندو اووړونو دمور دطرف کې.

دوررور اوخور حصه: پوه سه چې په دې آیت کې په مور دشریك وررور اوخورحصه ښوول سوي ده، که څه هم چې دقرآن کریم په دې آیت کې ددې ذکر نسته، لیکن په اجماع سره داقید معتبر دی، دحضرت

سعدبن ابی وقاص ﷺ قرآئت هم په دی آیت کی داسی دی ، وَلَهٗ اَخٌ اَوْاُخْتٌ مِّنْ اُمِّهٖ لکه چی علامه قرطبی، صاحب دروح المعانی اوابوبکر جصاص اونورو حضراتو ۱ نقل کړیدی ، که څه هم چی داقرآئت متواترنه دی لیکن دامت داجماع په وجه عمل وربانذی کیږی اوددی یو ښکاره دلیل دادی چی الله تبارك وتعالی دسورت نسآء په آخرکی هم دکلاله دمیراث ذکرکړي دی ، هلته یی ویلی دی چی که یوه خوروه نودی ته به نیمه حصه رسیږی اوکه یو وزورو وو نودخور دټول مال وارث به وی اوکه دوی خوندی وی نودوه ثلثه (۲) به اخلی ، اوکه ډیری خوندی اوورونه وه نونارینه به دزنانه وو دوچنده حصه اخلی ، دسورة په آخر کی چی کوم حکم دی نوداد (عینی) یعنی حقیقی خوراوورور او(علاتی) یعنی په پلار شریك خور او ورور ذکر دی نو ځکه دلته ورسره عینی اوعلاتی خور او ورور شامل کړه سی نوپه احکامو کی به تکر لازم سی.

دوصیت مسئلي: په دی رکوع کی یی دری سره دمیراث حصی بیان کړی دایی وفرمایل چی دحصو داتقسیم تروصیت اوقرض وروسته دی ، لکه چی مخکی عرض سویدی چی دمړی دکفن اودفن څخه وروسته به دټول مال څخه قرض اداکړل سی نودقرض څخه چی کوم مال پاته سی په دی کی به په دریمه حصه باندی وصیت نافذکیږی اوکه وصیت تردریمی حصی پرزیات مال باندی وو ، نوشرعاً ددی هیڅ اعتبارنسته ، په ضابطه کی قرض اداکول تروصیت مخکی دی که ټول مال یی په قرض کی ختم سونونه به بیاوصیت نافذوی اونه به میراث چلیږی ، په دی رکوع کی کوم ځای چی دوصیّت ذکر راغلی دی ، دری ځایه هلته یی دوصیت ذکر ترقرض مخکی کړیدی نوددی څخه په ظاهره دامعلومیږی چی دوصیت حق ترقرض مخکی دی ، حضرت علی ﷺ ددی غلط فهمی دلیری کولو دپاره فرمایلی دی.

اَنَّکُمْ تَقْرَءُوْنَ هٰذِهِ الْاٰيَةَ مِنْۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوْصُوْنَ بِهَآ اَوْ دَيْنٍ وَاِنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ قَضٰى بِالدَّيْنِ قَبْلَ الْوَصِيَّةِ (مشکوٰة بحواله ترمیذی ص۲۲۴)

یعنی تاسی دا آیت تلاوت کوی مِنْۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوْصُوْنَ بِهَآ اَوْدَيْنٍ په دی کی که څه هم لفظ دوصیت مخکی دی لیکن په عملی طورسره نبی کریم ﷺ دی ترقرض وروسته کړي دی ، غوبیاهم دانکته معلومول ضروری دی چی په عمل کی وصیت وروسته دی نوپه الفاظوکی یی دی ترقرض مخکی ولی بیان کی ؟ صاحب دروح المعانی په دی باره کی لیکی.

وَتَقْدِيْمُ الْوَصِيَّةِ عَلَى الدَّيْنِ ذِكْرًا مَعَ اَنَّ الدَّيْنَ مُقَدَّمٌ عَلَيْهَا حُكْمًا لِاِظْهَارِ كَمَالِ الْعِنَايَةِ بِتَنْفِيْذِهَا لِكَوْنِهَا مَظَنَّةَ التَّفْرِيْطِ فِيْ اَدَائِهَا الخ

یعنی په آیت کی په قرض باندی دوصیت دمخکی والی وجه دا ده کله چی دی دمیراث په شان بغیرد څه عوض څخه وررسیږی اوپه دی کی قرابت هم شرط نه دی ، په دی وجه دوارثانو دطرف څخه ددی په نافذولو کی دکوتاهي یاتروخت اړولو قوی بیره وه چی خپل دمیراث مال به دبل لاس ته تلل نه خوښوی ، په دی وجه یی دوصیت دشان داهتمام کولو دپاره هغه پرقرض باندی دمخه کی اوبیا داخبره هم وه چی داضروری نه ده چی پرهریوه مړی دی قرض وی اوکه په ژوندکی وربانذی هم وی خوترمرګه پوری بی پاته کیدل ضروری نه دی اوکه دمرګ په وخت کی وربانذی قرض وی هم ، نو ددی مطالبه دحقدار دطرفه وی نو په دی وجه وارثان ورڅخه انکارهم نه سی کولی ، نو په دی کی دکوتاهي کولو احتمال ډیرکم دی په خلاف دوصیت ، چی کله مړکیدونکی مال پاته کوی نو دهغه زړه دا هم غواړی چی دصدقه جاریه په

طوربانْدي دخپل مال يوه حصه دنيكي په څه كاركي ولګوي، نودلته ددي مال څوك مطالبه كړونكي نه وي، په دي وجه دوارثانو دطرفه پكښي دكوتاهي امكان وو، چي دهغه دبنديز دپاره په خاص طورسره بي په هرځاي كي وصيت پر قرض مخكي ذكر كي.

مسئله: كه قرض اووصيت نه وونو دكفن اودفن څخه وروسته پاته ټول مال به پر وارثانو تقسيم كړل سي.

مسئله: دوارث په حق كي وصيت كول باطل دي كه چادخپل زوي، لور، خاوند يابنځي دپاره يادبل داسي سړي دپاره وصيت وكي چي ده ته په ميراث كي حصه وررسيده نودوي وصيت هيڅ اعتبارنسته، وارثانوته يوازي دميراث حصه وررسيږي تردي زيات دوي مستحق نه دي، نبي كريم ﷺ دحجة الوداع په خطبه كي ارشاد فرمايلي دي.

انّ الله قد أعطى كُلّ ذي حقٍّ حقّهُ فلاوَصِيَّةَ لِوَارِثٍ (مشكوة بحواله ابوداود ص۲۲۵)

الله ﷻ هرحقدارته دهغه حق وركړي دي نود يووارث په حق كي هيڅ وصيت معتبرنه دي.

البته كه نوروارثان اجازت وكړي نودكوم وارث دپاره چي يي وصيت كړي دي هغه به پوره كړي اوپاته مال به تقسيم كړي په شرعي طريقه سره چي په دغه تقسيم كي به بياهم دغه وارث ته خپله حصه رسيږي، دحديث په څينو رواياتوكي د الاّ أن يَشَآءَ الْوَرَثَةُ استثناء هم ذكرده (لكه چي صاحب دهدايي ويلي دي)

دغَيْرَ مُضَآرٍ تفسير: دكلاله دميراث په آخركي ددي فرمايلو څخه وروسته چي دميراث به تروصيت اوقرض وروسته نافذوي، لفظ د غَيْرَمُضَآرٍ يي وفرمايي، دا قيدكه څه هم يوازي په دي ځاي كي ذكر دي، ليكن تردي مخكي چي كوم دوه ځايه دوصيت اوقرض ذكردي هلته هم دامعتبر اومعمول دي، مطلب ددي دا دي چي مركيدونكي لره دوصيت او قرض په ذريعه وارثانوته نقصان رسول جائز نه دي، په دي وصيت كولويا پرخپل ځان دقرض په فرضي اقرار كولوسره وارثانو لره دمحرومه كولو اراده كول اوپه دي اراده باندي عمل كول سخت منع دي اوګناه كبيره ده، د قرض ياوصيت په ذريعه دضرر رسولو ډير صورتونه كيداي سي، مثلاً دخپل يوه دوست دپاره پرځان ددرواغو دقرض اقراروكړي ياخپل خاص مال چي دده ذاتي وي اودي دا ښكاره كړي چي دادفلاني سړي امانت دي ددي دپاره چي دميراث څورو څخه خلاص سي اوهغه ته ورسيږي، ياتردريمي حصي دزيات مال وصيت وكي، ياپه يوه سړي باندي يي قرض وي او هغه نه وي وصول سوي، ليكن دي درواغ ووايي چي دهغه څخه قرض وصول سوي دي ددي دپاره چي وارثانوته ونه رسيږي يادمرګ په مرض كي تردريمي حصي زيات چاته وبخښي (هبه كړي) داټول دضرر رسولو صورتونه دي هريوبنده چي ددنياڅخه ځي، هغه لره دژوند په آخري وخت كي ددا قسم ضرر رسولو څخه ځان ساتل په كار دي.

(دمقررو حصو په مطابق دتقسيمولو تاكيد)

دميراث دحصو دبيانولو څخه وروسته الله پاك ارشاد وفرمايي وَصِيَّةً مِّنَ اللهِ يعني كومي حصي چي مقرري كړه سوي او دقرض اووصيت په باره كي چي كوم تاكيد وسوپه دي ټولو عمل كول انتهايي ضروري دي، دا دالله ﷻ دطرف څخه يوعظيم وصيت اومهتم بالشان حكم دي، ددي خلاف ورزي مه كوي بيادزيات

خبردار کولو دپاره یې وفرمایل: وَاللّٰهُ عَلِیْمٌ حَلِیْمٌ یعنې الله ﷻ هرڅه پېژني اوهغه دخپل علم مطابق حصې مقررې کړې ، نو څوك چې په دې حکمونو باندې عمل کوي دالله ﷻ دعلم څخه دهغه دانیکي نه ده وتلې او څوك چې یې خلاف ورزي کوي دهغه دا بد عملي هم دالله ﷻ په علم کې راځي ، چې دې به په نیسي ، دا رنګه کوم مرکیدونکي چې دقرض یاوصیت په ذریعه ضرر رسوي دغه هم دالله ﷻ په علم کې دې ، ددې دسزا څخه دې نه بې بېرې کیږي ، البته داکیدې سې چې الله ﷻ په خلاف ورزي کولو باندې په دې دنیاکې سزا ورنه کړي نو دا ځکه چې هغه حلیم دی ، خلاف ورزي کوونکي دې په دې نه دوکه کیږي، چې ګوندې زه به خلاص سم .

تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ ۭ وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ

دا دالله ترلې سوي حدونه دي ، اوڅوك چې دالله حکم مني او درسول یې

يُدْخِلْهُ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۭ وَ

داخل به یې کړي جنتونو ته چې لاندې به یې نهرونه بهیږي همیشه به وي په دې کې

ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ⑬ وَمَنْ يَّعْصِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَيَتَعَدَّ

او دا دې لوی مراد پیدا کول ، اوڅوك چې نافرماني کوي دالله او دهغه درسول ﷺ او ورزي

حُدُوْدَهٗ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيْهَا ۠ وَلَهٗ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ⑭

دهغه دحدونو څخه وبه یې غورځوي اورته ، همیشه به وي په هغه کې او ده دپاره دذلت عذاب دی .

لنډتفسیر: دآیتونو ترون: دمیراث داحکامو دبیانولو څخه وروسته یې په دې دوو آیتونو کې ددې حکمونو دمنونکو اوپه دې دعمل کولوفضیلت اودنافرماني کوونکو دبدانجام بیان دی چې مقصد ورڅخه ددې ذکرسوو حکمونو اهمیت دی ، داټول حکمونه چې ذکرسول (دمیراث متعلق یادیتیمانو متعلق) دخدای ﷻ ضابطې دي اوکوم سړی چې دالله ﷻ اودهغه درسول ﷺ پوره حکم مني (یعني ددې ضابطو پابندي کوي) الله ﷻ به دې داسې جنتونه ته (فوراً) داخل کړي چې دهغو (ترمحلونو) لاندې به نهرونه بهیږي همیشه به په دغوکې وي اودالویه کامیابي ده اوکوم سړی چې دالله ﷻ اودهغه درسول ﷺ خبره ونه مني اوبالکل ددې ضابطوڅخه ووزي (یعني پابندي یې ضروري هم نه ګڼي، اوداحالت دکفردی) دی به (د دوزخ) په اورکې داخل کړي په دې ډول سره چې دې په کښې همیشه همیشه وي اوده لره به داسې سزاوي چې ذلت په کې هم وي .

معلومات اومسئلې: دقرآن کریم داطریقه ده چې دحکمونو اوعقیدو دبیانولوڅخه وروسته دختمولوپه

طورسره دمنونکو دپاره ترغیب او د دوی دفضیلت ذکر وي او دنه منونکو دپاره بیره اوسزا او د دوی دبدوالي ذکر وي ، دلته هم چي کله داحکامو ذکر وو په دی وجه یی په دی آخري دوو آیتونوکی دحکم منونکو اونافرمانو انجام ذکر کی .

(دمیراث نور حکمونه، مسلمان دکافر وارث نه سي جوړیدی)

که څه هم دمیراث تقسیم پرنسیبی خپلولی باندی اینبول سوي دی لیکن په دی کی ځینی شیان داخل نه دی اول داچي دچاڅخه میراث اخیستل کیږی اوهغه څوك چي میراث ورڅخه اخلی، ددواړو دینونه به جلاجلا نه وی ، نوپه دی وجه یومسلمان دکافرڅخه اوکافر دمسلمان څخه میراث نه سی وړای برابره خبره ده که هرڅومره نسبی قرابت هم ورسره ولري ، نبی کریم ﷺ فرمایی .

لَا يَرِثُ الْمُسْلِمُ الْكَافِرَ وَلَا الْكَافِرُ الْمُسْلِمَ (مشکوٰة ص۲۲۳)

یعنی مسلمان دکافر اوکافر دمسلمان وارث نه سی جوړیدای .

داحکم په هغه صورت کی دی چی دپیدا اینبت څخه وروسته یوسړی مسلمان یا کافر سی ، لیکن که یو سړی داول څخه مسلمان وو ، بیا (نعوذ بالله) کافر اومرتد سو نوکه داسی سړی مړ سو یاقتل سو نو دده هغه مال چي داسلام په زمانه کی یی گټلی وو ، دده مسلمانانو وارثانوته به رسیږی اوکوم مال چی یی دمرتدکیدو څخه وروسته گټلی دی هغه به په بیت المال کی جمع کیږی ، لیکن که ښځه مرتده سوه نو ددی ټول مال برابره خبره ده که په اسلام کی یی گټلی وی اوکه په زمانه دمرتد کیدوکی یی گټلی وی ، ددی مسلمانانو وارثانوته به رسیږی ، لیکن په خپله مرتدسړی وی اوکه ښځه دوی ته نه دچامسلمان میراث رسیدای سی اونه دبل مرتد .

دقاتل میراث: که چاداسی سړی قتل کی چی ده ته یی میراث رسیدی نوداقاتل به ددغه سړی دمیراث څخه محروم سی ، دنبی کریم ﷺ ارشاد دی ، اَلْقَاتِلُ لَا يَرِثُ (مشکوٰة ص۲۲۳) یعنی قاتل به وارث نه وی البته دقتل خطاځینی صورتونه ددی څخه مستثنیٰ دی (تفصیل یی دفقهی په کتابونو کی دی)

په نس کي دننه دکوچني میراث: که یوسړی مړ سو اودده اولادونه پاته سوه اودښځی په نس یی هم وو ، نوداکوچنی به هم دوارثانو په فهرست کی داخل وی ، لیکن دادرك لگول گران دی چی په نس کی هلك دی که انجلۍ ده یایودی اوکه دوه دی، په دی وجه دکوچنی ترپیدا کیدو پوری به میراث لانه تقسیمیږی اوکه تقسیمول یی ضروری وه، نوپه مسئله کی به یو هلك یایوه انجلۍ فرض کړی او د دواړو په اعتبار سره به دوه صورتونه فرض کړه سی، نوپه دی دواړو صورتونوکی چی په کوم صورت کی وارثانو ته کم رسیږی په هغه باندی به تقسیم وکړل سی اوپاته به ددغه حمل دپاره کیښښول سی .

(کومه ښځه چي په عدّه کي وی دهغي میراث)

کوم سړی چی خپلی ښځی ته طلاق ورکی ، اوطلاق رجعی وو اوبیادی دطلاقو تررجوع اوعدت ختمیدو مخکی وفات سو ، نو دا ښځه به په میراث کی حصه وړی ، ځکه چی نکاح یی لاباقی ده ، اوکه یو سړی دمرگ په مرض کی یوی ښځی ته طلاق ورکی ، که څه هم طلاق بائن یامغلظ وی اودعدت ترختمیدو

مخکې مخکې مړ سو ، بيابه هم دغه ښځه دده څخه ميراث وړي او دښځې دوارثې جوړولو دپاره به په دوو عدتونو کې چې کمه عده اوږده وي، هغه به اختياريږي ، ددې لنډه تشريح دا ده چې .
دطلاقو عده درې حيضه ده، او دوفات عده څلور مياشتې لس ورځې دي، په دې دواړو کې چې کومه عده دزياتو ورځو وه ، هغه به عده مقرريږي ، ددې دپاره چې ترڅومره پورې ممکنه وي ، ښځې ته حصه ورسيږي ، اوکه يو سړي دمرګ تر مرض مخکې ښځې ته بائن يامغلظ طلاق ورکې او تر دې څو ورځې وروسته دښځې په عده کې دې مړ سو نو په دې صورت کې به دې ته په ميراث کې حصه نه وررسيږي ، البته که طلاق رجعي يې ورکړي وي نودابه وارثه وي .
مسئله: که ښځې دخاوند دمرګ په مرض کې دده څخه ځان خلع (جلا) کې نوميراث ورڅخه نه سي وړی که څه هم ددې خاوند ددې په عده کې مړ سي .
دعصباتو ميراث : دفرائضو مقررې حصې ددوولسو وارثانو دپاره مقررې سوې دي اودې وارثانوته (اصحاب الفروض) (دفرضي حصوخاوندان) وايي، چې تفصيل يې يوڅه قدرلوړ تيرسوکه د(اصحاب الفروض) څخه څوک نه وي يا داصحاب الفروض دحصو ورکولوڅخه وروسته يوڅه مال پاته سو، نوهغه به عصبوته ورکول کيږي اوځينې وخت يوه سړي ته په دواړو حيثيتونو سره مال وررسيږي، په ځينو صورتونوکې دمړي اولاد اودمړي پلارهم عصبه کيږي، دنيکه اولاد يعنې اکا اودپلار اولاد يعنې ورور هم عصبه کيږي ، دعصباتو ډير قسمونه دي چې تفصيل يې دميراث په کتابونو کې دی دلته يومثال ليکل کيږي مثلاً زيدمړ سو او ده څلور وارثان پريښودل ، ښځه، لور مور اواکا ، نودده مال به ټول څلورويشت حصې کړل سي نونيم مال يعنې دولس حصې به لورله اود(١) په حساب سره درې حصې ښځې ته اود (١) په حساب سره به څلور حصې مورته اوکمې پنځه حصې چې پاته سوې دابه دعصبه کيدوپه وجه اکاته ورسيږي ، مسئله: که عصبه نه وه نودفرض ميراث دحصو څخه چې کوم مال پاته سی هغه به بياواپس دوی ته دخپلو حصو په مطابق ور رسيږي او دې ته دفرائضوپه علم کې رد وايي ، البته ښځې اوخاوند ته رد نه سي کيدی ، يعنې په هيڅ حال کې دوی ته ترمقررو حصو زيات نه سي ور رسيدای .
مسئله : که دفرضي حصو خاوندان هيڅوک نه وه اوپه عصباتوکې هم څوک نه وه ، نوبياميراث ذوی الارحامو ته رسيږي دذوی الارحاموفهرست اوږددی، لمسی لمسۍ، دخوندو اولاد، اکاګان، دپلار خوندې ، ماماګان اودمور خوندې داټول په ذوی الارحاموکې راځي اوپه دې مسئله کې تفصيل دې چې داځای ددې نه دی، بس داکافي دی .

وَالّٰتِىْ يَأْتِيْنَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِّسَآئِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوْا عَلَيْهِنَّ

اوڅوک چې بدکاري وکړي دښځو ستاسې څخه نوشاهدان را ولئ په هغوی

اَرْبَعَةً مِّنْكُمْ فَاِنْ شَهِدُوْا فَاَمْسِكُوْهُنَّ فِى الْبُيُوْتِ حَتّٰى

څلور سړي دخپلو څخه بيا که دوی شاهدي ورکړي نوبندي کړئ دا ښځې په کورونو کې ترهغه

يَتَوَفّٰهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيْلًا ﴿۱۵﴾ وَالَّذٰنِ يَاْتِيٰنِهَا

چي پورته کړي دوی مرګ یا مقرر کړي الله د دوی دپاره څه لار او کوم دوه سړي چي وکړي ستاسی څخه

مِنْكُمْ فَاٰذُوْهُمَا ۚ فَاِنْ تَابَا وَاَصْلَحَا فَاَعْرِضُوْا عَنْهُمَا ؕ اِنَّ اللّٰهَ

دغه بدکاري نو دوی ته اواز رسوی ، بیا که دغه دواړه توبه وکړي او خپله اصلاح وکړي نو د دوی څخه قرارسی

كَانَ تَوَّابًا رَّحِيْمًا ﴿۱۶﴾

بیشکه الله توبه قبلونکی مهربانه دی .

لنډتفسير: دآيتونو ترون : په تیرو آیتونوکی دهغه بی قاعدګیو اصلاح وسوه چي دجاهلیت په زمانه کی به دیتیمانو اومیراث خوروپه حق کی کیدلی خلقوبه پربنځوظلمونه اوزیاتی کاوه اوددوی په باره کی په خرابو رواجونوکی اخته وه ، دکومو ښځوسره چي نکاح جائزه نه ده، دهغوسره به یی نکاح کوله ، په راتلونکو آیتونوکی ددی معاملو اصلاح فرمایی، اوکه دچا دښځی څخه یوداسی قصوروسی، چي هغه په شریعت کی قصوروی نو پرهغه دتادیب اجازت ورکوی اوداصلاح اوتادیب دامضمون مخ ته تردوو، درو کوع ګانو پوری تللی دی ، اوکومو ښځو چي دبی حیایی کار (یعنی زنا) وکی ستاسو د (نکاح کړو) ښځو څخه، نوتاسی پردغه ښځو (پردی کاریي) څلورسړیان دخپلوڅخه (یعنی مسلمانان آزاد ، عاقلان، بالغان خلګ) شاهدان کړي (ددی دپاره چي ددوی پرشاهدی باندی حاکمان راتلونکی سزاجاری کی) نوکه دوی شاهدی ورکی نو (ددوی سزاداده چي) تاسی دوی (د حاکم په حکم) په کورونوکی دننه (سیاستًا) قیدکړي تردي پوری چي (یاخو) مرګ ددوی خاتمه وکړي (او) یاالله ﷻ ددوی دپاره یوه بله لاره (یعنی دوهم حکم) تجویز وفرمایی (وروسته چي کوم دوهم حکم په دی باره کی تجویز سودهغه ذکرپه (معلومات اومسئلو) کی راروان دی) او (دزنانه په سزاکی څه دنکاح سوی ښځي تخصیص نسته بلکه) کوم دوه سړیان هم چي دبی حیایی دغه کاروکی (یعنی زناوکی) ستاسی څخه (یعنی عاقل بالغ مسلمانان) نودی دواړوته آزار رسوی بیا (وروسته ترضرر رسولو) که دغه دواړه (دتیر کار څخه) توبه وکړي او (دآئنده دپاره خپله) اصلاح وکی (یعنی چي بیابه داسی کاردوی نه کوی) نوبیادی دواړوته هیڅ مه وایاست (ځکه چي) بیشکه الله ﷻ توبه قبلونکی دی رحمت والادی (نوپه خپل رحمت سره یی ددوی ګناه معاف کړه اوس تاسی ته هم په کاردی چي ددوی په آزارولو پسی نه سی)

معلومات اومسئلي: په دی آیتونوکی دداسی سړو اوښځو په باره کی سزا منتخب سوي ده دچاڅخه چي بد کاري یعنی زناوسی په اولنی آیت کی یی وفرمایل چي دکومو ښځوڅخه چي داسی حرکت وسی نوددی دثبوت دپاره دی څلور شاهدان سړي طلب کړه سی کوم چي دشهادت اهلیت لری اوشاهدی هم دنارینه

ور ضروري ده دښځو شاهدی پر دی نه ده معتبره دزناپه شهدانو کی شریعت په دوو طریقوسره سختی
کړي ده کله چی دا معامله ډیره مهمه ده، چی عزت اوپاکدامنی په داغداره کیږی، اوخاندانونه پرېی
حرکته کیږی اوشرمیږی اول خویی داشرط ولګوی چی شاهدان دی سړیان وی اودښځو شاهدی لره په
دی باره کی هیڅ اعتبار نسته ، څلورم یی دڅلورو سړیانو موجودوالی ضروری کی ، نوښکاره خبره ده
چی داشرط ډیرسخت دی ، ددی موجودګی یوځای ډیرشاذ اونادر کیدی سی داسختی یی ځکه اختیار
کړه چی دښځی خاوند یامور خور اونور دخپل ذاتی درداو قهرپه وجه خامخا الزام ونه لګوی یانور
بدخواهان خلق ددښمنی په وجه سره دالزام او تهمت لګولو زړه ورتیا ونکړای سی ځکه چی که ترڅلورو
کسانو کومو خلقو دزناشاهدی ورکړه نو د دوی شاهدی معتبره نه ده ، په داسی صورت کی به مدعی
اوشاهدان ټوله درواغجنان وګڼل سی اوپه یوه مسلمان دالزام لګولو په وجه به په دوی باندی حد قذف
جاری کړل سی ، په سورت نورکی یی په واضح ډول سره فرمایلی دی ، لَوْلَاجَآءُوْا عَلَيْهِ بِاَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ فَاِذْلَمْ يَاْتُوْا
بِالشُّهَدَآءِ فَاُولٰٓئِكَ عِنْدَ اللّٰهِ هُمُ الْكٰذِبُوْنَ : چی کوم خلک څلور شاهدان راَنه ولی دوی درواغجنان دی ، ځینو
مشرانو دڅلورو شاهدانو دضرورت حکمت داسی بیان کړي دی چی په دی معامله کی چی کله دوه نفره
ککړ کړه کیږی ، ښځه اوسړی ، نوګویا دا یوه معامله د دوو معاملو په حکم کی ده اوهره یوه معامله دوه
شاهدان غواړی نوددی وجه په دی کی څلور شاهدان ضروری سوه ، دآیت په آخرکی یی وفرمایل چی که
دوی دواړه توبه وباسی او خپله اصلاح وکی نودوی ته بیاځه مه وایاست ، ددی مطلب دا دی چی ترسزا
وروسته که دغه دواړه توبه وباسی نوبیادوی مه ملامتوی اونوره زیاته سزاورلره مه ورکوی، دامطلب نه
دی چی ګوندی په توبه سره سزاهم معاف سوه ځکه چی دتوبې ذکر ترسزاوروسته دی لکه چی دفاء
دتفریع څخه ښکاره ده البته که توبه یی نه وی ایستلی نوترسزا وروسته یی بیاهم ملامت کولی سی ،
دقرآن کریم په دی دوو ایتونو کی یی دزنادپاره کوم مقررحدنه دی متعین کړی بلکه یوازی دومره یی
ویلی دی چی دوی ته تکلیف رسوی ، اوزنا کاری ښځی په کورونوکی بندی کړی ، دتکلیف رسولویی
هم څه خاصه طریقه ونه ښووله اودحاکمانوپه رایی باندی یی پریښووی ، ابن عباس رضی الله عنه فرمایی چی دلته
دتکلیف ورکولو معنٰی دا ده چی دخولی په خبرویی شرموی اودلاسونوپه ذریعه هم په بوټویابل شی سره
ددوی ښه اصلاح کوی ، دحضرت ابن عباس رضی الله عنه داقول هم په طور دمثال معلومیږی اصلی خبره هم هغه
ده چی دامعامله دحاکمانو رایی ته پاته سوي ده ، دنزول په اعتبارسره دقرآن کریم ددی دوو آیتونو
ترتیب دا دی چی په شروع کو · ی ته دتکلیف ورکولوحکم نازل سو ، او ثردی وروسته په خاص ډول
سره دښځودپاره داحکم بیان سوچی دوی په کورونوکی بندی کی تردی چی دغه ښځه مړه سی، ددی په
ژوند کی که راتلونکی حکم راغی نوپه ډول دحد سره بهورباندی دغه نافذکړل سی ، نوبیا وروسته یی
ددغه سبیل یعنی لاری بیان وکی ، دکومی چی الله جل جلاله په دی آیت کی وعده فرمایلی وه ، حضرت ابن
·س رضی الله عنه د سبیل داسی تفسیرفرمایی چی اَلرَّجْمُ لِلثَّيِّبِ وَالْجَلْدُ لِلْبِكْرِ یعنی چی دواده سوی په حق کی دزنا
حد دهغه سنګسارول دی اودغیر واده سوی دپاره دُرّی دی(بخاری کتاب التفسیر ص۲۵۷)

په مرفوعو احادیثوکی هم ددی سبیل بیان دنبی کریم ﷺ څخه په وضاحت سره ثابته ده اودواده سوی اوغیر واده سوی هری یوی دپاره جلا جلا حکم بیان سوي دی ، نبی کریم ﷺ په حضرت ماعزبن مالك ؓ او دازد قبیلی په یوی ښځی باندی دزنا حدجاری کړی وو او دا دواړه واده سوی وه ، په دی وجه یی دوی سنگسارکړل دغه شان یویهودی هم دزنا په وجه رجم سوی وو اودده په حق کی دافیصله دتورات په حکم سوی وه ، دناواده سوی حکم خو په خپله دقرآن مجید په سورة نورکی دی .

اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوْا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ : زناکاره ښځه اوزناکار سړی هر یو سل سل دُرّی ووهی ، په شروع کی درَجم دحکم دپاره په قرآن کریم کی آیت هم نازل سوی وولیکن ورسته بیا دهغه تلاوت منسوخ سو، البته حکم یی باقی پاته کړه سو ، دحضرت عمر ؓ ارشاد دی .

اِنَّ اللّٰهَ بَعَثَ مُحَمَّدًا بِالْحَقِّ وَاَنْزَلَ عَلَيْهِ الْكِتٰبَ فَكَانَ مِمَّآ اَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالٰى اٰيَةُ الرَّجْمِ رَجَمَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَجَمْنَا بَعْدَهٗ وَالرَّجْمُ فِيْ كِتَابِ اللّٰهِ حَقٌّ عَلٰى مَنْ زَنٰى اِذَا اَحْصَنَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَآءِ الخ (بخاری ومسلم بحواله مشکوة ص۳۰۹)

الله ﷻ محمد ﷺ برحق نبی رالیږلی دی اوپرده یی کتاب هم نازل کی کومه وحی چی الله ﷻ نازله کړي ده په هغی کی درجم آیت هم وو ، رسول الله ﷺ رجم کړي دی اومونږ هم ترهغه وروسته رجم وکی ،درجم حکم دهغه چادپاره ثابت دی ځوك چی زناوکی اوواده سوی وی سړی وی اوکه ښځه .

لنډه دا چی په دی آیتونو کی کوم چی په کورونوکی دقیدکولو اودتکلیف رسولوحکم دی دغه دشرعی حدپه نازلیدو باندی منسوخ سواوس حد دزناسل دُری یاپه رجم باندی عمل کول لازمیدی ، ددی زیات تفصیل به انشآء الله تعالی دسورت نورپه تفسیرکی بیان سی .

﴿ په غیر فطری طریقه سره دشهوت پوره کولوحکم ﴾

قاضی ثنآء الله پانی پتی رحمه الله په تفسیرمظهری کی لیکی چی زماپه نزدد اَلَّذٰنِ يَاْتِيٰنِهَا مصداق هغه خلک دی چی په غیر فطری طریقه سره شهوت پوره کوی یعنی چی نارینه دیوه اوبل څخه خپل شهوت پوره کوی ، پرقاضی صاحب سربیره نورو حضراتوهم داقول اخستی دی ، دقرآن په الفاظوکی کله چی لفظ د اَلَّذٰنِ يَاْتِيٰنِهَا موصول اوصله دواړه دمذکرالفاظ دی په دی وجه ددی حضراتو دا قول بعید (یعنی لیری) نه دی ، اوکومو حضراتوچی ورڅخه زانی اوزانیه مراد اخیستی دی ، هغوی په دول دتغلیب دمذکر داصیغه دزانیه دپاره هم شامله کړي ده ، خو بیاهم دموقعی په مناسبت سره دمثل څخه دخوند اخیستو حراموالی اوسختی اوددی دجزا اوسزا ذکر به دلته بی ځایه نه وی داحادیثو اواثاروڅخه چی په دی سه کی څه ثابتیږی دهغه څخه دنمونی په طور سره یوڅه نقل کوو .

عَنْ اَبِىْ هُرَيْرَةَ ؓ اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَعَنَ اللّٰهُ سَبْعَةً مِنْ خَلْقِهٖ مِنْ فَوْقِ سَبْعِ سَمٰوٰتِهٖ وَرَدَّدَ اللَّعْنَةَ عَلٰى وَاحِدٍ مِّنْهُمْ ثَلٰثًا وَلَعَنَ كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمْ لَعْنَةً تَكْفِيْهِ قَالَ مَلْعُوْنٌ مَنْ عَمِلَ عَمَلَ قَوْمِ لُوْطٍ مَلْعُوْنٌ مَنْ عَمِلَ عَمَلَ قَوْمِ لُوْطٍ مَلْعُوْنٌ مَنْ عَمِلَ عَمَلَ قَوْمِ لُوْطٍ (الحديث، الترغيب والترهيب) وَعَنْ اَبِىْ هُرَيْرَةَ ؓ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اَرْبَعَةٌ يُصْبِحُوْنَ فِىْ غَضَبِ اللّٰهِ وَيُمْسُوْنَ فِىْ سَخَطِ اللّٰهِ قُلْتُ مَنْ هُمْ يَارَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ اَلْمُتَشَبِّهُوْنَ مِنَ الرِّجَالِ بِالنِّسَآءِ وَالْمُتَشَبِّهَاتُ مِنَ النِّسَآءِ بِالرِّجَالِ وَالَّذِىْ يَاْتِى الْبَهِيْمَةَ وَالَّذِىْ يَاْتِى الرِّجَالَ (الترغيب والترهيب) عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ؓ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ وَجَدْتُّمُوْهُ يَعْمَلُ عَمَلَ قَوْمِ

لُوْطٍ فَاقْتُلُوا الْفَاعِلَ وَالْمَفْعُوْلَ بِهٖ ، (الترغيب والترهيب)

دحضرت ابوهريره ﷺ روايت دى چى نبى كريم ﷺ فرمايلى دى الله ﷻ دخپل مخلوق څخه په اووه قسمه خلګو داوو لوړو آسمانونو څخه لعنت ليږلى دى اوپه دى اووكى يى پريوه باندى درى واره لعنت ليږلى دى اوپرنورو يو وارى ، ملعون دى هغه سړى چى دلوط دقوم عمل كوى ، ملعون دى هغه سړى چى دلوط دقوم عمل كوى ملعون دى هغه سړى چى دلوط دقوم عمل كوى دحضرت ابوهريره ﷺ څخه روايت دى چى نبى كريم ﷺ فرمايلى دى چى څلورسړيان دسهار په وخت كى دالله ﷻ په غضب كى وى او ماښام هم الله ﷻ د دوى څخه ناراضه وى ماپوښتنه وكړه چى هغه كوم خلګ دى ؟ ده ﷺ وفرمايل، هغه سړى چى دښځو په شان جوړيږى او هغه ښځى چى دسړو په شان جوړيږى اوهغه سړى چى دچارپايه سره غير فطرى كار كوى او هغه سړى چى دسړى څخه خپل شهوت پوره كوى دحضرت ابن عباس ﷺ څخه روايت دى فرمايى چى نبى كريم ﷺ فرمايلى دى څوك چى تاسى دقوم لوط په شان په غيرفطرى كاركولو باندى ووينى نوفاعل اومفعول دواړه قتل كړى .

حافظ زكىٔ الدين په الترغيب والترهيب كى ليكلى دى چى څلورو خلفاوؤحضرت ابوبكر صديق ﷺ، حضرت على ﷺ حضرت عبدالله بن زُبير ﷺ اوحضرت هشام بن عبد الملك ﷺ په خپلو زمانوكى غيرفطرى حركت كوونكى په اوركى سوځلى دى، په دى سلسله كى دوى دمحمدبن المنكدر دروايت څخه يوواقعه هم ليكلى ده چى حضرت خالد بن وليد ﷺ، حضرت ابوبكرصديق ﷺ ته خط وليكى چى دلته دعربو په يوه علاقه كى يو سړى دى چى دښځوپه شان كار ورسره كيږى ، حضرت ابوبكر ﷺ په دى باره كى اصحاب ﷺ راجمع كړل او په دوى كى حضرت على ﷺ هم تشريف راوړى ، حضرت على ﷺ وفرمايل چى دايوه داسى ګناه ده چى داماسوا ديوه قوم څخه بل هيچانه ده كړى اوالله ﷻ چى ددغه قوم سره كومه معامله كړي ده ، هغه تاسى ټولو ته ښه معلومه ده زمارايه ده چى دى دى په اوركى وسوځل سى، نورو صحابه كرامو ﷺ هم ددى سره اتفاق وكى او حضرت اُبوبكرصديق ﷺ دده په اوركى دسوځلو حكم وركى په دى ذكرسوو روايتونوكى دقوم لوط دعمل حواله وار وار راغلى ده حضرت لوط ﷺ چى كوم قوم ته ليږل سوى وو، هغه قوم پركفر اوشرك سربيره په دى بدترين اوغير فطرى حركت كى هم اخته وو او هركله چى دحضرت لوط ﷺ ددعوت اوتبليغ په دوى باندى اثرونه سو، نودالله ﷻ په حكم سره ملائكو ددى قوم كلى دمځكى څخه پورته كړل اوچپه يى بيرته مځكى ته را وغورځول ، چى ذكربه يى په سورة اعراف كى راسى انشاء الله تعالى ، دالوړ روايتونه دخپل جنس څخه دخوند اخستومتعلق وه ، په روايتونو كى دښځو سره په دى غير فطرى عمل كولو باندى هم دعذاب سخت ترينى وعدى راغلى دى . ١

عَنْ اِبْنِ عَبَّاسٍ ﷺ اَنَّ رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَايَنْظُرُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ اِلٰى رَجُلٍ اَتٰى رَجُلًا اَوْ اِمْرَءَةً فِىْ دُبُرِهَا (الترغيب والترهيب) ، عَنْ خُزَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ ﷺ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِنَّ اللهَ لَايَسْتَحْيِىْ مِنَ الْحَقِّ ثَلٰثَ مَرَّةٍ لَا تَاْتُوا النِّسَآءَ فِىْ اَدْبَارِهِنَّ (الترغيب والترهيب) وَعَنْ اَبِىْ هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ اَنَّ رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَلْعُوْنٌ مَنْ اَتٰى اِمْرَاَةً فِىْ

دُبُرِهَا(الترغيب والترهيب) وَعَنْهُ ﷺ اَنَّ رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ اَتٰى حَائِضًا اَوِامْرَءَةً فِیْ دُبُرِهَا اَوْ كَاهِنًا فَصَدَّقَهٗ فَقَدْ كَفَرَ بِمَآ اُنْزِلَ عَلٰی مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

دحضرت ابن عباس ﷺ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی الله ﷻ به دهغه سړی طرف ته په نظر درحمت سره ونه ګوری کوم چی دسړی یابنځی سره غیرفطری عمل کوی خزیمه بن ثابت ﷺ فرمایی چی نبی کریم ﷺ ارشاد فرمایلی دی چی الله ﷻ دحق په بیانولوکی شرم نه کوی ، داالفاظ ده ﷺ دری واره وفرمایل بیایی وفرمایل چی ښځوته په غیرفطری طریقی سره راتلل مه کوی ، دحضرت ابوهریره ﷺ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی هغه سړی معلون دی چی په غیرفطری طریقه دښځی سره کوروالی کوی اوهم ددی حضرت ابوهریره ﷺ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی کوم سړی چی دحیض په حالت کی دښځی سره کوروالی کوی یاپه غیرفطری طریقه ورسره کوروالی کوی یا کاهن ته ځی او دغیبو په اړوند دده په خبرو یقین کوی نودغه خلق دهغه دین څخه منکر سول کوم چی په محمد ﷺ باندی نازل سو .

ددی قبیح کار دپاره دڅه معین حدپه مقررولوکی خودفقهاوو ﷺ اختلاف دی چی تفصیل یی دفقهی په کتابونوکی موجوددی، خوبیاهم ددی دپاره ترسختو لاسختی سزا ګانی نقل سوي دی ، مثلاًپه اور کی یی سوځل، دیوال پرړانړول، دلوړځای څخه یی را رغړول، سنګسارکول اوپه توره سره یی قتلول اونور (کومه سزاچی دوخت مطابق حاکم ورته منتخب کړی)

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ

خامخاتوبه قبلوی الله دهغو چی کوی بد کار

السُّوٓءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِن قَرِيبٍ فَأُولَٰٓئِكَ يَتُوبُ اللهُ عَلَيْهِمْ

په ناپوهی سره بیا توبه وباسی ژر نوالله ﷻ دوی معاف کوی

وَكَانَ اللهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾ وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّـَٔاتِ

او الله ﷻ هرڅه پیژندونکی دی حکمت والا ، او دداسی خلقو توبه نسته چی کوی بد کارونه

حَتَّىٰٓ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّى تُبْتُ الْـَٔـنَ وَلَا الَّذِينَ

تردی چی مخامخ راسی په دوی کی چا ته مرګ نو ووایی چی زه توبه کوم اوس اونه دداسی خلقو

يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰٓئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٨﴾

توبه چی مره کیږي په حالت دکفرکی ددوی دپاره مونږ تیار کړی دی عذاب دردناک .

دآيتونو تړون: په تيرآيت کې دتوبې ذکر راغلی وو ، اوس په دې دوو آيتونوکې دتوبې دقبليدو شرطونه اودقبليدو اونه قبليدو صورتونه ښيي .

لنډتفسير: توبه چې قبليول يې (د وعدې مطابق) دالله تعالی پرذمه دي دادهغه چاده چې دناپوهۍ څخه کومه ګناه (کوچنی وي که لويه) کوي بياپه نژدې وخت کې (يعنی مخکې ترحاضريدو دمرګ چې معنی يې مخ ته راځي) توبه وباسي ، نوپرداسې خلقوخدای ﷻ (په قبلولو دتوبې سره) توجه کوي (يعنی توبه يې قبلوي) اوالله تعالی ښه پيژني (هغه څوك چې دزړه داخلاصه يې توبه وکښه) حکمت والادی (چې دزړه داخلاصه توبه نه کوونکی نه رسواکوي) اوداسې خلګو توبه (قبوله) نه ده کم چې (هميشه) ګناه کوي تردې چې کله په دوي کې دچامخ ته راسي مرګ (د مرګ دحاضريدو مطلب دادی چې ده ته دهغه جهان شيان په نظرراسي) نو ووايي چې زه اوس توبه کوم (نونه دداسې خلګوتوبه قبوله ده) اونه ددې خلګو (توبه يعنی ايمان راوړل په داسې وخت کې قبول دي) چاته چې دکفرپه حالت کې مرګ راځي ددې (کافرو) خلګو دپاره مونږيو دردناکه سزا (يعنی ددوږخ عذاب) تياره کړې ده .

معلومات اومسئلې

(آياپه قصد اواختيار سره کړې ګناه نه معاف کيږي ؟)

دلته داخبره دذکرقابله ده چې په قرآن کريم کې لفظ د بِجَهَالَةٍ راغلی دی ددې څخه په ظاهره دامعلوميږي چې په ناخبرۍ اوناپوهۍ سره ګناه وکې ، نودهغه توبه به قبوله وي اوچې سره دپوهۍ يې وکې نوتوبه به يې نه قبليږي ، ليکن دصحابه کرامو ﷺ څخه چې ددې آيت کوم تفسير بيان سوي دی ، هغه دا دی ، چې د جهالة څخه دلته دامراد نه دی چې ده ته دګناه ګناه والی نه وي معلوم ، يايې دګناه قصد اواراده نه وي ، بلکه مراد دادی چې دی دګناه دبدانجام اودآخرت دعذاب څخه غفلت ددې ګناه کولوته تيارکړي دی ، که څه هم ګناه خو پيژني اوددې قصد او اراده يې هم کړې وي ، په نورو الفاظو کې دجهالت لفظ دلته دحماقت اوبې خبرۍ په معنٰی کې دی لکه چې په لنډتفسيرکې يې ذکرسوي دی او ددې مثال په سورت يوسف کې دی ، حضرت يوسف ؑ خپلو ورونو ته فرمايلي وه ، هَلْ عَلِمْتُمْ مَافَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَاَخِيْهِ اِذْ اَنْتُمْ جٰهِلُوْنَ په دې کې يې ورونوته جاهلان ويلي دي ، حال دا دی ، دوي چې کوم کارکړی وو ، هغه په خطاياپه هيره سره نه وو ، بلکه ښه په اراده سره يې قصداً کړی وو ، مګرددې کار دانجام څخه دغفلت په سبب يې دوی ته جاهلان ويلي دي ، ابوالعاليه اوقتاده نقل کړي دي چې صحابه کرام ﷺ پردې باندې متفق وه چې ، كُلُّ ذَنْبٍ اَصَابَهُ عَبْدٌ فَهُوَ جَهَالَةٌ عَمَدًا كَانَ اَوْ غَيْرَهٗ يعنی بنده چې کومه ګناه کوي برابره خبره ده که قصداً وي اوکه بې قصده ، پرهرحال جهالت دی ، دتفسير امام مجاهد فرمايي ، كُلُّ عَامِلٍ بِمَعْصِيَةِ اللهِ فَهُوَجَاهِلٌ حِيْنَ عَمِلَهَا يعنی کوم سړی چې يوکار دالله ﷻ دنافرمانی کوي ، هغه ددغه کارکولوپه وخت کې جاهل دی که څه هم په صورت کې لوی عالم اوخبردار وي (ابن کثير) اوابوحيان په تفسير بحرمحيط کې فرمايي چې دا داسې ده لکه چې په حديث کې ارشاددی: لَايَزْنِي الزَّانِي وَهُوَمُؤْمِنٌ يعنی زنا کوونکی دمومن والی په حالت کې زنا نه کوي مراد دادی چې کوم وخت دی په دې ناکاره کارکې اخته سويدی نودغه وخت دی دايمان دتقاضا

څخه ډېرليري تللی دی په دی وجه حضرت عکرمه رحمه الله فرمایي ، اُمُوْرُ الدُّنْيَا كُلُّهَا جَهَالَةٌ يعنی ددنیاهغه ټول کارونه چي دالله ﷻ دفرمان برداری اواطاعت څخه وتلی وی ټول جهالتونه دی اوددی وجه ښکاره ده، چي دالله ﷻ نافرمانی کوونکی دلږوخت دخوند اخستلو دپاره هغه دهمیشه اوباقی پاته کیدو خوندونه هیر کړی اوداپرخوبښ کړی اوڅوك چي ددی لږخوند اومزی په بدله کی دهمیشه دپاره عذاب اخلی، هغه ته هوښیارنه سی ویل کیدای ، ده ته به هرسړی جاهل وایی ، که څه هم دی دغه خپل بدکار پیژنی اواراده یی هم کوی ، لنډه دا ده چي انسان په قصد وکی اوکه په خطا سره، په دواړو وختونوکی گناه جهالت دی ، په دی وجه دصحابه وو رضي الله عنهم تابعینو رحمهم الله اودټول امت پردی باندی اتفاق دی چي کوم سړی قصداً هم څه گناه وکی دده توبه قبلیږی (بحرمحیط) په ذکرسوی آیت کی یوه خبره دفکرکولو قابله داده، چي دتوبی دقبلیدودپاره یی داشرط ښوولی دی چي په نژدی وخت کی توبه وباسی په توبه ایستوکی وخت تیرنه کی په دی کی دقریب (نژدی) څه مطلب دی؟ اوپه قریب کی څومره زمانه داخله ده؟ نبی کریم ﷺ د ی تفسیرپه یوحدیث کی په خپله داسی بیان کړی دی ، اِنَّ اللّٰهَ يَقْبَلُ تَوْبَةَ الْعَبْدِ مَالَمْ يُغَرْغِرْ دَحدیث معنی دا ده چي الله ﷻ دخپل بنده توبه ترهغه وخته پوری قبلوی ، ترڅوچي په ده دمرگ اوروح ختو غرغره نه وی شروع سوی ، اومحدث ابن مردویه دحضرت عبدالله ابن عمر رضي الله عنه څخه روایت کړي دی چي ده دنبی کریم ﷺ څخه دا اوریدلی دی چي کوم مومن بنده ترمرگ یوه میاشت مخکی دخپلی گناه څخه توبه وباسی یابوه ورځ یایو گړی مخکی توبه وکاږی، نوالله ﷻ دده توبه قبلوی ، په دی شرط چي په اخلاص یی رښتینی توبه ایستلی وی (ابن کثیر) لنډه دا چي د مِنْ قَرِيْبٍ تفسیرکوم چي په خپله نبی کریم ﷺ وفرمایی ددی څخه معلومه سوه ، چي دانسان دټول عمرزمانه په قریب کی داخله ده ، ترمرگ مخکی مخکی چي توبه وایستل سی ، قبوله به سی ، البته دمرگ دغرغړی په وخت کی توبه قبوله نه ده ، ددی وضاحت کوم چي حکیم الامت تهانوی رحمه الله په تفسیربیان القرآن کی فرمایلی دی، دادی چي مرگ ته نژدی دوه حالتونه راپښیږی ، یودناچاره کیدو اونا امیدی دی چي هرکله انسان دهر دوا اوتدبیرڅخه عاجزه سی او دا وگنی چي اوس مرگ راتلونکی دی ، دی ته حالت دباس (په باء سره) وایی ، دوهم حالت تردی وروسته دی ، هرکله چي ساه ختل شروع سی اودغرغړی وخت راسی، دی ته حالت دیاس (په یاء سره) وایی ، اولنی حالت یعنی دبأس حالت په مِنْ قَرِيْبٍ کی داخل دی اوتوبه ددغه وخت قبلیدی سی ، مگرددوهم حالت یعنی دحالت یأس توبه نه سی قبلیدای ، هرکله چي ملائکی اودآخرت شیان دانسان مخ ته راسی ، ځکه چي دغه وخت په مِنْ قَرِيْبٍ کی داخل نه دی ، په دی آیت کی یی د مِنْ قَرِيْبٍ په لفظ راوړوسره دی طرف ته اشاره وکړه چي دانسان ټول عمر ډیر لږزمانه دی اومرگ کوم چي دی لیری گڼی بالکل قریب دی ، دقریب داتفسیرکوم چي دنبی کریم ﷺ څخه نقل سوی دی په نورو آیتونوکی په خپله قرآن کریم هم دی طرف ته اشاره کړي ده چي په هغه کی یی دا ښوولی ده چي دمرگ دوخت توبه قبوله نه ده ، دآیت دمضمون خلاصه دا سوه چي کوم سړی کومه گناه کوی ، برابره خبره ده قصداً یی په اراده سره کوی یاپه خطا اوناپوهی سره یی کوی ، دغه پرهر حال جهالت دی، دهری داسی گناه څخه دانسان توبه

قبلول الله ﷻ په خپله ذمه اخستی ده ، په دی شرط چی ترمرګ مخکی مخکی رښتینی توبه وکی ، په خپله ذمه داخستو دامطلب دی چی الله ﷻ ددی وعده فرمایلی ده چی پوره کیدل یی یقینی دی ، که نه وی نو دالله ﷻ په ذمه څه فرض، واجب یادچاحق لازم نه وی ، په اولنی آیت کی دهغه توبی ذکر وو چی دالله ﷻ په نزد قابله دقبول ده ، په دوهم آیت کی دهغه توبی بیان دی چی قابله دقبول نه ده په دی کی یی بیان فرمایلی دی چی دهغه خلګو توبه قابله دقبول نه ده چی ټول عمرپه زړه ورتیاسره ګناه کوی اوهرکله چی مرګ یی پرسر راسی اودساه ختووخت یی شروع سی، دمرګ ملائکی ورته مخامخ سی نودغه وخت وایی مونږ اوس توبه کاړو دوی فرصت دعمر برباد کی ، دتوبی وخت یی ضایع کی ، په دی وجه د دوی توبه نه قبلیږی ، لکه فرعون اوفرعونیانو چی دغرقیدو په وخت کی چیغی کړی چی مونږ په رب دموسی اوهارون علیهما السلام ایمان راوړو ، نودوی ته جواب ورکړه سو چی آیا اوس ایمان راوړی اوس خو دایمان راوړو وخت تیر سو؟ او ددی مضمون یی دآیت په آخری جمله کی ارشاد وفرمایی چی دهغه خلګو توبه هم قابله دقبول نه ده چاته چی په حالت دکفر باندی مرګ راسی او عینی د روح ختو په وخت کی دایمان راوړو اقرار وکی ، دا اقرار او ایمان بی وخته اوبی فائدی دی ، د دوی دپاره عذاب تیارکړل سوي دی.

دتوبي تعریف او حقیقت: د دواړو آیتونو ترلفظی تفسیر وروسته ضروری خبره داپاته کیږی چی دتوبی تعریف څه دی؟ او ددی څه حقیقت او څه درجه ده؟ امام غزالی رحمه الله په احیاء العلوم کی فرمایی چی دګناهونو کولو دری درجی دی اول دا چی هیڅ ګناه یی هم نه وی کړی ، دا دملائکوخاصیت دی یادانبیاء علیهم السلام دوهمه درجه دا ده چی ګناهونه کوی او همیشه والی هم په جاری وی ، هیڅکله هم په دی باندی پښیمانی اودپریښوولو خیال ورته نه راځی، دا درجه دشیطانانو ده ، دریم مقام دانسانانودی چی ګناه ورڅخه کیږی اوفوراً پر پښیمانه کیږی او دآئنده دپاره ددی دپریښوولو پوخ قصدکوی ،ددی څخه معلومه سوه چی دګناه کیدو څخه وروسته توبه نه کښل دا خالص دشیطانانو کار دی ، په دی وجه په اجماع (اتفاق) دامت سره توبه فرض ده ، دقرآن مجید ارشاد دی.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا تُوْبُوْٓا اِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَّصُوْحًا عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُّكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ .

ای ایماندارانو! الله ﷻ ته توبه وکاږی رښتینی توبه نو دا څه عجیبه نه ده چی الله ﷻ ستاسی ګناهونه وبخښی اوتاسی داسی جنتونو ته دا خل کړی چی لاندی یی نهرونه بهیږی دسخیانو دسخی اودرحیمانو درحیم درحمت ددربار شان ته وګوری چی انسان ټول عمردهغه په نافرمانیو کی اخته وی مګرچی ترمرګ مخکی په صدق دزړه سره توبه وکاږی نویوازی دانه چی دده قصور به معاف کی بلکه دی به په خپلو محبوبو بندګانوکی داخل کی اودجنت وارث به یی کی ، په حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی.

اَلتَّآئِبُ حَبِيْبُ اللّٰهِ وَالتَّآئِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَّاذَنْبَ لَهٗ (ابن ماجه)

دګناه څخه توبه کوونکی دالله ﷻ محبوب دی او چاچی دګناه څخه توبه وکړه هغه داسی سولکه ده چی دسره ګناه نه وی کړی ، په ځینو روایاتوکی دی چی هرکله بنده دیوی ګناه څخه توبه وکی اوهغه دالله ﷻ په نزدقبوله سی نویوازی دانه چی دی به په دغه ګناه نیول کیږی نه ، بلکه دغه ګناه به دملائکو دلیکل

سوو عملنامو څخه هم ورانه کړل سي ، چي دی په رسوا کیږي نه .
البته دا ضروري ده چي توبه ربښتيني او توبة النصوح وي ددي دری ارکان دي اول ، په خپلو کړو پښیمانتیا اوشرمندګی ، په حدیث کی ارشاد دی ، اِنَّمَا التَّوبَةُ النَّدَمُ یعني توبه نوم دی دپښیمانتیا (خوابدی کیدو په ګناه باندی) دوهم ، رکن دتوبی دا دی چي کومه ګناه یی کړی وی ، هغه فوراً پریږدی ، او په راتلونکی وخت کی هم ددی څخه دځان ساتلو پوخ قصد او اراده وکړی .
دریم ، رکن یی دا دی چي دتیر نقصان دتلافی (پوره کولو) فکر وکی ، یعنی کومه ګناه چي دده څخه سوي ده ، ددی چي څومره بدل راګرځول دده په وس اوطاقت کی وی ، هغه پوره کی ، مثلاً لمونځونه یا روژی ورڅخه فوت سوي دی نو دهغه دی قضاراګرځوی ،که دفوت سوو لمونځو اوروژو پوره شمارورته معلوم نه وی نو په خپل فکر اواندازه سره دی کوی ، که په یوه وخت ټول نه سی کولی نو دهرلمانځه سره دیوه یوه لمونځ قضاراګرځوی اودغه شان په فارغ وخت کی دی د روژو اهتمام کوی ، که زکوٰة په پاته وی هغه دی ټول په یوه ځای یالږلږ ادا کی ، دچاحق چي یی اخستی وی ، هغه دی بیرته ورکی ، چاته چي یی تکلیف رسولی وی دهغه څخه دی معافی وغواړی ، لیکن که په خپلو کړو پښیمانه نه وی ، یاخود آئنده دپاره دغه ګناه پاته نه کی، نو دا توبه نه ده که څه هم زر واره په خوله توبه توبه کوی .

توبه برلب سبحه برکف دل پر از ذوقِ گناه """"""" معصیت راخنده می آید ز استغفار ما

(په خوله توبه په لاس کی تسبی ، زړه دګناه دشوق څخه ډک، زماپردی توبه باندی ګناه خنداوی کوی)
هرکله چي یوه بنده دلوړ ذکر سوی تفصیل په مطابق توبه وایسته نو ده که هرڅومره ګناهونه کړی وی دالله ﷻ محبوب بنده به جوړ سی ، اوکه چیری دوباره ورڅخه دانسانیت په تقاضاسره کومه ګناه وسی نو فوراً دی بیا توبه نوی کی ، دغفور او کریم ذات ﷻ د دربار څخه دی هر وخت ، هر وار، هره پلا او هره صحنه ددعا دقبلیدو امید ساتی .

این درگهِ مادرگهِ نومیدی نیست """""""""" صد بار اگر توبه شکستی باز آ

(زمادربار دنا امیدی دربار نه دی ، که سل واره دی توبه ماته کړه خو بیا راسه)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا ۖ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ

ای ایماندارو ! حلال نه دی تاسی ته چي په میراث کی وړی ښځي په زبردستی اومه بندوی دوی

لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ

په دی وجه چي واخلی د دوی څخه څیني هغه چي تاسی ورکړی دی مګرکه دوی وکړی بی حیایی ښکاره ،

وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا

او گذران کوی دښځو سره په ښه طریقه نو که تاسی دوی بدی گڼی نو شاید چی تاسی نه خوښوی یوشی

وَيَجْعَلَ اللّٰهُ فِيْهِ خَيْرًا كَثِيْرًا ﴿١٩﴾ وَاِنْ اَرَدْتُّمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ

او الله ﷻ ایښی وی په دی کی ډیر ښه والی ، او که بدلول غواړی دیوی ښځی په ځای دبلی ښځی

زَوْجٍ ۙ وَّاٰتَيْتُمْ اِحْدٰىهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَاْخُذُوْا مِنْهُ شَيْـًٔا ۭ اَتَاْخُذُوْنَهٗ

او ورکړی وی تاسی یوی ته ډیر مال نو مه اخلی دهغه څخه هیڅ شی ، آیا اخلئ تاسی

بُهْتَانًا وَّاِثْمًا مُّبِيْنًا ﴿٢٠﴾ وَكَيْفَ تَاْخُذُوْنَهٗ وَقَدْ اَفْضٰى بَعْضُكُمْ اِلٰى

دا په ناحقه او ښکاره گناه سره ، او څنگه دا اخستی سی او رسیدلی دی په تاسو کی

بَعْضٍ وَّاَخَذْنَ مِنْكُمْ مِّيْثَاقًا غَلِيْظًا ﴿٢١﴾

یو بل ته او اخستی ده دغه ښځو ستاسی څخه وعده پخه .

دآیتونو تړون: په لوړ نیو آیتونو کی دتوبی ذکر په یوه مناسبت سره راغلی وو تردی وړاندی دښځو متعلق داحکامو ذکر روان وو ، نو په دی آیتونو کی هم دښځو متعلق حکمونه دی ، دجاهلیت په زمانه کی به په ښځو باندی دخاوندانو دطرف څخه هم ظلم کیدئ او د دوی د وارثانو دطرفه څخه هم ، هرکله چی به دښځی خاوند مړ سو نو دخاوند وارثانو به مَنْ مانی (بابایی) کوله که به یی زړه غوښتل نو ددغه ښځی سره به یی په خپله نکاح کوله اویابه یی بل ته په نکاح ورکوله اوکه مینه به یی ورته نه وه نونه به یی ورسره پخپله نکاح کوله اونه به یی بل ته پریښووله ، قیدیانی به یی ساتلی ، ددی دپاره چی دخپلی آمدنی ذریعه یی جوړه کړی ، څکه چی پردی صورت به دوی یاخپل ټول مال إسباب دوی لره ورکوی ځان به یی ورڅخه خلاصوی ، اویابه هم دغه ډول په دی کورکی قیدی اوسیدی اوپه همدی حالت کی به دی ته مرگ راغی، خاوندانو به هم په خپلو ښځو ظلمونه کول ،که مینه به یی ورسره نه وه نو نه به یی دخاوندوالی حقونه ادا کول اونه به یی طلاق ورکوی ، تردی چی داخپل مال ورکی اوطلاق حاصل کی .

په دی آیتونوکی ددی خرابیو دبندولو بیان دی اوپه عَاشِرُوْهُنَّ سره یی خاص خاوندانو ته خطاب کړي دی او د وَاِنْ اَرَدْتُّمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ څخه تر مِّيْثَاقًا غَلِيْظًا پوری دا دوه آیتونه هم ددی مضمون تتمه ده .

لنډتفسیر: ای ایماندارانو! تاسی ته دا خبره حلاله نه ده چی دښځو (دمال یاجان) په زور سره مالکان جوړ سی «دمال مالك کیدل په دری قسمه دی یو دا چی ددی ښځی کوم شرعی حق په میراث کی دی ، هغه په خپله واخستل سی ، دی لره ورنه کړل سی ، دوهم داچی نکاح کولوته یی نه پریږدی چی دادلته مړه سی او مال یی ده ته پاته سی او یا ورته په خپل لاس څه مال ورکی ، دریم دا چی خاوندداسی وجی مجبوره کړی چی هغه ده لره څه مال ورکی ، نوبیابه یی دی پریږدی ، په اول اودریم صورت کی دجبر دقید څخه

دا فائده ده چی که دا کارونه بالکل دښځي په خوشحالی سره وی نو بیاجائز اوحلال دی ، او په دوهم
صورت کی دا جبر په واقع کی دنکاح څخه په منع کولوکی دی چی غرض ورڅخه مال اخستل وه نو څکه
یی په الفاظوکی ددی سره متصل کی ، نو په دی کی هم دغه فائده راووتله ، یعنی که دا په خپله خوښی
سره نکاح نه کوی نوبیا په دغه خلګو ګناه نسته ، او دجان مالك کیدل دا وه ، چی دمړی ښځی به یی
دمړی دمال په شان خپل میراث ګڼله ، په دی صورت کی دجبر قید واقعی یعنی دبیان دواقع دپاره دی ،
چی دوی به داسی کول ، مګر ددی دا مطلب نه دی چی که ښځه په خپله رضامندی سره خپل ځان دمړی
دمال په شان په میراثی ترکه جوړولو باندی راضی سی ، نو دا به بالکل هم دغه شان میراث اوملك
وګرځی ، داسی نه ده، او دا ښځی په دی غر ، سره مه قید وی چی هغه څه چی تاسی (یعنی په خپله
تاسی یاستاسی عزیزانو) دوی ته ورکړي دی دهغه څخه څه حصه (هم د دوی څخه) وصول کی (په دی
مضمون کی هم دری صورتونه راغله ، یو دا چی دمړی وارث دمړی ښځه نکاح کولو ته نه پریږدی ،
ددی دپاره چی دامالہ څه راکی ، دوهم داچی خاوند دامجبوره کی چی مال څه راکی نوبیابه یی پریږدم ،
دریم دا چی خاوند تر طلاق ورکولو وروسته هم دا تر هغه دبل سره نکاح کولوته نه پریږدی ، ترڅوچی ده
لره څه ورنه کی ، ددی دا اولنی صورت دلوړو صورتونو د دوهم صورت یو جزء دی او ددی دوهم صورت
دلوړو صورتونو دریم صورت دی او د لوړو صورتونو اولنی صورت او ددی صورتونو دوهم جلاجلادی)
مګر (په ځینو صورتونو کی د دوی څخه اخستل یادوی ته قیدول جائز دی هغه) دا چی دغه ښځی کوم
ښکاره بیکاره کارو کی (په دی کی هم دری صورتونه راغلل یوداچی دغه بیکاره حرکت ددی دخاوند
نافرمانی اوبدخویی وی، نوخاوندلره جائزدی چی دابغیردمال اخستلوڅخه نه پریږدی ، خودغه مال به
تر مهر زیات نه وی ، دوهم داچی دغه بیکاره حرکت ددی زناوی، نوداسلام په اول کی دحدودو
ترنازلیدو مخکی خاوندلره جائزوه چی په دی جرمانه کی ددی څخه خپل ورکړی مال واپس کی او دا
دکوره وباسی اوس داحکم منسوخ دی په زنا سره دمهروجوب نه ساقطیږی ، په دی دواړو صورتونوکی
به مال اخستی سی ، او دریم صورت داچی دغه بیکاره حرکت زناوی نوخاونده لره اودغه ډول نورو
وارثانو لره لکه چی درکوع په سرکی ذکر دی په طور دسزا دحاکم په حکم ښځولره په کورونوکی دننه
قیدساتل جائز وه ، بیا دا حکم هم منسوخ سو ، نو داقیدول به په طور دسزا وی ، په غرض دمال
وصولولو به نه وی نو دا استثناء مطلق په (عضل) سره به وی ، نه عضلِ مقید په غرض دتللو دمال سره)
(اوس مخ ته خاص خاوندانوته حکم دی) او ددی ښځوسره په ښه طریقه ګذاره کوی (یعنی په خوش
اخلاقی سره او د ډوډی اونفقی خبر یی اخلی) اوکه (دطبعیت په تقاضا سره) دوی ستاسی خوښی نه وی
(مګر د دوی دطرفه دناخوښی څه خبره نه وی واقع سوی) نو (تاسی دعقل په تقاضا داسی ګڼی اوبرداښت
کوی چی) تاسی یوشی نه خوښوی اوالله تعالی په دی کی څه لویه نفع (دنیوی یادینی) اینبی وی (مثلاً
داستاسی خدمت ګاره او آرام رسونکی اوهمدرده وی دادنیوی نفع ده یاددی څخه یو اولاد پیداسی په
کوچنیوالی کی مړسی یالوی سی اونیك وی چی دآخرت ذخیره سی یاپه کم ازکم درجه کی پرناخوښه شی

باندي دصبر كولو ثواب اوفضيلت خو به ضرور در ورسيږي) اوكه تاسي (دخپلې مينې په وجه) په ځای
ديوې ښځې (يعني اولنۍ) دوهمه ښځه كول غواړئ (او داولنۍ ښځې څه قصورنه وي) اوتاسي دغې يوې
ته (په مهركې يادغسې په بخښنه اوډالۍ كې) ډير مال وركړى وي (برابره خبره ده كه مودستي وركړى وي
اوكه دمهر دپاره په وعده كې مو وركړى وي) نوتاسي ددغه (وركړه سوي مال) څخه يوڅه (دښځې په
تنګولوسره) هيڅ هم (بيرته) مه اخلئ (اومعاف كول هم حكمًا واپس كول دي) آياتاسي دا (بيرته) اخلئ
(ددې پرذات باندي دنافرمانۍ يابدكارۍ) بهتان لګوئ او (ددې په مال كې) دصريح ګناه (يعني ظلم)
مرتكب كيږئ (برابره خبره ده كه دابهتان صراحةً وي اوكه دلالةً وي ، چې لوړ يوازې دنافرمانۍ اوبد
كارۍ په صورت كې ددې څخه دمال اخستو اجازت وو ، نو اوس ددې څخه مال اخلئ چې دخلګو په نظر
كې دا نافرمانه اوبدكرداره تصوركې اوداماليې ظلم ځكه دی چې ښځه يې په خوشحالۍ نه وركوي ، او
دهبې په صورت كې ظلم دی ځكه چې ښځه اوخاوند چې يوه اوبل ته يوشى هبه كې نو اوس يې دبيرته
اخيستو شرعًاهيڅ حق نسته اوكه بيرته يې اخلئ نو يوقسم غصب به وي اوبهتان هم په دې سره لازم
راځي ځكه چې بيرته اخستل ګويا داسې ويل دي چې دازما ښځه نه وه ، اوداځكه بهتان دی چې په دې
سره دا ښځه ددې سړي دښځوالۍ په دعوىٰ كې دروغجنه اوفاسقه وه) اوتاسي دا (وركړه سوي مال
حقيقةً ياحكمًا) څنګه اخلئ حال دا دی چې (سربيره په بهتان اوظلم ددې مال په واپس اخستوكې دوې
خبرې نورې منع كوونكې دي يوه داچې) تاسي ديوه بل سره بې حجابه يوځای سوي ياست (يعني
كوروالي موكړي دی ياخلوت صحيحه چې هغه هم په حكم دكوروالۍ كې دی ، په هرحال دی خپل ځان
تاسي ته ستاسي دلذتونو اوخوندونو داخستو دپاره سپارلی دی اومهرخو دغه ځان سپارلو معاوضه ده)
نو دهغه څخه نفع اخستل او هغه ته نفع نه رسول يا ورڅخه بيرته نفع اخستل دعقل سليم څخه بالكل
خلاف ده اوكه دغه مال دمهرنه وي بلكه بخشش وونوبيا دښځوالۍ اوخاوندوالۍ دغه بې حجابه يوځای
كيدل ددې دبيرته اخستو څخه منع كوونكې دی) او (دوهم مانع دادی چې) دغه ښځو ستاسوڅخه
يومضبوط اقرار (يعني محكمه وعده) اخستى ده (دغه عهد هغه دی چې دنكاح په وخت كې تاسومهرپر
خپل ځان اينبى وو اوعهدكول اوبيا دهغه خلاف كول هم دعقل په نزدبده خبره ده اوكه هبه يا بخشش وي
نو بياهم دغه بې حجابه يوځای كيدل ددې عهد دی ، او بيرته اخيستل يې منع دی ، غرض دا دی چې
ددې څلورو موانعو سره سره بيرته اخيستل ډيره بده خبره ده)

معلومات اومسئلې

(تراسلام مخكې په ښځو دكيدونكو ظلمونو بندول)

په دې درو آيتونوكې دهغه ظلمونو بنديزبيان سوي دی چې تراسلام مخكې پردې نازك قسم (يعني
ښځو) باندي كول كيده ، په دې كې يوډير لوى ظلم داووچې نارينه ووبه ځانونه دښځو دمال اوځان
مالكان ګڼل ښځه چې به دچاپه نكاح كې راغله نوده به يې دځان (روح) هم ځان مالك ګڼې اودخاوند
ترمرګ وروسته چې څنګه به وارثانو ددې دخاوند دمال ځانونه مالكان ګڼل دغسې به يې ددې ښځې هم

خاونه مالکان شمیرل، که به یی غوښتلی نو په خپله به یی ورسره نکاح کوله یادبل څخه به یی مال اخستی او هغه ته به یی په نکاح ورکوله ، دخاوند زوی چی دبلی ښځی څخه به وو ، هغه به هم په نکاح اخستله او چی ددوی دجان «روح» به یی څانونه مالکان گڼل نو مال خو بیخی هیڅ خبره نه وه او په دی وجه به پرښځو په سوونو ظلمونه کیدل ، مثلاً

اول ظلم: دا وو چی کوم مال به ښځی ته یوځای په میراث کی ورسیدی یادخپلوانو او دپلار دکور دطرفه به ورته دتحفی په ډول ورسیدی ، نو دا عاجزه به ددی ټول هرڅه څخه محرومه وه او دا ټول مال به دخاوند دکور نارینه وو هضم کوی.

دوهم ظلم به دا وو چی که ښځی به پرخپل مال قبضه وکړه نو دا به دنکاح کولو څخه په دی وجه منع کیده چی دا خپل دامال ددی کورڅخه دباندی یونسی ، بلکه چی دلته مړه سی او مال یی زمونږ په قبضه کی پاته سی.

دریم ظلم ، به په ځینو ځایونوکی دا هم کیدی چی ځینی وخت به دښځی هیڅ قصورنه وو ، خوفقط دخاوند به خوښه نه وه نو ددی ښځوحقونه به یی نه ادا کول، لیکن طلاق به یی هم نه ورلره ورکوی ددی دپاره چی داتنگه سی او خپل مهرکالی او نورڅه چی ورلره ده ورکړی دی، هغه بیرته ورواپس کی او که ورکړی یی لانه وی نوچی معاف یی کی وروسته ترهغه به یی پریږدی ، او ځینی وخت به خاوند طلاق هم ورکی خو بیا به یی هم داطلاقه کړی ښځه دبل سړی سره نکاح کولو ته نه پریښووله ، ددی دپاره چی دا مجبوره سی او مهر واپس کی اویاواجب الاداء مهر معاف کی.

څلورم ظلم ، به ځینی وخت داسی کیدی چی خاوند به مړ سو ، نو دده وارثانو به داکونډه نکاح کولوته نه پریښووله یا دجاهلانه شرم په وجه یاپه دی طمع چی ددی په ذریعه څه مال وصول کی ، دا ټول ظلمونه به په دی بنیاد باندی کیدل چی دښځی مال اوجان به دوی خپل ملکیت گڼی، قرآن کریم ددی فساد ریښی دبیخه وکښی اوتردی فساد لاندی چی کم ظلمونه کیدل دهغه ټولو دبندیز دپاره یی ارشاد وفرمایی.

يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَايَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَاۤءَ كَرْهًا.

ای ایماندارانو! ستاسی دپاره داحلال نه دی چی تاسی جبراً دښځو مالکان جوړ سی ، دجبر قید دلته په طور دشرط نه دی چی گوندی دښځو په رضامندی سره به د دوی مالکان جوړیدل صحیح سی ، بلکه دواقعی دبیان په طور دی چی دښځو دجان اومال بی دشرعی اوعقلی وجه څخه مالکانْ جوړیدل ظاهره خبره ده چی جبر کیدای سی ، په دی باندی عقل اوهوښ لرونکی یوه ښځه هم نه سی راضی کیدای «بحرمحیط» نوځکه شریعت په دی معامله کی ددی رضا اثر کونکی مقرره نه کړه ، که چیری یوه ښځه په ناپوهی سره دچاپه مملوکه جوړیدلو باندی راضی هم سی خو اسلامی قانون په راضی نه دی چی یو آزاد انسان دی دچا مملوك جوړ سی ، دظلم او فساد دمنع کولو عامه طریقه داده چی په صیغه دنهی سره ددی څخه منع وکړه سی ، لیکن په دی ځای کی قرآن کریم داعامه قاعده پریښووله په لفظ د لَايَحِلُّ سره یی ددی بیان وکی ، په دی کی ددیْ معاملی دسختی گناه والی برسیره دی طرف ته هم اشاره کیدی سی چی که چادیوی بالغی ښځی سره بغیر درضا او اجازت څخه نکاح هم وکړه نو دغه نکاح په شریعت کی

حلاله نه ده، بلکه په نیست به حساب وی ، په داسی نکاح سره نه دی دښځی خاوند کیدی سی اونه
دمیراث یانسب احکام پرجاری کیدی سی ، دغه شان که چایوه ښځه مجبوره کړه اوخپل ورکړی مهر یی
ورڅخه واپس واخستی یاواجب الاداء مهر یی په زورسره په معاف کی نو دا جبراً واپسی یامعافی په
شریعت کی معتبره نه ده ، نه دغه مال ددی سړی دپاره حلالیږی اونه واجب حق معاف کیږی ، او ددی
مضمون دزیات وضاحت دپاره یی ارشاد وفرمایی ، وَلَا تَعْضُلُوْهُنَّ لِتَذْهَبُوْا بِبَعْضِ مَآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ یعنی ښځی دخپلی
خوښی دنکاح کولوڅخه مه منع کوی ، په دی خیال چی کوم مال تاسی یاستاسی خپلوانو دوی لره په
طور دمهریا دتحفی ورکړي دی ، هغه بیرته ورڅخه واخلی ، دمهر په ورکولواوپه واپس اخستوکی دا
هم دا خله ده چی کوم مهر ورکول مقررسوي دی ، دغه په معاف کی ، غرض دا چی ورکړل سوی مهر
بیرته اخستل یاواجب الاداء جبراً معاف کول دا ټول ناجائز اوحرام دی او دغه شان حکم دتحفی اودمال
دبخښلو دی چی ښځی لره ورکړه سی ددی هم واپس اخستل خاوندلره یاوارثانولره حلال نه دی ،
دمالکانه ډول سره دویلو مطلب دادی چی که خاوندڅه کالی یابل داستعمال څه شی ښځی ته محض
عاریةً (په پور) داستعمال دپاره ورکړی وی ، دمالك کیدو دپاره نه وی نودغه شی دښځی په ملکیت کی
نه سی داخلیدی ، په دی وجه دهغه واپس کول منع نه دی ، تردی وروسته ، اِلَّآ اَنْ يَّاْتِيْنَ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ
وفرمایل ځینی داسی صورتونه یی ورڅخه وایستل ، په کوموکی چی خاوندته خپل ورکړی مال مهر
یانور واپس اخستل جائز کیږی ، معنٰی یی دا ده چی که دښځی څخه که کوم ښکاره بیکاره حرکت داسی
وسی چی دهغه په وجه سړی په طلاق ورکولو مجبوره سی، نوپه داسی صورت کی باك نسته چی که
خاوند ترهغه وخته پوری طلاق نه ورکوی ترڅو پوری چی دا ښځه دده ورکړی مهر اونور واپس نه کی
یاواجب الاداء مهرمعاف نه کی ، او دلته دلفظ فاحشه یعنی (بدنانبایسته) حرکت څخه مراد دحضرت
ابن عباس ﷺ اوحضرت عائشه ﷺ اوحضرت ضحاك ﷺ اونوروپه نزد دخاوند نافرمانی اودخاوند سره
بد زبانی کول دی ، او دابوقلابه اوحسن بصری ﷺ په نزد دفاحشه څخه مراد دلته بی حیایی او زناده
نو معنٰی یی دا سوه چی که ددی ښځو څخه دبی حیایی کار وسی او یا دوی په نافرمانی اوبدزبانی سره
راتلل کوی ، چی ددی څخه سړی مجبوره سی اوطلاق ته تیارسی نوچونکه قصوردښځودی په دی وجه
خاوندته داحق حاصل دی چی دی یی ترهغه وخته پوری په خپل نکاح کی بنده ساتی ترڅوچی ددی څخه
خپل مال وصول نه کی یامقرر مهر په معاف نه کی ، په مخکی دوو آیتونوکی هم ددی مضمون تفصیلی
بیان دی ارشاد دی چی کله دښځی دطرف څخه څه دسرکښی یابی حیایی کار ونه سی ، مګرخاوند خاص
دخپل طبعی خواهش اوخوشحالی دپاره موجوده ښځه پریږدی، بل واده کوا،غواړی نوپه دی صورت کی
که ده دمال خزانه هم دی لره ورکړی وی خوجائزنه دی چی دغه ورکړی مال یادهغه څه حصه دطلاق په
بدله کی ددی څخه واپس واخلی یامقرر مهرپه معاف کی ، ځکه چی دښځی قصورنسته اوپه کوم سبب
سره چی مهر واجبیږی ، هغه سبب هم پوره سوی دی یعنی دنکاح غوټه هم تړل سوي ده اوبی حجابه دیو
بل سره یو ځای سوی هم دی ، نو اوس ورکړی مال واپس اخستل یادمقرر مهرمعاف کولو هیڅ حق نسته

تردې وروسته يې ددې رقم دواپسى ظلم اوګناه په درومرحلو کې بيان کړه ، اول يې وفرمايل ، اَتَأْخُذُوْنَهٗ بُهْتَانًا وَّاِثْمًا مُّبِيْنًا يعنى آياتاسى، دا غواړې چې پرښځې باندې دزنا او نورو دبهتان لګولو ښکاره ګناه وکې دخپل مال دواپس اخستو لار جوړه کې ، يعني هرکله چې دا معلومه سوه چې ورکړې مال واپس اخستل يوازې په هغه صورت کې جائز دې چې کله ښځه ناښايسته حرکت وکې، نو اوس ددې ښځه مال واپس اخستل په حقيقت کې ددې اعلان کول دې چې دې کوم بېکاره حرکت بې حيايى اونور کړي دې ، که څه هم په خوله درباندې دزناتهمت ولګوې اوکه نه ، په هرحال دا دتهمت اوبهتان يوصورت دې چې ددې اِثْمًا مُّبِيْنًا يعني ښکاره لويه ګناه کيدل ظاهره . ه ، دوهمه جمله يې داارشاد وفرمايله وَكَيْفَ تَأْخُذُوْنَهٗ وَقَدْ اَفْضٰى بَعْضُكُمْ اِلٰى بَعْضٍ يعني اوس تاسې خپل مال : دوې څخه څنګه واپس اخستې سې هرکله چې فقط دنکاح غوټه نه بلکه صحيح خلوت اوبې حجابه يوځاى کيدل هم سوي دى ، ځکه چې په دې صورت کې که ورکړه سوې مال دمهر وي نو ښځه ددې پوره مستحقه اومالکه سويده ځکه چې دې خپل ځان خاوندته وسپارى ، او ...ى ددې دواپسې هيڅ معنٰى نسته اوکه ورکړې مال بخشش اوتحفه وي نو هم يې واپسي ممکن نه ده ځکه چې ښځه اوخاوند په خپل مينځ کې يوبل ته څه شي وبخښي دهغه واپسى نه شرعًا جائز ده اونه قانونًا ، غرض دا دې چې دښځوالى اوخاوندوالى تعلق دهبې په واپسى کې مانع دې ، او ددې مضمون په دريمه جمله کې يې ارشاد وفرمايى وَّاَخَذْنَ مِنْكُمْ مِّيْثَاقًا غَلِيْظًا يعني دې ښځو ستاسې څخه پوخ او محکمه عهد اخستى دې ددې څخه مراد دنکاح عهد دې، کوم چې دالله ﷻ په نامه دخطبې سره دخلګو په وړاندې ترل کيږي .

لنډه داچې دادښځوالى اوخاوندوالى عهداوميثاق اوديوبل سره دبې حجابه يوځاى کيدو څخه وروسته د ورکړې مال په واپس کولو کې دښځې مجبوره کول ښکاره ظلم اوزياتى دى مسلمانانو ته دذې څخه ځان ساتل لازمى دى .

وَلَا تَنْكِحُوْا مَا نَكَحَ اٰبَآؤُكُمْ مِّنَ النِّسَآءِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۭ اِنَّهٗ كَانَ فَاحِشَةً وَّمَقْتًا ۭ وَسَآءَ

اوپه نکاح مه اخلى هغه ښځې چې . نکاح اخستى دې ستاسې پلارانو مګر هغه چې مخکې سوې دې دا بې حيايى ده اوکار دغضب دې او ډيره ناکاره ،

سَبِيْلًا ۝ ٢٢ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّھٰتُكُمْ وَبَنٰتُكُمْ وَاَخَوٰتُكُمْ وَعَمّٰتُكُمْ وَخٰلٰتُكُمْ

لاره ده ، حرامى سوې دې په تاسې ستاسې ميندې او لونې اوخوندې اودپلار خوندې او دمورخوندې

وَبَنٰتُ الْاَخِ وَبَنٰتُ الْاُخْتِ وَاُمَّھٰتُكُمُ الّٰتِيْٓ اَرْضَعْنَكُمْ وَاَخَوٰتُكُمْ مِّنَ

او د ورور لونى ، او خور لونى او دکومو ميندو چې تاسې ته يې تې درکړې دې اوخوندې

الرَّضَاعَةِ وَاُمَّھٰتُ نِسَاۗىِٕكُمْ وَرَبَاۗىِٕبُكُمُ الّٰتِيْ فِيْ حُجُوْرِكُمْ مِّنْ نِّسَاۗىِٕكُمُ

درضاعت ستاسې ، اوستاسې دښځو ميندې او د دوې لونى چې ستاسې په پرورش کې دې کوم چې ستاسې

الَّتِي دَخَلْتُم بِهِنَّ فَإِن لَّمْ تَكُونُوا دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ

دښځو څخه پيدا دي دکومو ښځو سره چې تاسي کوروالي کړي دي ، اوکه تاسي ورسره کوروالي نه وي کړي نو بيا په تاسي څه ګناه نسته د دوی ،

وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَن تَجْمَعُوا بَيْنَ

په نکاح کی ، اوستاسي دزامنو ښځي کومې چې ستاسي دښا څخه وي او دا چې جمع کړي دوې

الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿۲۳﴾

خوندي مګر چې مخکې سوي دي بيشکه الله بخښنې والا مهربانه دي .

دآيتونوتړون: دلوړه څخه دجاهليت دبيکاره رواجونو ذکر را روان دي په دې کې يو رواج دا وو چې دخينو حرامو ښځوسره به يې نکاح کوله ، مثلاً دخپلې ميرې مورسره، يوه خور به يې په نکاح کې وه ، او دبلې خور سره به يې نکاح کوله او په دې مناسبت سره دنورو محرماتو ذکر هم دی ، دغه شان دغه خلګو به دهغه هلك دښځې سره نکاح حرامه ګڼله څوك چې به يې دزوی په شان وپالي ، ددی ابطال يې هم وفرمايي (يعني دا چې د دوی سره نکاح جائزه نه ده ، دا يې باطله کړه اونکاح يې ورسره روا کړه).

لنډتفسير: اوتاسي دهغه ښځو سره نکاح مه کوی دکوموسره چې ستاسي پلار(يانيکونو) نکاح کړي وي مګر(خير) کومه خبره چې تيره سوې ده ، هغه تيره سوې ده (په آئنده کې هيڅکله داسي مه کوی) بيشکه دا (خبره عقلاً هم) لويه بې حيايي ده او(دسليمو طبيعتونوپه نزدهم) ډيره دنفرت خبره ده او (شرعًاهم) ډيره بده طريقه ده، پرتاسي (دابنځې) حرامې کړه سوې دي (يعني ددوی سره نکاح کول حرام اوباطل دي ، او د دوی څوقسمونه دي ، **اول قسم** دنسب حراموالي دي چې هغه دا دي) ستاسي مندې اوستاسي لونې (په دې کې اصول او فروع ټول که په واسطه سره وي اوکه بې له واسطې وي ټول داخل دي) اوستاسي خوندې (برابره خبره ده که حقيقې وي اوکه دمور دطرفه وي اوکه دپلار دطرفه) اودپلار خوندې (په دې کې هم دغه درې سره قسمونه خوندې، عينې، علاتې، اخيافي راغلې) اوستاسي دمورخوندې (په دې کې هم ددغه درې سره قسمونه خوندې راغلې) اوستاسي دوروڼو لونې (ددغه درې سره قسمونو ورونوپه دې کې راغلې که په واسطه سره وي اوکه بې واسطې وي) اوستاسو دخوندولونې (په دې کې هم ددرې سره قسمونو خوندې اولونې راغلې که په واسطه سره وي اوکه بې واسطې وي) او **دوهم قسم** درضاعت حراموالي دي چې هغه دادي) ستاسوهغه مندې کومو چې تاسولره تې درکړي وي (يعني دايي مور) اوستاسوهغه خوندې چې ددې تې په وجه وي (يعني چې تاسوددغه انجونو دحقيقي يارضاعي مور شيدې څښلې وي يادوی ستاسي دحقيقي يارضاعي مور شيدې څښلې وي که څه هم په مختلفو

رختونوکی یی چنبلی وی) **او دریم قسم** حراموالی دخواښی والی دی (یعنی حراموالی بالمصاهره) هغه دادی: ستاسو دښځو مندی (په دی کی دښځی ټول زنانه اصول راغلل) اوستاسو دښځولوڼی (په دی کی دښځی ټول زنانه فروع راغلل) کومی چی (عادتًا) ستاسوپه پرورښت کی وی (مګرپه دی کی یوقیدهم دی هغه دا چی دغه انجونی) دهغه ښځو څخه (وی) دکوموسره چی تاسی کوروالی کړی وی (یعنی دیوی ښځی یوازی په نکاح کولو دهغه لورنه حرامیږی ترڅوچی کوروالی ورسره نه وی سوی) اوکه (لا) تاسی ددغو ښځو سره کوروالی نه وی کړی (که څه هم نکاح سوی وی) نو (دداسی بی بی دلور سره په نکاح کولو کی) تاسی ته څه ګناه نسته او ستاسی دهغه زامنو ښځی (هم حرامی دی) کومی چی ستاسی دنسل څخه وی (په دی کی دننه دټولو نارینه وو فروعو ښځی راغلی او دنسل دقید مطلب دا دی چی په خوله یی چاته زوی ویلی وی (لکه متبنی) نو دهغه بی بی حرامه نه ده) او دا (کارهم حرام دی) چی تاسی دوی خوندی (رضاعی وی اوکه نسبی وی په خپل نکاح کی) یو ځای کوی لیکن کوم چی (تردی حکم) مخکی سویدی (هغه معاف دی) بیشکه الله ﷻ دیر لوی بخښنی والا، لوی رحمت والا دی (چی په رحمت سره ګناه معاف کوی) او (دلته څلورم قسم هغه ښځی حرامی دی چی خاوندان یی وی ، خو دا بیان پاته دپنځمی پاری څخه شروع کیږی ، دلته چونکه څلورمه پاره ختمه سوه ځکه دغه بیان پاته سو، هلته یی وګوره)

معلومات اومسئلي: په دی آیتونوکی دمحرماتو یعنی دهغه ښځو دتفصیل بیان دی دکوموسره چی نکاح حرامه ده ، بیاځینی محرماتی هغه دی چی په هیڅ حال کی حلالی نه دی هغوته دهمیشه دپاره حرامی ویل کیږی اوځینی هغه محرماتی دی چی همیشه نه دی حرامی بلکی په ځینی حالتونوکی ورسره نکاح حلالیږی.

مشروع دری قسمونه محرماتی نسبی، محرماتی رضاعی، محرماتی بالمصاهره دا دهمیشه دپاره حرامی دی اوآخری یوقسم (چی دپنځمی پاری دسرڅخه یی بیان شروع کیږی) دا دبل په نکاح کی ښځی دی ، دوی ترهغه وخته پوری حرامی دی ترڅو پوری چی دوی دبل په نکاح کی وی .

وَلَاتَنْكِحُوْا مَانَكَحَ اٰبَآؤُكُمْ : دجاهلیت په زمانه کی په دی کی هیڅ باك نه وو اودپلارترمرګ وروسته به دده ښځی زوی په نکاح کوله په دی آیت کی الله ﷻ ددی بی شرمی اوبی حیایی دکارڅخه منع وفرمایله اودی ته یی دخدای پاك دناراضګی سبب ووایه ، ښکاره خبره ده چی داڅومره اخلاقی مرګ اودعمل خرابی ده کومی ته چی تریوی زمانی پوری مور ویل سوي ده، هغه دپلارترمرګ وروسته دښځی په ډول بیاساتی .

مسئله : په آیت شریف کی یی دپلار دنکاح سوی سره نکاح حرامه کړي ده ،په دی کی یی ددی خبری قید نه دی لګولی چی پلار ورسره کوروالی هم کړی وی ، نو په دی وجه دکومی ښځی سره چی دپلار نکاح قدر هم وسی نو د زوی دپاره هیڅکله هم حلاله نه ده ، دغه شان دزوی دښځی سره دپلار نکاح کول جائز نه دی که څه هم زوی ورسره یوازی نکاح قدر هم کړی وی ، قَالَ الشَّامِیْ وَتَحْرُمُ زَوْجَةُ الْاَصْلِ وَالْفَرْعِ بِمُجَرَّدِ الْعَقْدِ دَخَلَ بِهَا اَوْلَا (شامی وایی چی داصل او فرع دواړو ښځی حرامی دی په مجرد نکاح کولو سره دخول ورسره سوی اوکه نه .

مسئله: که پلار دیوی ښځی سره زنا کړی وی ، نو هم زوی ته ددغه ښځی سره نکاح کول حلال نه دی.
حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهٰتُكُمْ یعنی دخپلی مورسره نکاح کول حرام دی اوپه لفظ د اُمَّهٰتُكُمْ کی ټولی اناګانی (دپلار مندی او دمور مندی) داخلی دی .
وَبَنٰتُكُمْ دخپلو اصلی لوڼو سره نکاح حرامه ده ، او دغه ډول دلور او د زوی دلوڼو سره .
لنډه داده چی دلمسو کړو سو ټولو سره نکاح حرامه ده که دلور دطرفه وی اوکه د زوی دطرفه ، او دبچندری سره کومه چی دښځی سره راغلی وی او ددی ښځی دبل خاوند څخه وی ، ددی په نکاح کی تفصیل دی چی مخ ته راځی اوکوم هلك یاانجلۍ چی دده څخه پیدا نه وی ، په دی یی لوی کړی وی د دوی سره او د دوی د او لادو سره نکاح جائزه ده خو په دی شرط چی په بله طریقه حرمت نه وی راغلی ، دغه ډول که چا دیوی ښځی سره زناوکړه او دده دنطفی څخه چی کومه انجلۍ پیدا سی ، هغه هم دلور په حکم کی ده ، نکاح ورسره جائزه نه ده .
وَأَخَوٰتُكُمْ دخپلی حقیقی خور سره نکاح حرامه ده او دهغی خور سره هم چی علاتی (په پلارشریکه) وی او دهغی خور سره هم چی اخیافی (په مور شریکه) وی حرام دی .
وَعَمّٰتُكُمْ : دخپل پلار دحقیقی خوندو ، پلار شریکو او مور شریکو د درو سره وو نکاح حرامه ده .
وَخٰلٰتُكُمْ دخپلی مور دحقیقی خور، پلار شریکه اومور شریکه، هری یوی سره نکاح حرامه ده .
وَبَنٰتُ الْأَخِ ، د ورور دلوڼو سره که حقیقی وی اوکه په پلار شریك یاپه مور شریك ورور وی د دری وارو دلوڼو سره نکاح حرامه ده .
وَبَنٰتُ الْأُخْتِ او دغه ډول ددری سره وو قسمه خوندو دلوڼو سره نکاح حرامه ده .
وَأُمَّهٰتُكُمُ الّٰتِىٓ أَرْضَعْنَكُمْ : دکوموښځوچی تاسی شیدی چښلی دی، دغه هم دمور په حکم کی دی نکاح ورسره حرامه ده لږی شیدی وی اوکه ډیری ، یو وار یی چښلی وی اوکه ډیر وارونه ، خو رضاعت په ثابتیږی اوحرمت په راځی ، دی ته فقهاء ﷺ حرمت رضاعت وایی .
البته دومره خبره یادساتل په کار دی چی درضاعت حراموالی دکوچنیوالی په زمانه کی په شیدو چښلو سره راځی ، دنبی کریم ﷺ ارشاد دی ، اِنَّمَا الرَّضَاعَةُ مِنَ الْمَجَاعَةِ یعنی درضاعت حراموالی دهغه وخت په شیدو چښلو سره ثابتیږی ، په کوم وخت کی چی دکوچنی نشو اونما په شیدو سره وی (بخاری اومسلم) او دا موده دامام صاحب رحمه الله په نزدباندی دکوچنی دپیداکیدو څخه تر دوو نیموکالوپوری ده اودنورو فقهاوو ﷺ په نزد چی امام ابویوسف اوامام محمد رحمه الله هم په کی شامل دی ، تر دوو کالو پوری ده ، او په دی دامام محمد صاحب رحمه الله فتویٰ هم ده ، که یوه هلك یاانجلۍ تردی عمر وروسته دیوی ښځی تی ورودی نوحرمت درضاعت نه په ثابتیږی .
وَأَخَوٰتُكُمْ مِّنَ الرَّضٰعَةِ : یعنی درضاعت په قرابت چی کومی خوندی دی دهغوی سره هم نکاح حرامه ده ، تفصیل یی دا دی چی هرکله یو هلك یاانجلی درضاعت په موده کی دیوی ښځی شیدی وچښی نو دغه ښځه دده رضاعی مور سوه او ددی خاوند یی پلارسو ، او ددی ښځی نسبی اولاد دده خوندی اوورونه

سول او ددی ښځی خوندی ده خاله ګانی سوی او ددی لیورونه یی رضاعی اکاګان سول او ددی ښځی دخاوند خوندی ددی عمه ګانی سوی او ددی ټولو په خپل مینځ کی درضاعت حرمت ثابت سو، کوم قریبان چی دنسب په لحاظ سره حرام دی ، هغه درضاعت په لحاظ سره هم حرام دی ، دنبی کریم ﷺ ارشاد دی ، يَحْرُمُ مِنَ الرَّضَاعَةِ مَا يَحْرُمُ مِنَ الْوِلَادَةِ (بخاری) او دمسلم په روایت کی دی ، اِنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ مِنَ الرَّضَاعَةِ مَا حَرَّمَ مِنَ النَّسَبِ (مشکوٰة ص۲۷۳)

مسئله : که یوه هلك او یوی انجلۍ دیوی ښځی شیدی وچښلی نو ددی دواړو دیوه اوبل سره نکاح نه کیږی ، دغه ډول درضاعی ورور او درضاعی خور دلور سره هم نکاح نه کیږی .

مسئله : درضاعی ورور یادرضاعی خور دنسبی مورسره نکاح جائز ده اودنسبی خور درضاعی مور سره هم حلاله ده او درضاعی خور دنسبی خور سره هم او دنسبی خور درضاعی خور سره هم نکاح حلاله ده .

مسئله : درضاعت په ورځوکی په خوله یا پزه سره نس ته په شیدو تللوهم حرمت ثابتیږی که په بله لاره شیدی ور دننه سوی یا دشیدو ستن (انجکشن) ورولګول سوه نو درضاعت حراموالی نه په ثابتیږی .

مسئله : دښځی دشیدو څخه پرته دبل شی په شیدو مثلاً دحیوان په شیدو یادسړی په شیدو سره رضاعت نه ثابتیږی .

مسئله : شیدی که په دوا کی یادبزی ، غوا ، میږی ، په شیدو کی ګډی وی نو په دی سره به درضاعت حرمت هغه وخت ثابت سی کله چی دښځی شیدی په غالبی وی اوکه دواړه برابری وی نو هم حرمت درضاعت ثابتیږی ، لیکن که دښځی شیدی کمی وی نوبیانه ثابتیږی .

مسئله : که دسړی شیدی را ووتی نو په دی سره درضاعت حرمت نه ثابتیږی .

مسئله : که دشیدو چښلو شك یی وو نو په دی سره درضاعت حرمت نه ثابتیږی که یوی ښځی دیوه کوچنی په خوله کی تی کښیښنوی لیکن دشیدو دتلو یقین یی نه وی نو په دی سره درضاعت حرمت نه ثابتیږی ، او نکاح ورسره حلاله ده .

مسئله : که یوه سړی دیوی ښځی سره نکاح وکړه ، او بلی ښځی وویل چی ماتاسی دواړو ته تی درکړي دی ، نو که دوی دواړو ددی تصدیق وکی نو دنکاح فاسد کیدلو فیصله به وکړل سی اوکه دوی دواړو یی درواغجنه کی او ښځه دیندار ه خدای ترسه وی نو دنکاح دفاسدکیدلو فیصله به نه کول کیږی لیکن طلاق ورکول اوجلا کیدل ښه دی .

مسئله: درضاعت دحرموالی دثبوت دپاره د دوو دیندارو سړیانو شاهدی ضروری ده ، دیوه سړی اویوی ښځی په شاهدی سره رضاعت نه ثابتیږی لیکن معامله دحرامو اوحلالو ده ، په دی وجه احتیاط ښه دی تردی چی ځینی فقهاوو رحمهم الله دا تفصیل لیکلی دی چی که دیوی ښځی سره نکاح کول وی اویو دیندار ه سړی شاهدی ورکی چی دادواړه رضاعی خورورودی نو نکاح جائزه نه ده اوکه ترنکاح وروسته شاهدی وکی نو احتیاط په جلا کیدو کی دی بلکه که یوه ښځه هم ووایی نو بیا هم احتیاط په جلاکیدو کی دی .

مسئله : لکه څنګه چی د دوو دیندارو سړیانو په شاهدی سره درضاعت حراموالی ثابتیږی ، دغه شان دیوه

دینارسری او دوو دینارو ښځو په شاهدی سره هم ددی ثبوت راځی ، البته احتیاط په دی کی دی چی که دشهادت نصاب پوره هم نه وی خو دحراموالی څخه دخلاصیدو دپاره حرمت ته ترجیح ورکول کیږی.

وَاُمَّهٰتُ نِسَآئِکُمْ: دښځو مندی هم حرامی دی ، دلته په امهات کی تفصیل دی ، په دی کی دښځو اناګانی دپلار او مور دواړو دطرفه څخه ، نسبی وی اوکه رضاعی وی ټولی داخلی دی.

مسئله : لکه څنګه چی دنکاح سوی ښځی مور حرامه ده ، دغه شان دهغه ښځی مور هم حرامه ده چی دشك په وجه ورسره هم بستری سوی وی یادچاسره چی زناسوی وی یاچی کومی ښځی ته یی په شهوت سره لاس وروړی وی.

مسئله : په نفس نکاح کولو سره دښځی مور حرامه سوه ، دخول اونور ضروری نه دی.

وَرَبَآئِبُکُمُ الّٰتِیْ فِیْ حُجُوْرِکُمْ مِّنْ نِّسَآئِکُمُ الّٰتِیْ دَخَلْتُمْ بِهِنَّ : دکومی ښځی سره چی نکاح وسوه او ترنکاح وروسته یو ځای والی هم وسو نو ددی ښځی لور چی دخاوند څخه ده او دغه ډول لمسی. اوکروسی هم حرامی سوی د دوی سره نکاح کول جائز نه دی ، لیکن که یو ځای سوی نه وی ، یوازی نکاح سوی وی نو یوازی په نکاح سره دا ذکر سوی قسمونه نه حرامیږی ، لیکن تر نکاح وروسته که یی ورته په شهوت سره لاس وروړی یایی ورلره پټ اندام ته په شهوت سره وکتل نوداهم دیوځای کیدوپه حکم کی دی ، په دی سره هم وربانډی دغه ذکر سوی قسمونه حرام سوه.

مسئله: دلته هم په نِسَآئِکُم کی عاموالی دی نو دکومی ښځی سره چی دشك په وجه یوځای سوی وی یایی ورسره زناکړی وی ، هم دغه قسمونه په حرام سوه.

وَحَلَآئِلُ اَبْنَآئِکُمُ الَّذِیْنَ مِنْ اَصْلَابِکُمْ : دزوی ښځه حرامه ده او په دی کی لمسی کړوسی دزامنو اولونو ټول اولادونه هم داخل دی نو د دوی دښځوسره هم نکاح حرامه ده.

دمِنْ اَصْلَابِکُمْ په قید سره یی ورڅخه متبنّٰی وایستی ، نودمتبنّٰی دښځی سره نکاح حلاله ده او رضاعی زوی هم دنسبی زوی په حکم کی دی نو دهغه دښځی سره هم نکاح حرامه ده.

وَاَنْ تَجْمَعُوْا بَیْنَ الْاُخْتَیْنِ دوی خوندی په نکاح کی جمع کول هم حرامی دی ، حقیقی خوندی وی اوکه په پلارشریکی یامورشریکی خوندی وی یارضاعی خوندی وی ، داحکم ټولولره شامل دی ، البته دیوی ترطلاقولو وروسته (یاتر مړه کیدو وروسته) دبلی سره نکاح جائزه ده ، لیکن دا جواز ترعدی تیرولو وروسته دی ، دعدی په دوران کی نکاح جائزه نه ده.

مسئله : لکه څنګه چی دوی خوندی دیوه سړی په نکاح کی جمع کول حرام دی ، دغه ډول خاله ګانی خورزی ، وریری اونور هم په یوه نکاح کی جمع کول حرام دی.

قَالَ النَّبِیُّ ﷺ لَایُجْمَعُ بَیْنَ الْمَرْءَةِ وَعَمَّتِهَا وَلَابَیْنَ الْمَرْءَةِ وَخَالَتِهَا (بخاری اومسلم)

نبی کریم ﷺ فرمایلی دی نه دی جمع کیږی دپلارخور اووریره په یوه نکاح کی اونه دمورخور اوخورزه په یوه نکاح کی

مسئله : فقهاوو رحمهم الله دقاعدی کلیی په ډول سره داسی لیکلی دی چی هرهغه دوی ښځی چی یوه په کی نارینه فرض کړل سی اودهغه بلی سره یی نکاح جائز نه وی نو دغه دواړی په یوه نکاح کی نه سی جمع

کیدای ، اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ، یعنی په جاهلیت کی چی څه کیدل په هغه به اوس نه نیول کیږی ، دا الفاظ په وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَاؤُكُمْ آیت کی هم ذکرسوی دی ، اوهلته یې هم دا معنی ده چی په جاهلیت کی ښناسی څخه چه سوي دی ، هغه سوي دی ، اوس داسلام تر راوړلو وروسته په هغه نیول نسته ، او دآئنده دپاره ځان ورڅخه ساتل په کار دی ، دغه ډول که دحرمت دنزول په وخت کی دېلار منکوحه یا دوی خوندی دجا په نکاح کی وی نو جلاوالی ضروری دی او د دوو خوندو څخه به یوه لیری کوی

دحضرت براء بن عازب رضی الله عنه څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ ابوبرده بن نیار دیوه سړی دقتل دپاره په دی وجه لیږلی ووچی دغه سړی دپلار دښځی سره نکاح کړی وه (مشکوة ص۲۷۴)

دابن فیروز دیلمی څخه روایت دی ، دی دخپل پلار څخه نقل کوی چی کله زه مسلمان سوم نو دوی خوندی زما په نکاح کی وی ، زه دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سوم نو حضور ﷺ راته وفرمایل چی په دوی کی یوه طلاقه کړه او جلایی کړه اویوه دخان سره وساته (مشکوة ص۲۷۴)

ددی روایتونو څخه معلومه سوه چی څه رنګه چی داسلام په حالت کی داول څخه دپلار منکوحه او د دوو خوندو جمع کول جائز نه دی ، دغه ډول که دکفر په حالت کی یې داسی نکاح کړی وی ، نو داسلام راوړلو څخه وروسته دهغه باقی پاته کول جائز نه دی

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا تر اسلام مخکی چی هرڅه دی په ناپوهی سره کړی دی اوس داسلام تر راوړلو وروسته الله ﷻ دوی ته معافی کوی او په خپل رحمت سره دوی ته متوجه کیږی

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ

څلورمه پاره ختمه سوه

الدین العلم کمپوزنګ سنټر

تفسیر معارف القرآن د نصیراحمد احمدي لخوا سکین او

pdf سو. د دعا په هیله احمدي: واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

تفسیر

معارف القرآن

په قندهاري پښتوکی

(تالیف)

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع رحمة الله علیه

پښتو ترجمه کوونکي (ابو صدیق احمد .... مولوی نصیر احمد حقّانی)

تصحیح اوسمون... مولوی نصیر احمد (حقّانی) اومولوی آمین الله (حقّانی)

دکمپوز او ترجمي چارې .... الدین العلم کمپوزنگ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵۶)

پاره (۵)

خپرونکې

مکتبه حنفیه

فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)

کانسي روډ حاجي غيبي چوک کوئټه

چاپ ځای .... لاهور

مضمون	فهرست تفسیر معارف القرآن	صفحه

اللهم اختم لنا بالخیر والسعادة والبشارة والایمان

....

وَّالْمُحْصَنٰتُ مِنَ النِّسَآءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ۚ كِتٰبَ

اوخاوند والا ښځې مگر دکومو چې مالکان سی ستاسی لاسونه حکم وسو

اللّٰهِ عَلَيْكُمْ ۚ وَاُحِلَّ لَكُمْ مَّا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوْا بِاَمْوَالِكُمْ

دالله په تاسی او حلالی دی ستاسی دپاره ټولی ښځې د دوی څخه ماسوا په دی شرط چې طلب کوی دوی

مُّحْصِنِيْنَ غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ ؕ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ مِنْهُنَّ

دخپل مال په بدله په قید کی راوړلو ، نه مستی ایستلو لره بیا کومی چې په کار کی تاسی را وستلی ددی

فَاٰتُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ فَرِيْضَةً ؕ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيْمَا تَرٰضَيْتُمْ

ښځو څخه نو دوی ته ورکړی د دوی حق کوم چې مقرر کړل سوی دی گناه نسته په تاسی په دی خبره کی چې

بِهٖ مِنْۢ بَعْدِ الْفَرِيْضَةِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿۲۴﴾

راضي سی تاسی دواړه پخپل مینځ کی په هغه ، نو دمقررولو څخه بیشکه الله دی خبردار حکمت والا

دآیتونو ترون : په تیرو آیتونو کی دځینو ښځو سره دنکاح دحراموالی بیان وو ، اوس په دی ذکرسوی آیت کی دځینو هغه ښځو سره دنکاح دحلال والی بیان دی په کومو کی چې مسلمانانو ته شك پیښ وو ، مثلاً مینځه چې دمسلمانانو په قبضه کی راسی او ددی اولنی خاوند په دار حرب کی وی ، ددی سره د نکاح دشرطونو اومهر اونورو ذکر دی .

لنډتفسیر : دځلورمی پاری په آخری دوو آیتونو اوددی پنځمی پاری په دی ذکر سوی آیت کی دهغه ښځو ذکر را روان دی دکومو سره چې نکاح حرامه ده او ددی محرماتو(څو قسمونه دی چې دری قسمونه یی هلته ذکر سوه او .

(څلورم قسم) هغه ښځې دی چې خاوند والا دی مگر (په دی قسم کی) هغه مستثنیٰ دی کومی چې (شرعاً) ستاسی مینځې سی (اوددی حربی خاوند په دار حرب کی موجود وی، اودا دیو حیض کیدو یادحمل ترپیدا کیدو وروسته حلالی دی) (هدایه) الله ﷻ دا حکمونه پرتاسی فرض کړی دی اوددی ښځو څخه ماسوا نوری (باقی) ښځې ستاسی دپاره حلالی سوی دی ، یعنی داچې تاسی دوی دخپلو مالونو په ذریعه سره (په نکاح کی راوستل) غواړی (یعنی مهرپه نکاح کی ضروری دی او) داسی چې تاسی (دوی) ښځه جوړوی (چې شرطونه یی په شریعت کی مشهوردی مثلاً چې شاهدان هم په کی وی اونکاح تریو خاص وخته پوری هم نه وی ټړل سوی اونور) یوازی مستی ایستل مقصودنه وی (ددی په عموم کی زنا اومتعه ټول داخل دی که څه هم چې په دی کی هم مال خرخ کول کیږی) بیا (تر نکاح کیدو وروسته) په

کومه طریقه سره (دشریعت په معتبرو طریقو باندی) چی تاسی ددوی څخه نفع واخیسته نو دوی ته (د
دوی عوض) ددوی مهر ورکړی، څه چی مقرر سوی دی او (داسی مه ګنی چی په دی مقررکی به دهیڅ
قسم لکه دلمانځه اوروژی کمښت یازیاتوب ممکن نه وی بلکه) ترمقرر کیدو وروسته هم په څومره
(مقدار) باندی چی تاسی (ښځه اوخاوند) یوتربله رضا سی په دی کی پرتاسی هیڅ ګناه نسته (مثلاً
خاوند نورمهر زیات کی یاښځه یی کم کی اویایی معاف کی، هرډول جائزدی) بیشکه الله ﷻ ډیر
پوهیدونکی دی (ستاسی مصلحتونه ښه ورته معلوم دی) لوی حکمت والا دی (ددی مصلحتونو په
لحاظ سره یی احکام مقرر کړی دی که څه هم ستاسی په فکر کی نه راځی)

معلومات او مسئلی: وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ النِّسَآءِ : یعنی خاوندانو والا ښځی یی هم حرامی کړی دی ترڅو پوری چی
یوه ښځه دچاپه نکاح کی وی ، بل سړی ددی سره نکاح نه سی کولی ددی څخه په واضح ډول سره
دامعلومه سوه چی دیوی ښځی په یووخت کی ډیر خاوندان نه سی کیدی ، ددی دور ځینی جاهلان اوبی
دینه وایی چی کله نارینه ووته تریوی دزیاتو ښځو اجازت دی نو ښځوته هم تر یوه دزیاتو خاوندانو
اجازت په کار دی ، دا مطالبه ددی آیت شریف څخه بالکل خلاف ده ، داسی دجهالت خبری کوونکی
خلګ په دی نه پوهیږی چی دسړی دپاره دښځو ډیروالی خویو نعمت دی، چی په هرمذهب اوملت کی
جائز ګڼل سوی دی اودانسان تاریخ پرشاهد دی ، لیکن دښځی دپاره په یوه وخت کی تریوه زیات
خاوندان کیدل ددی ښځی دپاره هم یومصیبت دی اوکوم دوه سړیان چی دیوی ښځی خاوندان جوړ سی
دهغو دپاره څومره عار اوشرم دی اودارنګه په دی کی دیوکوچنی دنسب دثابتیدو هم کومه لاره پاته نه
سوه ، کله چی ډیر سړیان دیوی ښځی څخه فآئده واخلی، نوددی څخه پیدا کیدونکی اولادبه دچا اولاد
ګڼل کیږی ، نوپه دی وجه دابد ترینه مطالبه هغه خلګ کولی سی څوک چی سراسر دانسانیت دښمنان
وی اودچا څخه چی دغیرت اوحیا جنازه وتلی وی، داسی خلګ راتلونکی نسل داولاد، مور اوپلار
دحقونو درحمتونو څخه محرومه کول غواړی، چی کله نسب ثابت نسی نودیوه اوبل په مینځ کی
دحقوقو اوفرآئضو ذمه واری پرچا وراړول کیږی ، که خالص په طبعی اوعقلی اعتبار سره وکتل سی
نوهم دیوی ښځی دپاره دډیرو خاوندانو جوازپه نظر نه راځی .:

(۱) دښځوالی اوخاوندوالی بنیادی مقصد اولاد پیدا کیدل دی نو په دی اعتبار سره ډیری ښځی دیوه
سړی څخه حاملی کیدی سی، لیکن یوه ښځه دډیرو سړیانو څخه نسی حامله کیدی، داخو یوازی دیوه
څخه حمل اخلی نوچی خاوندان ډیروی نودپاته خاوندانو قوت به داغسی ضآئع کیږی ، یوازی دشهوت
پوره کیدو څخه پرته به دوی ته هیڅ فائده حاصله نه وی .

(۲) په تجربه اومشاهده سره ثابته سوی ده چی ښځه دسړی په مقابله کی صنف نازك (کمزوری قسم) دی
دادکال په اکثره حصه کی دنفع اخیستو قابله هم نه وی، په ځینو وختو کی خودی ته دیوه خاوند حقونه
اداکول هم ګران وی، بلکه ناممکن وی ، نوچی لا ډیر سی بیابه څه کوی ؟

(۳) کله چی نارینه دجسمانی قوّت په اعتبار سره د ښځی په مقابله کی زیات صحت مندی دی ، په دی وجه
که دیوه سړی جنسی قوت ترعادت زیات وی اوپه یوه ښځه باندی دده تسلی نه کیږی نوده ته په جائزه

طریقه ددوهمی اودریمی نکاح اجازت په کار دی اوکه داسی نه وی نوپه ناجآئزه طریقه اختیارولو سره به دی توله معاشره مرداره کی، لیکن دښځی څخه دداسی معاشری دمرداریدو بیره کمه ده ، په اسلامی شریعت کی ددی مسئلی اهمیت دومره زیات دی چی نه یوازی داچی دیوه خاوندپه موجودگی کی دی ته دبلی نکاح کولو اجازت نسته ، بلکه چی کومه ښځه یوخاوند طلاقه کړی یاور څخه مړ سی ، نو تر عدی تیریدو پوری ورته دبل سره د نکاح کولو اجازت هم نسته .

اِلَّا مَامَلَکَتۡ اَیۡمَانُکُمۡ: داجُمله د وَالۡمُحۡصَنٰتُ مِنَ النِّسَآءِ څخه اُستثناء ده مطلب یی دادی چی دخاوند لرونکی ښځی سره دبل سړی نکاح کول جآئزنه دی ، مگرداچی کومه ښځه‌دمینځی په شکل کی لاس ته ورسی، چی ددی صورت دادی چی مسلمانان ددارِ حرب دکافرانو سره جهاد وکړی اودهغه ځای څخه یوڅه ښځی په قیدراولی، نوپه دوی کی چی کومی ښځی داراِسلام ته را وستل سوی اوخاوندان یی په دارحرب کی پاته سول نو ددغی ښځی نکاح دارِ اسلام ته په راتلوسره دخپل زوږ خاوند څخه ختمه سوه، اوس که دغه ښځه کتابیه یامسلمانه وی نو ددی سره په داراسلام کی دمسلمان نکاح کیدای سی ، اوکه امیر المؤمنین ددی څخه مینځه جوړه کړی او یو فوجی سپاهی ته یی دغنیمت دمال په تقسیمولو کی ورکړی نو هم ددی څخه نفع اخیستل جآئز دی ، لیکن دانکاح یانفع اخیستل دیوه حیض تر راتلو وروسته جآئز دی ، اوکه حمل یی وی نودحمل تر پیدا کیدو وروسته جآئز دی .

مسئله: که یوه کافره ښځه په دار الحرب کی مسلمانه سی اوخاوندیی کافروی، نوددرو حیضو ترکیدو وروسته به دادهغه د نکاح څخه ووزی .

مسئله : اوکه په دار الاسلام کی یوه کافره ښځه مسلمانه اوخاوندیی کافروی، نوشرعی حاکم به ددی خاوند ته اسلام وړاندی کړی، که دمسلمانیدو څخه یی انکار وکی نوقاضی به د دواړو په مینځ کی جلاوالی را ولی ، او دا جلاوالی به طلاق شمیرل کیږی ، تردی وروسته چی عده یی تیره سی نو دغه ښځه بیادمسلمان سره نکاح کولی سی .

کِتٰبَ اللّٰهِ عَلَیۡکُمۡ : یعنی دکومو محرماتو ذکرچی وسو ددی حراموالی دالله ﷻ دطرف څخه سوی دی ، قَالَ الۡقُرۡطُبِیُّ اَیۡ حُرۡمَةُ هٰذِهِ النِّسَآءِ کِتَابًا مِّنَ اللّٰهِ عَلَیۡکُمۡ یعنی ددی ښځو حراموالی دالله ﷻ دطرف څخه په تاسی فرض سوی دی وَاُحِلَّ لَکُمۡ مَّاوَرَآءَ ذٰلِکُمۡ :یعنی کوم محرمات چی تر اوسه پوری ذکرسوه ددی څخه پرته نوری ښځی ستاسی دپاره حلالی دی مثلاً داکا لور، دخاله لور، دماما لور، مامی اوچاچی ددوی دخاوندانو دطلاق یاوفات ورکولو څخه وروسته، په دی شرط چی داذکر سوی قسمونه په کومه بله طریقه سره حرام سوی نه وی او دمتبنّٰی ښځه چی کله دی طلاق ورلره ورکی یادی وفات سی که ښځه مړه سی نو ددی دخور سره هم نکاح کیدی سی او داسی نور بی شمیره صورتونه دی چی دا ټول د مَّاوَرَآءَ ذٰلِکُمۡ په عموم کی داخل دی .

مسئله : په یوه وخت کی ترڅلورو زیاتی ښځی په نکاج کی ساتل جآئزنه دی ددی تفصیلی بیان دسورةِ نسآء په سرکی تیر سوی دی .

ددی آیت څخه څوك باید په دی غلطی کی ونه لویږی چی د «مَّاوَرَآءَ ذٰلِکُمۡ» په عموم کی بغیردکمی پابندی څخه د ښځی سره نکاح کول جآئزدی ، دارنگه دیری محرماتی هغه هم دی چی دهغو ذکرپه احادیثو کی

دی اودهغو طرف ته په دی آیتونو کی اشاری هم دی چی مونږ یی په تفسیر کی ورسره ورسره ذکر کړی دی ، اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِکُمْ: یعنی دمحرماتو دابیان ستاسی ذپاره ځکه وسوچی په خپلو مالونوسره حلالی ښځی ولټوی اوپه خپله نکاح کی یی راولی ، ابوبکر جصاص په احکام القرآن کی لیکی چی ددی ځخه دوی خبری معلومی سوی یوه داچی بغیر دمهره ځخه نکاح نه سی کیدی (تردی چی که ښځه اوخاوند دیوه او بل سره داسی اقرار وکړی چی نکاح به بی له مهره وی نوهم به مهر پرلازمیږی چی تفصیل یی دفقهی په کتابونوکی دی) دوهمه خبره دامعلومه سوه چی مهرهغه شی په کار دی کوم شی ته چی مال ویل کیږی دحنفیانو مذهب دادی چی ترلسو درهمو کم مهر نه سی کیدی یو درهم دری نیمی ماشی سپین زر دی .

مُحْصِنِيْنَ غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ : یعنی دخپلو مالونو په ذریعه حلالی ښځی طلب کړی اوداسی وګڼئ چی دښځو لټول دپاکدامنی حاصلولو دپاره دی چی دنکاح مهم مقصددی نود نکاح په ذریعه دغه شی حاصل کړی ، په مال خرڅ کولو سره دزنا دپاره ښځی مه تلاش کوی ، ددی ځخه معلومه سوه چی که څه هم زنا کار هم مال خرڅوی لیکن دغه مال خرڅول هم حرام دی ، او ددغه مال په ذریعه چی کومه ښځه حاصله کړل سی دهغه ځخه فآئده اخیستل هم حلال نه دی ، په لفظ دغَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ زیاتولو سره یی دزنا دمنع کولو سره سره دی طرف ته یی هم اشاره وفرمایله چی په زنا کی یوازی شهوت ادا کول او اوپه تویول وی ځکه چی په دی سره اولاد طلب کول او دنسل باقی پاته کیدو اراده نه وی مسلمانانوته پاکدامن اوسیدل اودانسانانو دنسل زیاتولو دپاره خپل قوت پرځای خرڅول پکار دی چی ددی طریقه مِلك د نکاح اوملك دیمین دی (یعنی ښځه اومینځه)

فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ مِنْهُنَّ فَاٰتُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ فَرِيْضَةً : یعنی تر نکاح وروسته دکومو ښځو ځخه چی نفع اخلی نو مهر یی ورکوی ، دا دمهر ورکول په تاسی باندی فرض کړل سوی دی ، په دی آیت کی دنفع اخیستو ځخه مراد دښځو سره یوځای کیدل اوکوروالی کول دی که یوازی نکاح وسی اورُخصتی نه وي سوی اوخاوندته دنفع اخیستو موقع ونه رسیږی، بلکه تر واده کیدو مخکی طلاق ورکړی نو نیم مهر واجبیږی ، اوکه دنفع اخیستو موقع ورته ورسیږی نوپوره مهر واجب سو ، په دی آیت کی یی خاصه توجه راګرځولی ده چی کله دیوی ښځی ځخه نفع واخیستل سوه نو ددیٰ مهر ورکول په هرډول سره واجب سوه ، په دی کی کوتاهی کول داسلامی شریعت ځخه خلاف دی اوانسانی غیرت هم داغواړی چی کله دنکاح مقصد حاصل سو نو دښځی په حق کی کوتاهی اوځان دوری دوری کول نه دی په کار ، البته شریعت ښځی ته دا حق هم ورکوی چی که مهر عام وی ، په معلومه نیټه نه وی نو دمهر تزوصئولولو پوری دادخاوند سره دتلو ځخه هم انکار کولی سی .

دمتعی حراموالی: داستمتاع دلفظ ماده م ،ت، ع ده چی معنی یی ده فآئده حاصلول ، دیوه سړی ځخه یادده دمال ځخه فآئدی حاصلولوته استمتاع وایی ، دعربی دقاعدی په بنآء سره دیوی کلمی په ماده کی د س ، ت په زیاتولو سره دطلب او حاصلولو معنی پیدا کیږی، نو ددی لغوی تحقیق پربنیاد باندی د فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ : ساده معنی دټول امت په نزد باندی هم دغه ده، کومه چی مونږ لوړه بیان کړی ده ، لیکن یوه فرقه وایی چی ددی ځخه اصطلاحی متعه مراد ده ، او ددی خلګو په نزد دا آیت دمُتعی دحلالیدو

دپاره دلیل دی ، حال دا دی مُتعه چی څه ته وایی ، ددی صفا رد دقرآن کریم ددی لوړ آیت په لفظ د مُحْصِنِیْنَ غَیْرَ مُسٰفِحِیْنَ سره کیږی چی تشریح یی مخ ته راغی .

مُتعه اصطلاحی دکومی دجواز چی یوه فرقه دعوه کوی ، دا ده چی یو سړی یوی ښځی ته ووایی چی د دومره ورځو دپاره د دومره پیسو یافلانی جنس (شی) په عوض کی زه ستا سره مُتعه کوم ، داصطلاحی مُتعی ددی آیت سره هیڅ تعلق نسته ، یوازی داشتقاق دمادی په کتوسره یی دغه فرقه دعوه کوی چی ددی آیت څخه دُمتعی دحلالوالی ثبوت راوزی .

اوله خبره خوداده چی کله ددوهمی معنی دکم ازکم یوڅه احتمال وی (اوزمونږ په نزدخو متعینه ده) نو دثبوت لاربی بیاڅه ده؟ دوهمه خبره دا ده چی قرآن مجید دمحرماتو دذکر کولو سره وفرمایل چی ددی پرته دځیلو اصولو په ذریعه حلالی ښځی لټوی ، په داسی حال کی چی اوبه بیونکی نه وی یعنی یوازی شهوت پوره کول مقصودنه وی ، او ددی سره سره یی دمُحصنین قید هم لګولی دی ، یعنی دا چی دپاکدامنی خیال ساتونکی وی ، مُتعه چی کله دمخصوص وخت دپاره کول کیږی نوپه دی وجه په دی کی مقصدنه اولاد وی اونه کور آبادول ، اونه پاکدامنی حاصلول ، په دی وجه دکومی ښځی سره چی مُتعه وکړل سی نو دا مخالف فریق یی په میراث کی حصه لرونکی هم نه منی ، او دمعلومو ښځو په شمیر کی یی هم نه راولی اوچی کله یی مقصد یوازی شهوت پوره کول وی په دی وجه سړی اوښځه دنوو نوو یارانو په لټه کی وی ، نو چی حال دا سو بیاخو مُتعه دپاکدامنی ضامنه نه ده بلکه دښمنه ده .

صحب دهدایی دحضرت امام مالك رحمه الله طرف ته نسبت کړی دی چی دهغه په نزد مُتعه جائزه ده ، لیکن دا نسبت بالکل داسی نه دی ، لکه چی دهدایی شارحانو اونورو مشرانو ددی وضاحت کړی دی چی دهدایی والا څخه سهوه سوی ده ، البته ځینی خلګ دادعوه کوی چی حضرت ابن عباس رضی الله عنه ترآخره پوری دمُتعی دحلالوالی قآئل وو ، حال دا دی چی داسی نه ده ترمذی په باب د مَاجَآءَ فِی نِکَاحِ الْمُتْعَةِ کی دوه حدیثونه نقل کړی دی . اولنی حدیث دا دی .

عَنْ عَلِیِّ ابْنِ اَبِیْ طَالِبٍ اَنَّ النَّبِیَّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ نَهٰی عَنْ مُتْعَةِ النِّسَآءِ وَعَنْ لُحُوْمِ حُمُرِ الْاَهْلِیَّةِ زَمَنَ خَیْبَرَ .

دحضرت علی رضی الله عنه څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ دخیبردغزاپه موقع دښځوسره دمتعی کولوڅخه او دکورنیوخرودغوښودخوړلوڅخه منع فرمایلی ده، دحضرت علی رضی الله عنه داحدیث په بخاری اومسلم کی دی .

دوهم حدیث دا دی کوم چی ترمذی نقل کړی دی . عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضی الله عنه قَالَ اِنَّمَا کَانَتِ الْمُتْعَةُ فِیْ اَوَّلِ الْاِسْلَامِ حَتّٰی اِذَا نُزِلَتِ الْاٰیَةُ اِلاَّ عَلٰی اَزْوَاجِهِمْ اَوْمَا مَلَکَتْ اَیْمَانُهُمْ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رضی الله عنه فَکُلُّ فَرْجٍ سِوَاهُمَا فَهُوَ حَرَامٌ .

دحضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت دی ، دی فرمایی چی متعه داسلام په اوله زمانه کی روا وه تردی چی نازل سودا آیت کریمه ، اِلاَّ عَلٰی اَزْوَاجِهِمْ اَوْمَامَلَکَتْ اَیْمَانُهُمْ : نو هغه منسوخه سوه تر دی وروسته حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمایی چی دشرعی ښځی او شرعی مینځی څخه پرته دهرقسم شرمګاه څخه فآئده اخیستل حرام دی .

البته دومره خبره ضرورده چی حضرت ابن عباس رضی الله عنه تریوڅه وخته پوری مُتعه حلاله ګڼله خوبیا دحضرت علی رضی الله عنه به پوهولو (لکه چی په صحیح مسلم ص ۴۵۲ کی دی او ددی آیت شریف اِلاَّ عَلٰی اَزْوَاجِهِمْ اَوْمَامَلَکَتْ

أَيْمَانُهُمْ څخه په خبریدو باندی یی رجوع وفرمایله ، لکه چی دترمذی په روایت کی دی کوم چی لوړ ذکر دی دا هم عجبه خبره ده چی کومه فرقه دمتعی دحلالوالی قآئله ده ، سره ددی چی دحضرت علی رضی الله عنه سره محبت کونکی او دهغه فرمانبرداره ده په دی مسئله کی دهغه څخه هم مخالفه ده ، فَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ : یعنی ډیر ژر به په ځان پوه سی)

صاحب دروح المعانی دقاضی عیاض رحمه الله څخه نقل کوی چی دخیبر تر غزا مخکی مُتعه حلاله وه بیادخیبر په غزاکی حرامه کړل سوه تردی وروسته دفتح مکی په ورځ حلاله کړل سوه لیکن بیادری ورځی وروسته دهمیشه دپاره حرامه کړل سوه ، دغه ډول داخبره هم دفکر کولو قابله ده چی دالله تعالی فرمان دی وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ۞ إِلاَّ عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَامَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ (المؤمنون ۵-۶) (هغه خلګ چی دوی دخپلو عورتونو حفاظت کوی مګر نه دخپلو بیبیانو اوخپلو مینځو څخه ، نو په داسی خلګو هیڅ ملامتیا نسته) دا داسی واضح ارشاد دی چی په دی کی دهیڅ قسم تاویل ځای نسته ددی څخه دمُتعی حراموالی صفا ښکاره دی ، ددی په مُقابله کی په ځینو عجیبو قرآئتونو پناه اخیستل بالکل غلط دی ، لکه چی مخکی عرض سوی دی د اِسْتَمْتَعْتُمْ څخه دمتعی اصطلاحی مراد داخیستو هیڅ قطعی دلیل نسته محضی یواحتمال دی اودا احتمال د إِلاَّ عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أَوْمَامَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ قطعيّ الدّلالت سره هیڅ کله ټکر نه سی خوړلی اوکه فرض کړه دواړه دلیلونه په قوت کی برابر سی نو بیابه ټکر دحلت اوحرمت راسی نو که فرض کړه دا ټکر هم ومنل سی نوبیا دعقلِ سلیم تقاضا دا ده چی حرام ته دی پرمباح باندی ترجیح ورکړه سی .

مسئله : دمُتعی دنکاح په شان سره وقتی.نکاح هم حرامه اوباطله ده ، وقتی نکاح دا ده چی تر یوی مقرری نیتی پوری نکاح وکړل سی او په دی دواړو کی فرق دا دی چی په متعه کی لفظ دمُتعی ویل کیږی او وقتی نکاح په لفظ د نکاح سره وی .

وَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْم بَعْدِ الْفَرِيضَةِ : دآیت ددی جملی مطلب دا دی چی په خپل مینځ کی ترمهر مقرر کولو وروسته دامقرر سوی مهر یوداسی آخری فیصله سوی شی نه دی چی په دی کی اوس کموالی یا زیاتوالی جآئزنه دی بلکه خاوند پرمقرر سوی مهر باندی دخپل طرفه څخه زیاتوالی هم کولی سی ، اوښځه که وغواړی نو دزړه په خوشحالی سره لږیاټول مهر معاف کولی هم سی ، دالفاظو دعام والی څخه دا هم معلومه سوه چی که ښځه خپل مهر نَسْيًا کړی یعنی ووایی چی خیردی ماته به یی بیاوروسته راکړی نو هم جآئزدی اوګناه په کی نسته .

إِنَّ اللهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا : دآیت په ختمیدو باندی یی ددی جُملی په زیاتولوسره یی یوه داخبره وښوله چی الله تعالی په هرڅه خبردی نوپه دی ذکرسوو حکمونوکی که یوسړی خلاف ورزی وکړی ، نوکه څه هم ددی خبر قاضی ، حاکم یابل چاته نه وی لیکن الله تعالی دهرڅه څخه خبردی دده څخه په هرحالت کی بیریدل په کاردی ، اودایی هم وښوول چی کم احکام بیان سول ددی ټولو بناء پرپیو حکمت باندی ده ، حکمت هغه باریکی خبری ته وایی چی هرسړی نه په پوهیږی ، دحلالوالی اوحراموالی کوم احکام چی په دی آیتونوکی ذکردی ، ددی وجه که دچاپه خیال کی راځی اوکه نه خوپرهر حال ددی منل لازمی دی ځکه چی

كه مونږ ته يې وجه معلومه نه وي نو صاحب دحكم الله جلّ شانه ته خو معلومه ده چې عليم او حكيم دی ، ددې دور ډير جاهلان تعليم يافته دالله ﷻ دحكمونو وجهې لټوي نوكه كومه وجه يې ورته معلومه نه سي نومعاذ الله دخدای پاك هغه حكم نامناسب يا ددورِ حاضر دغوښتونو څخه مخالف ګڼي او پاته يې كړي، په دې الفاظو سره الله ﷻ ددې خلګو خولې بندې كړې دي اودايي ورته ښوولي دي چې تاسي ناپوه ياست، الله ﷻ پوه دی ، تاسي نه په پوهيږئ ، الله ﷻ حكيم دی ، خپله پوهې دحقوالې دپاره اصل مه جوړوئ ، الله ﷻ عليم دی اوعلم يې پوره اودحكمت څخه ډك دی .

وَمَن لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنكُمْ طَوْلًا أَن يَنكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِن

او څوك چې نه لري طاقت په تاسي كې ددې چې نكاح وكړي دبيبيانو مسلمانانو سره نو

مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُم مِّن فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ۚ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُم ۚ

نكاح دې وكړي دهغوی سره چې ستاسي دلاس مال دي چې ستاسي مينځې دي مسلمانانې اوالله ته ښه معلومه ده ستاسي مسلماني

بَعْضُكُم مِّن بَعْضٍ ۚ فَانكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ

تاسي پخپل مينځ كې يو ياست ، نو د دوی سره نكاح كوئ ، د دوی دمالكانو په اجازه سره او وركوئ دوی ته

أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ

مهر د دوی موافق د دستور چې په قيد كې را وستونكې وي نه مستې ايستونكې او نه پټه يارانه

أَخْدَانٍ ۚ فَإِذَا أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ

كوونكې ، بيا چې كله دوی په قيد كې راغلې نو كه وي كړو دبې حيايې كار نو په دوی

نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ

نيمه سزا ده دبيبيانو سزا څخه دا په دې وجه دې چې څوك په تاسي كې بيريږي

الْعَنَتَ مِنكُمْ ۚ وَأَن تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَّكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٥﴾

دتكليف ورپيښيدو څخه ، او كه صبرو كړئ نوښه دي ستاسي په حق كې او الله بخښنې والا مهربانه دی

دآيتونو تړون : دمخكې څخه چې كله دنكاح احكام راروان دي په دې وجه ددې په مناسبت سره دشرعي مينځو سره د نكاح كولو ذكر شروع سو او بيايې ددوی په اړوند دحد حكم هم بيان كې چې دمينځې اومريې حد دآزادې ښځې او سړي څخه مختلف وي .

لنډتفسير: اوکوم سړي چي په تاسي کي پوره قدرت اوطاقت نه لري دآزادو مسلمانو ښځو سره دنکاح
کولو نوهغه دي په خپل مينځ (والاوو) کي دمسلمانانو مينځوسره کومي چي ستاسي (خلګو) شرعاً معلو
کي دي نکاح دي کوي (ځکه چي اکثره دمينځو مهر اونور شيان کم وي اودغريبانو سره په نکاح کولوکي
شرم هم نه کوي) او (دمينځو سره په نکاح کولوکي دي شرم نه کوي، ځکه چي ددين په وجه کيدي سي
چي دوي ترتاسي هم ښه وي ځکه چي دښه والي مدار پردين اوايمان دی او) ستاسي دايمان پوره حالت
الله تعالى ته معلوم دی (چي کوم په کي اعلى دی اوکوم ادنى ، ځکه چي ددی تعلق دزړه سره دی اود زړه
پوره علم الله ﷻ ته دی ، اوپه دنياکي خودعار (شرم اوپيغور) زياته وجه دنسب فرق دی اوپه دي کي
خودټولو انسانانو پيدا ينبت دحضرت آدم اوحوا ﷺ څخه دی او په دي اعتبار سره) تاسي ټول په خپل
مينځ کي يودبل سره برابر ياست (نوبيا دعار اوپيغور څه وجه ده؟) نو (کله چي دشرم نه کولو وجه معلومه
سوه نوددکر سوي ضرورت په وخت کي) ددوی سره نکاح کوی (ليکن شرط داهم دی چي) ددوی
دمالکانو په اجازت سره (وي) اوددوي مالکانوته ددوی مهر دقاعدي (شريعت) موافق ورکوی (اودامهر
ورکول دي) په دي ډول سره (وي) چي هغه دنکاح ښځه جوړه کړل سي، نه چي ښکاره بدکاري کونکي وي
اونه په پټه ياري کونکي وي (يعني چي دغه مهر دنکاح په مقابله کي وي، دزنا دأجرت ورکولوپه ډول
سره نه حلاليږي) بياچي کله دغه مينځه په نکاح کي راوستل سي نوبياکه دوی دلويي بی حيايي کار
(يعني زنا) وکړي نو (وروسته ترثبوت په دي شرط چي مسلمانه وي) پردي باندي به دهغه سزا نيمايي
(جاري) کيږي کمه چي به (پر غير نکاح سوو) آزادو ښځو باندي وي (لکه څنګه چي تر نکاح مخکي هم
دمينځو داسزا وه اودغه ډول دغلامانو) دا (دادمينځوسره نکاح کول) دهغه سړي دپاره (مناسب) دی چي
په تاسي کي (دشهوت دغلبي اودآزادي ښځي دحاصلولو دقدرت نلرلوپه وجه) دزنا (په کيدوکي دمبتلا
کيدو) ييره لري (اودچاچي داييره نه وي دهغه دپاره مناسب نه دي) اوکه (ددي ييري په حالت کي هم څوک
پرخپل نفس قادر وي نو) ستاسي خپل نفس کنترولول زيات ښه دی (په نسبت سره ونکاح دمينځی ته) او
(داغسي خو) الله تعالى ډيري بخښني والادی (چي که دکراهت په صورت کي هم نکاح وکړي نونيول به نه
پرکوی او) لوی رحمت والادی (چي دحراموالي حکم يي ونه کي)

معلومات اومسئلي: طَوْلًا : قدرت اوغنآء ته ويل کيږي دآيت مطلب دادی چي دچاچي د آزادو ښځوسره
دنکاح کولو قدرت نه وي، ياورسره دومره سامان نه وي نودمومنو مينځو سره نکاح کولی سی ، ددی
څخه معلومه سوه چي ترڅو پوري ممکنه وي دآزادي ښځي سره نکاح کول په کار دی ، دمينځي سره دی
نکاح نه کوي اوکه خامخادمينځي سره نکاح کوي نوبيادي دمومني سره کوي ، دحضرت امام ابوحنيفه
رحمه الله دامذهب دی چي دآزادي ښځي سره يی دنکاح قدرت وي نودمينځي سره نکاح کول يادکتابيي
مينځي سره نکاح کول مکروه دی ، اودحضرت امام شافعي رحمه الله اونورو امامانو په نزدچي دآزادي
ښځي سره دنکاح قدرت لري نودمينځي سره نکاح کول حرام دی اودکتابيي مينځي سره نکاح کول
خومطلقًا جائزنه دی ، پرهرحال آزاد سړي لره دمينځي دنکاح څخه ځان ساتل ښه دي، په هرحال چي دی
اوکه مجبوره سی نو بيادی دمومني مينځي سره نکاح کوی ، وجه يی دا ده چي دمينځي کوم اولاد

پیداسی هغه به دهغه سړی غلام وی دځاچی دامینځه ده اودغیر مومنی مینځی څخه چی کوم اولاد پیداسی، نوددی خبری بیره ده چی هغه به دموړپه ډول سره بی دینی اختیارکړی، نوخپل اولاد دغلامی څخه دخلاصولو اودمؤمن جوړولو دپاره داضروری ده چی دکوچنیانو موردی آزاده وی اوکه مینځه وی نوکم ازکم مؤمنه خودی خامخاوی ددی دپاره چی دکوچنی ایمان محفوظ پاته سی، په دی وجه علمآء کرامو فرمایلی دی چی کتابی ښځه چی آزاده وی نوددی سره که څه هم نکاح کول جائزدی لیکن ځان ورڅخه ساتل ښه دی اوپه دی دورکی خوورڅخه دځان ساتلو اهمیت ډیر زیات دی ځکه چی دیهودو اونصاراؤ ښځی دمسلمانانوسره په دی وجه نکاح کوی چی داخپل خاوند اوده اولادپرخپل دین راواړوی.

بیایی وفرمایل ، وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيْمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِّنْۢ بَعْضٍ یعنی الله ﷻ ته ستاسی دایمان ښه علم دی ، ایمان وجه دفضیلت ده ځینی وخت مریی اومینځه په ایمانی مرتبه کی ترآزاد سړی اوښځی زیات وی ، نوپه دی وجه دمؤمنی مینځی سره د نکاح کولو څخه نفرت مه کوی ، بلکه ددی دایمان قدرکوئ ، په آخر کی یی وفرمایل : بَعْضُكُمْ مِّنْۢ بَعْضٍ یعنی آزاد اومریان ټوله په یوه جنس پوری تعلق لری اوټول دیوه نفس څخه پیدا سوي دی ، دفضیلت مدار ایمان اوتقوٰی ده .

قَالَ فِى الْمَظْهَرِى : فَهَاتَانِ الْجُمْلَتَانِ لِتَانِيْسِ النَّاسِ بِنِكَاحِ الْاِمَآءِ وَمَنْعِهِمْ عَنِ الْاِسْتِنْكَافِ مِنْهُنَّ .

مظهری وایی چی ددی دواړو جملو مطلب دا دی چی خلګ دمینځو دنکاح سره مانوسه (الفت کونکی) وی اونفرت ورڅخه ونه کی .

فَانْكِحُوْهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ بِالْمَعْرُوْفِ : یعنی دمینځو سره نکاح ددوی دمالکانوپه اجازت سره کوی ، که هغوی اجازت نه ورکوی نونکاح نه ورسره صحیح کیږی ، ځکه چی دمینځی خپل نفس په خپل تصرف کی نه وی داحکم دغلام هم دی چی دی دمالك داجازت څخه پرته نکاح نه سی کولی .

بیافرمایی چی دمینځو سره نکاح وکی نومهر یی په ښه ډول سره اداکوی یعنی ځان په کی دوری دوری مه کوی اوپوره یی ورکوی ، داسی نه چی مینځه یی ګڼی اوتکلیف ورلره ورکوی ، په دی سلسله کی دامام مالك رحمه الله مذهب دا دی چی مهر دمینځی حق دی اونور امامان فرمایی چی کم مال مینځی ته په مهرکی ورکړه سی دامال ددی دمالك دی .

مُحْصَنٰتٍ غَيْرَ مُسٰفِحٰتٍ وَّلَا مُتَّخِذٰتِ اَخْدَانٍ : یعنی دمؤمنانو مینځو سره نکاح کوی، په داسی حال کی چی دوی پاکدامنی وی اومسافحاتی نه وی یعنی په ښکاره زناکونکی نه وی او نه په پټه طریقه سره آشنایی ساتونکی وی، ګویا دلته یی دمینځوپه باره کی فرمایلی دی چی دنکاح دپاره پاکدامنی مینځی لټوی ، لیکن آزاده ښځه چی زناکاره وی، ددی سره دنکاح کولو څخه ځان ساتل هم ښه اوبهتر دی ، لکه چی دآیت څخه معلومه سوه چی دآزادی ښځی سره دنکاح قدرت نه وی نودمینځی سره نکاح کوی ، ددی څخه داهم ثابته سوه چی مُتعه جائزه نه ده، ځکه چی که مُتعه جائزه وای نودآزادی ښځی سره دنکاح دقدرت نلرلو په صورت کی دیوه سړی دپاره ترټولو آسانه صورت دمُتعی وو چی په دی کی جنسی خواهش هم پوره کیدی سی اومالی باریی هم دنکاح په مقابله کی ډیرکم دی ، دغه ډول په آیت کی یی په : مُحْصَنٰتٍ غَيْرَ مُسٰفِحٰتٍ سره دمینځو صفت بیان کی اودمتعی په صورت کی خومقصدهم دغه اوبه

تویول وی اوبس ، چې یوه ښځه په کومه موده کې ډیرو سړیانو په استعمال کې راځي او د کوچنی نسبت هیڅاته نه سي کیدی ، په دې وجه د تناسل هم کمه خاصه فائده نه حاصلیږي ، او د ټولو قوت یوازې په شهوت پوره کولو کې ضائع کیږي ، بیایې وفرمایل .

فَإِذَا أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ : یعنی کله چې مینځې په نکاح کې راسي او د پاکدامنی انتظام یې وسي نو اوس که زنا وکړي نو دوی ته به دهغه سزا نیمه ور رسیږي کومه چې د آزادو ښځو د پاره مقرره ده ، ددې ځخه مراد ناواده سوی آزادې ښځې دي ، ناواده سوی آزاد سړی او ښځه چې زنا وکړي نو ددوی سزا سل دُرّې دي چې ذکریې دسورة نورپه دوهم آیت کې دی او چې واده سوی سړی او ښځه زنا وکړي نوسزا یې رجم دی ، یعنی ترهغه پوري به یې په ډبرو ولی چې ترڅو مړه سوی نه وي ، کله چې داسزا نیمیدی نه سي ، په دې وجه دڅلورو امامانو مذهب دا دی چې مریی او مینځه که واده سوي وي او که نه وي ، خو چې زناوکړي نو سزا یې پنځوس ۵۰ دُرّې دي ، دمینځو حکم په آیت شریف کې ذکر دی او په ډول ددلالة النص ورځخه دمریي مسئله هم معلومه سوه .

ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ یعنی دمینځو سره دنکاح اجازت دهغه سړي دپاره دی چې په زناکې دواقع کیدو بیره یې وي ، وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ یعنی سره دبیرې دزناځخه هم که صبروکړي او خپل نفسونه پاکدامن ساتلی سي نو دا ستاسی دپاره تردې خبرې ښه ده چې دمینځو سره نکاح کوي د آیت پرختمیدو یې وفرمایل ، وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ یعنی دمینځوسره نکاح کول مکروه دی نوکه په دې کراهت عمل وکړي نوبیابه هم الله ﷻ معافي وکړي الله ﷻ معافی کونکی دی او رحم والا هم دی ځکه چې ده دمینځو سره دنکاح اجازت ورکی او منع یې ونه کړه .

فائده : دلوړ آیت په تفسیرکې چې کوم دمینځو اومریانو ذکر راغلی دی ددې ځخه مراد شرعي مینځه اومریی دي ، کوم چې دجهادپه ځای کې به یې کافر سړي او ښځه په قیدکې بوتلل اودمؤمنانو امیربه جهاد کونکو ته په تقسیم کې ورکول دابندیان به مریان او مینځې جوړیدل اوبیابه ددوی نسل هم غلامان وه ،(خوځینې صورتونه ورځخه مستثنٰی هم وه ، چې تفصیل یې دفقهي په کتابونوکې دی) دکوم وخت ځخه چې مسلمانانوپه شرعي ډول سره جهاد کول پاته کړي دي اودخپل جهاد اوصلح اوجنگ دار ومداریې ددین ددښمنانو په اشارو باندې اینبی دی ، دغیر شرعي اُصولو پابند سوي دي ، دهغه وخت ځخه دمریانو اومینځو ځخه هم محروم سول ، داموجوده نوکران اومزدوران اوپه کورونوکې خدمت کونکې نوکراني ، مینځې اومریان نه دي ، دوی آزاد دي ، په ځینو علاقوکې کوچنیان خرڅول کیږي اومریان ورځخه جوړ وي دا ټوله حرام دي اوپه داسې کولوسره دوی مریان نسي جوړیدی ، بلکه شرعي مریي اومینځه هغه دي دکومو چې لوړ تفصیل بیان سو .

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ

غواړي الله چې بیان کړي تاسي ته او وچلوي تاسي ، دپخوانو په لاري

وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾ وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ

اومعاف کړي تاسي او الله پوه دی حکمت والا او الله غواړي چې تاسي متوجه سي

عَلَيْكُمْ ۚ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَن تَمِيلُوا مَيْلًا

اوغواړي هغه خلق چې لګيدلي دي پخپلو خواهشاتو پسې چې تاسي کاږه سي ډلاري څخه

عَظِيمًا ﴿٢٧﴾ يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُخَفِّفَ عَنكُمْ ۚ وَخُلِقَ الْإِنسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾

ډېر ليري ، غواړي الله چې تاسي څخه بار کم کړي اوانسان جوړ دی کمزوری

دآيتونو تړون : په تيرو آيتونو کي داحکامو دتفصيل ذکرو و په دي آيتونو کي الله ﷻ خپل انعام او احسان ښيي ، او دا چې ددي احکامو په رواکيدو کي ستاسي نفعي اومصلحتونه دي، که څه هم چې تاسي يې په تفصيل پوه نه سي اوبيادډي سره سره په دي احکامو دعمل کولو ترغيب دي اودګمراهانو دخرابو ارادو په کي خبرداري هم دي چې داخلګ ستاسي بدي غواړي دوی تاسي دلاري څخه بې لاري کوي .

لنډتفسير : الله ﷻ ته (په دي ذکرسوو مضمونونو فرمايلو اودغه ډول په نورو مضمونونو سره خپله کومه نفع مقصودنه ده څکه چې داعقلاً محاله ده بلکه تاسي ته دنفع رسولو دپاره) دامنظوره ده چې (داحکامو په آيتونو کي) تاسي ته (ستاسي دمصلحت احکام) بيان کړي او (دقصوپه آيتونو کي) تاسي ته دمخکنيو خلګو حالات وښيي (چې ستاسي دتابعداري طرف ته شوق پيداسي اودمخالفت څخه وبيريږئ) او (لنډشريك مقصد ددي ټولو څخه دادي چې) پرتاسي باندي (په رحمت سره) توجه وفرمايي (اوهغه توجّه هم دا بيانول اوښوول دي چې په دي کي سراسر دبندګانو نفع ده لکه چې ذکر سوه) اوالله ﷻ لوی علم والا دی (چې دبندګانو مصلحت ورته معلوم دي) لوی حکمت والادی (چې ددی مصلحتونو دوجوب پرته رعايت فرمايي) اوالله ﷻ ته خو (دحکمونو اوقصو په بيانولو کي لکه چې اوس يې ذکر وسو) ستاسي په حال باندي (په رحمت سره) توجه فرمايل منظور دي اوکوم خلګ (دکافرانو اوفاجرانو څخه) چې شهوت پرسته دي هغوی خوداغواړي چې تاسي (دسيده لاري څخه) په ډيرولويو کږيدو کي وغورځوي (او د دوی په شان سي نو دوی خپل مردار خيالونه دمسلمانانو په غوږنوکي اچوي، اوداالله ﷻ چې څومره په احکامو کي ستاسي په مصلحت باندي نظر دی ، دغه ډول يې ستاسي په آساني باندي هم نظر دی لکه ارشاد دی چې) الله ﷻ ته (په احکامو کي) پرتاسي باندي سپکوالي (يعني آساني راوستل هم) منظوردي او (وجه ددي داده چې) انسان (په نسبت دنورو مکلفينوپه بدن اوهمت دواړو سره) کمزوری پيداسوی دی (په دي وجه دده دکمزوري سره مناسب احکام يې مقرر کړي دي که نه وي نوپه سختو احکامو مقررولو کي هم کومه مضآئقه (تکليف) نه وو ، مګرموږ ددواړو خبرو په جمع سره لحاظ وفرمايي اوداپرلوی علم اوحکمت اودا رنګه پررحمت اوشفقت باندي موقوفه ده .

معلومات او مسئلې : د نکاح ډډيرو احکامو تربيانولو وروسته يې په دي آيتونو کي دا وښوول چې الله پاك په واضح ډول سره ښه په ډاګه تاسي ته احکام بيانوی اودپيغمبرانو اودنيکانو خلګو کوم چې مخکي تير سوي دي ، دهغوی دلاري ښوونه درته کوی تاسي دامه ګڼي چې ذاحرام اوحلال يوازي زموږ دپاره دي ، بلکه ترتاسي مخکي چې کوم اُمتونه تيرسوي دي هغوته هم دغه ډول احکام ښوول سوي دي

نوچې هغوی عمل په وکی نو دالله تعالی ددربار مقربین جوړسول ، کوم خلگ چې دشهوتونو تابع دی
یعنی زناکار دی او هغه قومونه او دباطلو مذهبونو خاوندان چې دهغوپه نزد حلال اوحرام هیڅ شی نه دی
دوی تاسی هم دحقی لاری څخه اړوی اودخپلو باطلو ارادو طرف ته ستاسی مخ کوی ، تاسی د دوی
څخه هوښیار اوسی ، په ځینو مذهبونو کی دخپلو محرمو ښځوسره هم نکاح کول جائز دی ، اوځینی بی
دینه خو په دی دورکی دنکاح په ختمولو پسی دی ، اوپه ځینو ملکونو کی خو دښځی دمشترك سامان
په ډول مقرر کولو خبری کیږی ، دا خبری هغه خلگ کوی چې سراسر دنفس غلامان اودخواهش بندګان
دی ، داسلام کلمی ویونکی ځینی کمزوری ایمان والا خلگ چې ددی بی دینو سره ناسته اوولاړه کوی
ددوی په خبروکی راځی اوپه خپل دین باندی دزاړه سوی دین خیال کوی ، اوددښمنانو خبری دانسانیت
ترقی ګڼی اودناپوهی څخه په دی خام خیالی کی اخته وی چې څنګه داخلگ ددی نوی (ماډرن) زمانی
خبری کوی چې زمونږ دین هم ددی اجازت ورکولای نوڅنګه به ښه وای (العیاذ بالله) الله پاك خبرداری
وفرمایله چې تاسی خلگ دداسی پلیتو اومردارو خلگو دنظریو دخپلولو څخه لیری اوسی .
بیایی وفرمایل ، يُرِيدُ اللهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ الله تعالی په تاسی دسپکو اوآسانو احکامو اراده فرمایی ستاسی څخه
دسختیو لیری کولو دپاره یی دنکاح په باره کی داسی نرم احکام ورکړل، چې هرڅوك عمل په کولای سی اوکه
دآزادو ښځو سره دنکاح طاقت نه وی نودمینځو سره یی دنکاح اجازت ورکی ، دمهر په باره کی یی دواړو جانبو
لره اختیار ورکی، چې په خپله رضادی مقرروی اود ضرورت په وخت کی یی تربوی دزیاتو ښځوسره هم دنکاح
اجازت ورکی په دی شرط چې عدل به نه پریږدی ، بیایی وفرمایل: وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا یعنی انسان په پیدایښتی
طور سره ضعیف دی، اوپه ده کی دشهوت ماده اینبول سوی ده ، که بالکل یی ورته دښځو څخه دلیری اوسیدو
حکم ورکړی وای نودی به دفرمان برداری اوحکم منلو څخه عاجزه سوی وای ، دده ددی عجز اوکمزوری په وجه
یی ورته دښځو سره دنکاح کولو یوازی دانه چې اجازت ورکی، بلکه ترغیب یی هم ورکی اوتر نکاح وروسته چې
ددوی په مابینځ کی کمه دنفس اونظر دپاکوالی نفع اونوری فآئدی حاصلیږی، ددی څخه دواړو جانبوته تقویت
رسیږی ، نو نکاح دضعف لیری کولو دپاره دیوه اوبل سره معاهده اویوه بی مثاله طریقه ده .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ

ای ایماندارو ! مه خوری مال دیو بل په خپل مینځ کی

بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ ۚ وَلَا

په ناحقه سره مگر دا چې تجارت وی دیو بل په خوښی سره اومه

تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾ وَمَنْ يَفْعَلْ

قتلوی یوبل ، بیشکه الله ﷻ په تاسی مهربانه دی ، او څوك چې دا كار

ذٰلِكَ عُدْوَانًا وَّظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيْهِ نَارًا ۭ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرًا ﴿۳۰﴾

وکړي په زياتي اوظلم سره نو مونږ به غورځوو دې په اور کې، او دا کار دې په الله باندې آسانه.

دآيتونو ترون : دسورة نسآء په شروع کې يې وفرمايل چې تاسي ټول ديوه مور او پلار څخه پيدا سوي ياست اوټول دورور ولې په يوه رسۍ کې تړل سوي ياست ، په دې فرمايلو سره يې دټولو انسانانو دحقونو دحفاظت اواداکولو طرف ته اجمالي اشاره وفرمايله ، بيايې ديتيمانو اوښځو تفصيلي بيان وکې، بيادميراث احکام بيان سول، چې پريتيمانو اوښځو سربيره په کې دنورو قريبانو دحقونو دادا کولو هم تاکيدراغې او تردې وروسته د نکاح احکام راغله چې دکومې ښځې سره نکاح حلاله ده او دکومې سره حرامه ده ، ځکه چې نکاح يوه داسې معامله اومعاهده ده چې په دې سره دښځې پرځان اومال باندې چاته دتصرّف کولو حق رسيږي په ذکرسوو آيتونوکې دعامو انسانانو دځان اومال دحفاظت اوپه دې کې دهريوه ناجائز تصرف کولو دممانعت بيان دی، برابره خبره ده که دغه انسان سړی وي اوکه ښځه خپل قريب وي اوکه په دې ، تردې چې مسلمان وي اوکه غير مسلمان چې دجنګ نه کولو کومه پريکړه ورسره سوې وي (مظهري)

لنډتفسير: ای ايماندارانو! په خپل مينځ کې ديوه اوبل مال په ناحقه (يعنې په غيرجائز) ډول سره مه خورئ (مه استعمالوئ) ليکن (چې په جائز ډول سره وي مثلاً) چې تجارت وي ديوه اوبل په رضامندۍ سره وي (په دې شرط چې په دې کې نور شرعي شرطونه هم وي) نوباك نسته (داخومالي تصرّف وو ، اوس مخ ته نفسي تصرّف فرمايي) اوتاسي يوبل قتلوئ هم مه، بيشکه الله تعالی پرتاسي ډير مهربانه دی (په دې وجه يې دضرر رسولو صورتونه منع کړل، په خاص ډول سره کله چې په دې کې دااثروي چې بل سړی به بياهم تاسي ته ضرر رسوي نوداهم دالله ﷻ مهرباني ده چې تاسي يې هم دضرر څخه خلاص کړاست) او (کله چې قتل په دې دواړوکارونوکې ډيرسخت دی په دې وجه په دې باندې په خاص ډول سره دسزا وعده اوروئ چې) کوم سړی داسې کار (يعنې قتل) وکړي په دې ډول سره تر (شرعي) حدتجاوز وکړي او (تجاوز کول هم په خطآء کار ياخطآء فکر سره نه وي بلکه) په دې ډول چې (قصداً) ظلم وکړي نو مونږ به ډير ژر (يعنې وروسته تر مرګ) دی (د دوږخ) په اور کې داخل کړو او دا کار (يعنې داسې سزا ورکول خدای ﷻ ته (بالکل) آسانه دی (ددې دپاره دهيڅ قسم څه اهتمام کولو حاجت نسته چې ګويادا هم کيدی سی چې څيني وخت به ددې پوره اسباب جمع نه وي نو سزا به ونه سی)

معلومات اومسئلې

(لګه څنګه چې په باطله طريقه دبل مال خوړل جائز نه دی، خپل مال هم په باطله طريقه خرڅول جائزنه دی)

دآيت په الفاظوکې د اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ لفظ راغلی دی ، چې معنی يې دا ده (خپل مال په خپل مينځ کې) په دې کې دا خبره خو په اتفاق دمفسّرينو دا خله ده چې هيڅوك دې دبل مال په ناجائزه طريقه سره نه خورئ ، ابوحيّان په تفسير بحر محيط کې فرمايي چې په دې کې دا هم داخله ده چې څوك دې خپل مال هم په ناجائزه طريقه سره نه خورئ ، مثلاًچې په داسې کارونوکې يې خرڅ کوي چې شرعًا ګناه ياپې ځايه

اسراف وي نو دا هم ددې آيت په وجه سره منع اوناجآئز دي ، په آيت کې د لاَ تَاْكُلُوْا لفظ راغلی دی چې معنی یې ده (مه خورئ) لیکن دعامې محاورې په اعتبار سره ددې معنی دا ده چې دنورو په مال کې په ناحق ډول سره هیڅ قسم تصرف مه کوئ ، برابره خبره ده که دخوړلو اوچیښلو وي اوکه داستعمال، په عام عرف کې دیوچاپه مال کې تصرف کولوته خوړل وایي، که څه هم چې هغه شي دخوراك نه وي ، لفظ دباطل چې ترجمه یې په ناحق سره سوې ده دعبدالله ابن مسعود اودجمهورو صحابه وو په نزد ټول هغه صورتونه شامل دي چې شرعاً منع اونا جآئز وي ، چې په دې کې غلا ، ډاکه، غصب، خیانت، رشوت، سُود اوځُمار ټولې فاسدې معاملې داخلې دي (بحر محیط)

(په باطله طریقه دمال دخوړلو تشریح اوتفصیل)

قرآن کریم یولفظ د بِالْبَاطِلِ وفرمایی ، په ټولو ناجآئزو طریقو سره حاصل سوی مال یې حرام کې ، بیایې ددې ناجائزو طریقو تفصیل دنبي کریم ﷺ په حواله سره وفرمایی ، حضور ﷺ دهرې ناجآئزې طریقې تفصیل بیان کړی دی ، ددې څخه دا هم معلومه سوه چې کوم تفصیلات دناجآئزو اخیستلو، خرڅولو یا نا جآئزو اجارو او نورو معاملو دنبي کریم ﷺ په احادیثو کې ذکر دي ، هغه په حقیقت کې ددې قرآني حکم تشریح ده ، په دې وجه هغه ټول حکمونه په یوه حیثیت سره دقرآن احکام دي ، دنبي کریم ﷺ په احادیثو کې چې څومره شرعي احکام ذکر سوي دي دټولو په عام ډول سره دغه حال دی چې دا ټوله دڅه ناڅه قرآني اشارې تصریح دي ، برابره خبره ده که مونږ ته معلوم وي او که نه چې دادفلاني آیت تشریح ده.

دآیت په اوله جمله کې یې په ناحقواو ناجائزو طریقو سره دچاپه مال کې تصرف کول حرام کړي دي ، په دوهمه جمله کې یې جآئزې طریقې ددې څخه ایستلې دي ارشاد فرمایی . اِلَّاۤ اَنْ تَكُوْنَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ یعنی دنورو هغه مال حرام نه دی ، کوم چې په تجارت دیوه او بل په رضامندۍ سره حاصل سوی وي ، جآئزې طریقې که څه هم چې دتجارت پرته نورې هم دي مثلاً هبه بخښل ، صدقه خیرات، میراث ، لیکن په عام ډول سره ویوه نفرته دمال په لاس کې ورتلو معلوم اوجاري صورت تجارت دی ، بیادتجارت معنی په عام ډول سره اخیستلو خرڅولو ته ځي ، لیکن په تفسیر مظهري کې اجاره یعنی دنوکرۍ، مزدورۍ اوکرایې معاملې یې هم په تجارت کې داخلې کړي دي ، ځکه چې په بیع کې خودمال په بدله کې مال حاصلیږي او په اجاره کې دمحنت اوخدمت په بدله کې مال حاصلیږي ، په لفظ دتجارت کې دا دواړه دا خل دي .

دآیت دمضمون خلاصه داسوه چې دچال مال په ناحقه خوړل حرام دي لیکن که په رضا مندۍ سره یعنی داخیستلو خرڅولو یانوکرۍ اومزدورۍ معامله وسي نو په دې ډول سره دبل مال حاصلول اوپه دې کې مالکانه تصرفات کول جآئز دي .

(دکسبِ معاش په ذریعو کې تجارت اومحنت ترټولو ښه دی)

دبل دمال حاصلولو په جآئزو صورتونو کې په دې آیت کې یوازې دتجارت په ذکر کولو کې یوه وجه دا هم ده چې دکسبِ معاش په ذریعو کې تجارت او محنت تر ټولو ښه اوپاکه ذریعه دڅوند ده ، حضرت رافع بن خدیج ﷺ فرمایي چې دنبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وسوه چې کومه ګټه حلاله اوپاکه ده ده ﷺ وفرمایل

عَمَلُ الرَّجُلِ بِيَدِهٖ وَكُلُّ بَيْعٍ مَبْرُوْرٍ (رواه احمد والحاكم)
یعنې دانسان دخپل لاس مزدوري اوهره ریښتینې بیع اوشرآء (خرخول اوراتیول) چې درواغ اوچم په کې نه وي.
حضرت ابوسعید خدري ﷺ فرمايي چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي.
اَلتَّاجِرُ الصَّدُوْقُ الْاَمِيْنُ مَعَ النَّبِيِّيْنَ وَالصِّدِّيْقِيْنَ وَالشُّهَدَآءِ (ترمذي)
یعنې ریښتینې تاجر چې امانتدار وي دی به دانبیاؤ او صدیقینو اوشهدآوو سره وي (په قیامت کې)
اوحضرت انس ﷺ فرمايي چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي.
اَلتَّاجِرُ الصَّدُوْقُ تَحْتَ ظِلِّ الْعَرْشِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ (رواه ابونعیم الاصبهاني، الترغیب والترهیب)
یعنې ریښتینې تاجر به دقیامت په ورځ دعرش ترسايي لاندې وي.

(دپاکې ګټې خاص شرطونه)

اوحضرت معاذبن جبل ﷺ څخه روایت دی چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي (ترټولو زیاته پاکه ګټه دسوداګرو ګټه ده، په دې شرط چې دوی کله خبرې کوي نودرواغ نه وايي اوچې وعده وکړي نووعده خلافي نه کوي، اوکله چې ددوی سره کوم امانت کښېښوول سي نوخیانت په کې نه کوي اوکله چې دچا څخه کوم سامان اخلي نو (دسوداګرو دعادت مطابق) دغه سامان ته خراب اوبیکاره نه وايي، اوکله چې خپل سامان خرڅوي نو(دواقع خلاف) دهغه صفت نه کوي، اوچې دده پرذمه دچاقرض وي نو ورځندوي یې نه او چې دده پرچا قرض وي نوهغه په عذابوي نه (اخرجه الاصبهاني، ازحاشیه مظهري)
په دې وجه په یوه حدیث کې ارشاد دی.
اِنَّ التُّجَّارَ يُبْعَثُوْنَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فُجَّارًا اِلَّا مَنِ اتَّقَى اللّٰهَ وَبَرَّ وَصَدَقَ (اخرجه الحاکم عن رفاعة بن رافع)
یعنې دقیامت په ورځ به سوداګر خلګ دفاجرانو ګناهګارانو په صف کې وي بغیر دهغه سړي څخه چې دالله ﷺ څخه بیریږي اونیکه معامله کوي او رښتیا وايي.

(دبل دمال دحلالیدو دپاره دتجارت او رضا مندې دوه شرطونه)

دآیت په دې جمله کې یې دتجارت سره عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ وفرمایل دا یې وښوول چې په کوم ځای کې ګر سره تجارت نه وي، بلکه دتجارت په نامه باندې ځَمار، سټه یادسود معامله وي یامال موجود نه وي، یوازې په ذهني قرارداد باندې ددې سودا سوې وي دابیعه باطله اوحرامه ده.
دغه ډول که تجارت یعنې دمال اَدَل بدل وي لیکن دفریقینو رضامندي په کې نه وي، هغه بیعه فاسده او ناجآئزه ده او دمال دا دواړه صورتونه په باطله طریقه سره په خوړلوکې داخل دي، اول صورت ته فقهآء بیعه باطله وايي او دوهم صورت ته فاسده بیعه وايي.
تشریح ددې دا ده چې دیوه مال دبل په مال سره دبدلولو نوم تجارت دی که په دې کې یوه طرف ته خومال وي لیکن ددې په مقابله کې بل طرف ته ګرسره مال نه وي نودا تجارت نه دی، بلکه فریب (دوکه) ده، دسود دمعاملو داحال دی، چې دسود رقم د نَسِيًا دمیعاد معاوضه (بدله) وي، اودا میعاد خوڅه مال نه دی، دغه ډول حال دستې اوځُمار دی، چې په دې کې خویوه طرفته متعین مال موجوددی، لیکن دبل طرف دمال وجود یانه وجود په شك کې دی، دغه ډول دوعدې هغه سوداګانې چې په هغه کې مال

لاتراوسه موجود سوی نه دی اوسودا ورلره وکړی، نویوه طرفته مال اوبل طرفته خیالی وعده ده ، نوپه دی وجه په حقیقت کی کرسره تجارت نه دی بلکه یوقسم دوکه اوفریب دی، په دی وجه فقهآء دی ته باطله بیعه وایی ، دوهم صورت دادی چی دواړه طرف ته مال اوبدل دمال خوږی لیکن دیوه طرف څخه رضامندی نه وی، نودا تجارت خوږسو مګر فاسد اوغلط قسم تجارت دی ، په دی وجه دی ته فاسده بیع وایی اوناجآئزه ده ، ددی تشریح څخه داخیستلو او خرڅولو اودتجارت چی څومره ناجآئزه صورتونه دی، ټول وزی .

(دجانبینو درضامندی دشرط حقیقت)

البته یو دریم قسم بل دی چی په هغه کی دجانبینو څخه دمال بدل هم دی او په ظاهره دجانبینو رضامندی هم ده ، مګر دا رضامندی په حقیقت کی دمجبوری رضامندی وی ، حقیقی رضامندی نه وی ، په دی وجه شرعًا دا دریم قسم هم په دوهم قسم کی دا خل سوی دی ، مثلاً دعام ضرورت شیان ټول یوسړی یایوه کمپنی راټول کړی او ذخیره یی کړی او بیایی په قیمت کی چی څومره غواړی زیاتوالی وکړی اوخرڅوی یی ، کله چی په بازارکی بل ځای نه پیدا کیږی نو اخیستونکی مجبوره وی چی اوس ګران وی اوکه ارزان خوچی وایی خلی ، په دی صورت کی که څه هم اخیستونکی په خپله راځی اوپه ظاهره یی ښه په رضامندی اخلی، لیکن دده دارضامندی په حقیقت کی یوه مجبوری ده نوپه دی وجه دارضامندی رضامندی نه ده ، دغه ډول که یوخاوند دخپلی ښځی سره داسی سلوك شروع کړی چی هغه پرخپل مهر معاف کولو باندی مجبوره سی، نوکه څه هم چی دمعافی په وخت کی دادخپلی رضامندی اظهار کوی ، لیکن په حقیقت کی دارضامندی نه وی ، یایوسړی کله چی دی ته وګوری چی زماجآئز کار بغیر درشوت ورکولونه کیږی نو دی په رضامندی سره رشوت ورکولوته تیاروی خودا رضامندی هم په حقیقت کی رضامندی نه ده ، په دی وجه داهم شرعًا پرنیست لیکه ده ، ددی څخه معلومه سوه چی د: اِلاَّ اَنْ تَكُوْنَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ څخه داخیستو، خرڅولو اوتجارت یوازی دهغو صورتونو رواوالی ثابت سو دکومو رواوالی چی دنبی کریم ﷺ په احادیثو سره ثابت دی اوکتابونو دغه لیکلی دی اوڅومره صورتونه چی داخیستو، خرڅولو اوتجارت په شریعت کی منع اوناجآئز دی هغه ټول ددی څخه وتلی دی دقرآن کریم یوه لفظ دفقهی دپوره کتاب البیوع اوکتاب الاجاره بیان په مکمل ډول سره وکی ، دآیت دریمه جمله دا ده ، وَلاَ تَقْتُلُوْٓا اَنْفُسَكُمْ ددی لفظی معنی دا ده چی (تاسی خپل ځانونه مه قتلوی) په دی کی دمفسرینو په اتفاق سره ځان وژل (خودکشی) هم داخله ده اوداهم چی یواوبل په ناحقه قتلوی ، دآیت په اوله جمله کی دعاموانسانانودمالی حقونو او د دوی دحفاظت بیان وو ، په دی جمله کی د دوی دنفسونو دحقونو دحفاظت بیان راغی او دلته یی مال مخکی او نفس شایدپه دی وجه وروسته بیان کی چی په مالی حقونوکی ظلم اوزیاتی اوکوتاهی اوبی پروایی ډیره عامه ده ، په ناحقه قتلول اووینی تویول که څه هم تردی ډیر سخت دی لیکن عادتًا په دی کی اخته کیدل کم دی ، په دی وجه یی ددی بیان وروسته کی دآیت په آخرکی ارشاددی : اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيْمًا یعنی کوم احکام یی چی په‌دی آیت کی ورکړی دی چی دخلګو مال په ناحقه مه خوری یاڅوك په ناحقه مه قتلوی ، داټول احکام ستاسی په حق کی دخدای ﷻ

رحمت دی ددی دپاره چی تاسی ددی کارونو دآخرت دگناه څخه هم خلاص سی او ددنیا دسزاگانو څخه هم تردی وروسته په دوهم آیت کی یی ارشاد وفرمایی ، وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ عُدْوَانًا وَّظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيْهِ نَارًا یعنی دقرآن دښوونی سره سره که یو سړی ددی خلاف ورزي وکي او قصداً په زور اوزیاتی دچامال په ناحقه واخلي یاخوك په ناحقه قتل کړي، نو ډیر ژر به یی مونږ جهنّم ته داخل کړو ، دزیاتي اوظلم دقید څخه معلومه سوه چی که په هیره، غلطی یاخطاء سره دچا څخه داسی وسی نو هغه دعذاب په دی وعده کی نه دی .

إِنْ تَجْتَنِبُوْا كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ

که تاسی ځان وساتی دهغه شیانو څخه چی په گناهونو کی لوی دی نو مونږ به معاف کړو

عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُّدْخَلًا كَرِيْمًا ﴿۳۱﴾

ستاسی څخه کوچنی گناهونه ستاسی او داخل به کړو تاسی دعزت مقام ته .

دآیتونو ترون : تردی آیت په مخکنیو آیتونو کی دځولویو لویو گناهونو ذکروو ، اوس په دی گناهونو کی داخته کیدونکو دپاره دسخت عذاب بیان دی ، دقرآن کریم دبیان یوه خاصه طریقه دا ده چی کله په یوه گناه باندی دسزا څخه دبیرولو بیان کوی چی ترهیب ورته وایی نوددی سره دترغیب دارخ هم ذکر کوی چی کوم سړی ددی جُرم څخه پرهیز وکی نو دهغه دپاره دا انعامونه او درجی دی .

په دی آیت کی هم خاص دیو خدای انعام ذکر کوی اوترغیب ورکوی ، هغه دا چی که تاسی دلویو لویو گناهو څخه ځان وساتی نو ستاسی کوچنی گناهونه به مونږ په خپله معاف کړو او دغه شان به تاسی دلویو کوچنیو هر قسم گناهونو څخه پاك اوصفا سی دعزت او راحت هغه مقام ته به داخل سی دکوم نوم چی جنت دی .

لنډتفسیر: دکومو کارونو څخه چی تاسی (په شریعت کی) منع کول کیږي (یعنی دگناه دکارونو څخه) په دی کی چی کوم لوی لوی کارونه دی (یعنی لوی لوی گناهونه دی) که تاسی ددي څخه ځان وساتی (نو ستاسی په ځان ساتلو، مونږ درسره وعده کووچی ستاسی دنیکو عملونو په وجه چی هرکله هغه قبول سی) مونږ ستاسی سپکی بدی (یعنی کوچنی کوچنی گناهونه چی دوږخ ته بیول کیږي) ستاسی څخه لیری (یعنی معاف) کړو (نو د دوږخ څخه به خلاص سی) او مونږ به تاسی دعزت ځای (یعنی جنت) ته داخل کی .

معلومات اومسئلي

(دگناهونو دوه قسمونه)

ددی آیت څخه معلومه سوه چی گناهونه دوه قسمه دی، څه کبیره یعنی لوی گناهونه اوڅه صغیره یعنی کوچنی گناهونه، اوداهم معلومه سوه چی که یوسړی همّت وکړی اودلویو گناهونو څخه ځان وساتی، نودالله ﷻ وعده ده چی دده کوچنی گناهونه به هغه په خپله معاف کړی ، دکبیره گناهونو څخه په ځان ساتلو کی داهم داخله ده چی ټول فرآئض اوواجبات اداکوی، ځکه چی دیوه فرض یاواجب پریښوول، په خپله کبیره گناه ده نوحاصل دا سوچی کوم سړی ددی خبری پوره اهتمام کوی چی ټول فرآئض اوواجب ادا کوی اودټولو کبیره گناهونو څخه ځان وساتی نوالله ﷻ به دده کوچنی گناهونه معاف کړی او درگذر به ورته وکړی .

(نیک عملونه دصغیره گناهونو کفاره کیږی)

دکفاری مطلب دا دی چی دده په نیکو عملونوبه دده صغیره گناهونه ختم کړی اوحساب به ورلږ ورپریږدی اوبرځای دعذاب به ورته ثواب او پرځای دجهنم به یی جنّت نصیب کړی ، لکه په صحیح احادیثو کی راغلی دی چی کله یو سړی دلمانځه دپاره اودس کوی نودهراندام دپریمینځلوسره سره دگناهونو کفاره وسوه ، چی مخ پریمینځی نودسترگو، غوږونو، پزی اونورو دگناهونو کفاره وسوه، چی خوله پریمینځی نودژبی دگناهونو کفاره وسوه ، پښی چی پریمنځی نودپښو گناهونه یی پریمینځل سول، بیاچی مسجد ته روان وی نوهریوقدم یی دگناه کفاره کیږی .

(کبیره گناه یوازی په توبه سره معاف کیږی)

دآیت څخه معلومه سوه چی نیك عملونه دگناهونو کفاره کیدل کم چی دحدیث په روایتونو کی ذکردی، ددی څخه مراد صغیره گناهونه دی اوکبیره گناه دتوبی څخه پرته نه معاف کیږی اوپه صغیره کی داشرط دی چی بنده کوشش اوهمّت وکړی ځان دکبیره گناهونو څخه وساتی، معلومه سوه چی که یو سړی دکبیره گناهونو دکولوسره سره اودس اولمونځ کوی نو یوازی په اوداسه لمانځه یانورو نیکو عملونو سره دده دصغیره گناهونو کفاره هم نه کیږی، اوکبیره خوپرخپل ځای وی ، نودکبیره گناهونو یودیرلوی ضرر په خپله ددی گناهونو وجود دی چی په قرآن اوحدیث کی ورباندی دسخت عذاب وعدی راغلی دی او دغه پرته دربښتینی توبی څخه نه معاف کیږی، اوپردی سربیره دوهمه محرومی داهم ده چی ددی په وجه کوچنی گناهونه هم نه معاف کیږی او دا سړی به په محشرکی دکبیره اوصغیره گناهونو تربار لاندی حاضر کړل سی اوهیڅوك به په دغه وخت کی دده بارنه سی سپکولی .

(گناه او دهغي دوه قسمونه صغیره او کبیره)

په آیت کی دکبآئر لفظ راغلی دی، په دی وجه دا پیژندل په کار دی چی کبیره گناه څه ته وایی، اوداتول خومره دی اوصغیره گناه څه ته وایی اوددی شمیر خومره دی ؟ دأمّت عالمانو پردی مسئله باندی په مختلفو طریقو سره ځان ځان ته کتابونه لیکلی دی ، دگناه کبیره اوصغیره دتقسیم اوددوی ترپیژندنی مخکی په دی ځان پوهول په کار دی چی مطلقی گناه نوم دی دهرداسی کارچی دالله ﷻ دحکم اورضا څخه خلاف وی ددی څخه به تاسی ته دااندازه هم ولگیږی چی کومی گناه ته کوچنی گناه ویل کیږی هغه په حقیقت کی کوچنی نه وی ، دالله ﷻ نافرمانی او دده درضا مخالفت په هرحالت کی ډیرسخت جُرم دی په دی حیثیت سره امام الحرمین اودأمّت ډیرو عالمانو فرمایلی دی چی دالله ﷻ هره نافرمانی او دهغه درضا مخالفت کبیره گناه ده ، دکبیره اوصغیره فرق یوازی دگناهونوپه یوه اوبل سره دمقابلی اومُوازنی څخه کولای سی ، په دی معنی کی دحضرت عبدالله بن عباس ؓ څخه نقل دی چی ، كُلُّ مَانُهِيَ عَنْهُ فَهُوَ كَبِيْرَةٌ یعنی کوم کار چی په شریعت کی منع دی ، هغه ټول کبیره گناهونه دی .

لندہ دا ده چی کومی گناه ته په اصطلاح کی صغیره یعنی کوچنی ویل کیږی دهغه دامعنی دهیچاپه نزد هم نه ده چی دداسی گناهونو په کولوکی دی غفلت یاسُستی وسی او دا دی لږ وگڼی ، دپامه دی وغورځوی بلکه صغیره گناه چی په بی باکی اوبی پروایی سره وکړل سی ، نو هغه هم کبیره جوړه سی .

یوه بزرګ فرمایلي دي چې د کوچني ګناه او غټې ګناه مثال په ښکاره شیانو کې داسې دی، لکه کوچنی لړم او لوی لړم یادا ور کوچنی سکروټه او لویه سکروټه چې انسان په دې دواړو کې د یوه تکلیف هم نه سي برداشت کولی، په دې وجه محمد بن کعب فرمایي چې د الله ﷻ تر ټولو لوی عبادت دا دی چې ګناهونه پرېښوول سي، کم خلګ چې د لمانځه او تسبیح سره ګناهونه نه پاته کوي د هغه عبادت قبول نه دی او حضرت فضیل بن عیاض رحمه الله فرمایي چې تاسې څومره یوه ګناه سپکه ګڼئ، هم دومره هغه د الله ﷻ په نزد لوی جُرم جوړیږي، او پخواني بزرګان فرمایي چې هره ګناه د کفر قاصد دی چې انسان ته د کافرانه عملونو او اخلاقو بلنه ورکوي، او په مسند احمد کې دي چې حضرت عائشې صدیقې رضی الله عنها حضرت معاویه (رض) ته په یوه خط کې ولیکل چې بنده چې څومره د خدای ﷻ نافرماني کوي، نو دده صفت کوونکي هم دده بدي بیانول شروع کړي او دوستان یې هم دښمنان سي، د ګناهونو څخه بې پروایي د انسان د پاره د همیشه تباهي سبب دی، په صحیح حدیث کې دي چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي، چې مؤمن چې کله یوه ګناه وکړي نو دده په زړه یو تور داغ جوړ سي، بیا که دی توبه او استغفار وکړي نو دا داغ ورک سي او که توبه ونه کړي نو دا داغ زیاتیږي زیاتیږي تر دې چې دده ټول زړه ونیسي او ددې نوم په قرآن کې رَیْن دی کَلَّا بَلْ رَانَ عَلٰی قُلُوْبِهِمْ مَّا کَانُوْا یَکْسِبُوْنَ (المطففین، ۱۴) یعنې د دوی بدو عملونو د دوی په زړونو باندي زنګ ولګوی، البته د ګناهونو د فسادونو، او بدو نتیجو په اعتبار سره د دوی په مینځ کې فرق خامخا دی، ددې فرق په وجه ځینو ګناهونو ته کبیره او ځینو ګناهونو ته صغیره ویل کیږي.

کبیره ګناه: د کبیره ګناه تعریف د قرآن، حدیث او تیرو مشرانو د وینا په مطابق دا دی چې په کومې ګناه باندي قرآن څه شرعي حد یعنې سزا په دنیا کې مقرره کړې وي یا په کومې چې د لعنت الفاظ راغلي وي یا پر کومې چې د دوږخ او نورو د عذاب وعده راغلي وي، دغه ټوله کبیره ګناهونه دي، دغه ډول هره هغه ګناه به هم په کبیره کې داخله وي د کومې فسادونه او بدې نتیجې چې د یوې کبیرې ګناه برابر یا په زیات وي، دغه ډول کومه صغیره ګناه چې په زړه ورتیا او بې باکۍ سره وکړل سي یا ورباندي همیشه والي وکړه سي نو هغه هم په کبیره کې داخلیږي، د ابن عباس رضی الله عنه په مخکې چاوویل چې کبیره ګناهونه اووه ۷ دي نو ده وفرمایل اووه ۷ نه بلکه چې اووه سوه ۷۰۰ وویل سي نو زیاته مناسبه به وي.

امام ابن حجر مکي رحمه الله په خپل کتاب زواجر کې ددې ټولو ګناهونو فهرست او دهرې یوې پوره تشریح بیان کړې ده کومې چې په دې ذکر سوي تعریف سره په کبائرو کې داخلې دي، په دې کتاب کې ددې کبیره وو شمیر څلورسوه اووه شپیتو ۴۶۷ ته رسیدلی دی او ځینو ورڅخه یو ازې غټ غټ راټول کړي دي نو شمیر یې کم لیکلی دی او ځینو د اقسامو په لحاظ سره تر دې هم زیات شمیر لیکلی دی، خو دا کوم تکر او اختلاف نه دی، نبي کریم ﷺ په مختلفو ځایونو کې ډیرو ګناهونو ته کبیره ویلي دي، او د حالاتو په مناسبت سره یې یو ځای درې، یو ځای شپږ، یو ځای اووه، او یو ځای تر دې هم زیات بیان کړي دي، نو د اُمّت عالمانو ددې څخه دا معلومه کړه چې پر یوه شمیر باندي بس کول مقصد نه دی، بلکه د موقعو او حالاتو په مناسبت سره چې څومره یې مناسب ګڼل، دومره یې بیان کړي دي، د بخاري او مسلم په یوه حدیث کې دي چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې په کبیره ګناهونو کې هم چې کومې تر ټولو لویې دي زه

تاسی دهغو څخه خبروم، هغه دری دی ، دالله ﷻ سره یو مخلوق شریکول، دمور اوپلار نافرمانی کول، او د درواغو شاهدی ورکول یا درواغ ویل ، دغه ډول دبخاری اومسلم په یوه روایت کی دی چی دنبی کریم ﷺ څخه یو چاپوښتنه وکړه، چی ترټولو لویه ګناه څه ده؟ ویی فرمایل چی تاسی دالله ﷻ سره یو څوك شریك جوړ کړی ، حال دا دی چی هغه تاسی پیدا کړی یاست، بیایی ورڅخه پوښتنه وکړه چی تردی وروسته کومه ګناه ترټولو لویه ده؟ ویی فرمایل چی تاسی خپل کوچنی ددی بیری څخه مړکړی چی دی به ستاسی سره په خوراك کی شریك سی اوده ته به بیاتاسی خوراك ورکوی، بیایی پوښتنه ورڅخه وکړه چی تردی وروسته کمه ګناه ترټولو لویه ده؟ ویی فرمایل چی دخپل همسایه دښځی سره بدکاری کول، بدکاری په خپله لوی جُرم دی اودهمسایه داهل اوعیال حفاظت هم دخپل اهل اوعیال په شان سره پرانسان لازم دی نو په دی وجه داجرم دوه چنده دی ، دصحیحینوپه یوه حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی داخبره دکبیره ګناهونو څخه ده چی یوسړی خپل مور اوپلارته ښکنځل وکړی صحابه کرامو ﷺ عرض وکی چی یارسول الله ﷺ داڅنګه کیدی سی چی یو سړی به خپل موراوپلارته ښکنځل کوی؟ ویی فرمایل چی هو! کوم سړی چی دبل سړی موراو پلارته ښکنځل کوی اودهغه په بدل کی هغه دده مور اوپلارته ښکنځل کوی نودا داسی دی لکه چی ده په خپله خپل مور اوپلارته شکنځل کړی وی څکه چی دا دده ښکنځل دهغه دښکنځلو سبب دی ، اودصحیح بخاری په یوه روایت کی نبی کریم ﷺ شرك اوناحقه قتل، اودیتیم مال په ناجائزه طریقه خوړل، اودسود ګټه خوړل ، اودجهاد دمیدان څخه تیښته کول ، اوپه پاك لمنو ښځو باندی تهمت لګول ، او دمور او پلار نافرمانی کول ، اودبیت الله بی حرمتی کول په کبیره ګناهونوکی شمارکړی دی ، دحدیثو په ځینو روایتونو کی یی دا هم په کبیره ګناهونو کی شمار کړی دی چی یوسړی ددار الکفر څخه هجرت وکړی ، دارالاسلام ته راسی اوبیا بیرته دوباره دارالهجرت پرېږدی دار الکفرته ولاړ سی،دحدیثوپه نورو روایتونوکی یی داصورتونه هم دکبیره ګناهونو په شمیرکی دا خل کړی دی ، په درواغو قسم خوړل ، ترخپل ضرورت زیاتی اوبه سائل نورو ضرورت مندو ته یی نه ورکول ، جادو ازده کول ، دجادو عمل کول ، اوفرمایلی یی دی چی شراب چیښل اکبر الکبآئر دی اوفرمایلی یی دی چی شراب چیښل دګناهونو مورده، څکه چی په شرابو کی مست سړی هر تربیکاره لا بیکاره کار کولی سی ، دغه ډول په یوه حدیث کی ارشاد فرمایی چی ترټولو لویه کبیره ګناه دا ده چی انسان پرخپل مسلمان ورور داسی عیب ولګوی چی هغه په بی عزته سی ، په یوه حدیث کی دی چی کوم سړی بغیر دکوم شرعی عذرڅخه دوه لمونځونه په یوه وخت کی جمع کړل نوده کبیره ګناه وکړه ، مطلب دا دی چی یولمونځ یی په خپل وخت ونه کی، بلکه قضایی یی دبل لمانځه سره وکی ، دحدیثو په ځینو روایتونوکی دی چی دالله ﷻ درحمت څخه مایوسه (نااُمیده) کیدل هم کبیره ګناه ده اودعذاب څخه یی بی فکره اوبی بیری کیدل هم کبیره ګناه ده ، په یوه روایت کی دی چی وارث ته نقصان رسول اودده دمیراث دحصی دکمولو دپاره کوم وصیّت کول هم په کبیره ووکی شماردی ، او دصحیح مسلم په یوه روایت کی دی چی نبی کریم ﷺ یو وار وفرمایل چی (تباه، برباد اوتاوانی سول) او دا کلمه یی دری واره وفرمایله ، حضرت ابوذر غفاری ﷺ عرض وکی یارسول الله ﷺ ! دامحروم، تباه

اوبرباد خلګ څوك دي؟ نوحضور ﷺ جواب ورکی، یو هغه سړی چی دتکبّر په وجه یی پرتوګ پالنګ باچینه تربجلکو کښته وي دوهم هغه سړی چی دالله ﷻ په نامه یوڅه ورکړي اوبیاوربباندي احسان اچوي دریم هغه بوډا چی بدکاری کوی څلورم هغه سړی چی باچا یا افسر وي اودرواغ وایی پنځم هغه سړی چی عیالداروي او تکبّر کوي، شپږم هغه سړی چی دیوه امام پرلاس یوازی ددنیا دپاره بیعت کوي ، اود صحیحینو په یوه حدیث کی دي چی چُغلی کونکی به جنت ته نه ځي اودنسآئي اومسند احمد اونورو په یوه حدیث کی دي چی څوکسان به جنّت ته نه ځي شرابی دموراوپلارنافرمانه، دقریبانوسره بی وجهی تعلق پری کونکی، احسان اچونکی ، دپیریانو ، شیطانانو یانورو په ذریعو سره دغیبو خبرو خپروونکی دیوس (د یوث) یعنی خپل اهل اوعیال دبی حیایی څخه نه منع کونکی ، دمسلم شریف په یوه حدیث کی دي چی دالله ﷻ لعنت دي په هغه چاباندي چی یوروح لرونکی دالله ﷻ پرته دبل دچادپاره قربانی کړي .

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهٖ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ ؕ لِلرِّجَالِ نَصِيْبٌ

اوهوس مه کوی په هغه شی کی چی لوی ورکړی ده الله یوه لره په بل باندي ، دسړو دپاره حصه ده

مِّمَّا اكْتَسَبُوْا ؕ وَلِلنِّسَآءِ نَصِيْبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ ؕ وَسْئَلُوا اللّٰهَ

دخپلی ګټی څخه اوښځو لره حصه ده دخپلی ګټی څخه اوغواړی دالله څخه

مِنْ فَضْلِهٖ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَیْءٍ عَلِيْمًا ﴿۳۲﴾ وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا

دهغه فضل ، بیشکه الله ته هرشی معلوم دی ، اودهریوه دپاره مونږ

مَوَالِیَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدٰنِ وَالْاَقْرَبُوْنَ ؕ وَالَّذِيْنَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ

مقرر کړي دي وارثان په هغه مال کی چی پاته کړی مور پلار اوخپلوان اودچا سره چی معاهده سوی ده

فَاٰتُوْهُمْ نَصِيْبَهُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ شَهِيْدًا ﴿۳۳﴾ ع

ستاسی نو هغوی ته ورکوی دهغوی حصه ، بیشکه دالله په مخکښ دی هر یو شی

دآیتونو ترون: په تیرو آیتونو کی دمیراث احکام تیر سوی دی ، په هغه کی دا هم ښوول سوی دی چی دمړي په وارثانو کی که سړي اوښځي وي اودمړي سره یی قرابت یوډول وي نوسړی ته به دښځي په نسبت دوه چنده حصه رسیږي، دغه ډول نور فضیلتونه هم دنارینه وو ثابت دي ، حضرت اُمّ سلمه ؓ په دی باندي یووار نبی کریم ﷺ ته عرض وکی چی مونږته نیم میراث رسیږي اونورهم فلانی اوفلانی فرق په مونږ اونارینه وو کی دي مقصد ددي اعتراض کول نه وو بلکه آرزویی وه چی که مونږهم نارینه وای نو دنارینه ووپه شان فضیلتونه به مونږته هم حاصل وای ، ځینو ښځو دا آرزو وکړه چی کاشکی مونږ نارینه وای نودنارینه وو په شان به په جهادکی مونږ حصه اخیستلای اودجهاد فضیلت به راته حاصلیدای ، یوی ښځي نبی کریم ﷺ ته عرض وکی چی نارینه ووته په میراث کی دوی حصّی رسیږي اودښځي

شاهدي هم دسړي په نيمايي ده نوآياچي په نورو عبادتونو اوعملونوکې به هم مونږته نيم ثواب رسيږي؟ پردې باندې دا آيت نازل سوچې د دواړو خبرو جواب په کې ورکړل سو ، دحضرت أمّ سلمه ﷺ دوينا جواب په لاَ تَتَمَنَّوا سره ورکړل سو او ددې بلې ښځې دوينا جواب په لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ سره ورکړل سو.

لنډتفسير: او تاسي (ټولو سړيانو اوښځوته حکم کيږي چې په خداې ورکړو فضيلتونوکې) دداسي يوکار آرزومه کوي په کوموکې چي الله ﷻ ځيني (مثلاً نارينه) پرځينو باندې (مثلاً په ښځو باندې بې د دوى دکم عمل ددخل څخه) لوړوالى ورکړى دى (لکه خاوند کيدل يادنارينه وو دوچنده حصه يادروى دشهادت کامل والى اوداسي نور) دسړي دپاره ددوى دعملونو (دثواب) حصه (په آخرت کې) ثابته ده اوښځو دپاره ددوى دعملونو (دثواب) حصه (په آخرت کې) ثابته ده (اوخلاصي په آخرت کې قانوناً هم په دې عملونوسره دى اوپه دې کې دهيچاتخصيص نسته نوکه ترنورو ځان لوړول غواړي نوپه کسبي عملونو کې کوشش کوي ، ترنورو به زيات ثواب حاصل کړي اوچې کله تاسي پر دې باندې قادرياست نوددې ذکر سوو خاصو فضيلتونو محضي تمنّا اوهوس خوبې فائدې دى بلکه عمل وکې) او (که په خداې ورکړو فضيلتونو حاصلولوکې موخواهش وي چې په هغه کې عملونو لره هم دخل دى مثلاً باطني کمالات حاصلول يانور داسي نو بياهيڅ باك نسته، ليکن دهغه طريقه داهم نه ده چي خالي تمنّاگانې کوي، بلکه دا په کار دي چي) دالله ﷻ څخه ددي (خاص) فضل خواست (يعني دُعا) کوي بيشکه الله ﷻ هرشي ښه پيژني (په دې کې ټول شيان راغلل، يعني دخداې ورکړو اول قسم فضيلتونو تخصيص هم، اوپه کسبي فضيلتونو باندې ثواب هم ورکول، اوددوهم قسم خداې ورکړو فضيلتونو غوښتنه هم نوددې جملي تعلق دټولو سره دى) اودهرداسي مال دپاره چي مور اوپلاراو (نور) قريبان خلگ (ترځيل مرگ وروسته) يې پريږدي مونږ وارثان مقرر کړي دي اودکومو خلگوسره چې ستاسي عهد (دمخکې څخه) سوى وي (دى ته مولي الموالات وايي) دوى ته (اوس چي کله په شريعت کې قريبان خلگ وارثان مقررکړه سوي دي ټول ميراث مه ورکوى بلکه يوازې) ددوى حصه (يعني شپږمه [۱]) ورکړي بيشکه الله ﷻ په هرپه خبردار دى (نودوى لره دټول ميراث نه ورکولو اوشپږمې حصّي مقررولو اوددې چي شپږمه دوى ته څوك ورکوي څوك يې نه ورکوي په دې ټولوکې چې کوم مصلحت دى ، ددې ټولو څخه هغه خبردار دى)

معلومات اومسئلې

(داختياري کارونو اودغير اختياري کارونو تمنّا اوآرزو کول)

په دې آيت کې دهغه غير اختياري کارونو دتمنّا کولو څخه منع سوى ده ، کوم چې نوروته حاصل وي (اوده ته نه وي حاصل) وجه يې دا ده چې انسان چې کله خپل ځان ترنورو په مال، دولت، عيش او آرام، ښايست اوښه والى، علم اوفضل اونوروکې تر نوروکم پيداکې نوعادتاً دده په زړه کې دحسدماده راپورته سي چې غوښتنه يې کم ازکم دا وي چې زه هم دده برابر ياپر زيات واى اوډير وخت يې ددې طاقت نه وي ، ځکه چې ډير کمالونه داسي دي چې په هغه کې دانسان دکوشش اوعمل هيڅ دخل نه وي، هغه خاص دالله ﷻ انعامات وي، لکه سړي پيداکيدل يادېو اعلى خاندان څخه يادشاهي خاندان څخه پيداکيدل ياښايسته اوخوبصورت پيداکيدل اونورکوم سړي ته چي دا انعامات حاصل نه وي که

هغه ټول عمر ددی کوشش کوی ، چی مثلاً نرسی یادسیّد خاندان څخه سی یادده قد اوقامت ښایسته سی ، نو دا دده په قدرت کی نه دی او نه دی په کمه دوا یاچم سره داشیان حاصلولی سی اوچی کله دده داقدرت نه وی چی ځان دنورو سره برابرکړی نودده په نفس کی داخواهش کلك سی چی یره ددی نورو څخه هم دا نعمت واخیستل سی چی هغوی هم دده برابر یاتر کم سی ، ددی نوم حسد دی او دا په انسانی اخلاقو کی انتهایی شرموونکی او ضرر رسونکی خوی دی او ددنیا د ډیرو جنګونو ، فسادونو ، قتلونو اولوټ ماریو سبب دی .

قرآن کریم په دی آیت کی ددی فساد ددروازی دبندولو دپاره ارشاد وفرمایی ، وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهٖ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ : یعنی الله ﷻ چی په تقاضا دحکمت اومصلحت سره کوم کمالونه اوفضیلتونه په خلګوکی تقسیم کړی دی ، چاته یی یوصفت ورکړی دی چاته یی بل ، چاته کوم اوچاته زیات په دی کی هریوه نفر ته په خپل قسمت باندی راضی کیدل اوخوشحاله کیدل په کار دی ، دنورو دفضیلتونو اوکمالونو تمناکول نه دی په کار ، ځکه چی ددی نتیجه ځان لره غم اوخفګان راوستل اوحسد دلویی ګناه څخه ماسوا نور هیڅ نسته ، څوك چی خدای پاك ﷻ نر پیداکړی دی هغه دی په دی شکر وباسی اوڅوك چی بی ښځه جوړه کړی ده هغه دی په دی سره راضی اوسی اوداسی دی ګڼی چی کیدای سی که دانر وای نو دنارینه وو ذمه واری به ورڅخه نه وای پوره سوی نو ګناهګاره به وای ، څوك چی الله ﷻ ښایسته پیدا کړی دی هغه دی په دی شکر ګذار وی چی ده ته یو نعمت رسیدلی دی اوڅوك چی بدرنګه وی هغه دی هم نه خوابدی کیږی ، شاید چی په دی کی دده خیروی چی که ښایست ورته رسیدلی وای نوپه یوه فتنه اوفسادکی به اخته سوی وای اوڅوك چی په نسب کی لوی دی یاسیّد یابل شی دی ، نودی دی پردی شکر وباسی چی دانسبت دالله ﷻ یوانعام دی اوچاته چی دانسبت نه دی حاصل هغه دی ددی فکر اوتمنّانه کوی ځکه چی داشی په کم کوشش سره نه سی حاصلیدی او ددی آرزوبه دیٰ په ګناه کی اخته کړی او بغیردغم اوخفګان څخه به ورته نورهیڅ حاصل نه سی ، په نسب دافسوس کولو پرځای دی دنیکو عملونوپه فکرکی سی ځکه چی په نیك عمل سره به دی دلویو لویو نسبونو تر خاوندانو زیات سی ، په قرآنی آیتونو اواحادیثوکی دنیکی طرف ته دوړاندی کیدو یعنی په نیکو کارونوکی ترنورو مخکی کیدل ، یادنورو خلګو فضیلتونه اوکمالونه لیدل اودهغو دحاصلولو دجد اوجهد اوکوشش کولو ترغیب راغلی دی نودا دهغه کارونو متعلق دی چی دانسان په اختیارکی وی اوپه کسب کولو سره حاصلیدی سی مثلاً عملی فضیلتونه اوعملی اواخلاقی کمالونه چی دچاووینی اوددی دپاره جد اوجهد اوکوشش کوی ، نودا ډیرښه کاردی ، دا آیت ددی څخه منع نه کوی بلکه دآیت آخری حصه ددی تائیدکوی چی ارشاد دی ، لِلرِّجَالِ نَصِيْبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوْا وَلِلنِّسَآءِ نَصِيْبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ یعنی کوم شی چی نارینه وو په کسب او عمل سره حاصل کی ، دوی ته به ددی حصّه ورسیږی اوکوم چی ښځو په کسب اوعمل سره حاصل کی ، دوی ته به ددی حصّه رسیږی .

په دی کی دااشاره موجوده ده چی دفضیلتونو اوکمالونو دحاصلولو دپاره کوشش او محنت کول بیکاره نه ځی ، بلکه هریوه ښځی اوسړی ته به دده دکوشش اومحنت حصه خامخا ور رسیږی ، ددی څخه دا هم

معلومه سوه چې څوك دچاعلمي او اخلاقي فضيلتونه ويني اودهغه آرزو كوي اوبيا ددې آرزو پوره كولو دپاره كوشش اومحنت كوي دا ډير ښه كار دى اوداسي په كار دى .

دلته يوه غلطي هم ختمه سوه چې په هغه كې ډير ناپوهان اخته كيږي، ځيني دغير اختياري فضيلتونو په آرزوكي ولګيږي اوخپل عيش آرام او اطمينان په دنياكي بربادكړي اوكه نوبت حسدته ورسيږي يعني پربل يې هم دغه پيرزوينه ختمه سي ، نوآخرت يې هم بربادسي، ځكه چې دحسدغوندي عظيمه ګناه يې وكړه ، اوځيني داسي خلګ هم دي چې دخپلي سُستي اوبې همتي بلكه دبې غيرتي په وجه داختياري فضيلتونو دحاصلولو كوشش هم نه كوي اوكه څوك ورته ووايي نو پر خپلي بې عزتي دپردې اچولو دپاره دقسمت اوتقدير بهانه كوي ، دې آيت يوه دحكمت اوعدل ضابطه وښووله چې كم فضيلتونه اوكمالونه غير اختياري دي اودانسان كسب اوعمل تاثير نه په كې كوي لكه دلوى نسب كيدل يا ښائسته پيدا كيدل اونور نوداتقديرته حواله كول په كار دي اوپه كوم حالت كې چې وي په هغه راضي كيدل اودالله ﷻ شكر ادا كول په كار دي ، تردې زيات آرزوكول فضول اوعبث دي اوځان ته غم اوخفګان په بيه اخيستل دي ، اوكوم فضيلتونه اوكمالونه چې اختياري دي اوپه كسب اوعمل سره حاصليدي سي ، ددې آرزو كول فآئده مندي خوپه دې شرط چې دآرزو سره سره كسب اوعمل هم وي اوپه دې كې دې آيت داوعده هم وكړه، چې دچا كوشش اوعمل به ضآئع نه كړه سي ، بلكه هريوه ته به په قدر دمحنت حصه رسيږي سرې وي اوكه ښځه .

په تفسير بحرمحيط كې دي چې تردې آيت مخكې د لاَ تَأْكُلُوْٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اود لاَ تَقْتُلُوْٓا اَنْفُسَكُمْ حكمونه راغلي وه ، چې په دې كې دچامال په ناحقه داستعمالولو اودچاپه ناحقه دقتل كولو څخه منع ده په دې آيت كې ددې دواړو جرمونو دبنياد بندولو دپاره دا ښوونه وركړل سوې ده چې كم نورخلګ الله ﷻ په مال دولت ياعيش اوعشرت، عزت او مرتبې اونورو سره پرتا باندې لوړوالی دركړی دی، ته ددې آرزوهم مه كوه ، پردې خبره چې فكر وكړه سي نومعلومه به سي چې په غلا ، غصب يانورو ناجآئزو طريقو سره دچا مال اخيستل ياقتلونه اونور كول، ددې ټولو جرمونو اصلي منشاء داوي چې يوانسان چې كله بل انسان په مال دولت اونوروكي ترځان لوړ او زيات ويني نواول دده په زړه كې دده سره دبرابرۍ ياورباندې دزياتيدو خواهش او آرزو پيداسي بيا دا آرزودې دغه جرمونوته رسوي ، قرآن ددې ټولو جرمونو سرچينه بنده كړه، چې دنورو دكمالونو او فضيلتونو تمنّايي منع كړه ، په آيت كې تردې وروسته ارشاددی: وَاسْئَلُوا اللّٰهَ مِنْ فَضْلِهٖ په دې كې دا ښوونه ده چې كله تاسي يوڅوك په مال كې ترځان زيات ويني ، نوپه ځاى ددې چې په دغه خاص كمال كې دده سره دبرابريدو آرزو شروع كړئ تاسي ته په كار دي چې دالله ﷻ څخه دهغه دفضل اوكرم سوال شروع كې ځكه چې دالله ﷻ فضل دهر سړي دپاره په جلاجلاصورتونوكي ظاهريږي ، دچادپاره مال دولت دالله ﷻ فضل وي ، چې كه دې فقيرسي نوپه ګناه اوكفركي به اخته سي اودچا دپاره تنګي اوتنګدستي فضل وي چې كه دې غني اومالداره سي نو دزرګونو ګناهونو ښكاره به سي ، دغه ډول دچادپاره عزت اومرتبه دالله ﷻ فضل وي اودچا دپاره سپكيدل وركيدل دالله ﷻ فضل وي اوحقيقت ته چې وكتل سي نومعلومه به سي چې كه ده ته عزت او

مرتبه ورسيږي نوپه ډيرو گناهونو کې به اخته سي ، په دې وجه يې په آيت کې داوښووله چې کله چې دالله ﷻ څخه غواړې نو دڅه خاص شي ياصفت دغوښتلو په ځاى دالله ﷻ فضل غواړې ، چې هغه دخپل حکمت په مطابق پرتاسې دخپل فضل دروازه خلاصه کړې ، په آخرئ آيت کې يې وفرمايل: إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا يعنې الله ﷻ دهرشي پيژندونکى دى ، په دې کې يې اشاره وفرمايله چې دالله ﷻ تقسيم عين حکمت اوعين عدل اوانصاف دى، څوک چې يې پرکم حال پيدا کړي اوساتلى دى هم دغه دعدل اوحکمت تقاضا اوغوښتنه وه ، مگر انسان ته دخپلو عملونو دانجام پوره معلومات نه وي، دا الله ﷻ ښه پيژني چې دچا په کم حال کې پاته کيدل دده دپاره فائده منددي ، دذکر سوي آيت په شان نزول کې بيان سوى دى چې کله چې په ميراث کې دنارينه وو دوچنده حصه مقرره سوه نوځينو ښځودا خواهش وکې چې که مونږ نارينه واى نو مونږته به هم دوچنده حصه رسيداى، ددې په مناسبت سره په دوهم آيت کې دميراث قانون دوباره په داسې طريقې سره ذکرسو چې په دې کې چې کمې حصې مقررې کړه سوى دې داعين دحکمت اوعدل مطابق دى ، دانسان عقل دټول مخلوق دمصلحتونو اوفسادونو احاطه نسي کولاى، په دې وجه دوى دې حکمتونوته هم نه سي رسيدى کوم چې دخداى ﷻ په دې مقررسوى قانون کې دې نوکومې حصې چې دچادپاره مقررې کړه سوې دي ، دوى ته پردې باندې راضي کيدل اوشکر گذاره اوسيدل په کار دي .

(په عقدِ موالات سره دميراث رسيدو حکم)

ددې آيت په آخرکې چې کومه ديوه اوبل سره دمعاهدې (وعدې) پربناء باندې حصه ورکول ذکر دي ، دااسلام په اول کې وه ، وروسته په آيت د وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ سره دامنسوخ سو اوس که نور وارثان موجودوي نو د دوو تنو ديوه او بل سره معاهده (وعده) کول پرميراث تاثيرنه غورځوي .

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَىٰ

سړي حاكمان دي په ښځو باندې په دې وجه چې لويي ورکړې ده الله يوه لره په بل باندې او

بَعْضٍ وَبِمَا أَنفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ ۚ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ

او په دې وجه چې خرج کړل دوى خپل مالونه بيا کومې ښځې چې نيکې دي تابعدارې دي ساتونکې دي

لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ ۚ وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ

په پټه دالله په حفاظت سره او دکومو چې دبد خويي بيره وي تاسې ته نو دوى پوهوئ

وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ ۖ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا

او جلا کوئ يې په بيده کيدو کې او وهئ دوى بيا که خبره ومني ستاسې نومه تلاش کوئ

عَلَيْهِنَّ سَبِيْلًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيْرًا ﴿۳۴﴾ وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ

په دوی باندی لار دالزام بیشکه الله دی دټولو څخه لوړ لوی ، اوکه تاسی بیرید است چی دیو

بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوْا حَكَمًا مِّنْ اَهْلِهٖ وَحَكَمًا مِّنْ اَهْلِهَا ۚ اِنْ

بل سره ضد ساتی نو ودروی یو منصف دسړی دطرف څخه او یو منصف دښځی دطرف څخه ، که

يُّرِيْدَآ اِصْلَاحًا يُّوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا خَبِيْرًا ﴿۳۵﴾

دا دواړه غواړی چی اصلاح وکړی نو الله به موافقت پیدا کړی په دواړو کی بیشکه الله په هرڅه باندی پوهه خبردار دی.

دآیتونو تړون: دښځو متعلق چی کوم احکام تیر سوی دی په دی کی د دوی دحق ضائع کولو منع هم ذکر سوی ده ، اوس مخ ته دنارینه وو دحقونو ذکر دی او ددی نارینه وو حقونه که فوت سی نو په دی صورت کی دتادیب اجازت هم ورکړل سوی دی ، په دی حقونوکی که اختلاف راسی نو دتصفیی طریقه او دحقونو د ادا کونکو فضیلت هم ذکر دی ، ددی سره سره ددی خبری هم وضاحت دی چی دنارینه وو درجه ترښځو زیاته ده نو ددی څخه دا جواب هم راووتی چی کله چی نارینه دښځی په مقابله کی بهتره دی نو په دی خبره کی څه اشکال نسو پاته چی په میراث کی ددوی حصه دښځو په نسبت ولی زیاته ده ؟

لنډتفسیر: نارینه حاکمان دی پرښځو باندی (په دوو وجهوسره یو) په دی سبب چی الله ﷻ ځینو (یعنی نارینه) ته پرځینو (یعنی پرښځو باندی قدرتی) بهتروالی ورکړی دی (دا خدای ورکړی کاردی) او (دوهم) په دی سبب سره چی نارینه وو (پرښځو باندی) خپل مالونه (په مهرکی او دوی اونفقه کی) خرڅ کړی دی (اودخرڅ کونکو لاس لوړ اوښه وی ترهغو پرچاچی خرڅ کول کیږی اودا کسبی کاردی) نو کومی ښځی چی نیکی دی (دوی دنارینه وو ددی فضیلتونو او حقونوپه وجه) حکم منونکی دی (او) دسړی په غیر موجودګی کی (هم) په حفاظت (او) دخدای (په توفیق دده دعزت اومال) ساتنه کوی او کمی ښځی چی (ددی صفت نه وی بلکه) داسی وی چی تاسی ته (په قرآئنو اونښانو سره) د دوی دبد دماغی احتمال وی (قوی) نو دوی ته (اول) په ژبه نصیحت وکی او (که یی نه منی نو) دوی دپریوتو په ځای کی یوازی پریږدی (یعنی ددوی سره یوځای مه پریوزی او ورڅخه جلاسی) او (که په دی هم ونه سی نو) دوی (په درمیانه وهلوسره) ووهی بیاکه دوی ستاسی حکم منل شروع کی نوپه دوی باندی (دزیاتی کولو دپاره) بهانه (اوموقعه) مه لټوی (ځکه چی) بیشکه الله ﷻ ډیر لوی لوړ اولویی والا دی (دهغه حقوق اوقدرت اوعلم ټول لوی دی که تاسی داسی وکړی نوهغه به پرتاسی بیاهم دخپلو حقونو په اړوند په زرګونو الزامات قائمولای سی) اوکه (په قرآئنو اونښانوسره) تاسی خلګوته په دی دواړو ښځه خاوندکی (دیو داسی کش مکش) بیره وی (چی دوی یی په خپل مینځ کی نه سی لیری کولی) نو تاسی خلګ یو سړی چی دروغی راوستلو لیاقت لری دنارینه دخاندان څخه اویو سړی چی (هم دغسی) دروغی راوستلو لیاقت لری دښځی دخاندان څخه (مقرر کړی اوددی کش مکش دلیری کولو دپاره یی دوی ته) ورولیږی

(چي دوي ولاړسي او حالات معلوم کړي اوکوم يوچي بې لاري وي ياپه دواړوکي څه لږ قصور، پوه يې کړي) که چيري دادواړه کسان (دزړه په صدق سره دمعاملي) روغوالي غواړي نوالله ﷻ به ددي ښځي اوخاوندپه مينځ کي (په دي شرط که دا ښځه اوخاوند ددي دواړو په رايه عمل هم وکړي) اتفاق راولي ، بيشکه الله ﷻ لوي علم اولوي خبر والا دی (په کومه طريقه چي د دوي مصالحت راتلي سي په هغه پوه دی ، کله چي ددي دواړو فيصله کونکو نيت ورته صحيح معلوم سی، نودصلح راوستلو طريقه به د دوی په زړه کی واچوی)

معلومات اومسئلې: دسورةِ نسآء دشروع څخه تردی ځايه پوری ډير احکام اوهدايت دښځو دحقونو په اړوند راغلی دي چي په دي کی يې هغه ظلمونه وران اوختم کړل، کوم چي تر اسلام مخکی په ټوله دنياکی پردی نازك قسم باندی کيدل، اسلام ښځوته هغه ټول انساني حقونه ورکړل کم چي نارينه ووته حاصل دي ، که دښځو پرذمه يې دنارينه څه خدمتونه واچول، نوپر نارينه وو يې هم دښځو حقونه فرض کړل ، دسورةِ بقری په آيت کی يې ارشاد وفرمايي ، وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِيْ عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوْفِ يعني دښځو حقونه دنارينه وو په ذمه داسي واجب دي لکه دنارينه وو حقونه چي دښځو په ذمه دی ، په دي کی يې ددواړو دحقونو ديو ډول والی حکم ورکړی دی چي ددی تفصيلات يې عرف (اصطلاح) ته حواله کړل ، دجاهليّت اودټولی دنيا دظالمانه رسمونويي ديوه مخه خاتمه وکړه ، البته داضروری نه ده چي د دواړو حقونه دی دصورت په اعتبارسره يوډول وی ، بلکه په ښځه باندی يو ډول کار لازم دی نو ددی په مقابله کی په نارينه باندی بل قسم کار دی، ښځه دکور دکارونو ، دکوچنيانو دپالنی اوحفاظت ذمه داره ده، نونارينه ددی دضرورتونو دپوره کولو دپاره دکسبِ معاش ذمه دار دی ، دښځي پرذمه دسړي خدمت اوحکم منل دی نودسړي پرذمه ددی مهر اونفقه ده يعني دټولو ضروری خرڅونو انتظام دی ، مقصد دی آيت ښځوته دنارينه وو په شان حقونه ورکړل ، ليکن يوشی داسی هم دی چي په هغه کی نارينه ووته پرښځو باندی لوړوالی اويوخاص فضيلت حاصل دی په دی وجه يې ددی آيت په آخر کی وفرمايل ، وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ : يعني نارينه ووته پرښځو باندی يوه درجه ښه والی حاصل دی ، په دی آيتونوکی ددی درجی بيان قرآن حکيم په حکيمانه طريقه دبيان سره داسی کړی دی چي دنارينه وو دافضيلت اولوړوالی په خپله دښځو دمصلحت اوفآئدی دپاره اوعين دحکمت په تقاضاسره دی ، په دی کی نه دښځي دشان کموالی دی اونه په کی ددی کم نقصان دی ، ارشادفرمايي ، اَلرِّجَالُ قَوّٰمُوْنَ عَلَى النِّسَآءِ ، قوّام، قيّام، قيّمْ په عربی ژبه کی هغه سړي ته ويل کيږی ، چي ديو کار يانظام ذمه وار اوچلوونکی وی ، په دی وجه په دی آيت کی د قَوّٰمْ ترجمه عام طورپه حاکم سره سويده يعني نارينه پرښځو حاکمان دی ، مراد دادی چي دهريوه اجتماعی نظام دپاره په عقل اوعرف کی دا ضروری ده چي ددی څوك سربراه ياامير اوحاکم وی چي داختلاف په وخت کی دهغه په فيصله کار وچليږی ، لکه څنګه چي دملك، حکومت اورياست دپاره ددی ضرورت هميشه ګڼل سوی دی اويوسړی دقبيلی سردار اوحاکم منل سوی دی، دغه ډول په دی عآئلی نظام کی چي خانه داری ورته ويل کيږی، په دی کی هم ديوامير اوسربراه ضرورت دی ، دښځو اوکوچنيانو په مقابله کی ددی کار دپاره الله ﷻ نارينه منتخب کړل، چي ددوی علمی او عملی قوتونه په نسبت دښځو

اوکوچنیانو زیات دی اودا داسی بدیهی (یعنی ښکاره) معامله ده چی یوه عقل لرونکی ښځه یاسړی ددی څخه انکار نه سی کولی.

لنډه داچی دسورة بقری په آیت کی یی ، وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وفرمایل اودسورة نسآء په ذکر سوی آیت کی یی ، اَلرِّجَالُ قَوّٰمُوْنَ عَلَی النِّسَآءِ وفرمایل دایی وښووله چی که څه هم دښځوحقونه پرنارینه ووباندی داسی لازم اوواجب دی لکه څنګه چی دنارینه وو پرښځو دی اوددواړو حقونه په خپل مینځ کی یوډول دی لیکن په یوه شی کی نارینه ووته ښه والی حاصل دی چی دوی حاکمان دی ، اودقرآن کریم په نورو آیتونوکی یی داهم واضحه کړه چی داحکومت کم چی نارینه ووته پرښځو باندی دی، محضی دآمریّت اوظلم حکومت نه دی، بلکه حاکم یعنی نارینه هم دشریعت دقانون اومشوری پابنددی، محضی دخپل طبیعت په خواهش سره یوکار نه سی کولی ، ده ته حکم ورکړل سوی دی چی ، عَاشِرُوْهُنَّ بِالْمَعْرُوْفِ یعنی دښځو سره درواج په طریقه ښه سلوك کوی ، دغه ډول په بل آیت کی د عَنْ تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ تعلیم دی، چی په دی کی یی داهدایت کړی دی چی دکور په کارونوکی دی دښځی په مشوره سره کارکوی ، تردی تفصیل وروسته دسړی حاکمیت دښځی دپاره دڅه خفګان سبب نه سی کیدی ، خوبیاهم دااحتمال ووچی کیدی سی دنارینه وو ددی ښه والی اوحاکم والی پرښځو باندی څه خراب تاثیر وسی ،په دی وجه دلته یوازی الله ﷻ په حکم ښوولو اوجاری کولو باندی بس والی ونکی بلکه په خپله یی ددی حکمت اووجه هم وښوولله، یوه هغه وجه ده چی دخدای ﷻ ورکړه ده اودچادعمل په دی کی دخل نسته دوهمه کسبی وجه ده چی عمل لره په کی دخل دی ، نو اوله وجه یی داسی ارشاد وفرمایله ، بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهٖ بَعْضَهُمْ عَلٰی بَعْضٍ یعنی الله ﷻ په دنیاکی په خاص حکمت او مصلحت سره یوه ته پربل باندی لویی ورکړی ده ، څوك یی افضل اوڅوك یی مفضول (پرده بل شی ښه کړه سوی) جوړکړی دی لکه یوخاص کور الله ﷻ خپل کور (بیت الله) اوقبله مقرره کړه اوبیت المقدس ته یی خاص فضیلت ورکی ، دغه ډول دنارینه ووحاکمیت هم یوخدای ورکړی فضیلت دی چی دنارینه ووکم کوشش اوعمل یادښځو کوتاهی اوبی عملی لره په کی څه دخل اونور نسته ، دوهمه وجه کسبی اواختیاری ده چی سړی خپل مال پرښځه باندی خرڅ کوی مهر ادا کوی او ددی دټولو ضروریاتو ذمه واری سرته رسوی ، په دی دوو وجهو یی سړی پرښځو باندی حاکمان جوړکړی دی.

فائده: دلته یوه بله خبره هم دفکر قابله ده ، ابن حبان په بحرمحیط کی لیکی چی په دی آیت کی دنارینه وو دحاکمیّت په دوو وجهو بیانولو سره داهم ثابته سوه چی دچا دحاکمیت اوولایت مستحق کیدل یوازی په زوراوغلبه سره نه سی کیدی بلکه دکار صلاحیّت اواهلیّت دی دحکومت مستحق جوړوای سی

(دنارینه وودښه والي بیانولو دپاره دقران کریم عجیبه طریقه)

داولی وجی په بیان کی لنډه طریقه داوه چی دنارینه وو اوښځوطرف ته یی ضمیرونه راجع کړی وای فَضَّلَهُمْ عَلَيْهِنَّ یی فرمایلی وای ، لیکن قرآن کریم سرنامه بدله کړه دبَعْضَهُمْ عَلٰی بَعْضٍ الفاظ یی اختیارکړه په دی کی داحکمت دی چی ښځه اونارینه یی دیوه اوبل حصی اوجزءونه وګرځول، دی طرف ته یی اشاره وکړه چی که په څه شی کی دنارینه وو ښه والی اولوړوالی ثابت هم سی نوددی داسی مثال دی لکه چی

دانسان سر دده ترلاسونو ښه دي یادانسان زړه دده ترمعدي ښه دي نولکه څنګه چي دده سرتر لاسونو ښه دي نودا ښه والي خو دلاسونو مقام اواهمیت نه سي کمولی ، دغه ډول دنارینه حاکم کیدل دښځي درجه نه سي کمولی څکه چي دادواړه دیوه اوبل دپاره په شان داندامونو اواجزاوو دي که سړي سردي نوښځه بدن دي ، اوځیني مفسّرین (تفسیر لیکونکي) لیکي چي په دي سرنامه یي دي طرف ته هم اشاره کړي ده چي دا ښه والي کوم چي نارینه ووته پرښځو باندي حاصل دي دادجنس اودمجموعي په اعتبار سره دي اوترڅو پوري چي دافرادو تعلق دي نوډیره ممکنه ده چي یوه ښځه په علمي او عملي کمالاتوکي تریوه سړي زیاته سي اودحاکمیّت په صفت کي هم ترنارینه لوړه سي .

(دسړي اوښځي مختلف عملونه دکار دتقسیم پر اصولو باندي دي)

دوهمه وجه اختیاري چي یي دا بیان کړیده چي سړي خپل مالونه په ښځو باندي خرڅوي، په دي کي هم دیوڅو مهمو کارونو طرف ته اشاره سوي ده، مثلاً یوخوددي شبهي لیري کول دي چي دمیراث په آیت کي دنارینه وو حصه دنارینه وو دوه چنده اودښځو دیوه چند څخه پیداسوي ده ، څکه چي دي آیت یوه وجه دا هم وښووله چي مالي ذمه واري ټولي پرنارینه وو باندي دي، دښځو حال خودادي چي تروادِه مخکي ددوي دټولو خرڅونو ذمه واري پرپلار باندي ده اوتر واده ورروسته پرخاوند ، نوپه دي وجه چي فکر وکړه سي نو نارینه لره دوچنده حصه ورکول ده لره کم زیات ورکول خونه دي، دغه خوبیا بیرته ښځوته رسیږي ، دوهمه اشاره پکښي دژوند دیومهم اُصول متعلق داهم ده، چي ښځه په پیدایښتي اوفطري ډول سره دخپلو خرڅونو په خپله دګټلو قابله نه ده، نه ددي حالات ددي دپاره برابر دي چي دادي دمحنت اومزدوري اونورو کسبونو دپاره دنارینه وو په شان دفترونو اوبازارونو ته ولاړه سي ، څکه نو الله ﷻ ددي ټولو ذمه واري پرنارینه وو باندي اچولي ده تروادِه مخکي یي پلار کفیل دي اوتروادِه وروسته یي خاوند ، ددي په مقابله کي الله ﷻ دنسل زیاتولولاذریعه ښځه جوړه کړي ده دکوچني دپرورش ، دکور ذمه واري هم په دي باندي اچول سوي ده ، څکه چي سړي داکارونه نه سي کولی په دي وجه دانه سي ګڼل کیدی چي ښځه یي په خپله نفقه کي دسړي محتاجه کړیده ، ددي مرتبه یي کمه کړیده بلکه دکار دتقسیم پراُصولو باندي وظآئف تقسیم سوي دي ، البته دوظآئفو دښه والي اوناښه والي چي په خپل مینځ کي کوم فرق دي هغه دلته هم دي ، لنډه دا ده چي ددي دواړو وجهو په ذریعه دا وښوول سوه چي دنارینه وو په حاکمیّت سره نه دښځو څه درجه کمه سوه او نه په دي کي څه نفع ده بلکه ددي فآئده هم ښځو ته رسیږي .

صالحه بي بي: ددي آیت په شروع کي په ډول دضابطي داوښوول سوه چي سړي پرښځه باندي حاکم دي تردي وروسته یي دنیکو اوبدو ښځو بیان داسي وفرمایي ، فَالصّٰلِحٰتُ قٰنِتٰتٌ حٰفِظٰتٌ لِّلْغَیْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ یعني نیکي ښځي هغه دي چي دسړي حاکمیّت ومني، ددوي تابعداري کوي اودنارینه ووپه غآئب والي کي هم دخپلو نفسونو اوددوي دمالونو حفاظت کوي، یعني په خپلي پاکدامني اودکور دمال په حفاظت کي دوي ته دنارینه وو دحاضروالي اوغآئب والي ټول حالات برابردي ، داسي نه چي ددوي په مخکي ددي کارونو اهتمام کوي اوپه شاپسي یي بیا پروانه ساتي .

نبی کریم ﷺ ددې آیت دتفسیر په ډول سره فرمایلي دي .

خَيْرُ النِّسَاءِ امْرَءَةٌ اِذَا نَظَرْتَ اِلَيْهَا سَرَّتْكَ وَاِذَا اَمَرْتَهَا اَطَاعَتْكَ وَاِذَا غِبْتَ عَنْهَا حَفِظَتْكَ فِيْ مَالِهَا وَنَفْسِهَا .

يعنی ښه ښځه هغه ده چې کله ته هغې ته ګوری نوخوشحاله کيږی اوکله چې هغې ته حکم کوی ، نوحکم منی او کله چې ته غآئب يې نودخپل نفس اومال حفاظت کوی .

اوکله چې دښځو دا ذمه واری يعنی ځان پاکدامن ساتل او دخاوند دمال حفاظت کول دا دواړه آسانه کارونه نه دي په دې وجه يې مخ ته وفرمايل بِهَا حَفِظَ اللّٰهُ يعنی په دی حفاظت کی الله ﷻ دښځی کومک کوی او دهغه په توفيق اوکومك سره دا دا کارونه سرته رسولی سی ، که نه وی نودنفس اوشيطان مکرونو هروخت انسان، ښځه اوسړی په قبضه کی اخيستی دی ، اوبياخاصکر ښځی خوپه خپلو علمی اوعملی قوتونوکی دنارينه وو په نسبت کمزوری هم دی خوبياهم په دی ذمه واريوکی ترنارينه وو محکمه ليدل کيږی دا ټول دالله ﷻ توفيق اوکومك دی ، هم داوجه ده چې دبی حيايی په ګناهونو کی زيات تره نارينه اخته کيږی اوښځی دنارينه وو په نسبت ډيری کمی اخته کيږی ، دفرمان بردارو تابعدارو ښځو ښه والی لکه څنګه چې ددی آيت څخه معلوميږی دغه ډول په دی باره کی احاديث هم ډير راغلی دی ، په يوه حديث کی نبی کريم ﷺ فرمايی چې کومه ښځه دخپل خاوند تابعداره اوفرمانبرداره وی ددی دپاره په هواکی مرغان اوپه درياب کی ماهيان اوپه آسمانونو کی ملائکی اوپه ځنګلونو کی حيوانان او درندګان استغفار او بخښنه غواړی (بحرمحيط)

(نافرمانه ښځه او ددی داصلاح طريقه)

تردی وروسته دهغو ښځوذکر دی چې دخپلو خاوندانو فرمانبرداری نه دی يادکومو څخه چې په دی کارکی کوتاهی کيږی ،قرآن کريم ددوی داصلاح دپاره پرلپسی دری طريقی وښوولی ، وَاللّٰتِیْ تَخَافُوْنَ نُشُوْزَهُنَّ فَعِظُوْهُنَّ وَاهْجُرُوْهُنَّ فِی الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوْهُنَّ : يعنی دښځو دطرف څخه که دنافرمانی بيره وی ، نو اوله درجه داصلاح دا ده چې په نرمی سره دوی پوه کړی خوکه په دی پوهولو باندی ونه سی نو دوهمه درجه دا ده چې د دوی بستره دځانه څخه جلاکړی ، چې دوی ستاسی په خفګان پوه سی او را وګرځی ، دقرآن کريم په الفاظو کی دفِی الْمَضَاجِعِ لفظ دی ددی څخه فقهاوو رحمهم الله دا مطلب را ايستلی دی چې جدايی به يوازی په بستره کی وی دځای جدايی به نه کوی څکه چې په دی کی دزيات خفګان اوفساد بيره ده ، ديوه صحابی ﷺ څخه روايت دی .

قُلْتُ يَارَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ مَاحَقُّ زَوْجَةِ اَحَدِنَا عَلَيْهِ قَالَ اَنْ تُطْعِمَهَا اِذَا طَعِمْتَ وَتَكْسُوْهَا اِذَا اكْتَسَيْتَ وَلَا تَضْرِبِ الْوَجْهَ وَلَا تُقَبِّحْ وَلَا تَهْجُرْ اِلَّا فِی الْبَيْتِ (مشکوٰة ص۲۸۱)

مارسول الله ﷺ ته عرض وکی چې زمونږ دبيبانو پرمونږ څه حق دی ؟ ويی فرمايل چې کله تاسی خوری نوپه دوی باندی يی هم خوری اوچې تاسی جامی اغوندی نو دوی ته يی هم وراغوندی او پرمخ يی مه وهی اوبد ورته مه وايا ست اومه ورڅخه ليری کيږی مګرنه په کورکی ، اوکه جلا کيدل ورڅخه غواړی نو يوازی دومره کوی (چې بستره ورڅخه جلا کوی) ځای مه ورڅخه جلا کوی .

اوکومه چې په دی شريفانه سزاسره هم ونه سی نوبيايی دمعمولی وهلو اجازت هم سته، خوداسی وهل

چی پریدن یی دوهلو څه تاثیر ونسی اوهډوکی یی هم مات نسی اوزخم هم ورباندی رانسی اودمخ وهل خویی مطلقًا منع کړی دی ، اولنی دوی سزاګانی شریفانه سزاګانی دی، په دی وجه دانبیاوو علیهم السلام اونیکانو څخه قولاً هم ددی اجازت نقل سوی دی اوپه دی باندی عمل هم ددوی څخه ثابت دی اودریمه سزایعنی وهل که څه هم دمجبوری په حالت کی په یوخاص شکل سره سړی ته ددی اجازت ورکړه سوی دی ، لیکن سره ددی په حدیث کی داهم ارشاد دی ، وَلَنْ يَضْرِبَ خِيَارُكُمْ یعنی ښه سړی دی دوهلو سزا ښځوته نه ورکوی ، نو په دی وجه دانبیاوو علیهم السلام څخه هیڅکله هم داعمل نه دی سوی.

ابن سعد اوبیهقی دحضرت صدیق اکبر رضی الله عنه دلور صاحبی رضی الله عنها څخه دا روایت نقل کړی دی چی اول سړی مطلق دښځو دوهلو څخه منع کړه سوی وو، لیکن بیاښځی زړه وری سوی نوبیرته دا اجازت وسو ، دذکر سوی آیت تعلق هم ددی قسم یوی واقعی سره دی ، چی ددی شانِ نزول دادی چی زیدبن زبیر رضی الله عنه دخپلی لور حبیبی رضی الله عنها نکاح دحضرت سعدبن ربیع رضی الله عنه سره کړی وه، ددی دواړو ښځی اوخاوند په مینځ کی څه اختلاف راغی خاوند په یوه چپلاخه ووهله حبیبی رضی الله عنها خپل پلارته شکایت وکی، پلاړدا دحضور صلی الله علیه وسلم په خدمت کی حاضره کړه حضور صلی الله علیه وسلم حکم وکی چی حبیبی رضی الله عنها ته داحق حاصل دی چی په څومره زور سره سعدبن ربیع رضی الله عنه دی ته چپلاخه ورکړی ده ، هغه دی هم په دغومره زور سره دی په چپلاخه ووهی ، دی دواړو پلار اولورچی داحکم واوریدی نوروان سول چی دسعدبن ربیع رضی الله عنه څخه دحکم مطابق خپل بدل واخلی ، لیکن عینی په دغه وخت کی دا ذکر سوی آیت نازل سو چی په دی کی یی په آخری درجه کی سړی ته دښځی دوهلو اجازت ورکی اودسړی څخه دقصاص یابدل اخیستو اجازت یی ورنه کی، نونبی کریم صلی الله علیه وسلم دوی دواړه واپس کړل اودا حکم یی ورته واوروی او دبدل اخیستو اولنی حکم یی منسوخ کی ، دآیت په آخرکی یی ارشاد وفرمایی چی په دی درو تدبیرونو کی که دوی تابعداری سوی نوتاسی هم بیاسترګی پرپټوی اوپه کوچنیو خبرو باندی په دوی کی دالزام لاره مه لټوی اوپوه سی چی دالله جل جلاله قدرت په ټولو باندی زیات دی.

دمضمون خلاصه : ددی آیت څخه په بنیادی حیثیت سره چی کمه خبره مخ ته راځی، هغه دا ده، چی دتیرو آیتونو دبیان مطابق دښځو اونارینه وو حقوق یوشان دی ، بلکه دښځو دحقوقو دادا کولویی زیات اهتمام په دی وجه کړی دی چی دوی دنارینه وو په نسبت کمزوری دی ، خپل حقونه دخپلو متوپه زور دنارینه وو څخه نسی حاصلولای خوددی برابری دامعنی نه ده چی په ښځه اونارینه کی دی ددرجی دښه والی څه فرق نه وی ، بلکه دحکمت اوانصاف په تقاضا سره یی نارینه په دوو وجهو پرښځو باندی حاکمان جوړکړی دی ، اول خودنارینه وو جنس ته دخپل علمی اوعملی کمالاتو په اعتبار سره دښځو پر جنس باندی یوخدای ورکړی ښه والی اولوړوالی حاصل دی، چی ددی حاصلول دښځی دجنس دپاره ممکن نه دی، که چیری یوځای خال خال اتفاقی واقعات وی نودا خبره ځان ته ده ، دوهم داچی دښځو ټول ضروریات پوره کول سړی په خپله ګټه اوخپل مال سره کوی، اولنی سبب خاص دخدای جل جلاله ورکړه ده دده په اختیارکی نه ده ، دوهم کسبی او اختیاری دی اوداهم ویل کیدای سی چی دیوه مور اوپلارپه اولادو کی دځینو دحاکم او دځینو دماتحت (محکوم) جوړولو دپاره دعقل او انصاف په بناَء سره دوه

شیان ضروري وه، يو داچي څوك چي حاكم جوړيږي، په ده كي دعلم اوعمل په اعتبار سره دحاكميّت صلاحيت، دوهم دده پرحاكميت باندي دمحكوم رضامندي ، نواولني سبب داخبره په ډاګه كوي چي دحاكميّت صلاحيت په سړي كي دى، او دوهم سبب دمحكوم (ماتحت) رضامندي، ځكه چي دنكاح په وخت كي كله دخپل مهر اوږدوړى اونفقي دذمه واري پر شرط باندي دنكاح اجازت وركوى، نودا سړي داحاكميّت منظوروي ، غرض دادي چي دآيت په اوله جمله كي دكورني نظام يوبنيادي اصول وښوول سول چي كه په اكثرو شيانوكي څونه برابرهم دي خوبياهم نارينه لره پرښځي باندي يوحاكميّت اوښه والي حاصل دى اوښځه محكومه اوتابع ده ، تردي بنيادي اصولو لاندي په عملي دنياكي دښځو دوي طبقي سوي يوه هغه طبقه چاچي ددي بنيادي اصولو اوخپلي معاهدي پابندي وكړه اودسړي حاكميّت يي ومني، تابعداره سوه ، دوهمه طبقه هغه ده چي پردي اُصولو باندي ولاړه پاته نه سوه ، نواوله طبقه دكورني امن اواطمينان په خپله كفالت كوي، دي ته دهيڅ قسم اصلاح حاجت نسته ، ددوهمي طبقي داصلاح دپاره دآيت په دوهمه جُملة كي يو داسي جوړ كړه سوي نظام وښوول سوچي ددي په ذريعه دكور روغوالى (اصلاح) په كوركي دننه وسي اودښځي اوخاوند جګړه ددي دواړو په خپل مينځ كي خپره سي ، ديوبل نفرمداخلت كولوته په كي ضرورت را نه سي، په دي كي يي نارينه ووته داسي خطاب وفرمايي چي كه په ښځوكي دنافرماني كولو ياحكم نه منلو څه كمي ووينى نوترټولو مخكي ددي پوهولو كوشش وكړي كه په دي سره كار وسوخو معامله ختمه سوه، ښځه دګناه څخه اوسړي دزړه دآزار څخه خلاص سو، اوكه په پوهولو سره كارونه سو نو دوهمه درجه داده چي ددي دپوهولواوخپل خفګان دښكاره كولو دپاره په جلا بستره كي پريوزي، دايوه معمولي سزا اوښه پوهول دي كه په دي سره هم كار ونه سو او دا بيا هم دخپل خوي څخه منع نه سوه ، نوپه دريمه درجه كي يي دمعمولي وهلو هم اجازت وركى، ددي وهلو حد دادي چي ددي پربدن دوهلو څه تاثير اوزخم ونه سي ليكن ددي دريمي درجي دسزا استعمالول نبي كريم ﷺ نه دي خوښ كړي، بلكه فرمايلي يي دي چي ښه اوشريف خلګ داسي نه كوي ، پرهرحال په دي معمولي وهلوسره هم كه معامله برابره سوه نوبياهم مقصد حاصل سو ، په دي باره كي چي نارينه ووته دښځو دروغولو دپاره دادري اختيارات وركړه سوي دي ، دلته يي دا هم فرمايلي دي ، فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوْا عَلَيْهِنَّ سَبِيْلًا : يعني كه په دي درو خبرو كولوسره دوي ستاسي خبره ومني ، نو اوس تاسي تردي زيات الزامونه مه وريوري تړي بلكه سترګي پرپټوي اوښه پوه سي چي الله ﷻ تاسي ته پرښځو باندي لويي دركړي ده نو دالله ﷻ لويي پرتاسي باندي مسلّطه ده كه تاسي زياتي وكي نوسزابه يي تاسي خوري

(كه جګړه اوږده سي نو دواړه طرف ته دي دخپلولي په فيصله كونكي صلح وكړي)

داخو هغه نظام ووچي دكورجګړه په كوركي ختمه سي ليكن ځيني وخت جګړه اوږده سي، ښځه سركښي كوي اويا سړي بي له وجي سختي كوي، پرهرحال په دي صورت كي دكور خبره دباندي وتل لازمي وي، ليكن دعام عادت مطابق داسي كيږي چي دښځي طرف دار سړي ته او دسړي طرفداري ښځي ته بدي ردي وايي اوالزامونه لګوي اونتيجه يي داسي چي دواړه طرف ته راوپاريږي اوددوو تنو جګړه دخانداني جګړي صورت اختيار كړي، په دي دوهم آيت كي قرآن كريم ددي لوی فساد ددروازي دبندولو

دپاره دوخت حاکمانو اوددواړو جانبو مشرانو اوطرفدارانو ټولو مسلمانانوته خطاب وکی یوه داسی پاکیزه طریقه یی وښووله چی په دی سره به ددواړو فریقو راپاریدل هم ختم سی اوپریوه اوبل دالزامونو لګولو لاربه هم بنده سی اوددوی په مینځ کی به دصلح لار راووزی، اودکور جګړه که په کورکی ختمه نه سوه ، نو کم ازکم په خاندان کی خوبه ختمه سی ، عدالتونو اوکوڅو بازارونوته خوبه ونه وزی ، اوهغه داچی حکومت یادفریقینو مشران یاعام مسلمانان دی داسی کاروکړی چی ددوی (ښځی اوخاوند) په مینځ کی دی دصلحی راوستو دپاره دی فیصله کونکی مقرر کړی، یودسړی دخاندان څخه بل دښځی دخاندان څخه، اودلته قرآن کریم دحَکَمْ په لفظ راوړلو سره ددی دواړو سړیانو ضروری صفتونه هم وښوول چی په دی دواړوکی دی دجګړو دفیصله کولو صلاحیت موجودوی اوښکاره خبره ده چی دا صلاحیّت په هغه سړی کی کیدی سی چی دعلم خاوندوی اودینداره وی .

لنډه دا چی یوحَکَمْ دسړی دخاندان څخه اوحَکَمْ دښځی دخاندان څخه دی مقرر کړی اوپه دی دواړو ښځه اوخاوند پسی دی ولیږی، اوس چی دوی دواړه هلته ولاړسی، نوڅه به کوی اوددوی اختیارات څه دی ؟ قرآن کریم ددی ښوونه نه ده کړی البته په آخرکی یی یوه جُملَه ارشاد وفرمایله ، اِنْ يُّرِيْدَا اِصْلَاحًا يُّوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا یعنی که دادواړه روغه راوستونکی دحالاتو برابرولو اوددی دواړو دصلحی راوستو اراده وکړی نو الله ﷻ به د دوی په کارکی کومك وکی او دښځی اوخاوندپه مینځ کی به اتفاق پیداکړی ، ددی جُملی څخه دوی خبری معلومی سوی اوله داکه مصلحت راوستونکی دواړه حَکَمَین په نیك نیت سره وی اوپه زړه سره غواړی چی د دوی صلح وسی نوالله ﷻ به ورسره غیبی کومك وکی او دوی به په خپل مقصد کی کامیابه سی او د دوی په ذریعه به الله ﷻ دښځی اوخاوندپه زړونو کی اتفاق اومحبّت پیداکړی نو ددی په نتیجه کی دا هم ګنډل کیږی چی کوم ځای صلح را نه سی نو دصلحی راوستونکی په یوه طرف کی به داخلاص کمی وی ، دوهمه خبره ددی جملی څخه دا هم معلومیږی چی ددی دواړو صلح راوستونکو لیږلومقصد دښځی او خاوندپه مینځ کی صلح کول دی ، ددی څخه ماسوابل کوم مقصد د دوی په لیږلو کی شامل نه دی، دابله خبره ده چی فریقین راضی سی اوداددواړه صلح راوستونکی خپل وکیلان یا ثالثان جوړ کړی اودا ومنی چی تاسی دواړه یوځای سی اوکمه فیصله چی هم زمونږ په حق کی تاسی وکړه مونږته به منظوره وی ، په دی صورت کی به دادواړه روغه راوستونکی ددوی په معامله کی دفیصلی کولو اختیارمند سی که دواړه پرطلاق متفق سی، نوطلاق به وسی اوکه ددواړو اتفاق پرخُلع یابل شی باندی راسی نودسړی دطرفه څخه دورکړه سوی اختیارپر بناء به ښځی لره طلاق ورکړی اوفریقین به یی منی ، په امامانوکی دحسن بصری اوامام ابوحنیفة رحمهما الله تحقیق دا دی (روح المعانی وغیره)

دحضرت علی رضی الله عنه په وړاندی یوه داسی واقعه راغله چی په دی کی هم ددی شهادت موجود دی چی دی دواړو حکمینوته په خپله څه اختیار بغیر دصلح کولو څخه نسته ترڅوچی فریقین دوی ته کلی اختیار ورنه کړی ، دا واقعه په سننِ بیهقی کی په روایت دعبیده سلمانی داسی ذکر ده ، یو سړی اویوه ښځه دحضرت علی رضی الله عنه په خدمت کی حاضر سول او ددواړو سره پوره پوره خلګ وه حضرت علی رضی الله عنه حکم وکی چی یوحَکَم دسړی دخاندان څخه اویودښځی دخاندان څخه مقررکړی ، کله چی داحَکَمَین مقرر سول نو

دی دواړو ته یې خطاب وکړی چې تاسې پوهیږې چې ستاسې ذمه واری څه ده اوتاسې لره څه کول په کار دی ؟ واورې ، که تاسې دواړه ښځه اوخاوندیوځای کول او د دوی دواړو په مصلحت را وستو باندې متفق سواست نو داسې وکړې ، اوکه تاسې دا معلومه کړه چې په دوی کې مصالحت نه سې کیدی یاقائم نه سې پاته کیدی اوستاسې ددواړو پردې اتفاق راسې چې ددوی جلاکول ښه دی، نوداسې وکړې، چې دایې واوریدل نوښځې وویل چې ماته منظوره ده دې دواړو فیصله کونکوچې دالله ﷻ دقانون مطابق هرڅه فیصله وکړه که زما درضا مطابق وی اوکه خلاف ماته منظوره ده ، لیکن سړی وویل چې جلاوالی اوطلاق خوزه په هیڅ حال کې نه قبلوم البته دې فیصله کونکو ته دا اختیار ورکوم چې پرما مالی تاوان هرڅومره چې غواړې وادې چوی خودادی راضی کړې، حضرت علی ﷺ وفرمایل چې نه، ته به هم دې حَکَمینوته هم دغسې اختیار ورکوې لکه څنګه چې دې ښځې ورکړی.

ددې واقعې څخه ځینو مجتهدینو دامسئله راایستلې ده چې حَکَمین بااختیاره کول ضروری دی لکه چې حضرت علی ﷺ فریقینوته وویل او دوی یې با اختیاره جوړ کړل او حضرت امام ابوحنیفة رحمه الله اوحسن بصری رحمه الله فرمایی چې که دحکمینو بااختیاره کیدل شرعی کار وی اوضروری وی نودحضرت علی ﷺ ددې ارشاد اودفریقینو څخه درضا مندی حاصلولو ګرسره ضرورت نه وو، فریقینوته درضا مندی کولو کوشش په خپله ددې خبری دلیل دی چې په اصل کې داحکمین بااختیاره نه وی البته که ښځه خاوندته اختیار ورکړی نوبیابه بااختیاره سی.

دقرآنِ کریم ددې تعلیم څخه دخلګوپه مینځ کې دجګړو اومقدمو فیصله کولو متعلق دیو نوی باب اضافه وسوه اودا ډیره دفآئدې خبره ده چې ددې په ذریعه عدالت او حکومت ته تررسیدو مخکې دډیرو جګړو اومقدمو فیصله دخپلوانو په ثالثی سره کیدی سی اود عدالتونو اوکچرو دخرڅونو څخه خلګ په خلاصیدی سی، خو هلته چې دقرآن په دې تعلیم باندې عمل وسی.

(په نورو جګړو کې دې هم دحَکَم په ذریعه مصالحت کول کیږی)

فقهاؤ حضراتو فرمایلی دی چې په خپل مینځ کې دصلح کولو دپاره ددوو حکمونو دلیږلو داتجویز یوازې دښځې او خاوند په جګړو پورې محدودنه دی ، بلکه په نورو جګړوکې هم ددې څخه کار اخیستل کیږی اوپه کار دی چې کار ورڅخه واخیستل سی اوخاص کر چې جګړه دخپلوانو په مینځ کې وی ،څکه چې په عدالتی فیصلوسره وقتی جګړې خوختمې سی لیکن دغه فیصلې په زړونوکې خروالی اودډښمنیو جراثیم پریږدی چې وروسته بیادیرپه ناکاره شکلونوکې ښکاره کیږی ، حضرت عمر فاروق ﷺ خپلو قاضیانوته داسې فرمان جاری کړی وو ، چې

رُدُّوا الْقَضَآءَ بَيْنَ ذَوِى الْاَرْحَامِ حَتّٰى يَصْطَلِحُوْا فَاِنَّ فَصْلَ الْقَضَآءِ يُوْرِثُ الضَّغَآئِنَ (معین الحکام ص۲۱۴)

یعنې دقریبانومقدمې اودعوې بیرته دوی ته ورواپس کوی چې دوی په خپله دوررولې په کومك سره په خپل مینځ کې دصلح صورت راوباسې څکه چې دقاضیانو فیصلې په زړونوکې کینه اودښمنې پیداکوی په حنفی فقهاؤ کې قاضی قدس علاؤ الدین طرابلسی په خپل کتاب معین الحکام کې اوابن شحنه په لسان الحکام کې دافاروقی فرمان دداسې خپلولی دفیصلو خاص بنیاد جوړکړی دی دکوم په ذریعه چې

دفریقینو په رضا مندی سره دصلح یو صورت راایستلای سی. اوددی سره سره یی داهم لیکلی دی چی که څه هم دافاروقی فرمان دخپلوانو دجګړو په اړوند دی مګرددی چی کوم علت اوکوم حکمت په دی فرمان کی ذکر دی چی عدالتی فیصلی په زړونوکی خړوالی پیدا کوی، داحکمت په قریبانو اوغیر قریبانو دواړوکی عام دی، ځکه چی په خپل مینځ کی دزړه دبدی اودښمنی څخه عام مسلمانان خلاصول په کار دی ، په دی وجه دحاکمانو اوقاضیانو دپاره مناسب دادی چی دمقدمو تر آوریدو مخکی ددی کوشش کوی چی په کوم صورت سره ددوی په مینځ کی په رضامندی سره صُلح وسی ، مقصد په دی دوو آیتونوکی یی دانسان دکورنی اوخاندانی ژوند یوداسی جامع اومکمل نظام ارشاد وفرمایی چی که په دی باندی پوره عمل وسی نوددنیا اکثره جنګونه اوجګړی به ختمی سی، نارینه اوښځی ټول به په ښه اطمینان سره خپل کورنی ژوندون دیوه جنّت په مثال تیروی اوټول جنګونه اوجګړی به ختمی سی دامن اوامان ژوندبه سی ، په آخرکی بیاپردی عجیبه اوښایسته قرآنی محکم نظام یوسرسری نظر واچوی کم چی یی دکورنیو جګړو دختمولو دپاره دنیا ته ورکړی دی .

(۱)دکور جګړه دی په ترتیب واره تدبیرونو سره په کور کی ختمه کړل سی .

(۲)که داسی نه سوای کیدی نوحکیمان یادخپلولی خلګ دی ددوو فیصله کونکو (حَکَمینو) په ذریعه د دوی په مینځ کی لَح وکړی چی که په کورکی نه وی نو چی په خاندان کی دننه خوجګړه ختمه سی .

(۳)کله چی داهم ونه سی نو په آخرکی دی معامله عدالت ته وړاندی کړی هغه دی د دواړو دحالاتو او معاملی تحقیق وکړی اوعادلانه فیصله دی وکړی .

(۴)دآیت په آخرکی، اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا خَبِيْرًا یی وفرمایل ، دواړه حَکَمین یی هم خبردار کړل چی تاسی که بی انصافی یاوړانی وکی نو تاسی به هم دیوعلیم اوخبیر سره مخامخ کیږی ، دغه خان ته در په یاد کړی .

وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوْا بِهٖ شَيْـًٔا وَّبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا

او بندګی کوی دالله او مه شریکوی دده سره هیڅوک او دمور وپلار سره نیکی کوئ

وَّبِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى

اودخپلوانو سره اویتیمانو سره اوفقیرانو اوهمسایه ګانو نژدی

وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْۢبِ وَابْنِ السَّبِيْلِ وَمَا مَلَكَتْ

اوهمسایګانو پردو او درسره کښینستونکو او مسافرانو سره او د خپل لاس دمال

اَيْمَانُكُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُوْرًا ﴿٣٦﴾ الَّذِيْنَ

یعنی غلامانو مینځو سره ، بیشکه الله نه خوښوی لویی کوونکی تکبر کوونکی ، کوم چی

يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَآ اٰتٰهُمُ اللّٰهُ

بخل کوی او امر کوی خلقو ته دبخل اوپټوی څه چې ده لره ورکړی دی الله

مِنْ فَضْلِهٖ ؕ وَاَعْتَدْنَا لِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابًا مُّهِيْنًا ﴿۳۷﴾ وَالَّذِيْنَ

دخپل فضل څخه ، اوتیار کړی دی مونږ کافرانو دپاره عذاب دذلت ، او هغه خلق

يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ رِئَآءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَلَا

کوم چې خرڅ کوی مالونه خپل خلقو ته دخان دښوونی دپاره ، اوایمان نه راوړی په الله او نه

بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ؕ وَمَنْ يَّكُنِ الشَّيْطٰنُ لَهٗ قَرِيْنًا فَسَآءَ قَرِيْنًا ﴿۳۸﴾

په ورځ دقیامت ، او دچا چې ملګری سوی شیطان نو دی ډیر ناکاره ملګری دی .

دآیتونو تړون: په دی سورة نسآء کی دشروع څخه تاسی وینی چې په دی کی زیات اهتمام دبندګانو دحقونوسوی دی ، دسورة دشروع څخه تردی ځایه پوری دعامو انسانانو دحقونو دسرسری ذکر کولو څخه وروسته دیتیمانو اوښځو دحقونو ذکر وو اوپه دی کی دکوتاهی کوونکو دپاره دسزا وعده ده، اودښځو اوکوچنیانو په باره کی چې کم ظالمانه رواجونه په دنیا کی چلیدل دهغه داصلاح اوبیا دوراثت دحقونو بیان دی، اوس دمور او پلار اونورو خپلوانو اوتعلق دارانو اوهمسایګانو اودعام مخلوق دحقونو څه په تفصیل سره بیان راځی اوکله چې داحقونه په کامله وجه سره هغه سړی اداکولی سی ، چې په الله ﷻ اوپه رسول ﷺ اوپه قیامت محکمه عقیده لری، دارنګه دبخل کبر اوریآء څخه ځان ساتی، ځکه چې داکارونه هم دحقونو په اداکولو کی مانع کیدی سی ، په دی وجه یی په دی آیتونو کی دتوحید (دالله ﷻ دیووالی) ترغیب اوترهیب څه مضمونونه بیان کړل ، او دشرك ، دقیامت څخه دانکار، درسول ﷺ دنافرمانی ، اوبُخل اونورو بیکاره اخلاقو بدوالی یی هم ذکر کی .

لنډتفسیر: اوتاسی دالله ﷻ عبادت اختیارکړی (په دی کی توحیدهم راغی) اودده سره کوم شی (برابره خبره ده که انسان وی اوکه غیرانسان وی، په عبادت کی یادهغه په خاصو صفتونو کی، په عقیده کی) مه شریکوی اود (خپلو) مور اوپلار سره ښه معامله کوی اود (نورو) خپلوانوسره هم اودیتیمانو سره هم، اودغریبانو سره هم، اودنژدی همسایګانوسره هم اودلیری همسایګانو سره هم، اودخپل هم مجلسه سره هم (برابره خبره ده که دغه مجلسی همیشه وی لکه داوږد سفر ملګری یاپه یوه مباح کارکی شریك اوکه عارضی وی لکه دلنډ سفر ملګری یاپه ناځاپه جلسه کی شریك سوی) اودلاری تلونکی سره هم (برابره خبره ده که ستاخاص میلمه وی اوکه نه) اودهغو (مریانو اومینځو) سره هم کوم چې (شرعًا) ستاسی په مالکانه قبضه کی وی (مقصد دا دی چې ددی ټولو سره معامله کوی چې تفصیل یی په بله موقع شریعت

ښوولي دي اوکم خلګ چي داحقونه نه اداکوي اکثره ددي څوسببونه دي یاپکښي تکبّروي چي دچاپروا نه ساتي اوهیڅاته نه ګوري یابخیلان وي چي چاته یي په یوڅه ورکولو سره ساه خیژي اویایي پرنبي کریم ﷺ باندي عقیده نسته چي دده دحکمونو اودحقونو اداکولو دثواب دوعدو اودحقونو په نه اداکولو سره دعذاب وعدي صحیح وګڼي اوداکفر دي اویاددوي عادت دځان ښوولو اونوم پیداکولو وي نوکوم ځاي چي نوم یي ښه کیږي هلته یي ورکوي که څه هم چي حق نه وي، اوکوم ځاي چي یي نوم نه ښه کیږي، هلته یي دورکولو همّت نه وي که څه هم حق وي اویادسره د دوي په خداي پاك ﷻ باندي عقیده نسته اویا قیامت نه مني ، اوداهم کفردي، په دي وجه په دي ترتیب سره څوك چي داکارونه کوي ددوي حال هم واوري چي، بیشکه الله ﷻ دداسي خلګو سره محبّت نه ساتي کوم چي (په زړه کي) ځان لوي ګڼي (په ژبه سره) دلویي خبري کوي کم چي بخل کوي اونورو خلګوته هم دبُخل ښوونه کوي (برابره خبره ده په ژبه سره یاداسي چي نورخلګ دوي ته ګوري نوهغوي هم بخل زده کوي) اودوي هغه شي پټوي کوم چي الله ﷻ دوي ته دخپل فضل څخه ورکړي دي (ددي څخه مراد یامال دولت دي چي دحفاظت په وجه نه بلکه یوازي دبخل په وجه یي پټوي چي حقدارن طمع ورڅخه ونکي یامراد ورڅخه ددین علم دي چي یهودو به درسالت خبري پټولي، نوبخل به عام سی نوپه دي کي بخیلان اودرسالت څخه منکران دواړه راغلل) اومونږ دداسي ناشکرو دپاره (کوم چي دنعمت مال درسول ﷺ دراتلو دنعمت حق ونه پیژني) سپکونکي سزا تیاره کړي ده اوکوم خلګ چي خپل مالونه خلګوته دځان ښوولو دپاره خرڅوي اوپه الله ﷻ اوپه آخري ورځ (یعني دقیامت په ورځ) عقیده نه لري (ددوي هم دغه حال دي چي دالله ﷻ د دوي سره محبّت نسته) او (خبره دا ده چي) شیطان چي دچاملګري وي (لکه ددي ذکر سوو خلګو چي دي) نو دي د دوي بیکاره ملګري دي (چي داسي مشوره ورکوي چي دهغه انجام سخت ضرري وي)

معلومات اومسئلي

(دحقونو تربیان مخکي دتوحید ذکر ولي دی ؟)

دحقونو ترتفصیل مخکي دالله ﷻ دحکم منلو اوعبادت اودتوحید (دخداي ﷻ دیووالي) مضمون په دي شان سره ارشاد فرمایي ، وَاعْبُدُوا اللهَ وَلَا تُشْرِكُوْا بِهٖ شَيْئًا یعني دالله ﷻ عبادت کوي اودهغه سره هیڅوك په عبادت کي مه شریکوي دحقونو تربیان مخکي دعبادت اوتوحیدپه مضمون ذکر کولوکي ډیرحکمتونه دي چي په دوي کي یودادي چي دکوم سړي سره دالله ﷻ بیره اودهغه دحقونږ اهتمام نه وي نودهغه څخه به ددنیا دبل چادحقونو اداکولو څه اُمید ودرلودل سي؟ دورور ولي یامعاشري دشرم یادحکومت دقانون څخه دځان خلاصولو دپاره په زرګونو لاري چاري لټوي ، هغه شي کوم چي انسان دانساني حقونو پوره کولوته په پټه او په ښکاره مجبوره کوي، هغه یوازي دالله ﷻ بیره اوتقوا ده او دادخداي ﷻ څخه بیره او تقواپه خداي یوګڼلو(یعني توحید) سره حاصلیږي په دي وجه دمختلفوتعلقاتو او قریبانو دحقونو ترتفصیل مخکي دالله ﷻ دتوحید او دهغه دعبادت ور په یادول مناسب وه .

(ترتوحید وروسته دمور اوپلار دحقونو ذکر)

تردي وروسته یي ترټولو قریبانو اوتعلق لرونکو مخکي دمور اوپلار دحقونو بیان وکی اوالله ﷻ په

خپل عبادت اوخپلو حقونو پسی متصل دمور اوپلار دحقونو په بیانولو سره دی طرف ته اشاره وکړه چی په حقیقت کی ټول احسانات او انعامات دالله ﷻ دطرف څخه دی ،لیکن دظاهری اسبابو په اعتبار سره چی وکتل سی نو ترالله ﷻ وروسته ترټولو زیات احسانات پرانسان باندی دده دمور اوپلار دی ځکه چی په عامو اسبابوکی دده دپیدا ایښت سبب دوی دی ، اودپیدا کیدو څخه واخله ترځوانیدو پوری ځومره سختی مرحلی چی دی په دی ټولوکی په ظاهری اسبابو سره مور اوپلار دده دوجود اوبیا دده دپروښت اولوییدو ضامن دی ، په دی وجه په قرآن کریم کی په نورو ځایونو کی هم دمور اوپلار حقونه دالله ﷻ په عبادت پسی متصل بیان سوی دی یوځای ارشاد دی .

أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ ...... یعنی زماشکر ادا کړه او دمور اوپلار شکر ادا کړه . اوپه یو بل ځای کی ارشاد دی

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِيٓ إِسْرَآئِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا ٱللَّهَ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَانًا ..

اوکله چی واخیسته مونږ وعده دنبی اسرآئیلو څخه چی عبادت مه کوی مګر دیوه الله ﷻ او دمور اوپلار سره نیک سلوك کوی .

په دی دواړو آیتونوکی یی دمور اوپلار په معامله کی دا نه دی فرمایلی چی د دوی حقونه ادا کوی یا د دوی خدمت کوی ، بلکه لفظ داحسان یی راوړی دی چی ددی په عامه معنی کی دا هم داخله ده چی دضرورت مطابق ددوی په نفقه کی خپل مال خرڅوی او دا هم په کی دا خله ده چی څنګه ضرورت وی دهغه مطابق بدنی خدمتونه یی کوی داهم په کی داخله ده چی د دوی سره خبری کوی نو په سخت آواز سره یی مه کوی، چی ددوی بی ادبی په کی ونه سی اوکومه داسی کلمه په خوله مه راوړی چی د دوی زړه ته آزار په ورسیږی او د دوی د دوستانو او تعلق دارانو سره هم کوم داسی سلوك مه کوی چی د دوی زړه په آزاریږی بلکه دوی ته دآرام رسولو اوخوشحاله ساتلو دپاره هرممکن کوشش کوی ، تردی پوری چی که مور اوپلار داولاد په حقونوکی کوتاهی هم کړی وی خوبیاهم اولادته دبد سلوکی کولو حق نسته ، حضرت معاذبن جبل ؓ فرمایی چی ماته نبی کریم ﷺ لس وصیتونه فرمایلی وه ، یو دا چی دالله ﷻ سره شریك مه نیسه که څه هم تاځوك قتل کوی یادی په اورکی سوزی ، دوهم دا چی دخپل مور او پلار نافرمانی یا زړه آزارول مه کوه ، که څه هم هغه درته دا حکم وکړی چی ته خپل اهل اومال پریږده (مسند احمد)

دنبی کریم ﷺ په ارشاداتوکی چی څنګه دمور اوپلار دحکم منلو او د دوی سره دښه سلوك کولو ډیر زیات راغلی دی، دغه ډول په کی ددی دبی انتها فضیلتونو او د درجو دثواب هم ذکر دی .

دبخاری اومسلم په یوه حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کوم سړی دا غواړی چی دده په رزق اوعُمرکی دی برکت وی نوده ته په کاردی چی وصیله رحمی دی ساتی یعنی دخپلو خپلوانو حقونه دی ادا کوی ، دترمذی په یوه روایت کی دی چی دالله ﷻ رضا دپلار په رضاکی ده او دالله ﷻ ناراضه کول دپلار په ناراضه کولوکی دی ، بیهقی په شعب الایمان کی روایت کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کوم هلك دخپل مور اوپلارحکم منونکی فرمان برداره وی ، دی چی کله خپل مور او پلار ته دعزت او محبت په نظر سره ګوری نو په هریوه نظر سره ده ته دقبول سوی حج ثواب ورکول کیږی دبیهقی په یوه بل روایت کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی ټول ګناهونه الله ﷻ معافوی لیکن

کوم سري چي دمور اوپلار نافرماني کوي اوزړه يي آزاروي دي تر آخرت مخکي په دُنيا کي په قسم قسم آفتونو کي مبتلا کيږي .

(دخپلوانو سره دښه سلوک تاکيد)

په آيت کي ترمور اوپلار وروسته دعامو خپلوانو يعني دټولو قريبانو سره دښه سلوك تاکيد راغلی دی دقرآن کريم يوجامع اومشهور آيت چي نبي کريم ﷺ به اکثره دخپلو خطبوپه آخرکي تلاوت کوي ، دا مضمون په دی ډول سره بيانوی ، إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ (النحل: ۹۰)

يعني الله ﷻ حکم کوي دټولو سره دانصاف اوښه سلوك کولو اودقريبانو دحقونو ادا کولوچي په دی کي دقريبانوسره دطاقت مطابق مالي اوجاني خدمت کول هم داخل دي اوددوي سره ملاقات اوخبر اخيستل يي هم ،حضرت سليمان ابن عامرفرمايي چي نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چي خيراوخيرات عامومسکينانو او فقيرانو ته په ورکولو کي يوازي دخيرات ثواب حاصليږي اوکه دخپلي وصله رحمي قريب ته يي ورکړي نو دوه ثوابونه يي دي يو دخيرات اوصدقي بل دصله رحمۍ، يعني دقرابت دحقونو دادا کولو ، (مسند احمد ، نسآئی، ترمذی)

په ذکر سوي آيت کي يي اول دمور اوپلار دحقونو تاکيد وکي او بيا دعامو قريبانو .

ديتيم اومسکين حق: په دريم نمبر کي ارشاد فرمايي وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ ديتيمانو اومسکينانو دحقونوپوره بيان که څه هم دسورة په شروع کي راغلی دی ، ليکن ددی دوباره دقريبانو سره په يادولوکي يي دی طرف ته اشاره وکړه چي دلاوارثه کوچنيانو اوبي چاره خلګو کومك کول هم داسي ضروري ګڼي لکه دخپلو قريبانو کومك چي کوي .

دهمسايه حق: په څلورم نمبر کي ارشاد فرمايي ، وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ اوپه پنځم نمبرکي ، وَالْجَارِ الْجُنُبِ ، دجار معني ده همسايه ، په دی آيت کي ددی دوو قسمونو بيان سو، يوجار ذي القربیٰ ، بل جارجنب ، ددی دوو قسمونو په تشريح او تفسير کي دصحابه کرامو ؓ قولونه مختلف دي ، عام مفسرين رحمهم الله وايي چي د جَارِذِي الْقُرْبَىٰ څخه مراد هغه همسايه دی چي ستا دکور سره يي متصل کور وي اود جَارِ جُنُب څخه هغه همسايه مراد دی چي ستادکور څخه په يوڅه فاصله کي وي .

حضرت عبدالله بن عباس ؓ فرمايي چي د جَارِذِي الْقُرْبَىٰ څخه هغه سړی مرادی چي همسايه هم دی اوقريب هم، نودغه ډول په ده کي دوه حقونه جمع سول، اود جَارِ جُنُب څخه مراد هغه دی چي يوازي همسايه وي، قريب نه وي، په دی وجه دی په درجه کي وروسته سو ، ځيني مفسرين صاحبان فرمايي چي جَارِذِي الْقُرْبَىٰ هغه همسايه دی چي په اسلامي ورور ولي کي دا خل اومسلمان دی، اوجَارِ جُنُب غير مسلمان همسايه دی دقرآن الفاظ دا ټولي معناوي راشاملوی اودحقيقت په اعتبارسره هم په درجه کي فرق کيدل عقل مني ، اودهمسايه دقريب کيدو اونه قريب کيدوپه اعتبار سره هم اودمسلمان اونه مسلمان کيدو په اعتبار سره هم ، اوپردی دټولو اتفاق دی چي همسايه نژدی وي اوکه ليری، قريب وي اوکه غير قريب، مسلمان وي اوکه غير مسلمان، پرهر حال دده حق سته پر قدر دطاقت دده کومك اوخبر اخيستل لازمي دی .

البته دچاحق چي په همسايه توب سربيره بل هم وي، هغه ترنورو همسايګانو په درجه کي مخ ته دی ، په

يوه حديث کې په خپله نبی کريم ﷺ دا خبره واضحه کړې ده فرمايي چې ، ځينې همسايګان هغه دي چې دهغو يوازې يوحق دی ، ځينې هغه دي چې دهغو دوه حقونه دي ، ځينې هغه دي چې دهغو درې حقونه دي ، يو حق والا همسايه هغه غير مسلمان دی چې قرابت ورسره نه وي ، دوو حقونو والا همسايه هغه دی چې همسايه هم وي اومسلمان هم وي، درو حقونو همسايه هغه دی چې همسايه هم وي، مسلمان هم اوقريب هم (ابن کثير)

دنبی کريم ﷺ ارشاد دی چې جبرآئيل امين هميشه ماته دهمسايه سره دکومك تاکيد کوی تردې چې زما داګمان سوی دی چې شايد همسايه هم دقريبانو په ډول سره په ميراث کې شريك سی ، (بخاری اومسلم) دترمذی اومسند احمد په يوه روايت کې دی چې نبی کريم ﷺ فرمايلی دی چې ديوی محلی په خلګو کې دالله ﷻ په نزد ترټولو ښه او بهتر هغه سړی دی چې دخپلو همسايګانو په حق کې ښه وي ، دمسند احمد په يوه حديث کې دی چې يوه همسايه ته په ماړه نس خوراك جائزنه دی ترهغه چې دده همسايه وږی وي

دملګری حق: په شپږم نمبرکې ارشادفرمايي ، وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ ددی لفظی معنی ده (دطرف ملګری) چې دسفر ملګری هم په کې دا خل دی ، چې په اورګاډی ، طياره بس اوبل شی کې ستاطرف ته ناست وي او هغه سړی هم په کې دا خل دی چې په يوه عام مجلس کې ستا خواته ناست وي ، اسلامی شريعت لکه څنګه چې دنږدې اوليری هميشنيو همسايګانو حقونه واجب کړی دي، دغه ډول يې دهغه سړی حق هم واجب کړی دی کوم چې دلږ وخت دپاره په يوه مجلس ياسفر کې ستا طرف ته ناست وي، چې په دې کې مسلمان او غير مسلمان ، قريب او غير قريب ټول برابردي ، د دوی سره يې هم دښه سلوك کولو ښوونه وفرمايله چې ادنی درجه يې دا ده چې ستادکمی خبری ياکار څخه ده ته کوم آزار ونه رسيږي ، مثلاً چې سګريټ څکوی نوچې دوديې دهغه دمخ طرفته وريُف نه کړی ، پان خوری چې پوْتَل يې دهغه طرف ته تُف نه کړی ، داسی دې نه کښيني چې په هغه ځای تنګ کړی .

دقرآن کريم په دې هدايت که خلک عمل شروع کړی نو د اور ګاډو دمسافرانو ټولې جګړې به ختمې سی، هر سړی دې په دې خبره ځان پوه کړی چې ماته يوازې ديوه تن دځای حق دی ، تردې دزيات ځای نيولو حق مې نسته ، په دې اور ګاډی کې چې بل څوك زماپه خواکې دی، دهغه هم دومره حق دی څومره چې زما دی ، ځينې مفسّرين صاحبان فرمايي چې په صاحب بالجنب کې هرهغه سړی داخل دی کوم چې په څه کار ياپه کسب کې ستاسره شريك دی، کاريګری ، مزدوری ، ددفتر نوکری ، په سفرکی ، په کور او کلي کې دا ټول په کې دا خل دي او دټولو حق دملګرتيا سته (روح المعانی)

دمسافر حق: په اووم نمبر باندې ارشاد فرمايي ، وَابْنَ السَّبِيْلِ يعنی په لاره تلونکی مسافر ، ددې څخه مراد هغه سړی دی چې دسفرپه دوران کې تاسی ته راسی، ياستاسی ميلمه سی ، کله چې ددی نااشنا سړی دلته څوك پيژندګلوی والانه وي ، نو قرآن دده داسلامی، بلکه دانسانی تعلق په وجه دده حق هم پرتاسی لازم کې چې پرقدر دطاقت دده سره ښه سلوك کوی .

(دمينځو، مريانو اودنوکرانو حق)

په اتم نمبرکې ارشاد فرمايي ، وَمَامَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ددې څخه مراد مِلکِيَتی مريان اومينځې دي د دوی يې هم

دا حق لازم کی چی ددوی سره دښه سلوك معامله کوئ ، دطاقت مطابق د دوی په خوراك چيښاك اوجامه کی کوتاهی مه کوی اومه د دوی ترطاقت زيات کار په دوی وراړوی ، که څه هم دآيت دالفاظو صحيح دلالت په مريانو اومينځوباندی دی ، ليکن دعلت دشريکوالی اودنبی کريم ﷺ دارشاداتو په بنآء باندی دا حکمونه په نوکرانو اوخادمانو هم حاوی دی ، د دوی هم دا حق دی چی په مقرره تنخواه او خوراك اوچيښاك او نورو ورکولوکی بخل مه کوی او وخت مه اړوی ، او د دوی تر طاقت زيات کار په دوی مه اچوی .

(په حقونوکي کوتاهي هغه خلک کوی چي په زړونوکي يي تکبّر وی)

دآيت په آخرکی يی ارشاد وفرمايی ، اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُوْرًا يعنی اللّٰه ﷻ داسی سړی نه خوښوی چی مُتکبره وی اوپه خلکو باندی ځان لوړګنی ، دآيت دا آخری جُملة دتيرو ټولو بيانونو تکمله ده چی په تيرو اتو قسمونو خلګو کی دکومو دحقونو دپوره کولو چی تاکيد سویٰ دی په دی کی هغه خلک کوتاهی کوی دچاپه زړونوکی چی تکبّر او فخر غرور دی ، اللّٰه ﷻ دی ټول مسلمانان ددی څخه په امان کړی ، دتکبّر اودجاهليت دفخر دسزا دوعدی په باره کی ډير احاديث راغلی دی .

عَنِ ابْنِ مَسْعُوْدٍ ﷺ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ لَا يَدْخُلُ النَّارَ اَحَدٌ فِيْ قَلْبِهٖ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ مِّنْ اِيْمَانٍ وَلَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ اَحَدٌ فِيْ قَلْبِهٖ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ مِّنْ كِبْرٍ (مشکوٰة ص ۴۳۳)

دحضرت ابن مسعود ﷺ څخه روايت دی چی نبی کريم ﷺ فرمايلی دی چی هغه سړی به جهنّم ته (دهميشه دپاره) نه ځی دچاپه زړه کی چی دسپلنی ددانی برابر ايمان وی اوجنّت ته به داسی يوسړی داخل نسی دچاپه زړه کی چی دسپلنی ددانی برابر تکبّر وی . ...په يوه بل حديث کی دتکبّر تعريف هم ذکر دی.

عَنِ ابْنِ مَسْعُوْدٍ ﷺ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِيْ قَلْبِهٖ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِّنْ كِبْرٍ فَقَالَ رَجُلٌ اِنَّ الرَّجُلَ يُحِبُّ اَنْ يَّكُوْنَ ثَوْبُهٗ حَسَنًا وَنَعْلُهٗ حَسَنًا قَالَ اِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰى جَمِيْلٌ يُّحِبُّ الْجَمَالَ اَلْكِبْرُ بَطَرُ الْحَقِّ وَغَمْطُ النَّاسِ (مشکوٰة ص ۴۳۳)

دحضرت ابن مسعود ﷺ څخه روايت دی چی نبی کريم ﷺ فرمايلی دی چی جنت ته به هغه سړی داخل نه سی دچاپه زړه کی چی يوه ذره تکبّروی په حاضرينوکی يوه سړی سوال وکی چی خلک غواړی چی ددوی جامی ښې وی د دوی څپلی ښې وی (نوداهم تکبر دی ؟) ده وفرمايل چی (ځان ښايسته کول تکبرنه دی ځکه) چی خدای ﷻ ښائسته دی اوښائسته خوښوی ، تکبّر حق ردول دی اوخلک ذليل ګڼل دی .

تردی وروسته په اَلَّذِيْنَ يَبْخَلُوْنَ کی بيان دی چی کوم خلک تکبر کونکی وی دوی په واجبو حقونوکی هم بخل کوی خپلی ذمه واری خپله پيژنی او نورو خلګو ته هم ددی بيکاره صفت اختيارولو ترغيب ورکوی په آيت کی دبُخل لفظ راغلی دی چی په عام عُرف کی دمال نه لګولو اوساتلو دپاره استعماليږی ، ليکن دآيت دشانِ نزول څخه معلوميږی چی دلته دبخل لفظ په عامه معنی کی استعمال سوی دی چی دمال بخل اودعلم بخل دواړو لره شامل دی .

حضرت ابن عباس ﷺ دروايت څخه معلوميږی چی دا آيت دمدينی ديهودو په حق کی نازل سوی وو ، دوی ډير مغروره وه دپای درجی بخيلان وه ، په مال خرڅولوکی به يی هم بخل کوی اوهغه علم به يی پټوی کم چی دوی دخپلو الهامی کتابونو څخه حاصل کړی وو ، په دی کتابونوکی دنبی کريم ﷺ دراتلو

زیری وو اودده ﷺ دنبنانو ذکر هم په کې وو ، لیکن یهودو په دې تولو دیقین کولو څخه وروسته هم دبُخل څخه کار واخیستی نه یې په خپله په دې علم باندې عمل وکې اونه یې نوروته وښووې چې هغو عمل په کړې وای مخ ته یې وفرمایل چې داسې خلګ کوم چې دالله ﷻ په ورکړې مال دولت کې هم بُخل کوې اودعلم اوایمان په معامله کې هم بخیلان دي، داخلګ دالله ﷻ دنعمت ناشکره دي او د دوې دپاره سپکونکی عذاب تیارسوی دی، دخرڅ کولو دښه والي اودبُخل دبدوالي په باره کې نبي کریم ﷺ فرمايي

عَنْ اَبِیْ هُرَیْرَةَ ؓ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ مَامِنْ یَوْمٍ یُصْبِحُ الْعِبَادُ فِیْهِ اِلاَّ مَلَکَانِ یَنْزِلاَنِ فَیَقُوْلُ اَحَدُهُمَا اَللّٰهُمَّ اَعْطِ مُنْفِقًا خَلَفًا وَیَقُوْلُ الْاٰخَرُ اَللّٰهُمَّ اَعْطِ مُمْسِکًا تَلَفًا (بخاري اومسلم)

دحضرت ابو هریره ؓ څخه روایت دی چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي دهرسهار په وخت کې دوې ملائکې نازلیږي په دوې کې یوه داوایي چې ای الله ﷻ ! دنیکی په لاره کې خرڅ کوونکې ته ښه بدله ورکې اوبله وایي ای الله ﷻ ! دبخیل مال اودولت تباه او برباد کړې .

عَنْ اَسْمَآءَ ؓ قَالَتْ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ اَنْفِقِیْ وَلاَ تُحْصِیْ فَیُحْصِیَ اللهُ عَلَیْكِ وَلاَ تُوْعِیْ فَیُوْعِیَ اللهُ عَلَیْكِ وَارْضَخِیْ مَا اسْتَطَعْتِ (بخاري اومسلم)

دحضرت اسمآء ؓ څخه روایت چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي ای اسمآء ! دنیکی په لاره کې خرڅ کوه اوپه شمیرلو یې مه ورکوه ، که نه وی نوالله ﷻ به هم ستاپه باره کې شمیرل شروع کړي او دخرڅ کولو څخه دځان ساتلو دپاره ډیر زیات حفاظت مه کوه، که نه وي نو الله ﷻ به هم حفاظت کول شروع کړي ، اوکم ازکم څومره چې ستا څخه کیدی سي خرڅ کوه منع کوه یې مه .

عَنْ اَبِیْ هُرَیْرَةَ ؓ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ اَلسَّخِیُّ قَرِیْبٌ مِّنَ اللهِ قَرِیْبٌ مِّنَ الْجَنَّةِ قَرِیْبٌ مِّنَ النَّاسِ بَعِیْدٌ مِّنَ النَّارِ، وَالْبَخِیْلُ بَعِیْدٌ مِّنَ اللهِ بَعِیْدٌ مِّنَ الْجَنَّةِ بَعِیْدٌ مِّنَ النَّاسِ قَرِیْبٌ مِّنَ النَّارِ، وَالْجَاهِلُ سَخِیٌّ اَحَبُّ اِلَی اللهِ مِنْ عَابِدٍ بَخِیْلٍ (ترمذی)

دحضرت ابوهریرة ؓ څخه روایت دی چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي سخي الله ﷻ ته هم نژدې دی ، جنت ته هم نژدې دی ، خلګو ته هم نژدې دی ، او د دوږخ څخه لیرې دی ، اوبخیل دالله ﷻ څخه هم لیرې دی ، دجنت څخه هم لیرې دی ، دخلګو څخه هم لیرې دی ، او د دوږخ اورته نژدې دی ، اوجاهل سړی چې سخي وي (اوفرض اداکوي اودحرامو څخه ځان ساتي) ترهغه بخیل ښه دی چې عبادت ګذاره وي .

عَنْ اَبِیْ سَعِیْدٍ ؓ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ خَصْلَتَانِ لاَ تَجْتَمِعَانِ فِیْ مُؤْمِنٍ اَلْبُخْلُ وَسُوْءُ الْخُلُقِ (ترمذی)

دحضرت ابوسعید ؓ څخه روایت دی چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي دوه عادتونه په مؤمن کې نه سي جمع کیدی ، بخل اوبد اخلاقي .

په وَالَّذِیْنَ یُنْفِقُوْنَ سره یې دتکبر کوونکو یوبل صفت وښووی، چې داخلګ دالله ﷻ په لاره کې په خپله هم خرڅ نه کوي او نوروته هم دبخل ترغیب ورکوي البته خلګوته دځان ښوولو دپاره خرڅ کوي اوکله چې داخلګ په الله ﷻ اوپه ورځ دآخرت ایمان نه لري ، په دې وجه دالله ﷻ درضا اودآخرت دثواب په نیت سره دخرڅ کولو خو ګر سره پوښتنه نه پیدا کیږي ، داسې خلګ دشیطان ملګري دي ، نو په دې وجه د دوې انجام به هم هغه وي کوم چې دشیطان وي څکه چې دوې دهغه ملګري سول ، ددې آیت څخه معلومه سوه چې لکه څنګه چې په واجبو حقونو کې کوتاهي کول بخل کول عیب اونقصان دی، دغه ډول

کوم خلک چې دخان ښوولو دپاره اوپه بې مقصده خایونو کې خرڅونه کوي، داهم ډير بيکاره دي ، هغه خلک چې خالص دالله ﷻ دپاره نه بلکه خلګوته دخان ښوولو دپاره نيکي کوي ، دهغوی عمل دالله ﷻ په نزد قبول نه دی او په حديث کې يې دی ته شرك ويلی دی .

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ قَالَ اللهُ تَعَالٰى اَنَا اَغْنَى الشُّرَكَاءِ عَنِ الشِّرْكِ مَنْ عَمِلَ عَمَلاً اَشْرَكَ فِيْهِ مَعِيَ غَيْرِيْ تَرَكْتُهٗ وَشِرْكَهٗ ، د ابوهريرة ﷺ څخه روايت دی چې نبی کريم ﷺ فرمايلي دي الله ﷻ فرمايي چې زه دشرك څخه بالکل بيزاره يم، کوم سړی چې څه نيك عمل کوي اوپه دی کې زما سره بل څوك هم شريکوي نو زه دغه عمل ددغه شريك ته پاته کوم او دی هم پاته کوم چې دی پوه سی او شرك يې پوه سی .

وَعَنْ شَدَّادِ بْنِ اَوْسٍ ﷺ قَالَ سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللهِ ﷺ مَنْ صَلّٰى يُرَآئِيْ فَقَدْ اَشْرَكَ وَمَنْ صَامَ يُرَآئِيْ فَقَدْ اَشْرَكَ، وَمَنْ تَصَدَّقَ يُرَآئِيْ فَقَدْ اَشْرَكَ (احمد په حواله دمشکوٰة)

دشدادبن اوس ﷺ څخه روايت دی ، دی وايي چې ماد نبی کريم ﷺ څخه اوريدلي دي چاچې لمونځ وکی دخان ښوونې دپاره نوده شرك وکی ، چاچې روژه ونيوله دخان ښوونې دپاره نوده شرك وکی، او چاچې څه صدقه ورکړه دخان ښوونې دپاره نوده شرك وکی .

عَنْ مَحْمُوْدِبْنِ لَبِيْدٍ ﷺ اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ اِنَّ اَخْوَفَ مَا اَخَافُ عَلَيْكُمُ الشِّرْكُ الْاَصْغَرُ قَالُوْا يَارَسُوْلَ اللهِ ﷺ وَمَا الشِّرْكُ الْاَصْغَرُ قَالَ الرِّيَآءُ (احمد په حواله دمشکوٰة)

دمحمود بن لبيد ﷺ څخه روايت دی چې نبی کريم ﷺ فرمايلي دي ستاسې په اروند زما ډيره بيره دکوچنی شرك کولو په باره کې ده ، صحابه وو ﷺ پوښتنه وکړه کوچنی شرك څشی دی؟ده ﷺ وفرمايل چې کوچنی شرك ريآء ده . اوديبهقي په روايت کې دا اضافه ده چې دقيامت په ورځ چې کله دنيکو عملونو ثواب تقسيميږي نو الله ﷻ به دې رياکارانو ته وفرمايي . دهغه خلګو خواته ولاړسی ، کومو ته دښوونې دپاره چې په دُنيا کې تاسې نيك عمل کوی او وګوری چې آيا ستاسې دنيکو عملونو ثواب دهغوی سره سته .

وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ

او څه نقصان به ورود دوی که ايمان يې راوړی وی په الله او په ورځ دقيامت

وَاَنْفَقُوْا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ بِهِمْ عَلِيْمًا ﴿۳۹﴾ اِنَّ اللّٰهَ

اوخرڅ کولی يې دالله د ورکړو څخه ، او الله د دوی څخه ښه خبر دی ، بيشکه الله

لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۚ وَاِنْ تَكُ حَسَنَةً يُّضٰعِفْهَا وَيُؤْتِ

ظلم نه کوی ديوې ذرې مقدار که نيکي وی نو هغه دوه چنده کوی او ورکوی

مِنْ لَّدُنْهُ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۴۰﴾ فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍۭ

دخپل طرف څخه لوی ثواب ، بيا څه حال به وی هرکله چې راوغواړو مونږ دهر امت څخه

بِشَهِيْدٍ وَّجِئْنَا بِكَ عَلٰى هٰٓؤُلَآءِ شَهِيْدًا ﴿٤١﴾ يَوْمَئِذٍ يَّوَدُّ الَّذِيْنَ

حال بیا نوونکی او را وغواړو تا ته په دی خلقو باندی حال ویونکی ، په دغه ورځ به آرزو وکړی

كَفَرُوْا وَعَصَوُا الرَّسُوْلَ لَوْ تُسَوّٰى بِهِمُ الْاَرْضُ ؕ وَلَا يَكْتُمُوْنَ اللّٰهَ حَدِيْثًا ﴿٤٢﴾

هغه خلق چی کافران دی اودرسول ﷺ نافرمانی یی کړی ده چی برابرسوی دمځکی سره اونه به سی پټولی دالله څخه څه خبره

دآیتونو تړون : تردی په مخکی آیتونوکی دخدای ﷻ څخه دانکار او دآخرت څخه دانکار او دبخل اونورو بدوالی ذکر وو او په دی آیتونوکی په خدای ﷻ او په آخرت باندی دایمان اودالله ﷻ په لاره کی دخرڅ کولو ترغیب ذکر دی اوپه آخرکی یی دحشر په میدان کی د دریدونکو ذکر وکی د دوی دبیکاره انجام څخه یی دوی وبیرول کوم خلګ چی ایمان نه راوړی اونیك عمل نه کوی .

لنډتفسیر: اوپه دوی به څه مصیبت نازل سی که دا خلګ په الله ﷻ اوپه ورځ آخره (یعنی قیامت) باندی ایمان راوړی اوالله ﷻ چی دوی ته څه ورکړی دی دهغه څخه یوڅه (په اخلاص سره) خرڅوی (یعنی هیڅ نقصان په کی نسته ، بلکه سراسر فآئده اونفع ده) اوالله ﷻ د دوی (ښه اوبد) ښه پیژنی (نوپه ایمان اودخدای ﷻ په لاره کی په خرڅولو به ورلره ثواب ورکړی اوپر کفر اونورو به عذاب) بیشکه الله ﷻ به دیوی ذرّی په قدرهم ظلم ونه کړی (چی دچا ثواب کم کی یاورلره بی وجهی عذاب ورکړی چی دا خو ښکاره ظلم دی) او (بلکه هغه خوداسی رحیم دی چی) که یوه نیکی وی نوهغه به څوچنده کړی (ثواب به ورکړی لکه چی په نورو آیتونوکی یی وعده ذکرده) او (پردی وعده کړه سوی ثواب سربیره) دخپل طرف څخه (بی له بدلی څخه دعمل په ډول دانعام) لوی اجر (جلا) ورکړی نوهغه وخت به هم څه حال وی کله چی دهریوه اُمّت څخه یویو شاهد حاضر کړو اوتا پر دی خلګو باندی (دکومو چی ستاسره واسطه راغلی ده) دشاهدی ورکولو دپاره حاضر کړو (یعنی کومو خلګوچی دخدای ﷻ حکمونه په دنیاکی نه وی منلی ، دهغوی ددعوی دپیشی په وخت کی به په ډول دحکومتی شاهد دانبیاو علیهم السلام څخه بیانونه اوریدل کیږی چی کومی معاملی د دوی په موجودګی کی سوی وی ټولی ښکاره کړی ، تردی شاهد وروسته به په مخالفینو جرم ثابت سی ، سزابه ورکول کیږی، لوړیی فرمایلی وه چی په دغه وخت کی به څه حال وی، مخ ته اوس ددغه حال بیان فرمایی چی) په دغه ورځ (به دا حال وی چی) کوموخلګوچی (په دنیاکی) کفرکړی وی اودرسول ﷺ خبره یی نه وی منلی هغوی به ددی خبری آرزو کوی چی کاشکی (داوخت) موږ دمځکی سره پیوند سوی وای (چی ددی رُسوایی اوآفت څخه محفوظ سو) آو (په شاهدی سربیره به په خپله هم اقراری مجرمان وی څکه چی) دالله ﷻ څخه یوه خبره (کومه چی ورڅخه په دنیاکی سوی وی) به پټه نه کړل سی (نو د دواړو طرفو څخه به په دوی جُرم ثابت سی اوسزابه په جاری کړل سی)

معلومات اومسئلي : په اولنی آیت کی یی وفرمایل ، وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ یعنی دوی ته به څه تاوان ورسیږی اوڅه مصیبت به پر راولویږی که داخلګ په الله ﷻ اوپه آخرت ایمان راوړی اودالله ﷻ دورکړی مال څخه خرڅ کوی ، دا ټول آسان کارونه دی ددی کارونو په اختیارولوکی هیڅ تکلیف نسته نوبیا ولی

دوی نافرمانی کوی اوخپل آخرت تباه کوی ، تردی وروسته یی وفرمایل: اِنَّ اللّٰهَ لَا یَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ یعنی الله ﷻ دهیچا دنیك عمل په ثواب کی اوپه ښه جزآء کی دذرّی په قدر کمی هم نه کوی بلکه دخپل طرفه ځخه دی په دی کی نور زیاتی کوی او دآخرت ثواب به ورته په څوځو چنده زیات ورکوی اودخپل طرفه ځخه به ورته لوی ثواب ورکړی ، دالله ﷻ په نزد دثواب لږ تر لږه اندازه دا ده چی دیوی نیکی په ځای لس لیکل کیږی ، اوپه دی سربیره په مختلفو بهانو سره څوځو چنده یی زیاتوی داحادیثو درروایتونو ځخه معلومیږی چی یوځه عملونه داسی دی چی ثواب یی شل لکه چنده زیاتیږی ،او دالله ﷻ ذات خوکریم ذات دی هغه یی په خپل بی انتها رحمت سره دومره زیات ثواب ورکوی چی په حساب اوشمیرکی هم نه سی راتلی ، وَاللّٰهُ یُضٰعِفُ لِمَنْ یَّشَآءُ هغه لوی اجربه څه په تصوّر کی راسی کوم چی دربّ العزت د دربار ځخه ورکول کیږی ، وَیُؤْتِ مِنْ لَّدُنْهُ اَجْرًا عَظِیْمًا او ورکوی دخپل طرف ځخه اجر ډیر لوی .

په آیت کی چی کوم لفظ د ذَرَّةٍ راغلی دی ، ددی یوه ترجمه خومعلومه ده چی مخکی تیره سوه اوځینی حضرات وایی چی ذرّه ترټولو کوچنی سور رنګه میږی (سورکی میږی) ته ویل کیږی ، عربو به دکم اوسپك شی دپاره په طور دمثال دی پیش کوی .

فَکَیْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ کُلِّ اُمَّةٍۭ بِشَهِیْدٍ : سره یی دآخرت دمیدان دحشر نقشه وړاندی کړه او دقریشو کافرانو ته زورنه هم ورکوی ، ددغه خلګوبه څه حال وی کله چی دحشرپه میدان کی دهر یوه اُمّت نبی دخپل اُمّت پر نیکو اوبدو عملونو باندی په طور دشاهد پیش سی اوتاسی ﷺ به هم په ډول دشاهد په خپل اُمّت باندی حاضرکړل سی ، اوخاص کر ددی کفارو اومشرکانوپه باره کی په خدایی عدالت کی شاهدی ورکړی چی دوی ښکاره معجزی لیدی اوبیایی هم ورته درواغ ویل اوستا په یووالی اوزما په پیغمبری یی ایمان رانه وړی ، په بخاری شریف کی روایت دی چی نبی کریم ﷺ عبد الله ابن مسعود ؓ ته وفرمایل چی ماته قرآن واوروه، حضرت عبد الله ؓ عرض وکی چی تاسی زما ځخه اوریدل غواړی ؟ حال دا دی چی قرآن خوپرتاسی نازل سوی دی نو ده وفرمایل چی هو! وروایه، مادسورة نسآء تلاوت شروع کی اوکله چی فَکَیْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ کُلِّ اُمَّةٍۭ بِشَهِیْدٍ آیت ته ورسیدم نوده وفرمایل چی اوس یی بس کړه ، اوکله چی ماده ته وکتل نو دسترګو مبارکو ځخه یی اوښکی روانی وی ، علامه قسطلانی لیکی چی نبی کریم ﷺ ته په دی آیت سره دآخرت نقشه راوړاندی سوه او دخپل اُمّت دهغه خلګو په باره کی یی خیال پیدا سو کوم چی په عملونو کی کوتاهی کوی یایی نه کوی ، په دی وجه یی اوښکی مبارکی روانی سوی .

فائده : ځینی حضرات فرمایی چی د هٰؤُلَآءِ اشاره درسالت په زمانه کی دموجودو کفارو او منافقانو وطرف ته ده اوځینی فرمایی چی ترقیامته پوری دټول اُمّت طرف ته اشاره ده ځکه چی دځینو روایتونو ځخه معلومیږی چی دامّت عملونه ده ته پیش کیږی .

په هرحال ددی ځخه معلومه سوه چی دتیرو امتونو پیغمبران به پرخپل خپل اُمّت په ډول دشاهد پیش کیږی اودی به هم دخپل اُمّت دعملونو شاهدی ورکوی ،دقرآن کریم ددی طرز ځخه معلومیږی چی تردوی وروسته بل نبی راتلونکی نسته چی دخپل کوم اُمّت په اړوند شاهدی ورکړی که وای نو په قرآن شریف کی به دهغه دشهادت ذکر هم وای ، په دی اعتبار سره دا آیت دختم نبوت دلیل هم دی .

په يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا كى دآخرت په ميدان كى دكافرانو دبدحالى ذكر دى چى داخلګ به دقيامت په ورځ غوښتنه وكړى چى كاشكى مونږ دمځكى سره پيوند سوى واى، كاشكى مځكه چاودلى اومونږ پكښى ننوتلى اوخاورى سوى واى اوددى وخت ددى سوال جواب اوعذاب څخه خلاص سوى واى ، په ميدان دحشركى چى كله كفار ووينى چى ټول حيوانان ديوه اوبل څخه تربدل اخيستو ورروسته خاورى سول نودوى به ارمان او آرزو وكړى چى كاشكى مونږ هم خاورى سوى واى لكه چى په سورة نبآء كى فرمايي: وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَالَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا ، په آخركى يى وفرمايل: وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا يعنى داكفاربه دخپلو عملونو اوعقيدوپه اړوند هيڅ شى پټ نه كړل سى ددوى خپل لاسونه اوپښى به اقرار وكړى پيغمبران عليهم السلام به شاهدى وركړى اوپه عملناموكى به يى هم هرڅه موجود وى ، دحضرت ابن عباس رضى الله عنه څخه پوښتنه وسوه چى په قرآن شريف كى يوځاى ارشاددى چى كفار به هيڅ هم پټ نه كړل سى ، اوبل ځاى داسى دى چى دوى به قسم وخورى اووبه وايى ، وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ چى مونږشرك نه دى كړى ، په ظاهره خو په دى دواړو آيتونو كى ټكر دى ؟ نوده جواب وركى چى داسى به وسى چى كله په شروع كى كفار دا ووينى چى دمسلمانانو څخه ماسوا بل څوك ګرسره جنت ته نه سى تلى نو دوى به ووايى چى اوس مونږ له دشرك او دخپلو بدوعملونو څخه انكاركول په كاردى كيدى سى چى په داسى كولو سره به مونږ نجات پيداكو ليكن تردى انكار ورروسته به په خپله ددوى اندامونه ددوى پرخلاف شاهدى وركړى اودپټولو كم مقصدچى دوى جوړكړى وو، په دى كى به بالكل ناكامه سى، دغه وخت به ټول اقرار وكړى څكه فرمايي ، وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا هيڅ به پټ نه كړل سى .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ

ای　ايماندارو　مه نژدى كيږي　لمانځه ته كوم وخت چى تاسى

سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ

په نشه كى ياست تردى چى پوه سى چى تاسى څه واياست او نه په هغه وخت كى چى دغسل حاجت وى مګر كه په لارى

حَتَّى تَغْتَسِلُوا ۚ وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ

ځى ترهغه چى غسل وكړى　اوكه تاسى مريضان ياست　يا په سفركى ياست يا راغلى دى په تاسى

مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً

كى يوتن د اودس ماتى څخه　يا ورغلى ياست ښځو لره　بيا نه پيداكوى تاسى اوبه

فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ ۗ إِنَّ

نو اراده كوى　دمځكى پاكى　بياراكښوى په خپلو مخونو　او لاسونو　بيشكه

اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿۴۳﴾

الله دی معاف کوونکی بخښنی والا.

دآیتونونزول: په ترمذی کی دحضرت علی ﷺ داواقعه ذکرده چی دشرابو ترحراموالی مخکی یووخت حضرت عبدالرحمن بن عوف ﷺ ځینوصحابه کرامو ﷺ ته میلمستیاکړی وه چی په هغه کی دشرابو انتظام هم وو کله چی دی ټولو حضراتو خوراك اوڅیښاك وکی نو دماښام دلمانځه وخت سو اوحضرت علی ﷺ یی امام کی دده ځخه په لمانځه کی دقُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ په تلاوت کی دنشی په وجه سخته غلطی وسوه په دی باندی دا آیت نازل سو او په دی کی یی ددی خبرداری ورکی چی دنشی په حالت کی دی لمونځ نه کول کیږی.

تفسیر: ای ایماندارانو! تاسی لمانځه ته هم په داسی حالت کی مه ځی (یعنی په داسی حالت کی لمونځ مه کوی) چی تاسی په نشه کی یاست تردی چی تاسی پوه سی چی په خولی سره څه وایاست (تردغه وخته پوری لمونځ مه کوی مطلب دادی چی دلمانځه اداکول خوپه خپلو وختونوکی فرض دی، اوداحالت دلمانځه سره منافی دی، نو دلمانځه په وختونوکی دنشی استعمال مه کوی چی ستاسی دخولی ځخه په لمانځه کی خلافه کلمه ونه وزی) اوپه حالت دجنابت کی هم (یعنی کله چی غسل درباندی فرض سی) ماسواددی ځخه چی تاسی دسفرپه حالت کی یاست (چی ددی حکم نژدی راروان دی، لمانځه ته مه ورځی) تردی چی غسل وکی (یعنی دجنابت غسل دلمانځه دصحیح کیدو دپاره شرط دی اودا حکم یعنی ترجنابت وروسته بغیر دغسل ځخه لمونځ نه کول په حالت دعذر دنیستی والی کی دی) اوکه تاسی (کوم عذر لری مثلاً) ناجوړی (او داوبو استعمال درلره نقصان درکوی لکه چی مخ ته راځی) یاپه حالت دسفرکی یاست (لکه چی لوړددی استثناء راغلی وه چی حکم یی مخ ته راځی یعنی اوبه نه وررسیږی لکه مخ ته به راسی نوپه دی دواړو عذرونو سره دتیمم اجازت دی اودتیمم جواز خاص په دی دوو عذرونو پوری نه دی تړلی بلکه که تاسی ته خاص داعذروی) یا (داخاص عذرنه وی یعنی نه تاسی مریضان یاست نه مسافران بلکه دغسی دیوچا اودس مات سی یاغسل پر واوړی داسی چی مثلاً) په تاسی کی څوك سړی (دکوچنیو بولو یالویو بولو) داستنجا ځخه (فارغ) راسی (چی په دی سره اودس ماتیږی) یاتاسی بیبانوته نژدی سوی یاست (چی په دی سره غسل اوړی او) بیا (په دی ټولو صورتونوکی برابره خبره ده دمرض یاد سفر عذروی یانه مرض وی نه سفرهم دغسی موغسل اواودس ته ضرورت پیښ سی) تاسی ته اوبه (داستعمال موقع یی) ونه رسیږی (برابره خبره ده په دی وجه وی چی په مرض کی درته نقصان رسوی اوکه په دی وجه چی هلته اوبه نه وی برابره خبره ده سفروی اوکه نه) نو (په دی ټولو حالتونوکی) تاسی پرپاکه مځکه تیمم کوی (یعنی پردغه مځکه دوه واره لاس ووهی) په خپلو مخانو اولاسونو باندی (لاس) راکش کړی بیشکه الله ﷻ لوی معافی کوونکی، لویی بخښنی والادی (او دچاچی عادت داسی وی، هغه آسانه حکم کوی، ځکه الله ﷻ داسی آسانه آسانه حکمونه وکړل چی تاسی ته تکلیف اوتنگی نه وی)

معلومات اومسئلې

(دشرابو دحراموالي درجه پر درجه احکام)

اسلامی شریعت ته الله ﷻ یوخاص شان ورکړی دی چی ددی حکمونه یی ډیر آسانه کړی دی، په دی سلسله کی یوه کړی دا ده چی شراب څیښل دعربو پخوانی عادت وو اوټول قوم په دی عادت کی اخته وو، بغیر دیوڅو خاصو صاحبانو ځخه چی ددوی طبیعتونه الله ﷻ داسی روغ اوسالم جوړ کړی وه، چی

دی خبیث شی ته هیڅکله هم نژدی سوی نه وه، لکه نبی کریم ﷺ ترنبوت مخکی هم هیڅکله شرابو ته لاس نه وو وروړی او په دی هم هرسړی پوهیږی چی عادت دهرشی چی وی خوپرېښوول یی انسان ته ډیر گران وی، خاص بیادشرابو او دنشی عادت خودانسان پرطبیعت داسی قبضه وکړی چی ددی څخه خلاصیدل بنده دځان دپاره مرگ گڼی ، دالله ﷻ په نزد شراب چیښل اونشه کول حرام وه ، اوتر اسلام راوړلو وروسته یی مسلمانان ددی څخه خلاصول مقصود وه، مگرکه په یوه واریی حرام کړی وای نوپر خلگو به ددی حکم منل ډیر گران سوی وای، په دی وجه یی پردی جزئی پابندی ولگوله اوددی دخرابو تاثیرونو څخه یی ددوی ذهنونه خبردار کړل اوپرېښوولو ته یی تیار سول، نوپه اول کی په دی آیت یوازی داحکم وسو چی دنشی په حالت کی لمانځه ته مه ورځی، ددی مطلب داوو چی دلمانځه په وخت کی دلمانځه اراده کول خوفرض دی، نودلمانځه په وختونوکی ددی شرابو استعمال نسی کولای، ددی څخه مسلمانانو دامعلومه کړه چی دادومره خراب شی دی چی انسان دلمانځه څخه منع کوی، نوډیرو صاحبانو ددغه وخت څخه ددی دپرېښوولو اهتمام شروع کی اودنورو سره یی هم فکرسو ترڅوچی آخر دسورة مآئدة په آیت کی ددی حراموالی اوپلیتوالی راغی اوپه هرحالت کی شراب حرام سول.

مسئله: لکه څنگه چی دنشی په حالت کی لمونځ حرام دی ځینی مفسرین رحمهم الله فرمایی چی کله خوب دومره غلبه وکړی چی بنده په خپله ژبه بیا کنټرول نه سی درلودای نو په دی حالت کی هم لمونځ کول صحیح نه دی، لکه چی په یوه حدیث شریف کی ارشاد دی.

اِذَا نَعَسَ اَحَدُکُمْ فِی الصَّلٰوۃِ فَلْیَرْقُدْ حَتّٰی یَذْھَبَ عَنْهُ النَّوْمُ فَاِنَّهٗ لَایَدْرِی لَعَلَّهٗ یَسْتَغْفِرُ فَیَسُبُّ نَفْسَهٗ.

یعنی که په تاسی کی پرچاپه لمانځه کی خوب غالبه سی نوهغه ته دلږساعت دپاره بیده کیدل په کار دی چی دخوب تاثیر ورڅخه ولاړسی څکه چی دخوب په حالت کی به دی نه پوهیږی او پر ځای ددُعا او استغفاربه ځان ته په ښکنځلو شروع سی.

(دتیمم حکم یو انعام دی چی ددی اُمّت خصوصیت دی)

دالله ﷻ خومره لوی احسان دی چی داودس اوپاکی دپاره یی داسی شی داوبو قآئم مقام مقررکی چی به حاصلولوکی تراوبو زیات آسانه دی اوښکاره خبره ده چی مځکه اوخاوره هرځای موجوده ده، په حدیث شریف کی دی چی دا آسانی یوازی دأمت محمدی دپاره خاص ده اودا خاصیّت یوازی دی اُمّت ته ورکړ سوی دی دتیمم ضروری مسئلی دفقهی په کتابونو کی دی او داُردو او پښتو په رسالوکی هم ډیری چاپ سوی دی ، هلته یی وگوری.

اَلَمْ تَرَ اِلَی الَّذِیْنَ اُوْتُوْا نَصِیْبًا مِّنَ الْکِتٰبِ یَشْتَرُوْنَ الضَّلٰلَةَ وَ یُرِیْدُوْنَ اَنْ تَضِلُّوا

آیاته نه گوری هغو ته چی ورته رسیدلی ده څه برخه دکتاب څخه ، اخلی گمراهی او غواړی چی تاسی هم بی

السَّبِیْلَ ﴿۴۴﴾ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاَعْدَآئِکُمْ ؕ وَکَفٰی بِاللّٰهِ وَلِیًّا ۙ وَّ

لاری سی ، او الله ښه پیژنی ستاسی دښمنان او الله پوره دی حمایت کونکی

كَفٰى بِاللّٰهِ نَصِيْرًا ﴿٧٥﴾ مِنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا يُحَرِّفُوْنَ الْكَلِمَ

او پوره دی الله مددګار ، خینی خلق یهودیان ګرځوی خبری

عَنْ مَّوَاضِعِهٖ وَيَقُوْلُوْنَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ

دځپل ځای څخه او وایی چی مونږ واوریده اونه منو او وایی واوره

مُسْمَعٍ وَّرَاعِنَا لَيًّا بِاَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِى الدِّيْنِ ۗ وَلَوْ

وادی نه وریدل سی او وایی راعنا په اړولو دځپلو ژبو سره او دعیب لګولو په دین کی او که

اَنَّهُمْ قَالُوْا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا

دوی ویلی چی مونږ واوریده او ومنله او واوره اوپه مونږ نظر وکړه نو غوره به وه

لَّهُمْ وَاَقْوَمَ ۙ وَلٰكِنْ لَّعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوْنَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿٧٦﴾

ددوی په حق کی اوبرابراولیکن لعنت وکی په دوی الله د دوی دکفر په سبب نو دوی ایمان نه راوړی مګرډیرکم.

تفسیر: (ای مخاطبه) آیاتادغه خلګ ونه لیده (یعنی دلیدلو قابل دی وګوره اوتعجب وکړه) کوموته چی دکتاب (دالله ﷻ یعنی دتورات دعلم) یوه لویه حصه رسیدلی دی (یعنی دتورات علم لری اوسره ددی) چی دغه خلګ ګمراهي یعنی کفر اختیاروی او (په خپله خوګمراهان دی مګر دوی) دا غواړی چی تاسی (هم) دلاری (برابری) څخه (واوړی) بی لاری سی (یعنی قسم قسم تدبیرونه اوپلانونه ددی کوی لکه چی ددریمی پاری په آخر او دځلورمی په شروع کی یوڅه ذکر سوی هم دی) او (تاسی ته که ددی خلګو تراوسه پوری خبرنه وی نوڅه وسوه) الله ﷻ ستاسی (دا) دښمنان ښه پیژنی (ځکه یی تاسی ته وښوول، نوتاسی ورڅخه ځان وساتی) او (ددوی دمخالفت حال مو واوریدی نوزیات په فکرکی مه پریوزئ ځکه چی) الله ﷻ (ستاسی) پوره ملګری دی (چی ستاسی دمصلحتونو رعایت ساتی) اوالله ﷻ (ستاسی دپاره) پوره کومکی دی (چی ددوی دضررونو څخه به تاسی ساتی او) داخلګ (دچاچی ذکر وسو) دیهودیانو څخه دی (اوددوی ګمراهي اختیارول چی لوړراغلی دی دادی چی) کلام (دالله ﷻ یعنی تورات) دځپل موقع (او محل) څخه (لفظًا یامعنًا) بل طرف ته اړوی او (ددوی یوه ګمراهي په کومه کی چی په دوکه سره دنورو ساده ګانو خلګو مبتلا هم ممکن دی، دا ده چی دوی د نبی کریم ﷺ سره دخبرو کولوپه وخت کی) داکلمات وایی (چی مخ ته ذکر کیږی ددی کلمو دوی دوی معناوی دی یوه ښه اوبله بده دغه خلګ ورڅخه بدمطلب اخلی اونوروته ښکاره کوی چی مونږیی دښه مطلب دپاره وایو اوپه دی سره دیوه مسلمان دوکه کیدل اوپه دی کلموسره حضور ﷺ ته خطاب کول کومه لیری خبره نه ده لکه چی دسورة

بقري په ١٢ دوولسمه رکوع کي مؤمنان دلفظ د راعنا څخه منع کړه سوي وه ، نو په دي اعتبار سره
ديهودو ددي کلمو ويل يوقسم نورو لره گمراه کول هم دي که څه هم لفظًا وي نو په دي کي د يُرِيدُونَ اَن
تَضِلُّوا دلفظ چي لوړ راغلي دي بيان هم وسو لکه چي په مِنَ الَّذِينَ هَادُوا کي بيان وو د الَّذِينَ اُوتُوا نَصِيبًا او په
يُحَرِّفُونَ کي بيان وو د يَشْتَرُونَ ددغه کلمو څخه يوه داده سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا (ددي ترجمه خوداده چي مونږ
واوريده اومنو يي نه، ددي ښه مطلب خودادي چي ستاسي ارشاد مونږ واوريدی اوستا دهغه مخالف
خبره چي مونږ غُولوی نه منو اوبد مطلب خويي ښکاره دي چي مونږ ستاخبره خو واوريده ليکن عمل نه
په کوو) او (دوهمه کلمه داده) اِسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ (ددي لفظي ترجمه دا ده چي تاسي زمونږ خبره واوري
اوخداي دي وکړي چي تاسي هيڅ خبره وانه وري، ددي ښه مطلب دادي چي د مخالف بده خبره دي تاسي
ته وانه ورول سي بلکه ستاسي اقبال دي داسي قآئم وي چي څه خبره تاسي فرمايا ست دهغه موافق
دخوشحالۍ خبره دي تاسي ته واورول سي اوبدمطلب يي دادي چي تاسي ته دي دموافق اودخوشحالۍ
خبره وانه ورول سي بلکه تاسي چي څه خبره کوی دهغه مخالف جواب دي ستاسي په غوږونو کي
پريوزي) او (دريمه کلمه داده) رَاعِنَا (ددي لفظ دواړه ښه اوبد مطلبونه په سورة بقرة کي تير سوي دي چي
ښه معني يي ده زمونږ رعايت وکړي اوبده معني يي ديهودو په لغت کي ښکنځل دي، مقصد داکلمي په
دي ډول سره (وايي) چي خپلي ژبي (دعزت دلهجي څخه دبي عزتۍ لهجي ته) اړوي او (په زړه سره) په
دين کي دطعن کولو (اوسپکولو) په نيت سره (وجه داده چي دنبي سره طعن اومسخري کول عيني ددين
سره طعن اومسخري کول دي) اوکه دي خلگو (پرځاي ددوو معناو والا لفظونو) داکلمي ويلاي (پرځاي د
سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا يي) سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا (چي معني يي دا ده چي مونږ واوريدله اوومو منله) او (پرځاي دا سْمَعْ
غَيْرَ مُسْمَعٍ يوازي) اِسْمَعْ چي معني يي خالي دا ده چي تاسي واوري) او (په ځاي دراعِنَا) اُنْظُرْنَا (چي
معني يي داده زمونږ پرمصلحت باندي نظر وفرمايي، اوداکلمي دشرارت دمعناوو څخه پاکي دي نو که
داکلمي يي ويلي واي) نوداخبره ددوی دپاره ښه (اوفآئده منده هم) به واي او (په حقيقت کي هم) دموقع
مناسبه خبره وه مگر (دوی دنفعي اوموقع مناسبه خبره خوگرسره کوی نه بلکه هم دغه عبث خبري کوي،
په دي وجه دوی ته داتکليف ورسيدی چي) دوی خدای ﷻ د دوی دکفرپه سبب (چي داکلمي ويل په کي
هم راغلل اونوري هم ددوی تولي خبري اوکارونه دکفر په کي داخل سول نو ددي تولو کفرياتو په وجه
الله ﷻ دوی) دخپل (خاص) رحمت څخه ليري وغورځول اوس دوی ايمان نه راوړي مگر هوا لږ خلگ
(ځکه چي دوی دداسي حرکتونو څخه ليري اوسيدل ، دغه ليري والي درحمت خاصه څخه مستثنی دي
او دوی ايمان هم راوړي لکه عبدالله بن سلام اونور)

معلومات اومسئلې: دآيتونوتړون: په تيرو آيتونوکي دتقوٰی دموقعو بيان وو چي زيات ذکر په کي ديوا
اوبل سره دمعاملو وو اوپه مينځ کي څه حکمونه دعبادت اولمانځه او ددي دمتعلقاتو ذکر وسو چي په
بنده کي دخدای ﷻ بيره اودآخرت فکر پيدا کړي او دمعاملو برابر والي آسانه کړي ، په دي ذکر سوو
آيتونو کي دمخالفينو سره دمعاملو ذکر فرمايي ، په دي کي ديهودو دشرارت علاج دي او مسلمانانو
ته په کي په الفاظو او عنوانونو کي هم دادب دلحاظ ساتلو تلقين سوی دي ، چي دحضور ﷺ سره دخبرو

په وخت کې دې دادب لحاظ ساتي او ديهودو په شان بې ادبه الفاظ دې دخولې څخه نه را باسي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ ءَامِنُوا۟ بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا

اى اهل كتابو! ايمان راوړئ په هغه چې مونږ نازل كړى دى رښتينى كوى

لِّمَا مَعَكُم مِّن قَبْلِ أَن نَّطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰٓ أَدْبَارِهَآ

هغه كتاب چې ستاسي سره دى مخكې ددې څخه چې مونږ وران كړو ډير مخونه بيا چپه كړو هغه دشا طرف

أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّآ أَصْحَٰبَ ٱلسَّبْتِ ۚ وَكَانَ أَمْرُ ٱللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٤٧﴾

تە يالعنت وكړو په دوى لكه چې مونږ لعنت وكړو په خاوندانو د ورځې دهفتې او دالله حكم خامخا كيدونكى دى

لنډتفسير: اى خلكو! كتاب (تورات) چې دركړل سوى دى ، تاسي په دې كتاب (يعني قرآن) باندې ايمان راوړئ كوم چې مونږ نازل كړى دى (اوتاسي په دې دايمان راوړلو څخه مه بيريږئ څكه چې مونږ دى) په داسي حال كې (نازل كى) چې دى رښتينى كوى هغه كتاب چې ستاسي سره دى (يعني ستاسي داصلي كتاب تصديق كونكى دى ، پاته ستاسي بدله كړي حصه ورڅخه جلاده نوتاسي په قرآن) ترهغه (يقيني كار كيدو) مخكې مخكې (ايمان راوړئ) چې مونږ (ستاسي) مخونه (يعنى دمخانو نقش اونگار يعنى سترگې پزى اونور) بالكل وران كړو اودا (مخان) ددوى دشا دطرف (يعنى څټ) په ډول (صفا اوهوار) جوړ كړو ياپردوى (ايمان نه راوړونكو) باندې مونږ داسي (په خاص طور) لعنت وكړو لكه چې لعنت سوى ووپر هفتې والاوو باندې (دغه په يهوديانو كې تير سوى دى اوذكر يې په سورة بقرة كې راغلى دى يعنى دهغوى په شان ددوى څخه هم بيزوگيان جوړ كړو) اودالله ﷻ (كم) حكم (چې صادريدونكى وى هغه) خامخا پوره كيږي (نوكه الله ﷻ ستاسي په ايمان نه راوړو باندې دغه دمسخ كيدو حكم وكړي نوبيابه داضروري كيږي، نوپه دې وجه تاسي لره بيريدل په كار دي او ايمان راوړل په كار دي)

معلومات اومسئلې: فائده (۱) (دا قول دالله ﷻ فَنَرُدَّهَا عَلَىٰٓ أَدْبَارِهَا (چپه به كړو دوى دشا طرفته) په چپه كولو كې دوه احتماله دي چې دمخ نقش اونگاربه يې خراب كړي تول مخ به دشاطرف ته چپه كړي اوداهم كيدي سي چې مخ دڅټ په شان هوار كړي اوداموجوده مخ دڅټ طرف ته ونه گرځوي (مظهري، روح المعاني)

فائده (۲) دلته داسوال پيدا كيږي چې دمخ خرابول اومسخ كول كله وسوه ځيني وايي چې داعذاب به ترقيامت مخكې پر يهودو باندې وي، ځيني وايي داعذاب څكه واقع نسوچې په دوى كې ځينو خلكو ايمان راوړى وو ، حضرت حكيم الأمّت تهانوى رحمه الله فرمايي چې زماپه نزد خودسره دغه سوال نه واقع كيږي ،څكه چې په قرآن شريف كې يولفظ داسي نسته چې دهغه څخه دامعلومه سي چې كه ايمان مورانه وړى نودمخانو خرابولو اومسخ كولو عذاب به خامخا واقع كيږي بلكه احتمال دى، يعنى كه د دوى جُرم ته وكتل سي نو ددې سزالائق دي اوكه عذاب ورلره ورنه كړه سي نو دا خو دهغه ﷻ رحمت دى

إِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُّشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ

بیشکه الله نه بخښی هغه څوك چی شریك ورته جوړ کړی او بخښی ددی څخه لاندی ګناه

يَّشَآءُ ۚ وَمَنْ يُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدِ افْتَرٰٓى إِثْمًا عَظِيْمًا ﴿٤٨﴾ أَلَمْ

دهغه چاچی وغواړی او چا چی شریك ونیوی الله ﷻ لره نو ده ډیر لویه ګناه جوړه کړه ، آیا تا ونه

تَرَ إِلَى الَّذِيْنَ يُزَكُّوْنَ أَنْفُسَهُمْ ۭ بَلِ اللّٰهُ يُزَكِّيْ مَنْ يَّشَآءُ وَ

لیده هغه چی ځانونو ته پاك وایی بلکه الله پاکوی چالره چی وغواړی

لَا يُظْلَمُوْنَ فَتِيْلًا ﴿٤٩﴾ اُنْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ ۭ

او په دوی به ظلم نه وی دخرما دزونی دخور برابر ، وګوره څنګه تړی په الله پوری درواغ

وَكَفٰى بِهٖٓ إِثْمًا مُّبِيْنًا ﴿٥٠﴾ ع

اوکافی ده دا ګناه ښکاره

لنډتفسیر: بیشکه الله ﷻ به داخبره (ترسزا ورکولو وروسته هم) ونه بخښی چی دهغه سره څوك شریك ونیسی (بلکه په همیشه همیشه سزا کی به ګرفتاروی) او ددی څخه ماسوا چی څومره ګناهونه دی (برابره خبره ده که کوچنی وی او که لوی) دچادپاره چی غواړی (بی له سزا ورکولوبه) هغه ګناه وبخښی (البته که مشرك مسلمان سی نوبیا خودی مشرك پاته نسو نو اوس دغه سزابه همیشه هم نه وی) او (وجه دشرك دنه بخښلو داده چی) کوم سړی دالله ﷻ سره (څوك شریك) جوړوی دی ډیرلوی جرم کوی (چی دخپل لوی والی په وجه دبخښنی قابل نه دی)

(ای مخاطبه !) آیاتا هغه خلګ ونه لیدل (یعنی دتعجب قابل دی) چی خپل ځانونه پاك ښکاره کوی (د دوی په دی ښکاره کولو باندی هیڅ نه کیږی) بلکه الله ﷻ چاته چی غواړی پاك ښکاره کوی (البته داداعتبار قابله ده اوالله ﷻ مؤمن په قرآن کی پاك ښوولی دی، لکه په سورة سَبِّحِ اسْمَ کی دآشْقَى یعنی کافرپه مقابله کی یی دمؤمن په باره کی فرمایلی دی: قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى نوهغه به پاك وی نه داچی کفر کوونکی لکه یهودیان) او (دی یهودوته به په قیامت کی ددی درواغجنی دعوی (چی په دی سبب یی کفر ایمان ګڼلی دی) کمه سزاوی، په هغه سزاکی به) پردوی دخرما دزونی دخور قدرهم ظلم نه وی (یعنی دغه سزا ددوی ترجرم زیاته نه ده، بلکه پرداسی ظلم باندی داسی سزا لائقه ده، لر) وګوره (په دی دعوه کی) داخلګ په الله ﷻ څنګه ددرواغو تهمت لګوی (ځکه چی هرکله دوی سره دکفره دالله ﷻ په نزد دمقبول کیدو دعوه کوی نو ددی څخه ښکاره لازمیږی چی کفر دالله ﷻ په نزد ښه دی حال دا دی چی دا محض

تهمت دی ، ځکه چی په ټولو شریعتونو کی الله ﷻ ددی خبری وضاحت فرمایلی دی چی کفر زما په نزد ډیره بیکاره او مردود دی) او داخبره (چی په خدای ﷻ تهمت ولګول سی) دښکاره مجرم کیدو دپاره کافی ده (بیا په داسی واضحه لویه خبره باندی داسی سزا څه ظلم او زیاتی دی؟)

معلومات او مسئلې

(دشرک تعریف او ددی یو څو صورتونه)

دالله ﷻ قول دی ، إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ دالله ﷻ د ذات او صفاتو په باره کی چی کومی عقیدی دی دغسی عقیده دیو مخلوق په باره کی ساتل شرك دی ، ددی څه تفصیلات دا دی .

(په علم کی شریک جوړول)

یعنی دیو بزرګ یا پیر په باره کی دا عقیده درلودل چی زما په ټولو حالاتو دی هر وخت خبر دی ، دنجومی ، کوډګر څخه دغیبو خبرونه معلومول یا دیوه بزرګ په خبرو باندی فال نیول او په هغه یقین کول یا دلیری څخه یی رابلل او دا ګنل چی دی خبر سو یا دچا په نامه روژه نیول .

(په تصرّف کی شرک)

یعنی یو څوك دنفع یا نقصان اختیار مند ګنل دیو چا څخه مرادونه غوښتل ، رزق او اولاد غوښتل .

(په عبادت کی شریک جوړول)

چاته سجده کول ، دیو چا په نامه حیوان ایله کول ، دیو بزرګ په قبر باندی نذر او نیاز ایښول ، دیو چا په نامه نذر منل ، دچا په قبر یا کور باندی طواف کول ، دخدای ﷻ دحکم په مقابله کی دبل چا قول او رواج ته ترجیح ورکول ، چاته مخامخ درکوع په شان کښته کیدل ، دیو چا په نامه حیوان حلالول ، ددنیا کارو بار دستورو په تاثیر سره ګنل او یو ه میاشت یا ورځ منحوسه (بده) ګنل .

(خپل صفتونه کول او دعیبونو څخه دځان پاکولو دعوه جائزه نه ده)

دالله ﷻ قول دی ، أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنْفُسَهُمْ یهودو به خپل ځان ته پاك ویل نو په دی خبره الله ﷻ په دی آیت کی د دوی بدوالی بیان کی او وی فرمایل چی لږ دی خلګو ته وګوری چی خپله پاکی بیانوی په دوی باندی تعجب کول په کار دی ، ددی څخه معلومه سوه چی چاته دخپل ځان یا دنورو پاکی بیانول جائزنه دی ، دا منع په دری وجهو سره ده .

(۱) دخپل صفت سبب اکثره تکبر وی نو په حقیقت کی دا منع دتکبر دکبله ده (۲) په دی وجه چی دخاتمی حال الله ﷻ ته معلوم دی چی په تقوٰی او پاکی سره کیږی او که نه ، په دی وجه خپل ځان پاك ښوول دالله ﷻ دبیری څخه خلاف خبره ده ، لکه چی په یو ه روایت کی زینب بنت ابی سلمه فرمایی چی نبی کریم ﷺ زما څخه پوښتنه وکړه چی ستانوم څه دی ؟ دغه وخت زما نوم بَرّةٌ وو (چی ددی معنیٰ ده دګناهونو څخه پاکه) ما ورته هم دانوم وو ایه نو ده ﷺ وفرمایل ، لَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمُ اللَّهُ أَعْلَمُ بِأَهْلِ الْبِرِّ مِنْكُمْ سَمُّوهَا زَيْنَبَ (رواه مسلم بحواله مشکوٰة) یعنی تاسی خپل ځان د ګناهونو څخه پاك مه بیانوی ، ځکه چی دا علم یوازی الله ﷻ ته دی چی په تاسی کی څوك پاك دی ، بیایی دبرّة په ځای راته دزینب نوم کښیښوی (مظهری) (۳) دمنع دریمه وجه دا ده چی اکثره په دی دعوه دخلګو دا وهم پیداسی چی دا سړی دالله ﷻ په نزد ځکه مقبول دی چی دی دټولو نقصونو او عیبونو څخه پاك دی حال دا دی چی دا درواغ دی ځکه چی په بنده کی څو

ډیر عیبونه موجود دي (بیان القرآن)

مسئله: که داذکر سوې عوارض نه وي نودنعمت داظهارپه طورباندې دخپل صفت بیانولو اجازت سته، (بیان القرآن)

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ

آیا تا ونه لیدل هغه ،چا ته چې ورکول سوي ده څه برخه دکتاب چې مني بتان اوشیطانان او وایي کافرانو ته

كَفَرُوا هَٰؤُلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾ أُولَٰئِكَ

، دا هغه خلق چې دا خلق زیات په لاره برابر دي دمسلمانانو څخه

الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ ۖ وَمَن يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾

دي په چاچې لعنت کړی دی الله ، او په چا چې لعنت وکړی الله بیا به نه کې پیدا ته دده څوك مدد گار.

لنډتفسیر: (اې مخاطبه !) آیاتا هغه خلگ ونه لیدل چاته چې دکتاب (دالله ﷻ یعني دتورات علم) یوه حصه رسیدلې ده (بیا سره ددې) دوی بتان اوشیطانان مني (څکه چې دمشرکانو دین، بت پرستي اودشیطان تابعداري وه کله چې داسې دین ته ښه وایي نو ددې څخه دبُت اوشیطان تصدیق لازم سو) اودغه خلگ (یعني اهل کتاب) دکفارو (یعني مشرکانو) په نسبت وایي چې داخلگ په نسبت ددې مسلمانانو زیات پربرابره لاره باندې دي (داخودوی په ډاګه ویلي وه) داخلگ (کوموچې دکفر طریقې ته تراسلامي طریقې غوره وویل) هغه دي کوم چې خدای ﷻ لعنتیان کړي دي (او ددې لعنت تاثیر دي چې دوی داسې بې باکه دکفر خبرې کوي) اوخدای پاك ﷻ چې څوك لعنتي کړي دده (دعذاب په وخت کې) څوك حامي به بیانه سې پیدا (مطلب دا دي چې په دې باندې به ده ته په آخرت کې یاپه دنیاکې هم سخته سزاوی، نوپه دنیاکې ځیني قتل، ځیني قید، ځیني ذلیله رعایا سول اوپه آخرت کې چې څه وي هغه به هلته وي)

دآیتونو ترون: دتیر آیت أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ څخه دیهودو دقباحتونو اوبدو خویونو ذکر را روان دی ددې آیتونو تعلق هم د دوی ددغه قباحتونو سره دی .

معلومات اومسئلې

(دجبت اوطاغوت څخه څه مراد دی؟)

په لوړ آیت ۵۱ کې د دوو لفظونو (الْجِبْتِ) او (الطَّاغُوتِ) ذکرراغلی دی ددې څخه څه مراددی؟ دمفسّرینو په دې باره کې ډیرقولونه دي ، حضرت ابن عباس ابن جبیر اوابو العالیه ﷺ فرمایي چې (جبت) په حبشي ژبه کې ساحر ته وایي اوطاغوت څخه مراد کاهن دی .

حضرت عمر ؓ فرمایي چې دجبتؔ څخه مراد سحرؔ دی اوطاغوتؔ څخه مراد شیطان دی ، دمالك بن انس ؓ څخه نقل دی چې دالله ﷻ څخه ماسواچې دکومو شیانو عبادت کول کیږي دی ټولوته طاغوت ویل کیږي ، امام قرطبي رحمه الله فرمایي چې دمالك بن انس ؓ قول زیات ښه دی څکه چې ددې ثبوت

دقرآن څخه هم کيږي، ارشاد دی ، اَنِ اعْبُدُوا اللهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوْتَ ليکن په دی ډيرو قولونو کی کوم تکرنسته په دی وجه ټول ورڅخه مراد کيدای سی داسی چی په اصل کی جبت دبُت نوم هم وو ، ليکن وروسته بيا ددی استعمال دنورو هغه شيانو چی دالله ﷻ ماسوا يی عبادت کړه کيږی هم نوم سو (روح المعانی)

(دذکر سوی آيت شانِ نزول)

دحضرت ابن عباس ؓ څخه روايت دی چی ديهودو سردارانو حُيي بن اخطب اوکعب بن اشرف دخپلی يوی ډلی سره ترجنگ اُحد وروسته دمکی دقريشو سره دليدلو دپاره راغلل ، ديهودو سردار کعب بن اشرف ابوسفيان ته راغی او ده دنبی کريم ﷺ خلاف د دوی سره دتعاون (کومک) کولو وعده وکړه ، دمکی خلگو کعب بن اشرف ته وويل چی تاسی يوچم بازه قوم ياست که تاسی واقعی په خپله خبره کی رښتينی ياست نوزمونږ ددی دوو بتانو جِبت او طاغوت په وړاندی سجده وکړی ، نوده دقريشو دمطمئن کولو دپاره هم دغسی وکړل تردی وروسته کعب قريشوته وويل چی ديرش کسان ستاسی څخه اوديرش زمونږ څخه دی راوړاندی سی چی دربّ دکعبی په وړاندی ددی شی عهدوکړو چی مونږ به ټول په جمع سره دمحمّد ﷺ خلاف جنگ کوو ، دکعب داتجويز قريشو خوښ کی او دغه ډول دوی دمسلمانانو خلاف يومتحده محاذ جوړکی ، تردی وروسته ابوسفيان کعب ته وويل چی تاسی دعلم خاوندان ياست، ستاسی سره دالله ﷻ کتاب دی ، ليکن مونږ بالکل جاهلان يوپه دی وجه تاسی زمونږ متعلق دا ووايا ست چی مونږ پرحق يو اوکه محمّد ﷺ؟ کعب پوښتنه وکړه چی ستاسی دين څه دی؟ ابوسفيان وويل چی مونږ دحج دپاره خپل اوښان ذبح کوو او د دوی شيدی په خلگو چيښو، دميلمنو دپاره ميلمستيا کوو، دخپلو خپلوانو سره تعلقات قآئم ساتو او دبيت الله طواف اوعمره کوو، ددی پرخلاف محمّد ﷺ دخپل پلار اونيکه دين پريښی دی، دخپلوانو څخه جلا سوی دی اوده زمونږ دپخوانی دين پرخلاف يونوی دين پيش کړی دی، داخبری چی کعب بن اشرف واوريدی نو ده وويل چی تاسی خلگ پر حقه ياست، محمّد ﷺ معاذ الله گمراه سوی دی ، په دی باندی الله ﷻ داذکر سوی آيتونه نازل کړل ، د دوی ددرواغو اوفريب بدوالی يی بيان کی (روح المعانی)

(دنفس خواهشات ځيني وخت سړی ددين اوايمان څخه محرومه کوی)

کعب بن اشرف ديهوديانو يوډير لوړعالم ووچی په خدای پاك يی هم عقيده درلوده او دده عبادت يی کوی ، ليکن کله چی دده په زړه او دماغو باندی دنفس دخواهشاتو خبيث روح سپور سو نوده دمسلمانانو خلاف دقريشو سره ځان يوکی، دمکی قريشو دده سره ديوکيدو دپاره دا شرآئط ولگول چی دی دی زمونږ بتانوته سجدی وکړی ، ده دا هم منظوره کړه چی ددی تفصيل اوس تير سو ، ده دخپل مذهب خلاف دقريشو شرط قبول کی ، ليکن دخپلو مذهبی عقيدو دقآئم ساتلو دپاره يی د دوی څخه جلا کيدل اختيار نه کړل ، قرآن کريم په يوه بل ځای کی دا قسم يوه واقعه دبَلعَم باعورآء په باره کی بيان کړی ده ، ارشاد دی ، وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ الَّذِیْٓ اٰتَيْنٰهُ اٰيٰتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاَتْبَعَهُ الشَّيْطٰنُ فَكَانَ مِنَ الْغٰوِيْنَ : مفسرينو ليکلی دی چی بلعم بن باعورآء يو لوی عالم وو او دتصرف خاوند وو ، ليکن کله چی ده دخپل نفسانی خواهشاتو دپوره کولو دپاره دموسٰی ؑ خلاف ناپاکه تدبيرونه شروع کړل ، نودی يی هيڅ تاوانی نه کی ليکن په

خپله مردود اوګمراه سو ، ددې څخه معلومه سوه چې دکتاب یوازې علم هیڅ نفع نه سي ورکولی ، ترڅو پورې چې په صحیح معناووکې ددې تابعداري نه وي اومحضې ددنیوي طمعې اوبیکاره خواهشاتو څخه په مکمل ډول سره ځان ونه ساتي، که داسې نه وي نوانسان خوخپل مذهب هم پرخواهشاتو قربانوي نن صباهم ځیني داسې قسم خلګ سته چې ددنیوي اوسیاسي غرضونو اومقصدونو دحاصلولو دپاره خپل حق دین په آساني سره پریږدي اودبې دیني عقیدې اونظریې داسلام په جامه کې دپیش کولو کوشش کوي نه دوی دخدای ﷻ دعهد اومیثاق څه پروا ساتي او نه دآخرت څخه بیریږي او دا هرڅه دشیطان په اشارو سره کیدې سي.

(دالله ﷻ لعنت په دنیا اوآخرت کې درسوایې سبب دی)

لعنت نوم دی دالله ﷻ درحمت څخه دلیرې کیدواودډیرې رُسوایې اوذلّت په چاچې دالله ﷻ لعنت وي هغه دالله ﷻ نژدیکت نه سي حاصلولی د دوی په باره کې دعذاب دومره سخته زورنه راغلې ده چې فرمایي ، مَلْعُوْنِیْنَ اَیْنَمَا ثُقِفُوْا اُ خِذُوْا وَقُتِّلُوْا تَقْتِیْلاً په چاچې دالله ﷻ لعنت دی هغوی چې هرځای پیداکړل سي. څټان دې ورپرې کړل سي، دا خو د دوی دنیایې رسوایې ده اودآخرت رسوایې به یې تردې هم سخته وي.

(دالله ﷻ دلعنت مستحق کوم خلګ دي؟)

وَمَنْ یَّلْعَنِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهٗ نَصِیْرًا : ددې آیت څخه معلومیږي چې په چادالله ﷻ لعنت وي دهغه هیڅوک کومکې نه وي ، اوس دفکر کولو قابله خبره دا ده چې دالله ﷻ دلعنت لایق کوم خلګ دي؟په یوه حدیث کې ارشاددی چې نبي کریم ﷺ په سود ورکوونکي سود خوړونکي اوسود لیکونکي اوپه دې دشاهدۍ ورکوونکي په ټولو باندې لعنت کړی دی او دوی ټوله په ګناه کې برابر دي (مسلم په حواله دمشکوٰة)

په یوه بل حدیث کې دی ﷺ فرمایي ، مَلْعُوْنٌ مَنْ عَمِلَ عَمَلَ قَوْمِ لُوْطٍ (رواه رزین، بحواله مشکوٰة)

یعني کوم سړي چې دلوط ﷺ دقوم دکار په شان کار کوي ، هغه لعنتي دی (یعني دسړي سره بدکاري کوونکی) بیافرمایي چې الله ﷻ په غله باندې لعنت لیږي ، کوم چې دهګۍ اورسۍ په شان دکوچنۍ شي دغلا څخه هم منع نه کوي چې په بدله کې یې دده لاس پرې کیږي ، متفق علیه بحواله مشکوٰة)

په یوه بل حدیث کې ارشاد دی،لَعَنَ اللّٰهُ اٰكِلَ الرِّبٰو وَمُؤْكِلَهٗ وَالْوَاشِمَةَ وَالْمُسْتَوْشِمَةَ وَالْمُصَوِّرَ (رواه البخاري بحواله مشکوٰة)

الله ﷻ لعنت کړی دی پرسودخوړونکي اوپرسود ورکوونکي اوپه هغه ښځو چې په خپل جسم خالونه ایږدي یانوروته خالونه وراږدي او دغه ډول په تصویر جوړونکو ، په یوه بل حدیث کې فرمایي چې الله ﷻ لعنت لیږي په شرابو، ددې پرڅیښونکو او (په بل چاباندې) څیښوونکو ، په خرڅوونکو دشرابو او ددې په اخیستونکو ، ددې په نښتیځونکو ، ددې پر وړونکو او ددې په راغوښتونکو په ټولو باندې (ابوداؤد ابن ماجه بحواله مشکوٰة)

په یوه بل حدیث کې نبي کریم ﷺ ارشاد فرمایي چې شپږ کسان داسې دي چې په دوی باندې مالعنت کړی دی ، او الله ﷻ هم په دوی لعنت کړی دی ، او دهر نبي دُعا قبوله وي ، هغه شپږ کسان دا دي.

(۱) دالله ﷻ په کتاب کې زیادت کوونکی (۲) اوهغه سړی چې په زور سره قدرت حاصل کړي ، دې هغه چاته عزت ورکړي څوك چې الله ﷻ ذلیل کړی وي او هغه څوك ذلیل کړي چې الله ﷻ هغه ته عزت ورکړی

وی (۳) اودالله ﷻ دتقدیر درواغجن کوونکی وی (۴) دالله ﷻ دحرامو کړو شیانو حلال گڼونکی (۵) زما په اولاد کی هغه سړی چی دحرامو حلالوونکی وی (۶) او زما دسنتو پاته کوونکی (رواه البیهقی فی المدخل بحواله مشکوٰة)

په یوه بل حدیث کی نبی ﷺ فرمایی ، لَعَنَ اللهُ النَّاظِرَ وَالْمَنْظُوْرَ اِلَیْهِ یعنی څوك چی نامحرم ته په بد نظر سره گوری اوپه چا چی نظر ولویږی (په دی شرط چی په چاچی نظر ولویږی دهغه داختیار اوارادی په کی دخل وی) په هغه باندی الله ﷻ لعنت کړی دی ، دحضرت ابوهریره ﷺ څخه روایت دی . لَعَنَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ اَلرَّجُلَ یَلْبَسُ لُبْسَةَ الْمَرْءَةِ وَالْمَرْءَةَ تَلْبَسُ لُبْسَةَ الرَّجُلِ : یعنی نبی کریم ﷺ په داسی سړی لعنت کړی دی چی دښځی جامی اغوندی اوپه داسی ښځی یی لعنت کړی دی چی دسړی جامی اغوندی (مشکوٰة)

عَنْ عَآئِشَةَ ﷺ اَنَّ اِمْرَءَةً تَلْبَسُ النَّعْلَ قَالَتْ لَعَنَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ اَلرَّجُلَةَ مِنَ النِّسَآءِ (ابوداؤد بحواله مشکوٰة)

حضرت عآئشی ﷺ ته یوچا عرض وکی چی یوه ښځه دنارینه وو چپلکی په پښو کوی نو حضرت عآئشی ﷺ وفرمایل چی دالله ﷻ رسول ﷺ په داسی ښځی باندی لعنت کړی دی چی دنارینه وو طریقه اختیار وی

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ قَالَ لَعَنَ النَّبِیُّ ﷺ اَلْمُخَنَّثِیْنَ مِنَ الرِّجَالِ وَالْمُتَرَجِّلَاتِ مِنَ النِّسَآءِ وَقَالَ اَخْرِجُوْهُمْ مِّنْ بُیُوْتِکُمْ (رواه البخاری بحواله مشکوٰة)

دحضرت ابن عباس څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ لعنت کړی دی په هغو نارینه وو باندی چی دښځو په شان شکل او صورت جوړ وی ، نرښځوکی جوړیږی اولعنت یی کړی دی په هغو ښځوچی په شکل او صورت کی دځان څخه سړی جوړوی او ارشاد یی وفرمایی چی دوی دخپلو کورونو څخه وباسی ، په بخاری شریف کی دی چی حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ فرمایلی دی چی .

لَعَنَ اللهُ الْوَاشِمَاتِ وَالْمُسْتَوْشِمَاتِ وَالْمُتَنَمِّصَاتِ وَالْمُتَفَلِّجَاتِ لِلْحُسْنِ الْمُغَیِّرَاتِ خَلْقَ اللهِ :

یعنی دالله ﷻ لعنت دی وی په خالونو ایښوونکو اوڅوك چی خالونه ایږدی اوڅوك چی دورڅو څخه وریښتان باسی اونری کوی یی او لعنت دی وی په هغه ښځو چی دښایست دپاره دغاښونو مینځونه پراخوي چی دالله ﷻ خلقت بدلونکی دی .

دلعنت حکمونه: لعنت چی څومره بد شی دی ، دغومره ددی په کولو پابندی هم لگیدلی ده ، په یوه مسلمان لعنت کول حرام دی اوپرکافر باندی هم یوازی هغه وخت کول کیږی ، کله چی دده پرکفر باندی مرگ یقینی وی دنبی کریم ﷺ ارشادات ددی په اړوند په حدیث کی دا دی .

عَنِ ابْنِ مَسْعُوْدٍ ﷺ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ لَیْسَ الْمُؤْمِنُ بِالطَّعَّانِ وَلَا بِاللَّعَّانِ وَلَا الْبَذِیْءِ (رواه الترمذی بحواله مشکوٰة)

حضرت ابن مسعود ﷺ فرمایی چی مادنبی کریم ﷺ څخه اوریدلی دی چی هغه مومن نه دی چی طعنه کوونکی ، لعنت کوونکی اوبد گویه وی .

عَنْ اَبِیْ دَرْدَآءِ ﷺ قَالَ سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللهِ ﷺ یَقُوْلُ اِنَّ الْعَبْدَ اِذَا لَعَنَ شَیْئًا صَعِدَتِ اللَّعْنَةُ اِلَی السَّمَآءِ فَتُغْلَقُ اَبْوَابُ السَّمَآءِ دُوْنَهَا ثُمَّ تَهْبِطُ اِلَی الْاَرْضِ فَتُغْلَقُ اَبْوَابُهَا دُوْنَهَا ثُمَّ تَاْخُذُ یَمِیْنًا وَّشِمَالًا فَاِذَا لَمْ تَجِدْ مَسَاغًا رَجَعَتْ اِلَی الَّذِیْ لَعَنَ فَاِنْ کَانَ لِذٰلِكَ اَهْلًا وَاِلَّا رَجَعَتْ اِلٰی قَآئِلِهَا (ابوداؤد بحواله مشکوٰة)

حضرت ابودردآء ﷺ فرمایی چی مادنبی کریم ﷺ څخه اوریدلی دی چی کله یوبنده پریوه شی باندی لعنت

کوی نو هغه لعنت آسمان ته خیژی نودآسمان دروازی ورته بندی کره سی، بیاهغه مځکی ته راکښته کیږی نو دمځکی دروازی بندیږی (یعنی مځکه یی نه قبلوی) بیا هغه راسته اوچپه طرف ته ګرځی نوچی هیڅ ځای لاره پیدانه کړی نوچی پرچا لعنت سوی وی هغه ته ولاړسی نوکه هغه په رښتیا دلعنت قابل وی نوپر هغه پریوزی ، که نه وی نو بیرته دی ویونکی ته را واپس سی اوپر دہ پریوزی .

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ اَنَّ رَجُلاً نَازَعَتْهُ الرِّيْحُ رِدَآءَهُ فَلَعَنَهَا فَقَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ لاَ تَلْعَنْهَا فَاِنَّهَا مَاْمُوْرَةٌ وَاِنَّهُ مَنْ لَعَنَ شَيْئًا لَيْسَ لَهُ بِاَهْلٍ رَجَعَتِ اللَّعْنَةُ عَلَيْهِ (رواه الترمذی بحواله مشکوة ص ۴۱۳)

دحضرت ابن عباس ﷺ څخه روایت دی چی هوا دیوه سړی پټو پورته کی نو ده په هوا لعنت وکی نو نبی کریم ﷺ وفرمایل چی ته په دی لعنت مه کوه ځکه چی دی ته امر سوی دی دالله ﷻ دطرفه څخه او په یادساته کوم سړی چی په داسی شی لعنت وکړی چی هغه یی لائق نه وی نو دا لعنت بیرته په دی ویونکی پریوزی .

مسئله : دیوه معیّن سړی په باره کی ترڅوچی دانه وی معلومه چی دده مرګ پرکفر باندی سوی دی، لعنت پرویل جائزنه دی که څه هم دی فاسق وی ، ددی اُصولو په بنآء پریزید دلعنت کولو څخه علامه شامی منع کړی ده ، لیکن په یوه معلوم کافر چی مرګ یی په کفر باندی یقینی وی مثلاً په ابوجهل او ابو لهب باندی جائز دی (رد المحتار ج ۲ ص۸۳۲)

مسئله: دیو چا دنوم اخیستو څخه بغیر داسی لعنت کول جائزدی چی په ظالمانو یادروا غجنانو دی دالله ﷻ لعنت وی

مسئله: په لُغت کی دلعنت معنی دالله ﷻ درحمت څخه دلیری کیدو ده شرعًا دکفارو په حق کی ددی معنی دالله ﷻ درحمت څخه دلیری کیدو ده او دمؤمنانو په حق کی دصالحانو د درجی څخه په لاندی راکښته کیدو ده (شامی دقهستانی ج۲ ص۸۳۲ څخه نقل کړی دی)

په دی وجه دیوه مسلمان دپاره دده دنیك عمل کمیدو دُعاهم جائزه نه ده .

اَمْ لَهُمْ نَصِيْبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَاِذًا لَّا يُؤْتُوْنَ النَّاسَ نَقِيْرًا ﴿۵۳﴾

آیا د دوی سره څه حصه سته په حکومت کی ، بیا به دوی ورنه کړی خلقو ته دیوې خاشی برابر ،

اَمْ يَحْسُدُوْنَ النَّاسَ عَلٰى مَآ اٰتٰهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ فَقَدْ

یا حسد کوی دخلقو سره په هغه باندی چی ورکړی دی دوی ته الله دخپل فضل څخه ، نو مونږ

اٰتَيْنَآ اٰلَ اِبْرٰهِيْمَ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَاٰتَيْنٰهُمْ مُّلْكًا عَظِيْمًا ﴿۵۴﴾

ورکړی دی دابراهیم ﷺ خاندان لره کتاب او حکمت او دوی لره مونږ ورکړی دی لوی حکومت

فَمِنْهُمْ مَّنْ اٰمَنَ بِهٖ وَمِنْهُمْ مَّنْ صَدَّ عَنْهُ ؕ وَكَفٰى بِجَهَنَّمَ سَعِيْرًا ﴿۵۵﴾

بیاپه دوی کی چاایمان راوړی په دی سره او څوك ددې څخه په شنګ سو ، او پوره دی د دوږخ لمبی وهونکی اور

لنډتفسیر: آیا د دوی سره څه حصّه سته دحکومت نو په داسی حالت کی خو به نورو خلګو ته لږشی هم

ورنه کړي يا دنورو خلګو څخه (لکه دنبي کريم ﷺ) په هغه شيانو باندي سوزي کوم چي الله ﷻ دوي ته دخپل فضل څخه ورکړي دي نو (نوتاسي ته داسي شي رسيدل کمه نوي خبره نه ده ځکه چي) مونږ دمخکي څخه) دحضرت ابراهيم ؑ (خاندان والاؤ) ته (آسماني) کتاب هم ورکړي دي اوعلم موهم ورکړي دي او مونږ دوي ته ډير لوي حکومت هم ورکړي دي (ځکه چي په بني اسرآئيلو کي ډير پيغمبران تير سوي دي ، ځيني په کي باچهان هم وه ، لکه حضرت يوسف ؑ اوحضرت داؤد ؑ، اودحضرت داؤد ؑ دبيبيانو ډيروالي هم مشهوره دي او دا ټوله په اولاد دحضرت ابراهيم ؑ کي وه ، نوکله چي نبي کريم ﷺ هم دحضرت ابراهيم ؑ په اولاده کي دي نوکه ده ته دانعمتونه اوبخششونه ورسيدل نو دا خو کومه دتعجب وړخبره نه وه) نو (ددي پيغمبرانو عليهم السلام په زمانه کي هم کوم چي دحضرت ابراهيم ؑ په خاندان کي تير سوي دي ، کوم خلګ چي موجود وه) په دوي کي ځينو خو ايمان راوړي په دغه (کتاب اوحکمت) باندي او ځيني داسي وه چي دهغه څخه يي مخان واړول (نوکه ستاپه پيغمبري اوقرآن باندي هم ستا دزماني خلګ ايمان رانه وړي نو هيڅ دخفګان خبره نه ده) او (که دي کفارو او اعتراض کوونکو ته په دنياکي سزا کمه وي ياهم ګرسره نه وي نو څه به وسي د دوي دپاره په آخرت کي) د دوږخ سوځونکي اور (دسزا دپاره) کافي دي .

معلومات او مسئلي

(ديهودو په حسد کولو باندي سخت مذمت)

الله ﷻ چي نبي کريم ﷺ ته کوم علم، فضل، جاه اوجلال ورکړي وو، په دي به يهوديان سوځيدل ، الله ﷻ په ۵۳ او ۵۴ نمبر آيتونوکي د دوي ددي حسد او بغض مذمّت (بيکاره والي) کړي دي اووي فرمايل چي دا حسد په دوو وجهو سره عقل نه مني ، يوه وجه يي په آيت نمبر ۵۳ کي بيان کړه اوبله يي په آيت نمبر ۵۴ کي ، ليکن د دواړو حاصل يو دي ، يعني که ستاسي حسد په دي خبره دي چي اصلي دحکومت خاندان تاسي ياست ، ستاسي حکومت دوي ته ورکول سوي دي نو دا خو ښکاره غلطه ده چي تاسي دحکومت څخه په خپله محرومه ياست اوکه تاسي ته دحکومت کومه حصه رسيدلي واي نو تاسي به يوه خاشه هم هيچاته نه واي ورکړي اوکه ستاسي حسد په دي دي چي ګويا زمونږ څخه وړته حکومت نه دي ورغلي خو بيا هم دوي ته ولي ورسيدي؟ د دوي دحکومت سره څه تعلق دي نو ددي جواب يي دا ورکي ، چي دي هم دپيغمبرانو دخاندان څخه دي چي دمخکي څخه پکښي حکومت راروان دي نو په دي وجه حکومت ناولده چاته نه دي تللي ، نو ستاسي حسد بي ځايه دي .

(دحسد تعريف ، حکم او ددي دضررونو بيان)

علامه نووي رحمه الله (دمسلم شريف شارح) دحسد تعريف داسي کوي ، اَلْحَسَدُ تَمَنّي زَوَالِ النِّعْمَةِ مسلم ج۲ يعني دبل سړي څخه دنعمت دليري کيدو خواهش کولو ته حسد وايي او دا حرام دي .دنبي کريم ﷺ ارشاد دي

لَاتَبَاغَضُوْا وَلَاتَحَاسَدُوْا وَلَاتَدَابَرُوْا وَكُوْنُوْا عِبَادَ اللهِ اِخْوَانًا، وَلَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ اَنْ يَّهْجُرَ اَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثٍ (مسلم ج۲)

تاسي ديوه اوبل سره بغض اوحسد مه کوي ، او مه يوبل ته شاکوي ، بلکه دالله ﷻ بندګان او وروڼه جوړ سي او جآئز نه دي يوه مسلمان ته چي دخپل وروړ سره تر درو ورځو زيات تعلق قطع کړي .

په یوه بل حدیث کې فرمایي.

اِيَّاكُمْ وَالْحَسَدَ فَاِنَّ الْحَسَدَ يَاْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَاْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ (ابو داؤد بحواله مشكوٰة)

تاسي دحسد څخه ځان وساتي ځکه چي حسد نیکی داسي ختموي لکه څنګه چي اور لرګی خوري.

عَنِ الزُّبَيْرِ ﷺ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ دَبَّ اِلَيْكُمْ دَآءُ الْاُمَمِ قَبْلَكُمْ اَلْحَسَدُ وَالْبَغْضَآءُ هِيَ الْحَالِقَةُ لَا اَقُوْلُ تَحْلِقُ الشَّعْرَ وَلٰكِنْ تَحْلِقُ الدِّيْنَ (احمد وترمذي بحواله مشكوٰة)

حضرت زبیر ﷺ فرمایي چي نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چي تاسي ته هم دتیرو قومونو مرض په پټه سره درته راغلی دی او هغه حسد دی او بغض داسي خوی دی چي خروونکی دی ، زه دا نه وایم چي دا وریښتان خروی بلکه دین خروی.

حسد برابره خبره ده که په دیني کمال وي او که پردنیاوي کمال وي ، دواړه حرام دي نو دالله ﷻ دقول اَمْ لَهُمْ نَصِيْبٌ مِّنَ الْمُلْكِ څخه دنیاوي امرته اشاره ده او په اَلْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ سره دیني کارته اشاره معلومیږي.

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِنَا سَوْفَ نُصْلِيْهِمْ نَارًا ؕ كُلَّمَا

بیشکه خوك چي منکر سو زمونږ دآیتونو څخه دوی به مونږ وغورځوو اور ته ، هرکله

نَضِجَتْ جُلُوْدُهُمْ بَدَّلْنٰهُمْ جُلُوْدًا غَيْرَهَا لِيَذُوْقُوا الْعَذَابَ ؕ

چي وسوزي څرمني ددوی نومونږ به بدلی کړو دوی ته نوري څرمني چي وڅکی عذاب ،

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ﴿۵۶﴾ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ

بیشکه الله دی زبردست حکمت والا او کوم خلق چي ایمان یي راوړو او کار یي وکی نیك ،

سَنُدْخِلُهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ

البته مونږ به داخل کړو دوی باغونو ته چي بهیږي لاند دهغوی څخه ولی (نهرونه) اوسی به په دی کمی همیشه

اَبَدًا ؕ لَهُمْ فِيْهَآ اَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ ؗ وَّنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيْلًا ﴿۵۷﴾

د دوی دپاره هلته ښځی دی پاکی او دوی به مونږ داخل کړو ګڼو سایو ته

لنډتفسیر: بیشکه کوم خلګ چي زمونږ دآیتونو (احکامو) څخه منکرسول (مونږبه دوی) ډیر ژرپه یو سخت اورکی داخل کړو (اوهلته به ددوی برابر داحالت وي چي) کله یووار د دوی پوست (په اور سره) وسوځی نومونږ به ددی مخکني پوست پرځای په دستي بل (تازه) پوست پیداکړو ددی دپاره چي (همیشه) عذاب خوري (ځکه چي په اول پوست کی ترسوځیدو وروسته داشك کیدی سی چي شاید په دی کی به اوس نور دسوځیدلو ادراك اوپوهی نه وي یعنی اوس به داپوست نور په سوځیدو نه پوهیږي

نو په دې وجه یې د دې شك ختمولو دپاره دا وویل) بیشکه الله ﷻ غالب دی (چې هغه داسې سزا ورکولی سی او) حکمت والا دی (نو سره دقدر ته سوځلی پوست ته هم تکلیف رسولی سی بیایې هم په یوځه حکمت سره بدل کی ، لکه چې دیوه حکمت بیان یې دغه اوس سوی دی) اوکوم خلك چې ایمان راوړی او نیك کار کوی مونږ به دوی دېرداسې باغونو ته داخل کړو چې دهغه (ترمحلونو) لاندې به نهرونه بهیږی دوی به په هغه کی همیشه اوسیږی ، د دوی دپاره به په دغه (باغونو) کی پاکې صافی بیبیانی وی اومونږ به دوی دېرو ګڼو سایو (ځای) ته داخل کړو .

معلومات اومسئلې: حضرت معاذ ﷺ د كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنٰهُمْ جُلُودًا په تفسیر کی فرمایی چې د دوی څرمنی وسوځی نوبدلی به کړه سی اودا کار به دومره په تیزۍ سره کیږی چې په یوه ګړی کی به یې سل ۱۰۰ واره څرمن بدلیږی ،اوحضرت حسن بصری رحمه الله فرمایی .

تَاكُلُ النَّارُ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعِيْنَ اَلْفَ مَرَّةٍ كُلَّمَا اَكَلَتْهُمْ قِيْلَ لَهُمْ عُوْدُوْا فَيَعُوْدُوْنَ كَمَا كَانُوْا (اخرج البیهقی عن الحسن بحواله مظهری ج۲)

اور به په یوه ورځ کی اویا زره واره دوی خوری کله چې دوی وخوری نو دوی ته به وویل سی چې بیا په اول حالت سی نو دوی به بیاپه اول حالت سی .

عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ اِنَّ اَهْوَنَ اَهْلِ النَّارِ عَذَابًا رَجُلٌ فِيْ اَخْمَصِ قَدَمَيْهِ جَمْرَتَانِ يَغْلِيْ مِنْهُمَا دِمَاغُهُ كَمَا يَغْلِيْ الْمِرْجَلُ بِالْقُمْقُمِ .

نبی کریم ﷺ فرمایی چې په دوږخیانوکی به ترټولوکم دعذاب په اعتبار سره هغه سړی وی دچاپه تلوکی چې به داور دوی سکروټی وی چې ددی په وجه به دده دماغ دکټوی په شان سره جوشیږی (رواه البخاری ومسلم بحواله الترغیب والترهیب ج ۲ ص ۲۳۹)

د اَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ تفسیر: حاکم دابوسعید خدری ﷺ څخه نقل کړی دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چې دجنت ښځی به پاکی وی ، یعنی دحیض، نفاس، بولو ، ګندګی او دېزی دبلغم څخه ، حضرت مجاهد په ذکر سوو شیانو باندی اضافه کوی ، فرمایی چې دوی به دکوچنیانو دپیدا کولو او ددی ناپاکی نطفی څخه هم پاکی وی (مظهری)

ظِلًّا ظَلِيْلًا: تر ظل وروسته یې دظلیل لفظ ذکرکی اودی طرف ته یې اشاره وکړه چې دغسی سایی به دهمیشه دپاره وی او ګڼی سایی به وی ، لکه چې ویل کیږی ، شَمْسٌ شَامِسٌ او لَيْلٌ لَيْلٌ ددی څخه اشاره دی طرف ته ده چې دجنت نعمتونه به همیشه پاته کیدونکی وی .

عَنْ اَبِیْ هُرَيْرَةَ ﷺ عَنْ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ قَالَ اِنَّ فِی الْجَنَّةِ لَشَجَرَةً يَسِيْرُ الرَّاكِبُ فِيْ ظِلِّهَا مِاْئَةَ عَامٍ مَا يَقْطَعُهَا اِقْرَءُوْا اِنْ شِئْتُمْ وَظِلٍّ مَّمْدُوْدٍ (متفق علیه بحواله مظهری)

حضرت ابوهریره ﷺ دنبی کریم ﷺ څخه روایت کوی چې ده ﷺ فرمایلی دی بیشکه په جنّت کی یوه داسی درخته ده چې دهغی سایه به یوسپور په سل کاله کی قطع نه کړی که تاسی غواړی نودا آیت وَظِلٍّ مَّمْدُوْدٍ ووایاست .

ربیع بن انس د ظِلًّا ظَلِيْلًا په تفسیر کی فرمایی هُوَ ظِلُّ الْعَرْشِ الَّذِیْ لَا يَزُوْلُ یعنی دهغه عرش سایه ده چې هیڅکله به هم زائله نه سی ، یعنی نه به لیر ی کیږی .

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمٰنٰتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ

بیشکه الله تاسی ته فرمایی چی ورسوی امانتونه امانت والؤته او کله چی فیصله کوی

بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ ۚ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ ۗ

په خلقو کی نو فیصله کوی په انصاف سره الله ښه نصیحت کوی تاسی ته

إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿۵۸﴾ يٰأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ

بیشکه الله دی اوریدونکی لیدونکی ، ای ایماندارو ! حکم منی دالله

وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ ۖ فَإِنْ تَنٰزَعْتُمْ فِي

او حکم منی درسول اودحاکمانو کوم چی تاسی څخه وی ، بیاکه جګړه مو راسی په څه

شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ

شی کی نو هغه واپس کوی طرف دالله ته او درسول ﷺ ته که یقین لری په الله

وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿۵۹﴾

او په ورځ دقیامت دا خبره ښه ده او ډیر غوره دی ددې انجام

لنډتفسیر: (ای دحکومت خاوندانو! برابره خبره ده که په لږو مو حکومت وی او که په ډیرو) بیشکه الله ﷻ ددی خبری حکم درکوی چی حقدارو ته دهغوی حقونه (کوم چی ستاسی په ذمه دی) رسوی او (تاسی ته دا (هم حکم در کوی) چی کله (دخپل رعیت) دخلګو فیصله کوی (په داسی حقونو کی چی د دوی په مینځ کی دیوه اوبل په ذمه وی) نو په عدل (انصاف) سره فیصله کوی ، بیشکه الله ﷻ دکومی خبری چی تاسی ته نصیحت کوی دغه خبره ډیره ښه ده (ددنیا په اعتبار سره هم ، چی په دی کی دحکومت محکموالی دی او دآخرت په اعتبار سره هم چی سبب دنژدیکت او ثواب دی) بیشکه الله ﷻ (ستاسی خبری چی دامانتونو او تصفیی په باره کی ستاسی څخه کیږی) ښه اوری (او ستاسی کارونه کوم چی په دی باره کی ستاسی څخه کیږی) ښه وینی (نوکه کومی اوکوتاهی وکړی نو هغه په خبریږی تاسی ته به سزا درکړی ، دا خطاب حاکمانوته وسو ، اوس محکومینو (رعیتو) ته خطاب دی چی) ای ایماندارو! تاسی دالله ﷻ خبره منی او درسول ﷺ خبره منی (او دا حکم ستاسی او دحاکمانو دپاره عام دی) او په تاسی (مسلمانانو) کی چی کوم خلګ حاکمان دی دهغوی هم (خبره منی او دا حکم خاص دی په محکومینو پوری) بیا (که د دوی حکمونه دالله ﷻ او درسول ﷺ دوینا مخالف نه وی نو په دی کی ددی حاکمانو حکم منی او) که

چیری (د دوی په احکاموکی) په یوه کارکی تاسی په خپل مینځ کی په اختلاف سو است (چی داحکم دالله ﷺ او درسول ﷺ دوینا ځخه خلاف دی اوکه نه دی) نو (درسول الله ﷺ په ژوندکی دهغه ځخه پوښتنه کوی او وروسته دده تروفات مجتهدینو امامانو اوعالمانوته رجوع کوی) دغه کار دالله ﷺ (کتاب) او درسول (سنتو) طرف ته حواله کوی (او ددی حضراتو ځخه چی کومه فتوی درته ورسیږی په هغه تول حاکمان او محکومین عمل کوی) که تاسی په الله ﷺ او په ورځ دقیامت ایمان لری (ځکه چی ددی ایمان مقتضی دا ده چی دقیامت په ورځ دالله ﷺ دگرفت ځخه وبیریږی) دا کارونه (کوم چی ذکر سول دالله ﷺ درسول ﷺ او داولی الامر حکم منل اود جگړو حواله کول دالله ﷺ کتاب او دنبی ﷺ سنت ته) ټول (په دنیاکی هم) ښه دی او (په آخرت کی) هم ددی انجام ډیر ښه دی (ځکه چی په دنیاکی امن او راحت دی او په آخرت کی نجات او سعادت دی)

معلومات اومسئلي : **دآیت شانِ نزول** : په دی آیتونو کی داول آیت دنزول یوه خاصه واقعه ده ، چی دکعبی خدمت تراسلام مخکی هم ډیرعزت گڼل کیدی اوکوم خلک چی به دبیت الله دیوخاص خدمت دپاره منتخب کیدل نوهغه به په ټول قوم کی ډیر عزتمند منل کیدل ، په دی وجه دبیت الله مختلف خدمتونه په مختلفوخلگوکی تقسیم سوی وه ، دجاهلیت دورځو ځخه دحج په ورځو کی حاجیانو ته داوبو ورکولو خدمت دنبی کریم ﷺ داکا محترم حضرت عباس رضی الله عنه په ذمه وو، چی سقا به یی ورته وایه دغه ډول ځینی نور خدمتو نه دنبی کریم ﷺ بل اکا ابوطالب ته سپارل سوی وه ، دغه ډول دبیت الله کیلی ساتل اوپه مقررو ورځو کی ددی خلاصول او بندول دعثمان بن طلحه پرذمه وو .

دعثمان بن طلحه خپل بیان دی چی دجاهلیت په زمانه کی به مونږ ددوشنبی اوجمعرات په ورځ بیت الله شریفه خلاصوله اوخلگو به ورته ددننه تللو سعادت حاصلوی ، ترهجرت مخکی یوه ورځ نبی کریم ﷺ دخپلوځو صحابه ووهٔ سره بیت الله شریفی ته داخلیدو دپاره تشریف راوړی (تردغه وخته پوری عثمان بن طلحه په اسلام کی نه وو داخل سوی) ده نبی کریم ﷺ ددننه تلو ځخه منع کی او ډیری ردی بدی یی ورته وویلی، ده په ډیر صبرسره دده سختی خبری وزغملی ، بیایی وفرمایل، ای عثمانه ! شاید ته به یوه ورځ دبیت الله داکیلی زماپه لاسونوکی ووینی چی ماته به اختیاروی چی چاته وغواړم وربه یی کړم ، عثمان بن طلحه وویل چی که داسی وسوه نوقریش به هلاك اوذلیله سی ، ده ﷺ وفرمایل چی نه ! دغه وخت به قریش آباد اوعزتمند سی ده ﷺ دا وفرمایل او بیت الله شریفی ته یی دننه تشریف یوووړی، تردی وروسته چی کله ماخپل زړه راټول کی (عثمان بن طلحه وایی) نوزما یقین راغی چی ده ﷺ چی څه وفرمایل، دابه رسی ، مادغه وخت دمسلمانیدو اراده وکړه لیکن دخپل قوم تندیان می ترپو ولیدل اوټولو زه ډیر سخت ملامت کړم ، په دی وجه ماخپله اراده پوره نه کړل ، کله چی مکه فتح سوه نو نبی کریم ﷺ زه را وغوښتم دبیت الله کیلی یی طلب کړه ، ماورته پیش کړه .

په ځینو روایتونو کی دی چی عثمان بن طلحه کیلی واخیسته اوبیت الله ته لوړ وختی ، حضرت علی رضی الله عنه ورځخه دنبی ﷺ دحکم دتعمیل دپاره په زوره دلاسه ورځخه وکښله او حضور ﷺ ته یی ورکړه ، بیت الله ته دداخلیدو او هلته ترلمونځ کولو وروسته کله چی نبی کریم ﷺ دباندی تشریف راوړی نو بیایی کیلی

ماته بیرته راکړه او وې فرمایل چې واخله اوس به داکیلي همیشه ستاپه خاندان کې ترقیامته پورې وي کوم سړی چې ستا څخه داکیلي واخلي هغه به ظالم وي ، مقصد دا وو چې بل سړی ته دا حق نسته چې ستا څخه داکیلي واخلي ، ددې سره یې دا هدایت هم وفرمایې چې دبیت الله ددې خدمت په بدله کې چې تاته کم مال ورسیږي هغه دشرعي قاعدې مطابق استعمالوه ، عثمان بن طلحه ﷺ وایې چې کله ماکیلي واخیسته ، په خوشحالي خوشحالي روان سوم نوده ﷺ ماته بیا راناری کړه اووې فرمایل څنګه عثمانه کومه خبره چې ماکړې وه ، هغه پوره سوه اوکه نه ؟ اوس ماته هغه خبره راپه یاد سوه کومه چې نبي کریم ﷺ تر هجرت مخکې فرمایلې وه ، چې یوه ورځ به ته داکیلي زماپه لاس کې ووینې ، ماعرض وکې چې بیشکه ستاسې ارشاد پوره سو او دغه وخت ماکلمه وویل مسلمان سوم (مظهري بروایت ابن سعد) حضرت فاروق اعظم ﷺ فرمایې چې په دغه ورځ کله چې نبي کریم ﷺ دبیت الله شریفې څخه دباندې راووتی نو دا آیت یې په ژبه مبارکه وو . إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا تردې مخکې ما دا آیت دده څخه نه وو اوریدلی ، ښکاره خبره ده چې دا آیت په دغه وخت کې په کعبه کې دننه نازل سوی وو ، په دې آیت دعمل کولو دپاره نبي کریم ﷺ دوباره عثمان بن طلحه ﷺ راوغوښتی ، کیلي یې هغه ته وسپارله څکه چې عثمان بن طلحه ﷺ چې کله کیلي نبي کریم ﷺ ته ورکړې وه نو دا یې ورته ویلي وه چې (زه دا امانت تاسې ته سپارم) که څه هم دقانون مطابق دهغه داخبره صحیح نه وه ، بلکه نبي کریم ﷺ ته دهر قسم اختیار وو ، چې څه وغواړي هغه وکړي ، لیکن قرآن کریم دامانت دصورت هم لحاظ وساتی او نبي کریم ﷺ ته یې دا هدایت وکې چې کیلي دې هم عثمان ﷺ ته بیرته ورکړې ، حال دادې چې دغه وخت حضرت عباس ﷺ اوحضرت علي ﷺ نبي کریم ﷺ ته دادرخواست کړې وو چې داکیلي دې مونږ ته را کړه سي لیکن دذکر سوي آیت موافق نبي کریم ﷺ دهغوی درخواست ردکې ، کیلي یې عثمان بن طلحه ﷺ ته بیرته واپس ورکړه (مظهري) تردې ځایه پورې دآیت په شانِ نزول خبره وه اوپه دې دټولو اتفاق دې چې دآیت شانِ نزول که یوه خاصه واقعه وي خوحکم عام وي، چې پابندي یې دټول اُمت دپاره ضروري وي .

اوس یې معنی اومطلب واورئ ، ارشاد دی ، إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا یعنی الله ﷻ تاسې ته حکم کوي چې امانتونه دهغومستحقینو ته رسوئ ، ددې حکم مخاطب دا هم کیدی سي چې عام مسلمانان وي او دا هم احتمال دی چې خاص امیران اوحاکمان یې مخاطب وي او زیاته ښکاره خبره دا ده چې هر هغه سړی یې مخاطب دی څوك چې دامانتونو امین وي ، په دې کې عوام هم داخل دي او حاکمان هم .

(دامانتونو دادا کولو تاکید)

حاصل ددې ارشاد دا دی چې دچاپه لاس کې کوم امانت وي په ده لازم دی چې دغه امانت خپل مستحق ته ورسوي ، نبي کریم ﷺ دامانتونو دادا کولو ډیر تاکید فرمایلی دی ، حضرت انس ﷺ فرمایې چې ډیره کمه به داسې سوې وي چې نبي کریم ﷺ به خطبه ویله اودا الفاظ به په کې نه وه .

لَا إِيْمَانَ لِمَنْ لَا أَمَانَةَ لَهُ وَلَا دِيْنَ لِمَنْ لَا عَهْدَ لَهُ په چاکې چې امانت داري نسته په هغه کې ایمان نسته اوپه چاکې چې دوعدې پابندي نسته په هغه کې دین نسته ، دا روایت بیهقي په شعب الایمان کې نقل کړی دی .

(خیانت دنفاق علامه ده)

په بخاري اومسلم کی دحضرت ابوهریرة ﷺ او ابن عمر ﷺ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ یوه ورځ دنفاق نښاني ښوولی یوه نښانه یی په کی داهم وښووله چی کله ورسره امانت کښېږدي نوخیانت په کی کوی.

دامانتونو قسمونه: دلته دا خبره دفکر کولو قابله ده چی قرآن کریم لفظ دامانا تو په صیغی دجمع سره فرمایلی دی، په دی کی دا اشاره ده چی امانت یوازی دانه دی چی دچایوڅه مال دچاسره پروت وی، چی په عام طور سره دی ته امانت وایی، بلکه دامانتونو نور قسمونه هم دی کومه واقعه چی دآیت دنزول اوس ذکر سوه په خپله په دی کی هم امانت په مالی شکل کی نه وو، بلکه دبیت الله دخدمت یوه کیلی وه چی دوعدی نښانه وه.

دحکومت منصبونه دالله ﷻ امانتونه دی)

ددی څخه معلومه سوه چی دحکومت عهدی اومنصبونه څومره چی دی ټول دالله ﷻ امانتونه دی چی امانتدار یی حاکمان او افسران دی، دچاپه لاس کی چی دمعزول کولو اومقرر کولو اختیارات دی، دوی ته جائز نه دی چی یوه چوکی داسی سړی ته وسپاری چی دخپل عملی یاعلمی قابلیت په اعتبار سره دهغی اهل نه دی، بلکه په دوی باندی لازم دی چی دهر کار او هری عهدی دپاره په خپل حکومت کی دمستحق پلټنه کوی.

(په یوه منصب باندی نا اهله مقرر کونکی ملعون دی)

چی دپوره اهلیت اودټولو شرطونو پوره کونکی څوك پیدا نه سی نو په موجودو خلګو کی چی کوم یو دقابلیت او امانتداری په لحاظ سره تر ټولو زیات وی هغه ته دی ترجیح ورکول سی.

په یوه حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی چی کوم سړی ته دعامو مسلمانانو کومه ذمه واری سپارل سوی وی، بیادی په یوه منصب کی یو څوك د دوستی اوتعلق په وجه بغیر داهلیت معلومولو څخه مقرر کوی په ده باندی دالله ﷻ لعنت دی، نه دده فرض قبول دی او نه نفل، تردی چی دی به جهنّم ته دا خل کړل سی (جمع الفوآئد ص ۳۲۵)

په ځینو روایتونوکی دی چی کوم سړی یومنصب چاته وسپاری اوسره ددی چی ده ته معلومه وه چی بل سړی ددی منصب دپاره ترده زیات قابل او اهل (لائق) سته نو ده دالله ﷻ سره خیانت وکی او درسول ﷺ او دټولو مسلمانانو.

ننصباچی دحکومت کوم نظام خراب دی دا ټوله ددی قرآنی تعلیم دپام څخه دغورځولو نتیجه ده، چی په تعلقاتو اوسفارشتونو سره، اوپه رشتونو سره منصبونه تقسیمیږی، ددی په نتیجه کی نااهله او ناقابله خلګ په ښومنصبونو قابض سول او دخدای ﷻ مخلوق پریشانه کوی اودحکومت ټوله نظام بربادیږی په دی وجه نبی کریم ﷺ په یوه حدیث کی ارشاد فرمایلی دی، اِذَا وُسِّدَ الْاَمْرُ اِلٰی غَیْرِ اَهْلِهٖ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ یعنی هر وخت چی ووینی چی دکارونو ذمه داری داسی خلګو ته وسپارل سوه چی ددغه کار اهل اوقابل نه وی نو (اوس ددی فساد هیڅ علاج نسته) دقیامت انتظار کوه، دا روایت دصحیح بخاری په کتاب العلم کی دی، لنډه دا ده چی قرآن کریم لفظ د اَمٰنٰت په صیغه دجمع سره راوړی او دی طرف ته یی اشاره

وکړه چی امانت یوازی ددی نوم نه دی چی دیوه سړی مال دبل سړی سره په ډول دامانت پروت وی، بلکه دامانت ډیر قسمونه دی چی په هغه کی دحکومت منصبونه هم داخل دی ، او په یوه حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی ، اَلْمَجَالِسُ بِالْاَمَانَةِ یعنی مجلسونه په امانتداری سره په کار دی ، مطلب دا دی چی په مجلس کی کومه خبره وسی ، هغه ددی مجلس امانت دی ، ددی مجلس داجازت څخه پرته دغه خبره نورو خلگو ته نقل کول ، اوخپورول جآئز نه دی ، دغه ډول په یوه حدیث کی دی ، اَلْمُسْتَشَارُ مُؤْتَمَنٌ یعنی (دکوم سړی څخه چی کومه مشوره واخیستل سی ، هغه امین دی) په ده لازمه ده چی هغه مشوره ورته ورکړی کومه چی دده په نزد دمشوره اخیستونکی په حق کی مفیده اوبنه وی ، که دپوهی څخه یی مخالفه مشوره ورکړه نو په امانت کی یی خیانت وکی ، دغه ډول که یوچا ده ته خپل راز ووایه نو دا د هغه امانت دی پرته دهغه داجازت څخه یی چاته ویل خیانت دی ، په ذکر سوی آیت کی ددی ټولو امانتونو دحق ادا کول‌لو تاکید دی .

تردی ځایه پوری دآیت داولی جملی تفسیر وو اوس دآیت د دوهمی جملی تفسیر دی ، وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَیْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ : یعنی کله چی تاسی دخلگو په مینځ کی دجګړو فیصله کوی نو په عدل او انصاف سره یی کوی ، ظاهره ده چی دا خطاب امیرانو اوحاکمانو ته دی چی دجګړو او مقدمو (دعوو) فیصلی کوی او ددی نښانی په وجه څینو حضراتو داولی جملی مخاطب هم امیران اوحاکمان مقرر کړی دی ، که څه هم د اولی جملی په ډول سره په دی کی هم ددی خبری امکان موجود دی چی حاکمان اوعوام دی دواړه په دی خطاب کی شامل وی ، ځکه چی په عواموکی هم اکثره ډلی یوبل څوک دریم (نیم ګړی \ مینځنی) مقرر کړی ، هغه فیصلی کوی ، دغه ډول دجګړو فیصله کول په عواموکی هم وی ، مګر په دی کی شك نسته چی په اول نظرکی ددی دواړو جملو مخاطب امیران اوحاکمان دی ، په دی وجه دا ویل کیږی چی ددی مخاطب اول امیران اوحاکمان دی او دوهم دا خطاب هر هغه سړی ته هم دی دچاسره چی دخلګو امانتونه هم وی او څوك چی‌په یوه فیصله کی دریم جوړه کړل سی .

په دی جمله کی الله ﷻ بَیْنَ النَّاسِ وفرمایل بَیْنَ الْمُسْلِمِیْنَ یا بَیْنَ الْمُؤْمِنِیْنَ یی ونه فرمایل ، په دی کی یی دی خبری ته اشاره وفرمایله چی ددعوو په فیصلوکی ټول انسانان برابردی ، مسلمان وی اوکه غیر مسلمان ، دوست وی اوکه دښمن ، دخپل وطن ، هم رنګ ، هم ژبان وی اوکه غیر وی ، دفیصله کوونکو فرض دی چی ددی ټولو تعلقاتو څخه جلا کوم چی دحق او انصاف تقاضا وی ، هغه فیصله وکړی .

(عدل او انصاف ددنیا دامن ضمانت دی)

مقصد دا دی چی دآیت په اوله جمله کی دامانتونو دادا کولو حکم دی ، او په دوهمه جمله کی دعدل او انصاف په دی کی یی دامانتونو ادا کول مخکی کړل شاید چی ددی وجه دا وی چی په ټول ملك کی عدل او انصاف بغیر ددی څخه قآئمیدی نسی چی دچاپه لاس کی دملك قدرت دی، هغه دی اول دامانتونو دادا کولو فریضه ادا کړی په صحیح ډول سره ، یعنی دحکومت پر منصبونودی یوازی هغه خلګ مقرر کړی چی دکار دصلاحیت او دامانت او دیانت په بنآء سره ددی منصب دپاره ترټولو زیات ښه په نظر ورځی ، د دوستی دتعلقاتو یامحضی دسفارش‌او یارشوت په وجه دی نه مقرر کوی ، که نه وی نونتیجه

به یې دا وي چې نا اهله ناقابله یا خیانتګر اوظالمان خلګ به په منصبونو باندې قبضه وکړي ، بیاکه دقدرت خاوندان په زړه سره هم دا غواړي چې په ملك کې دې دعدل اوانصاف رواج وسي، نو دا به د دوی دپاره ممکنه نه وي ځکه چې هم دا دمنصبونو خاوندان دحکومت لاس اوپښې وي ، کله چې دوی خیانتګر اونا قابله وي نو عدل او انصاف به دکومه طرفه څخه راسي ، په دې آیت کې دا خبره په خاص ډول سره دیادونې وړه چې په دې کې الله ﷻ دحکومت منصبونوته هم امانت وویل اول یې دا خبره ښکاره کړه چې لکه څنګه چې امانت یوازې هغه چاته ادا کول په کار دي کوم چې ددې امانت مالك دی ، په یوه فقیر یامسکین باندې رحم کول اوپه دې امانت ورته ورکول جائز نه دي ، دغه ډول دحکومت منصبونه چې دعامو خلګو کارونه ورسره تړل سوي دي ، دا هم امانتونه دي او ددې امانتونو لایق یوازې هغه خلګ دي چې دکار دصلاحیّت او قابلیّت په اعتبار سره هم ددې منصب دپاره مناسب اوپه موجوده خلګوکې ترټولو ښه وي او ددینداري اوامانت داري په اعتبار سره هم په ټولوکې بهتر وي ، که د دوی څخه ماسوا بل چاته یې دا منصب وسپاري نو امانت ادا نه سو .

(دعلاقو او ولایتونو په بُنیاد دحکومت منصبونه سپارل اُصولي غلطي ده)

ددې سره دقرآن حکیم دې جُملې هغه عامه غلطي هم لیرې کړه چې داکثرو ملکونو په قانون کې چلیږي چې دحکومت منصبونه یې دملك داوسیدونکو حقونه مقرر کړي دي ، او ددې اصولي غلطي په بنآء دملك قانون داسې جوړول پریوتل چې دحکومت منصبونه دآبادي په تناسب سره تقسیمیږي ، دهر ولایت دپاره کوټې مقررې دي ، دیوه ولایت په کوټه کې دبل ولایت سړی نه سي ځای کیدی برابره خبره ده که هغه هرڅومره قابل او امانتدار ولې نه وي او ددې صوبې سړی که څه هم غلطي کوونکی اونا اهل وي ، قرآن کریم صفا اعلان وفرمایی چې دا منصبونه دهیچا حق نه دی ، بلکه دا امانتونه دي چې یوازې په امانتګروته ورکول کیږي ، برابره خبره ده که هغه دهر ولایت اوهرځای اوسیدونکی وي، البته پریوه خاصه علاقه اوولایت باندې دحکومت دپاره ددغې علاقې سړي ته ترجیح ورکول کیږي چې په دې کې ډیر مصلحتونه دي مګرشرط دادی چې دکار په صلاحیت او امانتداری کې په ده باندې پوره اطمینان وي

(دحکومت دقانون یو څو زرّین اُصول)

دغه ډول په دې لنډ آیت کې دحکومت دقانون یوڅو بنیادي اُصول راغلل ، چې دا لاندې دي (۱) اول دا چې دآیت داولې جملې په شروع کې چې د اِنَّ اللّٰهَ یَأْمُرُکُمْ څخه یې شروع کړه اودې طرف ته یې اشاره وکړه چې اصل امر اوحکم دالله ﷻ دی ، دټولې دنیا باچهان په دې ماموره دي ددې څخه ثابته سوه چې په ملك کې ترټولو لوړ قدرت یوازې دالله ﷻ دی (۲) دوهم دا چې دحکومت منصبونه دملك داوسیدونکو حقونه نه دي چې دآبادي دتناسب په اُصولو به تقسیمیږي بلکه دالله ﷻ دطرف څخه ورکړل سوي امانتونه دي چې یوازې دهغه اهل اولائقو خلګوته به ورکول کیږي (۳) دریم دا چې په ځمکه دانسان حکمراني یوازې دیوه نائب او امین په حیثیت سره کیدی سي ، دی به دملك په قانون جوړولو کې دهغه اصولو پابند وي کوم چې دحاکم مطلق الله ﷻ دطرفه څخه دوحي په ذریعه ښوول سوي دي (۴) څلورم دا چې دحاکمانو او امیرانو فرض دي چې کله یوه دعوه دوی ته راسي نو دنسل اووطن ، رنګ اوژبې ، تردې چې دمذهب

اومسلك دامتياز اوتفاوت څخه پرته دی په عدل اوانصاف سره فيصلې کوی په دی آيت کې يې دحکومت دقانون زرين أصول وښوول په آخرکې يې وفرمايل چې الله ﷻ تاسی ته کوم نصيحت کړی دی ، هغه ډيرښه دی څکه چې الله ﷻ دهرچا دا اوری اوکوم چې په خبرو اوفرياد کولو طاقت نه لری دهغه حالات په خپله وينی ، په دی وجه دهغه ښوولی اوجوړ سوی أصول داسی دی چې هميشه په هرملك کې او په هر دورکې دعمل کولو قابل کيدی سی ، دانسانی دماغونو جوړ سوئ اصول او قانون يوازې تر خپل ماحول پوری محدود وی او دحالاتو په بدليدو سره بيادهغه بدلول بيا خامخا لازمی وی ، لکه څنګه چې داول آيت مخاطب حاکمان او اميران وه ، په دوهم آيت کې يې عوام مخاطب کړل ويې فرمايل چې ای ايماندارو! تاسی دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ او دخپلو اولی الامرو حکم منی .

أولي الامر کم خلګ دی : أولی الامر په لغت کې هغه خلګوته وايی دچاپه لاس کې چې ديو شی نظام او انتظام وی ، په دی وجه حضرت ابن عباس ﷺ مجاهد ، حسن بصری اونورو مفسرينو ﷭ دقرآن دأولی الامر مصداق علمآء اوفقهآء ﷭ مقررکړی دی چې دوی دنبی کريم ﷺ نآئبان دی دی او ددين نظام ددوی په لاسوکی دی ، او دمفسرينو يوجماعت چې په دوی کې حضرت ابو هريرة ﷺ هم شامل دی فرمايی چې دأولی الامر څخه مراد حاکمان اواميران دی چې ددوی په لاسوکی دحکومت نظام دی ، او په تفسير ابن کثير اوتفسير مظهری کې دی چې دالفظ دواړو طبقوته شامل دی يعنی عالمانوته هم او حاکمانو او اميرانو ته هم څکه چې نظام دامر ددی دواړو سره تړلی دی ، په دی آيت کې په ظاهره د درو اميرانو دخبرو دمنلو حکم دی ، الله ﷻ ، رسول ﷺ او أولی الامر، ليکن دقرآن کريم نورو آيتونو دا خبره واضحه کړی ده چې حکم او اطاعت په اصل کې يوازی دالله ﷻ دی ، اِنِ الْحُكْمُ اِلاَّ لِلّٰهِ مګر دده حکم او دده دفرمان برداری عملی صورت په څلورو حصوکی تقسيم دی .

(دحکم او فرمان برداری دری عملي صورتونه)

يوهغه دی دکوم شی حکم چې خدای ﷻ په قرآن کريم کې واضح نازل کړی دی او په دی کې دکوم قسم تفصيل اوتشريح حاجت نسته، لکه شرك اوکفر چې دير سخت جُرم دی ديوه الله ﷻ عبادت کول او په آخرت او قيامت يقين ساتل اومحمّد ﷺ دالله ﷻ آخری برحق پيغمبر منل، لمونځ، روژه، حج، زکوٰة فرض ګڼل ، دا هغه کارونه دی چې سيده په سيده دالله ﷻ حکمونه دی ، په دی عمل کول بی له واسطی څخه دالله ﷻ حکم منل دی .

دوهمه حصه داحکامو هغه ده چې په هغه کې تفصيل اوتشريح ته ضرورت دی په دی کې قرآن کريم اکثره يومُجمل او مبهم حکم ورکوی اوتفصيل اوتشريح يې نبی کريم ﷺ ته حواله کيږی ، بياهغه تفصيل او تشريح کومه چې نبی کريم ﷺ په خپلو احاديثوکې فرمايی هغه هم يوقسم وحی وی ، که په دی تفصيل او تشريح کې په اجتهادی ډول سره کومه کمی ياکوتاهی کيږی ، نو دوحی په ذريعه دهغه اصلاح فرمايی او په آخری ډول سره دنبی کريم ﷺ قول او عمل کوم چې په آخرکې وی ، هغه دالله ﷻ دحکم ترجمان وی ددی قسم حکمونو منل هم که څه هم چې په حقيقت کې دالله ﷻ فرمانبرداری ده ليکن په ښکاره ډول سره چې کله دا احکام واضح قرآن نه وی ، دنبی کريم ﷺ دژبی مبارکې څخه أمت ته رسيدلی دی ، په دی وجه

دی فرمانبرداری ته په ښکاره ډول سره درسول ﷺ فرمانبرداری وایی چی په حقیقت کی دالله ﷻ فرمانبرداری ده خو په ظاهری اعتبار سره جلا حیثیت لری ، په دی وجه یی په ټول قرآن کریم کی دالله ﷻ دفرمان برداری دحکم په ورکولو سره درسول ﷺ دفرمان برداری ذکر مستقل کړی دی .

دریمه درجه داحکامو هغه ده چی نه په قرآن کی صراحةً ذکر ده اونه په حدیثوکی اونه داحادیثو په ذخیره کی ددی متضاد (چپه) روایتونه پیدا کیږی، په داسی حکمونوکی مجتهدین عالمان دقرآن اوسنتو په رڼاکی ددی په نظیرونو (یعنی ددی په شان نوری کمی مسئلی چی په قرآن یاحدیثوکی وی) باندی غور اوفکر کوی اوددی حکم لټوی ، ددی حکمونو منل که څه هم په حقیقت کی دقرآن اوسنّت څخه درا ایستو په وجه دخدای پاك ﷻ دحکم منلویوه حصه ده لیکن په ظاهری اعتبار سره دی ته فقهی فتوٰی وایی اود عالمانو طرف ته یی نسبت دی .

په دی دریم قسم کی داسی احکام هم دی چی په هغه کی دقرآن اوسنّت په اعتبار سره څه پابندی نسته ، بلکه په دی باندی دعمل کوونکو اختیاردی چی څنګه غواړی ودی کړی ، دی ته په اصطلاح کی مباحات ویل کیږی ، په داسی احکاموکی عملی انتظام حاکمانو او امیرانوته سپارل سوی دی چی هغوی دحالاتو مطابق څه قانون جوړ کړی او خلګ پرهغه دچلیدو پابندکړی ، مثلاً دکراچی په ښارکی دي ډاکخانی (دخط استولو دفترونه) پنځوس وی اوکه سل وی، دپولیسو تانی دی څومره وی، داورګاډی انتظام دی څنګه وی، دآباد کاری انتظام دی پرکومو قاعدو وی، داټول مباحات دی ددی یوطرف نه واجب دی اونه حرام، بلکه اختیاری دی لیکن که دا اختیار عواموته ورکړه سی نویوکار به هم نه چلیږی نوپه دی وجه دنظام ذمه واری پرحکومت ده ، په ذکرسوی آیت کی داُولو الامر داطاعت څخه دعلماوو اوحاکمانو دواړو اطاعت مراد دی ، په دی وجه ددی آیت په وجه سره په فقهی مسئلوکی دفقهاوو حکم منل اوپه انتظامی کارونوکی دحاکمانو او امیرانو حکم منل واجب سوه ، داحکم منل هم په حقیقت کی دالله ﷻ دحکمونو منل دی ، لیکن په ظاهره داحکمونه نه په قرآن کی سته نه په سنّت کی بلکه ددی بیان یادعالمانو دطرفه څخه وی یادحاکمانو، په دی وجه ددی منل یی جلاپه دریم نمبرکی مقرر کړل داُولو الامر داطاعت نوم یی ورته کښیښوی اولکه څنګه چی دقرآن په دلیلونو دقرآن حکم منل او درسول دوینا په دلیل درسول حکم منل لازم اوواجب دی ، دغه ډول په فقهی مسئلوکی دفقهاؤ په انتظامی کارونوکی دحاکمانو اوامیرانو تابعداری واجب ده ، او دا مطلب دی داطاعت داُولی الامر .

(دشریعت څخه په مخالفو کارونوکي دامیر اطاعت جائزنه دی)

وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ : په دی آیت کی چی الله ﷻ دکوم کار ارشاد وفرمایی چی که تاسی دخلګو په مینځ کی کمه فیصله کوی نو په عدل اوانصاف سره یی کوی ، او تردی مخکی الله ﷻ خلګوته داولی الامر دحکم منلو تعلیم ورکی ، ددی څخه یی دی طرف ته اشاره وکړه چی امیرکه پرعدل ولاړوی نودده حکم منل واجب دی اوکه دی عدل او انصاف پریږدی، دشریعت څخه مخالف حکمونه کوی، نوپه دی کی به دامیر اطاعت نه کول کیږی ، لکه چی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی ، لَاطَاعَةَ لِمَخْلُوْقٍ فِیْ مَعْصِيَةِ الْخَالِقِ یعنی دمخلوق داسی حکم منل جائزنه دی چی په هغه کی دخالق نافرمانی کول لازمیږی ، په دی

آیت کې الله ﷻ ارشاد فرمایي چې که تاسې دخلګو په مینځ کې فیصله کوئ نو په عدل سره یې کوئ، ددې څخه دا خبره معلومیږي چې کوم سړی دعدل او انصاف دقائمولو طاقت اوصلاحیت نه لري، ده ته قاضي جوړیدل هم نه دي په کار، ځکه چې حکم کول په عدل سره هم یوامانت دی چې حفاظت یې کمزوري اونا اهله سړی نه سي کولی نوکله چې حضرت ابوذر رضي الله عنه حضوراکرم ﷺ ته درخواست وکړی چې تاسې ما دیو ځای حاکم مقرر کړی نوده په جواب کې وفرمایل چې.

يَااَبَاذَرٍ اِنَّكَ ضَعِيفٌ وَاِنَّهَا اَمَانَةٌ وَاِنَّهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ خِزْىٌ وَنَدَامَةٌ اِلاَّ مَنْ اَخَذَ بِحَقِّهَا وَاَدَّى الَّذِىْ عَلَيْهِ فِيْهَا (رواه مسلم، بحواله مظهری)

یعنې ای آباذره! ته یوضعیف سړی یې اومنصب یوامانت دی چې ددې په وجه به دقیامت په ورځ ډیر زیات ذلت اورسوایي وي ماسوا دهغه سړي څخه چاچې ددې امانتونو حق پوره کړی وي (یعنې دی به دذلت څخه خلاص وي)

(عادل سړی دالله ﷻ محبوب ترین بنده دی)

په یوه حدیث کې نبي کریم ﷺ ارشاد فرمایي چې عادل دالله ﷻ محبوب اوزیات نژدې بنده دی اوظالم دالله ﷻ درحمت او دکرم دنظر څخه لیرې وي ، په یوه بل حدیث کې دي چې نبي کریم ﷺ صحابه وو ته وفرمایل چې تاسې ته معلومه ده چې ترټولو اول به دالله ﷻ ترسایي لاندې څوك راځي؟ دوی جواب ورکی چې الله ﷻ او دهغه رسول په دې زیات ښه پوه دی ، بیاده ارشاد وفرمایي چې دا به هغه خلګ وي دچامخ ته چې حق راسي اوپه ستې یې قبول کړي اوکله چې سوال ورڅخه وکړه سي نومال خرڅوي اوکله چې دوی فیصله کوي نو داسې عادلانه فیصله کوي لکه چې دوی یې دخپل ځان دپاره کوي .

داجتهاد او قیاس ثبوت: قوله تعالی: فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُوْلِ په دې آیت کې الله ﷻ حکم کړی دی چې که ستاسې دکم کار په باره کې اختلاف راسي نوتاسې دالله ﷻ او درسول طرف ته رجوع کوئ، دکتاب اوسنت طرف ته درجوع کولو دوه صورتونه دي، یو دا چې دکومو احکامو دپاره په قرآن اوسنت کې دلیلونه راغلي دي دهغوطرف ته رجوع وکړه سي ، دوهم صورت دا دی چې داحکامو دپاره دلیلونه موجود نه وي ، نو دهغه په نظآئرو (یعنې دهغه په مثل په نورو مسئلو) باندې قیاس وکړي ، رجوع ورته وسي ، د فَرُدُّوهُ الفاظ عام دي چې دواړو صورتونو ته شامل دي .

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ يَزْعُمُوْنَ اَنَّهُمْ اٰمَنُوْا بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ

آیا تاونه لیدل هغه چې دعوی کوي چې ایمان یې راوړی دی په هغه چې نازل سو تاته او په هغه چې نازل سوی دی

قَبْلِكَ يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّتَحَاكَمُوْٓا اِلَى الطَّاغُوْتِ وَقَدْ اُمِرُوْٓا

ستا څخه مخکې غواړي چې فیصله یوسي شیطان طرف ته اوحکم سوی دی دوی ته

اَنْ يَّكْفُرُوْا بِهٖ ۭ وَيُرِيْدُ الشَّيْطٰنُ اَنْ يُّضِلَّهُمْ ضَلٰلًۢا بَعِيْدًا ۝۶۰

چې دغه به نه مني ، او غواړي شیطان چې دوی وغلوي ډیر لیرې یې بوزي ،

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ

او کله چې ووېل سی دوی ته چې راسی دالله دحکم طرف ته کوم چې یې نازل کړو او درسول طرف ته نو ته

الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنكَ صُدُودًا ﴿٦١﴾ فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُم

وینی منافقان چې واپس کیږي ستا څخه په منع کولو سره ، نو څه وی هرکله چې اورسیږي دوی ته

مُّصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ

مصیبت دخپلو لاسونو دکړو څخه بیا راسی تاته قسمونه خوری په الله چې

إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا

زمونږ غرض نه وو مګر دښیګړی او موافقت ، دا هغه خلق دی چې الله ﷻ ته معلوم دی هغه

فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُل لَّهُمْ فِي أَنفُسِهِمْ

چې په زړونو کی یی دی نو ته ددوی څخه ځان ناخبره کړه او دوی ته نصیحت کوه اودوی ته وایه د دوی په حق کی

قَوْلًا بَلِيغًا ﴿٦٣﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ

خبره دکار ، او مونږ یو رسول نه دی لیږلی مګر ددې دپاره چې دده حکم ومنل سی دالله په اذن سره

وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ

او که دغه خلق کوم چې دځان سره یې بد کړی وو راتلی تاته بیا یی نه معافی غوښتی

وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ﴿٦٤﴾

او رسول هم بخښنه غوښتی وای دوی دپاره البته پیدا کولی به یی الله معاف کوونکی مهربانه .

تفسیر: (ای محمد ﷺ) آیا تا هغه خلګ ونه لیدل کوم چې (په ژبه سره) دعوه کوی چې دوی (یعنی مونږ) په هغه کتاب هم ایمان لری چې تاته نازل کړه سوه (یعنی قرآن) اوپه هغه کتاب هم کوم چې ترتامخکی نازل کړه سوی دی (یعنی تورات، څکه چې په دی کی دمنافقانو بیان دی اواکثره منافقان دیهودو څخه وه)، مطلب دادی چې په ژبه سره دعوه کوی چې لکه څنګه چې مونږ تورات منودغه ډول قرآن هم منو یعنی داسلام دعوه کوونکی دی ، بیاپه دی سربیره حال دا دی چې) خپله فیصله شیطان ته وړل غواړی (څکه چې دغیر شرعی طرفته دفیصلی وړل دشیطان ښوونه ده، نوپه دی عمل کول داسی دی لکه فیصله

شیطان ته وروړی) حال دادی چی (ددی څخه دوه کارونه منع کوونکی موجوددی یودا چی) دوی ته (دشریعت دطرف څخه) داحکم دی چی دی (شیطان) مه منی (یعنی په عمل اوعقیده دواړو دده مخالفت کوی) او (دوهم منع کوونکی کاردا دی چی) شیطان (د دوی داسی دښمن او بدخواه دی چی) دوی (دحق څخه) بی لاری کوی ډیر لیری یی بیول غواړی (نوسره ددی دواړو کارونو چی دا یی غوښته چی دشیطان په وینادی عمل نه کوی ، بیاهم دوی دهغه موافقت کوی) اوکله چی دوی ته وویل سی چی راسی دهغه حکم طرفته چی الله ﷻ نازل کړی دی او (راسی) درسول ﷺ طرف ته (چی دوی ددی حکم موافق فیصله وفرمایی) نوته به (دغه وخت) په دی حالت کی منافقان وینی چی ستاسی (دخوا) څخه منع کوی بیابه حال داسی جوړسی چی کله په دوی کوم مصیبت راسی د دوی ددغه کارپه وجه کوم چی (تردی مصیبت) یی مخکی کړی وی (مراد ددی کار څخه شریعت پریښوول بل ځای ته فیصله وړل دی اودمصیبت څخه مراد قتل یاخیانت اونفاق یی ښکاره کیدل اوپوښتنه ورڅخه کیدل، یعنی دغه وخت فکر کوی چی ددی کار کومه بهانه جوړه کړی چی مخ یی روښانه سی) بیا (بهانه جوړه کړی) تاته راسی په خدای قسمونه خوری چی (مونږچی کوم بل ځای ته تللی وو) زمونږ کوم بل مقصدنه وو ماسوا ددی څخه چی (د دواړو ډلو دمعاملی) څه فائده (یعنی یوصورت یی) راووزی او (د دوی) موافقت یی راسی (مطلب دا دی چی قانون خو دشرعی حق دی مونږ بل ځای ته په دی وجه نه ووتللی چی شریعت موناحقه گڼی خوخبره دا ده چی په قانونی فیصله کی خو دحق خاوند حاکم ته دا نه سی ویلی چی رعایت وکړه اوپه خپل مینځ کی په فیصله کولوکی اکثره رعایت کول کیږی ، نو داوجه وه زمونږ بل ځای ته دتللو او دقتل په قصه کی دمقتول په خپل کارکی دبهانی جوړولو مقصود خپل ځان بری کول اوپه حضرت عمر ؓ دقتل دعوه کول په هم وی ، الله ﷻ د دوی دبهانو د درواغ کولو دپاره فرمایی چی) داهغه خلګ دی چی الله ته معلوم دی هغه (دنفاق اوکفرخبری) چی ددوی په زړونوکی دی (چی ددی کفراونفاق اوپه شرعی حکم دنه رضا کیدو په وجه به داخلګ بل ځای ته ځی اوپه مقرر وخت کی ددی سزاهم وینی) نو (مشوره داده چی) تاسی (دخدای په علم اودخدای په مواخذه اکتفاوکی او) په دوی باندی ځان بی پرواه کی (یعنی څه ورته مه وایاست) او (دخپلی پیغمبری دمرتبی په وجه) دوی ته نصیحت کوی (چی دداسی کارونو څخه هغه راوګرځی) اودوی ته خاص ددوی دنفسونو (داصلاح) متعلق پوره بیان وکی (چی دلیل په پوره سی بیاکه یی نه منی نودوی پوه سه اوکار یی پوه سه) اومونږټول پیغمبران خاص په دی وجه رالیږلی دی چی دخدای ﷻ په حکم سره (کوم چی درسول داطاعت په باب کی ویل سوي دی) د دوی حکم ومنل سی (نو داول څخه پردی خلګودرسول حکم منل واجب وو) اوکه (دبدبختی څخه ورڅخه بی وقوفی سوی وه نو) کوم وخت چی یی (په دی ګناه سره) خپل نقصان کړی وو، دغه وخت (په پښیمانتیا سره) ستاپه خدمت کی حاضر سوی وی بیا (وروسته ترحاضری) دالله ﷻ څخه یی (دخپلی دی ګناه) معافی غوښتی او رسول (یعنی تاسی هم) د دوی دپاره دالله ﷻ څخه معافی غوښتی نوخامخابه یی الله ﷻ توبه قبلوونکی او رحمت کوونکی پیدا کړی وای (یعنی الله ﷻ به یی په خپل رحمت سره توبه قبوله کړی وای)

معلومات اومسئلي: دآیتونوتړون :په تیروآیتونوکی په ټولو معاملوکی دالله ﷻ او درسول ﷺ دحکمونو

طرف ته درجوع کولو حکم ؤ په دې آیتونو کې دشریعت خلاف بل قانون ته درجوع کولو بدوالی بیان سوی دی.
دآیتونو شانِ نزول: ددې آیتونو دنزول یوه خاصه واقعه ده دهغه تفصیل دا دی چې بشر نومې یومنافق وو ده دیو یهودي سره جګړه جوړه سوه ، یهودي وویل درځه ! چې ولاړ سو ، په محمد ﷺ دا فیصله وکړه ، لیکن بشرمنافق دا خو ښه نه کړه ، بلکه کعب بن اشرف یهودي ته تلل اوپه هغه یې دفیصلې کولو وارندیز وکې کعب بن اشرف دیهودو سردار وو اودنبي کریم ﷺ اودمسلمانانو سخت دښمن وو دا عجیبه خبره وه چې یهودي خپل سردار پرېښوول وې په نبي کریم ﷺ یې فیصله کول خوښول اوځان ته مسلمان ویونکی بشر دحضور ﷺ پرځای دیهودي سردار فیصله خوښوي لیکن رازپه دې کې داووچې ددې دواړو دایقین ووچې نبي کریم ﷺ به فیصله په حق اوانصاف سره کوي دې ﷺ دچا رعایت اولحاظ هیڅ نه کوي ، اویهودي په دې جګړه کې په حقه وو ، په دې وجه دده دخپل سردارکعب بن اشرف څخه زیات اعتماد په نبي کریم ﷺ وو ، بشرمنافق په ناحقه وو ، په دې وجه هغه پوهیدی چې دا فیصله به زماخلاف وي که څه هم زه ځان ته مسلمان وایم او دی یهودي دی .
دخبرو اترو څخه وروسته دواړه په دې راضي سول چې نبي کریم ﷺ ته ولاړسي اوپه هغوی دا فیصله وکي نو دعوه حضور ﷺ ته پیش سوه، ده ﷺ دمعاملې تحقیق وکې نو حق دیهودي ثابت سو ، اودهغه په حق کې یې فیصله وکړه اوبشرچې په ظاهره مسلمان وو ، ناکامه سو ، نوپه دې وجه دی په فیصله راضي نه سو او بیه نوی لار یې را وایسته چې په هرشان چې وي دایهودي په دې راضي کړي چې مونږ دواړه دحضرت عُمر ؓ طرف ته ولاړسو اوفیصله په هغه وکړو ، یهودي داقبوله کړه ، رازپه دې کې دا وو چې بِشر په دې پوه وو چې حضرت عمر ؓ دکفارو په معامله کې سخت دی ، دی به دیهودي په حق کې دفیصلې کولو پرځای زماپه حق کې فیصله وکړي ، په هرحال دواړه اوس عمر فاروق ؓ ته ورسیدل ، یهودي حضرت فاروق اعظم ؓ ته پوره واقعه بیان کړه چې ددې دعوې فیصله رسول الله ﷺ کړې ده لیکن ددې سړي په هغه باندې اطمینان نسته او اوس یې دعوه تاسې ته راوړه ، حضرت عمر ؓ دبشر څخه پوښتنه وکړه چې دا خبره صحیح ده؟ نو هغه اقرار وکې چې هو! حضرت فاروق اعظم ؓ وفرمایل چې ښه دې یواری لږ ودریږه زه راځم ، کورته ولاړې اویوه توره یې راوړه اودمنافق کاریې په ورخلاص (سریې ورپرې) کې او وې فرمایل (کوم سړي چې دنبي کریم ﷺ په فیصله راضي نه وي دهغه هم دا فیصله ده) دا واقعه روح المعاني په روایت دثعلبي اوابن حاتم دحضرت عبدالله ابن عباس ؓ څخه نقل کړې ده)
اوعامو مفسرینو په دې کې داهم لیکلي دي چې تردې وروسته ددغه مقتول منافق وارثانو دحضرت عمر ؓ خلاف دادعوه هم داخله کړه چې ده یومسلمان بغیر دشرعي دلیل څخه وژلی دی اودده دمسلمان ثابتولو دپاره یې مختلفې بهانې جوړې کړې چې ګویا دی مسلمان وو ، په ذکرسوي آیت کې الله ﷻ دمعاملې اصلي حقیقت او ددغه قتل سوي سړي منافقوالی ښکاره کې او حضرت عمر ؓ یې بري کې ، په دې سلسله کې نورې هم څو واقعې نقل دي چې ځینو خلګو شرعي فیصله پرې ایښې وه او دیوه کاهن یانجومي فیصله یې قبوله کړې وه، کیدی سي چې دا ذکر سوي آیت ددې ټولو واقعوپه اړوند نازل سوی دی ،اوس دآیتونو تفسیر واوری ، په اولنی آیت کې ارشاد وسو چې دغه سړي ته وګوری کوم چې دا

دعوه کوي ، چي ما په تیرو کتابونو ، تورات او انجیل باندي هم ایمان راوړی وو او کوم کتاب قرآن چي په تاسي نازل سو په دې هم ایمان راوړم، یعني اول په اهلِ کتابو کي داخل وو بیا په مسلمانانو کي داخل سو ، لیکن دا په مسلمانانو کي داخلیدل یې یوازي په ژبه دي زړه یې هم دهغه کفر څخه ډك دي کوم چي دجګړي په وخت کي داسي ښکاره سو چي نبي کریم ﷺ یې پرې ښووی او د یهودو دي سردار کعب بن اشرف طرف ته یې دتللو درخواست پیش کي اوتردي وروسته چي کله نبي کریم ﷺ واضحه او دحق فیصله وکړه نو په هغه راضي نه سو ، دطاغوت دلفظ لغوي معني سرکښي کوونکي دي او په عُرف کي شیطان ته طاغوت ویل کیږي ، په دې آیت کي یې دکعب بن اشرف طرف ته فیصله وړل دشیطان طرف ته وړل ویلي دي، یا په دې وجه چي کعب بن اشرف په خپله یو شیطان وو او یا په دې وجه چي شرعي فیصله پرې ښوول دخلافِ شرعي فیصلي طرف ته رجوع کول خاص دشیطان تعلیم کیدی سي، ددې تابعداري کوونکي ګواکي دشیطان طرف ته خپله فیصله وړي، په دې وجه یې دآیت په آخرکي وفرمایل چي کوم سړي دشیطان خبره مني نو شیطان به دې په ډیره لیري ګمراهۍ کي اخته کړي ، په دوهم آیت کي وښوول چي په خپل مینځ کي دجګړي په وخت کي دنبي کریم ﷺ دشرعي فیصلي څخه ډډه کول دیو مسلمان کارنه سي کیدی ، داسي کار کوونکي منافق کیدی سي او کله چي ددغه منافق کفر عملاً په داسي شان سره ښکاره سو ، چي دنبي کریم ﷺ په فیصله راضي نه سو نو دفاروقِ اعظم ؓ قتلول ده لره صحیح سوه ، ځکه چي اوس هغه منافق پاته نه سو ، بلکه ښکاره کافر سو ، په دې وجه یې ارشاد وفرمایی چي داخلګ داسي دي چي کله دوی ته وویل سي چي راسي دهغه حکم طرف ته کوم چي الله ﷻ نازل کړی دی او دهغه درسول طرف ته نو دا منافقان ستا طرف ته دراتلو څخه ودریږي ، په دریم آیت کي یې ددغو باطلو بهانو غلط والی ښکاره کړی دی ، کوم چي شرعي فیصله پریږدي اودغیر شرعي فیصلي طرف ته درجوع کوونکو دطرف څخه پیش کړه کیږي چي خلاصه یې داوه چي مونږ نبي کریم ﷺ په ناحقه ګڼلو سره نه وو پری ایښي او دنورو فیصله مونږ دده په مقابله کي دحق ګڼلو په وجه نه وه اختیار کړې ، بلکه دا کار مونږ دځینو مصلحتونو په وجه وکی ، مثلاً یو په کي دا مصلحت وو چي ستاسي فیصله خو قانوني فیصله وه چي په دې کي دصلحي او رواداري څه سوال نه پیداکیدی ، خو مونږ فیصله بل ځای ته په دې وجه یووړه چي ددې دواړو ډلو دپاره په کي دخوښ والي کوم صورت راووزي او د دواړو په مینځ کي مصالحت وکړه سي (یعني دد دواړو صلح راوستل سي) ، دا تاویلونه (بهانې) دوی خلګو ته هغه وخت پیش کړه کله چي ددوی راز ښکاره سو او خباثت اونفاق یې ښکاره سو د دوی سړی دحضرت عمر ؓ دلاسه مړ سو، مقصد دا دی چي کله د دوی دبدو عملونو په نتیجه کي په دوی رسوایي او دقتل مصیبت پریوتی ، نو قسمونه یې خوړل او بهانې یې جوړولې ، الله ﷻ په دې آیت کي په ډاګه کړه چي دوی په خپلو قسمونو او بهانو کي درواغجن دي ، دوی چي څه وکړل دخپل کفر اونفاق په وجه یې وکړل ، ارشاد یې وفرمایی چي کله پردوی باندي دخپلو بدو عملونو په نتیجه کي کوم مصیبت راسي ، مثلاً خیانت اونفاق یې ښکاره سي رُسوایي یې وسي یا ورته ددې په نتیجه کي دقتل واقعه ورپیښه سي نو دغه وخت داخلګ تاته راځي او قسمونه خوري چي دنبي کریم ﷺ څخه ما سوا بل چاته دفیصلو وړلو سبب کفریا دده

ﷺ نیصلې ناحقه ګڼل نه وو، بلکه زمونږ مقصد فائده اوموافقت وویعنې د دواړو ډلو دپاره دفائدې اوصلحې لارې لټول مقصود وو .

په څلورم آیت کې ددې جواب راغې چې د دوی په زړونو کې چې کوم کفر او نفاق دی ، الله ﷻ په دې ښه خبرې د دوی بهانې غلطې اوقسمونه یې په دروغو دي نو ته د دوی عذر مه قبلوه او دحضرت عمرخلاف ددعوه کوونکو دعوه ردکړه ، ځکه چې ددغه منافق کفر ښکاره سوی وو ، . تردې وروسته فرمایي چې دې منافقانوته دخیر خواهي نصیحت کوه چې د دوی په زړونو تاثیر وکې یعنې دآخرت څخه یې بیروه او داسلام طرف ته ورلره مخلصانه دعوت ورکوه یاورته ددنیا دسزا ذکر کوه چې که تاسې دنفاق څخه راونه ګرځېداست نوبیو وخت به ستاسې دانفاق ښکاره سي، نوستاسې به هم دغه انجام وي کوم چې دبشر سو په پنځم آیت کې یې اول یوه عامه قاعده وښوول چې مونږ کوم رسول لیږلی نو ددې دپاره یې لیږلی چې ټول خلګ دالله ﷻ دحکم مطابق دده حکمونه ومنې نولازمي نتیجه به یې دا وي چې کوم سړی درسول داحکامو مخالفت کوي دهغه سره به دکفارو په شان مقابله کول کیږي ، په دې وجه حضرت عمرچې کوم کار وکې دا صحیح وسو ، تردې وروسته یې ورته دخیر خواهي مشوره ورکړې ده چې که دې خلګو دباطلو بهانو اود دروغو دقسمونو په ځای په خپله ګناه ډاډه سوي وي اوستا په حضورکې یې په خپله هم دالله ﷻ څخه معافي غوښتلای اورسول هم ددوی دبخښنې دُعا کولای نو الله ﷻ به خامخا د دوی توبه قبوله کړې وای ، دلته دتوبې دقبلیدو دپاره دنبي کریم ﷺ په خدمت کې حاضریدل اوبیادحضور ﷺ دمغفرت دپاره ددُعا کولو شرط غالبًا په دې وجه دی چې دې خلګو دنبي کریم ﷺ دنبوّت په منصب (مرتبې) باندې حمله وکړه او دده په فیصله یې عمل ونه کې ده ته یې آزار ورسوی، په دې وجه ددې جُرم دتوبې دپاره د نبي کریم ﷺ په خدمت کې حاضري اودده ﷺ څخه بخښنه غوښتل یې په کې شرط مقررکې دا آیت که څه هم چې دمنافقانو دیوې خاصې واقعې په باره کې نازل سوی دی لیکن ددې دالفاظو څخه یوه عامه قاعده راووته چې کم سړی دنبي کریم ﷺ په خدمت کې حاضرسي اودې دده دپاره دمغفرت دعا وکړي نوده ته به خامخا معافي وسي او دنبي کریم ﷺ په خدمت کې حاضرې لکه څنګه چې دده ﷺ په دنيوي ژوندکې کیده دغه ډول نن هم دده ﷺ په پاکه روضه مبارکه کې حاضري په دې حکم کې ده .

حضرت علي ﷺ فرمایي چې کله مونږ نبي کریم ﷺ دفن کې نو درې ورځې وروسته یو کلي وال راغې اوپر قبر شریف باندې ورغوځار سو اوډیر ډیر یې وژړل اوددې آیت حواله یې ورکړه ، عرض یې وکې چې الله ﷻ په دې آیت کې وعده فرمایلې ده چې که ګناهګار درسول ﷺ په خدمت کې حاضرسي اورسول ﷺ دده دپاره دمغفرت دعاوکړي نو دده مغفرت به وسي په دې وجه زه ستاپه خدمت کې حاضر سوی یم چې ته زما دپاره دمغفرت دعا وکه ، نو دغه وخت چې کوم خلګ حاضر وه ، دهغو بیان دی چې په جواب کې ورته دپاکې روضې مبارکې څخه دا آواز راغې قَدْ غُفِرَ لَكَ (ستا بخښنه وسوه) بحر محیط

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ

نوقسم دی ستا درب چې دوی مؤمنان کیدی نه سي ترهغه پورې چې تا منصف ونه مني په هغه جګړه کې چې

ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾

په دوی کی را پورته سی پس بیا پیدا نه کی په خپلو نفسونو کی تنگی ستا د فیصلی څخه او قبلوله یی کی په خوشحالی سره.

لنډتفسیر: بیا قسم دی ستا درب داخلګ (چی یوازی په ژبه سره ایمان ښکاره کوی په نزد دخدای) ایماندار نه سی کیدی تر هغه پوری چی داخبره نه وی چی ددوی په مینځ کی کومه جګړه جوړه سی په هغه کی داخلګ پر تاسی (او چی تاسی نه یاست بیا ستاسی په شریعت باندی) فیصله ونه کړی بیا (کله چی تاسی فیصله وکی نو) ستاسی په فیصله سره په خپلو زړونوکی (دانکار) تنګی نه پیدا کوی او (دا فیصله) پوره پوره (په ظاهر او باطن سره) ومنی.

معلومات او مسئلې

(دنبي کريم ﷺ فيصله نه منل کفر دی)

په دی آیت کی دنبی کریم ﷺ دلویی اولویی مرتبی اوشان ښکاره کولو سره دده دحکم منلو واضحه تشریح بیان کړی ده چی دا دبی شمیره نورو آیتونو دقرآن څخه هم ثابته ده ، په دی آیت کی الله ﷻ قسم خوری ، فرمایی چی یوسړی ترهغه وخته پوری مؤمن یامسلمان نسی کیدی ترڅو پوری چی دی دزړه داخلاصه دنبی کریم ﷺ پیغمبری اوحکم ونه منی، چی دده په زړه کی هم دده دفیصلی څخه کومه تنګی را نه سی ، نبی کریم ﷺ په خپله په حیثیت درسول دأمت حاکم اودهری پیښنوی سوی دعوی دفیصلی کولو ذمه واردی ، دوی ﷺ خودبخوده ددی ذمه واردی ، داسی نه ده چی ګویا خوك به دی حاکم یاحَکَمْ ومنی نو هلته به بیا دی حاکم وی ، بیاپه دی آیت کی یی مسلمانانو ته دده دحکم جوړولو تلقین ځکه فرمایلی دی چی دحکومت دمقرر سوی حاکم او دده په فیصله خو د ډیرو خلګو اطمینان نه راځی داسی لکه څنګه چی یی په خپل مقرر کړی ثالث یاحاکم اطمینان راځی ، لیکن نبی کریم ﷺ یوازی حاکم نه دی بلکه رسول معصوم هم دی دمخلوق دپاره رحمت هم دی ، دأمّت مشفق اومهربانه پلار هم دی ، په دی وجه یی داتعلیم ورکی چی هروخت ستاسی په یوه معامله یایوه مسئله کی اختلاف راسی نو د دواړو دلو فریضه ده چی نبی کریم ﷺ حَکَمْ (فیصله کوونکی) جوړکړی په ده فیصله وکړی اوبیا دده فیصله پرسر اوسترګو قبوله کړی او عمل په وکی.

(په اختلافاتو کي دده ﷺ حکم جوړول دده ﷺ په زمانه پوري خاص نه دی)

مفسّرین فرمایی چی دقرآن په ارشاد باندی عمل کول دده په زمانه مبارکه پوری خاص نه دی ، ترده ﷺ وروسته دده دپاك شریعت فیصله په خپله دده ﷺ فیصله ده ، په دی وجه دا حکم هم دغه ډول ترقیامته پوری جاری دی چی دده ﷺ په زمانه مبارکه کی به ده ﷺ ته رجوع کول کیږی اوترده ﷺ وروسته به دده ﷺ دشریعت طرف ته رجوع کول کیږی، چی په حقیقت کی هم ده ﷺ ته رجوع ده.

یو څو مهمي مسئلې: اوله دا چی هغه سړی مسلمان نه دی چی په خپله هره یوه جګړه او دعوه کی دنبی کریم ﷺ په فیصله باندی مطمئن نه وی دغه وجه ده چی حضرت فاروق اعظم ؓ هغه سړی قتل کی کوم چی دنبی کریم ﷺ په فیصله راضی نسو اوبیایی معامله حضرت فاروق ؓ ته یو وړه ، ددی وژل سوی

وارثانو دنبی کریم ﷺ په عدالت کی په حضرت عمر ؓ باندی دعوه وکړه چی ده یو مسلمان بی له وجهی قتل کی، کله چی دنبی کریم ﷺ په خدمت کی درخواست پیش کړه سونودهغه دژبی مبارکی څخه په دی الفاظ ووتل، مَا كُنْتُ اَظُنُّ اَنْ عُمَرَ ؓ يَجْتَرِءُ عَلٰى قَتْلِ رَجُلٍ مُؤْمِنٍ (یعنی زما داگمان نه ووچی عمر ؓ به دیوه مؤمن دوژلو جرئت وکړی) ددی څخه ثابته سوه چی کله دلوړحاکم څخه دیوه ماتحت حاکم دفصیلی غوښتنه وسی نوده ته دخپل لاندی حاکم دطرف پرځای په انصاف سره فیصله کول پکاردی لکه چی په دی واقعه کی دآیت ترنازلیدو مخکی نبی کریم ﷺ دحضرت عمر ؓ پرفیصله باندی ناخوښی ښکاره کړه، بیاچی کله دا آیت نازل سو نو حقیقت ښکاره سو چی ددی آیت په بناء سره دغه سړی مؤمن نه وو.

دوهمه مسئله ددی آیت څخه دا راووته چی لفظ د فِيْمَا شَجَرَ یوازی دمعاملو اوحقونو سره متعلق نه دی، پرعقیدو نظریاتو اونورو باندی هم حاوی دی یعنی عقیدی اونظریبی هم په کی داخلی دی (بحرمحیط) په دی وجه دهرمسلمان دافرض دی چی کله هم په یوه مسئله کی اختلاف ته خبره ورسیږی نودیوه اوبل سره دجگړی کولو پرځای دواړو دلوته پکاردی چی دنبی کریم ﷺ طرف ته اوترده وروسته دده ﷺ دشریعت طرف ته رجوع وکړی اودمسئلی حل را وباسی.

دریمه مسئله دا معلومه سوه چی کوم کار دنبی کریم ﷺ څخه قولاً یا عملاً ثابت سودهغه په کولوکی دزړه تنگی محسوس کول دایمان دکمزوری نښانه ده، مثلاً کوم ځای چی شریعت په تیمم سره دلمانځه کولو اجازت ورکړی دی، هلته چی په تیمم سره دیوه سړی زړه راضی نه وی نودی دي داتقوٰی نه گڼی بلکه دا دده دزړه خړوالی دی، ترنبی کریم ﷺ زیات متقی څوك نسی کیدی، په کوم صورت کی چی نبی کریم ﷺ په ناستی دلمانځه کولو اجازت ورکړی دی او په خپله یی کړی دی که دچاڑه په دی راضی نه وی اوتر وس زیات محنت اومشقت تیروی، په ولاړی یی کوی، نوداسی دی وگڼی چی دده په زړه کی خړوالی دی، البته که دلږ تکلیف یاضرورت په وخت کی په رُخصت عمل ونه کړی، عزیمت اختیار کړی، نو دنبی کریم ﷺ دتعلیم مطابق داصحیح ده، لیکن په مطلقی شرعی رخصتونوکی تنگدلی محسوس کول څه تقوٰی نه ده، په دی وجه نبی کریم ﷺ فرمایلی دی.

اِنَّ اللهَ تَعَالٰى يُحِبُّ اَنْ تُؤْتٰى رُخْصَتُهٗ كَمَا يُحِبُّ اَنْ تُؤْتٰى عَزَآئِمُهٗ.

یعنی الله ﷻ لکه څنگه چی په عزیمتونو سره په عمل کولو خوشحاله کیږی دغه ډول په رخصتونو هم عمل کول خوښوی)

په عامو عبادتونو، ذکرونو او وظیفوکی ترټولو ښه طریقه هغه ده کومه چی په خپله د نبی کریم ﷺ عادت پاته سوی ده اوترده وروسته وربادی صحابه کرامو ؓ عمل کړی دی، په مسلمانانو فرض دی چی دحدیثو دصحیح روایتونو څخه دغه طریقه معلومه کړی اوخپل عمل یی جوړ کړی.

یوه مهمه فائده: دتیر تفصیل څخه دا خبره واضحه سوه چی نبی کریم ﷺ دأمت یوازی اصلاح کوونکی اواخلاقو ښوونکی نه وو، بلکه یوعادل حاکم هم وو اوبیا حکم هم دداسی شان چی دده فیصله دایمان اودکفر معیار مقرر کړه سوه، لکه چی دیشر منافق دواقعی څخه ښکاره ده، ددی خبری دوضاحت دپاره الله ﷻ په خپل پاك کتاب کی ډیر ځایه دخپل حکم منلو دتعلیم سره سره دنبی کریم ﷺ حکم منل هم

لازمي مقرر كړي دي فرمايي ، أَطِيعُوا اللهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ يعني د الله ﷻ حكم مني او د الله ﷻ د رسول ﷺ حكم مني په يوه بل ځاى كي ارشاد فرمايي ، مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللهَ يعني څوك چي د الله ﷻ د رسول ﷺ حكم ومني نو ده په حقيقت كي د الله ﷻ حكم ومنى ، په دې آيتونو كي چي فكر وكړه سي نو د ده د حاكموالى شان ورڅخه ښه په ډاګه كيږي ، چي د دې د عملي صورت د ښكاره كولو د پاره الله ﷻ ده ته خپل قانون وليږي چي د دې مطابق ده د دعوو فيصلي وكړي، لكه چي ارشاد دي.

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرٰىكَ اللهُ .

يعني مونږ په تا كتاب په حق سره نازل كي چي ته د خلكو په مينځ كي د اسي فيصلي وكړي ، څنګه چي الله ﷻ تا ته ښوولي دي او ته يې په پوه كړي يې .

وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوِ

او كه مونږ په دوى باندي حكم كولى چي هلاك كړي خپل ځانونه

اخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَّا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ ۖ وَلَوْ أَنَّهُمْ

يا پاته كړي خپل كورونه نو داسي به يې نه وو كړي ، مګر لږ د دوى څخه ، او كه دا خلق وكړي

فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيتًا ﴿٦٦﴾

هغه كوم چي يې دوى ته نصيحت كول سي ، نو دا به غوره وي دوى لره او زيات ه ثابت لرونكى په دين كي

وَإِذًا لَّآتَيْنٰهُمْ مِّنْ لَّدُنَّا أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٧﴾ وَلَهَدَيْنٰهُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿٦٨﴾

او په دغه وخت كي به البته وركړو مونږ دوى ته د خپل طرف څخه ثواب لوى او و به ښيو دوى ته لاره سيده برابره

لنډتفسير: او مونږ كه په خلكو باندي دا خبره (په ډول د مقصودي حكمونو) فرض كړي واى چي تاسي ځانونه وژني يا د خپل وطن څخه بې وطنه كيږي نو بغير د يو څو كسانو څخه (كوم چي كامل مؤمنان وه) دا حكم به هيڅا هم نه واى په ځاى كړي (د دې څخه ثابته سوه چي كامل حُكم منونكي ډير كم وي) او كه چيري (دې منافقانو) خلكو ته چي په څه شي سره دوى ته (د رسول د حكم پرسر اوسترګو د منلو) نصيحت كول كيږي، په دې باندي عمل كولاى نو د دوى د پاره به (په دنياكي د ثواب ګټلو په وجه) ښه واى او (د ارنګه د دين د مكمل كولو په اعتبار سره به د دوى) ايمان لره زيات پخونكي واى (ځكه چي په تجربې سره ثابته سوه چي د دين په كار كولو سره په خپله باطن، عقيده او يقين پخيږي او ترقي كوي) او په دې حالت كي به (چي كله په عمل سره دوى ته د دين ثابت والى حاصليدى نو په آخرت كي به) مونږ دوى ته خاص د خپل طرف څخه لوى اجر وركولاى او مونږ به دوى ته (د جنّت) سيده لار ښوولاى (چي ښې منعې جنّت ته داخليږي چي دلوى ثواب پيدا كولو مقام دى)

معلومات اومسئلې: شانِ نزول: دکومې واقعې په بنآء چې دا آيتونه اوتردې مخکې آيتونه نازل سول ، هغه دبشر منافق معامله وه چې دخپلې جګړې دفيصلې دپاره يې اول کعب بن اشرف يهودي منتخب کې، بيا په مجبورۍ دنبي کريم ﷺ خواته ولاړی اوکله چې دهغه فيصله دده خلاف وه نوپه هغې هم راضي نه سو او حضرت عمرؓ ته ولاړی دا واقعه چې کله په مدينه کې مشهوره سوه نو مسلمانانوته يهوديانو پيغور ورکې چې تاسې څنګه خلګ ياست څوك چې تاسې رسول بولې اودتابعدارۍ يې دعوه يې کوی نو دهغه فيصله نه مني اوګوري يهوديانوته، ددوی دګناه دتوبې په باره کې داحکم سوی وو، چې تاسې يو بل قتل کړی نو مونږ دغه وخت سخت حکم هم ومنی تردې چې زمونږ اويازره کسان ووژل سوه که چيری تاسې ته داسې حکم سوی وای نو تاسې به څه کولې ، پردې باندې دا آيت نازل سو ، وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ يعنې ددې منافقانو يادعامو خلګوچې کافر اومؤمن ټول په کښې داخل دي خوحال دادی چې که پردوی باندې دبني اسرآئيلو په شان کم سخت حکم دځان وژلو يادوطن پريښوولو سوی وای نوپه دوی کې به ډيرو کمو خلګو داحکم منلې وای .

په دې کې هغه خلګوته سخت خبرداری دی چې دخپلو جګړو فيصله درسول الله ﷺ يا درسول الله ﷺ دشريعت څخه پريږدی اوبل طرف ته يې وړی اوديهودو دپيغور جواب هم په کې دی ، چې دا حال دمنافقانو دی دپخو مسلمانانو نه دی اوشاهد ددې دا دی چې کله دا آيت نازل سونوپه صحابه کرامو کې يوه صحابي وويل چې الله ﷻ مونږ په دې امتحان کې نه يو اچولی ددې صحابي داخبره رسول الله ﷺ ته ورسيده نوده ﷺ وفرمايل چې زماپه اُمّت کې داسې خلګ هم سته چې په زړونوکې يې ايمان ترمحکمه غرونو زيات محکمه سوی دی ، دابنِ وهب بيان دی چې داکلمه دحضرت ابوبکر صديق ؓ وه .

او په يوه روايت کې دی چې حضرت صديق اکبر ؓ چې کله دا آيت واوريدی نووی فرمايل چې که دا حکم نازل سوی وای نو په خدای قسم چې تر ټولو مخکې به اول ماخپل ځان اودکور خلګ قربان کړی وای ، په ځينو روايتونوکې دی چې ددې آيت په نازليدو باندې نبي کريم ﷺ وفرمايل چې که داحکم دځان وژلو ياوطن پريښوولو دالله ﷻ دطرفه څخه راغلی وای نوأُمّ عبديعنې حضرت عبدالله ابن مسعود ؓ به ضرورپه دې عمل کړی وای، اوپاته سوه دوطن پريښوولو معامله نوصحابه کرامو خوپه دې عمل کړی اوښوولې دی چې خپل وطن مکه اوټول جايدادونه اوتجارتونه يې پريښي وه اودمدينې منورې طرف ته يې هجرت اختيار کی ، په آخرد آيت کې يې وفرمايل چې داکار که څه هم ګران دی ليکن که زما دحکم مطابق دوی داومنې نو انجام به يې داوی چې دابه ددوی دپاره ښه وی اوداعمل به دده ايمان نورقوی کړی اومونږبه په دې باندې ده ته لوی ثواب ورکړو او دی په سيده لاره روان کړو .

او تردې وروسته په آخری آيت کې دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ دحکم منونکو دلويو درجو ذکر دی چې په دې کې دوی ته زيری هم ورکړل سوی دی چې داخلګ به په جنت کې دانبياوو عليهم السلام صدّيقانو اوشهيدانو او صالحانو سره وی ، ددې آيت دنزول يوه خاصه واقعه ده اوددې تفصيل دانبياوو، صدّيقانو، شهيدانو اوصالحانو دځلورو درجو دکوموچې په دې کې آيت کې ذکر دی ددې تشريح اوپه جنت کې د دوی دملګرۍ کيدو تفسير به انشآء الله مخته راسي .

وَمَنۡ يُّطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُوۡلَ فَاُولٰٓـئِكَ مَعَ الَّذِيۡنَ

او څوك چي حكم مني دالله او درسول نو هغه به دهغو سره وي په چا چي

اَنۡعَمَ اللّٰهُ عَلَيۡهِمۡ مِّنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدِّيۡقِيۡنَ وَالشُّهَدَآءِ

الله ﷻ انعام كړی دی چي هغوی نبيان صديقان او شهيدان

وَالصّٰلِحِيۡنَ‌ۚ وَحَسُنَ اُولٰٓـئِكَ رَفِيۡقًا ؕ ۝۶۹ ذٰلِكَ الۡفَضۡلُ مِنَ اللّٰهِ‌ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ عَلِيۡمًا ۝۷۰

اونيك بخت دی او غوره ده د دوی ملگر تيا ، دا فضل دی دالله د طرف څخه او الله پوره دی پوه .

لنډتفسير: اوكوم سړی (چي په ضروري احكامو كی هم) دالله اودرسول خبره ومني (كه څه هم په ډيرو عبادتونو سره كمال پيدا نه كی) نوداسی خلگ به هم (په جنت كی) دهغه حضراتوسره وي پرچاچي الله (كامل) انعام (دنژديكت اودين اوقبول والی) كړی دی، يعني انبيآء عليهم السلام اوصدّيقان (كوم چي دانبياؤ په اُمّت كی ترټولو زياتی مرتبی والا وی چي باطني كمال هم په كی وی اوپه اصطلاح كی ورته اوليآء وايي) اوشهيدان (چاچي ددين په محبّت كی خپل ځانونه قربان كړی وی) اوصالحان (چي دشريعت پوره تابع وی، په واجباتوكی هم اوپه مستحباتوكی هم چي نيك بخت اوديندراه ورته ويل كيږي) اودا حضرات (چي دچاملگری وی) ډير ښه ملگری دی (اودفرمان بردارو ددوی سره ملگرتيا ثابته ده ، نوحاصل داسوچي دفرمانبرداری داميوه سوه چي دوی ته به داسی ملگری ورسيږي) دا (ملگرتيا او يو ځای والی ددی حضراتو سره خاص) فضل دی دالله ﷻ دطرفه څخه (دعمل اجرنه دی ځكه چي دعمل مقتضا دا ده چي كومه درجه دعمل وی ترهغه درجي دی مخ ته نه سی تلی نودا په ډول دانعام ده) او الله پوره پوه دی (په هريوه عمل اودهغه په مقتضا باندی، اوتردی دزيات مناسب انعام اندازه ښه ورته معلومه ده، ځكه چي په دی انعام كی به هم فرق وی څوك به ددی حضراتوسره هروخت يوځای وی او څوك كله كله، الله ښه عالم دی)

دآيتونو تړون: لوړ دالله ﷻ او درسول پر فرمانبرداری باندی دلوی اجر وعده وه ، اوس په دی آيتونوكی په ډول دقاعدی كليي دالله ﷻ او دهغه درسول په فرمانبرداری باندی دعامي وغدی ذكر دی .

معلومات اومسئلي

(دجنّت درجي به دعملونو په اعتبار سره وی)

كوم خلگ چي په هغه ټولو شيانو باندی عمل كوی دكومو دكولو حكم چي الله ﷻ او دهغه رسول ﷺ كړی دی ، دهغو ټولو شيانو څخه ځان ساتی دكومو دكولو څخه چي الله ﷻ او دهغه رسول ﷺ منع فرمايلی ده نو دعمل په اعتبار سره به د دوی مختلفی درجي وی داولي درجي خلگوته به الله ﷻ دانبياء عليهم السلام سره دجنت په لوړو ځايونوكی ځای وركړی او د دوهمی درجي خلگوته به دهغه خلگوسره ځای وركړی چي تر انبياؤ عليهم السلام وروسته دی، كوموته چي صدّيقين ويل كيږي ، يعني هغه لوی لوی صحابه كرام

کومو چی بغیر دکم چون اوچرا څخه په اول وار کی ایمان قبول کړی دی لکه حضرت ابوبکرصدیق ﷺ بیا په د دریمی درجی خلگ دحضراتو شهیدانو سره وی ، شهیدان هغه خلگ دی چاچی دالله ﷻ په لاره کی خپل ځانونه اومالونه قربان کړی دی ؛ بیا دڅلورمی درجی خلگ به دصالحانو حضراتو سره وی اوصالحان هغه خلگ دی چی په خپل ظاهراو باطن کی دنیکو عملونو پابندوی .

لنډه دا ده چی دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ پوره په پوره فرمانبرداری کوونکی به ددی حضراتوسره وی کوم چی دالله ﷻ په نزد ترټولو زیات عزتمند اومقبول وی اودکومو چی څلور درجی وښوول سوی یعنی انبیآء، صدیقان، شهیدان او صالحان .

شان نزول: دا آیت دیوی خاصی واقعی پربنآء باندی نازل سوی دی چی د تفسیر امام حافظ ابن کثیر رحمه الله په ډیرو سندونو سره نقل کړی ده ، واقعه دا ده چی حضرت عائشه رضی الله عنها فرمایی چی یوه ورځ یو صحابی دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سو اوعرض یی وکی چی یا رسول الله ! زما په زړه کی ستاسی محبت ترخپل روح هم زیات دی اوتر خپلی ښځی هم اوتر خپل اولاد هم ، ځینی وخت زه په خپل کورکی بی آرامه یم تردی چی ستاسی په خدمت کی حاضرسم ستاسی زیارت وکړم نوتردی وروسته آرام راته حاصل سی ، اوس زماسره دافکردی چی کله چی ددی دنیا څخه تاسی ولاړ سی او ماته هم مرگ راسی ، نو زه پوهیږم چی تاسی به په جنت کی دانبیآو علیهم السلام سره په لوړو درجو کی یاست اوماته خو اول دا معلومه نه ده چی زه په جنت ته ورسیږم اوکه نه ، که ورسیږم هم نو زما درجه به ترتاسی ډیره لاندی وی ، زه به هلته ستاسی زیارت نه سم کولی ، نو زه به څنگه صبریږم ؟

نبی کریم ﷺ ددە دا خبره واوریدله هیڅ جواب یی ورنه کی تردی چی دا ذکر سوی آیت نازل سو ، وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِيْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِّنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدِّيْقِيْنَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصّٰلِحِيْنَ : نوڅه وخت نبی کریم ﷺ ده ته زیری ورکی چی فرمانبردارته به په جنت کی دانبیآوو علیهم السلام، صدیقانو، شهیدانو اوصالحانو سره دملاقات موقع رسیږی یعنی په جنت کی به ددرجو دلوړوالی اولاندی والی سره سره دملاقات اویوځای کښینستو موقع پیداکیږی .

(په جنّت کي دملاقات یوڅو صورتونه)

ددی به یوصورت داهم وی چی پرخپل خپل ځای به ناست وی اویوبل به وینی ، لکه چی په مؤطاء امام مالك کی په روایت دابو سعید خدری رضی الله عنه نقل دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی جنتیان به په خپلو کلکینانوکی ترځان لوړی درجی والا خلگ وینی لکه تاسی چی په دنیاکی ستوری وینی ، او دا صورت به هم وی چی دیو بل درجوته دملاقات دپاره راځی لکه چی ابن جریر رحمه الله په روایت دربیع رضی الله عنه نقل کړی دی ، چی نبی کریم ﷺ ددی آیت په تفسیرکی دا ارشاد فرمایلی دی چی دلوړی درجی خلگ به دلاندی درجی دخلگو دملاقات دپاره راځی او د دوی سره به ملاقات او مجلس کوی ، او دا هم ممکنه ده چی دلاندی درجی خلگوته دملاقات دپاره لوړو درجوته دتلو اجازت وی ، ددی آیت په بنآء رسول الله ﷺ ډیرو خلگو ته په جنت کی دخپل ځان سره دیوځای اوسیدو زیری ورکړی دی ، په صحیح مسلم کی دی چی حضرت کعب بن اسلمی رضی الله عنه دنبی کریم ﷺ سره شپی تیرولی ، یوه شپه دتهجد په وخت کی کعب

اسلمی ؓ د نبی کریم ﷺ دپاره داوداسه اوبه مسواك اونور راوړل اوکښی یی ښوول نو دی خوشحاله سو
وی فرمایل چی غواړه څه غواړی کعب اسلمی ؓ عرض وکی چی په جنت کی ستاسره یو ځای اوسیدل
غواړم وی فرمایل اونور څه ؟ نوهغه عرض وکی نورهیڅ نه ، په دی خبره نبی کریم ﷺ ارشاد وفرمایل
چی که ته زماسره په جنت کی اوسیدل غواړی نو ﴿أَعِنِّي عَلَى نَفْسِكَ بِكَثْرَةِ السُّجُوْدِ﴾ یعنی ستامقصدبه حاصل
سی خوته هم په دی کی زما کومك داسی وکړه چی ډیری سجدی کوه ، یعنی نفل زیات کوه ، په مسند
احمد کی دی چی نبی کریم ﷺ ته یوسړی راغی اوعرض یی وکی چی یارسول الله ! ماددی خبری شاهدی
کړی ده چی دالله ﷻ څخه ماسوا بل څوك لائق دعبادت نسته اوددی چی ته دالله رښتینی رسول یی اوز
دپنځه وخته لمانځه هم پابندیم اوزکوٰة هم ورکوم ، اودرمضان روژی هم نیسم ، دا چی یی واوریدل ، نو
نبی کریم ﷺ وفرمایل چی کوم سړی په دی حالت کی مړ سو ، دی به دانبیاؤ علیهم السلام ، صدّیقانو ، شهیدانو
اوصالحانو سره وی خوپه دی شرط چی دخپل مور اوپلار نافرمانی ونه کړی .
دغه ډول دترمذی په یوه حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی .

اَلتَّاجِرُ الصَّدُوْقُ الْاَمِيْنُ مَعَ النَّبِيِّيْنَ وَالصِّدِّيْقِيْنَ وَالشُّهَدَآءِ .
یعنی هغه تاجرچی رښتینی او امانت داروی دی به دانبیاؤ علیهم السلام صدیقانو اوشهیدانو سره وی .

(دنژدیکت شرط محبّت دی)

دنبی کریم ﷺ صحبت (مجلس) اوملگرتیابه دده سره په محبت ساتلو حاصلیږی ، لکه چی په صحیح
بخاری کی دصحابه کرامو دیولوی جماعت څخه په طریقه دتواتر سره نقل دی چی دنبی کریم ﷺ څخه
پوښتنه وسوه چی دهغه سړی به څه درجی وی چی دیوی ډلی (جماعت) سره محبت اوتعلق لری مگر په
عمل کی د دوی درجی ته ونه رسیږی نو ده وفرمایل ، اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ یعنی په قیامت کی به هر سړی
دهغه چاسره وی چی دچاسره یی محبّت وی .
حضرت انس ؓ فرمایی چی صحابه کرام په دنیاکی په یوه شی دومره نه وه خوشحاله سوی لکه چی
خومره په دی حدیث سره خوشحاله وه ، ځکه چی په دی حدیث کی دوی ته دا زیری ورکړل سوی دی چی
د نبی کریم ﷺ سره محبت کوونکی به په محشر اوجنت کی هم دحضور سره وی .

(دنبی کریم ﷺ ملگرتیا په رنگ اونسل موقوفه نه ده)

طبرانی په معجم الکبیرکی دحضرت عبدالله بن عمر ؓ دا روایت نقل کړی دی چی یوحبشی سړی دنبی
کریم ﷺ په خدمت کی حاضرسو اوعرض یی وکی چی یارسول الله ! تاسی ترموږ په حُسن ، صورت
اوښایست کی هم غوره یاست اوپه نبوت اورسالت کی هم ، اوس په دی حال کی که زه هم پردغه څه
باندی ایمان راوړم پرکم چی تاسی ایمان لری او هغه عمل کوم کم چی تاسی یی کوی نوآیا زه به په جنت
کی ستاسی سره کیدی سم ؟
نبی کریم ﷺ وفرمایل چی هو! خامخا (ته ددی خپلی حبشی بدصورتی څخه مه بیریږه) قسم دی په هغه
ذات دچاپه قبضه کی چی زماروح دی په جنت کی به تور رنگی حبشی سپین اوښایسته سی اودزرو کالو
پرفاصله باندی په بریښی ، اوکوم سړی چی دلااله الا الله ویونکی وی دهغه خلاصی اونجات دالله ﷻ په

زمه دی ، اوکوم سړی چی سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهٖ وایی دده په عملنامه کی یولك څلورویشت زره نیکی لیکل کیږی ، چی دا یی واوریدل نو په مجلس کی یوه سړی عرض وکی یارسول الله ! کله چی دالله ﷻ په دربارکی دنیکیو دومره سخاوت دی نوبیا مونږ څنګه هلاکیدی یاپه عذاب کی اخته کیدی سو؟ حضور ﷺ وفرمایل (داخبره نه ده) حقیقت دادی چی په قیامت کی به ځینی خلګ دومره نیکی راوړی چی که هغه په غره باندی کښیښوول سی نوغربه یی هم تکلیف برداشت نکړای سی لیکن ددی په مقابله کی چی دالله ﷻ نعمتونه راسی اودهغوی سره وزن کړه سی نودانسان عمل به دهغه په مقابله کی ختم سی، مګرداچی الله ﷻ دی په خپل رحمت سره ولمانځی.

ددی حبشی پرسوال اوجواب باندی دسورة دهر دا آیت نازل سو ، هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ حِيْنٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُوْرًا حبشی په حیرانتیاسره پوښتنه وکړه چی یارسول الله ﷺ زما سترګی به هم هغه نعمتونه ولیدای سی کوم چی ستاسی مبارکی سترګی به یی وینی؟ حضور ﷺ وفرمایل چی هو! خامخا چی دایی واوریدل نو دی نوی مسلمان سوی حبشی ژړا شروع کړه تردی چی په ژړا ژړا کی یی هم په دغه ځای روح ورکی او نبی کریم ﷺ په خپلو مبارکو لاسونو سره دده تجهیز اوتکفین وکی.

ددرجو تفصیل: د آیت تفسیر سره د شانِ نزول اوداړوندو تشریحاتو بیان سو اوس یوه خبره دفکر قابله پاته سوه، چی الله ﷻ پرکومو خلګو باندی چی انعام کړی دی دهغوی یی څلور درجی بیان کړی، دا درجی په کوم اعتبار سره دی او ددی درجو په مینځ کی نسبت او فرق څه دی؟ او آیا داڅلور سره درجی په یوه سړی کی جمع کیدی سی اوکه نه ؟

مفسرینوحضراتوپه دی باره کی مختلف قولونه اولوی لوی بحثونه کړی دی ځینی فرمایی چی داڅلورسره درجی په یوه سړی کی هم جمع کیدی سی اوداټول داخلی صفتونه دی څکه چی په قرآن کریم کی یی نبی ته دصدیق القاب هم ورکړی دی دحضرت ابراهیم متعلق ارشاد دی اِنَّهٗ كَانَ صِدِّيْقًا نَّبِيًّا اودحضرت یحیٰی ؑ په باره کی راغلی دی وَنَبِيًّا مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ دغه ډول دحضرت عیسیٰ ؑ په اړوند وَكَهْلًا وَّمِنَ الصّٰلِحِيْنَ راغلی دی.

نوددی حاصل دا سوچی که دمفهوم اومعنی په اعتبار سره داڅلور سره صفتونه اودرجی جلاجلادی لیکن دا ټول صفتونه په یوه سړی کی هم جمع کیدیٰ سی ، ددی مثال داسی دی ، لکه مُفسّر، محدّث، فقیه، مؤرخ اومتکلم چی دعلماؤ مختلف صفتونه دی ، لیکن ځینی علمآء داسی هم کیدی سی چی مفسر هم وی ، محدث هم وی ، فقیه هم وی ، او مؤرخ اومتکلم هم ، یالکه څنګه چی ډاکټر، انجینیئر، پیلوټ مختلف صفتونه دی ، مګردا ټوله په یوه سړی کی هم جمع کیدی سی ، البته په عام عُرف کی دا قاعده ده چی په کوم سړی باندی کوم یوصفت غالب وی په هغه نوم سره هغه پیژندل کیږی ، په طبقو باندی کتابونه لیکونکی هم دی په دغه طبقه کی شمیری په دی وجه عام مفسرین فرمایی چی دصدیقینو څخه مراد لوړی مرتبی والا صحابه اودشهیدانو څخه مراد شهیدان دأحد دی او دصالحانو څخه عام نیکان مسلمانان مراد دی.

او امام راغب اصفهانی رحمه الله دا څلور درجی مختلفی درجی مقرری کړی دی په تفسیر بحرمحیط ، روح المعانی اومظهری کی هم دا ذکردی ،یعنی دا چی په دی آیت کی الله مؤمنان په څلورو قسمونوکی

تقسیم کړل او دهریوه دپاره یې درجې اعلی او ادنی مقرری کړی ، اوعامو مسلمانانو ته یې ددې ترغیب ورکړی دی چې په دې کې تریوې درجې هم شاته پاته نسی ، په علمي اوعملي کوششونو سره دې ته درسیدو جد اوجهد دې کوي ، په دې کې نبوّت یوداسې مقام دی چې په جد اوجهد سره هیچاته نسي حاصلیدای، لیکن دانبیاؤو ملگرتیا بیاهم حاصلیدی سی امام راغب رحمه الله فرمایي چې په دې درجو کې ترټولو اوله درجه دانبیاوو ده چې دوی ته دالله ﷻ څخه دقوت کومك حاصل دی اوددې مثال داسې دی لکه یوسړی چې یوشې دنژدې څخه ویني په دې وجه الله ﷻ د دوی په اړوند ارشاد فرمایي ، اَفَتُمٰرُوْنَهٗ عَلٰی مَایَرٰی . النجم : ۱۲

صدیقانو تعریف: دوهمه درجه دصدیقانوده او دا هغه خلگ دي چې په معرفت کې انبیآء علیهم السلام ته نژدې دی او د دوی مثال داسې دی لکه څوك چې یوشی دلیرې څخه ویني ، دحضرت علي رضی الله عنه څخه یوچا پوښتنه وکړه چې آیا تاسې الله ﷻ لیدلی دی؟ ده وفرمایل زه دیوداسې شي عبادت نه سم کولی چې نه یې وینم بیایې وفرمایل چې الله ﷻ خوخلگو په سترگو سره نه لیدلی ، لیکن د دوی زړونو دایمان دحقیقتونو په ذریعه لیدلی دی ، ددې لیدو څخه د حضرت علي رضی الله عنه مراد علمي لیدل دی یعنی علم یې دهغه په موجود والی باندې کامل راغلی دی .

دشهیدانو تعریف : دریمه درجه دشهیدانو ده دا هغه خلگ دي چې مقصود ددلیلونو په ذریعه سره پیژني په مشاهده (مخامخ لیدو) سره نه ، د دوی مثال داسې دی لکه یو سړی چې یو شی په هنداره کې دنژدې څخه ویني ، لکه حضرت حارثه رضی الله عنه فرمایي چې ماته داسې محسوسیږي چې زه دخپل ربّ کریم عرش وینم ، او په حدیث کې په اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَاَنَّكَ تَرَاهُ کې هم دا ډول لیدل مُراد کیدی سی .

دصالحانو تعریف : څلورمه درجه دصالحانوده داهغه خلگ دي چې مقصود دتقلید اوتابعداری په ذریعه پیژني ، د دوی مثال داسې دی لکه څوك چې یو شي په هنداره کې دلیرې څخه ویني ، او په حدیث کې، فَاِنْ لَّمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَاِنَّهٗ يَرَاكَ راغلي دي په دې کې هم دلیدودادرجه مرادکیدی سی دامام راغب اصفهاني رحمه الله ددې تحقیق خلاصه داده چې دادرجې دالله ﷻ دمعرفت درجې دي اودمعرفت دمختلفو درجوپه بنآء باندې درجې مختلفي دي په هرحال دآیت مضمون صفادی په دې کې مسلمانانوته دازیری ورکړل سوچې دالله ﷻ اودهغه رسول ﷺ مکمل حکم منونکي به دلوړو درجو داوسیدونکو سره په جنت کې وي الله ﷻ دې دا محبّت زمونږ دټولو نصیب کړي اومونږ ته دې په دین دمکمل عمل کولو توفیق راکړي . آمین ثم آمین

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا خُذُوْا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوْا ثُبَاتٍ اَوِ انْفِرُوْا جَمِيْعًا ﴿۷۱﴾ وَاِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَّيُبَطِّئَنَّ

ای ایماندارو ! واخلئ خپله وسله ووزئ دلي دلي سی یا ټول په جمع سره ، اوپه تاسې کې ځینې داسې دي

فَاِنْ اَصَابَتْكُمْ مُّصِيْبَةٌ قَالَ قَدْ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيَّ اِذْ لَمْ

چې واپس کیږي به ، بیاکه تاسې ته څه مصیبت ورسیږي ، نووایي چې انعام وکی الله په ما باندې چې زه

كَأَنْ لَّمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهٗ مَوَدَّةٌ ... مَّعَهُمْ شَهِيدًا ﴿٧٢﴾ وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ اللّٰهِ

نه ومه د دوی سره ، او كه ور سيږي تاسی ته فضل دالله دطرفه

لَيَقُولَنَّ كَأَنْ لَّمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهٗ مَوَدَّةٌ يّٰلَيْتَنِي كُنْتُ

نو داسی وايي چي ګويا نه وه په مونږ اوپه تاسی کي څه دوستی ای کاشکي چي زه وای

مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٣﴾ فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ الَّذِينَ

د دوی سره نو پيدا کړی به می وای لوی مراد ، نو په کار دی چي جنګ دی کوی دالله په لاره کی هغه

يَشْرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ ۗ وَمَنْ يُّقَاتِلْ فِي سَبِيلِ

خلق چي خرڅوی ژوند ددنيا په بدله دآخرت ، اوڅوک چي جنګيږي دالله په لاره کی

اللّٰهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾

بيا مړه کړل سی يا غالب سی نومونږ به ورکړو ده لره لوی ثواب .

تفسير: ای ايماندارانو! (دکافرانو په مقابله کی خو) خپل احتياط کوی (يعني ددوی دحملی اوبريد څخه هوښيار اوسی او دجنګ په وخت کي سامان ، وسله ډول او توره هم برابر ساتی) بيا (د دوی سره دجنګ کولو دپاره) جلاجلا يا په جمع باندی (څنګه چي موقع وی) ووزی اوستاسی په جماعت (ټولی) کی (چي ځيني منافقان هم په کی شامليږی) ځيني خلګ داسی دی (مراد ددی څخه منافقان دی) چي په شا کيږی (يعني په جهادکی نه شريکيږی) بياکه تاسی ته کمه حادثه ورسيده (لکه شکست يانور) نو (په خپلونه تلو خوشحاله کيږی) وايي بيشکه الله پرمالوی لوی فضل وکی چي زه ددغو خلګوسره (په جنګ کی) شريك نسوم (کني پرمابه هم دامصيبت راغلی وو) اوکه پرتاسی دالله فضل وسی (يعني فتح اوغنيمت) نوپه داسی ډول باندی (په خود غرضی سره) چي ګواکي په تاسی اوپه دوی کی څه تعلق ګرسره نسته (دمال په فوت کيدو باندی افسوس کوی) وايي چي های څنګه ښه به وای چي زه هم دخلګو سره شريك وای (يعني جهادته تللی وای) نومابه هم ډيره کاميابی پيدا کړی وای (چي مال اودولت به می راوړی وای او خود غرضی اوبی تعلقی ددی وينا څخه ظاهره ده، که نه نو دچا سره چي تعلق وی، دهغه په کاميابی باندی خوهم خلګ خوشحاله کيږی ، داسی نه وی چي پرځان باندی افسوس کوی او دهغه دخوشحالی نوم هم نه اخلی ، الله ﷻ دداسی سړی په حق کی فرمايی چي لويه کاميابی په مفته کی نه پيداکيږی که ددی طالب وی) نوخامخا داسی سړی ته په کار دی چي دالله په لاره کی (يعني دالله ﷻ دکلمی دلوړولوپه نيت سره دی په ايمانی اواخلاقه جذبه يعني مخلص مسلمان دی جوړسی) ددی

(کافرانو) خلګو سره دی وجنګیږی کوم چی آخرت (پریږدی اودهغه) په بدله کی یی ددنیا ژوند اختیار کړی دی (یعنی ددی سړی که دلوی کامیابی حاصلولو شوق وی نوزړه دی برابر کړی ، لاس اوپښی دی وښوروی ، مشقت دی تیرکړی غشو او نیزوته دی سینه ونیسی نو بیادی ګوری چی لویه کامیابی ورته په لاس ورځی اوکه نه ، او دا خو څه مسخری نه دی ، بیاچی کوم سړی دومره مصیبت تیرکړی نو رښتینی کامیابی دهغه ده څکه چی ددنیا کامیابی اول خوهیڅ هم نه ده اوبیا کله وی اوکله نه وی څکه چی که غالب راسی نووی که نه نو نه وی ، او دآخرت کامیابی دکمی چی دداسی سړی دپاره وعده سوی ده ، داسی ده چی عظیمه هم ده ، او په هر حالت کی هم ده څکه چی دهغه قانون دا دی چی) کوم سړی دالله په لاره کی جنګ کوی بیا برابره خبره ده (که مغلوب سی تردی چی) مرکړه سی یاغالب راسی مونږ (په هرحالت کی) ده ته (دآخرت) لوی اجربه ورکړو (چی عظیمه کامیابی هغه ته ویل لائق دی)

دآیتونوتړون: تردی مخکی دالله ﷻ اودهغه درسول ﷺ دحکم دمنلوذکرووو اوس مخ ته په دی آیتونوکی حکم منونکوته ددین دژوندی ساتلو او دالله ﷻ دکلمی دلوړولو دپاره دجهاد حکم ورکړه سوی دی (قرطبی)

معلومات اومسئلې: مهمی فائدی (۱) يٰاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا خُذُوْا حِذْرَكُمْ ، ددی آیت په اوله حصه کی یی دجهاد دپاره دوسلی دراجمع کولوحکم وکی اوپه دوهمه حصه کی یی دجهاد دکولودی څخه یوه خبره خودا معلومه سوه کومه چی یی په ډیرو ځایونوکی واضحه کړی ده چی ظاهری اسباب اختیارول دتوکّل منافی نه دی. دوهمه خبره ورڅخه دا معلومه سوه چی دلته دوسلی دجمع کولوحکم خویی وکی، لیکن دا وعده یی نه ده کړی چی ددی په وجه به تاسی خامخا محفوظ یاست، ددی څخه اشاره دی طرف ته وسوه چی داسبابو اختیارول یوازی دزړه داطمینان دپاره وی که نه فی نفسه په دی کی کومه نفع اونقصان نسته لکه ارشاد دی ، قُلْ لَّنْ يُّصِيْبَنَا اِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَا یعنی ای نبی ! تاسی ووایاست چی مونږ ته څه تکلیف نه رسیږی مګرهغه چی زمونږ دپاره مقدر سوی وی (۲) په دی آیت کی اول خودجهاد دتیاری حکم ورکړل سو ، تردی وروسته ددی دپاره دوتلو طریقه وښوول سوه چی دهغه دپاره یی دوی جملی ذکرکړی یعنی فَانْفِرُوْا ثُبَاتٍ اَوِانْفِرُوْا جَمِيْعًا ثبات دثُبَةٌ جمع ده چی معنی یی کوچنی غوندی جماعت دی چی فوجی ډلګی (سریّه) ورته ویل کیږی یعنی که تاسی دجهاد دپاره ووزی نو یوازی اوځان ته مه وزی ، بلکه دکوچنیو کوچنیو ډلګیو په شکل کی وزی یاډیر (په جمع) دلښکر په صورت کی ځی ، څکه چی یوازی دجنګ دپاره په تلوکی دنقصان قوی احتمال دی اودښمن دداسی موقعی څخه پوره پوره فائده اخیستی سی.

داتعلیم خودجهاد په موقع مسلمانانوته ورکړل سوی دی ، لیکن په عامو حالاتوکی هم دشریعت داتعلیم دی چی یوازی دی سفر نه کوی، لکه چی په یوه حدیث کی یوازی مسافرته یوشیطان ویل سوی دی او دوو مسافرانوته دوه شیطانان اودروته یی جماعت ویلی دی ، دغه ډول په یوه بل حدیث کی ارشاد دی.

خَيْرُ الصَّحَابَةِ اَرْبَعَةٌ وَّخَيْرُ السَّرَايَا اَرْبَعُ مِائَةٍ وَّخَيْرُ الْجُيُوْشِ اَرْبَعَةُ الآفٍ (رواه الطبرانی، بحواله مشکوٰة)

یعنی ښه ملګری څلور دی اوښه فوجی ډلګی څلورسوه ده اوښه لښکر څلور زره کسان دی.

(۳) وَاِنَّ مِنْكُمْ . ددی آیت څخه په ظاهره دا معلومیږی چی داهم مؤمنانوته خطاب دی لیکن مخ ته چی کوم صفتونه بیان کړه سوی دی دغه دمؤمنانو نه سی کیدی ، په دی وجه علاّمه قرطبی رحمه الله فرمایی چی

دي ځخه مراد منافقان دي دوی به چي کله په ظاهره دمسلمانيدو دعوی کولی ، په دي وجه په خطاب کي دوی ته دمسلمانانو يوجماعت وويل سو .

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ

او تاسي ته څه وسوه چي نه جنګيږي دالله په لار کي او دهغو دپاره چي مغلوب دي

الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا

سړي اوښځي اوبچي کوم چي وايي ای ربه زمونږ اوباسی مونږ

مِنْ هَٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا

ددې کلي ځخه چي ظالمان دي خلق ددې او کړه زمونږ دپاره دخپل طرف ځخه څوك مددګار

وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا ﴿٧٥﴾ الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ

او کړي زمونږ دپاره دخپل طرف ځخه امداد کوونکی ، کوم خلق چي ايماندار دي نو جنګيږي

فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ

دالله په لاره کي ، او کوم چي کافران دي ،نو جنګ کوي په لاره دشيطان کي

فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾

نو جنګ کوي تاسي دشيطان دملګرو سره ، بيشکه فريب دشيطان کمزوري دی .

لنډتفسير: اوستاسي سره څه عذردی چي تاسي جهادنه کوی (سره ددی چي قوی ضرورت يي موجود دی ځکه چي دا جهاد) دالله په لاره کی (دی يعنی دالله ﷻ دکلمي دلوړولو دپاره دی او ددی اهتمام ضروری دی) او (ددی دين دلوړ ساتلو دنښانو ځخه ديوی خاصی نښانی ضرورت هم په وړاندی دی او هغه دا چي) دکمزورو (ايماندارو) په خاطر (هم دا جنګ کول ضروری دی چي دکفارو دظلم دپنجي ځخه خلاص سی) په کومو (عاجزانو) کي چي څه نارينه دی څه ښځي دي اوڅه کوچنيان دي کم چي (دکفارو ځخه تنګ سوی دی) دعاګانی کوی چي ای زمونږ پروردګاره مونږ (په يوډول) ددی کلی ځخه (يعنی مکّی ځخه چي زمونږ دپاره جيل خانه جوړه سويده) وباسی دباندی دکم اوسيدونکی چي سخت ظالمان دی (چي پرمونږيي يو آفت راغورخولی دی) اوزمونږ دپاره دغيبو ځخه يوکومك کوونکی راوليږی (چي زمونږ کومك وکی اوددی ظالمانو دپنجي ځخه مونږ خلاص کړی) کم خلګ چي پوخ ايمان لرونکی دی (دوی چي داحکمونه واوری) دالله په لاره کی (يعنی داسلام دغلبی په قصد سره) جهاد کوی او کوم خلګ (د دوی

په مقابله کی، چی کافران دی دوی دشیطان په لاره کی (یعنی دکفر دغلبی په قصد سره) جنګ کوی (او
ښکاره خبره ده چی په دی دواړو کی به دالله ﷻ کومک دایماندارو سره وی ، نوکله چی دایماندارو سره
دالله ﷻ کومک دی) نو(ای ایماندارانو) تاسی دشیطان دملګرو سره (یعنی دکافرانو سره کوم چی دالله ﷻ
دکومک څخه محرومه دی) جهادی کوی (اوکه څه هم هغوی دخپلی غلبی دپاره مختلف تدبیرونه کوی
لیکن) په واقع کی (دغه شیطانی تدبیرونه دی چی شیطان ددی کفر دتدبیرونو حکم کوی) شیطانی تدبیر
(په خپله) بی کاره کوی (ځکه چی په دی کی غیبی کومک نه وی اوکه چیری یووار اونیم هم غلبه پیداکی
نودادوی ته یوڅو ورځی مهلت ورکول دی، نوکوم غیبی کومک چی دمؤمنانو سره دی ددوی دغه تدبیر
به دهغه څه مقابله وکړی ؟) لنډه دا ده چی ضرورت یی هم دی ، او وعده دکومک هم ده ، نوبیاعذرڅه
دی؟ په دی وجه مکرر تاکید وسو)

معلومات اومسئلي

(دمظلوم فریادرسي داسلام یوه مهمه فریضه ده)

په مکه کی داسی کمزوری مسلمانان پاته سوی وه چی دبدن دکمزوری اودسامان دلږوالی په وجه یی
هجرت نه وکړای سوای او وروسته بیاکافرانو هم دوی نه پریښوول اوقسم قسم تکلیفونه یی ورته رسول
چی داخلګ داسلام څخه بیرته راوګرځی ، په دی حضراتو کی دځینو نومونه هم په تفسیرونو کی ذکر دی
مثلاً ابن عباس ﷺ او د دوی مور بی بی ، سلمه بن هشام، ولید بن ولید اوابوجندل بن سهل (قرطبی) دی
حضراتودخپل ایمان دپوخوالی په وجه ددوی ظلمونه زغمل اوپه اسلام باندی ښه کلك ولاړوه البته دالله ﷻ
څخه به یی ددی مصیبتونو څخه دخلاصی دپاره دُعاګانی برابری کولی آخرالله ﷻ ددوی دُعاقبوله کړه
اومسلمانانو ته یی حکم وکی چی جهاد دی وکړی اودوی دی دکافرانو دزور اوزیاتی څخه خلاص کړی.
په دی آیت کی مؤمنانو الله ﷻ ته ددو خبرو درخواست کړی وو، یوداچی مونږ ددی کلی څخه وباسی
(دلته دکلی څخه مراد مکه ده) دوهم دا چی زمونږ دپاره یوڅوك ساتونکی اوکومك کوونکی راولیږی ،
نو الله ﷻ د دوی دا دواړی خبری قبولی کړی ، داسی چی ځینوته یی ددغه ځای څخه دوتلو موقعی په
لاس ورکړی چی په دی سره ددوی اوله خبره پوره سوه ځینی دالته پاته سول تردی چی مکی فتح سوه
نونبی کریم ﷺ عتاب بن اسید ﷺ ددوی سرپرست مقررکی چی ده دغه مظلومان دظالمانو دپنجو څخه
خلاص آزادکړل او دغه دول ددوی دوهمه خبره هم پوره سوه، په دی آیت کی په صفا لفظونو کی دجنګ
دحکم ورکولو پرځای قرآن کریم دا الفاظ اختیار کړل ، مَالَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ په دی کی دی طرف ته هم اشاره ده
چی په داسی حالاتو کی جنګ اوجهاد یو طبعی اوفطری فریضه ده (یعنی انسان طبعًا دی ته مجبوره وی)
چی ددی نه کول دښه سړی دشان څخه ډیره لیری خبره ده .

(دالله ﷻ څخه ددعا غوښتل دټولو مصیبتونو ډیر ښه علاج دی)

په آیت ، يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا سره یی داوښوله چی دجنګ دحکم کولو یوسبب دهغو کمزور مسلمانانو
نارینه وو او ښځینه وو دُعاوه چی دهغی قبول والی یی مسلمانانو ته دجهاد دحکم په کولو سره وکی ،
او د دوی دمصیبتونو فورًا خاتمه وسوه .

(جنګ خو ټول کوي ليکن په دې کې دمؤمن او کافر مقصدونه جلا جلا وي)

اَلَّذِيْنَ يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ الخ په دې آيت کې وښوول شوه چې مؤمنان دالله ﷻ په لاره کې جنګيږي او کافران دشيطان په لاره کې ، ددې څخه صفا ښکاره ده چې دمؤمن دجد اوجهد مقصد يوازې داوي چې په دنياکې دې دخداى ﷻ قانون رواج وي اودالله ﷻ حکم دې لوړ وي ، ځکه چې الله ﷻ دټولومخلوقاتو مالك دى او دده قانون خالص په انصاف باندې بنآء دى اوکله چې دانصاف حکومت قآئم سي نوامن به قآئم وي ددنيا دامن دپاره داضروري ده چې په دنياکې دې هغه قانون جاري وي کوم چې دخداى ﷻ قانون دى نو په دې وجه کامل مؤمن چې کله جنګ کوي نودده په وړاندې هم دامقصدوي ، ليکن ددې په مقابله کې دکفارو غوښتنه داوي چې کفر دې جاري وي اوکفردې غالب وي اوشيطاني قوتونه دې پر قدرت باندې قبضه کوونکې وي، چې په دنياکې کفر اوشرك ښه وچليږي اوکله چې کفر اوشرك دشيطان لارې دي نوپه دې وجه کافران دشيطان په کارکې دده کومك کوي .

(دشيطان تدبير ضعيف دى)

اِنَّ كَيْدَ الشَّيْطٰنِ كَانَ ضَعِيْفًا : په دې آيت کې وښوول سوه، چې دشيطان تدبيرونه بې کاره اوکمزوري دي ، په دې وجه دا دمؤمنانو هيڅ نه سي خرابولى ، نومؤمنانو ته په کار دي چې دشيطان ددوستانو يعنې کافرانو سره په جنګ کولوکې سُستي نه کوي ، ځکه چې ددوى کومکي الله ﷻ دى اوکافرانو ته به دشيطان تدبير هيڅ فآئده ورنه کړي لکه چې په جنګ بدر کې داسې وسول چې اول شيطان دکافرانوپه مخکې لوبې لوبې لاپې کولې اودوى ته يې مکمل يقين ورکې چې لَاغَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ نن ورځ تاسې هيڅوك نه سي مغلوب کولى ځکه چې ، اِنِّيْ جَارٌ لَّكُمْ (يعنې زه ستاسې کومکي يم) زه به دخپل ټول لښکر سره ستاسې کومك کوم ، کله چې جنګ شروع سونودې دخپل لښکرسره که څه هم ورمخ ته سو ليکن کله چې ده وليدل چې دمسلمانانو دکومك دپاره ملائکې راورسيدې نوده خپل تدبير ناکامه وليدى اوپه شايې تښتيدل شروع کړل ، او خپلو دوستانو يعنې کافرانوته يې وويل ، اِنِّيْ بَرِيْٓءٌ مِّنْكُمْ، اِنِّيْ اَرٰى مَالَا تَرَوْنَ اِنِّيْٓ اَخَافُ اللّٰهَ، وَاللّٰهُ شَدِيْدُ الْعِقَابِ (زه ستاسې څخه بيزاره يم، ځکه چې زه هغه څه وينم چې تاسې يې نه سي ليداى (يعنې دملائکو لښکر) زه دالله ﷻ څخه بيريږم ، ځکه چې هغه سخت عذاب ورکوونکى دى (مظهري) په دې آيت کې يې دشيطان تدبيرته چې کوم ضعيف ويلى دئ په دې وجه ددې آيت څخه دوه شرطونه هم معلوم سول، يو دا چې هغه سړى دچاپه مقابله کې چې شيطان تدبيرکوي مسلمان وي ، او دوهم دا چې دده دغه کار خاص دالله ﷻ دپاره وي ، کوم دنياوي يانفساني غرض په کې نه وي ، اول شرط د اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا څخه اودوهم شرط د يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ څخه معلوم سو که په دې شرطونو کې يو فوت سي نوبيا ضروري نه ده چې دشيطان تدبيردې دده په مقابله کې کمزوري وي.

حضرت ابن عباس ﷺ فرمايي (چې کله تاسي شيطان ووينې نوبغير دکمې بيرې ترخې څخه وربان‌دې حمله کوي ، بيايې دا آيت تلاوت کې ، اِنَّ كَيْدَ الشَّيْطٰنِ كَانَ ضَعِيْفًا (احکام القرطبي للسيوطي)

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ قِيْلَ لَهُمْ كُفُّوْٓا اَيْدِيَكُمْ وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ

آيا تا ونه ليدل هغه خلق چاته چې حکم سوى وو چې خپل لاسونه بند ساتئ اوقائم ساتئ لمونځ

وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ ۚ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ اِذَا فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ

او ورکوی زکوٰة نو کله چی حکم وسو دوی ته دجنگ کولو نو په دغه وخت کی یو جماعت

يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللّٰهِ اَوْ اَشَدَّ خَشْيَةً ۚ وَقَالُوْا رَبَّنَا

د دوی بیریدی دخلقو څخه په شان دبیری دالله ﷻ څخه یا ددې څخه هم زیاته بیره ، او وې ویل ای زموږ ربه

لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ ۚ لَوْلَآ اَخَّرْتَنَآ اِلٰٓى اَجَلٍ قَرِيْبٍ ؕ

ولی دې فرض کی پر موږ جنگ ، ولی دی نه پاته کولو موږ ، دلږ وخت پوری

قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيْلٌ ۚ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقٰى ۫ وَ

او وایه چی فائده ددنیا لږ ده او آخرت غوره دی دپرهیزگارانو دپاره ،

لَا تُظْلَمُوْنَ فَتِيْلًا ﴿۷۷﴾ اَيْنَ مَا تَكُوْنُوْا يُدْرِكْكُّمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ

او ستاسی حق به پاته نه کړل سی ددخرما دخور برابر ، کوم ځای کی چی تاسی یاست وبه نیسی تاسی مرگ که

فِيْ بُرُوْجٍ مُّشَيَّدَةٍ ؕ وَاِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَّقُوْلُوْا هٰذِهٖ مِنْ

څه هم تاسی یاست ، په مضبوطو قلاگانو کی ، اوکه ورسیږي دی خلقو ته نیکی نو وایی دا

عِنْدِ اللّٰهِ ۚ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَّقُوْلُوْا هٰذِهٖ مِنْ عِنْدِكَ ؕ

دالله دطرف څخه ده ، اوکه ورسیږي خلقو ته څه بدی نو وایی چی دا ستا دطرف څخه ده ،

قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ ؕ فَمَالِ هٰٓؤُلَآءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُوْنَ

او وایه چی دا ټول دالله دطرف څخه دی نو څه حال دی ددې خلقو هیڅکله نه دی دوی

يَفْقَهُوْنَ حَدِيْثًا ﴿۷۸﴾ مَآ اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ ۫ وَمَآ

چی پوه سی په خبره ، هغه چی رسیږي تا ته څه نیکی نو دالله دطرف څخه ده او څه چی

اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَّفْسِكَ ؕ وَاَرْسَلْنٰكَ لِلنَّاسِ رَسُوْلًا ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيْدًا ﴿۷۹﴾

رسیږي تا ته بده نو ستا دنفس دطرف څخه ده ،او موږ لیږلی دی تا ته پیغام رسونکی خلقو ته او الله پوره دی مخامخ لیدونکی

تفسیر: (ای مخاطبه) ولی تاهغه خلک ونه لیدل (چی دجهاد دحکم ترنازلیدو مخکی خویی دجنگ کولو داسی خواهش وو چی) دوی ته (دمنع کولو دپاره) داویل سوی وه چی (اوس) خپل لاسونه (دجنگ څخه) بندساتی. او (کوم کوم حکمونه چی تاسی ته سوی دی، په هغه کی اخته اوسی. مثلاً) دلمونځونو پابندی کوی اوزکوة ورکوی (یاخودا حالت وو اویا) بیاپردوی باندی جهاد کول فرض کړه سونوځه حال یی سوچی په دوی کی ځینی ځینی خلک (دمخالفو) خلکوڅخه (طبعًا) داسی بیریدل (چی مونږبه قتل کړی) لکه (څوک) چی دالله ﷻ څخه بیریږی بلکه تردی هم زیاته بیره (دزیاتی بیری دوی معناوی کیدی سی یوه داچی اکثره دالله ﷻ څخه بیره عقلاً وی اوددښمن څخه بیره طبعًا وی او قاعده داده چی طبعی حالت ترعقلی حالت سخت وی، دوهمه داچی لکه څنګه دخدای ﷻ څخه بیره ده نودغه ډول ورځخه درحمت اُمید هم دی اودکافر دښمن څخه خو دضرر بیره اوبیره ده اوکله چی دابیره طبعی وه نوځکه ګناه نه سوه) او (یادجهاد دحکم دوروسته کولو په آرزوکی) داسی یی وویل (برابره خبره ده که په ژبه سره وی اوکه په زړه سره او دخدای ﷻ په علم کی خودژبی وینا اودزړه وینا برابری دی) چی ای زمونږ پروردګاره تا اوس پرمونږ جهاد ولی فرض کی، مونږ ته به دی (دخپلی مهربانی په وجه) لږه نوره موده مهلت راکړی وای (نو لږ په بی فکری سره به مونږ خپل ضرورتونه پوره کړی وای اوکله چی داعرض په ډول داعتراض یاد انکارنه وو، ځکه ګناه نسوه ، مخ ته ددی جواب فرمایی چی ای محمد ﷺ تاسی ووایاست چی ددنیا څخه فائده اخیستل (دکمی دپاره چی تاسی دمهلت آرزوکوی) محضی یوڅو ورځی دی او آخرت (چی دپیداکولو اعلی ذریعه یی جهاد دی) په هرډول سره ښه دی (مګر هغه) دهغه چادپاره (دی) څوک چی دالله ﷻ دمخالفت څخه خلاص سو (ځکه چی که دکفرپه وجه یی مخالفت وکی نودده دپاره نو دآخرت سامان هیڅ هم نسته اوکه ګناه یی وکړه نوداعلی درجی څخه به محرومه سی) اوپرتاسی به یوه ذرّه ظلم ونه کړه سی (یعنی خومره عملونه چی وی دهغی پوره پوره ثواب به ورته ورسیږی نوبیادجهاد په شان دعمل څخه ولی ځانونه محروم کوی اوکه جهاد موهم ونه کی نوپر مقرر وخت باندی به دمرګ څخه خلاص سئ نیخکله نه، ځکه چی دمرګ خودا حال دی چی) تاسی هرځای چی یاست هلته به مرګ تاسی رانیسی که څهم په پخو محکمو قلاګانوکی (ولی نه) یاست (مقصد دادی چی کله چی مرګ پرخپل مقرر وخت باندی خامخا راځی اوپه مرګ سره به یووخت دا دنیا پاته کیږی نو آخرت ته ولی خالی لاسونه ولاړ سو، بلکه دعقل خبره خو دا ده چی (یو څو ورځی محنت پاته تول عمر خندا) اوکه چیری دوی (منافقانو) ته کومه حالت وروړاندی سی (لکه فتح اوکامیابی) نو وایی چی دا دالله ﷻ دطرفه څخه (اتفاقی) وسوه (که نومسلمانانو خو ددی دپاره هیڅ تدبیر هم نه دی کړی) اوکه دوی ته کوم بدحالت وروړاندی سی (لکه جهادکی مرګ یاقتل) نو (ای محمد ﷺ نعوذ بالله ستاپه نسبت باندی) وایی چی داستا (او دمسلمانانو دبی تدبیری) په وجه سره ده (کنی چی په آرامه په کورونو کی ناست وای نو ولی به په دی مصیبتکی پریوتو) تاسی ورته ووایاست چی (زما په دی کی یوه ذرّه دخل هم نسته بلکه) هرڅه (ښه اوبد) د ﷻ دطرف څخه دی (که څه هم یوپه واسطه سره دی اوبل بی له واسطی څخه دی لکه چی تفصیل ، راروان دی چی حاصل یی دادی چی نعمت خو یوازی دالله ﷻ په فضل سره بی له واسطی

دعمل څخه دی، اومصیبت په واسطه دبدو عملونو دبندګانو دالله ﷻ دعدل څخه دی ، نوتاسي چي په
کوم مصیبت کی زما دخل ګنی، په واقع کی ستاسی دبدو عملونوپه دی کی دخل دی، لکه په اُحدکی
چی دشکست په اسبابوکی تیر سوي دی ، او دا خبره ډیره ظاهره ده ، که بنده لږ هم فکر وکړی نو
ترخوشحالی مخکی کوم نیك عمل به ددومره درجی پیدانه کی بلکه دابه ثابته سی چی دا یوازی دالله
ﷻ فضل دی اوتربدحالی مخکی به خامخا کوم عمل داسی پیداکی چی دهغه سزابه تردی هم زیاته وی
نوچی کله داخبره ښکاره ده) نوپه دی (بی عقلو) خلګو څه وسوه چی په خبره باندی ګرسره پوهیږی نه
(اوکه پوه سی نوڅه ؟ اوهغه تفصیل دادی چی) ای انسانه ! تاته چی څه خوشحالی مخ ته راځی نودا
یوازی دالله ﷻ دطرف څخه (مهربانی) ده اوکومه بدحالی چی مخ ته درته راځی نوهغه ستاد(بدو
عملونود) دسببه څخه ده (نودی بدحالی ته دشریعت په احکامو دعمل کولو نتیجه ویل یایی دشارع
طرف ته نسبت کول پوره جهالت دی ، لکه چی منافقانوبه جهاد اودجهاد دامام طرف ته ددی نسبت کوی
او مونږته دټولو خلګوطرف ته پیغمبر جوړ کړی ولیږلی او (که څوك منافق، کافر انکار کوی نودهغه په
انکار سره نبوّت نه سی لیری کیدی ځکه چی) الله ﷻ (ستادرسالت) پوره شاهد دی (چی ددی قولی
اوفعلی شهادت یی ورکړی دی ، قولی شهادت لکه داکلمه: وَأَرْسَلْنٰكَ سوه ، اوفعلی شهادت معجزی
دی چی دنبوّت دثابتولو دپاره یی تاته درکړی دی)

معلومات اومسئلې: شانِ نزول: أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ : په مکّه کی ترهجرت مخکی به کافرانو
مسلمانان ډیر آزارول مسلمانان دحضورﷺ په خدمت کی حاضر سول ، شکایت یی کوی او رخصت یی
غوښتی چی مونږ دکفارو سره جنګ وکو او د دوی څخه ددی خپل ظلم بدله واخلو، خو ده به مسلمانان
دجنګ څخه منع کول ، چی ماته دجنګ حکم نسته، بلکه دصبر اومعافی حکم دی ، اوفرمایل به یی چ
دلمانځه اوزکوٰة کوم حکم چی تاسی ته سوی دی هغه برابر کوی ځکه چی ترڅو پوری انسان دخدای
په اطاعت (حکم منلو) کی په خپل نفس باندی دجهاد کولو اودبدنی تکلیفونو سره اموخته سوی نه،
او دخپل مال په خرڅ کولو باندی عادت سوی نه وی نوده ته جهاد کول اودخپل روح ورکول ډیر ګرازی
دا خبره مسلمانانو قبوله کړی وه بیا تر هجرت وروسته کله چی مسلمانانوته دجهاد حکم وسو نو دوی ته
خوشحالیدل په کار وه ، چی زمونږ غوښتنه قبوله سوه، لیکن ځینی کچه مسلمانان دکافرانو دجنګ
څخه داسی بیریدل لکه څنګه چی دالله ﷻ دعذاب څخه بیره په کار ده یاتردی هم زیات اوآرزوګانی یی
شروع کړی چی لږی ورځی نوری دجنګ حکم نه وی راغلی اومونږ ژوندی اوسیدی نو ښه به وای ه دی
دغه آیت نازل سو (روح المعانی)

(دجهاد دحکم په نازلیدو باندی دمسلمانانو دطرفه څخه دمهلت آرزوګاني ولې وسوی)

دجهاد په حکم باندی دمسلمانانو دطرف څخه دمهلت آرزوپه حقیقت کی څه اعتراض نه، بلکه
خوندوره ګیله وه ، ددی وجه داوه چی عادت داسی وی چی کله چی سړی ډیری تنګی اوتکلیف ته
ورسیږی نو دده جذبات را پورته سی نو په داسی وخت کی بدل اخیستل ډیر آسانه وی ، لیږ دآرام او
راحت په وخت کی دده طبیعت جنګ ته تیار نه وی، دایو انسانی خواهش دی ، نوکله چی مسلمانان

په مکه کی وه نودغه وخت دکفارو دضررونو څخه تنگ سوی وه ، دجهاد دحکم آرزویی کوله لیکن کله
چی مدینی ته راغلل او دوی ته سکون او آرام حاصل سو، نو په داسی صورت کی چی دجنگ حکم وسو
نو دغه وخت ددوی پخوانی جذبه کمه سوی وه اوددوی په زړونوکی هغه جوش اوخروش نه وو پاته
سوی ، په دی وجه دوی یوازی یوه آرزو وکړه چی که داوخت دجهاد حکم نه وای سوی نوښه به وای ، دا
آرزو اعتراض ګڼل اودغه مسلمانانوته دګناه نسبت کول صحیح نه دی خودا تقریر هلته دی چی که دوی
ددی ګلی اظهارپه ژبه سره هم کړی وی، لیکن که په ژبه سره یی نه وی کړی یوازی په زړه کی یی وسوسه
پیدا سوی وی نودزړه وسوسه خو ګرسره شریعت ګناه نه ده شمیرلی، دلته دادواړه احتماله سته، اودآیت
دلفظ قَالُوا څخه داشك کول نه دی پکارچی دوی په ژبه سره هم اظهاری کړی وو ځکه چی ددی دامعنی
کیدی سی چی دوی په خپل زړه کی ویلی وه (بیان القرآن مخلصاً)
دځینو مفسرینوپه نزد دآیت تعلق دمؤمنانوسره نه دی ، بلکه دمنافقانو سره دی، نوپه دی صورت کی
خو هیڅ قسم اشکال نه پاته کیږی (تفسیر کبیر)

(دملك تر اصلاح دنفس اصلاح مخکي ده)

اَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ الله ﷻ اول دلمانځه اوزکوة حکمونه بیان کړل چی دنفس داصلاح سببونه دی ،
یعنی ددی په ذریعه ظلم اوزیاتی ختمیږی او په ملك کی امن اوامان قائمیږی ، ددی څخه معلومه سوه
چی انسان لره دنورو تراصلاح مخکی اول خپله اصلاح پکار ده نودارنګه ددی درجی په اعتبار سره هم
داول قسم حکم فرضِ عین دی اوددوهم دافرض کفایه چی ددی څخه دنفس داصلاح اهمیّت اومخکی
والی ښکاره دی (مظهری)

(ددنیا اوآخرت په نعمتونوکي فرق)

په آیت کی یی ددنیا دنعمتونو په مقابله کی دآخرت نعمتونوته ښه او بهتر ویلی دی ، ددی دالاندینی
څو وجهی دی .

۱. ددنیا نعمتونه لږ اودآخرت نعمتونه ډیر دی .
۲. ددنیا نعمتونه ختمیدونکی دی اود آخرت دا باقی پاته کیدونکی دی .
۳. ددنیا دنعمتونو سره قسم قسم پریشانی دی اودآخرت نعمتونه ددی پریشانیو څخه پاك دی .
۴. ددنیادنعمتونو حاصلیدل یقینی نه دی اود آخرت نعمتونه به هریوه متقی ته یقیناً ورسیږی (تفسیر کبیر)

وَلَا خَيْرَ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ ******** مِنَ اللهِ فِيْ دَارِ الْمُقَامِ نَصِيْبُ
فَاِنْ تُعْجِبُ الدُّنْيَا رِجَالاً فَاِنَّهَا ******** مَتَاعٌ قَلِيْلٌ وَالزَّوَالُ قَرِيْبُ

یعنی په دی فانی دنیاکی دداسی سړی دپاره هیڅ خیرنسته دچادپاره چی دالله ﷻ دطرف څخه په هغه همیشه پاته
کیدونکی کور یعنی په آخرت کی څه ځای نه وی ، بیاکه دا دنیا ځینی خلګ په ځان باندی مئین کړی نو خبردار
چی دا دنیا لږ سامان دی او زوال یی ډیر نژدی دی ، یعنی دسترګو پټیدل دی او آخرت مخ ته راتلل دی .
یوه عبرتناکه واقعه: اَيْنَ مَاتَكُوْنُوْا يُدْرِكْكُّمُ الْمَوْتُ الخ ، الله ﷻ په دی آیت سره دجهاد څخه دپاته کیدونکو ددی
شبهی ازاله وکړه یعنی داشبهه یی په لیری کړه چی شاید دجهاد څخه پاته سی نودمرګ څخه به هم
خلاص سی په دی وجه یی وفرمایل چی مرګ به یوه ورځ خامخا راځی تاسی هرځای یاست هلته به مری

نو چی خبره داسی ده نو ستاسی دجهاد څخه ځان پاته کول بیکاره دی .

حافظ ابن کثیر رحمه الله ددی آیت په اړوند یوه عبرتناکه واقعه په روایت دابن جریر رحمه الله اوابن حاتم رحمه الله دمجاهد رحمه الله څخه لیکلی ده چی په مخکنیو امتونوکی یوه ښځه وه ، ددی چی کله دکوچنی پیداکیدو وخت شروع سو اولی ساعت وروسته یی کوچنی وسو نودی خپل نوکر داور راوړلو دپاره ولیږی، دی چی ددروازی څخه راووتی نوناڅاپه یو سړی رابنکاره سو او پوښتنه یی وکړه چی ددی ښځی څنګه کوچنی وسو؟ نوکر جواب ورکی چی یوه انجلی پیدا سوه ، نودی سړی وویل چی ته دا خبره په یادلره چی دا انجلی به دسلو ۱۰۰ نارینه وو سره زنا کوی اوپه آخرکی به دیوه جولاګی (عنکبوت) دلاسه مری ، دی نوکرچی دا خبره واوریده نوبیرته راوګرځیدی اوپه دستی یی یوه چاړه راواخیستله اوددی انجلی نس یی ورڅیری کی، اوفکر یی وکی چی اوس به دامړه وی او ولاړی وتښتیدی ، لیکن دانجلی مور ددی انجلی نس وروګنډی او آخر دغه انجلی ځوانه سوه او ښایسته دومره وه چی په دغه ښارکی بی مثله وه، بلی خواته هغه نوکر ددریاب پرلاره ولاړی او وتښتیدی، او ډیره زمانه یی مال اودولت وګټی اوبیا دواده کولو دپاره بیرته دی ښارته راغی اودلته یی دیوی بوډی سره شناخت سو نوهغی ته یی وویل چی زه دداسی انجلی سره واده کول غواړم چی ترهغی زیاته ښایسته په دی ښارکی بله نه وی ، دغی ښځی ورته وویل چی تر فلانکی انجلی ښایسته په دی ښارکی بله نسته، ته دهغی سره واده وکړه ، ده کوشش وکی اوآخرچی دهغی سره یی واده سو نوهغه انجلی ددی سړی څخه پوښتنه وکړه چی ته څوك یی؟ اوپه کوم ځای کی اوسی ؟ دی سړی ورته وویل چی زه ددی ښار اوسیدونکی یم لیکن دیوی انجلی نس می څیری کړی وو اوتښتیدلی وم ، پوره واقعه یی ورته بیان وکړه ، چی دا یی واوریدل نو دی ورته وویل چی هغه انجلی زه یم اوخپل نس یی ورته وښووی چی نښانی پرموجودی وی چی سړی داولیدل نو وی ویل چی که ته هغه ښځه یی نوستاپه اړوند دوی خبری نوری دی یوه داچی ته به دسلو ۱۰۰ سړیانوسره زنا کوی نودی ښځی اقرار وکی چی هوا زما څخه داسی سوی دی ، لیکن شمیر یی راته په یادنه دی ، سړی وویل شمیریی سل ۱۰۰ دی دوهمه خبره دا ده چی ته به دجولاګی څخه مری. سړی ددی دپاره یوعالیشان محل تیارکی داسی چی دجولاګی دزالګی ګرسره په کی کوم نوم اونښان نه وو ، یوه ورځ دواړه په دغه محل کی پراته وه چی پردیوال باندی یی جولاګی ولیدی ، ښځی وویل چی هغه جولاګی دادی چی ته ماورڅخه بیروی سړی وویل چی هوا دادی ، نو دا ښځه پدستی ولاړه سوه چی دی خوبه زه اوس لامرګرم اوجولاګی یی لاندی راارتاوکی اوپه پښوسره یی پرمخکه ومښی چی ښه مرسی جولاګی خو مړ سو لیکن دهغه دزهرو څاڅکی ددی په پښو اونوکانو کی پریوتل اودا دهغه څخه مړه سوه (ابن کثیر رحمه الله)

داښځه په صفا سُتره اوعالیشان محل کی ناڅاپه دیوه جولاګی دذریعه سره هلاکه سوه (اوچی وخت یی نه وو پوره نو دنس دڅیرلو څخه نسوه مړه) اوبل ددی په مقابله کی ډیر داسی خلګ دی چی تول عمر یی په جنګونوکی تیر سوی دی، اوهلته مړه نه دی ، حضرت خالد بن ولید رضی الله عنه چی داسلام سپاهی اومشهور قوماندان دی ، تول عمر دشهادت په ارمان کی په جهاد کی مشغول وو اوپه زرګونو کافران یی وژلی دی

او په ډیرو خطرناکو موقعو باندې ورغلي دي او همیشه به یې دا آرزو کوله چې زما مرګ دې دښمنو په شان په کټ کې نه وي بلکه دیوه بهادر سپاهي په شان دې دجهاد په میدان کې وي ، خو آخر دده مرګ په بستره کې راغی ، ددې څخه معلومه سوه چې دژوند او مرګ نظام الله ﷻ په خپل لاس کې ساتلی دی کله چې هغه وغواړي نو دخوب په بستري باندې یې دجولاګی دلاسه وژنی او چې څه خلاصول یې غواړي نو دتورو دګرپ او کړوپ په مینځ کې یې ساتي .

(پوخ او محکمه کور آبادول دتوکّل خلاف نه دي)

وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشَيَّدَةٍ : په دې آیت کې وویل سوه چې مرګ به تاسې ته پرهرحال باندې راسي که څه هم چې تاسې په محکمو محلونو کې یاست ، ددې څخه معلومه سوه چې داوسیدو ، مال او اسباب دحفاظت دپاره محکمه او ښایسته کور جوړول دتوکل څخه خلاف نه دي او نه دشریعت څخه خلاف دي (قرطبی)

(انسان ته نعمت خاص دالله ﷻ په فضل رسیږي)

مَا اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ : دلته دحسنة څخه مراد نعمت دی (مظهری) په دې آیت سره یې اشاره دې خبرې ته وکړه چې انسان ته کوم نعمت رسیږي دادده څه حق نه وي بلکه خاص دالله ﷻ فضل وي انسان برابره خبره ده هرځو مره عبادت چې کوي ، په دې سره دې دنعمت مستحق کیدی نه سي ، ځکه چې دعبادت توفیق هم دالله ﷻ دطرفه څخه وي ، او بیا دالله ﷻ نعمتونه خو بې حسابه دي په دې لږ غونډې محدود عبادت او طاعت سره څنګه حاصلیدی سي؟ او بیا خاص چې زمونږ عبادت هم دربّ العٰلمین دباچهي لائق نه وي . په یوه حدیث کې نبي کریم فرمایي .

مَا اَحَدٌ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ اِلاَّ بِرَحْمَةِ اللّٰهِ قِيْلَ وَلاَ اَنْتَ يَارَسُوْلَ اللّٰهِ قَالَ وَلاَ اَنَا (متفق علیه، بحواله مظهری)

یعنی ماسوا دالله ﷻ درحمت څخه یو سړی جنت ته نه سي تلی ، را وي عرض وکی چې تاسې هم یارسول الله ! وې فرمایل چې هو! زه هم نه سم تلی .

(مصیبت دانسان دبد عمل نتیجه ده)

وَمَا اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَّفْسِكَ : دلته دسَیِّئَة څخه مراد مصیبت دی (مظهری) دمصیبت پیدا کوونکی که څه هم الله ﷻ دی لیکن ددې سبب په خپله دانسان بدعملونه وي ، اوس که دا انسان کافر دی ، نو ده ته چې په دنیاکې کوم مصیبت راځي ، نو دا دده دپاره ددې عذاب یومعمولي ډول نمونه ده او د آخرت عذاب یې ډیر زیات دی ، او که دې مؤمن دی نو دده دپاره مصیبتونه او تکلیفونه دده دګناهونو کفاره کیږي ، دآخرت دنجات (خلاصون) سبب یې جوړیږي ، لکه په یوه حدیث کې حضور فرمایي .

مَامِنْ مُّصِيْبَةٍ تُصِيْبُ الْمُسْلِمَ اِلاَّ كَفَّرَ اللّٰهُ عَنْهَا بِهَا عَنْهُ حَتّٰى الشَّوْكَةَ يُشَاكُهَا (ترمذی بحواله مظهری)

یعنی یو مصیبت داسې نسته چې یومسلمان ته ورسیږي، مګر دده دګناهونو کفاره کیږي، تردې پورې چې ازغی (خوز) کوم چې دده په پښو کې ننوزي ...... په یوه بل حدیث کې فرمایي .

عَنْ اَبِيْ مُوْسٰى ﷺ اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ لاَتُصِيْبُ عَبْدًا نَكْبَةٌ فَمَافَوْقَهَاوَمَادُوْنَهَااِلاَّبِذَنْبٍ وَمَايَعْفُوْا اَكْثَرُ (ترمذی بحواله مظهری)

حضرت ابوموسیٰ ﷺ فرمایي چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې بنده ته چې کوم کوچنی یاسخت مصیبت راځي نو دا دده دګناهونو نتیجه وي او ډیر ګناهونه الله ﷻ معاف کوي .

(دحضور ﷺ رسالت دټول عالم دپاره عام دی)

وَأَرْسَلْنٰكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا : ددې څخه ثابته سوه چې نبي کريم ﷺ دټولو خلګو دپاره رسول جوړ کړی اورا لیږل سوی دی ، دی یوازې دعربو دپاره نه وو رالیږل سوی ، بلکه دده رسالت دټول عالم انسان دپاره عام دی برابره خبره ده که دغه موجودوی اوکه آئنده تر قیامته پورې پیدا کیږي (مظهري)

مَنْ يُّطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ ۚ وَمَنْ تَوَلّٰى فَمَآ اَرْسَلْنٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيْظًا ۸۰

چاچې حکم ومنی درسول ﷺ ده حکم ومنی دالله اوڅوک چې وګرځي، نو مونږتاته نه دی لیږلی په دوی باندې نګهبان (ساتونکی

لنډتفسیر: کوم سړی چې درسول حکم ومنی نو ده دخدای حکم ومنی (اوچاچې درسول نافرمانی وکړه نو هغه دخدای ﷺ نافرمانی وکړه ، او دالله ﷺ حکم منل په عقل سره هم واجب دی نو دده حکم منل هم واجب سوه) اوکوم سړي چې (دده دحکمه څخه) مخ واړوي نو (تاسې هیڅ غم مه کوئ څکه چې مونږ) ته (په شکل دذمه وار) د دوی ساتونکی نه یې لیږلی (چې ته به دوی کفر کولو ته نه پریږدې بلکه ستا فرض پیغام رسول دی او دا په رسولو سره پوره کیږي که تردې وروسته دوی بیاهم کفر کوي نو ستا څخه به ددې خبرې کومه پوښتنه نه کول کیږي ، تاسې ددې خبرې فکر مه کوئ)

وَيَقُوْلُوْنَ طَاعَةٌ ۡ فَاِذَا بَرَزُوْا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَآئِفَةٌ مِّنْهُمْ غَيْرَ الَّذِيْ

او وایي قبول دی بیاچې هرکله دباندې ولاړې سی ستادخوا څخه نومشورې کوي ځینې ځینې په دوی کې دشپې

تَقُوْلُ ۚ وَاللّٰهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُوْنَ ۚ فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى

دهغه څخه خلاف چې تاته یې ویلي وي او الله لیکي کومې چې دوی مشورې کوي نوته خان ناخبره کړه په دوی اوتوکل کوه

اللّٰهِ ۚ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيْلًا ۸۱ اَفَلَا يَتَدَبَّرُوْنَ الْقُرْاٰنَ ۚ وَلَوْ كَانَ

په الله او الله کافي دی کار ساز ، آیا دوی غور نه کوي په قرآن کې اوکه وي

مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوْا فِيْهِ اخْتِلَافًا كَثِيْرًا ۸۲

دبل چا ماسوا دالله څخه نوخامخابه پیداکیدی سوای په دی کی ډیر تفاوت

لنډتفسیر: او دا (منافقان) خلګ (ستاحکمونه واورې نو ستاپه وړاندې په ژبه سره خو) وایي چې زمونږ کار (ستاسې) حکم منل دی بیاچې کله ستادخوا څخه دباندې ولاړسی نو دشپې په وخت کې (پټې) مشورې کوي په دوی کی یوه ډله (یعنې ددوی دسردارانو ډله) په خلاف دهغه چې څه یې په ژبه سره ویلي وي (اوکله چې دوی سرداران دې اصلي مشوره دوی کوي باقې نور ددوی تابع وي نو په دې خلاف کې دټولو حال یودی) او الله (په حکومتي روزنامچه کې) لیکې هغه څه چې دوی دشپې مشوره په کې کوي (په خپله موقع به سزا ورکړي) نو ته د دوی (ددې بې هودګي) طرف ته مه ګوره (اوخیال مه کوه) او (مه څه فکر کوه

بلکه تولو قصه) الله ته حواله کوه او الله پوره کار سازه دی (هغه به په خپله په مناسب ډول سره ددی دفعه ونرمایی نوهیڅکله هم ده ته ددوی ددی شرارتونوکوم نقصان ونه رسیدی) آیاداخلګ (دقرآن په مُعجزوالی ، فصاحت اوبلاغت کی اودغیبو په خبرونو ورکولوکی فکر کوی اوبیاهم) په قرآن کی فکرنه کوی (چی ثابته سی ورته چی دا دالله ﷻ کلام دی) اوداکه دالله څخه ماسوا دبل چا (کلام) وای نوپه دی (په مضامینو) کی به یی ډیر زیات تفاوت پیدا کری وای (ځکه چی په هریوه مضمون کی به یویو اختلاف وای نوپه ډیرو مضمونونوکی به یی اختلافات ډیر وای ، اوحال دادی چی ددی په یوه مضمون کی هم اختلاف نسته نوخامخا دا دغیر الله کلام نه سی کیدی)

معلومات اومسئلي :وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ : په دی آیت کی دهغه خلګو بدوالی بیان سوی دی چی دوی ژبی والا پالیسی لری ، په ژبه یوڅه وایی ، په زړه کی بل څه لری ، تردی وروسته دداسی خلګو په باره کی دنبی کریم ﷺ دطرز عمل په اړوند یوه خاصه ښوونه ده .

(دپیشوا دپاره ضروری ښوونه)

فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا : کله چی به منافقان دده مخ ته راغلل نوویل به یی چی مونږ ستاسی حکم قبول کی اوکله چی به بیرته ولاړل نو دده دنافرمانی کولو دپاره به یی مشوری کولی، په دی سره به نبی کریم ﷺ ته سخت خفګان رسیدی نوالله ﷻ ده ته ښوونه وکړه چی د دوی پرواه مه کوه ، تاسی خپل کار دالله ﷻ په توکل باندی کوی ځکه چی هغه ستاسی دپاره کافی دی ، ددی څخه معلومه سوه چی کوم سړی دخلګو راهنما اوپیشوا وی دی به ترقسم قسم سختیو تیریږی خلګ قسما قسم الزامونه دده پرسر ورتپی ، د دوستی په شکل کی یی دښمنی هم کوی ، ددی ټولو خبره سره سره دی راهنماته په کار دی چی په محکمه اراده ثابت قدمی اودالله ﷻ په توکل خپل کارجاری ساتی، که دده لار اومنزل مقصود صحیح وی نو انشآء الله خامخابه کامیابیږی .

(په قرآن کی غور اوفکر)

أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ : په دی آیت سره الله ﷻ په قرآن کی دغور اوکفر کولو بلنه ورکوی ، په دی کی څوشیان دفکر وړ دی ، یوداچی الله ﷻ أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ وفرمایل ، أَفَلَا يَقْرَءُونَ یی ونه فرمایل ، ددی څخه په ظاهره یوه باریکه اشاره دی طرف ته معلومیږی چی په دی آیت سره ددی خبری ښوونه کول کیږی چی که چیری دوی په ژور نظر سره قرآن ته وګوری نوددی په معناوو اوپه مضمونونوکی به ورته کوم اختلاف په نظر را نه سی نو ددی مقصد دپاره یی دتدبر عنوان راوړی ځکه چی یوازی په تلاوت اوقرآئت چی تدبر یعنی غور او کفر په کی نه وی په دی سره ډیر اختلافات په نظر راتلی سی چی دحقیقت څخه خلاف وی ، دوهمه خبره ددی آیت څخه دا معلومه سوه چی دقرآن مطالبه دا ده چی هر انسان دی ددی په مطالبوکی فکر کوی ، نو دا خبره ګڼل چی په قرآن کی تدبر فکر اوسوچ کول یوازی داامامانو اومجتهدینو کاردی ، صحیح نه ده ، البته دفکر اوسوچ درجی به دعلم اوپوهی د درجو په شان سره مختلفی وی ، داامامانو او مجتهدینو فکر به دیوه یوه آیت څخه په زرګونو مسئلی راباسی دعامو عالمانو فکر به دومره وی چی په دی مسئلو به پوه سی ، عوام که دقرآن ترجمه او تفسیر په خپله ژبه وکړی اوفکر په کی کوی نودالله ﷻ

دلویې او محبّت او آخرت فکر به یې پیداسي، چې دا د کامیابی کیلي ده، البته عوامو لره د غلط فهمي او غلطیو څخه د ساتنې دپاره دا ضروري ده او ښه ده چې دیو عالم څخه قرآن په سبق سبق سره ووایي او که دا نه سوای کیدی، نو دخپلې ژبې یو معتبر او مستند تفسیر دې مطالعه کوي او کوم ځای چې یې څه شك راځي، هلته دې فیصله په خپلې رایې سره نه کوي، بلکه دیوه پوه عالم څخه دې ځان پوهوي.

(دقرآن اوسنت په تفسیر او تشریح باندې دیوه تن یا جماعت اجاره داري نسته لیکن ددې دپاره څه شرطونه دي)

دذکر سوي آیت څخه معلومه سوه چې هر سړي ته دا حق سته چې دې په قرآن کې غور او فکر وکړي لیکن لکه څنګه چې مونږ ویلي دي چې دغور او فکر درجې مختلفې دي او دهر یوه حُکم جلادی دمجتهد فکر د قرآن کریم څخه مسئلې راباسي، نو دده دپاره ضروري ده چې ده ته تردې مخکې کوم علمونه حاصلول ضروري دي، هغه په کامله طریقه سره حاصل کړي دکوم چې یوه مجتهد ته ضرورت وي، نو که دې دغه علمونه حاصل نه کړي یا یې حاصل کړي خو ناقص یې حاصل کړي او کوم صفتونه او شرطونه چې یوه مجتهد ته یې ضرورت وي او هغه په ده کې نه وي نو ښکاره خبره ده چې نتیجې به غلطې راوباسي، نو که دده څخه عالمان انکار کوي، نو حق دي.

که یوه سړي یو ځای میډیکل کالج (طبي پوهنتون) لیدلی هم نه وي او دا اعتراض کوي چې په ملك کې پرعلاج معالجه باندې دسند یافته ډاکټرانو اجاره ولې قآئمه ده؟ (یعنې ولې په ټول ملك کې یوازې سند یافته ډاکټران علاجونه او معالجې کوي، ولې یې هر څوك نه سي کولی؟) ما ته هم په حیثیت دیوه انسان داحق رسیدل په کار دي.

یا یو دعقل څخه ړوند انسان ووایي چې په ملك کې دنهرونو، پُلونو او بندونو جوړولو ټیکه یوازې ماهرو انجنیرانو ته ولې ورکول کیږي؟ زه هم په حیثیت ددې ملك دا وسیدونکي ددې کارکولو حقدار یم یا یو بې عقله دا اعتراض وکړي چې دملك دقانون پرتشریح او تعبیر یوازې دقانون دپوهانو اجاره داري ولې قآئمه کړل سوې ده؟ زه هم دیوه عاقل او بالغ په حیثیت سره دا کار کولی سم، نو دې سړي ته به دا سي وویل سي چې بیشکه په حیثیت ددې ملك دا وسیدونکي تا ته ددې ټولو کارونو حق حاصل دی، لیکن ددې کارونو په ځان کې دقابلیت او اهلیت پیدا کولو دپاره ډیر موده محنت کول غواړي، دماهرو او پوهو اُستاذانو څخه ددې په اړوند علمونه اِزده کول غواړي او ددې دپاره ډګري حاصلول غواړي، اول به دا تکلیف او سختې تیرې کړې، نو بیا بیشکه چې ته به هم دا ټول خدمتونه کولی سې، لیکن که دا خبره دقرآن او سنّت دتشریح او دباریکو او نازکو مسئلو په باره کې وکړل سي نو په دې باندې دعلماؤ د اجاره داري چیغې او نعرې وهل کیږي؟ نو ولې دقرآن او سنّت دتشریح او تعبیر دپاره څه اهلیّت او قابلیّت نه دی په کار؟ او ولې په دُنیا کې یوازې یو دقرآن او سنّت علم داسې لاوارثه پاته سوی دی چې په دې معامله کې هر سړی دخپلې تشریح او خپل تعبیر حق لري، برابره خبره ده که ده دقرآن او سنّت دعلم دحاصلولو دپاره یو څو میاشتې هم نه وي خرڅې کړي.

دقیاس ثبوت: ددې آیت څخه یوه دا خبره معلومه سوه چې که دیوې مسئلې وضاحت په قرآن او سنت کې پیدا نه سي نو دقرآن او سنت څخه به په غور او فکر کولو سره ددې حل را ایستل کیږي او ددې کار ته په اصطلاح کې قیاس وایي (قرطبي)

دډیرو اختلافونو تشریح: وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا : د ډیرو اختلافونو مطلب دا دی چی که په یوه مضمون کی اختلاف وی نو په ډیرو مضمونونو کی به هم اختلاف زیات وای (بیان القرآن)، لیکن دلته په یوه مضمون کی هم اختلاف نسته نو په دی وجه دا دالله ﷻ کلام دی، دبنده په کلام کی داسی پوشان والی هیڅکله نه وی، نه په کښی یوځای دفصاحت اوبلاغت کمی سته، نه دتوحید کفر اوحلالو حرامو په بیان کی کوم تفاوت او تناقص سته، اوبیا دغیبو په خبرونو کی هم یو خبر داسی نه دی چی دواقعی مطابق نه وی اونه دقرآن په نظم کی یوځای داسی فرق سته چی څه فصیح اویو څه غیر فصیح وی دهربنده پر تقریر اوتحریر باندی دچاپیریال اثروی داطمینان په وخت کی یی کلام یو ډول وی اودپریشانی په وخت کی بل ډول، دخوشحالی په وخت کی په یوه رنګ وی اودغم په وخت کی په بل رنګ، لیکن قرآن کریم دهرقسم تفاوت اوضد څخه پاك دی اودده دکلام الهی کیدو ښکاره دلیل دی.

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ ۖ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ

او هر کله چی دوی ته ورسیږي څه خبر دامن یا دبیری نو هغه مشهور کړی اوکه دغه یی رسولی رسول ﷺ

وَإِلَىٰ أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنبِطُونَهُ مِنْهُمْ ۗ

ته یاخپلو حاکمانو ته نو تحقیق به کړی وای په دی کی کوم چی په دوی کی تحقیق کوونکی دی ددې

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٣﴾

اوکه نه وای فضل دالله په تاسی اودهغه مهربانی نو خامخا به تاسی وروپسی سوی وای په شیطان مګر (نه) لږ.

لنډتفسیر: اوکله چی دوی ته دکم (نوی) کار خبر ورسیږی برابره خبره ده که (دغه کار سبب) دامن وی یا (سبب) دبیری (مثلاً دمسلمانانو لښکر یوځای ته دجهاد دپاره ولاړی اودهغوی دغالب کیدو خبر راغی دادامن خبر سو یاددوی دمغلوب کیدو خبر راغی دا دبیری خبردی) نودا (خبره پدستی) مشهوره کړی (حال دادی چی څینی وخت هغه غلط وخیژی اوکه صحیح هم سی خوبیا هم دانتظامی کارونو په بنا سره دهغه مشهورول دمصلحت څخه خلاف وی) اوکه چیری (پرځای ددې چی دوی یی په خپله مشهوروی) دی خلګودا (خبر) رسول ته اوکم چی (لوی صحابه کرام) په دوي کی کارونه پیژنی (رایی) ددوی ته حواله کولای (اوپه خپله یی په کښی کوم دخل نه کولی) نو (د) داخبر (دصحت او غلط اودقابل شهرت والی یادناقابل شهرت کیدو) به دغه حضراتو پیژندی کوم چی په دوی کی ددی تحقیق کوونکی دی (لکه چی همیشه دوی خبره پیژنی نوبیاچی ددی خبر سره دغه حضراتو څه عمل کولی هغسی به دوی ته هم کول په کار وای، دځانه دوی ته په داسی خبروکی دخل ورکولو ته کوم ضرورت دی که دوی په کښی دځانه دخل نه کولی نو ددوی به څه خراب سوی وای؟ مخکی دذکر سوو حکمونو داورولو څخه وروسته کوم چی ددنیا اوآخرت مصلحتونه پکښی دی، په طور داحسان مسلمانانوته ارشاد دی) اوکه پر تاسی خلګو دخدای (داخاص) فضل اورحمت (چی تاسی ته یی قرآن درکی، خپل پیغمبر یی راولیږی که دا) نه وای

نوتاسي ټولوبه (ددنيا اوآخرت نقصان اختيار کړي واى) دشيطان ملګري سوي به واى ، بغير دلږو خلګو څخه (پرکومو باندي چي الله پاك خپل خاص فضل اورحمت کړي دى اورغ عقل يي ورکړي دى ، ددى څخه به محفوظه سوي واى ، نوتاسي ته په کار دي چي داسي پيغمبر اوداسي قرآن چي ددنيا او آخرت دجوړيدو احکام په کښې راځي غنيمت وګڼي اوپوره په پوره ددي اطاعت اوفرمانبرداري اختيارکړي

معلومات اومسئلي: شانِ نزول: وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ دابن عباس ﷺ ضحاك ﷺ اوابومعاذ ﷺ په نزد دا آيت دمنافقانو په باره کي نازل سوى دى اودحضرت حسن ﷺ اونورو اکثرو حضراتو په نزد دا آيت دکمزورو او ضعيفو مسلمانانو په باره کي نازل سوى دى (روح المعاني)

علامه ابن کثير رحمه الله ددى آيت په اړوند دواقعونقل کولو څخه وروسته فرمايي چي ددى آيت په شانِ نزول کي دحضرت عمر ﷺ بن خطاب دحديث ذکر کول په کار دي ، هغه داچي حضرت عمر ﷺ ته دا خبر ورسيدى چي نبى کريم ﷺ خپلو بيبيانو ﷺ ته طلاق ورکړى دى ، نودى دخپل کور څخه مسجدته راغى چي دروازي ته راورسيدى نوده واوريدل چي په مسجدکي دننه خلګ هم داخبري کوي ، ده چي دا واوريدل نو وى ويل چي ددى خبري تحقيق په کار دى ، نو دى نبى کريم ﷺ ته ورسيدى اوپوښتنه يي ورڅخه وکړه چي تاسي خپلو بيبيانوته طلاق ورکړى دى ؟ ده ﷺ وفرمايل چي نه ! حضرت عمر ﷺ فرمايي چي ددى تحقيق کولو څخه وروسته زه مسجدته راغلم اوپه دروازه ودريدم دا اعلان مي وکى چي نبى کريم ﷺ خپلو بيبيانوته طلاق نه دي ورکړى داتاسي خلګ چي څه واياست دا دروا‌غ دى ، نوپه دى باندى دا آيت نازل سو ، وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ الخ (تفسير ابن کثير رحمه الله)

(بې تحقيقه خبرى خپرول ګناه اولويه فتنه ده)

ددى آيت څخه معلومه سوه چي هره اوريدلى خبره بغير دتحقيق څخه نه دى بيانول په کارلکه چي نبى کريم ﷺ په يوه حديث کي فرمايلي دى ، كَفَى بِالْمَرْءِ كَذِبًا اَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَاسَمِعَ يعني ديوه بنده د دروا‌غجن کيدو دپاره دا خبره کافي ده ، چي دى هره اوريدلى خبره بغير دتحقيق څخه بيان کړي په يوه بل حديث کي دى فرمايي ، مَنْ حَدَّثَ بِحَدِيْثٍ وَهُوَ يَرٰى اَنَّهُ كَذِبٌ فَهُوَ اَحَدُ الْكَاذِبِيْنَ : يعني کوم سړى چي کومه داسي خبره بيان کړي چي ده ته معلومه وي چي دا دروا‌غ دي نو په دوو دروا‌غجنانوکي يو دى هم دى (تفسير ابن کثير رحمه الله)

أولوا الامر کوم خلګ دى ؟ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ الخ استنباط په اصل کي دڅاه دبيخ څخه اوبو را ايستلو ته وايي ، دڅاه دکيندلو په وخت کي چي کومي اوبه په اول وار راوزي ، هغه ته مآء مُسْتَنْبَط وايي ، ليکن دلته ورڅخه مراد دا دى ، چي ديوى خبري بيخ ته رسيدل اوصحيح حقيقت يي معلومول (قرطبي)

دأولوا الامر په تعيين کي ډير قولونه دى ، دحضرت حسن ﷺ قتاده اوابن ابي ليلي رحمهم الله په نزد باندى علمآء اوفقهآء مراد دى ، حضرت سدى رحمه الله فرمايي چي اميران اوحاکمان ورڅخه مراد دى ، ابوبکر جصاص رحمه الله ددى دواړو قولونو نقل کولو څخه وروسته فرمايي، صحيح دا ده چي دواړه مراد دى څکه چي دأولى الامر اطلاق په دى ټولو باندى کيږي ، البته په دى باندى ځيني خلګ شُبهه کوي چي داولى الامر څخه مراد فُقهآء نه سي کيدى ، ځکه چي اولى الامر دخپلى لفظى معني په اعتبار سره هغه

خلک دی دچاچی حکم چلیږی او دا خو ښکاره خبره ده چی دفقهاؤ داکار نه دی ، حقیقت دا دی چی دحکم چلیدو دوه صورتونه دی، یوپه جبر اوتشدد سره دغه یوازی دحکومت کوونکو کاردی دوهم صورت دعقیدی اواعتماد په وجه سره دحکم منلودی اودا فقهاووحضراتو ته حاصل دی چی دا دعامو مسلمانانو دحالاتو څخه په هردورکی لیدل کیږی چی ددین په معاملوکی عام مسلمانان په خپل اختیار سره دعلماوو په حکم باندی عمل واجب ګڼی، اودشریعت په وجه سره پر دوی باندی ددی احکامومنل واجب هم دی نوپردوی باندی هم داولوا الامر اطلاق صحیح دی (احکام القرآن للجصاص رحمه الله)

ددی بحث زیات تفصیل تر أَطِيعُوا اللهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنكُمْ لاندی هم سوی دی .

(په نوو مسئلوکي دقياس اواجتهاد دعوامو دپاره داماماتو دتقليد ثبوت دی)

ددی آیت څخه معلومه سوه چی په کومو مسئلوکی نص نه وی دهغه احکام داجتهاد اوقیاس په اصولو باندی په قرآنی حیثیت سره راایستل کیږی ځکه چی په دی آیت کی یی ددی خبری حکم ورکی چی دنوو مسئلو دحل کولو دپاره که نبی کریم ﷺ موجود وی نو هغوته رجوع کوی اوکه دی موجودنه وونوعالمانو اوفقهاؤ ته رجوع کوی ځکه چی دوی دمسئلو راایستلو پوره صلاحیت لری .

ددی آیت څخه یوځو خبری معلومی سوی .

یو دا چی په کمه مسئله کی نص نه وی په هغه کی دی علماوو اوفقهاؤ ته رجوع کول کیږی ، دوهمه دا چی دالله ﷻ حکمونه دوه قسمه دی یوقسم هغه دی چی نَصْ په کی وی او واضح وی اوځینی هغه قسم دی چی واضح نه وی اومُبهم وی اودآیت په ژورو معناووکی الله ﷻ اینبی وی ، دریمه دا چی دعالمانو دافرض دی چی دوی داسی معنی داجتهاد اوقیاس په ذریعه را وباسی .

څلورمه دا چی عوامو ته ضروری ده چی په داسی مسئلوکی دعلماؤ تقلید (پیروی) وکړی (احکام القرآن للجصاص رحمه الله)

(نبي كريم ﷺ هم داستنباط اواستدلال مكلّف وو)

لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنبِطُونَهُ مِنْهُمْ : ددی آیت څخه معلومیږی چی نبی کریم ﷺ هم ددلیلونو په ذریعه دحکمونو په راایستلو باندی مکلّف وو ، نوځکه یی دآیت په اول کی ددوو تنو طرف ته درجوع کولو حکم ورکی یو د نبی کریم ﷺ طرف ته اوبل دأولوا الامر طرف ته ، تردی وروسته یی وفرمایل ، لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنبِطُونَهُ او دا حکم عام دی چی ددی ذکر سوو دواړو ډلو څخه په کی دیوی ډلی خاصوالی نسته ، نوپه دی وجه ددی څخه ثابته سوه چی ذات مبارك ﷺ هم داحکامو په راایستومکلّف وو(احکام القرآن للجصاص رحمه الله)

مهمي فائدي: (١) که څوك داشُبهه کوی چی ددی آیت څخه خویوازی دومره معلومیږی چی ددښمن څخه دامن اودبیری په باره کی تاسی دځانه خبرونه مه خپروی بلکه کم چی دعلم اورایی خاوندان دی هغوی ته رجوع کوی ، نوبیاچی هغوی دغور اوفکر څخه وروسته کمه خبره وښیی په هغه عمل کوی نو ښکاره خبره ده چی دحادثاتی مسئلو سره ددی هیڅ تعلق نسته نوجواب یی دا دی چی په ، وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ : کی ددښمن کوم ذکر نسته ، نو په دی وجه امن اوبیره عام دی ، لکه څنګه چی ددی تعلق ددښمن سره دی ، دغه ډول یی دحادثاتی مسئلو سره هم دی ، ځکه چی کله یوه نوی مسئله دیوه عام

سړي مخ ته راسي چي دهغې دحراموالي اوحلالوالي په باره کې څه نص نه وي نو دده سره فکر سي چي کوم اړخ اختیارکړي په دواړو صورتونو کې دنفع انقصان احتمال وي نو ددې بنه عمل شریعت دارا وایستي چي تاسي دمسئلو درا ایستونکو طرف ته رجوع وکې هغوی چي کومه خبره دروښيي په هغه عمل کوی (احکام القرآن للجصاص رحمه الله)

(اجتهاد اواستنباط دغلبي دګمان فائده ورکوی دعلمِ یقیني دانه ورکوی)

(۲) په استنباط سره چي کوم حکم فقهآء راوباسي ددې په باره کې په قطعي ډول سره دانه سی ویل کیدی چي د الله ﷻ په نزد داپه قطعي ډول سره حق دی بلکه ددې حکم دخطآء هم احتمال وي البته ددې دصحیح کیدو غالب ګمان حاصل سی کوم چي دعمل دپاره کافي دی (احکام القرآن للجصاص رحمه الله وتفسیر کبیر)

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ ۚ وَحَرِّضِ

نو ته جنګ کوه دالله په لاره کې ته ذمه وارنه یې مګر دخپل ځان اوتاکید کوه

الْمُؤْمِنِينَ ۖ عَسَى اللَّهُ أَن يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ وَاللَّهُ

مسلمانانو ته نژدې ده چي الله بند کړي جنګ دکافرانو او الله

أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنكِيلًا ﴿٨٤﴾

ډیرسخت دی په جنګ کې او ډیر سخت دی سزا ورکونکی .

لنډتفسیر: (کله چي دجهاد ضرورت سی) نو ته (ای محمده ﷺ) دالله په لاره کې (دکفارو سره) جنګ کوه (اوکه فرض کړه یو څوك ستاسره نه وي نو ته فکر مه کوه ځکه چي) تاته بغیر دخپل ذاتي کار څخه (دبل کارسرې دکار) څه حکم نسته او (ددې سره) مسلمانانو ته (یوازې) ترغیب ورکوه (بیاکه هم درسره څوك ملګرتیانه کوي نوستا غاړې خلاصي دې نو ستا څخه دپوښتني کیدو فکرمه کوه اومه دیوازې پاته کیدو غم کوه ځکه چي) دالله څخه اُمید دی (اودا اُمید درکول وعده ده) چي دکافرانو دجنګ زوربه مات کړي (اودوی به مغلوبه کړي) او (که څه هم چي دوی ډیر زورورپه نظر درځي لیکن) الله دجنګ په زور کې (تردوی په ډیرودرجوسره) زیات سخت (اوقوی) دی او (مخالف ته) سخته سزا ورکوی .

معلومات اومسئلې: شانِ نزول: کله چي دأحد غزا دشوال (کوچني اختر) په میاشت کې وسوه ، نو نبی کریم ﷺ په ذی قعده کې دکفارو دوعدې مطابق بدرته دمقابلې دپاره تلل وغوښتل (چي تاریخ لیکونکي ورته بدرِ صغرٰی وایي) په دغه وخت ځینې خلګو دتازه زخمونو په وجه اوځینو دافواهي خبرونو په وجه په تللوکې لږ تامّل وکې، نوپردې باندې الله ﷻ دا آیت نازل کې ، چي په دې کې یې نبی کریم ﷺ ته دا هدایت وفرمایې چي که دا تازه مسلمان دجنګ څخه بیرېږي نو ای رسوله ! ته یوازې په خپل ذات سره جنګ کوه الله ﷻ ستا کومك کوونکی دی ، په دې هدایت سره ده داویا ۷۰ ملګرو سره کوچني بدرته

تشریف یوړی ، دکوم وعده چی دابوسفیان سره دأحد ترغزا وروسته سوی وه ، الله ﷻ دابوسفیان اوکفارو په زړونوکی رُعب او بیره واچوله اوهیڅوک مقابلی ته رانغی اوکفار په خپله وعده کی دروا‌غجنان سول الله ﷻ دخپل ارشاد موافق دکافرانو جنګ بندکی او نبی کریم ﷺ دخپلو ملګرو سره صحیح سلامت بیرته تشریف راوړی (قرطبی ، مظهری)

(دقرآن دحکمونو ښایسته طرز اوطریقه)

فَقَاتِلْ فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ الخ ددی آیت په اوله جُمله کی خونبی کریم ﷺ ته داحکم ورکړل سوی دی چی تاسی یوازی دجهاد دپاره تیار سی بل څوک ستاسره تللوته تیاروی اوکه نه وی لیکن ورسره یی په بله جُمله کی داهم ارشادوفرمایی چی نورومسلمانانوته هم جهادته دتللوترغیب ورکول مه پریږدی دترغیب ورکولو وروسته هم که دوی تیار نه سول نوتاسی خپل فرض اداکړی، د دوی دکاربه ستاسی څخه پوښتنه نه کول کیږی .
ددی سره چی جنګ ته په یوازی تلوکی کمه بیره وه دهغی دلیری کولو دپاره یی وفرمایل چی ددی خبری اُمیددی چی الله ﷻ به دکافرانو جنګ بندکړی اوپردوی به رُعب واچوی، دوی به مغلوب اوتاسی به په یوازی سر کامیاب سئ ، بیا یی ترد ی وروسته پردی کامیابیدو دلیل وفرمایی چی کله چی دالله ﷻ کومک ستاسی سره دی ، چی دهغه دجنګ قوّت اودجنګ زور تردی کافرانوپه ډیرو درجو سره زیات دی، نوبیاخو کامیابی هم یقیناً ستاسی ده ، بیایی دجنګ ددی سخت والی سره دخپلی سزاسخت والی هم بیان کی ، دا سزا برابره خبره ده که په قیامت کی وی ، لکه چی ښکاره ده، اوکه په دنیاکی وی لکه چی څینی وایی پرهرحال لکه څنګه چی په جنګ کولوکی زمونږ قوت اوطاقت زیات دی، دغه ډول سزاهم زمونږ ډیره سخته ده .

مَنْ يَّشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَّكُنْ لَّهٗ نَصِيْبٌ مِّنْهَا ۚ وَمَنْ يَّشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَّكُنْ لَّهٗ كِفْلٌ

څوک چی سفارش وکړی په نیکه خبره کی نوده ته به هم ورسیږي ددې څخه یوه حصه او څوک چی سفارش وکړی دبدی خبری په ده به هم وی یو بار ،

مِّنْهَا ۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيْتًا ﴿٨٥﴾ وَاِذَا حُيِّيْتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوْا

ددې څخه اودی الله په هرڅه باندی قدرت لرونکی، او کله چی تاسی ته دعا وکړی څوک نوتاسی هم دعاکوی

بِاَحْسَنَ مِنْهَآ اَوْ رُدُّوْهَا ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيْبًا ﴿٨٦﴾

ددې څخه ښه یا هغه ورته بیرته وایه ، بیشکه الله دی دهرشی حساب کوونکی

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۭ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيْهِ ۭ

دالله څخه ماسوابل هیڅوک دبندګی لائق نسته،بیشکه تاسی به جمع کړی دقیامت په ورځ په دی کی هیڅ شك نسته

وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدِيْثًا ﴿٨٧﴾

او دالله څخه دچا خبره رښتنې ده

لنډتفسير: كوم سړي چې ښه شفاعت وكي (يعني دكوم طريقه اومقصود چې دواړه جائزوي) ده ته به ددغه (شفاعت) څخه (دثواب) حصّه وررسيږي اوكوم سړي چې بيكاره شفاعت وكړي (يعني ديوچاچې طريقه اوغرض ناروا وي) ده ته به ددي (شفاعت) په وجه سره (دگناه) حصه وررسيږي اوالله پرهرڅه قدرت لرونكي دي (دي په خپل قدرت سره پر نيكي ثواب اوپر بدي عذاب وركولي سي) اوكله چې تاسي ته څوك (په شرعي ډول سره) سلام كوي نوتاسي هم (په جواب كي) په ښو الفاظو سره سلام كوي يا (په جواب كي) هم هغه الفاظ ورته وايإست (تاسي ته دواړه اختياره دركول كيږي) بيشكه الله په هرڅه (يعني په هرعمل) باندي به حساب واخلي (يعني دهغه قانون دا دي اوكه داغسي يې په خپل فضل سره معاف كړاست ، نو دا بيله خبره ده) الله داسي دي چې دهغه څخه ماسوا بل هيڅوك دعبادت لائق نسته، هغه به خامخا تاسي ټول را جمع كړي په ورځ دقيامت، په دي كي هيڅ شك نسته او تر الله زياته دچاخبره رښتيني كيدي سي؟ (نوچې هغه خبر وركوي نودا بالكل صحيح دي)

معلومات اومسئلي

(دشفاعت حقيقت او ددي حكمونه او قسمونه)

مَنْ يَّشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً په دي آيت كي يې شفاعت يعني سفارشت پرښه اوبد دوو قسمونو تقسيم كي ، ددي حقيقت يې هم ښكاره كي اودايي هم وښووله چې نه هريو شفاعت اوسفارشت بد دي اونه هر يو ښه دي اوددي سره يې داهم وښوول چې ښه سفارشت كوونكي ته به په ثواب كي حصّه ور رسيږي اوبدبدو سفارش كونكي ته به عذاب، په آيت كي يې دښه سفارشت كوونكي سره د نَصِيْبٌ لفظ راوړي دي اودبد سفارشت كوونكي سره يې د كِفْلٌ ، اوپه لغت كي ددواړو معني يوه ده، يعني ديوشي يوه حصه ، ليكن په عام عرف كي د نَصِيْبٌ لفظ دښې حصي دپاره ويل كيږي اود كِفْلٌ لفظ اكثره دبدي حصي دپاره ويل كيږي كه څه هم په ځينو ځايونوكي دښې حصي دپاره هم لفظ دكِفْلٌ استعمال سوي دي ، لكه په قرآن كريم كي چې كِفْلَيْنِ مِنْ رَّحْمَتِه فرمايل سوي دي .

دشفاعت لفظي معني (رسيدل) يا (رسول) دي ، په دي وجه په عربي ژبه كي لفظ د (شفع) دجوړي په معني باندي راځي اوددي په مقابله كي د (وتر) لفظ دطاق په معني استعماليږي ، نوپه دي وجه دشفاعت لفظي معني داسوه چې دخپل حق طلب كوونكي كمزوري سره خپل قوّت يوځاى كړي اوهغه قوي كړه يادبې چاره يوازي سړي سره په خپله يوځاى سي دهغه نه جوړه ورجوړه كړي ، ددي څخه معلومه سوه چې دجائز شفاعت اوسفارشت دپاره يوخوداشرط دي چې دچا سفارش كول كيږي دهغه مطالبه حقه اوجائزه وي ، دوهم داچې هغه خپله مطالبه دكمزوري په وجه په خپله لويو خلگوته نسي رسولاى اوتاسي يې ورسوى ، ددي څخه معلومه سوه چې ناحقه سفارشت كول يانورددي پرقبلولو مجبوره كول شفاعت سيّئه يعني دگناه سفارشت دي، ددي څخه داهم معلومه سوه چې په سفارشت كي

که دخپل تعلق یامرتبې په وجه ددباؤ اوزور طریقه استعمال کړه سي نودا هم دظلم په وجه جآئزنه دي ، په دې وجه داهم په شفاعت سيئه کې داخل دي .
اوس دذکر سوي آیت دمضمون خلاصه دا سوه چې کوم سړي دیوچا دجآئز حق اوجآئزکار دپاره په جآئزه طریقه سفارشت وکړي نوده ته به دثواب حصه وررسيږي اودغه ډول څوك چې دیوچا دناجآئز کار دپاره یاپه ناجآئزه طریقه سفارشت کوي ، ده ته به دعذاب حصه وررسيږي ، دحصې رسيدو مطلب دا دي چې کوم سړي ته شفاعت سوي دي هغه چې کله ددي مظلوم یامحروم کاروکړي نولکه څنګه چې دغه کار کوونکي افسرته ثواب رسيږي، دغه ډول په شفاعت کوونکي ته هم ثواب رسيږي ، اودغه ډول به دیوناجآئز کار شفاعت کوونکې هم ګناهګاروي ، اودا مخکې معلومه سویده چې دسفارش کوونکي ثواب یا عذاب په دې پورې تړل سوي نه دي چې دده شفاعت دي تاثيرهم کړي وي اوکامیاب دي هم سي بلکه ده ته به پرهرحال خپله حصه دثواب یاعذاب رسيږي که دده شفاعت کار وکي اوکه نه .
دنبي کريم ﷺ ارشاد دي ، اَلدَّالُّ عَلَى الْخَيْرِ كَفَاعِلِهِ (رواه البزار عن ابن مسعود ﷺ والطبراني رضي الله عنه وعن سهل بن سعد ﷺ، بحواله مظهري) یعني کوم سړي چې یونیك کارته څوك تيار کړي ده ته به هم داسي ثواب رسيږي لکه چې دغه نیك کار کوونکي ته رسيږي، دغه ډول دابن ماجه په یوه حدیث کې دحضرت ابوهريرة ﷺ څخه نقل دي چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي .

مَنْ اَعَانَ عَلٰى قَتْلِ مُؤْمِنٍ بِشَطْرِ كَلِمَةٍ لَقِيَ اللهَ مَكْتُوْبٌ بَيْنَ عَيْنَيْهِ اٰيِسٌ مِّنْ رَّحْمَةِ اللهِ (مظهري)
کوم سړي چې دیوه مسلمان په قتل کې په یوه کلمه سره هم کومك وکړي نو دي به دقيامت په ورځ دالله ﷻ په مخکې داسي راوستل سي چې په تندي به یې داليکلي وي چې دا سړي دخداي ﷻ درحمت څخه نااُميده دي .
ددې څخه معلومه سوه چې لکه څنګه چې نيك کارته يو سړي تيارول نيك کاردي اوبرابر ثواب په وررسيږي، دغه ډول بدي اوګناه ته يو سړي تيارول یاورته داده کول هم دغومره ګناه ده ، دآيت په آخرکې یې ارشاد وفرمايي ، وَكَانَ اللهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيْتًا د(مقيت) دلفظ معنی دلُغت په اعتبار سره دقادر اوقدرت لرونکي هم ده او دحاضر اوليدونکي هنم ، اود رزق تقسيمونکي هم ، او په دې جمله کې دری سره معناوې مراد کيدی سي داولې معنی په اعتبارسره خوبه یې مطلب داسي چې (الله ﷻ په هرڅه قادر دي ، دعمل کوونکي او سفارش کوونکي جزا یاسزا هغه ته ګرانه نه ده) ، او د دوهمې معنی په اعتبار سره به یې مطلب دا وي چې (الله ﷻ حاضر او دهرڅه ليدونکي دي، ده ته هرڅه معلوم دي چې څوك په څه نيت سره سفارشت کوي، محضې دالله ﷻ دپاره دیوه مسلمان ورور کومك کول یې مقصد دي یادخپل کوم غرض دپاره په طور درشوت اخيستویې کوي) او د دريمې معنی په اعتبارسره به یې مطلب دا وي چې «درزق اوروزي دتقسيم خو الله ﷻ په خپله کفيل دي څومره چې دچادپاره ليکلي وي هغه به ورته رسيږي، دچاپه سفارش کولو هغه نه مجبوره کيږي، بلکه چاته چې څومره وغواړي رزق ورکوي، البته سفارش کوونکي ته په مُفت کې ثواب رسيږي چې دی دیو کمزوري کومك کوي»
په یوه حدیث شریف کې دنبي کريم ﷺ ارشاد دي .

كَانَ اللهُ فِيْ عَوْنِ عَبْدِهٖ مَادَامَ فِيْ عَوْنِ اَخِيْهِ . يعني الله ﷻ ترهغه وخته پوري دخپل بنده په کومك کې وي

ترخو پوری چی دی دخپل یو مسلمان وروړ په کومك کی اخته وی)
په دی بنآء سره دصحیح بخاری په یوه حدیث شریف کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی .

اشْفَعُوا فَلْتُؤْجَرُوْا وَيَقْضِيَ اللهُ عَلٰى لِسَانَ نَبِيِّهٖ مَاشَآءَ .

(تاسی سفارشت کوی تاسی ته به ثواب در رسیږی بیاچی الله ﷻ دخپل نبی په ذریعه کومه فیصله وفرمایی په هغه راضی اوسی)

په دی حدیث کی شریف کی چی یی کوم ځای سفارشت ته ثواب ویلی دی نوهلته یی داهم فرمایلی دی چی دسفارشت حد دا دی چی دکمزوری سړی کوم چی خپله خبره لویانوته درسولو اودخپل حاجت په صحیح ډول سره دبیانولو طاقت نه لری ، تاسی دهغو خبره هلته رسوی ، اوس مخ ته دغه سفارشت ومنل سی اوکه نه اودغه سړی مطلب پوره سی اوکه نه، په دی کی ستاسی دخل کول نه دی په کار اوکه کار خلاف هم وسی نوتاسی ته ورباندی خفگان کول هم نه دی په کار، دحدیث شریف دآخری جملی ، وَيَقْضِيَ اللهُ عَلٰى لِسَانَ نَبِيِّهٖ مَاشَآءَ : هم دا مطلب دی ، اوهم داوجه ده چی دقرآن په الفاظوکی دی طرف ته اشاره موجوده ده چی دسفارشت ثواب یاعذاب په دی پوری نه دی تړل سوی چی سفارشت یی کامیابه سی، بلکه دثواب اوعذاب تعلق مطلقی دسفارشت کولو سره دی، که تاسی شفاعت حسنه وکی نود ثواب مستحق سواست اوکه شفاعتِ سیئه مووکی نو دعذاب مستحق سواست برابره خبره ده که ستاسی په سفارشت عمل وسی اوکه نه .

په تفسیر بحرِ محیط اوبیان القرآن اونورو کی یی په لفظ د مَنْ يَّشْفَعْ کی مِنْهَا سببیه مقرر کړی دی ، دی طرف ته یی اشاره ښوولی دی ، اوپه تفسیرمظهری کی یی دمجاهد رحمه الله قول نقل کړی دی چی سفارشت کونکی ته به دسفارشت ثواب رسیږی،که څه هم دده سفارشت قبول نه کړل سی اوداخبره یوازی درسول سره خاص نه ده که یوبل انسان ته سفارشت وکړه سی نودهغه هم دغه اُصول کیدل په کار دی چی سفارشت دی وکړی بیادی هغه په قبلولو نه مجبوره کوی ، لکه چی نبی کریم ﷺ په خپله دحضرت عآئشی صدیقی ﷺ آزادی کړی مینځی ته داسفارشت وکی چی دی چی کوم طلاق دخپل خاوند مغیث ﷺ څخه حاصل کړی دی اوهغه ددی په محبت کی پرشانه گرځی، دوباره دی دهغه سره نکاح وکړی ، نو بریری ﷺ عرض وکی چی یارسول الله ؛ که داستاسی حکم وی نو په سر اوسترگو اوکه سفارشت وی، نو زما طبیعت بالکل دی ته تیارنه دی ، نبی کریم ﷺ وفرمایل چی حکم نه دی ، سفارشت دی ، بریرة ﷺ پوهیده چی نبی کریم ﷺ به داُصولو څخه خلاف خفگان نه کوی، په دی وجه یی صفا عرض وکی چی حکم نه دی نوبیا زه دا سفارشت نه قبلوم ، نوحضور ﷺ به په خوشحالی سره داپرخپل حال باندی پرینږوله .

دا وو دسفارشت حقیقت چی شرعًا داجر اوثواب باعث وو ، نن سبا څلگو دا سفارشت داسی خراب کړی دی چی په حقیقت کی سفارشت نه دی پاته سوی بلکه تعلقات یا دمرتبی تاثیر اوزور اچول وی، اوهم داوجه ده چی کله یی سفارشت ونه منل سی نوخفه کیږی اوبلکه دښمنی ته تیارسی، حال دا دی چی په داسی سړی باندی زور اچول چی هغه دضمیر اورضا څخه په خلاف کار کولو باندی مجبوره سی په جبر اواکراه کی داخل دی اوسخته گناه ده ، اوداسی خبره ده لکه څوك چی دچاپرمال یاپریوحق باندی په

زور سره قبضه وکړي دغه سړی شرعًا اوقانونًا آزاد اوخود مختاره (دخپل اختیار خاوند) وو او تاسی دی مجبوره کی اودهغه آزادی دی ختمه کړی، ددی مثال به داسی وی چی لکه دیوه محتاج دحاجت پوره کولو دپاره دبل دمال غلا وکړی او هغه ته یی ورکړی .

(په سفارشت معاوضه اخیستل رشوت دی اوحرام دی)

په کوم سفارشت چی معاوضه واخیستل سی هغه رشوت دی ، په حدیث کی یی دی ته سُحت اوحرام فرمایلی دی ، په دی کی هرقسم رشوت داخل دی برابره خبره ده که مال وی اوکه دده دکار کولو په بدله کی په ده خپل کار وکړی ، په تفسیر کشاف اونوروکی دی چی شفاعتِ حسنه هغه دی چی منشآء یی دیوه مسلمان حق پوره کول وی یاده ته کمه جآئزه نفعه رسول یاد ضرر اونقصان څخه یی خلاصول وی اوددی سفارش کولو داکار دکوم دنیوی مقصد دپاره نه وی ، بلکه خاص دالله ﷻ دپاره دکمزوری کومك کول یی مقصودوی ، اوپه دی سفارشت باندی کوم مالی یا جانی شوت هم وانه خیستل سی اوداسفارشت په کوم ناجآئز کارکی هم نه وی اودارنگه دا سفارشت دداسی یوثابت سوی جُرم دمعافی دپاره نه وی دکم سزاچی په قرآن کی معلومه اومقرره ده .

په تفسیر بحر محیط اومظهری اونوروکی دی ، چی دیوه مسلمان دحاجتِ پوره کولو دپاره دالله ﷻ څخه دعا غوښتل هم په شفاعتِ حسنه کی داخل دی او دعا کوونکی ته به هم ثواب رسیږی ، په یوه حدیث کی دی چی کله یو سړی دخپل مسلمان ورور دپاره دخیر دعاکوی، نوملائکی وایی (ولَكَ بِمِثْلٍ) یعنی الله ﷻ دی ستاحاجت هم پوره کړی .

سلام او سلام: وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا په دی آیت کی الله ﷻ سلام اودسلام دجواب طریقی ښوولی دی

(دتحیّه دلفظ تشریح او ددی تاریخی اړخ)

دتحیّه لفظی معنی ده یوچاته حَيَّاكَ اللهُ ویل یعنی الله ﷻ دی تا ژوندی لری ، تر اسلام مخکی دعربو عادت وو چی کله به دیوه اوبل سره یو ځای کیدل نویوه اوبل ته به یی په حَيَّاكَ اللهُ یاپه أَنْعَمَ اللهُ بِكَ عَيْنًا یاپه أَنْعِمْ صَبَاحًا او نورو الفاظوسره سلام کوی، اسلام دتحیی طرزبدل کی د اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ ویلوطریقه یی جاری کړه چی ددی معنی ده (ته دی دهرتکلیف اومصیبت څخه سلامت اوسی) ابن عربی رحمه الله په احکام القرآن کی فرمایی چی دسلام لفظ دالله ﷻ داسماءِ حُسنٰی څخه اخیستل سوی دی او دالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ معنی ده چی اَللهُ رَقِيبٌ عَلَيْكُمْ یعنی الله ﷻ ستامحافظ دی .

(اسلامی سلام دټولو نورو قومونو ترسلام غوره دی)

ددنیا په هرتهذیب یافته قوم کی ددی رواج دی چی کله دیوبل سره یوځای کیږی نویوکلمه دیوبل سره دالُفت اومحبّت دپاره وایی ، لیکن چی موازنه وسی نومعلومه به سی چی اسلامی سلام چی څومره جامع دی، دومره بل یونه دی ، ځکه چی په دی کی یوازی دمحبّت اظهارنه دی، بلکه ددی سره سره په کښی دمحبّت حق اداکول هم دی چی دالله ﷻ څخه داسوال کوی چی تادی دټولو افتونو او غمونو څخه سلامت وساتی اوبیا دُعا هم دعربو په شکل سره یوازی دژوندی پاته کیدو نه ده، بلکه دپاك ژوند دُعاده ، یعنی دټولو آفتونو اودردونو څخه دمحفوظ پاته کیدو اوددی سره سره ددی خبری هم اظهاردی

چي مونږ اوتاسي ټول دالله ﷻ محتاجه يو ، يوبل ته کمه نفع بغير دهغه داجازت څخه نه سو رسولی . ددي معنی په اعتبار سره داکلمه يو عبادت هم دی اوخپل مسلمان ورورته دخدای ديادولو ذريعه هم دده ددي سره که دی ته وکتل سی چي کوم سړی دالله ﷻ څخه دا دُعا غواړي چي دازما ملګري دټولو آفتونو اوتکليفونو څخه محفوظ کړی ، نوپه دی ضمن کی دی ګويا دا وعده هم کوی چی ته زما دلاسونو اوژبی څخه په امن يی ستادمال، جان اوعزت زه حفاظت کوونکی يم .

ابن عربي په احکام القرآن کی دامام ابن عُيينه دا قول نقل کړی دی .

اَتَدْرِیْ مَا السَّلَامُ ؟ يَقُوْلُ اَنْتَ اٰمِنٌ مِّنِّیْ

يعنی ته پوهيږی چي سلام څشی دی؟ سلام کوونکی دا وايي چي ته زما څخه په امن يی .

لنډه دا چي اسلامی سلام يو ډير لوی جامع سلام دی (۱) په دی کی دالله ﷻ ذکر هم دی (۲) يادګيرنه هم . (۳) دخپل مسلمان ورور سره دتعلق اومحبت اظهار هم (۴) دهغه دپاره دخير دُعا هم (۵) او دده سره دا معاهده هم ده چي زما دلاس او ژبی څخه به تاته تکليف نه رسيږی ، لکه چي په حديث کی شريف کی د نبی کريم ﷺ دا ارشاد وارد دی .

اَلْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُوْنَ مِنْ لِّسَانِهٖ وَيَدِهٖ (الحديث)

يعنی مسلمان هغه دی دچا دلاس او ژبی څخه چي بل مسلمان ته تکليف نه رسيږی اومحفوظ وی .

کاشکی! چي مسلمانانو داکلمه دعامو خلګو درسم په شان نه ادا کولی بلکه لکه څنګه چي ددی حقيقت يی وپيژندی په هغه طريقه يی اداکولی ، نو شايدچي دټول قوم داصلاح دپاره به داکافی وای ، هم دا وجه ده چي نبی کريم ﷺ مسلمانانو ته په خپل مينځ کی دسلام رواج کولو لوی تاکيد فرمايلی دی او دا يی په عملونو کی ترټولو ښه عمل مقرر کړی دی او ددی دفضيلتونو او دبرکتونو او اجر اوثواب يی بيان کړی دی په صحيح مسلم کی دحضرت ابوهريرة ﷺ يوحديث دی چي نبی کريم ﷺ فرمايلی دی چي .

(تاسی جنّت ته ترهغهٔ پوری نه سئ داخليدی ترڅو پوری چي مؤمنان نه سئ اوستاسی ايمان نه سی مکمل کيدی ترڅوپوری چي په خپل منيځ کی محبت نه کوی، زه تاسی ته داسی شی ښيم چي که تاسی په هغه عمل وکړی نوستاسی به ديوبل سره محبت قآئم سی هغه داچي په خپل مينځ کی سلام عام کړئ .

يعنی دهريوه مسلمان دپاره برابره خبره ده که ستاسی ورسره پيژندګلوی وی اوکه نه)

خضرتِ عبدالله ابن عمر ﷺ فرمايي چي يو سړی دنبی کريم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چي داسلام په عملونوکی ترټولو ښه عمل څه شی دی ؟ ده ﷺ وفرمايل چي ته خلګوته خوراك ورکوه اوسلام عام کړه ، برابره خبره ده که ته يی پيژنی اوکه نه (صحيحين)

مسند احمد ، ترمذی ، ابوداؤد دحضرت ابوامامه ﷺ څخه نقل کړی دی چي نبی کريم ﷺ فرمايلی دی چي دالله ﷻ په نزد ترټولو زيات نژدی هغه سړی دی چي په سلام کی ابتدآء وکړی ، په مسند بزار اومعجم کبير دطبرانی کی دحضرت عبدالله بن مسعود ﷺ حديث دی چي نبی کريم ﷺ فرمايي چي سلام دالله ﷻ په نومونوکی يو نوم دی کوم چي الله ﷻ په مځکه باندی نازل کړی دی ، په دی وجه تاسی په خپل مينځ کی سلام عام کړی ځکه چي مسلمان سړی کله چي يوه مجلس ته ځی اودوی ته سلام کوی نودی سړی ته

دالله ﷺ په نزد دفضیلت لوړ مقام حاصلیږی ، ځکه چی ده ټولوته سلام یعنی دالله ﷺ نوم وریاد کی که دی مجلس والاؤ دده دسلام جواب ورنه کی نو داسی خلک به ده ته جواب ورکړی چی تردی مجلس والاو به ښه وی یعنی دالله ﷺ ملائکی .

اوپه یوه حدیث دنبی کریم ﷺ ارشاد دی چی ډیر بخیل هغه سړی دی چی په سلام کی بُخل کوی (معجم کبیر دطبرانی ، عن ابی هریرة ﷺ)

دنبی کریم ﷺ ددی ارشاداتو چی پرصحابه کرامو ﷺ کوم اثر وسو ددی اندازه ددی روایت څخه کیدی سی چی حضرت عبدالله ابن عمر ﷺ به اکثره بازارته صرف ددی دپاره تلی چی یوڅوك مسلمان په مخه ورسی اوسلام ورته وکړی اودعبادت ثواب حاصل کړی، څه اخیستل یاخرڅول به یی مقصد نه وو ، دا روایت یی په مؤطاء امام مالك رحمه الله کی دطفیل بن ابی کعب ﷺ څخه نقل کړی دی .

دقرآن مجید کوم آیت چی لوړ ذکر سوی دی په دی کی ارشاد دا دی چی کله تاسی ته سلام وسی نو جواب یی ترهغه په ښو الفاظو کی ورکوی یالږ تر لږه هم دغه الفاظ وایاست، ددی تشریح نبی کریم ﷺ په خپل عمل سره داسی فرمایلی ده چی یووار نبی کریم ﷺ ته یو صاحب راغی اوویی ویل . اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ یارسول الله ! ده په جواب کی یوه کلمه زیاته کړه ویی فرمایل ، وَعَلَيْكُمُ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللهِ ، بیایوبل صاحب راغی هغه وویل ، اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَارَسُولُ اللهِ وَرَحْمَةُ اللهِ ، ده ﷺ په جواب کی وویل ، وَعَلَيْكُمُ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ بیا یوبل صاحب راغی هغه په خپل سلام کی دادری سره کلمی زیاتی کړی وی ویل ، اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَارَسُولُ اللهِ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ ، نوده ﷺ په جواب کی صرف وَعَلَيْكُمْ وفرمایل دهغه په زړه کی ګیله پیداسوه اوعرض یی وکی، یارسول الله! زمامور اوپلاردی پرتاقربان سی، دامخکنی صاحبان چی راغلل نودهغوی په جواب کی تاسی ددعا ډیری کلمی وفرمایلی اومادغه ټولی په سلام کی وویلی نوتاسی صرف وَعَلَيْكُمْ وفرمایل ، ده ﷺ وفرمایل: چی تاماته ګرسره بله کلمه پاته نکړه چی ماپه جواب کی زیاته کړی وای ، تاټولی کلمی په خپل سلام کی جمع کړی نوپه دی وجه ما دقرآن دتعلیم مطابق په جواب بالمثل باندی صبروکی، داروایت ابن جریر اؤابن ابی حاتم په مختلفو سندونو سره نقل کړی دی .

ددی حدیث څخه یوه خبره خو دا معلومه سوه چی دسلام جواب ترده په ښو الفاظو کی دورکولو حکم چی کوم په آیت کی راغلی دی ددی صورت دا دی چی دسلام کوونکی تر الفاظودی په زیاتو الفاظو سره جواب ورکړی مثلاً سلام کوونکی ، السّلام علیکم، نوپه جواب کی دی : وعلیکم السلام ورحمة الله ، روایی، اوکه دی ، السّلام علیکم ورحمة الله ووایی نوپه جواب کی دی وعلیکم السلام ورحمة الله وبرکاته ووایی .

دوهمه خبره ورڅخه دامعلومه سوه چی دادکلمو زیاتوالی یوازی تردرو کلمو پوری سنت دی تردی زیات سُنت نه دی اوحکمت په دی کی دادی چی دسلام ځای دلنډو خبرو وخت دی ډیری خبری نه په کښی ځاییږی ، داسی نه چی دیوچا په کار کی تاوان راسی یابه پر اوریدونکی باندی ګرانه سی نوکله چی یوملګری په خپل اولنی سلام کی دری سره کلمی جمع کړی نونبی کریم ﷺ په دی باندی نور زیاتوالی نه کی غوره ، ددی زیات وضاحت حضرت عبدالله بن عباس ﷺ داسی فرمایلی دی چی په ذکرسوودرو سرو

کلمو باندی زیاتی کوونکی ته یی داسی وفرمایل اومنع یی کړل چی ، اِنَّ السَّلَامَ قَدِ انْتَهٰى اِلَى الْبَرَكَةِ (مظهری
عن البغوی) یعنی سلام پرلفظ دبرکت باندی ختم دی، تردی زیاتول سنت نه دی (ومثله عن ابن کثیر)
دریمه خبره د ذکر سوی حدیث څخه دا معلومه سوه چی په سلام کی د درو کلمو ویونکی په جواب کی
که یوازی یوه کلمه وویل سی نوهغه هم دقرآن دحکم ، اَوْرُدُّوْهَا باندی دعمل کولو دپاره پوره ده لکه چی په
دی حدیث کی نبی کریم ﷺ یوازی پریوه کلمه باندی بس والی فرمایلی دی (تفسیر مظهری)

دآیت دمضمون خلاصه دا سوه چی کله چی یوه مسلمان ته سلام وکړه سی نود هغه پرذمه جواب ورکول
واجب دی ، که بغیردڅه شرعی عذرڅخه یی جواب ورنه کی نو ګناهګار دی البته په جواب ورکولو کی
ددوو خبرو اختیار دی یو دا چی په کومو الفاظو سره یی سلام کړی دی ، ترهغو په ښو الفاظو کی جواب
ورکی ، دوهم دا چی بالکل هم په هغو الفاظو سره جواب ورکی ، په دی آیت کی یی دسلام جواب ورکول
خوصراحةً واجب فرمایلی دی لیکن داول سلام کولو کمه درجه ده، دایی نه دی فرمایلی ، لیکن په اِذَا
حُيِّيْتُمْ کی ددی حکم طرف ته هم اشاره ده ، څکه چی دالفظ په صیغه دمجهول بغیر دتعین دفاعل څخه
په ذکر کولو کی اشاره کیدی سی چی سلام داسی شی دی چی عادةً یی ټول مسلمانان کوی ، په مسند
احمد ، ترمذی اوابوداؤد کی درسول اکرم ﷺ ارشاد نقل دی چی الله ﷻ ته نژدی ترټولو زیات مقرب هغه
سړی دی چی دسلام ابتدآء وکړی ، اودسلام تاکید او فضیلتونه دنبی کریم ﷺ دارشاداتو څخه اوس
تاسی اوریدلی دی ددی څخه دومره خامخا معلومیږی چی اول سلام کول هم ترسنت مؤکده کم نه دی .
په تفسیر بحرمحیط کی دی چی اول سلام کول خو داکثرو عالمانو په نزد سنت مؤکده دی اوحضرت
حسن بصری رحمه الله فرمایی ، اَلسَّلَامُ تَطَوُّعٌ وَالرَّدُّ فَرِيْضَةٌ یعنی په اولنی سلام کولو کی خو اختیار دی لیکن
ردول دسلام فرض دی ، نبی کریم ﷺ دقرآن تردی دزیاتی تشریح په ډول سره دسلام او دسلام دجواب
متعلق نور هم تفصیلات بیان کړی دی هغه هم په لنډه طریقه سره واوری .

دصحیحینو په حدیث کی دی چی کوم سړی پرسپرلی باندی سپور وی ، هغه ته په کار دی چی په پیاده
تلونکی باندی مخکی سلام واچوی اوڅوک چی روان وی دی دي په ناست باندی سلام اچوی اوکوم
خلګ چی په شمیر کی کم وی اوپر ډیرو باندی تیریږی، نوده ته په کار دی چی اول سلام وکړی ، دترمذی
په یوه حدیث کی دی چی کله سړی خپل کورته راسی نوپه خپل کوروالاوو باندی سلام اچول په کار دی
چی په دی سره ده ته هم برکت دی اوددده کور والاوو لره هم ، دابوداؤد په یوه حدیث کی دی چی دیوه
مسلمان سره دی وار وار ملاقات وی نوهروار سلام اچول په کار دی ، اولکه څنګه چی داول ملاقات په
وخت کی سلام اچول سنت دی، دغه ډول درخصت په وخت کی هم سلام اچول سنت اوثواب دی ، په
ترمذی اوابوداؤد کی داحکم په روایت دقتاده اودابو هریرة ﷺ نقل دی .

او دا حکم چی اوس بیان سوی دی چی دسلام جواب ورکول واجب دی، ددی څخه څو حالتونه مستثنی
دی ، کوم سړی چی لمونځ کوی که ده ته څوک سلام درواچوی نوجواب ورکول یی واجب نه دی ، بلکه په
جواب ورکولوسره یی لمونځ ماتیږی دغه ډول کم څوک چی خطبه وایی یادقرآن مجید تلاوت کوی یااذان
اواقامت کوی یاددینی کتابونو درس کوی یاپه انسانی ضرورتونو استنجآء اونوروکی مشغول وی ،

دوی ته په دی حالتونو کی سلام کول هم جائزنه دی او دده پرذمه یی جواب ورکول هم واجب نه دی .
دمضمون په ختمیدو باندی یی وفرمایل ، إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا یعنی الله ﷻ دهر شی حساب
اخیستونکی دی ، چی په دی کی دانسان او اسلامی حقونو لکه سلام اوجواب دسلام ټول کارونه داخل
دی ، ددی به هم الله ﷻ حساب اخلی ، بیافرمایی ، اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ : یعنی
دالله ﷻ څخه ماسوا څوك دعبادت لائق نسته ، دی معبود وګڼی اوکوم کار چی کوی دهغه دعبادت په
نیت یی کوی ، هغه به تاسی دقیامت په ورځ راجمع کړی ، چی څه شك په کښی نسته ، په دغه ورځ به
ټولو ته بدلی ورکړی ، دقیامت وعده ، جزا اوسزا ټوله حق دی .
وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا : څکه چی ددی خبرالله ﷻ ورکړی دی اوتر الله ﷻ زیات دچاخبره رینښتینی کیدی
سی ؟ نو دا هرڅه حق دی څکه چی خبر یی الله ﷻ ورکړی دی .

فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا ۚ أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْدُوا مَنْ

نو تاسی ته څه وسوه چی دمنافقانو په باره کی دوې ډلی کیږئ اوالله دوی چپه کړی دی په سبب د دوی دعملونو ، آیا تاسی
غواړئ چی په لاری کړی هغه ،

أَضَلَّ اللَّهُ ۖ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿٨٨﴾ وَدُّوا

چی ګمراه یی کړی الله اوڅوك چی ګمراه کړی الله هیڅکله به بیا نه کی پیدا ده لره څه لار ، غواړی چی

لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً ۖ فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ

تاسی هم کافر سی ، لکه چی دوی کافر سوی دی بیا به تاسی ټول برابرسی نو تاسی په دوی کی څوك دوست

أَوْلِيَاءَ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ

مه جوړ وی تردی چی وطن پریږدی دالله په لاره کی ، بیا که دا قبوله نه کړی نودوی نیسی

وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ ۖ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَ

او قتلوی یی کوم ځای چی دوی موسٰی اومه جوړ وی په دوی کی چاته دوست

لَا نَصِيرًا ﴿٨٩﴾ إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ

او نه مددګار ، مګر هغه خلق چی یوځای دی دیوقوم سره چی ستاسی او د دوی په مینځ کی

مِيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا

عهد دی یا راسی تاسی ته چی تنګ سوی دی زړونه د دوی ستاسی دجنګ څخه اودخپل قوم دجنګ څخه ،

قَوۡمَهُمۡ ۚ وَلَوۡ شَآءَ ٱللَّهُ لَسَلَّطَهُمۡ عَلَيۡكُمۡ فَلَقَٰتَلُوكُمۡ ۚ فَإِنِ

اودخپل قوم دجنګ څخه، اوکه الله غوښتلای نودوی لره به یې په تاسي زورور کړي وای نوخامخابه یې تاسي سره جنګ کولی

ٱعۡتَزَلُوكُمۡ فَلَمۡ يُقَٰتِلُوكُمۡ وَأَلۡقَوۡاْ إِلَيۡكُمُ ٱلسَّلَمَ فَمَا جَعَلَ

نو که تاسي څخه په بغل سي او تاسي سره جنګ نه کوي او مخکې کړي تاسي ته صلح نو الله نه ده در

ٱللَّهُ لَكُمۡ عَلَيۡهِمۡ سَبِيلٗا ﴿٩٠﴾ سَتَجِدُونَ ءَاخَرِينَ يُرِيدُونَ أَن

کړي تاسي ته په دوی باندي لار ، اوس به تاسي پیدا کړي یو بل قوم لره چي غواړي چي

يَأۡمَنُوكُمۡ وَيَأۡمَنُواْ قَوۡمَهُمۡ كُلَّ مَا رُدُّوٓاْ إِلَى ٱلۡفِتۡنَةِ أُرۡكِسُواْ فِيهَا ۚ

په امن سي تاسي څخه اودخپل قوم څخه هم هر کار چي دوی واپس کړه سي فساد طرف ته نو دوی ورته واپس

فَإِن لَّمۡ يَعۡتَزِلُوكُمۡ وَيُلۡقُوٓاْ إِلَيۡكُمُ ٱلسَّلَمَ وَيَكُفُّوٓاْ أَيۡدِيَهُمۡ

کیږي ، بیا که دوی تاسي څخه یو طرف ته نه سي او مخکې نه کړي تاسي ته صلح او خپل لاسونه منع نه کړي

فَخُذُوهُمۡ وَٱقۡتُلُوهُمۡ حَيۡثُ ثَقِفۡتُمُوهُمۡ ۚ وَأُوْلَٰٓئِكُمۡ جَعَلۡنَا لَكُمۡ

نو نیسي دوی او قتل کوي دوی چیري چي یې پیدا کړي او په دوی باندي مونږ تاسي ته

عَلَيۡهِمۡ سُلۡطَٰنٗا مُّبِينٗا ﴿٩١﴾

درکړې دی ، ښکاره سند .

لنډتفسیر

(د درو مختلفو ډلو بیان او د دوی حکمونه)

داولي فرقي بیان: (کله چي تاسي ددې مرتدینو حالت ولیدی) بیا تاسي ته څه وسوه چي ددې منافقانو په باره کي تاسي (اختلاف رایي کوي) دوې ډلي کیږي (چي یوه ډله دوی ته اوس هم مسلمانان وایي) حال دادی چي الله دوی (ددوی د ښکاره کفرطرف ته) واپس کړل ددوی د (بد) عمل په سبب (دغه بدعمل دوچي دمرتد کیدو څخه داراسلام پریښوول، سره دقدرته، چي په دغه وخت کي دار اسلام ته هجرت نه کول په مثل داقرار نه کولو په اسلام باندي وو او دکفر نښانه وه، او په حقیقت کي دوی اول هم نه وه مسلمانان سوي او په دې وجه یې دوی ته منافقان وویل) ایاتاسي خلګ (ایا هغې ډلي چاته چي ددار اسلام پریښوول، دکفر نښانه کیدل معلوم نه دي) ددې اراده لرئ چي داسي خلګوته هدایت وکړي کوم چي الله

(کله چی دی خلگو گمراهی اختیار کړه) په گمراهی کی اچولی دی (لکه چی دالله ﷻ عادت دی چی دبنده دکم کار قصد وکړی نوالله ﷻ هغه کارپیداکړی ، مطلب دا دی چی غیرمؤمن گمراه ته دهدایت پیدا کونکی مؤمن واياست داستاسی دپاره جائزنه دی) اوڅوك چی الله په گمراهی کی واچوی دهغه د (مؤمن کیدو) دپاره هیڅ لار نسته (نو داسی خلگوته مؤمن ویل نه دی پکار، اودوی به څنگه مؤمنان سی ددوی په کفرکی دبُختیدو خوداحال دی چی) دوی په دی آرزوکی دی چی څنگه دوی کافران دی تاسی هم (خدای دی نه کړی) کافران سی چی تاسی اودوی ټول یوشان سئ نو (چی کله د دوی دا حالت دی نو) په دوی کی هیڅوك دوست مه جوړوی (یعنی دیوه سره هم دمسلمانانو په شان سلوك مه کوی څکه چی ددوستی دجآئز کیدو دپاره اسلام شرط دی) کله چی دوی دالله په لاره کی (یعنی داسلام دمکمل کیدو دپاره) هجرت ونه کی (څکه چی دغه وخت دهجرت هغه حکم وو، کم چی اوس په دوو شهادتونو اقراردی، اوداسلام دمکمل کولو قیدپه کښی څکه دی چی خالی دارالاسلام ته راتلل کافی نه دی ، داغسی څوکافران دتجارت دپاره هم راځی، بلکه چی په اسلامی حیثیت سره راسی، یعنی اسلام هم ظاهر کړی چی په اسلام اقراراو هجرت دواړه یی سره جمع سی اوپاته سو دزړه تصدیق نو ددی علم یوازی الله ﷻ ته کیدی سی، مسلمانانو ته ددی لټون ضروری نه دی) اوکه دوی (داسلام څخه) ډډه وکړی (اوکافران پاته سی) نودوی نیسئ اوقتلوی یی کوم ځای چی دوی پیداکی (دانیول یاخودقتل دپاره دی یادغلام جوړولو دپاره) اومه په دوی کی څوك (خان لره) دوست جوړوی، اومه یی (خپل) کومکی جوړوی (مطلب دا دی چی په هیڅ حالت کی هم د دوی سره څه تعلق مه ساتی، نه په امن کی ددوستی، نه په بیره کی دکومك، بلکه جلا اوځان ته لیری ورڅخه اوسی)

دوهمی ولې بيان: مگر (په دی کفاروکی) کوم خلگ چی داسی دی چی (ستاسی سره په روغه باندی) اوسیدل غواړی (چی ددی دوی طریقی دی یوه داچی په واسطه دصلح وی یعنی) دداسی خلگوسره یوځای سی (یعنی وعده وکړی) چی ستاسی اودهغوی په مینځ کی عهد (صلح) وی (لکه بنومدلج، چی ددوی سره صلح وسوه، نوددوی چی دچاسره عهدوو هغوی هم په دی استثنآء کی راغلل نوبنی مدلج خوپه طریق اولی سره ورڅخه مستثنی سوه) یا (دوهمه طریقه داده چی بی له واسطی صلح وی، داسی چی) په خپله تاسی ته په داسی حالت کی راسی چی ددوی زړه ستاسی سره اودخپل قوم سره هم دجنگ څخه تنگ وی (نونه دخپل قوم سره ستاسی دجنگ کولو دپاره ملگرتیاکوی اونه ستاسی سره ملگری کیږی چی دخپل قوم سره جنگ کوی، بلکه ددوی سره هم صلح ساتی اوستاسی سره هم نوپه دواړو طریقوکی چی په کمه طریقه سره صلح ساتی نودوی به په دی ذکرسوی حکم کی دنیولو اوقتلولو څخه مستثنی وی) او (تاسی ددی خلگو دصلح په درخواست کی دالله ﷻ احسان ومنی چی ددوی په زړونوکی یی ستاسی هیبت وغورځوی که نه نو) که چیری الله غوښتلی نودوی به یی پرتاسی مسلّط کړی وای (او زړه به یی ورکړی وای) اوستاسی سره به یی جنگ کولای (مگرالله ﷻ تاسی ددی پریشانی څخه خلاص کړاست) اوبیاکه چیری (صلح وکړی) دوی ستاسی څخه په ډډه سی یعنی ستاسی سره جنگ نه کوی اودسلامتیا معامله درسره ساتی (ددی ټولو الفاظو مطلب دادی چی په صلح اوسیدل غواړی، دیر

الفاظ یی دتاکید دپاره راوړل) نو (په دی حالت دصلح کی) الله تاسی ته پردوی باندی (دقتل یاقید اونورو) کمه لاره نه ده درکړی (یعني اجازت یی نه دی درکړی)

ددريمي ډلي بيان: ځینی به داسی هم تاسی ته ضرور ورسیږی (یعنی ددوی به داحالت معلوم وی) چی (دچم دپاره) هغوی دا (هم) غواړی چی ستاسی څخه هم بی خطره واوسی اودخپل قوم څخه هم بی خطره اوسی (اوددی سره) کله چی هم دوی (ښکاره مخالفین) دشرارت (اوفساد) طرف ته متوجه کوی (یعنی دمسلمانانوسره یی جنګ ته راپاروی) نو دوی (پدستی) په دی (شرارت) کی وررلویږی (یعنی د مسلمانانوسره جنګ ته تیاریږی اوددغه ددوکی اوچم صلحه ماتوی) نوداخلګ (که صلح ماته کړی او) ستاسی څخه (یعنی ستاسی دجنګ څخه) منع نه سی اونه ستاسی سره دسلامتیا رویه اوطریقه وساتی اونه خپل لاسونه (ستاسی دمقابلی څخه) بندوی (ددی ټولو الفاظو مطلب دتیروپه شان سره یودی یعنی چی صلح ماته کړی) نوتاسی (هم) دوی نیسئ اوقتلوئ یی کم ځای چی دوی پیداکړئ اوموږ تاسی ته پردوی باندی صفا حجّت درکړی دی (چی په هغه سره ددوی قتلول ښکاره دی اوهغه حجت دوعدی ماتول دی)

معلومات اومسئلي: په دی ذکر سوو آیتونوکی ددرو فرقو بیان دی، چی د دوی په اړوند دوه حکمونه ذکر سوه ، ددی فرقو واقعات به ددی لاندی روایتونو څخه په ډاګه سی .

اولني روايت: عبدالله بن حمید دمجاهد رحمه الله څخه روایت کړی دی چی ځینی مشرکان دمکی څخه مدینی ته راغلل اوښکاره یی کړه چی موږ مسلمانان سو اوهجرت موږکی راغلو بیامُرتد سول اونبی کریم ﷺ ته یی دتجارت دسامان راوړلوبهانه وکړه اوبیامکی ته ولاړل اوبیرته نه راغلل د دوی په باره کی دمسلمانانو رایی مختلفی سوی ځینو وویل چی دوی کافران دی اوځینو وویل چی دوی مؤمنان دی الله ﷻ د دوی کافرکیدل په آیت ، فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ سره بیان کړل ، او د دوی دقتل حکم یی ورکی .

حضرت حکیم الأُمّت تهانوی رحمه الله فرمایی چی دوی ته منافق ویل په دی معنی دی چی کوم وخت دوی داسلام دعوه کړی وه ، په هغه وخت کی هم دوی منافقان وه ، په زړه سره یی ایمان نه وو راوړی اومنافقان خوګویا نه سی قتل کیدلی ، ترڅوچی دوی خپل کفر پټ ساتی او ددی خلګومرتد کیدل خوښکاره سوی وه اوچاچی ورته مسلمانان وویل چی شایدچی داددوی نیک ګمان وو اوددوی دمرتد کیدوپه دلیلونوکی به یی یوڅه تاویلونه کړی وی اودابه یوازی ددوی خپله رایه وی چی شرعی دلیل به ورباندی نه وی، نوپه دی وجه معتبر نه کړه سو .

دوهم روايت : ابن ابی شیبة دحسن رحمه الله څخه روایت کړی دی چی سراقه بن مالك مدلجی دبدر اواُحد تروافعی وروسته دنبی کریم ﷺ حضورته راغئ، درخواست یی وکی چی زما دقوم بنی مُدلج سره صلح وکړی، حضور ﷺ حضرت خالد ﷺ دصلح دمکمل کولو دپاره هلته ولیږی ، دصلحی مضمون دا وو .

(موږ به دنبی کریم ﷺ خلاف دچا کومك نه کوو ، اوچی قریش مسلمانان سی نوموږبه هم مسلمانان سو، اوکوم قومونه چی زموږ سره یوسی هغوی به هم په همدی پریکړه کی زموږ سره شریك وی ؟)

په دی باندی دا آیت د ، وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ څخه تر: إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ الخ پوری نازل سو .

دریم روایت: دحضرت ابن عباس ﷺ څخه روایت دی چی په آیت ، سَتَجِدُوْنَ اٰخَرِيْنَ الخ کی چی دکومو خلکو ذکر دی ، مراد ددی څخه قبیلی داسد اوغطفان دی ، چی مدینی ته راغلل او په ظاهره یی داسلام دعوه کوله اوخپل قوم ته یی ویل چی مونږ خوپه بیزو اولړم باندی ایمان راوړی دی او مسلمانانوته به یی ویل چی مونږستاسی پردین یو . اوضحاك دابن عباس ﷺ څخه داحالت دبنی عبدالدار نقل کړی دی، اواولنی او دوهم روایت په روح المعانی او دریم روایت په معالم کی دی .

حضرت تهانوی ﷫ فرمایی چی ددی دریم روایت دخلکو حالت داولنی روایت دخلکو په شان سره دی چی په دلیل سره ددوی دسره مسلمانیدل ثابت نسوه، په دی وجه ددوی حکم دعامو کافرانوپه شان دی، یعنی دصلح په وخت کی به ددوی سره جنګ نه کول کیږی اوچی صلح نه وی بیابه ورسره جنګ کول کیږی، نوداولنی روایت والاوو په باره کی دوهم آیت یعنی ، فَاِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوْهُمْ وَاقْتُلُوْهُمْ دنیولو اوقتلولو حکم اوپه دریم آیت ، اِلَّا الَّذِيْنَ يَصِلُوْنَ الخ کی دصلح په وخت کی ددی استثنآء موجوده ده ، چی دصلح ذکر یی په دوهم روایت کی دی اوداستثنآء دتاکید دپاره یی بیاد ، فَاِنِ اعْتَزَلُوْكُمْ الخ وضاحت وکی .

او د دریم روایت والاوو په باره کی په څلورم آیت یعنی ،سَتَجِدُوْنَ اٰخَرِيْنَ الخ کی بیان وکی ، چی که دا خلګ ستاسی څخه ډډه ونه کړی ، بلکه جنګ کوی نوتاسی هم د دوی سره جهاد کوی ، ددی څخه دا معلومیږی چی که دوی صلح کوی نوبیا ورسره جنګ مه کوی (بیان القرآن)

لنډه دا چی دلته ددرو فریقو ذکر سوی دی .

۱. کومه فرقه چی کله هجرت داسلام دپاره شرط وو، په دغه زمانه کی سره دقُدرته هجرت ونه کړی یایی وکړی خوبیا ددارِ اسلام څخه ووزی ، دار حرب ته ولاړسی .

۲. دمسلمانانوسره دجنګ نه کولو فیصله په خپله وکړی یادداسی فیصله کوونکو سره فیصله وکړی .

۳. کوم چی دوخت دغرض دپاره صلح وکړی اوکله چی ورته دمسلمانانو خلاف دجنګ کولو وویل سی نوشریك کیږی پکښی، اودخپلی فیصلی هیڅ قسم پروانه کوی اوپر خپلی وعدی قآئم نه وی .

داولی ډلی حکم دعامو کفاروپه شان سره دی، دوهمه ډله دوژنی اوبند څخه مستثنٰی ده، دریمه ډله دهغه سزا لائقه ده دکومی چی اوله ډله وه په دی آیتونوکی تول دوه حکمونه ذکر سوی دی ، یعنی دصلح دنه موجودوالی په وخت کی جنګ ، او دصلحی په وخت کی جنګ نه کول .

(دهجرت مختلف صورتونه او دهغوی حکمونه)

دالله ﷻ قول : حَتّٰى يُهَاجِرُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللهِ (۱) داسلام په اوله کی هجرت ددارالکفرڅخه پرټولو مسلمانانوفرض وو ، په دی وجه الله ﷻ دداسی خلکو سره مسلمانان دسلوك کولو څخه منع کړی دی ، چی دا فرض نه ادا کوی ، بیاچی کله مکه فتحه سوه ، نو نبی کریم ﷺ وفرمایل لاَ هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ (رواه البخاری) یعنی کله چی مکه فتحه سوه اودارِ اسلام جوړه سوه نو اوس دمکی څخه هجرت کول فرض نه سوپاته،دا دهغه زمانی حکم دی کله چی هجرت دایمان شرط وو، هغه سړی به مسلمان نه سوای ګڼل کیدی چی سره دقدرته هجرت ونه کړی، لیکن وروسته بیادا حکم منسوخ سو، اوس داصورت باقی نه دی پاته سوی .

(۱) دهجرت متعلق دپوره بحث دپاره ددې سورة النساء آیت نمبر ۱۰۰ وګوری

دهجرت دوهم صورت دا دی کوم چی به ترقیامته پوری باقی وی او دکوم په باره کی چی په حدیث شریف کی راغلی ، لاَ تَنْقَطِعُ الْهِجْرَةُ حَتّٰى تَنْقَطِعَ التَّوْبَةُ یعنی هجرت به تر هغه وخته پوری جاری وی ، ترڅو پوری چی دتوبی دقبلیدو وخت باقی وی (صحیح بخاری)

علامه عینی رحمه الله دبخاری شرح کوونکی ددی هجرت په اړوند لیکلی دی ، اَنَّ الْمُرَادَ بِالْهِجْرَةِ الْبَاقِیَةِ هِجْرَةُ السَّیِّئَاتِ : یعنی ددی هجرت څخه مراد گناه پریښوول دی ، لکه چی په یوه حدیث کی نبی کریم ﷺ ارشاد فرمایلی ، اَلْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَانَهَى اللّٰهُ عَنْهُ : یعنی مهاجرهغه دی چی دهغو ټولو شیانو څخه ځان وساتی کوم چی الله ﷻ حرام کړی دی . بحواله مرقاة جلد اول (۱)

ددی بحث څخه معلومه سوه چی په اصطلاح کی دهجرت اطلاق پردوو معناوو باندی کیدی سی (۱) ددین دپاره وطن پریښوول ، لکه چی صحابه کرامو رضی الله عنهم خپل وطن مکه پریښووله اومدینی اوحبشی ته یی تشریف یووړی (۲) دگناهونو پریښوول .

وَلاَ تَتَّخِذُوْا مِنْهُمْ وَلِیًّا وَّلاَ نَصِیْرًا : ددی آیت څخه معلومه سوه چی دکفارو څخه طلب دکومك حرام دی ، لکه په یوه روایت کی راغلی چی دکفارو خلاف انصارو چی کله دیهودو څخه دکومك طلب کولو اجازت دحضور ﷺ څخه وغوښتی نوهغه وفرمایل ، اَلْخَبِیْثُ لاَ حَاجَةَ لَنَا بِهِمْ دا خبیث قوم دی دوی ته زمونږ حاجت نسته (مظهری جلد ۲)

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَّقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا خَطَـًٔا ۚ وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَّدِيَةٌ

اونه دی لائق مسلمان ته چی قتل کړی مسلمان مگرپه غلطی سره اوچاچی قتل کړو مسلمان په غلطی سره نوآزاد دی کړی یو غلام مسلمان او دوینی قیمت ،

مُّسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٖٓ اِلَّآ اَنْ يَّصَّدَّقُوْا ۚ فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ

دی ورکړی دهغه اهل ته مگر دا که هغوی یی معاف کړی بیا که مقتول وو دداسی قوم څخه چی هغه

لَّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۚ وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ

ستاسی دښمن وی او دی پخپله مسلمان وی نو آزاد دی کړی یو غلام مسلمان ، او که وو دداسی قوم څخه

بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّيْثَاقٌ فَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٖ وَتَحْرِيْرُ

چی ستاسی او دهغوی په مینځ کی عهد وو نو دوینی قیمت دی ورکړی دهغه کور والاوو ته اوازاد دی کړی

رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۚ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ ۫

یو غلام مسلمان نو چا چی نه کی پیدا (مریی) نوروژی دی ونیسی دوی میاشتی پرله پسی

تَوْبَةً مِّنَ اللّٰهِ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿۹۲﴾ وَمَنْ يَّقْتُلْ مُؤْمِنًا

دپاره دگناه بخښنولو دالله څخه ، او الله پوه اوحکمت والادی ، او چاچی قتل کړو مسلمان

مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهٗ جَهَنَّمُ خٰلِدًا فِيْهَا وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ

قصداً نو سزا يې دوږخ دی پروت به وی په هغه کی او په ده غضب دی دالله ﷻ

لَعَنَهٗ وَاَعَدَّ لَهٗ عَذَابًا عَظِيْمًا ﴿۹۳﴾

اولعنت دی پر او ده لره تیار دی لوی عذاب

تفسير: دیوه مؤمن شان دا نه دی چی دی بل مؤمن (اول دواره) قتل کړی لیکن په غلطی سره (که ورځخه داسی وسی نوبیله خبره ده) اوکوم سړی چی یومؤمن په غلطی سره قتل کړی نوپرده (شرعًا) یو مسلمان مریی یامینځه آزادول (واجب) دی اوفدیه یی (هم واجب) ده چی دده (مقتول) خاندان والاوو ته (یعنی په دوی کی چی کوم وارثان دی په قدر دحصو دمیراث) ورکړه سی (اودچاچی وارث نه وی نوبیت المال دوارث پرځای دریږی اوهغه یی قآئم مقام دی) مګرداچی دغه خلګ (دافدیه اودیت) ورمعاف کړی (برابره خبره ده که ټوله ورمعاف اوکه یوڅه نوهغومره به معاف کړه سی) اوکه هغه (مقتول یعنی په خطآء سره وژل سوی) دداسی قوم څخه وی چی ستامخالف وی (یعنی حربی وی اوپه یووجه سره په مسلمانانوکی اوسیږی) اودغه سړی په خپله مؤمن وی نو (یوازی) یوغلام اویامینځه مسلمانه آزادول (دی، اودیت ځکه نسته چی که وارثان ددی قتل سوی مسلمانان وی، خوبیاهم تراسلامی حکومت ماتحت اولاندی نه دی، نوپه دی وجه مستحق اوحقداره نه دی، اوکه کافروی نوپه دی صورت دیّت دبیت المال حق دی او ددار الحرب څخه ددار الاسلام بیت المال ته ترکه نه راوړل کیږی) اوکه هغه (په خطاسره وژل سوی) دداسی قوم څخه وی چی ستاسی اودهغوی په مینځ کی فیصله (دصلحی یا دذمه واری) وی (یعنی ذمّی وی یاامن ورکړل سوی یاورسره صلح سوی وی) نوفدیه (هم واجب) ده چی ددی (قتل سوی) خاندان والاووته (یعنی کم چی په دوی کی وارثان وی) حواله کړه کیږی (ځکه کافردکافر وارث وی) اودیوه مسلمان مریی یامینځی آزادول (دی) بیا (په کومو صورتونوکی چی دمریی یامینځی آزادول واجب دی) کوم سړی ته چی (مریی یامینځه) ورپیدانه سی (اونه ورسره دومره پیسی وی چی په رایی نیسی) نو (دده پرذمه پر ځای ددی آزادولو) پرلپسی دوی میاشتی روژی دی (داآزادول یاکه دانه وی اوروژی نیسی) په طریقه دتوبی (دی) کوم چی دالله ﷻ دطرفه څخه مقرر سوی دی (یعنی داطریقه یی مشروع سوی ده) اوالله ﷻ لوی علم والا، حکمت والادی (دخپل علم اوحکمت په بناء سره حکمونه مقررکوی، که څه هم چی په هرځای کی دغه حکمت بنده ته معلوم نه وی) اوکوم سړی چی په قصدسره یو مسلمان قتل کړی نو دده (اصلی) سزا (خو) جهنم دی (داسی به په کی وی) چی همیشه همیشه به په هغه کی اوسی (لیکن دالله ﷻ فضل دی چی دا اصلی سزاجاری نه سی بلکه دایمان په برکت سره آخربیرته خلاصیدی سی) اوپرده باندی به (تریوی مقرری مودی پوری) الله ﷻ غضبناک وی اودی به دخپل (خاص) رحمت څخه لیری کړی او دده دپاره به دلویی سزا (یعنی ددوږخ) سامان تیارکړی.

معلومات اومسئلي: دآيتونو تړون: دلوړ څخه دقتل اوقتال ذکر راروان دی اوټول صورتونه اول دسره دقتل

دا اته ۸ دی، ځکه چی وژل سوی به دځلورو حالاتو څخه خالی نه وی ، یا به مؤمن، یاذمی یاصلح
کوونکی اوآمن غوښتونکی یاحربی وی ، اوقتل پردوه قسمه دی یابه قصداً وی یاخطآء، نوپه دی
اعتبارسره دقتل ټول صورتونه اته سول (۱) دمؤمن قتل قصداً (۲) دمؤمن قتل په خطا سره (۳) دذمّی قتل
په قصدسره (۴) دذمّی قتل په خطآء سره (۵)دصلح ورسره کړل سوی قتل قصداً (۶) دصلح ورسره کړل
سوی قتل په خطآء سره (۷) دحربی قتل قصداً (۸) دحربی قتل په خطآء سره .

په دی صورتونوکی دځینو حکم لوړ معلوم سو، ځینی مخ ته ذکردی اوځینی په حدیث کی ذکر دی ، نو
داولنی صورت حکم ددنیا یعنی دقصاص واجب کیدل په سورة بقرة کی ذکردی اودآخرت حکم یی په مخ
ته آیت ، وَمَنْ يَّقْتُلْ کی راځی ، او د دوهم صورت بیان په ، وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ څخه تر وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ پوری
په دی آیتونوکی راځی ، او د دریم صورت بیان په حدیث ددارقطنی کی دی چی دذمّی په بدله کی نبی
کریم ﷺ دمسلمان څخه قصاص واخیستی (اخرجه الزیلعی رحمه الله فی تخریج الهدایة) دځلورم صورت ذکر
دالله ﷻ دا قول دی ، وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّيْثَاقٌ په دی کی راځی، دپنځم صورت ذکر په پورته رکوع
کی دالله ﷻ په دی قول ، فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيْلًا کی راغلی دی ،دشپږم صورت حکم دځلورم سره ذکردی
ځکه چی میثاق عام دی ، وقتی اودآئمی دواړو ته شامل دی نوذمی اوامن غوښتل سوی دواړه پکښی
راغلل،په درّمختارکی دکتاب الدّیات په شروع کی یی دامن غوښتل سوی ددیت دوجوب تصحیح کړی
ده ،دا ووم اواتم صورت حکم په خپله دجهاد په رواکیدو سره لوړ معلوم سوی دی ځکه چی په جهادکی
حربیان په قصد سره قتلول کیږی، نودخطآء جآئزوالی خو خامخا ثابت سو (بیان القرآن)

(دقتل دری قسمونه او ددی شرعی حُکم)

اول قسم قتلِ عمد یعنی په قصد قتل کول ، چی په ښکاره سره قصداً ددسی آلی په ذریعه سره واقع سی چی
داوسپنی وی یاپه پریکولو داندامونوکی داوسپنی دآلی په شان وی لکه تیره بانس یاتیره ډبره اونور

دوهم قسم: شبه عمد ، چی په قصدسره وی خوپه داسی آلی سره نه وی چی اجزآء په پری کیدی سی .

دریم قسم: خطآء ، یا خوپه قصداوګمان سره دلیری څخه سری ښکار، حیوان، حربی اویاکافر وګنی اوپه نښه یی
کړی یافعلاً په نښه کړی یی حیوان وی ، خو ومښلی په انسان باندی ، په دی کی دخطآء څخه مراد غیرقصداً دی.

نودوهم اودریم دواړه قسمونه په دی کی راغلل، په دواړوکی دیت هم دی اوګناه هم ، لیکن په دی
دواړو کارونوکی دادواړه قسمونه مختلف دی ، ددوهم قسم دیت سل ۱۰۰ اوښان دی ځلورقسمه ،
یعنی دهریوه قسم څخه پنځه ویشت پنځه ویشت اوددریم قسم دیت سل ۱۰۰ اوښان دی، پنځه قسمونه
یعنی دهریوه قسم څخه شل شل اوښان دی ، البته که چیری دیت په نقدو ورکوی نوپه دواړو قسمونوکی
لس زره ۱۰۰۰۰ درهمه شرعی یازر ۱۰۰۰ دیناره شرعی دی ، اوګناه په دوهم قسم کی زیاته ده دقصد په
وجه سره اوپه دریم قسم کی یوازی دبی احتیاطی ګناه ده (کذافی الهدایة) لکه چی دمریی آزادولو واجب
کیدل اولفظ دتوبی هم پردی باندی دلالت کوی ، اودادری سره په حقیقت کی په دنیاکی دجاری
کیدونکو احکامو په اعتبار سره دی ، اودګناه په اعتبار سره چی قصداً یاغیر قصداً کیدل دی، ددی
تعلق دزړه دقصد اوارادی سره دی چی دعذاب وعده ده باندی، نودا خدای ﷻ ته معلومه ده ممکنه ده
چی په دی اعتبارسره اول قسم غیر قصداً سی او دوهم قسم قصداً سی .

مسئله: ددیت داذکرسوی مقدارهلته دی چی قتل سوی سړی وی اوکه ښځه وی نوبیانیم دیّت دی (هدایه)

مسئله: دیّت دمسلمان اوذمّی برابردی، دنبی ﷺ ددی قول په وجه ، دِیَةُ کُلِّ ذِیْ عَهْدٍ فِیْ عَهْدِہٖ اَلْفَ دِیْنَارٍ (کذافی الهدایة اخرجه ابوداؤد فی مراسیله)

مسئله: کفاره یعنی دغلام آزادول یاروژی نیول به په خپله قاتل اداکوی ، اودیّت دقاتل په اهلِ نصرت اوکومك کوونکو باندی دی چی دشرعی په اصطلاح کی ورته عاقله وایی (بیان القرآن)

دلته داشُبهه پیداکیږی چی دقاتل دجرم بارده پراولیاؤ اوکومکیانوباندی ولی اچول کیږی ځکه چی هغوی خو بی گناه دی؟ وجه په اصل کی داده چی په دی کی دقاتل اولیآء هم قصورلرونکی دی چی هغو دی د داسی قسم بی احتیاطی څخه نه دی منع کړی اودیت دبیری څخه به دوی په آینده کی دده حفاظت کوی .

مسئله: په کفاره کی مینځه اومریی برابردی، لفظ درقبه عام دی البته ددوی اندامونه سلامت په کاردی .

مسئله: دیت به دمقتول په شرعی وارثانو باندی تقسیمیږی ، او څوك چی په کښی خپله حصه معاف کړی ، هغه معاف کیږی اوکه ټولو معافی وکړه نوټول به معاف سی .

مسئله: دکوم مقتول چی یوڅوك شرعی وارث نه وی دهغه دیّت به په بیت المال کی داخلیږی ځکه چی دیّت ترکه ده اوترکی دغه حکم دی (بیان القرآن)

مسئله: دچاسره چی فیصله سوی وی (ذمّی یامستأمن) دده په باره کی چی کم دیّت واجب دی، ظاهره خبره داده چی داپه هغه وخت کی دی چی کله ددی ذمّی یامستأمن اهل موجودوی اوکه دده اهل نه وی یاوی خومسلمانان وی اومسلمان دکافر وارث کیدی نه سی نو دا په ځای دنیستی دی نوکه دی ذمّی وی ، دیت به یی په بیت المال کی داخلول کیږی ځکه چی دذمّی لاوارث ترکه چی دیت په کی داخل دی ، په بیت المال کی داخلول کیږی (درمختار) اوکه داسی نه وی نونه واجبیږی (بیان القرآن)

مسئله: په روژوکی که دمرض اویابل شی په وجه پرلپسی والی را نه سی نو دنوی سره به یی بیانیسی ، البته دښځی دحیض په وجه پرلپسی والی نه ختمیږی .

مسئله: که دڅه عذر په وجه یی په روژو قدرت نه وی نو تر قدرت راتلو پوری دی توبه وکړی .

مسئله: په قتلِ عمد کی (یعنی قصداًقتل کی) کفاره نسته توبه دی وکاږی اومعافی دی وغواړی (بیان القرآن)

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا ضَرَبْتُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ فَتَبَيَّنُوْا وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَنْ اَلْقٰٓى اِلَيْكُمُ السَّلٰمَ

ای ایماندارو ! هرکله چی سفرکوی دالله په لاره کی نوتحقیق کوی اومه وایاست هغه چاته چی تاسی سلام وکی

لَسْتَ مُؤْمِنًا ۚ تَبْتَغُوْنَ عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۡ فَعِنْدَ اللّٰهِ مَغَانِمُ

تەنەیی مسلمان تاسی غواړی اسباب ددنیا دژوند نو دالله سره ډیر غنمتونه

كَثِيْرَةٌ ۭ كَذٰلِكَ كُنْتُمْ مِّنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوْا ۭ اِنَّ

دی ، تاسی خو هم داسی واست ددې څخه مخکې بیا الله په تاسی فضل وکی نو اوس تحقیق کوی

اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٤﴾ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ

بیشکه الله ستاسی دکارونو څخه خبردار دی ، برابر نه دی ناست

الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

مسلمانان چا ته چی هیڅ عذر نسته او هغه مسلمانان چی جنګیږي دالله په لاره کی ،

بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ ۚ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَ

په خپلو مالونو سره اوخپلو نفسونو سره ، الله لویه کړی ده دجنګیدونکو په خپلو مالونو

أَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً ۚ وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَ

اوخپلو نفسونو سره په ناست خلقو باندی درجه او دهر یو ه سره وعده کړی ده الله دنیکی ،

فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾ دَرَجَاتٍ

او زیات کړی دی الله جنیدونکو ته په ناستو خلقو باندی په لوی اجر کی ، چی درجی دی

مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٩٦﴾

دالله دطرف څخه اوبخښنه ده او مهربانی ده ، او الله دی بخښونکی اومهربانه .

لنډتفسیر: ای مؤمنانو! کله چی تاسی دالله ﷻ په لاره کی (یعنی دجهاد دپاره) سفرکوی نوهریوکار (که قتل وی اوکه بل څه) ترتحقیق وروسته کوی اوداسی سړی ته چی ستاسی په وړاندی (ښبانی) داطاعت ښکاره کړی (لکه کلمه ویل یادمسلمانانوپه ډول سلام کول) داسی مه وایاست چی دی (په زړه سره) مسلمان نه دی (محضی دخپل ځان ساتلو دپاره په درواغو اسلام ښکاره کوی) په داسی ډول سره چی تاسی ددنیادژوند دسامان خواهش کوی ، ځکه چی دخدای ﷻ سره (یعنی دهغه په علم اوقدرت کی ستاسی دپاره) ډیر دغنیمت مالونه دی (چی تاسی ته به په جائزه طریقه سره ورسیږی اویاد کړئ چی) اول (په یوه زمانه کی) تاسی هم داسی واست (چی ستاسی داسلام قبلولو مدار یوازی ستاسی دعوه او اظهاروو) بیاالله ﷻ په تاسی احسان وکی (چی په دی ظاهری اسلام باندی یی بس والی وکی اودباطن پلټنه یی لازمه نه کړه) نو (لږ) فکر (خو) کوی بیشکه الله ﷻ ستاسی دعملونو پوره خبرلری (چی وروسته تردی حکم ځوك په دی عمل کوی او ځوك یی نه کوی) برابرنه دی هغه مسلمان چی بی له څه عذر څخه په کورکی ناست وی (یعنی جهادته نه ځی) اوهغه خلق کوم چی دالله ﷻ په لاره کی په خپلومالونو اونفسونو

سره (یعنی مالونه خرڅوي اونفسونه حاضروي) جهاد کوي (بلکه) الله ﷻ دداسي خلګو درجه ډیره زیاته جوړه کړي ده چي په خپلو مالونو اونفسونو سره جهاد کوي په نسبت دکور کښینستونکو او (داغسي خوپه وجه ددي چي دافرض عین نه دي، ګناه پردي کښینستونکو هم نسته ، بلکه په وجه دایمان اونورو فرض عین کارونه پرځای راوړي) دټولوسره (یعني دجهاد کوونکوسره هم اودناستوسره هم) الله ﷻ دښه کور (یعني دجنت په آخرت کي) وعده کړیده او (لوړچي کم اجمالاً ویل سوي دي چي دجهاد کوونکو لویه درجه ده ددي تعین دادي چي) الله ﷻ (دي ذکرسوو) مجاهدینو لره په مقابله دکور کښینسونکو لوی اجر ورکړي دی (دغه درجه ددغه اجرِ عظیم اجمالي تفصیل فرمایي) یعني (ډیرو عملونوپه وجه چي دجهاد کوونکي ځخه صادریږي، دثواب) ډیری درجي کومي چي دخدای ﷻ دطرفه ځخه ورکول کیږي او (دګناهونو) مغفرت اورحمت (داټول داجرِ عظیم تفصیل سو) اوالله ﷻ لوی مغفرت والااورحمت والادی.

معلومات اومسئلي: دآیتونو ترون: په تیرو آیتونوکی دمؤمن پرقتل باندی دعذاب سختی زورنی راغلی دی ، اوس مخ ته فرمایی چی دشرعی حکمونو دجاری کیدو دپاره دمؤمن ، دمؤمن کیدو یوازی ظاهری اسلام کافي دی ، کوم سړی چی داسلام اظهار وکړی دده دقتل ځخه لاس بندول واجب دی اویوازی دشك اوشبهي په وجه دباطن لټول اوداسلامی حکمونوپه جاری کولوکی دده دیقینی ایمان دثبوت انتظار کول جآئز نه دی ، لکه چی دځینو صحابه وو د دوی دا اسلام په درواغو وګنی، قتل یی کی او دقتل سوی مال یی په غنیمت کی واخیستی الله ﷻ ددی منع وفرمایله اوکله چی دغه مسئله اصحابوته په ښکاره ډول سره معلومه نه وه، نوپه دی وجه یی یوازی ددوی پرپوهولو صبر وکی اوپر دی کاریی په دوی څه دعذاب وعده نازله نه کړه (بیان القرآن)

(دمسلمان ګڼلو دپاره یوازی ښنانی داسلام کافي دی دباطن لټول جآئزنه دی)

په ذکر سوو درو آیتونوکی په اول آیت کی داښوونه سوی ده چی کوم سړی ځان مسلمان ښکاره کړی نوبوه مسلمان لره جآئزنه دی چی بغیر دتحقیق ځخه دهغه داوینا نفاق وګنی ددی آیت دنزول سبب څه داسی واقعات دی چی په هغه کی دځینو صحابه کراموځخه داسی خطا سوی وه ، لکه چی په ترمذی اومسند احمد رحمهما الله کی دحضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه ځخه نقل دی چی دقبیله بنوسلیم یوسړی دصحابه کرامو دیوی ټولی سره یوځای سو ، په داسی موقع باندی چی داحضرات جهادته روان وه ، دی سړی خپلی بزی څرولی ، ده اصحابوته سلام وکی چی داپه عمل کی ددی خبری اظهاروو چی زه مسلمان یم ، صحابه کرامو رضی الله عنهم داسی وګڼله چی دا وخت دی محضی دخپل ځان اومال دساتلو دپاره دوکه اوچم کوی ، نو هغوی دي قتل کی اودهغه بزی یی دغنیمت مال مقررکی ، دنبی کریم ﷺ په خدمت کی یی حاضری کړی ، په دی باندی دا آیت نازل سوچی کوم سړی تاسی ته په اسلامی طرز او طریقی سره سلام وکړی نو بغیر دتحقیق ځخه داسی مه ګڼی چی ده دچم په وجه سره ځان مسلمان ظاهرکی ، او دده مال دغنیمت ګڼلو په جوړ سره مه حاصلوی (ابن کثیر)

اوحضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه ځخه یوبل روایت دی چی بخاری په لنده اوبزارپه مفصّله طریقه سره نقل کړی دی، چی نبی کریم ﷺ دمجاهدینو یوه ټولګی ولیږله چی حضرت مقدادبن اسود رضی الله عنه په کښبی هم وو ،

کله چی دوی موقعی ته ورسیدل، نوټول خلگ وتښتیدل یوازی یو سړی پاته سو چی دده سره ډیرمال وو ده داصحابو په وړاندی وویل اَشْهَدُ اَنْ لاَّ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ لیکن حضرت مقداد ﷺ داسی وګڼله چی دزړه څخه یی نه وایی ، نودی یی قتل کی ، په حاضرینوکی یوه صحابی ﷺ وویل چی تاېد وکړل چی یوداسی سړی دی قتل کی چاچی د لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ شاهدی ورکړی وه ، زه که دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضرسوم، نو ددی واقعی ذکر به خامخاکوم ، کله چی دا خلگ مدینی ته بیرته راغلل، نونبی کریم ﷺ ته یی دا واقع بیان کړه ، ده ﷺ حضرت مقداد ﷺ راوغوښتی اوسخته زورنه یی ورکړه او وی فرمایل، چی په ورځ دقیامت به ستاځه جواب وی کله چی د لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ کلمه ستاپه مقابله کی دعوه داره وی ، په دی واقعه باندی دا آیت نازل سو ، لاَ تَقُوْلُوْا لِمَنْ اَلْقٰی اِلَیْکُمُ السَّلٰمَ لَسْتَ مُؤْمِنًا ددی آیت په باره کی په دی دوو واقعو سربیره نوری واقعی هم نقل دی لیکن دتفسیرتحقیق کوونکی فرمایی چی په دی روایتونوکی ټکرنه سی کیدی چی داټو واقعی دی په مجموعی حیثیت سره دنزول سبب وی ، دآیت په الفاظوکی اَلْقٰی اِلَیْکُمُ السَّلٰمَ راغلی دی، په دی کی د (سلام) دلفظ څخه که اصطلاحی سلام مراد سی نواوله واقعه ورسره زیات سمون خوری اوکه دسلام دلفظ څخه معنی دسلامت اواطاعت واخیستل سی، نو بیادا ټوله واقعات په دی کی برابردی، په دی وجه اکثرو حضراتو دسلام ترجمه دلته داطاعت (حکم منلو) کړی ده .

(دواقعی دتحقیق کولو څخه پرته فیصله کول جائزنه دی)

ددی آیت په اوله جمله کی یوعام هدایت دی چی مسلمان دی یوکار بی له تحقیقه محضی په ګمان باندی نه کوی، ارشاد دی ، اِذَا ضَرَبْتُمْ فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ فَتَبَیَّنُوْا یعنی کله چی تاسی دالله ﷻ په لاره کی سفرکوی نوهرکار ترتحقیق کولو وروسته کوی ، یوازی په ګمان اوخیال باندی په کارکولو سره ډیر وختونه غلطی کیږی، په دی کی یی دسفرقیدهم په دی وجه سره ذکرکی چی دغه واقعات په سفر کی مخ ته راغله یاپه دی وجه چی شبهات په عام ډول سره په سفرکی مخ ته راځی ، په کلی اووطن کی په عام ډول سره دیوه اوبل دحالاتو څخه خلگ خبروی ، که دانه وی نو اصلی حکم عام دی، په سفرکی وی اوکه په کلی کی خوبغیر دتحقیق څخه یوکار کول جائزنه وی ، په یوه حدیث کی د نبی کریم ﷺ ارشاد دی ، په فکر اوخیال سره کار کول دالله ﷻ دطرفه څخه دی اوتلواری کول دشیطان دطرفه څخه دی (بحرمحیط)

دوهمه جمله ده: تَبْتَغُوْنَ عَرَضَ الْحَیٰوةِ الدُّنْیَا په دی کی ددی مرض اصلاح ده کوم چی ددی غلطی کولو باعث سو ، یعنی ددُنیا د دولت او دغنیمت دمال حاصلولو خیال .

مخ ته دا هم فرمایی چی ستاسی دپاره الله ﷻ دغنیمت مالونه ډیر مقررکړی دی ، تاسی دمالونوپه فکرکی مه لویږی ، تردی وروسته یی یوبل خبرداری وفرمایی چی یوڅه دی ته هم وګوری چی اول په تاسی کی هم ډیر حضرات داسی وه چی په مکه مکرمه کی یی دخپل اسلام اوایمان اعلان نه سوای کولی ، بیاالله ﷻ په تاسی باندی احسان وکی چی دکفارو دقبضی څخه یی آزاد کړاست ، نوداسلام ښکاره والی مو وکی ، نو آیا دا ممکنه نه ده چی دغه سړی کوم چی داسلام لښکر ووینی اوکلمه ووایی په حقیقت کی دمخکی څخه لا مسلمان وی خودکفارو دبیری څخه یی داسلام ښکاره کول نه وی کړی اوچی دغه وخت دمسلمانانو لښکریی ولیدی نواظهاریی وکی ، یاچی کله په اول کی تاسی داسلام

کلمه وویل اوخان ته مو مسلمانان وویل نوپه هغه وخت کی خوتاسی ته دمسلمان مقرر کولو دپاره شریعت داقیدنه وو لګولی چی ستاسی دزړونودی پلټنه دی وسی، نوکه په زړونوکی مو داسلام ثبوت پیداسو، نوبیابه ورته مسلمان وایی ، بلکه یوازی کلمه ویل یی ستاسی دمسلمان مقررکولو دپاره کافی ګڼلی وو ، نودغه ډول اوس هم چی ستاسی په وړاندی څوك کلمه ووایی نومسلمان یی ګڼی .

(اهلِ قبله ووته دکافرنه ویلو مطلب)

ددی آیت کریمه څخه یوه دا مهمه مسئله معلومه سوه چی کوم سړی خپل ځان ته مسلمان وایی برابره خبره ده په کلمه ویلووی اوکه په بله یوه اسلامی طریقه اختیارولو اوښکاره کولووی مثلاً په لمانځه، اوداسه یانوروکی په شریك کیدو، نوپرمسلمان لازم دی چی دی به مسلمان ګڼی اودده سره به دمسلمانانو په شان معامله کوی ، ددی خبری انتظار به نه کوی چی دی دزړه څخه مسلمان سوی دی اوکه نه دی یاپه کومه بله وجه داسلام اظهارکوی .

او دغه ډول په دی معامله کی به دده عملونوته هم نه کتل کیږی، فرض کړه چی دی لمونځ نه کوی، روژه نه نیسی اوهرقسم ګناهونه کوی، بیاهم ده ته دکافرویلو یادده سره دکافرانو دمعاملی کولو دهیچاحق نسته ، په دی وجه امام اعظم‌ؓ فرمایی ، لاَ نُكَفِّرُ اَهْلَ الْقِبْلَةِ بِذَنْبٍ : یعنی مونږاهلِ قبله ووته دکومی ګناه په وجه کافر نه سو ویلای .

دحدیثو په ځینو روایتونوکی هم ددی قسم الفاظ ذکردی، چی اهلِ قبله ووته کافرمه وایاست برابره خبره ده که دی هرڅومره ګناهګارچی وی .

مګردلته یوه خبره په خاص طورسره دیادساتلو اوځان پوهولو قابله ده چی دقرآن او حدیث څخه داثابته ده چی کوم سړی خپل ځان ته مسلمان وایی هغه ته کافرویل یایی کافر ګڼل جائزنه دی ، ددی واضح مطلب دا دی چی ترڅوپوری دده څخه کمه داسی خبره یاکار نه وی سوی چی دکفریقینی نښانه وی ، تر هغه وخته پوری به دده داسلام اقرارصحیح وی اوده ته به مسلمان ویل کیږی او دده سره به دمسلمانانو په شان معامله کول کیږی ، دده دزړه په اړوند دبحث کولو هیچاته حق نسته .

لیکن کوم سړی چی داسلام داظهار او دایمان داقرارسره سره دکفرڅه کلمی هم وایی یاکوم بت ته سجده کوی یاداسلام دیوداسی حکم څخه انکارکوی چی هغه داسلام قطعی او یقینی حکم وی یادکافرانو کومه مذهبی نښانه اختیار وی لکه په غاړه زنّار (لکتایی) یانور اچول ، نودی به بیشکه دخپل کفر دعملونو په سبب کافر ګڼل کیږی ، په ذکر سوی آیت کی په لفظ د ، تَبَيَّنُوْا کی دی طرف ته اشاره موجوده ده ، که نه وی نویهودو اونصاراؤ خو ټولو خپلو ځانونوته مسلمانان ویل اومسیلمة کذّاب چی په اجماع دصحابه کراموؓ کافر مقررسوی وواوقتل کړه سوی دی ، دی یوازی داسلام دکلمی اقراری نه وو بلکه داسلامی شعآئرو لمونځ، آذان اونوروهم پابندوو ، په خپل اذان کی به یی د اَشْهَدُ اَنْ لاَّ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ سره اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدً رَّسُوْلُ اللّٰهِ هم ویل ، خوددی سره به یی خپل ځان ته هم نبی اورسول اوصاحب دوحی وایه چی دقرآن اوسنّت دنصوصو څخه خلاف اوښکاره انکاروو ، په دی وجه دی مُرتدمقرر سو او دده خلاف داصحابوؓ په اجماع سره جهاد وکړل سو .

دمسئلې خلاصه دا سوه چې هرکلمه ویونکی اواهلِ قبله مسلمان گڼی او دده دزړه او باطن معامله دخدای ﷻ سره ده ، ددې لټون دانسان کارنه دی ، دا الله ﷻ ته حواله کوی ، البته که دایمان داظهارسره ورځخه دایمان خلاف کوم کار وسی نو دی مرتد گڼی ، په دی شرط چې دایمان څخه خلاف کیدل یې قطعي اویقیني وی اوپه دی کی دڅه بل احتمال یاتاویل ځای نه وی .

ددې څخه دا هم معلومه سوه چې لفظ د(کلمه ویونکی) یا (اهلِ قبله) اصطلاحی الفاظ دی چې مصداق یې یوازی هغه سړی دی چې داسلام ددعوه کولوڅخه وروسته ورځخه کمه کافرانه وینایاکارصادرنه سی

دجهاد په اړوند څو احکام: په دوهم آیت ، لَايَسۡتَوِي ٱلۡقَٰعِدُونَ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ کی دجهادڅو احکام ذکرسوی دی . چې کوم خلگ بغیر دڅه معذوری څخه په جهادکی نه شریك کیږی ، دوی دهغه خلگوسره نه سی برابریدی کوم چې دالله ﷻ په لاره کی په خپل ځان اومال سره جهادکوی بلکه الله ﷻ جهاد کوونکولره په غیر جهاد کوونکو باندی لوړه درجه اوبنه والی ورکړی دی ، ددی سره یې دا هم وفرمایل چې الله ﷻ دجهادکوونکو اوغیر جهاد کوونکو دواړو فریقو سره دښی بدلی وعده کړی ده ، جنّت او مغفرت به دواړو ته حاصل وی ، فرق به یوازی په درجوکی وی .

دتفسیر عالمان فرمایی چې ددی آیت څخه معلومه سوه چې په عاموحالاتوکی جهاد فرض کفایی دی چې ځینی خلگ یې ادا کړی نودباقی مسلمانانو غاړه خلاصیږی ، په دی شرط چې کوم خلگ په جهاد کی شریك وی، هغه ددی دپاره پوره وی اوکه هغوی پوره نه وی نو د دوی په شاوخوا مسلمانانوهم فرض کیږی چې دمجاهدینو کومك وکړی .

دفرضِ کفایي پیژندل: فرض کفایی په شریعت کی هغوفرضوته ویل کیږی چې اداکول یې پرهر مسلمان باندی ضروری نه وی، بلکه دځینوکول یې پوره کیږی اوپه عامه طریقه سره قومی اواجتماعی کارونه په دی درجه کی دی ، ددینی علمونو تعلیم اوتبلیغ هم داسی فرض دی ، څه خلگ چې په کښی مشغول وی اوهغه ورلره پوره وی نودنورو مسلمانانو غاړی په خلاصیږی ، لیکن کوم ځای چې هیڅوك هم په دی کی مشغول نه وی، نوټوله گناهگاروی ، دمړی دجنازی لمونځ اوکفن دفن هم یوقومی شی دی چې یو مسلمان ورورد خپل بل مسلمان ورورحق اداکوی اوددی حکم هم دغه دی ، مسجدونه اومدرسی جوړول اودعامو خلگودفآئدی نورکارونه کول هم په دی حکم کی داخل دی ، یعنی چې ځینی مسلمانان یې کوی نو دنورو غاړی خلاصیږی .

په عام طورسره هغه حکمونه چې داجتماعی اوقومی ضرورتونوسره یې تعلق وی ، دغه اسلامی شریعت فرضِ کفایی مقرر کړی دا ددی دپاره چې دکارونودتقسیم پراُصولو باندی عمل کیږی اوټول فرض ادا کیږی، یعنی چې ځینی خلگ جهاد کوی، ځینی دتعلیم اوتبلیغ کارکوی اوځینی نورخلگ داسلامی یاانسانی ضرورتونو دپوره کولو کارکوی، نوټول کارونه به سرته رسیږی .

په دی آیت کی یې کُلًّا وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلۡحُسۡنَىٰ وفرمایل ، هغه خلگ یې هم مطمئن کړل ، چې دجهاد څخه پرته په نورودینی ضرورتونوکی مشغول وی لیکن داحکم په عاموحالاتوکی دی چې کله دیوڅوخلگو جهاد داسلام ددښمنانوددفع کولودپاره کافی وی اوکه ددوی جهادکافی نه وی دنورکومك ضرورت وی نو

دشاوخوا په نورو خلګو هم فرض عين کيږي او که دغه هم کافي نه وي نو بيا پر نورو دشاوخوا خلګو فرض عين کيږي او هم دغسي ترمشرقه او مغربه پوري پرهر يوه مسلمان فرض کيږي چي شريك سي په کښي.

په دريم آيت کي هم ددغو درجو دفضيلت بيان دی کومي چي جهاد کوونکو ته په نورو حاصلي دي.

مسئله : په شل، ګوډ، ړوند، ناجوړي او بل شرعي معذور باندي جهاد فرض نه دی.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنتُمْ قَالُوا كُنَّا

هغه خلق دچا چي ملائکي روح وباسي په داسي حالت کي چي دخان سره يې بد کړي وي ، وايي دوی ته ملائکي چي تاسي په څه حال کي واست ، دوی وايي مونږ وو ،

مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً

ناچاره په دی ملك کي ، وايي ملائکي آيا نه وه مځکه دالله فراخه

فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾

چي وطن مو پريښی وای او هلته تللي وای؟ نو داسي خلقو ځای دوږخ دی او هغه ډير ناکاره ځای دی ،

إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ

مګر کوم چي کمزوري دي دسړو او دښځو او دبچو څخه چي نه سي کولی

حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٩٨﴾ فَأُولَٰئِكَ عَسَى اللَّهُ أَن يَعْفُوَ

څه تدبير او نه ورته څه لار معلومه ده ، نو دغو ته اميد دی چي الله ﷻ يې معاف

عَنْهُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٩٩﴾ وَمَن يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

کړي او دی الله معاف کوونکی بخښنې والا ، او څوك چي وطن پريږدي دالله په لاره کي

يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَن يَخْرُجْ مِن بَيْتِهِ

بيا به پيدا کړي ددې په مقابل کي ځای ډير او فراخي ، او څوك چي ووزي دخپل کور څخه

مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ

هجرت کوونکی الله او رسول طرف ته بيا ونيسي دی مرګ نو مقرر سو دده ثواب

عَلَى اللّٰهِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿۱۰۰﴾

دالله سره او دی الله بخښنی والا مهربانه

لنډتفسیر: بیشکه د داسی خلګو روح چی ملائکی قبض کوی چاچی (سره دقدرته دهجرت، هجرت نه وی کړی) خپل ځانونه یی ګناهګار ساتلی وی نو(دغه وخت) هغه (ملائکی) ده ته وایی چی ته (ددین) په کم (کم) کارکی وی (یعنی ددین کوم کوم ضروری کاردی کوی) دی به (په جواب کی) ووایی چی موږ (دخپلی اوسیدنی) په مځکه کی محضی مغلوب وو (نوپه دی وجه موږددین په ډیرو ضروری خبرو عمل نه سو کولی ، یعنی دغه فرض موږدمجبوری څخه پاته کړی وو) دوی (ملائکی) وایی (که په دغه ځای کی مو نه سوای کولی نو) ولی دخدای ﷻ مځکه پراخه نه وه تاسی ته وطن پریښوول ددی څخه (بلی مځکی ته) تلل په کار وه (هلته به تللی وای نو فرض به موادا کولی سوای نو دوی به لاجوابه سی اوجُرم به یی ثابت سی) نوددی خلګو ځای دوږخ دی اودتللو دپاره دغه ډیر بیکاره ځای دی، لیکن کوم سړی اوښځی اوکوچنیان (چی په واقع کی پرهجرت هم) قادرنه وی، نه څه تدبیرکولی سی، نه ورته لارمعلومه وی نو د دوی دپاره اُمیددی چی الله ﷻ معافی وکړی اوالله ﷻ لوی معاف کوونکی ، لوی مغفرت کولو والا دی او (دکومو خلګودپاره چی هجرت روا دی په دوی کی) کوم سړی چی دالله ﷻ په لاره کی (یعنی ددین دپاره) هجرت وکړی نوده ته به په مځکه کی دتللو دپاره ډیرځایونه ورسیږی او (ددین دښکاره کولو) ډیره فراخی به پیداکړی (نوکه داسی ځای ته ورسیدی، نوپه دُنیاکی هم په دی سفراو اظهار ددین سره کامیابی ظاهره ده) او (که اتفاقًا داذکرسوی کامیابی ورته حاصله نه سی نوبیاهم دآخرت کامیابی خویی یقینی ده ، ځکه چی زموږ قانون دی چی) کوم سړی دخپل کورڅخه په دی نیت سره ووزی چی دالله ﷻ او رسول ﷺ (ددین دښکاره کولوځای) وطرف ته هجرت وکړم بیا (ترمقصد حاصلولومځکی) دی مرګ ونیسی نوبیاهم دده ثواب (دکم وعده چی پرهجرت کولوده) ثابت سو (چی دوعدی په وجه سره داسی ده لکه) دالله ﷻ په ذمّه (که څه هم چی لادی سفرته هجرت نه ویل کیږی لیکن په ښه نیّت سره ددی په شروع کولو ورته پوره ثواب ورکړل سو) اوالله ﷻ لوی مغفرت کوونکی دی (ددی نیم ګړی هجرت په برکت سره که څه هم چی پوره نه سو، ډیر ګناهونه به معاف کړی ، لکه چی په حدیث کی دهجرت په فضیلت کی راغلی دی چی په هجرت سره تیرګناهونه معاف کیږی او) لوی رحمت والادی (چی دعمل په ښه نیت سره پر شروع کولو دعمل دپوره کیدو غوندی ثواب ورکوی) یعنی چی نیک عمل شروع کړه سی نوکه پوره هم نه سی خو ثواب یی پوره ور رسیږی .

معلومات اومسئلې: دهجرت پیژندګلوی: په دی څلورو آیتونو کی دهجرت دفضیلتونو برکتونو اودحکمونو بیان دی په لُغت کی هجرت دهجران اوهجرپه معنی کی دی یعنی دیوه شی څخه بیزاره کیدل اوپریښوول یی، اوپه عامو محاورو کی دهجرت لفظ دوطن پریښوولو دپاره ویل کیږی دشرع په اصطلاح کی دارالکفر پریښوول اودار الاسلام ته تللوته هجرت وایی (روح المعانی) اوملاعلی قاری) په شرح دمشکوٰة کی فرمایی چی یو وطن ددینی وجوهو پربنآء پریښوول هم په هجرت کی دی (مرقاة ص ۳۹ ج ۱)

دسورة حشر آيت ، اَلَّذِيْنَ اُخْرِجُوْا مِنْ دِيَارِهِمْ وَاَمْوَالِهِمْ کوم چې دمهاجرينو اصحابو﷡ په باره کې نازل سوې دي ددې څخه معلومه سوه چې که ديوه ملك کفار مسلمانان د دوی دمسلمانيدو په وجه په زورسره وباسي نو دا هم په هجرت کې دا خل دي .

ددې تعريف (يعني معلوماتو) څخه معلومه سوه چې دهندوستان څخه پاکستان ته کوم مسلمانان په خپل اختيار سره د دارالکفرڅخه دبيزارې په سبب راغلي دي ياکوم چې غيرمسلمانانوپه زورسره را ايستلي دي ، دا ټول خلگ دشرعي معنٰى په اعتبارسره مهاجرين دي ، البته څوك چې دتجارتي ترقي يادمزدورې دآساني په وجه رانقل سي هغه شرعًا دمهاجرويلو لائق نه دي ، او دصحيح بخاري اومسلم په يوه حديث کې د نبي کريم ﷺ ارشاد دي .

اَلْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَانَهَى اللهُ عَنْهُ وَرَسُوْلُهٗ

(مهاجرهغه دي چې هغه ټول شيان پريږدي دکومو څخه چې الله ﷻ او دهغه رسول ﷺ منع فرمايلي ده)

نو ددې مطلب ددې حديث داولې جملې څخه صادريږي په کوم کې چې دا ارشاد دي .

اَلْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُوْنَ مِنْ لِّسَانِهٖ وَيَدِهٖ .

(مسلمان هغه دي دچاد ژبې اولاسونو دتکليف څخه چې ټول مسلمانان محفوظ اوسلامت وي)

ددې مراد ښکاره دي چې رينښتيني اوپوخ مسلمان هغه دي چې نوروته تکليف نه رسوي ، دغه ډول درينښتيني اوکامياب مهاجر هغه دي چې يوازې دوطن په پريښوولو بس والي ونه کړي ، بلکه څومره شيان چې شريعت حرام اوناجآئز مقررکړي دي ، هغه ټول هم پريږدي .

خپل زړه هم بدل کړه داحرام په جامو سره .

دهجرت فضيلتونه : په قرآن کريم کې لکه څنګه چې دجهادپه اړوند آيتونه خپاره واره دي نو دغه ډول دهجرت ذکر هم دقرآن کريم په اکثرو سورتونوکې خاى پرخاى ډير وارونه راغلي دي ، چې داټول آيتونه راجمع کړه سي ، نو ددې څخه معلوميږي چې دهجرت په آيتونوکې درې قسمه مضمونونه دي ، اول دهجرت فضيلتونه ، دوهم يې ددنُيا او آخرت برکتونه .... دريم سره دقدرته د دارالکفر څخه دهجرت په نه کولو دعذاب وعدې .... اول مضمون يعني دهجرت فآئدې دسورة بقرة په يوه آيت کې دي .

اِنَّ الَّذِيْنَ آمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَاجَرُوْا وَجَاهَدُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللهِ اُوْلٰٓـئِكَ يَرْجُوْنَ رَحْمَةَ اللهِ وَاللهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ .

يعني هغه څوك چې ايمان راوړى اوچاچې دالله ﷻ په لاره کې هجرت اوجهادوکى دوى دالله ﷻ درحمت اُميدواره دي او الله ﷻ لوى بخښونکى مهربانه دي .... دوهم آيت په سورة توبه کې دي .

اَلَّذِيْنَ آمَنُوْا وَهَاجَرُوْا وَجَاهَدُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللهِ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ اَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللهِ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَآئِزُوْنَ .

يعني کوم خلگ چې ايمان راوړى اوچاچې دالله ﷻ په لاره کې هجرت اوجهاد اختيارکى دوى دالله ﷻ سره په لويه درجه کې دي او دا خلگ کامياب اوبامراده دي .... او دريم دا آيت دسورة نسآء دي .

وَمَنْ يَّخْرُجْ مِنْۢ بَيْتِهٖ مُهَاجِرًا اِلَى اللهِ وَرَسُوْلِهٖ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ اَجْرُهٗ عَلَى اللهِ .

يعني کم سړى چې دالله ﷻ او درسول ﷺ دپاره دخپل کورڅخه دهجرت په نيت ووزى بياپه لاره کې ورته مرگ راسي نو دده ثواب دالله ﷻ په ذمّه سو .

دا آیت دځینو روایتونو مطابق دحضرت خالدبن حزام په باره کی دحبشی دهجرت په زمانه کی نازل سوی دی ، دی دمکی څخه حبشی ته دهجرت په نیت وتلی وو ، په لاره کی دی مار وخوړی اودهغه څخه وفات سو ، په هرحال په دی درو سره آیتونوکی ددار الکفر څخه دهجرت ترغیب او ددی دلویو لویو فضیلتونو بیان په واضح ډول سره راغلی دی .... په یوه حدیث کی د نبی کریم ﷺ ارشاد دی .

اَلْهِجْرَةُ تَهْدِمُ مَاكَانَ قَبْلَهَا .... یعنی هجرت هغه ټول گناهونه ختموی کوم چی یی ترهجرت مخکی کړی دی .

دهجرت برکتونه : دبرکتونو په اړوند دسورةِ نحل په یوه آیت کی ارشاد دی .

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللّٰهِ مِنْم بَعْدِ مَا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَاَجْرُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ .

یعنی کوموخلگو چی دالله ﷻ دپاره هجرت وکی وروسته تردی چی په دوی باندی ظلم وسو مونږ به دوی ته په دنیاکی ښه ځای ورکړو او دآخرت ثواب خو ډیر لوی دی ، کاشکی دا خلگ پوهیدی .

دسورةِ نسآء څلور آیتونه کوم چی لوړ ذکر سوی دی ، په دی کی دڅلورم آیت هم تقریباً دا مضمون دی ، په دی کی ارشاد دی .

وَمَنْ يُّهَاجِرْ فِيْ سَبِيلِ اللّٰهِ يَجِدْ فِي الْاَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَّسَعَةً ..

یعنی کوم سړی چی دالله ﷻ په لاره کی هجرت وکړی ، دی به پیدا کی په مځکه کی ځای ډیر اوفراخی .

د آیت لفظ مُرَاغَمْ .. مصدر دی چی معنی یی ده دیوی مځکی څخه د دوهمی مځکی وطرف ته منتقل کیدل او دمنتقل کیدو ځای ته هم (مُراغم) وایی .

په دی دواړو آیتونوکی دهجرت ظاهری اوباطنی برکتونه بیان سوی دی چی په دی کی دالله ﷻ دا وعده ده چی کوم سړی دالله ﷻ او درسول ﷺ دپاره هجرت کوی الله ﷻ دده دپاره په دنیاکی لاری پیداکوی او ده ته په دنیاکی ښه ټیکانه هم ورکوی اود آخرت ثواب اودرجی خو تر وهم اوگمان هم ډیری زیاتی دی .

دښه ټیکانی تفسیر مجاهد رحمه الله په رزقِ حلال سره اوحسن بصری رحمه الله په ښائسته مکان اوځای سره اوځینو نورو تفسیر لیکونکو په مخالفینو دغلبی ، عزت اوشرافت سره کړی دی ، او حقیقت دا دی چی دآیت په مفهوم کی داټولی خبری داخلی دی ، لکه چی ددنیا تاریخ شاهددی چی کله چادالله ﷻ دپاره وطن پری ایښی دی ، نوالله ﷻ ده ته دوطن ترمکان ښایسته مکان، دوطن ترعزت اوشرافت زیات عزت، دوطن ترآرام زیات آرام ورکړی دی .

حضرت ابراهیم علیه السلام خپل وطن عراق پری ښووی، شام ته یی هجرت وکی نوالله ﷻ دا ټول شیان دهغه نصیب کړل ، حضرت موسٰی علیه السلام اودهغه سره بنی اسرآئیلو دخپل وطن څخه دالله ﷻ دپاره هجرت وکی یعنی مصریی پری ښووی ، نوالله ﷻ دوی تردی ښه وطن دشام ملك ورکی اوبیامصر هم دوی ته ورسیدی ، زمونږ سردار حضرت خاتم الانبیآء نبی اکرم ﷺ اودده ﷺ صحابه وو دالله ﷻ اورسول ﷺ دپاره مکه پری ښووله نو دی مهاجرینوته ترمکی ښه ټیکانه په مدینه شریفه کی نصیب سوه ، هرقسم عزت، غلبی، راحت اومالداری ورته ورکړل سوه ، دهجرت په اولنیو ورځوکی یوڅو ورځی تکلیف او سختی خوڅه خبره نه ده ، ددی عبوری دور څخه وروسته چی کم نعمتونه الله ﷻ دوی ته ورکړل او د دوی په نسلونو کی تر ډیره پوری جاری پاته سوه ، اعتبار هغه لره دی .

دصحابه کرامو ﷺ دلوړو تندو کوم واقعات چی په تاریخ کی مشهوردی هغه په عام ډول سره دهجرت دابتدایی (اولنی) دورسره تعلق لري، اویاهغوی دافقرپه خپله رضا سره خوښ کړی وو، مال اودولت یی نه خوښوی څه چی به ورته راتلل دالله ﷻ په لاره کی به یی خرڅول، لکه چی په خپله دنبی کریم ﷺ دا حال وو چی دده ﷺ لوړه اوتنده یوازی اختیاری وه، ده ﷺ غنا اومالداری نه اختیاروله ، او ددی سره هم دهجرت په شپږم کال دخیبر ترفتح وروسته دنبی کریم ﷺ دټول اهل اوعیال دګذار یوڅه انتظام وسو، دغه ډول دخلفآء راشدینو ﷺ ټولو داحال وو، چی مدینی ته تررسیدو وروسته الله ﷻ دوی ته هرڅه ورکړی وه لیکن چی اسلامی ضرورت پیښ سونو حضرت صدیق اکبر ﷺ دخپل کور ټول مال راوړی اوپیش یی کی ، اُمّ المؤمنین حضرت زینب ﷺ ته چی به کومه وظیفه رسیده هغه به یی ټوله پرفقیرانو اومسکینانو تقسیموله اوپه خپله به یی دفقیرانو ژوند تیروی ، په دی وجه ددی نوم اُمّ المساکین (دمسکینانو مور) وو اوسره ددی دغنیانو صحابه وو دچاځخه چی په ډیر مقدارسره مال اوجایداد پاته سوی وو، ددوی مقدارهم په صحابه کرامو کی کم نه وو ، ډیرصحابه کرام داسی هم وه چی په خپل وطن مکّه مکرّمه کی مفلسه اوناداره وه، ترهجرت وروسته الله ﷻ دوی ته مال ، دولت اوهرقسم راحتونه ورکړل ، حضرت ابوهریرة ﷺ چی کله دیوه ولایت والی جوړکړه سو، نو په ډیرخوندسره به یی دخپل تیر ژوند نقشه ځان ته راحاضروله اوخپل نفس ته به یی ویل: ابوهریره ﷺ ته هغه یی چی دفلانکی قبلیی مزدور وی اوستا تنخواه یوازی دنس ډکولو ډوډی وه اوستا کار دا وو چی کله به دغه خلګ په سفرتلل نوته به ورسره پیاده روان وی اوکله چی به دوی پر یوه منزل کښته سول نوتابه ورته داور بلولو دپاره خاشی او لرګی راوړل، نن داسلام په برکت ته دکوم ځای څخه کوم ځای ته ورسیدی ، تاته امام اوامیر المؤمنین ویل کیږی لنډه دا ده چی الله ﷻ کومه وعده دمهاجرینو دپاره په قرآن کریم کی فرمایلی ده ، دادنیاپه خپلوسترګو سره پوره سوی لیدلی ده ، البته په دی آیت کی شرط دادی چی د هَاجَرُواْ فِي اللهِ مصداق وی ، ددنیا دمال، دولت یاحکومت، بادشاهت یاعزّت اومرتبی دطلب دپاره یی هجرت نه وی کړی ، که نه وی نودصحیح بخاری په حدیث کی دنبی کریم ﷺ دا ارشاد هم دی چی کوم سړی دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ په نیت سره هجرت کوی نودهغه هجرت دالله ﷻ اودرسول ﷺ دپاره دی یغنی صحیح هجرت دی چی فضیلتونه اوبرکتونه یی په قرآن کی ذکردی اوکوم سړی چی دڅه مال دطلب یادښځی دنکاح په خیال سره هجرت کوی نودده دهجرت بدله هم دغه شی دی دکوم دپاره چی ده هجرت کړی وی.

نن چی کوم ځینی مهاجرین پریشان حاله دی یاخولا تراوسه په دغه عبوری زمانه کی دی کوم چی دهجرت په اولنی دورکی پریشانی راځی یاهغوی په صحیح معنی سره مهاجرنه دی ، دوی ته په کاردی چی دخپل نیت اوحال داصلاح طرف ته توجه وکړی ، دنیت اوعمل داصلاح کولو څخه وروسته به دوی دالله ﷻ دوعدی رښتین والی په خپلو سترګوسره ووینی.

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَقْصُرُواْ مِنَ الصَّلَوٰةِ إِنْ خِفْتُمْ

اوکله چی تاسی سفرکوی په مځکه کی نوپه تاسی ګناه نسته چی څه کم کړی دلمانځه څخه که تاسی سره بیره وی

اَنْ يَّفْتِنَكُمُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۗ اِنَّ الْكٰفِرِيْنَ كَانُوْا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِيْنًا ﴿١٠١﴾

که تاسی سره بیره وی چی آزار به کړی تاسی کافران ، البته کافران ستاسی ښکاره دښمنان دی

وَاِذَا كُنْتَ فِيْهِمْ فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُمْ

اوکله چی تاسی ﷺ په دوی کی موجود یاست بیا دوی ته دجمع لمونځ ورکوی نو په کار دی چی یوه ډله د دوی

مَّعَكَ وَلْيَاْخُذُوْٓا اَسْلِحَتَهُمْ ۣ فَاِذَا سَجَدُوْا فَلْيَكُوْنُوْا مِنْ وَّرَآئِكُمْ

ودریږي تاسی ﷺ سره اودخان سره دی واخلی خپله وسله بیاچی کله دوی سجده وکړی نو لیری دی سی ستاد خوا څخه

وَلْتَاْتِ طَآئِفَةٌ اُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوْا فَلْيُصَلُّوْا مَعَكَ وَلْيَاْخُذُوْا

اورا دی سی بله ډله چا چی لمونځ نه دی کړی هغوی دی لمونځ وکړی تاسره اوراوادی خلی

حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْ ۚ وَدَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْ تَغْفُلُوْنَ عَنْ

خپل دبچانو سامان او خپله وسله کافران غواړي چی په څه شان سره تاسی بېپرواه سی د

اَسْلِحَتِكُمْ وَاَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيْلُوْنَ عَلَيْكُمْ مَّيْلَةً وَّاحِدَةً ۗ وَ

خپلی وسلی او اسباب څخه چی په تاسی حمله وکړی په یوه وار

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ كَانَ بِكُمْ اَذًى مِّنْ مَّطَرٍ اَوْ كُنْتُمْ مَّرْضٰٓى

اوپه تاسی څه گناه نسته که تاسی ته تکلیف وی دباران څخه یا تاسی مریضان یاست

اَنْ تَضَعُوْٓا اَسْلِحَتَكُمْ ۚ وَخُذُوْا حِذْرَكُمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْكٰفِرِيْنَ

چی کښیږدی خپله وسله ، اودخان سره اخلئ خپل دبچانو سامان بیشکه الله تیارکړی دی دکافرانو دپاره

عَذَابًا مُّهِيْنًا ﴿١٠٢﴾ فَاِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيٰمًا وَّقُعُوْدًا

عذاب دذلت ، نو کله چی تاسی لمونځ وکی نو یاد وی الله په ولاړی په ناسته

وَّعَلٰى جُنُوْبِكُمْ ۚ فَاِذَا اطْمَاْنَنْتُمْ فَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ ۚ اِنَّ الصَّلٰوةَ

او په پروتی بیا چی کله بیرته ولاړه سی نو برابر وی لمونځ ، بیشکه لمونځ

كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ كِتٰبًا مَّوْقُوْتًا ﴿۱۰۳﴾ وَلَا تَهِنُوْا فِي ابْتِغَآءِ الْقَوْمِ

په مسلمانانو باندي فرض دي په خپلو مقررو وختوكي، او بي همته كيږي مه په دوى پسي په ورپسي

اِنْ تَكُوْنُوْا تَاْلَمُوْنَ فَاِنَّهُمْ يَاْلَمُوْنَ كَمَا تَاْلَمُوْنَ وَتَرْجُوْنَ مِنَ

كيدونكي ، كه تاسي بي آرامه كيږي نو دوى هم بي آرامه كيږي لكه څنګه چي تاسي كيږي او تاسي اميدلرى

اللّٰهِ مَا لَا يَرْجُوْنَ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿۱۰۴﴾

دالله څخه داسي چي دوى نه لرى او الله په هرڅه پوه حكمت والا دى

تفسير: اوكله چي تاسي په مځكه كي سفركوى (چي مقدار يې درى منزله وى) نو تاسي ته په دى كي څه ګناه به نه وى (بلكه ضرورى ده) چي تاسي (دماپښين، مازديګر، او ماسختن فرض) لمونځ (څلوررکعته) كم كړى (يعني دڅلوروپرځاى دوه وكى) كه ستاسي سره دابيره وى چي كافران خلګ به تاسي پريشانه كړى (اوددى بيرى په وجه سره به يو ځاى ترډيره وخته پورى دريدل دفآئدى خلاف ګني څكه چي) بيشكه كافران خلګ ستاسي ښكاره دښمنان دى ، اوكله چي ته په دوى كي تشريف لرى (اودغه ډول چي ستاسي په ځاى بل څوك امام وى) بياستاسي سره دوى لمونځ كول غواړى (اوبيره وى چي كه ټول په لمانځه كي مشغول سو نو داسي نه چي دښمن موقع پيداكړى اوحمله وكړى) نو (په داسي حالت كي) داسي په كار دى چي (دغه جماعت دى دوى ډلى سي بيا) په دوى كي دى يوه ډله ستاسره (پرلمانځه) ودريږى (اودوهمه ډله دى دحفاظت دپاره ددښمن مقابلى ته ودريږى چي دښمن ته ګورى) او دغه خلګ (كم چي ستاسره په لمانځه كي شامل دى دوى دى هم كوچنى غوندى) وسله واخلى (يعني ترلمانځه دريدومخكي دى راواخلى چي شايدكه دمقابلى ضرورت راسى نوپه وسله رااخيستوكي به وخت نه لګيږى، په دستي به جنګ كوى، كه څه هم چي لمونځ به يې په جنګ سره مات سى ليكن داګناه نه ده) بياچي كله داخلګ (ستاسره) سجده وكړى (يعني يوركعت پوره كړى) نودا خلګ دى (دحفاظت دپاره) ستاسي څخه شاته سى (يعني دنبي كريم ﷺ څخه اوددغي بلي ډلي څخه چي لاپه لمانځه كي نه ده شامله اوس شامليږى، دوى دى ددى ټولو څخه شاته ولاړسى) اوهغه بله ډله چاچي لالمونځ نه دى كړى (يعني شروع كړى يى هم نه دى هغه دى ددى اولنى ډلي په ځاى امام ته نږدى) راسى اوستاسره دى (يوركعت لمونځ چي باقى دى (هغه دى) وكړى اوداخلګ دى هم دخپل ځان دساتلو سامان اوخپلي وسلي را واخلى (او دسامان اووسلي دځان سره داخيستوځكه حكم سوى دى چي) كافران خلګ دا غواړى چي كه تاسي دخپلو وسلو اوسامانونوڅخه (لرغوندى) غافله سواست نودوى به پرتاسي په يوه وار حمله وكړى (نوپه داسي حالت كي احتياط ضرورى دى) اوكه تاسي ته دباران (اونورو) په وجه (دوسلي سره په تللوكي) تكليف وى ياتاسي ناجوړه ياست (اوپه دى وجه اسلحه نسئ درسره اخيستلاى) نوتاسي ته په دى كي

(هم) کومه ګناه نسته چي اسلحه ايستلي ساتي (بیاهم) دخپل خلاصون سامان (خامخادځان سره) اخلي (اودا خيال مه کوی چي دکفارو ددښمنئ یوازی) په دنیاکی علاج سوی دی بلکه په آخرت کی به تردی زیات ددوی علاج (وی ځکه چي) بیشکه الله ﷻ دکافرانو دپاره سپکوونکی سزا تیاره کړی ده بیاچي کله تاسي لمونځ (دبیری) اداکړی نو (په زړه طریقه) دالله ﷻ په یادولو کی مشغوله کیږی ، په ولاړی هم، او په ناستی هم ، اوپه پروتی هم (یعني په هرحالت کی حتی چي عیني دجنګ په وخت کی هم دالله ﷻ ذکر جاري ساتئ، په زړه سره هم اود شرعي احکاموپه منلوسره هم، دغه هم په ذکرکی داخل دی . په جنګ کی دخلاف شرع کوم کارکولو ځخه ځان ساتي ، مقصد دا دی چي لمونځ ختم سوخوذکر نه ختمیږی ، دسفراو بیری په وجه په لمانځه کی کمی سوی وه، لیکن ذکرپه خپل حالت باندی دی) بیاچي کله تاسي مطمئن سئ (یعني سفرختم کړی مقیم سی ، او دغه ډول دبیری ترختمیدو وروسته بی بیری سئ) نولمونځ د (اصلي) قاعدو موافق کوئ (یعني قصراوپه لمانځه کی تلل او نور اوس مه کوئ ځکه چي دغه خودیوه عارض په وجه رواسوی وه) یقینًا لمونځ پر مسلمانانو فرض دی اوپه وخت پوری تړل سوی دی (وروسته ترفرض والي په وجه یی اداکول ضروری سو، اودوخت سره دخاص کیدوپه وجه یی په وخت کی اداکول ضروری سوه، په دی وجه په شکل اوصورت کی یی یوڅه لږتبدیلي وکړل سوه، خوبیاهم دلمانځه مقصودی صورت هم هغه اصلي صورت دی نوچي سبب ختم سونودلمانځه داصلي صورت حفاظت لازمي سو) اوبی همتي مه کوئ ددی مخالف قوم په ورپسی کیدلوکی (ځکه چي ددی ضرورت دی) اوکه تاسي (دزخمونو ځخه) په تکلیف کی اخته یاست نو (څه وسوه) هغوی هم په دردکی اخته دی لکه تاسي چي په دردکی اخته یاست (نوهغوی ترتاسي زیات قوت نلری، بیابیره دچشی ده) او (په تاسي کی یو زیاتوالي تردوی دادی چي) تاسي دالله ﷻ دطرف ځخه ددا سی شیانو اُمید ساتي چي دغه خلق (دهغه) اُمیدنه ساتي (یعني ثواب، نودزړه په قوّت کی تاسي زیات سواست اودبدن په کمزوری کی یو ډول نوتاسي ته زیات چسپ کیدل په کاردی) الله ﷻ لوی علم والادی (هغه ته دکفارو کمزوری زړه اوکمزوری بدن معلوم دی) لوی حکمت والادی (ستاسي دبراشت ترطاقت یی زیات حکم درته ونه فرمایی)

معلومات اومسئلي: دآیتونو ترون: لوړدجهاداودهجرت ذکرؤ اوپه غالبو حالاتوکی دجهاد اوهجرت دپاره دسفرکولو ضرورت وی، اوپه داسي سفرکی دمخالف دطرفه بیره هم اکثره وی، په دی وجه دسفراو بیری په رعایت سره چي په لمانځه کی کومی خاصي آساني ورکړل سوی وی ، مخ ته دهغه ذکر فرمایی .

دسفر اوقصرحکمونه: مسئله : کوم سفر چي تر درو منزلونو (اته ځلویښت ۴۸ میلونو\ پنځه اویا ۷۵ کیلو مترو) کم وی په هغه سفرکی لمونځ پوره کول کیږی ، دقصر لمونځ به نه کوی .

مسئله: اوکله چي سفرختم کړی ، منزل ته ورسیږی نوکه هلته یی اراده ترپنځلسو ورځو دکم پاته کیدو وه بیاهم مسافر دی ، څلور رکعته لمونځ فرض به دوه رکعته کوی، دی ته قصر وایی ، اوکه دپنځلسو ورځو یا تردی دزیاتو ورځو دپاته کیدو اراده یی وه په یوه کلي کی ، نو هغه به یی وطن داقامت سی هلته به قصرنه کوی ؛ بلکه داصلي وطن په شان پوره لمونځ به کوی .

مسئله: قصریوازی ددرو وختونوپه فرض لمونځونوکی دی دماښام اوسهارپه لمونځونوپه سنتواووتروکی نسته

مسئله: په سفرکی که بیره نه وی هم به قصر لمونځ کوی .
مسئله: ځینی خلق دپوره لمونځ په ځای په قصرلمونځ کولوکی په زړه کی دګناه وسوسه پیداکوی داصحیح نه ده ، ځکه چی قصرهم دشریعت حکم دی نو دشریعت په حکم منلوکی ګناه نه وی ، بلکه ثواب وی .
مسئله: په آیت کی دی ، وَاِذَا كُنْتَ فِيْهِمْ فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ (یعنی کله چی ته ﷺ په دوی کی موجود یی) ددی ځخه دانه دی ګڼل په کار چی ګوندی اوس دبیری دلمانځه حکم باقی پاته نسو ځکه چی دده ﷺ ذات مبارك اوس په مونږکی موجود نه دی . اوداشرط دهغه وخت په اعتبارسره بیان سوی دی، ځکه چی دنبی ﷺ په موجودګی کی بل سړی بی له عذره امام نه سی جوړیدی ، ترده ﷺ وروسته اوس چی څوك امام وی ، هغه دده ﷺ قائم مقام دی اوهغه به دبیری لمونځ قوم ته ورکوی دټولو امامانو رحمهم الله په نزد دبیری دلمونځ حکم دده ﷺ وروسته هم جاری دی منسوخ سوی نه دی .
مسئله: لکه دانسان ځخه دبیری په وخت کی چی دبیری کم لمونځ جائز دی ، دغه ډول که دزمری یاافعی مار اونورو شیانو بیره وه اودلمانځه وخت تنګ وو ، نو دغه وخت هم جائزدی .
مسئله: په آیت کی یی د دواړو ډلو دیوه یوه رکعت کولوذکر کړی دی ددوهم رکعت کولو طریقه په حدیث کی راغلی ده، چی نبی کریم ﷺ چی کله پردوو رکعتونو باندی سلام وګرځوی نودواړو ډلو خپل یویو رکعت خان خان نه وکی، نور تفصیل په احادیثوکی دی .

اِنَّآ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَآ اَرٰىكَ اللّٰهُ ۭ وَلَا تَكُنْ
بیشکه مونږنازل کړی دی تاته کتاب ریښتینی چی ته انصاف وکړی په خلقوکی په هغه څه چی ښوولی دی تاته الله اوته مه کیږه
لِّلْخَآئِنِيْنَ خَصِيْمًا ۝١٠٥ وَّاسْتَغْفِرِ اللّٰهَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوْرًا
دټګی کوونکودطرف ځخه،جګړه کوونکی ، اوبخښش غواړه دالله ځخه ، بیشکه الله بخښنی والا
رَّحِيْمًا ۝١٠٦ وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِيْنَ يَخْتَانُوْنَ اَنْفُسَهُمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ
مهربانه دی، اوجګړه مه کوه دهغوی دطرف ځخه چی په زړونوکی ټګی ...، بیشکه الله
لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا اَثِيْمًا ۝١٠٧ يَّسْتَخْفُوْنَ مِنَ النَّاسِ وَ
نه خوښوی هغه څوك چی ټګ ګناهګار وی ، شرمیږي دخلقو ځخه
لَا يَسْتَخْفُوْنَ مِنَ اللّٰهِ وَهُوَ مَعَهُمْ اِذْ يُبَيِّتُوْنَ مَا لَا يَرْضٰى
او نه شرمیږي دالله ځخه اوهغه د دوی سره دی کله چی مشوری کوی دشپی دهغه خبری چی الله پرراضی
مِنَ الْقَوْلِ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُوْنَ مُحِيْطًا ۝١٠٨ هٰٓاَنْتُمْ
نه دی اوځه چی دوی کوی ټول دالله په قابو کی دی ، اوری تاسی خلق

هٰٓؤُلَآءِ جٰدَلْتُمْ عَنْهُمْ فِی الْحَیٰوةِ الدُّنْیَا قف فَمَنْ یُّجَادِلُ اللّٰهَ

جګړه کوئ د دوی د طرف څخه ددنیا په ژوند کی بیا به څوک جګړه وکړی د دوی

عَنْهُمْ یَوْمَ الْقِیٰمَةِ اَمْ مَّنْ یَّكُوْنُ عَلَیْهِمْ وَكِیْلًا ﴿۱۰۹﴾ وَمَنْ یَّعْمَلْ

دپاره دالله سره ، دقیامت په ورځ ، یا څوک به وی د دوی کار ساز ، او څوک چی وکړی

سُوْٓءًا اَوْ یَظْلِمْ نَفْسَهٗ ثُمَّ یَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ یَجِدِ اللّٰهَ غَفُوْرًا رَّحِیْمًا ﴿۱۱۰﴾

ګناه یا دخپل ځان سره بد وکړی بیا دالله څخه بخښنه غواړی نوبیا به پیدا کړی الله بخښونکی مهربانه

وَمَنْ یَّكْسِبْ اِثْمًا فَاِنَّمَا یَكْسِبُهٗ عَلٰی نَفْسِهٖ ط وَكَانَ اللّٰهُ عَلِیْمًا

او څوک چی وکړی ګناه نو کوی دخپل ځان په حق کی او الله په هرڅه پوه

حَكِیْمًا ﴿۱۱۱﴾ وَمَنْ یَّكْسِبْ خَطِیْٓئَةً اَوْ اِثْمًا ثُمَّ یَرْمِ بِهٖ بَرِیْٓئًا فَقَدِ

حکمت والا دی ، او څوک چی کوی خطاء یا ګناه بیا تهمت ولګوی په چابی ګناه ده

احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَّاِثْمًا مُّبِیْنًا ﴿۱۱۲﴾ ع وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَیْكَ وَرَحْمَتُهٗ

په خپل سر بار کړو طوفان او ګناه ښکاره ، او که نه وی په تا دالله فضل اودهغه رحمت

لَهَمَّتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْهُمْ اَنْ یُّضِلُّوْكَ ط وَمَا یُضِلُّوْنَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ

نو قصد کړی وو د دوی څخه یوی ډلی چی تا بی لاری کړی او نه بی لاری کوی مګر خپل ځانونه

وَمَا یَضُرُّوْنَكَ مِنْ شَیْءٍ ط وَاَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَیْكَ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ

اوستا هیڅ نه سی ورانولی او الله نازل کړو په تا کتاب او حکمت

وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ ط وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَیْكَ عَظِیْمًا ﴿۱۱۳﴾

او تاته یی وښوول هغه خبری چی تاته نه وی معلومی اودالله فضل په تاباندی ډیر لوی دی

لنډتفسیر: بیشکه مونږ تاته داکتاب ولیږی چی (په دی سره) دواقعی مطابق (په حال معلومیږی) چی تاسی (په دی واقعه کی) ددغه خلګوپه مینځ کی ددی موافق فیصله کوئ، کوم چی الله ﷻ (دوحی په ذریعه

سره) تاته (اصل حال) ښوولی دی (هغه وحی دا ده چی په واقع کی بشیرغل دی اوقبیله دأبَیرق چی دده ملاتړکوی درواغجنه ده) او (کله چی اصلی حال معلوم سونو) ته ﷺ ددی خیانت کوونکو دطرف دادری خبره مه کوه (لکه چی دبنی أبیرق اصلی خواهش داوو ، لکه چی په دوهمه رکوع کی راځی ، لَهَمَّتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْهُمْ اَنْ یُّضِلُّوْكَ مگرتا ﷺ داسی نه وه کړی ، په خپله ددی جملی څخه ستاپه دی عمل نه کول هم معلومیږی ځکه چی حاصل دا دی چی دالله ﷻ فضل ته ﷺ دغلطی څخه خلاص کړی، چی په دی کی دهری غلطی نفی وسوه اودمنع کولو څخه دانه لازمیږی چی گوندی دغه کارپه تیروخت کی واقع سوی وو، بلکه اصلی فآئده دمنع داده چی دآئنده دپاره ورته دحال حقیقت معلوم سی اودکولو څخه یی منع وسی ، نومطلب دمنع داسو چی لکه څنگه چی دی تراوسه پوری طرفداری نه ده کړی، آئنده یی هم مه کوه اوداټول انتظامات دیوه نبی ﷺ دمعصوم ساتلو دپاره دی ، اوپه آیت کی یی ټولوته خیانت کوونکی وویل، حال دادی چی ټول خیانت کوونکی نه وه ، داځکه چی کم خیانت کوونکی نه وه نودخیانت کوونکی طرفداری یی کوله نو په دی وجه خیانت کوونکی مقرر سوه) او (دخلگوپه وینا سره په وجه دنیك گمان چی تاﷺ بنی أبَیرق دیندارہ گڼلی دی ، که څه هم چی داسی گڼل گناه نه ده ، لیکن کله چی په دی کی دااحتمال وو چی ستاسی په دی فرمایلوسره اهلِ حق خپل حق پریږدی، نوداسی وسوه، رفاعه به خوله کښینستی، نوپه دی وجه داکار نا مناسبه وسو نوځکه) ته ﷺ استغفارکوه (ځکه چی ستاشان ډیرلوی دی، دومره کارهم ستادپاره داستغفار قابل دی) بیشکه الله ﷻ لوی مغفرت کوونکی ، لوی رحمت والادی اوته ﷺ ددی خلگو دطرفه دکوم جواب ورکولو خبره مه کوه (لکه څنگه چی دی خلگو ستاسی څخه غوښته) کوم چی (دخلگو خیانت اونقصان کوی، اوپه اعتبار دتاوان اوضرر سره په حقیقت کی) خپل نقصان کوی، بیشکه الله ﷻ داسی سړی نه خوښوی (بلکه بدیی گڼی) کوم چی لوی خیانت کوونکی وی ، ډیرگناه کوونکی وی (لکه چی لږخیانت کوونکی هم نه خوښوی، لیکن دبشیر لوی خیانت کوونکی ښکاره کول مقصوددی، نوځکه یی صیغه دمبالغی راوړه) دکوموخلگوچی داحال دی چی (په خپل خیانت خو) دانسانانو څخه (شرمیږی) پټوی یی اودالله ﷻ څخه نه شرمیږی حال دا دی چی هغه (هروخت) دا وخت (هم) دده سره دی ، کله چی دی دالله ﷻ درضا خلاف دخبرو متعلق تدبیرونه کوی او الله ﷻ ددوی ټولو عملونه په خپله احاطه کی راگیرکړی دی، هو! (دبشیر اونوروپه ملاتړ کی چی کوم خلگ دمحلی جمع سوی اوراغلی وه ، دوی دی واوری چی) تاسی داسی یاست چی تاسی ددنیاپه ژوندکی خو د دوی دطرفه څخه موخبری وکړی دجواب ورکولو په غرض، نو (داوایاست چی) دخدای ﷻ په مخکی دقیامت په ورځ به د دوی دطرف څخه څوك جواب ورکړی ، هغه به کوم سړی وی چی د دوی کارجوړوونکی وی (یعنی نه به څوك دژبی جواب ورکولی سی اونه به عملی د دوی دعوه برابرولی سی) او (که چیری دی خیانت کوونکو اوس هم دشریعت دقاعدی موافقه توبه کړی وای، نومعافی به ورته سوی وای، ځکه چی زمونږ قانون دادی چی) کوم سړی کمه (ترحد تیریدونکی) بدی وکړی (یعنی چاته نقصان ورسوی) یا (یوازی) دخپل ځان نقصان وکړی (یعنی داسی گناه ونکړی چی تاثیریی نوروته رسیږی او) بیاداللہ ﷻ څخه (دشریعت دقاعدی موافق) معافی وغواړی (چی په دی کی دبندگانو حقونه

اداكول يايي معاف كول هم داخل دي) نوهغه به الله ﷻ لوى بخښونكى پيداكړي او (خامخا ګنهګارانو ته ددى كوشش كول په كار دى څكه چى) كوم سړى دګناه كوم كاركوي نو دى يى فقط دخپل ځان دپاره كوي اوالله ﷻ لوى علم والا دى (دټولوپه ګناهونو هغه خبردى) لوى حكمت والادى (مناسبه سزا ټاكي) او (داخوپه خپله دګناه كولو انجام سو اوڅوك چى پرنورو تهمت ولګوي د دوى حال واورى چى) كوم سړى كومه كوچنى ګناه وكړي يالويه ګناه، بيا (پرځاى ددى چى په خپله ورلره توبه ايستل په كار وه ، دا داسي وكړل چى) ددى (ګناه) تهمت يى پريوه بى ګناه ولګوى ، نوده ډير لوى بهتان اوښكاره ګناه په خپل ځان (سر) سربيره باركړه (لكه بشير چى وكړه چى په خپله يى غلاوكړه اوديونيك بخته بزرګ سړى لبيد پرسريى دغه دغلا تهمت ولګوى) او كه (په دى فيصله كى) پرتاﷺ (اى محمده ﷺ) دالله ﷻ فضل اورحمت نه واى (كوم چى هميشه په تاﷺ باندى وى) نو ددى (چالاكو) خلګوڅخه يوى ډلى خوستاپه غلطى كى دغورځولو اراده كړى وه (ليكن دخداى ﷻ په فضل سره د دوى دسولول سوو خبرو په تا څه تاثير ونه سو او آئنده به درباندى هم نه كيږى لكه چى فرمايى) اودوى (هيڅكله تا) په غلطى كى نه سى غورځولى ليكن (په دى اراده سره) خپل ځانونه (په ګناه كى اخته كوى اودعذاب لائق كوى يى) اوتاسى ته يوه ذره (ددى قسمه څخه) ضررنه سى رسولى او (تاسى ته په غلطى سره ضرر رسول كله ممكن دى كله چى) الله ﷻ په تا باندى كتاب اوعلم خبرى نازلى كړى دى (چى ددى په يوه حصه كى ددى قصى خبر يى هم دركى) او تاته يى هغه دفآندى (غتى) خبرى ښوولى دى چى تا (تردى دمخه) نه پيژندى اوپه تاسى دالله ﷻ لوى فضل دى.

معلومات اومسئلي: دآيتونو تړون: لوړ دښكاره كافرانو دمعاملو په ضمن كى څو ځايه دمنافقانو ذكر راغلى دى چى كُفر په دواړو كى يو ډول دى اوس مخ ته دځينو منافقانو ديوى خاصى قصى په اړوند مضمون ذكر دى (بيان القرآن)

دآيتونو شانِ نزول: دا ذكر سوى اووه آيتونه ديوى خاصى واقعي په اړوند دى ، ليكن دقرآن دعام اسلوب (طريقي) مطابق كم هدايات چى په دى سلسله كى وركړل سوى دى، هغه ددى واقعي سره خاص نه دى بلكه دټولو موجوده اوآئنده راتلونكو مسلمانانو دپاره عام دى اوډيرى بنيادى اوفروعى مسئلي دى.

اول واقعه واورى بياپه دى كى چى كم هدايات اومسئلي دى پرهغوى باندى غور اوفكر وكړي: واقعه داوه چى په مدينه كى يوخاندان دبنو أُبَيْرِق په نامه سره مشهوروو ، په دوى كى يوسړى وو، چى دترمذى اوحاكم په روايت كى يى نوم بشير ذكر دى اودبغوى اوابن جرير په روايت كى يى نوم طعمه ذكر دى ، ده دحضرت قتاده ؓ بن نعمان داكا رفاعه ؓ په كور كى سورى (غار) جوړكړي اوغلايى ورڅخه وكړه ، دترمذى په روايت كى داهم دى ، چى دا سړى په حقيقت كى منافق وو په مدينه كى اوسيدى دصحابه وو په سپكاورى كى به يى شعرونه ليكل اودپرديو په نومونو سره به يى هغه خپرول.

او دغلا صورت داسي وسوچى دهجرت په اوله زمانه كى به عامو مسلمانانو په لوږه، تنده اوتنګى سرا وخت تيروى او د دوى عام خوراك داوربشو وړه وه ياخرماوى يادغنمو وړه چى ډيركم به پيداكيدل اوپه مدينه كى به وه هم نه، دشام دملك څخه چى به كله راغله نوخلګوبه دميلمنو دپاره يادكم بل خاص ضرورت دپاره اخيستل ، حضرت رفاعه ؓ هم دغه ډول دغنمو وړه اخيستى وه اوپه يوه بورى كى يى

اېښى وه ، په دې کې يې څه اسلحه اونورشيان هم اېښى وه، اوپه يوه کوچنۍ غونډى خونه کې يې محفوظ اېښى وه ، ابن أُبيرق بشير ياطعمه دغه ليدلى وه، نوغاريې ورپسې وکنيې اودابورى يې را واېستله ، حضرت رفاعه ﷺ چې سهارداوليدل نوخپل وراره حضرت قتادة ﷺ ته راغى اوپه دې غلا باندې يې خبرکې ، دوئ ټولوپه محله کې تلاشي شروع کړه، ځينو خلګو وويل چې نن شپه مونږ وليدل، چې دبنو أبيرق په کورکې اور بليدى، زمونږ داخيال دى چې دوى دودى پخولى ، بنوأبيرق ته چې کله دراز ښکاره کيدو خبرورسيدى نوپه خپله راغى اووى ويل چې داکار دلبيدبن سهل دى ، حضرت لبيد ﷺ خوټولو پيژندى چې مخلص مسلمان اونيك بزرګ دى ، دې چې کله خبرسو نوتوره يې واېستله راغى اووى ويل چې غلا اوس زما پر سر تاوانوئ اوس به زه داتوره ترهغه وخته نه ايږدم ترڅوچې ددى غلاحقيقت نه وى ښکاره سوى ، بنوأبيرق ورته په پټه وويل چې ته بيغمه اوسه، ستانوم هيڅوك نه سى اخيستى اونه دا کار ستاکيدى سى ، دبغوى اوابن جريرپه روايت کې دلته داخبره ده چې بنو أُبيرق غلا په يوه يهودى پورې وتړله اوداهوښيارى يې وکړه چې دوړوپه بورۍ کې يې يوکوچنى سورى وکى چې ددې څخه وړه تويېدل اودرفاعه ﷺ دکور څخه ديهودى ترکوره پورې دوړو نښانې پيداسوې ، ترمشهوره کيدو وروسته غلاسوى اسلحه اوزغره يې هم ديهودى په کورکې کښيښوول اودتلاشي په وخت کې دهغه کره پيداکړل سوى ، يهودى قسم وخوړى چې داخو ابن أُبيرق ماته راکړى دى .

دترمذى دروايت اودبغوى درروايت مطابقت داسې کيدى سى چې بنوأُبيرق اول غلاپه حضرت لبيد ﷺ ور تپلې وى ، خو بيا چې کله خبره نه جوړيده نوپر يهودى دى يې وراړه لې وى ، پرهرحال اوس معامله ديهودى او بنوأبيرق جوړه سوه .

بلې خواته دحضرت قتادة ﷺ اوحضرت رفاعه ﷺ په مختلفو صورتونوسره داګمان غالب سوى وو چې داکار روايى د بنو أُبيرق ده ، حضرت قتادة ﷺ د نبى کريم ﷺ په خدمت کې حاضرسو اودغلا دواقعى اودتفتيش په سلسله کې يې پربنو أُبيرق دغالب ګمان ذکر وکى ، بنوأُبيرق چې خبرسو نود نبى کريم ﷺ په خدمت کې حاضرسو ، دحضرت رفاعه ﷺ اوحضرت قتادة ﷺ شکايت يې وکى چې بغير دشرعى ثبوت څخه غلا پرمونږ رااړوى ، حال دادى چې غلاسوى مال ديهودى په کورکې ښکاره سوى دى ، ته ﷺ يې منع کړه چې زمونږ په سر يې نه راتپى اودعوه دې په يهودى وکړى ، په ظاهرى حالاتو اونښانونوسره دنبى کريم ﷺ هم دې طرف ته ميلان راغلى وو چې داکار ديهودى دى ، پربنې أُبيرق الزام صحيح نه دى ، تردې چې دبغوى په روايت کې دى چې دنبى کريم ﷺ اراده وسوه چې په يهودى دغلا سزا جارى کړه سى اولاس يې پريکړل سى .

بلې خواته چې کله حضرت قتادة ﷺ دنبى کريم ﷺ په خدمت کې حاضر سو، نو هغه ورته وفرمايل چې تاسې بې له دليل اوثبوت څخه پريوه مسلمانه کورنى دغلا الزام لګوئ؟ حضرت قتادة ﷺ په دې معامله ډيرخفه سواو افسوس يې وکى، چې کاشکى! په دې معامله کې ماحضورﷺ ته ګرسره کمه خبره نه واى کړې ؟ که څه هم چې زما مال هم تللى وى اوحضرت رفاعه ﷺ ته چې هم معلومه سوه چې نبى کريم ﷺ داسې فرمايلې دي نوده هم صبر اختيار کې اووى ويل . وَاللهُ الْمُسْتَعَانُ .

په دی معامله لاځه وخت نه وو تیر سوی چی دقرآن کریم یوه پوره رکوع په دی باره کی نازله سوه اونبی کریم ﷺ ته یی دواقعی حقیقت ښکاره کی اودداسی معاملوپه اړوند عام هدایتونه وښوول سول ، قرآن کریم دبنو اُبیرق غلا ښکاره کړه اویهودی یی بری (خلاص) کی، نو بنواُبیرق مجبوره سوه اوغلاکړی مال یی دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضرکی، اوده ﷺ حضرت رفاعه (رض) ته بیرته ورکی اوحضرت رفاعه (رض) اوس دغه ټوله وسله دجهاد دپاره وقف کړه، دی خواته چی کله دبنو اُبیرق غلا ښکاره سوه نوبشیر بن اُبیرق دمدینی څخه وتښتیدی اومکی ته ولاړی اودمشرکانو سره یوځای سو، که دی اول منافق وو اوس ښکاره کافر سو اوکه اول مسلمان وو نواوس مُرتد سو .

په تفسیر بحرمحیط کی دی چی دالله ﷻ اودرسول ﷺ دمخالفت ګناه بشیربن اُبیرق په مکه کی هم په آرامه نه پرینښووی، دکمی ښځی په کورکی چی دی پاته سوی وو ، هغه ددی قصی څخه خبره سوه نوهغی دکوره وایستی دغه ډول ځای په ځای ګرځیدی چی آخر دیوه بل سړی په کورکی یی غار جوړوی چی دیوال ورباندی راولویدی او دی تر هغه لاندی مړسو .

تردی ځایه پوری دواقعی تفصیل وو ، اوس ددی په اړوندپه قرآنی ارشاداتو باندی فکر وکړی ، په اولنی آیت کی نبی کریم ﷺ ته دغلا دواقعی اصلی حقیقت ښکاره کوی، فرمایی چی مونږ په تا باندی قرآن او وحی ځکه نازل کړی دی چی الله ﷻ کوم علم اوپوهه تا ته درکړی ده دهغه مطابق فیصله کوه او دخیانت ګرو یعنی بنواُبیرق طرف داری مه کوه ، که څه هم چی دظاهری حالاتو اودلیلونو په بنآء باندی دغلاپه معامله کی ستامیلان دیهودی طرف ته کمه ګناه نه وه ، خو د واقعی خلاف وه په دی وجه یی په دوهم آیت کی ده ته داستغفار حکم ورکی ، چی دانبیاوو علیهم السلام شان ډیر لوړ دی ، دده څخه دومره خبره هم ښه نه ده.

په دریم آیت (۱۰۷) کی بیاددی تاکید فرمایی چی دخیانت کوونکو دطرف څخه جواب مه ورکوه ځکه چی دوی دالله ﷻ خوښ نه دی ، په څلورم (۱۰۸) آیت کی ددی خیانت کوونکو دبدحال اوبی وقوفی بیان دی چی داخلک دخان په شان دخلګوڅخه شرمیږی او غلاپټوی اودالله ﷻ څخه نه شرمیږی چی هروخت ددوی سره دی او د دوی هریو کار وینی ، اوخاص بیاپه دی واقعه کی چی کله دوی مشوره وکړه اودا رایه یی قآئمه کړه چی غلا پریهودی ور اړوو اودقتادة ؓ اورفاعه (رض) شکایت به نبی کریم ﷺ ته وکړو چی بی له وجی په مونږ باندی الزام لګوی او دا درخواست به ده ته وکړو چی دیهودی په مقابله کی زمونږ ملاتړ وکړی .

په پنځم آیت (۱۰۹) کی دبنو اُبیرق کومك کوونکو اوملاتړ کوونکوته خبرداری دی چی په دنیاکی خوبه تاسی د دوی ملاتړ وکی ، خومعامله دلته نه ختمیږی ، په قیامت کی چی کله دالله ﷻ په عدالت کی پیش کړه سی هلته به یی څوك ملاتړ کوی ؟ په دی آیت کی دوی ته ملامتیا هم ده اودآخرت بیره یی هم ورته وراندی کړه ، ددی خپل کارڅخه دپه شا کیدو اودتوبی کولو ترغیب هم دی ، په شپږم آیت (۱۱۰) کی دقرآن کریم دعام حکیمانه طریقی سره مطابق دمجرمانو ګناهګارانو دنااُمیدی څخه دخلاصولو دپاره فرمایی چی کوچنی ګناه اوکه لویه کله چی ګناهګار الله ﷻ ته توبه او استغفار کوی نوالله ﷻ به

غفور اورحیم پیدا کړی ، په دی کی هغو خلګوته دکومو څخه چی داګناه سوی وه، ددی خبری ترغیب دی چی که اوس هم واپس سی اوپه زړه سره توبه وکړی نوهیڅ خراب کارنه دی ، الله ﷻ به ټول معاف کړی ، په اووم آیت (۱۱۱) کی داهدایت سوی دی چی که دا خلګ اوس هم توبه ونه باسی نودالله ﷻ یادهغه درسول ﷺ یاد مسلمانانو هیڅ نه خرابیږی تاوان یی په خپله پردوی باندی دی ، په اتم آیت (۱۱۲) کی یوه عامه ضابطه ارشاد فرمایی چی کم سړی په خپله کم جُرم وکړی اوبیادغه خپل جُرم پربوه بی ګناه باندی وروتپی (لکه په دی واقعه کی چی بنو اُبیرق غلاپه خپله وکړه اوالزام یی پر حضرت لبید ؓ یاپه یهودی ولګوی) نو ده ډیر لوی بهتان اوښکاره ګناه پرخپل ځان دی بار کړه ، په نهم آیت (۱۱۳) کی یی نبی کریم ﷺ ته خطاب فرمایلی دی چی که دالله ﷻ فضل اورحمت په تا باندی نه وای چی دوحی په ذریعه یی تاته دواقعی حقیقت وښووی، نودی خلګوبه ته په غلطی سره اخته کړی وای لیکن دالله ﷻ فضل اورحمت ستاسره دی ، په دی وجه دوی هیڅکله تاپه غلطی کی نه سی اچولی ، بلکه په خپله په ګمراهی کی اخته کیږی اوتاته یوه ذرّه هم نقصان نه سی رسولی ، ځکه چی الله ﷻ په تاکتاب اودپوهی خبری نازلی کړی دی کومی چی تاته نه وی معلومی .

(نبي کريم ﷺ ته داجتهاد کولو حق حاصل وو)

إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَٰبَ بِالْحَقِّ الخ ددی آیت څخه پنځه مسئلی ثابتی سوی یوه داچی نبی کریم ﷺ ته په داسی مسئلوکی په کوموکی چی دقرآن کریم واضح نص نه وی راغلی په خپله رایه باندی داجتهاد کولو حق حاصل وو او دمهمونو (یعنی مهموخبرو) په فیصلوکی به ده ډیری فیصلی په خپل اجتهاد سره هم فرمایلی ، دوهمه خبره دا هم معلومه سوه چی دالله ﷻ په نزد اجتهاد اورایه هغه معتبره ده کمه چی دقرآنی اُصولو اوحکمونو څخه رااېستل سوی وی ، خالص خیال اورایه معتبره نه ده اونه دی ته په شریعت کی اجتهاد ویل کیږی .

دریمه خبره دا معلومه سوه چی دنبی کریم ﷺ اجتهاد دنورو امامانو مجتهدانو په شان نه وو، په کوم کی چی دغلطی اوخطآء احتمال همیشه باقی وی ، بلکه کله چی به دوی کومه فیصله په خپل اجتهادسره فرمایله نوکه کومه غلطی به په کی کیده نوالله ﷻ به ورباندی دوی خبردار کړل اوفیصله به یی صحیح اوحق مطابق درباندی کوله اوکله چی به ده یوه فیصله په خپل اجتهادسره وکړه اودالله ﷻ دطرفه څخه به ددی خلاف کم شی رانغی نودا ددی نښانه وه چی دافیصله دالله ﷻ په نزد بهتره اوصحیح ده .

څلورمه خبره دامعلومه سوه چی نبی کریم ﷺ چی به دقرآن څخه څه ازده کول دابه ورته الله ﷻ ښوولی وه ، په دی کی دغلط فهمی څه امکان نه وو ، په خلاف دنورو عالمانو او مجتهدانوچی د دوی په قرآن باندی پوهیدل دالله ﷻ طرف ته داسی نسی منسوب کیدی چی الله ﷻ دوی ښوولی دی، لکه چی په دی آیت کی دنبی کریم ﷺ په اړوند ، بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ راغلی دی ، په دی وجه کله چی یوه سړی فاروقِ اعظم ؓ ته داسی وویل چی ، فَاحْكُمْ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ نوهغه وترټی چی دا خصوصیت دنبی کریم ﷺ دی .

پنځمه مسئله دامعلومه سوه چی د درواغو دفیصلی او د درواغو ددعوی پیروی یاوکالت کول یایی تایید اوملاتړ کول ټوله حرام دی .

دتوبي حقيقت: اود آیت (۱۱۰) څخه یعنی ، وَمَنْ یَعْمَلْ سُوْءًا اَوْ یَظْلِمْ نَفْسَهٗ الخ څخه دامعلومه سوه چی گناه برابره خبره ده که متعدی وی او که لازمی یعنی دبندگانو دحقونو سره یی تعلق وی او که دالله ﷻ دحقونو سره هرقسم گناه په توبه اواستغفار سره معاف کیدی سی ، البته دتوبی اواستغفار حقیقت پیژندل ضروری دی ، محضی په ژبه سره د، اَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ وَاَتُوْبُ اِلَیْهِ ویلو نوم توبه او استغفارنه دی . په دی وجه دعالمانو په دی باندی اتفاق دی چی کوم سړی په یوه گناه کی اخته وی ، اوپه دی پښیمانی هم نه کوی اوپریږدی یی هم نه اویایی دآئنده دپاره دپرېښوولو اراده هم نه کوی اوپه دی حالت کی په ژبه سره اَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ وایی نو دا په توبی سره مسخری کړی دی ، لنډه دا چی دتوبی دپاره دری شیان ضروری دی یو په تیرو گناهونو باندی پښیمانه کیدل ، دوهم په کومه گناه کی چی اخته وی هغه په دغه وخت پرېښوول ، او دریم دآئنده دپاره دگناه څخه دبچ کیدو پخه اراده کول ، البته دکومو گناهونوتعلق چی دبندگانو دحقونوسره دی ، دغه دهغوی څخه معاف کول یادهغوی حقونه اداکول هم دتوبی شرط دی .

(دخپلي گناه الزام په بل لگول د دوچنده عذاب سبب دی)

اود آیت (۱۱۲) یعنی د وَمَنْ یَّکْسِبْ خَطِیْٓئَةً اَوْ اِثْمًا ثُمَّ یَرْمِ بِهٖ الخ څخه معلومه سوه چی کوم سړی گناه په خپله وکړی اوالزام یی پربل بی گناه سړی ولگوی نوده خپله گناه دوچنده اوډیره سخته کړه اودسخت عذاب لایق سو ، یو دخپلی اصلی گناه عذاب دوهم د درواغو اوبهتان سخت عذاب .

دقرآن او سنت حقیقت : په آیت (۱۱۰) یعنی وَاَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَیْكَ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ الخ کی یی دکتاب سره حکمت هم داخل کی ، دی طرف ته یی اشاره کړی ده چی حکمت کوم چی نوم دی دنبی کریم ﷺ دسنتو اوتعلیماتو ، دا هم دالله ﷻ دطرفه څخه نازل کړه سوی دی ، فرق یوازی دا دی چی ددی الفاظ دالله ﷻ دطرفه څخه دی ، په دی وجه په قرآن کی نه دی داخل ، او معنی ددی اودقرآن د دواړو دالله ﷻ دطرفه څخه دی ، په دی وجه په دواړوعمل کول واجب دی .

ددی څخه دهغه کلام حقیقت معلوم سوکوم چی ځینو فقهاوو رحمهم الله لیکلی دی چی دوحی دوه قسمونه دی مَتْلو (دکوم چی تلاوت کړه کیږی) اوغیر متلو (کوم چی نه تلاوت کیږی) ، وحی متلو دقرآن نوم دی ، چی معنی اوالفاظ یی دواړه دالله ﷻ دطرفه څخه دی اوغیر متلو دنبی کریم ﷺ دحدیثونو نوم دی ، چی الفاظ یی دنبی کریم ﷺ دی اومعنی یی دالله ﷻ دطرفه څخه ده .

(دنبي کریم ﷺ علم تر ټولو مخلوقاتو زیات دی)

دوهمه مسئله دعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ الخ څخه دا ثابته سوه چی دنبی کریم ﷺ علم دالله ﷻ دعلم په شان پرټولو کائناتو باندی محیط نه وو ، لکه ځینی جاهلان چی وایی ، بلکه څومره علم چی الله ﷻ ورکوی ، هغه ورته رسیدی ، البته ده ﷺ ته چی کوم علم ورکړل سوی دی داد ټولو مخلوقاتو ترعلم زیات دی .

لَاخَیْرَ فِیْ كَثِیْرٍ مِّنْ نَّجْوٰىهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوْفٍ

هیڅ خیر نسته د دوی په اکثرو مشورو کی مگر څوک چی وایی دصدقی کولو یا دنیک کار

أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ ۚ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ

يا دصلح كولو په خلقو كې او څوك چې دا كار كوي دالله ﷻ دخوشحالولو دپاره

اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١١٤﴾ وَمَن يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِن

نوموړۍ به وركړو ده ته لوى ثواب ، او څوك چې مخالفت كوي درسول ﷺ

بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ

وروسته تر هغه چې ښكاره سوى ده ، ده ته سيده لار او ځي دټولو مسلمانانو دلارې څخه خلاف نوموړۍ

مَا تَوَلَّىٰ وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ ۖ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿١١٥﴾

به حواله كړو دې هغه طرف ته چې ده اختيار كړى ده اوو به غورځوو موږ دې دوږخ ته او دې ډېر بدځاى ته ورسيدې.

تفسير: دعامو خلكو په اكثرو مشوروكي خير (يعني ثواب اوبركت) نه وي، البته مگر كوم خلگ چې داسې دي چې د (خير) خيرات يادبل نيك كاريا دخلگو په مينځ كي داصلاح كولو (ترغيب وركوي اوددى تعليم اوترغيب دپوره كولو اوانتظام دپاره پټ تدبيرونه او مشورې كوي ياپه خپله دصدقې اونورو شيانو نورو خلگوته پټ ترغيب وركوي، ځكه چې ځيني وخت په پټ ويلوكي گټه وي، ددوى په مشوروكي خامخاخير يعني ثواب او بركت دى) اوكوم سړى چې داكار كوي (يعني ددى كارونو ترغيب وركوي) دالله ﷻ درضا كولودپاره (نه دمرتبې اوشهرت په غرض سره) نوموږبه ده ته ډير ژر لوى اجرور كو اوكوم سړى چې درسول (مقبول) مخالفت كوي وروسته تردې چې حق ښكاره سوى وو او دمسلمانانو (ديني) لارپاته كوي پربله لاره ځي (لكه بشير چې مرتدسو حالانكه داسلام حقوالى اودارنگه په دې خاصه واقعه كې دنبي كريم ﷺ دفيصلې حق والى په خپله ده ته معلوم وو اوبياهم دى بدبختي ونيوى) نوموږبه ده ته (په دنياكې) څه چې دى كوي دهغه وكولوته پريږدو او (په آخرت كې) به دى جهنّم ته داخل كړو اوهغه بدځاى دى .

معلومات اومسئلې

(ديوه اوبل سره دمشورو اومجلسونو آداب)

ارشاد دى ، لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّن نَّجْوَاهُمْ يعنى دخلگوديوه اوبل سره په مشورو اوتدبيرونوكي چې دآخرت دفكر او په انجام باندې دفكر كولو څخه خالي وي محضې ددنيا دځوروځو اووقتي فآئدو دپاره وي هيڅ خير په كښې نسته ، مخ ته ارشاد فرمايي ، إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ يعني په دې مشورو اوپټو جرگوكې چې كم دخيرشى كيدى سى نوهغه دادى چې يوه اوبل دصدقې اوخيرات ترغيب وركړي، يادنيكې حكم وكړى يادخلگو په مينځ كې دصلح كولو دپاره مشوره كوي ، په يوه حديث كې ارشاد دى

چي ، دانسان هره يوه خبره دده دپاره مُضره ده بغير دهغه کلام (يعنی خبري) څخه چي دالله ﷻ ذکروي يا په نيکيو امروي يا دبديو څخه منع وي .
دمعروف معنی ده هرهغه کارچي په شريعت کی ښه ګڼل کيږي او چي په شريعت کی معلوم وي اوددي مقابل منکَر دی يعنی هرهغه کارچي په شريعت کی ناخوښه وي اوپه اهلِ شرع کی نااشنا اونامعلوم وي امربالمعروف دهري يوی نيکی حکم اوترغيب ته شامل دی چي په دی کی دمظلوم کومك حاجتمندو لره قرض ورکول بی لاري سوی ته لاربنوول اونور ټول کارونه داخل دی اوصدقه اودخلګوپه مينځ کی روغه راوستل هم که څه هم چي په دی کی داخل دی ليکن دوی يی په تخصيص سره جلا څکه بيان کړه چي ددی دواړو شيانو نفع متعدی ده، يعنی نوروته رسيږي ، اوپه دی سره دملّت اجتماعی ژوند برابريږي .
دارنګه دادواړه کارونه دخلګودخدمت دوه خاص بابونه دی، يودالله ﷻ مخلوق ته نفع رسول ، دوهم دضرر دفع کول ، يعنی خلګ دتکليف او رنځ څخه خلاصول ، صدقه دنفع رسولو يو مهم عنوان دی او اصلاح بين النّاس ، دالله ﷻ مخلوق دضرر اونقصان څخه دخلاصولو مهم عنوان دی، په دی وجه دتفسير دجمهورو علماؤ قول دی چي دلته صدقه عامه ده چي زکوٰة اوواجبی صدقی هم په کښی شاملی دی اونفلی صدقی هم اوهره نفع چي چاته ورسول سی .
دصلحِ کولو فضيلت: دخلګوديوه اوبل په مينځ کی دخفګانونو ليری کولو اوددوی په مينځ کی دصُلح اوموافقت پيداکولو متعلق دنبی کريم ﷺ ارشادات داهم دی ، دی ﷺ فرمايي .
(آيازه تاسی ته داسی کار ونه ښيم چي دهغی درجه ترروژی، لمانځه اوصدقی ټولو بهتره ده ؟ اصحابو ﷺ عرض وکی ، ضرور يی را وښيي ، ده ﷺ وفرمايل چي دغه کار اصلاح ذات البين دی ، يعنی چي ددو کسانو په مينځ کی خفګان پيداسی نو هغه ليری کول اوصلح کول اوفساد ختمول)
دارنګه نبی کريم ﷺ فرمايلی دی چي ، فَسَادُ ذَاتِ الْبَيْنِ هِيَ الْحَالِقَةُ يعنی دخلګوپه مينځ کی جګړه اوفساد خروونکی دی ، بيايی ددی وضاحت داسی وفرمايي چي داجګړه سرنه خروی بلکه دانسان دين خروی .
دآيت په آخرکی يی يومهم مضمون دا ارشاد وفرمايي ، چي دانيکی صدقه اِوامر بالمعروف ، اواصلاح بين الناس هغه وخت معتبراو مقبول کيدی سی ، کله چي دا په اخلاص سره محضی دالله ﷻ درضا دحاصلولو دپاره وسی ، په دی کی کوم خپل نفسانی غرض اومقصد شاملول نه وی .
اجماع دامّت حُجّت دی: وَمَن يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى الخ آيت (۱۱۵) په دی آيت کی يی ددوو شيانو لوی جرم بيان کی اودجهنّم دننوتو سبب يی وښووی ، يومخالفت درسول ﷺ اودابنکاره خبره ده چي درسول ﷺ مخالفت کُفر اولوی تاوان دی ، دوهم په کوم کار چي ټول مسلمانان متفق وی هغه پريښوول او ددی څخه خلاف خان ته بله لار اختيارول ، ددی څخه معلومه سوه چي اجماع دامّت حُجّت دی ، يعنی لکه څنګه چي دقرآن اوحديث په بيان کړو حکمونو باندی عمل کول واجب دی ، دغه ډول دامّت اتفاق چي په کوم شی باندی وسی په هغه هم عمل کول واجب دی اوددی مخالفت کول لويه ګناه ده لکه چي نبی کريم ﷺ په يوه حديث کی ارشاد فرمايلی دی ، يَدُ اللهِ عَلَى الْجَمَاعَةِ مَنْ شَذَّ شُذَّفِي النَّارِ يعنی دجماعت (ټولی) په سرباندی دالله ﷻ لاس دی اوکوم سړی چي دمسلمانانو دجماعت څخه جلاسودی به

جلا جهنَم ته وغورځول سي.

دامام شافعي رحمه الله څخه چا پوښتنه وکړه چي آیا د اجماع د اُمت دحجت کید و دلیل په قرآن کریم کي سته؟ ده رحمه الله دقرآن څخه د دلیل معلومولو د پاره دري ورځي پرلپسي دقرآن شریف تلاوت معمول جوړکی هره ورځ به یې دري واره دورځي اودري واره دشپې قرآن شریف ختموي په آخرکي همدا ذکرسوی آیت یې په ذهن کي راغی اودایې دعالمانو په مخکي بیان کی نو ټولو اقرار وکی چي په اجماع د اُمت دا دلیل کافي دی

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَاءُ ۚ وَمَن يُشْرِكْ

بیشکه الله نه بخښي هغه څوك چي دهغه سره شریك کړي یو څوك اوبخښي ددې څخه ماسوا چاته چي غواړي

بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١١٦﴾ إِن يَدْعُونَ مِن دُونِهِ

اوچاچي شریك جوړکی الله لره ، هغه گمراه سو ډیرلیري ولاړی ، دالله څخه ماسوا بلی مگر ښځي

إِلَّا إِنَاثًا وَإِن يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَّرِيدًا ﴿١١٧﴾ لَّعَنَهُ اللَّهُ ۘ وَقَالَ

او نه بولي مگر شیطان سرکښ ، په چاچي لعنت کړی دی الله او وویل

لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿١١٨﴾ وَلَأُضِلَّنَّهُمْ وَ

شیطان چي خامخا وابه خلم ستادبندگانو څخه حصه مقرره ، او دوی به وغولوم

لَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ آذَانَ الْأَنْعَامِ وَلَآمُرَنَّهُمْ

اودوی ته به آرزوگاني ورکوم او دوی ته به ورښیم چي څیری کړي غوږونه دځیوانانو اودوی ته به ورښیم

فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ ۚ وَمَن يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِّن دُونِ

چي بدلوی صورتونه دالله جوړ سوی او څوك چي جوړ کړي شیطان دوست ما سوا

اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِينًا ﴿١١٩﴾ يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ ۖ وَمَا

دالله څخه نو دی پریوت په ښکاره نقصان کی ، دوی ته وعده ورکوي او آرزوگاني ورکوي او څه

يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢٠﴾ أُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا

وعده چي ورکوي دوی ته شیطان نو تول فریب دی ، د داسي خلقو ټیکانه دی دوزخ اونه

يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا ﴿۱۲۱﴾

به کی پیدا دهغه ځخه یو ځای دتیښتې ځای

اوتفسیر بیشکه الله ﷻ دا خبره (ترسزا ورکولو وروسته هم) نه بخښې چې دده سره څوک شریک جوړکړی (بلکه په میشه سزاکی به یی اخته ساتی) او ددی څخه ماسوا چې څومره ګناهونه دی (که کوچنی وی اوکه لوی چادپاره چې یی خوښه سی (بی له سزا) هغه ګناه به وبخښې (البته که مشرك مسلمان سی نوبیامشرك پاته نه سو ځکه اوس هغه همیشه سزاهم ورلاره پاته نه سوه) او (وجه ددی شرك دنه بخښلو دا ده چی) کوم سړی دالله ﷻ سره (یوڅوك) شریك جوړوی دی (دحق کارڅخه) ډیرلیری په ګمراهی کی ولویدی (دغه حق کارتوحید دی چې عقلاً هم واجب دی اودکار جوړوونکی تعظیم دهغه دحقونو څخه دی، نومشرك دهغه ذات صانع اوجوړوونکی سپکاوی وکړی، نوپه دی وجه ددی سزابه مستحق وی، په خلاف دنورو ګناهونو څخه چې هغه ګمراهی خوده، مګردتوحید خلاف اوبعیده ورڅخه نه ده، په دی وجه دمغفرت قابله مقرره سوه اودشرك په شان بل قسم کفرهم په نه قابل والی کی دمعافی شریك دی ځکه چې په دی کی هم انکار وی دخالق دیوی ښووا، سوی خبری، نوهغه دده دصدق دصفت څخه انکار کوی، اوځینی کافران په خپله دالله ﷻ دذات څخه منکردی، ځینی یی دیوه صفت څخه منکردی اوځینی یی دذات اوصفاتو دواړو څخه منکردی اوپه دی کی یی دهریوه څخه انکار وی نو دادتوحید څخه انکار اودده څخه لیری والی دی، نوکفر اوشرك دواړه دمعافی قابل نه دی، مخ ته دمشرکانو بی عقلی ددوی په مذهبی طریقه کی بیانوی چې) دا (مشرکان خلګ خدای ﷻ پریږدی (یوخو) یوازی دیوڅو زنانه شیانو عبادت کوی او (بل) یوازی دشیطان عبادت کوی کوم چی د(خدای ﷻ د) حکم څخه وتلی دی (او) څوك چی (ددی بی حکمی په وجه) خدای ﷻ دخپل (خاص) رحمت څخه لیری کړی دی اوچاچی (کوم وخت چی دخاص رحمت څخه لیری اوملعون سو) داسی ویلی وه (چی په دی سره دده دښمنی ښکاره معلومیږی) چی زه (دپوره کوشش کولو اراده لرم چی) ضروربه ستادبندګانو څخه خپله حصه دعبادت اخلم او (ددی حصی تفصیل دادی چی) زه به دوی (په عقیدوکی) ګمراه کوم اوزه به دوی ته (په خیالاتوکی) هوسونه ورکوم (چی په دی سره به ګناه ته مېلان کوی اوضررته به یی نه ګوری) اوزه به دوی ته (دبدو عملونوکولو) تعلیم ورکوم چی دوی به د (بتانوپه نامه د) حیوانانو غوږونه پری کوی (اودادکفر کارونه دی) اوزه به دوی ته (نورهم) تعلیم ورکوم چی دوی به په دی سره دالله ﷻ جوړسوی صورتونه خرابوی (اودادفسق کارونه دی لکه ږیره خرئیل اوکوچنی کول، پربدن باندی په ستنوسره خالونه وهل اوداسی نور) اوکوم سړی چی الله ﷻ پریږدی شیطان خپل ملګری جوړوی (یعنی دخدای ﷻ حکم نه منی اودشیطان حکم منی) دغه (سړی) په ښکاره نقصان (اوزیان) کی واقع سو (دغه تاوان جهنم ته رسیدل دی) شیطان دهغه خلګوسره (دعقیدو په اړوند ددرواغو) وعدی کوی (چی تاسی بی فکره اوسی، نه حساب سته اونه کتاب) او (په خیالاتوکی) هغوی ته هوسونه ورکوی (چی په دی ګناه کی داسی خونددی اوپه دی حرامه ذریعه کی دومره آمدنی ده اودشیطانی کارونو وجود اوعبث والی اوضررخوپه خپله ښکاره دی)

اوشیطان دهغوی سره یوازی درواغ (اوفریبناکی) وعدی کوی (ځکه چی په واقع کی حساب اوکتاب حق دی اودده دهوسونو فریب ډیر ژر ښکاره کیږی) دداسی خلګو (څوك چی دشیطان پرلاره ځی) ټیکانه جهنّم دی (اودهغه ښکاره تاوان هم دادی) اوددی (جهنّم) څخه به هیڅکله دخلاصیدو ځای پیدانه کړی چی هلته ولاړسی اوپناه واخلی)

معلومات اومسئلی: دآیتونو ترون: لوړ دجهاد په ذکر کی که څه هم ټوله داسلام مخالفین داخل دی ، لیکن حالات تر اوسه پوری دیهودو اونصاراؤ اومنافقانو بیانیدل او په مخالفینو کی یوه ډله بلکه ترټولو زیاته دمشرکانو وه ، مخ ته اوس د دوی دعقیدو حال او دبدوالی طریقه او د دوی دسزا ذکردی اوپه دی مقام باندی داځکه زیاته مناسبه سوه چی لوړ دکم غله واقعه ذکرده ، په دغه کی داخبره هم ده چی دغه غل مُرتدوونو ددی څخه دده ددائمی سازحال معلوم سو (بیان القرآن)

اولنی آیت یعنی . اِنَّ اللّٰهَ لَا یَغْفِرُ اَنْ یُّشْرَكَ بِهٖ وَیَغْفِرُ مَادُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ یَّشَآءُ الخ دسوره نسآء په شروع کی هم په دی الفاظو سره راغلی دی ، فرق یوازی دا دی چی هلته په ختمیدو د آیت باندی ، وَمَنْ یُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدِ افْتَرٰى اِثْمًا عَظِیْمًا راغلی دی اودلته وَمَنْ یُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًاۢ بَعِیْدًا دی ، دفرق وجه یی دتفسیر دامامانو دوضاحتونو مطابق دا ده چی داولنی آیت مخاطبین سیده په سیده یهود اهلِ کتاب وه ، دوی ته دتورات په ذریعه دتوحید حقوالی ، او دشرك باطلوالی او دنبی کریم ﷺ برحق نبی کیدل هرڅه معلوم وه، اوددی سره سره دوی په شرك کی مبتلاسوه، نوګویا په خپل عمل سره دوی دا ښکاره کړه چی دتورات داتعلیم دی ، اودا سراسر افترآء اوبهتان دی ، په دی وجه دلته ارشاد وسو ، فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًاۢ بَعِیْدًا .

دشرك اوكفر دسزا همیشه والی: دلته ځینی خلق داشبهه کوی چی سزادعمل په قدرپه کارده مشرك او کافر چی کوم جُرم دکفر اوشرك کړی دی دایی دعُمر په یوه محدوده موده کی کړی دی نو سزا یی غیر محدوده او دآئمی ولی سوه؟ جواب دا دی چی څوك كفر او شرك كوی نوهغه دا جُرم نه ګڼی بلکه نیکی یی ګڼی ، په دی وجه دده قصد اواراده داوی چی همیشه به پردی حال قآئم وی اوچی کله ترمرګه پوری دی پردی حال قآئم پاته سونو دخپل اخیتار ترحده پوری ده همیشه جُرم وکی نو په دی وجه دده سزاهم همیشه سوه.

دظلم دری قسمونه: دظلم یوقسم هغه دی چی الله ﷻ به یی هیڅکله ونه بخښی، دوهم قسم هغه دی چی دهغه بخښنه به وسی او دریم قسم هغه دی چی دهغه بدله الله ﷻ بغیر داخیستو څخه نه پریږدی ، اول قسم ظلم شرك دی، دوهم قسم ظلم دالله ﷻ په حقونوکی کوتاهی کول دی اودریم قسم ظلم دبندګانو دحقونو مخالفت کول دی ، ابن کثیر بحواله مسند بزار .

دشرك حقیقت: دشرك حقیقت دالله ﷻ څخه ماسوا یو څوك مخلوق په عبادت یامحبّت یا تعظیم کی دالله ﷻ برابرګڼل دی قرآنکریم دمشرکانو هغه خبری کومه چی به دوی جهنّم ته په رسیدوسره وایی ،نقل کړی ده .

تَاللّٰهِ اِنْ كُنَّا لَفِیْ ضَلٰلٍ مُّبِیْنٍ ° اِذْ نُسَوِّیْكُمْ بِرَبِّ الْعٰلَمِیْنَ .

قسم دی په خدای ﷻ چی مونږ په ښکاره ګمراهی کی وو ، کله چی مونږ تاسی دالله رب العالمین ﷻ سره برابر مقرر کړی واست .

ښکاره خبره ده چی دمشرکانو دا عقیده خو نه وه چی زمونږ داجوړی سوی ډبری ددی جهان پیداکوونکی

اومالکان دی ، بلکه دوی دنورو غلط فهمیو په وجه دوی په عبادت کی یامحبت اوتعظیم کی دالله ﷻ سره برابر مقرر کړی وه ، دغه وجه وه چی دوی یی جهنّم ته ورسول (فتح الملهم)

معلومه سوه چی دالله ﷻ په خاصو صفتونو خالق ، رازق، قادرمطلق په پتو اوښکاره وو عالم اونورو کی یوځوك دالله ﷻ سره برابر ګڼل شرك دی (یاالله ﷻ مونږ دهر قسم شرك څخه په امان کړی . آمین)

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ

اوکوم خلق چی ایمان راوړی اوعمل وکړی نیك دوی به مونږ داخل کړو باغونو ته چی لاندی به تربهیږي نهرونه

اَبَدًا ؕ وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا ؕ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ قِيْلًا ﴿۱۲۲﴾ لَيْسَ

اوسیږي به په دی کی همیشه وعده ده دالله رښتینی ، اودالله څخه زیات رښتینی څوك دی ، نه مدار

بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَآ اَمَانِيِّ اَهْلِ الْكِتٰبِ ؕ مَنْ يَّعْمَلْ سُوْٓءًا يُّجْزَ بِهٖ ۙ وَ

ستاسی په امیدونودی او نه داهل کتابو په امیدونو دی ، څوك چی بدکار وکړی دهغه سزا به پیدا کی

لَا يَجِدْ لَهٗ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿۱۲۳﴾ وَمَنْ يَّعْمَلْ

اوبیا به نه کی پیدا دالله څخه ماسوا خپل څوك حمایتی کونکی اونه مددګار ، اوڅوك چی وکړی

مِنَ الصّٰلِحٰتِ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُوْنَ

نیك کار سړی وی او که ښځه او دی مؤمن وی نو دغه به داخلی سی

الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُوْنَ نَقِيْرًا ﴿۱۲۴﴾ وَمَنْ اَحْسَنُ دِيْنًا مِّمَّنْ اَسْلَمَ

جنت ته اوددوی حق به ضائع نه سی دخاشی په اندازه، او دده څخه ښه دچا دین دی چاچی وسپاری ځان خپل

وَجْهَهٗ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَّاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا ؕ وَاتَّخَذَ

الله ته او دی نیك کارونه کوی او روان سو په دین دابراهیم چی یو طرف ته وو اوجوړکړی دی

اللّٰهُ اِبْرٰهِيْمَ خَلِيْلًا ﴿۱۲۵﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ

الله ابراهیم ﷺ خالص دوست ، اوخاص الله لره دی هغه چی په آسمانونو کی دی او هغه چی په مځکه کی دی

وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيْطًا ﴿۱۲۶﴾

اوټول شیان دالله په قبضه کی دی

تفسیر: اوکوم خلګ چې ایمان راوړي او (دوی) نیک کارکوي مونږ به دوی ډیر ژر داسي باغونو ته داخل کړو چې دهغه (ترمحلونو) لاندي به نهرونه بهیږي، هغوی به دی کی همیشه همیشه اوسی خدای ﷻ ددی وعده فرمایلي ده اوربښتیني وعده یې فرمایلي ده اوتر خدای ﷻ به زیاته صحیح دچاخبره وی ، نه ستاسي په آرزوګانو کیږي اونه داهل کتابو په آرزوګانو (چې خالي په ژبه سره خپل ښه والي بیانوی ، بلکه کار په حکم منلو کیږي نو) کوم سړی چې (په حکم منلوکي کمی کوی او) څه بدکار وکړي (برابره خبره ده که په عقیده سره وی اوکه په عمل سره) ده ته به ددی په بدله کی سزاورکړه سی (که دغه بدی دکفر ترعقیدې پوري وی نوسزایې همیشه اویقیني ده اوکه تردي کمه وی نوسزابه یې همیشه نه وی) اودی سړی ته به دخدای ﷻ څخه ماسوا نه بل څوک دوست پیداسی اونه بل کومکی (چې دخدای ﷻ دعذابه څخه دی خلاص کړي) اوڅوک چې کم نیک کار کوي برابره خبره ده که هغه سړی اوکه ښځه په دی شرط چې مؤمن وی، نوداسي خلګ به جنت ته داخل سی اوپرهغوی به یوه ذرّه ظلم هم نه وی (چې د دوی کومه نیکي ضآئع کړل سی) او (لورچې دمؤمن کیدو کوم قیدلګول سوی دی ، ددی مصداق هره فرقه نه ده، بلکه یوازي هغه فرقه ده دچادین چې دخدای ﷻ په نزد په قبلیدو کی ترټولو ښه وی، اوداسي فرقه یوازي مسلمانان دي چې دلیل یې دادی چې په دوی کی داصفتونه دي ، مکمل حکم منل ، اخلاص، دابراهیمي دین پیروی کول او) دداسي سړی (تردین) به زیات ښه دچادین وی، چې خپل مخ دالله ﷻ طرف ته کښته کړي (یعني فرمانبرداري یې اختیار کړي وی، په عقیدوکي هم اوپه عملونوکي هم) او (ددی سره) هغه مخلص هم وی (چې په زړه سره یې فرمانبرداري اختیار کړي وی، تش په مصلحت سره ښکاره کول نه وی) اوهغه دملّتِ ابراهیم (یعني اسلام) تابعداري کوي چې په دی کی دکوږوالي نوم نسته او (ملّتِ ابراهیمي خامخا دتابعداري قابل دی ځکه چې) الله ﷻ ابراهیم علیه السلام خپل خالص دوست جوړکړی وو (نو ښکاره خبره ده چې د دوست په طریقه تلونکی هم محبوب اومقبول وی ، نو داسلام طریقه مقبوله سوه ، نو دمؤمنانو لقب خاص دمسلمانانو سو، اونورو فرقو دحضرت ابراهیم علیه السلام پیروی پریښوولې چې اسلام یې رانه وړی ، نو په دی وجه یوازي مسلمانان داسي ثابت سوه چې دوی یوازي آرزوګاني نه کوی بلکه حکم منونکي دی ، نو کار اوخبره به ددوی صحیح وی) او (دالله ﷻ مکمله فرمانبرداري ضروري ده، ځکه چې دهغه حکومت اوقدرت اودهغه هرڅه لره تصرف کوونکي علم دواړه پوره اومکمل دی اوداکارونه داطاعت واجبوونکی دی نو) دالله ﷻ په ملکیت کی دی څه چې په آسمانونو کی دی اوڅه چې په مځکه کی دی (داخویې کمال دسلطنت سو) اوالله ﷻ ټول شیان (په خپل علم کی) راګیرکړي دی (دایې دعلم کمال سو)

معلومات اومسئلې

﴿ دمسلمانانو او اهلِ کتابو په مینځ کي پر یوه اوبل دفخر خبری ﴾

لَيۡسَ بِاَمَانِيِّكُمۡ وَلَآ اَمَانِيِّ اَهۡلِ الۡكِتٰبِ الخ په دی آیتونوکی اول دیوی محاوری اوخبرو اترو ذکر دی چې د مسلمانانو اواهلِ کتابوپه مینځ کی سوی وی اوبیا پردی خبرواترو باندی حکیمانه فیصله ده ، دواړو فرقوته دهدایت صحیح لار وښوول سوه ، په آخرکی یی دالله ﷻ په نزد دمقبول کیدو اوبهتره کیدو

یو معیار وښووی چی که دامخ ته کښیښوول سی نو هیڅکله به انسان په غلطی اوگمراهی کی اخته نه سی ، حضرت قتادة ﷺ فرمایی چی یو وخت دیوځو مسلمانانو اواهلِ کتابو په مابینځ کی پر یوه اوبل دفخر خبری شروع سوی اهلِ کتابو وویل چی مونږ ترتاسی بهتره اوشریف یو . ځکه چی زمونږ نبی ستاسی ترنبی مخکی او زمونږ کتاب ستاسی ترکتاب مخکی دی ، مسلمانانو وویل چی مونږ ترتاسی بهتره یو ځکه چی زمونږ نبی ﷺ خاتم النبیّین دی اوزمونږ کتاب آخری کتاب دی چی مخکنی ټول کتابونه یی منسوخ کړی دی ، پردی باندی دا آیت نازل سو .

لَيْسَ بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَآ اَمَانِيِّ اَهْلِ الْكِتٰبِ الخ یعنی دافخر اوتعلق هیچالره نه ښایی اومحضی په خیالاتو ، آرزوگانو اودعوو باندی ځوك پربل چا بهتره کیدی نه سی ، بلکه مدار په عملونو دی ، دچانبی که هرڅومره افضل او شریف وی اوکتاب یی چی هرڅومره غوره اوشریف وی خوکه دی عمل غلط کوی نو داسی سزا به وینی چی دده خلاصوونکی به هیڅوك نه وی .

دا آیت چی کله نازل سو نو په صحابه کرامو ﷺ باندی ډیره گرانه سوه ، امام مسلم ، ترمذی ، نسآئی اوامام احمد دحضرت ابوهریرة ﷺ څخه داروایت نقل کړی دی چی دی فرمایی ، کله چی دا آیت نازل سو مَنْ يَّعْمَلْ سُوْٓءًا يُّجْزَ بِهٖ (یعنی ځوك چی څه بدی کوی دهغه سزا به ورکول کیږی) نو مونږ په سخت غم اوفکر کی ولویدو او نبی کریم ﷺ ته مو عرض وکی ، چی دی آیت خو هیڅ پاته نه کړه ، که لږه غوندی بدی هم وی خو سزا به یی ور رسیږی ، نبی کریم ﷺ وفرمایل چی فکر مه کوی ، دخپل طاقت اوقدرت مطابق عمل کوی ځکه (دکومی سزا چی دلته ذکر دی ، ضروری نه ده چی دغه دی دجهنّم سزا وی بلکه) تاسی ته په دُنیاکی هم چی څه تکلیف یامصیبت درپیښیږی داستاسی دگناهونو کفاره اودبدی جزا وی ، تر دی چی که دچا په پښو کی ځوز ننوزی نودغه هم دگناه کفاره ده ، اوپه یوه روایت کی دی چی مسلمان ته په دُنیاکی چی هرڅه غم یاتکلیف یاناجوړی یاڅه فکر ورپیښیږی ، دادده دگناهونو کفاره کیږی جامع ترمذی او تفسیر ابن جریر اونورو دحضرت صدیق اکبر ﷺ څخه روایت کړی دی چی نبی کریم ﷺ چی کله دا آیت ، مَنْ يَّعْمَلْ سُوْٓءًا يُّجْزَ بِهٖ : ده ته واوروی نو په ده داسی تاثیر وسولکه چی ملا یی ماته سوی وی ، نبی کریم ﷺ چی دا تاثیر ولیدی نووی فرمایل څه خبره ده؟ نو حضرت صدیق اکبر ﷺ عرض وکی یارسول الله ﷺ ! په مونږ کی ځوك داسی دی چی هغه به څه بدی نه وی کړی اوکله چی دهری بدی سزا ورکول کیږی نو په مونږکی به ځوك خلاص سی؟ حضور ﷺ وفرمایل ای ابوبکره ﷺ ! ته اوستا مؤمنان وړونه دی هیڅ فکرنه کوی ځکه چی ددنیا دتکلیفونو په ذریعه به ستاسی دگناهونو کفاره وسی .

په یوه روایت کی دی چی حضور ﷺ وفرمایل ، آیاتاسی ناجوړه کیږی نه ؟ آیاتاسی ته کوم مصیبت اوغم نه رسیږی؟ صدیق اکبر ﷺ عرض وکی ، بیشکه دا ټولی خبری را رسیږی ، نو حضور ﷺ وفرمایل ، بس دا سزاده ستا دگناهونو ، اودحضرت عآئشی ﷺ په یوه حدیث کی دی چی ابوداؤد اونورو روایت کړی دی چی بنده ته تبه یاتکلیف ورسیږی یایی ځوز په پښه ورننوزی نو دده دگناهونو کفاره کیږی ، تردی چی یو سړی خپل څه شی په یوه جیب لټوی ، مگر هغه په بل جیب کی پیداسی په دومره تکلیف به هم دده دگناهونو کفاره کیږی .

لهذا دا چی دی آیت مسلمانانوته هم داښوونه کړیده، چی محضی په دعوو او آرزوګانو کی مه اخته کیږی، بلکه دعمل فکر کوی څکه چی کامیابی یوازی په دی سره نه ده چی تاسی دفلانی نبی یافلانی کتاب نوم اخیستونکی یاست، بلکه اصلی کامیابی په دی کی ده چی په دی صحیح ایمان راوړی او ددی مطابق دنیکو عملونو پابند اوسی، ارشاد دی.

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصّٰلِحٰتِ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُوْنَ نَقِيْرًا:

یعنی کوم سړی یاښځه چی نیک عمل وکړی په دی شرط چی ددی عمل سره دده ایمان هم وی نوخامخا به جنت ځی اوده ته به دعملونوبدله پوره پوره وررسیږی چی یوه ذره کمی به هم په کښی نه کول کیږی.

په دی کی یی اشاره وفرمایله چی داهلِ کتابویانورو غیر مسلموکه عملونه نیك هم وی، خوکله چی ددوی ایمان صحیح نه دی په دی وجه هغه عمل مقبول نه دی اودمسلمانانو چی کله ایمان هم صحیح دی اوعمل یی هم نیك دی په دی وجه دوی کامیاب دی اوترنورو افضله دی.

﴿دالله ﷻ په نزد دمقبولیّت یو معیار﴾

په دریم آیت کی یی دالله ﷻ په نزد دښه والی اوقبول والی یومعیار وښووی چی په دی سره ددی خبری صحیح فیصله کیدی سی چی څوك مقبول دی اوڅوك مردود، ددی معیاردوه جزءونه دی، نوکه په دی دواړوکی په یوه جُزء کی خلل راسی نوټول کوشش به عبث اوضآئع سی اوکه فکر وکړل سی نو په دنیاکی په هر ځای کی چی هم څه ګمراهی یاغلط کاری ده هغه په دی دوو جزونوکی دیوه جُز دتاوانی کیدو څخه پیداکیږی، که دمسلمانانو اوغیر مسلمانانو موازنه کوی یاپه خپله دمسلمانانو په فرقو، ډلو اوپارټیو کی مقابله وکړل سی نومعلومه به سی چی همدا دوی نقطی دی چی په دوی کی دیوی څخه یوی خواته کیدل اولیری کیدل انسان دذلّت او ګمراهی په کنده کی اچوی، ارشاد یی وفرمایی.

وَمَنْ اَحْسَنُ دِيْنًا مِّمَّنْ اَسْلَمَ وَجْهَهٗ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَّاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيْمَ خَلِيْلًا.

یعنی ترهغه سړی ښه دبل چاطریقه نه سی کیدی چی په کی دوی خبری پیداسی یو، اَسْلَمَ وَجْهَهٗ لِلّٰهِ یعنی خپل ذات الله ﷻ ته وسپاری دریا کاری یادُنیاجوړولو دپاره نه بلکه په اخلاص سره دالله ﷻ دراضی کولو دپاره عمل کوی.

دوهم: وَهُوَ مُحْسِنٌ یعنی هغه عمل هم په صحیح طریقه سره کوی، امام ابن کثیر رحمه الله په خپل تفسیر کی فرمایی چی په صحیح طریقه سره دعمل کولو مطلب دا دی چی دده عمل محضی دځانه په جوړه سوی طریقه باندی نه وی، بلکه دپاك شریعت پر ښوول سوی طریقه باندی وی، دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ دښوونی مطابق وی.

ددی څخه معلومه سوه چی دالله ﷻ په نزد دیوه عمل دقبلیدودوه شرطونه دی، یو اخلاص او دوهم دعمل صحیح والی یعنی چی دشریعت اوسنّت مطابق وی، په دی دوو شرطونو کی داولنی شرط اخلاص، تعلق دانسان دزړه سره دی اوددوهم شرط یعنی دشریعت دمطابق والی تعلق دانسان دظاهر سره دی کله چی دادواړه شرطونه چاپوره کړل نودده ظاهر اوباطن صحیح سو اوکله چی په دوی کی یو شرط پوره نه سو نو عمل فاسد سو، که اخلاص نه وو نوعمل دمنافق سواوکه دشریعت تابعداری نه وه

نوګمراه سو (مطلب دا سو چې دا دواړه شرطونه دالله ﷻ په نزد دښه والی او مقبول والی دپاره لازمي دي)

(دقومونو دګمراهي سبب داخلاص یا دعمل دصحیح والي نیستي کیدل دی)

دقومونو او مذهبونو په تاریخ که نظر واچوی نو معلومه به سی چې څومره بې لارې فرقې او قومونه چې په دُنیا کې دي، په چاکې اخلاص نسته او په چاکې دعمل صحیح والی نسته ، دا دوی ډلې دي چې د دوی ذکر په سورة فاتحه کې دصراط مستقیم څخه دبې لارو سوو په سلسله کې د مَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ او ضَالِّيْنَ په لفظونو سره بیان سوی دي مَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ هغه خلګ دي چې اخلاص په کې نسته او ضَالِّيْنَ هغه دي دچاچې عمل صحیح نه دی ، اولنۍ ډله په شهواتو خواهشاتو کې راګیره ده او دوهمه په شبهاتو کې داولنی شرط یعنی داخلاص ضرورت او دده دنشتوالي په صورت کې دعمل په بې کاره کیدو خو په ډیر طورسره هر سړی پوهیږي، لیکن دعمل صحیح واله یعنی دشریعت دتابعداری شرط ته ډیر مسلمانان هیڅکله خیال هم نه کوی، داسی ګڼی چې نیك عمل هرڅنګه چې کوی کوه یې، حال دادی چې قرآن اوسنّت ښه واضحه کړې ده چې دعمل صحیح والی یوازې دنبی کریم ﷺ په تعلیماتو اودسنّتو په تابعداری باندي موقوف دي تردې کمول هم جُرم دي اوزیاتول هم جُرم دي لکه دماپښین دڅلورو رکعتونو په ځای دری کول جُرم دي ، دغه ډول پنځه کول هم دغسی جُرم اوګناه ده ، په یوه عبادت کې چې کوم شرط الله ﷻ او دهغه رسول الله ﷺ لګولی وی ، په دې کې دخپل طرف څخه دشرطونو زیاتول . یا دهغوی دښوول سوی شکل اوصورت څخه مختلف صورت اختیارول داټول ناجائز او دعمل دښه والی څخه خلاف دی ، برابره خبره ده که په ظاهرکې هرڅومره ښه په نظر راسي ، بدعتونه اونوی کارونه کوم ته چې نبی کریم ﷺ ګمراهي ویلی دی او ددې څخه یې دځان ساتلو تاکید فرمایلی دی هغه ټول ددې قسمه څخه دی ، جاهلان دا ښه په اخلاص سره دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ دخوشحالولو اوعبادت او ثواب ګڼلو په جوړ سره کوی ، مګر په شریعت محمّدی ﷺ کې دده داعمل ضائع بلکه واجبونکی دګناه وی ، په دې وجه قرآنکریم وار وار دصحیح عمل یعنی دسنتو دتابعداری تاکید فرمایلی دی په سورة مُلك کی دی ، لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلاً دلته یې ، اَحْسَنُ عَمَلاً وفرمایل اَكْثَرُ عَمَلاً یې ونه فرمایل یعنی دعمل د ډیروالی ذکرنسته، بلکه دښه عمل کولو ذکردی اوښه عمل هغه دی چې دنبی کریم ﷺ دسنتو مطابق وی دقرآن کریم په یوه بل آیت کې یې دابنه عمل اود نبی کریم ﷺ دسنتو تابعداری په دې الفاظو سره تعبیر فرمایلی ده ، وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا یعنی سعی اوعمل دهغو خلګو مقبول دی چاچې نیت هم خالص دآخرت کړی وی اودهغه دپاره سعی هم کوی اوکومه سعی چې کوی هغه مناسبه هم وی اومناسبه سعی هغه ده چې ددې بل نوم حُسنِ عمل (یعنی صحیح عمل) دی کوم چې په دې آیت کې ذکر دی . لنډه دا ده چې دالله ﷻ په نزد دیوه عمل دمقبول کیدو دوه شرطونه دی اخلاص اوحُسن عمل ، اوحُسنِ عمل نوم دی د نبی کریم ﷺ دسنتو دتابعداری ، په دې وجه په اخلاص سره دحُسنِ عمل کوونکو داهم فرض دی چې دعمل کولو څخه مخکې دامعلومه کړی چې نبی کریم ﷺ داعمل څنګه کړی دی او ددې په اړوند هغه څه ښوونې کړې دي زمونږ کوم یو عمل چې دسنت دطریقې څخه واوړی هغه نامقبول دی، په لمانځه، روژه، حج، زکوٰة صدقو ، خیراتونو ، دالله ﷻ په ذکر او درود اوسلام ټولوکې ددې لحاظ ساتل

ضروري دي چې نبي کريم ﷺ داعمل څنګه کړی دی او دڅنګه کولو ارشادېی فرمايلی دی ، دآيت په آخر کې يې داخلاص اوحُسنِ عمل يومثال دحضرت ابراهيم خليل الله ﷺ پيش کړی دی اودهغه دتابعداری حکم يې ورکړی دی او وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرَاهِيمَ خَلِيلاً يې وفرمايل او دی طرف ته يې اشاره وکړه چې دحضرت خليل الله ﷺ ددی لوړ مقام سبب دادی چې هغه مُخلص هم داعلی درجې وو اودهغه عمل هم دالله ﷻ په اشارو سره صحيح او دُرست وو .

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَآءِ ۖ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ ۙ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتٰبِ فِي يَتٰمَى

اوستاڅخه رخصت غواړي دښځو په نکاح کې ، ووايه چې الله تاسی ته اجازه درکوي د دوی اوهغه چې تاسی ته او رول کيږي په قرآن کې نو حکم دی ددې يتيمانو ،

النِّسَآءِ الّٰتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ اَنْ

ښځو په باره کې کومو ته چې تاسی نه ورکوی کوم څه چې د دوی دپاره مقرر سوی دی اوغواړی چې د دوی سره

تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ ۙ وَاَنْ تَقُومُوا

نکاح وکړی او حکم دی کمزورو هلکانو اودا چې قائم وسيږي

لِلْيَتٰمٰى بِالْقِسْطِ ۗ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِهٖ

ديتيمانو په حق کې په انصاف سره ، اوڅه چې کوی نيکی نو هغه الله ته معلومه ده ،

عَلِيمًا ۝١٢٧ وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا اَوْ اِعْرَاضًا

او که يوه ښځه وبيريږي دخاوند دجنګ څخه يا دمخ اړولو څخه

فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا اَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا ۗ وَالصُّلْحُ خَيْرٌ ۗ

نوهيڅ ګناه نسته په دواړو چې وکړی په خپل مينځ کې په څه شان صلح ، صلح ښه شی دی

وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ الشُّحَّ ۗ وَاِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ اللّٰهَ

او زړونو ته حرص مخکې سوی دی او که تاسی نيکی کوی اوپرهيزګاری کوی نو الله ﷻ

كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ۝١٢٨ وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا اَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ

ستاسی په ټولو کارونو خبر دی ، تاسی هيڅکله برابر نه سی ساتلی

النِّسَاۤءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيْلُوْا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوْهَا

ښځی که څه هم ددې حرص کوی نوبیا هم داسی مه کیږئ چی پریږدی یوه

كَالْمُعَلَّقَةِ ۚ وَإِنْ تُصْلِحُوْا وَتَتَّقُوْا فَإِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿۱۲۹﴾

لکه ځوړنده ، اوکه اصلاح کوی اوپرهیزګاری کوی نو الله ﷻ بخښنی والامهربانه دی ،

وَإِنْ يَّتَفَرَّقَا يُغْنِ اللّٰهُ كُلًّا مِّنْ سَعَتِهٖ ۚ وَكَانَ اللّٰهُ وَاسِعًا حَكِيْمًا ﴿۱۳۰﴾

اوکه دواړه جلاسی نوالله به هریوبی پرواه کړی په خپله فراخی سره ، اوالله فراخی راوستونکی تدبیروالادی

دآیتونوتړون: دسورة په شروع کی دیتیمانو اوښځو خاص حکمونه اوددوی دحقونو ادا کولو واجبوالی ذکر وو ، ځکه چی په جاهلیّت کی خوبه ځینو هیڅکله دوی ته میراث نه ورکوی اوځینوچی به کوم دوی ته په میراث کی یاپه بل ډول سره رسیده هغه به یی په ناجآئزه طریقه سره خوړی ، ځینوبه د دوی سره نکاح وکړه اومهر به یی پوره نه ورکوی، پورته ددی ټولو خبرو څخه منع سوی وه ، پردی باندی مختلف واقعات مخ ته راغله دځینو داخیال سوچی دښځو اودکوچنیانوفی نفسه حق دمیراث اخیستونسته دځه وختی مصلحت په وجه دیوڅو خلګو دپاره داحکم سوی دی اُمید دی چی منسوخ به سی او ځینی ددی په انتظارکی سوه خوکله چی منسوخ نه سو نو دا مشوره یی وکړه چی په خپله د نبی کریم ﷺ څخه پوښتنه کول په کار دی اوحاضر سول پوښتنه یی ورڅخه وکړه ابن جریراوابن منذر دآیت دنزول سبب داسوال نقل کړی دی اوتردی په وروستوپه آیتونوکی دښځوپه اړوندیوڅونوری مسئلی بیان سوی دی (بیان القرآن)

لنډتفسیر: اوخلګ ستا څخه دښځو (دمیراث اومهر) په باره کی حکم معلوموی، ته ﷺ ورته وفرمایه چی الله ﷻ په دی باره کی تاسی ته (هغه تیر) حکم درکوی او هغه آیتونه هم (تاسی ته حکم کوی) کوم چی (تردی مخکی نازل سوی دی او) په قرآن کی تاسی ته اورول کیږی (ځکه چی دقرآن په تلاوت کی ښکاره خبره ده چی ددی تلاوت هم کول کیږی) کوم چی دهغه یتیمانو ښځو په باره کی (نازل سوی) دی دکومو (سره چی ستاسی دامعامله ده چی که هغوی دمال خاوندانی اوښایسته وی نونکاح ورسره کوی ، مګر دوی) ته کوم چی (په شریعت کی) د دوی حق (میراث اومهر) مقرر دی ، نه ورکوی او (که ښایسته نه وی یوازی خاوندانی وی نو) د دوی سره (په وجه دنه ښایسته کیدو) دنکاح کولو څخه نفرت کوی (لیکن دمالداری په وجه ددی بیری څخه چی دامال بل خای ته ولاړ نه سی دبل سره یی نکاح کولوته نه پریږدی) او (کوم آیتونه چی) دکمزورو کوچنیانو په باره کی (دی) او (کوم آیتونه چی) په دی باره کی (دی) چی دیتیمانو سره (ټول) سلوک (که دمهر میراث په اړوندوی یانورڅه وی) په انصاف سره کوئ (دامضمون دی ددغو تیرو آیتونو، نودغه آیتونه خپل مضمون اوس هم ستاسی پرذمه واجبوی اوحکم یی بعینه باقی دی تاسی دهغه موافق عمل کوی) اوکوم نیک کارچی کوئ (دښځو دیتیمانوپه باره کی یاپه نورو کارونوکی هم) نوبیشکه الله ﷻ په دغه ښه پوه دی (تاسی ته به ددغه بهتره جزا درکړی اوبده خبره هم

پېژني لیکن دلته ترغیب دخیر طرف ته مقصوددی، په دې وجه یې تخصیص وکی) اوکه یوې ښځې ته (په قرآنونو سره) دخپل خاوند څخه غالب احتمال وي دبدد ماغی (اوکوږوالی) یادبی پرواهی (اوبی مخی) وي نو (په داسې حالت کې) دواړو ته په دې کارکې هیڅ ګناه نسته چې دواړه دیوه اوبل سره په څه خاص ډول سره صلح وکړي (یعنی ښځه که دداسې خاوندسره اوسیدل غواړي چې ددې پوره حقونه اداکول نه غواړي اوپه دې وجه ددې پرېښوول غواړي نوښځې ته جائزدي چې خپل څه حقونه پرېږدي ، مثلاً ډوډۍ نفقه معاف کړي یایې کمه کړي یاخپل وارمعاف کړي ددې دپاره چې دې یې پرې نږدي اوخاوندلره هم جائزدي چې دامعافي قبوله کړي) او (دجګړې یا جدایئ څخه خو) داصلح (ډېره) ښه ده او (داسې صلح کول څه لیرې خبره نه ده ځکه چې) نفسونوته (طبعًا) دحرص سره پیوست والی وي (کله چې دده حرص پوره کیږي ، نو راضي کیږي نوکله چې خاوند ووینی چې زماپه مالي اوجاني آزادي کې چې دطبیعت حرص دي تاوان نه راځي اوښځه راته په مفته کې رسیږي نودې به یې بیاپه نکاح کې په پرېښوولو راضي وي ، او دښځې حرص په نکاح کې دپاته کیدو برابره خبره ده په هره وجه سره چې وي خوظاهره ده چې اصلي سبب دصلح دي، نو د دواړو طرفوپه خاص خاص حرص سره دصلح تکمیل کیږي) او (اې نارینه وو) که تاسې (په خپله دښځوسره) ښه سلوك ساتئ (اوددوی څخه دحقونو معاف کول نه غواړې) اوددوی سره (دکوږوالي اوبی مخې کولو څخه) احتیاط ساتئ نو (تاسې ته به لوی ثواب ورسیږي ځکه چې) بیشکه الله ﷻ ستاسې دعملونوپوره خبرلري (اوپرنیکو عملونو ثواب ورکوي) او (عادتًا) ستاسې څخه داخو هیڅکله نه سې کیدی چې په ټولو ښځوکې به (هرډول) برابري وساتئ (تردې چې دزړه په مینه کې هم) که څه هم (دبرابرۍ) هرڅومره ستاسې زړه غواړي (اوتاسې هرڅومره کوشش چې کوې لیکن دزړه مینه غیر اختیاري ده نوپه دې ستاسې قدرت نسته ، که څه هم په اتفاقي ډول یوځای برابري وسي هم نوآیت ددې نفي نه کوي ، نومقصد دادی چې کله چې دادزړه مینه اختیاري نه ده نوتاسې پردې نیولي هم نه یاست، نوهسې نه چې ددې دغیر اختیاري کیدوپه وجه ظاهري حقونه هم غیر اختیاري کړئ بلکه دغه نورظاهري حقونه اختیاري دي نوکله چې دااختیاري دي) نو (پرتاسې واجب ده چې) تاسې بالکل یوه طرف ته کاږه نه سې (دبالکل مطلب دادی چې په زړه سره هم چې په هغې کې معذورئ اوپه ظاهر سره هم پرکم چې ستاسې اختياردي یعنې په شرعی حقونوکې ددوی سره بدخوني اومنع ورڅخه مه کوی) چې په دې سره دا (مظلومه) داسې کړئ لکه څوك چې نه دې خوا ته وي اونه هاخواته (یعنی په مینځ کې) ځوړنده وي (یعنی نه حقونه ادا کولی سې چې خاوند والا وګڼل سي اونه ورلره طلاق ورکوي چې بې خاونده ورته وویل سي، بلکه که ساتې یې نوپه ښه شان سره یې ساتې) او (دساتلوپه صورت کې چې په تیره زمانه کې کوم خراب سلوك ددې سره سوی دی) که چیرې (ددغه سلوك کولو في الحال) اصلاح وکړې او(په راتلونکي وخت کې دداسې معاملوڅخه) احتیاط ولرئ نو (دغه تیرکارونه به معاف کړل سي ځکه چې) بیشکه الله ﷻ لوی مغفرت والا لوی رحمت والا دی (چونکه کوم ګناهونه چې دبندګانو دحقونوسره تعلق لري هغه ددغه بندګانوپه معاف کولوسره معاف کیږي نوپه اصلاح کې دامعافي هم راغله نوچې روغه په مینځ کې وسوه نوتوبه شرعًا صحیح سوه په دې وجه مقبوله سوه) اوکه دواړه ښځه خاوند (یعنی

ددوارو په مینځ کی موافقت نه راځي او دواړه جلاسی (یعنی خلع یاطلاق واقع سی) نو (په دوی کی دی یو تن برابره خبره ده که دسړی زیاتي وي اوکه دښځي کوتاهي وي داسي دی نه ګڼي چی بغیر زما څخه به ددی بل کارونه چلیږی څکه چی) الله ﷻ به دخپل (قدرت) په فراخي سره (د دواړو څخه) هر یو (دبل څخه بی حاجته کړی (یعنی دهریوه کاربه بغیردبل څخه وچلیږی) اوالله ﷻ لوی فراخي والا اولوی حکمت والا دی (دهریوه دپاره مناسبه لار ایستلای سی)

معلومات اومسئلې

(دکورني ژوند په اړوند دقرآن څو هدایتونه)

وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا څخه تر وَاسِعًا حَكِيمًا پوری ، په دی درو سره وو آیتونو کی الله ﷻ دکورنی ژوند دترخی اوسختی ددی په اړوند هدایتونه ورکړی دی ، چی ددی اوږد ژوندپه مختلفو دورونوکی هری جوړی ته کله ناکله مخ ته راځي ، هغه ده، دیوه اوبل څخه خفګیان اوخوابدی ، اودایوداسی شی دی چی که په صحیح اُصولوسره ددی مخ نیوی ونه سی نو نه یوازی دا چی دښځی اوخاوند دپاره دنیا جهنّم کیږی ، بلکه ډیرځله دا کورنی خفګیان دخاندانونو اوقبیلو په مینځ کی جنګ جګړوته نوبت رسوی ، قرآنکریم دښځی اوسړی د دواړو دجذباتو او احساساتو لحاظ وساتی هری یوی فریقی ته یی دژوند داسی نظام ورکی چی په دی باندی دعمل کولوپه نتیجه کی دانسان کور دجنت نمونه جوړیدی سی ، کورنی تریخوالی به په محبّت او راحت بدل سی اوکه دناچاری څخه کوم ځای جلاوالی ته هم نوبت ورسیږی نو هغه به هم په ښه طریقه اوروغه اوصلح سره وی، دتعلقاتو قطع کول به هم داسی وی چی دښمنی او عداوت به په کی نه وی .

آیت ۱۲۸ دداسی حالاتوپه اړوندی چی په کوم کی په غیراختیاری ډول سره دښځی اوتعلقات ګډوډسی اوهره فرقه پرخپل ځای معذوره ګڼل کیږی اودیوه اوبل سره دورانی راتلوپه وجه دابیره پیداسی چی دیوه اوبل په حقونوادا کولوکی به کوتاهی راځی، لکه دیوی بی بی سره دخاوند زړه نه لګیږی او دزړه نه لګیدو وجه لیری کول دښځی په اختیار کی نه وی ، مثلاً ښځه بدشکله یابوډی ده اوخاوند یی ځوان اوښایسته دی ، نو ښکاره خبره ده چی په دی کی نه ښځی ته ګناه سته اونه خاوند مُجرم دی .

لکه چی ددی آیت په شانِ نزول کی دغه ډول څوواقعی په مظهری اونوروکی نقل دی ، په داسی حالاتوکی دسړی دپاره یوعام قانون قرآنکریم دابنوولی دی چی ، فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ چی که ساتی دابنځه نوددستور مطابق ددی ټول حقونه اداکوه اوساته یی اوکه پردی باندی دی قدرت نه وی نوپه ښه طریقه یی آزاده کړه، اوس که ښځه هم آزادیدوته تیاره وی نومعامله صفاده چی تعلقات به په ډیره ښه طریقه سره قطع کړل سی ، لیکن که په داسی حالاتوکی ښځه په څه وجه سره آزادی نه غواړی، برابره خبره ده که داولاد دفآئدو دپاره وی اوکه په دی وجه چی بل ځای بی څه غمخورنسته، نودلته یوه لاره ده چی خاونددی په څه شی باندی راضی کړی مثلاً ښځه دی دخپلو ټولو یاځینو حقونو مطالبه پریږدی اوخاوند دی داخیال وکړی چی دډیرو حقونو دبار څخه آزادیږم، ښځه راته په مُفته کی رسیږی ، په دی دی صلح وکړی .

قرآنکریم په دی آیت خو یو ددی ډول مصلحت کولو ته په دی شان سره راهنمایی فرمایلی ده ، وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ الشُّحَّ یعنی ټولو نفسونو ته حرص راوراندی سوی وی ، په داسی مصلحت کی خو ښځه ددی حرص کوی چی که ماپریږدی نو اولاد به یی برباد سی یابه بل ځای زماژوند تریخ وی اوخاوندته داحرص دی چی کله ښځی خپل ټول مهرځینی معاف کی اودنورو حقونو مطالبه یی هم پریښوولّه نو اوس ددی په ساتلو کی مانه هیڅ تکلیف نسته، نوپه دی سره به په مینځ کی صلح کول آسانه سی ددی سره یی ارشاد وفرمایی.

وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا : یعنی که یوه ښځه دخپل خاوند دځګړی یابی مخی څخه بیریږی نو په دواړو کی په هیڅا ګناه نسته چی په خپل مینځ کی په څه خاصو شرطونو سره صلح وکړی او نه ګناه یی ورته ځکه وویل چی ددی معاملی ظاهر درشوت په شان دی چی ځاوندته دمهر اونورو معاف کولو فریب ورکوی اوکورنی ژوندباقی پاته کوی ، لیکن دقرآن دی ارشاد ښکاره کړه چی دا په رشوت کی داخل نه دی ، بلکه صلح ده ، چی په دی کی دواړه طرفه خپله خپله ځینی مطالبی پریږدی اودیوه اوبل سره رضامند کیږی اودا جآئز دی.

(دښځي او خاوند په جګړه کي نورو ته بي ضرورته دخل کول مناسب نه دی)

په تفسیر مظهری کی دی چی دلته الله ﷻ أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا فرمایلی دی ، یعنی ښځه اوخاوند دی په خپل مینځ کی په یو ډول سره صلح وکړی ، په دی کی د بَيْنَهُمَا دلفظ څخه دی طرف ته اشاره راوزی چی دښځی اوخاوند په معاملو کی ښه دا ده چی بل دریم دخل ونه کړی ، دوی دواړه دی پخپله په خپل مینځ کی په یوه خبره باندی جوړ سی ، ځکه چی د دریم کس په مداخلت سره ځینی وخت سره صلح کول ګران سی اوکه صلح وسی هم نو د دواړو طرفونو عیبونه د دریم نفر په مخکی بی وجی ښکاره سی ، او ددی څخه ځان ساتل د دواړو دپاره ګټه ده .

دذکر سوی آیت په آخرکی فرمایی ، وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا یعنی په داسی حالت کی چی ښځی ستا دزړه څخه وزی اوپه دی وجه یی حقونه نه سی ادا کولی ، آزادول یی غواړی ، نوتاته دا حق هم حاصل دی چی آزاده یی کړی او دښځی دځینو مطالبو په پاته کولو ورسره هم صلح جآئزه ده دآیت داولنی جملی په رُوسره ، لیکن که دالله ﷻ بیره ځان ته راوراندی کړی اوداحسان څخه کاروا خلی اودزړه نه لګیدو سره سره ورسره -ښلقات ښه کړی اوددی ټولو حقونه هم پوره کوی، نوستادانیك عمل دالله ﷻ په وړاندی دی نونتیجه به یی دا وی چی الله ﷻ به تالره ستاددی ښه سلوك اوصبربدله داسی نعمتونه اوحقونه درکړی چی ته به یی تصوّرهم نه سی کولی ، او په دی وجه یی دلته یوازی دا وښوول چی ستادانیك عمل زمونږ په وړاندی دی اودا ی ذکریی ونه کی چی ددی بدله به مونږڅه درکړو؟ په دی کی اشاره دی طرف ته ده چی دغه بدله به ستا تروهم اوخیال هم زیاته وی .

ددی آیت دمضمون خلاصه دا سوه چی خاوندکله دا ووینی چی دده زړه دی خپلی ښځی ته په هیڅ وجه سره نه ورځی اوحقونه یی نه پوره کیږی ، نوترڅو چی دښځی داختیاری معاملو تعلق دی ددی دی داصلاح کوشش وکړی دتنبیه دپاره دی په عارضی ډول سره ورڅخه مخ واړوی ، په ژبه سره دی یی پوه کړی او په مجبوری سره که معمولی وهلوته ضرورت وی ، نو هم دی وکړی لکه دسورةِ نسآء دشروع په

آیتونو کی چی تیرسوی دی او که ددی تولو کوششونو سره سره داصلاح څخه نااُمیده سی یامعامله داسی وی چی دهغی صحیح کول دښځی په اختیارکی نه وی نواوس ده لره دشریعت قانون داحق ورکوی چی په ښه طریقه سره بغیرد جنګ جګړی څخه طلاق ورکړی اوآزاده یی کړی لیکن که دی داسی وکړی چی خپل حقونه دپام څخه وغورځوی اودهغی حقونه پوره پوره اداکوی نو دا دده دپاره ښه اوډیره اعلی اوعظیم ثواب دی ، ددی په مقابله کی که معامله بدله وی چی سړی واجب حقونه نه اداکوی، په دی وجه ښځه آزادی غواړی نوپه دی صورت کی که خاوندهم په آزادولو راضی وی نومعامله صفاده ، ښځی ته هم داحق حاصل دی چی کله خاوند دحقونو دنه اداکولو پربناء ددی آزادول غواړی نوښځه دی هم خپله آزادی اختیارکړی، اوکه خاوندیی په خپل اختیار آزادولوته تیارنه وی نوښځی ته داحق حاصل دی چی په اسلامی عدالت کی دخپلی آزادی مطالبه وکړی اوځان آزادکړی ، لیکن که دا دخاوند په بی مخی اوبی تعلقی صبرکوی ، دخپلو حقونو مطالبه پریږدی اودخاوند حقونه اداکوی نو دا ددی دپاره بهتره او ډیره اعلی اولوی ثواب دی .

لنډه داچی یوه طرف ته خپل تکلیف لیری کول اودخپل حق حاصلولو دواړو فریقوته قانونی حکم قرآنکریم ورکی دوهم طرف ته یی دواړوته دلویو اخلاقو اوخپلو حقونو پر پرینښوولو باندی دصبر تلقین وکی اوداهدایت یی ورته وفرمایی چی ترهر څو پوری کیدی سی ددی تعلق دپریکولو څخه ځان ساتل په کاردی اوپه کاردی چی ددواړوطرفوڅه څه حقوق پرینښـول سی اوپریوخاص صورت باندی صلح وکړی .

ددی آیت په شروع کی یی دښځی اوخاوند داختلاف په وخت کی دصُلح یوازی جائز والی ښوولی دی او دآیت په آخرکی یی دصلح نه کیدوپه صورت کی یی هم په صبراو تحمّل سره دتعلق پرځای پاته کولو تلقین فرمایلی دی ، په مینځ کی یی یوه داسی جمله ارشاد فرمایلی ده چی ددی څخه دصلح ښه والی اوبهتروالی ثابتیږی ، ارشاد دی ، وَالصُّلۡحُ خَيۡرٌ یعنی دیوه اوبل سره صلح کول بهتره دی او دا جمله یی په داسی عام انداز سره بیان کړی ده چی هم دا روان بحث یعنی دښځی اوخاوند جګړی په کی هم داخلی دی او نور قسم کورنی اختلافات هم ،او دټولی دُنیامعاملی اوجګړی اومقدمی هم ، ځکه چی دقرآن الفاظ عام دی چی صلح ښه ده ، دمضمون خلاصه دا ده چی دواړو طرفوته پوره په پوره په خپلو مطالبو داړکیدو څخه دابهتره ده چی دواړه طرفونه دخپلو ځینو مطالبو څخه لاس واړوی اوپه څه درمیانی صورت باندی په رضامندی سره صلح وکړی ، دنبی کریم ﷺ ارشاد دی .

كُلُّ صُلۡحٍ جَآئِزٌ بَيۡنَ الۡمُسۡلِمِيۡنَ اِلاَّ صُلۡحًا اُحَلَّ حَرَامًا اَوۡ حَرَّمَ حَلاَلاً وَالۡمُسۡلِمُوۡنَ عَلٰى شُرُوۡطِهِمۡ اِلاَّ شَرۡطًا حَرَّمَ حَلاَلاً (رواه الحاکم عن کثیربن عبدالله، تفسیر مظهری)

یعنی دمسلمانانوپه مینځ کی په هرقسم سره صلح کول جائزدی بغیر دهغی صلحی څخه په کومه کی چی حرام حلال یاحلال حرام سوی وی اومسلمانانو ته په خپلو منلو سوو شرطونو باندی قآئم پاته کیدل په کار دی ، بغیر دهغو شرطونو څخه په کوموکی چی حلال حرام مقرر سوی وی .

مثلاً دیوی ښځی سره په دی شرط باندی صلح کول جائز نه دی چی ددی سره به ددی خور هم په نکاح کی ساتی ، ځکه چی د دوو خوندو په یوه نکاح کی جُمع کول شرعًا حرام دی یاپه دی صلح وکړی چی دبلی

بې بې حقونه به نه ادا کوي ، ځکه چې په دې کې ديوه حلال حرام ګڼل دي .
اوپه روايت کې يې هره صلحه په عام ډول سره جائزه مقرره کړې ده ، ددې عاموالي څخه امام اعظم رحمه الله دامسئله را ايستلې ده، چې دصلح ټول اقسام جائزدي برابره خبره ده که په اقرارسره وي ، لکه په چاچې دعوه سوې وي هغه دا اقرار وکي چې ددعوه کوونکې ددعوې مطابق زماپه ذمه دده زر روپې واجب الاداء دي ، بياصلح په دې وسي چې دعوه کوونکې دې په دې يوڅه رقم پرېږدي يادې ددې رقم په بدله کې دده څخه يوڅه شي واخلي ياپه چاچې دعوه سوې وي ، هغه ددعوې په باره کې اقرار اوانکار هيڅ ونه کړي او ووايي چې په حقيقت کې هرڅه چې وي خوزه غواړم چې ته په دې صورت باندې صلح وکړې ياپه چاچې دعوه سوې وي ، هغه ددعوې څخه قطعي انکاروکړي ، ليکن دانکار سره دجګړې ختمولو دپاره په څه ورکولو باندې راضي سي ، او په دې صلح وسي دا درې سره قسمونه دصلح جائز دي دچپ کيدو اوانکار په صورت کې دځينو فقهاؤ اختلاف هم دی .
په آخر کې يوه مسئله دذکر کولو قابله ده چې تعلق يې دښځې اوخاوندپه مابينځ کې دمصالحت سره دی چې ذکريې په دې آيت کې سوی دی هغه داچې که يوې ښځې دخپلو ځينو حقونوپه پرېښوولو باندې صلح وکړه، نوداصلح خوبه دښځې دغه حق کوم چې دصلح په وخت کې په خاوند باندې وي په قطعي ډول سره ختم کړي ، لکه دمهر قرضه چې په خاوند باندې تردې صلح مخکې واجب الاداء سوی ده ، نو په دې وجه چې کله دا پوره مهر يا ددې دڅه حصې په معاف کولو باندې صلح وکړي ، نو دغه مهر يا دمهر دغه حصه به ساقطه سي تردې وروسته به بيادې دغوښتنې حق نه وي پاته ، ليکن کوم حقونه چې داسې دي چې دصلح په وخت کې دهغو اداکول په خاوند واجب نه وي مثلاً دراتلونکې زمانې دودې اونفقه يادشپې حق چې ددې واجب کيدل دراتلونکې زمانې سره تعلق لري، بالفعل دده پرذمه واجب نه دي نوددې حقونو پرپاته کولو که صلح وسوه نودښځې دمطالبې حق دهميشه دپاره نه ختميږي بلکه کله چې ددې زړه وغواړي نوويل کيږي چې دآننده دپاره زه دخپل دې حق پرېښوولوته تياره نه يمه، نوپه دې صورت کې خاوندته اختيار دې چې دا آزاده کړي (تفسير مظهري اونور)
آخرې آيت يعني په ، وَإِن يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِّن سَعَتِهِ کې دواړو ډلوته تسلي ورکړل سوې ده چې که داصلاح اوصلح ټول کوششونه ناکامه سي اوجلا والي راسي نو په دې سره هم دخفه کيدو ضرورت نسته الله ﷻ به هر يو دبل څخه بې حاجته کړي ، دښځې دپاره به بل ځای اوبل سرپرست اوسړي ته بله ښځه ورکړي دالله ﷻ قدرت ډير لوی دی دهغه څخه دنا اميده کيدو هيڅ وجه نسته ، په دوی کې ډې دواړه په خپل هغه ژوند نظر واچوي کوم چې ترنکاح مخکې وه ، چې دوی يو بل پيژندل هم نه ، اوالله ﷻ دوی جوړه کړل ، نن هم بيا داسې صورت پيدا کيدی سي .
دآيت په آخرکې يې ، وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا وفرمايل او دا خبره يې نوره پخه کړه چې دالله ﷻ سره لويه فراخي ده او دده په هر يوه کار کې حکمت وي ، ممکنه ده چې په دې جلاوالي کې حکمت اوفائده وي ، ترجدايي وروسته دواړو ته داسې جوړې پيدا سي چې د دواړو ژوند ورباندې ښه سي .
په غير اختياري کارونو نيول نسته: دکورنۍ ژوند دښه کولو اوهميشه پاته کولودپاره چې قرآن کريم په دې

ذکرسوو آیتونوکی کم هدایتونه دوارو فریقوته ورکړی دی ، په دی آیتونوکی یو آیت دا دی ، وَلَنۡ تَسۡتَطِيعُوٓاْ أَن تَعۡدِلُواْ بَيۡنَ ٱلنِّسَآءِ یعنی دوارو ډلوته یی یوخاص هدایت فرمایلی دی ، هغه دا چی که دیوه سړی په نکاح کی تر یوی زیاتی ښځی وی نو قرآنکریم دسورة نسآء په شروع کی دوی ته دا هدایت وکی چی دټولو ښځوپه مینځ کی عدل اوبرابری ساتل دده پرذمه فرض دی ، اوکه دچادا خیال وی چی دا فرض به زه ادا نه کړم نو ده ته په کار دی چی تر یوی زیاتی ښځی نه کوی ، ارشاد دا دی ، فَإِنۡ خِفۡتُمۡ أَلَّا تَعۡدِلُواْ فَوَٰحِدَةً أَوۡ مَا مَلَكَتۡ أَيۡمَٰنُكُمۡ : یعنی که ستاسی سره دا بیره وی چی برابری به ونه کړم نوبیاپه یوی صبر کوی .

اونبی کریم ﷺ په خپل قول اوعمل سره په بیبانوکی دعدل اوبرابری ډیر په تاکید سره حکم کړی دی او ددی په خلاف کولو یی دسخت عذاب وعده فرمایلی ده ، حضرت عآئشة رضی الله عنها فرمایی چی نبی کریم ﷺ به دخپلو پاکو بیبانو په مینځ کی دبرابری وعدل ساتلو ډیر اهتمام فرمایی او ددی سره به یی دالله ﷻ په دربار کی عرض کوی .

اَللّٰهُمَّ هٰذَا قَسۡمِىۡ فِيۡمَا اَمۡلِكُ فَلَا تَلُمۡنِىۡ فِيۡمَا تَمۡلِكُ وَلَا اَمۡلِكُ .

ای الله ﷻ ! دا زما منصفانه تقسیم او مساوات په هغه شی کی دی چی زما په اختیارکی دی نو په دی وجه کوم شی چی ستا په اختیارکی دی او زما په اختیارکی نه دی (یعنی دزړه میلان) په دی کی ما مه نیسه .

تر نبی کریم ﷺ زیات په خپل ځان باندی واك لرونکی څوك کیدی سی؟ لیکن دزړه میلان ده ﷺ هم ترخپل اختیار دباندی مقررکی او دالله ﷻ په دربار کی یی عذر پیش کی .

دسورة نسآء په شروع کی چی کوم آیت دی ددی دالفاظو څخه په ښکاره مطلق په بیبانو کی برابری فرض معلومیږی چی دزړه په میلان کی هم برابری کول شامل دی او دا معامله دانسان په اختیارکی نه ده ، دی وجه یی دسورة نسآء په دی آیت کی دحقیقت وضاحت وفرمایی چی په کومو شیانو ستاسی قدرت نسته ، په دی کی مساوات (برابروالی) فرض نه دی ، البته برابری به په اختیاری معاملاتوکی وی ، مثلاً دشپی په وارکی ، په طریقه او سلوك کی ، په ډوډی نفقه او نورو کی ، الله ﷻ دا حکم په داسی ډول سره بیان کی چی په دی سره یوشریف انسان په عمل کولو مجبوره سی ، فرمایی .

وَلَن تَسۡتَطِيعُوٓاْ أَن تَعۡدِلُواْ بَيۡنَ ٱلنِّسَآءِ وَلَوۡ حَرَصۡتُمۡ فَلَا تَمِيلُواْ كُلَّ ٱلۡمَيۡلِ فَتَذَرُوهَا كَٱلۡمُعَلَّقَةِ .

یعنی تاسی ته معلومه ده چی تاسی په ټولو بیبانوکی که کوشش هم کوی خو دزړه دمیلان په باره کی برابری نه سی کولی ځکه چی دا ستاسی په اختیارکی نه ده ، نوبیاداسی مه کوی چی پوره یوه طرفته کاږه سی یعنی دزړه میلان موهم دی طرف ته وی اوپه اختیاری معاملوکی هم داطرف خوښ کړی چی نتیجه یی داسی چی هغه بله ښځه ځوړنده پاته سی ، یعنی خاوندیی حقونه هم نه ادا کوی اوآزادوی یی هم نه .

معلومه سوه چی په دی آیت کی په عدل باندی چی دچاقدرت نه راتلوکوم ذکر دی ، دا دزړه دمینی او میلان برابری ده چی دانسان په اختیارکی نه ده ، او ددی آیت په الفاظو فَلَا تَمِيلُواْ كُلَّ ٱلۡمَيۡلِ کی به خپله ددی معنی قرینه موجوده ده ، ځکه چی معنی ددی الفاظو دا ده چی که څه هم دزړه په مینه کی برابری ستاسی په قدرت کی نسته لیکن بالکل یوه طرف ته کیږی مه ، چی په اختیاری معاملوکی هم دی ته ترجیح ورکړی .

په دې ډول سره دا آیت د سورة نسآء د اولنی آیت تشریح سوه چی دهغی د ظاهری الفاظو څخه د زړه په مینه کی هم دبرابری را وستو فرض والی معلومیدی ، دی آیت ښکاره کړه چی دا په وجه دغیراختیاری کیدو فرض نه دی ، بلکه په اختیاری کارونو کی برابروالی فرض دی .

(ددی آیت څخه دښځو د ډیروالي خلاف دلیل نیول قطعًا غلط دی)

ددی تفصیل څخه دهغه خلکو غلط فهمی هم واضحه سوه کوم چی دا دواړه آیتونه یوځای کوی دا نتیجه ورڅخه راایستل غواړی ، چی د سورة نسآء په شروع کی آیت داحکم وکی چی که پرڅو ښځو برابری نه سی کولی نو بیاپه یوه نکاح باندی صبرکوی دوهمه نکاح مه کوی اودی دوهم آیت داوښوولہ چی په دوو بیبانوکی برابری هیڅکله ممکنه نه ده نونتیجه ورڅخه دارااووته چی دوی ښځی هیڅکله په نکاح کی ساتل جائزنه دی اوعجیبه خبره داده چی الله ﷻ په خپله په دی دواړو آیتونوکی ددی غلط فهمی دلیری کولو اهتمام کړی دی ، د دوهم آیت قرینه اوس تیره سوه چی د ، فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ الفاظ دی ، اوپه اولنی آیت کی یی دا وفرمایل ، فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً نوپه دی کی یی په ډول دشرط داوفرمایل چی که تاسی بیرېږی ، دا خوښکاره قرینه ده ددی خبری چی په دووښځوکی عدل اوبرابری ناممکنه یاتر اختیار وتلی نه ده که نه وی نو دومره اوږدعبارت اوهغه هم بیاپه دوو آیتونو کی ورته هیڅ ضرورت نه وو ، لکه حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ : والا آیت کی چی دهغو ښځوتفصیل دی دکومو سره چی نکاح حرامه ده او وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ یی وفرمایل ، دوی خوندی په نکاح کی جمع کول یی حرام کړل ، دغه ډول دابه یی هم فرمایلی وای چی په یوه وخت کی په نکاح کی دوی ښځی ساتل حرام دی اوبیابه د أَنْ تَجْمَعُوا سره قید د بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ فضول سوی وای ، په دغه یوه جمله کی به یی داسی فرمایلی وای وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ امْرَأَتَيْنِ یعنی مطلق دوی ښځی په نکاح کی جمع کول حرام دی ، لیکن قرآنکریم دالنده خبره پرینښوولہ نه یوازی دا چی یو اوږد عبارت یی راوړی بلکه په دوو آیتونوکی یی ددی تفصیل بیان کی ، ددی څخه داهم معلومه سوه چی آیت وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ هم په یوه حیثیت سره ددی جواز ښیی چی تر یوی زیاتی ښځی په نکاح کی جمع کول حلال دی اوجائز دی مگر شرط دا دی چی دغه دواړی په خپل مینځ کی خوندی نه وی .

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا

اوخاص الله لره دی څه چی په آسمانونوکی　اوڅه چی په مځکه کی دی ، او مونږ حکم کړی دی

الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنِ اتَّقُوا اللَّهَ ۚ وَإِنْ

مخکنیو اهل کتابو ته　او　تاسی ته ، چی بیره کوی دالله څخه ، او

تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ

که تاسی نه منی نو الله ﷻ لره دی هغه چی په آسمانونو کی دی اوهغه چی په مځکه کی دی او دی الله بی

غَنِيًّا حَمِيدًا ﴿١٣١﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَكَفٰى

حاجته دی تولو صفتونو والا دی ، او خاص الله لره دی هغه څه چی په آسمانونو کی دی او هغه چی په مځکه کی دی

بِاللّٰهِ وَكِيْلًا ﴿١٣٢﴾ اِنْ يَّشَاْ يُذْهِبْكُمْ اَيُّهَا النَّاسُ وَيَاْتِ بِاٰخَرِيْنَ ؕ

او کافی دی الله کارساز ، که وغواړی نو لیری به مړی تاسی ای خلقو او را به ولی نور

وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى ذٰلِكَ قَدِيْرًا ﴿١٣٣﴾ مَنْ كَانَ يُرِيْدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا

او الله ﷻ . په دې باندی قادر دی ، څوك چی غواړی ثواب ددنیا

فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيْعًا بَصِيْرًا ﴿١٣٤﴾

نو دالله سره دی ثواب ددنیا او دآخرت . او الله هرڅه اوری اووینی یی.

دآیتونو تړون: دښځو اویتیمانو دحکمونو تربیانولو وروسته دقرآن دطرز مطابق یی بیا دترغیب او ترهیب مضمون ارشاد وفرمایی.

لند تفسیر: او دالله ﷻ په ملکیت کی دی څه شیان چی په آسمانونوکی دی اوڅه شیان چی په مځکه کی دی (نو دداسی مالك حکمونه منل ډیر ضروری دی) او (دحکم منلو داخطاب خاص تاسی ته نه دی بلکه واقعی مونږ هغه خلګو ته هم حکم کړی وو ، کوم چی ترتاسی مخکی ورته (آسمانی) کتاب (یعنی تورات اوانجیل) رسیدلی وو او تاسی ته هم (حکم دی) چی دالله ﷻ څخه بیره کوی (څه ته چی تقوٰی وایاست چی دتولو حکمونوسره یی موافقت دی ، په دی وجه داسورت یی ددی تقوٰی څخه شروع کی او ددی په تفصیل کی یی مختلف حکمونه راوړی دی) او (دا هم دوی ته اوتاسی ته واورول سو چی) که تاسی ناشکری وکړی (یعنی دالله ﷻ دحکمونو څخه مخالفت وکړی) نو (دخدای ﷻ هیڅ نقصان نسته البته ستاسی نقصان دی ځکه چی) دالله ﷻ ملکیت دی کوم شیان چی په آسمانونو کی دی اوکوم شیان چی په مځکه کی دی (نو دداسی لوړی باچا به څه نقصان وی البته دداسی لوی بادشاه مخالفت کول بیشکه چی مُضر دی) اوالله ﷻ دچا (دعبادت) محتاجه نه دی (او) په خپله په خپل ذات کی صفت کړل سوی (په کاملو صفاتو) دی (نو دچاپه مخالفت سره دهغه په صفتونوکی څه نقصان نه لازمیږی) او دالله ﷻ ملکیت دی څه شیان چی په آسمانونوکی دی اوڅه شیان چی په مځکه کی دی او (کله چی هغه داسی قادراو مختاردی نو دخپلو عبادت کوونکو بندګانو دپاره هغه) الله ﷻ کار جوړوونکی دی (نو چی دی کار جوړوونکی دی نو دده حکم منونکو ته به څوك ضرر ورسولی سی ، نودچا څخه بیره نه ده په کار اوالله ﷻ چی تاسی ته ددین کار ښیی نو ستاسی دنیك بخت کولو دپاره ، که نه وی نو هغه داګکار دنورو څخه هم اخیستلی سی ځکه چی دهغه قدرت داسی دی چی) که الله ﷻ غوښتلای نوای خلګو! تاسی ټول به یی فناکړی وای

اونور به یې موجود کړی وای (او دهغوی څخه به یې کار اخیستی ؤ) لکه په یوه بل آیت کې دي ، اِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ الخ) اوالله ﷻ په دې پوره قدرت لري (بیاچي داسي یې ونه کړل نو دهغه مهرباني ده دحکم منل غنیمت وګڼئ ، نیك بختي حاصله کړئ اوګوري ددین دکاراصلي میوه په آخرت کې ده په دنیاکې که ونه رسیږي نو زړه مه بدوي بلکه) کوم سړی چې (ددین په کار کې) ددنیا معاوضه غواړي نو (هغه ډیرپه غلطي کې دی ځکه) دالله ﷻ سره (یعني دهغه په قدرت کې) خودددنیا اوآخرت دواړوبدله (موجوده) ده (کله چې اعلی اوادنی دواړه دهغه په قدرت کې دي نواعلی شي ورڅخه ولی نه سي غوښتل کیدلی) اوالله ﷻ لوی اوریدونکی ، لوی لیدونکی دی (دتولو خبري او درخواستونه که ددنیاوي اوکه ددین ، اوري او دتولو نیتونه ورته معلوم دي ، نو دآخرت طلب کوونکو ته به ثواب ورکړي او ددنیا طلب کوونکي به دآخرت څخه محروم وساتي نودآخرت نیت او درخواست کول په کار دي ، البته ددنیا حاجت په مستقل ډول غوښتل څه بد نه دي ، لیکن په عبادت کې دي داقصد نه کوي)

معلومات اومسئلې: ضروري فائدې: لِلّٰهِ مَافِي السَّمٰوٰتِ وَمَافِي الْأَرْضِ : یعني دالله ﷻ دپاره دي دآسمانونو او دمځکې ټول مخلوقات ، دلته یې دا الفاظ دري واره بیا بیا راوړي دي ، په اول سره فراخي او وسعت مقصود دی چې دهغه سره دهیڅ شي کمی نسته ، په دوهم سره بې نیازي اوبې حاجتي بیانول مقصود دي چې هغه دهیڅا پروانه کوي که تاسي منکر سي په دریم سره درحمت اوکار سازي اظهار دی ، چې که تاسي تقوی اوفرمانبرداري اختیار کړئ ، نو هغه به ستاسي ټول کارونه برابرکړي ، په دریم آیت کې یې دا خبره واضحه کړې ده چې الله ﷻ په دې قادر دی چې تاسي ټول فناکړي او ددنیا څخه تاسي پورته کړي او نورحکم منونکي او فرمانبرداره خلګ پیداکړي په دې سره هم دالله ﷻ استغنا اوبې حاجتي ښه ښکاره سوه او نافرمانو ته زورنه اوبیره سوه .

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُوْنُوْا قَوّٰمِيْنَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلّٰهِ وَ

ای ایماندارو ! قائم وسیږئ په انصاف سره شاهدي کوي دالله دطرفه

لَوْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِيْنَ ۚ اِنْ يَّكُنْ غَنِيًّا

که څه هم نقصان وي ستاسي یا دموروپلار یا دخپلوانو که څوك مالدار دی

اَوْ فَقِيْرًا فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰٓى اَنْ تَعْدِلُوْا ۚ

یامحتاج دی نوددوی خیرخواه الله دی تاسي څخه زیات،نوتاسي تابعداري مه کوی دزړه دخواهش ، په انصاف

وَاِنْ تَلْوٗٓا اَوْ تُعْرِضُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا ﴿۱۳۵﴾

کولوکې ، اوکه تاسي ژبې واړوی یامنع وکی نو الله ﷻ ستاسي په ټولو کارونو خبردار دی .

لنډتفسیر: ای مؤمنانو! (په ټولو معاملو کی دحق ادا کولو په وخت کی هم او دفیصلی په وخت کی هم بر
انصاف ښه قآئم پاته کیدونکی (اوچی داقرار یادشاهدی وخت راسی نو) دالله ﷻ (دخوشحالولو دپاره
(رینښتینی) شاهدی (اواقرار) ورکوونکی اوسئ که څه هم چی (دغه شاهدی اواقرار) دخپل ذات خلاف
وی (چی اقرارورته وایی) یادمور اوپلار او قریبانو په مقابله کی وی (اودشاهدی په وخت کی داخیال مه
کوی چی دچاپه مقابله کی چی زه شاهدی ورکوم دا امیردی، ده ته ګټه رسول په کار دی چی بی مروتی
ونه سی یاغریب دی دده نقصان ولی وکړم ، تاسی په شاهدی ورکولو کی دچا دامیری ، غریبی یاګټی
یانفع اونقصان ته مه ګوری ځکه چی) دغه سړی (دچاخلاف چی شاهدی ورکول وی) که امیر دی اوکه
غریب دی نو د دواړو سره دالله ﷻ زیات تعلق دی (دومره تعلق ورسره ستاسی نسته، ځکه چی داستاسی
ورسره څومره تعلق دی دا هم دهغه درکړل سوی دی او دالله ﷻ چی ورسره کوم تعلق دی داستاسی ورکړل
سوی نه دی، نوبیاچی ورسره دالله ﷻ تعلق ستاسی ترتعلق قوی دی اوهغه مصلحت یی په دی کی ایښی
دی چی په شاهدی کی دی حقه خبره وکړه سی برابره خبره ده که یوځه ډول نقصان هم په رسیږی، نوتاسی
دخپل کمزوری، تعلق په وجه په خپل شهادت کی دهغه یوی عارضی فآئدی ته خیال ولی کوی) نوتاسی
(په دی شهادت کی) دنفس دخواهش تابعداری مه کوی چی دحق څخه واوړی اوکه تاسی کوږبیان وکړی
(یعنی غلطه شاهدی ورکړی) یاورڅخه ځان وساتی (یعنی شاهدی ورنه کړی) نو (په یادساتی) بیشکه الله
ﷻ ستاسی دټولو عملونو څخه پوره خبرلری .

معلومات اومسئلي

(په دنیا کي دپیغمبرانو علیهم السلام اوآسماني کتابونو لیږلو اصلي مقصد عدل او انصاف قآئمول دی په دی سره ددنیا امن قآئمیدی سي)

دسورۃ نسآء په دی آیت کی ټولو مسلمانانوته په عدل اوانصاف دقآئم اوسیدلو او درینښتینی شاهدی ورکولو هدایت سوی دی اوکوم شیان چی دعدل په قآئمولو کی یادرینښتینی شاهدی په ورکولو کی بندیز راولی هغه یی ډیرپه زړه راکښونکی طریقه سره لیری کړی دی ، ددی مضمون یو آیت په سورۃ مآئدۃ کی را روان دی ، د دواړو مضمون، بلکه الفاظ هم تقریباً یوډول دی اودسورۃ حدید دآیت څخه معلومیږی چی دنیاته دحضرت آدم علیه السلام دخلیفه جوړولو اوراليږلو اوبیا ترده وروسته نور پیغمبران علیهم السلام پرله پسی په حیثیت دالله ﷻ دخلیفګانو دراليږلو او د دوی سره د ډیرو کتابونو اوصحیفو دنازلولو مهم مقصد دا وو چی په دنیا کی انصاف او ددی په ذریعه امن او امان قآئم وی ، هرانسان دی دخپل اختیار په دآئره کی انصاف خپل شعار جوړکړی اوکوم سرکښه خلګ چی په وعظ نصیحت اوتعلیم اوتبلیغ عدل او انصاف ته نه راګرځی ، په خپله سرکښی اړوی ، دی دي دقانون او دسزا په ذریعه په انصاف باندی قآئم پاته کیدو ته مجبوره کړل سی .

دسورۃ حدید په پنځه ویشتم آیت کی یی دا حقیقت داسی واضح کړی دی .

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتٰبَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ

یعنی مونږ خپل پیغمبران دنښانوسره لیږلی دی اونازل کړی مودی د دوی سره کتاب اوتله چی خلګ برابر سی په

انصاف باندی اومونږ نازله کړی ده اوسپنه په دی کی ډیر رعب دی او په دی سره دخلګو کارونه چ . ږی.
ددی څخه معلومه وه چی دپیغمبرانو درالیږلو اودآسمانی کتابونو دنازلولو داټول نظام دانصاف قآئمولو دپاره جوړ سوی دی اوپه آخرکی داوسپنی نازلولو ذکریې وکی دی طرف ته یې اشاره وکړه چی دټولو خلګوپر انصاف باندی دقآئمولو دپاره به یوازی وعظ اونصیحت پوره نه سی بلکه څه شریان خلګ به داسی هم وی چی داوسپنی په زنځیرونو او نورو وسلوسره به ورباندی رُعب اچول کیږی اوپه انصاف به قآئمول کیږی .

(په عدل اوانصاف باندی قآئم پاته کول یوازی دحکومت فرض نه دی بلکه هر انسان په دی نیول سوی دی)

دسورة حدید دا ذکر سوی آیت او دسورة نسآء په دی آیت کی ، دغه ډول دسورة مآئدة په آیت ، كُوْنُوْا قَوّٰمِيْنَ لِلّٰهِ شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُوْا اِعْدِلُوْا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ . کی یې په واضح ډول سره دا هدایت ورکړی دی چی انصاف قآئمول اوپه دی قآئم پاته کیدل یوازی دحکومت او عدالت فرض نه دی بلکه هرانسان پر دی باندی مکلّف (نیول سوی) دی اومخاطب دی ، چی دی به په خپله هم په انصاف باندی قآئم وی اودنورو به هم پرانصاف باندی دقآئمولو کوشش کوی ، البته انصاف یوازی یوه درجه په حکومت اوحاکمانو پوری خاص ده، هغه داده چی شریر اوسرکښه خلګ چی کله دانصاف خلاف ضد ونیسی ، نه په خپله په انصاف قآئمیږی اونه نور انصاف کولوته پریږدی نوده ته دحاکمانه سزا ضرورت وی اوداعدل اوانصاف قآئمول بیادحکومت کار وی چی په لاس کی یې قدرت وی، هغه به ورلره سزا ورکوی .

په نن دنیا کی جاهلان عوام خوپریږده، تعلیم یافته حضرات هم داګنی چی انصاف کول یوازی دحکومت اوعدالت فرض دی ، عوام ددی ذمه وارنه دی اوهمدا وجه ده چی په هر حکومت اوهرملك کی دی خبری حکومت اوعوام دوی جلا جلا ډلی جوړی کړی دی ، درعیت اوحاکم په مینځ کی یې دخلاف اواختلاف پولوی دیوال وهلی دی ، دهرملك عوام دخپل حکومت څخه دعدل اوانصاف غوښتنی کوی ، لیکن په خپله پرانصاف قآئم پاته کیدوته تیارنه وی ، اوهم ددی نتیجه ده چی په دُنیاکی هرځای قانون بی اثره دی ، جرمونه ورځ په ورځ ترقی کوی ، نن په هرملك کی دقانون جوړولو دپاره اسمبلی قآئمی دی ، په کرورونو روپۍ ورباندی خرڅیږی دنمآئندګانو دمنتخب کولو دپاره دخدای ټوله دنیا ښوری اوبیا دوی دټول ملك دضرورتونو اودخلګو دجذباتو اواحساساتو په رڼا کی په ډیر احتیاط سره قانون جوړ وی او بیایې دخلګو درایی اخیستو دپاره خپروی او دخلګو درایی معلومولو څخه وروسته دغه قانون نافذ ګڼل کیږی ، بیاددی نافذ کولو دپاره دحکومت بی شمیره مشینری په حرکت کی راځی چی ددی په زرګونوبلکه په لکونوشعبی وی اوپه هره شعبه کی دملك دلویولویوتجربه کاروخلګومحنتونه په کار راځی لیکن که دحقیقت په سترګوورته وکتل سی نوهرسړی به بی باکه پردی ویلوباندی مجبور وی چی .

یعنی ددنیا خلګ وایی چی دنیا ترقی کوی ، لیکن زماپه نظرکی لاښه تنزل ته روانه ده .

دنن څخه ترسل کاله مخکی زمانی داوس زمانی سره (یعنی د۱۸۵ ء میلادی د۱۹۵۷ ء سره) موازنه وکړی اعداد او شمیر محفوظ دی نو هغه به شاهدی ورکړی چی څومره قانون سازی زیاتیږی اوپه قانون کی

دخلگو دخوښی نمآئشونه ډیریږی او دقانون نافذ کولودپاره مشینری زیاتیږی ، دیوه پولیس په ځای مختلف قسمونه پولیس په کار را وستل کیږی نو هغومره ورځ په ورځ جرمونه زیاتیږی اوخلق دانصاف ځخه ښه لیری ځی اوپه دی رفتارسره ددنیا بد امنی پرمخ زیاتیږی .

(ددنیا دامن ضمانت یوازی دآخرت عقیده او دخدای ﷻ بیره ورکولي سي)

یونیك بخت سړی داسی نسته چی په رغړیدلوسترگو وگوری او ددی چلیدونکو رسمونو دا بندونه وشکوی ، لږ درسولِ عربی ﷺ راوړی پیغام ته فکر وکړی اوځان په پوه کړی ، او په دی حقیقت فکر وکړی چی ددنیا امن اوسکون په دی قانونی تعزیراتوسره نه هیڅکله حاصل سوی دی اونه به حاصل سی ددنیا دامن اوامان ضمانت یوازی دآخرت عقیده او دخدای ﷻ بیره ورکولی سی ، چی ددی په ذریعه دراعی اورعیت ، عوامو اوحکومت په مینځ کی فرآئض مشترك کیږی اوهرسړی ته دځپلو ذمه واریو احساس راپیداکیږی ، او عوام بیا داسی نه سی ویلای چی دقانون حفاظت اواحترام دحکومت کار دی مونږ ورځخه خلاص یو دقرآنکریم دا ذکر سوی آیتونه چی دعدل اوانصاف قآئمولو په سلسله کی دی ، ددی انقلابی عقیدی په تلقین باندی ختم کړل سوی دی .

دسورۃ نسآء ددی آیت په ختمیدو باندی اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا ارشاد دی . اودسورۃ مآئدۃ په آخرکی اول دتقویٰ هدایت فرمایی اوبیا فرمایی، اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ او دسورۃِ حدید دآیت په آخرکی ارشاد دی ، اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ عَزِيْزٌ .

په دی درو سره آیتونوکی حاکمانو اوعوامو دواړوته پرعدل اوانصاف دقآئم اوسیدو اودخلگو په دی دقآئم ساتلو دهدایت کولو ځخه وروسته دآیتونو په ختمیدو باندی دټولو نظرونه ددی حقیقت طرف ته راگرځول سوی دی کوم چی دانسان په ژوند خیالاتو اوجذباتوکی یولوی انقلاب پیداکوونکی دی ، یعنی دخدای ﷻ قوت اوسلطنت او دهغه په مخکی حاضری اودحساب کتاب جزاء اوسزا تصوّر اوخیال دا هغه شی دی چی ترنن سل کاله مخکی ناخواندی اوبی سوادی دنیاته دنن په نسبتٔ ډیر زیات امن او سکون وربخښلی وو اودا هغه شی دی چی ددی په هیرولو اودپامه ځخه په غورځولو سره دنن ترقی یافته دآسمانونو سره خبر ی کوونکی سیّاری په فضاکی الوزونکی دُنیا دَامن اوسکون ځخه محرومه ده. روښن فکره دی دا واوری چی دسآئنس په حیرانوونکی ترقیو سره دوی فضاته ختلای سی، سیّاروته رسیدی سی، په دریابونو باندی تلی سی لیکن امن اوامان سکون او اطمینان چی ددی ټولو سامانونو اوټولو کارخانو اصلی مقصد دی ، هغه دوی ته نه په یوه سیّاره کی په لاس ورتلای سی ، اونه تریوه نوی لاپه نوی ایجادکی، هغه که پیدا کیږی نو درسولِ عربی ﷺ (زماروح دی ترهغه قربان سی) په پیغام اودهغه ﷺ په تعلیماتوکی ، دخدای ﷻ په منلو اوپرحساب اوکتاب باندی په عقیده لرلوکی پیداکیږی ، اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوْبُ دسآئنس حیرانوونکی نوی نوی ایجادات ورځ په ورځ دالله ﷻ کامل قدرت اوبی مثله کاریگری نوره زیاته واضحه کوی ، چی دالله ﷻ ددغو دقدرتونو په وړاندی دانسان هره یوه ترقی دخپل عِجز اودرماندگی اعتراف کوی ، لیکن .

چه سود چون دل دانا وچشم بینا نیست

هیڅ فائده نه کوی چی یوه زړه اوده عبرت سترګی ىلری . فرآنکریم یوه طرف ته ددنیا ددی ټول نظام منشاء دعدل اوانصاف قائمول ښوولی دی، بل طرف ته یی ددی یوبی مثاله انتظام په داسی عجیبه طریقه وفرمایی چی که دغه پوره نظام خپل کړه سی اوپه دی عمل وکړه سی نودا خوانخواره اوبدکاره دُنیابه په یوه داسی صالحه معاشره کی بدله سی چی دآخرت ترجنت مخکی به نقدجنت په دُنیاکی جوړسی اودقرآن دارشاد ، ولمن خاف مقام ربه جنتان یو تفسیر دا هم دی چی څوك دخدای ﷻ څخه ووېرېږی مغوته به دوه جنتونه ورسیږی ، یو په آخرت کی دوهم نقد په دنیاکی چی په سترګو به یی وویني او دا کوم یوفرضی خیال یاخیالی جوړ سوی شی نه دی ، ددی پیغام راوړونکی پاك پیغمبرﷺ داپه عملی صورت کی رأوستلی اوپربیښی دی اوترده وروسته خلفاء راشدینو اونورو دشریعت اوسنت تابعدارو باچهانو چی ترڅو پوری هم په دی عمل کوی. نودبزی او شرمښ پریوه ګودز داوبو چیښلو فرضی مثال بوجوړ سوی حقیقت خلګو په رغړیدلو سترګو ولیدی ، دامیر ، غریب، مزدور ، اوسرمایه دار فرق ګرسره ختم سو . دقانون احترام کول هرسړی دخپلو کورونو په بندو خونوکی دشپی په تیاروکی کوی ، دا څه نصه نه ده ، دتاریخ حقیقتونه دی چی غیر مسلمانان هم په ډا ډه دی . اودصفا زړه هریو غیر مسلم یی هم په منلو مجبور سوی دی

د آیت تر مضمون وروسته د آیت تفسیر په تفصیل سره وګوری په ذکر سوی آیت کی یی ، کونوا قوامین بالقسط فرمایلی دی ، د قسط په زیر دقاف سره معنی ده، عدل اوانصاف . اودعدل اوانصاف حقیقت دادی چی دهریوه خاوند دحق پوره حق ادا کړل سی. چی په دی کی دالله ﷻ حقونه هم داخل دی او دهر قسم مخلوق حقونه هم نوپه دی وجه دقیام بالقسط په معنی کی داهم داخله ده چی څوك دی پرچاظلم نه کوی، اودا په کی هم داخله ده چی ظالم دظلم څخه منع کړل سی اودمظلوم ملګرتیادی وسی اوداپه کی هم داخله ده چی دظالم دظلم څخه دمنع کولو اودمظلوم دحق اخیستلو دپاره که دشهادت ضرورت پیښ سی نو دشهادت څخه دی منع نه کوی ، اوداپه کی هم داخل دی چی په شهادت کی ذی دحق اوحقیقت اظهار کوی برابره خبره ده که دچاپه خلاف یی ورکوی اوکه دچاپه حق کی داپه کی هم داخله ده چی که دچاپه لاسونوکی حکومت اوانتظام دی، کله چی ددوو فریقو فیصله دوی ته وړاندی سی، نو د دواړو فریقو سره دی یوډول معامله کوی ، یوی ډلی ته دی په هیڅ قسم سره څه میلان ورڅخه ونه سی . دشاهدانو بیانونه دی په فکرسره اوری، اودمعاملی په تحقیق کی دی پوره کوشش کوی. بیادی فیصله په پوره پوره عدل او انصاف سره کوی .

(دعدل او انصاف په قائمولو کي بنديز راوستونكي سببونه)

دسورة نسآء اوسورة مآئدة دا دواړه آیتونه که څه هم دمختلفو صورتونو دی . لیکن مضمون د دواړو تقریباً یو ډول دی ، فرق یوازی دومره دی چی دعدل او انصاف په لاره کی بندیز اچوونکی په عام ډول سره دوه شیان وی . یو دچا محبّت خپلولی یادوستی اوتعلق چی ددی خواهش په زړه کی دا وی چی شاهدی دی د دوی موافقه وسی چی دوی دنقصان څخه خلاص سی یاورته نفع ورسیږی او دفیصله کوونکی قاضی یاجج په زړه کی ددی تعلق تقاضا دا وی چی فیصله د دوی په حق کی وسی ، دوهم شی

دیو چا سره ورانی او دښمنی ده چې داسې شاهد دده په خلاف شاهدی ورکولو ته تیار وی ، او قاضی او جج دده خلاف فیصلې ورکولو ته ، مقصد دا دی چې محبت او دښمنی دوه داسې شیان دی چې انسان دعدل او انصاف دلاری څخه اړوی ، او په ظلم او زیاتی کولو کې یې اخته کوی ، دسورة نسآء او سورة مآئدة په دواړو آیتونوکی دا دواړه بندیزونه لیری کړل سوی دی ، دسورة نسآء په آیت کې یې دخپلولی او تعلق دبندیز لیری کولو هدایت فرمایلی دی ، ارشاد دی ، اَوِالْوَالِدَیْنِ وَالْاَقْرَبِیْنَ یعنی که څه هم چې ستاسې شاهدی دخپل مور او پلار په خلاف ولی نه وی خو هم په حقه خبره ویلو او رښتینی شهادت ورکولو کې په ددی تعلق لحاظ نه ساتی.

او دسورة مآئدة په آیت کې دورانی اودښمنی بندیز لیری کړی دی ، فرمایی ، لَایَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓی اَنْ لَّا تَعْدِلُوْا اِعْدِلُوْا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰی : یعنی دیوه قوم بغض او عداوت دی هم ستاسې دپاره ددی باعث جوړ نه سی چې دعدل لارپریږدی او دهغه په خلاف شاهدی یافیصله وکړی د دواړو آیتونوپه عنوان کی هم معمولی فرق دی ، دسورة نسآء په آیت کی یی ، قَوّٰمِیْنَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلّٰهِ فرمایلی دی ، اودسورة مآئدة په آیت کی قَوّٰمِیْنَ لِلّٰهِ شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ فرمایلی دی ، یعنی په اول آیت کی د دوو شیانو هدایت دی یو قیام بالقسط دوهم شهادت لله او په دوهم آیت کی هم د دوو شیانو حکم دی ، خو عنوان یی وربدل کی قیام لله اوشهادت بالقسط ، اکثره مفسرین حضرات فرمایی چې دعنوان ددی بدلولو څخه معلومه سوه چې دا دواړه شیان په اصل کی دیوه حقیقت دوه تعبیرونه دی ، یو ځای یی ورڅخه په قیام بالقسط اوشهادت لله سره تعبیر کړی دی اویو ځای یی ورڅخه په قیام لله اوشهادت بالقسط سره ، ددی دواړو آیتونودبیان په طرزکی دا یوه خبره دفکر قابله ده چې د كُوْنُوْا قَوّٰمِیْنَ بِالْقِسْطِ یاد قَوّٰمِیْنَ لِلّٰهِ اوږده جمله یی اختیار کړی ده ، حال دا دی چې دعدل او انصاف حکم یوازی په یوه لفظ د اَقْسِطُوْا سره هم ورکیدی سوای خوپه دی اوږده جمله اختیارولو کی دی طرف ته اشاره کول مقصود دی چی په اتفاقی ډول سره په یوه معامله کی په عدل او انصاف کولو ذمه واری نه سی پوره کیدی ، ځکه چی په څه ناڅه معامله کی انصاف کیدل داسی طبعی کار دی چی په هر تر بد لاپر بد اوترظالم لاپرظالم حاکم باندی هم صادق کیدی سی چی دده څخه به هم په یوه نه یوه معامله کی انصاف خامخا کیږی ، په دی جمله کی یی لفظ دقوّامین استعمال کی، دایی وښوولہ چی په عدل اوانصاف همیشه، هروخت پرهرحال اوهردوست اودښمن دپاره قآئم اوسیدل ضروری دی.

بیاپه دی دواړو آیتونوکی چی پوره دنیالره پرانصاف اوعدل دقآئمولو اوقآئم لرلو کوم زرین اُصول اختیار کړی دی دغه هم دقرآنکریم دخاصو خصوصیاتو څخه دی ، په دی کی یو مهم شی خو دا دی چی حاکمان او عوام ټول یی دخدای ﷻ دغالب قدرت او دقیامت دحساب څخه وبیرول ، ددی دپاره یی تیار کړل چی عوام په خپله هم دقانون احترام کوی او حاکمان چی دقانون دنافذکولو ذمه وار دی ، دوی هم دقانون په نافذ کولوکی خدای ﷻ او آخرت ته ځان مخامخ کړی دخدای ﷻ دمخلوق خادمان جوړ سی ، او دقانون څخه دخلکو دخدمت او دملك داصلاح ذریعه جوړه کړی اوپه دی سره دخلکو په پریشانیوکی زیاتوالی اومظلومان ددفترونو په په چکروکی ونه نیسی ، په یوه ظلم سربیره دبل ظلم سبب یی جوړ نه

کړي قانون په خپلو ذليلو خواهشاتو يايوخو ټکو خرڅ نه کړي ، قَوّٰمِيْنَ لِلّٰهِ بِالشُّهَدَآءِ لِلّٰهِ یې وفرمایل ، حاکمانو اوعوامو دواړو ته یې خاص دخدای ﷻ دپاره اوپه اخلاص سره دکار کولو دعوت ورکی .

دوهم بنیادي شی دا دی چې دعدل اوانصاف دقآئمولو ذمه واري یې په ټولو انساني افرادو غورځولې ده په سورة نسآء او سورة مآئدة کې خو یې ، یَآ اَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وفرمایل ، ټول مسلمان اُمّت یې مخاطب کړي دي او په سورة حدید کې یې لِیَقُوْمَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وفرمایل دا فرض یې په ټولو انساني افرادو باندي وغورځوی ، دسورة نسآء په آیت کې یې وَلَوْعَلٰی اَنْفُسِکُمْ وفرمایل او دی طرف ته یې اشاره وفرمایله ، چې دانصاف مطالبه دی یوازي دنورو څخه نه وي بلکه په خپل نفس باندي هم په کارده ،که دخپل نفس خلاف کوم بیان یا اظهار کول وي ، نو هم دی دحق او انصاف خلاف څه نه وایي ، که څه هم چې ددي نقصان دده په ذات باندي پریوزي ، څکه چې دا نقصان ډیر لږ اوعارضي دی او چې په دروا غو ویلو سره خان خلاص کړي نو دقیامت سخت عذاب به دخان دپاره واخلی .

یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْۤا اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَالْكِتٰبِ الَّذِیْ

ای امؤمنانو ! یقین وکړي په الله اودهغه په رسول ﷺ اوپه هغه کتاب چې

نَزَّلَ عَلٰی رَسُوْلِهٖ وَالْكِتٰبِ الَّذِیْۤ اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ ؕ وَمَنْ

نازل کړي یې دی په رسول خپل اوپه هغه کتاب چې نازل کړي یې دی مخکی ، اوڅوک

یَّكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓىِٕكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ وَالْیَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ

چې یقین نه کوي په الله او دهغه په ملائکو اودهغه په کتابونو اورسولانو اوپه ورځ دقیامت نودی

ضَلَّ ضَلٰلًۢا بَعِیْدًا ﴿۱۳۶﴾ اِنَّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا ثُمَّ كَفَرُوْا ثُمَّ

گمراه سو ډیرلیری ولاړی ، کوم خلق چې مسلمانان سول بیا کافران سول بیا

اٰمَنُوْا ثُمَّ كَفَرُوْا ثُمَّ ازْدَادُوْا كُفْرًا لَّمْ یَكُنِ اللّٰهُ لِیَغْفِرَ لَهُمْ

مسلمانان سول بیا کافران سول بیا زیات سول په کفرکی نو الله ﷻ هیڅکله دوی لره بخښونکی نه دی ،

وَلَا لِیَهْدِیَهُمْ سَبِیْلًا ﴿۱۳۷﴾ؕ

او نه به وښیي دوی ته لاره

دآیتونوتړون : پورته زیاته حصّه دفرعي احکامو ذکر وو او دایمان او دکفر بحثونه په کی څای پرځای دمخالفینو سره دمعاملو په ضمن کی راغلي دي ، اوس دغه بحثونه لږ په تفصیل سره بیانیږي او

دسورة ترختميدو پورى تللى دى . دبيان په ترتيب كى اول بيان ددى دى چى په شريعت كى كوم ايمان معتبردى اوبيا دكفارو دمختلفو فريقو په عملونو او عقيدوكى دبدوالى بيان دى

لنډتفسير اى مؤمنانو! (يعنى كومو چى اجمالى ايمان راوړى دى دمؤمنانو په ډله كى داخل سوى دى) تاسى (دضرورى عقيدو تفصيل واورى چى) عقيده لرى په الله ﷻ (په ذات او په صفاتو) سره بى او دهغه په رسول (محمّد ﷺ په رسالت) سره بى او دهغه په كتاب (په حقوالى) سره بى كوم چى هغه (يعنى الله ﷻ) په خپل رسول (يعنى محمّد ﷺ) باندى نازل كى او په هغه كتابونو (دحقوالى) سره بى (هم) كوم چى (ترنبى كريم ﷺ) مخكى (پرنورو نبيانو) نازل سوى دى (او په نبى كريم ﷺ او په نيرو كتابونو په ايمان راوړلو كى په ملائكو او په باقى پيغمبرانو او په ورځ دقيامت ايمان راوړل هم داخل سو) اوكوم سړى چى دالله ﷻ (دذات ياصفاتو) څخه انكاروكړى او (دغه ډول چى) دهغه دملائكو څخه (انكار وكړى) او (دغه ډول چى) دهغه دكتابونو څخه (چى قرآن په كى هم راغى انكار وكړى) او (دغه ډول څوك چى) دهغه درسولانو څخه (چى په دوى كى نبى كريم ﷺ هم داخل دى انكار وكړى) او (دغه ډول څوك چى) دورځى دقيامت څخه (انكار وكړى) نو دغه سړى په گمراهى كى ډير ليرى ولويدى بيشكه كوم خلگ (چى اول) مسلمانان سول بيا كافران بيا مسلمانان سول (او داوارهم په اسلام قائم پاته نه سول كه نه بى نو اولنى مُرتدوالى به ورته معاف واى بلكه) بياكافران سول بيا (گرسره مسلمانان نه سول كه نه وى بيابه بى هم ايمان قبول سوى واى. بلكه) په كفركى زيات سول (يعنى په كفر باندى ترمرگه پورى ثابت اوقائم پاته سول) الله ﷻ به داسى خلگ هيڅكله ونه بخښى اونه به دوى ته (دمنزلِ مقصود يعنى جنّت) لاره وښيى (ځكه چى دبخښنى اوجنّت دپاره ترمرگه پورى مؤمن پاته كيدل شرط دى)

معلومات اومسئلي: ضرورى فائدى: دالله ﷻ قول دى ، إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا الخ ددى څخه مراد منافقان دى او ځينى فرمايى چى دا آيت ديهودو په شان كى دى چى اول بى ايمان راوړى ، بيابى دگيلگى عبادت وكى . كافران سول . بيابى توبه وكړه . مؤمنان سول. بيا دحضرت عيسىٰ ؑ څخه منكرسول اوكافران سول تردى وروسته بى دنبى كريم ﷺ درسالت څخه انكار وكى په كفركى بى ترقى وكړه (روح المعانى)

دالله ﷻ قول دى . لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا مطلب ددى آيت دا دى چى د دوى په وار وار كفرته واپس كيدو د دوى دحق توفيق ختم سى او آئنده دتوبه كولو اوايمان راوړلو ورته گرسره موقع نصيب نه سوه ، كه نه وى نوكومه قاعده چى دقرآن اوسنتو دقطعى دليلونو څخه ثابته ده هغه دا ده چى هرڅومره كافر يامرتدچى وى خوچى رېښتينى توبه وكړى نوتير گناهونه ورته معاف كيږى ، كه داخلگ هم توبه وكړى ، نو دمعافى قانون او دروازه ورته خلاصه اوپرانستلى ده .

بَشِّرِ الْمُنٰفِقِيْنَ بِاَنَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ﴿۱۳۸﴾ الَّذِيْنَ يَتَّخِذُوْنَ الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ

خوشخبرى واوروه منافقانوته، چى ددوى دپاره عذاب دردناك دى هغه چى جوړوى كافران خپل ملگرى (او) پاته كوى مسلمانان

اَيَبْتَغُوْنَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيْعًا ﴿۱۳۹﴾ وَقَدْ نَزَّلَ

آيادوى لټوى دهغوى سره عزت نو عزت دالله دپاره دى ټول ، اوحكم نازل سوى دى

عَلَيْكُمْ فِي الْكِتٰبِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيٰتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَاُ

یا تاسی په قرآن کی چی کله تاسی اوری چی د الله دآیتونو څخه انکار کېدل او په دی پوری مسخری کېدل

بِهَا فَلَا تَقْعُدُوْا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوْضُوْا فِيْ حَدِيْثٍ غَيْرِهٖٓ ۖ

نو مه کښېنئ د دوی سره تردی چی مشغول سی په بله خبره کی ،

اِنَّكُمْ اِذًا مِّثْلُهُمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْكٰفِرِيْنَ فِيْ جَهَنَّمَ

که نه وی تاسی به هم د دوی په شان سی ، الله به جمع کړی منافقان او کافران په دوږخ کی

جَمِيْعَا ۙ﴿۱۴۰﴾ الَّذِيْنَ يَتَرَبَّصُوْنَ بِكُمْ ۚ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِّنَ اللّٰهِ

یوځای ، هغه منافقان چی ستاسی په انتظار کی دی ، بیا که تاسی ته فتح ورسیږی د الله په اراده سره

قَالُوْٓا اَلَمْ نَكُنْ مَّعَكُمْ ښ وَاِنْ كَانَ لِلْكٰفِرِيْنَ نَصِيْبٌ ۙ قَالُوْٓا اَلَمْ

نو وایی ولی مونږ نه وو ستاسی سره ، او که نصیب سی کافرانو ته نو وایی مونږ

نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِّنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ۭ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ

ستاسی څخه نه وو تاو سوی او ساتلی مونږ واست د مسلمانانو څخه ، نو الله به فیصله وکړی په تاسی

يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۭ وَلَنْ يَّجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكٰفِرِيْنَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ سَبِيْلًا ﴿۱۴۱﴾ ع

کی د قیامت په ورځ ، او هیڅکله به ورنه کړی الله کافرانو ته په مسلمانانو باندی غلبه

لنډتفسیر: منافقانو ته خوشخبری واوروه ، ددی خبری چی د دوی د پاره (په آخرت کی) لویه دردناکه سزا (منتخب کړه سوی) ده، دچاچی دا حالت ووچی (عقیدی خویی د مؤمنانو ډرلودلی لیکن وضع یی هم د مؤمنانو ونه ساتلای سوه نو) کافران خپل دوستان جوړوی، مسلمانان پرېږدی آیا د دوی سره (ځی) عزت حاصلول غواړی نو (ښه پوه سی چی) عزت خوټول د الله ﷻ په قبضه کی دی (هغه یی چی چالره وغواړی ورکوی یی نو که خدای ﷻ دوی لره یادوی چی دچاخوانه ځی دوستی ورسره کوی ، هغولره عزت ورنه کړی نو د کوم ځای څخه به عزتمنده سی، او (ای مسلمانانو! تاسی د منافقانو په شان د کفارو سره خصوصیت مه ساتی بیا په تیره تیره په هغه وخت کی کوم وخت چی دوی د کفر خبری کوی ، لکه چی تردی مدنی سورة مخکی هم، الله ﷻ تاسی ته دا فرمان (په سورة انعام کی چی مکّی دی) رالیږلی دی چی دهغه حاصل دا دی) چی کله (په یو د مجلس کی) د الله ﷻ د حکمونو سره مسخری او کفر کېدل اوری

نو ددغه خلګوسره مه کښېنئ ترڅو چې دوی کومه بله خبره شروع نه کړي (او دا مضمون ددې آیت حاصل دی ، وَاِذَا رَاَيْتَ الَّذِيْنَ يَخُوْضُوْنَ الخ نو دا مسخري کوونکي په مکه کې مشرکان وه ، او په مدينه کې يهود په ښکاره او منافقان يوازې دغريبو مسلمانانو اوکمزورو مسلمانانو په مخ کې ، نولکه څنګه چې هلته دمشرکانو سره کښېنستل په داسې وخت کې منع وه ، دلته ديهودو اومنافقانو سره منع دي اوداممنع مونږ څکه کوو) چې په دې حالت کې به تاسې هم (په ګناه کې) د دوی په شان سئ (که څه هم چې فرق به په قسمونو ددواړوکې وي چې يوه ګناه دکفرده اوبله دفسق، اودکښېنستو په دې منع کې کفار اومنافقان ټول برابردي څکه چې ددې خبرو وجه يوه ده چې خبرې دکفردي اومنشاء يې کفردی نوپه دې کې دواړه برابردي نودکفرپه سزاکې يعنې دأورپه پيلوزي کيدلوکې به دواړه برابروي څکه چې) يقيناً الله ﷻ به منافقان او کافران ټول په دوږخ کې جمع کړي (او) دغه (منافقان) داسې دي چې پرتاسې دکوم تکليف پرېوتو په انتظار (اوآرزو) کې دي بيا (تردې انتظار وروسته) که ستاسې فتح دالله ﷻ دطرفه څخه نصيب سي نو (تاسې ته راسي) خبرې جوړ وي چې آيا مونږ ستاسې سره (په جهادکې شريك) نه وو (څکه چې دنوم اونمايش دپاره خوبه په مسلمانانوکې ننوتلي وه، مطلب دادئ چې مونږته هم په غنيمت کې حصه راکړئ) اوکه کافرانو ته (دغلبې) کومه حصه ورسيږي (يعنې په اتفاقي ډول سره هغوی غالبه راسي) نو (هغوی ته ولاړ سي) خبرې جوړوي چې آيامونږ په تاسې غالب کيدلو (ليکن مونږ قصداً ستاسې دغالب کيدلو دپاره دمسلمانانو کومك ونه کړی او داسې تدبيرمو وکړئ چې جنګ وران سو اوتاسې وګټئ) او آيا مونږ (کله چې تاسې مغلوب کيداست) د مسلمانانو څخه خلاص نه کړاست (داسې چې مونږ دهغوی کومك ونه کړی اوپه تدبيرسره مونږ جنګ روان کې ، مطلب دا دی چې زمونږ احسان ومنئ اوڅه چې ستاسې په لاس درغلي دي مونږ ته هم څه حصه ورڅخه راکړئ مقصد دا دی چې دواړو طرفوته لاسونه وهي) نو (په دنياکې که څه هم داسلام ښکاره کولو په وجه او برکت دمسلمانانو په شان ژوند تير وي ليکن) الله ﷻ ستاسې او د دوی په قيامت کې (عملي) فيصله وکړي او (په دې فيصله کې) هيڅکله به الله ﷻ کافران دمسلمانانو په مقابله کې غالب نه کړي (بلکه کفار به مجرمان مقرر سي ، دوږخ ته به ولاړ سي اومسلمانان به اهلِ حق ثابت سي، جنت ته به ولاړ سي اوعملي فيصله هم دا ده)

معلومات او مسئلې: په اول آيت کې دمنافقانو دپاره د دردناك عذاب خبر ورکړل سوی دی او دا دغم خبر يې دزيرې په لفظ سره تعبير کړی دی ، دې طرف ته يې اشاره کړې ده ، چې هر يو بنده دخپل راتلونکي وخت دپاره دخوشخبرۍ په انتظارکې وي ، ليکن دمنافقانو دپاره ددې څخه ماسوا بل هيڅ خبرنسته نو دوی دپاره دزيرې په بدله کې هم دا خبر دی .

(عزّت خاص دالله ﷻ څخه غوښتل په کار دی)

په دوهم آيت کې دکفارو اومشرکانو سره ددوستانه تعلقاتو ساتلو اويوځای اوسيدلو څخه منع سوې ده اوداسې کوونکو دپاره دسزاوعده ذکرده اوددې سره په دې مرض کې داخته کيدو اصلي منشاء اوسبب يې بيان کړی دی اوددې لغوه اوعبث والی يې ښوولی دی، ارشاد فرمايي ، اَيَبْتَغُوْنَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيْعًا يعنې دکفارو اومشرکانوسره ددوستانه تعلقاتو ساتلو اوددوی سره ديوځای کيدو مقصدپه عام

پوول سره داوي چي ددوي دظاهري عزت اوقوت څخه دمتاثره کيدو په وجه داخيال پيداسي چي که ددوي سره دوستي وکړه سي نومونږته به هم داسي قوّت اوعزت حاصل سي ددوي څخه، الله ﷻ ددي عبث خيال حقيقت داسي واضح کي چي تاسي د دوي په ذريعه عزت حاصلول غواړي اوحال دا دي چي د دوي سره په خپله عزت نسته ، عزّت دکوم معني چي غلبه اوقوّت دي هغه يوازي دالله ﷻ دپاره خاص دي اوپه مخلوق کي چي کله چاته څه قوّت اوغلبه رسيږي هغه ټول دالله ﷻ ورکړل سوي وي ، نو دا به څومره بي عقلي وي چي دعزت حاصلولو دپاره دعزّت اصلي مالك اوعزت ورکوونکي خو خفه کړل سي او دهغه ددښمنانو په ذريعه دعزت حاصلولو کوشش کول کيږي ، دقرآن مجيد په سورة منافقون کي هم دا مضمون ديوي اضافي سره داسي راغلي دي .

وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُوْلِهٖ وَلِلْمُؤْمِنِيْنَ وَلٰكِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ :

عزت خويوازي دالله ﷻ دپاره دي اودهغه درسول ﷺ دپاره اودمسلمانانودپاره دي ليکن منافقان په دي نه پوهيږي په دي کي بي دالله ﷻ سره درسول ﷺ اومؤمنانو اضافه وکړه دايي هم وښوول چي اصلي دعزت مالك يوازي الله ﷻ دي ، هغه چاته چي غواړي څه حصّه عزت ورکوي، او دالله ﷻ رسول ﷺ اوپه هغه ايمان راوړونکي چي کله هغه ته نژدي اومقبول اومحبوب دي ، په دي وجه هغوي ته عزت اوغلبه ورکول کيږي کفارو اومشرکانو ته په خپله نصيب نه دي نو د دوي په تعلق سره به بل ته څه عزت ورسيږي ، په دي وجه حضرت فاروقِ اعظم فرمايي . مَنِ اعْتَزَّ بِالْعَبِيْدِ اَذَلَّهُ اللّٰهُ کوم سړي چي دمخلوقاتو اوبندګانو په ذريعه عزّت حاصلول غواړي نو الله ﷻ هغه ذليله کوي .

په مستدرك حاکم کي دي چي حضرت فاروقِ اعظم رضي الله عنه دشام دملك ګورنرته وفرمايل ، كُنْتُمْ اَقَلَّ النَّاسِ وَاَذَلَّ النَّاسِ فَكَثَّرَكُمْ بِالْاِسْلَامِ وَكُنْتُمْ اَذَلَّ النَّاسِ فَاَعَزَّكُمُ اللّٰهُ بِالْاِسْلَامِ مَهْمَا تَطْلُبُوا الْعِزَّةَ بِغَيْرِ اللّٰهِ يُذِلَّكُمُ اللّٰهُ (مستدرك ص ۸۲) يعني اي ابوعبيدة رضي الله عنه) تاسي په شمير ترټولو کوم او تر ټولو زيات کمزوري واست تاسي ته يوازي داسلام په وجه عزت اوشوکت ورسيدي نو ښه پوه سه چي که تاسي داسلام څخه ماسوا دبل چاپه ذريعه سره عزّت حاصلول وغوښتل نو خداي ﷻ به تاسي ذليله کړي .

ابوبکر جصاص رحمه الله په احکام القرآن کي فرمايي چي ددي آيت څخه مراد دا دي چي دکافرانو اوفاجرانو سره په دوستي کولو کي عزت مه لټوي البته که دمسلمانانو په ذريعه عزّت اوقوت طلب کړه سي نو ددي منع نسته څکه چي دسورة منافقون آيت داخبره ښکاره کړي ده چي الله ﷻ خپل رسول ﷺ او مؤمنانو ته عزت وربخښلي دي (جصاص ص۳۵۲ ج ۲)

دلته دعزّت څخه مرادکه هميشه پاته کيدونکي دآخرت عزت وي نوبياپه دنياکي ددي خاص کيدل په الله ﷻ او په رسول ﷺ اوپه مؤمنانو سره ښکاره خبره ده ، څکه چي دآخرت عزت يوکافر اومشرك ته هيڅکله نه سي حاصليدي اوکه مراد ورڅخه ددنيا عزت واخلي نوبيا عبوري دور اواتفاقي حادثي چي پريښوول سي نو دانجام په اعتبار سره داعزت اوغلبه آخر داسلام اودمسلمانانو حق دي ، ترڅوپوري چي مسلمان په صحيح معني مسلمان وي ، دنياپه خپلو سترګو ليدلي ده اوبياچي په آخره زمانه کي چي کله دحضرت عيسىٰ عليه السلام په امامت اوقيادت کي مسلمانان په صحيح اسلام باندي قآئم سي نو بيابه

غلبه د دوی وی ، په درمیانی اوعبوری دورکی مسلمانانو دایمان دکمزوری اودګناهونو دامتحان په وجه د دوی کمزوری په نظر راتلل ددی منافی نه دی
په آیت ، وقد نزّل علیکم في الکتٰب الخ کی قرآنکریم دیوه بل آیت چی په سورة انعام کی دی ترهجرت مخکی په مکه مکرمه کی نازل سوی وو حواله کی اودایی وښوووله چی مونږ دانسان داصلاح دپاره اول داحکم لیږلی وو چی دکافرانو اوفاجرانو په مجلس کی مه کښینی او عجیبه ده چی داغافلان خلګ تردی هم مخکی ولاړل. چی دوستی یی ورسره شروع کړی او دوی یی دعزّت اوقوت خاوندان ګڼل شروع کړل.
دسورة نسآء ددی آیت اودسورة انعام دهغه آیت دکم حواله چی یی دسورة نسآء په دی آیت کی ورکړی ده د دواړو مشترك مطلب دا دی چی که په یوه مجلس کی څه خلګ دالله ﷻ دآیتونو څخه انکار یا ورپوری مسخری کوی ، نو تر څو چی دوی په دی عبث شغل کی مشغول وی د دوی په مجلس کی کښېنستل اوشرکت کول حرام دی ، بیادسورة انعام په آیت کی لږ زیات تفصیل دی، څکه چی دهغه الفاظ دا دی

وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِيْنَ يَخُوْضُوْنَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتّٰى يَخُوْضُوْا فِي حَدِيْثٍ غَيْرِهٖ وَإِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطٰنُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ.

یعنی کله چی تاسی ووینی هغه خلګ چی جګړی کوی په آیتونو زموږ کی نو د دوی څخه منع کوی تردی پوری چی دوی مشغول سی په څه بله خبره کی اوکه هیر کړی تاسی شیطان نومه کښینی تر یادیدو وروسته دظالمانو سره .
په دی کی دالله ﷻ په آیتونو جګړه کول ذکردی چی کفر اومسخری په کی داخلی دی ، او دآیتونو معنی بدلول یعنی دقرآن دآیتونو څخه داسی معنی راایستل چی دنبی کریم ﷺ اوصحابه کرامو دتفسیر څخه خلاف وی یادامّت داجماع څخه خلاف وی داهم په دی کی داخل دی ، په دی وجه دحضرت عبدالله بن عباس ؓ په روایت دضحاك نقل دی چی ددی آیت په مطلب کی هغه خلګ هم داخل دی چی دقرآن تفسیر غلط یاپه کښی تحریف کوونکی یابدعات راایستونکی وی ، ددوی ؓ الفاظ دا دی ، دَخَلَ فِيْ هٰذِهِ الْآيَةِ كُلُّ مُحْدِثٍ فِي الدِّيْنِ وَكُلُّ مُبْتَدِعٍ إِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ (مظهری ص ۲۶۳ ج ۲)

(په رایي سره دتفسیر کوونکي په مجلس کي شرکت جائز نه دی)

ددی څخه معلومه سوه چی کوم سړی دقرآنکریم په درس یاتفسیرکی دسلفو صالحینو پابند نه وی ، بلکه د دوی خلاف معنی بیانوی دده په درس او تفسیرکی شرکت دقرآن په نص سره ناجائز اودثواب پرځای ګناه ده ، په تفسیر بحرمحیط کی ابوحیان رحمه الله فرمایی چی ددی آیتونو څخه معلومه سوه چی دکومی خبری په ژبه سره ویل ګناه ده، ددی په غوږونو سره په خپل اختیار اوریدل هم ګناه ده ، اوپه دی باندی یی دا شعر نقل کړی دی .

وَسَمْعَكَ صُنْ عَنْ سَمَاعِ الْقَبِيْحِ .... كَصَوْنِ اللِّسَانِ عَنِ النُّطْقِ بِهٖ

یعنی خپل غوږونه دبدی خبری داوریدو څخه وساته لکه څنګه چی ژبه دبدی خبری څخه ساتی .
دوهمه خبره دسورة انعام په آیت کی دا زیاته ده چی که څه وخت په هیره یاپه بی خبری کی یو سړی په داسی مجلس کی شریك سی اوبیایی په خیال کی راسی نو پدستی ددغه مجلس څخه لیری کیدل په کار

دي . ترخيال راتلو وروسته دي دظالمانو سره نه کښيني . دسورةِ نساء اوسورةِ انعام په دواړو آيتونو کې يې دا فرمايلي دي چي ترڅو پوري دغه خلګ په دې عبثو خبرو کې مشغول وي تر هغه وخته پوري د دوی په مجلس کې کښينستل حرام دي . ددې مسئلې دوهم اړخ دا دی چي کله دوی دا خبرې ختمي کړي څه بله خبره شروع کړي نو دغه وخت د دوی سره په مجلس کې کښينستل اوشرکت جائزدی اوکه نه ؟ قرآنکريم ددې وضاحت نه دی فرمايلی. په دې وجه دعالمانوپه دې کې اختلاف دی ځيني فرمايي چي دمنع وجه داالله ﷻ دآيتونو سپکاوی اوتحريف ووچي هغه ختم سو، نومنع هم ختمه سوه نوچي نوري خبري شروع سوې، اوس په دغه مجلس کې کښينستل ګناه ده، اوځيني فرمايي چي ددا سې کافرانو او فاجرانو اوظالمانو خلګو په مجلس کې بيا هم کښينستل جائز نه دي . دحسن بصري رحمه الله دا ارشاد دی ، دی رحمه الله دسورةِ انعام داجمله په دليل کې پيش کوي ، فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ (يعني ترياديدو وروسته دظالمانو سره مه کښينې) اودا ښکاره خبره ده چي ظالمان ددغه خبرې ترختمولو وروسته هم ظالمان دي نو د دوی دمجلس څخه وروسته هم ځان ساتل لازم دي (جصاص رحمه الله) اوپه تفسير مظهري کې قاضي صاحب رحمه الله د دواړو تطبيق داسې فرمايي چي کله دکفر او مسخرو اودقرآن دتحريف خبرې بندې سي، نوري خبري شروع سي نودغه وخت هم دداسې خلګوپه مجلس کې شرکت کول بې ضرورته خوحرام دی اوکه څه شرعي ياطبعي ضرورت وي، نوبيا جائز دی .

دبدانو تر مجلس يوازې والي ښه دی: امام ابوبکر جصاص رحمه الله په احکام القرآن کې فرمايي چي ددې آيت څخه ثابته سوه چي په کوم مجلس کې څه ګناه کيږي نو په مسلمان باندي دنهي عن المنکر ضابطه سره دالازمه ده چي که ددې دبندولو قدرت يې وي نوپه قوت سره دې يې منع کړي، اوکه داقدرت يې نه وي.نوکم ازکم په دې ګناه دې دخپل دخفګان اظهار وکړي چي ددې ادنی درجه دا ده چي ددې مجلس څخه دې ولاړسي ، همداوجه ده چي يووار حضرت عمربن عبدالعزيز رحمه الله څه خلګ په دې جُرم کې ونيول چي دوی شراب چيښل، په دوی کې ديوه سړي په باره کې داثابته سوه، چي دده روژه وه دده شراب نه دي چيښلي ، ليکن د دوی په مجلس کې شريك وو ، حضرت عمربن عبدالعزيز رحمه الله ده ته هم سزا ورلره ورکړه چي دی ولي ددوی په مجلس کې ناست وو (بحرِ محيط ص ٣٧٥ ج ٣)

په تفسير ابنِ کثير کې يې دلته داحديث نقل کړی دی چي نبی کريم ﷺ فرمايلي دي .

مَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَلَا يَجْلِسْ عَلٰى مَآئِدَةٍ يُدَارُ عَلَيْهَا الْخَمْرُ (ابن کثير ص ٥٦٧ ج ١)

يعني کوم سړی چي په الله ﷻ اوپه ورځ دآخرت ايمان لري، ده ته په کار دي چي په داسې سترخوان يادخوراك پرميز نه کښيني کوم ځای چي دشرابو دور چليږي .

په دې ذکرسوي بحث کې چي کوم دمجلس څخه دولاړيدو ويل سوي دي ، ددې ټپاره دا شرط دی چي په شرعي حيثيت سره ددې مجلس پر پريښوولو باندي څه ګناه نه لازميږي مثلاً په مسجد کې په جماعت کې شريکيدل ضروري خبره ده ، که هلته کوم دشريعت څخه مخالف کار کيږي نوجماعت ددې په وجه پريښوول نه دي په کار بلکه يوازې دزړه په ناراضه کيدو دې بس والي کوي ، دغه ډول کوم بل ضروري مجلس چي ضرورت يې په شريعت سره ثابت وي که هلته څوك دشريعت خلاف کارکوی نودنورو دګناه

په وجه په خپله دمجلس پرېښوولو ګناه کول دعقل خبره اوجآئزنه دی ، په دی وجه حضرت حسن بصری رحمه الله فرمایی چی که مونږ دخلګو دګناه په وجه خپل ضروری کار پرېږدو نوداخوبه مونږ دفاسقانو اوفاجرانو دپاره دسنت اوشریعت ماتولو لاره هواره کړو .

لنډه دا سوه چی داهلِ باطلو سره دمجلس څو صورتونه دی ، اول د دوی په کفریاتو باندی درضاسره دا کفر دی ، دوهم دکفریاتو داظهار په وخت کی دبد ګڼلو سره بی له عذره څخه ، دا فسق دی ، دریم ددنیوی ضرورت په وجه دا مباح دی ، څلورم داحکامو دتبلیغ دپاره داعبادت دی ، پنځم په مجبوری اوبی اختیاری سره ، په دی کی معذوره دی .

(په کفر باندی راضي کیدل کفر دی)

دآیت په آخرکی یی ارشاد وفرمایی ، اِذًا مِّثْلُهُمْ یعنی که تاسی په داسی مجلس کی دزړه په مینه شریك سواست په کوم کی چی دالله ﷻ په آیتونو باندی کفر مسخری یاتحریف کیږی ، نو تاسی به هم په دغه ګناه کی شریك سی او د دوی په شان به سی مراد دا دی چی خدای ﷻ دی نه کړی که ستاسی خیالات اوجذبات همداسی وی چی دغه کفریات خوښوی اوراضی یاست درباندی ، نو په حقیقت کی تاسی به هم کافران یاست څکه چی کفر خوښول هم کفردی ، اوکه داسی نه وی نوددوی په شان دکیدو دامعنی ده چی لکه څنګه دوی اسلام اومسلمانانو ته په نقصان رسولو اوددین په درواغجن کولو کی لګیادی تاسی ددوی سره دشریکیدو په ذریعه ددوی کومك کوئ، معاذ الله ددوی په شان کیږی .

إِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ يُخٰدِعُوْنَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ ۚ وَاِذَا قَامُوْٓا اِلَى

بیشکه منافقان دوکه کوی دالله سره او هغه به دوی لره سزا ورکړی ، هرکله چی دریږي

الصَّلٰوةِ قَامُوْا كُسَالٰى ۙ يُرَآءُوْنَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُوْنَ اللّٰهَ

لمانځه ته نو دریږي په سستی سره خلقو ته ځانونه ښیی اونه یا دوی الله

اِلَّا قَلِيْلًا ۙ ﴿۱۴۲﴾ مُّذَبْذَبِيْنَ بَيْنَ ذٰلِكَ ۖ لَآ اِلٰى هٰٓؤُلَآءِ وَلَآ اِلٰى

مګر لږ شان ، خوړندۍ د دوارو په مینځ کی نه هغوی طرف ته دی اونه د دوی طرف ته دی

هٰٓؤُلَآءِ ۗ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهٗ سَبِيْلًا ﴿۱۴۳﴾ يٰٓاَيُّهَا

او څوك چی ګمره کړی الله ﷻ نو هیڅکله به بیانه کی پیدا دی لاره ، ای

الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوا الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ ؕ

ایماندارو ! مه جوړوی کافران خپل ملګری چی مسلمانان پاته کوی ،

أَتُرِيدُونَ أَن تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُّبِينًا ﴿۱۴۴﴾

آيا اخلي تاسي په خپلو خانونو باندي دالله الزام ښکاره

تفسير: بيشکه منافقان خلک (دايمان په ښکاره کولو کي) چل بازي کوي دالله ﷻ سره (او د دوي داچل دالله ﷻ څخه پټ نه سي پاته کيدی ، که څه هم چي د دوي عقيده دالله ﷻ سره دچل بازي کولو نه وي ، خو د دوي دا کاروايي مشابه ده ددي سره لکه ددوي چي دا عقيده وي) حال دا دی چي الله ﷻ ددي دچلبازئ دسزا دوی ته ورکولو والا دی او (کله چي په زړه کي خو د دوي ايمان ګرسره نسته نو په دی وجه لمونځ فرض نه ګڼي اونه په کي دثواب عقيده ساتي په دي وجه) کله چي لمانځه ته دريږي نو ډير په سستي سره دريږي (څکه چي خوشحالي خو په عقيده او اُميد سره پيدا کيږي) يوازي خلګو ته خپل څانونه (لمونځ کوونکي) ښيي (چي دوي يي مسلمان وګڼي) او (کله چي داغسي په نامه لمونځ کوي، په دي وجه په لمانځه کي) دالله ﷻ ذکر (په ژبه سره) نه کوي مګر ډير لږ (يعني محضي دلمانځه صورت جوړوي چي دلمانځه نوم پکښي راسي اوداغسي کښينستل او ولاړيدل دي هم وي څکه چي په زوره قرآنت خو په ځينو لمونځونو کي امام کوي اودوی ته امامت کله نصيب کيدی سی دمقتدی په صورت کي که څوک داغسي شونډي ښوروي اوڅه نه وايي نوڅوک څه په خبريږي نوداسي بداعتقاده کيدی سی چي شونډي هم نه ښوروي) ځوړند وي د دواړو (يعني کفارو اومؤمنانو) په مينځ کي نه (پوره) دي خواته نه (پوره) هاخواته (څکه چي په ظاهرکي مؤمنان خودکفارو څخه جلا اوپه باطن کي کافران خو دمؤمنانو څخه جلادي) اوڅوک چي خدای ﷻ په ګمراهي کي واچوی (لکه چي عادت يي دی چي دکاردقصد کولو په وخت کي دغه کار پيداکوی) دداسي سړي د (مؤمن کيدو د) پاره به هيڅ لار پيدانه کړی (مطلب دا دی چي ددي منافقانو دپه لاري کيدو اُميدمه ساته په دي کي دمنافقانودپاره زورونه ده او مسلمانانوته تسلي ده چي ددوي په شرارتونومه خفه کيږئ) ای مؤمنانو! تاسي مؤمنان پاته کوی کافران (برابره خبره ده که منافقان وي او که ښکاره وي) دوستان مه جوړوئ (لکه چي دادمنافقانو خوی دی څکه چي تاسي ته ددوي حالت دکفر اودښمنئ معلوم سو) آياتاسي (ددوي سره دوستي کوی) داغواړئ چي په خپل څان (يعني په خپل جُرم اودعذاب په مستحق کيدو) دالله ﷻ ښکاره دليل قآئموی (ښکاره دليل دا دی چي مونږ منع کړی واست بياتاسي ولي داسي وکړه)

معلومات اومسئلي:

مسئله: دالله ﷻ داقول، قَامُوا کُسَالَی : دکومي سستي چي دلته بدوالي بيان سوی دی هغه دعقيدی سُستی ده او کومه چي سره دصحيح عقيدی سستي وی هغه ددی څخه وتلی دی بياکه په څه عذرسره وی لکه دمرض ستوماني يادخوب دغلبي په وجه وی نوبيادملامتيا قابله هم نه ده اوکه بغيردعذرڅخه وی نودملامتيا قابله ده (بيان القرآن)

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَن تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿۱۴۵﴾ إِلَّا الَّذِينَ

بيشکه منفقان دی دټولو څخه په لاندی درجه کي د دوږخ او هيڅکله به پيدانه کی ته دوی لره څوک مددګار مګر چا چي ،

تَابُوْا وَاَصْلَحُوْا وَاعْتَصَمُوْا بِاللّٰهِ وَاَخْلَصُوْا دِيْنَهُمْ لِلّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ

توبه وکړه او خپله اصلاح یې وکړه اومضبوط یې ونیوی الله او خالص حکم منونکي سول دالله نودغه دي

مَعَ الْمُؤْمِنِيْنَ ۭ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِيْنَ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۱۴۶﴾ مَا

دايماندارو سره ، ژر به ورکړي ، الله ايماندارو ته ، ثواب لوی ، څه

يَفْعَلُ اللّٰهُ بِعَذَابِكُمْ اِنْ شَكَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ شَاكِرًا عَلِيْمًا ﴿۱۴۷﴾

کړي دالله ستاسي په عذابولو که تاسي حق ومنئ او يقين وکړي ، او الله قدردان دي په هرڅه پوهيدونکي

لنډتفسير بيشکه منافقان به د دوږخ ترټولو لاندي طبقي ته ځي او (اى مخاطبه !) ته به هيڅکله دوى ته څوک کومکي پيدانه کې (چي دوى دسزا څخه خلاص کړه سي) ليکن (په دوى کي) کوم خلګ چي (دنفاق څخه) توبه وباسي او (مسلمانانو ته چي کوم ضررونه رسوى ددغه معاملو) اصلاح وکړي (يعني بيا داسي خبري نه کوي) او (دکفارو سره چي ددوى په پناه کي داوسيدو دپاره دوستي کوي دغه پريږدي) په الله ﷻ يقين (اوتوکل) ساتي او (ريآء پريږدي) دخپل دين (عملونه) خالص دالله ﷻ د (منلو) دپاره کوي (مقصد دا دي چي دخپلو عقيدو ، معاملو ، باطني اخلاقو اوټولو عملونو صحيح والي وکړي) نو دا (توبه کوونکي) خلګ به د (دي) مؤمنانو سره (په درجو دجنّت کي) وي (کوم چي دمخکې څخه کامل ايمان لري) او (دي) مؤمنانو لره به الله ﷻ (په آخرت کي) لوى اجر ورکړي (نو چي دوى دمؤمنانو سره وي نو دوى ته به هم لوى اجر حاصل سي اواى منافقانو!) الله ﷻ تاسي ته په سزا درکولو څه کوي که تاسي (دهغه دنعمتونو څخه کوم چي په تاسي دي) شکر اداکړي او (ددي شکر اداکولو ښه طريقه زمونږ په نزد دا ده چي تاسي) ايمان راوړي (يعني دخداى ﷻ څه کار په دي باندي بندنه دي چي ګوندي تاسي ته په سزا درکولو سره به وچليږي ، بوازي ستاسي کفر چي دنعمت لوبه ناشکري ده داستاسي دسزا سبب دي که دا پريږدي نو بيا خو ټول رحمت او رحمت دي) اوالله ﷻ (خو دخدمت) لوى قدردان دي (او دخدمت ګاري اخلاص اونور) ښه پيژندونکي دي (نوڅوک چي تابعدار اومخلص پاته سو ، هغه ته هرڅه ورکوي)

معلومات اومسئلي: دالله ﷻ قول ، اَخْلَصُوْا دِيْنَهُمْ ددي آيت څخه معلومه سوه چي الله ﷻ ته هغه عمل قبول دي چي دريا څخه پاک وي او محضي دهغه دپاره وي ، څکه چي دمخلص معنى فقهاو رحمهم الله دا بيان کړي ده

اَلَّذِيْ يَعْمَلُ لِلّٰهِ لَا يُحِبُّ اَنْ يَّحْمَدَهُ النَّاسُ عَلَيْهِ (بحواله مظهري)

مخلص هغه سړى دي چي عمل محض دالله ﷻ دپاره کوي او دا خبره نه خوښوي چي خلګ دي په دي عمل دده صفت وکړي

پنځم پاره ختمه سوه

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ

تفسیر

معارف القرآن

په قندهاري پښتو کی

(تالیف)

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع رحمه الله

پښتو ترجمه کوونکي (ابو صدیق احمد مولوی نصیر احمد حقانی)

تصحیح او سمون مولوی نصیر احمد حقانی، او مولوی آمین الله (حقانی)

دکمپوز او ترجمې چارې الدین العلم کمپوزنگ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵۶)

پاره (۲)

خپرونکي

مکتبه حنفیه

فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)

کانسي روډ حاجي غیبي چوک کوټه

چاپ ځای لاهور **تفسیر معارف القرآن د نصیراحمد احمدي لخوا سکین او pdf سو. د دعا په هیله احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹**

مضمون	فهرست تفسیر معارف القرآن	مخ

اللهم اختم لنا بالخیر والسعادة والبشارة والایمان

لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوْٓءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظُلِمَ ؕ وَ

الله ﷻ نه خوښوي ځه بده خبره ښکاره کول مګر په چاچي ظلم سوی وي

كَانَ اللّٰهُ سَمِيْعًا عَلِيْمًا ﴿١٤٨﴾ اِنْ تُبْدُوْا خَيْرًا اَوْ تُخْفُوْهُ اَوْ

او الله ﷻ اوریدونکی پوه دی ، که تاسي ښکاره کوئ نیکي او که پټه یې کوئ

تَعْفُوْا عَنْ سُوْٓءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيْرًا ﴿١٤٩﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ

یامعاف کوئ بدي نو الله ﷻ هم معاف کوونکی لوی قدرت والادی ، کوم خلق چي

يَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَيُرِيْدُوْنَ اَنْ يُّفَرِّقُوْا بَيْنَ اللّٰهِ وَ

منکر دی دالله ﷻ او دهغه درسولانو ځخه او غواړي چي فرق وکړي په الله اودهغه په

رُسُلِهٖ وَيَقُوْلُوْنَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَّنَكْفُرُ بِبَعْضٍ ۙ وَّيُرِيْدُوْنَ

رسولانو کي او وایي چي مونږ منو ځیني او نه منو ځیني او غواړي

اَنْ يَّتَّخِذُوْا بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيْلًا ﴿١٥٠﴾ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ

چي را وباسي په دې مینځ کي یوه لاره ، دا خلق دی اصل کافران

حَقًّا ۚ وَاَعْتَدْنَا لِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابًا مُّهِيْنًا ﴿١٥١﴾ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ

اومونږ تیار کړی دی کافرانو دپاره دذلت عذاب ، اوکوم خلق چي ایمان راوړي په الله

وَرُسُلِهٖ وَلَمْ يُفَرِّقُوْا بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْهُمْ اُولٰٓئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيْهِمْ

او دهغه په رسولانو او جلا نه کړي په دوی کي یو تن دوی ته به ژر ورکړي

اُجُوْرَهُمْ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿١٥٢﴾ ع

د دوی ثواب او دی الله ﷻ بخښونکی مهربانه .

لنډتفسیر: الله ﷻ بده خبره پرڅرګنده بانډی راوړل (دهیچا دپاره) نه خوښوي بغیر دمظلوم (چي دخپلو ظلمونو په باره کي څه ګیله یاشکایت کوي نوداګناه نه ده) او الله ﷻ (دمظلوم دخبری) ښه اوریدونکی دی

(او دظالم دظلم حالت) ښه پیژني (په دې کې اشاره ده، دې خبرې ته چې مظلوم ته هم دواقعي څخه خلاف دځه ویلو اجازه نشته او هرځومره داشکایت که جائز خو دې لیکن) که نیك کارښکاره کوې یا یې په پټه کوې (چې معاف کول هم په کې راغله) یا (خاص کر دیوچا) بوه بدې معاف کړې نو (زیاته بهتره ده ځکه چې) الله ﷻ (هم) لوی معاف کوونکې دې (سره ددې چې) پوره قدرت والا دې (چې دخپلو مجرمانو څخه په هرډول بدله اخیستې سي لیکن بیاهم اکثره معافي کوې نوکه تاسې داسې وکړې نواول خو دخدای دخویونو تابعداري ده او بیابه دالله ﷻ دطرفه ستاسې سره هم دداسې معامله کیدو اُمیدوی) کوم خلگ چې کفرکوي دالله ﷻ سره (کوم چې د دوې دعقیدې اوقول څخه کوم چې مخ ته راځي په ښکاره دول سره لازمیږي) او (کفرکوي) دهغه دررسولانو سره (یعنې دځینوسره ښکاره ځکه چې دحضرت عیسی ﷺ اود حضور ﷺ دنبوت څخه ښکاره منکر وه او دټولوسره لازمًا لکه چې مخ ته راځي) اوداسې غواړي چې دالله ﷻ او دهغه دررسولانو په مینځ کې (په اعتبار دایمان راوړلوسره) فرق وکړي (اوخپله داعقیده په ژبه سره هم) وایې چې مونږ (په پیغمبرانو ﷺ کې) په ځینو خو ایمان راوړو او دځینو څخه منکر یو (په دې قول اوپه دې عقیده باندې هم دالله ﷻ سره کفرلازم سو او هم دټولو رسولانو ﷺ سره، ځکه چې الله ﷻ اوهر یوه رسول ﷺ ټولو رسولانو ﷺ ته رسول ویلې دې، نوکله چې دځینو څخه انکاروسو نودالله ﷻ او دپاته رسولانو ﷺ وینا دروا غجنه کړل سوه او دادتصدیق اوایمان څخه خلاف ده) اوداغواړي چې په مینځ مینځ کې یوه لاره جوړه کړي (چې نه په ټولو ایمان وي لکه مسلمانان چې یې پرټولو باندې لري، اونه دټولو څخه انکار وي، لکه مشرکان چې یې کوي نو) داسې خلگ یقینًا کافران دي (ځکه چې په ځینو باندې کفر هم کفر دې، او دایمان او دکفر په مینځ کې کومه واسطه نشته نو چې په ټولوایمان نه سو نو کفر سو) اودکافرانو دپاره مونږ سپکونکې سزاتیاره کړې ده (هغه به د دوې دپاره هم وي) اوکوم خلگ چې په الله ﷻ باندې ایمان لري اودهغه ﷻ په ټولو رسولانو ﷺ باندې هم اوپه دوې کې په هیڅا کې (دایمان راوړو په اعتبار سره) فرق نه کوي دې خلگوته به الله ﷻ خامخا د دوې ثواب ورکړي او (کله چې) الله ﷻ لوی بخښنې والا دې (نو په دې وجه کوم گناهونه چې دایمان راوړلو څخه مخکې سوې دې ټول به معاف کړي اوکله چې هغه) لوی رحمت والا دې (په دې وجه دایمان په برکت سره به ددوې نیکئ دوچنده کړي ښه ثواب به ورکړي)

معلومات اومسئلي: په دې آیتونو کې په اولنې آیت او دوهم آیت کې ددنیاڅخه دظلم اوزورختمولو یو قانون دې، لیکن دعامي دنیا دقوانینو په شان نه دې چې حیثیت یې یوازې امیرانه وي، بلکه درغبت پیدا کولو اوبیرولو په اندازکې یوقانون دې چې په دې کې یې یوه طرف ته ددې اجازت ورکړی دې، چې په کوم سړي څوك ظلم وکړي نو مظلوم ددغه ظلم شکایت یایوه عدالت ته رجوع کولې سي چې دا عین عدل او دانصاف تقاضاده او دجُرمونو بندولو یوه ذریعه ده، لیکن دسورة نحل په آیت کې ددې سره یو قید هم ذکر دی، وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا۟ بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُم بِهِۦ وَلَئِن صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِّلصَّٰبِرِينَ یعنې که یو سړي په تاسې ظلم وکړي نوتاسې هم دده څخه دظلم بدله اخیستې سي مگرشرط دادې چې څومره ظلم اوزیاتی

هغه کړې وي ، په بدله کې ترهغه زياتي ونه سي که نه نوتاسي به ظالمان سي ، ددې حاصل دا دی چې دظلم په بدله کې دظلم اجازت نسته بلکه دظلم بدله به په انصاف سره اخيستل کيږي . ددې سره دا هم ښوونه ده چې بدله اخيستل که څه هم چې جائز دي مګر صبر اومعافي کول بهتره دي .
او دذکر سوي آيت څخه دامعلومه سوه چې په چاباندې چاظلم کړې وي که هغه دظلم شکايت او بيان خلګو ته کوي نو دا په غيبت او په حراموکې نه دې دا خل ، ځکه چې ده په خپله مظلوم ته دشکايت کولو موقع ورکړې ده ، مقصد دا دی چې قرآنکريم يوه طرف ته مظلوم ته دظلم دبرابر بدلې اخيستلو اجازت ورکی ، او بل طرف ته يې دښو اخلاقو تعليم ، عفوې درګذر او ددې په مقابله کې يې ورته دآخرت لويه فائده وراندې کړه ، مظلوم يې دې ته تيارکی چې دی په دې خپل جائزحق کې دقرباني څخه کاروا خلي، دظلم بدله اخيستل پريږدي ارشادفرمايي .
إِن تُبْدُوا خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا عَن سُوءٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا : يعنې که تاسي څه نيکي په ښکاره کوي ياپه پټه يې کوي ياڅه ظلم اوبدي معاف کوي نودابهتره ده ځکه چې الله ﷻ ډيرمعاف کوونکی اولوی قدرت والادی په دې آيت کې اصلي مقصد خو دظلم دمعاف کولو په اړونددې ليکن ددې سره يې دښکاره اوپټې نيکی ذکر هم وکی ، دې طرف ته يې اشاره وکړه چې دا عفوه اوبخښنه يوه لويه نيکي ده څوک چې دا اختيار کړي ، نو دالله ﷻ دعفوې او رحمت لائق به سي .
دآيت په آخرکې يې ، فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا وفرمايل او دايې وښوول چې الله جلّ شانه قادر مطلق دی ، چاته چې غواړي سزا ورکولی سي ، خو ددې باوجود ډيرمعاف کوونکی دی نو انسان چې قدرت اواختياريې هيڅ هم نسته که بدله اخيستل هم وغواړي نوډيره ممکنه ده چې قدرت يې په ونه رسيږي نوپه دې وجه ده ته خو عفوه اوبخښنه نوره هم زياته مناسبه ده .
دې دظلم ليرې کولو اومعاشرې جوړولو قرآني أصولو اوتربيتي اندازچې يوه طرف ته يې دبرابربدل اخيستلو حق ورکی ، دعدل اوانصاف يو ډيربهتره قانون يې جوړکی، بل طرف ته يې مظلوم ته دښو اخلاقو تعليم ورکی اوعفوې اوبخښنې ته يې تيارکی ، چې ددې لازمي نتيجه هغه ده کومه چې قرآن کريم په بل ځای کې داسي ارشاد فرمايلی ده ، إِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ يعنې دکوم سړي اوستاپه مينځ کې چې دښمني وه په داسي ډول عمل کولو سره به هغه ستا مخلص دوست جوړسي .
په عدالتي فيصله اوظلم په بدله اخيستو سره دظلم بنديز خامخا راتلی سي ، ليکن د دواړو فريقو په زړونو کې يو داسي هميشه پاته کيدونکی تاثير کوي چې په راتلونکي وخت کې بيا هم دجګړو ذريعه جوړيدی سي اودا اخلاقي درس کوم چې قرآن کريم ورکی ، ددې په نتيجه کې ډيرې زوړې اوپخوانې دښمني په دوستي سره بدلې سي .
په دريم ، څلورم اوپنځم آيت کې قرآن کريم دا ښکاره فيصله ورکړې ده چې کوم سړی الله ﷻ مني ، ليکن دهغه په رسولانو ايمان نه راوړي ياځيني رسولان مني اوځيني نه مني دغه دالله ﷻ په نزد مؤمن نه دی ، بلکه ښکاره کافر دی ، چې په آخرت کې دده دخلاصي هيڅ لار نسته .

﴿ دنجات دار او مدار په اسلام دی په مخالف مذهب کي نجات نه سي کيدی ﴾

دقرآن حکیم دی ښکاره فیصلی دهغه خلکو بی لاری اوکوږوالی په ښه ډول سره ښکاره کړی دی چی دنورو مذهبونو دخلکوسره درواداری دپاره خپل مذهب اومذهبی عقیدی په ډالی اوتحفه کی پیش کول غواړی، اودقرآن اوسنّت دښکاره فیصلو خلاف دنورو مذهبونو خلکوته دا ښوول غواړی چی د مسلمانانوپه نزد نجات (خلاصون) یوازی په اسلام پوری پیوست نه دی، یهودی پرخپل مذهب اوعیسایی پرخپل مذهب باندی په پاته کیدوکی هم نجات پیدا کولای سی، حال دادی چی دغه خلک دټولو رسولانو څخه یالږ ترلږه دځینو رسولانو څخه مُنکردی، چی ددوی دکافرکیدو اودوږخی کیدو دی آیت اعلان کړی دی.

په دی کی هیڅ شك نسته چی اسلام دغیرمسلمو سره دعدل، انصاف، همدردئ، خیرخواهی احسان او روا داری په معامله کی خپل مثال نه لری، لیکن احسان اوسلوك خپل حقونه اوخپل ملکیّت وی، مذهبی اصول اوعقیدی زمونږ ملکیّت نه دی چی مونږ یی چاته په تحفه کی وړاندی کړو اسلام لکه څنګه چی دغیر مسلموسره درواداری اوښه سلوك په معامله کی انتهایی سخی، فیاض دی، دغه ډول دی دخپلو سرحدونو په حفاظت کی ډیر احتیاط کوونکی اوسخت هم دی، دی دغیر مسلموسره دهمدردی، خیرخواهی اودډیری رواداری سره سره دکفر اودکفر درسمونوڅخه په ښه ډول سره دبیزاره کیدو اعلان هم کوی، مسلمانان دغیرمسلمو څخه جلا یوقوم مقرروی اوددوی دقومی نښانو (شعآئرو) په ښه ډول حفاظت هم کوی، دی دعبادت په ډول دمسلمانانو معاشرتی ژوندهم ترنورو لوړ ساتل غواړی چی ددی بی شمیره مثالونه په قرآن اوسنّت کی موجوددی، که داسلام اوقرآن داعقیده وای چی نجات (خلاصی) په هرملّت اومذهب کی کیدی سی نوده ته بیاداسلام دمذهب پرتبلیغ باندی ددومره زور ورکولو څه حق نه وو اوددی دپاره به دادومره بی دریغه کوشش کول غلط اود عقل څخه خلاف وو، بلکه په دی صورت کی خوبه خپله د نبی کریم ﷺ راليږل او دقرآن کریم نازلول معاذ الله فضول اوبی کاره به وی، او دنبی کریم ﷺ اوخلفآءِ راشدینو رضی الله عنهم ټول جهاد خو ټول بی مطلبه اودملك دنیولو خواهش ثابتیږی.

په دی معامله کی ځینی خلك دسورةِ بقری په آیت ۶۲ باندی خطا وزی، په هغه کی ارشاد دی.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَىٰ وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ یعنی (هغه خلك چی ایمان راوړی او هغه خلك چی یهودیان دی اونصارٰی اوصآئبین دی په دوی کی هم څوك چی په الله ﷻ اوپه ورځ دآخرت ایمان راوړی اونیك عمل وکړی نو د دوی اجر د دوی دربّ سره محفوظ دی، نه په دوی څه بیره بسته او نه به دوی غمجن وی)

په دی آیت کی یی دایمانونو دپوره تفصیل بیانولو په ځای یوازی په ایمان بالله یعنی په الله ﷻ باندی ایمان راوړل اوپه ورځ دآخرت باندی بس والی کړي دی، نوکوم خلك چی یوازی دقرآن دنیمګړی مطالعی څخه ځان پوه کول غواړی، نوهغوی یوازی دغه وپیژنی چی بس پر الله ﷻ اوپرقیامت باندی ایمان درلودل دنجات دپاره کافی دی، پررسولانو باندی ایمان درلودل دنجات دپاره شرط نه دی اوپه

دی ځان پوه نه کړی چی دقرآن په اصطلاح کی په الله ﷻ باندی هغه ایمان معتبردی کوم چی په رسول ﷺ باندی دایمان سره وی او که داسی نه وی نو یوازی دخدای دیووالی اوسته والی اقرارخوشیطان هم کوی قرآن کریم په خپله دا حقیقت په دی الفاظوکی واضح کړی دی .

فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنتُم بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوا وَّإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ : یعنی د دوی ایمان به هغه وخت معتبر وی کله چی دوی دعامو مسلمانانوپه شان ایمان اختیار کړی په کوم کی چی دایمان بالله سره ایمان بالرّسول لازم دی که داسی نه وی نوبیاپوه سئ چی دا خلګ ډلی ډلی او اختلاف پیدا کیدل غواړی، نوالله ﷻ ستا دطرفه څخه دوی لره کافی دی او هغه ډیر اوریدونکی اوپوهیدونکی دی .

او په ذکرسوی آیت کی یی خوتردی هم زیاته په وضاحت سره ښوولی ده چی کوم سړی دالله ﷻ دیوه رسول څخه هم منکر سو ، هغه ښکاره کافردی اودده دپاره دجهنّم عذاب دی، ایمان په الله ﷻ هغه معتبر دی کوم چی دایمان بالرّسول سره وی ، ددی څخه بغیر دی ته په الله ﷻ باندی ایمان ویل هم صحیح نه دی .

په آخری آیت کی یی بیاپه ایجابی ډول سره فرمایلی دی چی دآخرت نجات دهغو خلګو حصه ده کوم چی دالله ﷻ سره دده په ټولو رسولانو علیهم السلام باندی هم ایمان لری په دی وجه نبی کریم ﷺ فرمایلی دی .

انّ القرآنَ یُفَسِّرُ بَعْضُهُ بَعْضًا : یعنی دقرآن شریف یوه حصه دبلی حصی تفسیر او تشریح کوی ، ځکه نو دقرآنی تفسیر خلاف بل ډول تفسیر دځانه کول دهیچادپاره هم جائزنه دی .

يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَن تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَىٰ أَكْبَرَ

درخواست کوی تاته اهل کتاب چی ته په دوی نازل کړی لیکل سوی کتاب دآسمان څخه نو غوښتی وو دوی دموسیٰ علیه السلام څخه ددی څخه هم لوی شی ،

مِن ذَٰلِكَ فَقَالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ

ویی ویل مونږ ته وښیی الله بالکل مخامخ نو را ولویدی په دوی باندی تندر د دوی دګناه په وجه

ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِن بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا عَن

بیا جوړ کړو دوی کلیکی د ډیرو نښانو راتلو څخه وروسته بیا مونږ دغه

ذَٰلِكَ وَآتَيْنَا مُوسَىٰ سُلْطَانًا مُّبِينًا ﴿١٥٣﴾ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ

هم معاف کړه ، او ورکړه مونږ موسیٰ ته غلبه ښکاره ، اومونږ لوړکی په دوی باندی غر

بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ

داقرار اخیستو دپاره او مونږ وویل داخل سی دروازی ته سجده کوونکی اومونږ وویل چی

لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مِّيْثَاقًا غَلِيْظًا ﴿١٥٤﴾

زياتوب مه کوی دخالی په ورځ کې او مونږ د دوی څخه واخستی قول مضبوط

دآیتونوتړون: په تیرو آیتونوکی دیهودو دبدوعقیدو دذکر کولو سره د دوی بدوالی ذکر وو، په دی آیتونو کی هم د دوی دنورو خرابو حرکتونو یواوږد فهرست او د دوی په دی قباحتونو باندی د دوی دعذاب او سزا ذکر دی او داسلسله ترلیری پوری تللی ده.

لنډتفسیر: (ای محمده ﷺ) تاته اهلِ کتاب (یهود) دادرخواست کوی چی ته ﷺ دوی ته یو خاص لیکلی کتاب دآسمان څخه راوغواړه نو (ته ﷺ ددی خلګو داعیب مه ګڼه ځکه چی دافرقه داسی عنادګره ده چی دوی (یعنی ددی فرقی کم خلګ چی دحضرت موسیٰ ؑ په وخت کی موجود وه، دوی) موسیٰ ؑ ته تردی هم دلویی خبری درخواست کړی وو او داسی یی ویلی وه چی مونږته الله ﷻ په ډاګه (بی حجابه) راوښیه چی په دوی ددی بی شرمه خبروپه وجه برېښنا اوتالانده راولویده بیا (تردی زیات د دوی داحرکت سوی دی چی) دوی ګیلګی (دعبادت دپاره) ونیوی وروسته تردی چی ډیر دلیلونه (دحق اوباطل دفرق دپاره) دوی ته رسیدلی وه (مراد ددی دلیلونو څخه معجزی دی دحضرت موسیٰ ؑ چی په دی کی دفرعون غرقیدل ډیروپه سترګو سره لیدلی وه) بیا مونږدوی ته معافی وکړه اوحضرت موسیٰ ؑ ته مونږلوی رُعب ورکړی وو (ددی رعب اوزمونږ دمعافی اومهربانیو په کیدو باندی ددی خلګو داحال وو چی نه دمهربانیو تاثیر په کیدی اونه درعب) اومونږ ددی خلګو څخه (په تورات باندی دعمل کولو) قول اواقرار اخیستودپاره کوه طور راپورته کړی اوپردوی باندی مو (برابر) څوړند کړی وواومونږ هغوی ته داحکم ورکړی وو چی په دروازه کی په عاجزی سره دا خلیږی اومونږ هغوی ته داحکم ورکړی ووچی دشنبی ورځی په باره کی (چی کوم حکم تاسی ته رسیدلی دی چی په دی کی ښکارمه کوئ، په دی کی دشرع ترحد) زیاتئ مه کوئ او (ددی څخه علاوه نورهم) مونږ ددوی څخه قول اواقرار ډیرسخت واخیستی (چی بیان یی په ، وَاِذْ اَخَذْنَا مِیْثَاقَ بَنِیْٓ اِسْرَآءِیْلَ کی ذکردی لیکن دی خلګوسره ددومره اهتمامه بیاخپلی وعدی ماتی کړی)

معلومات او مسئلی: دیهودو څه سرداران دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سول او مطالبه یی ورڅخه وکړه چی لکه څنګه چی په موسیٰ ؑ لیکل سوی کتاب دآسمان څخه نازل سوی وو، دغه ډول یوکتاب ته هم دآسمان څخه راوړه نومونږ به ایمان راوړو، ددوی دا مطالبه ددی دپاره نه وه چی دوی په زړه سره ایمان راوړل غوښتل اودا ددوی یوشرط وو، بلکه دضد او عنادپه وجه به یی څهٔ ناڅه عُذر پیش کوئ، الله ﷻ دا آیت نازل کی او نبی کریم ﷺ یی داصلی حقیقت څخه خبرکی اوتسلی یی ورلره ورکړه چی په حقیقت کی داقوم داسی دی چی دالله ﷻ رسولان آزاروی اودالله ﷻ خلاف دبغاوت کولودپاره ترلویو لالوی حرکتونه هم کوی، ددوی پلرونو اونیکونو دحضرت موسیٰ ؑ څخه تردی دلوی خبری مطالبه کړی وه چی مونږ ته الله ﷻ په ډاګه راوښیه د دوی پردی بی ادبی دآسمان څخه برېښنا راغله اودوی یی

هلاك كړل، بیادتوحید اودخدای پاک ﷻ دبی شریکوالی دښکاره دلیلونو راتلو اوپه دی تر پوهیدو وروسته هم دوی دحقیقی خالق پرځای ګیلګلی معبود جوړکی، لیکن ددی ټولو خبرو باوجود مونږ دعفوی اودرګذر څخه کار واخیستی، که نه نوموقع خودوه چی هم پر دغه ځای مونږ دوی ختم کړی وای اوخپل پیغمبر حضرت موسیٰ ﷺ ته مونږ غلبه ورکړه.

یوه موقع داسی هم راغلی وه چی دی خلګو دتورات دشریعت منلو څخه صفا انکار کړی وو نومونږ کوه طور پورته کړی اوپردوی مو لوړ ونیوی چی داشریعت به لازماً منی که نه نوتر غره لاندی به چُختانړ سئ، مونږ دوی ته داهم وویل چی کله دایلیآء دښار دروازی ته داخلیږئ نودیرپه عاجزی سره دالله ﷻ دفرمانبرداری په شکل کی سرونه کښته کوئ او ننوزی اوداهم مونږدوی ویلی وه چی دشنبی په ورځ دماهیانو(کبانو) ښکارمه کوئ دا زمونږ حکم دی، ددی څخه مخ مه اړوئ، اودغه ډول مونږددوی څخه مضبوطه وعده اخیستی وه لیکن وسوه داسی چی دوی دیوه یوه حکم خلاف ورزی وکړه اوزمونږ وعده یی ماته کړه نومونږپه دُنیاکی هم دوی ذلیل کړل اوپه آخرت کی به هم ډیره بیکاره سزا زغمی.

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِّيْثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِمْ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَ قَتْلِهِمُ الْاَنْۢبِيَآءَ

دوی ته چی کومه سزا ورکول سوه دا د دوی په وعده ماتولو او په منکریدو دالله ﷻ دآیتونو څخه اوپه قتلولو

بِغَيْرِ حَقٍّ وَّقَوْلِهِمْ قُلُوْبُنَا غُلْفٌ ؕ بَلْ طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ

دپیغمبرانو په ناحقه او په دی ویناچی زمونږ په زړونو پرده ده نو دا نه ده بلکه الله مهر وهلی دی په په زړونو

فَلَا يُؤْمِنُوْنَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿۱۵۵﴾ وَّبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلٰى مَرْيَمَ بُهْتَانًا

د دوی دکفر په سبب نوایمان نه راوړی مګر لږ، او د دوی په کفر او په مریم باندی دلوی بهتان

عَظِيْمًا ﴿۱۵۶﴾ وَّقَوْلِهِمْ اِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيْحَ عِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُوْلَ

ترلو په وجه، او د دوی په دی وینا چی مونږ قتل کړو میسح عیسیٰ ﷺ دمریم زوی چی رسول وو

اللّٰهِ ۚ وَمَا قَتَلُوْهُ وَمَا صَلَبُوْهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ ؕ وَاِنَّ

دالله، او نه دوی هغه قتل کړی دی او نه یی په سولئ کړی دی لیکن دهغه په شکل جوړ سو دوی ته، او

الَّذِيْنَ اخْتَلَفُوْا فِيْهِ لَفِيْ شَكٍّ مِّنْهُ ؕ مَا لَهُمْ بِهٖ مِنْ عِلْمٍ

کوم خلق چی په دی کی مختلفی خبری کوی، دغه خلق دلته په شبهه کی لویدلی دی نسته دوی لره په دی هیڅ خبر

إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ ۚ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٧﴾ بَلْ رَّفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ

صرف اټکل چلوی او دی یې په یقین سره نه دی قتل کړی ، بلکه لوړ کړی الله خپل طرف ته

وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾ وَإِن مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا

او الله دی زبردست حکمت والا ، او نه وه هیڅوک د اهل کتابو

لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ ۖ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾

نو په عیسیٰ علیه السلام به یقین راوړی دده دمرګ څخه مخکې او دقیامت په ورځ به وی په دوی باندی شاهد

دآیتونوترون: په تیرو آیتونوکی هم دیهودو دشرارتونو ذکر وو ، اوددی شرارتونو په وجه په دوی دلعن طعن اوسزابیان وو ، په دی آیتونوکی هم دیهودو دځینو جرمونو تفصیل ذکر دی ، په دی باره کی یی دحضرت عیسیٰ علیه السلام په اړوند د دوی دباطل خیال ردوکی اوداخبره یی واضحه کړه چی حضرت عیسیٰ علیه السلام الله ﷻ د دوی دظلم اوزیاتی څخه وساتی ، ژوندی یی آسمان ته پورته کړی دی ، دا خلګ چی کوم دعوه کوی چی مونږ عیسیٰ علیه السلام قتل کړی دی اوپه دار کړی مودی داسراسر درواغ ده ، کوم سړی چی دوی قتل کړی وو ، هغه عیسیٰ علیه السلام نه وو ، بلکه دده په شکل یوبل سړی ووچی دوی قتل کی نو یی وګڼل چی مونږ عیسیٰ علیه السلام قتل کی .

لنډتفسیر : نومونږ (ددی حرکتونو په وجه سره) په سزا (دلعنت ، غضب ، ذلّت ، مسخ اونورو) کی اخته کړ (یعنی) د دوی دوعدی ماتولو په وجه سره اوددوی دکفر (اوانکار) په وجه دالله ﷻ دحکمونوسره اوددوی دقتل کولوپه وجه دپیغمبرانو (علیهم السلام) کوم چی د دوی په نزدهم ناحق (وو) او د دوی ددی ویناپه وجه سره چی زمونږ زړونه (داسی) محفوظ دی (چی په دی کی دمخالف مذهب یعنی اسلام تاثیرنه کیږی) نومونږپر مذهب باندی پاخه یو ، الله ﷻ په دوی باندی ردفرمایی چی داپوخوالی نه دی بلکه ددوی دکفرپه سبب ددوی پرزړونو باندی الله ﷻ بندلګولی دی (چی حقه خبره وریاندی تاثیرنه کوی) نوپه دوی کی ایمان نسته مګرلږ (او لږڅه ایمان مقبول نه دی نوکافران پاته سول) او (مونږدوی دلعنت اونورو په سزاکی په دی وجه سره اخته کړی دی یعنی) ددوی د (یوخاص) کفرپه وجه سره او (تفصیل ددی دادی چی پرحضرت مریمی علیها السلام باندی ددوی دلوی بهتان تړلوپه وجه سره (چی ددی څخه درواغجن کول دحضرت عیسیٰ علیه السلام هم لازمیږی ځکه چی حضرت عیسیٰ علیه السلام په خپله معجزه سره ددی برآئت هم ښکاره کړی دی) او (دارنګه په ډول دفخر) ددوی ددی ویناپه وجه سره چی مونږ مسیح عیسیٰ علیه السلام زوی دمریمی علیها السلام چی دالله ﷻ رسول دی قتل کی (داویناپه خپله دلیل دی ددښمنی ، اودښمنی دانبیاو علیهم السلام سره کفردی دارنګه په دی کی دعوه ده دقتل ، اوقتل دنبی هم کفردی ، اودعوه دکفرهم کفردی) حال دا دی چی (سربیره پرکفر د دوی دا دعوه په خپله هم غلطه ده ځکه چی) دوی (یعنی یهودو) نه دی (یعنی عیسیٰ علیه السلام

قتل كړی دی اونه یې په دار كړی دی لیكن دوی ته (یعني یهودوته) اشتباه سوې ده اوكوم خلگ (داهلِ كتابو څخه) چې ددې (یعني عیسیٰ ﷺ) په باره كې اختلاف كوي دوی په غلط خیال كې (اخته) دی د دوی سره په دې كوم (صحیح) دلیل (موجود) نسته بغیر ددې څخه چې په اټكلي خبرو عمل كوي اودوی (یعني یهودو) دی (یعني عیسیٰ ﷺ) یقیني خبره ده چې قتل كړی نه دی (دكوم چې دوی دعوه كوي) بلكه دی خدای ﷻ خپل طرف ته (یعني آسمان ته) پورته كړی دی (اویوبل سړی یې دده په شكل كې اوهغه په دارسو اوقتل سو اوداسبب سودیهودو داشتباه اودې اشتباه په اهلِ كتابوكې اختلاف پیداكې) اوالله ﷻ لوی غالب (یعني قدرت والادی) حكمت والادی (چې په خپل حكمت اوقدرت سره یې حضرت عیسیٰ ﷺ وساتی او پورته یې كې اویهودوته دتشبیه په وجه درك هم ونه لگیدی) او(یهودو ته به خپل دروا‌غجنوالی اوانكار دحضرت عیسیٰ ﷺ دنبوت څخه ډیرژر په دنیاكې ښكاره سي چې دوی پرباطله وه ځكه چې دوخت دنازلیدو دآیت څخه راواخله په یوڅه زمانه كې به هم) یو سړی داهلِ كتابوڅخه (یعني دیهودو څخه) پاته نه سي مگردی به دعیسیٰ ﷺ (دنبوت) ترخپل مرگ (یوه ذره) مخكې (كله چې عالم برزخ ورته په نظرراسي) خامخا تصدیق وكړی (كه څه هم چې ددغه وخت تصدیق گټورنه دی لیكن ددوی دباطلوالی دپاره خوكافي دی نوتردی ښه داده چې اوس ایمان راوړی نونفع به ورته وكړی) او (كله چې عالم دنیا اوعالم برزخ دواړه ختم سی یعني) دقیامت په ورځ به هغه (یعني عیسیٰ ﷺ) په دوی (ددی منكرانو په انكار) شاهدی وركړی.

معلومات اومسئلې: دسورة آلِ عمران په آیت : يٰعِيسٰى اِنِّيْ مُتَوَفِّيْكَ وَرَافِعُكَ اِلَيَّ الخ كې الله ﷻ دحضرت عیسیٰ ﷺ ددښمنانو یهودو دارادو دناكامه كولو اوعیسیٰ ﷺ د دوی دلاسونو څخه دساتلوپه سلسله كې پنځه وعدې فرمایلې وې چې تفصیل او مكمّله تشریح یې هلته بیان سویده په دغه وعدوكې یوه وعده داهم وه چې یهودوته به ستادقتل كولو قدرت ورنه كړل سي ، بلكه تابه الله ﷻ خپل طرف ته پورته كړي په دې آیت كې دیهودو دشرارتونو اود دروا‌غو دعووپه بیان كې دالله ﷻ دهغه وعدې تكمیل اودیهودو دمغالطې په تفصیل سره بیان اودیهودو ددې قول مكمل رددې چې دوی حضرت عیسیٰ ﷺ قتل كړی دی په دې آیتونوكې یې داخبره ښكاره كړه چې . وَمَا قَتَلُوْهُ وَمَا صَلَبُوْهُ یعني دوی حضرت عیسیٰ ﷺ نه قتل كړی دی اونه یې په دار كړی دی بلكه داسې صورتِ حال پیښ سوچې معامله یې پر دوی باندې مشتبه كړه .

(یهودو ته اشتباه څنگه ورپیښه سوه ؟)

وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ : ددې آیت په تفسیركې دتفسیر امام حضرت ضحاك رحمه الله فرمایي چې قصه داسې ورپیښه سوه چې كله یهودو دحضرت مسیح ﷺ دقتل اراده وكړه نودده حواریان یوځای ته جمع سول حضرت مسیح ﷺ هم د دوی خواته تشریف راوړی ابلیس دیهودو هغه خلگوته كوم چې دحضرت عیسیٰ ﷺ دقتل دپاره تیار ولاړوه دحضرت عیسیٰ ﷺ پته وروښووله اوځلورو زرو كسانوپردې ځای شاوخوا محاصره واچوله حضرت عیسیٰ ﷺ خپلو حواریانوته وفرمایل چې په تاسې كې كم سړی دی ته تیاردی چې دباندې ووزي اوقتل كړه سي اوبیاپه جنت كې زماسره وي په دوی كې یوه نفرددې غرض دپاره ځان

پیش کی نوده هغه ته خپل قمیص اولنګوټه ورکړه اوبیا په دغه سړی دده مشابهت واچول سو، اوکله چې هغه دباندې ووتی نو یهودو هغه ونیوی او په دارېې کړی اوحضرت عیسٰی ﷺ پورته کړل سو (قرطبی)

په ځینو روایتونوکی دی چې یهودیانو یو سړی طیطلانوس دحضرت عیسٰی ﷺ دقتل دپاره لیږلی وو، حضرت عیسٰی ﷺ خو په ځای کی پیدا نه سو ځکه چې الله ﷻ هغه پورته کړی وو اوکله چې دا سړی دځای څخه راووتی نو دحضرت عیسٰی ﷺ په شکل سوی وو، یهودو دا وګڼل چې دی عیسٰی ﷺ دی او دغه خپل سړی یې بوتلی مړ یې کړی (مظهری)

په دوی کی هریو صورت حال چې وی، ټول په کی ځاییږی، قرآن کریم کوم خاص صورت نه دی ښوولی نو په دی وجه داصلی حال علم خوالله ﷻ ته دی البته د قرآن کریم ددی جملی اودنورو تفسیری روایتونو څخه په شریکه دااندازه خامخا راوزی چې یهود اونصارا په لویه غلطی کی لویدلی وه، اصلی واقعه د دوی څخه پټه پاته سوه او دخپل خپل ګمان اوقیاس مطابق دوی قسم قسم دعوی وکړی او د دوی په خپل مینځ کی اختلافات پیدا سول، دی حقیقت ته قرآن کریم په دی الفاظوکی اشاره کړی ده، وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مَا لَهُم بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا: چې د دوی سره دصحیح علم په بنیاد کومه یقینی خبره نسته، کوموکومو خلګوچې دحضرت مسیح ﷺ په باره کی اختلاف وکی، قسم قسم دعوی یې کړی دی داټولی دشك اوداټکل خبری دی، صحیحه واقعه دا ده چې دوی حضرت مسیح ﷺ یقیناً نه دی قتل کړی، بلکه الله ﷻ هغه خپل طرف ته پورته کی.

په ځینو روایتونوکی داهم دی چې څه خلګ پوه سول نودوی وویل چې داخومونږ خپل سړی قتل کی، ځکه چې داقتل سوی په مخ (قواره، چهره) کی خودحضرت مسیح ﷺ په شان دی لیکن په باقی جسم کی دده په شان نه دی اوداچې که داقتل سوی حضرت مسیح ﷺ دی نو زمونږ سړی څه سو اوکه دازمونږ سړی وی نو حضرت مسیح ﷺ څه سو؟

وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا . الله ﷻ زبردست قدرت اوغلبې والادی ، یهودکه دقتل منصوبی په لکونو جوړی کړی ، لیکن کله چې الله ﷻ دحضرت مسیح ﷺ دحفاظت ذمه اخیستی ده نودهغه دقدرت اوغلبې په وړاندی د دوی دپلانونو څه حیثیت دی ، هغه قدرت والادی که داظاهر بین انسان دحضرت عیسٰی ﷺ دپورته بوتلوپه حقیقت پوه نه سی نو دا دده خپله کمزوری ده ، هغه حکمت والادی دده هر یو کار په حکمت اومصلحت باندی بنآء وی.

په آخرکی یې ددی مضمون دپوره کولو دپاره وفرمایل ، وَإِن مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ داخلګ که څه هم په دی وخت کی دحقیقت په سترګو دکتلو کوشش نه کوی ، دبغض اوحسد په وجه ، او دحضرت عیسٰی ﷺ په باره کی باطل خیالونه لری، اودارنګه دحضرت محمّد ﷺ دنبوت څخه هم انکارکوی لیکن یو وخت داسی راتلونکی دی چې د دوی سترګی به روښانه سی او دغه وخت به د دوی یقین راسی چې دحضرت عیسٰی ﷺ او حضرت محمّد ﷺ په اړوند چې زمونږ کوم خیال وو هغه ټول باطل وه.

ددی آیت یو تفسیر خوهغه دی کوم چې په لنډتفسیرکی تیرسوی دی چې د مَوْتِهِ ضمیر اهل کتابو ته

راجع کړه سي اودآیت مطلب په دي صورت کي دادي چي دایهودبه ترخپل مرګ لړ مخکي کله چي دعالم برزخ ننباني ووینی نودعیسیٰ ﷺ په نبوت به ایمان راوړي که څه هم چي ددغه وخت ایمان به دوی ته څه نفع نه ورکوی، لکه څنګه چي فرعون ته دده ایمان دغرقیدو په وخت کي څه فآئده نه وه ورکړې.

دوهم تفسیرکوم چي داصحابو ؓ اوتابعینو ؒ یولوی جماعت اختیارکړی دی اودصحیح حدیث څخه هم ددي تایید کیږي دا دی چي د(موته) ضمیر حضرت مسیح ﷺ ته راجع دی اود آیت مطلب دادی چي دااهلِ کتاب که څه هم چي داوخت په حضرت عیسیٰ ﷺ باندي ایمان نه راوړي ، یهودیان خودي نبي هم نه مني ، بلکه العیاذ بالله مفتري اوکاذب ورته وایي او نصارا که څه هم په ده دایمان راوړلو دعوه کوي، لیکن ځیني په دوی کي دخپل جهالت په وجه دي حدته رسیدلي دي چي دیهودوپه شان دحضرت عیسیٰ ﷺ په قتل کیدو اوپه دار کیدو قآئل دي اوځیني په عقیده کي دومره اندازي ته رسیدلي دي چي دی یې خدای او دخدای زوی وګڼي ، دقرآن کریم په دي آیت کي یې دا ښوولې ده چي دا خلګ که څه هم چي داوخت دحضرت عیسیٰ ﷺ په نبوت صحیح ایمان نه لري لیکن کله چي قیامت ته نژدي مخکي ته بیاراکښته سي نوداټول اهلِ کتاب به پرده صحیح ایمان راوړي، نصاراخوبه ټوله په صحیح عقیده سره ایمان راوړي اوپه یهودوکي چي څوك مخالفت وکي قتل به کړه سي اوپاته به مسلمانان سي، دغه وخت به کفردخپلو ټولو قسمونوسره ددنیا څخه فناکړه سي اوپه دي دنیابه یوازي داسلام حکمراني راسي.

دحضرت ابوهریرة ؓ څخه یو روایت نقل دی چي.

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ؓ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ اَنَّهُ قَالَ لَيَنْزِلَنَّ ابْنُ مَرْيَمَ حَكَمًا عَدْلاً فَلَيَقْتُلَنَّ الدَّجَّالَ وَلَيَقْتُلَنَّ الْخِنْزِيْرَ وَلَيَكْسِرَنَّ الصَّلِيْبَ وَتَكُوْنَ السَّجْدَةُ وَاحِدَةً لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ، ثُمَّ قَالَ اَبُوْ هُرَيْرَةَ ؓ وَاقْرَءُوْا اِنْ شِئْتُمْ : وَاِنْ مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ اِلاَّ لَيُؤْمِنَنَّ بِهٖ قَبْلَ مَوْتِهٖ قَالَ اَبُوْ هُرَيْرَةَ ؓ قَبْلَ مَوْتِ عِيْسٰى ، يُعِيْدُهَا ثَلٰثَ مَرَّاتٍ (قرطبي)

دحضرت ابوهریرة ؓ څخه روایت دی چي نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چي عیسیٰ ابن مریم ﷺ به دیوه عادل حکمران اوباچا په صورت کي خامخا راکښته سي، هغه به دجّال اوخنزیر قتل کړي، صلیب به مات کړي اودغه وخت به عبادت یوازي دپروردګارِ عالم وي، تردي وروسته ابوهریرة ؓ وفرمایل ، که تاسي غواړی نود قرآن کریم دا آیت هم ووایاست چي په دي کي ددي حقیقت ذکرسوی دی چي داهلِ کتابو څخه به یو هم پاته نه سي مګر دا چي دی به په ده باندي ترمرګ مخکي ایمان راوړي ، ده وفرمایل چي دعیسیٰ ﷺ ترمرګ مخکي اودا الفاظ یې دری واره وفرمایل.

دذکر سوی آیت دا تفسیر دیوی لویی مرتبی دصحابي حضرت ابوهریرة ؓ څخه په صحیح روایت سره ثابت دی چي په دي کي دقبل موته څخه مراد قَبْل موتِ عیسیٰ ﷺ مقرر سوی دی چي دآیت معنی یې واضحه کړې ده چي دا آیت قیامت ته نژدي دحضرت عیسیٰ ﷺ دراکښته کیدو په اړونددی ، ددي تفسیر په بناء باندي دا آیت ناطق دی چي حضرت عیسیٰ ﷺ لاتر اوسه وفات سوی نه دی ، بلکه قیامت ته نژدي کله چي دی دآسمان څخه راکښته سي اودده دنزول سره چي دالله ﷻ کوم حکمتونه تړلي دي هغه پوره سي نو بیابه دغه وخت په دي مځکه دي وفات کیږي.

ددی تایید دسورة زخرف ددی آیت څخه هم کیږی ، وَاِنَّهٗ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُوْنِ یعنی حضرت عیسیٰ ﷺ دقیامت یوه نښانه ده نوته دقیامت په راتلوکی شك مه کوه اوزما خبره ومنه ، دتفسیر لیکونکو یوه لویه ډله په دی ځای کی لیکی چی د اِنَّهٗ ضمیرحضرت عیسیٰ ﷺ ته راجع دی اومعنی یی دا ده چی حضرت عیسیٰ ﷺ دقیامت یوه نښانه ده، ددی څخه معلومه سوه چی په دی آیت کی دحضرت مسیح ﷺ دراکښته کیدو خبر ورکړل سوی دی چی دی به قیامت ته نژدی راکښته کیږی اودده راتلل به دقیامت دنښانو څخه وی .

په دی آیت کی یوبل قرآئت (لَعَلَمٌ) هم نقل دی، چی ددی څخه دامعنی زیاته واضحه کیږی، ځکه چی عَلَمْ په زور دلام سره په معنی دنښانی دی ، دحضرت عبدالله ابن عباس ﷺ تفسیر هم ددی تایید کوی ، عَنْ اِبْنِ عَبَّاسٍ رَضِیَ اللهُ عَنْهُ فِیْ قَوْلِهٖ تَعَالٰی وَاِنَّهٗ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ ، قَالَ خُرُوْجِ عِیْسٰی ﷺ قَبْلَ یَوْمِ الْقِیٰمَةِ یعنی دحضرت ابن عباس ﷺ څخه دآیت ، وَاِنَّهٗ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ په باره کی نقل دی چی ددی څخه حضرت عیسیٰ ﷺ مراد دی چی ترقیامت مخکی به تشریف راوړی (ابن کثیر رحمه الله)

لنډه داده چی دذکرسوی آیت قَبْلَ مَوْتِهٖ سره دحضرت ابوهریرة ﷺ دصحیح حدیث تفسیر شامل کړل سی نو ددی څخه په ښکاره ډول سره دحضرت عیسیٰ ﷺ ژوندی پاته کیدل اوبیا قیامت ته نژدی راکښته کیدل اوپر یهودو مکمله غلبه حاصلول ثابتیږی، دغه ډول دآیت: اِنَّهٗ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ څخه دابن عباس ﷺ دتفسیر په مطابق هم دا مضمون یقینی کیږی .

دتفسیر امام ابن کثیر رحمه الله دآیت ، وَاِنَّهٗ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ په تفسیرکی لیکی ، وَقَدْ تَوَاتَرَتِ الْاَحَادِیْثُ عَنْ رَسُوْلِ اللهِ ﷺ اَنَّهٗ اَخْبَرَ بِنُزُوْلِ عِیْسٰی ﷺ قَبْلَ یَوْمِ الْقِیٰمَةِ اِمَامًا عَادِلًا یعنی دنبی کریم ﷺ احادیث په دی باره کی متواتردی چی ده ﷺ ترقیامت مخکی دعیسیٰ ﷺ دنیاته دراکښته کیدو خبر ورکړی دی (ابن کثیر رحمه الله) دامتواتر روایتونه زمونږ اُستاد حجة الاسلام حضرت مولانا محمد انور شاه الکشمیری رحمه الله جمع کړی دی چی شمیریی ترسلو زیات دی، دحضرت اُستاذ رحمه الله په حکم باندی دی عاجزه بنده (مولانا مفتی محمد شفیع رحمه الله) دغه مجموعه په عربی ژبه کی مرتب کړه، حضرت رحمه الله ددی نوم اَلتَّصْرِیْحُ بِمَا تَوَاتَرَ فِیْ نُزُوْلِ الْمَسِیْحِ منتخب کړی دی چی په هم هغه وخت کی چاپ سوی وه اودا وخت دحلب (شام) یولوی عالم علامه عبد الفتّاح ابوغدّة د زیاتی شرحی اوحاشیی سره په بیروت کی په اعلیٰ کتابت چاپ کړی ده .

(په آخره زمانه کي دعیسي ﷺ دراکښته کیدو عقیده قطعي او اجماعي ده او ددی څخه منکر کافر دی)

دامضمون په ذکرسوی آیت سره هم واضح سوی دی اوددی پوره تفصیل په سورة آل عمران کی تیرسوی دی، هلته یی وګوری، په هغه ځای دهغو شُبهو ذکر هم دی چی په دی زمانه کی دځینو ملحدینو دطرفه څخه ددی عقیدی دښکمنی کولو دپاره پیش کړل سوی دی (وَاللهُ وَلِیُّ الْهِدَایَةِ)

فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِیْنَ هَادُوْا حَرَّمْنَا عَلَیْهِمْ

نو دیهودو دګناهونو په وجه سره	مونږ حرام کړل	په دوی

طَيِّبٰتٍ اُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ كَثِيْرًا ﴿۱۶۰﴾

ډیر پاک شیان چې په دوی حلال وو او په دې وجه چې منع کول به یې دالله دلارې څخه ډیر

وَّاَخْذِهِمُ الرِّبٰوا وَقَدْ نُهُوْا عَنْهُ وَاَكْلِهِمْ اَمْوَالَ النَّاسِ

او په دې وجه چې سود به یې اخستی او دوی ته ددې څخه منع سوې وه او په دې وجه چې دخلقو مالونه به

بِالْبَاطِلِ ۭ وَاَعْتَدْنَا لِلْكٰفِرِيْنَ مِنْهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ﴿۱۶۱﴾

یې خوړل په ناحقه ، اوتیار کړی دی مونږ کافرانو دپاره کوم چې په دوی کې دی عذاب دردناک .

دآیتونو تړون: په تیرو آیتونوکې دیهودو دشرارتونو اوددې شرارتونو په وجه ددوی دسزا ذکروو ، په دې آیتونوکې هم ددوی دڅه نورو قباحتونو ذکردی اودسزا دیوه بل قسم هم ذکر دی اوهغه داچې په قیامت کې خوبه دوی لره عذاب وی چې وی به، خوپه دنیاکې هم ددوی دګمراهی دانتیجه سوه چې ډیر پاک شیان کم چې دمخکې څخه حلال وه، په ډول دسزا پر دوی حرام کړل سوه .

تفسیر: نودیهودو ددغه لویو لویو جرمونوپه سبب (چې ډیر ورڅخه په سورة بقرة کې ذکر سوی دی) مونږ ډیر پاکیزه (یعنی حلال اوګټه ور اوخوندور) شیان کوم چې (دمخکې څخه) په ذوی (هم) حلال وه (چې په آیت ، كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِـلاًّ لِّبَنِي إِسْرَآئِيلَ کې دی) پردوی (دموسٰی ﷺ په شریعت کې) حرام کړل (چې ددې بیان دسورة انعام په آیت: وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِىْ ظُفُرٍ الخ کې دی اوهلته هم دابنوول سوی دی چې داحلال اوپاک شیان پردوی باندې ددوی دګناهونوپه سبب اونافرمانیو په وجه حرام سوی وه: ذٰلِكَ جَزَيْنٰهُمْ بِبَغْيِهِمْ الخ) او (دموسٰی ﷺ په شریعت کې هم هغه ټول حرام پاته سول هیڅ په کې حلال نه سول) په سبب ددې چې (دوی آینده هم دداسې حرکتونو څخه منع سول مثلاً داچې) دوی (به په احکامو کې ادل بدل کوی یابه یې دخدای ﷻ حکم پټوی) ډیر خلک به یې دالله ﷻ دلارې (یعنی حق دین دقبلولو) څخه منع کول (څکه چې ددوی په دې کارسره به عوام خامخا په شك کې لویدل، که څه هم چې په ریښتینی طلب سره خودغه شك لیرې کیدل ممکن وه) اوپه سبب ددې چې دوی به سُود اخیستی حال دادی چې دوی (په تورات کې) ددې څخه منع سوی وه، اوپه سبب ددې چې دوی به دخلګومالونه په ناحقه طریقه (یعنی ناجآئزه طریقه) سره خوړله (نودحق په لاره کې دبندیز جوړیدو ، سود اخیستو اوپه ناجآئزو طریقو سره دنورو دمالونو دخوړلوپه وجه ترڅو پورې چې دغه شریعت وونو پردوی څه سپکوالی ونه سو البته په نوی شریعت دعیسٰی ﷺ کې څه احکام بدل سوی وه ، لکه د آیت ، وَلِأُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِىْ حُرِّمَ عَلَيْكُمْ څخه چې معلومیږی اوپه شریعت محمدی ﷺ کې ډیر سپکوالی وسو لکه د، وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبٰتِ الخ څخه چې ثابته ده، دا خو دنیوی سزا وه) او (په آخرت کې) مونږ ددغه خلګو دپاره کوم چې په دوی کې کافران دی ، د دردناکې سزا اسباب تیار کړی دی (البته کوم څوك چې دشرعی قاعدې مطابق ایمان راوړی ، دده

تیر گناهونه به تول معاف سی)

معلومات اومسئلي: په شریعت محمّدی ﷺ کی هم څه شیان حرام دی لیکن هغه دڅه جسماني یاروحاني ضررپه وجه سره حرام کړل سوی دی، په خلاف دیهودو څخه چی په دوی کی کوم پاك شیان حرام سوی وه په هغوکی څه جسماني یاروحاني ضررنه وو، بلکه ددوی دنافرمانیو دسزاپه ډول سره پردوی داشیان حرام کړل سوی وه.

لٰكِنِ الرّٰسِخُوْنَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُوْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِمَآ اُنْزِلَ

لیکن کوم چی پاخه دی په علم کی په دوی کی او ایمان والا دی نو منی څه چی نازل سو

اِلَيْكَ وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيْمِيْنَ الصَّلٰوةَ وَالْمُؤْتُوْنَ

په تاباندی اوڅه چی نازل سوه ستاڅخه مخکی اوآفرین دی په لمونځ قائم ساتونکو او کوم چی

الزَّكٰوةَ وَالْمُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۭ اُولٰۗىِٕكَ سَنُؤْتِيْهِمْ اَجْرًا عَظِيْمًا ۝

ورکوونکی دی زکوٰة اویقین لرونکی دی په الله اوپه ورځ دقیامت نو داسی خلقو ته به مونږ ورکړولوی ثواب.

دآیتونوتړون: په لوړو آیتونوکی دهغه یهودو ذکروو، چی پرخپل کفر باندی قائم وه اوپه لوړو ذکر سوو بدوعملونوکی اخته وه، مخ ته دهغو صاحبانو بیان دی چی اهلِ کتاب وه اوکله چی نبی کریم ﷺ مبعوث سو اوهغه صفتونه کوم چی د دوی په کتابونوکی دخاتم النبیّین ﷺ په اړوند موجودوه، په ده کی یی پوره پوره ولیدل نوایمان یی راوړی ، لکه حضرت عبدالله بن سلام اوأسید اوثعلبه ، په دی آیتونوکی ددی حضراتو تعریف او صفت ذکر سوی دی.

لنډتفسیر: لیکن په دوی (یهودو) کی چی کوم خلک په علم (دین) کی پاخه (یعنی ددی په موافق عمل کولوکی محکمه) دی (اودی تیاری پردوی باندی حق ښکاره اودحق قبلول آسان کړل کوم چی مخ ته یی أصول اوفروع ذکردی) اوکوم چی (په دوی کی) ایمان راوړونکی دی چی په دی کتاب هم ایمان راوړی چی تاته راولیږل سواو په هغوکتابونو هم (ایمان لری) کوم چی ترتا مخکی (نبیانو ﷺ ته) لیږل سوی وه (لکه تورات انجیل) اوکوم چی (په دوی کی) دلمانځه پایبندی کوونکی دی اوکوم چی (په دوی کی) زکوٰة ورکوونکی دی اوکوم چی (په دوی کی) په الله ﷻ او دقیامت په ورځ عقیده لرونکی دی (نو) داسی خلکو ته به مونږ ضرور (په آخرت کی) لوی ثواب ورکړو.

معلومات اومسئلي: په آیت کی چی دکومو حضراتو دپاره دکامل اجر وعده ده دغه ددوی دایمان اونیك عمل کولوپه وجه سره ده اوترڅو پوری چی صرف یوازی دنجات تعلق دی هغه پرضروری عقیدو صحیح کولو باندی موقوف دی، په دی شرط چی ایمان سره دخاتمی سعادت (خوشبختی) ورته نصیب سی.

إِنَّآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ كَمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ نُوحٍ

مونږ وحي ولیږله تاته لکه چې وحي لیږلې وه مونږ نوح ﷺ ته

وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعْدِهِۦ ۚ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَ

او هغه نبیانو ته کوم چې دده څخه وروسته وه او وحي لیږلې وه مونږ ابراهیم ﷺ او اسماعیل ﷺ ته

إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَ

او اسحق ﷺ ته او یعقوب ﷺ ته او دده اولاد ته او عیسی ﷺ ته او ایوب ﷺ ته او یونس ﷺ ته

هَٰرُونَ وَسُلَيْمَٰنَ ۚ وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَٰهُمْ

هارون ﷺ ته او سلیمان ﷺ ته ،او ورکړی وو مونږ داؤد ﷺ ته زبور ،اولیږلی دي مونږ داسې رسولان حلات یې

عَلَيْكَ مِن قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۚ وَكَلَّمَ ٱللَّهُ

مونږ تاته واورول ددې څخه مخکې او داسې رسولان چې حالات یې مونږ تاته نه دي اورولي او خبرې کړي دي

مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾ رُّسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ

الله دموسی ﷺ سره خبرې کول ، لیږلي دي مونږ پیغمبران خوشخبري او بیره اوروونکي ددې دپاره چې پاته

لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةٌۢ بَعْدَ ٱلرُّسُلِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾

نه سي دخلقو په الله باندې دڅه الزام موقع درسولانو څخه وروسته ، او الله ﷻ زبردست حمت والا ،

لَّٰكِنِ ٱللَّهُ يَشْهَدُ بِمَآ أَنزَلَ إِلَيْكَ ۖ أَنزَلَهُۥ بِعِلْمِهِۦ ۖ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ

لیکن الله شاهد دی په دې چې څه یې په تانازل کړل چې دایې نازل کړي دي پخپل علم سره او ملائکې هم

يَشْهَدُونَ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَصَدُّوا۟

شاهدي دي او الله ﷻ کافي دی حق ښکاره کوونکی ، کوم خلق چې کافران سول او بند یې کړل

عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ قَدْ ضَلُّوا۟ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١٦٧﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟

دلارې دخدای څخه دوی گمراه سوه ډیر لیرې ، بیشکه کوم خلق چې کافران

وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيْقًا ﴿۱۶۸﴾

سول او حق یې پټ کې هیڅکله الله نه دی بخښوونکی دوی ته او نه به وښیي دوی ته لار برابره ،

إِلَّا طَرِيْقَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ أَبَدًا ۚ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرًا ﴿۱۶۹﴾

مګر لار د دوږخ اوسیږي به دوی په دې کې همیشه ، او دا په الله پاك باندې آسانه ده.

دآیتونوتړون: د يَسْئَلُكَ أَهْلُ الْكِتٰبِ څخه یې دیهودو یو احمقانه سوال ذکر کی، دَدې یو الزامي جواب یې په تفصیل سره ورکی، دلته په یوه بل عنوان سره هم دغه سوال باطل کیږي، چې تاسې په نبي کریم ﷺ دایمان راوړلو دپاره کوم شرط لګوی چې ته دآسمان څخه لیکلی کتاب راوړه، او ویښیه، نودا وواياست چې دادلوی مرتبې پیغمبران علیهم السلام کوم چې ذکر یې په دې آیتونوکې دی داخو تاسې هم منې او د دوی په حق کې تاسې داسې قسم مطالبې نه کوې ، نو په کوم دلیل سره چې تاسې داحضرات نبیان منې یعنې په معجزو سره نو دمحمّد ﷺ سره خوهم معجزې سته، نو پرده باندې هم ایمان راوړئ، لیکن خبره دا ده چې ستاسې دا مطالبه دحق دپاره نه ده بلکه دعناد دپاره ده.

مخکې یې دانبیاوو علیهم السلام درالیږلو حکمت هم بیان کی ، اونبي کریم ﷺ یې مخاطب کی ، ویې ښوول ورته چې داخلګ که ستا په نبوت ایمان نه راوړي نوخپل آخرت خرابوي ، ستا په نبوت خو خدای ﷻ هم شاهد دی او دخدای ﷻ ملائکو علیهم السلام ددې شاهدي ورکوي.

لندتفسیر: مونږ (خویوازې ته رسول نه یې جوړکړی چې داسې عبث فرمائشونه کوي بلکه) تاته (هم داسې وحې لیږلې ده لکه (حضرت) نوح (علیه السلام) ته چې مونږ لیږلې وه اوترده وروسته نورو پیغمبرانو علیهم السلام ته (لیږلې وه) او (په دوی کې دځینو نومونه هم ښیوچې) مونږ (حضراتو) ابراهیم علیه السلام او اسمٰعیل علیه السلام او اسحٰق علیه السلام او یعقوب علیه السلام او اولاد دیعقوب علیه السلام (کې چې کوم نبیان تیر سوي دي) او عیسیٰ علیه السلام او ایوب علیه السلام او یونس علیه السلام او هارون علیه السلام او سلیمان علیه السلام ته وحې لیږلې وه او (دغه ډول) مونږ داؤد (علیه السلام) ته هم وحې لیږلې وه نو ده) ته (کتاب) زبور ورکړی وو او (په دوی سربیره) نور (ځینې) داسې پیغمبران (هم) دوحې خاوندان جوړکړل چې حال یې تردې مخکې (په سورة انعام اونورومکي سورتونوکې) مونږ تاته بیان کړی دي او (ځینې) داسې پیغمبران (دوحې خاوندان جوړکړل) چې ددوی حال (تراوسه پورې) مونږ تاته نه دی بیان کړی او (حضرت) موسیٰ (علیه السلام) موهم صاحب دوحې جوړکی څکه چې دده) سره الله ﷻ په خاص ډول سره کلام وفرمایي (او) داټول (په ایمان) خوشخبري (زیرې) (دخلاصون) ورکوونکي او (پر کفر دعذاب څخه) بیروونکي پیغمبران جوړ کړل، ځکه مو لیږل چې دخلګو سره دالله ﷻ په وړاندې ددې پیغمبرانو (دراتلو) څخه وروسته څه (ظاهري) عذر (هم) پاته نه سي (که نه وي نو په قیامت کې به يې داسې ویلای چې دډیرو شیانو ښه والی او بدوالی خو په عقل سره نه سواي معلومیدلای نوزمونږ څه خطاء ده) او (داغسې خو) الله ﷻ دپوره زور (او اختیار) خاوند دی (چې که بغیر دپیغمبرانو درالیږلو څخه

بي عذاب ورکولای، نو په دی وجه چی هغه حقیقی مالك دی یوازی، نودابه هم ظلم نه وای اوپه حقیقت کی دعذر کولو حق هیچاته نه وو، لیکن کله چی) لوی حکمت والا (هم) دی (نوپه رالیږلوکی یی حکمت وچی ظاهری عذرهم پاته نه سی، دادحکمت بیان تبعًاپه مینځ کی راغلی وو، مخ ته دنبوّت محمّدی ﷺ دثابتولو دجواب تکمیل فرمایی چی که دوی دخپلی دی شبهی په رفع کیدوهم نبوّت ونه منی) لیکن (په واقع کی خوثابت دی اوپردی ثبوت باندی صحیح دلیل قآئم دی لکه چی) الله ﷻ په ذریعه ددی کتاب کوم چی یی تاته را لیږلی دی اولیږلی یی هم (په یوډول) په خپل علمی کمال سره (چی په دی سره داکتاب پوره لویه معجزه سوه کم چی دنبوت دلیل قاطع دی، دداسی مُعجز کتاب په ذریعه سره ستادنبوت) شهادت ورکوی (یعنی دلیل قآئموی لکه چی اوس معلومه سوه چی معجزکتاب یی نازل کی اودا اعجاز دنبوت دلیل دی نو پس په واقع کی په دلیل سره نبوت ثابت دی ، اوس پاته سو دچامنل اونه منل نو ددی خوخیال هیڅ هم نه دی) او (که چیری طبعًا زړه داغواړی نوتردوی ښه مخلوق یعنی) ملائکی (ستادنبوت) تصدیق کوی (اودمؤمنانو تصدیق خولیدل کیږی چی تردی وروسته که یوڅو احمقان یی نه منی نونه دی یی منی) او (اصلی خبره خو دغه ده چی) دالله ﷻ شهادت کافی دی (چی دا واقعی دلیل دی دبل چادتصدیق اومنلوتاته حاجت نسته) کوم خلگ چی (ددی محکمو دلیلونوڅخه وروسته هم) منکر دی او (خوندوره دا ده چی نور هم) دخدایی دین څخه منع کوی ، دوی (دحق څخه) ډیرلیری په گمراهی کی لویدلی دی (دا خو په دنیاکی د دوی دمذهب فآئده سوه او میوه یی په آخرت کی مخ ته واوره چی) بیشکه کوم خلگ چی (دحق څخه) منکر دی او (دحق څخه منع کوونکی جوړیږی) دنورو هم نقصان کوی الله ﷻ به هیڅکله هم دوی ونه بخښی او نه به دوی ته دجهنم دلاری څخه ماسوا بله لار (یعنی دجنت لار) وښیی دغه ډول چی په دی (جهنّم) کی به همیشه همیشه اوسی اودالله ﷻ په نژد داسزا معمولی خبره ده (ددی دپاره څه اسباب تیارول نه غواړی)

معلومات اومسئلې: د ، إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَىٰ نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِن بَعْدِهِ څخه معلومه سوه چی وحی خاص دالله ﷻ حکم او دهغه پیغام دی چی پیغمبرانو علیهم السلام ته لیږل کیږی اوپر تیرو پیغمبرانو علیهم السلام چی څنگه دالله ﷻ وحی نازله سویده، دغه ډول په حضرت خاتم الانبیآء محمّد ﷺ باندی الله ﷻ خپله وحی رالیږلی ده نوڅوك چی هغه منی دابه هم خامخا منی اوچاچی ددی څخه انکار وکی نوگویا دی دټولو څخه منکر سو اودحضرت نوح علیه السلام اوترده دمخکنیو سره دمشابهت وجه شایدداده چی دحضرت آدم علیه السلام په وخت کی کومه وحی شروع سوه، نودغه وخت بالکل ابتدایی حالت وو، په حضرت نوح علیه السلام ددی تکمیل وسو، گویا اول حالت محضی دتعلیم ابتدایی حالت وو، دحضرت نوح علیه السلام په زمانه کی دغه حالت پوره سو او ددی قابل سو چی د دوی امتحان واخیستل سی اوفرمانبرداروته انعام اونافرمانوته سزا ورسیږی لکه چی داولو العزمو پیغمبرانو علیهم السلام سلسله هم دحضرت نوح علیه السلام څخه شروع سوه اودالله ﷻ دوحی څخه پر مخ اړوونکو باندی هم اول عذاب دحضرت نوح علیه السلام دوخت څخه شروع سو.

لنډه داچی دحضرت نوح علیه السلام څخه مخکی دالله ﷻ په حکم اودانبیاوو علیهم السلام په مخالفت عذاب نه

نازلیدی ، بلکه دوی به یی معذور گڼل صبربه ورته کول کیدی اودپوهولو کوشش به یی کیدی، دحضرت نوح ﷺ په زمانه کی کله چی مذهبی تعلیم ښه ښکاره سواو خلگوته دالله ﷻ دحکم په متابعت کی څه پټ والی نه سو پاته نو اوس پرنافرمانو عذاب نازل سو، اول دحضرت نوح ﷺ په زمانه کی طوفان راغی تردی وروسته دحضرت هود ﷺ حضرت صالح ﷺ حضرت شعیب ﷺ اونورو نبیانو په زمانه کی په کافرانو قسم قسم عذابونه راغلل ، نو دحضرت نوح ﷺ په وحی او ترده دوروسته وحی سره دحضور ﷺ دوحی په مشابه کولوکی دمکی مشرکانوته پوره تنبیه (خبرداری) ورکړل سوه چی که څوک ستاسی وحی یعنی قرآن ونه منی ، دی به دلوی عذاب لایق سی (فوائد علامه عثمانی)

دحضرت نوح ﷺ ذات په خپله یوه معجزه وه نهه نیم سوه ۹۵۰ کاله عمرده ته ورکړل سوی وو او ددی یوغاښ هم نه وولویدلی اونه یی یوورېښته سپین سوی وو ، دده په جسمانی طاقت کی هم څه کمښت نه وو راغلی اوټول عمر یی دقوم آزار او تکلیف رسول په صبر سره زغملی وو (مظهری)

وَرُسُلاً قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ : دحضرت نوح ﷺ څخه وروسته چی کوم نبیان علیهم السلام راغلی دی ، د دوی یی اجمالاً ذکر وکی، په دوی کی چی کم اولوا العزم اولوی مرتبی والا پیغمبران علیهم السلام دی ، د دوی یی په خاص ډول سره ذکر وکی ، ددی مقصد دا ښوول دی چی داټول انبیاء علیهم السلام دی او انبیاوو ته په مختلفو طریقو سره وحی راغی، کله ملایکی پیغام راوړی، کله لیکلی کتاب ورکول کیږی، کله الله ﷻ سیده په سیده دخپلو رسولانو سره خبری کوی، مقصد دا دی چی وحی په هره طریقه چی راسی خوعمل په واجب دی، په دی وجه دیهودو داویناچی که دتورات په شان لیکلی کتاب نازل سی، نووبه یی منو کنی نونه یی منو ، داخالص حماقت او کفردی، دحضرت ابوذر غفاری ﷺ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی الله ﷻ یو لك څلور ویشت زره ۱۲۴۰۰۰ پیغمبران علیهم السلام رالیږلی دی ، چی دری سوه دیارلس ۳۱۳ په کښی دشریعت خاوندان وه (قرطبی)

رُسُلاً مُّبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ : الله ﷻ پیغمبران علیهم السلام برابر راولیږل چی مؤمنانو ته خوشخبری واوروی او کافران وبیر وی ، ددی دپاره چی دقیامت په ورځ دخلگو دا عذر پاته نه سی چی مونږ ته ستا خوښه او دبل خوښه معلومه نه وه که معلومه وای نوخامخا به مونږ ورباندی عمل کولای، ښوکله چی الله ﷻ پیغمبرانو علیهم السلام لره معجزی ورکړی ، را ویی لیږل اوپیغمبرانو علیهم السلام حقه لاره وښووله نواوس دحق دین په نه قبلولوکی دهیچاعذرنه اوریدل کیږی، دالله ں وحی یوداسی قطعی دلیل دی چی ددی په وړاندی بل دلیل نه چلیږی، بلکه ټول دلیلونه ختم سی اودا دالله ﷻ حکمت اوتدبیردی، دحضرت ابن عباس ﷺ څخه روایت دی ، چی دیهودو یوه ډله دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضره سوه ، ده ورته وفرمایل چی په خدای ﷻ قسم دی تاسی یقیناً پوهیږئ ، چی زه دخدای ﷻ حق رسول یم ، نو دوی ددی څخه انکار وکی ، نو په دی باندی دا آیت نازل سو ، لٰكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَآ اَنْزَلَ اِلَيْكَ : په دی کی یی دا وښووله چی الله ﷻ ددی مُعجز کتاب په ذریعه چی دده علمی کمال دی ، ستاپه نبوت شاهد دی ، هغه چی په تا دا کتاب نازلوی نو په دی پوه وو، چی ته ددی اهل یی اوملائکی هم پردی شاهدی دی ، او دعلیم او

خبیر ذات ترشاهدی وروسته دکوم دلیل حاجت پاته کیدی سی ؟ د قرآن کریم اودحضور ﷺ ترتصدیق وروسته فرمایي چي اوس کوم خلګ منکردی اوپه تورات کي چي کوم ستا صفتونه اوحالات موجود وه هغه پټوي اوخلګوته نورڅه ښکاره کوي دحق دین څخه یې منع کوي، نوداسي خلګوبه نه مغفرت نصیب سي، نه هدایت، ددې څخه ښه معلومه سوه چي هدایت ستاپه متابعت کي دی اوګمراهي ستادمخالفت نوم دی، په دې سره دیهودو ټول خیالات باطل اوغلط کړه سول.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ ٱلرَّسُولُ بِٱلْحَقِّ مِن رَّبِّكُمْ

ای خلقو! تاسی ته رسول راغی دحقی خبری راوړو سره ستاسی درب څخه

فَـَٔامِنُوا۟ خَيْرًا لَّكُمْ ۚ وَإِن تَكْفُرُوا۟ فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ

نو ویې ومنی چي تاسي لره ښه سي اوکه تاسي ونه مني نو دالله ﷻ دی څه چي په آسمانونو کي دي

وَٱلْأَرْضِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾

او په ځمکه کي، او دی الله ﷻ په هرڅه پوه حکمت والا.

دآیتونوربط: دیهودو داعتراضاتو دجواب او دنبوّتِ محمّدی علی صاحبها الصّلاة والسلام دثابتولو څخه وروسته اوس دټولی دنیا خلګوته خطاب فرمایي چي ستاسي نجات په دې کي دی چي دمحمّد ﷺ په نبوّت ایمان راوړي.

لنډتفسیر: ای ټولو (دجهان) خلګو تاسي ته دی رسول ﷺ ریښتني خبره (یعني ریښتیني دعوه ریښتیني دلیل) راوړي ستاسي دربّ دطرف څخه یې تشریف راوړی دی نو (ددې صحیح دلیل چي پردعوه باندي ثابت دی دامقتضٰی ده چي) تاسي (په ده اوڅه چي دی فرمایي په ټولو) یقین لري (کوموچي مځکي لایقین راوړي دی هغه دی پردی قائم اوسي اوچاچي نه دی راوړي اوس دی اختیار کړي) دابه ستاسي دپاره ښه وي (ځکه چي نجات به پیداکړي) اوکه تاسي منکران سواست نو (ستاسي نقصان دی دالله ﷻ هیڅ تاوان نه دی ځکه چي) دالله ﷻ ملکیّت دی دا هرڅه چي په آسمانونو اومځکه کي (موجود) دي (نوداسي لوی عظیم الشان مالك ته به څه نقصان ورسولای سئ، خپل خیر غواړئ) اوالله ﷻ (دټولود ایمان اوکفر) پوره خبر لري (اوپه دنیا کي چي پوره سزا نه ورکوي نوځکه چي) کامل حکمت والا (هم) دی (نو دغه حکمت ددې مُقتضی دی)

يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَا تَغْلُوا۟ فِى دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْحَقَّ ۚ إِنَّمَا ٱلْمَسِيحُ عِيسَى

ای اهل کتابو! مبالغه مه کوی ددین په خبره کي اومه وایاست دالله په شان کي مګر حقه خبره بیشکه مسیح چي دی عیسی

ابْنُ مَرْيَمَ رَسُوْلُ اللّٰهِ وَكَلِمَتُهٗ ۚ اَلْقٰىهَآ اِلٰى مَرْيَمَ وَرُوْحٌ

دمرمی ﷺ زوی هغه رسول دی او دهغه کلام دی چی غورځولی یې دی مریمی ﷺ ته او دهغه دطرف څخه روح

مِّنْهُ ۫ فَاٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ ۚ وَلَا تَقُوْلُوْا ثَلٰثَةٌ ؕ اِنْتَهُوْا خَيْرًا

دی ، نو ومنی الله او دهغه رسولان او مه وایاست چی خدایان دری دی ، داخبره پریږدی

لَّكُمْ ؕ اِنَّمَا اللّٰهُ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ؕ سُبْحٰنَهٗٓ اَنْ يَّكُوْنَ لَهٗ وَلَدٌ ۘ لَهٗ مَا

دا به غوره وی تاسی ته بیشکه الله ﷻ معبود دی یوازی ، ددې لائق نه دی چی دده اولاد وی دهغه دی څه

فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيْلًا ﴿۱۷۱﴾

چی په اسمانونو کی دی او څه چی په مځکه کی دی او کافی دی الله ﷻ کار ساز.

دآیتونو ترون: په تیرو آیتونو کی یهودوته خطاب وو او ددوی دګمراهیو تفصیل په کښی ذکر وو، په دی آیتونو کی نصاراو ته خطاب دی او د دوی دبدو عقیدو او دحضرت عیسٰیؑ. په اړوند ددوی دباطلو خیالاتو رَدْ په کښی سوی دی.

لنډتفسیر: ای اهل کتابو! (یعنی انجیل والاوو) تاسی دخپل دین (په باره) کی (دحقی عقیدی تر) حدمه وزئ او دالله ﷻ په شان کی غلطه خبره مه کوی (چی نعوذ بالله هغه خاوند داولاد دی لکه چی ځینی وایی اَلْمَسِیْحُ ابْنُ اللّٰهِ یا هغه دمجموعهٔ الهیه یو جُزء دی ، لکه چی ځینی وایی ، اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ او پاته دوه جزونه یو به یی حضرت عیسٰیؑ. ته ویل ، او یو حضرت جبرآئیل ؑ ته ، لکه چی په راتلونکی آیت کی د، وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ الْمُقَرَّبُوْنَ دزیاتو لو څخه معلومیږی او ځینی حضرت مریمی ؑ ته ویل لکه د، اِتَّخِذُوْنِیْ وَاُمِّیَ څخه چی معلومیږی یا به یی ویل چی خدای عین مسیح دی لکه چی ځینو به ویل ، اِنَّ اللّٰهَ هُوَالْمَسِیْحُ ابْنُ مَرْیَمَ مقصد دا تولی عقیدی باطلی دی) مسیح عیسٰیؑ زوی دمریمی خو بل څه نه دی البته دالله ﷻ رسول دی او دالله ﷻ یوه کلمه (دپیدا ایښت) ده چی الله ﷻ (حضرت) مریمی ؑ ته (دحضرت جبرآئیل ؑ په ذریعه سره) رسولی وه او دالله ﷻ دطرفه څخه یو روح (لرونکی شی) دی (چی داروح یی دحضرت مریمی ؑ جسم ته په واسطه دپو کل (پُف) دحضرت جبرآئیل ؑ رسولی وو ، نو ربه هغه ابن الله دی، نه په دروکی یو دی لکه چی په دی ذکرسوو عقیدو باندی لازمیږی) نو (داتولی خبری غلطی دی، دتولو څخه توبه وکړئ او) په الله ﷻ او دهغه په رسولانو تولو (دهغوی دتعلیم او نبوونی مطابق) ایمان راوړی (او دا ایمان راوړل موقوف دی پر توحید نو عقیده دتوحید ساتی) او داسی مه وایاست چی (خدایان) دری دی (مقصود منع کول دی دشرک څخه او شرک په دی تولو ذکر سوو قولونو کی شریک دی، ددی شرک څخه) منع سئ ستاسی دپاره به بهتره

وي (اودتوحيد قائل سئ څکه چې) حقيقي معبود خوي معبود دی (او) هغه داولاد څخه پاك دی، هرڅه چې په آسمانونوکي اوپه مځکه کې موجوددي، ټول دهغه ملکيت دي (اودهغه داپاکوالي اومالك والي دليل دي دتوحيد) او (يودليل دادي چي) الله ﷻ په کار جوړولوکي کافي دي (اودهغه څخه ماسوا نورټول په کار جوړولوکي ناکافي، بل ته محتاج اوترڅه حده پوري عاجزدي اوداپوره والي دصفتونو دکمال څخه دي اودکمال صفتونه دخدايي سره لازم دي نوکله چي داصفتونه په غيرالله کي نسته نوخدايي (الوهيت) په کښي هم نسته نو توحيد ثابت دي)

معلومات اومسئلي: وَكَلِمَتُهُ ، په دې لفظ کې يې دا ښوولي ده چي حضرت عيسىٰ ﷺ دالله ﷻ کلمه ده ، تفسير ليکونکو ددې مختلفي معناوي بيان کړي دي .

(١)امام غزالي ﷫ فرمايي چې ديوه کوچني پرپيدا ايښت دوه عوامل کارکوي، يوعامل نطفه ده اودوهم دالله ﷻ کلمه (كُنْ) فرمايل دي چې تردې وروسته دغه کوچني په وجودکي راځي، دحضرت عيسىٰ ﷺ په پيدا ايښت کې چې کله اولني عامل نيستي دي، په دې وجه يې ددوهم عامل وطرف ته نسبت وکي اوده ته يې كلمة الله وويل، چې مطلب يې دادي چې دي . دمادي (ظاهري) اسبابو دواسطي څخه پرته يوازي په کلمه دكُنْ سره پيدا سوي دي، په دې صورت کي د (أَلْقَاهَا) معنی داسوه چې الله ﷻ دا کلمه حضرت مريمي ﷺ ته ورسوله چې ددې په نتيجه کې دحضرت عيسىٰ ﷺ پيدا ايښت وسو .

(٢)ځيني فرمايي چې ، كَلِمَةِ اللهِ د بَشَارَةُ اللهِ په معنى دي اومراد ددې څخه حضرت عيسىٰ ﷺ دي ، الله جلّ شانه دملائكو په ذريعه حضرت مريمي ﷺ ته دحضرت عيسىٰ ﷺ کوم بشارت (زيري) چې ورکړی وو، په دې کې د (کلمي) لفظ استعمال سوی دی ، إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ .

(٣)ځيني فرمايي چې (كَلِمَة) دآيت اونښاني په معنى ده، لکه چې بل ځای دالفظ دآيت په معنى کې استعمال سوی دي، وَصَدَّقَتْ بِكَلِمٰتِ رَبِّهَا .

وَرُوْحٌ مِّنْهُ: په دې لفظ کې دوی خبري دفکر قابلي دي، يوه داچي حضرت عيسىٰ ﷺ ته دروح ويلو څه معنی ده؟ اودوهم داچي دالله ﷻ جلّ شانه طرف ته چې ددې نسبت سوی دي، ددې نسبت څه مطلب دي ؟ په دې سلسله کې د تفسير ليکونکو ډير قولونه نقل دي .

(١) ځيني فرمايي چې دعُرف په قاعده چې کله دڅه شي پاکوالي اوطهارت بيانول وي نو دمبالغي دپاره پرده دروح اطلاق کول کيږي، دحضرت عيسىٰ ﷺ په پيدا ايښت کي چې کله دپلار دنطفي دخل نه وو او دی يوازي دالله ﷻ په اراده اوپه کلمي د (كُنْ) سره پيدا سوی وو ، په دې وجه په خپل پاکوالي اوصفايي کې دکمال درجي ته رسيدلی وو ، په دې وجه دعُرف دمحاوري پرمُطابق ده ته روح وويل سو اودالله ﷻ طرف ته يې نسبت دده دتعظيم اوشرافت دپاره دی، لکه دمسجدونو دتعظيم دپاره چې ددوی نسبت دالله ﷻ طرف ته کول کيږي ، دالله مسجدونه، يادکعبي نسبت دالله ﷻ طرف ته کوي بيت الله ورته وايي، يادیوه عبادت گذاره بنده نسبت دالله ﷻ طرف ته کوي عبدالله ورته وايي، لکه چې په سورة بني اسرآئيل کې يې دنبي کريم ﷺ دپاره داصيغه استعمال کړيده . أَسْرٰى بِعَبْدِهٖ .

(۲)ځینی حضرات فرمایی چی دعیسیٰ ﷺ دراليږلو مقصد داووچی دخلګوپه مړو زړونوکی روحانی ژوند واچوی بیایی ژوندی کړی نوکله چی دی دروحانی ژوند سبب وولکه څنګه چی روح دجسمانی ژوند سبب وی په دی وجه په دی اعتبار سره ده ته روح وویل سو ، لکه چی په خپله دقرآن شریف دپاره هم دالفظ استعمال سوی دی وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ رُوْحًا مِّنْ اَمْرِنَا لځکه چی قرآن کریم هم روحانی ژوند بخښی.

(۳)ځینی فرمایی چی دروح استعمال درازپه معنی کی دی، حضرت عیسیٰ ﷺ دخپل عجبه اوناولد پیدا ښت په وجه چی کله دالله ﷻ یوه نښانه اوراز وو ، په دی وجه ده ته «روح الله» وویل سو .

(۴)ځینی وایی چی دلته مضاف محذوف دی او اصلی عبارت داسی وو ، ذُوْ رُوْحٍ مِّنْهُ او کله چی په ذی روح کیدوکی ټول حیوانات برابردی په دی وجه دعیسیٰ . بهتره والی یی داسی ښکاره کی چی ددہ نسبت الله ﷻ خپل طرف ته وکی .

(۵)یوقول داهم دی چی روح دپُف په معنی باندی دی، حضرت جبرآئیل ﷺ دحضرت مریمی ؓ په ګریبان کی دالله ﷻ په حکم سره پُف کړی وو او ددی څخه یی حمل وسو ، کله چی حضرت عیسیٰ ﷺ په ډول دمعجزی یوازی په پُف سره پیداسوی وو ، په دی وجه ده ته روح الله وویل سو ، دقرآن کریم په بل آیت ، فَنَفَخْنَا فِيْهِ مِنْ رُّوْحِنَا سره دی طرف ته اشاره سوی ده ، په دی سربیره نورهم ډیر احتمالات بیان سوی دی ، په هرحال ددی مطلب دا هیڅکله نه دی چی حضرت عیسیٰ ﷺ دالله ﷻ یو جزء دی او دغه روح دحضرت عیسیٰ ﷺ په انسانی شکل کی ظاهرسوی دی .

لطیفه : علامه آلوسی رحمه الله یوه واقعه لیکلی ده چی دهارون الرشیدپه دربارکی یوه نصرانی طبیب دحضرت علی بن الحسین واقدی رحمه الله سره مناظره وکړه اوورته یی وویل چی ستاسی په کتاب کی داسی لفظ موجوددی چی دهغه څخه معلومیږی چی حضرت عیسیٰ . دخدای جزء دی اوپه دلیل کی یی دا آیت ووایه په کم کی چی د رُوْحٌ مِّنْهُ الفاظ دی .

علامه واقدی رحمه الله ددی په جواب کی یوبل آیت ووایه: وَسَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ جَمِيْعًا مِّنْهُ په دی آیت کی ویل سوی دی چی په آسمانونو اومځکه کی چی څه دی داټول ددغه الله ﷻ څخه دی اود: مِنْهُ په ذریعه سره دټولو شیانو نسبت دالله ﷻ طرف ته سوی دی، اووی فرمایل چی که دروْحٌ مِّنْهُ مطلب داوی چی حضرت عیسیٰ ﷺ دالله ﷻ جزء دی ، نو ددی آیت مطلب به بیاداوی چی په آسمانونو اومځکه کی چی څه دی داهم دالله ﷻ جزء دی ؟ دا جواب یی چی واوریدی نو نصرانی طبیب لاجوابه سو او مسلمان سو .

وَلَا تَقُوْلُوْا ثَلٰثَةٌ : دقرآن دنزول په وخت کی چی نصاراپه کومو لویو لویو ډلوکی تقسیم وه، دتثلیث په اړوند ددوی عقیده پردرو جلا جلا اُصولو مبنی وه، یوی ډلی به ویل چی مسیح ﷺ عین خدای دی ، او خدای په شکل دمسیح دنیاته راکښته سوی دی ، د دوهمی ډلی ویناوه چی مسیح دخدای زوی دی او دریمی ډلی دا دعوه کوله چی دیووالی رازپه دی درو کی پټ دی، پلار ، زوی، مریمه ، په دی ډله کی هم دوی ډلی وی، دوهمی ډلی به دحضرت مریم پر ځای روح القدس ته اقنوم ثالث وایه، مقصد داچی دی

خلګوبه حضرت مسیح ﷺ دریم په دروکی منی، په دی وجه قرآنکریم دادری سره جلا جلا هم مخاطب کړی دی اوبوځای هم، اونصاراووته یی دا ښکاره کړی ده چی حق یودی اوهغه داچی مسیح ﷺ دمریمی ﷺ دنس ځخه پیداسوی انسان اودخدای ﷻ ریښتینی رسول دی، ددی ځخه ماسواچی هرڅه ویل کیږی ټول باطل اوعبث دی برابره خبره ده که تفریط (کمی) په کښی وی لکه چی دیهودو عقیده ده چی دی یوساحر اودرواغ جوړوونکی وو، اوکه افراط (زیاتوب) په کښی کوی لکه چی دنصاراوو عقیده ده چی هغه خدای دی یادخدای زوی دی یاپه دروکی دریم دی قرآن کریم په بی شمیره آیتونوکی خوبوه طرف ته دنصاراوو اویهودو ګمراهی ښکاره کړه او بل طرف ته یی دحضرت عیسیٰ ﷺ لوړشان اودالله ﷻ په نزد ده لوړمقام ښکاره کړی دی ددی دپاره چی دافراط اوتفریط دکړو لاروځخه دحق درمیانه لارښکاره سی دعیسایانو په عقیدو او د دوی په مختلفو اړخونو اوددی په مقابله کی داسلام په حقوالی که په تفصیل سره معلومات حاصلول غواړئ نو دحضرت مولانا رحمت الله صاحب کیرانوی رحمه الله دمشهور کتاب (اظهارالحق) مطالعه وکړی، چی ددی دعربی ځخه اُردو ترجمه سره دشرح اوتحقیق همدا اوس دار العلوم کراچی په درو جلدونو کی چاپ کړی ده.

لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا: یعنی په آسمانونو اومځکه کی دلوړ ځخه ترلاندی پوری چی څه دی ټول دهغه مخلوق، مملوك اوبندګان دی، نوبیا وواياست چی دهغه شریك یادهغه زوی ځوك اوځنګه کیدی سی، اوالله ﷻ دټولو کارونو جوړوونکی دی اودټولو دکار جوړولو دپاره هغه کافی اوبس دی، دبل چاځه حاجت نسته، بیا وښیاست چی دهغه د شریك یازوی ته حاجت ځنګه کیدی سی.

لنډه دا سوه چی نه په یوه مخلوق کی دهغه دشریك جوړیدو قابلیت اولیاقت سته اونه دهغه په پاك ذات کی ددی امکان نسته اونه یی ورته حاجت سته، نوددی ځخه معلومه سوه چی په مخلوقاتوکی یوځوك دخدای ﷻ شریك یازوی جوړول دهغه چاکاردی چی دایمان اوعقل دواړو ځخه محروم وی.

(په دین کي غلو (یعني مبالغه) حرامه ده)

دالله ﷻ قول دی، لَا تَغْلُوا فِيْ دِيْنِكُمْ په دی آیت کی یی اهلِ کتاب په دین کی دغلو (یعنی ترحد دتیریدو) ځخه منع کړل، دغلو لفظی معنی ترحدوتل دی اوامام جصاص رحمه الله په احکام القرآن کی فرمایی، اَلْغُلُوُّ فِي الدِّيْنِ هُوَ مُجَاوَزَةُ حَدِّ الْحَقِّ فِيْهِ یعنی په دین کی غلوداده چی ددین په یوه شی کی کوم حد مقرر سوی وی تر هغه مخ ته تیر سی، اهلِ کتاب یعنی یهود اونصارا دواړه ددی حکم مخاطب ځکه جوړسول چی په دین کی غلو په دوی دواړو کی مشترکه ده اودادواړی فرقی په دی کی غلو کوونکی دی ځکه چی نصاراوو دعیسیٰ ﷺ په منلو، اودهغه په تعظیم کی غلو وکړه، هغه یی خدای یادخدای زوی یادریم خدای جوړکړی اویهودو په نه منلو اورد کولو کی غلو وکړه چی هغه یی رسول هم ونه منی بلکه معاذالله دهغه په مور بی بی مریمی ﷺ باندی یی تهمت ولګوی اوپه نسب ییورباندی عیب ولګوی، کله چی په دین کی دغلوپه وجه دیهودو اونصاراوو ګمراهی اوتباهی لیدل سوی وه، په دی وجه نبی کریم ﷺ خپل اُمّت ته په دی معامله کی پوره داحتیاط کولو تاکید وفرمایی، په مسنداحمد کی

دحضرت فاروق اعظم ﷺ څخه روایت دی، چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی .

لَا تُطْرُوْنِیْ کَمَا اَطْرَتِ النَّصَارٰی عِیْسَی ابْنَ مَرْیَمَ فَاِنَّمَا اَنَا عَبْدٌ فَقُوْلُوْا عَبْدُ اللهِ وَرَسُوْلُهٗ

زما په ثنا اوصفت کی دومره مبالغه مه کوی لکه نصاراوو چی دعیسیٰ ابن مریم په معامله کی کړی ده ، بنه پوه سئ چی زه دالله ﷻ بنده یم نوتاسی ماته دالله ﷻ بنده اورسول وایاست

(دا روایت بخاری اوابن مدینی هم روایت کړی دی اوصحیح یی گڼلی دی)

خلاصه یی دا ده چی زه دالله ﷻ په بنده والی اوبشر کیدوکی دټولو سره شریك یم، زماترټولو لویه درجه دا ده چی زه دالله ﷻ رسول یم، تردی هاخواته لویول چی دخدای ﷻ په صفاتوکی ماشریك کړی داغلو ده تاسی دنصاراوو په شان هیڅکله چی په دی غلوکی اخته نه سئ ، او دیهودو اونصاراوو داغلوپه دین کی یوازی دانبیاوو علیهم السلام ترحده پوری نه وه بلکه دوی چی کله په دی عادت سول نودانبیاوو علیهم السلام دحواریانو اوتابعدارانو اونائبانوپه مقابله کی یی هم داسلوك اختیار کی، درسول څخه یی خوخدای جوړکړی وو ، اودرسول تابعدارانوته یی هم دمعصومانو درجه ورکړه اوبیایی داتحقیق هم نه کوی چی داخلگ په حقیقت کی دانبیاوو علیهم السلام تابعداران اودهغوی پرتعلیماتوپه صحیح ډول سره قآئم هم دی اوکه یوازی میراثی عالمان یاشیخان گڼل کیږی، نونتیجه یی داسوه چی دڅوی مشری دداسی خلگوپه لاس کی ورغله چی په خپله هم گمراه وه او د دوی گمراهی یی نوره هم زیاته کړه ددین اودینداری دطرفه څخه ددوی دین بربادسو ، قرآن کریم ددغه خلگو ددی حالت بیان په دی آیت کی فرمایلی دی ، اِتَّخَذُوْٓا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللهِ یعنی دی خلگو خپلو مذهبی پیشوایانو ته هم دمعبود درجه ورکړه، دغه ډول درسولانو څخه یی خدایان جوړول خولاڅه چی درسول دتابعدارانو په نامه یی دتیرو مذهبی پیشوایانو هم عبادت شروع کی .

ددی څخه معلومه سوه چی غلوپه دین کی هغه تباه کوونکی شی دی چی دتیرو امتونو دین یی ددین په نامه سره برباد کړی دی، ځکه زمونږ سردار اوپیشوا حضرت محمّد ﷺ خپل اُمّت ددی لویی وبا څخه دساتلو دپاره مکمل تدبیرونه وفرمایل .

په حدیث شریف کی دی چی دحج پرموقع باندی نبی کریم ﷺ دجمراتو درمی دپاره حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ ته وفرمایل چی ده ﷺ ته کانی ورټول کړی اورایی وړی ، هغه ﷺ درمیانه غوندی کانی جمع کړل اورایی وړل نوده ﷺ ډیرخوښ کړل اودوه واره یی وفرمایل ، بِمِثْلِهِنَّ بِمِثْلِهِنَّ یعنی په همداسی درمیانه کانو باندی دجمراتو رمی (ویشتل) په کار دی بیایی وفرمایل .

اِیَّاکُمْ وَالْغُلُوَّ فِی الدِّیْنِ فَاِنَّمَا هَلَكَ مَنْ قَبْلَکُمْ بِالْغُلُوِّ فِیْ دِیْنِهِمْ

یعنی په دین کی دغلو څخه ځان ساتی ځکه چی ترتاسی مخکنی اُمّتونه په دین کی دغُلوپه وجه هلاك اوبربادسوی دی .

ددی حدیث څخه یوڅو مهمی مسئلی معلومی سوی .

ضروری فآئدی: اوله دا چی په حج کی کومی ډبری چی جمرات په ویشتل کیږی د دوی سنّته اندازه دا ده

چې هغه دې درمیانه وي ، نه ډیرې کوچنی نه ډیرې لویې ، په لویو ډېرو ویشتل په دین کې غلو ده .
دهمه دا معلومه سوه چې دهر شي شرعي حد هغه دی ، کوم چې نبي کریم ﷺ په خپل قول او عمل سره مقرر کړی دی ، په دین کې تر دې تجاوز کول غلو ده .
دریمه ورځخه داخبره په ډاګه سوه چې په دین کې دغلو تعریف دا دی چې په یوه کارکې دسنتو ترحد تجاوز وکړه سي .
دډنیا دمحبت حدونه: ترضرورت دزیاتی دنیا ، مال ، دولت ، اوعیش وعشرت طمع په اسلام کې بده ګڼل سوې ده ، او ددې دپرېښوولو هدایتونه هم په قرآنه کریم کې په ډېر شمیر سره راغلي دي لیکن نبي کریم ﷺ چې کوم ځای ددنیا دطمع اومحبّت ځخه منع فرمایلې ده ، هلته یې په خپله وینااوعمل سره ددې حدونه هم مقررکړي دي ، لکه نکاح کولوته یې سنّت ویلې دی او ددې ترغیب یې ورکړی دی داولاد پیداکولو فآئدې اودرجې یې ښوولي دي ، داهل اوعیال سره ښه سلوك اوددوی حقونه اداکول یې فرض مقررکړل ، دخپلو اوددوی دضرورتونو دپوره کولو دپاره یې کار اوکسب کول فرض وروسته ترفرضو مقررکي دتجارت زمینداری ، کاریګری اومزدوری کولویې خلګوته تاکید وفرمایی ، داسلامي حکومت قآئمول اوداسلامي نظام جاری کول یې دنبوّت فرض مقررکړل په خپل عمل سره یې په ټوله جزیره دعربو کې یوحکومتی نظام قآئم کې اوخلفآء راشدینو دا ددنیا مشرق اومغرب ته خپورکې ، ددې ځخه معلومه سوه چې پرقدر دضرورت ددې شیانو شغل نه ددنیاپه محبّت کې شماردې اونه په حرص اوطمع کې .
یهودو اونصاراؤ دا حقیقت ونه پیژندی اوپه رهبانیت کې اخته سول ، قرآن حکیم د دوی دا بې لارې کیدل په دې الفاظو سره رد وفرمایل ، وَرَهْبَانِيَّةً نِ ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلاَّ ابْتِغَاء رِضْوَانِ اللهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا يعني دې خلګو دخپل طرف ځخه درهبانیت یعني ددنیا دپرېښوولو طریقې اختیار کړې دي چې مونږ په دوی نه وې لازمي کړې بیاکوم شیان چې یې په خپله په ځان لازم کړې وه هغه یې پوره نه کړل .
دسنتو او بدعت حدونه : نبي کریم ﷺ په عبادتونو معاملو اوډژوندپه ټولو طریقوکې دخپلې وینا اوعمل په ذریعه ددرمیانه روی حدونه مقررکړي دي چې ددې ځخه شاته کیدل کوتاهي اومخ ته کیدل ګمراهي ده ، په دې وجه ده بدعتونه اونوی کارونه ډیرپه سختۍ سره منع کړي دي ، ارشاد فرمایي ، كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةٌ وَكُلُّ ضَلاَلَةٍ فِي النَّارِ يعني هر یو بدعت ګمراهي ده او دهرې ګمراهي انجام دوږخ دی .
بدعت هغه شي ته وایي چې دنبي کریم ﷺ په وینا اوعمل کې ښکاره یاپه اشاره سره موجودنه وي ، حضرت شاه وليُّ الله رحمه الله لیکلي دي چې په اسلام کې بدعت ځکه سخت جُرم مقرر سوی دی چې داددین دبدلیدو لارده ، په تیرو امتونوکې داسې وسوه چې دوی په خپل کتاب اودرسول په تعلیماتوکې دخپل طرف ځخه زیاتي وکې اوهریوه راتلونکې نسل په دې کې پرمخ زیاتوب کوی تردې چې بیادرك نه معلومیدی چې اصلي دین کوم یو دی او دخلګو زیاتوبونه په کښې کم دي .
شاه صاحب په خپل کتاب (حجّة الله البالغة) کې دابیان کړی دی چې ددین دبدلولوپه ډُنیا کې کوم کوم اسباب پیدا سوي دي ، اواسلامي شریعت په دې ټولو دروازو باندې ځنګه پهره (پیره) کښېنولې ده چې

چیری دیوه طرف څخه دا وبآء په دی اُمت کی خپره نه سی.

(دعالمانو او شیخانو په تعظیم او تابعداری کی داعتدال لاره)

په دی سببونو کی یی ددین په باره کی ژوروالی اوسختی یعنی په دین کی غلو لوی سبب مقرر کړی دی، لیکن افسوس دی چی دنبی کریم ﷺ ددومره اهتمام اودشریعت ددومره پابندیو سره سره نن مسلمان اُمت په دی غلوکی ډیرپه بیکاره طریقه سره اخته دی، ددین په ټولو اړخونوکی ددی نښانی ښکاره دی، په دی کی په خاص ډول سره کوم شی چی دملت دپاره هلاکوونکی اوډیر ضررناك ثابتیږی، هغه ددینی پیشوایانو معامله ده، د مسلمانان یوه ډله خودی طرف ته تللی دی چی پیشوایان، عالمان، عارفان هیڅ نه دی، دالله ﷻ کتاب زمونږ دپاره پوره دی لکه څنګه چی دوی دالله ﷻ په کتاب پوهیږی، دغسی ورباندی مونږهم پوهیږو، هُمْ رِجَالٌ وَنَحْنُ رِجَالٌ یعنی دوی هم انسانان دی اومونږهم انسانان یو، نوددی نتیجه داسوه چی هریو هوسناك چی نه په عربی ژبه پوهیږی اونه دقرآن په حقیقت اومعرفت اونه دنبی کریم ﷺ په بیان او تفسیر، محضی دقرآن په ترجمه کتلوسره ځان ته دقرآن عالِم وایی، دقرآن کریم کوم تفسیر اوتشریح چی په خپله د نبی کریم ﷺ یادده ﷺ دبی واسطی شاګردانو یعنی صحابه کرامو﷡ څخه نقل دی ددی ټولو څخه قطع نظر، کمه خبره چی یی په ذهن کی راسی پر قرآن یی وروتپی، حال دادی چی که یوازی کتاب بغیر دمعلم څخه کافی کیدی نو دالله ﷻ داقدرت وو چی دکتاب نسخی یی لیکلی خلګوته یی رسولی، درسول ﷺ څخه معلم جوړول اوخلګوته یی دلیږلو ضرورت به نه وای، اوکه فکر وکړه سی نومعلومه به سی چی داخبره یوازی دکتاب الله سره خاصه نه ده، دهیڅ یوه علم اوفن دکتاب په کتلو باندی او یوازی په ترجمه لیدلو باندی یی هیڅ سړی هم ددی فن عالِم نه سی جوړیدای، دډاکټری یا دیونانی طب دکتابونوپه ترجمه کتلوسره تراوسه پوری یوحکیم یاډاکټرنه دی جوړسوی، دانجنیئرۍ په کتابونو کتلو سره څوك انجنیئر نه دی جوړ سوی، دکالو ګنډلو یادپخلی دکتابونوپه کتلوسره هیڅ څوك درزی (خیاط) یا اشپزنه دی جوړسوی، بلکه په دی ټولو شیانوکی دتعلیم اوتعلّم اواُستاد ضرورت خودهرچاپه نزدمنلی سوی خبره ده، لیکن افسوس دی چی قرآن اوسنت داسی سرسری ګڼل سوی دی چی ددوی دپاره ګرسره داُستاد ضرورت نه ګڼل کیږی او په دی وجه دتعلیم یافته وو یوه لویه ډله دی طرف ته په غلوکی تللی ده چی یوازی دقرآن مطالعه کافی ګڼی، دتیرو عالمانو تفسیرونه اودهغوی راایستلی معناوی او تعبیرونه اوپه دوی پسی کیدل اوتابعداری یی کول خویی ګرسره دپامه څخه غورځولی دی، دوهم طرف ته دمسلمانانو یولویه ډله په دی غلوکی اخته سویده چی په ړندو سترګو څوك چی وغواړی هغه خپل مقتدا اوپیشوا جوړوی اودی ته نه ګوری چی داڅوك مونږ پیشوا جوړوو، په ده کی داقابلیت سته اوکه نه ؟ اونه بیادی ته ګوری چی کوم تعلیم دی ورکوی دا خو به دقرآن اوسنت څخه مخالف نه وی، شریعت اسلامی دغلو څخه دساتلو دپاره ددی دواړو په مینځ کی داطریقه کار وښوول چی کتاب الله دخدایی خلګو څخه ازده کوی او خدایی خلګ په کتاب الله سره پیژنی، کوم چی دقرآن اوسنت په علمونوکی مشغول وی او ژوندیی دکتاب اوسنت په رنګ کی رنګ سوی وی، بیادکتاب اوسنت په هرا

مشکله او کړ کيچنه مسئله کي ددوي تفسير او تشريح پرخپلي رايي مخکي ګنئ اوددوي تابعداري کوئ

لَنْ يَّسْتَنْكِفَ الْمَسِيْحُ اَنْ يَّكُوْنَ عَبْدًا لِّلّٰهِ وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ

مسيح ته هيڅکله په دي شرم نسته چي دي بنده سي دالله او نه ملائکو ته

الْمُقَرَّبُوْنَ ؕ وَمَنْ يَّسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ

چي مقربي دي اوخوک چي شرم کوي دالله دبندګي څخه او تکبر کوي نورا جمع به کړي دوي

اِلَيْهِ جَمِيْعًا ﴿١٧٢﴾ فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَيُوَفِّيْهِمْ

خپل خان ته په جمع سره ، نو کومو خلقو چي ايمان راوړي اوعمل يي کړي وي نيک نو دوي ته به پوره ورکړي

اُجُوْرَهُمْ وَيَزِيْدُهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ۚ وَاَمَّا الَّذِيْنَ اسْتَنْكَفُوْا

د دوي ثواب ، اوزيات به ورکړي دخپل فضل څخه ، او چا چي شرم وکي

وَاسْتَكْبَرُوْا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ۙ وَّلَا يَجِدُوْنَ لَهُمْ

اوتکبر يي وکي نو دوي ته به عذاب ورکړي عذاب دردناک ، اوبيا به نه کي پيدا دخپل خان دپاره

مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿١٧٣﴾

دالله څخه ماسوا خوک حمايتي او نه مددګار.

تفسير: (نصارا خامخا حضرت مسيح ﷺ خداي يا جزء دخداي بولي ، په خپله دحضرت) مسيح (ﷺ) دا حال دي چي دمخکي داوسيدو په حالت کي خودهغه اقرار دبندګي چي باطلو ونکي دالوهيّت دي مشهور اوتولوته معلوم دي، ليکن اوس هم چي په آسمان کي اوسي چي دمخکي داوسيدو څخه ډير لوړ مقام دي ياتر قيامته پوري چي هغه په کوم حالت کي وي دده څخه دي خوک پوښتنه وکړي اوودي ګوري په دغه حالت کي هم) هيڅکله به دخداي دبنده جوړيدو څخه شرم (او انکار) ونه کړي اونه به مقربي ملائکي (هيڅکله شرم وکړي چي په دوي کي حضرت جبرآئيل ﷺ هم دي کوم چي يي دوي دخداي يو جزء مني په خپله دده څخه دي خوک پوښتنه وکړي، ودي ګوري) او (دوي به شرم څنګه وکړي ددي شرم کولو خودومره بدانجام دي چي) کوم سړي چي دالله ﷻ دبندګي څخه شرم وکړي اوتکبر وکړي نو (انجام يي واوري) خداي ﷻ به خامخا ټول خلګ خپل خان ته (يعني دحساب موقعي ته) جمع کړي بياکومو خلګوچي (په دنياکي) ايمان راوړي وي اودوي ښه کارکړي وي (يعني بندګان اوسيدلي وي څکه چي

حاصل دبندګی هم ایمان اونیك عملونه دی) نو دوی ته به د دوی پوره ثواب (هم) ورکړو (چی دایمان اونیکو عملونو بدله ده) او (پردی سربیره) دوی ته به دخپل فضل څخه نور زیات (هم) ورکړی (چی دهغه تفصیل کومه اندازه نه ده مقرره) او کومو خلګوچی (دبنده جوړیدو څخه) شرم کړی وی او تکبری کړی وی دوی ته به سخته دردناکه سزاورکړی اودغه خلګ به دالله ﷻ څخه بغیر بل څوك خپل دوست اوکومکی پیدا نه کړی.

معلومات اومسئلې

(دالله ﷻ بنده کیدل داعلیٰ درجې شرافت او عزّت دی)

لَنْ يَّسْتَنْكِفَ الْمَسِيْحُ اَنْ يَّكُوْنَ عَبْدًا لِّلّٰهِ الخ یعنی حضرت مسیح ؑ لره دالله ﷻ په بنده کیدو کی څه شرم نسته اونه دالله مقربو ملائکوته شرم دی، ځکه چی دالله ﷻ بنده کیدل اودهغه عبادت کول اودهغه حکمونه پرځای کول خوداعلیٰ درجی شرافت اوعزّت دی، دحضرت مسیح. اومقربو ملایکو څخه ددی نعمت دقدر اوقیمت پوښتنه وکړئ، دوی ته په دی سره څنګه شرم اوعار راتلی سی، البته ذلت اوعبرت خودالله ﷻ څخه ماسوادبل په بندګی کی دی لکه نصاراوو چی حضرت مسیح ؑ دالله ﷻ زوی اومعبود ومنی اومشرکینو ملائکی ؑ دالله ﷻ لونی ومنلی، د دوی اود بتانو عبادت یی شروع کی، نو دوی ته همیشه عذاب اوذلت دی، (فوآئد عثمانی)

يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَكُمْ بُرْهَانٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَاَنْزَلْنَآ اِلَيْكُمْ نُوْرًا مُّبِيْنًا ﴿۱۷۴﴾ فَاَمَّا الَّذِيْنَ

ای خلقو! تاسی ته ورسیدی ستاسی درب دطرف څخه دلیل اونازله کړه مونږ په تاسی رڼا ښکاره ، نوکومو خلقو

اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَاعْتَصَمُوْا بِهٖ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِيْ رَحْمَةٍ مِّنْهُ

چی ایمان راوړی پرالله ﷻ اودی یی محکمه ونیوی نودا خل به کړی دوی په خپل رحمت کی او په

وَفَضْلٍ ۙ وَّيَهْدِيْهِمْ اِلَيْهِ صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا ﴿۱۷۵﴾

فضل کی او وبه رسوی دوی دخپل طرف څخه سیده لاری ته.

لنډتفسیر: ای (ټولو) خلګو! یقینًا تاسی ته ستاسی دپروردګار دطرف څخه یو (کافی) دلیل راغلی دی (هغه ذات مبارك، دی دنبی کریم ﷺ) اومونږ تاسی ته یو صفا نور رالیږلی دی (هغه قرآن مجید دی، نود نبی کریم ﷺ اود قرآن په ذریعه چی تاسی ته څه ښوول کیږی داټول حق دی چی داذکر سوی مضمونونه هم په کی داخل دی) نوکوم خلګ چی په الله ﷻ ایمان راوړی (چی ددی سره دتوحید اوپاکی عقیده لازمه ده) او دوی (د) الله (دین یعنی اسلام) محکمه ونیوی (چی ددی دپاره درسول اودقرآن تصدیق لازم دی) نوداسی خلګ به الله ﷻ په خپل رحمت کی (یعنی جنّت کی) داخل کړی اوپه خپل فضل کی (به یی واخلی یعنی دجنت په داخلیدوسربیره به ورته نورنعمتونه هم ډیرلوی لوی ورکړی چی دالله ﷻ دیدارهم په کی داخل

دي) اوخپل طرف ته به (درسيدو) دوی ته سيده لاروښيي (يعني په دنياکی به يی په لاری درضاباندی ثابت قدم اوقائم ولری اوپه دی سره دبی ايمانه اوبی عمله حالت معلوم سوچی دوی ته به دافائدی ونه رسيږی)
معلومات اومسئلې: دبُرهان څخه څهٔ مراد دي ؟ دا قول دالله ﷻ ، قَدْ جَآءَكُمْ بُرْهَانٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ دبُرهان لفظی معنی دليل دی ددی څخه مراد دنبی کريم ﷺ پاك ذات دی (روح) حضرت ابن عباس ﷺ فرمايي چی دنبی کريم ﷺ دپاك ذات څخه يی په لفظ دبرهان سره ځکه تعبير وفرمايي چی دده ذات مبارك اودده کريمانه اخلاق اودده معجزی اوپه ده دکتاب نازليدل داټول شيان دده دنبوت اودده ﷺ درسالت ښکاره دليلونه دی چی ددی په ليدو سره بل دليل ته حاجت نه پاته کيږی نو داسی ګڼل په کار دی چی دده ﷺ ذات په خپله يو مجسَّم (جسم لرونکی) دليل دی .
اودنور څخه مراد قرآن مجيد دی (روح) لکه چی دسورة مآئدة ددی آيت څخه هم معلوميږی ، قَدْجَآءَكُمْ مِّنَ اللّٰهِ نُوْرٌ وَّكِتٰبٌ مُّبِيْنٌ يعنی تاسی ته دالله ﷻ دطرفه څخه يو روښانه شی راغلی دی اوهغه يوکتاب واضح يعنی قرآن دی (بيان القرآن) په دی آيت کی چی څه ته نور ويل سوی دی مخ ته يی ده ته کتاب مبين ويلی دی، دلته دی داشُبهه نه کول کيږی چی عطف خوتغاير غواړی نوپه دی وجه نور اوکتاب يوشی نسی کيدی، ځکه چی تغاير دعنوان کافی دی که څه هم چی مصداق او معنون يودی (روح)
اوکه دنورڅخه مراددنبی کريم ﷺ ذات مبارك وی اودکتاب څخه مرادقرآنه کريم وی نو داهم صحيح ده (روح) ليکن ددی څخه دنبی کريم ﷺ دذات مبارك داسی نور محضی والی نه ثابتيږی چی دبشريت اوجسمانيت سره منافی وی

يَسْتَفْتُوْنَكَ ؕ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيْكُمْ فِى الْكَلٰلَةِ ؕ اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهٗ وَلَدٌ
دحکم پوښتنه کوی ستاڅخه نو ووايه چی الله حکم ښيي تاسی ته دکلاله که سړی مړ سو اودده زوی نه وو
وَّلَهٗٓ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ ۚ وَهُوَ يَرِثُهَآ اِنْ لَّمْ يَكُنْ
اودده يوه خور وه نو دی ته به رسيږی نيمه دهغه چی مړی پرې ايښی وی ، اودغه ورور وارث وی ددې خور
لَّهَا وَلَدٌ ؕ فَاِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثٰنِ مِمَّا تَرَكَ ؕ وَاِنْ
که نه وی ددې زوی ، بيا که دوې خوندی وی نو دوی ته به رسيږی دوه ثلثه (٣/٢) دهغه مال څخه چی مړی پريږدی
كَانُوْٓا اِخْوَةً رِّجَالًا وَّنِسَآءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ ؕ
اوکه خو تنه وی په دی قرابت کی سړی اوښځی وی ، نو ديو سړی برخه د دوی ښځو برابره ده
يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اَنْ تَضِلُّوْا ؕ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَیْءٍ عَلِيْمٌ ۝١٧٦ ع
بيان کوی الله ﷻ ستاسی دپاره چی تاسی ګمراه نه سی او الله ﷻ په هر څه باندی پوه دی .

دآیتونوتړون: دسورة دشروع څخه لږ وروسته دمیراث حکمونه ذکر وه بیا تقریباً یوه پاره وروسته دنورو احکامو سره دمیراث حکم ته بیابیرته راګرځیدل سوی وه اوس دسورة پر ختمیدو باندی بیامیراث ته واپسی ده، شایدچی په درو ځایو کی ځکه داجلا جلا سول چی تراسلام مخکی دمیراث په باب کی ډیر ظلم وو، نو دسورة په اول کی په مینځ کی اوپه آخر کی ددی په ذکر کولو کی حکمت دا دی چی اوریدونکی ته ددی لوی اهتمام معلوم سی او دوی ددی زیات اهتمام کوی .

لنډتفسیر: خلګ ستاڅخه (دکلاله دمیراث په باره کی دچاچی نه اولادوی اونه مور اوپلار وی) حکم معلوموی ته (په جواب کی) وفرمایه چی الله ﷻ تاسی ته دکلاله په باره کی حکم کوی (هغه دا دی چی که یو سړی مړ سی چی اولادیی نه وی (یعنی نه مذکر نه مؤنث اونه یی مور اوپلار وی) او دده یوه (عینی یاعلاتی) خور وی نو دی (خور) ته به دده ددی ټولی ترکی نیمه حصه رسیږی (یعنی وروسته ترتیرو سور حقونو اوپاته نیمه به که نور عصبه وه نو هغوی لره دی ورکړه سی اوکه نه وه نو هغه به هم بیادی ته بیرته ورکړی) اودغه سړی به (ددی خپلی خور) وارث (دټولی ترکی) وی که (دغه خورمړه سی او) ددی اولاد نه وی (اومور اوپلاریی هم نه وی) اوکه (داسی) خویندی دوی وی (یازیاتی) نودوی ته به دټولی ترکی څخه دوی ثلثی رسیږی (اویوه ثلثه به دعصبوی اوکه عصبه نه وی نودوی ته به بیرته ورکول کیږی) اوکه (داسی مړی وی چی نه یی اولادوی اونه مور اوپلار برابره خبره ده که دغه مړی مذکر وی اوکه مؤنث وارثان خو (یعنی تریوه زیات داسی) وړونه خوندی وی سړی اوښځی نو (ترکه به داسی تقسیمیږی چی یو سړی به د دوو ښځو دحصی برابر (یعنی وروړته دوه چنده خور ته یو چند ، لیکن په عینی خور سره علاتی وړونه خویندی ټول ساقطیږی اوپه عینی خورسره کله دوی ساقط اوکله یی حصه کمیږی، ددی تفصیل دمیراث په کتابونوکی دی) الله ﷻ تاسی ته (ددین خبری) ځکه بیانوی چی تاسی (په ناپوهی سره) په ګمراهی کی ونه لویږی (داخو یادګیرنه اواحسان دی) اوالله ﷻ هرشی ښه پیژنی (نود احکامو په مصلحتونو باندی هم خبردی اوپه احکاموکی ددی رعایت کول کیږی، دا دحکمت بیان دی)

معلومات اومسئلي ، ضروري فائدي ، (۱) دالله ﷻ دا قول چی ، يَسْتَفْتُوْنَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيْكُمْ فِي الْكَلٰلَةِ دلته دکلاله دحکم او دده دسبب دنزول دبیانولوڅخه خو خبری معلومی سوی اوله دا چی لکه څنګه چی اول یی ، وَاِنْ تَكْفُرُوْا فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ : وفرمایل تردی وروسته یی په طریقه دمثال داهلِ کتابو حال ذکرکړی وو ، دغه ډول یی دارشاد ، فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَاعْتَصَمُوْا بِهٖ الخ څخه وروسته یی درسول الله ﷺ داصحابو حال په ډول دمثال سره ذکر کی ، ددی دپاره چی دوحی څخه دمخ اړوونکو ګمراهی اوبدی او دوحی دتابعداری کوونکو حقوالی اوښه والی په ښه ډول سره ښکاره سی .

(۲)ددی ترمخه دوهمه خبره دا ښکاره سوه چی اهلِ کتابو خو دا غضب وکی چی دالله ﷻ دپاک ذات سره یی شریک او داولاد په شان نامناسبه کار خپل ایمان جوړ کی او دالله ﷻ دوحی څخه یی مخالفت وکی اودرسول الله ﷺ داصحابو داحالت دی چی دایمان او عباداتو أصول خو پریږده په جُزئی معاملو اومعمولی مسئلو دمیراث په اړوند او دنکاح او نوروکی هم دوحی په لټون اوانتظارکی وی اوپه هر کار کی دنبی کریم ﷺ طرف ته ګوری ، خپل

عقل او خواهش حاکم نه گنی که په یوه واریې تسلي ونه سي نو بیا په خدمت کې حاضرېږي او پوښتنه کوي.

ببین تفاوت ره از کجا ست تا به کجا

وګوره چې د داوړو ډلو په مابینځ کې څومره تفاوت او فرق دی.

او دا هم معلومه سوه چې حضرت خاتم المرسلین ﷺ به بې له حکمه څخه دوحي دخپل طرف څخه حکم نه فرمایی، که په کوم کار کې به دوحي حکم موجود نه وو، نو په حکم فرمایلو کې به یې دوحي تر راتلو پوري انتظار کوی کله چې به وحي راغله نو هلته به یې حکم کوي، دغه ډول اشاره ده دی طرف ته چې په یوه وارپه ټول کتاب نازلیدو کې لکه چې اهلِ کِتابو درخواست کوي، هغه فآئده به نه وای کومه چې په وخت کې دحاجت او دموقع موافق په جلاجلا نازلیدو کې وه، ځکه چې هرڅوك دخپل ضرورت مطابق په دی صورت کې سوال کولی سی او په ذریعه دوحي ورته جواب رسیږي لکه چې په دی موقع او دقرآن شریف په ډیرو موقعو کې موجوده ده، او دا صورت که یوه طرف ته زیات فآئده مند دی نو بل طرف ته په کښې دخداوند قدس ﷺ د یادولو او دخطاب کولو دعزت یو داسې لوی فخر موجود دی چې دبل هیڅ یوه اُمت نه دی نصیب سوی وَاللّٰهُ ذُوالْفَضْلِ الْعَظِیْمِ دکوم صحابي دفآئدې یادده دسوال په جواب کې چې کوم آیت نازل سوی دی هغه دهغه په مناقبو کې شمیرل کیږي او داختلاف په ځای کې چې دچا درایې یادچا دقول موافقه وحي نازله سوی ده تر قیامته پوري ورسره دهغه نیك نوم باقي پاته دی، نو دکلاله په اړوند یې دسوال اوجواب ذکر وکی، دغه ډول دعامو سوالونو اوجوابونو طرف ته یې اشاره وفرمایله (فوآئد عثماني)

تَمَّتْ .. سُوْرَةُ النِّسَآءِ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ اَوَّلَهُ وَاٰخِرَهُ

﴿ سورة المائدة ﴾

سُوْرَةُ الْمَائِدَةِ مَدَنِيَّةٌ وَّهِيَ مِائَةٌ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ وَّعِشْرُوْنَ اٰيَةً وَّسِتَّةَ عَشَرَ رُكُوْعًا

دا سورة مدني دی په دی کې یوسل اوشل (۱۲۰) ایتونه او شپاړس (۱۶) رکوع ګاني دی.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اَوْفُوْا بِالْعُقُوْدِ ؕ اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيْمَةُ

ای ایماندارو! پوره کوی وعدی حلال سوی دی تاسی لره چارپایان

الْاَنْعَامِ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّى الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ ؕ

حیوانان ماسوا دهغه څخه چې تاسی ته مخکې اورول کیږي مګر حلال مه ګڼی ښکار داحرام په حالت کې

اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيْدُ ①

الله حکم کوي څه چې غواړي.

(دسورة شانِ نزول او دمضامينو لنډيز)

دا دسورة مآئدة اولنی آيت دی، سورة مآئدة په اتفاق سره مدنی سورة دی، اوپه مدنی سورتونوکی هم آخری سورة دی، تردی چی ځينو حضراتودی ته دقرآن آخری سورة ويلی دی، په مسند احمد کی په روايت دحضرت عبدالله بن عمرؓ او اسمآء بنت يزيد ؓ نقل دی چی سورة مآئده په نبی کريم ﷺ په داسی وخت کی نازل سوکله چی دی په سفرکی په عضبًا نامی اوښی باندی سپور وو، دوحی دنزول په وخت کی چی کم غيرعادی دروندوالی اوباربه وو، دقاعدی موافق دغه وخت هم وو، تردی چی اوښه عاجزه سوه، نودی ﷺ ورڅخه راکښته سو، دا سفر په ظاهرکی دحجة الوداع سفردی، لکه چی ځينی روايتونه ددی تاييد کوی، حجة الوداع دهجرت په نهم کال سوی وو اوددی څخه دواپس کيدو وروسته دنبی کريم ﷺ دنيوی ژوند تقريبًا اتيا ۸۰ ورځی وو، ابن حبان په بحرِمحيط کی فرمايی چی دسورةِ مآئدة ځينی اجزآء دحديبيی په سفرکی اوځينی دفتح مکی په سفرکی اوځينی دحجة الوداع په سفرکی نازل سوی دی، ددی څخه معلومه سوه چی دا سورة دقرآن دنزول په آخری مرحلوکی نازل سوی دی، که څه هم بالکل آخری سورة نه وی.

په روح المعانی کی په حواله دابوعبيده حضرت حمزه بن حبيب اوعطيه بن قيس دا روايت درسول کريم ﷺ څخه نقل دی، اَلْمَآئِدَةُ مِنْ آخِرِ الْقُرْآنِ تَنْزِيْلاً فَاَحِلُّوْا حَلاَلَهَا وَحَرِّمُوْا حَرَامَهَا يعنی سورةِ مآئده دهغو شيانوڅخه دی چی دقرآن دنزول په آخری دورکی نازل سوی دی په دی کی چی کوم شيان حلال سوی دی، هغه د هميشه دپاره حلال اوکوم شيان چی حرام سوی دی، هغه د هميشه دپاره حرام ګڼی، ددی قسم يو روايت ابن کثير دمستدرك حاکم په حواله سره دحضرت جبيربن نفيرؓ څخه نقل کړی دی چی دی ترحج وروسته دحضرت عآئشی صديقی ؓ خواته حاضر سو، نو دی وفرمايل جبيره! تاسی سورةِ مآئدة واياست؟ ده عرض وکی چی هو! وايم يی، حضرت صديقی ؓ وفرمايل چی دا دقرآن پاك آخری سورة دی، په دی کی چی کوم احکام دحلالو اوحرامو راغلی دی، هغه محکم دی په دی کی دنسخ احتمال نسته، ددی خاص اهتمام کوی، په سورةِ مآئدة کی هم دسورةِ نسآء په شان سره فروعی احکام، معاملات، معاهدات اونور زيات بيان کړل سوی دی، په دی وجه روح المعانی ليکی چی سورةِ بقرة او سورةِ آلِ عمران په اعتبار دمضمونونو سره يودی، څکه چی په دی کی زيات احکام دعقيدو داصولو، توحيد، رسالت قيامت اونورو راغلی دی، فروعی احکام په کښی ضمنی دی او سورةِ نسآء اومآئدة په اعتبار دمضمونونوسره يودی، په دی دواړوکی فروعی احکام بيان سوی دی، دأصولی احکامو بيان ضمنی دی، په سورةِ نسآء کی پرباهمی معاملو اوحقوق العباد باندی زور ورکړل سوی دی، دخاوند اوښځی حقونه، دمور اوپلار اونورو قريبانو حقونه په تفصيل سره بيان سوی دی، دسورةِ مآئدة په اول آيت کی هم ددی ټولو معاملو او معاهدو دپابندی اوددوی دپوره کولو هدايت راغلی دی، يَا اَيُّهَا الَّذِيْنَ آمَنُوْا اَوْفُوْا بِالْعُقُوْدِ په دی وجه ددی سورةِ مآئدة دوهم نوم (سورةِ عقود) هم دی (بحرمحيط)

دمعاهدو اومعاملو په باره کی داسورة اوپه تيره تيره بيادی دا اولنی آيت يوخاص حيثيت لری، په دی

وجه نبي كريم ﷺ چې كله عمروبن حزم ﷺ ديمن عامل (والي) جوړ كې او وى ليږى اويو فرمان يې ورته حواله كې نو ددې فرمان په سرنامه يې دا آيت وليكي.

تفسير: اى مؤمنانو! (ستاسي دايمان مقتضىٰ دا ده چې) خپلې معاهدې (كومې چې دايمان په وجه تاسې دخداى ﷻ سره كړې دي) پوره كړئ (يعنې شرعي حكمونه په ځاى كوى ځكه چې په ايمان راوړلو سره داټول لازم سول اودلازميدو مقتضىٰ پوره كول دي) ستاسي دپاره ټول چارپايان كم چې مشابه د (دې) حيوانانو (يعنې اوښ، بزې، غوا) وى (دكوموحلالوالي چې تردې مخكې په سورة انعام كې چې مكّي دي معلوم سوى دي نوددوى په شان چې څومره حيوانان دي ټول) حلال كړه سوى دي (لكه هوسى، صحرايي غويي اونور چې داوښ، بزې اوغوا مشابه دي په دې خبره كې چې درندګان اوښكاريان نه دي، بغير دهغو حيوانانو څخه چې په نورو شرعي دليلونو حديث اونورو سره مخصوص اومستثنىٰ سوي دي لكه خر، غاطر اونور ددې مستثنىٰ سوو څخه ماسوا ټول حيوانان كورني اووحشي حلال دي) مګر دكومو ذكر چې مخ ته (په آيت حُرِّمَتۡ عَلَيۡكُمُ الۡمَيۡتَةُ الخ كې) راځي (چې هغه سره ددې چې په بَهِيۡمَةُ الۡاَنۡعَامِ كې داخل دي اوحديثو دخاصو سوو څخه هم خارج دي خوددې سره بياهم حرام دي اوپاته تاسې لره حلال دي) ليكن (په دې كې چې كوم) ښكار (دى هغه) حلال مه ګڼئ په كوم حالت كې چې تاسې په احرام (ياحرم) كې ياست (مثلاً دحج اوعمرې احرام موتړلى وى، ترحرم دباندې وى ياپه حرم كې دننه چې غالبًا ښكارهم په حرم كې دننه وى ځكه چې اصلي مدار دښكار دحكم په حرم كې دننه والي دى كه څه هم چې احرام يې نه وى تړلى، په دواړو حالتونوكې ښكاره يعنې برّي اووحشي حرام دي) بيشكه الله ﷻ څه چې غواړي حكم كوى (يعنې هغه فآئده وى، نوكوم حيوان چې يې غوښته دهميشه دپاره يې في نفسه بغير دحالت داضطرار څخه حرام كړې اوكوم چې يې غوښته دهميشه دپاره حلال كړل كوم چې يې غوښته په يوه خاص حالت كې يې حرام كړه، په تاسې ددې ټولو حالتونو رعايت واجب دي)

معلومات اومسئلې: ددې سورة داولنې آيت اولنى جمله يوه داسې جامعه جمله ده چې ددې په تفسيراو تشريح كې په زرګونو صفحې ليكل كيدې سي اوليكل سوې دي، ارشاد دى، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ يعنې اى مؤمنانو! خپلې معاهدې پوره كوى په دې كې يې اول په يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا سره خطاب وكې، دمضمون داهميت طرف ته يې توجّه راوګرځوله چې په دې كې كوم حكم دى، دا عين دايمان تقاضاده، تردې وروسته يې حكم وفرمايي، أَوْفُوا بِالْعُقُودِ لفظ دعقود دعقد جمع ده چې لفظي معنى يې تړل دي اوكمه معاهده چې ددوو تنو يادوو ډلوپه مينځ كې وتړل سي دې ته هم عقدويل كيږي په دې وجه په معنى دوعد اوعهود باندې سو.

د تفسير امام ابن جرير رحمه الله دمفسرينو صحابه وو اوتابعينو په دې باندې اجماع نقل كړې ده، امام جصاص رحمه الله فرمايي چې عقدوويل سي ياعهد اومعاهده ددې اطلاق په يو داسې معامله باندې كيږي په كومه كې چې دوو ډلو په راتلونكې زمانه كې ديوه كار دكولو ياپرينښولو پابندي په يوه اوبل باندې اچولې وى اودواړه په اتفاق سره ددې پابند سوي وى، زمونږپه اصطلاح كې ددې نوم معاهده ده، په دې

وجه ددی جملی خلاصه داسوه چی دیوبل سره دمعاهدو اوعدو پوره کول لازمی اوضروری وگڼی اوس دی ته کتل دی چی ددی معاهدو څخه څنګه معاهدی مراددی په دی کی دتفسیر لیکونکو حضراتو وینا ګانی په ظاهره مختلفی ښکاری، چاویلی دی چی ددی څخه مراد هغه معاهدی دی کومی چی الله ﷻ دخپلو بندګانو څخه دایمان او فرمانبرداری په اړوند اخیستی دی یاهغه معاهدی کومی چی الله ﷻ دخپلو نازلو کړو احکامو دحلالو او حرامو په اړوند دخپلو بندګانو څخه اخیستی دی، دحضرت عبدالله ابن عباس ؓ څخه دانقل دی اوځینی فرمایی چی دمعاهدو څخه دلته هغه معاهدی مراد دی کومی چی خلګ په خپل مینځ کی دیوه اوبل سره کوی، لکه معاهده دنکاح، معاهده داخیستلو خرڅولو اونورو. په مفسرینوکی ابن زید اوزیدبن اسلم دی طرف ته تللی دی اوځینی فرمایی چی دمعاهدو څخه هغه قسمونه او معاهدی مراد دی کومی چی دجاهلیّت په زمانه کی دیوه اوبل دکومك دپاره اخیستل کیدی مجاهد، ربیع، قتادة اونور مفسرین رحمهم الله هم دافرمایی، لیکن صحیح خبره داده چی په دوی کی هیڅ تضاد یااختلاف نسته، بلکه داټول قسم معاهدی په لفظ دعقودکی داخلی دی، اود ټولو دپوره کولو دپاره قرآن حکیم ښوونه کړی ده.

په دی وجه امام راغب اصفهانی فرمایی چی دمعاهدو څومره قسمونه دی ټول ددی لفظ په حکم کی داخل دی، اوبیا فرمایی چی ددی معاهدو ابتدایی دری قسمونه دی، یوه هغه معاهده ده چی دانسان دربّ العالمین سره ده، مثلاً دایمان اوطاعت عهدیا دحلالو او حرامو دپابندی عهد، دوهمه هغه معاهده ده چی دیوه انسان دخپل نفس سره ده، لکه دیوشی نذر پرځان منل یا قسم وکړی یوشی پرځان لازم کړی، دریمه هغه معاهده ده چی دیوه انسان سره ده اوپه دی دریم قسم کی هغه ټولی معاهدی شاملی دی کمی چی ددوو سړیانو یادوو ډلو یادوو حکومتونو په مینځ کی وی.

دحکومتونو نړیوالی معاهدی یادیوه اوبل سره معاهدی، دډلوپه مینځ کی معاهدی او قولونه اوددوو انسانانوپه مینځ کی هرقسم معاملی، نکاح، تجارت، شرکت، اجاره، هبّه اونور داټولی معاهدی چی په جائزو شرطونوسره په مینځ کی مقررسی، ددی آیت په وجه سره ددوی پابندی په هرطرف باندی لازم اوواجب ده او دا جائز قیدیی په کښی څکه ولګوی، چی دشریعت څخه خلاف شرط لګول یایی قبلول هیچاته جائز نه دی.

تردی وروسته دآیت په دوهمه جمله کی ددی عامی ضابطی دخاصو جزونو ذکر یی کړی دی، ارشاددی أُحِلَّتْ لَكُم بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ لفظ د (بهیمه) هغه حیوان ته ویل کیږی کم چی عادةً بی عقله (غیرذی العقل) ګڼل کیږی څکه چی خلګ عادةً ددوی په خبرو نه پوهیږی، نومرادیی مُبهم اوپټ وی اوامام شعرانی فرمایی چی بهیمه ته بهیمه په دی وجه نه وایی چی ددوی عقل نسته اودعقل خبری پردوی مبهمی وی، لکه دخلګوعام نظرچی دی. بلکه حقیقت دادی چی دعقل اوادراك څخه یوحیوان نه بلکه کانی اوبوټی هم خالی نه دی، البته ددرجو فرق ضرور سته. په دی شیانوکی دومره عقل نسته لکه څومره چی په انسان کی دی نو په دی وجه یی انسان داحکامومکلّف کړی دی اوحیوان یی نه دی مکلّف کړی، کنی

دخپل ژوند دضرورتونو تراندازې پورې هرحیوان بلکه هرکانی اوبوټی ته خدای پاك ﷻ عقل اوادراك ورکړی دی، هم دا وجه ده چې هرشی دالله ﷻ تسبیح وایی . وَاِنْ مِّنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ چې عقل یې نه وای نو خپل خالق اومالك به یې څنګه پیژندلای اوڅنګه به یې تسبیح ویلای .
دامام شعرانی دفرمایلو خلاصه دا سوه چې بهیمه ته بهیمه په دې وجه نه وایې چې دده دبې عقلی په وجه معلومات په ده باندې مُبهم وی ، بلکه په دې وجه چې دده په خبرو خلګ نه پوهیږی، دده خبری په خلګو باندې مبهمې وی ، په هرحال لفظ دبهیمه دهر روح لرونکی دپاره استعمالیږی اوځینی حضرات فرمایی چې دچارپایه حیوانانو دپاره دالفظ استعمالیږی، اودانعام لفظ دنعم جمع ده، ساتل سوو حیوانانولکه اوښ، غوا، ګامیښه، بزه اونورچې اته قسمونه یې په سورة انعام کې بیان سوی دی دوی ته انعام ویل کیږی، دبهیمة لفظ عام وو، دانعام لفظ دی خاص کی، دآیت مراد داسو چې دکورونو دحیوانانو اته قسمونه ستاسی دپاره حلال سوی دی
په لفظ دعقودکی اوس تاسی وویل چې ټولې معاهدې په کښې داخلې دې په دې کې یوه معاهده هم هغه ده کومه چې الله ﷻ دخپلو بندګانو څخه دحلالو اوحرامو دپابندې په اړوند اخیستی ده ، په دې جمله کې ددې خاص معاهدې بیان راغلی دی چې الله ﷻ ستاسی دپاره اوښ، بزه، غوا، ګامیښه اونورحلال کړی دی، دوی دشریعت دقاعدې موافق ذبح کیږی او خوړل کیږی، دالله ﷻ داحکم په دې حدونوکی دننه ساتې اوپابندې یې کوی نه خو د مجوسیانو اوبُت پرستوپه شان سره مطلق ددې حیوانانو ذبح حرامه ګڼی چې دالله ﷻ په دې حکمت باندې اعتراض اودهغه دنعمتونو ناشکری ده ، اونه دنورو غوښو خوړونکو ډلوپه شان بې قیده سئ چې هرډول حیوان حلال ګڼی اوخوری یې، بلکه دالله ﷻ د درکړل سوی قانون لاندې کوم حیوانان چې هغه حلال کړی دی، هغه خوری اوکوم چې یې حرام کړی دی دهغه څخه ځان ساتی، ځکه چې الله ﷻ خالق دکآئناتو دی ، هغه دهرحیوان په حقیقت اوخواصواوپه انسان کی دهغه څخه دپیدا کیدونکو اثراتو څخه خبردی ، هغه پاك اوسُتره شیان دانسان دپاره حلال کړی دی چې دهغه په خوړلوسره دانسان پرجسمانی صحت یا روحانی اخلاقو باندې بد تاثیر نه لویږی، اوګنده اوناپاکو حیوانانو څخه یې منع کړی ده، کوم چې دانسان دصحت دپاره هلاکوونکی دی یایې پر اخلاقو باندې خراب تاثیر کوونکی دی، په دې وجه ددې عام حکم څخه یې دوڅو شیانو استثنآء وفرمایله .
اوله استثنآء دا ده ، اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ یعنی بغیر دهغه حیوان څخه چې حرمت یې په قرآن کی بیان سوی دی مثلاًمردارحیوان یاخنزیر اونور، دوهمه استثنآء یې په ، غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ سره وفرمایله، مطلب یې دادی چې چارپایه حیوان ستاسی دپاره حلال دی اودځنګل ښکارهم حلال دی مګرکله چې تاسی دحج یا دعمرې احرام تړلی وی نو دغه وخت ښکار کول جُرم اوګناه ده ددې څخه ځان ساتی دآیت په آخرکی یې ارشاد وفرمایی: اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيْدُ یعنی الله ﷻ چې څه وغواړی حکم کوی دهیچاداحق نسته چې دهغه په وړاندې بهانې وکړی په دې کې شاید ددې حکمت وطرف ته اشاره ده چې دانسان دپاره دځینو حیوانانو دذبح کولو اوخوړلو اجازت څه ظلم نه دی ، کوم مالك چې دا ټول روحونه جوړکړی دی ، هغه

په پوره حکمت اوپوهي سره داقانون هم جوړکړی دی چی ادنی یی داعلی دپاره خوراك جوړکړی دی، دمځکی خاوره ددرختو خوراك دی اودرختی دحیوانانو خوراك دی اوحیوان دانسان خوراك دی، ترانسان اعلی هیڅ مخلوق په دی دنیاکی نسته ، په دی وجه انسان دچا خوراك نه سی جوړیدی .

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تُحِلُّوا۟ شَعَٰٓئِرَ ٱللَّهِ وَلَا ٱلشَّهْرَ ٱلْحَرَامَ وَلَا ٱلْهَدْىَ وَلَا ٱلْقَلَٰٓئِدَ وَلَآ ءَآمِّينَ

ای ایماندارو ! حلال مه ګنی دالله نښانی اونه دادب میاشتی اونه هغه حیوانان چی دکعبی دپاره هدیه سوی وی اونه هغه چی په غاړه کی یی رسی اچول سوی وی ، او نه دحرمت ،

ٱلْبَيْتَ ٱلْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَٰنًا ۚ وَإِذَا

والا کور طرف ته کوم چی لټوی فضل دخپل رب اودهغه خوشحالی ، او کله چی داحرام

حَلَلْتُمْ فَٱصْطَادُوا۟ ۚ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَـَٔانُ قَوْمٍ أَن صَدُّوكُمْ

څخه ووزی نوښکار کوی اوباعث دی نه سی په تاسی دهغه قوم دښمنی کوم چی تاسی یی

عَنِ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ أَن تَعْتَدُوا۟ ۘ وَتَعَاوَنُوا۟ عَلَى ٱلْبِرِّ وَ

منع کولاست دحرمت والامسجد څخه په دی باندی چی زیاتی وکړی او په خپل مینځ کی مددکوی په نیك

ٱلتَّقْوَىٰ ۖ وَلَا تَعَاوَنُوا۟ عَلَى ٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۖ إِنَّ

کاراوپرهیزګاری باندی ، اومدد مه کوی په ګناه او په ظلم باندی او بیریږی دالله څخه

ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٢﴾

بیشکه دالله عذاب سخت دی .

دآیتونو تړون: دسورة مائدة په اول آیت کی دمعاهدو دپوره کولو تاکیدوو په دی معاهدوکی یوه معاهده دا هم ده چی دالله ﷻ دمقررکړو حلالو اوحرامو پابنداوسئ ، په دی دوهم آیت کی ددی معاهدی د دوو مهمو دفعو بیان دی ، یو دشعآئر الله (دالله ﷻ دنښانو) تعظیم او د دوی دبی ادبی څخه دخلاصیدو هدایت، دوهم دخپل اوپردی دوست اودښمن ټولو سره دعدل او انصاف معاملہ اودظلم بدله په ظلم سره دبدلی اخیستلو ممانعت .

ددی آیت دنزول سبب څو واقعات دی، اوله داواوری چی دآیت مضمون په ښه ډول سره زړه ته ولویږی ، یوه واقعه دحدیبیی ده چی تفصیل یی قرآن حکیم په بل ځای کی بیان کړی دی ، هغه دا چی دهجرت په شپږم کال نبی کریم ﷺ اوصحابه کرامو اراده وکړه، چی عُمره وکړی .

نبی کریم ﷺ دیو زر ١٠٠٠ صحابه کرامو ﷺ سره دعمری احرام وتړی اومکی مکرمی ته روان سوچی مکی ته نژدی دحدیبیی مقام ته ورسیدل نومکی والاووته یی خبرورکی چی مونږ دځه جنگ دپاره نه، بلکه دعمری کولودپاره راغو، مونږ ته اجازت راکی ، دمکی مشرکانو اجازت ورنه کی اوپه ډیرو سختو اوګرانو شرآنطوسره یی داسی معاهده وکړه چی دا وخت به ټول خپل احرامونه خلاص کړی اوواپس سی په راتلونکی کال به عمری ته داسی راسئ چی وسله به درسره نه وی یوازی به دری ورځی دلته پاته کیږی اوعمره به کوی بیرته به ځئ ، او نور هم داسی ډیر شرطونه وه چی دهغومنل په ظاهره دمسلمانانو دوقار اوعزت ځخه خلاف وه، د نبی کریم ﷺ په حکم باندی ټول مطمئن سول اوبیرته ولاړل، بیاپه سنـ٧ـه هـ کی دوباره ددغه شرطونو دپابندی سره یی دغه قضا عمره ادا کړه، پرهرحال دحدیبیی واقعی اودی ناخوښه شرطونو دصحابه کرامو ﷺ په زړونو کی دمکی دمشرکانودطرف ځخه ډیردنفرت اوبغض کرٔونده کرلی وه دوهمه واقعه داسی وسوه چی دمکی دمشرکانو ځخه حطیم بن هندخپل دتجارت مال مدینی ته راوړی اودمال ترخرڅولو وروسته یی خپل سامان اوسړی دمدینی ځخه دباندی پرینبوول اوپه خپله دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضرسو، اود منافقانوپه شان سره یی خپله اراده داسلام راوړلو ظاهره کړه چی مسلمانان دده ځخه مطمئن سی، لیکن نبی کریم ﷺ دده تر راتلو مخکی دوحی په ذریعه خبر حاصل کړی وو، صحابه ووته یی وویل چی مونږ ته یو سړی راتلونکی دی چی دشیطان په ژبه سره به خبری وکړی اوکله چی دی بیرته ولاړی نو نبی کریم ﷺ وفرمایل چی دا سړی دکفرسره راغی او د دوکی اوغداری سره بیرته واپس ښو، داسړی چی دنبی کریم ﷺ دمجلس ځخه ووتی نودی سیده دمدینی ځخه دباندی هغه ځای ته ورسیدی،کوم ځای چی دمدینی والاوو حیوانان ځریدل ، هغه یی وشړل اودځان سره یی روان کړل ، صحابه ووته ددی خبرلږ وروسته ورسیدی هغوی ورپسی ووتل خو دی د دوی دواك ځخه وتلی وو، بیاچی کله دهجرت په اووم کال دنبی کریم ﷺ سره صحابه کرام ﷺ دحدیبیی دقضاعمری دپاره تلل نو دلیری ځخه یی دتلبیی اواز واوریدی اووی لیدل چی همدغه حطیم بن هند دمدینی دخلګو هغه حیوانان کم چی یی دمدینی والاوو ځخه راوستلی وه په ډول دقربانی دځان سره راروان کړی دی، عمری ته ځی، دغه وخت صحابه کرامو ﷺ قصدوکی چی پرده حمله وکړی اوخپل حیوانان ورځخه واخلی اودی په دی ځای ختم کړی ، دریمه واقعه داوسوه چی دهجرت په اتم کال په رمضان المبارك کی مکه فتح سوه اوتقریباً پرټول عرب اسلامی قبضه وسوه چی رسول کریم ﷺ دمکی مشرکان بغیر دځه بدل اخیستو ځخه آزادکړل، دوی به په آزادی سره خپل ټول کارونه کول، تردی چی په خپل جاهلانه طرز باندی به یی دحج اوعمری رواجونه هم اداکول، دغه وخت دځینو صحابه کرامو ﷺ په زړونو کی دحدیبیی ذواقعی دبدل اخیستوخیال راغی چی دوی مونږپه جآئزه اوحقه طریقه سره دعمری کولو ځخه بندکړی وو نومونږ ددوی ناجآئزه اوپه غلطه طریقه باندی عمره اوحج ځنګه آزاد پریږدو، په دوی حمله کوو، حیوانان ورځخه اخلو او ختمو یی .

داواقعات ابن جریر په روایت دعکرمه اوسدّی نقل کړی دی، دایوځو واقعات وه چی د دوی په بنآء دا

آیت نازل سوچې په دې کې مسلمانانوته داهدایت سوی دی چې دالله ﷻ دنښانو تعظیم ساتل ستاسې خپل فرض دی ، دیو دښمن دبغض او عداوت په وجه سره په دې کې دخلل غورځولو هیڅکله اجازه نسته. دحُرمت په میاشتوکی قتل اوقتال هم جآئزنه دی اوکم مشرکان چې احرام وتړی اودخپل خیال مطابق دالله ﷻ دفضل او رضا حاصلولو په اراده سره روان وی (که څه هم چې په وجه دکفر د دوی داخیال باطل دی خوبیاهم) دالله ﷻ دنښانو دحفاظت اواحترام تقاضادا ده چې د دوی سره دی جنجال نه کړی کیږی ، دارنګه هغه خلګو چې تاسی یی دعمری څخه منع کړی واست د دوی څخه دبغض اوعداوت دبدل اخیستو دپاره داسی کول نه دی جآئز چې تاسی دوی منع کړئ ، څکه چې دا د دوی دظلم په بدله کی به زمونږ دطرفه څخه ظلم سی کوم چې په اسلام کی روانه دی . اوس د آیت پوره تفسیر وګوری

لنډتفسیر: ای مؤمنانو! بی حرمتی مه کوی دالله ﷻ د (دین د) نښانو (یعنی دکوموشیانو دادب دپاره چې الله ﷻ یوڅه احکام مقرر کړی دی، ددغه احکاموپه خلاف کولوسره بی ادبی مه کوی مثلاً دحرم اوداحرام یی دا ادب مقررکړی دی چې په دې کی ښکارمه کوئ نو ښکارکول په کښی بی ادبی اوحرام دی) اومه دحُرمت دمیاشتو (بی ادبی کوی چې په دې کی دکافرانو سره جنګ وکی) اومه په حرم کی دقربانی کیدونکو حیوانانو (بی ادبی کوی چې جنجال ورسره کوی) اومه دهغو حیوانانو (بی ادبی کوی) دچاپه غاړه کی چې (ددی نښانی دپاره) رسی پرتی وی (چې داالله ﷻ دپاره قربانی ده په حرم کی به ذبح کیږی) اومه دهغو خلګو (بی حرمتی کوی) کوم چې دبیت الحرام (یعنی بیت الله) په نیت سره روان وی (او) دخپل رب دفضل اورضامندی طلب ګاروی (یعنی ددی شیانوپه ادب سره دکافرانوسره هم جنجال مه کوی) او (په لوړنی آیت کی چې یی داحرام په ادب سره ښکار حرام کړی دی دغه تراحرامه پوری دی کنی) کوم وخت چې تاسی داحرام څخه دباندی راووزی نو (اجازت دی چې) ښکارکوئ (په دې شرط سره چې دغه ښکارپه حرم کی نه وی) او (لوړچی دکوموشیانو دلتهولوڅخه منع سوی واست په دې کی) داسی دی ونه سی چې تاسی دیوه قوم سره په دې وجه بغض ساتی چې دوی (تاسی دحدیبیی په کال دتلو) دمسجدحرام څخه منع کړی واست (دقریشوکفار ورڅخه مراددی) دغه (بغض) ستاسی دپاره ددی سبب جوړسی چې تاسی د (شریعت تر) حدووزی (یعنی دذکرسوو حکمونو خلاف وکړی داسی مه کوئ) او (په خبرود) نیکی اوتقوٰی کی دیوه اوبل سره کومك کوی (مثلاً دااحکام دی چې په دې کی نوروته هم دنیك عمل کولوترغیب ورکوئ) اودګناه او زیاتی (په خبروکی) دیوه اوبل سره کومك مه کوی (مثلاً دا احکام دی که څوك ددی خلاف کوی نوتاسی دهغه کومك کوی) اودالله ﷻ څخه وبیریږی (چې په دې سره دټولو احکامو پابندی آسانه کیږی) بیشکه الله ﷻ (دحکمونو مخالفت کوونکوته) سخته سزاورکوونکی دی

معلومات اومسئلې: دآیت په اوله جمله کی ارشاددی ، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ یعنی ای مؤمنانو! دالله ﷻ دنښانو بی حرمتی مه کوی، په دې کی لفظ دشعآئرچې ترجمه یی په نښانوسره سوی ده ، دشعیره جمع ده چې معنی یی ده نښانه، په دې وجه شعآئر اوشعیره هغه محسوس شی ته ویل کیږی چې دیوشی علامه (نښانه) وی، شعآئرِ اسلام هغو عملونو او کارونوته ویل کیږی چې په اصطلاح کی

دمسلمانیدو نښانه ګڼل کیږی اومحسوس او ښکاره وی، لکه لمونځ، اذان، حج، ختنه (سنتی) اودسنتو مطابق ږیره او نور، د شَعَآئِرَ اللّٰهِ تفسیرپه دی آیت کی په مختلفوالفاظو سره نقل دی، لیکن صفاخبره هغه ده کمه چی په بحرِ محیط اوروح المعانی کی دحضرت حسن بصری رحمه الله اوحضرت عطآء څخه نقل ده اوامام جصّاص رحمه الله دی ته دټولو قولونو جامع ویلی دی اوهغه دادی چی دشعآئر الله څخه مراد ټول شریعتونه او ددین مقررکړی واجبات، فرآئض او د دوی حدود دی . په دی آیت کی د لَا تُحِلُّوْا شَعَآئِرَ اللّٰهِ دارشادهم دامطلب دی چی دالله ﷻ دشعآئرو بی حرمتی مه کوئ اودالله ﷻ دشعآئرو بی حرمتی یوخوداده چی دسره دا احکام پرینښوول سی، دوهمه داده چی په دی باندی عمل خوکوی لیکن نیمګړی یی کوی پوره یی نه کوی، دریم داچی ترمقررو سوو حدونو تجاوز وکړی مخ ته تیرسی په لَا تُحِلُّوْا شَعَآئِرَ اللّٰهِ کی ددی دروسرو صورتونوڅخه منع فرمایل سوی ده

داهدایت قرآن کریم په بل عنوان سره داسی ارشاد فرمایلی دی ، وَمَنْ يُّعَظِّمْ شَعَآئِرَ اللّٰهِ فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوْبِ یعنی کوم سړی چی دالله ﷻ دمحرماتو تعظیم کوی نو دا دزړونو دتقوی اثر دی ، دآیت په دوهمه جمله کی دشعآئر الله دیوه خاص قسم یعنی دحج دشعآئرو څه تفصیلات ښوول سوی دی .

فرمایی : وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَآئِدَ وَلَا آٰمِّيْنَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُوْنَ فَضْلًا مِّنْ رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا یعنی په میاشت دحرمت کی په قتل اوقتال کولوسره ددی بی حرمتی کوی، دحُرمت میاشتی څلوردی په دی کی جنګ کول شرعًا حرام وو ، ذی قعده، ذی الحجّه، محرم اورجب، وروسته داحکم دجمهورو علماوو په نزد منسوخ سو ، دارنګه دمکی په حرم کی قربانیدونکی حیوانان اوخاص هغه چی په غاړه کی یی ورته دقربانی دنښانی دپاره رسی اچولی وی ، د دوی بی حرمتی مه کوی ، ددی حیواناتو دبی حرمتی یو صورت خو دا دی چی دی حرم ته درسیدو څخه منع کړه سی یاوتښتول سی دوهم صورت یی دا دی چی د دوی څخه دقربانی پرته بل کار دسپرلی یادشیدو واخیستل سی، دی آیت دا ټول صورتونه ناجآئز مقرر کړل ، بیا فرمایی ، وَلَا آٰمِّيْنَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُوْنَ فَضْلًا مِّنْ رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا یعنی دهغو خلګو بی حرمتی مه کوی چی دحج دپاره دمسجد الحرام قصدوکړی، دکوره ووزی اوددی سفر څخه دده مقصدداوی چی دخپل رب فضل اورضا حاصله کړی، ددی خلګو دبی حرمتی نه کولو مطلب دا دی چی په دی سفرکی د دوی سره جنجال ونه کړل سی او نه ورته کوم تکلیف ورسول سی

تردی وروسته ارشاد فرمایی ، وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوْا یعنی په اولنی آیت کی چی داحرام په حالت کی دښکار کوم ممانعت سوی وو ، ددی حد وښوول سوچی کله تاسی داحرام څخه فارغ سی نودښکار کولو ممانعت ختم سو ، اوس ښکارکولی سی .

په ذکر سوی آیت کی ددی معاهدی داجزء هم بیانیږی چی دهریوه انسان اوربّ العالمین په مینځ کی ده، ددی یوځو جزونو بیان دلته سوی دی چی په دی کی اول مطلق دشعآئر الله دتعظیم اوددوی دبی حرمتی څخه دځان ساتلو ښوونه ده، اوبیا په خاص ډول سره ددغه شعآئر الله څه تفصیلات دی چی تعلق یی دحج سره دی، په دوی کی دحج په قصدسره دراتلونکو مسافرو اوددوی سره دراتلونکو دقربانی

دحیوانانو سره دکم قسم جنجال کولو څخه منع اوددوی دبی حرمتی کولو څخه دځان ساتلو هدایت دی،
تردی وروسته دمعاهدی دوهم جز داسی ارشاد فرمایی ، وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوْكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ
تَعْتَدُوْا یعنی کوم قوم چی دحُدیبیی په واقعه کی تاسی دعُمری څخه اومکی ته دداخلیدو څخه منع کړی
واست اوتاسی دډیر سخت غم اوغصی سره ناکامه بیرته راغلاست ، اوس چی کله تاسی ته قدرت او
قوت حاصل دی نو داسی نه ده په کار چی دتیری واقعی دغم اوغصی او بغض بدل داسی واخیستل سی
چی تاسی دوی دبیت الله اومسجدحرام دداخلیدو څخه منع کړئ، ځکه چی داظلم دی او اسلام دظلم بدله
په ظلم سره اخیستل نه غواړی، بلکه دظلم په بدله کی انصاف کول اوپرانصاف قآئم پاته کیدل ښیی،
دوی دخپل قوّت اواقتدارپه وخت کی مسلمانان دمسجدحرام دداخلیدو څخه اودعمری کولو څخه په
ظلم سره منع کړی وه، نو دهغه جواب دا نه دی ورکول په کار چی اوس مسلمانان دخپل اقتدارپه وخت
کی دوی دحج دکارونو څخه منع کړی .
دقرآن کریم تعلیم دا دی چی په عدل اوانصاف کی ټول دوست ، دښمن برابر په کار دی ستاسی دښمن که
هر څومره سخت وی ، او ده تاسی ته هرڅومره آزارچی رسولی وی د دوی سره معامله هم په انصاف
باندی کول ستاسی فرض دی ، دا داسلام دخصوصیاتو څخه دی چی دی ددښمن دحقونو حفاظت کوی
او دده دظلم جواب په ظلم سره نه ، بلکه په انصاف سره ورکول ښیی .

(دیوبل سره دتعاون اوکومک کولو قرآنی اُصول)

وَتَعَاوَنُوْا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَلَا تَعَاوَنُوْا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ: دا دسورۃ مآئدۃ ددوهم آیت آخری
جمله ده، په دی کی قرآنِ حکیم دیوه داسی اُصولی اوبنیادی مسئلی په اړوند یوه حکیمانه فیصله کړی
ده چی دټول عالم دنظام روح دی ، اوپه کوم چی دانسان دهری اصلاح اوکامیابی بلکه په خپله دده ژوند
اوبقا موقوفه ده، دغه مسئله ده دیوبل سره دتعاون اوکومك، هرعقل خاوند انسان پوهیږی ، چی ددی
دنیا ټول انتظام دمخلوق دیوبل سره پرتعاون اوکومك ولاړدی، که یوانسان دبل انسان کومك ونه کړی،
نو یوازی یوانسان که هر څومره عقلمند او زورآور یامالدار وی خپل دژوند ضروریات یوازی نه سی
پوره کولی ، یوازی یوانسان دخپل خوراك دپاره دغلی حاصلولو دکرلو څخه واخله تر خوراك قابلیدو
پوری ټولی مرحلی سرته نه سی رسولی اونه دجامو دپاره دپُنبی کرلو څخه واخله ترکالو تیارولو پوری
بی شمیره مسئلی حل کولی سی ، اونه خپل بار دیوځای څخه بل ځای ته وړی سی، مقصد دا دی چی
هرانسان دخپل ژوند په هره شعبه کی دنورو زرگونو اولکونو انسانانو محتاج دی، ددوی دیوه اوبل سره
په تعاون او کومك کی دټولی دنیا انتظام چلیږی اوکه فکر وکړه سی نودا تعاون اوکومك ددنیاپه ژوند
کی یوازی ضروری نه دی، بلکه دمرگ څخه واخله په قبرکی ترښخولو پوری ټولی مرحلی هم ددی تعاون
محتاجه دی ، بلکه تردی وروسته هم دپس ماندگانو ودعاگانو اوثواب رسولو ته محتاجه وی .
الله ﷻ په خپل لوی اوکامل قدرت سره ددی دنیا نظام داسی محکم جوړکړی دی چی هر یوانسان بی دبل
محتاج جوړکړی دی که غریب دپیسو دپاره دمالدار محتاجه دی نومالدارهم دمحنت اومشقت دپاره

دغریب مزدوری ته محتاجه دی سوداګر دګراك محتاجه دی اوګراك دسوداګر، سرای جوړوونکی دبنا، ترکاڼ (نجار) اوپښی محتاجه دی اوداټول دده محتاجه دی ، که داسراسر احتیاج نه وای اوکومك یوازی داخلاقو په بنآء وای نوهیچابه دبل کار نه وای کړی اوددی به هم دغه حال وای کوم چی په دی دنیاکی دعامو اخلاقو دقدر کولو دی ، اوکه دا دکارونو تقسیم دحکومت یادملګرو ملتونو یابلی اداری دطرفه څخه په صورت دقانون نافذکیدی نو ددی به هم هغه انجام وای کوم چی نن په ټوله دنیاکی دقانون انجام دی ، چی قانون یوازی په ایکټونوکی محفوظ دی اوپه بازار اودفترونوکی درشوت بی خایه رعایت، فرض نه پیژندو اوبی کاریٔ قانون چلیږی، دامحضی داحکم الحاکمین قادر مطلق الله پاك ﷻ نظام دی چی دمختلفو خلګوپه زړونوکی یی دمختلفو کارونو شوق او صلاحیّت پیداکړی دی اودوی دخپل خپل ژوند محوّر دغه کار جوړکړی دی .

هر یکی بهر کاری ساختند .... میل او را در دلش انداختند

هر یو یی دیو کار دپاره پیدا کړی دی او دهغه کار مینه یی دهغه په زړه کی اچولی دی .

اوکه داسی نه وای دیوه حکومت یابین الاقوامی اداری دطرفه څخه ددی کارونوتقسیم کیدی اوچاته یی دترکانی چاته یی دپښتوب چاته یی دجارو وهلو، اوچاته یی داوبو رسولوکار، چاته یی دخوراك انتظام حواله کولی نوهیچابه هم په خان شپه اوورځ نه وای یوه کړی (دکارکولودپاره) اونه به یی پوره حکم منلی الله ﷻ چی کوم انسان دکوم کاردپاره پیداکړی دی دهغه کارمینه یی دده په زړه کی اچولی ده ، دی بغیر دڅه قانونی مجبوری څخه دغه خدمت دخپل ژوند کار ګڼی او ددغه په ذریعه خپل رزق حاصلوی ددی محکم نظام دا نتیجه ده چی دانسان ټول ضرورتونه دیوڅو پیسو په خرڅ کولو سره په آسانی سره رسیږی تیار پوخ خوراك ، ګنډلی تیاره سوی جامه ، تیاردلرګی سامان ، تیار داوسیدلوکور انسان په یوڅو پیسو خرڅ کولوسره حاصلولی سی ، که دانظام نه وای نو یوه کروړپتی (بډای، شتمن) انسان که په کروړونو روپی خرڅولی نو یوه دا نه دغنم به یی نه وای حاصله کړی ددی قدرتی نظام دانتیجه ده چی که تاسی په یوه هوټل کی لږ درنګ وکړی او دکومو شیانو څخه چی تاسی فآئده اخلی او ددی معاینه وکړی نومعلومه به سی ، چی اوړه دامرئکی څخه ، غوړی دپنجاب څخه، غوښه دسیند څخه، مصالحی (دارو) دمختلفو ملکونو څخه، لوښی اودلرګی سامان دمختلفو ملکونو څخه، کارکوونکیٔ مزدوران، اشپزان دمختلفو ښارونو څخه ستاسی په خدمت کی لګیدلی دی او یوه دودی چی کومه ستاسی خولی ته رسیږی ، په دی کی په لکونو ماشینانو حیوانانو او انسانانو کارکړی دی اوتردی وروسته ستاسی دخولی خوندښه کوی، تاسی چی سهار دکوره وزئ، دری څلورمیله مزل کوی ، اوددی وخت یاطاقت ستاسی سره نسته، اوتاسی ته ټیکسی (سراچه)، رکشه یابس ورسیږی چی اوسپنه یی داسټرلیا ، لرګی یی دبرما ، مشینری دامریکی وی، دریور (چلوونکی) دفرنټییر، کنډیکټر دیوپی، دادکوم کوم ځای سامان اودکوم کوم ځای مخلوق ستاسی دخدمت دپاره ولاړدی ، چی یوازی یوڅو پیسی ورکړی اوپه دی ټولو باندی خدمت وکړی، دوی کوم حکومت مجبورکړی دی یاچا پابندکړی دی چی داټول هرڅه یی

تاته تیارکړی دی بس دی قدرتی قانون چی دزړونو مالك دی ددی ټولوزړونه دی طرف ته جاری کړی دی نن صبا سوشلستو ملکونو داقدرتی نظام بدل کړی، داشیان یی دحکومت ذمه واری جوړه کړی ده چی کوم سړی به کوم کارکوی ، ددی دپاره یی ترټولو اول دزور اوظلم په ذریعه دانسان آزادی ختمه کړه چی ددی په نتیجه کی په زرګونو انسانان قتل سول په زرګونو بندیان سول اوپاته انسانان یی دسخت زور اوظلم په ذریعه دماشین دپرزو په ډول سره استعمال کړل ، ددی په نتیجه کی که یوځای دځینو شیانو پیداوارزیات هم سول نودانسانانوانسانیت یی ختم کی اوکه زیات نه سو نو دا سودا ارزانه نه سوه . په قدرتی نظام کی هرانسان آزادهم دی اوپه قدرتی تقسیم سره دخاصوخاصوکارونودپاره طبیعتونه مجبور هم دی اودغه مجبوری دده طبیعت هم غواړی نوپه دی وجه دی څه جبرهم نه محسوسوی،ترسخت لا دسخت اوتر ذلیل لاذلیل کاردپاره په خپله وړاندی کیدونکی اوکوشش کوونکی هروخت په هره زمانه کی پیدا کیږی اوکه یو حکومت ددوی ددی کار دپاره په مجبوره کولو پسی سی نوبیابه ټول ورڅخه تښتی لنډه دا ده چی دټولی دنیانظام دیوه اوبل په تعلق سره قآئم دی، لیکن ددی تصویر یوبل مخ هم دی چی که د جرمونو، غلاګانو، ډاکو، قتلونو اولوټولو اوچور کولو دپاره دادیوه اوبل سره تعاون شروع سی، دغلو اولارو نیوونکو لویی لویی منظمی ډلی جوړی سی نوداتعاون اوکومك بیاددی دنیا ټول نظام درهم برهم کولای هم سی، معلومه سوه چی دادیوبل سره تعاون دوه سری اودوطرفه توره ده، چی پرخپل ځان هم چلیدی سی اوددنیا نظام هم بربادولی سی، اودا دنیاچی کله دخیر اوشر، ښه اوبد یومرکب معجون دی، په دی وجه په دی کی داسی کیدل هم کمه لیری خبره نه وه چی دجرمونو اوقتل اولوټ یانقصان رسولو دپاره په کی دیوبل سره دتعاون ، قوت استعمالول شروع سی اودا یوازی احتمال نه بلکه واقعه جوړه سوه اومخ ته راغله، نوددی دردّ عمل په ډول ددنیا هوښیارانو دخپل حفاظت دپاره په مختلفو نظر یو باندی دخاص خاص جماعتونو یاقومونو بنیاد کښیښوی ، چی دیوه جماعت یایو قوم خلاف چی کله بل جماعت یاقوم حمله وکړی، نو دوی ټول به دهغوی دمقابلی دپاره دیوبل سره دتعاون قوت استعمال کړی خپل مدافعت به حاصل کړی .

دقومونو تقسیم: دعلامه عبد الکریم شهرستانی په (الملل والنحل) کی دی چی په اول کی کله انسانی آبادی زیاته نه وه، نوددنیا دڅلورو طرفونوپه اعتبار سره څلور قومونه جوړ سول، مشرقی، مغربی، شمالی، جنوبی، په دوی کی دهرطرف خلګوبه خپل ځان ته یوقوم او نوروته نورقومونه ویل، اوپردی بنیادیی تعاون اودیوه اوبل سره کومك کوی،تردی وروسته کله چی آبادی زیاته خپره سوه نودهرطرف په خلګوکی پرنسبی اوخاندانی بنیادونودقومیّت اواجتماعیت تصوّریو اُصول جوړسو ،دعربو ټول نظام په دی نسبی اوقبآئلی بنیاد باندی وو، پردی به جنګونه کیدل، بنوهاشم یوقوم، بنوتمیم بل قوم، بنوخزاعه دریم قوم، دهندوستان په هندوانوکی خوترننه پوری دلوړذات اولاندی ذات جلاوالی دغه ډول چلیږی دیورپی قومونو نوی دور نه خپل نسب باقی پرینښووی اونه یی ددنیا نسبونه یوڅه وګڼل، کله چی په دنیا کی ددوی ترقی سوه نونسبی اوقبآئلی قومیتونه اوتقسیم یی ختم کی، بیا یی پرعلاقآئی

اوصوبایی وطني اولساني بنيادونو باندي انسانيت ټوټې کې. جلا جلا قومونه یې ودرول اونن هم دغه سکه تقریبًا په ټوله دنیا چلیږي ترڅو چې دا جادو په مسلمانانو باندي هم وچلیدی او یوازي په عربي، ترکي، عراقي، سندهي کې تقسیم نه سو، بلکه په دي کې هم تقسیم درتقسیم سو. مصري، شامي، حجازي، نجدي او پنجابي، بنګالي، سندهي، هندي اونور جلا جلا قومونه جوړ سول. دحکومت ټول کار وبار یې پردې بنیادونو باندي وچلوی، ترڅو چې داصوبایي دښمني ددوی په رګونوکې وچلیده او دهرې صوبې دخلګو تعاون او دیو بل سره کومك هم په دې بنیادونو باندي شروع سو.

(دقومیّت او اجتماعیّت دپاره قرآني تعلیم)

قرآن کریم انسان ته بیاهیرسوی سبق وریادکې، دسورة نسآء دشروع په آیت کې یې دا ښکاره کړه چې تاسې ټول انسانان دیوه مور اوپلار اولاد یاست، نبي کریم ﷺ ددې تشریح دحجة الوداع په خطبه کې داسې وکړه چې یوه عربي لره پریوه عجمي یاسور لره پرتورهیڅ فضیلت نسته، دفضیلت مدار یوازي پرتقوی اودخدای ﷻ په حکم منلو باندي دی، دې قرآني تعلیم د. اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ اعلان وکې، دحبشو تور یې دسور ترکي او رومي سره دعجمو دلاندې ذات انسانان یې دعربو دقریشو اوهاشمیانو سره وروڼه کړل، قومیّت او ورورولي یې په دې بنیادباندي قآئمه کړه چې دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ منونکي یو قوم اونه منونکي یې بل قوم دی، دا هغه بنیاد وو چې دابوجهل اوابولهب خانداني قرابت یې دنبي کریم ﷺ څخه پریکي اودحبشي بلال ؓ اوصُهیب ؓ رومي سره یې وتړي.

حسن زبصره بلال ازحبش صهیب ازروم زخاك مکّه ابوجهل این چه بو العجبی است

داخومره عجبه خبره ده چې په بصره کې حسن ؓ اوپه حبشه کې بلال ؓ اوپه روم کې صهیب ؓ پیدا کیږي او دمکې په خاوره کې ابوجهل پیدا کیږي.

ترڅو چې قرآن کریم اعلان وکې: خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَّمِنْكُمْ مُّؤْمِنٌ یعنی الله ﷻ تاسې ټول پیدا کړاست بیا تاسې په دوو حصوکې تقسیم سواست څه کافران سواست څه مؤمنان، په بدر، اُحد، احزاب اوحُنین جنګونو کې ددې قرآني تقسیم عملي مظاهره سوې وه، چې نسبي ورور چې کله دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ داطاعت څخه ووتي، نود مسلمانان ورور دورورولي قرابت اودتعاون رابطه دده څخه قطع سوه او هغه دده دتورې ترګذار لاندې راغي، نسبي ورور توره راواخیسته مقابلې ته راغي نو مسلمانان ورور یې کومك ته ور ورسیدی، دبدر، اُحد اوخندق دغزاګانو واقعات په دې باندي شاهدي دی.

هزار خویش که بیگانه از خدا باشد .... فدائی یك تن بیگانه که آشنا باشد

په زرګونو خپلوان چې دخدای ﷻ څخه په دې وي، تر هغه یوه پردي دې قربان سي چې دخدای ﷻ سره آشنا وي

په ذکر سوي آیت کې قرآن حکیم دتعاون اویو بل سره دکومك کولو هم دامعقول اوصحیح اصول ښوولی دی، وَتَعَاوَنُوْا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَلَا تَعَاوَنُوْا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ یعنی په نیکي اوخدا ترسي باندي تعاون کوی، پربدي او ظلم باندي تعاون مه کوی.

فکروکړی چې په دې کې قرآن کریم داعنوان هم اختیارنه کې چې د مسلمانانو وروڼوسره تعاون کوی او

دغیرمسلمانانو سره یې مه کوی، بلکه دمسلمانانو سره دتعاون کولو چې کوم اصلي بنیاد دی یعنی نیکي او دخدای ﷺ څخه بیره هغه یې دتعاون کولو بنیاد مقرر کی ، ددی صفامطلب دا دی چې مسلمان ورور هم که دحق خلاف یاظلم اوزیاتی طرف ته روان وی ، نوپه ناحقه اوپه ظلم دده هم کومك مه کوی ، بلکه ددی کوشش کوی چې دناحقی اوظلم څخه دده لاسونه ونیسی ځکه چې په حقیقت کی دا دده صحیح کومك دی چې په ظلم او زیاتی کولو سره دده دنیا اوآخرت تباه نه سی .

په صحیح بخاري اومسلم کی د حضرت انس ﷺ څخه روایت دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلي دی ، اُنصُرْ اَخَاكَ ظَالِمًا اَوْ مَظلُومًا یعنی دخپل ورور کومك کوه برابره خبره ده که دی ظالم وی اوکه مظلوم وی ، صحابه کرام ﷺ چې په قرآني تعلیم باندی رنګ سوی وه ، پوښتنه کوی په حیرانتیا سره چې یارسول الله ﷺ دمظلوم ورورپه کومك کولو خوموږ پوه سو لیکن دظالم دکومك څه مطلب دی، ده ﷺ وفرمایل چې دی دظلم څخه منع کړی دا دده کومك دی ، دقرآن کریم دی تعلیم دنیکی اوتقوٰی (یعنی دنیك کاراو دخدای ﷺ څخه دبیری) اصلي مُعیار جوړکی اوپه دی یې دمسلمان قوم تعمیروکی اوپه دی یې دیوبل سره دتعاون او کومك کولو بلنه ورکړه، اوددی په مقابله کی یې اثم اوعُدوان یعنی ګناه اوزیاتی سخت جرم مقررکی، اوپردی یې دتعاون څخه منع وکړه، دبرّ اوتقوٰی دوه لفظونه یې اختیار کړل ، جمهور مفسّرین رحمهم الله دبرّ معنی دلته (فعل الخیرات) یعنی نیك عمل مقرره کړی ده ، اودتقوٰی معنی یې (ترك المنکرات) یعنی دبدو پرېښوول مقررکړی دی، اولفظ داثم مطلقی دګناه او معصیت په معنی دی، برابره خبره ده که دحقونو په اړوندوی اوکه دعبادتونو ، اودعدوان لفظی معنی ترحد تجاوز کول دی مراد ورڅخه زور اوزیاتی دی .

په بر اوتقوٰی باندی دتعاون کولو اوکومك کولو دپاره نبی کریم ﷺ ارشاد فرمایلي دی ، اَلدَّالُّ عَلَی الْخَیْرِ کَفَاعِلِهٖ یعنی کوم سړی چې دنیکۍ لار ښیی نو دده دومره ثواب دی لکه دغه نیکی چې ده په خپله کړی وی داحدیث ابن کثیرپه حواله دبزار نقل کړی دی ، اوپه صحیح بخاری کی دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلي دی چې کوم سړی خلګوته هدایت اودنیکی طرف ته بلنه ورکوی نوڅومره خلګ چې په دغه بلنه باندی نیك عمل کوی ددی ټولو دثواب غوندی ده ته هم ثواب رسیږی بغیرددی څخه چې ددغو خلګو دثواب څخه څه کم کړل سی ، اوکوم سړی چې خلګ دګمراهي یاګناه طرف ته رابولي نوڅومره خلګ چې دده په رابللو په ګناه کی اخته سول ، ددی ټولو دګناهونو برابره به دده ګناه هم وی ، بغیرددی څخه چې د دوی په ګناهونو کی کمی وکړل سی .

اوابن کثیر رحمه الله په روایت دطبرانی نقل کوی چې نبی کریم ﷺ فرمایلي دی چې کوم سړی دیوه ظالم سره دده دکومك دپاره ولاړی ، دی داسلام څخه ووتی ، په دی بنآء باندی سلفو صالحینو دظالمانو بادشاهانو دنو کری اوکم منصب قبلولو څخه ځانونه په سختی سره ساتلي دی چې په دی کی د دوی دظلم کومك اواعانت دی، په تفسیر روح المعانی کی یې تردی آیت کریمه ، فَلَنْ اَکُوْنَ ظَهِیْرًا لِّلْمُجْرِمِیْنَ لاندی دا حدیث نقل کړی دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلي دی چې دقیامت په ورځ به آوازوسی چې چیری دی

ظالمان خلګ او د دوی کومك کوونکی ، ترڅو چې هغه خلګ چاچې ظالمانوته رنګ اوقلم برابر کړی دی ، هغه به هم ټوله داوسپنې په يوه تابوت کې جمع کړی ، جهنم ته به وغورځول سي .

دا دی دقرآن اوسنّت هغه تعليم کوم چې په دُنياکې دنيکی، انصاف، همدردی، اوښو خويونو دخپرولو دپاره دملّت هرفرد يوبلونکی جوړکړی، دروليو او دظلم اوزياتي دبندولو دپاره يې دملّت هريوفرد يوداسې سپاهی جوړکړی ووچې په پټه او ښکاره دخدای ﷻ دبيرې څخه په خپله وظيفه پوره کولو باندی مجبوره دی ، ددی حکيمانه تعليم اوتربيت نتيجه وه چې دنيا داصحابو؇ اوتابعينو ﷭ په دور کې وليدل ، نن هم که په يوه ملك کې دجنګ خطره پيداسي نو دښاري دفاع محکمې قآئمول کيږي او هر سړی ته ددفاع دچلونو دښوولو تعليم ورکول کيږي ، ليکن دجرمونو دبندولو دپاره ددی هيڅ ځای هم کوم اهتمام نسته چې خلګ دخير طرف ته بلونکی او دشر څخه منع کوونکی سپاهيانو جوړولو کوشش وکړی ، اوښکاره خبره ده چې ددی مشق نه په فوجي پريډونو سره کيدی سی اونه دښاري دفاع په طريقو سره، دا تعليم په درسګاهونوکې دازده کولودی چې خلګ نن سبا دبد بختي څخه ددی شيانو سره نابلده دی، دبرّ اوتقوی اوددی دتعليماتو داخله نن په عامو درسګاهونوکې ممنوع ده، اود اثم اوعدوان هريوه لاره خلاصه ده، بيادا بيچاره پوليس به ترکمه پورې دجُرمونو بنديز کوی چې ټول قوم دحلالو اوحرامو حق اوناحقو څخه بيګانه سی، جُرم کسب ګرځيدلی دی، نن صباچې کوم دجرمونو زياتوالی، غلاګانی، ډاکې، قتلونه فحاشيانی هرځای اوپه هرملك کې ورځ په ورځ زياتيږی اوقومې مشينريانې يې دبندولو څخه عاجزه دی ددی هم دا دوه سببونه دی چې يوه طرف ته حکومتونه ددی قرآنی نظام څخه ليری دی ، دقدرت خاوندان دبرّ اوتقوی پراصولو باندی دعمل کولو څخه بيريږی، که څه هم چې په نتيجه کې ورباندی بې شميره سختې راځی، افسوس چې دوی داتريخ غرپ يووار دتجربې دپاره چيښلی وای اودخدای ﷻ دقدرت تماشايی ليدلی وای چې څنګه دوی ته اوعواموته دامن، سکون، آرام اوراحت پاك ژوند نصيب کيږی .

دوهم طرف ته عوامو داګڼلی ده چې جرمونه بندول يوازی دحکومت کار دی ، دوی دهرمجرم په جُرم باندی دپردی په اچولوسره عادت سوی دی يوازی دحق ثابتولو اوجُرمونو بندولو دپاره درښتينې شاهدی ورکولو ګرسره رواج په دوی کې نه دی پاته سوی، دوی لره ځان په دی پوهول په کار دی چې دمُجرم په جُرم پرده اچول اودشاهدی ورکولوڅخه ځان ساتل دجُرم کومك کول دی چې د قرآن کريم له مخې حرام اوسخته ګناه ده ، اود ، وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ دحکم څخه بغاوت دی

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ

حرام سول په تاسې باندی مرحيوانان اووينه اوغوښه دخنزير اوپه کوم حيوان چې اواز وسی دغيرالله اوکوم چې مړسی دغاړی دخپه کيدوڅخه يا دويشتلو څخه ،

وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا

يا درالويدو څخه يا دښکر وهلو څخه اوهغه چې وېې خوری درنده مګر کوم چې تاسې ذبح کړی ، او

ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذٰلِكُمْ فِسْقٌ

حرام دی هغه چی ذبح سی په ستانه باندی اودا چی تقسیموی په غشو دخمار ، دا دګناه کار دی ،

اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ

نن نا امیده سول کافران ستاسی ددین څخه نو د دوی څخه مه بیریږئ

وَاخْشَوْنِ اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي

زما څخه و بیریږئ نن ما پوره کی ستاسی دپاره دین ستاسی او پوره می کی په تاسی باندی احسان

وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ

خپل او خوښ می کی ستاسی دپاره داسلام دین بیا چی څوك نا چاره سی په لوږه کی لیکن

مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣﴾

ګناه ته مائل نه وی نو الله بخښنی والا مهربانه دی

لنډ تفسیر: په تاسی (داحیوانان اونور) حرام کړه سوی دی مردار (هغه حیوان کوم چی سره ددی چی ذبح یی واجب وی اوبی له شرعی وجه څخه مړسی) آووینه (بهیدونکی) اودخنزیر غوښه (دغه ډول دده ټول اجزآء) اوکوم حیوان چی (په قصد دثواب) دغیرالله په نامه کړل سوی وی اوکم چی دغاړی خپه کیدو څخه مړسی اوکم چی دوار (ویشتلو) څخه مړسی اوکوم چی دلوړځای څخه راولویږی مړسی (مثلاً دغره څخه، یاڅاه ته) اوکوم چی دبل دښکر وهلو څخه مړسی اوکوم چی یو درنده یی (ونیسی) آووی خوری (اوددی څخه مړسی) لیکن (دمنخنقه څخه تر مَا اَكَلَ السَّبُعُ پوری چی دکوموذکر دی ددوی څخه چی) کوم چی تاسی (دساه ترختو مخکی په شرعی طریقه سره) ذبح کړئ (هغه ددی حراموالی څخه مستثنٰی دی) او (دارنګه) کوم حیوان چی (دغیرالله) په عبادت ګاهونو باندی ذبح کړل سی (حرام دی که څه هم په ژبه دغیر الله نوم وانه خلی ځکه چی مدار دحُرمت پرنیتِ خبیث باندی دی اوداکله په وینا سره ښکاره کیږی چی نوم ورباندی واخلی اوکله په کار سره چی په داسی ځایونوکی یی ذبح کړی) اودا (هم حرام دی) چی (غوښه اونور) تقسیموی په ذریعه دغشو دخاشی داټول ګناه (اوحرامه) ده، نن ورځ (یعنی اوس) کافران خلګ نااُمیده سول ستاسی ددین (دمغلوب کیدو اوورکیدو) څخه (ځکه چی ماشآء الله اسلام ښه خپور سو) نو ددی (کفارو) څخه مه بیریږئ (چی ستاسی دین به ورك کړی) اوزما څخه بیریږئ (یعنی زما دحکمونو مخالفت مه کوی) نن ورځ ستاسی دپاره ستاسی دین ما (په هرډول) کامل کی (په قوت کی هم

چي کفار ورڅخه مايوسه سول اوپه احکامو اوقاعدو کي هم) او (په دي کاملولوسره) ماپرتاسي خپل انعام تمام کي (ديني انعام هم چي حکمونه پوره سول او دنيوي انعام چي قوت حاصل سو اوددين په کاملوالي کي دواړه راغلل) اومااسلام ستاسي ددين دجوړيدو دپاره (په هميشه سره) خوښ کي (يعني تر قيامته پوري به ستاسي دادين وي ددي منسوخ کول اودبل دين منتخب کول به نه وي نوتاسي لره په کار دي چي زمادنعمت شکر اداکي اوپه دي دين پوره په پوره قائم سئ) بيا دذکر سوو شيانو دحراموالي معلومولوڅخه وروسته داهم معلومه کړئ چي) کوم سړي دډيري لوږي څخه بې ارامه سي (اوپه دي وجه سره دالوړذکرسوي شيان وخوري) په دي شرط چي دکمي ګناه طرف ته دده ميلان نه وي (يعني نه دضرورت ترقدر زياته وخوري اونه يي خوند اخيستل مقصودوي دکوم چي يي په سورة بقره کي په غَيْرَ بَاغٍ وَلاَ عَادٍ سره تعبير فرمايلي دي) نويقينا الله ﷻ معاف کوونکي دي (اوکه دضرورت اندازه ورته پوره نه وي اويوه ګوله يادوي زياتي وخوري او) رحمت والادي (چي په داسي حالت کي يي اجازت ورکي)

معلومات اومسئلي: دا دسورة مآئده دريم آيت دي چي په دي کي ډير اُصول اوفروعي احکام اومسئلي بيان سوي دي، اوله مسئله دحلالو اوحرامو حيواناتوده، دکومو حيواناتو غوښه چي دانسان دپاره ضررناکه ده، په جسماني ډول سره چي دانسان په بدن کي ورڅخه دناجوړي بيره ده ياپه روحاني ډول چي په دي سره دانسان داخلاقو اوزړه دخرابيدو بيره ده، هغه قرآن، خبيث مقررکړل اوحرام يي کړل، اوپه کومو حيواناتوکي چي کم جسماني يا روحاني ضررنسته، هغه يي پاك اوحلال مقرر کړل.

په دي آيت کي فرمايي چي حرام سوي دي پرتاسي باندي مردار حيوانان، ترمردار لامردار هغه حيوان دي چي بغير دذبحي څخه دکمي ناجوړي په سبب ياپه خپل طبعي مرګ مړسي، دداسي مُردار حيوان غوښه په (طبّي) ډول سره هم دانسان دپاره سخته مُضرّه ده اوپه روحاني ډول سره هم، البته په حديث شريف کي دوه شيان نبي کريم ﷺ ددي څخه مستثنیٰ کړي دي يوماهي ، دوهم ملخ، داحديث مسنداحمد ، ابن ماجه، دارقطني، بيهقي اونورو روايت کړي دي.

دوهم ، شي کوم چي يي په دي آيت کي حرام کړي دي هغه وينه ده، اودقرآن کريم په بل آيت کي يي أَوْدَمًا مَسْفُوْحًا فرمايلي دي ، دا يي ښوولي ده چي ددي ويني څخه مراد بهيدونکي وينه ده، په دي وجه اينه اوتوري سره ددي چي وينه ده خو ددي حکم څخه مستثنیٰ دي ، په ذکر سوي حديث کي چي يي کوم ځاي ماهي اوملخ دمرداري څخه مُستثنیٰ کړي دي هلته يي اينه اوتوري هم دويني څخه مستثنیٰ کړي دي.

دريم شي غوښه دخنزيرده ، چي حرامه کړي يي ده، دغوښي څخه مراد دده ټول بدن دي چي په هغه کي وازګه اوپلي اوهرڅه شامل دي.

څلورم : هغه حيوانان دي چي دغيرالله دنامه دپاره مقررکړه سوي دي، بياکه دذبح په وخت کي پرده هم دغيرالله نوم واخيستل سي نوداښکاره شرك دي، اوداحيوان په اتفاق سره دمردار په حکم کي دي لکه چي دعربو مشرکانوبه دخپلو بتانوپه نامه باندي ذبحه کوله ياپوجاهل يي ديوچا پير يافقيرپه نامه باندي ذبح کوي اوکه په وخت کي دذبحي يي نوم دالله ﷻ واخيستي ، ليکن حيوان يي دغيرالله په نامه

نذر کړي وو او دغير الله درضا دپاره يي ذبح کړي ، نو جمهورو فقهاوو رحمهم الله دا هم تر ، مَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللهِ لاندي حرام کړي دي .
پنځم (مُنخنقه) يعني هغه حيوان حرام دي چي دغاړي دخپه کيدوپه وجه مړسي ياپه خپله په يوشي ياپوځاي کي ومښلي اوپه ساه بندي سره مړسي، که څه هم چي (مُنخنقه) او (موقُوذة) هم په مردارو کي داخل دي، ليکن په جاهليّت کي به يي داحلال ګڼل نوځکه ددوي ذکربيي جلاو کي .
شپږم (موقُوذة) يعني هغه حيوان چي دسخت ګذار څخه مړسي، لکه په لکړي ياډبري يابل شي سره وويشتل سي ، اوکوم غشي چي پرښکار داسي ومښلي چي تيره سريي ورباندي ونه مښلي اودغه ښکارمړسي نوهم په (موقوذه) کي داخل دي اوحرام دي .
حضرت عدي بن حاتم رضي الله عنه نبي کريم ﷺ ته عرض وکي چي زه ځيني وخت په غشي ښکارکوم نوکه ښکار ددي څخه مړسي ، نوآيا زه يي خوړلی سم؟ ده ﷺ وفرمايل چي که دغه حيوان دغشي په پلنوالي باندي ولګيږي اومړسي نوپه (موقوذه) کي داخل دي، دغه مه خوره (او که په تيره طرف لګيدلی وي) اوزخم يي جوړکړي وي نوخوړلای يي سی، داروايت جصّاص رحمه الله په احکام القرآن کي په خپل سندسره ذکرکړي دي، په دي کي شرط دا دي چي دغشي ويشتلو په وخت کي يي بسم الله ويلي وي .
کوم ښکارچي دټوپك په ګولي ولګيږي اوهلاك سي، دغه هم فقهاوو رحمهم الله دموقوذه په حکم کي داخل کړي اوحرام کړي دي، امام جصاص) دحضرت عبدالله ابن عمر رضي الله عنه څخه نقل کړي دي ، چي هغه به فرمايل اَلْمَقْتُولَةُ بِالْبَنْدُقَةِ تِلْكَ الْمَوْقُوْذَةُ يعني دټوپك په ذريعه چي کوم حيوان قتل کړه سو هم دغه موقوذه دي اوحرام دي، امام ابوحنيفه رحمه الله شافعي رحمه الله مالك رحمه الله اونور ټول په دي متفق دي (قرطبي)
اووم (مُتَرَدِّيه) يعني هغه حيوان چي دغره دسريابل لوړځاي څخه را ايله سي ياڅاه ته ولويږي اومړسي، دغه هم حرام دي په دي وجه دحضرت عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دي چي که يوښکارپه غره باندي ولاړوو اوتاپرغشي بسم الله وويل اوودي ويشتي اوهغه دغشي دګذار څخه کښته ولويدي مړسو نودغه مه خوره، ځکه چي په دي کي احتمال دي چي دده مرګ دغشي دګذار څخه نه وي سوي اودايله کيدلوپه وجه مړسوي وي، نودي به په متردّيه کي داخل وي، دغه ډول که پريوه مرغه يي دغشي ګذاروکی اوهغه اوبوته ولويدي نوددي خوراك څخه يي هم په دي وجه منع فرمايلي ده چي دااحتمال دي چي دده مرګ دډوبيدو په وجه سوي وي (جصاص)
اوحضرت عدّي بن حاتم رضي الله عنه دا مضمون د نبي کريم ﷺ څخه هم روايت کړي دي (جصاص)
اتم (نطيحه) يعني هغه حيوان چي دټکر اوښکر وهلو څخه مړسي لکه ترموټر، ګاډي يابل شي لاندي سي، مړسي يي يايي بل حيوان په ښکرونو ووهي مړسي .
نهم : هغه حيوان چي بل درنده حيوان يي څيري کړي اومړسي، ددي نهو قسمونو دحراموالي بيانولو څخه وروسته ديوي استثناء ذکرسوي دي، فرمايي ، اِلاَّ مَاذَكَّيْتُمْ يعني که په دي حيوانانوکي تاسي يوژوندي پيداکي اوذبحه موکي نوحلال سو او خوړل يي جائزدي، دا استثناء داولنيو څلورو

قسمونو سره نسی متعلقه کیدی، ځکه چی په مرداره اووینه کی خوددی امکان نسته اوخنزیراو مَا اُهِلَّ لِغَیْرِ اللهِ په خپل ذات کی حرام دی، ذبح کول اونه ذبح کول په دوی کی برابردی، په دی وجه دحضرت علی ﷛ ابن عباس ﷛ حسن بصری ﷬ قتاده او نورو سلفو صالحینو ﷭ په دی باندی اتفاق دی چی دا استثنآء داولنیو څلورو څخه وروسته یعنی ترمنخنقة اوتردی دوروسته سره تعلق لری ، نو په دی وجه ددی مطلب دا سو چی په دی ټولو صورتونو کی که حیوان ژوندی پیدا سو، دژوند نښانی په کښی وی اوپه دی حالت کی دالله ﷻ په نامه ذبح کړل سونو هغه حلال دی، برابره خبره ده که منحنقه وی یاموقوذه یا متردّیه اونطیحه یاکوم بل حیوان څیری کړی وی، په دوی کی په هریوه کی چی دژوند نښانی وی اوذبح سونو حلال دی .

لسم : هغه حیوان حرام دی چی پرنُصب ذبح کړل سوی وی، نُصب هغه ډبری دی کومی چی دکعبی پرشاوخوا درول سوی وی اوپه جاهلیّت کی به ددی عبادت کیدی اوحیوانان به یی راوستل د دوی په خواکی به یی د دوی دپاره قربانول اودابه یی عبادت گڼی .

دجاهلیّت خلګ ددی ټولو قسمونو حیواناتو په خوړلو عادت وه کوم چی په خبآئثوکی داخل دی ، قرآن کریم دا ټول حرام کړل .

یوولسم : شی کوم چی دی آیت حرام کړی دی هغه (اَستِقسَامْ بِالاَزلَامِ) دی، ازلام دزَلَمْ جمع ده، زلم هغه شی ته ویل کیږی کم چی په جاهلیّت کی عربوددی کاردپاره مقررکړی وو، چی دبخت ازماینبت اوامتحان به یی په کوی، اودا اووه غشی وه چی پریوه یی نعم (هو) پربل یی لا (یا) اودغه ډول نور الفاظ لیکلی وه اوداغشی به دبیت الله دخادم سره وه، کله چی به یوه سړی خپل بخت معلوموی یادآئنده دپاره به یی دیوه کارفآئده مندکیدل یا مُضر کیدل معلوموی نودکعبی خادم ته به ولاړی اوسل روپی به یی هغه نذرانه (شکرانه) ورکړی، هغه به دغه غشی دترکش څخه یویو راایستی که لفظ د (نعم) به په راووتی نوګڼل به یی چی داکار فآئده مندی اوکه (لا) به راووتی نوګڼل به یی چی داکارنه دی کول په کار، دحرامو حیواناتوپه سلسله کی ددی دذکر کولووجه داده چی دعربو داهم عادت ووچی یو څوکسان به شریك سول یواوښ یابل شی به یی ذبح کی خودغوښی تقسیم به یی دشرکت مطابق نه کوی، بلکه ددی خاړپه غشوبه یی تقسیم کوی، چی څوك به پکښی بالکل محرومه سو، چاته به ډیره زیاته اوچاته به ترحق کمه ورسیده، په دی وجه دحیواناتو دحراموالی سره یی ددی کار حراموالی بیان کی .

عالمان فرمایی چی دراتلونکی زمانی حالات اودغیبو دشیانو معلومولو چی دڅومره طریقو رواج دی، برابره خبره ده که دعلم جفر په ذریعه وی او که دلاس په کتو یا دفال ایستلو په ذریعه وی داټولی طریقی د (استقسام بالازلام) په حکم کی دی .

اود (استقسام بالازلام) لفظ کله دڅُمار دپاره هم ویل کیږی په کوم کی چی دپچی یالاټری په طریقوسره حقونه مقررکړه کیږی ، دا هم دقرآن په نص باندی حرام دی کوم چی قرآن کریم دمیسر په نامه سره منع کړی دی ، په دی وجه حضرت سعیدبن جبیر ﷛ مجاهد ﷬ اوشعبی ﷬ فرمایی لکه څنګه چی عربو

دازلام په ذریعه حصَی ایستلی دغه ډول په فارس اوروم کی په شطرنج، چو سر اونورو مهرو سره دا کار اخیستل کیدی دادازلام په حکم کی دی .
مظهری داستقسام بالازلام دحرمت سره ارشاد فرمایی. ذٰلِكُمْ فِسْقٌ یعنی په دی طریقه بخت معلومول یاحصی مقررول فسق یعنی گمراهی ده تردی وروسته ارشاد فرمایی .
اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ دِيْنِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ یعنی نن ورځ کفار ستاسی پردین باندی دغالب راتلو څخه مایوسه سوی دی، ځکه نو اوس تاسی ددوی څخه بیره مه کوی البته دالله ﷻ څخه بیره کوی .
دا آیت دهجرت په لسم کال په حجة الوداع کی دعرفات په ورځ پر نبی کریم ﷺ نازل سو، په داسی وخت کی چی مکّه مکرّمه اوتقریبًا ټول عرب فتح سوی وه، پرټول جزیرة العرب باندی اسلامی قانون جاری وو، په دی وجه یی وفرمایل چی داوس څخه مخکی به چی کفاروکمی منصوبی اوپلانونه جوړول چی دمسلمانانو ټولی زمونږپه مقابله کی کمه هم ده اوکمزوری هم ده، دابه ختم کړل سی، اوس په دوی کی نه دغه حوصلی پاته دی اونه په کښی دغه طاقت پاته دی، نو مسلمانان دی ددوی دطرفه څخه مطمئن سی دخپل رب په اطاعت اوعبادت کی دی شروع سی .

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِيْ وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِيْنًا .
ددی آیت دنزول خاص شان دی، دعرفات ورځ ده چی دټول کال په ورځوکی سرداره ده او اتفاقًا داعرفات دجمعی په ورځ راغلی وو، چی ددی فضیلتونه معلوم دی، ځای دعرفات میدان جبلِ رحمت (درحمت غره) ته نژدی دی، چی دعرفات په ورځ دالله ﷻ دطرفه څخه درحمت دنازلیدو خاص ځای دی ، وخت ترمازدیگر وروسته دی چی په عامو ورځوکی هم مبارك وخت دی اوخاص بیا دجمعی په ورځ چی ددُعا دقبلیدو ساعت دډیرو روایتونو مطابق په دی وخت کی راځی اودعرفات په ورځ نورهم زیات په خصوصیّت سره ددُعاگانو دقبلیدو خاص وخت دی، دحج دپاره دمسلمانانو ترټولو لویه اوله اجتماع ده چی تقریبًا یو نیم لك صحابه کرام (رضوان الله علیهم اجمعین) په کښی شریك دی رحمة للعٰلمین دصحابه کرامو ﷺ سره تر جبلِ رحمت لاندی پر خپله اوښه (عضبآء) باندی سپور دی اودحج په لوی رکن یعني وقوفِ عرفات کی مشغول دی .
ددی فضیلتونو، برکتونو اورحمتونو په سایه کی دا آیتِ کریمه په نبی کریم ﷺ نازلیږی ، دصحابه کرامو ﷺ بیان دی چی کله پرده ﷺ دا آیت په ذریعه دوحی نازل سونو دقانون مطابق دوحی دروندوالی اوبار دومره محسوس سوچی اوښه یی کښته کړه، تردی چی مجبوره سو او کښینستی، حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمایی چی دا آیت تقریبًا دقرآن آخری آیت دی ، تردی وروسته یوآیت هم داحکامو په اړوند نه دی نازل سوی ، یوازی دترغیب اوترهیب یوڅو آیتونه دی چی نزول یی تردی آیت وروسته سوول سوی دی، ددی آیت تر نازلیدو وروسته نبی کریم ﷺ په دی دُنیاکی یوازی یواتیا ۸۱ ورځی ژوندی وو، ځکه چی دسنـ۱۰ـه هجری په نهمه ۹ دذی الحجی دا آیت نازل سواوپه سنـ۱۱ـه هجری دوولسمه ۱۲دربیع الاول نبی کریم ﷺ وفات سو .(۱)

(۱) دا دمشهور قول په وجه لیکل سوی دی گنی خپله حضرت مؤلف قدس سره پخپله رساله سیرت خاتم الانبیاء صـ ۱۴۴ باندی کی دحافظ ابن حجر عسقلانی رحمه الله اوحافظ مغلطانی رحمه الله په حواله دحضور ﷺ تاریخ وفات دویم ربیع الاول صحیح گنلی دی او یو (۸۱) ورځی په دی حساب سره جوړیږي (محمد تقی عثمانی رحمه الله)

دا آیت چي په دی خاص شان اواهتمام سره نازل سو ددی منشأ، هم دملّتِ اسلام او مسلمانانو دپاره یوه ډیره لویه خوشخبری اولوی انعام اوداسلام یوه امتیازی نخښه اوشان دی چي خلاصه یی داده چي حق دین اودالله ﷻ دنعمت لوړه درجه چي په دی دنیاکی مخلوق ته ورکیدونکی وه هغه نن مکمله کړل سوه ، گویا چي دحضرت آدم علیه السلام دپیداکیدو څخه وروسته دهغه وخت څخه چي دکوم حق دین اودالله ﷻ دنعمت نازلیدل او رواج کیدل شروع سوی وه اوپه هره زمانه اوهره حصه دمځکی کی چي دحال مناسب ددی نعمت یوه حصه دآدم علیه السلام اولادته ورکول کیده ، نن هغه دین اونعمت په مکمل صورت کی په خاتم الانبیآء رسول الله ﷺ باندی نازل او دهغه اُمّت ته ورکړل سو .

په دی کی دټولو انبیاوو اورسولانو علیهم السلام په ټولی کی دسیّد الانبیآء ﷺ دسعادت اولوی شان اظهار ښوول دی، خوددی سره دټولو اُمتونوپه مقابله کی داُمتِ مرحومه هم دیوه خاص اولوړشان ښکاره ثبوت دی، هم داوجه ده چي یووخت دیهودو یوڅو عالمان دحضرت فاروقِ اعظم رضی الله عنه په خدمت کی حاضر سول اوعرض یی وکی چي ستاسی په قرآن کی یوداسی آیت دی چي که داپر یهودو نازل سوی وای نودوی به ددی آیت دنزول دورځی دخوشحالی یوجشن کولای، فاروق اعظم رضی الله عنه پوښتنه ورڅخه وکړه چي هغه کوم آیت دی ؟ دوی دا آیت ، اَلۡيَوۡمَ اَكۡمَلۡتُ لَكُمۡ دِيۡنَكُمۡ ووایه ، حضرت فاروقِ اعظم رضی الله عنه ورته په جواب کی وویل چي هو! مونږ پوه یوچي دا آیت په کوم ځای کی اوپه کومه ورځ نازل سوی دی ، اشاره ددی خبری طرف ته ده چي دغه ورځ زمونږ دپاره ددوچندی خوشحالی (اختر) ورځ وه یعنی دوه اختره وه په دغه ورځ چي یو عرفات وو او بل جمعه وه .

(داختر او خوشحالي کولو اسلامي اُصول)

دفاروقِ اعظم رضی الله عنه په دی جواب کی دیوه اسلامی اُصول طرف ته هم اشاره ده چي دټولی دُنیا په قومونوکی یوازی داسلام یوه امتیازی نښانه ده، هغه داچي په دنیاکی هرقوم اودهرمذهب اوملّت خلک ترخپلو حالاتو اوخصوصیاتو لاندی دخپلو خاصو خاصو تاریخی واقعاتو یادگارونه جوړوی اودغو تاریخونوته ددوی په نزد دیوه اختر یاخوشحالی حیثیت حاصل وی، کله دیوه لوی سړی دپیدا ایښت یامرگ یاپرتخت دکښینستو ورځ جوړیږی اوکله دیوه خاص ملك یاښار دفتح یادیوی بلی یادیوی بلی لویی تاریخی واقعی چي مطلب یی دکومو خاصو خلگودعزت زیاتولو څخه ماسوا نورهیڅ نه وی، اسلام دشخص پرستی قآئل نه دی، اسلام دجاهلیت رسمونه اودخلگو یادگارونه پاته کړی دی، داُصولو یعنی په دین کی دبنیادی خبرو اومقصدونو دیادگارونو قآئمولو اصول یی جوړ کړی دی .

حضرت ابراهیم علیه السلام ته یی د (خلیل الله) خطاب ورکی اوپه قرآن کریم یی دده دامتحانونو او دده دمکملی کامیابی ستاینه وکړه ، وَاِذِ ابۡتَلٰۤى اِبۡرٰهٖمَ رَبُّهٗ بِكَلِمٰتٍ فَاَتَمَّهُنَّ مطلب همدادی ، لیکن نه یی دده دپیدا ایښت ورځ

ولمانځله، نه دمرګ اونه یې دده داولاد حضرت اسمٰعیل ﷺ اودده دموربې بې دپیدا ایښت اومرګ یانورو حالاتوکم یادګار قائم کړی، البته ددوی په کارونوکی چی کوم شیان ددین دمقصدونو سره متعلق وه، دهغو یادګارونه یې نه یوازی محفوظ پاته کړه، بلکه دراتلونکو نسلونو ددین اومذهب جزونه اوفرض اوواجب یې مقررکړل، قرباني، ختنه (سنتي) دصفا اومروه په منځ کی ځغاسته، په منٰی کی دری ځایه شیطان ویشتل داټول ددغه بزرګانو دداسی کارونو یادګارونه دی چی دوی خپل نفساني جذبات اوخپل طبعي خواهشونه دالله ﷻ درضا حاصلولو دپاره وراندی کول اوادا کول به یې ، اوپه کومو کی چی دهری زماني اوهر وخت خلګو ته ددی خبری سبق ورکول کیږی چی مخلوق ته دخدای ﷻ درضا دحاصلولو دپاره دخپل ترخوږ لاخوږ اوترګران لاګران شی قربانول په کار دی .

دغه ډول اسلام ترلوی لا دلوی سړی دمرګ اوژوند یادده دشخصي حالاتو دکومی ورځی دجوړولو په ځای د دوی دعملونو ورځی جوړی کړی دی چی دیوه خاص عبادت سره یې تعلق دی، لکه شبِ برات. رمضان المبارك، شبِ قدر، دعرفات ورځ، دعاشورآء ورځ اونوری، اخترونه یې یوازی دوه مقررکړل، او هغه هم خاص په دیني لحاظ سره اولني اختر دروژی په ختمیدو اودحج دمیاشتو په شروع کیدو باندی، او دوهم اختر دحج عبادت څخه په فارغ کیدو باندی مقرر سو .

لنډه دا ده چی دحضرتِ فاروق اعظم ﷺ ددی جواب څخه دامعلومه سوه چی دیهودو او نصاراوو په شان زمونږ اخترونه دتاریخي واقعاتو تابع نه دی ، چی په کوم تاریخ کومه مهمه واقع سوی ده، دهغی مونږ اختر جوړ کړو، لکه چی دجاهلیّت رواج وو، اودننن صبا جاهلیّت دا نور هم زیات خپورکړی دی، تردی چی دنورو قومونو څخه یې نقل کی، مسلمانان هم په دی کی اخته سول .

عیسایان دحضرتِ عیسٰی ﷺ دپیدا ایښت دورځی اختر جوړوی نومسلمانانو هم ددوی څخه نقل وکی اودنبی کریم ﷺ دپیدا ایښت په ورځ باندی یې دعیدِ میلاد النّبی ﷺ په نامه سره عیدِ میلاد جوړکی په دی ورځ په بازارونوکی جلسونه راباسی اوقسم قسم خرافات په کښی کوی اودشپی چراغان کوی اوداهرڅه عبادت ګڼي، چی ددی هیڅ اصل داصحابو ﷺ تابعینو اودأُمت دنورو مشرانوپه عمل کی نه پیدا کیږی.

اوحقیقت خو دا دی چی دا دورځو جوړولو طریقه په هغه قومونوکی چلیدا ای سی چی دباکماله افرادو او د دوی دحیرانوونکو کارنامو په لحاظ سره مُفلسان وی ، دوه، څلور کسان په ټول قوم کی ددی قابل وی او د دوی هم کوم مخصوص کارونه داسی وی چی یادګار جوړول یې قومی فخروی، په اسلام کی که ددی ورځو جوړولو رواج شروع سی نوتریوه لك شلو زرو څخه زیات خو یوازی انبیآء دی چی په دوی کی دهر یوه نه یوازی پیدا ایښت بلکه د دوی دحیرانوونکو کارنامو یو اوږد فهرست دی چی ورځی جوړول به یې په کار وی ، ترانبیاوو ﷺ وروسته چی دخاتم الانبیآء ﷺ پاك ژوندته وکتل سی، نودده ﷺ دژوند شاید یوه ورځ دداسی کارنامو څخه خالي نه ده، دده ﷺ به هم ډیرو ورځی جوړول په کار وی ، دکوچنیوالی څخه واخله ترځوانی پوری دده ﷺ هغه کمالونه چی ټولو عربو پرهغه باندی ده لره دامین لقب ورکړی وو، ولی هغه داسی نه دی چی مسلمانان ددي یادګارونه جوړاو ولمانځی ؟ بیاد قرآن نزول،

هجرت، دبدر غزا، اُحد، خندق، فتح مکه، حنین، تبوك اوټولی غزاګانی دنبی کریم ﷺ چی دی، یوه هم داسی نه ده چی یادګارونه دی یی ونه لمانځل سی، دغه ډول دده ﷺ په زرګونو معجزی دیادګارونو جوړولو شیان دی، اوکه په غور سره دنبی کریم ﷺ پر ژوند نظر واچول سی، نو دده ﷺ دپاك ژوند هره ورځ هره لمحه دیادګار جوړوولو قابله ده.

ترنبی کریم ﷺ وروسته دده ﷺ یونیم لك صحابه کرام ﷺ هغه دی چی په دوی کی هریوپه حقیقت کی دنبی کریم ﷺ ژوندی معجزه ده، نودابه بیابی انصافی نه وی چی ددوی یادګارونه نه لمانځل کیږی اوکه دا رواج وچلیږی نوبیا دامّت پرمشرانو، اولیاوو، علماوو، مشآئخو نظر واچوی چی دکرورړونو په شمیر کی دی نوکه دیادګاری ورځی لمانځل وی نوددوی پریښوول به ددوی په حق کی بی انصافی اوقدر ناشناسی وی، اوکه دامقرر کړل سی چی دټولو ورځی دی لمانځل کیږی، نو په ټول کال کی به یوه ورځ هم بیا مونږ ته دیادګارونو لمانځلو څخه خالی پاته نه سی، بلکه دهری ورځی په هریوه ساعت (ګنټه) کی به څوڅو یادګارونه اوڅو څو اخترونه جوړول وی.

په دی وجه نبی کریم ﷺ اوصحابه کرامو ﷺ داورواج دجاهلیّت رواج وګڼی اودپامه څخه یی لیری کی، دحضرت فاروق اعظم ﷺ په دی فرمان کی دی طرف ته اشاره ده.

اوس دآیت معنی او مطلب په تفصیل سره واوری، په دی کی الله ﷻ نبی کریم ﷺ اودهغه اُمّت مرحومه ته ددرو خصوصی انعامونو ورکولو زیری ورکړی دی، یوددین مکمّل کولو، دوهم دنعمت پوره کولو، دریم داسلامی شریعت ددی امّت دپاره دمنتخب کولو.

ددین دمکمّل کولو معنی ترجمان القرآن حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ اونورو دابیان کړی ده چی (نن دحق ټول حدونه فرض اواحکام او آداب مکمّل کړل سول اوس په دی کی نه دڅه زیاتولو اواضافه کولو ضرورت پاته دی اونه په کښی دکمی کولوڅه احتمال سته) (روح) دا وجه ده چی تردی وروسته داسلامی شریعت کوم نوی حکم نازل نه سو، یو څو آیتونه تردی وروسته نازل سوی دی چی په دوی کی یادترغیب او ترهیب بیان دی اویادهغو احکامو تاکیددی دکومو ذکر چی مخکی سوی وو.

او دا خبره ددی منافی نه ده چی تراصولو او اجتهاد لاندی امامان مجتهدین دنوی نوی مخ ته راتلونکو واقعاتو اوحالاتو په اړوند دخپل اجتهاد څخه شرعی احکام بیان کړی، ځکه چی قرآن کریم لکه څنګه چی دشرعی احکامو حدونه اوفرآئض اونور بیان کړی دی، دغه ډول داجتهاد اصول هم قرآن کریم مقرر کړی دی، ددی په ذریعه چی کوم احکام ترقیامته پوری رااېستل کیږی، هغه ټول په یوه حیثیت سره دقرآن بیان کړه سوی احکام دی، ځکه چی تردغه اُصولو لاندی دی کوم چی قرآن کریم بیان کړی دی.

لنډه دا ده چی د (دین مکمّل کولو مطلب دحضرت عبدالله ابن عباس ﷺ دتفسیر مطابق دا دی چی، ددین ټول احکام مکمل کړه سول، اوس نه په دی کی دکم زیاتی کولوضرورت پاته دی اونه دمنسوخ کولو اوکمی احتمال) ځکه چی تردی وروسته متصل دوحی سلسله دنبی کریم ﷺ تروفات وروسته قطع کیدونکی وه، اوبغیر دوحی الهی څخه دقرآن یوحکم نه سی منسوخ کیدی، اوکوم چی په ظاهره په

احکامو کی زیاتوب داجتهاد تراُصولو لاندی دفقهاوو مجتهدینو رحمهم الله دطرفه څخه وسو هغه په حقیقت کی زیاتوب نه دی بلکه دقرآن دحکمونو وضاحت اوبیان دی.

اودنعمت پوره کولو څخه، مراد دمسلمانانو غلبه او لوړوالی دی او ددوی دمخالفینو مغلوب کیدل، اوفتح کیدل دی چی دا دمکی مکرّمی په فتح کیدو او دجاهلیّت درواجونو په خرابولو اوپه دی کال په حج کی دیوه مشرك په نه شریکیدلو سره ښکاره سو، دلته دقرآن په الفاظو کی دایوه خبره هم دکتلو قابله ده چی ددین سره یی لفظ د اکمال او دنعمت سره یی لفظ د اتمام استعمال کی، حال دادی چی دادواړه لفظونه په ظاهره په معنی کی یوډول اودیوه اوبل مترادف ګڼل کیږی.

لیکن په حقیقت کی ددی دواړو په مطلب کی یوفرق دی چی په مفردات القرآن کی امام راغب اصفهانی داسی بیان کړی دی چی دیوه شی اکمال اوتکمیل دی ته وایی چی ددغه شی سره کم غرض اومقصودوو، هغه پوره سو، اودلفظ داتمام، معنی دا ده چی اوس بل شی ته ضرورت اوحاجت نه دی پاته، په دی وجه د، اکمال دین مطلب داسوچی دالله ﷻ ددین داحکامو اوقانون چی دی دنیاته دلیږلو کوم مقصدوو، هغه نن پوره کړل سو اود، نعمت تمام کولو مطلب دا سو چی اوس مسلمانان هیڅ ته محتاجه نه دی، دوی ته په خپله الله ﷻ غلبه، قوت اوقدرت ورکی چی ددی په ذریعه به دوی ته دحق دین حکمونه جاری اونافذ کړه سی، دلته داخبره دفکر قابله ده چی په دی آیت کی یی ددین نسبت مسلمانانوته کړی دی او د نعمت نسبت یی دحق تعالی ﷻ وطرف ته، وجه دا ده چی ددین ښکاره کیدل دهغو عملونو اوکارونوپه ذریعه کیږی، کوم چی د اُمّت افرادیی کوی او دنعمت تکمیل بی له کمی واسطی دالله ﷻ دطرفه څخه دی (ابن القیم، تفسیر القیم)

ددی تقریر څخه داهم ښکاره سوه چی نن ددین دمکمّل کیدو دامطلب نه دی چی دتیرو پیغمبرانو دین ناقص وو، بلکه لکه څنګه چی په تفسیرِ بحرمحیط کی په حواله دقفال مروزی نقل کړی دی چی دین دهر نبی او رسول دهغه زمانی په اعتبار سره کامل اومکمل وو یعنی په کومه زمانه کی چی په کوم پیغمبر کوم شریعت اودین دالله ﷻ دطرفه څخه نازل کړه سو، دهغه زمانی اودهغه قوم په لحاظ سره هغه کامل اومکمّل وو لیکن دالله ﷻ په علم کی داتفصیل دمخکی څخه ووچی کوم دین ددی زمانی او ددی قوم دپاره مکمل دی، هغه به دراتلونکی زمانی اوراتلونکو قومونو دپاره مکمل نه وی، بلکه دابه منسوخ کیږی اوبل دین اوشریعت به نافذ کړه کیږی، په خلاف داسلامی شریعت، چی دټولوپه آخر کی نازل سو، دی دهرطرف څخه اوپه هرلحاظ کامل اومکمل دی، نه دی په کمی خاصی زمانی پوری مخصوص دی، اونه په کمی خاصی ټوټی، ملك یاقوم پوری، بلکه ترقیامته دهری زمانی، هری ټوټی اوهرقوم دپاره داشریعت کامل او مکمل دی.

دریم انعام چی یی ددی اُمّتِ مرحومه دپاره په دی آیت کی بیان کړی دی، هغه دادی چی ددی اُمّت دپاره الله ﷻ داسلام دین منتخب کی چی په هر حیثیت سره کامل اومکمّل دی او په کوم چی دنجات یعنی دعذاب څخه خلاصون حصر دی.

خلاصه دخبری دا ده چی دی آیت داوښوله چی دامّت مرحومه دپاره داسلام دین یولوی نعمت دی چی دوی ته بخښل سوی دی اوهمدادین دی چی په هرحیثیت اوجهت سره کامل اومکمّل دی نه به تردی وروسته کوم نوی دین راسی اونه به په دی کی څه کمی یازیاتی وسی داوجه ده چی کله دا آیت نازل سونو عام مسلمانان ددی په اوریدوسره خوشحاله کیدل. لیکن حضرت فاروق ﷺ ژړل ، نبی کریم ﷺ دده څخه دژړا پوښتنه وکړه نوده عرض وکی چی ددی آیت څخه دی طرف ته اشاره معلومیږی چی اوس ستاسی په دی دنیاکی پاته کیدل ډیرکم دی ، ځکه چی دمکمّل کیدوسره درسول دلیږلو ضرورت هم پوره سو، نبی کریم ﷺ دده تصدیق وفرمایی (تفسیر بحرمحیط وابن کثیر وغیره) لکه چی راتلونکی وخت دا وښووله چی تردی یوازی یواتیا ۸۱ ورځی وروسته نبی کریم ﷺ ددی دنیا څخه رُخصت سو .

دآیت په آخرکی د ، فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ تعلق دهغو حیواناتوسره دی ، دکومو دحراموالی بیان چی د آیت په شروع کی راغلی دی، اوددی جملی مطلب یوخاص حالت دعامی قاعدی څخه مستثنی کول دی چی که یو سړی ددیری لوږی څخه بی آرامه سی اودمړ کیدو بیره ورته راوړاندی سی، نوپه داسی حالت کی که دی ددغه لوږو ذکرسوو حرامو حیواناتو څخه یوڅه وخوری، نودده دپاره ګناه نه ده، مګرشرط دادی چی نس ډکول اوخوند حاصلول به یی مقصودنه وی، بلکه فقط دومره وخوری چی یوڅه لوږه یی په دفع سی، په آیت کی د: غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ دامطلب دی چی په دی خوراك سره دده میلان دګناه وطرف ته نه وی، بلکه یوازی لوږه دفع کول وی.

په آخرکی په ، فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ سره دی ته اشاره ده چی دا حرام سوی شیان دغه وخت هم په خپل ځای حرام دی ، یوازی دده دلوږی په وجه ده ته معاف سوه .

يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمْ ۖ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ ٱلطَّيِّبَٰتُ ۙ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ ٱلْجَوَارِحِ

پوښتنه کوی ستا څخه چی څه شی د دوی دپاره حلال دی ،ووایه چی تاسی دپاره حلال دی پاك شیان اوکوم چی عادت کړی تاسی ښکاری حیوان

مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ ٱللَّهُ ۖ فَكُلُوا۟ مِمَّآ أَمْسَكْنَ

په ښکار ورپریښودوباندی چی دوی ته ازده کوئ دهغه څخه چی الله ﷻ تاسی ته ازده کړی دی نوخوری دهغه څخه چی ونیسی دوی ،

عَلَيْكُمْ وَٱذْكُرُوا۟ ٱسْمَ ٱللَّهِ عَلَيْهِ ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ۝٤

ستاسی دپاره اودالله نوم اخلئ په دی باندی او بیره کوی دالله څخه بیشکه الله ډیر ژرحساب اخستونکی دی

دآیتونوتړون: په تیرو آیتونو کی دحلالو اوحرامو حیواناتو ذکر وو، په دی آیت کی ددی معاملی په اړوند دیوه سوال جواب ذکردی ځینو صحابه کرامو‌ﷺ دنبی کریم ﷺ څخه د ښکاری سپی اوباز دښکار کولو دحکم پوښتنه کړی وه ، په دی آیت کی ددی سوال جواب ذکردی .

لنډتفسير: خلګ ستا څخه پوښتنه کوي چې (دسپي اوبازپه ښکار سوو حيوانانوکې) کوم کوم حيوان دهغوي دپاره حلال کړه سوي دي (يعني څومره حلال ښکارچې په ذبح سره حلاليږي نوآيا دسپي اوبازپه ښکارکولو سره دغه ټول حلال وي اوکه په دوي کې يوخاص حيوان حلاليږي ياپه دوي کې مطلقاً يولام حلال نه دي اوکوم چې حلال وي نوآيا د دوي دپاره څه شرط هم سته؟) تاسي (په جواب کې) ووايا ست چې ستاسي دپاره ټول حلال حيوانان (چې دښکار ترقسم څخه مخکې حلال دي هغه ټول دسپي اوبازپه ذريعه په ښکارکولو سره هم) حلال کړه سوي دي (دادسوال داول جُزء جواب دي، مخ ته دبل جزء جواب دي چې دسپي او باز دښکار دحلاليدو دپاره څه شرآئط دي هغه داچې) کومو ښکاري حيواناتوته (مثلاً سپي باز اونوروته) تاسي (په خاص ډول سره چې بيان يي مخ ته راځي) تعليم ورکړئ (دايوشرط دي اوتاسي هغه (په ښکارپسي) ورخلاص هم کړي (دادوهم شرط دي) اودوي ته (کم تعليم ورکول چې لوړذکر سو) په دغه طريقه سره تعليم ورکړئ کوم چې تاسي ته الله ﷻ (په شريعت کې) تعليم درکړي دي (هغه طريقه داده چې سپي ته داسي تعليم ورکړل سي چې هغه ښکار کوي خوخوري يي نه اوبازته داسي تعليم ورکړل سي چې کله هغه رابولي نوپدستي راځي که څه هم چې په ښکار پسي روان وي دااول شرط بيان دي) نوداسي ښکاري حيوان چې کم ښکار ستاسي دپاره ونيسي هغه خورئ (دادريم شرط دي چې نښانه يي دتعليم په طريقه کې بيان سويده، نوکه سپي دا ښکار خوري،پاباز په رابللوسره بيرته نه راځي نو دابيې به ګڼل کيږي چې کله داحيوان دده خبره نه مني نو ښکارهم ده ځان ته کړي دي، ده لره يې نه دي کړي) او (کله چې په ښکارپسي دغه ښکاري حيوان ورپريږدي نودهغه حيوان په ورايله کيدو) دالله ﷻ نوم ورباندي اخلئ (يعني دايله کولوپه وخت کې بسم الله واياست، داڅلورم شرط دي) او (په ټولوکارونوکې) دالله ﷻ څخه بيره کوي (مثلاً دومره په ښکارمه پسي کيږئ چې لمونځ اونور کارونه درڅخه پاته سي يادومره حرص مه کوئ چې دحلالوالي دشرطونو پوره کولوڅخه پرته دغه حيوان خوري) بيشکه الله ﷻ ژرحساب اخيستونکي دي.

معلومات او مسئلي : په دي ذکرسوي سوال اوجواب کې دښکاره سپي باز اونوروپه ذريعه دښکار دحلاليدو دپاره څلور شرطونه ذکرسوي دي ، اول داچې سپي ياباز پوه کړل سوي وي اوتعليم ورلره ورکړل سوي وي اودپوهولو يي دا أصول مقررکړي دي چې کله تاسي سپي په ښکار پسي ورايله کې نوهغه ښکار نيسي اوتاسي ته يي راوړي، په خپله يي نه خوري، اودباز دپاره يي دا أصول مقررکړي دي چې کله تاسي دي بيرته راغواړي نودي فوراً راځي که څه هم چې په ښکار پسي روان وي، نوکله چې دا ښکاري حيوان داسي برابرسي نوددي څخه ثابته سوه چې دي کم ښکار کوي داستاسي دپاره کوي دخپل ځان دپاره يي نه کوي اوس به نوددي ښکاري حيوان ښکاربه ستاسي ښکار ګڼل کيږي اوکه کوم وخت دي ددي تعليم څخه خلاف کاروکړي مثلاً سپي په خپله دخپل ښکارپه خوراك شروع وکړي ياباز ستاسي په راغوښتلو رانسي نواوس دغه ښکار ستاسي ښکار نه سونو په دي وجه ددي خوړل جائزنه دي.

دوهم شرط دا دي چې تاسي پدستي سپي ياباز په خپله اراده سره په ښکار پسي پريږدي، داسي نه چې

هغه په خپله په یو ښکارپسی وخغلی اوښکار یی کړی ، په ذکر سوی آیت کی یی ددی شرط بیان په لفظ د ، مکلبین سره کړی دی دالفظ په اصل کی دتکلیب څخه مشتق دی چی اصلی معنی یی سپیوته تعلیم ورکول دی بیادعامو ښکاری حیواناتو دپوه کولو په ښکارپسی دورایله کولو دپاره هم استعمالیږی ، دجلالین صاحب دلته د: مکلبین تفسیر په ارسال سره کوی چی معنی یی په ښکارپسی ایله کول دی، اوپه تفسیر قرطبی کی هم داقول نقل سوی دی.

دریم شرط دا دی چی ښکاری حیوان ښکارپه خپله نه خوری، بلکه تالره یی راوړی، ددی شرط بیان په: مِمَّآ أَمۡسَكۡنَ عَلَيۡكُمۡ سره سوی دی، څلورم شرط دادی چی کله ښکاری سپی یاباز په ښکارپسی ایله کوی نوبسم الله به وایی، اوورایله کوی به یی، کله چی داڅلور شرطونه پوره سول نوکه ښکارتاسی ته تررا رسیدو مخکی ساه ورکړی وی نوهم حلال دی دذبح کولو ضرورت یی نسته، اوکه داسی نه وی نو بغیر دذبح کولو څخه به تاسی ته حلال نه وی ، دامام اعظم ابوحنیفه رحمه الله په نزد یوپنځم شرط دا هم دی چی دا ښکاری حیوان ښکار زخمی هم کړی ، ددی شرط طرف ته په لفظ د جَوَارِح کی اشاره موجوده ده .

مسئله : دا حکم دهغه وحشی حیوان دی چی په خپله قبضه کی نه وی اوکه یو وحشی حیوان په خپل واك کی را وستل سوی وی ، نو هغه بیا بغیر دباقاعده ذبحی څخه نه حلالیږی .

دآیت په آخرکی یی دا هدایت هم کړی دی چی ښکار خودحیوان په ذریعه الله ﷻ حلال کړی دی ، مګرپه ښکارپسی کیدل لمونځ اوضروری شرعی احکام پریښوول جائزنه دی .

ٱلۡيَوۡمَ أُحِلَّ لَكُمُ ٱلطَّيِّبَٰتُۖ وَطَعَامُ ٱلَّذِينَ

نن حلال سول تاسی لره تول پاك شیان او داهل کتابو خوراك

أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ حِلّٞ لَّكُمۡ وَطَعَامُكُمۡ حِلّٞ لَّهُمۡۖ وَٱلۡمُحۡصَنَٰتُ

تاسی لره حلال دی اوستاسی خوراك دوی لره حلال دی او حلالی دی تاسی لره

مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنَٰتِ وَٱلۡمُحۡصَنَٰتُ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ مِن

پاکدامنی ښځی مسلمانانی او پاکدامنی ښځی دهغو څخه چی ورکړل سوی دی ورته کتاب

قَبۡلِكُمۡ إِذَآ ءَاتَيۡتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحۡصِنِينَ غَيۡرَ مُسَٰفِحِينَ وَلَا

مخکی ستاسی څخه کله چی ورکړی دوی ته مهرونه د دوی په قید کی راوستلو لره نه مستی لیری کولو لره

مُتَّخِذِيٓ أَخۡدَانٖۗ وَمَن يَكۡفُرۡ بِٱلۡإِيمَٰنِ فَقَدۡ حَبِطَ

اونه پټه یاری کوونکی او څوك چی منکر سو دایمان څخه نو ضائع سو محنت ده

عَمَلُهٗ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ۝۵ ع

او په آخرت کې به دی د تاوان کوونکو څخه وی.

لنډتفسير: نن (پر تاسی لکه څنګه چی دینی ابدی انعام وسوچی په کاملیدو سره ددین مشرف کړل سواست، دغه ډول یو بهتره ابدی دنیوی انعام دربانډی هم وسوچی) ستاسی دپاره حلال شیان (چی تردی مخکی حلال کړه سوی وه، دهمیشه دپاره) حلال کړل سوه (چی هیڅکله به منسوخ نه سی) او کوم خلګو ته چی (تر تاسی مخکی آسمانی) کتاب ورکړل سوی دی (یعنی یهود او نصارا) ددوی ذبیحه (هم) تاسی لره حلاله ده او (ددی حلال والی داسی یقینی دی لکه چی) ستاسی ذبیحه دوی لره حلاله ده او پاکدامنی ښځی هم کمی چی مسلمانانی وی (تاسی لره حلالی دی) او (لکه څنګه چی د مسلمانو ښځو حلالوالی یقینی دی دغه ډول) پاکدامنی ښځی دهغو خلګو څخه هم کوموته چی تر تاسی مخکی کتاب (آسمانی) ورکړل سوی دی (تاسی لره حلالی دی) کله چی تاسی دوی ته ددوی مهرونه ورکړئ (یعنی مهرور کول که څه هم چی شرط نه دی مګر واجب دی او ذکر سوی ښځی کمی چی حلالی سوی دی نو) داسی چی تاسی (دوی) ښځی جوړوئ (یعنی په نکاح کی یی راولی چی ددی شرطونه په شریعت کی معلوم دی) نه داسی چی ښکاره بدکاری کوی او نه پټه آشنایی کوی (دا ټول دشریعت احکام دی چی ایمان راوړل وربانډی فرض دی) او کم سړی چی په ایمان (راوړونکو شیانو) سره کفر کوی (یعنی دقطعی حلالو دحلالوالی څخه یاد قطعی حرامو دحراموالی څخه انکار وکړی) نو دداسی سړی (هرنیك) عمل خراب سو او دغه سړی به په آخرت کی بالکل زیان کاره وی (نو حلال حلال او حرام حرام وګڼی)

معلومات او مسئلي: دسورة مائدة په اولنی آیت کی یی دساتونکو حیوانانو، بزی، غوا، ګامیښی او نورو دحلالوالی بیان کړی وو، په دریم آیت کی دنهو ۹ قسمو حرامو حیوانانو تفصیل دی، مګر ددی تفصیل په اولنی جمله کی یی ددی ټول باب خلاصه داسی بیان کړی ده چی په دی سره دحیوانانو دحلالوالی او حراموالی خاصیّت هم معلوم سو او ددی معیار او اُصول هم، ارشاددی، اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبٰتُ یعنی نن ستاسی دپاره حلال سول ټول پاك شیان دنن څخه مراد هغه ورځ ده په کمه کی چی دا آیت او تردی مخکی آیتونه نازل سوی دی، یعنی دحجة الوداع سنه ۱۰ ـه هجری ورځ دعرفی، مطلب دا دی چی لکه څنګه چی ستاسی دپاره نن ستاسی دین مکمل کړه سو او دالله ﷻ نعمت په تاسی پوره سو، دغه ډول دالله ﷻ پاکیزه شیان چی دمخکی څخه هم ستاسی دپاره حلال وه، دهمیشه دپاره حلال مقرر سوه، او ددی دمنسوخ کیدو احتمال ختم سو څکه چی دوحی سلسله پرختمیدو باندی ده، په دی جمله کی دطیباتو دحلالیدو بیان دی، او په یوه بل آیت کی داسی ارشاد دی، يُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبٰٓئِثَ یعنی حلالوی ددوی دپاره طیّبات او حراموی په دوی باندی خبآئث په دی کی دطیبات په مقابله کی یی خبآئث ذکر کړل، ددواړو لفظونو حقیقت یی ښکاره کی، په لُغت کی طیّبات پاك صاف او خوندناکو شیانونه ویل کیږی، او خبائث ددی په مقابله کی خرابو او مردارو شیانو ته ویل کیږی، نو په دی وجه دآیت دی

جملي داوښوولې چې ښومره شيان پاك صفا، فائده مند اوپاكيزه دي، هغه دانسان دپاره حلال سوه اوكوم چې خراب اودكركي شيان دي اوضررناك دي هغه حرام كړل سوه، وجه داده چې انسان دنورو حيوانانو په شان نه دي چې دده دژوند مقصدپه دنياكي خوړل، څيښل، بيده كيدل اوويښيدل ترمرګه پوري محدود دي، دي الله ﷻ دټولو كائناتو مخدوم جوړكړي دي، ديوه خاص مقصد دپاره اودغه لوی مقصد دپاكيزه اخلاقو څخه بغيرنه حاصليږي، په دي وجه بداخلاقه انسان په حقيقت كي دانسان ورته ويلو لائق نه دي.

نوځكه قرآن كريم دداسي خلكوپه باره كي فرمايي: بَلْ هُمْ اَضَلُّ يعني دوي ترحيوانانوهم زيات ګمراه دي اوكله چې دانسان دانسانيت مدار داخلاقو پراصلاح باندي دي، نوضروري ده چې ښومره شيان دانسان داخلاقو ګنده كوونكي اوخرابوونكي دي، ددي څخه دده مكمل پرهيز په كار دي، دانسان په اخلاقو باندي دده دماحول دشيانو اودده دټولني تاثير كيدل هر سړي پيژني، نوكله چې دماحول شيان دانسان پراخلاقو تاثير اچوي نوكوم شي چې دده دبدن جُزء جوړيږي، دهغه څخه به دده اخلاق ښومره متاثره كيږي، په دي وجه دخوراك اوڅيښاك په ټولو شيانوكي ددي احتياط لازمي سو، دغلا، ډاكي، رشوت، سُود، خُمار اونورو حرامو لارو څخه دراتلونكي رزق څخه چې دڅابدن جوړيږي هغه به په لازمي ډول سره دانسانيت څخه ليري اوشيطانت ته نژدي وي، په دي وجه دقرآن كريم ارشاد دي، يٰٓاَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوْا مِنَ الطَّيِّبٰتِ وَاعْمَلُوْا صَالِحًا په حلال خوراك سره دنيك عمل كولو حكم وركړل سوي دي، ځكه چې دحلال خوراك څخه پرته دنيك عمل هيڅكله تصوّر نه سي كيدي.

اوخاص بياغوښه چې دانسان دبدن مهم جزء جوړيږي، په دي كي ددي احتياط ترټولو زيات ضروري دي چې كومه داسي غوښه دده په خوراك كي داخله نه سي چې دده اخلاق خراب كړي، دغه ډول هغه غوښه چې په جسماني ډول سره دانسان دپاره ضررمنه وي چې دناجوړي او هلاكت جراثيم په كښي دي ددي څخه دانسان پرهيز كيدل خوهر سړي پيژني، ښومره شيانوته چې شريعت خبآئث ويلي دي هغه په يقيني ډول سره دانسان دجسم يادروح يادواړو خرابوونكي اودانسان دروح يااخلاقو تباه كوونكي دي، په دي وجه يې داحرام كړل، ددي په مقابله كي په طيباتوسره دانسان دجسم اوروح تربيت اودښو اخلاقو پروښت كيږي، دايې حلال كړل، مقصد دا دي چې د قرآن كريم جملي، اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبٰتُ دحلالو اوحرامو فلسفه هم وښووله او ددي اُصول يې هم وښوول.

اوس دا خبره چې كم شيان طيّبات يعني پاك صفا، فائده مند اوخوندناك دي، اوكوم خبآئث يعني مردار، مُضر اودكركي دي، ددي اصلي فيصله دروغ اوسليم طبيعت پرمينه اونفرت باندي ده، داوجه ده چې كم حيوانان اسلام حرام كړي دي، دهري زماني سليم طبع انسان دا مردار اودنفرت لائق ګڼلي دي، لكه مردار حيوان، وينه، البته ځيني وخت جاهلانه رواجونه پر طبيعت باندي غالب راسي، نودښو اوبدو فرق ورك سي يادځينو شيانوخبيث والي پټ وي نوپه داسي معاملوكي دانبياوو عليهم السلام فيصله دټولو دپاره دليل دي، ځكه چې په انساني افرادوكي ترټولو زيات سالم طبيعته انسانان انبيآء عليهم السلام

دی چی دوی لره الله ﷻ په خاص ډول سره فطرتِ سلیمه ورکړی دی او په خپله یی ورلره تربیت ورکړی دی اوځلورپه ځلور (شا وخوا) کی یی ورباندی دملائکو پیره لګولی ده چی ددوی زړه اودماغ اواخلاق دکوم غلط چاپیریال څخه نه متاثره کیږی، دوی چی کومو شیانوته خبآئث ویلی دی، هغه په حقیقت کی خبآئث دی اوکوموته چی یی طیّبات ویلی دی، هغه په حقیقت کی طیّبات دی.

لکه چی دحضرت نوح ﷺ دزمانی څخه ترمبارکی زمانی پوری دخاتم الانبیآء علیهم السلام هر پیغمبر دمردار حیوان او خنزیر اونورو دحراملو په خپل خپل وخت کی اعلان فرمایلی دی، ددی څخه معلومه سوه چی داشیان داسی خبآئث دی چی دهری زمانی سلیم طبع حضراتو دوی مردار اومُضر ګڼلی دی.

حضرت شاه ولیّ الله په حُجّة الله البالغة کی فرمایلی دی چی څومره حیوانان اسلامی شریعت حرام کړی دی پردی ټولو چی فکروکړل سی نوخلاصه یی تردوو اُصولو لاندی راځی یوداچی یوحیوان دخپل ذات اوطبیعت په لحاظ سره خبیث وی،، دوهم داچی دده ذبح په غلطه طریقه سره وی چی نتیجه به یی داوی چی دی به دذبحی پرځای یعنی دذبح کیدو پر ځای میتة یعنی مردار سی.

دسورةِ مآئدة په دریم آیت کی نه ۹ شیان حرام ښوول سوی دی په دوی کی خنزیر په اول قسم کی داخل دی، پاته اته ۸ قسمونه په دوهم کی، قرآن کریم، وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَآئِثَ وفرمایل، په اجمالی ډول سره یی دټولو خبیثو حیواناتو دحراموالی حکم وکی او د دوی په تفصیل کی څوشیان قرآن کریم په وضاحت سره بیان کړل، لکه لَحْمُ الْخِنْزِيْرِ او دَمٍ مَّسْفُوْحٍ او نور، دپاته شیانو بیان یی نبی کریم ﷺ ته وسپاری،

نبی کریم ﷺ دیوه حیوان دخبیث کیدو یوه نښانه دا وښووله چی دیوه قوم چی په ډول دعذاب سره دکوم حیوان پرشکل باندی مسخ اوبدلون سوی وی، نودا نښانه ددی ده چی داحیوان طبعًا خبیث دی نوپر کومو خلګوچی دالله ﷻ غضب نازل سو ددغه حیوان په شکل یی کړل، مثلاً په قرآن کریم کی دی.

وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيْرَ یعنی ځینی قومونه یی په مثال دخنزیر اوبیزوګانو په ډول دعذاب مسخ کړی دی، ددی څخه ثابته سوه چی دحیوانانو دادوه قسمونه په طبع سره په خبآئثوکی داخل دی که دا باقاعده ذبح هم کړل سی، خونه حلالیږی اوډیر حیوانان داسی هم دی چی دافعالو اوآثارو څخه ددوی خبیث والی عام طبیعتونه هم محسوس کولی سی، لکه درنده حیوان چی کار یی دنورو حیوانانو زخمی کول دی او سخت دلی ده یعنی زړونه یی سخت دی.

په دی وجه د نبی کریم ﷺ څخه یوچا دشرمښ په اړوند پوښتنه وکړه چی آیا څوك دی خوړلی سی؟ دغه ډول ډیر داسی حیوانان دی چی طبیعت یی آزار رسول، شیان تښتول دی، لکه مار، لړم، سمساره، غوماشه، مچمچی، کارګه باز اونور.

په دی وجه نبی، کریم ﷺ دیوی ضابطی په ډول فرمایلی دی چی هریودرنده حیوان چی په غاښونوسره خیری کول کوی لکه زمری شرمښ اونور اوپه مارغانوکی هغه حیوان چی په پنجوسره ښکارکوی لکه باز، شکری اونور داټول حرام دی، یا داسی حیوان چی په طبیعت کی یی خساست اوذلّت یاپه ګندګی سره ککړکیدل وی لکه موږك یامردار خور حیوان لکه تپوس اونور، داټول داسی دی چی ددوی څخه هریو

سلیم طبع انسان ته کرکه ورځی او ضرر او نقصان یې معلوم دی هر عادي سلیم طبع انسان په پوهیږي.
لنډه دا ده چې کوم حیوان اسلامي شریعت حرام کړی دی ، په دوی کې یو قسم خو هغه دی چې ذاتي ډول په کښې خباثت پیدا کیږي، دوهم قسم هغه دی چې په خپل ذات کې خبیث نه دی خو د حیوانانو د ذبحې چې کمه طریقه الله ﷻ مقرره کړې ده ، چې په هغه طریقه سره ذبح نه سي، برابره خبره ده که ګرسره ذبح نه سي مثلاً په غاړه خپه کیدو یا ایله کیدو سره مړ سي یا ذبح سي، مګر د الله ﷻ د نامه پرځای وربان دی د بل چاغیر د الله ﷻ نوم واخیستل سي یا وربان دی دهیچاهم نوم وانه خلی او قصداً د الله ﷻ نوم په وخت د ذبحې کې پریږدی نو دا ذبح هم شرعاً معتبره نه ده بلکه دا سی ده لکه چې بغیر د ذبحې څخه یې هلاك کړی دلته یوه خبره په خاص ډول سره د فکر کولو قابله ده چې انسان چې څه خوری او چیښې دا ټول د الله ﷻ ورکړل سوی نعمتونه دی، مګر د حیوانانو څخه ماسوا د بل شي په خوړلو او پخولو باندی دا پابندی نسته چې ، اَللّٰهُ اَكْبَرْ یا بِسْمِ الله دی وربان دی د خوړلو یا پخولو په وخت کې وویل سی او ددی څخه پرته نه حلالیږي ، تر زیاتو لا زیاته خبره دا ده چې د هر شي د خوړلو چیښلو په وخت کې ، بِسْمِ الله ویل مستحب سوي دی او د حیوانانو د ذبحې په وخت کې د الله ﷻ نوم اخیستل واجب سوي دی او قصداً که څوك په دغه وخت کې د الله ﷻ نوم پریږدی ، نو حیوان به مُردار او حرام سی ، په دی کې حکمت څه دی ؟
چې فکر په کښې وکړل سي نو فرق ښکاره ذی چې د روح لرونکو روحونه په یوه حیثیت سره ټول برابر دی، نو په دی وجه دیوه روح لرونکی دپاره بل روح لرونکی فنا کول او ذبح کول، خوړل په ظاهره خو جائز نه دی ښکار، خواوس دچا دپاره چې یې دا جائز کړی دی نو دا پردوی د الله ﷻ یو لوی انعام دی، په دی وجه د حیوان د ذبح کولو په وخت کې د الله ﷻ ددی نعمت اقرار او شکر ادا کول ضروری سو، په خلاف د غلې، دانی، میوی او نورو چې ددوی پیدا ښت خاص ددی دپاره دی چې انسان دا فنا کړی او خپل ضرورتونه وربان دی پوره کړی په دی وجه پردی باندی یوازی بسم الله ویل د مستحبو په درجه کې سوه واجب او ضروری نه کړل سوه پردی سربیره یوه وجه دا هم ده چې د جاهلیّت د زمانی څخه دا رواج جاري وو ، چې مشرکانو به د حیوانانو د ذبحې په وخت کې د خپلو بتانو نوم اخیستی، اسلامي شریعت ددوی دا کافرانه رواج په یوه ښایسته او بهتره عبادت سره بدل کی، چې د الله ﷻ نوم اخیستل یې ضروری کړل او ددی مشرکانه رواج د ختمولو صحیح او مناسب صورت دا وو چې د غلط نوم په ځای کوم صحیح نوم منتخب کړل سی، کنی دعا دی سوی رواج او عادت پریښوول څه آسانه کار نه وو ، تر دی ځایه پوری د آیت د اولی جُملی تشریح وه .
دوهمه جمله دا ده ، وَطَعَامُ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ حِلٌّ لَّكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ یعنی د اهلِ کتابو خوراك ستاسی دپاره حلال دی او ستاسی خوراك اهلِ کتابو لره حلال دی .
دلته د جمهورو صحابه وو ﷺ او تابعینو ﷫ په نزد د خوراك څخه مراد ذبیحه ده، حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ، ابودرداء ﷺ، ابراهیم، قتادة، سدی، ضحاك او مجاهد څخه دا نقل دی (روح المعانی، جصاص) ځکه چې په نور قسم خوراکونو کې اهلِ کتاب او بُت پرسته مشرکین ټول برابر دی، چې ډوډی، اوره، دال، میوه، او نور چې د ذبح ضرورت په کښې نسته ، دا چې په هره جائزه طریقه سره تر لاسه سوی

وی نو مسلمان ته ددی خوړل جائزدی او که دمسلمانانو څخه دوی ته ورسیږی نو دوی ته حلال دی، په دی وجه ددی جُملی دمضمون خلاصه دا سوه چی د اهلِ کتابو ذبیحه دمسلمانانو دپاره او دمسلمانانو ذبیحه داهلِ کتابو دپاره حلاله ده .

اوس په دی ځای کی یو ښومسئلی دفکر لایقی دی، اوله دا چی اهلِ کتاب دقرآن په اصطلاح کی کوم خلګ دی او دکتاب څخه څه مراد دی ؟ او آیا دکتابی کیدو دپاره دا هم ضروری ده چی دغه خلګ به په خپل کتاب په صحیح ډول سره ایمان لرونکی او عمل کوونکی وی ؟ په دی کی خو دا خبره ښکاره ده چی دکتاب څخه مراد هره یوه لیکل سوی پاڼه نه سی کیدی ، هغه کتاب مراد کیدی سی کوم چی دالله ﷻ د طرفه څخه راغلی وی ، په دی وجه په اتفاق دامّت دکتاب څخه مراد هغه آسمانی کتاب دی چی دقرآن په تصدیق سره هغه دالله ﷻ کتاب منل سوی وی لکه توراة انجیل زبور، دحضرت موسیٰ ؑ او حضرت ابراهیم ؑ صحیفی او نور، په دی وجه هغه قومونه چی په یوه داسی کتاب ایمان لری او وحی الهی یی ګڼی چی په قرآن او سنت سره هغه یقینی دالله ﷻ کتاب نه وی ثابت نو هغه قومونه په اهلِ کتابو کی نه سی داخلیدی، لکه دمکّی مشرکان، مجوسیان، بُت پرستان، هندوان، بُودایان، آریان، سیکان او نور .

ددی څخه معلومه سوه چی یهود او نصارا چی په تورات او انجیل ایمان لرونکی دی، دوی دقرآن په اصطلاح کی په اهلِ کتابو کی داخل دی، دریم یو قوم چی هغوی ته صآئبین وایی، دهغوی حالات شکمن دی، دکومو حضراتو په نزد چی داخلګ دداؤد . په زبور ایمان لری، هغوی دوی هم په اهلِ کتابو کی شاملوی او دکومو صاحبانو تحقیق چی داوی چی دزبور سره ددوی هیڅ تعلق نسته، دوی دستورو عبادت کوونکی دی، هغوی دوی دبُت پرستو او مجوسیانو سره شریکوی ، په هرحال په یقینی ډول سره چی په اتفاق باندی کومو خلګو ته اهلِ کتاب ویل کیږی، هغه یهود او نصارا دی، نو دقرآن کریم ددی حکم حاصل دا سو چی دیهودو او نصاراوو ذبیحه دمسلمانانو دپاره او د مسلمانانو ذبیحه د دوی دپاره حلاله ده ، اوس پاته سوه دا معامله چی یهودو او نصاراوو ته داهلِ کتابو ویلو دپاره آیا دا شرط دی چی دوی په صحیح ډول سره په اصلی تورات او انجیل عمل کوی او که دبدل سوی تورات او انجیل تابعداری کوونکی او عیسیٰ ؑ او بی بی مریمه ؓ دخدای ﷻ سره شریك جوړوونکی هم په اهلِ کتابو کی داخل دی؟ نو دقرآن کریم دبی شمیره وضاحتونو څخه ښکاره ده چی داهلِ کتاب ویلو دپاره یوازی دومره خبره کافی ده چی دوی دیوه آسمانی کتاب قآئل وی او ددی دتابعداری کولو دعوه کوی، که څه هم چی په دی تابعداری کولو کی دوی په هرڅو مره ګمراهیو کی لویدلی وی .

قرآن کریم چی چا ته داهلِ کتابو لقب ورکړی دی، دهغوی په باره کی یی دا هم ځای پرځای ارشاد فرمایلی دی چی دا خلګ په خپلو آسمانی کتابونو کی ادل بدل کوی ، يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَّوَاضِعِهٖ او دا هم فرمایی چی یهودو حضرت عُزیر ؑ دخدای ﷻ زوی ګڼلی دی او نصاراؤ حضرت عیسیٰ ؑ وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرُ ابْنُ اللهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللهِ ددی حالاتو او صفاتو سره سره قرآن کریم دوی ته اهلِ کتاب ویلی دی ، نو معلومه سوه چی یهود او نصارا چی ترڅو پوری یهودیت او نصرانیت بالکل پری نږدی دوی په اهلِ کتابو

کي داخل دي ، که څه هم چي هرڅومره چي په خرابو عقيدو اوبدو عملونو کي اخته دي
امام جصاص رحمه الله په احکام القرآن کي نقل کوي چي د حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه په خلافت کي دوی ته يوه عامل ياوالي خط وليکي اوپوښتنه يي ورڅخه وکړه چي دلته ځيني خلک داسي دي چي تورات وايي او دشنبي د ورځي تعظيم هم ديهودو په شان کوي ، مګر په قيامت د دوی ايمان نسته . دداسي خلګو سره څه معامله کول په کار دي ؟ حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه ورته وليکل چي دوی داهلِ کتابو يوه ډله ګڼل په کار دي .

(يوازي په نامه يهودي او نصراني چي په حقيقت کي دهريان دي په دي کي داخل نه دي)

نن صباديورپ په عيسايانو او يهوديانو کي ډير شمير دداسي خلګوهم دي چي په مردم شماري کي ځان ته يهودي يانصراني وايي، مګرپه حقيقت کي دوی دخدای جل جلاله دوجود اودهيڅ مذهب قائل نه دي، نه تورات اوانجيل دخدای جل جلاله کتابونه مني اونه حضرتِ موسیٰ اوحضرتِ عيسیٰ عليه السلام دخدای جل جلاله نبيان او پيغمبران مني ، نو دا ښکاره خبره ده چي دغسي سړي دمردم شماري دنامه په وجه داهلِ کتابو په حکم کي نه سي داخليدی .
دنصاراؤ په باره کي کوم چي حضرت علي رضي الله عنه فرمايلي دي چي د دوی ذبيحه حلاله نه ده ، وجه يي ورلره دا ښوولي ده چي دا خلک په نصراني دين کي بغير دشرابو چيښلو څخه دبل هيڅ شي قائل نه دي، دحضرت علي رضي الله عنه ارشاد دا دی .

رَوَى ابْنُ الْجَوْزِيّ بِسَنَدِهِ عَنْ عَلِيٍّ رضي الله عنه قَالَ لاَ تَأْكُلُوْا مِنْ ذَبَائِحِ نَصَارٰى بَنِيْ تَغْلِبَ فَإِنَّهُمْ لَمْ يَتَمَسَّكُوْا مِنَ النَّصْرَانِيَّةِ بِشَيْءٍ اِلاَّ شُرْبَهُمُ الْخَمْرَ وَرَوَاهُ الشَّافِعِيّ رحمه الله بِسَنَدٍ صَحِيْحٍ عَنْهُ (تفسير مظهری ص٣٤ ج٣ سورة مآئدة)

ابن جوزي رحمه الله په صحيح سندسره دحضرت علي رضي الله عنه څخه دا قول نقل کړی دی چي دبني تغليب دنصاراؤ ذبيحه مه خوری ځکه چي دوی دنصرانيّت په مذهب کي دشراب نوشي څخه ماسوا نورهيڅ نه دي اخيستي، امام شافعي رحمه الله هم په صحيح سندسره دا روايت نقل کړی دی ، حضرت علي رضي الله عنه ته دبني تغلبو په اړوند دامعلومات ووچي دوی بی دينه دي، نصرانيان نه دي، که څه هم چي ځان ته نصرانيان وايي ، په دي وجه يي ددوی دذبيحي څخه منع وکړه دجمهورو صحابه وو رضي الله عنهم اوتابعينو رحمهم الله تحقيق دا ووچي دا هم دعامو نصرانيانو په شان دي ، بالکل ددين څخه منکر نه دي ، په دي وجه يي د دوی ذبيحه هم حلاله مقرره کړه .

وَقَالَ جُمْهُوْرُالاَئِمَّةِ اَنَّ ذَبِيْحَةَ كُلِّ نَصْرَانِيٍّ حَلاَلٌ سَوَاءٌ كَانَ مِنْ بَنِيْ تَغْلِبَ اَوْ غَيْرِهِمْ وَكَذٰلِكَ الْيَهُوْدُ (تفسير قرطبی ص ٧٨ ج ٢)
اوجمهور اُمّت وايي چي دنصراني ذبيحه حلاله ده برابره خبره ده که دبني تغلبو څخه وي اوکه نوروی ددوی څخه ماسوا ، دغه ډول دهريوه يهودي ذبيحه هم حلاله ده، لنډه دا ده چي دکومو نصرانيانو په اړوند دا خبره په يقيني ډول سره معلومه سي چي دی دخدای جل جلاله وجود نه مني ياحضرت موسیٰ عليه السلام داالله جل جلاله نبي نه مني ، دغه اهلِ کتابو په حکم کي نه دي .

(داهلِ کتابو دطعام څخه څه مراد دی؟)

دطعام لغوی معنی ده دخوراك شی چی دعربی لُغت په بنآء سره هربو دخوراك شی په کښی داخل دی، لیکن دجمهور اُمّت په نزد دلته دطعام څخه مراد یوازی داهلِ کتابو دذبیحی غوښه ده، ځکه چی دغوښو څخه ماسوا دخوراك په نورو شیانوکی کوم چی دخوراك دی، په اهلِ کتابو اونورو کفاروکی څه فرق نسته، دخوراك او چیښناك وچ شیان غنم، نخود، وریجی، میوه اونور دهرکافر دلاس دا حلال اوجآئز دی، په دی کی دهیچاڅه اختلاف نسته او په کوم خوراك کی چی دانسان دکارکولو څه دخل وی، په دی کی چی کله دکفارو دلوښو اولاسونو دپاکوالی څه یقین نه وی، په دی وجه احتیاط په دی کی دی چی ځان ورڅخه وساتل سی، بی له سخت ضرورت څخه دی یی نه استعمالوی، لیکن په دی کی چی کم حال دمشرکانو، بُت پرستانو دی هغه داهلِ کتابوهم دی، چی دپلیتی احتمال په دواړو کی برابر دی.

لنډه دا ده چی داهلِ کتابو اونورو کافرانوپه خوراك کی چی کوم فرق شرعًا کیدی سی هغه یوازی د دوی په ذبح سوی غوښه کی دی، په دی وجه په ذکر سوی آیت کی په اتفاق دأُمّت داهلِ کتابو دطعام څخه مراد د دوی ذبیحی دی، دتفسیر امام علامه قرطبی رحمه الله لیکلی دی.

وَالطَّعَامُ اِسْمٌ لِمَا يُؤْكَلُ وَالذَّبَائِحُ مِنْهُ، وَهُوَ هٰهُنَا خَاصٌّ بِالذَّبَائِحِ عِنْدَ كَثِيْرٍ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ بِالتَّأْوِيْلِ، وَأَمَّا مَا حَرَّمَ عَلَيْنَا مِنْ طَعَامِهِمْ فَلَيْسَ بِدَاخِلٍ فِيْ عُمُوْمِ الْخِطَابِ. (قرطبی صـ ۷۷ جـ ۶)

لفظ دطعام هر دخوراك شی ته ویل کیږی چی ذبحی هم په کښی داخلی دی او په دی آیت کی یی دطعام لفظ خاص دذبحی دپاره استعمال کړی دی، داکثرو عالمانو دتفسیر او تحقیق په نزد، او داهلِ کتابو په طعام کی چی کوم شیان د مسلمانانو دپاره حرام دی هغه په دی عموم کی نه دی داخل.

تردی وروسته امام قرطبی رحمه الله فرمایلی دی.

وَلَا خِلَافَ بَيْنَ الْعُلَمَاءِ أَنَّ مَا لَا يَحْتَاجُ إِلَىٰ ذَكَاةٍ كَالطَّعَامِ الَّذِيْ لَا مُحَاوَلَةَ فِيْهِ كَالْفَاكِهَةِ وَالْبُرِّ جَائِزٌ أَكْلُهُ؛ إِذْ لَا يَضُرُّ فِيْهِ تَمَلُّكُ أَحَدٍ، وَالطَّعَامُ الَّذِيْ تَقَعُ فِيْهِ الْمُحَاوَلَةُ عَلَىٰ ضَرْبَيْنِ: أَحَدُهُمَا: مَا فِيْهِ مُحَاوَلَةُ صَنْعَةٍ لَا تَعَلُّقَ لِلدِّيْنِ بِهَا، كَخُبْزِ الدَّقِيْقِ، وَعَصْرِ الزَّيْتِ وَنَحْوِهِ، فَهٰذَا إِنْ تُجُنِّبَ مِنَ الذِّمِّيِّ فَعَلَىٰ وَجْهِ التَّقَزُّزِ، وَالضَّرْبُ الثَّانِيْ: هِيَ التَّذْكِيَةُ الَّتِيْ ذَكَرْنَا أَنَّهَا هِيَ الَّتِيْ تَحْتَاجُ إِلَى الدِّيْنِ وَالنِّيَّةِ، فَلَمَّا كَانَ الْقِيَاسُ أَنْ لَا تَجُوْزَ ذَبَائِحُهُمْ كَمَا نَقُوْلُ إِنَّهُمْ لَا صَلَاةَ لَهُمْ وَلَا عِبَادَةَ مَقْبُوْلَةَ رَخَّصَ اللّٰهُ تَعَالَىٰ فِيْ ذَبَائِحِهِمْ عَلَىٰ هٰذِهِ الْأُمَّةِ، وَأَخْرَجَهَا النَّصُّ عَنِ الْقِيَاسِ عَلَىٰ مَا ذَكَرْنَاهُ مِنْ قَوْلِ ابْنِ عَبَّاسٍ (قرطبی سورة مآئدة ص ۷۷ ج ٦)

یعنی دعالمانوپه مینځ کی په دی کی هیڅ اختلاف نسته چی هغه شیان په کوموکی چی دذبحی ضرورت نسته مثلاً هغه خوراك چی تصرف کول په کښی نه غواړی لکه میوه اوغنم اونور ددی خوړل جآئز دی ځکه چی په دی کی دیوچامالك جوړیدل دومره ضررناك نه دی، البته هغه خوراك چی په هغه کی انسان یو عمل کوی نودهغه دوه قسمونه دی یوهغه چی یو داسی کارپه کښی کول وی چی ددین سره یی کوم تعلّق نه وی لکه داوړوڅخه دوډی جوړول یادزیتون څخه تیل ایستل اونورنودذمی کافردداسی شیانوڅخه که څوك ځان ساتی نوهغه محضی دطبعی کرکی په بنآء به وی اودوهم قسم هغه دی چی دذبحی عمل به په کی کیږی چی ددی دپاره ددین اونیت ضرورت دی نوکه څه هم چی دقیاس تقاضاداوه چی دکافر دلمونځ

اوعبادتونوپه شان سره دده عمل دذبحي دی هم قبول نه سي ليکن الله ﷻ ددی اُمّت دپاره په خاص ډول سره د دوی ذبيحی حلالی کړی دی اوحضرت ابن عباس ﷺ نص دامسئله دقياس خلاف ثابته کړی ده .

لنډه داچی دطعام داهلِ کتابو څخه مراد په دی آيت کی په اتفاق دعلماوو دتفسير هغه طعام دی چی حلالوالی يی پر مذهب اوعقيده باندی موقوف وی يعنی ذبيحه، په دی وجه په دی طعام کی داهلِ کتابوسره پرفرق معامله وکړل سوه څکه چی دوی هم دالله ﷻ پرليږل سووکتابونو اوپيغمبرانو باندی دايمان دعوه کوی ، که څه هم چی ددوی تحريفاتو (ادلون بدلون) دادعوه زخمی کړی (يعنی نقصانی) کړی ده ، تردی چی په شرك اوکفرکی اخته سوی دی ، په خلاف دبت پرستو مشرکانو چی دوی په هيڅ آسمانی کتاب يانبی يارسول دايمان راوړلو دعوه هم نه کوی اوپه کومو کتابونو ياسرپانو چی ددوی ايمان دی، هغه نه دالله ﷻ رالیږل سوی کتابونه دی اونه د دوی رسالت دالله ﷻ دکوم کلام څخه ثابت دی

(داهلِ کتابو په ذبيحه کي دحلالوالي حکمت اووجه)

تربحث دلاندی مسئلی دا دريم سوال دی ، ددی جواب داکثرو صحابه ووﷺ، تابعينو رحمهم الله اودتفسير داامامانو دطرفه څخه دا دی چی ، په ټولوکفاروکی داهلِ کتابو يهودو اونصاراوو دذبيحی او د دوی دښخوسره دنکاح حلاليدو وجه دا ده چی ددوی په دين کی که څه هم دوی ډيرپه سوونو بدلونونه کړی دی خو په دی دوو مسئلوکی د دوی مذهب هم داسلام سره بالکل مطابق دی يعنی دوی پرذبح باندی دالله ﷻ نوم اخيستل په عقيده سره ضروری گڼی ، ددی څخه پرته حيوان مردار اوحرام گڼی .

دغه ډول دنکاح په مسئله کی چی دکومو ښخوسره په اسلام کی نکاح حرامه ده، ددوی په مذهب کی هم حرامه ده اولکه څنگه چی په اسلام کی دنکاح اعلان اوشاهدانو په وړاندی يی تړل ضروری دی، دغه ډول ددوی په موجوده مذهب کی هم داحکمونه دی .

د تفسيرامام ابن کثير دا قول داکثرو صحابه ووﷺ اوتابعينو رحمهم الله څخه نقل کړی دی دهغه عبارت دادی

(وَطَعَامُ اَهْلِ الْكِتٰبِ) قَالَ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ وَاَبُوْ اُمَامَةَ وَمُجَاهِدٌ وَسَعِيْدُ بْنُ جُبَيْرٍ وَعِكْرِمَةُ وَعَطَآءٌ وَالْحَسَنُ وَمَكْحُوْلٌ وَاِبْرَاهِيْمُ النَّخَعِيْ وَالسُّدِيُّ وَمُقَاتِلُ بْنِ حَيَّانٍ يَعْنِيْ ذَبَآئِحُهُمْ حَلَالٌ لِلْمُسْلِمِيْنَ لِاَنَّهُمْ يَعْتَقِدُوْنَ تَحْرِيْمَ الذَّبْحِ لِغَيْرِ اللهِ وَلَا يَذْكُرُوْنَ عَلٰى ذَبَآئِحِهِمْ اِلَّا اسْمَ اللهِ وَاِنِ اعْتَقَدُوْا فِيْهِ تَعَالٰى مَاهُوَ مُنَزَّهٌ عَنْهُ تَعَالٰى وَتَقَدَّسَ (ابن کثير مآئدة ص ۱۹ ج ۲)

ابن عباس ﷺ ابوامامهﷺ مجاهدﷺ سعيدبن جبيرﷺ عکرمه ﷺ عطآء ﷺ حسن ﷺ مکحول ﷺ ابراهيم نخعی ﷺ سدی ﷺ اومقاتل بن حيان ﷺ داهلِ کتابو دطعام تفسير د دوی په ذبيحوسره کړی دی او دا مسئله دمسلمانانو دپاره دلته اجماعی ده چی د دوی ذبيحی دمسلمانانو دپاره حلالی دی څکه چی دوی دغيرالله دپاره ذبح کول حرام گڼی اوپه خپلی ذبيحی باندی دخدای ﷻ څخه ماسوا دبل چا نوم نه اخلی که څه هم چی دوی دالله ﷻ په باره کی دداسی خبرو عقيده لري دکومو څخه چی الله ﷻ پاك اولوی دی .

دابن کثير رحمه الله په دی بيان کی خويوه خبره دامعلومه سوه چی ددی ټولو ذکر سوو حضراتو اصحابوﷺ اوتابعينو رحمهم الله په نزد داهل کتابو دطعام څخه د دوی ذبيحی مراد دی او د دوی په حلالوالی دامّت اجماع ده .

دوهمه خبره دامعلومه سوه چی ددی ټولو حضراتو په نزد داهلِ کتابو دذبيحی دحلاليدو وجه داده چی

دیهودو اونصاراوو په مذهب کی دډیر ادلون بدلون سره بیاهم دذبحی مسئله داسلامی شریعت مطابق پاته ده ، چی دغیرالله په نامه ذبح سوی حیوان ته دوی هم حرام وایی ، اوپه ذبح دالله ﷻ نوم اخیستل ضروری گڼی، دابله خبره ده چی دالله ﷻ په شان کی دوی ددری خدایانو دمشرکانه عقیدی قآئل سوی دی اوالله ﷻ اومسیح بن مریم ته یو وایی چی قرآن کریم یی په دی الفاظوکی ذکر کړی دی .

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيْحُ ابْنُ مَرْيَمَ .

بیشکه کافران سوه هغه خلگ چاچی وویل چی الله خومسیح ابن مریم دی .

ددی خلاصه داسوه چی دذبیحی په اړوند ټول قرآنی آیتونه کوم چی په سورة بقرة اوسورة انعام کی راغلی دی چی دغیرالله په نامه ذبح سوی حیوان هم او هغه حیوان هم چی دالله ﷻ نوم ورباندی نه وی اخیستل سوی ، حرام گڼل سوی دی، دا ټول آیتونه په خپل ځای محکم اوعمل وربانذی کول دی ، دسورة مآئدة آیت په کوم کی چی یی طعام داهلِ کتابو حلال کړی دی ، هغه هم ددغه آیتونو دحکم څخه مخالف نه دی ، ځکه چی داهلِ کتابو دطعام دحلالیدو وجه دا ده چی د دوی په موجوده مذهب کی هم دغیرالله په نامه ذبح سوی حیوان اوهغه حیوان چی دالله ﷻ نوم وربانذی نه وی اخیستل سوی حرام دی، په موجوده زمانه کی چی دتورات اوانجیل کمی نُسخی اوس هم موجودی دی، په هغوی کی هم دذبیحی اونکاح احکام تقریبًا هغه دی کوم چی په قرآن کریم اواسلام کی دی ، چی تفصیل به یی ډیر ژر ذکر کړل سی ، البته داکیدی سی چی ځینی جاهلان عوام دخپل مذهب ددی حکم خلاف یوعمل کوی، لکه چی په خپله دمسلمانانوپه جاهلو عواموکی ځینی جاهلانه رواجونه شامل سوی دي،چی هغه ته داسلام مذهب نه ویل کیږی، دنصاراوو دجاهلو عوامو ذاکره وړه چی یی ولیدل نوځینو تابعینو حضراتو داوفرمایل چی کله الله ﷻ داهلِ کتابو طعام حلال کی اوالله ﷻ ته معلومه وه چی دوی به دخپلو ذبحوسره کمه معامله کوی، څوك به وربانذی دعزیر یا مسیح نوم اخلی اوڅوك به بغیر دبسم الله څخه ذبح کوی ، نومعلومه سوه چی دمآئدة آیت چی داهلِ کتابو طعام یی په کښی حلال کړی دی، دی آیت داهلِ کتابو دذبح په باره کی دسورة بقری اوسورة انعام په دغو آیتونوکی تخصیص یایوقسم نسخ وفرمایله په کم کی چی دغیر الله په نامه ذبح کولویابغیر دالله ﷻ دنامه څخه په ذبح کولوسره ذبیحه حرامه مقرره کړی ده دځینو لویو عالمانودخبری څخه معلومیږی چی کومو تابعینو حضراتو داهلِ کتابو بغیر دبسم الله څخه ذبیحه اودغیرالله په نامه ذبیحه حلاله فرمایلی ده، ددوی په نزدهم داهلِ کتابوداصلی مذهب احکام خوداسلام داحکامو څخه مختلف نه دی، لیکن ددوی جاهلانو عوامو داغلطی کړی دی، ددی سره سره بیاهم دی حضراتو جاهلان اهلِ کتاب دعامو اهلِ کتابو دحکم څخه جلا کړل اوذبیحی اونکاح په معامله کی یی ددوی هم هغه حکم مقرر کی، کوم چی د دوی دپلرونو نیکونو اواصلی مذهب والاوودی چی د دوی ذبیحه او د دوی دښځو سره نکاح جآئزه ده .

ابن عربی ؒ په احکام القرآن کی لیکلی دی چی مادخپل اُستاد ابوالفتح مقدسی ؒ څخه سوال وکی چی موجوده نصارا دغیر الله په نامه باندی ذبح کوی، مثلاً دعُزیر یامسیح نوم دذبحی په وخت کی

اخلی، نو د دوی ذبیحه څنګه حلالیدی سی؟ نو په دی باندی ابو الفتح مقدسی ﷺ وفرمایل.

هُمْ مِنْ اٰبَآئِهِمْ وَقَدْ جَعَلَهُمُ اللّٰهُ تَعَالٰی تَبْعًا لِمَنْ كَانَ قَبْلَهُمْ مَعَ عِلْمِهٖ بِحَالِهِمْ.

د دوی حکم دپلرونو اونیکونو په شان دی (دنن ورځ ددی اهلِ کتابو) داحال الله ﷻ ته معلوم وو، لیکن الله ﷻ دوی دپلرونو، نیکونو تابع کړی دی.

ددی بیان خلاصه دا سوه چی په تیرو مشرانو دامّت کی چی کومو عالمانوضاحبانو داهلِ کتابوددا سی ذبحو اجازت ورکړی دی پرکوموچی دالله ﷻ نوم نه وی اخیستل سوی، بلکه دغیرالله نوم وربانډی اخیستل سوی وی، د دوی په نزد هم اصلی مذهب داهلِ کتابودا دی چی داشیان د دوی په مذهب کی هم حرام دی، مګر دی حضراتو غلط کار کوونکی عوام هم په دی حکم کی شامل کړل کوم چی داصلی اهلِ کتابو دی، په دی وجه یی د دوی ذبیحه هم حلاله کړه اوجمهورو صحابه وو‌ؓ اوتابعینو‌رحمهم الله اومجتهدینو‌رحمهم الله امامانو په دی نظروکی چی داهلِ کتابو جاهل عوام چی دغیرالله په نامه یابغیردالله ﷻ دنامه څخه ذبح کوی دا داسلامی حکم خلاف خو ده حتی په خپله دنصاراؤ دموجوده مذهب څخه هم خلاف ده په دی وجه د دوی دعمل په احکامو باندی هیڅ اثر نه دی کیدل په کار، دوی دافیصله ورکړه چی ددی خلګو ذبیحه داهلِ کتابوپه طعام کی ګرسره داخله نه ده، په دی وجه ددی دحلالیدو هیڅ وجه نسته اونه ددوی دغلط عمل په وجه سره دقرآن په آیتونوکی دنسخ یادتخصیص قول اختیارول په هیڅ دول صحیح نه دی.

په دی وجه د تفسیر تول امامان، ابن جریر، ابن کثیر، ابوحیان اونورپر دی باندی متفق دی چی دسورة بقرة اوانعام په آیتونوکی څه نسخ نه ده سوی، دادجمهورو، صحابه وو اوتابعینو مذهب دی، لکه چی په حواله دابن کثیر لوړنقل سوی دی اوپه تفسیرِ بحرِ محیط کی په دی لاندی الفاظو سره ذکر دی.

وَذَهَبَ اِلٰی اَنَّ الْكِتَابِیَّ اِذَا لَمْ یَذْكُرِ اللّٰهَ عَلَی الذَّبِیْحَةِ وَذَكَرَ غَیْرَ اللّٰهِ لَمْ تُؤْكَلْ وَبِهٖ قَالَ اَبُو الدَّرْدَآءَ وَعُبَادَةُ بْنِ الصَّامِتِ وَجَمَاعَةٌ مِنَ الصَّحَابَةِ وَبِهٖ قَالَ اَبُوْ حَنِیْفَةَ وَاَبُوْ یُوْسُفَ وَمُحَمَّدٌ وَزُفَرَ وَمَالِكٌ وَكَرِهَ النَّخَعِیُّ وَالثَّوْرِیُّ اَكْلَ مَا ذُبِحَ وَاُهِلَّ بِهٖ لِغَیْرِ اللّٰهِ (بحرِ محیط ص ۲۳۱ ج ۴)

او د دوی مذهب دا دی چی کتابی که په ذبیحه باندی دالله ﷻ نوم وانه خلی اودالله ﷻ څخه ماسوا بل نوم واخلی نوخوړل یی جائزنه دی دا قول دی دابودردآء، عباده بن صامت او دصحابه کرامو‌ؓ دیوی تولی، او دا دابوحنیفه، ابویوسف، محمد، زفر اومالك رحمهم الله مذهب دی، نخعی اوثوری ددی خوړل مکروه ګڼی چی دغیرالله نوم وربانډی اخیستل سوی وی، خلاصه دخبری دا ده چی دصحابه وو‌ؓ اوتابعینو‌ؒ اودامّت دتیرو مشرانوپه دی کی هیڅ اختلاف نسته چی داهلِ کتابو اصلی مذهب دقرآن دنزول په زمانه کی همدا وو، چی په کوم خیوان دغیر الله نوم واخیستل سی یاقصداً وربانډی دالله ﷻ نوم پرینښول سی، هغه حرام دی، دغه ډول دنکاح په حلالوالی اوحراموالی کی هم داهلِ کتابو اصلی مذهب ترموجوده زمانی پوری په اکثرو شیانوکی داسلامی شریعت مطابق دی، ددی خلاف چی په اهلِ کتابو کی څه لیدل کیږی، هغه دجاهلو عوامو غلطیانی دی ددوی مذهب داسی نه دی، موجوده تورات

او انجیل چی په مختلفوژبوکی چاپ سوی پیدا کیږی، دهغه څخه هم ددی خبری تایید کیږی، دتورات او انجیل قولونه دالاندی وګوری کم چی دبائبل په پخوانی عهدنامه کی دی اودموجوده زمانی دیهودو اونصاراوو دواړو په نزد مسلم (منل سوی) دی، دذبیحی په اړوند د ااحکام دی.

(۱)کوم حیوان چی په خپله مړ سی اوکوم چی درندګان څیری کړی ددی وازګی که په بل یو کارکی استعمالوی نو استعمال یی کړی خو تاسی دا په هیڅ حال کی مه خوری (احباری ۲۴)

(۲)غوښی خو دخپلو ټولو ګاشونو دننه دخپل زړه په رغبت اودخدای دخپل ورکړی برکت موافق ذبح کړی خوړلی سی ، لیکن تاسی وینه بالکل مه خوری (استثناء ۱۲، ۱۵)

(۳) تاسی دبتانو دقربانی دغوښی اووینی اوترغاړی خپه سوی حیوان څخه اودحرام کاری څخه پرهیز کوی (عهدنامه جدید ، کتاب اعمال ۱۵، ۲۹)

(۴)دعیسایانو تر ټولو لوی پیشوا دپولس کرنتهیون په نامه په اولنی خط کی لیکی چی کومه قربانی نور قومونه کوی دشیطانانو دپاره قربانی کوی، نه داچی دخدای دپاره اوزه نه غواړم چی تاسی دشیطانانو شریکان سی ، تاسی دخدای دپیالی او دشیطانانو دپیالی دواړو څخه چیښل نه سی کولی، (کرنتهیون ۱۰، ۲۰، ۲۰)

(۵)په کتاب اعمال حوارییین کی دی (مونږ) دا فیصله کړی لیکلی وه چی دوی دی یوازی دبتانو دقربانی دغوښی څخه او د وینی څخه اوترغاړی خپه سوی حیوانانو څخه اودحرام کاری څخه دی خپل ځانونه ساتلی لری (اعمال ۲۱، ۲۵)

دا دتورات اوانجیل هغه وضاحتونه دی چی نن سبا دبائبل سوسائټو چاپ کړی دی چی دسوو بدلونونو څخه وروسته بیاهم بعینه دقرآن حکیم داحکامو مطابق داشیان پاته دی ...... دقرآن کریم آیت دا دی.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلاَّ مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ.

په تاسی حرامه سوی ده مرداره اووینه اودخنزیر غوښه اوپه کوم چی دالله ﷻ څخه ماسوا دبل چانوم واخیستل سی اوچی غاړه یی خپه سی اوهغه چی وویشتل سی اومړسی اوهغه چی ولویږی اوکوم چی درنده خوړلی وی ، مګرچی تاسی یی ذبح کړی اوهغه چی دبتانو په نامه ذبح کړل سی.

په دی آیت کی دمرداری، وینی اوخنزیر دغوښو اوپه کوم چی دغیر الله نوم اخیستل سوی وی اودغاړی څخه خپه سوی وی اوپه ګذارسره مړ یاتر لوړځای په لویدلو سره مړ یادښکرونو په وهلوسره مړ اوکوم چی درندګانو څیری کړی وی دټولو دحراموالی حکم دی ، دتورات او انجیل په ذکرسوو بیانونوکی هم دخنزیر دغوښی څخه پرته تقریباً نور ټول حرام سوی دی، یوازی دګذار څخه، دلویدو څخه اودښکرونو دوهلو څخه دمړه سوی حیوان ذکر په کښی نسته لیکن دا ټول تقریباً په خپله مړه او دغاړی په خپه کیدو سره دمړوپه حکم کی داخل دی.

دغه ډول قرآن کریم په ذبح باندی دالله ﷻ دنوم اخیستلو تایید کړی دی كُلُوْا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ او په کوم

چې یې د الله ﷻ نوم نه وی اخیستی ، هغه یې حرام کړی دی ، وَلَا تَأْكُلُوْا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ دبآئبل په ذکر سوی عبارت ۲ داستثناء کې هم ددی تاکید معنی موجوده ده ، چې حیوان د الله ﷻ په نامه سره ذبح کوی دغه ډول دنکاح په معاملاتوکې هم داهلِ کتابو مذهب په اکثرو شیانوکې داسلامی شریعت مطابق دی .
وگوری احبار ۱۸، ۱۶ تر ۱۹ پوری چې په دی کې یواوږد فهرست دمحرماتو ورکړل سوی دی چې په دی کې ډیر هغه دی کوم چې قرآن کریم حرام کړی دی تردی چې د دوو خوندو په یوه نکاح کې دجمع کولو حرمت او په حالت دحیض کې دکوروالی حرمت هم ذکر دی ، دارنګه په بآئبل کې ددی هم وضاحت سوی دی چې دبُت پرستو اومشرکو قومونوسره نکاح جائزه نه ده ، دموجوده تورات الفاظ دا دی .
نوددوی سره کوزده اوواده مه کوی مه ددوی زامنوته خپلې لوڼې ورکوی اونه ددوی لوڼې خپلو زامنوته، ځکه چې دوی زما زامن زما دپیروی څخه اړوی چې دوی دنورو عبادت وکړی (استثناء ۷، ۳، ۴۰۳)
خلاصه دخبری دا ده چې په قرآن کې داهلِ کتابو ذبیحی اوددوی دښځوسره نکاح حلاله اودنورو کفارو دذبیحو اوښځو دحرامولو وجه داده چې په دی دواړو مسئلوکې داهلِ کتابو اصلی مذهب ترننه پوری داسلامی قانون مطابق دی اوکوم خلاف چې ددوی په عواموکې لیدل کیږی، هغه دجاهلانو غلطی دی مذهب یې نه دی، په دی وجه دجمهورو صحابه وو ، تابعینو اومجتهدینو امامانو په نزد دسورة بقرة، انعام اومآئدة په ټولو آیتونوکې تضاد یانسخ اوتخصیص نسته اوکومو عالمانو اوتابعینو چې دغلط کارو عوامو عمل هم تبعًا داهلِ کتابوپه حکم کې شامل کړی دی اوپه آیتونو دبقرة اوانعام کې یې دنسخ یاتخصیص قول اختیار کړی دی، ددی هم بنیاد دادی چې نصارا دکومو قول چې دا دی چې ، اِنَّ اللهَ هُوَ الْمَسِيْحُ ابْنُ مَرْيَمَ یعنی الله خوعیسیٰ ابن مریم دی ، داخلګ که دالله ﷻ نوم هم واخلی نو ددی څخه مراد عیسیٰ ابن مریم اخلی ، په دی وجه ددوی په ذبیحه کې دالله نوم اخیستل یا دمسیح نوم اخیستل برابرسوه، په دی بنآء باندی حضراتو تابعینو داهلِ کتابوپه ذبیحه کې ددی اجازت ورکړی دی، ابن عربی په احکام القرآن کې ددی بنیاد وضاحت فرمایلی دی (احکام ابن عربی ص ۲۲۹، ج ۱)، لیکن جمهور اُمّت دانه دی قبول کړی لکه چې په حواله دتفسیر ابن کثیر او تفسیر بحرمحیط اوس تیرسوی دی او په تفسیر مظهری کې دمختلفو اقوالو نقل کولو څخه وروسته لیکی .

وَالصَّحِيْحُ الْمُخْتَارُ عِنْدَنَا هُوَ الْقَوْلُ الْاَوَّلُ يَعْنِىْ ذَبَآئِحُ اَهْلُ الْكِتَابِ تَارِكًا لِلتَّسْمِيَةِ عَامِدًا اَوْعَلٰى غَيْرِ اسْمِ اللهِ تَعَالٰى لَا يُؤْكَلُ اَنْ عَلِمَ ذٰلِكَ يَقِيْنًا اَوْكَانَ غَالِبُ حَالِهِمْ ذٰلِكَ وَهُوَ مَحْمَلُ النَّهْىِ عَنْ اَكْلِ ذَبَآئِحِ نَصَارَى الْعَرَبِ وَمَحْمَلُ قَوْلِ عَلِيٍّ ﷺ لَا تَأْكُلُوْا مِنْ ذَبَآئِحِ نَصَارٰى بَنِى تَغْلَب فَاِنَّهُمْ لَمْ يَتَمَسَّكُوْا مِنَ النَّصْرَانِيَّةِ بِشَيْءٍ اِلَّا بِشُرْبِهِمُ الْخَمْرَ فَلَعَلَّ عَلِيًّا عَلِمَ مِنْ حَالِهِمْ اَنَّهُمْ لَا يُسَمُّوْنَ اللهَ عِنْدَ الذَّبْحِ اَوْ يَذْبَحُوْنَ عَلٰى غَيْرِ اسْمِ اللهِ هٰكَذَا حُكْمُ نَصَارَى الْعَجَمِ اِنْ كَانَ عَادَتُهُمُ الذَّبْحَ عَلٰى غَيْرِ اسْمِ اللهِ تَعَالٰى غَالِبًا لَا يُؤْكَلُ ذَبِيْحَتُهُمْ وَلَا شَكَّ اَنَّ النَّصَارٰى فِىْ هٰذَا الزَّمَانِ لَا يَذْبَحُوْنَ بَلْ يَقْتُلُوْنَ بِالْوَقْذِ غَالِبًا فَلَا يَحِلُّ طَعَامُهُمْ (تفسیرمظهری ص۳۷ ج۳ ....)

او صحیح او مختاره زمونږ په نزد هغه اولنی قول دی یعنی دا چې داهلِ کتابو ذبیحه چې قصداً ورباندی دالله ﷻ نوم پریږدی یادغیر الله په نامه یې ذبح کړی وی هغه حلال نه دی که په یقینی ډول سره ددی علم وسی چې پردی دالله ﷻ نوم نه دی اخیستل سوی یادغیرالله دا ورباندی اخیستل سوی دی یا

داهلِ کتابو عام عادت داسی ، کومو بزرګانو چې دعربو دنصاراوو دذبیحو څخه منع کړې ده د دوی دقول مقصدهم دا دی ، دغه ډول حضرت علی ﷺ کوم چې داسی فرمایلی دی چې دنصاراوو د بنی تغلب ذبیحه خوړل جائزنه دی، څکه چې دوی د نصرانیت دمذهب څخه بغیر دشرابو چیښلو څخه نورڅه نه دی اخیستی، ددی محمل هم دغه دی حضرت علی ﷺ ته به داثابته سوی وی چې د بنی تغلیب پرخپلو ذبیحو باندی دالله ﷻ نوم نه اخلی، نو دا حکم دعجمی نصاراووهم دی چې که ددوی عادت داسی چې په عام ډول سره دغیرالله په نامه ذبح کوی نوددوی ذبیحه خوړل جائزنه دی اوپه دی کی شك نسته چې نن سبا خونصارا اګرسره ذبح نه کوی بلکه په عام ډول سره یی په ویشتلو هلاکوی په دی وجه ددوی ذبیحه حلاله نه ده.
داتفصیلی بحث دلته ځکه نقل کړل سوچې پردی مقام باندی دمصردمشهورعالم مفتی عبدهُ څخه سخته غلطی سوی ده چې دهغی دغلطوالی اودکتاب اوسنت اوجمهور اُمّت څخه په خلاف والی کی یی هیڅ شك اوشُبهه نسته، ددی ذکرسوی شخص څخه په تفسیر منار کی دلته دوچنده غلطی سوی ده.
اول خو یی داهلِ کتابو په معنی کی ددنیا کفار مجوسیان ، هندوان، سیکان اونور ټول داخل کړی دی او دا معنی یی دومره عامه کړې ده چې په ټول قرآن کی چې کوم دکفارو اهلِ کتابو اوغیراهلِ کتابو تقسیم اوجلاوالی سوی ، هغه بالکل بی معنی اوبی حقیقته کیږی، اودوهمه غلطی تردی لالویه داسوی ده چې داهلِ کتابو دطعام په معنی کی یی داهلِ کتابو هریو خوراك بی له څه شرطه حلال کړی دی برابره خبره ده که دوی حیوان ذبح کړی اوکه نه اوکه دالله ﷻ نوم په واخلی اوکه نه ، په هرحال دوی چې هرډول حیوان خوری هغه یی دمسلمان دپاره حلال کړی دی.
کله چې دده دافتوی په مصرکی چاپ سوه، دغه وخت په خپله دمصر اوددنیا ټولو لویو عالمانودا غلطه کړه، اوپردی ډیری رسالی اومقالی ولیکل سوی، دمفتی عبدهُ دفتوی دمنصب څخه دلیری کولو غوښتنی دهرطرف څخه وسوی، بلی خواته دمفتی صاحب شاګردانو اوځینو هغو خلګو چې دمغربی معاشری تاثیر پرسوی وو، بحثونه وچلول، څکه چې دافتوی ددوی دلاری دټولو مشکلاتو حل وو اودیورپ دیهودو اونصاراوو بلکه ددهریانو هریو خوراك ددوی دپاره حلال سو.
لیکن داسلام داهم معجزه ده چې دشریعت څخه خلاف کار برابره خبره ده که دهرڅومره لوی عالم څخه وسی، خودعامو مسلمانانو زړونه هیڅکله هم په دی سره نه مطمئن کیږی، په دی معامله کی هم داسی وسوه اودټولی دنیا مسلمانانو دی ته ګمراهی وویل اوهغه وخت دا معامله سړه پاته سوه، لیکن داوسنی زمانی مُلحدان چې ددوی مقصد یوازی دادی چې داسلام نوی طرز جوړکړه سی اودارویا اوغربی نړی هره یوه لغوه اوعبث خبره په کښی ځای کړل سی او دنوی ځوانانو نفسانی خواهشات پوره کړی دوی بیادا بحث په نوی شکل کی داسی راوایستی چې ګواکی دوی خپل یوتحقیق وړاندی کوی حال دادی چې هغه ټول دمفتی عبدهُ دذکر سوی مقالی نقل دی، په دی وجه ضروری سوه چې دابحث لږ په تفصیل سره ولیکل سی.
اوس الحمدلله دضرورت مناسب ددی بیان وسو ، اوددی پوره تفصیل زماپه رساله (اسلامی ذبیحه) کی

دي که څوك غواړي هلته يې کتي سي و دي يې ګوري.
دوهمه مسئله: دلته دا ده چې د قرآن کريم په دې ارشادکې يوحکم کوم چې دمسلمانانو دپاره بيان سوی دی چې داهلِ کتابو طعام ستاسې دپاره جائزدی، داخو ښکاره خبره ده، مګردې ددوهم جُزء چې دمسلمانانو خوراك داهلِ کتابو دپاره جائز دی، ددې څه مقصددی ځکه چې اهلِ کتاب کوم چې دقرآني احکامو قائل نه دي، ددوی دپاره څه حلال اوڅه حرام دي اوددې دبيان څه فائده ده.
په تفسيربحرمحيط اونوروکې ددې په اړوند فرمايي چې په اصل کې داحکم هم مسلمانانو ته ښوونه ده، چې ستاسې ذبيحه ددوی دپاره جائزه ده په دې واسطه سره که تاسې په خپله ذبيحه کې يوچا غير مسلم کتابي ته خوراك ورکړي نوکومه ګناه نسته، يعني په خپله قرباني کې يوچا کتابي سړی ته څه ورکولای سې، اوکه زمونږ ذبيحه دوی لره حرامه وای نومونږ به لره به جائزنه وای چې مونږيې دوی خوړلای، په دې وجه حکم په ظاهره داهلِ کتابودی، مګر په حقيقت کې ددې مخاطب مسلمانان دي.
اوپه تفسير روح المعاني کې په حواله دسدي يې ددې جملې يوه بله منشآء ذکر کړې ده، هغه داچې داهلِ کتابو يهودو اونصاراوو په مذهب کې ځيني حلال حيوانان يادددوی څه حصې دسزاپه شکل سره حرامي سوی وي، په دې وجه هغه حيوان يادحيوان هغه حصه داهلِ کتابو په طعام کې په ظاهره داخله نه ده، ليکن دآيت دې جملې وښوولي چې کوم حيوان ستاسې دپاره حلال دی که څه هم چې اهلِ کتاب داحلال نه ګني که داهلِ کتابودلاس ذبح سوي پيدا سي نوهغه هم دمسلمانانودپاره به حلال ګڼل کيږي په وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ کې دې طرف ته اشاره سوې ده پردې تقرير باندې بياهم ددې جملې تعلق په خپله دمسلمانانوسره سو.
اوپه تفسير مظهري کې فرمايي چې فائده ددې جملې فرق بيانول دي دذبيحو په معامله کې اودنکاح په معامله کې هغه فرق دا دی چې ذبيحې خو د دواړو طرفوڅخه حلالې دي داهلِ کتابو ذبيحه دمسلمانانو دپاره اود مسلمانانو ذبيحه داهلِ کتابو دپاره، ليکن دښځوپه نکاح کې دامعامله نه ده، داهلِ کتابو ښځې دمسلمانانو دپاره حلالې دي مګر دمسلمانانو ښځې داهلِ کتابو دپاره حلالې نه دي.
دريمه مسئله: دا ده چې که معاذ الله يو مسلمان مرتدسي، يهودي يانصراني جوړسي، نودی په اهلِ کتابوکې داخل نه دی، بلکه دی مرتددی، دده ذبيحه په اجماع دامّت سره حرامه ده، دغه ډول کوم مسلمان چې ددين په ضروري اوقطعي احکاموکې ديوشي څخه دانکار په وجه سره مُرتد سوی دی، که څه هم چې دی دقرآن اودنبي کريم ﷺ دمنلو دعوه هم کوي، خودی مرتددی، ذبيحه يې حلاله نه ده، يوازې په قرآن ويلو ياپه قرآن دعمل کولوپه دعوه کولوسره دی، په اهلِ کتابوکې نه سي داخليدی، البته ديوه بل مذهب اودين سړي که خپل مذهب پريږدي، يهودي يانصراني جوړ سي نو دی به په اهلِ کتابوکې شميرل کيږي او دده ذبيحه به حلاله وي ...... دآيت دريمه جمله دا ده.

وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الْمُؤْمِنٰتِ وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ اِذَآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ مُحْصِنِيْنَ غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ وَلَا مُتَّخِذِيْٓ اَخْدَانٍ
يعني ستاسې دپاره دمسلمانو پاکدامنو ښځو سره نکاح حلاله ده دغه ډول داهلِ کتابو دپاکدامنو ښځوسره هم نکاح حلاله ده، په دې کې دواړه ځايه د مُحْصَنٰتِ لفظ راغلی دی چې معنی يې دعربي لُغت

اومحاوري په اعتبار سره دوي كيدي سي يوه آزاده چي په مقابل كي يي مينځه ده دوهم عفيفه او پاكدامنه ښځي ، دلغت په اعتبارسره دلته هم دواړه معني كيدي سي .

په دي وجه دتفسيرپه عالمانوكي مجاهددلته دمحصنٰت تفسيرپه حرآترو(آزادوښځو) سره كړي دي مطلب يي داسوچي داهلِ كتابو آزادي ښځي دمسلمانانو دپاره حلالي دي، مينځي يي حلالي نه دي (مظهري) ليكن دجمهوروعالمانوصحابه وو ﷺ اوتابعينوپه نزددلته دمحصنٰت معني عفيفي اوپاكدامني ښځي دي ، اومراددآيت دادي چي لكه څنګه چي دعفيفو اوپاكدامنو مسلمانو ښځو سره نكاح جائز ده دغه رنګه داهلِ كتابو دعفيفو اوپاكدامنو ښځو سره هم تاسي ته نكاح حلاله ده (احكام القرآن للجصاص مظهري) ليكن په اتفاق دجمهورو باندي دلته دعفيفو اوپاكدامنو ښځو دقيد دامعني نه ده چي دغير عفيفوسره نكاح حرامه ده ، بلكه ددي قيد فآئده دښو اومناسبو ښځو وطرف ته ترغيب دي ، چي كه دمسلمانو ښځوسره نكاح كوي أوكه داهلِ كتابو سره پرهرحال داخبره په نظركي ساتل په كار دي چي دپاكدامني عفيفي ښځي سره دي نكاح كوي ، دبدكارو فاسقو ښځوسره دنكاح تعلق تړل ديوه شريف مسلمان كارنه دي (مظهري اونور)

په دي وجه خلاصه دمضمون ددي جملي داسوه چي دمسلمان دپاره حلال دي چي ديوي مسلماني ښځي سره نكاح وكړي يادا هلِ كتابو دښځي سره دي نكاح وكړي البته په دواړو صورتونوكي ددي خبري لحاظ ساتل په كاردي چي دعفيفي اوپاكدامني ښځي سره نكاح وسي، دبدكاري اوبي اعتباري ښځي سره نكاح كول ددين اودنيا دواړو تباهي ده ، ددي څخه ځان ساتل په كار دي .په دي آيت كي داهلِ كتابو دقيد ذكركولو څخه په اجماع دأمّت سره داخبره ثابته ده چي كوم غير مسلم په اهلِ كتابوكي داخل نه دي ددوي دښځو سره نكاح حلاله نه ده .

په تير بيان كي داخبره ښكاره سوه چي په دي زمانه كي چي څومره فرقي اوډلي دغير مسلمو موجودي دي په دوي كي يوازي يهود اونصارا دوه داسي قومونه دي چي په اهلِ كتابوكي شميرل كيږي، پاته په موجوده مذهبونوكي يوهم په اهلِ كتابوكي داخل نه دي، آتش پرسته يابُت پرسته هندو ياسيك، آريا، بُودايي اونور ټول په دي عموم كي داخل دي، ځكه چي داخبره بيان سويده چي داهلِ كتابو څخه مراد هغه خلګ دي، كوم چي ديوه داسي كتاب منونكي اودتابعداري دعوه كوونكي وي چي ددغه كتاب دآسماني كيدو اووحي الهي كيدو ثبوت په قرآن اوسنّت سره ثابت وي اوظاهره ده چي هغه تورات اوانجيل دي، چي ددوي منونكي څه قومونه داوخت په دنياكي موجوددي، پاته زبور اوصحيفي دحضرت ابراهيم . نه يوځاي محفوظي اوموجودي دي اونه يوقوم ددي دتابعداري كولو دعوه كوونكي سته، او (ويد) او (ګرنت) يا (زردشت) اونوز كتابونه كم چي په دنياكي مقدس (سپيڅلي) ګڼل كيږي ددي دوحي الهي كيدو اوآسماني كيدو څه ثبوت په شرعي دليل سره نسته، او يوازي دا امكان چي شايدد (زبور) اود حضرت ابراهيم . دصحيفو مسخ سوي هغه صورتونه وي كم ته چي دبُدمت كتاب يا (ويد) يا (ګرنت) اونور وايي، دامحضي امكان اواحتمال دي چي دثبوت دپاره كافي نه دي، په دي وجه په اجماع

دامت سره ثابته سوه چی دموجوده زمانی په مختلفو مذهبونوکی یوازی دیهودو اونصاراوو دښځو سره دمسلمانانو نکاح حلاله ده، دبل هیڅ یوه قوم دښځی سره ترڅوچی مسلمانه سوی نه وی، نکاح ورسره حلاله نه ده حرامه ده، دقرآن کریم آیت: وَلاَ تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ ددی مضمون دپاره راغلی دی چی معنی یی داده چی دمشرکانو ښځو سره تر هغه پوری نکاح مه کوی ترڅوچی دوی مسلمانانی نسی اوداهلِ کتابو څخه ماسوا نورټول قومونه په مشرکانوکی داخل دی.

مقصددا دی چی دقران شریف یوازی دوه آیتونه په دی مسئله کی واردسوی دی، په یوه کی دا دی چی دمشرکو ښځوسره ترهغه وخته پوری نکاح حلاله نه ده، ترڅوچی دوی مسلمانانی نه سی دوهم دا آیت دسورة مآئدة دی چی ددی څخه معلومه سوه چی داهلِ کتابو دښځوسره نکاح جآئزه ده، په دی وجه جمهورو علماوو صحابه ووﷺ اوتابعینو ﷺ ددواړو آیتونو څخه مطلب دا راوایستی چی په أصولی ډول دغیر مُسلمی ښځی سره دمسلمان نکاح کول نه دی په کار، لیکن دسورةِ مآئدة دی آیت داهلِ کتابو ښځی ددی عُموم څخه مستثنٰی کړی دی، په دی وجه دیهودو او نصارا وو دښځو څخه ماسوا دبل کافر قوم دښځی سره بغیر داسلام راوړلو څخه، دمسلمان نکاح نه سی کیدی.

اوس پاته سوه مسئله داهلِ کتابو، یعنی یهودو اونصاراوو دښځو نودځینی صحابه کرامو ﷺ په نزد داهم جآئزنه دی، دحضرت عبدالله ابن عمر ﷺ دامذهب دی، دده څخه چی به چاپوښتنه وکړه نوفرمایل به یی چی دالله ﷻ ارشاد په قرآن کریم کی واضح دی، وَلاَ تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ یعنی دمشرکو ښځو سره ترهغه وخته پوری نکاح مه کوی ترڅو چی دوی مسلمانانی نه سی اوماته نه ده معلومه چی تردی لوی شرك به کم وی چی دوی عیسٰی ابن مریم یابل بنده دخدای په خپله خدای وګڼی (احکام القرآن للجصاص)

یووار میمون ابن مهران دحضرت عبدالله ابن عمر ﷺ څخه پوښتنه وکړه چی مونږپه یوه داسی ملك کی آبادیوچی هلته اهلِ کتاب زیات اوسی نوآیا مونږددوی دښځوسره نکاح کولای سو اوددوی ذبیحی خوړلای سو ؟ حضرت عبدالله ابن عُمرﷺ ورته په جواب کی دا دواړه آیتونه واورول، یوهغه چی دمشرکانو ښځو سره په کښی نکاح حرامه سوی ده، دوهم دا دسورةِ مآئدة آیت چی داهلِ کتابو دښځو سره په کښی دحلالوالی بیان دی.

میمون بن مهران وویل چی دادواړه آیتونه خوزه هم په قرآنکریم کی وینم اومعلوم دی راته، زما سوال خودادی چی ددی دواړو آیتونو پربنآء باندی زمادپاره شرعی حکم څه دی ؟ ددی په جواب کی حضرت عبدالله ابن عمر ﷺ ورته بیا دا دواړه آیتونه وویل او دخپل طرف څخه یی هیڅ ونه ویل چی ددی مطلب دامت عالمانو دامقررکی چی حضرت عبدالله ابن عمر ﷺ ته داهلِ کتابو دښځوسره دنکاح په حلالیدو باندی اطمینان نه وو.

اودجمهورو صحابه وو ﷺ اوتابعینو ﷺ په نزد که څه هم چی دقرآن په وجه سره داهلِ کتابو دښځوسره فی نفسه نکاح حلاله ده، لیکن ددوی سره په نکاح کولوکی چی کم نور فسادونه اوخرابی دی، دخپل ځان اودخپل اولاد دپاره بلکه دټول امتِ اسلامی دپاره په تجربه سره خامخاپیداکیږی ددی خرابیوپربنآء

باندی داهلِ کتابو دښځوسره نکاح دوی هم مکروه ګڼله.
جصاص رحمه الله په احکام القرآن کی دشقیق بن سلمه په روایت سره نقل کړی دی چی حضرت حذیفه بن یمان رضی الله عنه چی کله مدآئن ته ورسیدی نوهلته یی دیوی یهودی ښځی سره نکاح وکړه، حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه په خبر سو نوخط یی ورته ولیکی چی دی ته طلاق ورکه، حضرت حذیفه رضی الله عنه ورته په جواب کی ولیکل چی ولی دازما دپاره حرامه ده، نوبیاورته امیر المؤمنین فاروق اعظم رضی الله عنه په جواب کی ولیکل چی زه ورته حرامه نه وایم لیکن ددی خلګوپه ښځوکی په عام ډول سره عفت اوپاکدامنی نسته په دی وجه زمابیره ده چی هسی نه ستاسی خلګوپه کورنوکی ددوی په وجه فحاشی اوبدکاری داخله نه سی او امام محمّدبن حسن رحمه الله په کتاب الاثارکی داواقعه په روایت دامام ابوحنیفة رحمه الله داسی نقل کړی ده چی په دوهم وارچی کله فاروقِ اعظم رضی الله عنه حضرت حذیفه رضی الله عنه ته خط ولیکی نودهغه الفاظ دا دی.

اَعْزِمُ عَلَيْكَ اَنْ لَا تَضَعُ كِتَابِىْ حَتّٰى تُخَلِّى سَبِيْلَهَا فَاِنِّىْ اَخَافُ اَنْ يَّقْتَدِيَكَ الْمُسْلِمُوْنَ فَيَخْتَارُوْا نِسَآءَ اَهْلِ الذِّمَّةِ لِجَمَالِهِنَّ وَكَفٰى بِذٰلِكَ فِتْنَةً لِنِسَآءِ الْمُسْلِمِيْنَ (کتاب الاثار ص ۱۵۲)

تاته قسم درکوم چی زماددی خط دخپل لاس څخه ترایښولو مخکی دی ته طلاق ورکړه، آزاده یی کړه، ځکه چی زه بیریږم چی نور مسلمانان به هم ستا پیروی وکړی اوذمیانو او کتابیانو وښځوته به ددوی دښایست په وجه سره پر مسلمانانو ښځو باندی ترجیح ورکړی نود مسلمانانو ښځو دپاره به تردی بل لوی مصیبت څه وی؟
ددی واقعی ترنقل کولوڅخه وروسته حضرت محمدبن حسن رحمه الله فرمایی چی حنفیان فقهآء دا قول اختیار وی چی دی نکاح ته حرامه خونه وایی لیکن دنورو فسادونو اوخرابیو په وجه سره یی مکروه ګڼی اوعلامه ابن همام رحمه الله په فتح القدیرکی نقل کوی چی په حذیفه رضی الله عنه سربیره طلحه رضی الله عنه اوکعب بن مالك رضی الله عنه ته هم داسی واقعه ورپیښه سوه چی دوی دمآئدة دآیت پربنآء باندی داهلِ کتابو دښځوسره نکاح وکړه نو کله چیورباندی فاروقِ اعظم رضی الله عنه خبرسونوډیرخفه سواودوی ته یی حکم وکی چی طلاق ورکړی(مظهری) دفاروقِ اعظم رضی الله عنه زمانه دخیر القرون زمانه ده چی ددی خبری هیڅکله احتمال نه وو چی یوه یهودی یانصرانی ښځه به دیوه مسلمان ښځه سی اوداسلام اومسلمانانوخلاف به یوسازش اوچم وکړی، هغه وخت خو یوازی دابیره وه چی که چیری په دوی کی بدکاری وی، نوددوی په وجه به زمونږ کورنی ګنده کړل سی یاددوی دښایست په وجه به خلګ دوی خوښوی چی نتیجه به یی داوی چی مسلمانانی ښځی به په تکلیف کی اخته سی، لیکن حضرت فاروقِ اعظم رضی الله عنه چی ډیر لیری نظر کوونکی وو یوازی ددغو فسادونو دمخ نیوی دپاره داحضرات په طلاقو مجبوره کوی، که دا ننی نقشه ددغو حضراتوپه مخکی وای نو اندازه ولګوی چی دوی به ددی په اړوند څه عمل کولی، اول خو دغه خلګ کوم چی نن دمردم شماری په رجسترونوکی دخپل نامه سره یهودی یانصرانی لیکی په دوی کی ډیر هغه خلګ دی چی دخپلی عقیدی په بنآء سره یهودیّت یا نصرانیّت یولعنت ګڼی، نه ددوی پرتورات اوانجیل عقیده ده اونه پرحضرتِ موسٰی اوحضرتِ عیسٰی، دوی دعقیدی په اعتبارسره بالکل بی مذهبه اودهریان دی یوازی

په قومي یارواجي ډول باندې خپل ځان ته یهودي یانصراني وایي، ښکاره خبره ده چې دداسې خلګو ښځې د مسلمانانو دپاره په هیڅ ډول سره حلالې نه دي اوکه فرض کړې چې دوی دخپل مذهب پابندهم وي نودوی ته په یوه مسلمانه کورنۍ کې ځای ورکول دخپل ټول خاندان دپاره دیني اودنیاوي تباهي ته بلنه ورکول دي، داسلام او مسلمانانو خلاف کم سازشونه اوفریبونه چې ددې لارې څخه په دې آخرۍ دورکې وسول اوکیږي اوددې عبرتناکې ورځې دسترګوپه وړاندې ځې اوراځې چې یوې انجلۍ پوره مسلمان قوم اوحکومت تباه کې، داداسې شیان چې دحلالو اوحرامو څخه قطع نظر یو دعقل خاوندبه هم دې ته دنژدې کیدو دپاره تیار نه سي .

مقصددا دی چې دقرآن اوسنّت اودصحابه وو ﷺ دعمل مطابق په مسلمانانو لازم دي چې دنن ورځې دکتابیانو دښځو دنکاح څخه په مکمّل ډول سره ځانونه وساتي، دآیت په آخرکې یې داښوونه هم کړې ده چې که داهلِ کتابو ښځې دځان سره ساتل غواړې نوباقاعده نکاح ورسره کوئ، دښځې په حیثیت سره یې ساتئ ، د دوی مهر اونور حقونه ورکوی ، دوی دکونډو په شکل ساتل اوښکاره بدکاري کول، دا ټول شیان حرام دي .

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغْسِلُوا۟ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى

ای ایماندارو ! هرکله چې تاسې پورته سی لمانځه ته نو مینځئ خپل مخونه اولاسونه خپل تر

ٱلْمَرَافِقِ وَٱمْسَحُوا۟ بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى ٱلْكَعْبَيْنِ ۚ وَإِن

څنګلو پورې او مسح کړئ خپل سرونه اوپښې خپلې تر بجلوکې پورې ، اوکه

كُنتُمْ جُنُبًا فَٱطَّهَّرُوا۟ ۚ وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰٓ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ

او که تاسې په جنابت کې یاست نوښه ځان پاک کړئ ، اوکه تاسې مریضان یاست یا په سفر کې یاست ،

جَآءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ ٱلْغَآئِطِ أَوْ لَٰمَسْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُوا۟

یا راسې ستاسې څخه څوك دضروري حاجت څخه یا ورسې تاسې ښځو ته نو نه کې پیدا

مَآءً فَتَيَمَّمُوا۟ صَعِيدًا طَيِّبًا فَٱمْسَحُوا۟ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم

اوبه نو قصد کوئ دخاورو پاکو او مسح کوئ خپل مخونه - اولاسونه

مِّنْهُ ۚ مَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ وَلَٰكِن يُرِيدُ

په دې سره الله اراده نه لرې چې په تاسې تنګې راولې او لیکن اراده لرې

لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٦﴾ وَ

چې تاسې پاك كړي اوپوره كړي خپل احسان په تاسې باندې چې تاسې احسان ومنئ

اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ بِهِ

اوياد كړي احسان دالله په خپل خان او وعده دهغه چې ستاسې سره يې كړې وه.

إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٧﴾

هركله چې تاسې ويلي وو چې مونږ واوريدل اوومنله مونږ اوويريږئ دالله څخه، الله ښه پوه دی دزړونو په خبرو باندې

دآيتونو تړون: په تيرو آيتونوكې هغه شرعي احكام ذكر سوي وه چې تعلق يې دانسان ددنيوي ژوند اوخوراك اوڅيښاك سره دی اوپه دې آيت كې څوشرعي احكام دعباداتو په اړوند ذكرسوي دي.

لنډتفسير: اې مؤمنانو! كله چې تاسې لمانځه ته پورته سئ (يعني دلمونځ كولو اراده وكړئ اوستاسې دغه وخت اودس نه وي) نو (اودس كوئ يعني) خپل مخان مينځئ اوخپل لاسونه ترڅنگلو پوري (مينځئ) اوپر خپلو سرونو باندې (لانده) لاسونه راتيروئ اوخپلې پښې هم تربجلكو پوري (مينځئ) اوكه تاسې دجنابت په حالت كې ياست نو (ترلمانځه مخكې) ټول بدن پاك كړئ اوكه تاسې ناجوړي ياست (اوداوبو استعمال درته ضررمن وي) ياپه حالت دسفركې ياست (اواوبه نه پيدا كيږې لكه چې مخ ته راځي نودادعذر حالت سو) يا (كه دمرض اوسفر عذرهم نه وي بلكه دغسي اودس ياغسل مات سي داسې چې مثلاً) په تاسې كې يوسړي (دتشو بولو ياغټو بولو) دحاجت څخه (فارغ سي) راسي (چې په دې سره اودس ماتيږي) ياتاسې خپلو ښځوته نژدې سئ (چې غسلورباندې اوړي او) بيا (په دې ټولو صورتونوكې) تاسې ته اوبه (داستعمال دپاره) پيدا نه سي (برابره خبره ده كه دضررپه وجه وي يااوبونه پيداكيدوپه وجه) نو (په دې ټولو حالتونوكې) تاسې په پاكه مځكه سره تيمّم كوئ يعني خپل مخان اولاسونه مسح كوئ ددې مځكه (په جنس) سره (لاسونه ووهئ) الله ﷻ ته (ددې احكاموپه مقررولوسره) دامنظوره نه ده چې پرتاسې كومه تنگي راولي (يعني دا ورته منظوره ده چې په تاسې كومه تنگي نه وي لكه چې په ذكر سوو احكاموكې خصوصاً اوپه ټولو شرعي احكاموكې عموماً دآساني رعايت ښكاره دي) ليكن الله ﷻ ته دا منظوره ده چې تاسې پاك اوصفا كړي (په دې وجه دپاكۍ قاعدې اوطريقې يې جاري كړې اوپه يوه طريقه يې بس والي ونه كې چې كه دانه وي نوبيابه پاكوالي ممكن نه وو، مثلاً كه يوازې اوبه يې دپاكوالي دپاره خاصې كړې واى نوچې اوبه نه واى ، پاكوالي به نه سواى كيدى ، دا دبدنونو پاكوالي خوخاص داحكامو دطهارت څخه دي، اوطهارت دزړونو په ټولو عبادتونوكې عام دي، نوداپاكوالي دواړوته شامل دي او كه دااحكام نه واى نوهيڅ پاكي به نه حاصليدى) اودا (ورته منظوره ده) چې په تاسې خپل انعام پوره كړي.

(په دي وجه يې احکام مکمل کړل چې په هرحال کې پاکوالي بدني اوقلبي چې فآئده يې رضا اوقرب دي چې ترټولو نعمتونو لوی نعمت دی حاصل کړئ) ددې دپاره چې تاسي (ددې مهرباني) شکر اداکړئ (په شکر کې امتثال هم داخل دی) اوتاسي خلګ دالله ﷻ انعام چې پرتاسي باندي يې کړی دی، يادکړئ (چې په دی کې لوی انعام دادی چې ستاسي دفلاح طريقې يې ستاسي دپاره رواکړې) اودهغه داعهدهم يادکړئ) دکم چې ستاسي سره معاهده سوی ده کله چې تاسي (ددې التزام هم کړی وو چې دعهد اخيستوپه وخت کې تاسي) ويلي وه چې مونږ (دااحکام) واوريدل او وومنل (ځکه چې داسلام راوړلوپه وخت کې هرسړی ددې خبرې عهد کوی) اودالله ﷻ (دمخالفت) څخه بيرېږئ بيشکه الله ﷻ دزړونوپه خبرو پوره خبرلرې (په دی وجه چې کوم کارکوی نو په اخلاص اوعقيده سره يې کوی ، يوازې دمنافقانو په شان داغسې شکل مه جوړوئ، مطلب دا دی چې په دې احکامو کې اول خو ستاسي نفع ده اوبياتاسي هم په خپل ځان لازم کړی دی ، بياپه مخالفت کې يې ضرر په دی وجه سره امتثال (يعنی بعينهٖ هم دغسې کول) ضروري سو او هغه هم په زړه سره يې کول په کار دی ، کنی دا دنه منلو په شان جوړيږي)

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُونُواْ قَوَّٰمِينَ لِلَّهِ شُهَدَآءَ

ای مؤمنانو ! سی ولاړ دالله ﷻ دپاره شاهدی ورکولو لره

بِٱلْقِسْطِ ۖ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَـَٔانُ قَوْمٍ عَلَىٰٓ أَلَّا تَعْدِلُواْ

په انصاف سره او دچا قوم ددښمنی په وجه انصاف مه پرېږدی

ٱعْدِلُواْ هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ خَبِيرٌۢ

عدل کوی دا خبره زياته نژدی ده تقویٰ ته او وبيرېږي دالله څخه الله ښه خبر دی دهغه څه

بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ ۙ

څخه چې تاسي کوی ، وعده کړې ده الله دايماندارو سره اوخوک چې نيک عمل کوی

لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٩﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَكَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَآ

چې دهغوی دپاره بخښنه اولوی ثواب دی ، او کومو خلقو چې کفروکی او دروغجن يې کړل زمونږ آيتونه

أُوْلَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَحِيمِ ﴿١٠﴾

دغه دی دوږخيان

لنډتفسير : (دبيان القرآن څخه)

اې مؤمنانو! دالله ﷻ د (خوشحاله کيدود) پاره (داحکامو) پوره پابندي کوونکي (اوچې دشاهدي وخت راسي نو) دانصاف شاهدي ورکوونکي اوسئ اودیوې خاصې ډلې دښمني دې تاسې دې ته جوړ نه کړي چې تاسي (ددوی په معاملوکې) عدل ونه کړې (خامخاپه هره معامله کې) عدل کوئ (يعني عدل کول تقوىٰ ته زيات نژدې دي (يعني په دې سره تقوا داره بلل کيدې سی) او (تقوىٰ کول په تاسې فرض دې نو حکم سوی دی چې) دالله ﷻ (دمخالفت) څخه بيره کوې (داحقيقت دې دتقوىٰ، نو عدل چې پرتقوىٰ باندې موقوف دی، هم فرض سو) بيشکه الله ﷻ ستاسې دټولو عملونو څخه پوره خبردی (نوکه داحکامو څخه خلاف کوونکو ته سزا ورسيږي نو ليرې نه ده) اوالله ﷻ دداسې خلګودپاره چې ايمان راوړي او (دوی نيک کارکوي وعده کړيده چې ددوی دپاره مغفرت اولوی ثواب دی اوکومو خلګو چې کفروکی او زمونږ احکام يې درواغجن کړل، داسې خلګ په دوږخ کې اوسيدونکي دي.

معلومات اومسئلې: په ذکر سوو درو آيتونوکې په اول آيت کې چې کوم مضمون بيان سوی دی تقريبًا هم په دې الفاظوسره په سورة نسآء کې هم تير سوی دی، فرق يوازې دومره دی چې هلته ، كُوْنُوْا قَوّٰمِيْنَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلّٰهِ بيان سوی وو اودلته كُوْنُوْا قَوّٰمِيْنَ لِلّٰهِ شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ فرمايل سوی دی، په دې دواړو آيتونوکې دالفاظو دمخکې والي او وروسته والي يوه باريکه وجه ابوحيان په تفسير بحرِ محيط کې ذکر کړيده چې دهغې خلاصه دا ده .

انسان دعدل اوانصاف څخه منع کوونکې اوپه زور اوظلم کې اخته کوونکې عادتًا دوه سببونه دي، يو دخپل يادخپلو دوستانو اوخپلوانو طرف داري دوهم ديوچاسره دښمني او عداوت، دسورة نسآء دا آيت دخبرې مخ داول مضمون (سبب) طرف ته دی اودسورة مآئدة ددې آيت دخبرې مخ ددوهم مضمون (سبب) طرف ته دی .

په دې وجه په سورة نسآء کې تردې وروسته ارشاددی: وَلَوْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِيْنَ يعني پرعدل اوانصاف باندې قآئم اوسئ، که څه هم ددغه عدل اوانصاف داحکم په خپله ستاسې دنفسونو ياستاسې دمور اوپلار يادخپلوانو دوستانوخلاف هم وي، اودسورة مآئدة په آيت کې تردې جُملې وروسته دا ارشاددی: وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُوْا يعني ديوه قوم سره دښمني اووراني دې تاسې دې ته تيار نه کړي چې تاسې دانصاف څخه مخالف کار وکړئ، په دې وجه دسورة نسآء ذآيت مطلب داسوچې دعدل اوانصاف په معامله کې دخپل نفس اومور اوپلار اوخپلوانوهم پروا مه کوئ که دانصاف حکم ددوی خلاف وي نوپرخلاف قآئم اوسئ اودسورة مآئدة دآيت مطلب دا سو چې دعدل اوانصاف په معامله کې ديوه دښمن ددښمنۍ په وجه سره خطآء راتلل نه دي په کار چې ده ته دنقصان رسولودپاره دانصاف څخه خلاف کار وکړي .

دا وجه ده چې دسورة نسآء په آيت کې يې ، قسط يعني انصاف مخکې کې ، ارشادیي وفرمايي ، كُوْنُوْا قَوّٰمِيْنَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلّٰهِ او دسورة مآئدة په آيت کې يې لِلّٰهِ مخکې کې او ارشاد يې وفرمايي ، كُوْنُوْا قَوّٰمِيْنَ لِلّٰهِ

شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ که څه هم چی دانجام اونتیجی په اعتبار سره دا دواړه عنوانونه یومقصد ادا کوی ، څکه چی کوم سړی په انصاف ولاړوی هغه دالله ﷻ دپاره ولاړوی اوکوم سړی چی دالله ﷻ دپاره ولاړ وی هغه به خامخا انصاف کوی ، لیکن دخپل نفس اودوستانو ، خپلوانو درعایت په مقام کی داخیال راتلی سی چی ددی تعلقاتو ساتنه کول هم دالله ﷻ دپاره ده ، په دی وجه یی هلته لفظ دقسط مخکی راوړی دی طرف ته یی ښوونه وکړه چی دغه رعایت دالله ﷻ دپاره نه سی کیدی کوم چی دعدل اوانصاف څخه خلاف وی ، اوپه سورة مآئدة کی ددښمنانوسره دعدل اوانصاف کولوحکم ورکول وو ، نوهلته یی لفظ دالله مخکی راوړی اوانسانی فطرت اوجذبات یی دمغلوب کیدو څخه وایستل چی تاسی خلک دالله ﷻ دپاره ولاړ یاست چی ددی لازمی نتیجه داده چی ددښمنانو سره هم انصاف کوی ، لنډه دا ده چی دسورة نسآء اومآئدة په دواړو آیتونوکی د دوو شیانو طرف ته ښوونه ده ، یوه دا چی برابره خبره ده معامله ددوستانو سره وی اوکه ددښمنانو سره دعدل اوانصاف په حکم باندی قآئم اوسئ ، نه دکم تعلق په وجه په دی کی کمزوری راتلل په کار دی اونه دیو چاپه دښمنی او ورانی سره .

دوهمه ښوونه په دی دواړو آیتونوکی داهم ده چی دربښتینی شاهدی اوحقی خبری دبیانولو څخه ډډه نه دی کول په کار ، ددی دپاره چی فیصله کوونکو ته په حق اوصحیح فیصله کی گرانوالی ورپیښ نه سی .

قرآن کریم په دی مضمون په ډیرو آیتونوکی په مختلفو عنوانونو سره زور ورکړی دی او تاکید یی کړی دی چی خلک دی په ربښتینی شاهدی ورکولوکی کوتاهی اوسُستی نه کوی په یوه آیت کی ډیر په وضاحت سره دا حکم ورکوی ، وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَّكْتُمْهَا فَاِنَّهٗ اٰثِمٌ قَلْبُهٗ یعنی شاهدی مه پټوئ اوکوم سړی چی یی پټه کړی دده زړه به گناهگار وی .

چی ددی څخه دربښتینی شاهدی ورکول واجب اوپټول یی سخته گناه ثابته سوه .

لیکن ددی سره قرآن حکیم په دی هم نظر ساتلی دی چی خلگو ته دربښتینی شاهدی ورکولوڅخه منع کوونکی شی په اصل کی دادی چی شاهدانوته وار وار په عدالتونوکی حاضری اوفضول قسم وکیلانه جرحوسره مخامخ کیدل وی چی ددی نتیجه داوی چی دچا نوم په شاهدی کی راسی، دی په یوه مصیبت کی اخته سی ، دخپل کاروبار څخه پاته سی اومفت په تکلیف کی ولویږی، په دی وجه قرآن کریم چی یوه طرف ته شاهدی لازمه اوواجبه مقرره کړه ، بل طرف ته یی داهم وفرمایل ، وَلَا يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَّ لَا شَهِيْدٌ یعنی دمعاملو لیکونکو او شاهدانوته دی نقصان نه رسول کیږی .

دنن ورځی دعدالتونو اوپه دی کی دپیش کیدونکو دعوو که صحیح تحقیق وکړل سی نو معلومه به سی چی دموقعی اوربښتینی شاهدان به ډیرکم یوځای پیدا کیږی ، یوه اوشریف سړی چی کومه داسی واقعه وینی نوتښتی ورڅخه چی هسی نه په شاهدی کی می نوم رانه سی ، پولیس هاخوا اودیخوا دشاهدانو څخه خانه پُری کوی اونتیجه یی هم دا وی کومه چی شپه او ورځ لیدل کیږی چی په سلوکی دلسویا پنځو دعوو هم په حق اوانصاف سره فیصله نه سی کیدی اوعدالتونه هم مجبور دی ، دوی ته چی څنگه شهادت ورسیږی دوی دهغه په ذریعه یوه نتیجه راباسی اودهغه پربنیاد فیصلی کوی .

لیکن دی بنیادی غلطی ته هیڅوك نه گوری چی که دشاهدانوسره شریفانه معامله وسی اودوی وار وارنه پریشانه کوی، نوښه نیکان اوږینښتینی خلگ به دقرآنی تعلیماتوپه رڼاکی دشاهدی څخه څانونه نه لیری کوی، لیکن څه چی کیږی هغه دا دی چی دمعاملی اولنی تحقیق کوم چی پولیس یی کوی هغه ته هم په وار وار راغوښتلو باندی شاهدان دومره پریشانه کړی چی هغوی آئنده هم خپل اولادته لالیکلی ورکوی چی هیڅ ځای هم په کمه معامله کی شاهدان جوړنسی، بیاچی معامله عدالت ته ورسیږی نوهلته بیادیر تاریخونه لگول کیږی، پرهر تاریخ باندی دی بی گناه شاهدته دحاضریدو سزا ورکول کیږی، دی اوږدی عدالتی کارروایی کمه چی انگریزانو خپل یادگار پریښی دی، زموږ ټول عدالتونه اومحکمی رامرداری کړی دی، په پخوانی ساده ډول کوم چی نن هم په حجاز اوځینو نورو ملکونوکی رواج دی، نه دعوی دومره ډیریدی سی اونه پکښی دومره اوږدوالی راځی اونه شاهدانوته شاهدی ورکول مصیبت جوړیږی، لنډه داچی که دشاهدی اوکار روایی طریقی دقرآن دتعلیماتو مطابق سی نوددی برکتونه به نن هم سترگی ووینی، قرآن کریم که یوه طرف ته دواقعی څخه پرخبردارو خلگو ریښتینی شاهدی ورکول لازم اوواجب کړی دی نوبل طرف ته یی خلگوته داسی ښوونی کړی دی چی شاهدان به بی له وجی نه پریشانه کوئ، ترلږ لاپه لږوخت کی دی ددوی څخه بیان واخیستل سی اودوی دی فارغ کړه سی.

(دامتحانونو نومری، اسناد او دانتخاباتو ووټونه دا ټول دشاهدی په حکم کي داخل دی)

په آخرکی یوه مهمه خبره دلته پیژندل ضروری دی هغه داچی دلفظ دشهادت اوشاهدی په اصطلاح کی مشهورسوی دی، هغه یوازی په دعوو اوجگړوکی دحاکم په وړاندی دشاهدی ورکولو دپاره مخصوص گڼل کیږی لیکن دقرآن اوسنّت په اصطلاح کی لفظ د شهادة تردی زیاته وسیعه معنی لري، مثلاً یوه مریض ته ډاکټری اسنادورکول چی دی دوظیفی اداکولوقابل نه دی یادنوکری کولو قابل نه دی داهم یوه شاهدی ده که په دی کی یی دواقعی څخه خلاف څه ولیکل نوددرواغوشاهدی اوگناه کبیره (لویه گناه) ده دغه ډول په امتحانونوکی دطالب علمانو په پرچو باندی نومری لگول هم یوه شاهدی ده که قصداً یاپه بی پروایی سره په نومروکی کمی یازیاتی وکړی نوداهم ددرواغو شاهدی ده اوحرام اوسخته گناه ده، کامیابو اوفارغ سوو طالب علمانو ته سند یا سرټفیکیټ ورکول ددی خبری شاهدی ده چی دی ددی اروندکار اهلیّت او صلاحیّت لری، که دغه سړی په حقیقت کی داسی نه وی، نوپه دی سرټیفیکیټ یاسند باندی دستخط کوونکی ټول د درواغو دشاهدی مجرمان سول.

دغه ډول دپارلمانونو، اسمبلیانو، کونسلونو اونورو په انتخاب کی یوه امیدوار ته ووټ ورکول هم یوه شاهدی ده چی دووټ ورکوونکی دطرفه څخه ددی خبری شاهدی ده چی زما په نزد داسړی دخپل طاقت اوقابلیّت په اعتبارسره هم اود امانت اودینداری په لحاظ سره هم دقوم دنمآئنده جوړیدو قابل دی، اوس فکر وکړی چی زموږپه دی نمآئنده گانوکی څومره داسی دی چی دهغوی په حق کی به داشاهدی ریښتینی اوصحیح ثابته سی؟ مگرزموږ عوام دی چی هغو دا دگټی اوبایللو یوه لوبه گڼلی ده، په دی وجه دووټ حق کله په پیسو خرڅیږی اوکله دیوچا تردباو لاندی استعمالیږی اوکله دبی فآئدی دوستانو

اوذلیلو وعدو په اُمید باندی استعمالول کیږی، اونور لاداچی ښه تعلیم یافته دینداره مسلمانان هم نااهلو خلګوته دووټ ورکولوپه وخت کی هیڅکله هم دانه ګڼی چی مونږدا ددرواغو شاهدی او ځان دلعنت اوعذاب مستحق کوو.

نمآئنده ګانولره دانتخاب په وخت کی دووټ ورکولو دقرآن په وجه سره یوبل حیثیت هم دی چی شفاعت یاسفارشت ورته ویل کیږی، چی ووټ ورکوونکی ګواکی ددی خبری سفارش کوی چی فلانکی اُمیدوارته دی نمآئندګی ورکړل سی، ددی حکم دقرآن شریف په الفاظو کی مخکی بیان سوی دی ، ارشاددی ، مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُن لَّهُ نَصِيبٌ مِّنْهَا وَمَن يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُن لَّهُ كِفْلٌ مِّنْهَا کوم سړی چی ښه اوربښتینی سفارش کوی نودچاپه حق کی چی یی سفارش کړی دی ، دده دنیك عمل حصه به ده ته هم رسیږی اوکوم سړی چی دبیکاره سفارش کوی یعنی دیوه نااهله اوناکاره سړی دکامیابولو کوشش کوی ده ته به دهغه دبدعمل حصه رسیږی، ددی نتیجه داده چی دا اُمیدوار دخپلی کارکردګی په دی پنځه کلیزی دورکی چی هرڅومره غلط کارونه وکړی ددی ټولو ګناه به ووټ ورکوونکی ته هم رسیږی .

دووټ یو دریم شرعی حیثیت دوکالت دی ، چی ووټ ورکوونکی دا اُمیدوار دخپلی نمآئندګی دپاره وکیل جوړوی ، لیکن که داوکالت یوازی هم ددغه سړی په حق پوری اړوند وی اونفع اونقصان یی یوازی دده ذات ته رسیدی ، نو ددی به دی په خپله ذمه وار وو، مګر دلته داسی نه ده ځکه چی داوکالت په داسی حقونو پوری اړوند دی په کوموکی چی دده سره پوره قوم شریك دی، په دی وجه که یوه نااهله ته یی دخپلی نماندګی دپاره ووټ ورکی اوکامیاب یی کی نودټول قوم دحقونو دپایمال کولو ګناه هم دده په غاړه سوه .

لنډه دا چی زمونږ ووټ دری حیثیتونه لری ، یوشهادت، دوهم شفاعت، دریم په مشترکو حقونوکی وکالت، په درو سرو حیثیتونوکی چی لکه څنګه نیك صالح اوقابل سړی ته ووټ ورکول لوی ثواب دی اوفآئدی یی ده ته رسیږی، دغه ډول نااهله یابی دینه سړی ته ووټ ورکول ددرواغو شاهدی هم ده اوبیکاره سفارش هم دی اوناجآئزه وکالت هم دی، اودهغه تباه کوونکی ګناهونه به دده په عمل نامه کی هم لیکل کیږی .

په دی وجه دهریوه مسلمان ووټ ورکوونکی دافریضه ده چی ترووټ ورکولو مخکی ددی خبری پوره تحقیق وکړی چی چاته دی ووټ ورکوی په هغه کی دکار صلاحیّت سته اوکه نه ؟ دینداره دی اوکه نه ؟ هسی نه چی بی ضرورته په دی لویه ګناه کی اخته سی .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَن يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ

ای مؤمنانو! یادساتی احسان دالله ﷻ په خپل ځان باندی هرکله چی قصد وکی خلقو چی په تاسی لاسونه وچلوی

أَيْدِيَهُمْ عَنكُمْ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

بیایی بند کړل تاسی څخه دهغوی لاسونه اوبیره کوی دالله څخه ، اوپه الله ﷻ په کار دی باور مؤمنانوته

وَلَقَدْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيْثَاقَ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ۚ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ

اواخستی دی الله پاك عهد دبنی اسرائلو څخه او مقرر کړی دی مونږ په دوی کی

اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيْبًا ؕ وَقَالَ اللّٰهُ اِنِّيْ مَعَكُمْ ؕ لَئِنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ

دولس (۱۲) سردارن ، او وویل الله ﷻ زه به ستاسی سره یم ، که تاسی قائم کی لمونځ

وَاٰتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ وَاٰمَنْتُمْ بِرُسُلِيْ وَعَزَّرْتُمُوْهُمْ وَاَقْرَضْتُمُ

او ورکوی تاسی زکوٰة او یقین مو را وړی زما په رسولانو اومدد وکی تاسی د دوی اوقرض ورکی

اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا لَّاُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ وَلَاُدْخِلَنَّكُمْ

تاسی الله لره قرض ښه نو البته لیری به کرم زه ستاسی څخه گناه ستاسی او داخل به کرم تاسی

جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۚ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ مِنْكُمْ

باغونو ته چی بهیږي به لاندی دهغوی څخه ولی بیاڅوك چی کافران سوه په تاسی کی ددې څخه وروسته

فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ السَّبِيْلِ ﴿۱۲﴾

نو دی بیشکه گمراه سوه دسیده لاری څخه .

لنډتفسیر: (دبیان القرآن څخه)

ای مؤمنانو! دالله ﷻ انعام یادکی چی پرتاسی سوی دی کله چی یوقوم (یعنی کافران دقریشو داسلام په اول کی چی مسلمانان کمزوری وه) په دی فکرکی وو چی پرتاسی (داسی) لاسونه اوږده کړی (چی تاسی ختم کړی) نوالله د دوی واك پرتاسی باندی (دومره) ونه چلوی (اوپه آخرکی یی تاسی غالب کړاست نودانعمت یادکړئ) او (داحکاموپه ادا کولو کی) دالله ﷻ څخه بیره کوی (چی ددی نعمت داشکریه ده) او (آئنده هم) مؤمنانولره په الله ﷻ اعتماد ساتل په کار دی (ځاچی داول څخه ستاسی ټول کارونه جوړکړی دی اوآئنده هم تر آخرته پوری اُمید ساتی په اِتَّقُوا الله سره یی وبیرول اودتوکّل په امرکولو سره یی ورلره اُمید ورکی اوهم دادوی خبری دی چی دعمل کولو کومك کوی) اوالله ﷻ د (حضرت موسیٰ ﷺ په ذریعه د) بنی اسرآئیلو څخه (هم) عهداخیستی وو (چی بیان یی نژدی راروان دی) او (ددی وعدو دتاکید دپاره) په دوی کی مونږ (ددوی دقبیلو دشمیر موافق) دوولس ۱۲ سرداران مقررکړل (چی پرهره یوه قبیله یو یو سرداردی چی په خپلو ماتحتانو باندی به همیشه دوعدی پوره کولو تاکیدساتی) او (ددی څخه

ماسوا دعهد دتاکید دپاره دوی ته) الله ﷻ داسی (هم) وفرمایل چی زه ستاسی سره یم (ستاسی دښو اوبدو هرڅه خبرلرم ، مطلب دا دی چی عهد ورڅخه واخیستل سو، بیایی ددی وار وار تاکید وفرمایی او ددی عهد دمضمون خلاصه داوه چی) که تاسی دلمانځه پابندی ساتی اوزکوۀ ورکوئ اوزماپه ټولو رسولانو (چی آئنده به هم نوی نوی راځی) ایمان راوړئ او (ددښمنانو په مقابله کی به) ددوی کومك کوی او (سربیره پرزکوۀ به نورهم دخیر په کارونوکی خرڅ اومصرف کوی) الله ﷻ لره په ښه ډول سره (یعنی په اخلاص سره) قرض ورکوی نو زه به خامخا ستاسی څخه ګناه لیری کړم اوخامخا به تاسی (دجنّت) په باغونوکی داخل کړم چی تر (محلونو) لاندی به یی نهرونه بهیږی اوکوم سړی چی ددی (عهد او وعدی کولو) څخه وروسته هم کفر وکړی نو هغه بیشکه دسیده لاری څخه لیری ولاړی.

معلومات اومسئلی: دسورۃِ مآئدۃ اووم آیت چی مخکی تیرسوی دی ، په دی کی الله ﷻ دمسلمانانو سره دیو عهد او وعدی کولو اومنلو اوتسلیمولو ذکر داسی فرمایلی دی ، وَاذْكُرُوْا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ وَمِيْثَاقَهُ الَّذِيْ وَاثَقَكُمْ بِهٖۤ اِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا وَاتَّقُوا اللهَ : دامیثاق دالله ﷻ او درسول ﷺ دحکم منلو او دشرعی حکمونو دتابعداری کولو میثاق (عهد) دی چی ددی اصطلاحی عنوان کلمه (لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللهِ) ده، اوهر کلمه ویونکی مسلمان ددی میثاق پابند دی، تردی وروسته په آیت کی دمیثاق دځینو مهمودفعو یعنی خاص خاص شرعی احکامو بیان دی ، چی په دی کی ددوست اودښمن ټولودپاره دعدل اوانصاف دقائمولو اوداقتدار حاصلولو څخه وروسته ددښمنانو څخه دبدل اخیستو پرځای دانصاف اورواداری تعلیم ورکړل سوی دی، دامیثاق په خپله هم دالله ﷻ یولوی انعام دی په دی وجه یی دا په وَاذْكُرُوْا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ : سره شروع کړی دی.

داذکرسوی آیت یی بیاپه دی جملی ، وَاذْكُرُوْا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ سره شروع کی او دا یی وښووله چی مسلمانانو ددی خپل عهد اومیثاق پابندی وکړه نوالله ﷻ دوی لره په دُنیا اوآخرت کی قوت اولو یی درجی ورکړی او د دُښمنانو په هره یوه مقابله کی یی ددوی کومك وفرمایی اود دښمنانو واك یی په دوی ونه چلوی، په دی آیت کی په خاص ډول ددی ذکردی چی دښمنانو وار وار دنبی کریم ﷺ او دمسلمانانو ورکولو اودقتل کولو پلانونه جوړکړی دی اوتیاریانی یی وکړی لیکن الله ﷻ په ټولوکی نامراده اوتاوانیان کړل ارشاد دی چی ، یو قوم په دی فکر کی وو چی په تاسی لاسونه اوږده کړی لیکن الله تبارك وتعالی د دوی لاسونه ستاسی څخه منع کړل.

په مجموعی حیثیت سره خو داسی واقعات په اسلامی تاریخ کی بی شمیره دی چی د کفاروپلانونه دخدای ﷻ په فضل سره په خاوروکی ګډوډ سوی دی لیکن ځینی خاص خاص مهمی واقعی هم دی چی مفسرینو حضراتو رحمهم الله ددی آیت مصداق ګرځولی دی، مثلاً په مسندِ عبد الرزاق کی دحضرت جابر رضی الله عنه څخه روایت دی چی.

په یوه جهادکی نبی کریم ﷺ اوصحابه کرام رضی الله عنهم په یوه منزل اوځای باندی تم سول، صحابه کرام خواره واره په خپلو خپلو ځایونوکی په آرام سول، نبی کریم ﷺ یوازی ترڅوی درختی لاندی په آرام سو اوخپله وسله

یې پر یوې درختې باندې وځړوله ، په دښمنانوکې یوه کليوال دغنیمت موقع وګڼله اوپه پټه راغی دنبي کریم ﷺ په توره یې قبضه وکړه او توره یې ورباندې را ویسته اووې ویل ، مَنْ یَمْنَعُكَ مِنِّیْ وایه چې اوس به دې زما څخه څوك خلاصوي؟

نبي کريم ﷺ پدستې وفرمايل اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ کليوال بيا هغه کمله ووېله ، مَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّيْ هغه بيا په بې فکرۍ سره وفرمايل ، اَللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ دوه درې واره دغسې خبرې سره وسوې چې غيبي قدرت پرهغه سړي دومره رُعب واچوې چې دې مجبوره سواو توره يې په تيکې کې دننه کړه ، دغه وخت نبي کريم ﷺ صحابه ؓ را وغوښتل او دا واقعه يې ورته بيان کړه ، دغه کليوال لا تراوسه دده ﷺ په څنګ کې ناست وو ، دده ته هيڅ هم نه ويل (ابن کثير) دغه ډول دځينو صحابه وو ؓ څخه ددې آيت په تفسير کې نقل دي چې کعب بن اشرف يهودي يووار نبي کريم ﷺ خپل کورته را وغوښتی دده ﷺ دقتلولو پلان يې جوړکړی وو ، الله ﷻ دده ﷺ ته وختې لاخبر ورکی اودهغه ټول پلان دخاورو سره ګډوډ سو (ابن کثير)

او دحضرت مجاهد ، عکرمه اونورو څخه نقل دي چې يووار نبي کريم ﷺ په يوه معامله کې ديهوديانو دبني نضير خواته تشريف يووړی هغو نبي کريم ﷺ تريوه ديوال لاندې کښينوئ اوپه خبروکې يې مشغول کړی ، اوبلې خواته يې عمروبن جحش ؓ په دې کارمقررکی چې دشادطرفه څخه ديوال ته وخيژي اويوه لويه ډبره دده ﷺ په سر راوغورځوي الله ﷻ خپل رسول ﷺ د دوی په اراده خبرکی اودی ﷺ پدستې دهغه ځايه څخه ولاړسو (ابن کثير)

په دې واقعاتوکې څه تضاد نسته داټول دذکر سوي آيت مصداق جوړيدی سی ، په ذکر سوي آيت کې دنبي کريم ﷺ او دمسلمانانو دغيبي حفاظت دذکر کولو څخه وروسته فرمايي ، وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ : په دې کې يو ارشاد خو دا دی چې داخدايي انعام يوازې په نبي کريم ﷺ پورې خاص نه دی ، بلکه ددې نصرت اوکومك اوغيبي حفاظت اصلي سبب تقوٰی اوتوکّل دی ، کوم قوم يافردچې په کومه زمانه اوکوم ځای کې چې دا دوه صفتونه اختيار کړي دهغه به هم دغه ډول دالله ﷻ دطرفه څخه حفاظت اوکومك وی ، يوشاعر څنګه ښه ويلي دي :

دبدر په شان فضآء (يعني حالات) پيداکړه نو اوس هم ستا کومك ته دآسمان څخه په قطارونو کې ملائکې راکښته کيدی سی .

اوداهم کيدی سی چې داجمله دتير آيت دمجموعې سره ولګول سی په کوم کې چې يې دبيکاره دښمنانو سره دښه سلوك اوعدل اوانصاف احکام ورکړي دي، نوبيابه په دې جُمله کې دې طرف ته اشاره وي چې دداسې سختو دښمنانوسره دښه سلوك اوروا داری تعليم په ښکاره يوه سياسي غلطي اودښمنانوته زړه ورکول دي، په دې وجه په دې جمله کې يې مسلمانان په دې باندې پوه کړل چې که تاسې تقوٰی اختيارکړي اوپه الله ﷻ باورکوونکي سی نوروا داری اوښه سلوك به ستاسې دپاره هيڅکله مُضرنه وي اوپه دې سره به ستاسې دښمنان پرتاسې دزړه ورکيدو پرځای ستاسې ترتاثير لاندې راسي اواسلام ته دنژدې کيدو سبب به يې جوړسي، دغه ډول تقوٰی اودخدای ﷻ څخه بيره هغه شی ده چې يو انسان دعهد

اومیثاق پرپابندی کولو باندی مجبوره کوی ، کوم ځای چی تقوٰی یعنی دخدای ﷻ بیره نه وی هلته دعهد اومیثاق هغه حال وی، لکه نن سباچی په عامو خلګوکی لیدل کیږی، په دی وجه په لوړنی آیت کی چی کم دمیثاق ذکردی، هلته یی دآیت په آخرکی: وَاتَّقُوا اللهَ فرمایلی و،، اودلته یی دوباره بیاراوړه، دارنګه په دی پوره آیت کی یی دی طرف ته هم اشاره کړیده چی د مسلمانانوفتح یوازی په ظاهری اسبابو اوسامان باندی نه ده بلکه ددوی داصلی طاقت رازپه تقوٰی اوتوکّل کی دی .

په دی آیت کی دمسلمانانو دعهد اومیثاق اخیستو اوددوی په وعدی پوره کولو باندی ددنیا اوآخرت ددی بی شمیره فآئده مندو نتیجوذکر کولو څخه وروسته دمعاملی دوهم اړخ مخ ته دراوړلو دپاره په دوهم آیت کی دا ښوولی ده چی دا عهد او میثاق اخیستل یوازی دمسلمانانو دپاره مخصوص نه دی بلکه تردوی مخکی دنورو امتونو څخه هم داسی قسم وعدی اخیستل سوی وی، مګردوی په خپل عهد اومیثاق کی پوره ونه ختل، په دی وجه په دوی قسم قسم عذابونه مسلّط کړل سوه ، ارشاد فرمایی چی الله ﷻ دبنی اسرآئیلو څخه هم یو عهد اخیستی وو او د دوی څخه یی عهد په داسی صورت سره اخیستی وو چی ټول قوم دبنی اسرآئیلو چی پردوولسو خاندانونو باندی مشتمل وو، ددوی دهریوه خاندان څخه یی یویو سردار واخیستی، اودی سردارانو هریوه دخپل خپل خاندان دطرفه څخه دازمه واری قبوله کړه چی زه اوزماټول خاندان به دالله ﷻ ددی میثاق اووعدی پابندی کوو، دغه ډول دی دوولسو سردارانو دبنی اسرآئیلو دټول قوم ذمه واری واخیسته ددوی ذمه واری داوه چی په خپله ددی وعدی پابندی وکړی اوپه خپل خاندان باندی یی هم وکړی، دلته داخبره دیادولو قابله ده چی دعزت اوفضیلت په معامله کی داسلام اُصول خو دا دی چی .

بندهٔ عشق شدی ترك نسب کن جامی — که درین راه فلان بن فلان چیزی نیست

یعنی دعاشقانو په ټولی کی دنسب پوښتنه مه کوه ، دلته داخلاقو اوصدق پوښتنه کیږی ..

نبی کریم ﷺ دحجّة الوداع په تاریخی خطبه کی په پوره وضاحت سره ددی اعلان کړی او فرمایلی دی چی په اسلام کی دعربی، عجمی، تور، سور، لوی اوکوچنی ذات اونسب هیڅ فرق نسته څوك چی په اسلام کی داخل سودی دټولو مسلمانانو ورور سو، دحسب اونسب، درنګ او ژبی اووطن کوم فرقونه چی په جاهلیّت کی و، ، داټول اسلام مات کړل، لیکن ددی معنی دانه ده چی په انتظامی معاملاتوکی دانتظام قآئم ساتلو دپاره دی هم دخاندانی خصوصیاتو لحاظ نه کول کیږی، دافطری خبره ده، چی دیوه خاندان خلګ دخپل خاندان پرمعلوم سړی باندی ترنورو زیات اعتماد کولی سی اوداسړی ددوی دپوره نفسیاتو څخه دخبرداری په وجه ددوی دجذباتو اوخیالاتو زیات رعایت ساتلای سی، نوددی حکمت او مصلحت پربناء باندی دبنی اسرآئیلو ددوولسو خاندانونو څخه چی کله عهد اخیستل کیدی نو دهریوه خاندان څخه یی یو یو سردار ذمه وارکی .

او ددی انتظامی مصلحت اواطمینان رعایت په هغه وخت کی هم وساتل سو کوم وخت چی دبنی اسرآئیلو قوم داوبونه پیداکیدو په وجه په سخته پریشانی کی وو حضرت موسٰی علیه السلام دعا وکړه اودالله

ﷻ په حکم باندی ده خپله لکره پریوه ډبره ووهله نو الله ﷻ ددغی ډبری څخه دوولس چینی ددوولسو ۱۲خاندانونو دپاره جلا جلا جاری کړی.
په سورة اعراف کی قرآن کریم دالله ﷻ ددی لوی احسان ذکر داسی فرمایلی دی.
وَقَطَّعْنٰهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ اَسْبَاطًا اُمَمًا – او – فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا.
یعنی مونږ تقسیم کړی وه د دوی دوولس خاندانونه په دوولسو ډلوکی اوبیا راووتی دوولس چینی (دهر یوه خاندان دپاره جلا جلا) اودا د دوولسو عدد هم څه عجبه خصوصیّت اومقبولیّت لری.
کوم وخت چی دمدینی انصار نبی کریم ﷺ ته راغلل دمدینی دتللو دعوت یی ورکوی اوده ﷺ ورځخه دبیعت په ذریعه معاهده واخیسته نوپه دی معاهده کی هم دانصارو دوولسو ۱۲سردارانو ذمه واری واخیسته اودنبی کریم ﷺ پرلاسو مبارکو یی بیعت کړی وو، په دوی کی دری ۳ سرداران داوس دقبیلی څخه وه اونه ۹ سرداران دقبیلی دخزرج څخه وه (ابن کثیر)
اوپه صحیحینوکی دحضرت جابربن سمرة ﷺ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی دخلګو کار اوانتظام به تر هغه وخته پوری چلیږی ترڅوچی دوولس خلیفه ګان ددوی مشری کوی، امام ابن کثیر) ددی حدیث دنقل کولو څخه وروسته لیکی چی ددی حدیث دیوه لفظ څخه هم دانه معلومیږی چی دادوولس خلیفه ګان به پرلپسی وی، بلکه ددوی په مینځ کی فاصله کی هم کیدی سی، لکه چی څلور خلیفه ګان حضرت صدیق اکبرﷺ، فاروق اعظمﷺ، عثمانﷺ، علیﷺ پرلپسی دی اوپه مینځ کی یوڅه موده وروسته حضرت عمربن عبدالعزیز ﷺ په اجماع دامّت سره پنځم خلیفه برحق منل سوی دی.
خلاصه دخبری دا ده چی دبنی اسرآئیلو څخه دمعاهدی اخیستو دپاره الله ﷻ د دوی د دوولسو خاندانونو څخه دوولس سرداران ذمه وار مقررکړل اودوی ته یی وفرمایل ، اِنِّیْ مَعَکُمْ یعنی زه ستاسی سره یم، مطلب دادی چی که تاسی دمیثاق (وعدی اوقول) پابندی وکړه اوپرنورو خلګو موهم دپابندی کولو قصدوکی نوزما کومك اونصرت به ستاسی سره وی، تردی وروسته په ذکر سوی آیت کی ددی میثاق دځو مهمو دفعو (حکمونو) اودبنی اسرآئیلو دوعدی ماتولو اوپردوی دالله ﷻ دعذاب ذکر دی.
دمیثاق (وعدی اوقول) دحکمونو ذکر کولو څخه مخکی یی یوه داجمله وفرمایله چی اِنِّیْ مَعَکُمْ په دی کی دوی خبری ښوول سوی دی، یوه داچی که تاسی پرمیثاق قآئم پاته سواست نوزما کومك به ستاسی سره وی اوتاسی به پرهرقدم داوینئ، دوهم داچی الله ﷻ هروخت اوهرځای ستاسی سره دی اوددی میثاق نګرانی اومشری کوی ستاسی هیڅ قصد اواراده اوفکر اوخیال یاحرکت اوعمل دده دعلم څخه دباندی نه دی، هغه ستاسی دپټو رازونو څخه هم خبردی اواوری اوستاسی دزړونو دارادو څخه هم خبردی، که دوعدی خلاف ورزی مو وکړه، نوپه هیڅ ډول دهغه دنیولو څخه نسئ خلاصیدی، تردی وروسته دمیثاق په دفعوکی ترټولو مخکی د: اِقَامَتِ الصَّلٰوةِ ذکردی ، اوبیا دادا کولو دزکوٰة ، ددی څخه معلومه سوه چی دلمانځه اوزکوٰة فرض والی تراسلام مخکی دحضرت موسی ﷺ په قوم باندی هم وو او دنورو قرآنی اشارو او روایتونو څخه ثابتیږی چی دافرآئض یوازی په بنی اسرآئیلو پوری خاص نه

دی، بلکه پرهر پیغمبر اوهریوه شریعت کی د همیشه دپاره لازم راغلی دی، دریم نمبر په میثاق کی دادی چی دالله ﷺ په ټولو رسولانو ایمان راوړی او د دوی په مقصد رشد اوهدایت کی ددوی کومك کوئ، یعنی ددین په خپرولوکی ورسره کومك کوی.
په بنی اسرآئیلوکی چی کله ډیر پیغمبران راتلونکی وه ، په دی وجه دوی ته په خصوصیّت سره داخبره وکړل سوه اوکله چی دایمانی خبرو درجه ترعملی کارونو مخکی ده، مګرپه میثاق کی یی عملی کارونه لکه لمونځ اوزکوٰة څکه مخکی کړل چی په دوی باندی فی الحاله عمل کول وو اوراتلونکی پیغمبران خوبه وروسته راځی په دوی ایمان راوړل اود دوی دکومك کولو موقع وروسته راتلونکی ده، په دی وجه یی دا وروسته بیان کړل.
څلورم نمبرپه میثاق کی دا دی چی ، اَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا یعنی تاسی الله ﷺ ته قرض ورکړی ، ښه ډول قرض ، دښه قرض مطلب دادی چی په اخلاص سره وی، کوم دنیوی غرض په دی کی شامل نه وی اودالله ﷺ په لاره کی خپل دخوښی شی خرڅ کړی ، ردّی اوبیکاره شی ورنه کړی په دی کی یی دالله ﷺ په لاره کی دخرڅ کولو څخه په قرض سره څکه تعبیروکی چی دقرض بدله قانونًا اوعُرفًا اواخلاقًا واجب الاداء ګڼل کیږی، دغه ډول چی په دی یقین سره خرڅ کوی چی دالله ﷺ په لاره کی خرڅ سی نوبدله به یی خامخا ورکول کیږی، اودفرض زکوٰة دجلا ذکر کولو څخه وروسته دلته دقرضِ حسنه ذکرکول داښیی چی ددی څخه مراد دزکوٰة څخه پرته نوری صدقی اوخیراتونه دی، ددی څخه داهم معلومه سوه چی مسلمان یوازی په اداکولو سره دټولو ذمه واریو څخه نه سی خلاصیدی ، دزکوٰة څخه پرته نور هم مالی حقونه دانسان په ذمه لازم دی ، که چیری مسجدنه وی نومسجد جوړول اوددینی تعلیم که حکومت انتظام نه کوی نو ددینی تعلیم انتظام هم په مسلمانانو لازم دی، فرق یوازی دومره دی چی زکوٰة فرض عین دی اودافرض کفایه دی.
دفرضِ کفایه معنی دا ده چی دقوم یو څو کسان یا یو جماعت دا ضرورتونه پوره کړی نو دنورو مسلمانانو غاړه خلاصه سی اوکه هیچاهم ونکړل نوټول ګناهګاردی، نن سباچی دینی تعلیم اوددی مدرسی څومره په بی چارګی اوبی کسی کی دی، داهغه خلګ پیژنی چاچی دا مدرسی ددین یومهم خدمت ګڼلی دی اوقآئمی کړی یی دی ، دزکوٰة ادا کولو ترحده پوری څومسلمان پوهیږی چی دازما پرذمه فرض دی او ددی دپیژندو سره سره ډیرکم خلګ داسی دی چی زکوٰة ادا کوی اوپه ادا کوونکوکی هم ډیرکم خلګ دی چی پوره زکوٰة ادا کوی اوکوم چی خال خال پوره اداکوونکی هم دی، نوهغوی بالکل داسی ګڼی چی اوس زمانه آزاده سوه که دمسجد ضرورت ورته رامخ ته سی نودزکوٰة مال ورته پیش کوی اوکه ددینی مدرسی ورته ضرورت رامخکی سی نو یوازی دزکوٰة مال ورته وړاندی کوی، اوحال داچی دادفرض زکوٰة څخه پرته پرمسلمانانو لازم دی اودقرآن کریم دا آیت او ددی په مثال نور ډیر آیتونه دا خبره واضحه کوی.
دمیثاق دمهمو حکمونو دبیانولو څخه وروسته یی داوښوولیه چی که تاسی دمیثاق پابندی وکړه نو ددی

جزا به دا وي چي ستاسي تير گناهونه به هم معاف کړه سي او په جنت کي به درته دهميشه راحت اوعافيت ځاي هم درکړل سي، او په آخرکي يي داهم وښووله چي ددي ټولو واضحو بيانونو اوارشاداتو څخه وروسته هم که چاکفر اوسرکښي اختيار کړه نوده صفا اوسيده لاره پريښوولې، اودخپله لاسه دتباهي په کنده کي ولويدي .

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِّيْثَاقَهُمْ لَعَنّٰهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوْبَهُمْ قٰسِيَةً ۚ يُحَرِّفُوْنَ الْكَلِمَ عَنْ

نو د دوي دعهد په ماتولو موږ په دوي لعنت وکي او کړل موږ د دوي زړونه سخت اړوي كلام

مَّوَاضِعِهٖ ۙ وَنَسُوْا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوْا بِهٖ ۚ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ

دخپل ځاي څخه اوهير وي نفع اخستل دهغه څه څخه چي دوي ته وربandي نصيحت سوي دي ، اوهميشه ته

عَلٰى خَآئِنَةٍ مِّنْهُمْ اِلَّا قَلِيْلًا مِّنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ ۭ

خبريږي د دوي په څه خيانت باندي مگر لږ خلق د دوي څخه نو معاف کوه دوي ته او ورتيريږه

اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۱۳﴾ وَمِنَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّا نَصٰرٰٓى

الله دوست گڼي احسان کوونکو لره ، او هغه چي وايي ځان ته چي موږ نصاري يو

اَخَذْنَا مِيْثَاقَهُمْ فَنَسُوْا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوْا بِهٖ ۠ فَاَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ

د دوي څخه هم اخستي وو موږ عهد بيا هيرکړه دوي هغه څه چي دوي ته وربandي نصيحت سوي وو بيا موږ وغورځوله په مينځ د دوي کي ،

الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ۭ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ

دښمني او بغض دقيامت د ورځي پوري ، او آخر به خبر کړي دوي

اللّٰهُ بِمَا كَانُوْا يَصْنَعُوْنَ ﴿۱۴﴾

الله ﷻ په څه چي دوي کول .

لنډتفسير : (دبيان القرآن څخه)

(ليکن بني اسرآئيلو دغه ذکرسوي عهد مات کی اودعهد ترماتولو وروسته په قسم قسم عذابونو کی لکه مسخ کيدل او ذلت اونورو کی گرفتار سول، نوداچي کم پردوي دالله ﷻ دمهرباني څخه وروسته وسو) نو يوازي ددوي دعهد دماتولو په وجه موږ دوي دخپل رحمت (يعني دآثارو) څخه ليري کړل

(اوداحقیقت دی دلعنت) او (ددی لعنت آثاردادی چی) مونږ ددوی زړونه سخت کړل (چی دحقی خبری پردوی تاثیرنه کیږی اوددی زړونو دسختیدو نښانی دادی چی) دغه خلګ (یعنی ددوی عالمان) کلام (دخدای ﷻ یعنی تورات) دده د (الفاظویا مطلبونو) دموقعو څخه بدلوی (یعنی لفظی بدلون یامعنوی بدلون په کي کوی) او (ددی بدلون تاثیر داسوچی) دغه خلګ چی دوی ته (په تورات کی) کوم نصیحت سوی وو په دی کی خپله یوه لویه حصه (دنفع چی دوی ته په عمل کولو نصیب کیده) فوت یی کړه (ځکه چی زیات بدلون دوی په هغومضمونونوکی وکی په کوموکی چی دمحمّدﷺ درسالت تصدیق وو اوظاهره ده چی دایمان څخه ماسوا بله لویه حصه به څه وی مقصدداچی دعهد ماتولوپه وجه ورباندی لعنت وسو اودلعنت په وجه یی زړونه سخت سول اودسخت دلی په وجه یی تحریف یعنی بدلون وکی اودبدلون په وجه ورڅخه لویه حصه فوت سوه چی په نصیحت عمل کول وو اوددی ترتیب وجه ښکاره ده) او(بیاداسی هم نه ده چی ګوندی کوم څه چی یی وکړه پرهغه بس والی وکړی بلکه حال دادی چی) تاته روزانه (یعنی همیشه ددین په باره کی) دڅه نه څه (نوی نوی) خیانت خبر کیږی کوم چی ددوی څخه کیږی بغیر دیوڅو کسانو څخه (کوم چی مسلمانان سوی وه) نوته دوی معاف کوه اوبخښه ورته کوه (یعنی ترڅو پوری چی شرعی ضرورت نه وی ، د دوی دخیانتونو اظهار او د دوی رسواکول مه کوه) بیشکه الله ﷻ دنیکی دکوونکوسره محبّت کوی (اوبی له ضرورته نه رسواکول نیکی کول دی) اوکوم خلګ چی (ددین دنصرت په دعوی سره) وایی چی مونږ نصاریٰ یو مونږ د دوی څخه د دوی عهد (په شان دعهد دیهودو) اخیستی وو نودوی هم څه چی دوی ته (په انجیل او نوروکی) نصیحت سوی وو، په دی کی په خپله یوه لویه حصه (دنفع کمه چی دوی ته پرعمل کولو نصیب کیده) فوت کړه (ځکه هغه کارکوم چی دوی فوت کی توحیددی، اوایمان دی په نبی کریم ﷺ باندی چی ددی حکم دوی ته هم سوی وو، اوښکاره خبره ده چی دالویه حصه ده، نوکله چی دوی توحید پریښووی) نومونږپه دوی کی ددوی په مینځ کی ترقیامته پوری بغض اودښمنی واچوله (داخو ددنیا عذاب سو) اوډیر ژر (په آخرت کی) چی هغه هم نژدی دی، به دوی ته الله ﷻ د دوی کارونه وښیی (بیابه ورته سزا ورکړی)

معلومات اومسئلي: په آیت کی دا ښوول سوي ده چی بنی اسرآئیلو دخپلی بدبختی په وجه دا ښکاره هدایتونه پرغوږ وانه چول، اودمیثاق (عهد) مخالفت یی وکی نوالله ﷻ دوی په قسم قسم عذابونوکی اخته کړل.

په بنی اسرآئیلو د دوی بدعملی اوسرکښی په سزاکی دوه قسمه عذاب راغی یوظاهری او لیدونکی لکه ډبری اورول یا (۱) دمځکی پسته کیدل اونور چی ذکریی په قرآن شریف کی په ډیرو آیتونوکی په مختلفو ځایونوکی راغلی دی، دوهم قسم عذاب معنوی اوروحانی دی چی دسرکښی په سزاکی د دوی زړونه اودماغ مسخ سواوپه دوی کی دفکر او پوهیدو صلاحیت پاته نه سو او دوی دخپلو ګناهونو په وبال کی په زیاتو ګناهونوکی اخته سول.

---

(۱) په مخکنیو چاپونوکی دلته عبارت داسی وو ، لکه چی په دوی دوینی اوملخانو وغیره باران یاډبری اوریدل الغ خینی اهل اعلمو توجه ګرځولی ده چی د وینی او ملخانوعذاب په بنی اسرائیلو نه وو راغلی نو ځکه دي ځای

ځخه د ، وینی او ملخانو ذکر ختم کړل سو ، دحضرت مصنف رحمه الله دطرف ځخه احقر ته دداسی تصرفاتو اجازه وه
.... احقر محمدتقی عثمانی غفرله ....

ارشاددی ، فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِّيْثَاقَهُمْ لَعَنّٰهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوْبَهُمْ قٰسِيَةً : یعنی مونږ د دوی دوعدی ماتولو اودمیثاق ځخه دخلاف کولو په سزاکی دوی دخپل رحمت ځخه لیری کړل او د دوی زړونه موسخت کړل چی اوس په کی نورهیڅ شی نه ځاییږی ، دا درحمت ځخه لیری والی اودزړونو سختی قرآن کریم په سورة مطففین کی د رَانَ په لفظ سره تعبیرکړی دی ، كَلَّا بَلْ رَانَ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ مَّا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ دقرآن کریم دواضحو آیتونو اوښکاره نښانو دانکار وجه دا ده چی د دوی په زړونو باندی د دوی دګناهونو په وجه زنګ لویدلی دی.

نبی کریم ﷺ په یوه حدیث کی ارشاد فرمایی چی: انسان چی کله اول کمه ګناه وکړی نودده پر زړه یوه توره نقطه (ټکی) جوړسی چی ددی داغ بدوالی دی هروخت داسی محسوسوی لکه پرصفا سپینه کپړه چی یوتورداغ جوړسی اوهروخت چی یی وینی نوبد پرلګیږی نوبیا که ده ددی ځخه توبه وکړه اوآینده یی بیاګناه پریښووله، نودغه تورټکی خراب سی، اوکه ده پرواونه کړه اومخ ته په نورو ګناهونو پسی اخته سو نوپه هره یوه ګناه کولوسره ددغه تور ټکی سره بل ټکی زیاتیږی، تردی چی دده دزړه مخ په دی تورو ټکوسره بالکل تور سی، دغه وخت دده دزړه داحالت سی لکه چی یولوښی نسکور کښیښول سی اوبیا یو شی په کښی واچول سی اوځاییږی په کښی نه دباندی ورځخه راووزی، په دی وجه دکوم خیراونیکی خبره دده په زړه کی نه ځاییږی دغه وخت دده دزړه حالت داسی سی چی ، لَا يَعْرِفُ مَعْرُوْفًا وَلَا يُنْكِرُ مُنْكَرًا یعنی نه اوس دی نیکی نیکی ګڼی نه بدی بدی ، بلکه معامله په عکس باندی سی اوپه دغه خپله سرکښی کی نورپرمخ پسی زیاتیږی، دا دده دګناه نقده سزاده چی ده ته په دنیاکی رسیږی، ځینو مشرانو فرمایلی دی ، اِنَّ مِنْ جَزَآءِ الْحَسَنَةِ الْحَسَنَةُ بَعْدَهَا وَاِنَّ مِنْ جَزَآءِ السَّيِّئَةِ السَّيِّئَةُ بَعْدَهَا : یعنی دنیکی یوه نقده جزاء دا ده چی تردی وروسته دده دبلی نیکی توفیق په برخه کیږی ، دغه ډول دګناه نقده سزا داده چی تریوی ګناه وروسته دده زړه دبلی ګناه کولوته مآئله کیږی، معلومه سوه چی په عبادتونو اوګناهونوکی تجاذب دی (یعنی ځان ته دراکښولو قوت دی په کښی) چی .

زر زر کشد در جهان گنج گنج

یعنی زر ، زر ځانته راکښوی په دنیاکی اوخزانه ځان ته خزانه راکښوی ، بنی اسرآئیلو ته دعهد ماتولو نقده سزا داورسیده چی دوی دالله ﷻ درحمت ځخه لیری سول چی داترټولو لویه وسیله دنجات ده اودوی زړونه سخت سول چی دی اندازی ته ورسیدل چی ، يُحَرِّفُوْنَ الْكَلِمَ عَنْ مَّوَاضِعِهٖ یعنی داخلګ دالله ﷻ کلام دخپل ځای ځخه بدلوی ، یعنی دخدای په کلام کی تحریف اوبدلون کوی، کله یی په الفاظوکی اوکله یی په معنی کی، کله یی په تلاوت کی تحریف کوی، دتحریف داټول قسمونه په قرآن کریم او دحدیثونو په کتابونوکی بیان سوی دی، چی ددی یوځه قدر اقرار دنن سبا ځینو یورپی عیسایانو هم کړی دی (تفسیر عثمانی)

ددی معنوی سزا دا نتیجه دا سوه چی ، وَنَسُوْا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوْا بِهٖ یعنی نصیحت چی کوم دوی ته سوی وو،

دهغه څخه يې نفع اخيستل هير کړل ، اوبيايي وفرمايل چې د دوی داسزا دابسې د دوی دغاړي هار جوړ سو : وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلٰى خَآئِنَةٍ مِّنْهُمْ يعنې ته ﷺ هميشه د دوی په يوه مکر او فريب باندې خبريږې اِلَّا قَلِيْلًا مِّنْهُمْ بغير دلږو خلګو څخه لکه حضرت عبدالله بن سلام ﷺ او نور چې اول داهلِ کتابو پردين باندې وه بيا ربښتيني مسلمانان سول .

تردې پورې چې دبنی اسرآئيلو دبدو عملونو اوبدو اخلاقو چې کوم بيان راغی په ظاهره ددې مقتضٰی دا وه ، چې نبي کريم ﷺ دې د دوی سره انتهايي دنفرت اوسپکوالی معامله وکړي چې دوی دې ځان ته نه پريږدي ، په دې وجه يې دآيت په آخري جمله کې نبی کريم ﷺ ته داهدايت وکې چې ، فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ : يعنې ته دوی ته معافي کوه او د دوی تربدو عملونو ورتيريږه ، د دوی څخه نفرت مه اختيار وه ، ځکه چې الله ﷻ احسان کوونکی خوښوي .

مطلب دا دی چې د دوی دداسې حالاتو سره سره په خپل طبعي خواهش عمل مه کوی ، يعنې دنفرت يا دکرکې سلوك ورسره مه کوی، ځکه چې ددوی دسخت دلی اوبې حسی څخه وروسته که څه هم چې هيڅ وعظ اونصيحت پردوی هيڅ اثيرنه کوی، ليکن رواداري اودښه خوی معامله يوه داسې کيمياء ده چې ددې په ذريعه په دې بې پوهو کې هم يوه پيداکيدې سی، اوکه په دوی کې يوه پيداکيږي يانه، خرپرهرحال خپل اخلاق برابر درلودل خوضروري دي، داحسان معامله دالله ﷻ خوښه ده، ددې په ذريعه مسلمانانوته دالله ﷻ نور نژديکت هم حاصليدې سی ، وَمِنَ الَّذِيْنَ قَالُوْا اِنَّا نَصٰرٰى ددې آيت څخه په مخکې آيت کې ديهودو دعهد ماتولو اوعذاب ذکر وو ، په دې آيت کې دنصاراوو څه حال بيان سوی دی .

﴿په عيسايي فرقو کي ديوه سر سره دښمني﴾

په دې آيت کې الله ﷻ دعيسايانو دعهد ماتولو داسزا بيان کړې ده چې د دوی په مينځ کې ګډوډ کيدل ، بغض اوعداوت غورځول سوی دی، چې تر قيامته پوري به دغه ډول وي، پردې باندې دنن سبا دعيسايانو دحالاتو څخه داشُبهه پيدا کيدې سی چې دوی خوټول متحدپه نظر راځي، جواب دادی چې داحال دهغو خلګو بيان سوی دی کم چې واقعي عيسايان دي اودعيسايي مذهب پابند دي اوکوموچې خپل مذهب پريښی دی ، دهريان جوړ سوی دی ، دوی په حقيقت کې دعيسايانو دفهرست څخه خارج سوی دی ، که څه هم چې دوی په قومي لحاظ سره ځان ته عيسايان وايي،په داسې خلګوکې که دغه مذهبي ګډوډوالی او دښمني نه وي نو ددې آيت سره منافي نه دی، ځکه چې ګډوډوالی اودښمنی اواختلاف خودمذهب پربنياد باندې وو ، کله چې مذهب پاته نه سو نو اختلاف هم نه سوپاته اوپه آيت کې بيان دهغو خلګودی چې دمذهب په لحاظ سره نصارا او عيسايان دي، ددوی اختلاف او ګډوډوالی خومشهور اومعلوم دی .

دبيضاوي په حاشيه کې يې دتيسير څخه نقل کړې دی چې په نصاراووکې اصلي دری فرقې وې، يوه نسطوريه چې حضرت عيسٰی ؈ ته به يې دخدای ﷻ زوی وايه ، دوهمه يعقوبيه چې به خپله حضرت عيسٰی ؈ به يې دخدای سره شريك منی ، دريمه ملکآنيه کومو چې به حضرت عيسٰی ؈ په درو

خدایانو کی یو منی اوښکاره ده چی دعقیدو د دومره لوی اختلاف سره په خپل مینځ کی عداوت
ضروری خبره ده .

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمۡ كَثِيرٗا مِّمَّا كُنتُمۡ تُخۡفُونَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ
ای اهل کتابو! په تحقیق راغلی دی تاسی ته رسول زمونږ ښکاره کوی تاسی ته ډیرشیان کوم چی تاسی پټول دکتاب څخه

وَيَعۡفُواْ عَن كَثِيرٖۚ قَدۡ جَآءَكُم مِّنَ ٱللَّهِ نُورٞ وَكِتَٰبٞ مُّبِينٞ ⑮
او عفوه کوی دډیرو شیانو څخه ، بیشکه تاسی ته راغلی ده دالله دطرف څخه رڼا او کتاب ظاهرونکی ،

يَهۡدِي بِهِ ٱللَّهُ مَنِ ٱتَّبَعَ رِضۡوَٰنَهُۥ سُبُلَ ٱلسَّلَٰمِ وَيُخۡرِجُهُم
چی په دی سره الله هدایت کوی هغه چاته چی تابع سو دهغه درضا دسلامتیا دلارو او راوباسی دوی

مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ بِإِذۡنِهِۦ وَيَهۡدِيهِمۡ إِلَىٰ صِرَٰطٖ
دتاریکیو څخه رڼا طرف ته په خپل حکم سره او دوی ته هدایت کوی دسیده

مُّسۡتَقِيمٖ ⑯ لَّقَدۡ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡمَسِيحُ ٱبۡنُ
لاری ، بیشکه کافر سو چاچی وویل چی الله خو هغه مسیح دی زوی

مَرۡيَمَۚ قُلۡ فَمَن يَمۡلِكُ مِنَ ٱللَّهِ شَيۡـًٔا إِنۡ أَرَادَ أَن يُهۡلِكَ
دمریمی ، ته ووایه ، نو دچا طاقت چلیدی سی دالله په مخکې که هغه وغواړی چی هلاک کړی

ٱلۡمَسِيحَ ٱبۡنَ مَرۡيَمَ وَأُمَّهُۥ وَمَن فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗاۗ وَلِلَّهِ
میسح دمریمی زوی او دده مور او ټومره خلق چی په مځکه کی دی ټول اودالله د پاره

مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَاۚ يَخۡلُقُ مَا يَشَآءُۚ وَٱللَّهُ
دی حکومت دآسمانونو او دمځکی اوڅه چی په مینځ ددې دواړو کی دی ، پیدا کوی څه چی غواړی اوالله ﷻ

عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ⑰ وَقَالَتِ ٱلۡيَهُودُ وَٱلنَّصَٰرَىٰ نَحۡنُ
په هر شی باندی قادری دی ، او وایی یهودیان اونصاری چی مونږ

أَبْنَٰٓؤُا۟ ٱللَّهِ وَأَحِبَّٰٓؤُهُۥ ۚ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُم بِذُنُوبِكُم ۖ بَلْ أَنتُم

زامن يُو دالله ، او دهغه دوستان يُو ، ته ووايه بيا ولي عذابوي تاسي په گناهونو ستاسي ، هيڅ نسته

بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ ۚ يَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ ۚ وَلِلَّهِ

بلکه تاسي هم انسانان ياست دهغه په مخلوق کي ، بخښي چالره چي وغواړي اوعذابوي چالره چي وغواړي

مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۖ وَإِلَيْهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٨﴾

اودالله دپاره دي حکومت دآسمانونو اودمځکي اوځه چي ددواړوپه مينځ کي دي اودهغه طرف ته گرځيدلي دي

تفسير: اى اهلِ كتابو! (يعني يهودو اونصاراوو) تاسي ته زمونږ دارسول (محمدﷺ) راغلى دى (چي دعلمي كمال يي داحال دى چي) دكتاب (دمضمونونو) ډېر ډېر شيان چي تاسي يي پټوئ ددې ځخه ډېري خبري (دكوموپه ښكاره كولوكي چي يوشرعي مصلحت او فائده وي دظاهري علم حاصلولوپه وجه نه بلكه خالص دوحي په ذريعه خبريږي) ستاسي په وړاندي يي صفا صفا بيانوي او ښكاره كوي يي او (دعلمي اواخلاقي كمال يي داحال دى چي كم شيان تاسي پټول دهغو ځخه) ډير كارونه (سره ددې چي په يوه اوخبرداردي اخلاقًا دهغو دښكاره كولو ځخه) درگذر كوي (كله چي ددغوپه ښكاره كولوكي كوم شرعي مصلحت نه وي او يوازي تاسي ورباندي رسوا كيږي، اوداعلمي كمال يي دنبوت دليل دى اواخلاقي كمال يي ددې تائيد اومضبوطول كوي ، ددې ځخه معلومه سوه چي دنبي كريم ﷺ په نورو معجزو سربيره په خپله ستاسي سره داسي سلوك كول دده دنبوت ثابتولو دپاره كافي دى، اوددې رسول ﷺ په ذريعه) تاسي ته دالله ﷻ دطرفه ځخه يو روښانه شي راغلى دى او (هغه) يوكتاب واضح (دى) چي ددې په ذريعه الله ﷻ داسي خلگو ته ځوك چي دحق رضا طلب كوونكي وي دسلامتيا لاره ښيي (يعني جنت ته دتلو طريقي چي خاص عقيدي او عملونه دي ښيي ځكه چي مكمله سلامتيا په جنت كي كيدى سي چي نه په كښي دكمي بيره كيدى سي اونه دزوال بيره) اوددوي په خپل توفيق سره (دكفراو گناه دتياكيو ځخه راباسي (دايمان اوطاقت) دنور طرف ته يي راولي اوددوي (هميشه) پرسيده لاره قائم ساتي، بيشكه هغه خلگ كافران دي چي داسي وايي چي الله تعالي عيسىٰ ابن مريم دى، ته د دوى ځخه دا پوښتنه وكړه چي كه داسي وي نوتاسي ووايا ست چي كه الله تعالي دعيسىٰ زوى دمريمي (كوم چي تاسي يي عينى الله گڼي) او دده دمور (حضرت مريمي ﷺ) اوځومره چي په مځكه كي آباددي ددې ټولو (په مره كولوسره) هلاكول وغواړي (نو) آياځوك سړي داسي سته چي دخداى ﷻ ځخه يوه ذره هم دوى خلاص كړي (يعني دومره خبره خوتاسي هم مني چي د دوى هلاكول دالله ﷻ په قدرت كي دى ، نودكوم ذات هلاكول چي دبل په قبضه كي وي هغه خداى څنگه كيدى سي، په دې سره مسيح دالله كيدو عقيده باطله سوه) او (ځوك چي په حقيقت كي خداى اودټولو معبوددى يعني) الله ﷻ (دهغه داشان دى چي هغه

لره دي خاص حکومت په آسمانونو اوپرمځکه اوڅومره شیان چې ددي دواړوپه مابینځ کې دي پردوی باندي اوهغه کوم شي لره (ځنګه) چې وغواړي پیدا کوي یې اوالله ﷻ ته په هر شي باندي پوره قدرت دي اویهود اونصارا (دواړي فرقې) دعوه کوي چې مونږ دالله زامن یو اودهغه دوستان یو (مطلب یې دامعلومیږي چې کله چې مونږ دانبیاوو اولاده یونو په دي وجه دالله ﷻ په نزدمونږ یوخاص شان دي چې که مونږ ګناه هم وکړو، نو هغه دومرهورباندي نه راځخه ناراضه کیږي لکه دنوروپه ګناه چې ناراضه کیږي، لکه پرپلارچې دزوی په نافرمانی باندي دومره تاثیرنه کیږي لکه څومره چې دبل سړي په دي کار باندي خفه کیږي، ددوی ددي باطل خیال دباطلولو دپاره نبی کریم ﷺ ته خطاب دي چې) ته ﷺ (ددوی ځخه) پوښتنه وکه چې ښه نوبیاتاسي ته ستاسي دګناهونوپه عوض کې (په آخرت کې) عذاب ولي درکول کیږي (دکوم چې تاسي هم قائل یاست لکه چې دیهودو قول وو، لَن تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَةً یعنی که مونږته دجهنم عذاب هم راکول کیږي نوبیوڅو ورځي به ؤی اوپه خپله دحضرت مسیح ﷺ وینا په قرآن کې ده، إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ یعنی چاچې دالله ﷻ سره شریك جوړکې نوالله ﷻ په ده جنت حراموی، نوددي ځخه هم دنصاراوو دقول په مثل عذاب لازمیږي، لنډه داچې دآخرت دعذاب چې کله تاسي په خپله هم اقرارکوي نو دا وواياست چې آیا یو پلار خپل زوی یادوست ته هم عذاب ورکوی نوپه دي وجه چې تاسي ځان ته دخدای اولاد وایاست داباطله ده.

دلته داشبهه نه دي کول په کارچې ځیني وخت پلارهم خپل اولادته داصلاح اوتربیت دپاره دادب کولوپه مقصد سزا ورکوي، نوسزا ورکول دزوی والي منافي نه دي، ځکه چې دپلارسزا دادب دپاره سوی ده چې دي دبل واردپاره بیا داسي کار نه کوي اوپه آخرت کې دادب کولوکوم مقام نسته، ځکه چې هغه دار العمل (دعمل کولوځای) نه دي دارُ الجزآء (دبدلی اخیستو ځای) دی، هلته دکم کار دکولو، یا دکم کار ځخه دمنع کولوکوم احتمال نسته چې تادیب (یعنی ادب ورکول) ورته ووایی، نو په دي وجه هلته چې کومه سزا وي هغه به خالصه سزا او عذاب وي چې داولاد یادمحبوب سره به قطعًا منافي وي په دي وجه معلومه سوه چې ستاسي هیڅ خصوصیت دالله ﷻ سره نسته) بلکه تاسي هم ددي نورمخلوق په شان یو معمولی خلګ یاست، الله ﷻ چاته چې وغواړي وبه یې بخښي، چاته چې وغواړي سزابه ورکړي اوخاص دالله ﷻ دي ټول حکومت په آسمانونوکی هم او په مځکه کی هم اوڅه چې ددوی په مینځ کی دي په دي کې هم اودالله طرف ته دټولو ورتلل اوواپس کیدل دي (دهغه ځخه ماسوا هیڅ دپناه ځای نسته)

معلومات اومسئلې: په دي آیت کې دنصاراوو دیوه قول رد سوی دی چې دڅوی دیوی فرقې عقیده ده، یعنی دا چې حضرت مسیح (معاذ الله) عینی الله تعالی دی، لیکن رد په داسي دلیل سره سوی دی، چې دټولو فرقو باطلي عقیدي ردکوي، هرڅومره چې دتوحید ځخه خلافي دي برابره خبره ده که دخدای دزوی والي عقیده وی، په دي سره دټولو رد او باطلوالي وسو، اودلته دحضرت مسیح اودهغه دمورپه ذکرکولوکې دوه حکمتونه کیدی سی، اول خوداچې دحضرت مسیح ﷺ دالله ﷻ په مځکې دا عجز چې دی نه خپل ځان دالله ﷻ ځخه خلاصولی سي او نه خپله مور [illegible]

لا هم زيات خوښوي، دوهم داچي په دي کی دهغه فرقي دخيال هم رد وسوکومه چي حضرت مريمه ؓ په درو خدايانو کی يوخداى مني.
اودلته يي دحضرت مسيح اومريمي ؓ مرگ په ډول دفرض ذکرکړي دى، حال دا دى چي دقرآن دنزول په وخت کی دحضرت مريمي مرگ محضي فرضي نه وو، بلکه واقع سوى وو، ددې وجه په اصل کی دحضرت عيسیٰ ؑ مرگ په ډول دفرض ذکر کول وو، نودمور دمرگ ذکريي هم په دې ضمن کی وکړل سو که څه هم چي ددې مرگ واقع سوى وو اودا هم کيدى سی چي مراد داوي چي لکه څنگه چي پرحضرت مريمي ؓ باندې مونږ مرگ راوستلى دى، پرحضرت مسيح اونورټول مخلوق باندى هم دغه ډول مرگ راوستل زمونږ په قبضه کی دى، اوپه يَخۡلُقُ مَايَشَآءُ کی دعيسايانو ددې باطلى عقيدي باطلول دى، څکه چي دحضرت مسيح ؑ څخه په خداى جوړولو کی د دوى اصلى منشاء دا ده چي دده پيدا ابنت دټولى دنيا دقاعدو څخه خلاف بغير دپلار څخه يوازې دمور څخه سوى دى که دى بنده واى نودقاعدې مطابق به دمور اوپلار دواړو په ذريعه دي پيدا سوى واى.
په دې جمله کی يي ددې جواب ورکړى چي الله ﷻ ته پرهر ډول کامل قدرت حاصل دى چي څه غواړي او څنگه يي غواړي پيدا کوى يي لکه چي په آيت إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ کی يي ددې شبهى ازاله فرمايلې ده چي دحضرت عيسیٰ ؑ پيدا اينبت دقدرت دعام قانون څخه جلاکيدل دده دخدايي دليل نه سی کيدى. وگوري حضرت آدم ؑ خو الله ﷻ دمور اوپلار دواړو څخه بغير پيداکړي وو، ده لره هر ډول قدرت سته هم دغه الله ﷻ خالق او مالك اولائق دعبادت دى، بل هيڅوك دده سره نه سی شريك کيدى.

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمۡ عَلَىٰ فَتۡرَةٖ

اى اهل کتابو! راغلى دى تاسى ته رسول زمونږ چي بيان کړي تاسى ته درسولانو دقطع

مِّنَ ٱلرُّسُلِ أَن تَقُولُواْ مَا جَآءَنَا مِنۢ بَشِيرٖ وَلَا نَذِيرٖۖ

کيدو څخه وروسته چي چيرې ونه واياست چي مونږ ته نه وو راغلى څوك زيري ورکوونکى يا بيرونکى

فَقَدۡ جَآءَكُم بَشِيرٞ وَنَذِيرٞۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ﴿١٩﴾

نو راغلى تاسى ته زيري کوونکى اوبيرونکى، او الله په هرڅه باندې قادر دى.

لنډتفسير: اى اهل کتابو تاسى ته دازمونږ رسول (محمدﷺ) راغلى چي تاسى ته (دشريعت خبرى) صفا صفا ښيي په داسى وخت کی چي درسولانو (دراتلو) سلسله (دډيرى مودى څخه) بنده وه (اومخکنى شريعتونه ورك سوى وه)، اوترډيرى مودى پورى دانبياوو دسلسلى دبنديدو په وجه دورکو سوو شريعتونو ددوباره ژوندى کولو امکان هم نه وو پاته سوى نو په دى وجه اوس ديوه رسول دراتلو سخت ضرورت وو، نو په داسى وخت کی دده ﷺ تشريف راوړل يولوى نعمت اوغنيمت گڼل په کار دى) ددى دپاره چي تاسى (په

قیامت کې) داسې ونه وایاست (چې ددین په معامله کې دغلطۍ اوکوتاهۍ کولومونږ ځکه معذور یوچې) مونږته (څوك رسول چې) زیرې ورکوونکی اوبیروونکی (وی چې په هغه سره مونږصحیح علم اوعمل ته تیار سوی وای) نه دی راغلی (نواوس ددې عُذرځای پاته نه سوځکه چې) تاسې ته زیرې ورکوونکی اوبیروونکی (یعنې محمّد ﷺ) راغلی دی (اوس که یې نه منې نوپه خپل انجام به په خپله پوه سې) اوالله ﷻ په هرشي پوره قدرت لري (چې کله وغواړي نوپه خپل رحمت سره خپل پیغمبران رالیږي، کله چې وغواړي په حکمت سره یې بندوي، دهیچادا حق نسته چې دډیرې مودې څخه دانبیاوو سلسله بنده ده نواوس څوك رسول نسته، ځکه چې داسلسله تریوې مودې پوره بنده ساتل دالله ﷻ په حکمت سره وو، ده دنبوت دسلسلې بندولو اوختمولوڅه اعلان تردغه وخته پورې نه ووکړی، بلکه دتیرو ټولو پیغمبرانو ﷺ په ذریعه سره یې دا خبرونه هم ورکړي وه چې په آخره زمانه کې یوخاص رسول په خاص شان اوپه خاصو صفاتوسره راتلونکی دی چې پرهغه به نبوّت ختمیږي، ددې اعلان مطابق خاتم الانبیآء ﷺ تشریف راوړی.

معلومات اومسئلې: عَلٰى فَتْرَةٍ مِّنَ الرُّسُلِ : دفترت لفظي معنی سست کیدل، ساکن کیدل او دیوه کار معطله کیدل او بندیدل دی، په دې آیت کې دتفسیر امامانو دفترت دامعنی بیان کړې ده اومراد ددې څخه دیو څه مودې دپاره دنبوّت سلسله او دانبیاوو بندیدل دی کومه چې دحضرتِ عیسٰی څخه وروسته دخاتم الانبیآء تر راتلو پورې زمانه ده.

دفترت دزمانې تحقیق : حضرت عبدالله بن عباس فرمایي چې دحضرتِ موسٰی اوحضرت عیسٰی ﷺ په مینځ کې یو زر او اووه سوه ١٧٠٠ کاله زمانه ده، په دې ټوله زمانه کې انبیآء برابر راتلل جاري وه، په دې وخت کې هیڅکله هم فترت نه دی سوی، یوازې په بني اسرآئیلو کې یوزر ١٠٠٠ انبیآء په دې زمانه کې راغلي دي اوپه غیر دبني اسرآئیلو کې چې کم انبیآء راغلي دي هغه تردې لازیات دي، بیادحضرت عیسٰی ﷺ دپیدا کیدو څخه دنبي ﷺ تر راتلو پورې په دې مینځ کې پنځه سوه ٥٠٠ کاله زمانه ده په دې کې دانبیاوو سلسله بنده وه، په دې وجه دې زمانې ته دفترت زمانه وایي، تر دې مخکې هیڅکله هم دومره زمانه دانبیاوو درالیږلو څخه خالي نه ده پاته سوې (قرطبي مع ایضاح)

دحضرت موسٰی اوحضرت عیسٰی ﷺ په درمیانې زمانه کې اودغه ډول دحضرت عیسٰی څخه ترخاتم الانبیآء ﷺ پورې په درمیانې زمانه کې نور هم مختلف روایتونه دي چې تر دې کمې اوزیاتې مودې په کې بیان سوې دي لیکن په اصلي مقصد باندې ددې هیڅ تاثیر نه لویږي، امام بخاري دحضرت سلمان ﷺ څخه روایت کړی دی چې دحضرت عیسٰی ﷺ اودخاتم الانبیآء ﷺ په مینځ کې شپږ سوه ٦٠٠ کاله زمانه وه اوپه دې ټوله موده کې یونبي نه دی راغلی لکه چې دصحیح بخاري اومسلم په حواله سره په مشکوٰة شریف کې حدیث راغلی دی، چې په هغه کې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي، اَنَا اَوْلَى النَّاسِ بِعِيْسٰى یعنې زه حضرت عیسٰی ﷺ ته ترټولو خلکو زیات نژدې یم، او ددې مطلب دحدیث په آخر کې داسې بیان سوی دی، لَيْسَ بَيْنَنَا نَبِيٌّ : یعنې زمونږ دواړو په مینځ کې یو نبي نه دی راغلی.

او په سورة يٰس کې چې د کومو درو رسولانو ذکر دی دغه په حقيقت کې د حضرت عيسٰی ﷺ ليږل سوي قاصدان وه چې دلغوي معنی په اعتبار سره ورته رسولان ويل سوي دي.
او دخالدبن سنان عربي چې ځينو په دی زمانه دفطرت کې راتلل ذکر کړی دی، دده په اړوند په تفسير روح المعاني کې په حواله دشهاب بيان کوی چې دی خونبي دی، مګر زمانه يې تر حضرت عيسٰی ﷺ مخکې ده، وروسته نه ده.

دفترت دزماني احکام: د ذکر سوي آيت څخه په ظاهره دا معلوميږي چې که بالفرض يو قوم داسې وي چې دوی ته نه څه رسول اونه څه پيغمبر راسی اونه ورته د دوی نائبان ورسيږي اونه دتيرو انبياو او شريعت ددوی سره محفوظ وی اودا خلک دشرك څخه پرته په کمه غلط کاري او ګمراهي کې اخته سی نو دوی به معذور ګڼل کيږي اوده عذاب مستحق به نه وی، په دی وجه دفقهاوو حضراتو داهلِ فترت په معامله کې اختلاف دی چې دوی به وبخښل سي او که نه؟
دجمهورو رايه دا ده چې اُميد دی چې دوی به وبخښل سی کله چې دوی دهغه مذهب پابند وی کوم چې غلط ملط دوی ته دحضرتِ موسٰی يا حضرت عيسٰی ﷺ دطرفه څخه رسيدلی وی په دی شرط چې دوی دتوحيد څخه مخالف او په شرك کې اخته نه وی، ځکه چې مسئله دتوحيد د څه نقل محتاجه نه ده، دا داسې مسئله ده چې هر يو انسان چې هم لږ څه غوندی فکرو کړی نو په خپل عقل سره يې معلومولی سی
يو سوال او دهغه جواب: دالته دا سوال پيدا کيدی سی چې کومو اهلِ کتابو يهودو او نصاراوو ته چې په دی آيت کې خطاب دی، دوی ته که څه هم په زمانه دفترت کې کم رسول نه دی رسيدلی مګر ددوی سره تورات او انجيل خو موجود وو اوعالمان يې هم وه، نو بيا په قيامت کې ددوی دپاره دذی عذر کولو څه موقع وه چې مونږ ته کم هدايت نه دی رسيدلی، جواب دادی چې د نبی کريم ﷺ تر زماني مبارکې پوري تورات او انجيل اصلي نه وه پاته سوی، بدلون په کښې سوی وو، او د دروا غو قصې په کښې داخلې سوي وی، په دی وجه ددی وجود او نيستي والی سره برابروه، او که اتفاقاً يو ځای ديوچا سره په يوه نامعلومه ځای کې اصلي نسخه محفوظه هم وه نو هغه ددی منافي نه ده، لکه چې ځينو عالمانو ابن تيميه اونورو ليکلي دي چې دتورات او انجيل اصلي نسخې هم يو ځای خال خال موجودې وی.
دخاتم الانبياء ﷺ خاصو کمالاتو ته اشاره: په دی آيت کې اهلِ کتاب مخاطب کول اودا ارشاد فرمايل چې زمونږ رسول محمّد ﷺ ديوه اوږد فطرت څخه وروسته راغلي دی، په دی کې يوه اشاره دی طرف ته هم ده چې تاسی خلکو ته په کار دی چې دده ﷺ وجود لوی غنيمت وګڼی ځکه چې د ډيری مودی څخه دا سلسله بنده وه اوس ستاسی دپاره بيا خلاصه سوه.
دوهمه اشاره دی طرف ته هم ده چې دده ﷺ تشريف راوړل په داسې زمانه اوداسې مقام کې وسو په کوم ځای کې چې دعلم اودين هيڅ رڼا موجوده نه وه، مخلوق دخدای ﷻ څخه نا اشنا سوی وو، په بُت پرستی کې اخته سوی وو، په داسې زمانه کې دداسې قوم اصلاح کول څه آسانه کارنه وو، دداسې جاهليت په زمانه کې داسې وران سوی قوم ده ﷺ ته حواله سو، دده ﷺ دمجلس په برکت او په نُور دنبوّت سره په لږه

زمانه کی داقوم دټولی دنیا دپاره دعلم، عمل، اخلاقو، معاملو اودژوند په ټولو اړخونوکی اُستاذان او لارښوونکی جوړسول چی په دی سره دنبی کریم ﷺ نبوت اورسالت اودده ﷺ پیغمبرانه تعلیم تر ټولو تیرو پیغمبرانو علیهم السلام غوره اواعلی ثابت سو، کوم ډاکټرچی دژوند څخه دیوه نا اُمیده سوی مریض علاج وکړی اوپه داسی ځای کی ورلره علاج وکړی په کم ځای کی چی دطبابت سامان او دواوی هم نه پیدا کیږی اوبیاپه دغه علاج کی دومره کامیاب سی چی مرګ ته نژدی سوی مریض نه یوازی داچی جوړسی، بلکه یوپوره اوحاذق ډاکټر هم جوړسی نودداسی ډاکټرپه کمال کی به دچاڅه شُبهه وسی.

دغه ډول داوړدی زمانی دفترت څخه وروسته کله چی هرطرف ته دکفر اوګناهونو تیاری خپری سوی وی دده تعلیم اوتربیّت داسی رڼا وکړه چی مثال یی په تیردورکی هیڅ ځای په نظرنه راځی، نوټولی معجزی یوه طرف ته او یوازی دایوه معجزه بل طرف ته انسان په ده ﷺ باندی په ایمان راوړلو مجبوره کوی.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَٰقَوْمِ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ

اوکله چی وویل موسیٰ خپل قوم ته ای زماقومه! یاد کړی احسان دالله

عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنۢبِيَآءَ وَجَعَلَكُم مُّلُوكًا وَءَاتَىٰكُم

په خپل ځان کله چی پیدا یی کړل په تاسی کی نبیان او کړل یی په تاسی کی بادشاهان او دریی کړل

مَّا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٠﴾ يَٰقَوْمِ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْأَرْضَ

تاسی ته هغه چی نه یی وو ورکړی هیچاته په جهان کی ، ای زما قومه داخل سی مځکی

ٱلْمُقَدَّسَةَ ٱلَّتِى كَتَبَ ٱللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا۟ عَلَىٰٓ أَدْبَارِكُمْ

پاکی ته کومه چی مقرر کړی ده الله تاسي دپاره اومه واپس کیږي په په شاګانو خپلو باندی

فَتَنقَلِبُوا۟ خَٰسِرِينَ ﴿٢١﴾ قَالُوا۟ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ

وبه لویږي په نقصان کی ، وویل دوی ای موسیٰ! هلته یو قوم دی زبردست

وَإِنَّا لَن نَّدْخُلَهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا۟ مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا۟ مِنْهَا

او مونږ به هیځکله هلته ولاړ نه سو ترڅو چی دوی ورڅخه ونه وزی ، نو که دوی ورڅخه ووتل

فَإِنَّا دَٰخِلُونَ ﴿٢٢﴾ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ ٱلَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ ٱللَّهُ

نو مونږ به ورته داخل سوخامخا ، وویل دوو خلقو دالله څخه بیریدونکو چی دخدای انعام وو

عَلَيْهِمَا ادْخُلُوْا عَلَيْهِمُ الْبَابَ ۚ فَإِذَا دَخَلْتُمُوْهُ فَإِنَّكُمْ

په دی دوارو ، دا خل سی په دوی حمله کوونکی دروازی ته ، بیاکله چی تاسی دی ته ننوزی نو تاسی

غٰلِبُوْنَ ۚ وَعَلَى اللّٰهِ فَتَوَكَّلُوْٓا اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿٢٣﴾ قَالُوْا

به غالب سی، او په الله ﷻ توکل کوی که تاسی یقین کوونکی یاست، وویل دوی

يٰمُوْسٰٓى اِنَّا لَنْ نَّدْخُلَهَآ اَبَدًا مَّا دَامُوْا فِيْهَا فَاذْهَبْ اَنْتَ

ای موسٰی مونږ هیڅکله نه داخلیږو تول عمر ترخو چی دوی په کی وی نو ته ولاړ سه

وَرَبُّكَ فَقَاتِلَآ اِنَّا هٰهُنَا قٰعِدُوْنَ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ اِنِّىْ لَآ اَمْلِكُ

اوستارب اوتاسی دواړه جنګ وکړی مونږ به دلته ناست یُو ، وویل موسٰی ای ربه ،زما زما په

اِلَّا نَفْسِىْ وَاَخِىْ فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفٰسِقِيْنَ ﴿٢٥﴾

اختیارکی نه دی مګر خپل ځان اوزما ورور نو ته جلاوالی راولی په مینځ زمونږ او ددی نافرمان قوم کی ،

قَالَ فَاِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَعِيْنَ سَنَةً ۚ يَتِيْهُوْنَ فِى

وفرمایل (الله) بیشکه هغه مځکه حرامه سوه په دوی باندی څلویښت کاله سروهلی به ګرځی

الْاَرْضِ ۚ فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفٰسِقِيْنَ ﴿٢٦﴾

په ملك کی نو ته افسوس مه کوه په نافرمان قوم باندی

لنډتفسیر: اوهغه وخت هم دیادولو قابل دی کله چی موسٰی (ﷺ) قوم ته (جهادته دترغیب ورکولو په شروع کی دا) وفرمایل چی ای زماقومه ! تاسی دالله ﷻ هغه انعام کوم چی په تاسی باندی سوی دی یادکړئ کله چی الله ﷻ په تاسی کی ډیر پیغمبران جوړکړل (لکه حضرت یعقوب ﷺ اوحضرت یوسف ﷺ اوپه خپله حضرت موسٰی ﷺ اوحضرت هارون ﷺ اوداسی نور، اوپه یوه قوم کی دپیغمبرانو راتلل د دوی دنیوی اودینی شرافت دی، دا خویی معنوی نعمت درکی) او (ظاهری نعمت یی دادرکی چی) تاسی یی باچهان جوړ کړاست (لکه چی دفرعون پرملك باندی اوس تاسی قبضه کړیده) اوتاسی لره یی (ځینی) هغه شیان درکړی دی چی ددنیاپه خلګوکی یی هیچالره نه دی ورکړی (لکه په دریاب کی لار درکول دښمن په عجیبه طریقه سره غرقول چی ترډی وروسته په یوه پلا دانتهایی ذلت اوزحمت څخه

انتهایی راحت اوبلندی ته ورسید است یعنی په دی کی یی تاسی ته خاص شان درکی، بیاتردی ابتدایی خبرو وروسته اصلی مقصد دوی ته فرمایی چی) ای زما قومه! (ددی نعمتونو او احسانونو مقتضی دا ده چی تاسی ته کوم چی ددی جهاد په اړوند دالله ﷻ حکم سوی دی، دی ته تیارسئ او) په دی مبارك ملك (یعنی دشام په پایتخت) کی (کوم ځای چی ددی عمالقه ووحکومت دی دجهاد په اراده سره) داخل سی چی الله ﷻ ستاسی په حصه کی لیکلی دی (په دی وجه به په قصد کولو سره تاسی داملك فتح کړئ او وروسته (دوطن طرف ته) واپس مه ځی چی بیابه بالکل په تاوان کی ولویږی (په دُنیاکی هم چی دحکومت دلویولو څخه به محرومه سئ اوپه آخرت کی هم چی دفرض جهادپه پریښوولو سره به ګناهګار سی) وی ویل ای موسیٰ ﷺ هلته خولوی لوی زورور خلک دی او مونږ خوبه هلته هیڅکله قدم کښېږدو ترڅوچی دوی (په یوډول) دهغه ځای څخه ونه وزی، البته که دوی ددغه ځای څخه کمی بلی خوانه ولاړسی نوبیابه مونږ بیشکه چی هلته تللو ته تیاریو (دحضرت موسیٰ (ع) دخبری دتایید دپاره) هغودوو خلکو (هم) کوم چی (دالله ﷻ څخه) دبیریدونکو څخه وه (یعنی متقیان وه او) پرچا چی الله ﷻ فضل کړی وو (چی پرخپل عهد باندی ثابت قدم وه دی بی همتوته دپوهولو په ډول سره) وویل چی تاسی پردوی باندی (حمله وکړئ ددغه ښار) تردروازی پوری خوورسی نوځه وخت چی تاسی په دروازه باندی قدم کښیږدی، دغه وخت به غالب سئ (مطلب دا دی چی ژربه فتح سی برابره خبره ده که دبیری څخه وتښتی اوکه یوڅه مقابله هم وسی) اوپه الله ﷻ باندی باورکوی که تاسی ایمان لری (یعنی ددوی قوت اوغټوالی ته مه ګوری، لیکن پردی خلکو دپوه کولو هیڅ تاثیر ونه سو بلکه ددی دواړو مشرانو خبره یی ګرسره خبره ونه ګڼله اوحضرت موسیٰ ﷺ ته یی په ډیربی پرواهی اوبی شرمی سره) وویل چی ای موسیٰ مونږ خو (یوه خبره کړیده چی مونږ) هیڅکله به هم هلته قدم کښی نږدو ترڅوچی دغه خلک هلته موجودوی (اوکه خامخا جنګ ضروری وی) نوته اوستا الله باچا ولاړسی اودواړه جنګ وکی مونږ به ددی ځای څخه نه ښورو (موسیٰ ﷺ ډیر پریشانه اوتنګ سو) دعایی وغوښته چی ای زماپروردګاره! (زه څه وکم په دوی می هیڅ وس نه رسیږی) خوپه خپل ځان اوپه خپل ورور (پوره) اختیارلرم ته زمونږ دواړو (وړونو) اوددی نه منونکی قوم په مینځ کی (مناسبه) فیصله وکی (یعنی زمونږ دهریوسره دخپل حال مناسب کاروکی) ارشاد وسو (ښه ده) خو (مونږدافیصله کووچی) داملك به څلوېښت کاله ددوی لاس لره ورنه سی (اوکورته تلل به یی هم نصیب نه سی لاړ به نه کی پیدا) دغه شان به (ترڅلویښتو کالوپوری) په مځکه کی سرګردانه ګرځی (حضرت موسیٰ ﷺ چی دا فیصله واوریده چی ددی خودده ګمان نه وو، خیال یی دا وو چی څه معمولی تنبیه به ورته وسی نوخفه غوندی سو، ارشاد ورته وسو چی ای موسیٰ! کله چی ددی سرکښانو دپاره مونږ داخبره تجویزکړه، نودامناسب ده) پس ته ددی بی اوریدو قوم (پرحالت) باندی (ذره) غم مه کوه.

معلومات او مسئلې: ددی ذکرسوی آیت څخه په مخکی آیت کی دهغه عهد اخستلو ذکر وو کوم چی دالله ﷻ او دهغه دپیغمبرانو دحکم منلوپه باره کی دبنی اسرائیلو څخه اخیستل سوی وو اوددی سره ددوی دعامی وعدی (عهد) ماتولو اودمیثاق (عهد) څخه دخلاف کولو او په دی باندی دسزاګانو بیان وو، په

دی ذکرسوی آیت کی ددوی دوعدی ماتولو دیوی خاص واقعی ذکر دی.
هغه دا دی چی کله فرعون اودده لښکرپه دریاب کی غرق سو اوحضرت موسیٰ ﷺ او دده قوم بنی اسرائیلو دفرعون دغلامی څخه خلاصی پیدا کړه دمصر دحکومت مالکان سول نوالله ﷻ دخپل زیات انعام او د دوی دنیکنی وطن دشام حکومت هم د دوی په قبضه کی دواپس ورکولوdپاره دوی ته په ذریعه دحضرت موسیٰ ﷺ دا حکم ورکول سوچی دوی دی دجهادپه نیت سره مقدسی مځکی یعنی ملك دشام ته داخل سی اوددی سره ورته دا خوشخبری هم واورول سوه چی په دی جهادکی به فتح د دوی وی الله ﷻ دا مقدسه مځکه د دوی په حصه کی لیکلی ده ، دغه به خامخا دوی ته رسیږی لیکن بنی اسرائیل دخپل طبعیْ خصوصیت په وجه سره دالله ﷻ دانعاماتو دفرعون غرقیدل اودمصرحکومت فتح کیدل اونور په سترګو دلیدوسره بیاهم په وعده اومیثاق پوره ونه ختل اودشام دجهاد حکم چی ورته دالله ﷻ دطرف څخه وسو داحکم یی ونه منی اوضدیی وکی کښینستل، نوددی سزاورته دقدرت دطرف څخه داملاو سوه چی تر څلویښتو کالو پوری په یو محدوده علاقه کی قید اوبندپاته سول چی په ظاهره یی پرشاوخوا باندی نه یو قلعه وه اونه ددوی لاس اوپښی په څه قیدکی بندوی، بلکه په ډاګ میدان کی وه، اوخپل وطن مصرته به دواپس تلودپاره به یی روزانه دسهارڅخه ترماښامه پوری سفرکوی لیکن چی ماښام به سوبیابه پرخپل هغه ځای وه دکم ځای څخه چی به دوی سهارروان سوی وه، په دغه دوران کی حضرت موسیٰ . اوحضرت هارون ﷺ وفات سول اوداخلګ هم دغه شان په دغه تیه بیابان کی حیران اوپریشانه ګرځیدل، ددی څخه وروسته الله ﷻ نور پیغمبران د دوی دهدایت دپاره راولیږل.
څلویښته کاله دغه شان دپوره کیدو څخه وروسته بیاددوی پاته نسل ددغه وخت دپیغمبرپه مشری کی دشام اوبیت المقدس دجهاد قصدوکی اودالله ﷻ هغه وعده پوره سوه چی دا مقدسه مځکه ستاسی په حصه کی لیکل سویده اودا اجمال دی ددغه واقعی کومه چی په دی ذکر سوو آیتونو کی بیان سوي ده ، اوس ددی تفصیل په قرآنی آیتونوکی واوری.
حضرت موسیٰ ﷺ ته چی کله داهدایت ورسیدی چی خپل قوم ته دبیت المقدس اودشام دملك دفتح کولودپاره دجهادحکم وکه نوده ورته دپیغمبری دحکمت اووعظ پربنادحکم اوورلوڅخه مخکی دالله ﷻ هغه انعامونه وریادکړه کوم چی په بنی اسرائیلوباندی تر اوسه پوری سوی وه ارشاد فرمایی.

اُذْکُرُوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَیْکُمْ اِذْ جَعَلَ فِیْکُمْ اَنْبِیَآءَ وَجَعَلَکُمْ مُّلُوْکًا وَّاٰتٰکُمْ مَّا لَمْ یُؤْتِ اَحَدًا مِّنَ الْعٰلَمِیْنَ .
(یعنی دالله ﷻ فضل اوانعام یادکی کوم چی په تاسی سوي دی چی ستاسی په قوم کی یی ډیرپیغمبران راولیږل اوتاسی یی باچهان جوړ کړاست اوتاسی لره یی هغه نعمتونه درکړل چی په دنیاکی یی هیچالره نه دی ورکړی)
په دی کی د درو نعمتونوبیان دی چی اولنی په کښی یوروحانی اومعنوی نعمت دی چی ددوی په قوم کی یی پرلپسی ډیرپیغمبران راولیږل چی تردی زیات اخروی اومعنوی عزت بل هیڅ شی نه سی کیدی ، په تفسیر مظهری کی نقل سوی دی چی په یوقوم اویو امت کی دومره پیغمبران نه دی راغلی، لکه څومره

ډیرچې په بنی اسرائیلوکې راغلې دي .
دحدیثوامام ابن ابی حاتم په روایت داعمش نقل کوي چې دبنی اسرائیلودقوم په آخري دورکې کم چې دحضرت موسٰی ﷺ څخه واخله ترحضرت عیسٰی ﷺ پورې دي، یوازې په دې دورکې یو زر انبیاء په بنی اسرائیلوکې لیږل سوي دي ، دوهم نعمت دکوم ذکر چې په دې آیت کې دی هغه دنیوي اوظاهري نعمت دی چې دوی یې باچهان یعنې دحکومتونو خاوندان جوړکړل، په دې کې دې طرف ته اشاره ده چې دابنی اسرائیل چې دمودې څخه دفرعون اودفرعون دقوم غلامان جوړسوي وه اوشپه ورځ به یې ظلمونه برکول، نن الله ﷻ ددوی دښمن نیست اونابودکی، دوی یې دهغه دحکومت اوملك مالکان کړل، دلته داخبره دفکرکولو قابله ده چې دانبیاوو په معامله کې خوارشاد وسوچې ، جَعَلَ فِيكُمْ اَنْبِيَآءَ یعنې ستاسې په قوم کې یې ډیر خلګ انبیآء جوړکړل چې ددې مطلب دادی چې ټول قوم انبیآء نه وو اوداحقیقت هم دی چې انبیآء یوڅو کسان وي اونور ټول قوم ددوی اُمّت او تابعداران وي اوکم ځای چې ددنیا دملك اوحکومت ذکر راغلی دی ، نوهلته یې فرمایلي دي ، وَجَعَلَكُمْ مُّلُوكًا یعنې جوړکړاست مونږ تاسې باچهان، چې ددې ظاهري مطلب دا دی چې تاسې ټول مونږ باچهان جوړ کړاست لفظ دملوك دملك جمع ده چې په عام عرف کې ددې معنٰی دباچا ده اودابشکاره خبره ده چې لکه څنګه چې ټول قوم نبي اوپیغمبر نسې کیدې، دغه ډول په یوه ملك کې ټول قوم باچهان هم نه سي کیدې ، بلکه دقوم یوڅو کسان یا یو کس باچا وي نور ټول قوم یې تابعداروي، لیکن دقرآن الفاظو دې ټولوته باچا وویل .
ددې یوه وجه خو هغه ده چې په بیان القرآن کې دځینو مشرانو څخه نقل ده، چې په عام عرف کې چې باچا دکم قوم وي، دهغه دحکومت اوبادشاهي نسبت دغه ټول قوم ته کول کیږي، لکه داسلام په درمیانې زمانوکې به یې حکومت ته دبنی اُمّیه اودبنی عبّاس حکومت وایه، دغه ډول په هندوستان کې دغزنوي اوغوري حکومتونه بیا دمغلو حکومت بیا دانګریزانو حکومت چې دټول قوم افرادوته یې نسبت کول کیږي ، نو په دې وجه دکوم قوم چې یو باچاوي ، هغه ته دټول قوم حکمران اوباچا ویل کیږي .
ددې محاورې مطابق ټول قوم ته دبنی اسرآئیلو قرآنکریم باچهان وویل، په دې کې اشاره دې طرف ته هم کیدې سي چې اسلامي حکومت په حقیقت کې عوامي حکومت وي، عوامو ته دخپل امیر اوامام منتخب کولو حق وي اوعوام دې په خپل اجتماعي رایې سره معزول کولې هم سي په دې وجه په ظاهرکې که څه هم چې حکمران یو کس وي لیکن په حقیقت کې دغه حکومت خاص دعوامو حکومت وي .
بله وجه دا ده کومه چې په ابن کثیر اوتفسیر مظهري کې دځینو مشرانو څخه نقل سوې ده چې لفظ دمَلِكُ دباچاترمفهوم (معنٰی) زیات عام دی ، داسې سړي ته ملك ویل کیږي چې آسوده حال وي ، دمکان، جایداد، نوکر اوچاکرمالك وي، ددې معنٰی په اعتبارسره دغه وخت دبنی اسرآئیلو هریونفر دملك مصداق وو، په دې وجه یې دې ټولوته مُلُوك وویل .
دریم نعمت دکوم ذکر چې په دې آیت کې دی، دغه دمعنوي اوظاهري دواړو قسمونو نعمتونو مجموعه ده چې فرمایي ، وَاٰتٰكُمْ مَّالَمْ يُؤْتِ اَحَدًا مِّنَ الْعٰلَمِيْنَ یعنې تاسې ته هغه نعمتونه درکړل سوه چې په دنیاکې

هیڅاته نه دی ورکړل سو، په دی نعمتونوکی معنوی شرافت اونبوت اورسالت هم داخل دی اوظاهری حکومت باچهی اومال اودولت هم، البته دلته داسوال کیدی سی چی دقرآن په نص سره اُمّتِ محمّدی په ټولو امتونوکی بهتره دی، دقرآن ارشاد دی كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ او وَكَذٰلِكَ جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَّسَطًا په دی باندی شاهددی اودحضور ﷺ په احادیثوکی بی شمیره روایتونه ددی تاکید کوی، جواب دادی چی په دی آیت کی ددنیا دهغو خلکو ذکر دی کوم چی دبنی اسرآئیلو څخه دحضرت موسٰی ﷺ په زمانه کی موجود وه چی دغه وخت په ټوله دنیاکی هیچاته دا نعمتونه نه وه ورکړل سوی کوم چی بنی اسرآئیلوته ورکړل سوی وه، په راتلونکی زمانه کی که یو اُمّت ته تردوی هم زیات نعمتونه ورکړل سی نو دا ددی نفی نه کوی.

په دی اولنی آیت کی چی یی دحضرت موسٰی ﷺ کوم قول نقل کړی دی دا سریزه وه ددی حکم دبیانولو کوم چی په راتلونکی آیت کی داسی راغلی دی، يٰقَوْمِ ادْخُلُوا الْاَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِيْ كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ يعنی ای زماقومه! تاسی هغه پاکی مځکی ته داخل سی کومه چی الله ﷻ ستاسی په چصه کی لیکلی ده.

دارضِ مقدّسه څخه کومه مځکه مراد ده؟ دارضِ مقدّسه (پاکی مځکی) څخه کومه مځکه مراد ده؟ په دی کی دتفسیر لیکونکو ویناګانی په ښکاره دیوبل څخه مخالفی دی، ځینی فرمایی چی بیت المقدس ورڅخه مراددی، ځینی دقدس ښار اوایلیآء ته ارضِ مقدسه وایی ځینی یی داریحا ښارته وایی چی دأردن دنهر اوبیت المقدس په مینځ کی ددنیا تر ټولو پخوانی ښاردی اوتراوسه پوری موجوددی اود حضرت موسٰی ﷺ په زمانه کی ددی عجیبه اونا اشنا دلویی، فراخی اوترقی حالات نقل کیږی.

په ځینو روایاتوکی دی چی ددی ښار یوزر حصّی (واړدونه) وه، په هره حصه کی یو یوزر باغونه وه اوپه ځینو روایتونوکی دی چی دارضِ مقدسه څخه مراد: دمشق، فلسطین او دځینوپه نزد أُردن دی، اوحضرت قتادة ﷺ فرمایی چی دشام ملك ټول ارضِ مقدس دی، کعبِ احبار ﷺ فرمایی چی مادالله ﷻ په کتاب (غالبًا تورات) کی لیدلی دی چی دشام په ټول ملك کی دالله ﷻ یوخاص خزانه ده اوپه دی کی دالله ﷻ خاص مقبول بندګان دی، دی مځکی ته مقدسه په دی وجه ویل کیږی چی دا دانبیاوو ﷺ وطن او داوسیدو ځای پاته سوی دی، په ځینو روایتونوکی دی چی یوه ورځ حضرت ابراهیم ﷺ دلبنان غره ته وختی، الله ﷻ ارشاد وفرمایی چی ای ابراهیمه! ددی ځای څخه خپل نظرواچوه ترڅومره حده پوری چی ستا نظر ورسیږی ماهغه ارضِ مقدسه جوړه کړه دا ټول روایتونه دتفسیر ابن کثیر اوتفسیر مظهری څخه نقل سوی دی اوصفًا خبره دا ده چی په دی قولونو کی هیڅ تعارض (اختلاف) نسته، دآخری روایتونو مطابق دشام ټول ملك ارضِ مقدس دی، په بیان کی ځینی حضراتو دشام دملك یوه حصه بیان کړی ده اوځینو ټول ملك.

قَالُوْا يٰمُوْسٰى: تردی په مخکی آیت کی الله ﷻ بنی اسرآئیلو ته په ذریعه دحضرتِ موسٰی ﷺ دعمالقه وو دقوم سره دجهاد کولو اودشام دملك دفتح کولو حکم ورکړی وو، اوددی سره یی داخوشخبری هم ورکړی وه چی دشام مځکه الله ﷻ د دوی دپاره لیکلی ده، په دی وجه ددی فتح کول یقینی دی.

په دی ذکر سوی آیت کی ددی بیان دی چی ددی خبری سره سره بیاهم بنی اسرآئیلو دخپلی معلومی

سرکښی اوکوږ طبعی په وجه سره داحکم هم ونه منی، بلکه حضرت موسیٰ ﷺ ته یې وویل چې ای موسیٰ! په دې ملك باندې خو ډېرو زو رورو اوقومي خلکو قبضه ده ، مونږ به ترهغه وخته پورې دغه ملك ته داخل نه سو ترڅوپورې چې دغه خلګ هلته قبضه کوونکي وي ، البته که دوی یوی خواته ورڅخه ولاړل نو بیشکه چې بیابه مونږ هلته ولاړ سو .

ددې واقعه کومه چې دتفسیر داامامانو حضرت عبدالله بن عباس ﷺ عکرمه اوعلي بن ابي طلحه اونورو څخه نقل ده ، دا ده چې دغه وخت په شام او بیت المقدس باندې دعمالقه دقوم قبضه وه چې دعادیانو دقوم یوښاخ ، ډېر غټ ، جُوسه ناك او دهیبت ناك قد او قامت خلګ وه، دکومو سره چې دجهاد کولو او دبیت المقدس فتح کولو حکم حضرت موسیٰ ﷺ او دده قوم ته سوی وو .

حضرت موسیٰ ﷺ دالله ﷻ دحکم پوره کولو دپاره خپل قوم بني اسرآئیل دځان سره کړل اودشام طرفته روان سول، لارې پربیت المقدس وه کله چې داُردن ترنهر پورې وتل نو ددنیا ترټولو پخواني ښار اریحاته ورسیدل اوهلته تم سول اودبني اسرآئیلو دانتظام دپاره د دوولسو سردارانو دانتخاب کولو بیان دقرآن کریم په تیرو آیتونوکي بیان سوی دی ، دغه سرداران یې مخکي ولیږل چې ددې خلګو حالات اودجنګ دځای اندازه معلومه کړي اوبیرته راسي، ددغه خلګو حالات کوم چې پربیت المقدس باندې قابض دي اودکوموسره چې دجهاد کولوحکم سوی دی، داحضرات چې بیت المقدس ته ورسیدل نو ترښار دباندې ورته دعمالقه قوم یوسړي په مخه ورغی چې هغه دوی ټول ګرفتار کړل او خپل باچاته یې پیش کړل چې دا خلګ زمونږ سره دجنګ کولو دپاره راغلي دي، په شاهي دربارکي مشوره وسوه چې داټول دي قتل کړل سي یادې ورلره بله کومه سزا ورکړل سي، خوآخرپردې رایه اتفاق وسوچې دوی دې آزادکړه سي چې خپل قوم ته ولاړسي اود عمالقه دقوم دسترګو لیدلي قوت اوشوکت هغوی ته بیان کړي چې هغوی هیڅکله هم بیادې طرف ته دمخ کولوخیال په زړه کي رانه وړي، پردې موقع باندې دتفسیر په اکثروکتابونوکي دپلنواوږدواسرآئیلي روایتونوقصي لیکل سوي دي چې په دوی کي ددې پیښیدونکي سړي نوم عوج بن عنق ښوول سوی دی او دده یې ډېر بې اندازې قداوقامت اوقوت اوطاقت په دومره مبالغه سره بیان کړي دي چې یو هوښیار سړی ته ددې نقل کول هم ډېرګران دي ، دتفسیر امام ابن کثیر فرمایي چې دعوج بن عنق کومي قصي چې په اسرآئیلي روایتونوکي ذکر دي ، نه عقل دغه قبلولی سي اونه په شریعت کي ددې کوم جوازسته ، بلکه دا ټول درواغ اودځانه جوړي سوي دي ، خبره فقط دومره ده چې دعمالقه قوم خلګ دعادیانو اولاد دي دکوموچې دهیبتناك قداوقامت ذکر په خپله قرآن کریم فرمایلی دی ، ددې قوم قداوقامت قوت اوطاقت مثالي وو، ددې قوم یوسړي دبني اسرآئیلو د دوولسو کسانو په ګرفتارولو قادر سوی وو .

په هرحال دبني اسرآئیلو دوولس سرداران دعمالقه قوم دقید څخه آزادسول خپل قوم ته داریحا وځای ته راغلل اوحضرت موسیٰ ﷺ ته یې ددې عجیبه اونا اشناقوم ترقیاس دباندې دقوت اوشوکت ذکر وکی ، دحضرت موسیٰ ﷺ په زړه باندې خو ددې خبرو یوه ذره هم تاثیرو نه سو څکه چې الله ﷻ دوحی په

ذريعه سره دفتح اوكاميابى زيرى وركړى وو، په قول داكبر.

يعنى داسى څوك دى چى مابه بى زړه كړى مانه دالله ﷻ وعده چى تاسى به غالب ياست ياده ده.

حضرت موسىٰ ﷺ خو د دوى دقوت او شوكت حال واوريدى په خپل ځاى لكه غرثابت قدم ولاړ دجهاد په فكركى وو، ليكن دا بيره ورسره پيدا سوه چى كه بنى اسرآئيلوته ددى مقابل دښمن دبى پناه طاقت علم وسى نو د دوى پښى به وښوييږى، په دى وجه يى دى دوولسو سردارانو ته دا هدايت وفرمايى چى دعمالقه قوم دا حالت بنى اسرآئيلو ته هيڅكله هم ښكاره نه كړى، بلكه دا خبره په رازكى وساتى، مگر داسى وسوه چى په دوى كى هريوه خپلو خپلو دوستانوته په پټه باندى ددى ذكروكى، يوازى دوو كسانوچى ديوه نوم يوشع بن نون اودبل دا كالب بن يوقنا وو، دوى دحضرتِ موسىٰ ﷺ په هدايت باندى عمل وكى او دا راز يى هيچاته ونه وايه، او ښكاره خبره ده چى په دوولسوكى لسو ١٠ كسانو راز ښكاره كى نوددى خپريدل قدرتى خبره وه په بنى اسرآئيلوكى چى كله داخبر خپورسو نو په ژړاسوه اووى ويل چى تردى بهتره خوداوه چى مونږهم دفرعونيانوپه شان په درياب كى ډوب سوى واى دهغه ځاى څخه يى خلاص كړو اوس دلته مونږ وژنى، په دى حالاتو كى بنى اسرآئيلو دا الفاظ وويل، يَا مُوْسٰى اِنَّ فِيْهَا قَوْمًا جَبَّارِيْنَ وَاِنَّا لَنْ نَّدْخُلَهَا حَتّٰى يَخْرُجُوْا مِنْهَا يعنى اى موسىٰ! په دى ښاركى ډير زورور قوم آباددى چى مقابله يى مونږ نه سو كولى په دى وجه ترڅوپورى چى دغه خلگ پكښى موجودوى مونږبه ددغه ځاى دتلونوم هم وانخلو، په راتلونكى آيت كى دى چى دوه سړيان كوم چى بيريدونكى وه اوپه چاچى دالله ﷻ انعام سوى وو، هغوى چى دبنى اسرآئيلو داخبرى واوريدى نوپه ډول دنصيحت يى وويل دوى ته، چى تاسى مخكى ولى دبيرى څخه مره كيږى، لږقدم پورته كړى، دبيت المقدس دښار تر دروازى پورى خو ورسى زمونږ يقين دى چى ستاسى دغومره عمل به ستاسى دكاميابى اوفتحى سبب جوړسى اودبيت المقدس دروازى ته دداخليدو سره به تاسى غالب سئ، اودښمن به شكست وخورى اووبه تښتى، دادوه سړيان دكوموچى په آيت كى ذكردى، داكثرو مفسرينوپه نزد ددغو دوولسو څخه دوه سرداران دى كومو چى دحضرتِ موسىٰ ﷺ په هدايت باندى عمل وكى دعمالقه وو پوره حال يى بنى اسرآئيلو ته نه وو ښوولى، يعنى يو شع بن نون اوكالب بن يوقنا.

قرآن كريم په دى ځاى كى ددى دوو بزرگانو دوه صفتونه په خاص ډول سره ذكركړى دى يو، اَلَّذِيْنَ يَخَافُوْنَ يعنى داخلگ كوم چى بيريږى، په دى كى يى دا ذكر نه كړل چى دچاڅخه بيريږى، اشاره ددى خبرى طرف ته ده چى دبيرى لائق په ټول عالم كى يوازى يوذات دى يعنى الله ﷻ څكه چى ټول كآئنات دهغه په قبضه اوقدرت كى دى، دهغه درضا اواجازت څخه بغيرڅوك نه چاته لږه نفعه رسولى سى نه لږڅه نقصان، اوكله چى دبيرى لائق خاص يو ذات دى او هغه معلوم دى نو بيا دهغه دتعين ضرورت پاته نه سو.

دوهم صفت ددى بزرگانو قرآن كريم دا بيان كړى دى چى، اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمَا يعنى الله ﷻ په دى دواړو انعام فرمايلى دى، په دى كى ددى خبرى طرف ته اشاره ده چى په كوم سړى كى چى كوم ښه والى اونيكى ده دا دالله ﷻ انعام اوبخشش دى كه نه وى نو په دى دوولسو سردارانو كى ظاهرى قوّت دلاسو اوپښو،

سترګو اوغوږونو، ظاهري اوباطني قوتونه او عقل اوفکر اوبیادحضرت موسیٰ ﷺ صحبت اوملګرتیا دا ټول شیان ټولوته یوډول حاصل وه، او ددی سره سره ټول ونښوییدل او دا دوه په خپل ځای ثابت قدمه پاته سول ، نو معلومه سوه چی اصلی هدایت دانسان دظاهری اوباطنی قوتونو او دده دکوشش اوعمل تابع نه دی ، بلکه دالله ﷻ انعام دی ، البته ددی انعام دپاره کوشش او عمل شرط ضرور سته .

ددی څخه معلومه سوه چی کوم سړی ته الله ﷻ عقل ، فکر، پوهه اوهوښیاری ورکړی، دی دی په دی خپلو طاقتونو نازنه کوی ، بلکه دالله ﷻ څخه دی هدایت غواړی .

عارف رومی رحمه الله څه ښه فرمایلی دی .

فهم وخاطر تیز کردن نیست راه جز شکسته می نگیرد فضلِ شاه

په عقل اوپوهه باندی لارپیدا کول نسته ، لار پیدا کول دالله ﷻ په فضل سره حاصلیږی .

خلاصه دخبری داده چی دی دواړو بزرګانوپه خپله ورورولی دانصیحت وکی چی دعمالقه وو دښکاره قوت اوشوکت څخه مه بیریږئ پرالله ﷻ توکّل وکړی، دبیت المقدس تردروازی پوری ولاړسی نوفتح اوغلبه به ستاسی وی، ددی بزرګانو دافیصله چی تردروازی پوری تررسیدو وروسته به دوی ته خامخا غلبه حاصله سی اودښمن به وتښتی، کیدی سی چی دعمالقه قوم دمعاینی کولو پربنآء باندی وی چی دا خلګ که ډیرغټ کټ دی خوداغسی دپُنبه وو غوندی دی چی په حملی خبرسی نوتښتی به اوداهم ممکنه ده چی کوم دالله ﷻ دطرفه څخه دفتح زیری دوی دحضرتِ موسیٰ ﷺ څخه اوریدلی وو، په دی باندی دکامل یقین په وجه یی دا فرمایلی وی .

لیکن بنی اسرآئیلو چی کله دخپل پیغمبر حضرت موسیٰ ﷺ خبره وانه وریده نوددی دوو بزرګانوبه یی څه اوریدلی وی، بیایی هم دغه جواب په زیاته بی عقلی سره ورکی چی،فَاذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَآ اِنَّا هٰهُنَا قَاعِدُوْنَ یعنی ته اوستارب ولاړسی د دوی سره جنګ وکړی مونږ به دلته ناست یو، دبنی اسرآئیلو داخبره که دمسخرو په ډول وی نوښکاره کفروو او تردی وروسته دحضرت موسیٰ ﷺ ددوی سره پاته کیدل او د دوی دپاره دتیه په میدان کی دعاګانی کول چی ذکر یی په راتلونکی آیت کی راځی ، ددی امکان نه وو.

په دی وجه دتفسیر امامانو دکلمی مطلب دا مقررکړی دی ، چی ته ولاړسه او د دوی سره جنګ کوه ، ستارب به ستاکومک کوی، مونږخو دکومک کولو څخه عاجزه یو، ددی معنی په اعتبارسره داکلمه دکفر دحد څخه ووته، که څه هم چی داجواب ډیر دبی عقلی اودزړه دآزارولودی، داوجه ده چی دبنی اسرآئیلو داکلمه ضرب المثل جوړه سوه .

دبدرپه غزاکی دخالی لاسو او وُږو مسلمانانوپه مقابله دیوزر ١٠٠٠ باوسله ځوانانو لښکرراغی اومقابل سونو نبی کریم ﷺ چی داحالت ولیدی خپل رب ته یی دعاګانی شروع کړی، نوحضرت مقدادبن اسود رضی الله عنه صحابی ورته راوراندی سواوعرض یی وکی یا رسول الله په خدای ﷻ قسم دی مونږ به هیڅکله هغه خبره ونه کړوکومه چی دحضرتِ موسیٰ ﷺ قوم حضرت موسیٰ ﷺ ته کړی وه چی ، فَاذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَآ اِنَّا هٰهُنَا قَاعِدُوْنَ : بلکه مونږ به ستا د

دمقابلې تیاری کوه ، نبی کریم ﷺ چې داواوریدل نوډیر خوشحاله سواوپه صحابه کرامو﷢ کې هم دجهاد یو نوی جوش راپورته سو ، حضرت عبد الله بن مسعود﷛ به همیشه فرمایل چې دحضرت مقدادبن اسود ﷛ دی کارنامی ته زه ډیر شوقمند کیږم چې کاشکې؛ داسعادت ماته هم حاصل وای .

دخبرې خلاصه دا ده چې دحضرت موسیٰ ﷺ قوم په داسې نازکه موقع بلندی حضرت موسیٰ ﷺ ته داسې بد جواب ورکې چې خپل ټول عهد اومیثاق یې مات کې .

(دقوم انتهایي بې وفایي او دحضرت موسیٰ ﷺ انتهایي صبر او ثابت قدمي)

قَالَ رَبِّ إِنِّيْ لَآ أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِيْ دبنی اسرآئیل قوم ته تیر حالات اوواقعات او د دوی سره دالله ﷻ او دحضرت موسیٰ ﷺ دمعاملو معاینه کوونکې اونظر کوونکې که په سرسری ډول سره هم داخانته راوړاندی کړی چې دبنی اسرآئیلو قوم دصدیو راهیسې په غلامی دفرعون کې په قسم قسم ذلتونو اوعذابونو کې اخته وو ، دحضرت موسیٰ ﷺ دتعلیم او برکت په وجه دوی خدای ﷻ دکوم ځای څخه کوم ځای ته ورسول .

د دوی دسترګو په وړاندی دالله ﷻ دکامل قدرت څنګه څنګه نښانې ښکاره سوی ، فرعون اودفرعون قوم په خپل دربار کې دحضرت موسیٰ ﷺ او دحضرت هارون ﷺ دلاسه شکست وخوړی ، په کومو ساحرانو چې د دوی باور وو ، هغو اوس په حضرت موسیٰ ﷺ باندې ایمان راوړی او دحضرت موسیٰ ﷺ سره سول ، بیاددغه فرعون څخه چې دخدایی دعوه یې کړی وه اوپه شاهی محلونوکې داوسیدونکو فرعونی قوم څخه دخدای عزّ وجلّ قدرت کامله څنګه ټول محلونه او مکانات اودوی ساز اوسامان په یوه وخت کې خالی کړه اوڅنګه یې دبنی اسرآئیلو دسترګوپه وړاندی په دریاب کې غرق کړه اوڅنګه یې په معجزانه ډول سره بنی اسرآئیل پردریاب پوری ایستل اوڅه رنګه یې هغه دولت چې فرعون به أَلَيْسَ لِيْ مُلْكُ مِصْرَ وَهَٰذِهِ الْأَنْهٰرُ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِيْ ویل فخربه یې ورپوری کوی، الله ﷻ دغه ټول ملک اوساز اوسامان بغیر دکم جنګ اوجګړی څخه بنی اسرآئیلوته ورکړل .

په دې ټولو واقعاتوکې دالله ﷻ دلوی قدرت علامې ددې قوم په مخکې راغلې ، حضرت موسیٰ ﷺ ددې قوم اول دغفلت اوجهالت څخه بیادفرعون دغلامی څخه په خلاصولوکې څومره تکلیفونه اومصیبتونه تیر کړل ، ددې ټولو شیانو وروسته کله چې دې قوم ته دخدای ﷻ دکومك اوانعامونو دوعدو سره دشام په ملك کې دجهاد کولوحکم ورکړل سو نو دې خلګو دخپلې دې نااهلې اظهار وکې او وی ویل ، اِذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هٰهُنَا قٰعِدُوْنَ .

ددنیا ترټولو لوی مصلح دې په زړه لاس کښیږدی ، ودې ګوری چې ددې حالاتو اوتردې وروسته دقوم په دې حرکتونو باندې به پرده څه تاثیر کیږی، لیکن دلته دالله ﷻ اولوا العزم رسولان دی چې دیوه محکمه غره په شان په خپل کارکې ثابت قدمه بوخت دی، دقوم په دې پرلپسې وعده ماتولو او وعدی هیرولوسره ، دخپل رب په مخکې یوازې دومره عرض کوی ، إِنِّيْ لَآ أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِيْ وَأَخِيْ یعنی زمادخپل ځان اوخپل ورور څخه ماسوا پربل هیڅ اختیار نسته نودعمالقه ووسره څنګه دجنګ مهم کار سرته ورسوو ، دلته دا خبره هم دفکر کولوقابله ده چې دبنی اسرآئیلوپه قوم کې لږترلږه دوه سرداران یوشع بن

نون او کالب بن یوقنا کوموچی په پوره ډول سره دحضرت موسیٰ ﷺ دتابعداری ثبوت ورکړی وو او دقوم دپوهولو دپاره او د دوی سیده لارې ته دراوستو دپاره یې دحضرت موسیٰ ﷺ سره پرلپسې کوشش کړی وو، دغه وخت حضرت موسیٰ ﷺ د دوی هم ذکر ونه کی ، بلکه یوازی خپل او دحضرت هارون ﷺ ذکر یې وفرمایی ، ددی سبب هم دغه دبنی اسرآئیلو عهد ماتول او نافرمانی وه چی یوازی حضرت هارون ﷺ په وجه دپیغمبری معصوم وو او دده پرحق قآئم پاته کیدل یقینی وه او دغه باقی دواړه سرداران معصومان هم نه وه ، نوددی انتهایی غم او غصی په حالت کی یی یوازی دهغه ذکرو کی دچاچی پر حق باندی قآئم پاته کیدل یقینی وه، ددی خبری په ښکاره کولو سره چی زماد خپل ځان او خپل ورور څخه ماسوا پربل هیچا باندی اختیار نسته ، حضرت موسیٰ ﷺ دا دُعا وفرمایله ، فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ : یعنی زمونږ د دواړو او زمونږ دقوم په مینځ کی ته فیصله وکړی ، ددی دُعاحاصل دحضرت عبدالله ابن عباس ﷺ دتفسیر مطابق دا وه ، چی دا خلګ دکمی سزا لائق دی ، دوی ته دی دغه سزا ورکړل سی او مونږ دواړه چی دکوم صورت حال لائق یو، مونږ ته دی هغه راکړل سی .

الله ﷻ دادُعا داسی قبوله کړه چی ارشادوسو چی ، فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ یعنی دشام دملك مځکه په دوی باندی ترڅلویښتو کالو پوری حرامه کړل سوه اوس که دوی هلته تلل هم غواړی نو نه به سی تلی او بیاداهم نه ده چی شام ته به نه سی تلی ، بلکه که دوی خپل وطن مصر ته بیرته تلل غواړی نو هلته به هم نه سی تلی ، بلکه په دی میدان کی به دوی نظربند کړل سی .

دالله ﷻ دسزاګانو دپاره نه پولیس او دلاسوکړی شرط دی او نه بندیخانی او محکمه دیوالونه او د اوسپنی دروازی ، بلکه کله چی هغه دچا باندی کول وغواړی نو په پراخ میدان کی یی هم بندی کولی سی او سبب یی ښکاره دی چی ټول کآئنات دده مخلوق دی او دده په حکم کی دی کله چی دی کآئناتو ته دچا دبندی کولو حکم وکړی ، نو ټوله هوا او فضا او مځکه او مکان دده دپاره بندیخانه جوړیږی .

خاك و باد و آب و آتش بنده اند بامن وتو مرده با حق زنده اند

خاوری، باد، اوبه او اُور ټول دهغه دحکم تابعداره دی ، ماا وتاته مړه دی او دالله ﷻ په نزد ژوندی دی .

نو دغه لنډغوندی میدان چی دمصر او بیت المقدس په مینځ کی دی چی پلنوالی او اوږدوالی یی دحضرت مقاتل دتفسیر مطابق دیرش ۳۰ فرسخه اوږدوالی او نهه ۹ فرسخه پلنوالی دی، یوفرسخ که دری میله مقررکړه سی نو نوی ۹۰ میله اوږدوالی او اوه ویشت ۲۷ میله پلنوالی ورڅخه جوړیږی، او دځینو روایتونو مطابق یوازی دیرش ۳۰ ضرب اتلس ۱۸ میله پراخی ده ، الله ﷻ داټول قوم چی شمیریی دحضرت مقاتل دبیان موافق شپږ لکه نفوسه وو، په لنډغوندی پراخ میدان کی یی داسی بندیان کړل چی څلویښت کاله پرلپسی په دی منډو ترنډو کی وه چی څنګه به ددی میدان څخه ووزی او مصر ته به بیرته ولاړسی او یا چی مخ ته ولاړسی او بیت المقدس ته ورسیږی، مګرکیده به داسی چی ټوله ورځ به یی سفر وکی او چی ماښام به سو نو داسی به معلومیده چی دوی په دی ټوله ورځ سفر باندی یوازی هغه ځای ته ورسیدل دکم ځای څخه چی روان سوی وه .

دتفسيرعالمان فرمايي چې الله ﷻ چې كله يوه قوم ته سزا وركوي ، هغه د دوی دبدعمل په مناسبت سره وي ، نو دی نافرمانه قوم چې كله داكلمه ويلی وه چې اِنَّا هٰهُنَا قٰعِدُوْنَ يعني مونږ دلته كښينو ، نوالله ﷻ دوی په دی سزا كې هلته ترڅلويښتو كالو پوري بنديان كړل، دتاريخ روايتونه په دی كې مختلف دي چې په دی څلويښت كاله موده كې دبنی اسرآئيلو موجوده نسل كوموچې نافرماني وكړه ټول فنآء سول او د دوی راروان نسل باقي پاته سوكوم چې ددی څلويښتوكالوبندڅخه ترخلاصيدو وروسته په بيت المقدس كې داخل سول يادوی څخه هم څه خلګ باقي پاته وه، په هرحال قرآن كريم خو يوه دا وعده كړي وه چې ، كَتَبَ اللهُ عَلَيْكُمْ يعني دشام ملك يې دبنی اسرآئيلوپه حصّه كې ليكلی دی ، دغه وعده پوره كول ضروري وه چې دبنی اسرآئيلو قوم به پردی ملك قابض وي، ليكن دبنی اسرآئيلو موجوده خلګو نافرماني وكړه اودالله ﷻ ددی انعام څخه يې دده وكړه نو دوی ته داسزا ورسيده چې: مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَعِيْنَ سَنَةً يعني څلويښت كاله دوی دارضِ مقدسی دفتح كولو څخه محرومه كړل سول ، بياد دوی په نسل كې چې كوم خلګ پيداسول د دوی په لاسو دا ملك فتح سو او دالله ﷻ وعده پوره سوه ، په دی تيه بيان كې حضرت موسٰی اوحضرت هارون ﷺ هم دخپل قوم سره وه ، مګر دا بيابان د دوی دپاره قيد او سزا وه او ددی دوارو حضراتو دپاره دالله ﷻ دنعمتونو اظهار وو .

دغه وجه ده چې داڅلويښت كاله دوركوم چې په بنی اسرآئيلو دعتاب تيرسو په دی كم هم الله ﷻ دوی دحضرت موسٰی او حضرت هارون ﷺ په بركت سره په قسم قسم نعمتونوسره سرفرازه كړل، په ډاګ ميدان كې چې دغرمو څخه عاجزه سول نودحضرت موسٰی ﷺ په دُعا سره الله ﷻ په دوی دوريځی سايه وكړه كوم طرف ته چې به دوی تلل وريځ به ورسره روانه وه ، دتندی سختی به ورباندی راغله نوالله ﷻ حضرت موسٰی ﷺ ته يوه داسی ډبره وركړه چې هرځای به ددوی سره وه اوكله چې به داوبو ضرورت سونو حضرت موسٰی ﷺ به په خپله لكړه ووهله نودولس چينی به ورڅخه روانی سوی ، دلوږی تكليف ورته راغی ، نوآسمانی خوراك من اوسلوٰی ورباندی نازل سو، دشپی دتاريكی څخه په عذاب سوه نوالله ﷻ ورباندی دړنا يوه مُناره ودروله چې دهغی په رڼاكی به دوی تولو خپل خپل كارونه كوله .

مقصد دا دی چې په دی ميدان دتيهه كې يوازی دغه په عتاب سوی خلګ نه وه، بلكه دالله ﷻ دوه محبوب پيغمبران ﷺ او د دوی سره دوه مقبول بندګان يوشع بن نون اوكالب بن يوقناهم وه، ددوی په بركت سره ددی بند اوسزا په زمانه كې هم دا انعامات په دوی باندی كيدل اوالله ﷻ درحيمانو رحيم دی ، ممكنه ده چې دبنی اسرآئيلودی خلګو كله چې داحالات ليدلی وی اوتوبه ګارسوی وی اوددی په بدله كې ورته داانعامات رسيدلی وی، دصحيح رواياتوپه مطابق په دی څلويښت كاله دوركی اول حضرت هارون ﷺ وفات سو، اوتردی يوكال ياشپږ مياشتی وروسته حضرت موسٰی ﷺ وفات سو، تردی وروسته الله ﷻ حضرت يوشع بن نون نبی جوړكی اودبنی اسرآئيلوپه هدايت باندی يې ماموره كی، اودڅلويښت كاله بند ختميدو څخه وروسته دبنی اسرآئيلو باقي قوم دحضرت يوشع بن نون ﷺ په مشريكی دبيت المقدس دجهاد دپاره روان سو دالله ﷻ دوعدی مطابق دشام ملك د دوی په لاسو فتح

سو او ددی ملک بی اندازی دولت د دوی لاس ته ورغی .

په آخری آیت کی چی یی کوم ارشاد فرمایلی دی چی ، فَلاَ تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِيْنَ یعنی په دی نافرمانه قوم باندی مه خفه کیږه ، داپه دی بنآء باندی چی پیغمبران علیہم السلام دخپل طبیعت او فطرت په وجه داسی وی چی دخپل اُمّت تکلیف اوپریشانی نه سی برداشت کولی که دوی ته سزاورسیږی نوهمورباندی دوی غمجن کیږی ، په دی وجه حضرت موسٰی علیہ السلام ته دا تسلّی ورکړل سوه چی دوی ته په سزا رسیدو سره ته مه خفه کیږه .

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ ابْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ ۘ اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا

او واوره دوی ته واقعی حال دادم د دوو زامنو کله چی قربانی وکړه دواړو څه قربانی اوقبوله سوه دیوه څخه

وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ ؕ قَالَ لَاَقْتُلَنَّكَ ؕ قَالَ اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ

او قبوله نه سوه دبل څخه ، ویی ویل چی زه به تا مړ کړم ، هغه وویل چی

اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِيْنَ ﴿٢٧﴾ لَئِنْ بَسَطْتَّ اِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِيْ مَآ

الله قبلوی دپرهیزګارانو څخه ، که ته لاس وچلوی په ما دمرګ دپاره

اَنَا بِبَاسِطٍ يَّدِيَ اِلَيْكَ لِاَقْتُلَكَ ۚ اِنِّيْٓ اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ

زه نه چلوم په تا لاسونه خپل ستا دمرګ دپاره ، زه بیریږم دالله څخه چی رب

الْعٰلَمِيْنَ ﴿٢٨﴾ اِنِّيْٓ اُرِيْدُ اَنْ تَبُوْٓاَ بِاِثْمِيْ وَاِثْمِكَ فَتَكُوْنَ مِنْ

دټول جهان دی ، زه غواړم چی ته واخلی زما ګناه اوخپله ګناه نو سی به ته

اَصْحٰبِ النَّارِ ۚ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظّٰلِمِيْنَ ﴿٢٩﴾ فَطَوَّعَتْ لَهٗ نَفْسُهٗ

د دوږخ والاوو څخه او دا سزا ده دظالمانو ، بیا دی راضی کی دده نفس

قَتْلَ اَخِيْهِ فَقَتَلَهٗ فَاَصْبَحَ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿٣٠﴾ فَبَعَثَ اللّٰهُ

په قتل د ورور دده ، نو دی یی مړ کی ، نو سو دنقصان کوونکو څخه ، بیا ولیږل الله ﷻ

غُرَابًا يَّبْحَثُ فِي الْاَرْضِ لِيُرِيَهٗ كَيْفَ يُوَارِيْ سَوْءَةَ اَخِيْهِ ؕ

یو کارګه چی کیندله یی مځکه چی ده ته وښیی چی څنګه پټوی لاش دخپل ورور ،

قَالَ يٰوَيْلَتٰٓى اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُوْنَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ فَاُوَارِيَ

ويې ويل اى افسوس ، زما څخه دومره هم ونه سوه ، چې سم برابر ددې كارګه چې پټ كړم

سَوْءَةَ اَخِيْ ۚ فَاَصْبَحَ مِنَ النّٰدِمِيْنَ ﴿۳۱﴾ مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ ۛ

لاش د وررور خپل نو سو د پښېمانه كېدونكو څخه ، په دې سبب سره

كَتَبْنَا عَلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اَنَّهٗ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ

وليكل مونږ په بني اسرائيلو چې څوك قتل كړي يو نفس بې بدله دبل نفس

اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيْعًا ؕ وَمَنْ اَحْيَاهَا

يا بغير دفساد كولو څخه په ملك كې نو ګويا قتل كړل ده تول مخلوق اوچا چې ژوندى

فَكَاَنَّمَآ اَحْيَا النَّاسَ جَمِيْعًا ؕ وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنٰتِ ۫

وساتى يو نفس نوګويا ده ژوندى كې تول مخلوق ، اوراورې دې دوى ته زمونږ رسولانو ښكاره حكمونه

ثُمَّ اِنَّ كَثِيْرًا مِّنْهُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ فِي الْاَرْضِ لَمُسْرِفُوْنَ ﴿۳۲﴾

بيا هم ډېر خلق وروسته ددې څخه په ملك كې زياتى كوي.

لنډتفسير: او (اى محمده ﷺ) تاسى دى اهلِ كتابو ته د (حضرت) آدم ﷺ ددوو زامنو (يعنى هابيل اوقابيل) قصه په صحيح دول سره واوروئ (چې ددوى داغرور چې مونږ دصالحانو اولاد يو ختم سى، دكوم چې دوى په نَحْنُ اَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ كې اظهار كوى ، اودغه قصه هغه وخت سوى وه) كله چې دواړو (دالله ﷻ په نامه) يو يوه قرباني پېش كړه اوپه دوى كې ديوه (يعنى هابيل) دا خوقبوله سوه اودبل (يعنى قابيل) دا قبوله نه سوه (ځكه چې په كومه معامله كې دفيصلى دپاره دغه قرباني سوى ده ، په هغه كې قابل په حقه وو ، په دې وجه دده قرباني قبوله سوه اوقابيل پرحقه نه وو نودده دانه سوه قبوله ، كه داسى نه واى نو فيصله نه كېده، بلكه نوره اشتباه به پيداسوى واى كله چې) هغه دوهم (يعنى قابل فيصله ونه ګڼله نوناره يې كړه) وې ويل چې زه به تاخامخا قتل كوم، دغه بل (يعنى هابيل) جواب وركى (چې ستا نه قبولوالى خوستا دناحق والى په وجه دې زماڅه ګناه ده ځكه چې) الله ﷻ دپرهيزګارانو عمل قبلوى (ماپرهيزګارى اختياركړه اودخداى ﷻ حكم مې ومنى نوالله ﷻ زما قرباني قبوله كړه تاپرهيزګارى پرېښوله اودخداى ﷻ دحكم څخه دې مخ واړوى نوستاقربانى يې قبوله نه كړه ، نو دا خطآء ستاده او

که زما، انصاف وکړه لیکن که بیاهم ستادا اراده وی نوته پوه سه چی ماخوپوخ قصد کړی دی) که تاماته دقتل کولو دپاره لاس راوړی نو بیا هم زه تاته ستا دقتل کولو دپاره هیڅکله لاس دروړونکی نه یم (ځکه چی) زه دالله ربّ العالمین څخه بیریږم (چی سره ددی چی په ظاهره خوستا دقتل کولو دجواز سبب موجوددی، یعنی داچی ته ماقتل کول غواړی مگر په دی وجه چی ددی جائزوالی تراوسه پوری په یوه دلیل سره ماته نه دی ثابت سوی، په دی وجه ستادا کار داحتیاط څخه خلاف گنم اوددی شك په وجه دخدای ﷻ څخه بیریږم، اوداهمّت ستاسره دی چی سره ددی چی زمادقتل دجواز دپاره هیڅ داسی خبره نسته، بلکه مانع موجوددی، لیکن بیاهم دخدای ﷻ څخه نه بیریږی) زه خوداغواړم چی (زما څخه کومه گناه ونه سی برابره خبره ده که ته پرما هرڅومره ظلم وکړی چی په دی سره به) ته زماگناه اوخپله گناه ټوله پرسر واخلی بیابه ته په دوږخیانوکی شامل سی اوداسزا وی دظلم کوونکو (داغسی خوهم هغه دقتل اراده داول څخه کړی وه او چی دایی واوریدل چی دی خپل دفاع هم نه کوی نوپکار خوداوه چی آرام کښینستلای وای لیکن بی فکره سو اونورهم) دده زړه دی دخپل ورور قتل ته تیارکی (بیا) آخرچی دی یی قتل کی چی په دی سره (داکم بخت) په لوی نقصان کوونکوکی شامل سو (په دنیاکی خودانقصان چی خپل دمټو قوّت اودروح راحت یی ورك کی اوپه آخرت کی دانقصان چی په سخت عذاب کی به اخته وی، اوس چی کله دقتل څخه فارغ سونو حیران سوچی اوس په دی مړی څه وکړم چی دارازپټ پاته سی اوڅه درك یی معلوم نسی، هیڅ نه پوهیدی نو) بیا (آخر) الله ﷻ یو کارگه (هلته) ورولیږی چی هغه (په مشوکه اوپنجوسره) مځکه کیندله (اوترکیندلو وروسته یی یو بل کارگه چی هغه مړ وو، په دغه غار کی یی کښیښوی او خاوری یی وربانده واچولی) چی دغه (کارگه) ده (قابیل) ته وښووله چی دخپل ورور (هابیل) مړی په څه طریقه سره پټ کړی (قابیل چی دا واقعه ولیدله په خپل زړه کی ډیر پښیمانه سو چی ددی کارگه غوندی عقل می هم نسته اوپه ډیر افسوس سره) یی وویل چی افسوس دی زماپرحالت آیازه تردی هم کم یم چی ددی کارگه برابرسوی وای اودخپل ورور مړی می پټ کړی وای (نوپه دی بدحالی باندی) ډیرشرمنده سوددی (واقعی) په وجه سره (چی دناحقه قتل فسادونه ورڅخه ثابتیږی) مونږ (پر ټولو مکلفو عمومًا اوپر) بنی اسرائیلو (خصوصًا) دا (حکم) ولیکی (یعنی مقرر یی کی) چی (ناحقه قتل دومره لویه گناه ده چی) کوم سړی چی بل نفر بی له بدلی دبل نفرڅخه (چی ناحقه قتل سوی وی) یابغیرد کوم (شراو) فساد څخه چی په مځکه کی دده څخه خپورسوی وی (خامخا) قتل کړی نو (ده ته به په ځینو اعتبارو سره دومره گناه وی چی) گویا ده ټول خلگ قتل کړل (هغه ځینی اعتبارونه دا دی چی په دی گناه یی جرٔئت اوزړه ورتیا وکړه، دخدای ﷻ نافرمانی یی وکړه، خدای ﷻ دده څخه ناراضه سو په دُنیاکی دقصاص لائق سواوپه آخرت کی ددوږخ لائق سو داکارونه دیوه قتل اودزرو قتلو ټولو یوډول دی، که څه هم چی دسختوالی فرق په کی سته او دا دوه قیدونه په کښی ځکه ولگول سول چی په قصاص کی قتل کول جائز دی اودوهم سبب دقتل دجواز دپاره لار شکول دی چی مخ ته راځی اوحربی کفردی چی دجهادپه احکاموکی راغلی دی، دا ټول په کښی دا خل دی چی ددوی قتل جائزبلکه په ځینو

صورتونوکی واجب دی) او (داهم لیکلی وه چی څومره چی ناحقه قتل کول لویه گناه ده، دغه ډول یوڅوك دغیرواجب قتل څخه ساتل لوی اوعظیم ثواب دی چی) کوم سړی چی څوك وساتی نو (ده ته به داسی ثواب رسیږی چی) گواکی ده ټول خلك وساتل (دغیرواجب قیدپه کښی څکه ولگیدی چی دکوم سړی قتل شرعًا واجب وی، دده کومك یا شفاعت حرام دی اوددی ژوندی کولو دمضمون څخه هم دقتل سخت والی معلوم سو چی کله چی ژوند کول دومره بهتره دی نوخامخابه قتل بیکاره وی، په دی وجه ددی ترتّب او تسبُّب هم په واسطه دعطف په مِنۡ اَجۡلِ ذٰلِكَ سره صحیح سو) اوبنی اسرآئیلوته (ددی مضمون دلیکلی ورکولو څخه وروسته) زمونږ ډیر پیغمبران هم دواضحو دلیلونو (دنبوّت) سره راغلل (اووقتًا فوقتًا یی ورباندی ددی مضمون تاکید کوی) مگربیاهم ددی (تاکید اواهتمام) وروسته ډیرپه دوی کی په دنیاکی زیاتی کوونکی پاته سول (اوپه دوی کی هیڅ تاثیر ونه سو تردی چی ځینو په کښی په خپله دغه پیغمبران علیهم السلام قتل کړل)

معلومات اومسئلي: دهابیل او دقابیل قصه: په دی آیتونوکی الله ﷻ نبی کریم ﷺ ته دا هدایت فرمایلی دی چی ته اهلِ کتابوته یاټول اُمّت ته د حضرت آدم. ددوو زامنو قصه صحیح صحیح واوروه، په قرآن مجید نظر کوونکی پوهیږی چی قرآن کریم څه دقصو یاد تاریخ کتاب نه دی چی مقصدیی دیوی واقعی داول څخه ترآخره پوری بیانول وی لیکن تیر واقعات اوپرتیرو قومونوچی څه تیرسوی وی دوی په خپل ځان کی ډیر عبرتونه او نصیحتونه لری اودغه دتاریخ اصلی روح دی، اوپه دوی کی ډیر حالات اوواقعات داسی هم وی چی دمختلفو شرعی حکمونو بنیادوی، نوددی فآئدو پربنآء باندی دقرآن شریف طریقه په هرځای کی داوی چی موقع پرموقع یوه واقعه بیانوی اواکثره پوره واقعه هم پر یوه ځای نه بیانوی، بلکه دهغه واقعی څومره حصه چی ددغه ځای دمقصدسره اړوندوی یعنی تعلق ورسره لری هم هغه ټوته یی دلته بیانول کیږی.

دحضرت آدم علیه السلام ددوو زامنو داقصه هم دډی حکمت په طریقه سره نقل کیږی، په دی کی دموجوده اوراتلونکو نسلونو دپاره ډیر عبرتونه اونصیحتونه دی اوددی په ضمن کی ډیرو شرعی احکاموته اشاره سوی ده.

اوس اول دقرآن دالفاظو تشریح او تردی لاندی قصه وگوری، تردی وروسته تردی پوری داړوندو احکامو اومسئلو بیان دی.

تردی په مخکی آیتونوکی بنی اسرآئیلو ته دجهادحکم او په دی کی د دوی دبُزدلی اوکوم همتی ذکر وو په دی قصه کی ددی په مقابله کی دناحقه قتل دبدوالی اوددی دتباه کاری بیان کوی اوقوم داعتدال طرف ته راوستل غواړی، چی لکه څنگه چی دحق په ملگرتیا اودباطل په ختمولوکی دقتل اوقتال څخه ځان ساتل غلطی ده، دغه ډول په ناحقه قتل اوقتال کول ددین اودنیا تباهی ده.

په اول آیت کی د اِبۡنَیۡ اٰدَمَ لفظ راغلی دی، داغسی خوهریو انسان بنی آدم اودآدم اولاد دی هر یوه ته دآدم علیه السلام زوی ویل کیږی لیکن دجمهورو عالمانو دتفسیر په نزد دلته د اِبۡنَیۡ اٰدَمَ څخه دحضرت آدم علیه السلام

دوه صلبي اوحقيقي زامن مراددي يعنی هابيل اوقابيل، ددی دواړو دقصی دبيانولو دپاره ارشاد وسو.

(دتاريخي روايتونو په نقل کولو کې احتياط او رېښتينوالي واجب دی)

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ : يعنی دی خلګو ته دآدم ﷺ د دوو زامنو قصه دصحيح واقعی مطابق واوروی په دی کی يی دبالحقّ په لفظ سره دتاريخی روايتونو په نقل کولو کی يو مهم أصول وښووی چی دتاريخی روايتونو په نقل کولو کی ډير احتياط لازم دی، چی نه پکښی درواغ وی نه څه خلط ملط اودوکه اونه په اصلي واقعه کی دکوم قسم تبديلي اوياکمی او زياتی وی (ابن کثير)

قرآن کريم يوازی په دی ځای کی نه بلکه په نورو موقعو باندی هم په دی أصولو دقائم پاته کيدو هدايات کړی دی ، يو ځای ارشاد دی ، اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ بل ځای ارشاد دی ، نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُمْ بِالْحَقِّ دريم ځای ارشاددی ، ذٰلِكَ عِيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ په دی ټولوموقعو باندی په تاريخی واقعاتوسره يی په لفظ دحق راوړلويی ددی خبراهميّت په ډاګه کړی دی چی دواقعوپه نقل کولوکی دحق اوريښتيا والی رعايت لازمی دی ، درو ايتونو اوقصو په بناء چی څومره فسادونه په دنياکی کيږی، ددی ټولوپه عام ډول سره دواقعوپه نقل کولوکی بی احتياطی وی، په لږغوندی لفظ اوعنوان بدلولوسره دواقعی حقيقت خراب سی، دتيرو قومونو مذهبونه اوشريعتونه ددی بی احتياطی په وجه سره ضآئع سوی دی، اوددوی مذهبی کتابونه ديوڅو بی سنده اوبی تحقيقه قصو مجموعی جوړی سوی دی، دلته يی ديوه لفظ بِالْحَقِّ اضافه وکړه اوددی مهم مقصد وطرفته يی اشاره وفرمايله .

په دی سربيره په دی لفظ کی دقرآن کريم مخاطبينوته داخبره هم ښيی چی نبی کريم ﷺ کوم چی محض أمّی دی اودزرګونو کلونو مخکی واقعی بالکل ريښتينی اوصحيح بيانوی نو ددی سبب بغير دالله ﷻ دوحی او نبوت څخه بل څه کيدی سی .

تردی سريزی وروسته ددی دواړو زامنو واقعه قرآن کريم دا بيان کړه ، إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ : يعنی دی دواړو دالله ﷻ دپاره خپله خپله قربانی پيش کړه، ليکن ديوه قربانی قبوله سوه اودبل دا قبوله نه سوه .

لفظ دقُربان دعربی لُغت په اعتبارسره هغه شی ته ويل کيږی کوم چی يوچاته دنژديکت ذريعه جوړول کيږی اودشرعی په اصطلاح کی هغه ذبحی اونوروته ويل کيږی چی دالله ﷻ دنژديکت حاصلولو دپاره وکړل سی، ددی قربانی پيش کولو واقعه کمه چی په صحيح اوقوی سندونوسره نقل ده اوابن کثير دمخکنيو او وروستنيو عالمانوپه جمع سره وينا مقرره کړی ده ، دا ده چی کله حضرت آدم اوحضرت حوآء ﷺ دنياته راغلل اود کوچنيانو دپيداکيدو سلسله شروع سوه نودهر يوه حمل څخه به ددوی دوه کوچنيان پيدا کيدل، يوهلك اوبله انجلی، دغه وخت چی دحضرت آدم ﷺ په اولاده کی دخوندو او ورونو څخه ماسوا نورڅوك نه وه اودخور او ورور په مينځ کی نکاح نه سوای کيدی ، نوالله ﷻ ددغه وخت دضرورت په لحاظ سره دحضرت آدم ﷺ په شريعت کی داخصوصی حکم جاری کی چی ديوه حمل څخه چی کوم هلك اوانجلی پيداسی ، هغه به په خپل مينځ کی حقيقی ورور اوخور ګڼل کيږی اوددوی

په مینځ کی به نکاح حرامه وی لیکن دیوه حمل څخه پیداسوی هلك به دبل حمل څخه دپیداسوی انجلی حقیقی وروررنه ګڼل کیږی اوددوی په مینځ کی به نکاح جائزه وی .
لیکن وسوه داسی چی داولنی هلك قابیل سره چی کمه انجلی پیداسوی وه هغه ښایسته اوښکلی وه اودبل هلك هابیل سره چی کمه انجلی پیداسوی وه، هغه بدشکله وه، کله چی دنکاح وخت راغی نو دقاعدی مطابق دهابیل سره پیداسوی بدشکله انجلی دقابیل په حصه کی راغله، نوپه دی قابیل خفه سو اودهابیل دښمن سو اوپردی خبره یی زور ولګوی چی زماسره چی کمه انجلی پیدا سوی ده، هغه دی ماته په نکاح کی راکړل سی حضرت آدم ﷺ دشرعی قاعدی مطابق داخبره قبوله نه کړه اودهابیل او قابیل په مینځ کی داختلاف دلیری کولو دپاره یی داطریقه جوړه کړه چی تاسی دواړه خپله خپله قربانی دالله ﷻ دپاره پیش کی ، دچاقربانی چی قبوله سی داانجلی به هغه ته ورکول کیږی ، ځکه چی دحضرت آدم ﷺ دایقین ووچی قربانی به دهغه چاقبلیږی، دچاچی حق دی، یعنی دهابیل، په دغه زمانه کی دقربانی دقبلیدودغه یوه ښکاره نښانه وه، چی دآسمان څخه به یواُور راتلی اوقربانی به یی خوړه اوکومه قربانی چی به اور ونه خوړه نودابه ددی دنه قبلیدو نښانه وه، اوس داسی پیښه سوه چی دهابیل سره پسونه اوبزی وی ده یو ښایسته چاغ پسه قربانی کی قابیل زمیندارسړی وو ده څه غله غنم اونوریی دقربانی دپاره پیش کړه اوداسی وسوه چی دقانون مطابق دآسمانه اورراغی اودهابیل قربانی یی وخوړه اودقابیل قربانی پرخپل ځای هم دغسی پاته سوه، په دی باندی دقابیل رد اوغصه نوره هم زیاته سوه نودده څخه صبر ونسو اوپه ښکاره ډول سره یی خپل ورورته وویل چی لَأَقْتُلَنَّكَ یعنی زه به تامړکړم .
هابیل دغه وخت هم دغصی دخبری په غصه سره دجواب ورکولو په ځای په سړه سینه یوه اُصولی خبره وکړه چی دده سره همدردی اوخیرخواهی په کی هم وه چی ، إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ یعنی دالله ﷻ قانون دا دی چی هغه دپرهیزګارانو عمل قبلوی ، که تاتقوٰی او په هیزګاری اختیارولی نوستاقربانی به هم قبوله سوی وای خو تاداسی ونه کړل ، نو قربانی دی قبوله نه سوه ، په دی کی زماڅه قصور دی؟
په دی خبره کی دحاسد دحسد علاج هم ذکر سوی دی ، چی حاسدچی کله دا ووینی چی په یوه سړی الله ﷻ خپل یوخاص داسی نعمت فرمایلی دی چی ده ته حاصل نه دی ، نو ده ته په کاردی چی خپله محرومی دخپل عمل کوتاهی اودګناهونو سبب وګڼی اودتوبی ایستلوپه فکرکی سی، داسی نه چی ددغه بل څخه دنعمت زآئله کیدوپه فکرکی ولویږی ځکه چی داسی کول دده فآئده نه ده، بلکه دا دده دضررسبب دی ، ځکه چی دالله ﷻ په نزد دقبلیدو دار اومدار پرتقوٰی باندی دی (مظهری)

(دعمل دقبلیدو دار او مدار په اخلاص او په تقوٰی باندی دی)

دلته دهابیل اوقابیل دیوبل سره په خبرو اتروکی یوه داسی جمله راغله چی دیوه خاص اُصول حیثت لری، چی دعملونو او عبادتونو قبلیدل په تقوٰی اودخدای ﷻ څخه په بیره ساتلو سره دی، په چاکی چی تقوٰی نه وه دده عمل مقبول نه دی، په دی وجه سره پخوانی عالمان فرمایی چی داآیت دعبادت کوونکودپاره یوه تازیانه ده، دغه وجه وه چی حضرت عامربن عبدالله دخپل وفات په وخت کی ژړل،

خلګو غرض ورته وکی چی ته خو ټول عمر په نیکو عملونو او عبادتونو کی مشغول وی، بیاستا دژړا څه وجه ده؟ وی فرمایل چی تاسی دا وایاست خو زما په غوږونو کی دالله ﷻ دا ارشاد ډغیږی ، إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ك ماته څه معلومه ده چی زما یوڅه عبادت به قبول سوی هم وی او که نه .

حضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ فرمایی چی که زما یقین راسی چی زما یو عمل الله ﷻ قبول کی ، نو دا هغه نعمت دی چی که ټوله مځکه چی دسروزرو څخه ډکه سی اوزما په قبضه کی راسی نوهم به یی ددی په مقابله کی هیڅ ونه ګڼم .

دغه ډول حضرت ابودردآء ﷺ فرمایی چی که داخبره په یقینی ډول سره معلومه سی چی زما یولمونځ دالله ﷻ په نزد قبول سوی دی نو زما دپاره دغه تر ټولی دنیا او دهغی تر نعمتونو زیات دی .

حضرت عمربن عبدالعزیز ﷺ یوه سړی ته په خط کی دا نصیحتونه ولیکل چی «زه تا ته دتقوٰی تاکید کوم ځکه چی ددی څخه پرته هیڅ عمل نسی قبلیدی اودتقوٰی دارو څخه ماسوا په بل هیچا رحم نه کول کیږی او ددی څخه ماسوا پربل هیڅ شی ثواب نه پیدا کیږی، ددی خبری کوونکی خو ډیردی لیکن عمل کوونکی یی ډیرکم دی»

اوحضرت علی مرتضٰی ﷺ فرمایی چی دتقوٰی سره کوچنی عمل هم کوچنی نه دی اوکوم عمل چی مقبول سی هغه ته بیا کوچنی څنګه ویل کیدی سی «ابن کثیر»

(دجُرم اوسزا یو څو قرآني ضابطي)

إِنَّمَا جَزَٰٓؤُاْ ٱلَّذِينَ يُحَارِبُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَسْعَوْنَ فِى ٱلْأَرْضِ

دا سزا ده دهغو چی جنګ کوی دالله سره اودهغه درسول سره اوکوشش کوی په مځکه کی

فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوٓاْ أَوْ يُصَلَّبُوٓاْ أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم

دفساد کولو چی دوی دی قتل کړل سی یا دی په دار کړل سی یا دي پری کړل سی د دوی لاسونه اوپښی ،

مِّنْ خِلَٰفٍ أَوْ يُنفَوْاْ مِنَ ٱلْأَرْضِ ۚ ذَٰلِكَ لَهُمْ خِزْىٌ فِى ٱلدُّنْيَا

دبدل طرف څخه او یادی ویستل سی ددغه مځکی څخه ، دا د دوی رسوایی ده په دنیا کی

وَلَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٣٣﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُواْ مِن قَبْلِ

او د دوی دپاره په آخرت کی عذاب دی لوی ، مګر چا چی توبه ویستله ستاسی په قابو کی

أَن تَقْدِرُواْ عَلَيْهِمْ ۖ فَٱعْلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٤﴾

دراتلو څخه مځکې نو پوه سی چی الله ﷻ بخښوونکی او مهربانه دی.

لنډتفسير: كوم خلګ چي دالله ﷻ اودهغه درسول ﷺ سره جنګ كوي (او ددي جنګ مطلب دا دي چي) په ملك كي فساد (يعني بدامني) خپروي (مراد ددي څخه لارشكول يعني ډاكه ده، پرداسي سړي باندي چاته چي الله ﷻ په شرعي قانون سره چي اظهاريي دنبي كريم ﷺ په ذريعه سوي دي، امن وركړي وي يعني پرمسلمان ياپرذمّي باندي ډاكه اچوي يايي قتلوي نو په دي وجه يي ډي ته دالله ﷻ اودرسول ﷺ سره جنګ ويلي دي چي ده دالله ﷻ وركړل سوي امن مات كي اوكله چي بيا ددي اظهار درسول په ذريعه سوي دي نوپه دي وجه يي درسول سره تعلق هم زيات كي، مقصدكوم خلګ چي داسي حركت كوي) دهغو داسزاده چي (په يوه حالت كي خو) به قتل كول كيږي (دغه حالت دادي چي دغو ډاكوګانو يوازي يوڅوك قتل كړي وي اومال يي نه وي ورڅخه اخيستي) يا (كه بل حالت پيښ سوي وي نو) په داردي كړل سي (دا هغه حالت دي چي دوي مال هم اخيستي وي اوقتل يي هم كړي وي) يا (كه دريم حالت پيښ سوي وي نو) لاس اوپښي دي ورڅخه پريكړل سي دمخالف طرف څخه (يعني راسته لاس اوچپه پښه، داهغه حالت دي چي مال يي اخيستي وي اوقتل يي نه وي كړي) يا (كه څلورم حالت سوي وي نو) دمځكي څخه دي (دآزاد اوسيدو څخه) وايستل سي (بنديخاني ته دي وليږل سي، دا هغه حالت دي چي نه يي مال اخيستي وي، نه يي قتل كړي وي خوترقصد كولويي وروسته ګرفتارسوي وي) دا (ذكرسوي سزاګاني خو) ددوي دپاره په دنياكي سخته رسوايي (اوذلت) دي اودوي لره په آخرت كي (چي كوم) لوي عذاب به وي (نو هغه جلادي) البته كم خلګ چي مځكي تردي چي تاسي دوي ګرفتاركړي توبه وكاږي نو (په دي حالت كي) پوه سئ چي الله ﷻ به (خپل حقونه) وبخښي دوي ته (اوپه توبه قبلولوكي) مهرباني به وكړي (مطلب دا دي چي لوړه كومه سزا ذكر سوي ده داحد دي اودالله ﷻ حق دي چي دبنده په معاف كولو باندي نه معاف كيږي، لكه قصاص دبنده دحق په ډول سره نه دي چي دبنده په معاف كولو سره معاف كيږي، نوكله چي ترنيول كيدومخكي ددغه خلګو توبه كښل ثابت سي نوحدبه ساقط سي كوم چي دالله ﷻ حق وو، البته دبنده حق به باقي وي نو كه مال يي اخيستي وي دهغه تاوان به وركوي، اوكه قتل يي كړي وي دهغه قصاص به ورڅخه اخيستل كيږي، ليكن ددي تاوان اوقصاص دمعاف كولوحق به يوازي دمال خاوند اودقتل سوي شخص ولي ته حاصل وي)

معلومات اومسئلي

(دقرآن دقانونو عجيبه اوناآشنا انقلابي طريقه)

په مخكي آيتونوكي دهابيل واقعه دقتل اوددي دګناه دلوي والي ذكر وو، په دي ذكر سوو آيتونو كي اوتر دي په وروسته آيتونوكي دقتل، ډاكي، لوټ اوغلا دشرعي سزاګانو بيان دي، دډاكي اوغلا دسزاګانو په مابينځ كي دخداي ﷻ څخه دبيري اودعبادت په ذريعه ده ته دخدای نژدي كولو تلقين دي، دقرآنكريم داطريقه ډيره نرمه اوپه ذهنونوكي انقلاب پيدا كوونكي ده، چي دي ددنيا دتعزيراتو دكتابونوپه شان يوازي دجُرم اوسزا پربيان باندي صبرنه كوي، بلكه دهريوه جُرم اوسزاسره دخداي ﷻ بيره اوآخرت راوړاندي كوي دانسان مخ ديوي داسي دنياطرف ته ګرځوي چي دهغي په خيال اوتصوّركي

راتلل دي دهرعيب اوګناه څخه پاکوي اوکه پرحالاتو اوواقعاتو فکر وکړه سي، نوثابته به سي چي دخداي ﷻ اود آخرت دبيري څخه پرته ددنيا هيڅ يوقانون، پوليس اوفوج دجرمونو دمنع کولو ضمانت نه سي ورکولی دقرآن حکيم داطريقه حيکمانه او مربّيانه ډول دی چي په دنياکي يې انقلاب راپورته کي اوداسي انسانانو يوه ټولنه يې پيداکړه چي دخپل پاکوالي په وجه تر ملائکوهم لوړ مقام لري.

دشرعي سزا ګانو دري قسمونه: دداکي اوغلا شرعي سزاګاني چي ذکريږي په دی ذکرسوو آيتونوکي دي، ددی دتفصيل اوددغه آيتونو دتشريح او تفسير تربيانولو مخکي مناسبه ده چي ددغه سزاګانو په اړوند دشرعي اصطلاحاتو يوڅه وضاحت وسی دکوموچي دنا خبری په وجه ډيرو تعليم يافته خلګوته هم مشکلات اواعتراضونه مخ ته راځي، ددنياپه عامو قانونوکي دجُرمونو ټولو سزاګانوته مطلق دتعزيراتو نوم ورکول کيږي برابره خبره ده که دهرقسم جُرم سره چي تعلق لري، دتعزيراتِ هند، تعزيرات پاکستان اونورو نومونو سره چي څومره کتابونه چاپيږي، هغه په هرقسم جُرمونو اوسزاګانو باندي مشتمل دي، ليکن په اسلامي شريعت کي معامله داسي نه ده، بلکه دجرمونو سزاګاني يې پردري قسمه مقررکړي دي.

١، حدود ٢، قصاص ٣، تعزيرات، ددی درو سرو قسمونو دتعريف اومطلب تريپژندلو مخکي يوه داخبره پيژندل ضروري دی چي دکومو جرمونو څخه بل انسان ته تکليف يا نقصان رسيږي، په دی کي پرمخلوق هم ظلم اودخالق نافرماني په کښي هم وي نوپه هر داسي جرم کي دالله ﷻ اودبنده دواړو حقونه شامل وي اوانسان ددواړو مجرم کيږي.

ليکن په ځينو جرمونوکي دبنده دحق اهميت زيات دی اوپه ځينوکي دالله ﷻ دحق اهميت زيات دی اودحکمونو مداريې هم په دی زيات اهميّت باندي دی.

دوهمه خبره دا پيژندل ضروري دی چي اسلامي شريعت دخاصو خاصو جرمونو څخه پرته دسزاګانو دپاره کومه خاصه اندازه نه ده مقرره کړي، بلکه دقاضي په اختيارکي يې ورکړي ده چي دهري زماني اوهرځاي اوهر چاپيريال په لحاظ سره چي څنګه اوڅومره سزادجُرم دمخنيوي دپاره ضروري ګڼي، هغه دي جاري کړي، داهم جآئزه ده چي دهرځاي اوهري زماني اسلامي حکومت دشرعي قاعدو ترلحاظ ساتلو لاندي دقاضيانوپه اختياراتو باندي پابندي ولګوي اودجرمونو دسزاګانو يوه خاصه اندازه مقرره کړي اوددي يې پابندکړي، لکه چي په تيرو قرنونوکي داسي سوي ده او دا وخت په ټولو ملکونو کي تقريبًا دا طريقه رواج ده.

اوس پوه سی چي دکومو جرمونوکومه سزا قرآن اوسنّت نه ده مقرره کړي بلکه دحاکمانو رايی ته يې پريښي ده، دغه سزاګانوته دشريعت په اصطلاح کي (تعزيرات) وايي اود کومو جرمونو سزاګاني چي قرآن اوسنت مقرري کړي دي، هغه پردوه قسمه دي، يو هغه چي په هغه کي دالله ﷻ حق غالب ګڼل سوی دی، دهغی سزاته (حد) وايي، چي جمع يې (حدود) ده اودوهم هغه جُرمونه چي په هغه کي دبنده حق دشريعت له مخي غالب ګڼل سوی دی، دهغی سزاته (قصاص) وايي، قرآنکريم دحدودو اوقصاص بيان

په پوره تفصيل اوتشريح سره په خپله کړی دی پاته دتعزيری جرمونو تفصيلونه يې درسول ﷺ بيان ته او دوخت دحاکمانو رايې ته پريښې دی .
لنډه دا ده چې قرآن کريم دکومو جرمونو سزاګانې په طور دالله ﷻ دحق مقرری کړی او جاری کړی دی ، دی ته (حدود) وايي، اوکومې چې يې په طور دبنده دحق جاری کړی دی، دی ته (قصاص) وايي، اودکومو جرمونو دسزاچې يې تعين نه دی کړی، دی ته (تعزير) وايي، دسزاددی دروقسمونو حکمونه په ډيرو شيانوکې مختلف دی ، کوم خلګ چې دخپل عام عرف په بناء باندې دهر جُرم سزا ته تعزير وايي او دشرعی اصطلاحاتو په فرق باندې نظرنه کوی دوی ته په شرعی احکاموکې ډيرې غلطۍ مخ ته راځي .
تعزيری سزاګانې ترحالاتو لاندی ترسپکو لاسپکې هم ورکول کيږی اوترسختو لاسختې هم اومعاف کړه کيږی هم، په دی کې دحاکمانو اختيارات ډيرلوی دی اوپه حدودوکې حکومت ياحاکم اواميرته دلږغوندی تغير اوتبديل ياکمې او زياتې اجازت نسته، اونه دزمانې اودځای په بدليدو سره په دوی کوم تاثير لويږی، اونه کم امير اوحاکم ته ددی معاف کولو حق سته ، په اسلامی شريعت کې حدود يوازې پنځه ٥ دی: ١، ډاکه ٢، غلا ٣، زنا ۴، تهمت دزنا ددی سزاګانې په قرآن شريف کې راغلې دی، ٥: پنځم دشرابو چيښلو حد دی چې دصحابه ووپه اجماع سره ثابت دی، دغه ډول دپنځو جرمونو سزاګانې معيّنې سوی چې حدود ورته ويل کيږی، داسزاګانې لکه څنګه چې يوامير اوحاکم کمولی يامعاف کولی نه سی ، دغه ډول په توبه ايستلوسره هم ددنياوی سزاپه حق کې نه معاف کيږی، البته دآخرت ګناه داخلاص په توبه سره معاف کيدی سی او دهغه ځای کتنه به باقی کيدی سی، په دوی کې يوازې دډاکې په سزاکې يوه استثناء ده چې ډاکوکه ترګرفتاره کيدو مخکې توبه وکړی اوپه معاملاتوکې دده پرتوبه باندی اطمينان حاصل سی نوهم ورځخه حدساقط کيدی سی اوتر ګرفتاره کيدو وروسته يې توبه معتبره نه ده، ددی څخه پرته نورحدونه په توبه سره هم ددنياپه حق کې نه معاف کيږی، برابره خبره ده که داتوبه تر نيول کيدو مخکې وی اوکه وروسته وی په ټولو تعزيری جرمونوکې دحق موافق سپارشتونه اوريدل کيږی، اودالله ﷻ په حدونوکې سپارشت کول هم جائزنه دی، اوپر غوږ نيول يې هم جائزنه دی، نبی کريم ﷺ ددی سخته منع فرمايلې ده، دحدودو سزاګانې په عام ډول سره سختې دی اوددی دنافذکولو قانون هم سخت دی، چې په دی کې هيچا ته دهيڅ کمې او زياتې په هيڅ حال کې اجازت نسته اونه څوک دامعاف کولی سی، په کوم ځای کې چې ډسزا اوقانون داسی سختې اينبوول سوی وی، هلته دمعاملې دبرابرولو دپاره دجُرم دمکمّل کولو اودجرم دثبوت مکمل کولو دپاره شرطونه هم ډير سخت اينبوول سوی دی، په دی شرطونوکې چې يوشرط مفقود (نيستې) سی نوحد ساقطيږی، بلکه که لږغوندی شُبهه هم په ثبوت کې پيداکړل سی نوحد ساقطيږی، داسلام منل سوی قانون په دی کې دا دی چې ، اَلْحُدُوْدُ تَنْدَرِءُ بِالشُّبُهَاتِ يعنی حدونه په لږغوندی شُبهه سره ساقطيږی .
دلته دا هم پيژندل په کار دی چې په کومو صورتونو کې شرعی حدپه کومه شُبهه يادشرط دکمې په وجه ساقط سی ، نو دا ضروری نه ده چې مجرم ته آزادی ورکړل سی چې بيا بيا پردی جُرم باندې زړه ورسی،

بلکه حاکم به ورلره دحالت مطابق تعزیری سزا ورکوی، اود شریعت تعزیری سزاگانی هم په عام ډول سره بدنی اوجسمانی سزاگانی دی چی دعبرتناك کیدوپه وجه سره دجرمونو ختمولو پکښی مکمل انتظام دی، فرض کړه چی دزناپه ثبوت باندی یوازی دری شاهدان عادلان اوثقه وی چی ددرواغو شُبهه وربا ندی نه سی کیدی، لیکن دشرعی قانون په بنآء سره دڅلورم شاهدنه پیش کیدوپه وجه پرده شرعی حدنسی جاری کیدی نوددی دامطلب نه دی چی دی به آزاد پریښوول کیږی، بلکه دوخت حاکم به ده ته تعزیری سزا دحال مناسبه ورکوی چی د دُرّو وهلوپه صورت کی به وی، یادغلا دثبوت دپاره چی کوم شرطونه مقرر دی په دی کی دیوڅه کمی یاشُبهه پیدا کیدلو په وجه سره پرده دلاس پریکولوشرعی حد نه سی جاری کیدی نوددی دامطلب نه دی چی دی بالکل خلاص سو، بلکه ده ته به بله تعزیری سزادحال مطابقه ورکول کیږی.

دقصاص سزاهم دحدودوپه شان په قرآن کی مقرره ده چی دروح په بدله کی به روح اخیستل کیږی. دزخمونوپه بدله کی به دزخم برابره سزاورکول کیږی، لیکن فرق دا دی چی په حدودوکی دالله ﷻ حق غالب دی اودحق الله په حیثیت سره نافذ کړل سوی دی، که دحق خاوندیی معاف کوی هم، خونه معاف کیږی اوحدنه ساقطیږی، مثلاً دیوچا مال غلاسوی دی نوکه هغه یی معاف هم کړی خودغلا شرعی سزانسی معاف کیْدی، په خلاف دقصاص څخه چی په دی کی دبنده حق قرآن اوسنت غالبه مقررکړی دی، همداوجه ده چی پرقاتل دقتل دجُرم ترثابتیدو وروسته به دی دقتل سوی ولّی ته حواله کړل سی که هغه وغواړی نودده څخه به قصاص واخلی اودی به قتل کړی اوکه وغواړی نومعاف دی کړی.

دغه ډول دزخمونو دقصاص هم داحال دی، داخبره تاسی ته مخکی معلومه ده چی دحدودو یا دقصاص دساقط کیدو څخه دانه لازمیږی چی مجرم دی آزاد پریښوول سی بلکه دوخت حاکم دی ورلره تعزیری سزا خومره اوڅنگه چی مناسبه یی گڼی ورکړی، په دی وجه داشُبهه کول نه دی پکار چی دقتل مجرم که دقتل سوی اولیآء معاف کړی نو آزاددی پریښوول سی، په دی سره به دقاتلانو زړه ورتیا زیاته سی اوقتلونه به عام سی، ځکه چی ددی سړی قتل کول خودقتل سوی دولی حق وو او هغه ده معاف کی، لیکن دنورو خلکو دروحونو حفاظت دحکومت حق دی، هغه ددی حق دحفاظت دپاره ده ته دعمر قید یابل قسم سزاگانوپه ورکولوسره ددی خطری دفع کولی سی.

تردی ځایه پوری دشرعی سزاگانو حدود، قصاص اوتعزیراتو دشرعی اصطلاحاتو اود دوی په اړوند دضروری معلوماتو بیان وسو، اوس ددی په اړوند دآیتونو تفسیر اود حدودو تفصیل وگوری په اولنی آیت کی دهغو خلکو دسزاگانو بیان دی کوم چی دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ سره مقابله اوجگړه کوونکی دی اوپه مځکه کی فساد خپروونکی دی، دلته اوله خبره دفکرکولو قابله دا ده چی دالله ﷻ اورسول ﷺ سره جگړه اوپه مځکه کی دفسادڅه مطلب دی اوکم خلک ددی مصداق (ماصدق علیه) دی؟ لفظ د (محاربی) دحرب څخه جوړدی اوددی اصلی معنی دسلب کولو اوتښتولو ده اوپه محاوراتوکی دالفظ دسَلَم په مقابل کی استعمال سوی دی چی معنی یی امن اوسلامتی دہ نومعلومه سوه چی دحَرب مطلب بدامنی خپرول دی او ښکاره خبره ده چی دیوه اونیم قتل یالوټ مار څخه عام امن نه ختمیږی، بلکه

داحالت هلته وي چي يوه طاقتوره ټولي په رهزنۍ اوقتل اوغارت ګرۍ باندې راپورته سي، په دې وجه فقهاوو حضراتو ددې سزا مستحق يوازې هغه ټولي يافرد مقرر کړي دي چې دوسلې سره پرعوامو باندې ډاکه واچوي اود حکومت قانون په قوّت اوزور سره ماتول وغواړي چې په نوړو لفظونو کې ورته ډاکو يا باغي وايي، عام غل، جيب پريکوونکي اونورپه دې کې داخل نه دي (مظهري)

دوهمه خبره دلته دادفکر کولو قابله ده چې په دې آيت کې يې دمحاربې نسبت دالله ﷻ او درسول ﷺ طرف ته کړي دي او حال دا دي چې ډاکو يابغاوت کوونکي چې کومه مقابله ياجګړه کوي دا دانسانانو سره وي، وجه يې دا ده چې يوه طاقت لرونکې ټولي کله چې په طاقت سره دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ قانون ماتول وغواړي، نوکه څه هم چې په ښکاره دده مقابله دعوامو او انسانانو سره ده ليکن په حقيقت کې دده جنګ دحکومت سره دې اوپه اسلامي حکومت کې چې کله دالله ﷻ او درسول ﷺ قانون نافذوي نو دې جګړې ته هم دالله ﷻ اودرسول ﷺ جګړه ويل کيږي.

لندوه دا ده چې په اولني آيت کې دکومې سزا ذکر دې، دا سزا په هغو ډاکوګانو اوباغيانو باندې پريوزي چې په اجتماعي قوت سره حمله وکړي، عام امن خراب کړي اودحکومت دقانون په ډاګه دماتولو کوشش وکړي او ښکاره خبره ده چې ددې مختلف صورتونه کيدې سي، دمال لوټ کولو، پرعزت باندې دحملې کولو څخه واخله ترقتل اووينو تويولو پورې ټول په کښې شامل دي نو ددې ځاې څخه دمقاتلې (وينې تويونکې جنګ) او محاربې (په زورسره بدامني خپرول) فرق معلوم سو، چې لفظ دمقاتلې وينې تويونکي جنګ ته ويل کيږي که څوك قتل سي اوکه نه او په دې کې مال هم لوټ کړل سي، او لفظ دمحاربې په طاقت سره بدامني خپرولوته ويل کيږي اودامن اوسلامتي ختمولوپه معنی کې دي، په دې وجه دالفظ په اجتماعي طاقت سره دعوامو په ځان، مال اوعزت کې پريوه شي باندې دحملې کولو دپاره استعماليږي، چې راهزني (لاره نيول) ډاکه او بغاوت ورته ويل کيږي.

ددې جُرم سزا قرآن کريم په خپله مقرر کړي ده اودالله ﷻ دحق په ډول يې يعني دحکومتي جُرم په حيثيت سره يې نافذه کړې ده، چې دشريعت په اصطلاح کې ورته حد ويل کيږي، نو اوس واوري چې دډاکې اوراهزنۍ يعنې لارشکولو شرعي سزاڅه ده؟ په ذکر سوي آيت کې دلارې شکولو څلور سزاګانې ذکر سوې دي، اَنْ يُّقَتَّلُوْٓا اَوْ يُصَلَّبُوْٓا اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدِيْهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِّنْ خِلَافٍ اَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ يعنې قتل دې کړل سي يادې په دارکړل سي يادې د دوي لاسونه اوپښې دمختلفو طرفونو څخه پريکړل سي يادې دوي دمځکې څخه وايستل سي، په دې کې په اولو درو سزاګانو کې دمبالغې لفظ دباب تفعيل څخه استعمال سوي دي چې دکار پرمکمّل کولو اوسختولو دلالت کوي، او دجمعې صيغه يې په کښې هم استعمال کړه او دې طرف ته يې اشاره وکړه چې ددوي قتل کول ياپه دارکول ياورڅخه لاسونه اوپښې پريکول دعامو سزاګانوپه شان نه دي چې په کوم سړي جُرم ثابت سي يوازې په هغه سړي باندې سزاجاري کول کيږي بلکه داجُرم چې ددغه ډلې په کوم يوه نفر باندې ثابت سي نوټوله ډله به قتلول ياپه دارول کيږي يابه ورڅخه لاسونه اوپښې پريکول کيږي.

دارنګه دې طرف ته يې هم اشاره وکړه چې داقتلول اوپه دارکول اونور دقصاص په ډول باندې نه دي چې

دقتل سوي اولیآء یې معاف کړي نومعاف به سي، بلکه دادشرعي حد اودالله ﷻ دحق په حیثیت سره نافذ سوي دي نوچاته چي ورڅخه تاوان رسیدلی وي دهغوي په معاف کولو شرعًا سزا نه معاف کیږي، دا دوه حکمونه ددې څخه دتفعیل دصیغې په ذکر کولو سره معلوم سول (مظهري اونور)

دراهزنی دا څلور سره سزاګاني په حرف د اَوْ سره ذکر سوي دي چي دا (او) په څو شیانو کي دیوه داختیارولو دپاره هم استعمالیږي اودتقسیم دکار دپاره هم، په دې وجه دامّت دفقهاوو، صحابه وو اوتابعینو یوې ټولي داحرف د اَوْ داختیار دپاره مقررکړی دی او دې طرف ته تللي دي چي په دې څلورو سزاګانوکي امام اوامیرته شریعت اختیار ورکړی دی چي دډاکوګانو دزور، دباؤ اودجُرم دسخت والي اوکموالي په لحاظ سره ددوي دحال مطابق داڅلورسره سزاګاني یاپه دوي کي یوه جاري کړي.

سعیدبن مسیّب، عطآء، داؤد، حسن بصري، ضحاك، نخعي، مجاهد اوڅلورو امامانو څخه دامام مالك دامذهب دی، اوامام ابوحنیفة، شافعي، احمد بن حنبل اودصحابه وو دیوی ټولي اوتابعینوحرف د (اَوْ) دلته دتقسیم دکارپه معنی کي اخیستی دآیت مطلب یې دامقررکړی دی چي دراهزنانو اوراهزنی دمختلفو حالاتوپه وجه مختلفي سزاګاني مقرر دي، ددې تائید دیوه حدیث څخه هم کیږي چي په هغه کي په روایت دابن عباس ﷺ نقل دي چي نبي کریم ﷺ دابوبرده اسلمي سره دصلح معاهده فرمایلې وه، مګر هغه معاهده ماته کړه اوځه خلګ دمسلمانیدو دپاره مدینې طیّبې ته راتلل پرهغوي یې داکه وکړه په دې واقعه کي جبرآئیل امین دسزا داحکم راوړی چي کم سړي یوڅوك قتل کړي اومال یې هم لوټ کي، دي دې په دارکړه سي اوچاچي یوازي قتل وکي، مال یې لوټ نه کي، دي دي قتل کړه سي اوچاچي قتل نه دي کړي، یوازي مال یې لوټ کړی دی دده لاس اوپښي دي دمختلفو طرفو څخه پریکړل سي اوڅوك چي په دوي کي مسلمان سي دهغه جرم دي معاف کړه سي اوچاچي قتل اولوټماري هیڅ نه دي کړي یوازي خلګ یې بیرول، چي په دې سره په عام امن کي تاوان راغلی دی دي جلاوطن کړل سي، اوکه دي خلګو ددارِ اسلام یومسلمان یاغیر مسلم ښاري قتل کړی وي، مګرمال یې نه وي لوټ کړی نوددوي سزا: اَنْ یُّقَتَّلُوْا ده یعني ټول دي قتل کړل سي، که څه هم چي دقتل کاربه له واسطي څخه یوازي دځینو افرادو څخه سوی وي، اوکه څوك یې قتل هم کی اومال یې هم لوټ کي نو د دوي سزا، یُصَلَّبُوْا ده یعني دوی دي په دارکړل سي، چي ددې صورت دادی چي ژوندي په دار راوځړول سي، بیادي په نیزه یابل شي باندي ورلره نس یابل ځای ورڅیري کړي چي مړسي، اوکه دي خلګو یوازي مال لوټ کړی وي، څوك یې نه وي قتل کړی نوددوي سزا، اَوْ تُقَطَّعَ اَیْدِیهِمْ وَاَرْجُلُهُم مِّنْ خِلَافٍ ده یعني ددوي راسته لاس ترمړوند لږ څه پورته اوچپه پښه تربجلکو لږلوړه دي پریکړل سي، اوپه دې کي هم دمال لوټ کولو داکار که څه هم چي بې له واسطي دځینو څخه صادرسوی دی لیکن سزابه دټولو دپاره هم دغه وي، ځکه چي دې کوونکي چي څه کړي دي، ددې خپلو ملګروپه کومك اوتعاون سره یې کړي دي، په دې وجه په جُرم کي ټول شریك دي اوکه لادقتل اولوټ ماري کم کار ددوي څخه نه وي سوی اوتردې مخکي دوي ونیول سي نوددوي سزا، اَوْ یُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ ده، یعني دمځکي څخه دي وایستل سي.

دمځکی څخه دایستلو مطلب دفقهاوو دیوې ټولی په نزد دا دی چی دوی دی ددار اسلام څخه وایستل سی اودځینوپه نزد دادی چی په کم مقام کی دوی ډاکه اچولی ده دهغه ځای څخه دی وایستل سی، حضرت فاروقِ اعظم ﷺ په دې قسم معاملوکی داسی فیصله فرمایلی ده چی که مجرم ددغه ځای څخه وایستل سی اوپه نورو ښارونوکی آزاد پرېښوول سی نودهغو ځایونو خلګ به بیاتنګوی، په دې وجه داسی مجرم دې په قید خانه کی بندکړه سی، دادده دمځکی څخه ایستل دی چی په مځکه کی هرځای ګرځیدی نه سی ، امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله هم دا اختیار کړی ده .

پاته سوداسوال چی په دغه ډول باوسله حملوکی نن سباپه عام ډول سره یوازې په لوټ ماری کولو اوقتلونو کولو صبرنه کول کیږي بلکه اکثره دښځو بی حُرمتی اوداغوا کولو (تښتولو) اونوری واقعی هم پیښیږې اودقرآن مجید جمله وَيَسۡعَوۡنَ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَسَادًا ددې قسم ټولو جرمونوته شامله هم ده، نودوی به دکومی سزا لائق وی، په دې کی خو ښکاره خبره داده چی امام اوامیرلره اختیاردی چی په دې څلورو سزاګانوکی ددوی دحال سره مناسبه کمه سزاګنی، هغه ورکړی اوکه دبدکاری شرعی ثبوت پیداسی نودزنا حد ورباندې جاري کړي .

دغه ډول که صورت داسی وی چی نه یی مال لوټ کړی وی اونه یی څوك قتل کړی وی، بلکه یوڅه خلګ یی زخمی کړی وی نودزخمونو دقصاص قانون به ورباندې نافذکړل سی (مظهری)

دآیت په آخرکی فرمایی ، ذَٰلِكَ لَهُمۡ خِزۡيٞ فِي ٱلدُّنۡيَاۖ وَلَهُمۡ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ : یعنی داشرعی سزاګومه چی په دوی په دنیاکی جاری کړل سوی ده ، دا خو ددنیا رسوایی ده اودسزا یوه نمونه ده اودآخرت سزا تردې هم سخته اواوږده ده، ددې څخه معلومه سوه چی ددنیاپه سزاګانو حدود اوقصاص یاتعزیراتو اونورو سره بغیر دتوبې څخه دآخرت دسزا څخه نسی خلاصیدی، البته چی سزا وخوری اوبیاپه زړه سره توبه وباسی نودآخرت سزابه معاف سی .

په دوهم آیت ، إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُواْ مِن قَبۡلِ أَن تَقۡدِرُواْ عَلَيۡهِمۡ کی یوه استثناء ذکرسویده، هغه داده چی ډاکو اوباغی که دحکومت په ګیرکی تړراتلو اوپرده دواك پیداکولو څخه مخکی چی خپل قوت اوطاقت یی پرځای وی، په دې حالت کی که توبه وکړی اودراهزنی اوډاکی اچولو څخه په خپله قرارسی نوداشرعی حدبه دډاکو څخه ساقط سی، دااستثناء دقانون دعامو حدودو څخه جلاده، څکه چی په نورو جرمونو غلا ، زنا اونوروکی ترجُرم کولو اودقاضی په عدالت کی دجُرم ثابتیدلو څخه وروسته که مُجرم په رېښتینی زړه سره توبه هم وکړی نوکه څه هم چی په دې توبه سره دآخرت سزاخوبه معاف سی لیکن ددنیاشرعی حدنه معاف کیږی، لکه چی یوڅو آیتونه وروسته به دغلاپه سزاکی ددې تفصیلی بیان راسی .

په د ی استثناء کی حکمت دا دی چی یوه طرف ته یی دډاکوګانوپه سزاکی داسختی اختیارکړی ده چی په ټوله ټولی کی که دیوه څخه هم جُرم صادرسی، نوسزا ټولی ټولی ته ورکول کیږی، په دې وجه یی بل طرف ته ددې استثناء په ذریعه معامله سپکه کړه چی که توبه وکړی نوددنیاسزابه هم معاف سی اوپردې سربیره په دې کی یوسیاسی مصلحت هم دی، چی پریوه زوروری ټولی باندې هروخت واك حاصلول

گران وی نو په دی وجه یی په دی طریقه سره دترغیب دروازه خلاصه پریښوله چی دوی توبی ته مائله سی دغه ډول په دی کی دا مصلحت هم دی چی دنفس قتل کول یو انتهایی سزا ده، په دی داسلامی قانون هدف دادی چی دادی لړ ترلړه وی اودډاکی په صورت کی خودیوی تولی قتل کول لازمیږی په دی وجه په ترغیبی اړخ سره یی ددوی داصلاح دعوت هم ددی سره سره جاری وساتی، ددی تاثیر داووچی علی اسدی چاچی دمدینی طیّبی په خواکی ځانته ډله جمع کړی وه، پرتلونکو اوراتلونکوبه یی ډاکه اچوله، یوه ورځ یی په قافله کی دیوه قاری دخولی څخه دا آیت په غور کی ولویدی.

يٰعِبَادِيَ الَّذِيْنَ اَسْرَفُوْا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوْا مِنْ رَّحْمَةِ اللّٰهِ دقاری خواته یی ځان ورسوی اودبیا ویلو خواست یی ورته وکی، چی په دوهم واریی آیت واوریدی نوتوره یی په تیکی کی دننه کړه اودډاکی کولو څخه یی توبه وایسته اومدینی منوری ته ورسیدی، دغه وخت په مدینه منوره کی مروان بن حکم حاکم وو، حضرت ابوهریره ﷺ دده لاس ونیوی ، دمدینی امیرته یی بوتلی اودقرآن شریف داذکرسوی آیت یی ووایه اووی فرمایل چی ده ته هیڅ ډول سزانه ورکول کیږی.

حکومت هم دده ددی ډاکو دفساد څخه عاجزه سوی وو، ټول ډیرخوشحاله سول.

دغه ډول دحضرت علی کَرَّمَ اللّٰهُ وَجْهَهٗ په زمانه کی حارثه بن بدر بغاوت وکی او ووتی جنګ، لوټماری اوقتلونه یی دځان دپاره کسب وګرځول، لیکن بیا الله ﷻ توفیق ورته ورکی اوتوبه یی وایسته، بیرته راغی حضرت علی ﷺ په ده شرعی حدجاری نه کی.

دلته داخبره دیادولو قابله ده چی دشرعی حد دمعاف کیدلو څخه دانه لازمیږی چی دبندګانو حقونه کوم چی ده ضائع کړی دی ، هغه هم معاف سول، بلکه که دچامال یی اخیستی وی اوهغه موجود وی نو هغه بیرته ورردول ضروری دی اوکه څوك یی قتل کړی یازخمی کړی وی، نودهغه قصاص وربانذی لازم دی البته چی کله قصاص دبنده حق دی نودقتل سوی اولیآء یادحق مالك یی که معاف کړی، نومعاف به سی اوکوم مالی نقصان یی چی چاته رسولی دی دهغه تاوان اداکول یایی دهغه څخه معاف کول پرده لازم دی، دامام ابوحنیفه رحمه الله اودجمهورو فقهاوو رحمهم الله دامذهب دی ، اوکه فکر وکړل سی نو دا خبره دغسی هم ښکاره ده چی دبندګانو دحقونو څخه ځان خلاصول په خپله دتوبي یوجزء دی، بغیر ددی څخه توبه نه مکمّله کیږی، په دی وجه یوډاکوبه هغه وخت توبه کوونکی منل کیږی، کله چی دی دبندګانوحقونه اداء کړی اویایی په هغوی باندی معاف کړی.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَابْتَغُوْٓا اِلَيْهِ الْوَسِيْلَةَ وَجَاهِدُوْا فِيْ سَبِيْلِهٖ لَعَلَّكُمْ

ای ایماندارو ! بیره کوی دالله څخه اولټوی هغه ته وسیله اوجهاد کوی دهغه په لاره کی چی تاسی

تُفْلِحُوْنَ ﴿٣٥﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْ اَنَّ لَهُمْ مَّا فِي الْاَرْضِ جَمِيْعًا

کامیاب سی ، کوم خلق چی کافران دی که ددوی سره وی هرڅه چی په مځکه کی دی ټول

وَّمِثْلَهٗ مَعَهٗ لِيَفْتَدُوْا بِهٖ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَا تُقُبِّلَ

او ددې سره دومره نور چې په بدله کې یې ورکړي په ورځ دقیامت دعذاب څخه نو د دوی څخه به قبول

مِنْهُمْ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۳٦﴾ يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّخْرُجُوْا مِنَ النَّارِ

نه سی او د دوی دپاره عذاب دردناک دی ، غواړي به چې ووزي د اور څخه

وَمَا هُمْ بِخٰرِجِيْنَ مِنْهَا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيْمٌ ﴿۳۷﴾ وَالسَّارِقُ

او دوی به ددې څخه وتونکي نه وي ، او د دوی دپاره عذاب همیشه دی ، او غلا کونکی سړی

وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوْٓا اَيْدِيَهُمَا جَزَآءًۢ بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنَ اللّٰهِ ۗ

او غلا کوونکې ښځه پریکړی د دوی څخه لاس د دوی ، په سزاکې د دوی دکسب خبرداري دی دالله دطرف څخه

وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿۳۸﴾ فَمَنْ تَابَ مِنْۢ بَعْدِ ظُلْمِهٖ وَاَصْلَحَ فَاِنَّ

او الله غالب دی حکمت والا دی ، بیا چا چې توبه وکښله وروسته د ظلم خپل څخه او اصلاح یې وکړه

اللّٰهَ يَتُوْبُ عَلَيْهِ ۗ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۳۹﴾ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ

نو الله قبلوي دده توبه ، بیشکه الله بخښونکی مهربانه دی ، تا ته معلومه نه ده چې دالله

لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۗ يُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ وَيَغْفِرُ

دپاره دی حکومت دآسمانونو او دمځکې عذاب ورکوي هغه چاته چې وغواړي او بخښي

لِمَنْ يَّشَآءُ ۗ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۴۰﴾

هغه څوک چې وغواړي ، او الله په هرڅه باندې قادر دی .

لنډتفسير: اې مؤمنانو! دالله ﷻ (داحکامو دمخالفت) څخه وبيريږئ (يعنې ګناهونه پريږدئ) او (دعبادت په ذريعه) دخداى ﷻ نژديکت ولټوئ (يعني دضروري عبادتونو پابندي کوئ) او (په عبادتونوکې خاص دالله ﷻ په لاره کې جهادکوئ اُميد دی چې (په دې طريقه سره) تاسې به (پوره) کامياب سئ (اوکاميابي دالله ﷻ رضا حاصلول اوددوزخ څخه نجات دی) يقيناً کم خلګ چې کافران دي که (بالفرض) ددوی (هريوه) سره دټولې دنيا ټول شيان وي (چې په دې کې ټولې دفينې اوخزانې هم راغلي) او (يوازې دانه

بلکه، ددې شیانو سره نورهم دغو مره شیان وي چې هغه ورکړي دقیامت دعذاب څخه خلاص سي نوبیابه هم دغه شیان هیڅکله ددوی څخه قبول نه کړل سي (اودعذاب څخه به خلاص نه سي بلکه) دوی لره به دردناك عذاب وي (بیاپه عذاب کي تر داخلیدو وروسته) ددې خبرې خواهش (اوآرزو) به کوي چې ددوږخ څخه (په یوډول) ووزي او (داخواهش به یې هیڅکله هم پوره نه سي او) دوی به ددې څخه هیڅکله ونه وتلي سي اودوی لره به همیشه عذاب وي (یعنې په هیڅ ډول سره به نه ورڅخه سزالیرې سي اونه به ورڅخه همیشه والی دسزالیرې سي)

اوکوم سړی چې غلاوکي او (دغه ډول) کومه ښځه چې غلاوکړي نو (حکم یې دا دی چې ای حاکمانو) ددې دواړو رسته لاسونه (دمړوندڅخه) پریکړي د دوی د (دې) کار په عوض کي (او دا عوض) په ډول دسزا (دی) دالله ﷻ دطرفه څخه اوالله ﷻ لوی قوت والا دی (کومه سزا چې وغواړي مقرره کوي یې او) لوی حکمت والادی (چې مناسبه سزا منتخبه کوي) بیاچې کوم سړی (دشرعي قاعدې موافق) توبه وکړي دخپل دې زیاتي (یعنې غلا کولو) څخه وروسته او (دآئنده دپاره) خپل عملونه برابرکړي (یعنې غلا او نور نه کوي په خپله توبه قائم وي) نو بیشکه الله ﷻ په (حال د) ده (په رحمت سره) به توجه وفرمایي (چې په توبه سره به ورته تیره گناه معاف کړي اوپه توبه دقائم پاته کیدو په وجه به ورباندې زیاته مهرباني وفرمایي) بیشکه الله ﷻ لوی بخښنې والادی (چې دده گناه یې معاف کړه) لوی رحمت والادی (چې آئنده یې ورباندې لویه مهرباني وفرمایله، ای مخاطبه!) آیاته نه پوهیږې (بلکه ټول پوه دي) چې دالله ﷻ دپاره ثابت دی، حکومت دټولو آسمانونو اودمځکې هغه چاته چې وغواړي سزا ورکوي اوچاته چې وغواړي معاف کوي یې اوالله ﷻ په هرڅه باندې پوره قدرت لرونکی دی.

معلومات اومسئلي: ددې ذکر سوو آیتونو څخه په مخکي آیتونوکې دډاکې اوبغاوت شرعي سزا او ددې داحکامو تفصیل ذکر وو اومخ ته تردرو آیتونو وروسته دغلا دشرعي سزا بیان راروان دی ددې په مینځ کې په درو آیتونوکې دتقوی، اطاعت اوعبادت او جهاد طرف ته ترغیب دی اودکفر اوعناد اوگناهونو دتباه کاریو بیان دی، دقرآن کریم په دې خاص طرز باندې چې فکر وکړل سي نومعلومه به سي چې دقرآن کریم عامه طریقه اوطرز دا دی چې دی محضې په حاکمانه ډول باندې دتعزیر اوسزا قانون بیان کړی نه پرېږدي، بلکه دتربیت اوپالنې په انداز کې ذهنونه دجُرمونو څخه دلیرې ساتلو دپاره هم هوارې دخدای پاك اوآخرت بیره اودجنّت همیشه پاته کیدونکي نعمتونه ورته را وړاندې کوي ددوی په زړونوکي دجُرمونو څخه نفرت پیدا کوي، دغه وجه ده چې اکثره دجُرم اوسزا دقانون څخه وروسته، اِتَّقُوا اللهَ اونور بیا بیا راوړي، دلته یې هم په اول آیت کې د درو شیانو حکم کړی دی.

اول، اِتَّقُوا اللهَ یعنې دالله ﷻ څخه وبیرېږی، ځکه چې دالله ﷻ بیره هغه شی ده چې انسان په حقیقي ډول ره په پټه او ښکاره دگناهونو څخه منع کولی سي.

دوهم ارشاد دی، وَابْتَغُوٓا اِلَيْهِ الْوَسِيْلَةَ یعنې دالله ﷻ نژدیکت لټوی، لفظ دوسیلې د وَسْلٌ مصدر څخه مشتق دی چې معنی یې د...

تقریبًا په یوه معنٰی کی راځی، فرق یوازی دومره دی چی وَصْلٌ په صادسره مطلقًا دملاویدو اوپیوست کیدوپه معنی کی دی، او وَسْلٌ په سین سره درغبت اومحبّت په ډول دملاویدو دپاره استعمالیږی ، په صحاح دجوهری او مفردات القرآن دراغب اصفهانی کی ددی تصریح ده، په دی وجه په صاد سره وُصله او وَصِیْله هرهغه شی ته ویل کیږی چی ددوو شیانوپه مینځ کی میلان اوپیوستون پیدا کړی، برابره خبره ده که دغه میلان اوپیوستون په رغبت اومحبّت سره وی اوکه په بل صورت سره وی اوپه سین سره دلفظ (وسیله) معنی هغه شی دی چی یودبل سره په رغبت اومحبّت پوځای کړی (لسان العرب، مفردات امام راغب)

دالله ﷻ طرف ته وسیله هرهغه شی دی چی بنده په رغبت اومحبّت سره خپل معبودته نژدی کړی، پردی بنآء تیر نیکان صحابه اوتابعین په دی آیت کی دوسیلی تفسیر په عبادت، نژدیکت، ایمان اونیك عمل سره کوی، په روایت دحاکم حضرت حذیفه فرمایی چی دوسیلی څخه مراد نژدیکت اوعبادت دی اوابنِ جریر دحضرت عطآء، مجاهد، حسن بصری اونورو څخه هم دانقل کړی ده .

او ابن جریر اونورو دحضرت قتادة څخه ددی آیت تفسیر دانقل کړی دی ، تقرّبوا الیه بطاعته والعمل بما یُرضیه یعنی دالله ﷻ طرف ته نژدیکت حاصل کړی دهغه درضامندی اوفرمان برداری په کار کولوسره ، نو په دی وجه دآیت دتفسیر خلاصه دا سوه چی دالله ﷻ نژدیکت ولټوی په ایمان اونیك عمل سره .

اودمسندِ احمدپه یوه صحیح حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی، وسیله یوه اعلی درجه ده دجنت چی تردی پورته بله درجه نسته ، تاسی دالله ﷻ څخه سوال کوی چی دغه درجه ماته را کړی .

اودصحیح مُسلم په یوه روایت کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کله اذان کوونکی اذان کوی نوتاسی هم هغه کلمی وایاست کمی چی اذان کوونکی یی وایی تر دی وروسته پرما درود وایاست اوزما دپاره دوسیلی دعا کوی .

ددی احادیثو څخه معلومه سوه چی وسیله یوه خاصه درجه ده دجنت چی په نبی کریم ﷺ سره خاص ده او په ذکر سوی آیت کی هم مؤمن ته دوسیلی طلب کولو اولټولو حکم په ظاهره ددی خصوصیّت سره منافی دی ، لیکن جواب یی ښکاره دی ، چی لکه څنګه چی دهدایت اعلی مقام دنبی کریم دپاره خاص دی او ده ﷺ په ددی دپاره همیشه دعا کوله ، مګر ددی ابتدایی او درمیانه درجی دټولو مؤمنانو دپاره عامی دی ، دغه ډول دوسیلی اعلی درجه دنبی کریم ﷺ دپاره خاص ده اوتردی لاندی درجی دټولو مؤمنانو دپاره دده ﷺ په واسطه او ذریعه سره عامی دی .

حضرت مجدّد الف ثانی رحمه الله په خپلو مکتوباتو کی اوقاضی ثنآء الله پانی پتی رحمه الله په تفسیر مظهری کی په دی باندی خبرداری فرمایلی دی چی په لفظ دوسیله کی دمحبّت او رغبت دمعنی په شاملیدو سره دی طرف ته اشاره ده چی دوسیلی په درجو کی ترقی دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ په محبت باندی موقوفه ده ، اومحبّت پیدا کیږی په تابعداری دسنتو، څکه چی دالله ﷻ ارشاد دی ، فاتّبعونی یحببکم الله : په دی وجه څومره چی څوك په خپلو عبادتونو معاملو اخلاقو او دژوند دطریقو په ټولو اړخونو کی

دنبي كريم ﷺ دسنتو تابعداري كوي دومره به دالله ﷻ محبّت ده ته حاصليږي او دي به په خپله الله ﷻ ته نژدي اومحبوب سي ، او څومره چي محبّت زياتيږي ، دومره به الله ﷻ ته نژديكت حاصليږي .
دلفظ دوسيلي دلغوي تشريح او دصحابه وو اوتابعينو دتفسير څخه چي كله دا معلومه سوه چي هرهغه شي كوم چي دالله ﷻ درضا او نژديكت ذريعه جوړيږي هغه دانسان دپاره الله ﷻ ته دنژدي كيدو وسيله ده ، په دي كي لكه څنګه چي ايمان اونيك عمل داخل دي ، دغه ډول دپيغمبرانو اوصالحانو سره صحبت اومحبّت په كښي هم دا خل دي چي دغه هم دالله ﷻ درضا داسبابو څخه دي او په دي وجه دوي وسيله جوړول اودالله ﷻ څخه سوال صحيح سو ، لكه چي حضرت عُمر ﷺ دقحطي په زمانه كي حضرت عباس ﷺ وسيله جوړكي ، دالله ﷻ څخه يي دباران دُعا وغوښته اوالله ﷻ قبوله كړه .
او په يوه روايت كي نبي كريم ﷺ په خپله يوه نابينا صحابي ﷺ ته داسي ددُعا غوښتلو ښوونه كړي ده ،
اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَسْئَلُكَ وَاَتَوَجَّهُ اِلَيْكَ بِنَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ نَبِيِّ الرَّحْمَةِ (منار)
په ذكر سوي آيت كي يي اول دتقوىٰ ښوونه وكړه ، بياپه الله ﷻ باندي دايمان اونيك عمل په ذريعه دنژديكت حاصلولو ، په آخركي ارشاد فرمايي ، وَجَاهِدُوْا فِيْ سَبِيْلِهٖ يعني جهادكوي دالله ﷻ په لاره كي كه څه هم چي په نيك عمل كي جهاد هم دا خل وو ، ليكن په نيكوعملونوكي دجهاد داعلىٰ مقام ښوولو دپاره يي دده جلا ذكر وكي ، لكه چي په حديث كي دنبي كريم ﷺ ارشاد دي ، وَذِرْوَةُ سَنَامِهِ الْجِهَادُ يعني داسلام لوړمقام جهاد دي ، بل دلته جهادپه اهميّت سره دذكر كولو كي دا حكمت هم دي ، چي په تيرو سوو آيتونو كي دمځكي دفساد حراموالي اوناجآئز والي او ددي دنيا اوآخرت دسزاګانو بيان راغلي وو نو جهادهم په ښكاره اعتبار سره دمځكي دفساد صورت معلوميږي ، په دي وجه ممكنه وه چي څوك ناخبره دجهاد او فساد فرق ونه پيژني ، په دي وجه يي دمځكي دفساد منع كولو څخه وروسته دجهاد حكم په اهميّت سره بيان كي ، د دواړو فرق يي ښكاره كي په لفظ د فِيْ سَبِيْلِهٖ سره يي ورته اشاره وفرمايله ، څكه چي په ډاكه بغاوت اونوروكي چي كوم قتل اوقتال اومال لوټيږي ، هغه يوازي دخپلو ذاتي غرضونو اوخواهشونو اوذليلو مقصدونو دپاره وي ، او په جهاد كي كه خبره دي ته ورسيږي هم نو دا يوازي دالله ﷻ دكلمي دلوړولو اوظلم اوزور وركولو دپاره وي چي دمځكي اودآسمان فرق يي دي .
په دوهم او دريم آيت كي دكفر اوشرك اودګناه لوي وبال په داسي طريقه سره ښوول سوي دي چي كه لږ فكر ورباندي وكړل سي نو دغه به دانسان په ژوندكي يو ډير لوي انقلاب راولي او دكفر، شرك اوګناه ټولو په پريښوولو به يي مجبوره كوي .
هغه دا ده چي په عام ډول سره انسان چي په كومو ګناهونوكي اخته وي دغه دخپلو خواهشونو اوضرورتونو يااداهلِ اوعيال دخواهشونو دپاره وي او دا ټول دمال او دولت دجمع كولو دپاره وي او دمال او دولت په جمع كولوكي دحرامو اوحلالو دفرق كولو څخه پرته اخته وي ، په دي آيت كي الله ﷻ دده ددي بدمستي دعلاج دپاره وفرمايل چي نن ددي څو ورځو ژوند دپاره او ددي دراحت حاصلولو

ددی ناجآئز خواهش انجام دا دی چی دقیامت عذاب چی کله مخ ته راسیٰ نو دغه وخت که دا خلگ وغواړی چی په دنیاکی حاصل کړی مال ، دولت اوساز اوسامان ټوله په فدیه کی ورکړی ځان دعذاب څخه خلاص کړی نو دا ممکنه نه ده ، بلکه فرض کړه که دټولی دنیا مال او دولت اوټول سامان دغه یوه سړی ته ورسیږی اوبیا په دی لاهم بس والی نه وی دغومره مال نور هم ورسره یوځای سی او دا ټول دخپل ځان دعذاب څخه دخلاصولو دپاره فدیه کول وغواړی نوهیڅ شی به یی قبول نه وی ، او دی به دآخرت دعذاب څخه خلاص نه سی.

په دریم آیت کی یی دا هم ښکاره کړه چی دکفارو دا عذاب به دآئمی وی چی دوی به ددی څخه هیڅکله خلاصوالی پیدا نه کی.

په څلورم آیت کی بیادجرمونو دسزاګانو طرف ته بیرته ستنیدل وسوه او دغلا دشرعی سزا بیان یی وکی دشرعی سزاګانو دری قسمونه چی مخکی بیان سوی دی دغلا سزا په دی قسم حدودوکی داخله ده ، ځکه چی قرآن کریم دا سزا په خپله مقرره کړه ، دحاکمانو رایی ته یی پاته نه کړه اودالله ﷻ دحق په ډول یی مقرره کړه ، په دی وجه دی ته حددغلاوایی ، په آیت کی ارشاد دی ، ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوٓا أَيْدِيَهُمَا جَزَآءًۢ بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنَ اللهِ وَاللهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ : یعنی دغلا کوونکی سړی اوغلا کوونکی ښځی لاس پریکړی د دوی دکار په بدله کی اوالله ﷻ زورور حکمت والا دی.

دلته دا خبره دفکر قابله ده چی دقرآن په حکمونوکی په عام ډول سره خطاب نارینه ووته وی اوښځی هم په هغه کی تبعًا شاملی وی ، لمونځ ، روژه، حج، زکوٰة اوپه ټولو احکامو کی دقرآن اوسنت دغه اُصول دی ، لیکن دغلاپه سزا کی او دزناپه سزاکی یی یوازی دنارینه وو په ذکر کولو باندی بس والی ونه کی بلکه دواړه قسمونه یی جلا جلا کړل او حکم یی وفرمایی، ددی وجه داده چی معامله دحدودو ده چی په معمولی غوندی شُبهه باندی ساقطیږی، په دی وجه یی دښځو ذکرجلا وکی اوووضاحت یی وفرمایی.

دوهمه خبره دلته دفکر قابله دا ده چی دسرقی دلفظ لغوی معنی اوشرعی تعریف څه دی؟ په قاموس کی دی چی یو سړی دبل چامال دیوه محفوظ ځای څخه بغیر دهغه داجازت څخه واخلی دی ته سرقه (یعنی غلا) وایی دا ددی شرعی تعریف دی او ددی تعریف په بنآء سره دسرقی دثابتیدو څوشیان ضروری سوه.

اول دا چی دغه مال دیو فرد یاټولی ذاتیٰ ملکیّت وی ، دغلا کوونکی نه په دی کی ملکیّت وی ، نه دملکیّت شبهه وی اونه داسی شیان وی چی په هغه کی دعوامو حقونه برابر وی لکه دعامی فآئدی اداری او ددی شیانو څخه دا معلومه سوه چی که یو چا یو داسی شی واخیستی چی دده ملکیّت یادملکیّت شُبهه پکښی وی یاپه کښی دعوامو حقونه برابر وی نوحد دسرقی به په ده نه سی جاری کیدی ، حاکم به وربانذی دخپل حق خیال مناسب تعزیری سزاجاری کوی.

دوهم شی دسرقی په تعریف کی دمال محفوظ کیدل دی یعنی په مکان کی یی ژرنده کول یادچوکیدار په ذریعه یی ساتل ، نوکوم مال چی په محفوظ ځای کی نه وی اوڅوك یی پورته کړی نو په ده هم دسرقی حد نه جاری کیږی اوکه دمال په محفوظ کیدو کی شُبهه هم راسی ، نو هم به حد ساقط سی ، دګناه او

تعزیری سزا معامله جلا ده .
دریم شرط بی اجازته پورته کول دی ، نو دکوم مال درا اخیستلو یا استعمال کولو چی چاته اجازت ورکړل سوی وی که هغه بالکل یو سی نو هم دسرقی حد نه جاری کیږی او که داجازت یوه شُبهه غوندی پیداسی نو هم به حد ساقط سی .
څلورم شرط په پټه وړل دی ، ځکه چی دبل مال په ډاګه لوټ کړل سی نوهغه سرقه نه ده بلکه ډاکه ده چی سزایی مخکی بیان سویده ، مقصد دادی چی په پټه نه وی ، نوحد دسرقی ورباندی نه سی جاری کیدی .
ددی ټولو شرطونو دتفصیل اوریدو څخه به داتاسی ته معلومه سوی وی چی زمونږ په عُرف کی کوم شی ته غلاویل کیږی دا یوعام او وسیع مفهوم دی ددی پرټولو افرادو باندی دسرقی حدیعنی دلاس پریکولو سزا شرعًا نه سی جاری کیدی بلکه دغلا به یوازی په هغه صورت باندی دا شرعی حد جاری کیږی په کوم کی چی دا ټول شرطونه موجود وی .
ددی سره به تاسی دا معلومه کړی وی چی په کومو صورتونو کی دغلا شرعی حد ساقطیږی، نو دا لازمه نه ده چی مجرم دی آزاد پریښوول سی ، بلکه دوخت حاکم به ده ته دخپل فکر برابر دده په نزد په مطابق تعزیر سزا ورکوی چی دبدنی دُرّو په صورت کی هم کیدی سی .
دغه ډول دا دی هم نه ګڼل کیږی چی په کومو صورتونوکی دیوه شرط نه پیدا کیدو په وجه سره دسرقی شرعی حدجاری نسو نوګوندی دغه شی به شرعًا جائز اوحلال وی ؟ ځکه چی مخکی بیان سوی ده چی دلته دګناه او دآخرت دعذاب ذکر نسته ، ددنیوی سزا او هغه هم دیوه خاص قسم سزا ذکر دی ، دغسی خو دیو چا مال بغیر دهغه دزړه دخوشحالی څخه په هر ډول سره چی یووړل سی نو حرام دی او دآخرت دعذاب واجبوونکی دی ، لکه چی دقرآن کریم په آیت ، لَا تَأْكُلُوْا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ کی ددی وضاحت موجود دی .
دلته دا خبره هم دذکر قابله ده چی په غلاکی دقرآن کریم کم الفاظ راغلی هم دغه دزناپه سزاکی دی، لیکن دغلاپه معامله کی دسړی ذکرمخکی اودښځی ذکر وروسته دی اوپه زناکی ددی برعکس دښځی ذکراول دی دغلاپه سزاکی ارشاد دی ، اَلسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ او دزناپه سزاکی فرمایی ، اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِيْ ددی ترتیب دچپه کولو حکمتونه تفسیرلیکونکوصاحبانوډیرلیکلی دی په دی کی دایوه خبره ډیره په زړه لګیدونکی ده چی دغلا جُرم دښځی په نسبت دسړی دپاره زیات سخت دی ځکه چی ده ته الله ﷻ دکسب او معاش هغه قوت ورکړی دی چی ښځی ته نه دی حاصل ، نو چی دکسبَ اومعاش د دومره خلاصو دروازو سره بیاهم دی دغلاپه ذلیل جُرم کی اخته کیږی ، دا د دده جُرم زیاتوی او دزنا په معامله کی ښځی ته الله ﷻ دطبعی شرم اوحیاسره داسی چاپیریال ورکوی چی ددی ټولو شیانو په موجودګی کی ددی داسی بی حیایی کول ددی دپاره زیات جُرم دی ، په دی وجه په غلاکی دسړی ذکر اول دی اوپه زنا کی دښځی .
دذکرسوی آیت په الفاظوکی دغلا دشرعی سزا بیانولو څخه وروسته دوی جُملی ارشاد فرمایی ، یوه جَزَآءً بِمَا كَسَبَا یعنی داسزا بدله ده د دوی دبد عملی دوهمه جُمله فرمایی ، نَكَالًا مِّنَ اللهِ په دی کی دوه

لفظونه دی نَکَالا او مِنَ اللهِ دلفظ دنکال معنی په عربی لغت کی دداسی سزا ده چی ددی په لیدو سره نور خلګ هم عبرت اخلی ، او دداسی جُرم کولو څخه منع سی ، په دی وجه دنکَال ترجمه زمونږ دمحاوری موافق عبرتناکه سزا سوه ، په دی کی اشاره ده چی دلاس پریکولو سخته سزا په یوه خاص حکمت باندی بنآء ده ، چی په یوه باندی سزا جاری سی نو ټول به بیریږی او دا قبیح جرم به بندسی ، بل لفظ دمِنَ اللهِ یی زیات کی ، دیوه مهم مضمون طرف ته یی اشاره وکړه هغه دا دی ، چی دغلا دجُرم دوه۲ حیثیتونه دی یو دا چی ده دبل انسان مال بغیر دحق څخه واخیستی چی دایی په هغه ظلم وکی ، دوهم دا چی ده دالله ﷻ دحکم خلاف ورزی وکړه په اول حیثیت سره داسزا دمظلوم حق دی اوددی په بنآء سره که دی معافی وکړی نومعاف به سی، لکه دقصاص په ټولو مسئلو کی چی داسی عمل کول کیږی، په دوهم حیثیت سره داسزا دالله ﷻ دحق په خلاف ورزی کولوسره ده، نوپه دی بنآء سره چی دکوم سړی څخه یی غلاکړی ده که هغه یی معاف هم کړی خونه معاف کیږی، ترڅوچی په خپله الله ﷻ یی معاف نه کړی ، کوم ته چی په اصطلاح دشرع کی حدیا حدود ویل کیږی ، په لفظ د مِنَ اللهِ سره یی ددی دوهم حیثیت تعین وکی او دی طرف ته یی اشاره وفرمایله چی دا سزا حد دی ، قصاص نه دی یعنی دسرکاری جُرم په حیثیت سره دا سزاورکړل سوی ده په دی وجه دچا څخه چی یی غلاکړی ده دهغه په معاف کولوهم سزا نه معاف کیږی.

دآیت په آخرکی یی ، وَاللهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ وفرمایل ددی شبهی جواب یی ورکی چی نن صباپه عام ډول سره دخلګو پرژبه ده چی داسزا ډیره سخته ده اوځینی بی شرمه ناخبره خودډی څخه هم باك نه کوی چی وایی (دا وحشیانه سزا ده) نعوذ بالله منه ، اشاره یی دی طرف ته وفرمایله ، چی ددی سختی سزا منتخب کول محضی په دی وجه باندی نه دی چی الله ﷻ قوی او زورور دی بلکه پردی بنآء باندی هم دی چی دی حکیم دی ، کومو شرعی سزاګانو ته چی نن صبا دیورپ عاقلان سختی او وحشیانه وایی د دوی دحکمت او ضرورت او دفائدو بحث به ددی آیتونو دتفسیر څخه وروسته په تفصیل سره راسی.

په دوهم آیت کی یی ارشاد وفرمایی ، فَمَن تَابَ مِن بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ یعنی کوم سړی چی دخپلی بدعملی اوغلا څخه واپس سی او دخپل عمل اصلاح وکړی نو الله ﷻ به دی معاف کړی څکه چی الله ﷻ ډیر بخښنی والا او مهربانه دی.

دډاکی شرعی سزا دکومی چی بیان څو آیتونه مخکی راغلی دی ، په دی کی هم دمعافی ذکر دی او دغلا تر سزا وروسته هم دمعافی ذکر دی ، لیکن دواړه ځایه دمعافی په بیان کی یوخاص فرق دی او ددی فرق پربنآء په دواړو سزاګانو کی دمعافی مطلب دفقهاووپه نزد مختلف دی، دډاکی په سزاکی خو الله ﷻ په ډول داستثنآء ذکر وکی ، إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن قَبْلِ أَن تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ چی ددی حاصل دا دی چی دډاکی کومه شرعی سزا چی په آیت کی ذکر ده دهغه څخه دا صورت مستثنٰی دی چی په ډاکوګانو باندی دحکومت دواك راتلو اوتر ګرفتارولو مخکی چی توبه وکاږی نو دا شرعی سزا به ورته معاف سی او دغلا تر سزا وروسته چی دکومی معافی ذکر دی په دی کی ددی دنیوی سزا څخه استثنآء نسته ، بلکه دآخرت په اعتبار سره ددوی دتوبی قبلیدو بیان دی، چی ددی طرف ته په : فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ کی اشاره

موجوده ده چي دوخت حاکمان به ددی توبی په وجه شرعی سزانه معاف کوی ، بلکه الله ﷻ به د دوی جُرم معاف کړی دآخرت دسزا څخه به يي خلاص کړی په دی وجه باندی فقهآء صاحبان تقریبًا په دی باندی متفق دی چي ډاکوکه ترګرفتاره کيدو مخکی توبه وکړی نو دډاکی شرعی سزا به په ده جاری نه وی لیکن غل که ترغلاکولوورروسته ترګرفتاره کیدو مخکی یا وروسته توبه وکنبله نودسرقی حد چي ددنیا سزاده هغه به معاف نه وی اودګناه نه معاف کیدل اودآخرت دسزا څخه خلاصیدل ددی منافی نه دی . په وروسته آیت کی یی ارشاد وفرمایی .

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ وَيَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ .

یعنی آیاتاته معلومه نه ده چي دآسمانونو اومځکی حکومت اوباچهی یوازی دالله ﷻ ده او دهغه داشان دی چي چاته وغواړی عذاب ورکوی چاته چي وغواړی بخښی یی او الله ﷻ په هرڅه قادر دی .

ددی آیت تړون اومناسبت دتیرو آیتونو سره دا دی چي په تیرو آیتونوکی دډاکی اوغلا دشرعی حدونوچي دلاس اوپښی دپریکولو یا یوازی دلاس دپریکولو سخت حکمونه دی په ظاهری نظرکی داحکمونه دانسانی شرافت اودده داشرف المخلوقات کیدوسره منافی دی، ددی شُبهی دلیری کولو دپاره په دی آیت کی الله ﷻ اول دا وفرمایل چي زه دټول جهان دپاره حقیقی مالك یم بیایی دخپل قادر مطلق کیدو ذکر وفرمایی اوددی په مینځ کی یی داارشاد وفرمایی چي هغه یوازی سزا اوعذاب نه ورکوی ، بلکه معاف کول هم کوی اوددی معافی اوسزا دار اومدار دده پرحکمت باندی دی، ځکه چي هغه لکه څنګه چي مالك مطلق اوقادر مطلق دی، دغه ډول حکیم مطلق هم دی، لکه څنګه چي دهغه دقدرت اوسلطنت احاطه دیوه انسان طاقت نه سی کولی دغه ډول دهغه دحکمتونو پوره احاطه هم دانسان عقل او دماغ نه سی کولی اوپه اُصولوسره غور اوفکر کوونکو ته په قدر دکفایت څه علم هم حاصلیږی چي په دی سره د دوی زړونه مطمئن کیږی ، داسلامی سزا ګانو په باره کی دیورپ والاوو او د دوی دتهذیب او تعلیم څخه دمتاثرو خلګو دا عام اعتراض دی چي دا سزاګانی سختی دی اوځینی عاقبت ته نه فکرکوونکی خوداخبره هم کوی چي داسزاګانی وحشیانه اودانسانی شرافت څخه خلاف دی ددی په اړوند خو اول دا خبره خپل مخ ته کنبیږدی کومه چي اول بیان سوی ده چي قرآن کریم یوازی دڅلورو جرمونو سزاګانی په خپله مقرری اومعیّنی کړی دی چي دشریعت په اصطلاح کی ورته حدویل کیږی، دډاکی سزارسته لاس اوچپه پښه پریکول، دغلا سزا رسته لاس دمړوند څخه پریکول، دزنا سزا په ځینو صورتونوکی سل دُرّی وهل اوپه ځینوکی سنګسارول اوقتلول، دزنا ددرواغو تهمت پرچا باندی دلګولو سزا اتیا ۸۰ درّی، پنځم شرعی حد دشرابو چیښلودی چي په اجماع دصحابه ووسره اتیا ۸۰ دُرّی مقرری سوی دی، ددی پنځو جُرمونو څخه ماسوا دنورو ټولو جُرمونو سزا دوخت دحاکم ورایی ته سپارل سوی ده ، چي جُرم اومجرم اوچاپیریال ته نظر وکړی څومره اوڅنګه چي وغواړی سزادی ورکړی، په دی کی داهم کیدی سی چي دسزاګانو دحدونو اوتعین څه خاص نظام دعالمانو اواهل الرّای په مشوره مقرر کی ...

داسمبلیوپه ذریعه متعین کړه کیږي اوقاضي یاجج دمقررو سرو حدونو دننه سزاجاري کوي، البته په دی پنځو جرمونوکی چی سزاګانی یی په قرآن یاپه اجماع سره مقرري سوي دي اوپه دی کی یوفرد یاټولی یااسمبلی ته دادل بدل کولو څه اختیار نسته مګرپه دی کی هم که دمجرم ثبوت دشریعت پر مقرري کړي ضابطی دشهادت سره ونه سي یادجُرم ثبوت خو پیدا سي مګر په دی جُرم باندی چی په کومو شرطونو سره دا سزا جاري کړه کیږي ، هغه شرطونه مکمل نه وي اونفسِ جُرم دقاضي یاجج په نزد باندی ثابِت وي، نوپه دی صورت کی هم شرعي حدنسي جاري کیدی، بلکه تعزیري سزابه ورکول کیږي.
ددی سره داشرعي ضابطه هم مقرره اومنل سویده چی دشبهی فآئده مجرم ته رسیږي، دجُرم په ثبوت یادجرم په شرطونوکی چی په څه شي کی شُبهه لویږي، نوشرعي حد ساقطیږي، لیکن چی دنفسِ جرم ثبوت وسی نو تعزیري سزابه ورکول کیږي، ددی څخه معلومه سوه چی په دی پنځو جُرمونوکی ډیر صورتونه داسي راوزي چی شرعي حدود په کښی نه سي نافذ کیدی ، بلکه تعزیري سزابه دحاکم په رایی سره ورکول کیږي ، تعزیري سزاګانی چی کله اسلام نه دي متعیني کړي ، بلکه دهري زماني اوهر ماحول مطابق دعامو ملکونو دقوانینو په شان په دی کی ادل بدل اوکمي او زیاتي کول کیږي ، په دی وجه په دی باندی هیڅ ډول دهیڅ اعتراض ځای نسته ، اوس بحث یوازي په پنځو سزاګانو او د دوی هم په خاصو صورتونو کی پاته سو، دمثال په ډول غلا راواخلي اووګوري چی په اسلامي شریعت کی دلاس پریکولو سزامطلقي پرهره یوه غلانه عآئده کیږي کمی ته چی په عام عُرف کی غلا ویل کیږي، بلکه هغه غلاچی دغله لاس پکښي پریکول کیږي دهغي یوخاص تعریف دي چی تفصیل یی مخکی تیرسوی دی ، چی دچا مال دمحفوظ ځای څخه چی دحفاظت سامان مات کړي اوپه ناجآئزه طریقه یی په پټه راوباسي،اویویی سي، ددی تعریف په بنآء سره ډیر صورتونه چی په عُرف کی ورته غلا ویل کیږي، دغلا دحد دتعریف څخه ایستل کیږي مثلاً دمحفوظ ځای دشرط څخه معلومه سوه چی دعامو عمومي ځایونو مثلاً مسجد، عیدګاه، پارك، کلب، استیشن، ویټنګ روم (دانتظار کوټه) ریل، جهاز اونورو کی ایښوول سوي مال پټ کړي یاددرختو څخه میوي وشکوي پټي یی کړي یادګبین غلا وکړي، نوپرده حددسرقي نه جاري کیږي، بلکه دعامو ملکونو دقوانینوپه شان تعزیري سزابه ورکول کیږي، دغه ډول هغه سړي چی کورته دراتلواجازت ورلره ورکړل سوي وي، برابره خبره ده که نوکروي، که مزدور او بنا یابل دوست اوخپل وي، دی که ددی ځای څخه یوڅه شي یوسي نوکه څه هم چی داپه عامه غلاکی داخل اوتعزیري سزا لائق دی لیکن دلاس پریکولو شرعي سزاپرده نه سي جاري کیدی، ځکه چی دی کورته په اجازت سره داخل سوی دی ، دده په حق کی حفاظت مکمّل نه دی.
دغه ډول که یوچا دبل چاجیب پری کی یایی دلاسونو څخه کالي یاپیسي وتښتولي یایی په دوکه دیوچا څخه څه واخیستل یاپر امانتونو باندی منکرسو ، داټول شیان حرام اونا جآئزدی اوپه عامو غلاګانوکی خامخا داخل دی، مګر ددی ټولو سزا تعزیري ده چی دحاکم پررایی باندی موقوفه ده، دشرعي غلاپه تعریف کی نه ده داخل، په دی وجه په دی لاس نه پری کیږي، دغه ډول دکفن کښ لاس هم نه پریکول

کیږي، ځکه چې اول خو دغه محفوظ ځای نه دی، دوهم کفن دمړي ملکیّت نه دی، البته دده داکار سخت حرام دی، پرده تعزیري سزادحاکم درایې موافقه جاري کړل کیږي، دغه ډول که یوچا په مشترك مال کې غلا وکړه چې دده هم یوځه حصه په کښې وه، برابره خبره ده که دمیراث مشترك مال وو اوکه دتجارت شریك مال وونوپه دې صورت کې داخیستونکی هم یوځه حصه په دې کې شامله ده، ددې ملکیت دشُبهې په وجه شرعي حد ساقطیږي، تعزیري سزا به ورکول کیږي.

دا ټول شرطونه دجُرم ترتکمیل لاندې راځي چې سرسري نقشه یې تاسې ولیده اوس یوبل شی دثبوت دپاره مکمّل کوونکی دی، دحدودو په نافذ کولو کې اسلامي شریعت دشهادت ضابطه هم دعامو معاملو څخه جلا اوډیره داحتیاط جوړه کړېده، دزناپه سزا کې ددوو شاهدانو پرځای یې دڅلورو شاهدانو شرط مقررکړی دی اوهغه هم چې داسې عیني شاهدي ورکړي چې هیڅ مشتبه لفظ په کښې نه وي، دغلا اونورو په معامله کې که څه هم چې دوه شاهدان کافي دي، مګرددې دوو دپاره یې دشهادت پرعامو شرطونو سربیره څه نور شرطونه هم عائد کړي دي، مثلاً په نورو معاملوکې دموقعې دضرورت په وخت کې قاضي ته دا اختیار ورکړل سوی دی چې دیوه فاسق سړي په باره کې که قاضي ته دا اطمینان وسي چې داسړی که څه هم چې عملي فاسق دی خودرواغ نه وایي نوقاضي یې شاهدي قبلولی سي، لیکن په حدودوکې قاضي ته دده دشاهدي قبلولو اختیار نسته، په عامو معاملوکې دیوه سړي اودوو ښځوپه شاهدي سره فیصله کیدی سي، مګر په حدودوکې ددوو سړیانو شاهدي ضروري ده، په عامو معاملوکې اسلامي شریعت مودې تیریدو ته څه عذرنه دی مقررکړی په معامله کې چې هرڅومره وخت تیر سي او وروسته بیاڅوك شاهدي ورکي، نوقبلیدی سي، لیکن په حدودوکې که فوري شاهدي ونه سي، بلکه یوه میاشت یازیات صبروکي اوبیاشاهدي وکي نوقبوله به نه وي.

دغلادحد دنافذ کولو کوم شرطونه چې دا وخت بیان سول دا ټول دفقه حنفي دمستند کتاب، بدائع الصنائع څخه را اخیستل سوي دي.

ددې ټولو شرطونو حاصل دادی چې شرعي حد یوازې په هغه صورت کې جاري کیدی سي کله چې دپاك شریعت دمقررې ضابطې مطابق جُرم هم مکمّل وي اوثبوت یې هم مکمّل وي اومکمّل هم داسې چې یوارخ یې هم مشتبه پاته نسي، ددې څخه معلومه سوه چې اسلامي شریعت کوم ځای چې ددې جُرمونو سزاګانې دحکمت پرمقتضاء باندې سختې مقررې کړې دي، هلته یې دشرعي حدونوپه نفاذکې هم انتهایي احتیاط کړی دی دحدودو دشهادت ضابطه یې هم دعامو معاملو دشهادت ترضابطې مختلفه اوډیره پر احتیاط باندې بنآء کړېده، په دې کې که یوه ذرّه غوندې هم کمي راسي نوشرعي حدپه تعزیري سزا بدلیږي، دغه ډول که دجُرم دمکمل کیدوپه سلسله کې کمه کمي پیداکړل سي نوبیاهم شرعي حدساقط سي، تعزیري سزا ورکول کیږي، په دې وجه شرعي حدونه یوځای کله کله نافذ کیږي، په عامو حالاتوکې دحدودو جُرمونه هم په تعزیري سزاګانو کې بدلیږي، لیکن کله چې یوځای جُرم دثبوت سره مکمل سي که څه هم چې یوپه سلوکې هم وي نوسزا ډیره سخته اوعبرتناکه ورکول کیږي چې ددې هیبت

دخلگو پرزړونو اود ماغونو باندې مسلط سي اودغه جُرم ته په نژدې کیدو سره یې بیابدن ولړزیږي اود همیشه دپاره دجُرمونو دبندیدو اودعام امن راتلو ذریعه جوړیږي، په خلاف ددې موجوده تعزیري سزاگانو اوقوانینو چې دکسبي مجرمانوپه نظرکي داېوه لوبه ده چې ډیر په خوشحالي سره یې دوی کوي، په بندیخانه کي ناست وي اودآئنده جرمونو کولو دپاره ښه خوندور اوښایسته پروگرامونه جوړوي، په کومو ملکونوکي چې شرعي حدونه نافذ کړه کیږي، دهغوی دحالاتو که معاینه وکړل سي نوحقیقت به معلوم سي چې هلته به نه یوځای تاسي دخلگو ډیر لاسونه پریکړي ووینې اونه به په کلونوکي یوځای دسنگساري واقعه ولیدل سي، لیکن ددې شرعي سزاگانو داسې هیبت په زړونوکي ناست وي چې هلته دغلا، ډاکې اوبې حیایې نوم په سترگونه لیدل کیږي، دسعودي عرب دحالاتو څخه عام مسلمانان سیده په سیده خبردي، څکه چې دحج اوعُمري په سلسله کي دهري طبقې اوهرملك خلگ هلته حاضري ورکوي، په ورځ کي پنځه واره هرسړی داوینې چې دکانونه خلاص ولاړوي دلکونو روپوسامانونه په کښې پراته وي اومالکان یې بغیر ددکان بندولو څخه دلمانځه په وخت کي حرم شریف ته ځان رسوي اوښه په اطمینان سره لمونځ ادا کوي اوبیاراځي دده هیڅکله هم داشك نه راځي چې دده ددکان څخه به یوشي ورك سوی وي اوبیا دادیوه ورځي خبره هم نه ده عُمرونه په دې کي تیریږي، ددُنیا دېوه مهذب ملك معاینه وکړئ نوبیاوگورئ چې په یوه ورځ کي به په سوونو غلاگاني او ډاکې وسي.

دانساني تهذیب اوانساني حقونو دعوه لرونکي عجبه دي چې پرمجرمانو باندې رحم کوي، مگر پرټول انسانیت باندې رحم نه کوي دکومو ژوندچې دې مجرمانوپه اورکي اچولې دی، حقیقت دادی چې پریوه مجرم باندې بیره کول پرټول مخلوق ظلم کول دي او دعام امن دخرابولو ترټولو لوی سبب دی، همداوجه ده چې رب العالمین ﷻ چې نیکو، بدو، متقیانو، اولیاوو، کافرانواو فاجرانو ټولولره رزق ورکوي، مارانو، لړمانو، زمریو، شرمښانو اونورو لره رزق ورکوي اودچارحمت چې پرټولو باندې عام دی، هغه چې کله شرعي حدونه په قرآن کي نازل کړل، نو ددې سره یې دا هم وفرمایل، وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللهِ یعنې دالله ﷻ په حدودو جاري کولوکي په دې مجرمانو هیڅکله بیره (یعنې زړه سوی) مه کوی، اوبل طرف ته یې قصاص دعالَم انساني ژوند مقررکړی دی، وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يٰٓأُولِي الْأَلْبَابِ معلومیږي چې داسلامي حدونو خلاف کوونکي داگرسره نه غواړي چې جُرمونه دې بندسي، که نه وي نوترکمه ځایه پوري چې درحمت اوشفقت معامله ده هغه تراسلامي شریعت زیاته څوك ښوولای سي، چاچې په عیني میدانِ جنگ کي دخپلو قاتلانو دښمنانوحق ساتلی دی اوحکم یې کړی دی چې ښځه مخ ته درسي نو لاس ورڅخه بندکړي، کوچنیان چې مخ ته درسي نولاس ورڅخه بندکړي، بو ډا چې مخ ته درسي نولاس ورڅخه بندکړي، دکفارو مذهبي عالِم چې ستاسي خلاف په جنگ کي شریك نه وي، دخپل طرزپه عبادت کي مشغول وي، نودی مه قتلوی.

اوترټولو عجیبه خبره داده چې پردې اسلامي سزاگانو داعتراض دپاره دهغو خلگو ژبې ښوري دکومو لاسونه چې تراوسه پوري دهیروشیما دلکونوبې گناه، بې قصوره انسانانو په وینو رنگین دي، دکوموپه

زړه کی چی شاید هیڅکله هم دجنگ اومقابلی تصوړنه وو راغلی، په دوی کی کوچنیان، ښځی،
بوډاگان ټول شامل دی او دکوموچی دغضب اور دهیروشیما په حادثه سره هم یخ سوی نه دی، بلکه
روزانه ترخطرناك لادخطرناك نوی بمانو په جوړولو اوتجربو کولوکی مشغول دی، مونږ به ددی څخه
پرته نورڅه ووایوچی الله ﷻ دي ددوی دسترگو څخه دخود غرضی پردی لیری کړی اوپه دنیاکی دي
دامن قائمولو صحیح اسلامی طریقو وطرف ته ددوی هدایت نصیب کړی . آمین

يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ لَا يَحْزُنكَ ٱلَّذِينَ يُسَٰرِعُونَ فِى ٱلْكُفْرِ مِنَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟

ای رسول ! غم مه کوه دهغوچی په ځغستا لویږي په کفر کی هغه خلق چی وایی مونږ

ءَامَنَّا بِأَفْوَٰهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِن قُلُوبُهُمْ ۛ وَمِنَ ٱلَّذِينَ هَادُوا۟ ۛ

مسلمانان یو په خلو خپلو سره اوزړونه یی مسلمانان نه دی او هغه چی یهودیان دی

سَمَّٰعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّٰعُونَ لِقَوْمٍ ءَاخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ ۖ يُحَرِّفُونَ

جاسوسی کوی د دروغو ویلو دپاره ، دوی جاسوسان دی دبل جماعت چی تاته نه دی راغلی بدلوی

ٱلْكَلِمَ مِنۢ بَعْدِ مَوَاضِعِهِۦ ۖ يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَٰذَا فَخُذُوهُ

خبره د خپل ځای څخه وایی که تاسی ته دا حکم ورسیدی نو قبول یی کړی

وَإِن لَّمْ تُؤْتَوْهُ فَٱحْذَرُوا۟ ۚ وَمَن يُرِدِ ٱللَّهُ فِتْنَتَهُۥ فَلَن

اوکه دا حکم ونه رسیدی نو ځان ورڅخه وساتی ، او چالره چی الله ﷻ گمراه کول وغوښتل نوته ﷺ دهغه

تَمْلِكَ لَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَمْ يُرِدِ ٱللَّهُ أَن يُطَهِّرَ

دپاره هیڅ نه سی کولی دالله په نزد ، دا هغه خلق دی چی الله نه دی غوښتلی چی ددوی

قُلُوبَهُمْ ۚ لَهُمْ فِى ٱلدُّنْيَا خِزْىٌ ۖ وَلَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ عَذَابٌ

زړونه پاك كړی ، دوی لره په دنیاکی ذلت دی او دوی لره په آخرت کی لوی عذاب

عَظِيمٌ ﴿٤١﴾ سَمَّٰعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّٰلُونَ لِلسُّحْتِ ۚ فَإِن جَآءُوكَ

دی ، جاسوسی کوونکی د دروغو ویلو دپاره اولویی حرام خوړونکی ، نو که راسی دوی تاته

فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ ۚ وَاِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ

نوفیصله کوه په دوی کی یا مخ اړوه د دوی څخه او که ته مخ واړوې د دوی څخه نو دوی ستاهیڅ

يَّضُرُّوْكَ شَيْـًٔا ؕ وَاِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ ؕ اِنَّ

نه سی ورانولی او که ته ﷺ فیصله کوی نو فیصله کوه په دوی کی په انصاف سره ،

اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ ﴿۴۲﴾ وَكَيْفَ يُحَكِّمُوْنَكَ وَعِنْدَهُمُ

بیشکه الله دوست لري انصاف کوونکی ، او دوی به تا څنګه منصف جوړ کړي او د دوی سره خو

التَّوْرٰىةُ فِيْهَا حُكْمُ اللّٰهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ ؕ وَمَآ

تورات دی چی په هغه کی حکم دی د الله بیا دوی بیرته ګرځی وروسته ددې څخه ، او دوی

اُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۴۳﴾

هیڅکله مئونکی نه دی

دآیتونوتړون: دسورهٔ مآئدة ددریمی رکوع څخه داهلِ کتابو ذکر راروان دی، په مینځ کی لړغوندی اوځنیی مضمونونه په خاصو خاصو مناسبتونو سره راغلی وه، اوس مخ ته بیا داهلِ کتابو ذکرتر لیری پوری تللی دی، په اهلِ کتابوکی دیهودو او نصاراوو دوی فرقی خووی، یوه دریمه فرقه پکښی بله هم شامله سوی وه چی په حقیقت کی یهودیان وه، لیکن په منافقانه ډول سره مسلمانان سوی وه، دمسلمانانو په وړاندی به یی خپل اسلام ښکاره کوی اوچی په خپلومذهبیانو یهودیانوکی به کښینستل نوپه اسلام او مسلمانانو پوری به یی مسخری کولی داذکرسوی دری آیتونه ددی دروسرو فرقو دداسی کارونو او حالاتوپه اړونددی چی ددوی څخه ښکاره کیږی چی دا خلګ دالله ﷻ دحکمونواو هدایتونو په مقابله کی خپل خواهشونه اوخپلی رایی مخکی ساتی اوپه حکمونو او هدایتونوکی تاویلونه کوی دخپلو خواهشونو سره یی دمطابق کولو په فکرکی دی، په دی ذکرسووآیتونوکی دداسی خلګوپه دُنیا اوآخرت کی درُسوایی اوبدانجام بیان دی او ددی په درمیان کی دمسلمانانودپاره یوڅواُصولی هدایتونه اودشرعی حکمونوبیان دی.

شانِ نزول : دذکر سوو آیتونو دنزول سبب دوی واقعی دی کومی چی دنبی کریم ﷺ په مبارك وخت کی دمدینی په شاوخوا کی په اوسیدونکو یهودو قبیلوکی رامینځ ته سوی وی، یوه واقعه دقتل اوقصاص ده اوبله واقعه دزنا اودهغی دسزا ده.

دا خبره خو دهیڅ تاریخ پیژندونکی څخه پټه نه ده چی تراسلام مخکی هرځای په هره طبقه اوپه هره مخکه کی دظلم او زیاتی حکومت وو، قوی به کمزوری، عزت مندبه بی عزته غلام جوړوی، دزورآور اوعزتمند دپاره قانون یوډول وو اود کمزوری اوبی عزته دپاره قانون بل ډول. لکه چی نن هم خپل ځان ته مهذب اومتمدن ویونکو په ډیرو ملکونوکی دتور او سپین قانون جلا جلا کړی دی، پرانسانیت احسان کوونکی رسول عربی چی راغی دا فرقونه یی ورك کړل او دانسانانو دحقوقو دبرابری اعلان یی وکی اوانسان ته یی دانسان اوسرېتوب سبق ورکی، درسولِ کریم ﷺ مدینی منوری ته دتشریف راوړلو څخه مخکی دمدینی په اطرافوکی دیهودو دوی ۲ قبیلی بنو قریظه اوبنو نضیر آبادی وی، په دوی کی بنو نضیر دقوت اوشوکت اودعزت اودولت په لحاظ تربنو قریظه زیات وه، دی خلګوپه مخه پربنو قریظه باندی ظلم کوی اودوی به چار اوناچاره دغه زغمی، تردی چی بنو نضیرو بنو قریظه پردی ذلیله معاهده مجبوره کړل چی که دبنو نضیرو کوم سړی دبنو قریظه کوم سړی قتل کی نو دده دقصاص یعنی جان اخیستلوحق به دوی ته نه وی ، بلکه یوازی اویا ۷۰ وَسَق خُرماوی به ده ته دوینی دقیمت په ډول ادا کول کیږی (وَسَق دعربی وزن یوه پیمانه ده چی زمونږ دوزن په اعتبارسره پنځه منه اولس سیره ده) اوکه معامله ددی برعکس وه چی دبنوقریظه سړی یوځوك دبنو نضیر څخه مړکی نوقانون به داوی چی دغه قاتل به قتلول کیږی هم اودوینی قیمت به ورڅخه هم اخیستل کیږی اوهغه به هم دبنو نضیرو دوینی ترقیمت دوه چنده یعنی یوسل او څلویښت ۱۴۰ وَسَق خرماوی به وی او یوازی داهم نه بلکه ددی سره دا هم وه چی که ددوی څخه به یی ښځه قتل کړی وه نودبنوی قریظه څخه به سړی قتلول کیږی اوکه سړی به یی قتل کړی وونو دبنوقریظه څخه به دوه سړیان قتلول کیږی اوکه دنضیر څخه به یی غلام قتل کړی وو نوپه بدله کی به یی دبنو قریظه څخه آزاد قتلول کیدی اوکه دبنوی نضیرو دسړی څخه به یی یولاس پریکړی وو نودبنو قریظه وو دسړی به دواړه لاسونه پریکیدل، که یوغوږبه وونو دوه غوږونه به یی پریکیدل، داهغه قانون ووچی تراسلام مخکی په دی دواړو قبیلوکی رواج وو اوبنو قریظه دخپلی کمزوری په وجه ددی پرمنلو باندی مجبوروه، کله چی نبی کریم ﷺ هجرت وکی اومدینی منوری ته یی تشریف راوړی اومدینه یو دارالاسلام جوړ سو نو دا دواړی قبیلی لانه په اسلام کی داخلی سوی وی او نه دکمی معاهدی په بنآء سره داسلامی حکمونو پابندی وی لیکن داسلامی قوانینو عدل کول اوعامی آسانی یی دلیری څخه لیدلی.

په دغه وخت کی دا واقعه پیښه سوه چی دبنوقریظه وو یوه سړی دبنو نضیرو یو سړی مړ کی ، نو بنو نضیرو د ذکر سوی معاهدی مطابق دبنو قریظه وو څخه د دوچنده دیت یعنی دوینی دقیمت غوښتنه وکړه ، بنو قریظه که هم چی نه په اسلام کی داخل وه اونه یی دنبی کریم ﷺ سره دغه وخت کومه معاهده وه لیکن دا خلګ یهودیان وه ، په دوی کی ډیر تعلیم یافته خلګ هم وه ، چی دتورات دپیشګویانو مطابق په دی پوه وه چی نبی کریم ﷺ نبی آخر زمان دی چی دده ﷺ دراتلو خوشخبری تورات ورکړی ده لیکن دمذهبی تعصّب یاپه دنیادخطا وتلوپه وجه سره یی ایمان نه وو راوړی اودایی هم لیدل چی ددوی

مذهب دانساني برابري اوعدل اوانصاف نښان داره دی، په دی وجه دبنونضير دظلم څخه دځان خلاصولو دپاره دوی ته يوه موقع پيداسوه اودوی ددوچنده ديت ورکولو څخه انکاروکی دايی وويل چی مونږ اوتاسی ديوه خاندان څخه يو ديوه وطن اوسيدونکی يو او زمونږ ددواړو مذهب هم يو يعنی يهوديّت دی، دابی انصافه معامله چی ترننه پوری ستاسی دزورورتيا اوزمونږ دکمزوری په سبب کيده اوس دامونږ نه سو منلی .

په دی جواب بنو نضيرپه جوش کی راغلل اونژدی وه چی جنګ جوړسی ليکن بيادمشرانوپه مشوره سره دامقرره سوه چی ددی معاملی فيصله په نبی کريم ﷺ کوو، دبنوقريظه وو خودا عينی مراد وو، ځکه چی دوی پوهيدل چی نبی کريم ﷺ به دبنو نضيرو ظلم په ځای پری نږدی ، بنو نضير هم دخبرو اترو اوصلح په بنآء سره دی ته مجبوره سول ليکن داسازش يی وکی چی ده ﷺ ته تردعوی وړلومخکی يی يوڅه داسی خلګ مخکی وليږل چی په اصل کی ددوی دمذهب يهوديان وه، ليکن په منافقانه ډول سره يی داسلام اظهار کړی وو، نبی کريم ﷺ ته به راتلل اومطلب ددوی داوو چی دا خلګ په يوډول سره دمقدمی تراوړلو اودهغی ترفيصله کولو مخکی په دی معامله کی دنبی کريم ﷺ خيال او نظريه معلومه کړی ، او دا تاکيد يی دی خلګوته وکی چی که نبی کريم ﷺ زمونږ دمطالبی موافقه فيصله وفرمايله نوقبوله يی کړی اوکه خلاف حکم يی وکی نودمنلو وعده مه ورسره کوی .

دنزول دسبب دا واقعه په تفصيل سره بغوی رحمه الله نقل کړی ده اوپه مسندِ احمد رحمه الله اوابوداؤد کی دحضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه څخه ددی خلاصه نقل ده (مظهری)

دِغه ډول يوه بله واقعه دزناده چی تفصيل يی بغوی رحمه الله داسی نقل کړی دی چی دخيبرپه يهوديانو کی دا واقعه پيښه سوه اودتورات دمقررکړی سزا موافق دی دواړو ته سنګسار کول لازم وو، مګردا دواړه ديولوی خاندان وه، يهوديانو دخپل پخوانی عادت په موافق داوغوښته چی ددوی سره په سزاکی نرمی وسی اودوی ته دامعلومه وه چی په اسلامی مذهب کی ډيری آسانی ورکړل سوی دی، په دی وجه دوی په ځپل نزد داوګڼله چی په اسلام کی به په دی سزاکی هم آسانی وی، دخيبر خلګو دخپلی ورورولی خلګوبنو قريظه ووته پيغام وليږئ چی ددی معاملی فيصله به محمدﷺ وکړی او دواړه مجرمان يی هم ورسره وليږل ، د دوی منشآء هم دا وه چی که ده ﷺ کومه آسانه سزا جاری کړه نو ودی منل سی که نه وی نو انکار دی وکړی ، بنو قريظه خو اول څه ګډوډ غوندی سول چی معلومه نه ده دی څنګه فيصله کوی او هلته ترتلو وروسته به بيا مونږ ته منل وی ، مګر دڅه ساعت خبرو کولو څخه وروسته دافيصله وسوه چی ددوی يوڅو سرداران دي دنبی کريم ﷺ په خدمت کی دامجرمان بوزی اوپه ده ﷺ دي ددی مجرمانو فيصله وکړی، نوپه دی بنآء سره کعب بن اشرف اودنورو يووفد دوی دنبی کريم ﷺ په خدمت کی حاضرکړل اوسوال يی وکی، چی واده سوی سړی او ښځه که بدکاری وکړی نوسزايی څه ده؟ حضور ﷺ وفرمايل چی ولی تاسی به زما فيصله ومنی ؟ دوی اقرار وکی، دغه وخت جبرآئيل امين دالله ﷻ دا حکم نازل کی چی د دوی سزاسنګسارول اوقتلول دی دی خلګوچی دافيصله واوريده نوحيران سول اودمنلو

څخه یې انکار وکې ، جبرائیل ﷺ نبی کریم ﷺ ته مشوره ورکړه چې ته دې خلګو ته ووایه چې زمادې فیصلې دمنلو یانه منلو دپاره ابنِ صوریا حکم مقرر کې او دابنِ صوریا حالات او صفات یې نبی کریم ﷺ ته وښوول ، حضورﷺ دې راغلې وفدته وویل چې آیا تاسې هغه ځوان پیژنې چې سپین رنګه مګر په یوه سترګه معذور دی ، په فدك کې اوسی او ابن صوریا ورته ویل کیږي؟ ټولو اقرار وکې ، حضورﷺ پوښتنه وکړه چې تاسې دغه سړې څنګه ګڼې؟ هغو وویل چې دیهودو په عالمانو کې په مخ دمخکې ترده لوی بل هیڅوك عالِم نسته نو حضورﷺ وفرمایل ، چې هغه راوغواړې .

نو هغه راغی حضورﷺ ده ته قسم ورکې اوپوښتنه یې ورڅخه وکړه چې په دې صورت کې دتورات څه حُکم دی ؟ ده وویل چې قسم دې په هغه ذات دچاقسم چې تا ماته راکې، که تاقسم نه وای راکړې اوزماسره دابیره نه وای چې دغلطې خبرې کولو په صورت کې به ما تورات وسوځي، نومابه داحقیقت نه وای ښکاره کړې، حقیقت دادی چې داسلامی حکم په شان په تورات کې هم داحکم دی چې دادواړه دې سنګسار اوقتل کړل سی .

نبی کریم ﷺ وفرمایل، چې بیاپرتاسې څه آفت راغلی دی چې تاسې دتورات دحکم خلاف ورزی کوئ؟ ابن صوریا وویل ، چې اصلي خبره دا ده چې دزنا شرعي سزاخو زمونږ په مذهب کې دا ده ، لیکن زمونږ یو شهزاده په دې جُرم کې ګرفتارسو، مونږ دهغه رعایت وکې، پاته موکې ، سنګسارمو نه کې ، بیا دا جُرم دیوه عادي سړي څخه وسو نوذمه دارانو دې سنګساروئ خودده دډلې خلګو احتجاج وکې چې که شرعي سزاده ته ورکوئ نواول یې شهزاده ته ورکې، که نه وی نومونږ په ده ددې سزا جاري کولوته تیارنه یو، دا خبره زیاته سوه ، نو ټول یو ځای سول صلح یې وکړه چې دهر یوه دپاره دي سپکه سزا مقرره کړل سي او دتورات حکم دي پاته کړل سی ، نو مونږ دېرڅه لړو وهلو ټکولو اومخ تورولو او جلوس ایستلو سزا منتخبه کړه اواوس داپه ټولو کې رواج سوه .

لنډتفسیر: ای رسول ﷺ کوم خلګ چې (په خبرو) دکفر کې په څغاسته سره لوېږي (یعنې ښه په آزادي اوپه مینه سره دغه خبرې کوي) تا ﷺ دې دغه غجمن نه کړي (یعنې ته ددوی په دغه کفریاتو غم اوافسوس مه کوه) برابره خبره ده که دغه دهغه خلګو څخه وي چې په خپلو خُلوسره خو (درواغ) وایي چې مونږ ایمان راوړی دی او د دوی زړه یقین (یعنې ایمان) نه راوړی (مراد ورڅخه منافقان دي چې په یوه واقعه کې د نبی کریم ﷺ په خدمت کې حاضرسوي وه) اوکه دغه دهغو خلګو څخه وي کوم چې یهودیان دي (لکه په بله واقعه کې چې داخلګ حاضرسوي وه) دا (دواړه قسمه) خلګ (دمخکي څخه ددین په باره کې دخپلو تحریف کوونکو عالمانو څخه) دغلطو خبرو اوریدولو عادي دي (او دېغو غلطو خبرو دتاییدپه لټولوکې دلته راغلل) ستاخبرې دبل قوم دپاره غوږ اږدي اوري، دکم قوم چې داحالت دی چې (یوځو) دغه ستاخواته (دډېر تکبر اودُښمنی څخه په خپله) نه راځي (بلکه نوريې راولیږل اودغه نوريې هم دحق دطلب کولو دپاره نه دي رالیږلي بلکه شاید چې دخپلو تحریف کړو حکمونو موافق کومه خبره ورته پیداسي څکه چې دمخکې څخه) کلام (دخدای) وروسته تر هغه چې دغه (کلام) په خپل (صحیح) ځای

باندی (قآئم) وی (لفظاً یامعنًی یادواړه قسمه) بدلوی یی (لکه چی ددی عادت موافق یی دوینی قیمت او درجم حکم یی هم دخپل جوړ سوی رواج په شان سره بدل کی ، بیاپه دی احتمال سره چی شاید په شریعت محمدی کی هم دی رواج ته یوځای پیداسی دلته یی خپل جاسوسان راولیږل ، دریمه یوازی دا نه ده چی دخپل تحریف سوی رواج موافق دخبری ترپلټنی پوری وی بلکه ددی ښځه ماسوا داده چی دغه تلونکو ته) وایی چی که تاسی ته (هلته پرتلو) داحکم (تحریف سوی) پیدا سونو دغه قبلوی (یعنی ددی موافق عمل کوی اواقرار وکی) اوکه تاسی ته داحکم (تحریف سوی) ونه رسیږی نو (دقبلولو ځخه یی) احتیاط کوئ (نو ددی لیږونکی قوم دکوم چی داجاسوسان راغلی دی ، څو خرابی سوی ، اول تکبّر اوعدوات چی ددی په سبب په خپله حاضرنه سوه ، دوهم دحق نه طلب کول بلکه حق بدلوی اودتائید فکر یی کوی ، دریم نور خلګ هم دحق دقبولو ځخه منع کول ، تردی ځایه پوری دراتلونکو اوراليږونکو جلاجلا بدوالی بیان سو مخ ته ددی ټولو بدوالی دی) او (اصلی خبره داده چی) دچاچی خراب (اوګمراه) کیدل خدای ته منظور وی (که څه هم چی دا پیداینبتی منظوری ددی ګمراه دګمراهی ترقصد کولو وروسته وی) نو دده دپاره دالله ﷻ سره (ای عام مخاطبه) ستاهیڅ زورنه سی چلیدای (چی داګمراهی دپیدا کیدلو ځخه منع کړل سی داخوعامه قاعده سوه اوس په دی پوه سئ چی) داخلګ داسی دی چی خدای ﷻ ته د دوی دزړونو (دکفریاتو ځخه) پاکول مقبول نه سول (ځکه چی دوی یی قصد نه کوی په دی وجه الله ﷻ پیداینبتی پاکوالی نه پیداکوی بلکه ددوی دګمراهی دقصدپه وجه سره پیداینبتی ددوی خرابیدل مقبول دی نودذکر سوی قاعدی مطابق ځوك ده ته هدایت نه سی کولی مطلب دا دی چی کله دی په خپله دخرابیدو قصد لری اوترقصد وروسته دهغه کارپیدا کول دالله ﷻ عادت دی اودالله ﷻ پیداکول دیوه شی ځوك نه سی منع کولی ، نو د دوی ځخه به دښه کیدو څه اُمید وسی ؟ په دی سره نبی کریم ﷺ ته زیاته تسلّی کیدی سی، چی ددی ځخه کلام شروع سوی هم وو نوشروع او آخر دکلام دتسلی مضمون سو ، مخ ته ددوی دعملونو فآئده فرمایی چی) دی (ټولو) خلګوته په دنیاکی رسوایی ده اوپه آخرت کی دی (ټولو) لره لویه سزاده (یعنی دوږخ ، نو دمنافقانو دارسوایی سوه چی مسلمانانوته ددوئ نفاق معلوم سو اوټولو ورته په ذلّت سره کتل، اودیهودو قتل اوقید اودجلا وطنی ذکرپه روایتونوکی مشهوردی، اودآخرت عذاب خو ښکاره دی) داخلګ (ددین په باره کی) دغلطو خبرو داوریدو عادیان دی (لکه چی مخکی راغله) دلوی حرام (مال) خوړونکی دی (دی دوی په حکمونوکی غلطو بیانو ته دکوموپه وجه چی دوی ته شُکرانی اونور ورکول کیږی، عادیان کړی دی، کله چی ددی خلګو داحالت دی) نوکه داخلګ (خپله کومه دعوه) تاته (دفیصلی دپاره راوړی) راسی نو(ستا اختیاردی) برابره خبره ده که ته (په معامله د) دوی کی فیصله کوی اوکه یی وروسته کوی اوکه ته (دارایه مقرره کړی چی) ته دوی وروسته کړی نو (دابیره مه کوه چی شاید خفه به سی دښمنی به ښکاره کړی ځکه چی) ددوی طاقت نسته چی تاته یوه ذره هم ضرر ورسوی (ځکه چی الله ﷻ ستاساتونکی دی) اوکه (پرفیصله کولو باندی ستا رایه مقرره سی او) ته فیصله کوی نوپه دوی کی دعدل (یعنی داسلامی قانون) موافقه فیصله کوه، بیشکه الله ﷻ دعدل

کوونکو سره محبّت کوی (او اوس دغه عدل په اسلامی قانون کی دی نو هغه خلگ به یی خوښ وی چی ددی قانون موافقه فیصله کوی) او (دتعجب خبره ده چی) دوی به (په دینی معاملـه کی) په تاڅنگه فیصله وکړی حال دا دی چی ددوی سره تورات (موجود) دی چی په هغه کی دالله ﷻ حکم (لیکلی) دی (چی دهغه دمنلو دوی دعوه کوی اول خوداخبره ډیره لیری ده) بیا (داتعجب په دی سره نورپوخ سوچی) ددی (فیصلی راوړلو) څخه وروسته (کله چی ستافیصله اوری نوددی فیصلی څخه هم) وروسته کیږی (یعنی اول خوپه دی حالت کی دفیصلی راوړلو څخه تعجب کیږی، لیکن په دی احتمال سره رفع کیدی چی شاید ستاسی پرحق باندی کیدل دوی ته ښکاره سوی وی په دی وجه راغلی وی، لیکن چی دغه فیصله یی ونه منله نو دغه تعجب (حیرانی) بیاتازه سوچی اوس دغه احتمال هم پاته نه سو، بیابه کمه خبره وی چی دهغه په وجه یی دافیصله راوړی وی) او (په دی سره به هرعاقل پوه سوی وی چی) داخلگ هیڅکله عقیدی والانه دی (دلته په اعتقادسره نه دی راغلی دخپل مطلب دپاره راغلی وه او کله چی نه منل دنه عقیدی درلودلو دلیل دی نوددی څخه داهم معلومه سوه چی لکه څنگه چی پرمحمدﷺ باندی ددوی اعتقاد نسته دغه ډول پرخپل کتاب هم ددوی پوره اعتقاد نسته که نه وی نوهغه یی ولی پریښوی اوولی به راتلل، مقصد داچی په دواړه طرفه سره ولاړه چی دچا څخه یی انکاردی دهغه سره یی هم عقیده نسته او دچاسره چی یی دعقیدی دعوه ده دهغه سره یی هم نسته.

معلومات اومسئلې: دا دری آیتونه او تردی وروسته آیتونه دکومو واقعاتو او اسبابو لاندی چی نازل سوی دی ، دهغه تفصیلی بیان مخکی راغلی دی چی دهغه خلاصه دا ده چی دیهودیانو دا پخوانی خوی وو، چی کله دقریبانو دپر وربنت په وجه اوکله دمرتبی اومال په حرص کی دخلگو دخواهش مطابق فتواوی جوړولی او ورکولی ، خاصکر دسزاگانو په معامله کی داعام رواج جوړ سوی ووچی کله به دیوه لوی سړی څخه جُرم وسونو دتورات سخته سزابه یی په کوچنی سزابدلوله، ددوی داحال په ذکر سوی آیت کی په دی الفاظو سره بیان سوی دی ، يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنۢ بَعْدِ مَوَاضِعِهِۦ کله چی نبی کریم ﷺ مدینی منوری ته تشریف یووړی اوداسلامی شریعت عجیبه اونا اشنا نظام ددوی مخ ته راغی چی ډیری آسانی اوسهولتونه پکښی هم وه او دجرمونو دبندولو دپاره پکښی دسزاگانو یومعقول انتظام هم وو، دغه وخت هغوخلگوته کوموچی دتورات سختی سزاگانی بدلولی اوآسانه کولی، دوی ته داموقع هم په لاس ورغله چی په داسی معاملوکی نبی کریم ﷺ حکَم جوړکړی چی ددوی دشریعت دنرمو اوآسانو احکامو څخه هم فائده واخلی اوپه تورات کی دادل بدل کولو مجرمان هم جوړ نه سي ، مگر په دی کی به یی هم دا شرارت کوی چی دباقاعده حکَم جوړولو څخه مخکی به یی په کمه بله ذریعه سره دخپلی معاملی حکم په ډول دفتوا معلوم کی، بیابه یی که دده دا حکم دخپلو خواهشاتو موافق ولیدی نوحکَم به یی جوړوی اوفیصله وربانـدی کوی اوکه داسی نه وی نوپریږدی یی، ددی سلسلی کم واقعات چی ذکرسوی دی په دی کی چی کله نبی کریم ﷺ ته آزار رسیدلی وو ، په دی وجه دآیت په شروع کی یی نبی کریم ﷺ ته

ورکی چی داخلګ په اخلاص سره تاسی حَکَم نه جوړوی بلکه ددوی په نیتونو کی فساددی، بیایی په وروسی آیت کی ده ته اختیار ورکی چی که ته غواړی نوددوی دمعاملی فیصله کوه اوکه نه وی نوواپس کوه یی ستا اختیار دی اودایی هم اطلاع ورکړیده چی که ته یی واپس کول غواړی نو دوی تاسی ته هیڅ نقصان نه سی رسولی دآیت، فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ الآية دا مضمون دی او تردی وروسته په وروسی آیت کی ارشاد دی چی که تاسی فیصله کول خوښوئ نوپه دی کی تاسی ته داهدایت درکړل سوی دی چی فیصله دعدل او انصاف په بنیاد کول په کار دی چی مطلب یی داوو چی فیصله دخپل شریعت مطابق کوه ځکه چی دنبی کریم ﷺ تر راتلو وروسته ټول مخکنی شریعتونه او د دوی قانونونه منسوخ سوی دی، بغیر دهغو څخه کوم چی قرآن کریم او شریعتِ مصطفوی باقی پریښی دی په دی وجه په وروسی آیت کی یی دالله ﷻ دقانون خلاف په بل قانون یارسم او رواج باندی فیصله کول وته ظلم اوفسق اوکفر ویلی دی.

(په اسلامي حکومت کي دغير مسلمانانو ددعوو قاعدی)

دلته داخبره دیادولو قابله ده چی دا یهودیان کوموچی خپلی دعوی دنبی کریم ﷺ عدالت ته ولیږلی ددوی نه پر نبی کریم ﷺ اونه دده پرشریعت ایمان وو اونه داچی دوی دمسلمانانو ترحکومت لاندی ذمیان وه البته دنبی کریم ﷺ سره ددوی دجنګ نه کولو فیصله سوی وه، دغه وجه ده چی نبی کریم ﷺ ته اختیار ورکړل سوچی که غواړی نو واپس یی کړه اوکه غواړی نوفیصله یی دخپل شریعت مطابق وروکړه، ځکه چی ددی خلګو کومه ذمه واری په اسلامی حکومت باندی نسته اوکه دوی ذمیان وای او داسلامی حکومت طرف ته یی رجوع کړی وای نوپر مسلمان حاکم به ددوی فیصله کول فرض وای پسی اخیستل یی جآئز نه وو، ځکه چی ددوی دحقونو حفاظت کول اودوی دظلم څخه خلاصول داسلامی حکومت ذمه داری ده، لکه دمسلمانانو دحقونواوددوی څخه دظلم لیری کول داسلامی حکومت فرض دی، په دی وجه په راتلونکی یوه آیت کی داهم ارشاد دی، وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَهُمْ یعنی که دا خلګ خپله معامله تاته راوړی نو ته د دوی فیصله دخپل شریعت مطابق کوه.

په دی آیت کی داختیار ورکولو په ځای دیوی متعیّنی فیصلی دحکم کولوارشاد دی، امام ابوبکر جصّاص په احکام القرآن کی ددی دواړو مطابقت داسی کړی دی چی اولنی آیت کوم چی اختیار ورکړل سوی دی دهغو غیرمسلمو په اړونددی چی زموږدحکومت اوسیدونکی یاذمیان نه دی بلکه په خپل ځای کی اوسی ددوی سره یوفیصله سوی وی لکه بنوقریظه اوبنونضیرچی وه چی داسلامی حکومت ددی څخه ماسوا د دوی سره نور کوم تعلق نه وو چی دیوی فیصلی په ذریعه دوی دجنګ نه کولو پابند سوی وه.

او دوهم آیت دهغو غیر مسلمو په اړوند دی چی دمسلمانانو ذمیان داسلامی حکومت اوسیدونکی ښکاری اوترحکومت لاندی وی.

اوس دلته دا یوه خبره دفکر کولو قابله ده چی په اولنی آیت داختیار او په دوهم آیت دواړو کی نبی کریم ﷺ ته دا هدایت دی چی کله ددی غیر مسلمو په معامله کی فیصله کوی نو دالله ﷻ دنازل کړی حکم یعنی دخپل شریعت مطابق یی کوه، ددی غیر مسلمو دخواهشونو یاددوی دمذهب مطابق یی مه کوه، ددی

وضاحت دادی چی داحکم دهغو معاملو په اړونددی دکومو ذکرچی ددی آیتونوپه شانِ نزول کی تاسی اوریدلی دی، چی یوه معامله دقتل دسزا اودوینی دقیمت وه اودوهمه دزنا اوددی دسزاوه. په داسی معاملو یعنی دجُرمونوپه سزاگانو کی دټولی دنیا داقانون دی چی دټول ملك قانون یو وی، چی جنرل (عمومی) قانون ورته وایی، په دی جنرل قانون کی دطبقو یامذهبونو په وجه سره کم فرق نه کول کیږی، مثلاً دغله سزا لاس پریکول دی نودا یوازی دمسلمانانو دپاره خاص نه ده. بلکه دملك دهریوه اوسیدونکی دپاره به داسزاوی، دغه ډول دقتل او زنا سزاگانی هم دټولو دپاره عامی وی لیکن ددی څخه دانه لازمیږی چی دغیر مسلمانانو دشخصی اوخالصو مذهبی معاملو فیصله به هم داسلامی شریعت مطابق کول ضروری وی.

په خپله نبی کریم ﷺ شراب او خنزیر دمسلمانانو دپاره خوحرام کړل اوسزا یی وربانددی مقرره کړل. لیکن غیر مسلمانان یی ددی څخه آزاد وساتل، دغیر مسلمانانو په نکاح، واده اونورو شخصی معاملوکی یی هیڅکله هم دخل نه دی کړی، ددوی دمذهب مطابق چی څنگه نکاح صحیحه ده هم هغه یی دوی لره قائمه پریښی ده.

دهجر مقام مجوسیان، اودنجران اودقرای وادی یهودیان اونصارا داسلامی حکومت ذمیان جوړسول اونبی کریم ﷺ ته دا معلومه وه چی دمجوسیانوپه نزد دخپلی مور او خور سره هم نکاح حلاله ده، دغه ډول په یهودو اونصاراووکی بغیر دعدی تیریدو څخه یابغیر دشاهدانو څخه نکاح معتبره ده، مگر ده ﷺ په دی شخصی معاملوکی هیڅ مداخلت ونه فرمایی اوددوی نکاحی یی برقراری ومنلی.

لنډه داچی غیر مسلمانان کم چی داسلامی حکومت اوسیدونکی وی ددوی دشخصی او ذاتی اومذهبی معاملوفیصله ددوی پرمذهب اوخیال باندی پریښوول کیږی اوکه ددعوو دفیصله کولو ضرورت پیښ سی نوددوی دمذهب حاکم به مقررول کیږی اوفیصله به کول کیږی، البته که دوی مسلمان حاکم ته رجوع کوی اودده په فیصله دواړی فریقی رضامند وی نوبیابه اسلامی حاکم فیصله دخپل شریعت مطابق کوی، ځکه چی اوس دی دفریقینو دطرف څخه دثالث حکم لری، آیتِ کریمه: اَنِ احْکُمْ بَیْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ کم چی مخ ته راځی په دی کی داسلامی شریعت مطابق دفیصلی کولو حکم کم چی نبی کریم ﷺ ته ورکړل سوی دی یاخوپردی بنآء باندی چی معامله دعام قانون یعنی جنرل قانون وی چی په دی کی یوه فرقه نه سی مستثنٰی کیدی اویاپردی بنآء چی دی خلکوپه خپله نبی کریم ﷺ حَکَم منلی دی اوپه ده ﷺ باندی فیصلی کولوته راغلی دی، نوښکاره خبره ده چی دده ﷺ فیصله هغه په کار ده په کومه چی دده ﷺ ایمان دی او دده ﷺ دشریعت حکم دی.

په هرحال په ذکر سوو آیتونوکی په اول آیت کی مخکی نبی کریم ﷺ ته تسلی ورکړل سوی ده تردی وروسته دیهودیانو دسازش اوچم څخه خبر کړل سو، یٰۤاَیُّهَا الرَّسُوْلُ لَا یَحْزُنْكَ الَّذِیْنَ څخه ترآخره پوری ددی بیان دی، په دی سره یی دابښکاره کړه چی ستا په خدمت کی راتلونکی وفد دمنافقانو دی چی پټ سازبازیی دیهودیانو سره دی اودهغوی دطرفه راځی، تردی وروسته دراتلونکی وفد څه نابښکاره خویونه

بیانوی چی مسلمانان ددوی په ناکاره والی باندی خبردارسی اوپه ضمنی ډول یی دوی ته داهدایت وفرمایی چی داخویونه دکافرانودی ددوی څخه دځان ساتلو اولیری اوسیدلو فکر کوی.

دیهودیانو یو بیکاره خوی : اولنی خوی یی دا دی ، سَمّٰعُوْنَ لِلْكَذِبِ یعنی داخلگ ددرواغو او غلطو خبرو په او ریدو سره عادت دی خپل ځان ته دعالمانو ویونکو غدارو یهودیانو داسی تابعداردی ، چی دتورات داحکامو دښکاره مخالفت کولو لیدلو سره سره بیاهم د دوی تابعداری کوی او د دوی غلطی بیان سوی قصی اوری .

(دعوامو دپاره دعلماؤ دتابعداری ضابطه)

په دی کی لکه څنګه چی دتحریف کوونکو او دخدای ﷻ او درسول ﷺ په احکاموکی دغلطو شیانو شاملوونکو دپاره دسزا زورونی دی، دغه ډول هغه خلگ یی هم مجرمان مقررکړی دی چی داسی خلگ امامان جوړوی، دځانه څخه دجوړسوو اوغلطو روایتونو داوریدوعادت سوی دی په دی کی دمسلمانانو دپاره یو مهم هدایت دادی چی که څه هم چی دجاهلو عوامو دپاره په دین دعمل کولو لار یوازی دغه ده چی دعلماوو په فتواوو اوتعلیم عمل وکړی، لیکن ددی ذمه واری څخه عوام هم آزادنه دی، چی دفتویٰ اخیستلوڅخه اوپه دی دعمل کولو څخه مخکی دخپلو پیشوایانوپه اړوند دومره تحقیق خووکړی څومره چی یی مریض یوډاکټر یاطبیب ته دورتلو څخه مخکی کوی چی دپوه خلګو څخه تحقیق کوی چی ددی مرض دپاره کوم ډاکټر پوه دی اوکم طبیب نه دی، دده کومی کومی درجی دی په ده باندی دعلاج کوونکو څه حال دی؟ دخپل ممکن تحقیق څخه وروسته هم که دی دکوم غلط ډاکټر یا حکیم په دام کی ونښلی یادی کمه غلطی وکړی نودهوښیارانو په نزددی نه ملامتول کیږی، لیکن کوم سړی چی بی تحقیقه دیوچاپه دام کی ونښلی اوبیاپه کوم مصیبت کی اخته سی نو دهوښیارانو په نزد دی په خپله دخپلی ځان وژنی ذمه واره دی، هم داحال دعوامو دپاره ددینی کارونوپه باره کی دی، چی که دوی دخپل کلی دعالمانو اوتجربه کارو خلګو څخه دحالاتو دتحقیق کولو څخه وروسته یوعالم خپل پیشوا جوړولای او دده په فتویٰ یی عمل کولی نودخلګوپه نزدبه معذوره ګڼل کیدی اودالله ﷻ په نزدهم ، دداسی معاملی په اړوندپه حدیث شریف کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی ، فَاِنَّ اِثْمَهٗ عَلٰی مَنْ اَفْتٰی یعنی په داسی صورت کی که عالم اومفتی غلطی وکړی اویو مسلمان دده په غلطه فتویٰ عمل وکړی نوګناه یی پرده نسته بلکه پردغه عالم اومفتی باندی ده اوداهم هغه وخت کله چی دی عالم قصداً داغلطی کړی وی یاپه ممکنه غور اوفکر کی یی کمی کړی وی یاداچی دی عالم نه وی اوخلګوته یی دوکه ورکړی وی اوپردی منصب مسلّط سوی وی، لیکن که یو سړی بی تحقیقه محضی په خپل خیال سره څوك عالم اوپیشوا مقرر کړی، دده په قول باندی عمل کوی اودی په حقیقت کی ددی اهل نه وی، نوددی ګناه یوازی پردغه مفتی اوعالم باندی نه ده بلکه دا سړی هم برابر ورسره شریك دی په کومی چی ده بی تحقیقه دخپل ایمان واګی یوداسی سړی ته حواله کړی، دداسی خلګوپه باره کی دقرآن ارشاد دی ، سَمّٰعُوْنَ لِلْكَذِبِ یعنی داخلگ ددرواغو اوریدلو عادت سوی دی، دخپلو پیشوایانو دعلم اوعمل

امانت اودیانت دتحقیق کولو ځخه پرته په دوی پسی سوی دی اوددوی دځان ځخه دجوړو سوو اوغلطو روایتونو داوریدلو اومنلو عادت سوی دی.

قرآن کریم داحال دیهودیانو بیان کړی دی او مسلمانانو ته یی اورولی دی چی دوی ددی ځخه ځان وساتی، لیکن دنن دنیا په مسلمانانو کی دډیری لویی بربادی یوسبب داهم دی چی دوی ددنیاپه معاملو کی خو ډیر هوښیاران، بیداره اوچالاکه دی، چی ناجوړه سی نو ترښه لادښه ډاکټر اوحکیم په تلاش کی وی چی کمه دعوه ورپیښه سی نودښه لاترښه وکیل، او بیرسټر لټوی که کوم ځای جوړوی نوتر اعلی لا اعلی کاریگر اوانجنیئر لټوی، لیکن ددین په معامله کی داسی سخیان دی چی دیوچا ډیره اوچته وینی اوکوم الفاظ ورځخه واوری بس دغه خپل پیشوا، عالم، مفتی اورهبر جوړوی، بغیر ددی تحقیق ځخه چی آیاده یوځای په یوه مدرسه کی باقاعده زده کړه کړی ده که یا؟ دماهرو عالمانو په خدمت کی یی ددین کم خوند پیداکړی دی که یا؟ دعلم څه خدمتونه یی کړی دی اوکه نه؟ دربښتینو بزرگانو اوخدایی خلگو په خدمت کی پاته سوی دی کمه تقوٰی اوپاکی یی حاصله کړی ده اوکه یا؟

ددی دانتیجه ده چی په مسلمانانو کی کم خلگ که ددین طرف ته متوجه هم سی، نو ددوی زیاته حصه دجاهلو واعظانو او دکانداړانو پیرانو په دام کی ولویږی اوددین دصحیح لاری ځخه ډیر لیری ولاړسی، دده علم دین یوازی هغه قصی جوړی سی په کوموکی چی دنفس پرخواهشاتو کوم ضدنه راځی (یعنی دنفس خواهشات یی ورباندی نه کمیږی) دوی خوشحاله وی چی مونږ پردین روان یو اوډیر عبادت کوو، لیکن په حقیقت کی هغه څه کیږی کوم چی قرآن کریم په دی الفاظوکی بیان کړی دی، ﴿اَلَّذِيْنَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُوْنَ صُنْعًا﴾: یعنی هغه خلگ دی چی ددوی کوشش اوعمل په دنیاکی بربادسوی دی اودوی په خپل خیال کی داسی گڼی چی مونږ ډیر غوره عمل کړی دی.

لنډه دا ده چی قرآن کریم ددی منافقانو یهودیانوحال د ﴿سَمّٰعُوْنَ لِلْكَذِبِ﴾ په الفاظوکی بیان کړی دی یومهم اوډیر لوی أصول یی ښوولی دی، چی دجاهلو عوامو خودعالمانو پیروی کول دناچاری ځخه دی، لیکن پردوی لازمه ده چی بی تحقیقه کوم عالم پیشوانه جوړوی اودناپوهو خلگو ځخه دغلطو ملطو خبرو داوریدونه عادیان کیږی.

دیهودو یو بل بدخوی: ددی منافقانویی دوهم بیکاره خوی دا وښووی چی، ﴿سَمّٰعُوْنَ لِقَوْمٍ اٰخَرِيْنَ لَمْ يَاْتُوْكَ﴾ یعنی دا خلگ په ښکاره خوتاته ډیوی دینی مسئلی دحکم دپوښتنی دپاره راغلی دی لیکن په حقیقت کی ددوی مقصدنه دین دی نه ددینی معاملی حکم معلومول دی، بلکه دا دیوداسی یهودی قوم جاسوسان دی چی دخپل تکبّر په وجه تاته په خپله نه دی راغلی دهغوی دخواهش مطابق یوازی داغواړی چی دزنا دسزاپه باره کی ستا نظریه معلومه کړی اوهغوی ته یی وښیی، بیادمنلو اونه منلو فیصله به په خپله کوی، په دی کی مسلمانانوته داخبرداری دی چی دیوه عالم دین ځخه دفتوا دمعلومولو دپاره ضروری ده چی دپوښتنی کوونکی نیت دالله ﷻ او درسول ﷺ حکم معلومول او دهغه تابعداری کول وی محض دمفتیانو رایی معلومول دخپل خواهش مطابق حکم لټول ښکاره دنفس او شیطان تابعداری ده، ددی

څخه ځان ساتل په کار دي.

(دريم بيکاره خوی دکتاب الله تحريف)

دريم بيکاره خوی يې ددې خلګو دا بيان کې چې دا خلګ دالله ﷻ کلام د هغه دځای څخه ليرې کوي غلطه معني ورا غوندي او دالله ﷻ په حکمونو کې تحريف (بدلون) کوي، په دې کې دا صورت هم داخل دی چې دتورات په الفاظو کې کوم رد اوبدل وکړي او دا هم چې الفاظ هم دغه پريږدي اوپه معنی کې يې عبث غوندې تاويل او تحريف وکړي، يهوديان ددې دواړو قسمونو تحريف عاديان دي.

دمسلمانانو دپاره په دې کې داخبرداري دی چې دقرآن کريم حفاظت الله ﷻ په خپله ذمه اخيستی دی، په دې کې دلفظي تحريف خوهيڅوك زړه ورتيا نه سی کولی، ځکه چې په ليکل سوو پانو سربيره دلکونو (بلکه دميليونو) انسانانو په سينو کې په محفوظ کلام کې چې څوك ديوه زور، زير اوپيښ غلطي کوی نوپدستي نيول کيږي دمعنی تحريف په بنکاره سره کيدی سی اوکوونکو کړي هم دي، مګر ددې دحفاظت دپاره الله ﷻ دا انتظام فرمايلي دی چې په دې اُمت کې به ترقيامته پوري يوه داسې ډله وي چې دقرآن کريم دصحيح مفهوم اومعنی حاملان (درلودونکي) وي اودتحريف کوونکو پرده څيروي.

(څلورم بيکاره خوی رشوت خوري)

په دوهم آيت کې يې ددوی دابيکاره خوی فرمايلی دی: اَكّٰلُوْنَ لِلسُّحْتِ يعني داخلګ دسُحت خوړلو عاديان دي، دسُحت لفظي معني يوشي دبيخ څخه ايستل اوبربادول دي، په دې معنی کې قرآن کريم فرمايي و فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ يعني که تاسي دخپلو حرکتونو څخه واپس نه سواست نو الله ﷻ به په خپل عذاب سره ستاسي بيخ وباسي، په قرآن شريف کې دلته دسُحت دلفظ څخه مراد رشوت دی، حضرت علي ؓ ابراهيم نخعي ؒ مجاهد ؒ، حسن بصري ؒ قتادة ؒ اوضحاك ؒ اونورو دتفسير امامانو ددې تفسير په رشوت سره کړی دی.

رشوت ته دسُحت ويلو وجه دا ده چې دا يوازې اخيستونکی اوورکوونکی نه بربادوي بلکه دپوره ملك اوملّت بيخ اوبنياد اوعام امن تباه کوونکی دی، په ملك يامحکمه کې چې رشوت وچليږي هلته قانون معطل سي اوقانون دملك هغه شي دی په کوم سره چې دملك، ملّت اوامن برقراره ساتل کيږي اوچې دامعطل سي نونه دچاځان محفوظه پاته کيدی سی نه عزت اونه مال، په دې وجه په اسلامي شريعت کې يې دې ته سحت وويل، سخت حرام يې مقرر کې اوددې ددروازې بندولودپاره يې دااميرانو اوحاکمانو هغه هديې اوتحفې چې دوی ته ورکول کيږي په صحيح حديث کې رشوت مقرر کړي اوحرامې کړي دي، (جصاص) اوپه يوه حديث کې نبي کريم ﷺ ارشادفرمايي چې الله ﷻ په رشوت اخيستونکی او ورکوونکی باندې لعنت کوی اوپه هغه سړي هم چې ددې دواړوپه مينځ کې دلال او واسطه جوړسي، (جصاص)

درشوت شرعي تعريف دادی چې دکم شي معاوضه اخيستل شرعًا جائزنه وي، دهغه معاوضه واخيستل سي، مثلاً کوم کار چې ديوه سړي په فرائضو کې داخل وي اودهغه پوره کول دده پرذمه لازم وي، پردې ديوې فريقي څخه معاوضه اخيستل، لکه دحکومت افسر اوميرزا دسرکاري منصب په وجه دخپلو

فرضونو دادا کولو ذمه واردی، دوی چی دمعاملی دخاوند څخه څه واخلی نودارشوت دی یادانجلی مور اوپلار ددی پرواده کولو ذمه واردی، دچاڅخه ددی معاوضه نسی اخیستلای، دوی چی یوچاته قرابت ورکړی او یوڅه ورڅخه واخلی دارشوت دی، یاروژه اولمونځ اوحج اودقرآن تلاوت عبادتونه دی چی دمسلمان پرذمه دی، پردی چی دچا څخه معاوضه واخلی نودارشوت دی، دقرآن تعلیم اوامامت ددی څخه مستثنیٰ دی، (دمتاخرینو په فتویٰ سره)

بیاچی کوم سړی رشوت واخلی او دچاکار دحق په مطابق کوی نو دی درشوت اخیستو ګناهګاردی او دا مال دده دپاره سُحت اوحرام دی اوکه درشوت په وجه دحق څخه خلاف کار یی وکی ، نو دا دوهم سخت جُرم ، حقّ وهل اودخدای ﷻ حکم بدلول ، ددی څخه علاوه سوه ، الله ﷻ دی مونږ ورڅخه وساتی .

إِنَّا أَنزَلْنَا التَّوْرَاةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ ۚ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ

مونږ نازل کړی دی تورات چی په دی کی هدایت اورڼا ده حکم کوی په دی سره پیغمبرانو کوم چی حکم منونکی وو دالله یهودوته او حکم کوی خدای خلقو ،

وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِن كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ ۚ

او عالمانو په دی وجه چی دوی حفاظت کونکی مقرر سوی وو ، دالله دکتاب اودده په خبر اخستو مقرر وو

فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا

نوی تاسی بیره مه کوی دخلقو څخه او زما څخه بیره کوی او مه اخلی زما په آیتونو قیمت

قَلِيلًا ۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ

لږ اوڅوک چی حکم نه کوی ددې موافق کوم چی الله نازل کړی دی ، نو دغه خلق

الْكَافِرُونَ ﴿٤٤﴾ وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ

کافران دی ، او ولیکل مونږ په دوی باندی په دغه کتاب کی چی دنفس په بدله کی نفس دی ،

وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنفَ بِالْأَنفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ

او دسترګی په بدله کی سترګه ، او دپزی په بدله کی پزه ، اود غوږ په بدله کی غوږ

وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ ۚ فَمَن تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ

اود غاښ په بدله کی غاښ او دزخمونو بدله دهغه په برابر ده ، بیا چاچی معافی وکړه نو هغه دګناه

كَفَّارَةٌ لَّهُ ۚ وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ

ښخه پاك سو ، او څوك چې حكم نه كوي دهغه موافق كوم چې الله نازل كړى دى ، نودغه ،

الظَّٰلِمُونَ ﴿٤٥﴾ وَقَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِمْ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ

ظالمان دى ، او وروسته وليږل مونږ د دوى په قدمونو عيسىٰ دمريمې زوى

مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَاةِ ۖ وَآتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ

تصديق كوونكى دتورات چې دمخكې ښخه وو ، او وركې مونږ ده ته انجيل

فِيهِ هُدًى وَّنُورٌ ۙ وَّمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَاةِ

چې په دى كې هدايت او رڼا وه او تصديق كوونكى وو دهغه كتاب تورات چې دده ښخه مخكې وو

وَهُدًى وَّمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾ وَلْيَحْكُمْ أَهْلُ الْإِنْجِيلِ

او لار ښوونكى او نصيحت وو بيريدونكو ته ، او په كار دى چې حكم كوي انجيل والا

بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ ۚ وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ

موافق دهغه چې نازل كى الله په هغه كى ، او څوك چې حكم نه كوي موافق دهغه چې الله نازل كى نودغه

هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤٧﴾ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا

خلق دى نافرمانه ، او په تا نازل كى مونږ كتاب رښتينى تصديق كوونكى

لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ ۖ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ

دمخكى كتابونو او د دوى دمضمونونو نگهبان نو ته حكم كوه په دوى كى

بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ ۚ

موافق دهغه چې نازل كړى دى الله د دوى په خواهش باندى مه ځه ، چې كومه سيده لار تاته راغلى ده هغه

لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَّمِنْهَاجًا ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ

پريږدى هر يوه لره په تاسى كى وركړى دى مونږ يو دستور او لار او كه الله غوښتى نوتاسى به يى

أُمَّةً وَّاحِدَةً وَّلٰكِنْ لِّيَبْلُوَكُمْ فِيْ مَآ اٰتٰىكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرٰتِ ۭ

په یو دین کړی واست ، لیکن ستاسی ازمائیل غواړی په خپلو در کړل سوو حکمونو کی ، نو تاسی مخکی

اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيْعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ۴۸

کیږي نیکیو ته ، الله ته ستاسی دټولو رسیدل دی بیا به خبر کړی تاسی په هغه چی ستاسی په کی اختلاف وو

وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ

اودایی فرمایلی دی چی حکم کوه په دوی کی موافق دهغه چی نازل کړی دی اومه خه د دوی په خواهش باندی

اَنْ يَّفْتِنُوْكَ عَنْۢ بَعْضِ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكَ ۭ فَاِنْ تَوَلَّوْا

اوبچ اوسه د دوی څخه چی تاوانه اړوی دداسی حکم څخه چی الله نازل کړی دی په تا ، بیا که نه منی

فَاعْلَمْ اَنَّمَا يُرِيْدُ اللّٰهُ اَنْ يُّصِيْبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوْبِهِمْ ۭ وَاِنَّ

نو پوه سه چی الله ﷻ دا غواړی چی ورسوی دوی ته څه سزا د دوی دګناهونو ، او په

كَثِيْرًا مِّنَ النَّاسِ لَفٰسِقُوْنَ ۴۹ اَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُوْنَ ۭ

خلقو کی ډیر نافرمانه دی ، آیا دوی اوس حکم غواړی دکفر دوخت

وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُّوْقِنُوْنَ ۵۰ ع

او دالله ﷻ څخه به څوك دی حکم کوونکی دیقین کوونکو دپاره

لنډتفسیر:::

دآیتونوتړون: دا دسورةِ مآئدة اوومه رکوع ده په دی کی الله ﷻ یهودو اونصاراؤ او مسلمانانوته پریوه ځای باندی پریوه مهم اوخاص شرعی حکم باندی خبرداری فرمایلی دی، چی ذکریی په سورةِ مآئدة کی په ځان ځان ته ډول سره دمخکی څخه راروان دی او دغه معامله ده دالله ﷻ سره دسوی عهد څخه دخلاف ورزی کولو اودده په رالیږل سوو حکمونو کی دتغیر، تبدل، تاویل اوتحریف کوم چی دیهودو اونصاراؤ همیشنی خوی او عادت جوړ سوی دی.

په دی رکوع کی الله ﷻ اول تورات والا یهود مخاطب کړل دوی یی د دوی په کړیدو او ددی په بد انجام باندی په اولنیو دوو آیتونو کی خبردار کړل اوددی په ضمن کی یی ورته دقصاص په اړوند ځینی احکام

هم په دې مناسبت سره ذکرکړل، چې په تیرو آیتونو کې کمه واقعه دیهودو دسازش ذکرسوې ده هغه دقصاص په اړوندوه چې بنونضیر په دیت او قصاص کې دبرابرۍ قائل نه وه، بلکه بنوقریظه یې ترڅان په کم دیت اخیستلو مجبوره کړې وه، په دې دواړو آیتونوکې یې یهودوته دالله ﷻ دنازل کړي قانون په خلاف خپل قانون جاري کولو باندې سخت خبرداري وفرمایې اوداسې کوونکې یې سرکښه اونا فرمانه مقررکړل.

تردې وروسته په څلورم، پنځم اوشپږم آیت کې یې نبي کریم ﷺ مخاطب کې، مسلمانانوته یې ددې مضمون په اړوند هدایتونه وکړل، چې دوی کله داهلِ کتابوپه دې ناجوړۍ کې اخته نه سي چې دمرتبې اومال په حرص کې دالله ﷻ دحکمونو بدلول شروع نه کړي یادالله ﷻ دقانون خلاف کوم قانون دخپل طرف څخه جاري نه کړي.

په دې ضمن کې یې یوه مهمه اصولي مسئله داهم بیان کړه چې که څه هم دعقیدوپه اُصولوکې اودحق جلّ شانه دحکم منلوپه معامله کې ټول پیغمبران علیهم السلام دیوې عقیدې او دیوې طریقې پابند دي، لیکن دحکمت اومصلحت په تقاضا سره هر یوه پیغمبرته دهغه دزمانې په مناسبت سره شریعت ورکړل سوی دي، چې په هغه کې ډیر فروعي اوجزوي احکام مختلف دي اودایې وښوول چې هریوه پیغمبرته چې کوم شریعت ورکړل سوددہ په زمانه کې هم دغه دحکمت مقتضا اوتابعداري یې واجب ده اوکله چې به دغه منسوخ سوبل شریعت به راوړل سو نودغه وخت به هغه عین حکمت اومصلحت وو اوتابعداري به یې واجب وه، په دې کې یې دشریعتونوپه مختلف کیدو اوبدلیدوکې دیوه خاص حکمت وطرف ته اشاره هم وکړه.

مونږ (په موسیٰ علیه السلام) تورات نازل کړې ووچې په هغه کې (دصحیح عقیدوهم) ښوونه وه او (دعملي حکمونو هم) وضاحت وو انبیاوو (علیهم السلام دبني اسرآئیلوته) کوم چې (دلکونو خلګو پیښوایان وه او د دوی حکم منل کیدې ددې سره) دالله ﷻ فرمانبرداره وه ، ددې (تورات) موافق به یې یهودوته حکم کوې او (دغه ډول په دوی کې) خدایي خلګو اوعالمانوهم (ددې موافق چې هم دغه په دې وخت کې شریعت وو، حکم کوې) په دې وجه چې دي (خدایي خلګو اوعالمانو) ته ددې کتاب دالله ﷻ (دعمل ورباندې کولو او په نورو یې هم دکولو) دساتنې حکم (دپیغمبرانو علیهم السلام په ذریعه سره) ورکړل سو او د دوی ددې (یعني په خپله دعمل کولو اوپه نوروېې دکولو) اقرار وو (یعني کله چې دوی ته ددې حکم سوی وو اودوی داحکم قبول کړې وو په دې وجه همیشه ددې پابند وه) نو (ای ددې زمانې دیهودو مشرانو اوعالمانو! کله چې همیشه ستاسې ټول پیښوایان دتورات منونکې راغلي دي نو) تاسې هم (دمحمّد ﷺ درسالت په باب کې چې حکم یې په تورات کې دی) دخلګو څخه (دا) بیره مه کوې (چې که مونږ یې تصدیق وکړونو دعامو خلګوپه نظرکې به زمونږپه مرتبه کې فرق راسې) او (بوازې) زما څخه بیره کوې (چې په تصدیق نه کولو باندې دسزاګانو) اوزما داحکاموپه بدله کې (ددنیا) لږسامان (کوم چې دخپلو عوامو څخه تاسې ته رسیږي) مه اخلې (چې دا دمرتبې اومال محبت پرتاسې باعث کیږي اوتاسې دتصدیق کولو څخه منع کوي) او(په یادساتې چې) کوم سړې چې دخدای دنازل سوې حکم موافق حکم نه

کوی (بلکه غیر شرعی بل حکم قصداً خلګوته شرعی حکم ښیی دهغه موافق حکم کوی) نوداسی خلګ
بالکل کافران دی (لکه څنګه چی یی ای یهودوتاسی کوئ چی په عقیدو کی هم لکه درسالت محمّدی ﷺ
عقیده اوپه عملونو کی هم لکه حکم درجم اونور چی خپل دخانه څخه جوړکړی حکمونه دالله ﷻ حکم
ښکاره کوی په ګمراهی اوګمراه کولوکی اخته کیږی) اوموږ پردوی (یهودو) باندی په دی (تورات) کی
داخبره فرض کړی وه چی (که چا یوڅوك په ناحقه قصداً قتل یازخمی کی او دحق خاوند دعوه وکړی نو)
دنفس په بدله کی نفس دی اودسترګی په بدله کی سترګه اودپوزی په په بدله کی پزه اودغوږپه بدله کی
غوږ اودغاښ په بدله کی غاښ او (دغه ډول دنورو) خاصو زخمونوهم بدله ده، بیاکم سړی چی (ددی
قصاص یعنی بدلی اخیستو مستحق سی هم) دا (قصاص) معاف کړی دغه (معاف کول) ددی (معاف
کول) ددی (دمعاف کوونکی) دپاره (دده دګناهونو) کفاره (یعنی دګناه لیری کیدوسبب) سی (یعنی معاف
کول سبب دثواب دی) او (کله چی یهودو دا احکام پاته کړی وه، په دی وجه ورته پرلپسی عذاب وعدی
اوروی چی) کم سړی دخدای ﷻ دنازل سوی موافق حکم نه کوی (چی معنی یی مخکی تیره سوه)
نوداسی خلګ بالکل ظالمان دی (یعنی ډیربیکاره کار کوی) اوموږ تردوی (پیغمبرانو) وروسته (چی
ذکریی په يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّوْنَ کی راغلی دی) عیسیٰ زوی دمریمی ﷺ په داسی حالت کی (پیغمبر جوړکی)
ولیږئ چی دی تر ځان دمخکي کتاب یعنی تورات تصدیق کوی (چی درسالت دلوازماتو څخه داده چی
دخدای ﷻ دټولو کتابونو تصدیق وکړی) اوموږده ته انجیل ورکی چی په هغه کی (دتورات په شان
دصحیح عقیدوهم) هدایت وو او (دعملی حکمونوهم) وضاحت وو او دغه (انجیل) ترخپل ځان څخه
دمخکی کتاب یعنی تورات تصدیق (هم) کوی (چی دا هم دالله ﷻ دکتاب سره لازمه ده) اودغه سراسر
هدایت اونصیحت وو دخدای ﷻ څخه دبیریدونکو دپاره او (انجیل مو ورلره ورکی حکم مو ورته کړی
ووچی) انجیل والاووته په کار دی چی الله ﷻ په دی کی څه نازل کړی دی ، ددی موافق حکم دی کوی او
(ای ددی زمانی نصاراؤ واوری چی) کوم سړی چی دالله ﷻ دنازل سوی موافق حکم نه کوی (او ددی
معنی مخکی تیره سویده) نوداسی خلګ بالکل نافرمانی کوونکی دی (اوانجیل دمحمّد ﷺ درسالت خبر
ورکوی نوتاسی ددی خلاف ولی چلیږئ) او (ترتورات اوانجیل وروسته) موږ داکتاب (چی نوم یی قرآن
دی) تاته درلیږلی چی په خپله هم په صدق (اوریښتیاوو) موصوف دی اوتردی مخکی چی کوم (آسمانی)
کتابونه (راغلی) دی (لکه تورات، انجیل، زبور) دهغوی هم تصدیق کوی (چی دغه دالله ﷻ دطرفه نازل
سوی دی) او (چی کله دغه کتاب چی نوم یی قرآن دی ترقیامته پوری محفوظ دی اوعمل به وربانډی
کول کیږی اوپه دی کی ددغه آسمانی کتابونو تصدیق موجوددی په دی وجه دغه کتاب) ددی کتابونو
(دتصدیق مضمون) لره (دهمیشه دپاره) حفاظت کوونکی دی (څکه چی په قرآن شریف کی به همیشه دغه
خبره محفوظه وی چی دغه کتابونه دالله ﷻ دطرفه څخه نازل سوی دی، کله چی قرآن کریم داسی کتاب
دی) نوددوی (اهلِ کتابو) دخپل مینځ معاملی (کله چی ستاپه مجلس کی پیښی سی) ددی لیږل سوی
(کتاب موافقه فیصله کوه او داکوم ریښتینی کتاب چی تاته ... ددی څخه) لیری کیدل

اوددوی په (خلاف دشرع) خواهشونو (اوفرمآئشونو) باندی (آئنده هم) عمل درآمد کوی (لکه څنگه چی تراوسه پوری سره ددوی ددرخواست اوغوښتنی تا صفا انکار وفرمایی ، یعنی ستاسی دارایه ډیره برابره ده، پردی همیشه قآئم اوسی، اوای اهلِ کتابوتاسی ددی قرآن دحق ګڼلو اوددی دفیصلی منلو څخه ولی انکار کوئ ؟آیا دنوی دین راتلل کمه تعجب خبره ده ؟آخر) په تاسی کی دهریوه (اُمّت) دپاره (تردی مخکی) مونږ خاص شریعت اوخاصه لاره منتخبه کړی وه (مثلاً دیهودو شریعت اولار تورات وو اودنصاراوو شریعت اولار انجیل وونوکه داُمّت محمّدی ﷺ دپاره شریعت اولار قرآن مقررکړل سو، چی حق والی یی هم په دلآئلوسره ثابت دی، نو دانکار وجه څه ده؟) اوکه الله ﷻ ته (دټولو دپاره یوه لاره ساتل) منظوروای نو (په دی هم هغه قادر وو چی) تاسی ټولو (یهودو، نصاراؤ اومسلمانانو) ته (یی یو شریعت ورکړی وای) پریوه اُمّت باندی یی جمع کړی وای (اونوی شریعت به نه وای راغلی چی تاسی ورڅخه نفرت کوی) لیکن (په خپل حکمت سره یی) داسی ونه کړه (بلکه هراُمّت لره یی جلا جلا لار ورکړه) ددی دپاره چی کوم دین تاسی ته (په هره زمانه کی نوی نوی) درکړل سوی دی په دی کی ستاسی دټولو (ستاسی دحکم منلو دښکاره کولو دپاره) امتحان وکړی (ځکه چی اکثره طبعی امر دی چی دنوی طریقی دبیری او دمخالفت طرف په حرکت کی راځی ، لیکن کوم سړی چی دصحیح عقل اوانصاف څخه کار واخلی هغه ددی حقیقت تر ښکاره کیدو وروسته خپل طبیعت پرمنلو باندی مجبوره کوی او دا یو لوی امتحان دی نوکه ټول یو شریعت وای نوددی شریعت په اول کی چی کوم خلګ وه، دهغوی امتحان خو به سوی وای ، لیکن دنورو خلګوکوم چی د دوی پرنقش اوقدم تلونکی او ددی طریقی سره آشنا وای دهغوی امتحان به نه کیدی اواوس دهر یوه اُمّت امتحان وسو اودامتحان یوصورت داوی چی انسان دکم شی څخه منع کړل کیږی که دهغه رواج وی اوکه پاته سوی وی خو دی دهغه پرکولو حارص وی اودا امتحان په ډیرو شریعتونو کی ډیر قوی دی، چی دمنسوخ سوی شریعت څخه منع کړل کیږی اودشریعت په یووالی کی که څه هم چی دګناهونو څخه منع کړل کیږی، لیکن په دی کی خودحقیقت کومه شُبهه نه وی نو په دی وجه ددی درجی امتحان نه وی، ځکه چی دمخکی څخه به معلومه وی چی داګناه ده، ددی دواړو امتحانونو مجموعه دهراُمّت دمخکنیو اووروستنیو ټولو دپاره عامه سوه، لکه چی اولنی سورة بیاپه مخکنیو سره خاص دی، نوکله چی په نوی شریعت کی دا حکمت دی) نو (تعجب پریږدئ) دفآئده مندو خبرو طرف ته (یعنی دهغو عقیدو عملونو اواحکامو طرف ته چی په قرآن کی دی) رامخکی سی (یا په قرآن ایمان راوړی اوپه دی عمل کوی یوه ورځ) ستاسی ټولو دخدای ﷻ طرف ته تلل دی بیابه هغه تاسی ټولوته ښکاره کړی هغه چی تاسی (سره دحق دښکاره کیدوپه دنیاکی خامخا) اختلاف کوی (نو په دی وجه دابی ځایه اختلاف پریږدئ، حق چی اوس یوازی په قرآن کی دی قبول کړی) او (کله چی دی اهلِ کتابو داسی لویه خبره وکړه چی تاته درخواست دخپلی موافقی فیصلی دکولو کوی چی ددی ګرسره احتمال نسته په دی وجه ددوی دحوصلی ماتولو او دوی ته په اورولو اودهمیشه دپاره یی دنااُمیده کولو په وجه) مونږ (بیابیا) حکم کووچی ته ددوی (اهلِ کتابو) دخپل مینځ په معاملوکی (کله چی

ستاسي په مجلس کې پیښ سي) ددې لیږل سوي کتاب موافقه فیصله کوه اوددوی (دشریعت څخه خلاف) په خواهشونو (اوفرمآئشونو) باندې (آئنده هم) عمل مه کوه (لکه چې تراوسه پورې دې نه دي کړي) اوددوی څخه یعني ددوی ددې خبرې څخه (آئنده هم دتیرپه شان) احتیاط کوه چې دوی تادخدای ﷺ دلیږل سوي یوه حکم څخه بل طرف ته نه کړي (که څه هم چې ددې خوهیڅ احتمال هم نسته. مګردخان ساتلو قصدکول هم ثواب دی) بیا (هم که سره دواضح کیدو دقرآن اودده دفیصلې حق ثابتیدو) هم که داخلګ (دقرآن څخه اوستا دفیصلې څخه چې موافقه دقرآن ده) ډډه کوي نودایقین وکړئ چې بس خدای ﷺ ته منظوره ده چې ددوی دځینو جُرمونوپه وجه (په دنیاکې) دوی لره سزا ورکړي (اودغه ځیني جُرم فیصله نه منل دي اودقرآن دحق والي نه منلو سزا به پوره په آخرت کې ورکول کیږي ځکه چې اولني جُرم ددوی دذمّي والي څخه خلاف دی اودوهم جُرم دایمان خلاف دحربیّت سزاپه دنیاکې وي اودکفر سزاپه آخرت کې وي نوچې کله دیهودو سرکښي او عهد شکني ترحد زیاته سوه نودوی ته دقتل، قید اوملك څخه دایستلو سزا ورکړل سوه) او (اې محمّده ﷺ ددوی ددې حال په اوریدو باندې به تاته غم اوخفګان وي، لیکن ته زیات غم مه کوه ځکه چې) زیات خلګ خو (په دنیاکې) نافرمانه وي داخلګ (چې دقرآن دفیصلې څخه چې عین عدل دی ډډه کوي) آیابیا دجاهلیّت فیصلې غواړي (کمې چې دوی دآسماني شریعت څخه خلاف دځانه جوړې کړي وي چې ذکریې ددوو واقعوپه ضمن کې تردې رکوع رکوع په مخکې رکوع د: يٰأَيُّهَا الرَّسُوْلُ کې په تمهید سره تیرسوي دی، حال دادی چې دغه سراسر دعدل اودلیل څخه خلاف دي، یعني سره دعلمه، دعلم څخه ډډه کول اوجهل طلب کول ترعجیبې لاعجبه خبره ده) اوپه فیصله کولوکې تراللهﷻ به څوك ښه (فیصله کوونکی) وي (بلکه هیڅوك برابرهم نسته ورسره، نوخدایي فیصله پرېښوول اودبلې فیصلې طلب کول عیني جهل نه دی، نوڅه دي؟ لیکن دا خبره هم) دیقین (اوایمان) لرونکوپه نزد (ځکه چې په دې پوهیدل موقوف دي دعقل پرصحت باندې اودغه کافران ددې څخه بې برخې دي)

معلومات اومسئلې: دذکر سوو آیتونوڅخه په اولنی آیت کې ارشاد فرمایې ، إِنَّا أَنزَلْنَا التَّوْرَاةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ یعنې مونږځپل کتاب تورات لیږلی دی چې په دې کې دحق طرف ته راهنمایي اویو خاص نورروو، په دې کې ددې خبرې طرف ته اشاره وسوه چې نن کم دتورات شریعت منسوخ کړه کیږي، په دې کې دتورات کوم نقصان نسته ، بلکه دزماني دبدلیدوپه سبب سره داحکامو دبدلون ترضرورت لاندې داسې وکړل سوه، که نه وي نو تورات هم زمونږ نازل کړل سوي کتاب دی، په دې کې دبنې اسرآئیلو دپاره اُصولي هدایات هم ذکردي اویوخاص نورهم دي چې په روحاني ډول سره ددوی پرزړونو تاثیر کوي، تردې وروسته ارشادفرمایې . يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ یعنې تورات مونږ ددې دپاره نازل کړی وو ، چې ترڅو پورې دده شریعت منسوخ نکړل سي، ترهغه وخته پورې به راتلونکي انبیآء اوددوی نآئبین خدایي خلګ اوعالمان ټول دي ددې تورات مطابقې فیصلې کوي، داقانون دي په دنیاکې چلوي، په دې کې یې دانبیآء عليهم السلام نآئبین پردوه قسمه ذکر کړي دي اول: رَبَّانِيُّونَ دوهم ، أَحْبَارُ

لفظ دربّاني دربّ وطرف ته منسوب دی چی معنی یی ده الله والا او آحبار دحبْر جمع ده یهودو په محاوره کی به عالم ته حَبْر ویل کیده که څه هم چی داخبره ښکاره ده چی څوك الله والا وی ضروری ده چی هغه ته به دالله ﷻ دضروری احکامو علم هم وی، که نه وی نوبغیر دعلمه څخه عمل نه سی کیدی اوبغیر دالله ﷻ داحکامو دمنلو اوعمل کولو څخه یوسړی الله والا نه سی جوړیدی دغه ډول دالله ﷻ په نزد عالم هغه ته ویل کیږی چی په خپل علم باندی هم عمل کوی ، ځکه چی هغه عالم چی دالله ﷻ داحکامو څخه دخبریدو سره سره ضروری فرآئض اوواجبات نه ادا کوی اونه کم خیال ورته کوی، هغه دالله ﷻ اورسول ﷺ په نزد ترجاهل ډیربددی، ددی نتیجه دا سوه چی هرالله والا عالم وی اوهرعالم الله والاوی ، مګر دلته یی دواړه جلا جلا بیان کړل، ددی خبری خبرداری یی ورکړی چی که څه هم دالله والا دپاره علم ضروری اودعالم دپاره عمل ضروری دی، لیکن په کوم چی دکوم رنګ غلبه وی دهغه په اعتبار سره دهغه نوم اېښوول کیږی، دکوم سړی توجه چی زیاته عباداتو، عمل او دالله ﷻ دذکر وطرف ته مصروفه وی اوددین علم یوازی په قدر دضرورت حاصلوی، هغه ته ربّانی یعنی الله والا وایی چی دنن صباپه اصطلاح کی ورته شیخ، مُرشد، پیر اونور وایی اوکوم سړی چی عملی مهارت پیداکړی، خلګوته دشرعی احکامو دښوولو اوزده کولوپه خدمت کی زیات مشغول وی اودفرضو اوواجبو اومؤکدو سنتو څخه پرته په نورو نفلی عبادتونو کی زیات وخت نه لګوی ، ده ته حبر یاعالم ویل کیږی .

لنډه دا ده چی په دی کی یی دشریعت او طریقت اوعالمانو اوشیخانو اصلی یووالی هم وښووی ، او دکار دطریقی او دغالب شغل په اعتبار سره یی په دوی کی فرق هم واضح کی، ددی څخه معلومه سوه چی دعالمانو اوصوفیانو دوی ډلی یادوی فرقی نه دی، بلکه ددواړو دژوند مقصد دالله ﷻ او درسول ﷺ حکم منل اوفرمانبرداری ده ، البته ددی مقصد دحصول دپاره د دوی دکار طریقه صورةً دیو او بل څخه بدله په نظر راځی .

تردی وروسته ارشاد فرمایی ، بِمَا اسْتُحْفِظُوْا مِن كِتٰبِ اللّٰهِ وَكَانُوْا عَلَيْهِ شُهَدَآءَ یعنی دا انبیآء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ او د دوی دواړه قسمه نآئبین عالمان اومشآئخ خلګ دتورات داحکامو جاری کولوپه دی وجه پابند وه چی الله ﷻ دتورات حفاظت د دوی په ذمه لګولی وو، او دوی ددی دحفاظت وعده اوپیمان کړی وو .

تردی پوری دتورات ذکروو چی دا دالله ﷻ کتاب او هدایت اونور ووچی انبیآء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ او د دوی رینښتینی نآئبینو، مشآئخو او عالمانو ددی حفاظت کړی وو، تر دی وروسته دموجوده زمانی دیهودو دکړیدو اوپه کږو لارو دتلو او ددی په اصلی سبب باندی یی خبرداری ورکی، چی تاسی پرځای ددی چی دخپلو مشرانو پرنقش اوقدم تللی وای، دتورات حفاظت موکولی ، ددی تورات په احکاموکی یی تغیر اوتبدّل وکی ، چی په تورات کی په ډیر وضاحت او په تفصیل سره دنبی آخر زمان محمّد ﷺ دراتلو خبر اویهودو ته په ده ﷺ دایمان راوړلو هدایت ذکروو، دی خلګوددی خلاف ورزی وکړه اوپه نبی کریم ﷺ باندی دایمان راوړلو پرځای یی دده ﷺ مخالفت شروع کی، اوددی سره یی ددوی ددغه هلاکوونکی غلطی سبب هم بیان کی چی داستاسی دمرتبی اومال محبت دی، تاسی دامنی چی نبی کریم ﷺ برحق

رسول دی خوددی سره دده ﷺ دتابعداری کولو څخه بیریږی چی اوس تاسی دخپل قوم پیشوایان بلل کیږئ عام یهودیان په تاسی پسی دی که تاسی اسلام قبول کړی نوتاسی به دمسلمانانو دیوه فردپه حیثیت سره پاته سی دامشری به ختمه سی ، دوهم دی خلګو داعادت جوړ کړی ووچی دلویو خلګوڅخه به یی رشوت اخیستی ددوی دپاره به یی دتورات احکام بدلول آسانی به یی پکښی پیداکولی، په دی دخبرداری ورکولو دپاره یی دموجوده زمانی یهودو ته وفرمایل چی .

فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوْا بِاٰيٰتِيْ ثَمَنًا قَلِيْلًا : یعنی تاسی دخلګو څخه مه بیریږی چی دوی به ستاسی تابعداری پریږدی یابه ستاسی مخالف سی اوتاسی ددنیاپه لړ سامان اخیستو سره د دوی دپاره دالله ﷻ په احکاموکی رد اوبدل مه کوی چی دا ستاسی دپاره ددین اودُنیا بربادی ده ، څکه چی .

وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ یعنی کوم خلګ چی دالله ﷻ په نازل سوو احکامو باندی حکم نه کوی واجب یی نه ګڼی بلکه ددی خلاف فیصله کوی نودوی کافران اومنکران دی چی سزا یی همیشه عذاب دجهنم دی .

تردی وروسته یی په دوهم آیت کی دقصاص احکام په دی حواله سره بیان کړی دی چی مونږدا احکام په تورات کی نازل کړی دی، ارشاد دی ، وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيْهَآ اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوْحَ قِصَاصٌ : یعنی مونږ دیهودو دپاره په تورات کی دقصاص داحکم نازل کړی ووچی دنفس په بدله کی نفس، دسترګی په بدله سترګه ، دپزی په بدله کی پزه ، دغوږ په بدله کی غوږ، دغاښ په بدله کی غاښ ، او دخاص زخمونو بدله ده .

دبنوقریظه اوبنونضیر کومه دعوه چی نبی کریم ﷺ ته پیش سوی وه چی بنونضیرو دخپل قوت اوشوکت په وجه بنو قریظه دی ته مجبور کړی وه چی دکه دبنو نضیرو کوم سړی ددوی دیوه سړی دلاسه قتل سی نوقصاص به یی هم دنفس په بدله کی نفس اخیستل کیږی اوپردی سربیره دیّت به هم اخیستل کیږی اوکه معامله برعکس وسی چی دبنو نضیرو دسړی دلاسه دبنو قریظه وو سړی مړسی نوقصاص به نه وی یوازی دیت به اخیستل کیږی اودهغه هم دبنو نضیرپه نیمایی باندی .

په دی آیت کی الله ﷻ ددی خلګو ددی غلا څخه پرده پورته کړیده چی په خپله په تورات کی هم دقصاص اودیّت دبرابری احکام موجوددی دا خلګ قصداً دهغه څخه مخ اړوی اومحضی دحیلی لټولو دپاره خپله دعوه دنبی کریم ﷺ حضورته راوړی، په آخری آیت کی یی ارشاد وفرمایی ، وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ : یعنی څوك چی دالله ﷻ په نازل سوو احکامو باندی حکم نه کوی دغه ظالمان دی ، څکه چی دالله ﷻ دحکم څخه باغیان اومُنکردی، په دریم آیت کی اول دحضرت عیسٰی ؑ دبعثت ذکر دی چی دی دتیر کتاب یعنی تورات دتصدیق کولو دپاره رالیږل سوی وو ، بیا دانجیل ذکردی چی دغه هم دتورات په شان هدایت اونور دی .

په څلورم آیت کی یی وفرمایل چی انجیل والاوو ته په کار دی چی کوم قانون الله ﷻ په انجیل کی نازل کړی دی ، ددی مطابق احکام نافذ کړی اوکوم خلګ چی دالله ﷻ دنازل کړو احکامو خلاف حکم جاری

کوی هغه نافرمان اوسرکښه دی .

قرآن دتورات او انجیل هم محافظ دی : په پنځم اوشپږم آیت کی نبی کریم ﷺ ته خطاب دی چی مونږ په تا باندی قرآن نازل کی چی ترڅان دمخکی کتابونو تورات اوانجیل تصدیق هم کوی اوددوی محافظ هم دی ځکه چی کله تورات والاوو په تورات کی اوانجیل والاووپه انجیل کی تحریف (ادلون اوبدلون) وکی، نو قرآن کریم دهغو محافظ اونګران ثابت سوچی ددوی دتحریفاتو پرده یی څیری کړه حق اوحقیقت یی ښکاره کی اودتورات او انجیل اصلی تعلیمات نن هم دقرآن په ذریعه په دنیاکی باقی دی، که څه هم چی په خپله دتورات وارثانو اوددو پیروی کوونکو مُدّعیانو ددی شکل داسی خراب کړی دی چی دحق او باطل جلا کول ناممکن سوی دی ، په آخر آیت کی یی نبی کریم ﷺ ته هغه حکم ورکی کوم چی تورات والا او انجیل والاوو ته ورکړل سوی وو، چی ستاسی احکام او فیصلی ټولی دالله ﷻ دنازل کړو احکامو مطابق کیدل په کار دی او دا خلګ چی په تا باندی دخپلو خواهشاتو مطابق فیصلی کول غواړی، ددوی دمکر څخه خبردار اوسه، ددی ارشادّ یوه خاصه وجه داوه چی دیهودو یوڅو عالمان دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضرسول اوعرض یی وکی چی تاته معلومه ده چی مونږ دیهودو عالمان اوپیشوایان یوکه مونږ مسلمانان سو نودوی به هم ټول مسلمانان سی ، لیکن زمونږ یو شرط دا دی چی زمونږ یوه فیصله ستادقوم دخلګوسره ده مونږ دافیصله تاته راوړو، دافیصله ته زمونږ موافقه وکړه، نومونږبه مسلمانان سو، الله ﷻ په دی باندی خبرداره کی چی ته ددی خلګو دمسلمانیدو دوجی څخه دعدل اوانصاف اودخدای ﷻ دنازل کړی قانون خلاف فیصله هیڅکله مه کوه او ددی پروا هیڅکله مه کوه چی دا خلګ به مسلمانان سی یانه ؟

(دانبیاوو علیهم السلام په شریعتونو کي جزوی اختلاف او ددی حکمت)

په دی آیت کی ددوهم هدایت سره دیوه مهم أصولی سوال جواب هم بیان سوی دی هغه داچی کله چی ټول انبیاء علیهم السلام دالله ﷻ دطرفه څخه رالیږل سوی دی اوپردوی نازل سوی کتابونه صحیفی او د دوی شریعتونه ټول دالله ﷻ دطرفه څخه دی نوبیاپه دی کتابونو اوشریعتونوکی اختلاف ولی دی؟ او نوی راتلونکی شریعت اوکتاب مخکنی شریعت اوکتاب منسوخ کوی ولی؟ ددی جواب سره دخدایی حکمته په دی آیت کی بیان سو ، لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ یعنی مونږبه تاسی کی دهری طبقی دپاره یوخاص شریعت اویوه خاصه طریقه دعمل جوړه کړي ده چی په دی کی سره ددی چی أصول (یعنی بنیاد) شریك اومتفق یعنی دټولو دا یوډول دی البته فروعی احکام یی دمصلحت په وجه مختلف دی، اوکه الله ﷻ غوښتلای نوهغه ته هیڅ ګران نه وه چی تاسی ټول یی یوأمّت اویوملت جوړکړی وای، دټولو یوکتاب اویو شریعت وای، لیکن الله ﷻ داځکه خوښه نه کړه چی خلګ وازمایی چی کوم خلګ دی چی دعبادت دحقیقت څخه ځان خبروی اوهروخت حکم منلو ته غوږ وی چی کوم حکم ورته ورسیږی دهغه تعمیل کوی یعنی منی یی چی کوم نوی کتاب یانوی شریعت راځی دهغه تابعداری کوی اومخکنی کتاب اوشریعت که یی هرڅومره خوښ وی اودپلار

اونیکه دمذهب په وجه که ددی پاته کول که ده ته هرڅومره ګران وی خوبیا هم هروخت یی غوږ اینبی وی دحکم منلوته تیاروی، اوڅوك دی چی ددی حقیقت څخه ځان غافله کوی یوخاص شریعت یاکتاب یی خپل مقصد جوړ کړی وی اودایی دخپل یوابائی مذهب په حیثیت سره اخیستی وی ، ددی خلاف دالله ﷻ کوم حکم ته غوږ نه ایږ دی.

دشریعتونوپه اختلاف کی دایولوی حکمت دی چی ددی په ذریعه سره دهری زمانی دهری طبقی خلګوته دصحیح عبادت اوبندګی درك ورکول کیږی، چی په حقیقت کی عبادت نوم دی دبندګی اوحکم منلو چی دا یوازی په لمونځ، روژه، حج او زکوة کی را حصرنه دی اونه داشیان په خپل ذات کی مقصدونه دی، بلکه ددی ټولو مقصد یوازی یو دالله ﷻ دحکم فرمانبرداری ده ، دا وجه ده چی په کومو وختونوکی دلمانځه ممانعت دی ، په دغه وختونوکی دلمانځه هیڅ کار دثواب نه دی، بلکه سرچپه ګناه ده، داخترونو او نوروپه ورځوکی روژه نیول منع دی، نوپه دغه ورځ روژه نیول ګناه ده، دنهمی دذی الحجی څخه پرته په بله ورځ په یوه میاشت کی دعرفات په میدان کی جمع کیدل دُعا او عبادت کول دثواب کارنه دی ، حال دا دی چی په نهمه دذی الحجی ترټولو لوی عبادت دغه دی، دغه ډول دنورو ټولو عبادتونو حال دی، ترکومه حده پوری چی یی دکولو حکم دی ، نو هغه عبادت دی اوکله اوپه کوم وخت کی یی چی منع سویده نودغه عبادت هم بیا حرام اوناجآئز سی، جاهل عوام ددی حقیقت څخه خبرنه وی، کم عبادتونه چی ددوی عادت جوړسی، بلکه کوم قومی رواجونه چی دوی عبادت وګنی، اختیار یی کړی نو دالله ﷻ او رسول ﷺ ښکاره حکمونه هم بیاپه دی پسی دوی له پامه وغورځوی، دغه بدعتونه او نوی کارونه ددین حصه جوړه سی چی همداخبری دتیرو شریعتونو اوکتابونو دتحریف سبب سوی دی، الله ﷻ پرمختلفو پیغمبرانو مختلف کتابونه اوشریعتونه نازل کړی دی، انسانانوته یی داښوولی دی چی یوعمل یایوقسم عبادت مقصود نه جوړوی، بلکه په صحیح معناووکی دی دالله ﷻ فرمانبردار بندګان جوړ سی اوکوم وخت چی دتیر عمل دپریښوولو حکم وی نوپدستی یی پریږدی اودکوم عمل دکولو چی حکم وی پدستی په هغه عمل کول شروع کړی.

په دی سربیره دشریعتونو داختلاف یولوی حکمت داهم دی چی ددنیا دهردور اوهری طبقی دانسانانو مزاج اوطبیعتونه مختلف وی، دزمانی اختلاف پرانسانی طبیعت ډیر زیات تاثیر اچوی، که دټولو دپاره فروعی احکام یوډول سی نوانسانانوته به ډیره ګرانه سی، په دی وجه دالله ﷻ حکمت داوغوښتله چی دهری زمانی اوهرمزاج دجذباتو لحاظ وساتل په فروعی احکاموکی تبدیلی راوستل سی، دلته دناسخ اومنسوخ دامعنی نه وی چی حکم ورکوونکی ته اول حالت معلوم نه وو، نویو ډول حکم یی وکی بیاچی نوی حالات مخ ته راغلل، نو هغه حکم یی منسوخ کی، یااول یی دغفلت اوغلطی په وجه یو حکم کړی وو ، بیاپوه سو نوبدل یی کی، بلکه په شریعت کی دناسخ اومنسوخ مثال بالکل دیوه حکیم یاډاکتر دنسخی په مثال دی، په کمه کی چی دواوی (درملونه) کرار کرار بدلول کیږی چی حکیم یا ډاکترته اول دا اندازه وی چی دری ورځی تردوا استعمالولو وروسته به پرمریض داسی حالت راځی نودغه وخت به

فلانکی دوا ورکول کیږي ، کله چي دی اوله نسخه منسوخه کوي اودوهمه ورکوي نوداسی ویل صحیح نه وي چي اوله نسخه غلطه وه، په دی وجه یې منسوخه کړه ، بلکه حقیقت دا وي چي په اولو ورځوکی هغه نسخه صحیحه اوضروري وه اوپه دی وروستیو حالاتوکی دا دوهمه نسخه صحیح اوضروري ده .

(په ذکر سوو آیتونو کي دراغلو واضحو او ضمني احکامو خلاصه)

اول داولنیو آیتونو څخه معلومه سوه چي دیهودو دعوه کومه چي دنبی کریم ﷺ په حضورکی پیش سوی وه او ده ﷺ ددی فیصله وفرمایله نودافیصله دتورات دشریعت مطابق وه، ددی څخه ثابته سوه چي دتیرو شریعتونو کوم خدایی حکمونه چي نافذوه، ترڅوچي قرآن کریم اودخدای ﷺ وحی هغه منسوخ کړی نه وی ، هغه په خپل حال باقي وی ، لکه دیهودوپه دعووکی دقصاص برابری او دزنا دسزا دسنگساری حکم په تورات کی هم وو ، بیا قرآن هم دغه بعینه باقي پرېښوو ی .

دغه ډول په دوهم آیت کی د زخمونو دقصاص حکم چي دتورات په حوالي سره بیان سوی دی ، په اسلام کی هم دا حکم نبی کریم ﷺ جاري کړی دی ، په دی بناّء باندی داسلام دجمهورو عالمانو په نزد ضابطه دا ده چي دتیرو شریعتونو هغه حکمونه چي قرآن هغه منسوخ کړي نه وي ، هغه زمونږ په شریعت کی هم نافذ او عمل ورباندی واجب دی، دغه وجه ده چي تورات والاووته دتورات مطابق اوانجیل والاووته دانجیل مطابق دحکم کولو اوعمل کولو حکم ورکړل سوی دی حال دا دی چي دا دواړه کتابونه او د دوی شریعتونه دنبی کریم ﷺ تر راتلو وروسته منسوخ سوی دی، مطلب دا دی چي دتورات اوانجیل کم احکام چي قرآن نه دی منسوخ کړي دهغوی تابعداري نن هم واجب ده .

دریم حکم په دی آیتونوکی داثابت سو، چي دالله ﷻ دنازل سوو احکامو خلاف حکم کول په ځینو صورتونوکی کفر دی ، کله چي په عقیده کی هم دغه خلاف حق گڼی اوپه ځینو صورتونوکی ظلم اوفسق دی ، کله چي دعقیدی په وجه سره خودغه نازل سوی احکام حق مني مگر په عمل کی ددی خلاف کوي .

څلورم حکم په دی آیتونوکی دا راغلی دی چي رشوت اخیستل مطلق حرام دی اوخاص په عدالتی فیصله رشوت اخیستل نور زیات سخت دی .

پنځم حکم ددی آیتونو څخه دا واضح سوچي ټول انبیاّء علیهم السلام او د دوی شریعتونه په اُصولو کی بالکل متفق اویو دی مگرپه جزوي اوفروعي حکمونوکی مختلف دی اودااختلاف په ډیروحکمتونو مبنی دی .

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوا۟ ٱلْيَهُودَ وَٱلنَّصَٰرَىٰٓ أَوْلِيَآءَ ۘ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ

ای ایماندارو ! مه جوړوی یهودو اونصاراؤ لره دوستان ، دوی په خپل مینځ کی دوستان دی

بَعْضٍ ۚ وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَإِنَّهُۥ مِنْهُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى

دیوبل ، او څوك چي په تاسی کی دوستی کوي د دوی سره ، نو هغه د دوی څخه دی ، الله هدایت نه کوي

الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۵۱﴾ فَتَرَى الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ يُّسَارِعُوْنَ

ظالمانو خلقو ته ، اوس به ته ووینی هغه چی په زړونو کی یی ، مریضی ده خغلی

فِيْهِمْ يَقُوْلُوْنَ نَخْشٰى اَنْ تُصِيْبَنَا دَآئِرَةٌ ؕ فَعَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّاْتِيَ

په دوی کی وایی چی زمونږ بیره ده چی را نه سی په مونږ گردش دزمانی نو نژدی ده چی الله ژر ښکاره کړی

بِالْفَتْحِ اَوْ اَمْرٍ مِّنْ عِنْدِهٖ فَيُصْبِحُوْا عَلٰى مَآ اَسَرُّوْا فِيْ اَنْفُسِهِمْ

فتح یا څه حکم دخپل طرف څخه نوسی به دخپلو زړونو په خبره باندی

نٰدِمِيْنَ ﴿۵۲﴾ وَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَهٰٓؤُلَآءِ الَّذِيْنَ اَقْسَمُوْا

ستومانه ، او وایی مسلمان آیا دا هغه خلق دی چی قسمونه یی

بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ ۙ اِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ ؕ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَاَصْبَحُوْا

خوړل په الله په تاکید سره چی مونږ تاسی سره یو ، برباد سول د دوی عملونه نو پاته سول

خٰسِرِيْنَ ﴿۵۳﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَنْ يَّرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِيْنِهٖ

په تاوان کی ، ای ایماندارو ! څوک چی په تاسی کی واپس سی دخپل دین څخه

فَسَوْفَ يَاْتِي اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُّحِبُّهُمْ وَيُحِبُّوْنَهٗٓ ۙ اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ

نو الله به دیر ژر راولی داسی قوم لره چی الله به ورسره مینه کوی او دوی به دهغه سره مینه کوی نوم زړه به وی په مسلمانانو

اَعِزَّةٍ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ۫ يُجَاهِدُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَلَا يَخَافُوْنَ

زبردست به وی په کافرانو ، جنگ به کوی دالله ﷻ په لاره کی او نه بریږي

لَوْمَةَ لَآئِمٍ ؕ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ

دچا دالزام څخه ، دا فضل دی دالله ورکوی یی هغه چاته چی غواړی او الله فراخی والا دی

عَلِيْمٌ ﴿۵۴﴾ اِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوا الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ

خبر دار ، ستاسی ملگری الله دی او دهغه رسول او څوک چی ایماندار دی چی قائم ساتی

الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ رٰكِعُوْنَ ﴿۵۵﴾ وَمَنْ يَّتَوَلَّ اللّٰهَ

لمونځ او ورکوي زکوٰة او عاجزي کوونکي دي ، او څوك چي دوست لري الله

وَرَسُوْلَهٗ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا فَاِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْغٰلِبُوْنَ ﴿۵٦﴾ ع

او هغه رسول ﷺ او ايماندارو لره ، نو دغه دالله جماعت په ټولو غالب دي ،

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا دِيْنَكُمْ هُزُوًا وَّ

اى ايماندارو ! مه جوړوي هغه خلق چي نيسي ستاسي دين په ټوقو

لَعِبًا مِّنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ اَوْلِيَآءَ ج

او لوبو سره، هغه خلق چي کتاب ورته ورکړل سوي دي تاسي څخه مخکي او نه کافرانو لره خپل دوستان

وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۵۷﴾ وَاِذَا نَادَيْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ

او بيره کوي دالله څخه که چيري تاسي ايماندار ياست ، او کله چي تاسي آواز کوي دپاره دلمانځه

اتَّخَذُوْهَا هُزُوًا وَّلَعِبًا ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُوْنَ ﴿۵۸﴾

نو دوي ورپوري مسخري کوي ، دا په دي وجه چي دغه خلق ناپوه دي .

دآيتونو تړون: په ذکر سوو آيتونو کي د درو مهمو أصولي مضمونونو بيان دي چي دمسلمانانو داجتماعي او ملي يو والي او راغونډيدو بنيادي أصول دي .

اول دا چي مسلمانان دغير مسلمانانو سره روا داري ، همدردي ، خير خواهي عدل او انصاف او احسان او سلوك هرڅه کولاي سي، او داسي کول په کار دي ځکه چي دوي ته ددي تعليم ورکړل سوي دي ، ليکن د دوي سره داسي ژوره دوستي او خلط ملط چي په هغه سره داسلام امتيازي نښاني ګډودي سي ددي اجازت نسته، دا هغه مسئله ده چي د (ترك موالات) په نامه سره پيژندل کيږي .

دوهم مضمون دا دي چي که چيري په يو وخت کي په يو ځاى کي مسلمانان ددي بنيادي أصولو څخه واوړي دغير مسلمو سره داسي خلط وکړي نو دادي نه ګني چي په دي سره به اسلام ته کوم ضرر او نقصان ورسيږي . ځکه چي داسلام دحفاظت او باقي پاته کيدو ذمه واري الله ﷻ اخيستي ده ، دا هيڅوك هم نه سي ختمولي که فرض کړه يو قوم بالکل اسلام پريږدي او بل طرف ته واوړي نو الله ﷻ به يو بل داسي قوم را پورته کړي چي داسلام أصول او قانون به قائم کړي .

دریم مضمون دا دی چی کله یوه طرف ته منفی اړخ معلوم سونو مسلمانانو لره ژوره دوستی یوازی دالله ﷺ او دهغه درسول ﷺ او په دوی دایمان راوړونکو سره کیدی سی .
دا سرسری بیان دی دهغو مضمونو کوم چی په لوړو ذکر سوو پنځو آیتونوکی بیان سوی دی .
اوس ددی آیتونو لنډتفسیر : وګوری .
ای مؤمنانو! تاسی (دمنافقانو په شان) یهود اونصارا (خپل) دوستان مه جوړوی، دوی (په خپل مینځ کی) دیوه اوبل دوستان دی (یعنی یهود دیهودو سره اونصارا دنصاراوو سره، مطلب دا دی چی دوستی کیږی په مناسبت سره، نوددوی دیوه اوبل سره مناسبت دی، مګرپه تاسی اوپه دوی کی څه مناسبت دی او (کله چی ددی څخه معلومه سوه چی دوستی کیږی په مناسبت سره نو) کوم سړی چی په تاسی کی د دوی سره دوستی کوی بیشکه دغه (دیوخاص مناسبت په اعتبار سره) به ددوی څخه وی (اوکه څه هم چی داکار خو ښکاره دی لیکن) یقینًا الله ﷻ (ددی کار) پوهی نه ورکوی هغو خلګوته کوم چی (دکفارو سره دوستی کوی) خپل نقصان کوی (یعنی په دوستی کی دورننوتوپه وجه دا خبره ګرسره ددوی په خیال کی نه راځی اوکله چی داسی خلګ په دی کار پوهیږی) په دی وجه (ای لیدونکو!) تاسی داسی خلګ چی په زړه کی یی (دنفاق) مرض دی، وینئ چی ځغلی په (کفارو) کی ورننوزی (اوکه څوك یی ملامت کوی نودحیلی اوخبری جوړولو دپاره داسی) وایی چی (زمونږ ددوی سره یوځای کیدل دزړه څخه نه دی بلکه زړونه خوزمونږ ستاسی سره دی یوازی دیوی ګټی په وجه ددوی سره یوځای کیږو، هغه داچی) زمونږسره بیره ده چی (شاید دزمانی په انقلاب سره) په مونږ کومه حادثه راسی (لکه قحطی، تنګی اونور اودایهودیان زمونږ مددګاران دی ددوی څخه مونږته قرض اوکومك رسیږی که داظاهری شناخت ورسره پریږدو نوپروخت باندی به مونږته تکلیف وی، به ظاهره به یی د: نَخْشٰى اَنْ تُصِيْبَنَا دَآئِرَةٌ دامطلب اخیستی، لیکن په زړه کی به یی دامطلب اخیستی چی که په آخرکی په مسلمانانو باندی کافران غالب راسی نوبیابه زمونږ دوی ته حاجت وی، په دی وجه د دوی سره دوستی ساتل په کار دی) نونږدی اُمید (یعنی وعده) ده چی الله ﷻ (مسلمانانو ته کامله) فتح (ددی کفاروپه مقابله کی چی دوی ورسره دوستی کوی) ورکړی (چی په دی کی دمسلمانانو دکوشش هم دخل وی) یادکمی بلی خبری خاص دخپل طرف څخه (ښکاره کول وفرمایی یعنی ددوی نفاق دوحی په ذریعه ښکاره کړی چی په دی کی دمسلمانانو دتدبیر ګرسره دخل نسته، مطلب داچی دمسلمانانوفتح او د دوی راز ښکاره کول دواړه کارونه نږدی کیدونکی دی) بیابه (دغه وخت) دخپلو زړونوپه (تیرو) پټوخیالونو باندی شرمنده سی (چی مونږ څنګه ګڼل چی کفاربه غالب سی اودا خوبرعکس کاروسو، یوه پښیمانی به یی دخپل خیال په غلطیدو وی چی داطبعی امر دی ، دوهمه پښیمانی به یی پرخپل نفاق وی چی دهغه په وجه نن رسوا سوه، په مَا اَسَرُّوْا کی دادواړه داخل دی اودادریمه پښیمانی چی دکفاروسره دوستی یی عبث سوه اودمسلمانانو سره یی هم ښه جوړه نه سوه ، کله چی دوستی ددوی په مَااَسَرُّوْا باندی بنآء وه په دی وجه ددی دوو پښیمانیوپه ذکرسره دادریمه بی له ذکره څخه په ډاګه په خپله معلومه سوه) او (کله چی دفتح په دی زمانه کی ددی

خلګو نفاق هم ښکاره سي نو په خپل مینځ کی به مسلمانان خلګ (په تعجّب سره) ووایی چی آیادا هغه خلګ دی چی په ډیره مبالغه سره به یی (زمونږ په وړاندی) قسمونه خوړل چی مونږ (په زړه سره) سره ستاسی سره یو (داخوبله یوه خبره ثابته سوه الله ﷻ فرمایی چی) ددی خلګو ټول کارونه (چی ددواړو ډلوسره یی ښه اوسیدل غوښتل ټول) ګډوډ سول چی په دی سره (ددواړو طرفو څخه) نااُمیده سول (ځکه چی کفارخو مغلوب سول دهغوی سره ملګری کیدل خومحضی بیکاری ده اود مسلمانانو سره یی خوراز ښکاره سو ، ددوی سره یی اوس جوړ راتلل هم ګران کاردی بس دغه مثال یی سو (چی نه ددی دنیا سوه اونه دهغی)، ای مؤمنانو! (یعنی کوم خلګ چی ددی آیت دنزول په وخت کی مسلمانان دی) کوم سړی چی په تاسی کی دخپل (دی) دین څخه بیرته وګرځي نو (داسلام هیڅ نقصان نسته ځکه چی داسلام دخدمت دپاره به) الله ﷻ ډیر ژر (ددوی پرځای) داسی قوم پیداکړی دکوموسره چی به دالله ﷻ محبّت وی او د دوی به دالله ﷻ سره محبت وی مهربان به وی دوی په مسلمانانو باندی ، تیز به وی په کافرانو باندی (چی ددوی سره) به جهاد کوی دالله ﷻ په لاره کی او (ددین اوجهادپه باره کی) دغه خلګ به دیوچا ملامتی کوونکی دملامتی بیره نه کوی (لکه چی دمنافقانو حال دی چی بې زړه به جهادته تلل لیکن دافکربه ورسره وو چی کفار دکوموسره چی یی دزړه دوستی ده، ملامت به یی کړی یادچاسره چی یی دجهادمقابله ده هغه ددوی دوستان اوخپلوان دی که اتفاقاً دوی یوځای ووینی نوبدرد به پروایی چی تاسی دداسی خلګو دوژلودپاره تللی واست) دا (ذکرسوی صفتونه) دالله ﷻ فضل دی چاته چی یی غواړی ورکوی یی اوالله ﷻ ډیر فراخي والادی (چی که وغواړی نوټولو ته داصفتونه ورکولی سی لیکن) لوی علم والادی (دده په علم کی چی چالره فآئده وی هغه ته یی ورکوی) ستاسی دوستان خو (دکوموسره چی تاسی ته دوستی په کارده) الله ﷻ اودهغه رسول ﷺ اوایماندار خلګ دی کم چی په داسی حالت کی دلمانځه پابندی کوی اوزکوة ورکوی چی په دوی (یعنی ددوی په زړونو) کی خشوع وی (یعنی داخلاقو اوعملونو بدنی اومالی دټولو جمع کوونکی دی) اوکوم سړی چی (ددی مضمون موافق) دالله ﷻ سره دوستی ساتي اودده درسول ﷺ سره اودایماندارو خلګوسره نو (دغه دالله ﷻ په ډله کی شامل سو او) دالله ﷻ ډله بیشکه غالبه ده (اوکفار مغلوب دی نوغالب لره دمغلوب سره دموافقت اودوستی فکر کول محضی ناآئقه خبره ده) ای مؤمنانو! کوم خلګوته چی ترتاسی مخکی کتابونه (آسمانی یعنی تورات، انجیل) ورکول سوی دی (مراد یهود اونصارا دی) کوم چی داسی دی چی دوی ستاسی دین خندا اولوبه جوړه کړیده (چی دانښانه ده ددرواغجن کولو) دوی او (دغه ډول) نورکفار (هم لکه مشرکان او نور سول) دوستان مه جوړوئ (ځکه چی اصلی علّت کفر اودرواغجن کول مشترك دی) اودالله ﷻ څخه بیره کوی که تاسی ایمانداران یاست (یعنی ایمانداران خویاست نو دکوم شی څخه چی الله ﷻ منع کړی ده ، هغه مه کوی) او (لکه څنګه چی ددین دأصولوسره ټوکی کوی دغه ډول دفروعوسره هم ځکه) کله چی تاسی دلمانځه دپاره (دآذان په ذریعه سره) اعلان کوی نودغه خلګ (ستاسی) په دی (عبادت) سره (په کوم کی چی آذان اولمونځ دواړه راغلل) خندا اولوبی کوی (او) دا (حرکت) په دی سبب سره دی چی دوی داسی

خلګ دي چې بالکل عقل نه لري (کنې نوحق کاربه يې پيژندلای او په دې پورې به يې خندا نه کولې)

معلومات اومسئلې: په اولنې آيت کې مسلمانانو ته حکم ورکړل سوی دی چې دوی دې ديهودو اونصاراؤ سره مَوَالات (يعنې ژوره دوستي) نه کوي، لکه چې دعامو غيرمسلمو اويهودو اونصاراؤ په خپله دا قانون دی چې دوی ژوره دوستي يوازې دخپل قوم سره ساتي، دمسلمانانو سره دامعامله نه کوي. بياکه کوم مسلمان ددې خلاف ورزي وکړي، دچايهودي يانصراني سره يې ژوره دوستي وکړه نودي به داسلام په نظرکې په ځای دمسلمان ددغه قوم دفرد شميرل کيدو قابل وي.

شانِ نزول: دتفسير امام ابن جرير رحمه الله په روايت دعکرمه رضي الله عنه بيان کوي چې دا آيت په يوه خاصه واقعه کې نازل سوی دی، هغه دا چې نبي کريم ﷺ کله چې په مدينه منوره کې تشريف فرما سو نودمديني داطرافو ديهودو اونصاراووسره يې يوه فيصله پردې باندې کړې وه چې دوی به دمسلمانانو سره نه په خپله جنګ کوي اونه به دجنګ کوونکي قوم کومك کوي، بلکه دمسلمانانو سره به يوځای کيږي اودهغوی مقابله به کوي، دغه ډول به مسلمانان نه ددوی سره جنګ کوي نه به ددوی خلاف ديوه قوم کومك کوي بلکه دمخالف مقابله به کوي، يوڅه موده دامعاهده ددواړو طرفو څخه قائمه وه، ليکن يهوديان دخپل سازشي خويي اواسلام دښمني طبيعت په وجه پردې معاهده زيات قائم پاته نه سول اودمسلمانانو خلاف يې دمکې دمشرکانوسره سازش وکی، دوی ته يې خپلې قلعې ته درابللو دپاره خط وليکی، نبي کريم ﷺ ته چې کله داسازش معلوم سو نوده ﷺ ددوی دمقابلې دپاره دمجاهدينو يوه ډلګۍ وليږلې دبنوقريظه دې يهوديانو خويوه طرف ته دمکې دمشرکانوسره داسازش کوی اوبل طرف ته په مسلمانانو کې ننوتلي وه اوډيرو مسلمانانو سره يې ددوستي معاهدې کړې وې، اودغه ډول به يې د مسلمانانو خلاف دمشرکانو دپاره دجاسوسي کارکوی، په دې وجه داذکرسوی آيت نازل سوچې دې مسلمانان ديهودو اونصاراوو دژورې دوستي څخه منع کړل، ددې دپاره چې دمسلمانانو دخاصو خبرونودرك ورته معلوم نسي، دغه وخت ځينو صحابه کرامو د حضرت عباده بن صامت رضي الله عنه او نورو خوپه ډاګه ددغو خلګوسره خپله معاهده ختمه کړه او د دوستي پريښوولو اعلان يې وکی اوځينې خلګ په منافقانه ډول سره دمسلمانانو سره يوځای سوي وه يايې لا تراوسه پورې ايمان په زړونوکې نه ووکلك سوی، دوی به ددغو خلګوسره په تعلقاتو ختمولوکې دابيرې محسوسولې چې ممکنه ده که دمشرکانو اويهودو سازش کامياب سي او مسلمانان مغلوب سي نوموږ لره ددغه خلګوسره هم داسې معامله ساتل په کار دي چې دغه بيازموږ دپاره مصيبت جوړنسي، عبدالله بن أُبيّ ابن سلول پردې بناء باندې وويل چې ددغه خلګو سره په تعلق قطع کولو کې ماته بيره ده، په دې وجه داسې نه سم کولی، په دې دوهم آيت نازل سو.

فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَىٰ أَن تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ.

يعنې ددوستي پاته کولوشرعي حکم چې يې واوريدی نوهغه خلګ دکوموپه زړونوکې چې دنفاق مرض دی، دخپلو کافرو دوستانوطرف ته په ځغاسته سول اووی ويل چې د دوی سره په تعلقاتو پاته کولوکې

زمونږ سره بیره ده ، الله ﷻ د دوی په جواب کی وفرمایل ، فَعَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّاْتِيَ بِالْفَتْحِ اَوْ اَمْرٍ مِّنْ عِنْدِهٖ فَيُصْبِحُوْا عَلٰى مَاۤ اَسَرُّوْا فِيْۤ اَنْفُسِهِمْ نٰدِمِيْنَ يعني داخلګ په دی خيال کی دی چی مشرکين اويهودبه په مسلمانانو غالب راسی ، مګر الله ﷻ فيصله فرمايلی ده چی داسی به ونسی، بلکه نژدی ده چی مکه فتح سی يادمکی ترفتح مخکی الله ﷻ ددی منافقانو دنفاق پرده څيری کړی، دوی رُسوا کړی ، نو دغه وخت به دا خلګ په خپلو پټو خيالاتو باندی پښيمانه سی .

په دريم آيت کی يی ددی زياته تشريح داسی وفرمايله چی کله ددی منافقانو دنفاق پرده څيری سی او د دوی ددوستی ددعوو اوقسمونو حقيقت ښکاره سی نو مسلمانان به حيران پاته سی اووبه وايی چی آيادا هغه دی چی مونږته به يی په الله ﷻ سخت قسمونه خوړل د دوستی دعوی به يی کولی اونن د دوی حشر دا سو ، چی ددوی ټول اسلامی عملونه چی محضی دخان ښوولو دپاره يی کول، ضائع سول اودالله ﷻ په دی آيتونوکی کوم چی دمکی دفتح او دمنافقانو درسوايی ذکر يی فرمايلی دی هغه يو څو ورځی وروسته ټول په خپلو سترګو سره وليدل .

په څلورم آيت کی دانښوول سوی دی چی دغير مسلمانانو سره دژوری دوستی اوخلط ملط چی کوم ممانعت سوی دی دا په خپله دمسلمانانو دفآئدی دپاره دی که نه وی نو اسلام هغه حق دين دی چی دحفاظت ذمه يی الله ﷻ په خپله ذمه اخيستی ده ، ديو فرد يا ټولی کړيدل يانافرمانی خوپرخپل ځای دی که دمسلمانانو يوفرد يايوه ټولی خامخا اسلام پريږدی اوبالکل مرتدسی، دغير مسلمانانو سره يوځای سی، په دی سره هم اسلام ته هيڅ ضرر نه سی رسيدی ، ځکه چی قادر مطلق خدای ﷻ چی ددی دحفاظت ذمه وار دی ، پدستی به يوبل قوم ميدان ته راوباسی چی دالله ﷻ ددين دحفاظت اواشاعت فرض به پوره کوی، دده کارنه په کوم ذات باندی موقوف دی ، نه پرکمی لويی ټولی يااداره باندی، هغه چی کله وغواړی نودخاشو څخه دغشی کار اخيستی سی اوکه دهغه رضانه وی نوغشی هم بياخاشی وی، يوچاڅه ښه ويلی دی .

اِنَّ الْمَقَادِيْرَ اِذَا سَاعَدَتْ اَلْحَقَتِ الْعَاجِزَ بِالْقَادِرِ

يعني دالله ﷻ تقديرچی کله ديوچا کومك کوونکی سی نو ديوه عاجز اوبی کاره څخه دقادر اوطاقتمند کار اخلی .

په دی آيت کی چی يی کوم ځای دا ذکر وفرمايی چی که مسلمانان مرتدان سی نو پروا نسته ، الله ﷻ به بله ټولی را پورته کړی ، هلته يی ددی پاکی ټولی څه صفتونه هم بيان کړل چی په دی ټولی کی به داسی صفتونه وی ، نو ددين په خدمت کوونکوکی دا صفتونه په کار دی ، ځکه چی دآيت څخه معلومه سوه چی ددی صفتونو اوعادتونو لرونکی خلګ دالله ﷻ په نزد مقبول دی او دهغه محبوب دی .

د دوی اولنی صفت قرآن کريم دا بيان کړی دی چی الله ﷻ به د دوی سره محبت ساتی او دوی به دالله ﷻ سره محبت ساتی، ددی صفت دوه جزونه دی، يوددی خلګومحبت دالله ﷻ سره، دا خو په يوه نه يوه درجه کی دانسان په اختيارکی ګڼل کيدی سی چی که ديوه انسان که دبل سره طبعی محبت نه وی ، نو لږ

ترلره عقلي محبت خودخپل قصد اوارادې تابع ساتلای سي اوطبعي محبت که څه هم چې په اختيارکې نه دی، مګرددی اسباب اختياري دي، مثلاً دالله ﷻ دلويي اوجلال اوکامل قدرت اوپرانسان دده داختياراتو او دانعاماتو فکر اوتصوّر په لازمي ډول سره دانسان په زړه کې ذالله ﷻ محبت په طبعي ډول سره هم پيدا کوي.

ليکن دوهم جُز يعنې دالله ﷻ محبت به ددې خلګو سره وي، په دې کې خو په ښکاره دا معلوميږي چې دانسان داختيار اوعمل هيڅ کارپه دې کې نسته اوکوم شي چې زمونږ دقدرت اواختيار څخه دباندې دی، ددې داورولو اوښوولو هم په ښکاره کم حاصل نه راوزي، ليکن دقرآن شريف په نورو آيتونوکې چې فکر وکړل سي نو معلومه به سي چې دمحبت ددې جُز اسباب هم دانسان په اختيارکې دي که دې دغه اسباب استعمال کړي نودالله ﷻ محبت به دده سره لازمي وي او دغه اسباب دقرآن کريم په دې آيت، قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِيْ يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ: کې ذکرسوي دي. يعنې اې رسوله ﷺ ته دې خلګوته ووايه چې که ستاسې دالله ﷻ سره محبت وي، نوزما تابعداري کوي ددې نتيجه به دا وي چې الله ﷻ به ستاسې سره محبت شروع کړي.

ددې آيت څخه معلومه سوه چې کم سړی دا غواړي چې الله ﷻ دده سره محبت وکړي نوده ته په کار دي چې دنبي کريم ﷺ سنّت دخپل ژوند عادت جوړکړي اودژوندپه هره شُعْبه کې اوهرکارکې دسنتو تابعداري پرځان لازمه کړي، او ددې آيت څخه داهم معلومه سوه چې دکفر او ارتداد مقابله هغه ټولي کولی سي چې دسنتو تابعدار وي، نه دشريعت په حکمونوکې کوتاهي کوي اونه دخپل طرف څخه دسنتوکم خلاف کارونه اوبدعتونه جاري کوي.

دوهم صفت ددې ټولي داښوول سوی دی چې، اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ اَعِزَّةٍ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ په دې کې لفظ دأَذِلَّةٍ دقاموس دوضاحت په بنآء سره د ذَلِيل يا ذَلُول دواړو جمع کيدی سي، دذليل معنې دعربي ژبې په بنآء سره هغه ده، کمه چې په اُردو اونوروکې معلومه ده اوذلول معنې ده نرم، اوپه آساني سره تر واک لاندې راتلونکی، دجمهورو مفسرينو ﷭ په نزد دلته دامعنې مراد ده، يعنې دا خلګ به دمسلمانانو په وړاندې نرم وي، که په کومه معامله کې اختلاف هم وي خوپه آساني سره به په واک کې راځي جګړه به پريږدي، که څه هم چې دوی په خپله جګړه کې حق په جانب هم وي، لکه چې په صحيح حديث کې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي، اَنَا زَعِيْمٌ بِبَيْتٍ فِيْ رَبْضِ الْجَنَّةِ لِمَنْ تَرَكَ الْمِرَآءَ وَهُوَ مُحِقٌّ يعنې زه هغه سړي ته دجنت په مينځ کې په کور ورکولوذمه واريم څوك چې په حق باندې وي اوسره ددې جګړه پريږدي.

نوحاصل ددې لفظ داسوچې دا خلګ دمسلمانانو سره په خپلو حقونو اومعاملوکې کومه جګړه نه کوي دوهم لفظ، اَعِزَّةٍ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ راغلی دی، په دې کې هم اَعِزَّةٍ دعزيز جمع ده چې معنې يې غالب، قوي اوسخت دی، مراد دا دی چې دا خلګ دالله ﷻ او دهغه ددين دمخالفو په مقابله کې سخت اوقوي دی او دغه خلګ په دوی واك نه سي پيدا کولی.

او د دواړو جملو ديو ځای کولو څخه حاصل دا راووتي چې دا به يو داسې قوم وي چې د دوی محبت او

دښمنی او دوستی او ورانی دخپل ذات اوخانی حقونو اومعاملو پرځای یوازی دالله ﷻ اودهغه درسول ﷺ او دهغه ددین په خاطروی، په دی وجه د دوی دجنګ طرف دالله ﷻ اودرسول ﷺ دفرمانبردارو طرف ته نه وی ، بلکه د دوی ددښمنانو اونا فرمانو طرف ته وی ، دا مضمون دی دسورة فتح ددی آیت ، اَشِدَّآءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَآءُ بَيْنَهُمْ .

داولنی صفت حاصل دحقوقو مکمل والی وو ، او د دوهم صفت حاصل دحقوق العباد دمعاملو اعتدال دی ، دریم صفت یی ددی ټولی دا بیان کی چی ، يُجَاهِدُونَ فِيْ سَبِيْلِ اللهِ یعنی دا خلګ دحق خپرولو اولوړولو دپاره جهاد کوی ، ددی حاصل دا دی چی دکفر او ارتداد په مقابله کی یوازی معلوم قسم عبادتونه کول او نرم او سخت کیدل کافی نه دی ، بلکه دا هم ضروری ده چی ددین دقآئم ساتلو جذبه به هم وی، ددی جذبی دپوره کولو یی څلورم صفت دا وښووی ، وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَآئِمٍ یعنی ددین دقآئم ساتلو او دحق دکلمی دلوړولو په کوشش کی دا خلګ دکمی ملامتی پروانه کوی .

چی فکر وکړل سی نو معلومه به سی چی دیوه تحریك چلونکی په لاره کی دوه قسمه شیان حآئل کیږی یو دمخالفت قوّت اوزور، دوهم دخپلو طعن اوملامتیا ، اوپه تجربه سره معلومه سویده چی کوم خلګ دتحریك چلولو دپاره قصدوکړی اوپورته سی ، او په اکثرو حالاتوکی دمخالف قوّت څخه خو نه مغلوب کیږی ، دقید ، بند ، زخم اووینی هرڅه برداشت کوی لیکن دخپلو دطعن، ملامتیا اوبدو ردو ویلو څخه دلویو لویو قصد لرونکو په قدمونوکی هم خطا راځی ، نو شاید په دی وجه الله ﷻ په دی ځای کی ددی داهمیّت دزیاتولو په وجه په دی باندی بس والی وکی ، چی دا خلګ دچا دملامت کولو پروا نه ساتی او خپل جهاد جاری ساتی .

په آخر آیت کی یی دا هم وښووله چی داصفتونه اوښه خویونه خاص دالله ﷻ انعام دی ، هغه چی یی چاته چی وغواړی ورکوی یی ، انسان محضی په خپل محنت اوکوشش سره بغیر دالله ﷻ دفضل څخه دا نه سی حاصلولی .

دآیت دالفاظو دتشریح څخه داواضحه سوه چی که په مسلمانانو کی څه خلګ مُرتدهم سی نودینِ اسلام ته هیڅ نقصان نه سی رسولی بلکه ددی دحفاظت اوکومك دپاره به الله ﷻ دیواعلی اخلاقو اوعملونو ټولی راپورته کړی .

جمهورو مفسرینو ﷭ فرمایلی دی چی دا آیت په حقیقت کی دراتلونکی فتنی پیش ګویی او ددی په همّت سره دمقابله کوونکو اوکامیابیدونکو ټولی دپاره زیری دی ، راتلونکی هغه فتنه دارتداد ده چی دهغی یوڅه زهر دنبوّت دزمانی په بالکل آخری وخت کی ښوریدل شروع سوی وه ، او بیادنبی کریم ﷺ تروفات وروسته خپاره سول، دعربو په ټوله جزیره کی ددی طوفان راپورته سو اودغه زیری ورکړل سوی دصحابه وو ﷺ هغه ټولی وه ، کومو چی دخلیفه اول حضرت ابوبکرِ صدیق اکبر ﷺ په ملګرتیا کی ددی فتنی دارتداد مقابله وکړه .

واقعات دا وه چی تر ټولو مخکی مسیلمه کذّاب دنبی کریم ﷺ دشریك نبوّت دعوه وکړه او دومره زړه ورتیا یی وکړه چی دده ﷺ قاصدانوته یی داوویل اوواپس یی کړل چی که دتبلیغ اواصلاح په مصلحت سره داقانون عام نه وای چی قاصدان اوسفیران نه وژل کیږی ، نو مابه تاسی قتل کړی وای ، مسیلمه په

خپله دعوه کی کذّاب (یعني ډیر درواغجن) وو، بیاده ﷺ ته دده په خلاف دجهاد موقع ونه رسیده تردی چی دی ﷺ وفات سو.
دغه ډول په یمن کی دمذجج دقبیلی سردار اسود عنسی دخپل نبوّت اعلان وکی، نبی کریم ﷺ دخپل طرف څخه دیمن مقرر کړی حاکم ته دده سره دمقابلی کولو حکم ورکی، مگرپه کمه شپه کی چی یی دی قتل کی، ددی په راتلونکی ورځ کی نبی کریم ﷺ وفات سو، صحابه کرامو ؓ ته ددی خبر دربیع الاول په آخر کی را ورسیدی، دغه ډول واقعه په بنو اسد قبیله کی پیښه سوه، چی د دوی سردار طلحه بن خویلد په خپله دخپل نبوّت دعوه کوونکی سو.
ددی دروسرو قبیلو داجماعتونه خودنبی کریم ﷺ دوفات په مرض کی مُرتدسوی وه، او دده ﷺ دوفات دخبر په اوریدو سره ددی مُرتد کیدو دی فتنی دطوفان شکل اختیار کی، دعربو اووه ۷ قبیلی په مختلفو ځایونو کی داسلام او داسلامی حکومت څخه واوښتلی، او دهمدغه وخت خلیفه حضرت صِدیقِ اکبر ؓ ته یی دزکٰوة ورکولو څخه انکار وکی.
دسرورِ کائنات ﷺ تروفات وروسته دملك اوملت ذمه واری داولنی خلیفه حضرت صدیقِ اکبر ؓ پرغاړه سوه، یوی خواته پردی حضراتو داغمجنه عظیمه حادثه اوبل لوری ته دفتنو اوبغاوتونو سیلاب، حضرتِ عائشه صدیقه ؓ فرمایی چی دنبی کریم ﷺ تروفات وروسته چی کومه صدمه (غم اوتکلیف) زما په پلار حضرتِ صدیق اکبر ؓ باندی راغلی که دا په یوه محکمه غره باندی راغلی وای نو ذری ذری به سوی وای، مگر الله ﷻ ده ته دصبر اوثابت قدمی هغه لوړ مقام ورکړی ووچی دټولو آفتونو او مصیبتونو سره یی ښه په همّت اوثابت قدمی سره مقابله وکړه اوآخر داچی کامیاب سو.
دا ښکاره خبره ده چی دبغاوتونو مقابله په طاقت استعمالولوسره کول کیږی، لیکن حالات دومره نازك حدته رسیدلی وه، چی صدیق اکبر ؓ دصحابه کرامو ؓ سره مشوره وکړه، نو هیچا ورته دارایه ورنه کړه چی په دی وخت کی دی دبغاوتونو په مقابله کی سخت قدم پورته کړل سی، بیره داوه چی که په دی وخت کی صحابه کرام ؓ په کورنی جنگ کی مشغول سی، نودباندنی طاقتونه به پردی اسلامی ملك حمله وکړی، لیکن الله ﷻ دخپل صدیق ؓ زړه ددی جهاد دپاره محکم کی اوده ؓ دصحابه کرامو ؓ په وړاندی یوه داسی بلیغه خطبه ورکړه چی دی جهاد ته د دوی سینی هم خلاصی سوی، داخطبه ده په ډیرعزم اوثابت قدمی سره په دی الفاظوکی وفرمایله.
(کوم خلگ چی ترمسلمانیدو وروسته دنبی کریم ﷺ دورکړو احکامو او اسلامی قانون څخه انکار کوی نو زما فرض دی چی زه د دوی خلاف جهاد وکړم، که زما مقابلی ته ټول پیریان او انسانان او ددنیا درختی او ډبری ټول جمع کړل سی او هیڅوك زما ملگری نه وی، خو بیا به هم زه یوازی په خپل ځان د اجهاد سرته رسوم)
دا یی وفرمایل، په آس سپور سو او روان سو، دغه وخت صحابه کرام ؓ راوړاندی سول اوصدیقِ اکبر ؓ یی په خپل ځای کښینوی، په مختلفو محاذونو دمختلفو حضراتو دروانیدو نقشه تیاره سوه.

په دی وجه حضرتِ علی ﷺ، حسن بصری، ضحاك، قتادة اونورو جمهورو مفسرينو ﷺ فرمایی چی دا آیت دحضرت ابوبکر صدیق ﷺ او دده دملگرو په باره کی راغلی دی ، هم دی ترټولو مخکی ددی قوم مصداق ثابت سو دکوم چی دالله ﷻ دطرفه څخه دعمل میدان ته دراوستو په دی ذکرسوی آیت کی ارشاد دی مگر دا خبره ددی نفی نه کوی چی کوم بل جماعت دي هم ددی آیت شریف مصداق وی، په دی وجه کومو حضراتو چی ددی آیت مصداق ابوموسیٰ اشعری ﷺ یانور صحابه کرام ﷺ مقرر کړی دی ، هغه هم ددی څخه مخالفه نه ده، بلکه صحیح داده چی داټول حضرات بلکه ترقیامته پوری راتلونکی هغه مسلمانان چی دقرآن دهدایاتو مطابق دکفر اوارتداد مقابله کوی، ددی آیت په مصداق کی به داخل وی ، په هرحال دصحابه کرامو ﷺ يوه ټولی دحضرتِ صدیقِ اکبر ﷺ ترهدایت لاندی ددی مُرتد کیدونکو دفتنی په مقابله کی راپورته سوه، حضرت خالدبن ولید ﷺ ته یی یو لوی لښکر ورکی دمسیلمه کذاب دمقابلی دپاره یی یمامی ته روان کی، هلته دمسیلمه کذاب ټولی یوښه زیات طاقت نیولی وو ، سخت جنگ وسو او آخر مسیلمه کذّاب دحضرتِ وحشی ﷺ دلاسه څخه مړ کړل سو او نوره ډله یی ټوله توبه گاره سوه بیا دمسلمانانو سره یوځای سوه .

دغه ډول دطلحه بن خویلد مقابلی ته هم حضرت خالدبن ولید ﷺ تشریف یووړی هغه وتښتیدی یو ځای دباندی ولاړی او بیا ورته الله ﷻ خود بخوده بیرته داسلام توفیق ورکی او مسلمان سو ، بیرته راغی .

دحضرتِ صدیقِ اکبر ﷺ دخلافت په اولنی میاشت دربیع الاول په آخرکی دا سود عنسی دقتل اودهغه دقوم دفرمانبرداره کیدو خبر راورسیدی اوداخبر ترټولو اول دفتح خبروو کوم چی صدیقِ اکبر ﷺ ته په دی حالاتوکی رارسیدلی وو ، دغه ډول دنورو قبیلو کوموچی زکوتونه منع کړی وه، دهغوی په مقابله کی هم پرهر محاذ باندی الله ﷻ صحابه کرامو ﷺ ته ښکاره فتح ورکړه .

دغه ډول دالله ﷻ دا ارشاد چی د دریم آیت په آخر کی ذکر دی ، فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ یعنی دالله ﷻ والا ټولی به غالبه وی ، ددی عملی تفسیر دنیاپه سترگو سره ولیدی ، اوکله چی دتاریخی او واقعاتی رنگ په شکل کی داخبره په واضح ډول سره ثابته ده، چی دنبی کریم ﷺ تر وفات وروسته دعربو په قبیلوکی دارتداد فتنه خپره سوه اوالله ﷻ چی د دوی دمقابلی دپاره کوم قوم راپوته کی ، هغه صدیقِ اکبر ﷺ او دده ملگری صحابه کرام ﷺ وه ، نو ددی آیت څخه دا هم ثابته سوه چی کوم صفتونه ددی ټولی الله ﷻ په قرآن کریم کی بیان کړی دی هغه ټول په صدیقِ اکبر ﷺ او دده په ملگرو صحابه کرامو ﷺ کی موجود وه .

اول دا چی الله ﷻ د دوی سره محبت کوی ، دوهم دا چی دوی دالله ﷻ سره محبت کوی ، دریم دا چی دا ټول حضرات دمسلمانانو په معامله کی ډیر نرم دی او دکفارو په مقابله کی ډیر تیز، څلورم دا چی د دوی جهاد صحیح دالله ﷻ په لاره کی وو ، په دی کی دوی دیوچا ملامتی اونورو پروانه ده کړی .

په آخر آیت کی یی دا حقیقت واضح کی چی دا ټول کمالی صفتونه اوبیا د دوی په خپل وخت استعمال ، بیاددی په ذریعه په اسلامی مهم (مشن) کی کامیابی داټول شیان هسی دتدبیر، طاقت یاټولی په بنیاد سره نه سی حاصلیدی بلکه دامحضی دالله ﷻ فضل دی هغه چی یی چا ته وغواړی دانعمت ورته ورکوی

په تیرو څلورو آیتونوکی یی مسلمانان دکافرانو سره دژوری دوستی ساتلو څخه منع کړی وه ، په پنځم آیت کی یی په مُثبت انداز کی دا وښوولـه چی دمسلمانانو ژوری دوستی اوملګرتیا چی دچاسره کیدی سی، هغه څوك دی ؟ په دی کی ترټولو اول دالله ﷻ اوبیا دهغه درسول ﷺ ذکر دی ، چی په حقیقت کی دمؤمن دوست اوملګری هروخت اوپه هرحال کی الله ﷻ دی ، اوهم دی کیدی سی اودالله ﷻ دتعلق څخه ماسواهرتعلق اودوستی فانی ده اودنبی کریم ﷺ سره تعلق هم په حقیقت کی دالله ﷻ سره تعلق دی ددی څخه جلا په دریم نمبرکی دمسلمانانو ملګری اومخلص دوستان هغه مسلمانان دی چی یوازی په نامه سره مسلمانان نه دی، بلکه ریښتینی مسلمانان دی، چی دهغوی دری صفتونه اونښانی یی دا وښوولی .

وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ : اول دا چی دوی لمونځ دپوره آدابو اوشرطونو سره په پابندی کوی ، دوهم داچی دخپلو مالونو څخه زکوٰة اداکوی ، دریم داچی دغه خلګ تواضع اوعاجزی کوونکی دی ، په خپلو نیکیو باندی ناز اوتکبّر نه کوی .

ددی آیت دریمه جُمله : وَهُمْ رَاكِعُونَ ده ، دلفظ درکوع ډیر مطلبونه کیدی ښی، په دی وجه دتفسیرپه امامانوکی ځینو فرمایلی دی چی درکوع څخه مراد دلته اصطلاحی رکوع ده، چی دلمانځه یورکن دی، اوتر : يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وروسته د وَهُمْ رَاكِعُونَ دجملی راوړلو دامطلب دی چی دمسلمانانو لمونځ دنورو دلودلمونځ څخه جلاکړل سی، ځکه چی لمونځ خویهود اونصاراهم کوی، مګرپه هغه کی رکوع نه وی، رکوع یوازی داسلامی لمانځه یوامتیازی صفت دی (مظهری)

مګر جمهور مفسّرین رحمهم الله فرمایی چی دلفظ درکوع څخه اصطلاحی رکوع مرادنه ده بلکه ددی لغوی معنی مراده ده یعنی کښته کیدل، تواضع، عاجزی اوکمینه خویی کول، په تفسیر بحرمحیط کی ابوحیان رحمه الله اوپه تفسیر کشاف کی زمخشری رحمه الله دامعنی اختیار کړی ده اوپه تفسیر مظهری اوبیان القرآن اونوروکی هم دا اخیستل سوی ده ، نو معنی ددی جملی دا سوه چی داخلګ په خپلو نیکو عملونو باندی ناز نه کوی ، بلکه تواضع اوعاجزی د دوی خوی دی .

اوپه ځینو روایتونوکی دی چی داجمله دحضرتِ علی رضی الله عنه په باره کی دیوی واقعی په اړوند نازله سوی ده هغه دا چی یوه ورځ حضرت علی مرتضیٰ رضی الله عنه په لمانځه کی مشغول وو ، کله چی دی رکوع ته ولاړی نویو سوال کوونکی راغی سوال یی ورځخه وکی، ده درکوع په دی حالت کی دخپلی یوی ګوتی څخه ګوتمی وایستله، هغه ته یی ور وغورځوله، دغریب اوفقیر په حاجت پوره کولوکی یی دومره وخت تیرول هم نه خوښول چی دلمانځه څخه فارغ سی دهغه ضرورت پوره کړی، داپه خیرات کی وړاندی کیدل دالله ﷻ په نزد ډیر بهتره راغلـه اوددی جملی په ذریعه یی دده عزت افزایی (زیاتونه) وکړه .

ددی روایت په سندکی دعالمانو اوحدیث بیانوونکو خبری سته، لیکن که روایت صحیح وګڼل سی نوحاصل به یی داوی چی دمسلمانانو دژوری دوستی لائق دلمانځه اوزکوٰة پابند عام مسلمانان دی، اوپه دی کی په خصوصیت سره حضرت علی رضی الله عنه ددی دوستی زیات لائق دی لکه چی په یوه بل حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاددی ، مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ (رواه احمد ، ازمظهری)

یعنی چی زه دچا دوست یم نو علی ﷺ هم دهغه دوست دی .
او په یوه حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی ، اَللّٰهُمَّ وَالِ مَنْ وَالَاهُ وَعَادِ مَنْ عَادَاهُ یعنی یاالله ﷻ ته محبوب کړه هغه سړی چی محبت ساتی دعلی ﷺ سره اودښمن کړه هغه سړی چی دښمنی کوی دعلی مرتضیٰ ﷺ سره حضرت علی ﷺ په دی خاص شرافت سره غالبًا ځکه لمانځل سوی دی چی نبی کریم ﷺ ته مخکی راتلونکی فتنه ښکاره سوی وه ، چی څه خلګ به دحضرتِ علی ﷺ سره ورانی اودښمنی ساتی ، او دده ﷺ په مقابله کی به دبغاوت جنډه پورته کوی لکه چی دخوارجو په فتنه کی ددی ظهور وسو .
په هرحال دذکر سوی آیت نزول که ددی واقعی په اړوندسوی وی خوالفاظ دآیت عام دی چی ټولو صحابه کرامو ﷺ اوټولو مسلمانانو ته شامل دی ، دحکم په بنآء سره په کښی دیوه نفر خصوصیت نسته ، په دی وجه کله چی چادحضرت امام باقر صاحب څخه پوښتنه وکړه چی په دی آیت کی د ، اَلَّذِیْنَ آمَنُوْا څخه آیا حضرت علی ﷺ مراد دی؟ نو ده وفرمایل چی هغه هم په مؤمنانوکی دداخلیدوپه وجه سره ددی آیت مصداق دی .
ترڅی وروسته په دوهم آیت کی ددغو خلګو دفتح اونصرت اوپردنیا باندی دغالبه راتلو زیری ورکړل سوی دی، کم چی دذکرسوو آیتونوپه حکمونو عمل وکړی، دغیرمسلموسره دزوری دوستی څخه ځان وساتی ، او یوازی الله ﷻ او دهغه رسول ﷺ اوایمانداران خپل دوستان جوړکړی، ارشاد فرمایی ، وَمَنْ یَّتَوَلَّ اللهَ وَرَسُوْلَهٗ وَالَّذِیْنَ آمَنُوْا فَاِنَّ حِزْبَ اللهِ هُمُ الْغَالِبُوْنَ په دی کی ارشاد فرمایی چی په دی خدایی حکمونو عمل کوونکی مسلمانان دالله ﷻ ډله ده اوبیا دا خوشخبری ورکوی چی دالله ﷻ ډله به آخرکار غالبه وی .
راتلونکو واقعاتو ددی تصدیق وکی چی هر دسترګو خاوند ولیدل چی صحابه کرام ﷺ په ټولو غالب راغلل ، کوم طاقت چی د دوی سره ټکر ووهی ، ذری ذری سو ، داولنی خلیفه صدیقِ اکبر ﷺ په مقابله دملک دننه فتنی اوبغاوتونه راپورته سول ، نوالله ﷻ دی په ټولو غالب کی ، دحضرت فاروقِ اعظم ﷺ په مقابله ددنیا ټول لوی لوی طاقتونه قیصر اوکسریٰ راغلل نوالله ﷻ دهغوی نوم اونښان ورک کی اوبیاترده وروسته په خلفاوو او مسلمانانوکی ترڅو پوری چی ددی احکامو پابندی وه چی مسلمانانو دغیرو سره خلط ملط اوزوره دوستی اوتعلقات نه جوړول نو دوی همیشه کامیاب اوفتح مندوه .
په شپږم آیت کی یی بیاپه طور دتاکید دا حکم دوباره فرمایلی دی کوم چی درکوع په شروع کی بیان سوی وو چی مطلب یی دا دی ، ای مؤمنانو! تاسی هغه خلګ خپل ملګری یا زوړ دوستان مه جوړوی کوم چی ستاسی په دین لوبی اوټوکی کوی اودادوی ډلی دی یو اهلِ کتاب دوهم عام کافران اومشرکان .
امام ابوحیان ﷺ په بحرِمحیط کی فرمایی چی په لفظ دکفاروکی خواهلِ کتاب هم داخل وه، بیایی په خصوصیّت سره د اهلِ کتابو جلاذکر دلته ځکه وفرمایی، چی اهلِ کتاب که څه هم چی په ښکاره په نسبت دنوروکفارو اسلام ته نژدی وه مګرپه تجربه سره معلومه سوه چی په دوی کی ډیروکمو خلګو اسلام قبول کی دغه وجه ده چی دزمانی درسالت اوتردی وروسته دایمان راوړونکو خلګو تعداد اوشمیرته چی وکتل سی نوپه دی کی زیات شمیر دعامو کفارو دی، داهلِ کتابو څخه دمسلمانیدونکو شمیر ډیر کم دی .

او وجه ددی دا ده چی اهلِ کتاب په دی نازیږی چی مونږ ددینِ الهٰی اوآسمانی کتاب پابندیو، دی فخراو نازدوی دحق دقبلولو څخه لیری وساتل، اوپه مسلمانانو پوری دخندا اوټوکو معامله هم زیاتره دوی وکړه ددی شرارتونو یوه واقعه هغه ده چی په اووم ۷ آیت کی داسی بیان سوی ده ، وَاِذَا نَادَيْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ اتَّخَذُوْهَا هُزُوًا وَّلَعِبًا : یعنی کله چی مسلمانان دلمانځه دپاره آذان کوی نودا خلگ په دوی پوری ټوکی کوی ، دا واقعه یی په حواله دابنِ ابی حاتم په تفسیر مظهری کی داسی نقل کړی ده چی په مدینه طیّبه کی یو نصرانی وو ، هغه چی به کله په آذان کی د ، اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَّسُوْلُ اللّٰهِ لفظ اوریدی نو دا به یی ویل ، اَحْرَقَ اللّٰهُ الْكَاذِبَ یعنی درواغجن دی الله وسوځی .

آخر دده داکلمه دده دټول خاندان دسوځلو اوخاوری کیدلوسبب جوړه سوه ، واقعه داسی وسوه چی دشپی کله چی دی بیده کیدی نودده نوکر دیوضرورت دپاره اورکورته راوړی، ددی څخه یوبڅری والوتی پرټوکر ولگیدی اودټولو تربیده کیدو وروسته هغه بل سو اوټول په جمع وسوځیدل ، ایره سول.

ددی آیت په آخرکی فرمایی ، ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُوْنَ یعنی دحق دین سره دمسخرو اوټوکو کولودا وجه ده چی دا خلگ بی عقله دی ، په تفسیر مظهری کی قاضی ثنآء الله پانی پتی فرمایی ، چی الله ﷻ دوی ته بی عقله فرمایلی دی حال دادی چی ددنیا په کارونو کی ددوی عقل اوپوهه خومشهوره ده، ددی څخه معلومه سوه چی داسی کیدی سی چی یو انسان په یوه قسم کارونوکی هوښیار اوعقل مندوی، مگرپه بل قسم کی یادی دعقل څخه کارنه اخلی یادده عقل ودغه طرف ته نه ځی، په دی وجه په دی کی بی قوف اوبی عقله ثابتیږی، قرآن کریم دامضمون په بل آیت کی داسی فرمایلی دی .

يَعْلَمُوْنَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْاٰخِرَةِ هُمْ غٰفِلُوْنَ .

یعنی دا خلگ ددنیا دژوندپه سرسری کارونوکی ښه پوه دی لیکن دانجام او آخرت څخه غافله دی .

قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ هَلْ تَنْقِمُوْنَ مِنَّآ اِلَّآ اَنْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ

ته ووایه ای اهل کتابو ! څه ضد دی ستاسی زمونږ سره مگر دا چی مونږ ایمان راوړی دی په الله اوپه هغه

اِلَيْنَا وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلُ وَاَنَّ اَكْثَرَكُمْ فٰسِقُوْنَ ﴿۵۹﴾ قُلْ هَلْ

چی مونږته نازل سوی دی اوپه هغه چی مخکښ نازل سوی دی اوداچی په تاسی کی ډیرفاسقان دی ، ووایه چی زه

اُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِّنْ ذٰلِكَ مَثُوْبَةً عِنْدَ اللّٰهِ ۭ مَنْ لَّعَنَهُ اللّٰهُ وَغَضِبَ

تاسی ته وښییم چی په دوی کی دچا بده جزا ده دالله په نزد ، هم هغه په چاچی الله لعنت اوغضب کړی دی

عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيْرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوْتَ ۭ

او په دوی کی یی ځینی بیزوگیان کړل اوځینی خنزران ، او چا چی بندگی وکړه دشیطان

أُولَٰٓئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ عَن سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ ﴿٦٠﴾ وَإِذَا جَآءُوكُمْ

دغه خلق بدتر دي په درجه کې او ډير غلط سوي دي دسيده لارې څخه ، اوکله چې راسي تاسي ته

قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا وَقَد دَّخَلُوا۟ بِٱلْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا۟ بِهِۦ ۚ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا۟ يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾

نو وايي چې مونږ ايمان راوړی دی او حال دا دی چې کافر راغلی دی او کافران ولاړل ، او الله ته ښه معلوم دی هغه چې دوی پټ کړی وو .

لنډتفسير: ته ووايه چې اې اهل کتابو تاسي په مونږ کې کوم عيب وينې بغير ددې څخه چې مونږ ايمان راوړی دی په الله اودهغه په کتاب چې مونږ ته راليږل سوی دی (يعني قرآن) او په هغو کتابونو (هم) کم چې (ترمونږ) مخکې راليږل سوي دي (يعني ستاسي کتابونه تورات او انجيل) سره ددې چې په تاسي کې اکثره خلک دايمان څخه خارج دي (چې نه په قرآن ددوی ايمان دی چې په خپله يې دوی هم اقرار کوی اونه په تورات او انجيل يې ايمان دی څکه چې که په دوی يې ايمان وای نو په دغو کې خو په نبي کريم ﷺ اوقرآن دايمان راوړلو هدايت موجود دی نو په دې به يې هم خامخا ايمان راوړی، دقرآن څخه انکار پردې شاهد دی چې په تورات او انجيل هم ددوی ايمان نسته، داحال خو ستاسي دخلګو سو اومونږ ددی په خلاف په ټولو کتابونو ايمان لرو، نو عيب په مونږ کې نه دی، په خپله په تاسي کې دی، فکروکړی) اوته دوی ته ووايه چې (که پردې سربېره بيا هم تاسي زمونږ طريقه بده ګڼی نوراسی) آيازه (په ښه اوبد کې دموازنې کولو دپاره) تاسي ته يوه داسي طريقه ونه ښيم چې (زمونږ) تردې (طريقې) هم (کمه چې تاسي بده ګڼی) دخدای په نزدپه سزا رسيدو کې زياته بيکاره وي دغه دهغو خلګو طريقه ده کم چې (ددې طريقې په وجه) الله ﷻ دخپل رحمت څخه ليرې کړي اوپردوی يې غضب کړی وي اوددوی څخه يې بيزوګيان اوخنزيران جوړکړي وي اودوی دشيطان عبادت کړی وي (اوس وګوری چې په دوی کې کومه طريقه بيکاره ده آيا هغه طريقه په کومه کې چې دغيرالله عبادت اوپه هغه داګناه راغلې وي ياهغه طريقه کومه چې سراسر توحيد اودپيغمبرانو دنبوّت تصديق وي، يقيناً دموازنې نتيجه داده چې) داسي خلګ (دچاطريقه چې اوس ذکرکړل سوه، په آخرت کې) دمکان په اعتبار سره هم (کم چې به دوی ته دسزاپه شکل سره ورکول کيږي) ډير بيکاره دي (څکه چې دامکان دوږخ دی) او (په دنياکې) دسيده لارې څخه هم ډير ليرې دي (اشاره داده چې تاسي خلګ په مونږ پورې خاندي اوحال دادی چې دخندا قابله خو ستاسي طريقه ده، څکه چې داټول خصلتونه په تاسي کې ليدل کيږي چې يهودو دګيلګې عبادت وکی، اونصاراوو دحضرت مسيح ؑ څخه خدای جوړکی بيايې خپلو عالمانو اوشيخانو ته دخدايي اختيارات وسپارل، په دې وجه يهودوچې کله دشنبې دورځې داحکامو خلاف ورزی وکړه نو دالله ﷻ عذاب ورباندې راغی او د دوی څخه يې بيزوګيان جوړکړل او دنصاراؤ په غوښتنه باندې دآسمان څخه مآئدة (دوډی) نازليدل شروع سول نو ددوی بيا هم ناشکری وکړه نو ددوی څخه بيزوګيان اوخنزيران جوړسول،

مخ ته ددوی دیوی خاصی ټولی ذکر دی ، چی منافقان وه ، چی دمسلمانانو په مخکی به یی داسلام اظهار کوی اوپه زړه کی یهودیان وه» اوکله چی دا «منافقان» خلگ ستاسی خواته راشی نووایی چی مونږ ایمان راوړی دی، حال دادی چی دوی دکفرسره «دمسلمانانو مجلس ته» راغلی وه او دکفرسره بیرته ولاړل اوالله ﷻ ښه پیژنی هغه چی دوی یی «په خپل زړه کی» پټوی «په دی وجه ددوی نفاق دالله ﷻ په وړاندی کار نه سی کولی او دکفردا بد ترینه سزا به وینی»

معلومات اومسئلي: په اَكْثَرَكُمْ فَاسِقُوْنَ کی الله ﷻ یهودو اونصاراووته په خطاب کی دټولو پرځای اکثره دایمان څخه خارج فرمایلی دی، ددی وجه داده چی په دوی کی څه خلگ داسی هم وه چی په هرحال کی مؤمنان پاته سوی دی، ترڅو پوری چی دنبی کریم ﷺ بعثت نه ووسوی دوی دتورات اوانجیل داحکامو تابع وه اوپه دوی باندی یی ایمان وو، کله چی نبی کریم ﷺ مبعوث سواو قرآن نازل سو، نوپرده ﷺ یی هم ایمان راوړی او خپل عمل یی دقرآن تابع کی . ________

په تبليغ او دعوت كي دمخاطب لحاظ : دلته په قُلْ هَلْ اُنَبِّئُكُم کی چی یی کوم حال دیوه مثال په اندازکی دداسی خلگوبیان کړی دی په کومو چی دالله ﷻ لعنت اوغضب دی ،ددی مصداق په حقیقت کی هم دغه مخاطب وو، ددی ځای ووچی پردوی یی دا الزام لګولی وای چی تاسی داسی یاست، لیکن قرآن کریم دبیان طرزبدل کی دیوه مثال په صورت کی یی بیان کی چی په دی کی یی دپیغمبرانو ددعوت یوه خاصه طریقه وښوولـه، چی دبیان عنوان داسی اختیارول پکاردی، چی مخاطب ورباندی په غصه کیږی نه .

وَتَرٰى كَثِيْرًا مِّنْهُمْ يُسَارِعُوْنَ فِى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ ۭ لَبِئْسَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٦٢﴾ لَوْلَا

اوته به ووینی ډیرددوی څخه چی ځغلی په ګناه کی اوظلم باندی اوپه حرامو خوړوباندی ډیرناکاره کاردی کوم چی دوی کوی

يَنْهٰىهُمُ الرَّبّٰنِيُّوْنَ وَالْاَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ ۭ لَبِئْسَ مَا كَانُوْا يَصْنَعُوْنَ ﴿٦٣﴾

ولی نه منع کوی دوی د دوی شیخان اوعالمان دګناه دخبری ویلواودحرامو خوړوڅخه ډیر بدعمل دی کوم چی دوی کوی .

لنډتفسير: اوتاسی به په دوی «یهودیانو» کی ډیر خلگ داسی وینئ چی ځغلی په ګناه «یعنی درواغو» اوظلم اوحرام «مال» خوړلو باندی ورلویږی واقعی داکار بیکاره دی «دا خو دعواموحال دی مخ ته دخواصو حال دادی چی» دوی شیخان اوعالمان دګناه دخبرو دویلو څخه «سره ددی چی علم اومسئله اواطلاع دواقعی ورته سته» ولی نه منع کوی، واقعی د دوی داعادت بیکاره دی .

معلومات اومسئلي

(یهودو داخلاقو تباه حالي)

په ذکر سوو آیتونوکی په اول آیت کی اکثره دیهودو دغورځیدلو اخلاقو اودعمل دبربادی ذکردی، چی اوریدونکی ورڅخه نصیحت واخلی اوددی کارونو اوددی داسبابو څخه ځان وساتی .

که څه هم چی په عام ډول سره دیهودو داحال وو، لیکن په دوی کی څه ښه خلگ هم وه، قرآن کریم ددوی دمستثنی کولو دپاره لفظ: دکَثِيْرًا استعمال کی اوظلم اوزیاتی اوحرام خوړی دواړه که څه هم چی په

لفظ داثمٌ یعنی دګناه په معنی کی داخل دی لیکن ددی دواړو قسمونوګناه تباه کاری اوددی په وجه سره دپوره امن اواطمینان دبربادی دښکاره کولو دپاره یی په خاص ډول سره ددوی ذکر جلاکی (بحرِ محیط) او په تفسیر روح المعانی اونوروکی دی چی ددی خلګوپه اړوند په دی عنوان اختیارولو سره چی په منده پرګناهونو ورلویږی، قرآن کریم دی طرف ته اشاره وفرمایله چی داخلګ ددی بدو خویونو مجرمان دی اودوی ددی بدو خویونو سره داسی عادت سوی دی، چی په رګونوکی یی داسی پیوست سوی دی، چی بی له کمی ارادی څخه هم داخلګ دغه طرف ته ځی.

ددی څخه معلومه سوه چی عمل نیك وی اوکه بد خوچی انسان یی ډیرکوی نوکرار کرار دادده یوه ملکه جوړه سی اوعادت یی سی، بیا ددی په کولوکښ ده ته کم مشقت او تکلیف نه وی، په بدو خویونوکی یهودیان دی حدته رسیدلی وه، دی ته دښکاره کولو دپاره یی ارشاد وفرمایی ، يُسَارِعُوْنَ فِي الْاِثْمِ او دغه ډول په ښو خویونو کی دانبیاؤ او اولیاؤ حال دی ، د دوی په باره کی قرآن کریم د يُسَارِعُوْنَ فِي الْخَيْرٰتِ الفاظ استعمال کړی دی.

دعملونو داصلاح طریقه: ترټولو زیات دعملونو اصلاح کوونکی حضرات صوفیائی کرام ﷺ او اولیآء الله دی ، دی حضراتو دقرآن ددی ارشاداتو څخه داهم اُصول را ایستلی دی چی څومره بدیاښه عملونه انسان کوی په اصل کی ددی اصلی سرچینه هغه پټ ملکات او اخلاق وی کم چی دانسان خوی اوعادت جوړ سی، په دی وجه دبدو عملونو اوجرمونو دبندولو دپاره ددوی نظر پردغو پټو ملکو باندی وی اوددی اصلاح کوی یعنی دخپل باطن اصلاح کوی چی باطن صحیح سی نورټول عملونه بیاپه خپله برابریږی، مثلاً دیوه سړی په زړه کی ددنیا دمال حرص زیات دی اوددی په وجه دی رشوت هم اخلی سودهم کوی اوکه موقع ورته پیداسی نوپرغلا اوډاکی باندی هم صبرنه کوی، صوفیآء کرام ﷺ ددی جرمونو دجلا دجلا علاج کولو پرځای هغه نُسخه استعمالوی په کمی سره چی ددی ټولو جرمونو بنیاد ختمیږی، اوهغه ده ددنیا ناپائیداری اوددی ټولی خوشحالی په غم لړلی ځان ته مخامخ کول.

دغه ډول چی دچاپه زړه کی تکبّر اوغرور وی یادی دغُصی څخه مغلوبه وی اونور خلګ ورته سپك ښکاره کیږی، ددوستانو اوهمسایګانو سره په جنګ وی، داحضرات دآخرت فکر اودخدلی ﷻ په مخکی حاضریدل اوجواب ورکول ځان ته دمخامخ کولو نسخه استعمالوی چی په دی سره داکارونه خودبخوده ختمیږی.

لنډه دا چی دقرآن کریم ددی اشاری څخه معلومه سوه چی په انسان کی څه ملکی وی چی دغه دده خوی خصلت اوعادت جوړیږی، داملکی که دخیر اونیکی وی نونیك عمل په خپله دځانه کیږی دغه ډول که داملکی دبدی وی نوانسان دځانه دبدو عملونو طرف ته منډی وهی، دخپلی مکملی اصلاح دپاره اول ددی ملکو اصلاح ضروری ده.

(په عالمانو دعوامو دعملونو ذمه واری)

په دوهم آیت کی یی دیهودو شیخانو اوعالمانوته پر دی خبره سخت خبرداری ورکړی دی چی دوی دا

خلګ دبدو عملونو څخه ولی نه منع کوی، په قرآن کریم کی دلته دوه لفظونه استعمال سوی دی یو رَبَّانِيُّونَ چی ترجمه یی ده الله والا (یعنی خدایی) خلګ چی زمونږ په اصطلاح کی ورته شیخان اوپیران وایی، او دوهم لفظ دأَحْبَارُ دی، دیهودو عالمانوته احبارویل کیږی، ددی څخه معلومه سوه چی دامر بالمعروف اونهی عن المنکر (یعنی دنیکیو حکم کول اودبدو څخه منع کول) اصلی ذمه واری پردی دوو طبقو باندی ده یو شیخان اودوهم عالمان، اوځینی تفسیر لیکونکی فرمایی چی د ربّانیون څخه مراد هغه عالمان دی کوم چی دحکومت دطرفه څخه ماموره سوی دقدرت خاوندان وی، اواحبار څخه مراد عام عالمان دی په دی صورت کی دجرمونو څخه دمنع کولو ذمه واری پرحاکمانو اوعالمانو دواړو باندی لویږی، اوپه ځینو نورو آیتونوکی ددی وضاحت هم راغلی دی.

(دعالمانو او مشآئخو دپاره خبرداری)

په آخر آیت کی فرمایی، لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ یعنی ددی مشآئخو اوعالمانو داسخت بیکاره عادت دی چی خپله اصلی وظیفه په نیکیو حکم او دبدو څخه منع نه کوی، قوم دهلاکت طرف ته تلونکی وینی اودوی یی نه منع کوی تفسیر لیکونکی عالمان فرمایی: چی په اول آیت کی په کم کی چی دعوامو دغلطو کارونو ذکر وو، دهغه په آخرکی خویی، لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ وفرمایل اوپه دوهم آیت کی په کم کی چی دشیخانو اوعالمانو پرغلطی باندی خبرداری ورکړل سوی دی ددی په آخر کی یی، لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ وفرمایل، وجه دا ده چی دعربی ژبی په اعتبارسره لفظ دفعل خوهرکار ته شامل دی برابره خبره ده که په اراده سره وی اوکه بغیر دارادی څخه وی، او لفظ دعمل یوازی هغه کارته ویل کیږی چی په قصد اواراده سره وسی اودلفظ دصُنع او صنعت اطلاق پر داسی کار باندی کیدی سی، چی په قصد اواختیار سره هم وی اووار واری په دول دعادت اومقصد برابروی اوکوی یی، په دی وجه دعوامو دبدعملی په نتیجه کی خویی یوازی لفظ دعمل اختیارکی لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ اودخواصو شیخانو او عالمانو دغلط کاری په نتیجه کی یی لفظ دصُنع اختیار کی: لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ په دی کی دی طرف ته اشاره کیدی سی چی دی عالمانو اوشیخانوته دامعلومه ده چی که مونږ دوی ددی غلطیو څخه منع کړو نودوی منع کیږی، او زمونږ خبره منی اوبیاهم دوی دخلګو دشکرانوپه حرص کی یاپه دی وجه چی زمونږ څخه به بداعتقاده سی، ددوی په زړونوکی دحق دحمایت کولو جذبه نه پیدا کیده نو ددوی دا غلطه طریقه ددغو بدکارو تربدو عملونو هم زیات سخت دی.

ددی خلاصه دا سوه چی دکوم قوم خلګ په جُرمونو اوګناهونوکی اخته وی او د دوی عالمانو او شیخانو ته دا معلومه هم وی چی که مونږ دوی منع کوو نومنع کیدی سی، په داسی صورت کی که دوی دکوم حرص، لالچ یابیری په وجه سره دوی دجرمونو اوګناهونو څخه نه منع کوی، نوددوی داجُرم داصلی مجرمانو ترجرم هم زیات سخت دی، په دی وجه حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمایی چی دعلماؤ اوشیخانو دپاره په ټول قرآن کی تردی زیاته سخته تنبیه (آګاهی اوخبرداری) هیڅ ځای نسته، اود تفسیر امام ضحاک ﷺ فرمایلی دی چی زماپه نزد دعلماوو اوشیخانو دپاره دا آیت ترټولو زیات خوفناک دی

(ابن جرير او ابن کثير)
وجه دا ده چی ددی آیت په وجه سره ددوی جُرم دټولو غلاګانو اوډاکو اوهر قسم بدکاریو ترجرم هم زیات سختیږی (العیاذ بالله) مګر داخبره دي یاده وی چی دا سخت والی اوزورنه په دی صورت کی ده کله چی دشیخانو اوعالمانو دایقین وی چی ددوی خبره منل کیږی او اوریدل کیږی اوکوم ځای چی په تجربه سره داخبره معلومه وی چی څوك ددوی خبره نه اوری بلکه ده ته به آزاورسیږی نوهلته داحکم دی چی ددوی ذمه واری اوس ساقطیږی، لیکن اعلی اوبهتره بیاهم داده چی که څوك یی منی اوکه یی نه منی خودوی دي خپل فرض ادا کوی اوپه دی کی دي دچادملامت کولو یا آزار رسولو څه فکردي نه کوی، بلکه چی یوڅو آیتونه مخکی دالله ﷻ دمقبولو مجاهدینو په صفتونو کی تیرسوی دی ، وَلاَ يَخَافُوْنَ لَوْمَةَ لَآئِمٍ یعنی داخلګ دالله ﷻ په لاره اوپه حق ښکاره کولو کی دیوچا ملامتی کوونکی دملامتیا پروانه کوی.
لنډه دا چی کوم ځای دخبری اوریدلو اومنلو احتمال غالب وی، هلته پرشیخانو اوعالمانو بلکه پرهر یوه مسلمان چاته چی ددغه کارجُرم اوګناه والی معلوم وی، فرض دی چی دګناه بندولو اومنع کولو دخپل طاقت پرمطابق کوشش کوی برابره خبره ده که په لاسونو وی اوکه په ژبه سره یالږ ترلږه دخپل زړه په نفرت کولو اوددوه کولوسره وی، اوکم ځای چی غالب ګمان داوی چی دده خبره نه اوریدل کیږی یابه دده پرخلاف دښمنی جوړه سی، نوپه داسی حالت کی منع کول اوبندول فرض نه دی، مګربهتره اواعلی پرهرحال دی، دنیکیو دحکم کولو اودبدیو څخه دمنع کولو په اړوند داتفصیلات دصحیحو احادیثو څخه را اخیستل سوی دی، په خپله نیك عمل کول اودبدو څخه دځان ساتلوسره سره، نوروته هم دنیکی طرف ته هدایت اودبدی څخه دمنع کولو فرض په عامو مسلمانانو او خاص په علماؤ اوشیخانو باندی یی کښیښوی ، اسلام په دُنیاکی دامن اواطمینان پیدا کولو یوداسی زرین اُصول جوړکړی دی چی که په دی عمل شروع سی نوټول قوم به ډیر په آسانی سره دټولو بدو اوجُرمونو څخه پاك سی.
دامّت داصلاح طريقه : داسلام په مخکنی دور اوپه وروسته دورکی ترڅو پوری چی په دی عمل کیدی، دمسلمانانو ټول قوم دعلم اوعمل اخلاقو اوکردارپه اعتبار سره په ټوله دنیا کی لوړ اوبهتره وو اودکومه راهیسی چی مسلمانانو دا فریضه پریښیی ده ، اود جرمونو بندول یی یوازی دحکومت اودهغه دپولیسو فرض وګڼل، په خپله ددی څخه بی غوره سول نونتیجه یی داسوه چی نن هرځای راپیښه ده چی مور اوپلار اوټول خاندان دیندار اودشریعت پابند دی، لیکن اولاد اونور اړوند کسان ددی برعکس دی ددوی دنظر اوفکر لارهم بدله ده اودعمل طریقی یی هم جلادی، په دی وجه په قرآن کریم کی اوپه احادیثوکی یی دملت داجتماعی اصلاح دپاره پر امر بالمعروف اونهی عن المنکر (په نیکیو حکم کول اودبدیو څخه منع کولو) باندی په خاص ډول سره زور ورکړی دی، قرآن کریم داکار دامّتِ محمّدی ﷺ په خصوصیاتوکی شمار کړی دی اوددی خلاف ورزی کولوته یی سخته ګناه اودعذاب واجبونکی ویلی دی، په یوه حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاددی چی کله په یوه قوم کی دګناه کار کول کیږی اویو سړی په دی قوم کی اوسی اودغه ګناه نه منع کوی نونژدی ده چی الله ﷻ په دی ټولو خلکو

باندی عذاب راولیږی (بحرِ محیط)

(په گناهونو باندی دنفرت په نه ښکاره کولو سره دعذاب وعده)

مالك بن دینار ﷺ فرمایی چی یوځای الله ﷻ خپلو ملایکوته حکم وکی چی فلانی کلی تباه کی، ملائکو عرض وکی چی په دی کلی کی خوستا فلانی عبادت گذاره بنده هم دی، حکم ورته وسوچی ده ته هم عذاب ورکی ځکه چی دی زما نافرمانی اوگناهونه وینی اوغصّه قدر لاهم نه ورته راځی اوده مخ پردی باندی په غصّه سره هم هیڅکله نه دی تریو سوی .

په حضرت یوشع بن نون ﷺ باندی الله ﷻ وحی ولیږله چی ستادقوم یولك خلگ به په عذاب سره هلاك سی چی څلوېښت زره به پکښی نیکان وی اوشپیته زره بدعمله حضرت یوشع ﷺ عرض وکی چی ربّ العالمینه ا دبد عملو دهلاکولو وجه خو ښکاره ده، لیکن نیکان خلگ ولی هلاك کړه کیږی؟ نو ارشاد وسوچی ددی نیکو خلگوهم ددی بدکردارو خلگوسره ددوستی تعلقات وه د دوی سره په خوراك ، چیښاك اوگپو بنداروکی شریك وه ، زما نافرمانی اوگناهونه به یی لیدل اوهیڅکله یی هم پرمخانو باندی دناخوښی تاثیرنه دی ښکاره سوی (داټول روایتونه دبحرِ محیط څخه نقل سوی دی)

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ

اووایی یهوددالله لاسونه بندسول ددوی لاسونه دی بندسی اولعنت دی په دوی په دنیاکی بلکه دهغه دواړه لاسونه خو خلاص

يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّا أُنزِلَ إِلَيْكَ

دی خرځ کوی څنگه چی غواړی او په دوی کی ډیرو لره زیاتیږی په دی کلام سره کوم چی په تا نازل سو ستا درب

مِن رَّبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ

دطرف څخه شرارت او انکار ، او مونږ غورځولی ده په دوی کی دښمنی او بغض

إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِّلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ

دقیامت ورځی پوری کله چی اوربل کړی دپاره دجنگ الله مړ کی دا

وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾

ځغلی په ملك کی دپاره دفساد ، او الله نه خوښوی فساد کوونکی ،

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ

او که اهل کتابو ایمان راوړی او بیره یی کولی نو مونږ به لیری کړی وای د دوی څخه بدی د دوی

وَلَاَدۡخَلۡنٰهُمۡ جَنّٰتِ النَّعِيۡمِ ﴿٦٥﴾ وَلَوۡ اَنَّهُمۡ اَقَامُوا التَّوۡرٰىةَ

او داخل کړی به وای مونږ دوی باغونو دنعمت ته ، او که دوی قائم ساتلی توراة

وَالۡاِنۡجِيۡلَ وَمَاۤ اُنۡزِلَ اِلَيۡهِمۡ مِّنۡ رَّبِّهِمۡ لَاَكَلُوۡا مِنۡ فَوۡقِهِمۡ

او انجیل اوهغه چی نازل سو په دوی د دوی درب دطرف څخه خوړل به یی دخپل سربیره څخه

وَمِنۡ تَحۡتِ اَرۡجُلِهِمۡ ؕ مِنۡهُمۡ اُمَّةٌ مُّقۡتَصِدَةٌ ؕ وَكَثِيۡرٌ مِّنۡهُمۡ

او دخپلو پښو دلاندی څخه څه خلق دی په دوی کی په سیده لاره ، او ډیر په دوی کی

سَآءَ مَا يَعۡمَلُوۡنَ ﴿٦٦﴾ يٰۤاَيُّهَا الرَّسُوۡلُ بَلِّغۡ مَاۤ اُنۡزِلَ اِلَيۡكَ

خراب کارونه کوی ، ای رسوله ! رسوه څه چی په تاباندی نازل سو

مِنۡ رَّبِّكَ ؕ وَاِنۡ لَّمۡ تَفۡعَلۡ فَمَا بَلَّغۡتَ رِسَالَتَهٗ ؕ وَاللّٰهُ يَعۡصِمُكَ

درب ستاڅخه ، او که داسی دی ونه کړل نو تاهیڅ ونه رسول دهغه پیغام او الله به ساتی تا

مِنَ النَّاسِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهۡدِى الۡقَوۡمَ الۡكٰفِرِيۡنَ ﴿٦٧﴾

دخلقو څخه بیشکه لار نه ښیی قوم دکافرانو ته .

دآیتونوتړون: په تیرو آیتونو کی دیهودو دځینو حالاتو ذکرو مخکی په دی آیتونو کی نورهم ځینی خاص حالات بیان سوی دی، قصه داسی وسوه چی بناش بن قیس اوفنحاص رئیس دقینقاع دیهودو دالله ﷻ په جناب کی بی باکه الفاظ دبُخل اونور ورېل چی بیان یی مخ ته راځی، پردی باندی داراتلونکی آیت نازل سو ، دارنگه په لباب کی دی په روایت دطبرانی دابن عباس ﷺ څخه اوپه روایت دابی الشیخ دده څخه .

لنډتفسیر: اویهودو وویل چی دالله ﷻ لاس بندسوی دی (یعنی نعوذ بالله بُخل یی شروع کړی دی، په حقیقت کی) ددوی لاس بندی دی (یعنی په واقع کی په خپله دبُخل په عیب کی اخته دی اوعیب پرخدای وراړوی) اودخپلی دی ویناپه وجه دوی د (دالله ﷻ د) رحمت څخه لیری کړل سول (چی ددی تاثیرپه دُنیاکی ذلت اوقید قتل اونور سول، اوپه آخرت کی ددوزخ عذاب اوداسی خوبالکل نه ده چی په الله ﷻ کی به ددی احتمال هم وی) بلکه دهغه خودواړه لاسونه خلاص دی (یعنی ډیرسخی اوکریم دی، لیکن حکیم هم دی، په دی وجه) څنگه چی غواړی خرڅ کوی (نوپر یهودوچی کمه تنگی راغلی ده ددی وجه حکمت دی چی مقصود ورڅخه په دوی باندی دکفر تاوان خوړل دی نه داچی وجه یی بُخل دی) او

(دیهودو دکفر اوسرکښي داحالت دی چي ددوی داتوفیق نسي کیدی، چي مثلاً دخپلي وینا باطلوالی یې په دلیل سره واوریدی نو اوس به ددی څخه توبه وکاږی داسي نه ده بلکه) کوم مضمون چي تاته ستا دپروردګار دطرفه څخه رالیږل کیږی دغه په دوی کی ډیرو دسرکښي اودکفر دترقي سبب جوړیږی (داسي چي دوی ددی څخه هم انکار کوی نوځه مخکښي کفر اوسرکښي وه بیانوره زیاته سوه) او (ددوی دکفر په وجه چي پردوی کم لعنت یعني درحمت څخه لیری والی راغلی دی ددی دنښانو څخه یوه داده چي) مونږ ددوی په مینځ کی (ددین په باره کی) ترقیامته پوری دښمني اوبُغض واچوی (نوپه دوی کی مختلفي فرقي دی، اوهره فرقه دبلي دښمنه، نودخپل مینځ ددښمني اوبُغض په وجه سره) کله چي (دمسلمانانو سره) دجنګ اوربلول غواړی (یعني دجنګ اراده کوی) نوالله ﷻ دغه مړ کوی (یعني دجنګ اور وژني یامرعوب سي یا وجنګیږی اومغلوب سي یادیوه بل داختلاف په وجه سره داتفاق نوبت نه راځي) او (کله چي دجنګ څخه پاته سي نوخپله دښمني په بله طریقه سره وباسی چي) په ملك کی (په پټه فساد کوی ګرځي (لکه نوی مسلمانان غولول، چغل خوری، اودتورات تحریف سوی مضمونونو عوامو ته اورول اوداسلام څخه یې منع کول) اوالله ﷻ فساد کوونکی خوښ نه ګڼي (یعني غضب پرکوی په دی وجه ددی فسادبه دوی ته ډیره سزا ورکول کیږی، برابره خبره ده که په دنیاکی هم وی اوکه نه خوپه آخرت کی خوضرورده) اوکه دا اهلِ کتاب (یهود اونصارا چي دکومو حقو کارونو څخه منکردی لکه درسالتِ محمّدی ﷺ اوحق والی دقرآن څخه پردی تولو) ایمان راوړی او (دنبی کریم ﷺ په واسطه چي دکومو کارونو کفر اوګناه والی ښوول سوی دی ددی ټولو څخه) تقوٰی (یعني پرهیز) اختیارولای نومونږبه خامخا ددوی ټول (تیرسوی) بدعملونه (کفراو شرك اوګناهونه چي په دی کی ټولی خبری اوحالات راغلل) معاف کړی وای اوخامخابه مونږدوی دآرام په باغونوکی (یعني جنت کی) داخل کړی وای (نودا خودآخرت برکتونه سول) اوکه دی خلګو (داذکر سوی ایمان اوتقوٰی اختیارولای چي په نورو لفظونوکی ورته داسی ویل کیږی چي) دتورات اوانجیل اوکم کتاب چي ددوی دربّ دطرفه څخه (اوس) دوی ته (په واسطه دنبی کریم ﷺ) لیږل سوی دی (یعني قرآن) ددی یې پوره پابندی کولی (یعني په دی کی چي یې دکومو کارونو دکولو لیکلی دی، په ټولو یې پوره عمل کولی ، په دی کی درسالت تصدیق هم راغی او ددی څخه تحریف سوی اومنسوخ سوی احکام ووتل، ځکه چي ددی ټولو کتابونو مجموعه په دی عمل کول نه ښیي بلکه منع ورځخه فرمایي) نو دی خلګوبه (په دی وجه چي) دلوړی خواڅخه (یعني دآسمان څخه به اوبه اوریدی) او دلاندی څخه (یعني دمځکی څخه به پیداوار کیدی) ښه په فراغت سره خوړله (استعمالوله، دادایمان ددُنیوی برکتونو ذکرسو، لیکن دوی په کفرپوری ومښتل، په دی وجه په تنګسا سره ونیول سول، چي په دی سره ځینو دالله ﷻ په شان کی دبُخل نسبت وکی بی باکی یې وکړه لیکن بیاهم ټول یهود اونصارا برابرنه دی) په دوی کی یوه ټولی پرسیده لاره تلونکی (هم) دهٔ (لکه په یهودو کی حضرت عبدالله ابن سلام اودده ملګری اوپه نصاراوو کی نجاشي اودده ملګری لیکن داسي ډیرلږدی) او (باقی) زیات په دوی کی داسی دی چي ددوی کردار ډیر بیکاره دی (ځکه چي ترکفر

اوعنادبه زیات بیکاره کم کردار وی) ای رسوله ﷺ څه چې ستادرب دطرفه څخه پرتانازل سوی دی ته (خلګوته) ټول ورسوه اوکه (په فرض کولوسره دناممکنه) تا داسی ونه کړل نو (داسی به ګڼل کیږی لکه چې) تادالله ﷻ پیغام نه وی رسولی (ځکه چې داټول مجموعه فرض دی نولکه څنګه چې دټولوپه پټولوسره دافرض فوتیږی دغه ډول دځینوپه پټولو سره هم دغه فرض فوت کیږی) او (دتبلیغ په باره کی دکفارو څخه هیڅ بیره مه کوه ځکه چې) الله ﷻ تا دخلګو څخه (یعنی ددی څخه چی ستا مقابله وکړی ، قتل اوهلاك دي كی) محفوظ ساتی (او) یقینًا الله ﷻ کافرو خلګو ته (ستادقتل اوهلاکولو دپاره په دی ډول سره درارسیدو) لارنه ښیی .

معلومات اومسئلې: دیهودو دیوی سپین سترګي جواب: وَقَالَتِ الْيَهُودُ په دی آیت کی دیهودو دیوه سنګین جُرم اویو بدترینی کلمی ذکرسوی دی چی دوی کم بختو داسی وویل چی (معاذ الله) الله ﷻ تنګدسته سو.

واقعه دا وه چی الله ﷻ دمدینی یهود ډیر مالدار اوفراخی والا جوړ کړی وه ، مګرکله چی نبی کریم ﷺ مدینی منوری ته تشریف راوړی اودحضور ﷺ دعوت دوی ته ورسیدی، نودی ظالمانو دخپلی قومی سرداری اودخپلو جاهلی رواجونوپه وجه دحاصلیدونکو شکرانو په خاطر ددی حق دعوت څخه مخ واړوی اود نبی کریم ﷺ مخالفت یی وکی نو ددی په سزاکی الله ﷻ په دوی باندی دنیاهم تنګه کړه او دوی تنګ دسته سول ، نو په دی باندی ددی نالائقو دځلو څخه داسی کلمات وتل شروع سول چی (معاذ الله) دخدای ﷻ په خزانه کی کمی راغلی یاالله ﷻ بخل اختیارکی ددی په جواب کی یی په دی آیت کی ارشاد وفرمایی چی لاسونه خوددی ویونکو بنددی اوپردوی لعنت دی، چی تاثیریی په آخرت کی عذاب اوپه دنیاکی دذلت اورسوایی په صورت کی به ښکاره سی، دالله ﷻ لاس خودهمیشه دپاره خلاص دی ، دده سخا اوکرم همیشه دی اوهمیشه به وی، مګرلکه څنګه چی هغه غنی اوفراخی والادی دغه ډول حکیم هم دی نوپه حکمت سره ددی مطابق خرڅ کوی، چاته چی مناسب ګڼی فراخی ورکوی اوپرچاچی مناسبه وګڼی تنګی اوتنګدستی پرراولی، بیافرمایی چی داسرکښه خلګ دی پرتاچی کم قرآنی واضح آیتونه نازلیږی ددی څخه دفآئدی اخیستوپرځای ددوی کفراو انکار نورهم سختیږی اوالله ﷻ مسلمانانو لره ددوی دشر څخه دساتلو دپاره په خپله ددوی په ډلوکی سخت اختلاف غورځولی دی، چی ددی په وجه سره دوی نه دمسلمانانو سره په ډاګه جنګ کولی سی او نه د دوی کوم سازش چلیدی سی .

په كُلَّمَا اَوْقَدُوْا نَارًا لِّلْحَرْبِ اَطْفَاَهَا اللّٰهُ کی د ښکاره جنګ کولو ناکامی اوپه يَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَادًا کی دپټو سازشونو دناکامی ذکردی.

(دالله ﷻ په حکمونو باندی پوره عمل کول په دُنیا کي هم دبرکتونو سبب دی)

په آیت نمبر ۶۴ کی یهودوته هدایت وسوچی دتورات اوانجیل دهدایتونو اودانبیاؤ علیهم السلام دارشاداتو څخه دی خلګو کمه فآئده وانه خیسته، ددُنیاپه حرص کی اخته سول هرڅه یی هیر کړل نوددی په نتیجه کی په دُنیاکی هم تنګدسته سول لیکن که اوس هم داخلګ ایمان اودخدای ﷻ څخه دبیری طریقی اختیارکړی نو مونږ به د دوی ټولی مخکنی خطاګانی معاف کړو او دوی ته به دنعمتونو څخه ډك باغونه ورکړو .

(دالله ﷻ په حکمونو باندی پوره عمل څنګه کیدی سي ؟)

وَلَوْ اَنَّهُمْ اَقَامُوا التَّوْرٰىةَ په دی آیت کی ددی ایمان اودخدای ﷻ څخه دبیری څه تفصیل ذکر دی ، په کوم چی یی ددُنیوی برکتونو آرام اوراحت وعده په تیر آیت کی کړیده اوتفصیل یی دادی چی تورات اوانجیل اوتردی وروسته کوم آخری کتاب قرآن چی رالیږل سوی دی، داقائم کړی، دلته دعمل کولو پرځای یی لفظ داقامت یعنی دقائم کولو راوړی، مراد دادی چی ددوی پرتعلیماتو باندی پوره پوره صحیح عمل به هلته وی چی نه پکښی کوتاهی اوکمی وی اونه زیاتی ، لکه څنګه چی یوی ستنی ته ولاړه هغه وخت ویل کیږی کله چی هغه یوه طرف ته کږه نه وی، سیده ولاړه وی.

ددی خلاصهٔ دا سوه چی یهودکه نن هم دتورات اوانجیل او قرآن کریم په هدایاتو باندی ایمان راوړی اوپه دوی پوره پوره عمل دهدایاتو مطابق وکړی نه په عملی کوتاهی کی اخته وی اونه په غُلو او زیاتی کی، چی دخانه څخه جوړسوی شیان دین جوړکړی، نو دآخرت دوعده سوو نعمتونو مستحق به وی اوپه دُنیاکی به هم پردوی درزق دروازی داسی خلاصی کړل سی چی دلوړی خوا څخه بهورباندی رزق را اوریږی اودلاندی څخه به راخوټیږی، دلاندی او کښته څخه په ښکاره مراد دا دی چی په آسانی به ورته پرلپسی رزق رسیږي (تفسیر کبیر)

په لوړ آیت کی خو یوازی دآخرت دنعمتونو وعده وه، په دی آیت کی ددُنیوی آرام او راحت وعده هم په ډیر تفصیل سره بیان سوی ده ، ددی وجه به شاید داوی چی دیهودو دبد عملی اودتورات په حکمونوکی دادلون بدلون اوتاویلونو لویه وجه ددوی دنیا پرستی او دمال حرص وو ، اودا هغه آفت وو چی دوی یی د قرآن کریم اونبی کریم ﷺ دښکاره آیتونو لیدلو سره سره دده ﷺ دحکم دمنلو څخه منع کړی وه ، ددوی بیره داوه چی که مونږ مسلمانان سونو زمونږ دامشری به ختمه سی اوددینی پیشوایانوپه حیثیت سره چی کمی شکرانی اوتحفی مونږته راکول کیږی، ددی سلسله به بنده سی، الله ﷻ د دوی ددی وسوسی لیری کولودپاره داهم وعده وفرمایله چی که دوی په ریښتیاسره ایمان اونیك عمل اختیارکړی نوددوی ددنیا په دولت اوراحت کی به هم کوم کمی نه وی ، بلکه زیات به لاوی.

دیوی شُبهي جواب: ددی تفصیل څخه دا هم معلومه سوه چی دا خاص وعده دهغو یهودیانو سره سوی وه کوم چی دنبی کریم ﷺ په وخت کی موجود او دده ﷺ مخاطب وه دوی که داحکمونه منلی وای ، نوپه دنیا کی به هم دوی ته هرقسم راحت او نعمت ورکړل سوی وای، نوچی دغه وخت کومو حضراتو ایمان اونیك عمل اختیارکی، هغوی ته دانعمتونه پوره ورسیدل، لکه نجاشی دحبشو باچا اوعبدالله بن سلام ؓ، ددی څخه دانه لازمیږی چی کله څوك دایمان اونیك عمل پایبندسی نوپه دنیاکی به دده دپاره درزق فراخی ضروری وی اوکوم چی نه وی نو دهغه دپاره به درزق تنګی ضروری وی څکه چی دلته کومه عامه قاعده اوضابطه بیانول مقصودنه دی دیوی خاص ټولی سره په یوه خاص حالت کی وعده سوی ده.

البته په ایمان اونیك عمل باندی دعامی قاعدی اوضابطی په صورت کی دپاك ژوند رسیدو وعده عامه ده ، مګر دا درزق دفراخی په صورت کی هم کیدی سی اود ښکاره تنګدستی په صورت کی هم ، لکه

چې دانبياوو عليهم السلام او اولياوو عليهم السلام حالات پردې باندې شاهد دي، چې ټولوته هميشه درزق فراخي خورسيدلې نه ده، ليکن پاکيزه ژوند ټولوته رسيدلې دی.

په آخر آيت کې يې دعدل او انصاف په تقاضاسره داهم وفرمايل چې کوم کوږوالي اوبدعملي ديهودو چې بيان سوې ده، دا حال دټولو يهودو نه دی، بلکه، مِنۡهُمۡ اُمَّةٌ مُّقۡتَصِدَةٌ په دوی کې يوه کوچنۍ ټولي په سيده لاره باندې هم دي، ليکن ددوی اکثريت بدکاره بدعمله دي، دسيده لارې کيدونکو څخه مراد هغه خلګ دي چې مخکې يهوديان يانصرانيان وه، بيايې په قرآن کريم او نبي کريم ﷺ باندې ايمان راوړی، په دې دواړو آيتونوکې اوتردې مخ ته په ورپسې دوو رکوعګانوکې ديهودو اونصاراؤ دکړيدو اوبې لارې کيدو اوضد او داسلام په خلاف دسازشونو ذکر راروان وو.

(دتبليغ تاکيد او نبي کريم ﷺ ته تسلّي)

دانساني طبيعت پرتقاضاکيدې سواي چې دنبي کريم ﷺ څخه دمايوسي يامجبوري په وجه سره په تبليغ يارسالت کې کمي راسي اودوهم اثرداهم کيداي سواي چې ده ﷺ دمخالفت اودښمنۍ دپروا کولو څخه بغيرپه تبليغ او رسالت کې اخته وي، اوددې په نتيجه کې ده ﷺ ته ددښمنانو دلاسه تکليفونه او مصيبتونه ورسيږي، په دې وجه په دريم آيت کې يې يوه طرف ته خو نبي کريم ﷺ ته دا تاکيدي حکم ورکی چې څه تاته دالله ﷻ دطرفه څخه نازلول کيږي هغه ټولو خلګوته بغير دکمي بيرې اوترهې څخه ورسوه، که څوك يې بدګڼي اوکه ښه اوکه مخالفت کوي اوکه يې قبلوي اودوهم طرف ته يې نبي کريم ﷺ ته داخوشخبري ورکړه اومطمئن يې هم کې چې دتبليغ اورسالت په سلسله کې به دوی ستا هيڅ نه سي خرابولي، الله ﷻ به په خپله ستاحفاظت کوي.

په دې آيت کې يوه جمله خودادفکر قابله ده چې، وَاِنۡ لَّمۡ تَفۡعَلۡ فَمَا بَلَّغۡتَ رِسَالَتَهٗ مراد ددې څخه دادی چې که دخداي ﷻ يو حکم تا اُمّت ته ونه رسوی نوتابه دپيغمبري فرض نه وي پوره کړی، دا وجه ده چې نبي کريم ﷺ ټول عُمرددې فرضوپه اداکولوکې خپل ټول همّت اوقوت مصرف کې او دحجّة الوداع مشهوره خطبه چې په يوه حيثيت سره داسلام يو دستور وو اوپه بل حيثيت سره ديوه مشفق اومهربانه اوترمور اوپلار دزيات خوږمند پيغمبر ﷺ آخري وصيّت وو.

(دحجّة الوداع په موقع دنبي کريم ﷺ يو نصيحت)

په دې خطبه کې ده ﷺ دصحابه کرامو ﷺ ديوې لويې ټولي په وړاندې ديوه خاص هدايت فرمايلو څخه وروسته ددې ټولي څخه سوال وکې، اَلَا هَلۡ بَلَّغۡتُ وګورئ آيا ماتاسې ته دين ورسوی؟ صحابه کرامو ﷺ اقرار وکې چې خامخادې راورسوی، نوحضور ﷺ ارشاد وفرمايي چې تاسې په دې باندې شاهدان سئ، ددې سره يې دا ارشاد هم وفرمايي چې، فَلۡيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الۡغَائِبَ يعنې کوم خلګ چې په دې مجمع کې حاضر دي، هغوی دې غائبوته زماخبره ورسوي، په غائبو کې هغه خلګ هم داخل دي کوم چې دغه وخت په دنيا کې موجود وه، ليکن په مجمع کې حاضر نه وه، اوهغه خلګ په کښې هم داخل دي، چې لا پيدا سوي نه وه، دوی ته دپيغام رسولو طريقه ددين دعلم نشر او اشاعت وو، کم چې صحابه ﷺ اوتابعينو

ﷺ په پوره کوشش سره سرته ورسوی.
ددی داتاثیر وو چی په عامو حالاتو کی صحابه کرامو ؓ دنبی کریم ﷺ ارشادات او کلمات دالله ﷻ د درنو امانتونو په شان وګڼل اوپه پوره طاقت سره یی داکوشش وکی چی دده دژبی څخه اوریدل کیدای سوای، یوه جمله هم داسی پاته نه سی چی اُمّت ته ونه رسیږی که چیری یوچابه په یوه خاص سبب یامجبوری سره څه خاص حدیث خلګوته بیان نه کی نوترخپل مرګ مخکی به یی دوو یاځلورو کسانوته خامخا اوروی، ددی دپاره چی ددّی امانتونو څخه دده غاړه خلاصه سی، په صحیح بخاری کی دحضرت معاذ ؓ دیوه حدیث په اړوند داسی واقعه نقل ده چی، اَخۡبَرَ بِهٖ مُعَاذُ عِنۡدَ مَوۡتِهٖ یعنی حضرت معاذ ؓ داحدیث دخپل مرګ په وخت کی بیان کی، ددی دپاره چی دامانتونونه رسولو په وجه ګناهګار نه سی.
دآیت په دوهمه جمله، وَاللّٰهُ یَعۡصِمُكَ مِنَ النَّاسِ کی زیری ورکړل سوی دی چی دزړګونو مخالفتونو سره سره هم دښمن تا (ﷺ) ته هیڅ نقصان نه سی رسولی.
په حدیث شریف کی دی چی ددی آیت دنازلیدو څخه مخکی به یوڅه صحابه کرام ؓ دنبی کریم ﷺ دحفاظت دپاره په عام ډول سره ورسره وه اوپه کلی اوسفرکی به یی دده ﷺ حفاظت کوی، ددی آیت ترنازلیدو وروسته ده ﷺ دوی ټول رخصت کړل، چی اوس دچا دپیری اوحفاظت کولو ضرورت پاته نه سو، الله ﷻ دا کار په خپله ذمه اخیستی دی.
په یوه حدیث کی دحضرت حسن ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی، چی کله ماته دتبلیغ اورسالت حکمونه ورسیدل نوزماپه زړه کی ددی لوی هیبت ووچی دهرطرفه څخه به خلق زما دروغجنوالی اومخالفت کوی، بیا چی کله دا آیت نازل سوه نو سکون اواطمینان راته حاصل سو (تفسیر کبیر)
نوددی آیت ترنازلیدو وروسته دهیچا طاقت نه ووچی دتبلیغ اورسالت په مقابله کی نبی کریم ﷺ ته کوم آزار ورسوی، په جنګ اوجهادکی په عارضی ډول سره یو تکلیف او سختی رسیدل ددی منافی نه دی.

قُلۡ یٰۤاَهۡلَ الۡكِتٰبِ لَسۡتُمۡ عَلٰی شَیۡءٍ حَتّٰی تُقِیۡمُوا التَّوۡرٰىةَ وَالۡاِنۡجِیۡلَ وَ

ووایه چی ای اهل کتابو! تاسی په هیڅ لاری نه یاست ترڅوچی قائم نه کړی تورات او انجیل

مَاۤ اُنۡزِلَ اِلَیۡكُمۡ مِّنۡ رَّبِّكُمۡ ؕ وَلَیَزِیۡدَنَّ كَثِیۡرًا مِّنۡهُمۡ مَّاۤ اُنۡزِلَ اِلَیۡكَ

او څه چی په تاسی نازل سو ستاسی درب دطرف څخه، اوزیاتیږي دیرولره د دوی څخه په دی کلام سره کوم

مِنۡ رَّبِّكَ طُغۡیَانًا وَّكُفۡرًا ۚ فَلَا تَاۡسَ عَلَی الۡقَوۡمِ الۡكٰفِرِیۡنَ ﴿٦٨﴾ اِنَّ

چی په په تانازل سوی دی ستادرب دطرف څخه شرارت اوکفر نو ته ﷺ افسوس مه کوه په دی قوم کافرانوباندی

الَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡا وَالَّذِیۡنَ هَادُوۡا وَالصّٰبِـُٔوۡنَ وَالنَّصٰرٰی مَنۡ

بیشکه کوم چی مسلمانان دی او کوم چی یهودیان دی اوفرقه صابی او نصارا کوم

اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿۶۹﴾

چي ایمان راوړي په الله او په ورځ دقیامت او عمل کوي نیك نه به په دوي بیره وي اونه به غمجن وي

دآیتونوتړون: لوړ اهلِ کتابو ته داسلام ترغیب وو، مخ ته د دوی په موجوده طریقه باندی دکمی چی دوی دحقوالی دعوه کوله دالله ﷻ په نزددبیکاره والی اودنجات دپاره یی دنه پوره والی اوپراسلام باندی دنجات دموقوف والی ذکر دی اوتر دی وروسته هم نبی کریم ﷺ ته ددوی پرکفر باندی دپاته کیدوپه وجه دتسلی دمضمون ارشاد فرمایی اوپه مینځ کی په یوه خاص مناسبت اوضرورت سره دتبلیغ مضمون راغلی وو .

لنډتفسیر: ته (دی یهودو اونصاراؤ ته) ووایه چی ای اهل کتابو تاسی په هیڅ لاره باندی هم نه یاست (ځکه چی پرنامقبوله لارکیدل په مثال دبی لاری کیدودی) ترڅوچی دتورات اوانجیل اوکوم کتاب چی (اوس) تاسی ته (په واسطه درسول الله ﷺ) ستاسی درب دطرفه څخه رالیږل سوی دی (یعنی قرآن)، ددی هم پوره پابندی ونه کړی (چی دهغه معنی، ترغیب اوبرکتونه لوړ ذکرسوی دی) او (ای محمّد ﷺ چی کله په دوی کی اکثره خلگ په بیکاره دښمنی کی اخته دی په دی وجه دا) خامخا (ده چی) کوم مضمون تاته ستا درب دطرفه څخه رالیږل کیږی، هغه په دوی کی ډیرو دسرکښی اوکفر دزیاتیدو سبب جوړیږی (اوپه دی کی ممکنه ده چی تاته تکلیف اوغم وی ، لیکن کله چی دامعلومه سوه چی دا خلگ تعصّب کوونکی دی) نوته ددی کافرو خلگو (پردی حالت) غم مه کوه دا تحقیقی خبره ده چی یهودیان اوفرقه دصآئبینو اونصاراوو (په دی ټولو کی) کم سړی چی یقین لري په الله (په ذات اوصفاتو) باندی اوپه قیامت باندی اونیك عمل کوی (یعنی دشرعی قانون موافق) په داسی خلگو باندی (په آخرت کی) به نه څه قسم بیره وی اونه به دوی غجمن وی .

معلومات اومسئلي (اهلِ کتابو ته دالله ﷻ دشریعت دتابعداری ښوونه)

په اول آیت کی یی اهل کتابو یهودو اونصاراؤ ته دالله ﷻ دشریعت دتابعداری هدایت (ښوونه) په دی عنوان سره وفرمایل سوه چی که تاسی دشریعت پابندی ونه کړه نو تاسی هیڅ نه یاست ، مطلب دا دی چی داسلامی شریعت دپابندی څخه بغیر ستاسی ټول کمالونه اوعملونه عبث دی ، تاسی ته الله ﷻ یو فطری کمال دا درکړي دی چی دانبیاء عليهم السلام اولاد یاست، دوهم دتورات اوانجیل علمی کمالات هم تاسی ته حاصل دی، په تاسی کی ډیر خلگ درویش خویه هم دی ، مجاهدی اوریاضتونه کوی ، مگر ددی ټولو شیانو قدر اوقیمت دالله ﷻ په نزد صرف په دی باندی موقوف دی چی تاسی دخدای دشریعت تابعداری وکړی ، ددی څخه بغیر نه څه نسبی ښه والی په کار درځی اونه علمی تحقیقونه ستاسی دنجات سامان تیارولی سی اونه ستاسی مجاهدی اوریاضتونه .

په دی ارشاد کی مسلمانانو ته هم دا هدایت حاصل سو چی څه درویشی او سلوك او طریقت، مجاهدی او ریاضتونه اوکشف اوالهام ترهغه وخته پوری دالله ﷻ په نزد دښه والی اونجات شی نه دی ، ترڅو چی دشریعت پوره پایبندی نه وی، په دی آیت کی یی دالله ﷻ دشریعت دتابعداری کولو دپاره د درو شیانو

دتابعداری هدایت کړی دی ، اول دتورات، دوهم دانجیل چې دیهودو او نصاراوو دپاره اول نازل سوی وو، دریم د ، مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ یعنی څه چې دالله ﷻ دطرف څخه تاسی ته ولیږل سوه .

دجمهورو مفسرینو اصحابو﵃ اوتابعینو﵏ په دی باندی اتفاق دی چې ددی څخه مراد قرآن کریم دی چې دټول امت ددعوت (بلنی) دپاره چې یهود اونصارا په کې هم شامل دی دنبی کریم ﷺ په واسطی سره رالیږل سوی دی ، په دی وجه معنٰی دآیت دا سوه چې ترڅو پوری تاسی دتورات او انجیل اوقرآن کریم په راوړل سوو احکامو باندی صحیح صحیح اوپوره پوره عمل ونه کړی ، ستاسی هیڅ نسبی یاعلمی کمال دالله ﷻ په نزد مقبول اومعتبر به نه وی .

دلته یوه خبره دفکر قابله ده چې په دی آیت کی دتورات اوانجیل په شان دقرآن کریم دلنډ نوم پرځای یی یوه اوږده جمله ، وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ استعمال کړه ، په دی کی څه حکمت دی؟ کیدی سی چې په دی کی دهغه حدیث مضمون طرف ته اشاره وی په کوم کی چې نبی کریم ﷺ ارشاد فرمایی چې لکه څنګه ماته دعلم اوحکمت خزانه قرآن کریم راکول سوی دی دغه شان نور علمونه اومعلومات راته هم راکول سوی دی کومو ته چې په یوحیثیت سره دقرآن کریم تشریح هم ویل کیږی ، دحدیث الفاظ دا دی .

أَلَا إِنِّي أُوتِيتُ الْقُرْآنَ وَمِثْلَهُ مَعَهُ ، أَلَا يُوشِكُ رَجُلٌ شَبْعَانٌ عَلَى أَرِيكَتِهِ يَقُولُ: عَلَيْكُمْ بِهَذَا الْقُرْآنِ فَمَا وَجَدْتُمْ فِيهِ مِنْ حَلَالٍ فَأَحِلُّوهُ وَمَا وَجَدْتُمْ فِيهِ مِنْ حَرَامٍ فَحَرِّمُوهُ وَإِنَّمَا حَرَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَمَا حَرَّمَ اللَّهُ (ابوداؤد ، ابن ماجه، دارمی وغیرها)

یاد ساتی چې مالره قرآن راکول سوی دی او ددی سره ددی په مثل نور هم علمونه راکول سوی دی ، په راتلونکی زمانه کی داسی کیدونکی ده چې موړ خیټی راحت خوښوونکی به ووایی چې تاسی لره صرف قرآن کافی دی کوم چې په دی کی حلال دی صرف دغه حلال ګڼی اوکوم چې په دی کی حرام دی صرف دغه حرام ګڼی اوحال دا دی چې تحقیق کوم شی چې دالله رسول حرام کړی دی دغه هم دغسی حرام دی لکه څنګه چې الله ﷻ دخپل کلام په ذریعه شیان حرام کړی دی .

داحکامو دری قسمونه : او په خپله قرآن کریم هم ددی مضمون شاهدی کوی ، وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ (٣) إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ، یعنی نبی کریم ﷺ څه خبره دخپل طرف څخه نه کوی څه چې دوی فرمایی هغه ټول دالله ﷻ دطرف څخه وحی وی اوپه کومو حالاتو کی چې نبی کریم ﷺ څه خبره دخپل اجتهاد اوقیاس په ذریعه فرمایلی ده او دوحی په ذریعه بیا ده ﷺ ته دهغه خلاف څه هدایت نه دی ورکول سوی ، نو آخر دغه قیاس او اجتهاد هم په حکم کی دوحی سی .

ددی خلاصه دا سوه چې نبی کریم ﷺ کوم احکام امت ته ورکړی دی په دوی کی یوهغه دی چې په قرآن کریم کی په ډاګه ذکردی دوهم هغه دی چې په قرآن کریم کی په ډاګه ذکر نه دی ، بلکه په نبی کریم ﷺ دجلا وحی په ذریعه نازل سوی دی ، دریم هغه دی چې دوی دخپل اجتهاد قیاس په ذریعه څه حکم کړی وی او بیا الله ﷻ دهغه خلاف څه حکم نه وی نازل کړی ، دغه هم دوحی په حکم کی سو ، ددی دری قسمه حکمونو تابعداری واجب ده اوپه مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ کی داخل دی .

[illegible] آیت کی ... دقرآن کریم لنډ نوم ... دا اوږده جمله ، وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ -

یې اختیار کړه او دې طرف ته یې اشاره وکړه چې ددې ټولو حکمونو تابعداري لازم او واجب ده کوم چې په واضحه سره په قرآن شریف کې ذکر دي یانبي کریم ﷺ دغه حکمونه ښوولي وي.
دوهمه خبره په دې آیت کې دفکر قابله دا ده چې په دې کې یې یهودو اونصاراؤ ته په تورات، انجیل او قرآن د دری سره وو په حکمونو دعمل کولو ښوونه کړي ده، حال دا دی چې په دوی کې ځینې دځینو دپاره ناسخ دي، انجیل دتورات ځینې حکمونه منسوخ کړي دي اوقرآن دتورات اوانجیل ډیر حکمونه منسوخ کړل، نوبیاپه دری سره وو باندې عمل څنګه سو؟ جواب یې ښکاره دی چې هر راتلونکی کتاب دمخکی کتاب کم حکمونه چې بدل کړل. نوپه بدله سوی طریقه باندې عمل کول په دواړو کتابونو عمل کول دي، په منسوخ سوو حکمونو باندې عمل کول د دواړو کتابونو دمقتضٰی څخه خلاف دي.
نبي کریم ﷺ ته یوه تسلي: په آخرکې نبی کریم ﷺ ته دتسلې دپاره ارشادفرمايي چې اهل کتاب سره د دومره مهربانیو زمونږ، په دوی کې ډیرداسې خلق دي چې دالله ﷻ ددې مهربانیو څخه هیڅ فائده نه اخلي بلکه کفراوعنادبه یې نورزیاتیږي تاسې په دې مه غمجن کیږي اوپه داسې خلګو باندې ترس مه کوي.

(څلورو قومونو ته دایمان اونیک عمل ترغیب اوپه آخرت وعده)

په دوهم آیت کې الله ﷻ څلور قومونه مخاطب کړل دایمان اونیك عمل ترغیب اوپه دې باندې ورته دآخرت دنجات وعده یې وفرمایله، اوپه دوی کې اول، اَلَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡا یعنی مسلمانان دي، دوهم، اَلَّذِیۡنَ هَادُوۡا یعنی یهودیان دي، دریم: صَابِئُوۡنَ اوڅلورم: نَصَارٰی دي، په دوی کې دری قومونه مسلمانان یهودیان، نصارا معلوم اومشهور او ددنیا په اکثرو حصوکې موجود دي دصابئون یا صابه په نوم سره نن صبا یوقوم هم معلوم نه دی، په دې وجه ددې په تعین کې دعالمانو اوامامانو ویناګانې مختلفې دي، دتفسیر امام ابن کثیر رحمه الله په حواله دقتاده یوقول داهم نقل کړي دي چې صابئون هغه خلګ دي چې دفرښتو عبادت کوي اودقبلې څخه خلاف لمونځ کوي اوداسماني کتاب زبور تلاوت کوي (کوم چې په حضرت داود علیه السلام نازل سوی وو) دقرآن کریم ددې بیان څخه په ظاهره ددې خبرې تائید کیږي چې څلور آسماني کتابونه دکومو چې په قرآن مجیدکې ذکر دی، تورات، زبور، انجیل اوقرآن دلته په دې کې ددې څلورو کتابونو دمننونکو ذکر راغلی دی.

ددې مضمون یو آیت تقریبًا ددې الفاظوسره دسورة بقره په اوومه رکوع کې تیرسوی دی. اِنَّ الَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡا وَالَّذِیۡنَ هَادُوۡا وَالنَّصٰرٰی وَالصّٰبِئِیۡنَ مَنۡ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالۡیَوۡمِ الۡاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمۡ اَجۡرُهُمۡ عِنۡدَ رَبِّهِمۡ وَلَا خَوۡفٌ عَلَیۡهِمۡ وَلَا هُمۡ یَحۡزَنُوۡنَ
په دې کې دمقام په وجه سره دځینو الفاظو دمخکوالي او ورروسته والي څخه ماسوا نور هیڅ فرق نسته.

(دالله ﷻ په نزد دښه والي دار اومدار په نیك عمل سره دی)

ددې دواړو آیتونو دمضمون خلاصه دا ده چې زمونږ په دربارکې دچانسبي، وطني اوقومي ښه والي هیڅ نه دی، کوم سړی چې پوره فرمانبرداري، نیکه عقیده او نیك عمل اختیار کړي، برابره خبره ده که دی مخکې هرڅنګه چې وي، زمونږ په نزد مقبول او دده خدمت دقدرلائق دی، او دا ښکاره خبره دَه چې دقرآن دنزول څخه ورروسته پوره فرمانبرداري په مسلمانانو کیدوکی ده، څکه چې په تیرو کتابونو

تورات اوانجیل کی هم ددی خبری ښوونه موجوده ده، اوقرآن کریم خو سراسر ددی دپاره نازل سو، په دی وجه دقرآن دنازلیدو اودنبی کریم ﷺ دراتلو څخه وروسته په قرآن اونبی کریم ﷺ باندی دایمان راوړو څخه بغیر نه دتورات او انجیل تابعداری صحیح کیدی سی، نه دزبور، نومطلب داٰیت به داسی چی په دی ټولو قومونو کی چی کوم مسلمانان سی، په اٰخرت کی به دنجات اوثواب مستحق وی، په دی کی دهغه خیال جواب وسوچی داکفر اوګناه نافرمانی اوداسلام اومسلمانانو خلاف شرارتونه چی یی تراوسه کول دمسلمانیدو څخه وروسته به ددوی ټه انجام وی، معلومه سوه چی مخکی ټول ګناهونه اوخطاګانی به یی معاف سی اوپه اٰخرت کی به نه ددی خلګوسره څه فکر وی اونه به ورته څه غم اوتکلیف رسیږی.

چی مضمون ته وکتل سی نو په ظاهره خو داسی معلومیږی چی دلته دمسلمانانو ذکر کول نه وو په کار، ځکه چی ذوی خو دایمان او فرمانبرداری په هغه مقام باندی دی، کوم چی په دی آیت کی غواړی، دلته ذکر صرف دهغه خلګو کول په کار دی کوم چی دی مقام ته رابلل کیږی، مګر په دی خاص طرز کی چی دمسلمانانو ذکر یی هم د دوی سره یو ځای کی، یو خاص بلاغت په کښی پیدا سو ددی داسی مثال دی چی یوحاکم یاباچا په یو داسی موقع باندی داسی ووایی چی زماقانون عام دی که څوك موافق وی اوکه مخالف خوکوم سړی چی فرمانبرداری کوی په هغه باندی به مهربانی او انعامونه وی، اوس ښکاره خبره ده چی موافق خووی فرمانبردار، خوخبره په اصل کی هغوته اوْری کوم چی مخالفت کوی، لیکن دلته دموافقو په ذکر کولو کی چی کوم حکمت دی هغه دا دی چی دموافقو سره کومه مهربانی مونږ کوو، داداځه نسب یاقومی خصوصیت پربنا باندی نه دی بلکه په دوی کی دفرمانبرداری چی کوم صفت دی، داټولی مهربانی ورسره دهغه په وجه دی، که مخالف هم فرمانبرداری اختیار کړی، نودی به هم ددی مهربانو مستحق سی.

دی ذکر سوو څلورو قومونوته چی یی دکوم کار کولو دپاره وینا وکړه ددی کار دری جزونه (حصی) دی، په الله ﷻ ایمان، په ورځ داٰخرت ایمان، او نیك عمل کول.

(په رسول دایمان څخه بغیر نجات نسته)

ښکاره خبره ده چی په دی آیت کی دټولو ایمانونو اواسلامی عقیدو تفصیلونه بیانول منظورنه دی، اونه ددی څه موقع ده، داسلام دیوڅو بنیادی عقیدو ذکر کول، او دټولو اسلامی عقیدو طرف ته اشاره کول یی مقصد دی او نه داڅه ضروری خبره ده چی په کم آیت کی یوځای دایمان ذکر راسی، دهغه ټول تفصیلونه دی هلته ذکر سی، په دی وجه کرسره دلته په رسول یارسالت باندی دایمان څه ذکر نسته، نودا خو دلږ عقل اوپوهی لرونکی دپاره هم دڅه شبهی ځای نه لری ځکه چی ټول قرآن اوپه سوونو آیتونه په ایمان بالرسول اوایمان بالرسالت باندی راغلی دی چی په هغوی کی دا وضاحتونه سوی دی چی په رسول او په ارشاداتو درسول دپوره اومکمل ایمان راوړلو څخه بغیر نجات نسته، اوهیڅ ایمان اوعمل بغیر ددی څخه قبول اومعتبرنه دی، لیکن دبی دینانو یوی ډلی چی په څه ناڅه شان سره په قرآن کی

دخپل مکروه نظریاتو څخه ورننه ایستل غواړي او دوی په دی آیت کی چی په صراحت سره درسالت ذکر نه کی پیدا نوخپله یوه نوی نظر یه یی قائمه کړه ، چی دقرآن اوسنت دبی شمیره وضاحتونو څخه قطعاً خلاف ده، هغه داچی هرسړی په خپل مذهب یهودیت نصرانیت تر دی چی هندو اوبت پرست هم وی خو چی صرف په الله اوپه ورځ دقیامت ایمان لری او نیك کار کوی ، نو دآخرت دنجات مستحق کیدی سی ، دآخرت دنجات دپاره په اسلام کی دا خلیدل ضروری نه دی (نعوذ بالله منه)

کوموخلگوته چی الله ﷻ دقرآن دتلاوت توفیق اوپه دی صحیح ایمان ورکړی وی دده دپاره دقرآن په وضاحتونو سره ددی غلطی لیری کول څه ډیر علم اوپوهی ته محتاج نه دی، دقرآن کریم په اُردو او پښتو ترجمه پوهیدونکی حضرات هم په دی خیالی غلطی په آسانه پوهیدی سی ، یوڅو آیتونه په طور دمثال دا دی .

قرآن کریم چی په کوم ځای کی دمفصل ایمان بیان فرمایلی دی ددی الفاظ دسورت بقرة په آخرکی دادی .

كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهٖ .

ټولو ایمان راوړی دی په الله او دهغه په فرښتو او دهغه په کتابونو او دهغه په رسولانو داسی چی دهغه په رسولانو کی مونږ هیڅ فرق نه کوو .

په دی آیت کی په واضح طور سره چی دایمان کوم تفصیلات بیان سوی دی په دی کی دا هم واضحه سوه چی په یوه یاڅو رسولانو باندی راوړل قطعاً دنجات دپاره کافی نه دی ، بلکه په ټولو رسولانو ایمان راوړل شرط دی ، که په یوه رسول باندی هم ایمان رانه وړی نو دده ایمان دالله ﷻ په نزد معتبر او مقبول نه دی ، بل ځای ارشاد دی .

اِنَّ الَّذِيْنَ يَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَيُرِيْدُوْنَ اَنْ يُّفَرِّقُوْا بَيْنَ اللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَيَقُوْلُوْنَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَّنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَّيُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّتَّخِذُوْا بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيْلًا .

کوم خلق چی دالله ﷻ او دهغه درسولانو انکار کوی او دا غواړی چی دالله ﷻ او دهغه درسولانو په مینځ کی جلاوالی را ولی (چی په الله خو ایمان راوړی خو دهغه په رسولانو یی ایمان نه وی) اوهغوی وایی چی مونږ منو ځینی او نه منو ځینی او دوی دا غواړی چی دکفر او داسلام په مینځ مینځ کی څه لار راوباسی نو پوه سه چی دغه اصل کافران دی . ...دنبی کریم ﷺ ارشاد دی .

لَوْ كَانَ مُوْسٰى حَيًّا لَمَا وَسِعَهُ اِلَّا اتِّبَاعِيْ .

یعنی که بالفرض نن حضرت موسٰی علیه السلام هم ژوندی وی نوهغه ته به زمادتابعداری څخه ماسوابله چاره نه وی نو اوس دچا داوینا چی هرمذهب والا په خپل خپل مذهب باندی عمل وکی نو بغیر ددی چی په نبی کریم ﷺ باندی ایمان راوړی اوبغیر دمسلمانیدو څخه هغه جنت او دآخرت نجات پیدا کوی سی دقرآن شریف ددی ذکر سوو آیتونو څخه ښکاره خلاف ورزی ده .

ددی څخه علاوه که هرمذهب اوملت داسی شی دی ، چی په هغه سره په هره زمانه کی عمل کول دآخرت دنجات دپاره کافی دی نوبیا خو دخاتم الانبیاء ﷺ رالیږل اودقرآن نازلیدل بی معنٰی کیږی اودیوه شریعت څخه وروسته بل شریعت لیږل فضول کیږی ، دټولو څخه مخکی رسول چی کوم کتاب او شریعت راوړی

وو هغه به کافي واى ، نور ورسولانو اوکتابونو او شريعتونو ليږلو ته څه ضرورت وو؟ دزيات څخه زيات دداسي خلګو وجود به پوره واى ، چې دغه شريعت اوکتاب يې باقي پاته کولی سوی او په خپله يې پرې عمل کولی او په خلګو يې کولی لکه چې په عام طور سره دهر امت دعالمانو دا فريضه پاته سوې ده ، او په دې صورت کې به دقرآن کريم دا ارشاد چې ، لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا يعنی مونږ په تاسي کې دهر امت دپاره يو خاص شريعت اوخاصه لار جوړه کړې ده ، دا ټول بې معنی سي .

اوبيا به ددې څه جوازپاته کيدی سي ، چې نبی کريم ﷺ په خپل ځان او په خپل کتاب قرآن باندې دايمان نه لرونکو ټولو يهوديانو اونصاراوو اونورو قومونو سره نه صرف تبليغي جهاد وکی، بلکه په توره يې ورسره هم جنګونه کړي دي اوکه دانسان دمومن کيدو اودالله ﷻ په نزد دمقبول کيدو دپاره صرف په الله ﷻ او په ورځ دآخرت ايمان راوړل کافي واى نوبيا ابليس عاجز په کوم جرم کې مردود سو ، دده په الله ﷻ او په ورځ دآخرت ايمان نه وو ، ده خو عين دغضب په حالت کې هم ، اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُوْنَ وويل، په ايمان بالآخرت يې اقرار کړی دی .

حقيقت دا دی چې دا مغالطه صرف ددغه نظر يې پيداوار دی چې مذهب دخپلولی دوالی (تحفی) په شان چاته په تحفه کې ورکول کيږي اوددې په ذريعه دنوروقومونوسره رشتې پيوند کول کيږي حال دا دی چې قرآن په ښکاره واضحه کړې ده چې دغير مسلمو سره روا داري ، همدردی ، احسان اوسلوك هرڅه کول په کار دي ، ليکن دمذهب دحدونو دپوره حفاظت او دده دسرحدونو دپوره پوره نګرانی کولوسره سره .

دقرآن کريم په ذکرسوی آيت کې که فرض کړه په رسول دايمان راوړو ذکر بالکل هم نه وی نودقرآن نور ايتونه چې ذکريې بره وسو چې په دوی کې يې سخت تاکيد موجود دی، کافي وو ، ليکن که فکر پر وسي، نوپه خپله په دې آيت کې هم په رسول دايمان راوړلو طرف ته واضحه اشاره ده ځکه چې دقرآن په اصطلاح کې په الله ﷻ هغه ايمان معتبردی، په کوم کې چې دالله ﷻ په ښوول سوو ټولو شيانو باندې ايمان وی ، قرآن کريم خپله دا اصطلاح په دې الفاظو کې ښکاره کړې ده ، فَإِنْ اٰمَنُوْا بِمِثْلِ مَآ اٰمَنْتُمْ بِهٖ فَقَدِ اهْتَدَوْا يعنی ځنګه ايمان چې دصحابه کرامو ﷺ وو ، صرف هغه ايمان په الله دايمان ويلو مستحق دی ، اوښکاره خبره ده چې د دوی دايمان لوی رکن په رسول ايمان وو ، په دې وجه د ، مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ په لفظونو کې په خپله په رسول ايمان داخل دی .

لَقَدْ اَخَذْنَا مِيْثَاقَ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ وَاَرْسَلْنَا

مونږ اخستی وو پوخ قول دبنی اسرائيلو څخه اوليږلی وو مونږ

اِلَيْهِمْ رُسُلًا ؕ كُلَّمَا جَآءَهُمْ رَسُوْلٌۢ بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُهُمْ ۙ فَرِيْقًا

دوی ته درسولان ، کله چې به راوړي دوی ته يو رسول هغه حکم چې نه به خوښوی د دوی زړونو نو ډير

كَذَّبُوْا وَفَرِيْقًا يَّقْتُلُوْنَ ﴿٧٠﴾ وَحَسِبُوْٓا اَلَّا تَكُوْنَ فِتْنَةٌ فَعَمُوْا

يې دروغجن كړل او ډير يې قتلول ، او خيال يې وكې چې څه خرابي به نه وي نوړانده سول

وَصَمُّوْا ثُمَّ تَابَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوْا وَصَمُّوْا كَثِيْرٌ مِّنْهُمْ ۭ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِمَا يَعْمَلُوْنَ ﴿٧١﴾

او كاڼه سول بيا توبه قبوله كړله د دوى بيا ړانده او كاڼه سول ، په دوى كي ډير ، اوالله وينى څه چې دوى كوى .

لنډتفسير: مونږ دبنى اسرائيلو څخه (اول په تورات كي دټولو پيغمبرانو دفرمانبردارى او رښتينى كولو) وعده واخيسته او (ددې وعدې ديادولو دپاره) مونږدوى ته ډيرپيغمبران وليږل (ليكن ددوى دا حالت وو چې) كله به چې دوى ته يو پيغمبر داسې حكم راوړى كوم چې به د دوى زړه نه غوښتى (نومخالفت به يې شروع كى) پس څينوته يې دروغ وويل او څينى يې (بې دريغه) مړه كړل او (هميشه په هر شرارت به ورته كله چې يوڅوورځې مهلت وركول سو) داګمان به يې وكى چې هيڅ سزابه نه وى، په دې (ګمان) سره نور هم ړانده اوكاڼه سول (چې نه يې دپيغمبرانو دصداقت دليلونه ليدل اونه يې د دوى كلام اوريدى) بيا (ديوى مودى څخه وروسته) الله ﷻ په دوى (په رحمت سره) نظر وفرمايى (چې بل پيغمبربه يې راوليږى چې اوس به پرسيده لارسې مګر) بياهم (دغه شان) ړانده اوكاڼه جوړسول (يعنى ټول خو نه مګر) په دوى كي ډير اوالله ﷻ د دوى (دا) عملونه ښه وينى (يعنى د دوى ګمان غلط وو نو دوى ته وخت په وخت سزا هم وركول سوه ، مګر د دوى دغه طريقه وه ، تردې چې اوس ستاسې سره هم دغه شان د دروغو اوخلاف سلوك كوى .

معلومات اومسئلې: دبنى اسرائيلو وعده ماتول ، كُلَّمَا جَآءَهُمْ رَسُوْلٌۢ بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُهُمْ يعنى كله چې به بنى اسرائيلو ته د دوى رسول څه حكم راوړى چې د دوى دخواهش مطابق به نه وو ، نولوظ اوقول به يې مات كي ، دخداى سره به يې غدارى شروع كړه ، دالله ﷻ په پيغمبرانو كي يې څينى دروغ كړل ، څينى يې قتل كړل، داخو د دوى ، په الله دايمان او نيك عمل ، حال وو ، په ورځ دآخرت دايمان، اندازه يې ددې څخه وكړى ، چې دومره سخت ظلمونه او دباغيانو كارونه يې كول اوبې فكره كيدل به چې ګواكې ددې كارونو به هيڅ وبال په دوى نه پريوزى ، او دظلم او بغاوت خراب انجام به هيڅكله دوى ځان ته نه مخكې كوى ، په دې خيال كولو سره دخداى ﷻ دنخښو اودخداى ﷻ دكلام څخه بالكل ړانده اوكاڼه سول ، او داسې ناشونى كارونه يې شروع كړل چې څينى پيغمبران يې قتل كړل اوڅينى يې قيدكړل ، آخر په دوى باندې الله ﷻ بخت نصرمسلط كى ، بيا ديوى ډيرى اوږدې مودې څخه وروسته دفارس باچهانو دوى دبخت نصر دقيد څخه آزادكړل اودبابل څخه يې بيت المقدس ته واپس كړل ، دغه وخت خلكو توبه وايستله ، او دخپل حال برابرولو طرف ته يې مخه سوه ، خداى پاك د دوى توبه قبوله كړه ، ليكن څه زمانه وروسته يې بياهغه شرارتو نه شروع كړل اوبالكل ړانده اوكاڼه سول ، حضرت زكريا اوحضرت يحيٰى عليه السلام يې قتل كړل او دحضرت عيسٰى عليه السلام قتل ته تيار سول (فوائد عثمانى)

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا إِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۖ وَقَالَ الْمَسِيحُ يٰبَنِىٓ إِسْرَآءِيلَ اعْبُدُوا

بیشکه کافر سول چاچی وویل چی الله هغه مسیح دی زوی دمریم او میسح ویلی دی ای بنی اسرائلو بندگی کوی

اللّٰهَ رَبِّى وَرَبَّكُمْ ۖ إِنَّهُۥ مَن يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ

دالله چی رب دی زما اورب ستاسی ، بیشکه چاچی شریك جوړ کی دالله سره نو حرام کی الله په دی باندی

الْجَنَّةَ وَمَأْوٰىهُ النَّارُ ۖ وَمَا لِلظّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿٧٢﴾ لَقَدْ

جنت ، او دده خای دوزخ دی اوهیخوك نسته دگناهگارانو مدد کوونکی ، بیشکه

كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا إِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ ۘ وَمَا مِنْ إِلٰهٍ إِلَّآ

کافران سول چاچی وویل الله دی یو په درو کی حال دادی چی هیځ معبود نسته بغیر

إِلٰهٌ وٰحِدٌ ۚ وَإِن لَّمْ يَنتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ

دیوه معبود څخه ، او که دوی ونه گرځیدل ددې خبری څخه چی وایی نو بیشکه وبه رسیږی په

كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللّٰهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُۥ ۚ

دوی کی په کفر قائم پاته کیدونکو ته عذاب دردناك ، ولی توبه نه کوی الله ته او ولی بخښنه نه غواړی

وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧٤﴾ مَّا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ

دهغه څخه ، اوالله دی بخښنی والا مهربانه ، نه دی مسیح دمریمی زوی مگر رسول دی ، تیر سوی دی

مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُۥ صِدِّيقَةٌ ۖ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ ۗ انظُرْ

دده څخه مخکي ډیر رسولان ، اودده مور ولیّه ده ، دواړو خوړل خوراك وگوره

كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْاٰيٰتِ ثُمَّ انظُرْ أَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٧٥﴾ قُلْ

مونږ څنگه ښییو دوی ته دلیلونه بیا وگوره چی دوی کوم طرف ته چپه چلیږي ، ته ووایه

أَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ۚ وَاللّٰهُ

چی آیا تاسی دداسی شی عبادت کوی دالله څخه ماسوا کوم چی مالك نه دی ستاسی دبد اونه دښه ، اوالله دی

هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٧٦﴾

اوریدونکی پوهیدونکی

لنډتفسیر: بیشکه هغه خلګ کافران سول چاچي دا وویل چي الله عین مسیح زوی دمریم دی (یعني دواړه یودی) حال دا دی چي (حضرت) مسیح په خپله فرمایلي وه چي ای بني اسرائیلو تاسي دالله ﷻ عبادت کوی چي زماهم رب دی اوستاسي هم رب دی (او په دی قول کی دده دخپل ځان دبنده ښوولو وضاحت دی نو بیاده ته اله ویل داسي خبره ده چي مدعی سُست او شاهد چُست) بیشکه کوم سړی چي دالله سره (په خدایی یا دخدایی په خصوصیاتوکی) څوك شریك مقررکی نو په ده به الله ﷻ جنت حرام کی او دده ځای (دهمیشه دپاره) دوږخ دی اوداسي ظالمانوبه هیڅوك مددګار نه وی (چي ددوږخ څخه یی خلاص کی جنت ته یی داخل کي اولکه څنګه چي عقیده داتحاد کفردی، دغه شان عقیده دتثلیث هم کفردی پس) بیشکه هغه خلګ هم کافران دی کم چي وایی چي الله ﷻ په دریو (معبودانو) کی یودی حال دا دی چي بغیر دیو معبود (حق) څخه بل معبود (حق) نسته (نه دوه اونه دری، کله چي دا عقیده هم کفر اوشرك دی نوپه، اِنَّهُ مَنْ یُّشْرِكْ الخ کی چي کومه سزا ذکر ده، هغه به ددی دپاره هم وی) اوکه دا (ددی دواړو عقیدو) خلګ دخپلو خبرو (دکفر) څخه واپس نسوه نو (پوه دی سی چي) کوم خلګ چي په دوی کی کافران دی په دوی به (په آخرت کی) دردناك عذاب واقع سی آیا (دا دتوحید او دعذاب دوعدو مضامین اوری) بیاهم دخپلودی عقیدو اوخبرو څخه دخدای ﷻ په مخکی توبه نه کوی او دده څخه معافی نه غواړی حال دا دی چي الله ﷻ (کله چي څوك توبه کوی نو) لوی مغفرت والا (او) لوی رحمت کونکی دی (حضرت) مسیح زوی دمریم (عین خدای یا جزوی خدای) هیڅ نه دی یوازی یوپیغمبر دی چي دده څخه مخکی نورهم پیغمبران (دمعجزو خاوندان) تیر سوی دی (چي دوی عیسایان خدایان نه مني، پس که پیغمبری یا معجزی دلیل دالوهیت وی نوټول خدایان منل په کار دی، اوکه دلیل دخدایی نه وی نو بیا حضرت مسیح ته ولی خدای ویل کیږی، غرض دا دی چي هرکله دی نورو ته تاسي خدای نه دی ویلی نوحضرت عیسیٰ ﷺ ته هم مه وایاست) او (دغه شان) د دوی مور (هم اله یاجز داله نه ده بلکه دا) یوه ولیه بی بی ده (لکه چي نوری ولیانی بیبیانی تیری سوی دی او ددی دواړو حضراتو داله نه کیدو په دلیلونوکی یو آسان دلیل دادی چي) دواړو (حضراتو) خوراك خوړی (اوکوم سړی چي خوراك خوری هغه هغی ته محتاج وی او خوراك خوړل دمادي خواصو څخه دی اواحتیاج اومادیت دممکن الوجود خاصه ده چي وجودیی ضروری نه وی اوکوم شی چي ممکن وی یعني وجودیی ضروری نه وی هغه خدای نه سی کیدی) وګوری چي مونږ څنګه صفا صفا دلیلونه دوی ته بیانوو، بیاوګوری چي دوی چپه کوم طرف ته ځی تاسي (دوی ته) ووایاست چي آیا دخدای څخه ماسوا دداسي (مخلوق) عبادت کوی چي نه تاسي ته دڅه ضرر رسولو اختیار لری اونه دنفعي رسولو (اختیار لری نوعاجزوالی دخدایی سره منافی دی) حال دادی چي الله ﷻ هر څه اوری پیژنی (بیاهم دخدای څخه بیره نه کوی اودخپل کفر اوشرك څخه نه واپس کیږی)

معلومات اومسئلي: دالله ﷻ دا قول، إِنَّ اللهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ يعني حضرت مسيح، روح القدس او الله يامسيح، مريم اوالله دري سره خدايان دي (العياذ بالله) په دي دري سره ووكي يو الله بيا دادري يواودغه يو دري دي دعيسايانو عامه عقيده دا ده، او دا دعقل اوهدايت څخه خلاف عقيده په ګول مول او اُلول عبارتونو سره اداكوي، اوكله چي څوك په پوه نه سي نو وايي چي دا دعقل څخه لوړه خبره ده (فوائد عثماني)

(دمسيح ﷺ دخدايي ترديد)

(الله ﷻ فرمايي) قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ يعني لكه څنګه چي نور پيغمبران دنياته راغلل اوځو ورځي دلته واوسيدل بيا ولاړل، په دوي كي هميشه پاته كيدل اوبقاء نه وه، كومه چي دخداي شان دي، دغه شان حضرت مسيح ﷺ (چي د دوي په شان يو انسان دي) ده ته هم هميشه پاته كيدل اوبقاء حاصل نه وو، په دي وجه اله نه سي كيدى چي لږ فكر وكي نو معلومه به سي چي كوم سړى دخوراك اوڅښاك محتاج وي هغه تقريباً ددنيا هرشي ته محتاج دي، دمځكي، هوا، اوبو، لمر اوحيواناتو څخه دي بي حاجته نسي پاته كيدى، دغلي خيتي ته درسيدو اوهضم كيدو پوري خيال وكي چي په واسطه سره يا بي دواسطي څخه دڅومره شيانو ضرورت دي، بيا دغلي دخوراك څخه چي كوم اثر او نيتجي پيدا كيږي، دهغه سلسله كوم حدته رسيږي نو دحاجت اومحتاجي په دي لويه سلسله چي فكر وكو نو مونږ دمسيح اومريم دخدايي باطلوالي په دليل سره داسي بيانولي سو چي مسيح اومريم دخوراك اوڅښاك څخه بي حاجته نه وي هغه ددنيا دهيڅ شي څخه بي حاجته كيدى نه سي، نوبيا تاسي ووايا ست چي كوم ذات دټولو انسانانو په شان په خپله باقي پاته كيدوكي داسبابو څخه بي حاجته نه وي، اسبابوته يي حاجت وي، هغه څنګه خداي جوړيدى سي، دادا سي قوي اوواضح دليل دي چي عالم اوجاهل پري يو دول پوهيدى سي، يعني خوړل څښل دخداي سره نه جوړيږي، كه څه هم نه خوړل هم څه دخداي دليل نه دي، كه نه وي نوټولي فرښتي به خدايان جوړ سي (فوائد عثماني)

(حضرت مريم بتول ﷺ نبيّه وه يا وليّه؟)

دحضرت مريم دولايت اونبوت په باره كي اختلاف دي، په ذكر سوي آيت كي ددي دصفت په مقام كي دلفظ د (صدّيقه) څخه په ظاهره اشاره دي طرف ته معلوميږي چي داوليه وه، نبيه نه وه، ځكه چي په مقام دصفت كي اعلى درجه ذكر كول كيږي كه دي ته نبوت حاصل واى نو دلته به يي نبيه ويلي وه، حال دا دي چي دلته صديقه ويل سوي دي چي دا دولايت مقام دي (روح ملخصاً)

دجمهور امت تحقيق دادي چي په ښځوكي نبوت نه دي راغلي، دامرتبه خاص دسړو دپاره ده، وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِيْ إِلَيْهِمْ مِّنْ أَهْلِ الْقُرٰى (يوسف، آية ١٠٩، ركوع ١٢) (فوائد عثماني)

قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ لَا تَغْلُوْا فِيْ دِيْنِكُمْ

ته ووايه چي اى اهل كتابو مبالغه مه كوي دخپل دين په خبره كي

غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوْٓا اَهْوَآءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوْا مِنْ قَبْلُ وَاَضَلُّوْا

ناحق او مه ځي په خواهشاتو دهغو خلقو چي ګمراه سوي دي مخكي اوګمراه كړي

كَثِيرًا وَّضَلُّوا عَنْ سَوَآءِ السَّبِيلِ ﴿٧٧﴾ لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا

يې دي ډېر او گمراه سوي دي دسيده لارې څخه ، لعنت سوی دی په کافرانو

مِنْ بَنِيٓ إِسْرَآءِيلَ عَلَىٰ لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَٰلِكَ

دبني اسرائیلو په ژبه د داود ﷺ او دعیسی ﷺ زوی درمریمې دا څکه

بِمَا عَصَوا وَّكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾ كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُّنكَرٍ فَعَلُوهُ

چې دوی نافرمانه وو او دحد څخه تیر سوي وو ، دوی به په خپل مینځ کی یوبل دبدکار څخه نه منع کول چې

لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾ تَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا

دوی به کوی خومره ناکاره کار دی چې دوی کوی ، ته وینې په دوی کی ډیر خلق چې دوستی کوی دکافرانو

لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنفُسُهُمْ أَن سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ

سره ، خومره ناکاره سامان ولیږی دوی دخپلو ځانونو دپاره هغه دا چې دالله ﷻ غضب وسو په دوی

هُمْ خَالِدُونَ ﴿٨٠﴾ وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَآ أُنزِلَ

باندی اودوی به همیشه په عذاب کی وی ، او که دوی یقین کولی په الله اوپه نبی باندی او په هغه چې په نبی

إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَآءَ وَلَٰكِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨١﴾

باندی نازل سو نو کافرانولره به یې دوستان نه جوړول لیکن په دوی کی ډیرخلق نافرمانه دي.

تفسیر: تاسی (دی نصاراوو ته) وواياست چې ای اهل کتابو! تاسی دخپل دین په باره کی غلو (او افراط) مه کوی اوپه دی (افراط) کی ددی خلکوپه خیالاتو (یعنی بې سنده خبرو) پسی مه ځی (ددی وخت څخه) دوی په خپله په غلطی کی پریوتلی دی او (دخپل ځان سره یې) نور (هم ډوب کړل) په غلطی کی یې اچوی او (داغلطی په دی وجه نه ده سوی چې حق ورك سوی دی یایی درك نه لګیږی بلکه) دغه خلك دنیکی لاری څخه (په قصد سره) لیری (اوجلا سوی وه (یعنی کله چې ددوی غلطی په دلیلونو سره ثابته سوه نو بیا د دوی پیروی ولی نه پریږدی) په بنی اسرائیلو کی چې کوم خلک کافران وه په دوی (دالله ﷻ دطرف څخه سخت) لعنت سوی وو (په زبور اوانجیل کی چې ظهور یې) دَ (حضرت) داود (ﷺ) او (حضرت) عیسیٰ زوی دمریم (ﷺ) په ژبه سره (یعنی په زبور او انجیل کی یې پرکافرانو لعنت لیکلی وو، لکه چې په قرآن مجید کی هم دی ، فَلَعْنَةُ اللهِ عَلَى الْكَافِرِينَ چونکه داکتابونه په حضرت داود اوحضرت عیسیٰ ﷺ باندی نازل سوی وه، په دی وجه دامضمون ددوی دژبو څخه ظاهرسوی وو او) دالعنت په دی

سبب سره سوی وو چی دوی دَ (عقیدی دَ) حکم مخالفت وکی (کم چی کفردی) او (په دی مخالفت کی) دحد څخه (ډیر لیری) ولاړل (یعنی کفریی هم سخت وو، بیادسخت سره اوږدهم وو، یعنی همیشه والی یی پر وکی نو) کوم ناکاره کار (یعنی کفر) چی دوی (اختیار) کړی وو، ددی څخه (بیاهم) نه واپس کیدل (بلکه پردی ټینګ سوی وه، وروسته ددوی دسخت او اوږد کفرپه سبب په دوی سخت لعنت وسو، واقعی د دوی (دا) کار (ذکر سوی یعنی کفر اوهغه هم سخت او اوږد) بیشکه ناکاره وو (چی داسی سزا) پر مرتبه سوه، ته په دوی (یهودو) کی ډیرخلګ وینی چی د (مشرکانو) کافرانو سره دوستی کوی (لکه چی دمدینی دیهودو او دمشرکانو دمکی دمسلمانانو ددښمنی په بناسره دیوبل سره دوستی وه چی منشاء یی په کفرکی یووالی وو) کم کارچی دوی مخکی لیږلی دی (یعنی کفرچی سبب وو ددوستی دکفارو اوددښمنانو) هغه بیشکه ناکاره دی چی (ددی په سبب) الله ﷻ دَدوی څخه (دهمیشه دپاره) خفه سو او (ددی همشه خفه کیدو ثمره به داوی چی) داخلګ به همیشه په عذاب کی وی اوکه دی (یهودو) خلګوپه الله ﷻ ایمان لرلی اوپه پیغمبر (یعنی موسیٰ ﷺ) باندی (یی ایمان لرلی کومه چی د دوی دعوه ده) او په هغه کتاب (یی ایمان لرلی) کوم چی دوی (پیغمبر) ته لیږل سوی وو (یعنی تورات) نودوی (مشرکان) به یی دوست نه جوړولی لیکن په دوی کی زیات خلګ (ددائری) دایمان څخه خارج دی (په دی وجه دکافرانو سره د دوی یو کیدل او دوستی وسوه)

معلومات اومسئلي (دبني اسرآئلو دګوروالي يو دوهم اړخ)

(دالله ﷻ قول چی) قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتٰبِ لَا تَغْلُوْا فِيْ دِيْنِكُمْ په تیرو آیتونوکی دبنی اسرائیلو دسرکښی او د دوی دظلم اوزیاتی بیان سویٰ وو چی دالله ﷻ درالیږل سوی رسول چی د دوی دپاره یی دهمیشه ژوند پیغام او د دوی ددنیا او آخرت دبرابرولو دستور العمل یی راوړی وو د دوی دقدر او مرتبه پیژندو او دتعظیم اوتکریم کولو په ځای دوی د دوی سره بدسلوك کړی وو چی: فَرِيْقًا كَذَّبُوْا وَفَرِيْقًا يَقْتُلُوْنَ یعنی ځینی پیغمبران یی درواغجن کړل اوځینی یی قتل کړل.

په ذکر سوو آیتونوکی یی ددی بنی اسرائیلو دګړیدو دوهم اړخ ښوولی دی چی دا جاهلان یاخو دسر کښی اونافرمانی پرهغه غاړه باندی وه چی دالله رسولان یی درواغجن کړل اوځینی یی قتل کړل اویا دګمراهی اوګړیدو هغه غاړی ته ورسیدل چی درسولانو په تعظیم کی یی غلو وکړه ، دوی یی خدایان جوړ کړل ، لَقَدْ كَفَرَ الَّذِيْنَ قَالُوْا إِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيْحُ ابْنُ مَرْيَمَ یعنی دغه بنی اسرائیل کافران سوه چاچی دا وویل چی الله دعیسیٰ ابن مریم نوم دی ، دلته دا خبره صرف دنصاراوْ ذکر ده ، بل ځای دا غُلو اوګمراهی دیهودو هم بیان سوي ده ، وَقَالَتِ الْيَهُوْدُ عُزَيْرُ نِ ابْنُ اللّٰهِ وَقَالَتِ النَّصٰرَى الْمَسِيْحُ ابْنُ اللّٰهِ یعنی یهودو دا وویل ، چی حضرت عزیر ﷺ دالله زوی دی اونصاراوْ دا ویل چی عیسیٰ زوی دمریم ﷺ دالله زوی دی.

دغلو معنیٰ دحد څخه وتل دی، په دین کی دغلو مطلب دادی چی په عقیده اوعمل کی دین کوم حدونه مقررکړی دی دهغه څخه مخکی تیرسی، لکه دپیغمبرانو دتعظیم حد دا دی چی دوی دخدای په مخلوق کی ترټولو ښه وګڼی ددی حد څخه مخکی کیدل دوی ته خدای یا دخدای زوی ویل دعقیدی غلو ده.

(دبني اسرائيلو افراط او تفريط)

دانبياؤ اورسولانو په معامله کې دبني اسرائيلو دادوه متضاد عملونه چې يادوى ته درواغجن وايي اوقتلوى يې اويا دازياتى چې په خپله دوى ته خداى يادخداى زوى وايي دا هغه افراط اوتفريط دى چې دجهالت سره لازم دى ، دعربو مشهوره مقوله ده ، اَلْجَاهِلُ اِمَّا مُفْرِطٌ اَوْ مُفَرِّطٌ يعني جاهل سړى هيڅكله پرميانه روى باندى نه وى، بلکه ياپه افراط کې اخته وى ياپه تفريط کې ، دافراط معنٰى ده دحد څخه زياتيدل او دتفريط معنٰى ده دفرضو په ادا کولوکې کمى کول ، اودا افراط اوتفريط ممکنه ده چې دبني اسرائيلو ددوو مختلفو ډلوپه عمل کې راغلى وى اوداهم ممکنه ده چې.ديوى ډلى دا دوه مختلف عملونه دمختلفو انبياوو سره سوى وى، چې څينى يې درواغجن کړى اوقتل کړى وى اوځينى يې دخداى سره برابر کړى وى ، په دى آيتونوکى يې اهل کتاب مخاطب کړى دى ، کوم هدايات چې يې دوى ته اوتر قيامته پورى راتلونکو نسلونوته ورکړى دى ، هغه په دين اومذهب اوددوى په پيروى کې ديو بنيادى اصولو حيثيت لرى چې ددى څخه لرڅه هم اخوا ديخوا کيدل انسان دګمراهى په کنده کې ورغورځوى ، په دى وجه اوس ددى په تشريح ځان پوه کړى.

الله ﷻ ته درسيدو طريقه: حقيقت دا دى چې دټول جهان اوپه دى کې چې څومره موجودات دى ، ددى ټولو خالق اومالك صرف يوالله ﷻ دى ، دهغه ملکيت دى او دهغه حکم دى ، دده حکم منل په هر يوه انسان باندى لازم دى ، ليکن مجبوره دخاورو جوړ انسان په خپل مادى تيرو اوپستو کې ګيردى، دذه ټوله رسايى دغه پاك ذات ته يادده احکامو اوهداياتو معلومولوته څنګه به وى؟ الله ﷻ په خپل فضل سره ددى دپاره دوى واسطى مقررى کړى، چې ددى په ذريعه سره انسان ته دالله ﷻ دخوښى اوناخوښى حکم او منع علم وسى ، يو خپل کتابونه چې دانسان دپاره دقانون اوهدايت نامى حيثيت لرى ، دوهم خپل داسى خاص اومقبول بندګان کوم چې الله ﷻ په بنى آدمو کې خوښ کړل او دوى يې دخپل خوښى او ناخوښى عملى نمونه اودخپل کتاب عملى شرح جوړه کړه ، را ويى ليږل چې ددين په اصطلاح کې ورته رسول يانبى ويل کيږى، څکه چې په تجربه سره معلومه سوي ده چې يوکتاب برابره خبره ده که هرڅومره اومفصل هم وى خو ديوه انسان داصلاح اوتربيت دپاره کافى نه وى، بلکه په فطرى طورسره دانسان تربيت کوونکى او اصلاح کوونکى صرف انسان کيدى سى، په دى وجه الله ﷻ دانسان داصلاح اوتربيت دپاره دوى سلسلى وساتلى يودالله ﷻ کتاب ، دوهم دالله ﷻ بندګان چې په دوى کې انبياء ﷻ اوبيا ددوى نائبين عالمان اومشائخ ټول داخل دى، دالله ﷻ ددى بندګانو ددى سلسلى متعلق دنيا دپخوا څخه دافراط اوتفريط په غلطيو کې اخته ده اوپه مذهبونوکې چې څومره مختلفى فرقى پيدا سوى دغه ټولى ددى غلطى پيداوار دى، چې يوځاى يې ترحد زيات رجال پرستى ته نوبت ورسوى او يوځاى يې بالکل ددى څخه قطع نظر وکى: حَسْبُنَا كِتَابُ اللّٰهِ ته يې غلطه معنٰى ورواچوله اوپه دى يې ځان صبرکى، يو طرف ته يې رسول بلکې پيرانو لره هم دعالم الغيب اوخاص خدايى صفات ورکړل اوپير پرستى بلکه قبر پرستى ته ورسيدل ، بل طرف ته يې دالله رسول ته هم محض ديوه قاصد اوچټى رسان (بى فآئدى

رسسونکی) حیثیت ورکی، په ذکر سوو آیتونوکی یی درسولانو سپکاوی کوونکی هم کافر وګڼل اوحدڅخه زیاتونکی، دخدای سره یی برابرونکی هم کافر وګڼل، آیت، لاَ تَغۡلُواْ فِیۡ دِیۡنِکُمۡ ددی مضمون ابتداء ده، چی په دی سره داواضحه سوه چی دین په اصل کی دیوڅو حدونو اوقیدونو نوم دی، ددی حدونو دننه چی څنګه کمی کول جرم دی، دغه شان په دی کی زیاتی کول هم جرم دی، څنګه چی درسولانو اوددوی دنائبانو خبره نه منل او سپکاوی یی کول لویه ګناه ده، دغه شان دوی لره دالله ﷻ خاص صفتونه ورکول یایی ورسره برابر ګڼل ددی څخه زیاته لویه ګناه ده.

(علمي تحقیق او باریکات لټول غُلو نه ده)

په ذکر سوی آیت کی یی د، لاَ تَغۡلُوا۟ فِیۡ دِیۡنِکُمۡ سره لفظ د غَیۡرَ الۡحَقِّ راوړی دی، چی ددی معنٰی ده، چی په ناحقه کی غلومه کوی، دا لفظ دتفسیر دتحقیق کوونکوپه نزد دتاکید دپاره استعمال سوی دی، ځکه چی په دین کی غلو همیشه ناحقه وی، په دی کی دحق والی دسره احتمال نسته، اوعلامه زمخشری رحمه الله او نور دلته دغلو دوه قسمونه مقررکړی دی، یوناحق اوباطل چی ممانعت یی دلته سوی دی، دوهم حق اوجائزچی په مثال کی یی دوی علمی تحقیق اوباریکات پیش کړی دی، لکه چی دعقیدو په مسئلوکی دمتکلمینو صاحبانو اوپه فقهی مسئلوکی دفقهاوو طریقه ده، ددوی په نزد که څه هم داهم غلوده، مګرحقه اوجائزه غلوده، او دجمهورو تحقیق دادی چی دا دسره دغلو په تعریف کی نه ده داخله، دقرآن اوسنت په مسئلوکی ژور نظراوباریکاتوته تلل تر څومره حده پوری چی دنبی کریم ﷺ اوصحابه رضی الله عنهم او تابعینو رحمهم الله څخه ثابت دی، هغه غلونه ده اوکم چی دغلو حدته ورسیږی هغه په دی کی هم بده ده.

(بني اسرائیلو ته ددرمیانه لاری هدایت)

دذکر سوی آیت په آخرکی موجوده بنی اسرائیل مخاطب کوی، ارشاد فرمایی، قَدۡ ضَلُّوۡا مِنۡ قَبۡلُ وَاَضَلُّوۡا کَثِیۡرًا وَّضَلُّوۡا عَنۡ سَوَآءِ السَّبِیۡلِ: یعنی دهغه قوم دخیالاتو تابعداری مه کوی، کوم چی ستاسی څخه مخکی په خپله ګمراه سوی وه او نور یی هم ګمراه کړی وه، ددی څخه وروسته د دوی دګمراهی حقیقت او وجه په دی الفاظو سره بیانوی، وَّضَلُّوۡا عَنۡ سَوَآءِ السَّبِیۡلِ یعنی داخلګ دسیده لاری څخه اوړیدلی وه، کومه چی دافراط اوتفریط په مینځ کی درمیانه لاروه، دغه شان په دی آیت کی دغلو او افراط اوتفریط دهلاکوونکی غلطی بیان هم راغی اوپه درمیانه لاری صراط مستقیم دقائم پاته کیدو هم.

دبني اسرائیلو بد انجام: په دوهم آیت کی ددی بنی اسرائیلو دبد انجام ذکر دی کوم چی ددی افراط او تفریط په ګمراهی کی اخته وه، چی په دوی دالله ﷻ لعنت سوی دی، اول دحضرت داؤد علیه السلام په ژبه سره چی ددوی شکلونه مسخ سول اوخنزیران ورڅخه جوړسول، بیا دحضرت عیسٰی علیه السلام په ژبه سره دالعنت په دوی مسلط سو چی په دنیاکی بیزوګان سول، اوځینی تفسیر لیکونکی فرمایی چی دلته دمقام په مناسبت سره صرف ددوو پیغمبرانو په ژبو پردوی دلعنت ذکردی، لیکن حقیقت دادی چی پردوی دلعنت ابتداء دحضرت موسٰی علیه السلام څخه سوي ده او انتهایی په حضرت خاتم الانبیاء ﷺ سوي ده، دغه شان پرلپسی دڅلورو پیغمبرانو په ژبو پردی خلګو باندی لعنت مسلّط سویدی، چاچی دپیغمبرانو علیهم السلام

مخالفت کړی دی ، یایي دوی تر حد زیات کړل دخدای سره یې په صفاتو کې شریك کړل ، په آخری دوارو آیتونو کې دکفارو سره دجوړې دوستۍ او ورور ولۍ منع او ددې دتباه کوونکې نتیجو بیان دی ، چې په دې کې دې طرف ته هم اشاره کیدی سی چې دبنی اسرائیلو ددې ټولې ګمراهۍ اوکړیدو نیتجه وه ، د دوی دغلط قسم ماحول او دکفارو سره دزړه د دوستۍ کولو چې دوی یې دتباهۍ کندې ته ورواچول .

لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا ۖ وَلَتَجِدَنَّ

ته بیا پیداکوې په ټولو خلقو کې زیات دښمنان دمسلمانانو یهودیان او مشرکان او ته به بیا پیداکې

أَقْرَبَهُم مَّوَدَّةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ

په ټولو کې نژدې په محبت کې مسلمانانولره هغه خلق چې وایي چې مونږ نصارا یُو ، دا په دې وجه چې په

قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾

نصاراؤ کې عالمان دي او درویشان دي او په دې وجه چې دوی تکبر نه کوي .

لنډتفسیر: (په غیر مومنانوکې) دټولو خلګو څخه زیات دمسلمانانو سره دښمنی لرونکې به تاسی دغه یهود اومشرکان پیداکې اوپه دوی (غیر مومنانو خلګو) کې دمسلمانانو سره دوستی لرونکې زیات نژدې (په نسبت دنورو) به تاسی هغه خلګ پیدا کې چې ځان ته نصارا وایي (دزیات نژدې مطلب دادی چې دوستان خودغه هم نه دي مګرپه نورو کفارو ذکر سووکې دوی غنیمت دي) دا (په دوستی کې د دوی زیات نژدې کیدل اوپه دښمنۍ کې کمیدل) په دې سبب سره دي چې په دوی (نصاراوو) کې ډیرعلم دوسته عالمان دي اوډیر دنیا پریښوولو درویشان دي (اوکله چې په یوقوم کې داسې خلګ ډیر وي نو په عوامو کې هم دحق سره زیات عناد نه وي، که څه هم عام اوخاص حق قبول هم نه کړي) او په دې سبب سره دي چې دوی (نصاریٰ) متکبره نه دي (دعالمانو اودرویشانو څخه ژر متاثره کیږي اودارنګه دتواضع خاصه ده دحق په مخکې نرم کیدل ، په دې وجه ددوی زیات عداوت (دښمنی) نسته، نو دعالمانو او درویشانو وجود اشاره ده سبب دکار (علّة فاعلة) ته او دتکبر نیستوالی اشاره ده قابلیت ته په خلاف دیهودو او مشرکانو چې پردنیا مین اومتکبره دي که څه هم چې په یهودو کې هم حقانی عالمان وه چې مسلمانان سوی وه، لیکن دلږوالي په وجه یې عوامو ته اثر نه رسیدی عناد پکښې وو او دغه یې سبب وو دسختی دښمنۍ، نویهود کم مسلمانان سول اودمشرکانو څخه چې عناد ووتی نومسلمانان کیدل په کښې شروع سول .

شپږمه پاره ختمه سوه

بحمدالله تعالی